Jelenkor

A TARTALOMBÓL:

ARATÓ KÁROLY
CSANÁDY JÁNOS
CSÁNYI LÁSZLÓ
FÁBIÁN ISTVÁN
JANKOVICH FERENC
MENYHÁRD ALFRÉD
MÉSZÁROS FERENC
ORDAS IVÁN
PÁL JÓZSEF
TAKÁTS GYULA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR
ÍRÁSAI
PILLANATKÉPEK.
DOKUMENTUM
VITA. JEGYZET. SZEMLE
RAJZOK

III. 1.

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. III. évf. 1. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.
Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.
Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszámla: OTP 349—803.
Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V. József Nádor tér 1.)
Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.
Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Jankovich Ferenc versei — — — — — — — — — — — — — — — 1
Menyhárd Alfréd: Sohasem (vers) — — — — — — — — — — — — 2
Mészáros Ferenc: A pusztai lány (elbeszélés) — — — — — — — — — 3
Hatvani Dániel: Csillog a víz (vers) — — — — — — — — — — — 7
Varga Mihály: Nem adom könnyen (vers) — — — — — — — — — — 8
Csányi László versei — — — — — — — — — — — — — — — 9
Kiss Tamás versei — — — — — — — — — — — — — — — 10
T. Nagy Sándor: Tavaszra-készülődés (vers) — — — — — — — — — 11
Szabó József: A történet vége (elbeszélés) — — — — — — — — — 12
Hegedűs László: Apró örömök felé (vers) — — — — — — — — — — 19
Pál József versei — — — — — — — — — — — — — — — 20
Hajnal Gábor versei — — — — — — — — — — — — — — — 22
Csordás János: Biztató (vers) — — — — — — — — — — — — — 23
Bertha Bulcsu: A fűtőház messze van (elbeszélés) — — — — — — — — 24
Csanády János versei — — — — — — — — — — — — — — — 28
Pálos Rozita versei — — — — — — — — — — — — — — — 29
Leszkó Margit: Rókalyukban (elbeszélés) — — — — — — — — — — 30
Takács Gyula versei — — — — — — — — — — — — — — — 34
Gyenis József: A nóta vége (elbeszélés) — — — — — — — — — — 37
Simai Mihály: Piac (vers) — — — — — — — — — — — — — — 40
Bősz Jenő: Eszpresszóban (vers) — — — — — — — — — — — — 41
Arató Károly versei — — — — — — — — — — — — — — — 42
Szűts László: A hóhatárról (vers) — — — — — — — — — — — — 43
Szili József: Mozgolódók és bitang bikaborjak (tanulmány) — — — — — 44
Ovidius két verse. *Alaksza Ambrus* és *Tellér Gyula* fordítása — — — — — 55

FIATALOK

Karay Lajos: Kagyló (vers) — — — — — — — — — — — — — — 57
Csávás Lajos: Nyár (vers) — — — — — — — — — — — — — — 58
Kulisch Mária: Ének a kenyérről (vers) — — — — — — — — — — — 58
Kemény Erzsébet: Látogatás (vers) — — — — — — — — — — — — 59

Jankovich Ferenc versei

Találkozás a gonddal

Vad erdőn, késő-éjt, mikor már
álomba dermedt minden madár,
mentem a holddal, más társam se volt:
egyetlen hű kisérgetőm, a hold.

Vitt a lábam... Ifjonc búslásaim
követtem az éj sajdulásain:
hallgatva a lét csendülő fülét,
ágroppanást s kis levélzizzenést

S a gyerekkori, árva kis csalit
János-bogaras álmodásait
a harmat-ült, bársonyporos kis ösvény
avarral tarkult-barnult szőnyeg-szövetjén —

S ő szemben támadt fel, egyszerre, velem:
láttam, amint nől-nől, nagyhirtelen,
meztélláb jő s vállon függő kaszája,
csillogva hosszan, mintha volna szárnya

S szürkült, elől, a nyélen ökle-marka
s orra alatt, a holdban, ősz gubanca...
„Jó estét" — szóltam, mellette elsuhanva.
„Jó estét" — morgott, mintha életet adna.

Az élet valóságai

Az élet sok valósága: a föld, a víz,
az ég, és bennük mindennemű tűnemény —
folyton múló, alakuló, legyen az lény
vagy nem-lény: mindig szövődő szövevény.
Ezért oly állhatatlan minden itt,
tudva-tudatlan szárnyon osonó,
mást mondok, mire mondok valamit:
az élet valósága íly változó.

Változik ember, állat és növény
mindig másra, és az égi tető,
s a pára, nedv, víz, a fém és a fény,
az is; és maga a temető
sem változatlan. Sem nem az idő.

Minden változik folyton: országok, népek,
éves kultúrák, bálványok, szobrok, képek,
nyelvek és szavak, lelkek, ízlések.
S a szép is változó meg a jó, s igaz.
Nincs az életben, ami mindig az,
Hát hogy lehetnénk mindannyian azzá?
A lét egyetlen változatlan
valósága: a halál... Mit szóltok hozzá?

Oly szépen fáj

Oly szépen fáj, hogy szinte jó.
Ettől még falnak ne szaladj...
Téged már megesett a hó,
téged már megtalpalt a fagy.
Erigy tovább, úgy, aki vagy.
Lépted síkos már, megcsúszol
ha nem vigyázol, s elesel.
Fejedről lekophat a hó,
de a fagy ég, a fagy tüzel...
Sebaj, ne törődj semmivel.

Menyhárd Alfréd

Sohasem

Ujjászülöd a halottakat
a föld alatt élsz mint a gyökér miből minden kihajt
mint a folyók nem állsz meg soha
mész tovább a jég alatt
ha utadba állanak kitörsz
és mindent elboritsz
átlépsz minden partot s határt
sohasem alszol s álmunkban ringatsz mint a gyümölcsöt s a kalászt
s halottainkra vigyázol
millió szemed van
s láthatatlan kézzel irsz lángoló betüket a falakra
miktől összedőlnek a paloták
Te millió lábbal menetelsz
és leszállasz a föld alá
s a sztratoszférán túl repülsz
velünk vagy egyenlitőn és a sarkon
Hozzád visszatérnek a fecskék
Reád hullanak könnyeink
Te mindnyájunknak teritesz
s a szomjuságunkat eloltod
Belőled egy csepp több mint a tenger
Te szebb leszel ha vérben születsz s nem halsz meg börtönben s bitón
Tebenned hisz minden hitetlen
meggyógyitasz a késeiddel
s csontjainkat összerakod
s amikor elárulunk hajnalban megszólalsz a kakassal
szabadság
nem halsz meg soha.

Mészáros Ferenc

A pusztai lány

Aranyszögekkel kivert kárpit borult a kirgiz sztyeppékre. A nagykerekű, hosszúderekú szekér, mint pihenő állat nyújtózkodott, s rúdjával a jurta bejárata felé kémlelt. Halk nesz kelt onnan és a fellebbenő könnyű pokrócajtó alól fekete fej bukkant elő. Pillanatig úgy tűnt, mintha a földig csüngő vastag hajfonatokra támaszkodna csupán.

— Sztyepán... Sztyopka! — szólt halkan, panaszosan.

Senki sem válaszolt. A szekéren nyitott szemmel feküdt hanyatt egy férfi és a pislogó csillagokat bámulta. A hangra csak a szeme rezzent meg kissé.

A nő nesztelenül közeledett, ügyesen kikerülve a szekér rúdját. Hófehér hálóköntösén a melle hullámzó vonalát követve folyt le derekáig a vastag, laza kígyóvá font haj.

— Sztyopka! Aluszol?

Hosszú, mély sóhaj felelt. Sztyepán feje felett árnyék kúszott a csillagok elé, helyüket csillogó fekete szempár foglalta el. A hajfonat most ébenfakeretté keredett a két fej körül.

— Sztyepán, itt veszélyes... A jurtában atyám vendége vagy és atyám vendége nyájaink gazdája és nekem uram.

— Nem félek — mosolyodott el Sztyepán és merőn nézett a föléjehajló szempárba.

— Nem félek — ismételte — a falutok lakói jó barátaim.

— Igen — lehelte a lány — nálunk minden tűzhely lángja téged hivogat. Nem tudom miért, Sztyepán, hiszen alig értjük egymás szavát.

— Az igazság nyelvét mindenki megérti.

— De az igazságnak is vannak ellenségei. Te mondtad.

— Igen, vannak — keményedett meg a férfi hangja. — Vannak itt is és vannak nálunk, az én távoli hazámban.

— Messze van a te hazád?

— Messzebb, sokkal messzebb, mint ahol a nap este a fű közé bukik. Óriási síkságok terpeszkednek és magas hegyeken kell átkelni, míg eljut az ember Magyarországra.

— Magyarország — ejtette ki után a lány a furcsa szót.

Aztán hallgattak és nézték egymást. A csend mély volt, mint a hűsvízű kút. Fenekén egymás arcát látták a gyűrűző sötétségben. Sztyepán, a vörös katonává lett hadifogoly fáradt volt. Egy hete érkezett, s azóta szüntelenül, szinte éjjel nappal magyarázott, vitatkozott, bizonygatta, hogy van jobb élet

is a nomád pásztorénál, akit hőség és hideg, aszály és dögvész nyomorgat, rablócsapatok fegyverrel és lámák imával fosztogatnak. Törte a nyelvet, de elmagyarázta ugyanazt kétszer is, többször is, míg fel nem pislant az elem a gyanakvó szemekben. És ebben a jurtában erre a lányra bukkant, aki zavak nélkül is érti... Elkomorodott.

— Dzsamila... hogy zsong a neved... Dzsamilám. Atyád vendége vagyok, tudom. Vendég vagyok a te szívedben is, ezt is tudom. De ma éjjel nem szabad bemennem hozzád. Hajnalban, amikor még csak szolgái világítják meg a Nap előtt az utat, én már nem leszek itt. Haza kell mennem. Érted, Dzsamila? Haza. Mindenki alszik még, amikor én már messze járok.

A lány nem szólt, nem mozdult. Csak fehér arca szürkült el. Mellével a szekérnek dőlt és nem bánta, hogy a vasalt léc mély árkot vág a húsába.

— Dzsamila, érted, ugye? Az én hazámban is becsületes emberek laknak a falvakban. Jurtáikat ott vályogból, vertföldből emelik, náddal, szalmával fedik, néha vérpiros cseréppel. De ugyanolyan szív dobog bennük is, mint a tiéd, Dzsamila.

— És fakóhajú lány vár téged, Sztyepán. Értelek.

— Nem értesz, Dzsamila. Senki se vár, de mindenki vár. A népem vár. Nektek már nincs zsarnokotok, ha nem is értitek, mit jelent ez. A fehér bandákkal hamar végeztek már. De nálunk csak most kezdődik. Nálunk, nekünk kell elkezdenünk, nekünk, akik tudjuk, mi a teendő.

— A fakóhajú lány szíve érted dobog. Értelek, István...

Dacosan kongott a lány hangja, de megtalálta a szót, a nevet, amivel annyit játszottak az első éjszakán. Sztyepán — István... hogy hasonlít, s mégis nehéz kimondani.

— Nem értesz Dzsamila. Nálatok nemsokára boldog lesz az élet és veled maradhatnék, boldog lehetnék én is. Nem lány vár engem, Dzsamila, hanem a harc. Otthon a gyárakban vasrudakat szorongatnak a munkások, vasvillát emelgetnek, kaszát egyengetnek a parasztok. A háború a vérüket szívta ki és most harcolni akarnak.

— Furcsákat beszélsz, István. Ezt nem értem. Én csak a fakóhajú lányt értem.

— Nem, Dzsamila, nem a fakóhajú lányok húznak vissza. Harcolnunk kell az uraink ellen, hogy ne legyen háború, ne legyen nyomor, a tűzhelyeken vidáman forrjon a leves. A népem hív, hajnalban indulok. Aludj, Dzsamila, holnap sok munka vár rád, és ha az öregek kérdeznek majd, mondd meg nekik, hogy ne feledjék a szavaimat. És mondd meg nekik, hogy elindultam haza.

— Értelek, István. Mire a nap háromszor lebukik, te már a fakóhajú lányt öleled.

— Hosszú az út, Dzsamila, sokszor lebukik, sokszor felkel a nap addig, amíg hazaérek. Haza...

Hosszú sóhajba fúlt a szó. Dzsamila mereven állt, csak karcsú ujjai indultak tétova útra. Sovány, borostás arcot simítottak végig a remegő ujjak. Száraz és forró volt az arc, két bársony tenyerét tapasztotta rá.

— Boldog vagyok, István, mert még látlak téged. Az ujjaimmal látlak. De az ujjaim azt látják, hogy beteg vagy. Nem mehetsz el, míg meg nem gyógyulsz. Atyám vendége vagy és ő mindennap bárányt fog ölni, hogy meggyógyulj. Én ápolni foglak és amikor erős leszel, mint a borzas csikó, akkor majd elengedlek a fakóhajú lányhoz. Majd megtudod, hogy Dzsamila nem büszke és nem irigy. Maradj...

István nem szólt. Kezével arcához szorította a lány tenyerét, simogató keze felkúszott a válláig, az arcáig és magához húzta.

A Göncölszekér rúdja szinte a földet érte már, s a két test még mindig mozdulatlanul simult össze. István felnyitotta a szemét, s óvatosan mozdult, nehogy a lány felébredjen. De máris magán érezte a tágra nyílt fekete szemek tüzét. Ekkor valahonnan messze, talán a végtelenből, halk neszt hallott. Mintha rongyba burkolt üstdobon pergett volna a dobverő. Halk volt a nesz, a szekérderékba szórt széna zizegése is elfojtotta. István vállánál szorította le Dzsamilát.

— Most... — suttogta — hallod?

A lány felfigyelt.

— Sokan jönnek — mondta — reggelre minden jurtába jut vendég.

A zaj lassacskán erősödött, s a távolban már néhány sakál is méltatlankodva vonított. István leugrott a szekérről és a földre szorította a fülét. Távoli vágtatás zaját hallotta. A sok kemény lópata dobbanása erősödő dobpergéssé olvadt össze.

— Ezek nem vendégek, Dzsamila. A jóbarát nem közeledik ilyen vad rohanással. Fehér banditák lesznek ezek.

— A jurtába gyère, Sztyepán, ott atyám vendége vagy.

— Nem, Dzsamila, ezeknek a vendégjog sem szent. Ezek benneteket is megölnének. Menekülnöm kell.

Északról közeledtek a lovasok. Már a fegyverek fémes csörgését is hallani lehetett néha. Dzsamila megremegett és csuklón ragadta Istvánt.

— Gyerünk! Második bátyám lova a leggyorsabb a faluban. Siess, menekülj!

Zihálva értek a bozontos kis lovacskához, amely békés szuszogással álmodott, talán kövérfűvű legelőkről. István sebtiben dobott csak rá egy pokrócot, s a felriadt állat már ragadta is magával, arra, amerre a Göncöl rúdja mutatott.

Dzsamila nézte a sötétet, míg belefáradt a szeme és üres szívvel botorkált vissza a jurtához. Halkan akart besurranni, de akkor robbant be a jurták közti tágas térségre a fegyveres lovascsapatot. Egyik lovas meglátta a fellebbenő fehérséget, odarugtatott és hajánál fogva húzta vissza a lányt. Mohón villant fel a szeme és már egyik lábát kihúzta a kengyelből, hogy melléugorjon, de vezére feléje sújtott ostorával.

— Ne te! Lesz még időd bujálkodni!

— Te lány — fordult Dzsamilához — hol az a szökött magyar, a veszett bolsevik, aki a békés parasztot lázítja? Itt bújkál nálatok, jól tudjuk.

— Nem ismerem őt, nagyuram.

— Nem-e? — szólt a katona, aki még a haját fogta, s most csuklójára csavarta a vastag fonatot — talán nem is láttad?

Fájót csavarintott, de Dzsamila megismételte.

— Nem ismerem őt, uram.

A parancsnok leintette a katonát, s az elengedte a lány haját.

— Hagyd — mondta a parancsnok — mit tudhatja ez a buta szuka, hogy ki a magyar, ki a bolsevik.

Azzal hozzálátott, hogy leírja az üldözött külsejét, úgy, ahogyan szerinte az egyszerű nomád paraszt is megértheti. Szavai nyomán Dzsamila valami keserű boldogságot érzett, hogy lám, Sztyepán elment, de ez a haragos idegen visszahozta neki, s most újra látja, szinte érzi is sovány, de izmos testét, ke-

mény, akaratos száját, barna, jósággal mosolygó szemét. De amikor a parancsnok befejezte, ismét megrázta a fejét.

— Nem ismerem őt, uram.

A szerteszórt jurtákból borzas fejek kandikáltak elő, s a fegyveresek elszéledtek, hogy szemmel tarthassák őket.

— Eh — legyintett a parancsnok — buta tehén vagy. De valamilyen idegent csak láttál erre?

Már tagadásra rándult Dzsamila, de más jutott eszébe.

— Oh uram, hiszen sűrű a sötétség. Csak egy lovast láttam, aki vágtatott, mint a villám, onnan, amerre most a csillagkerekű szekér rúdja mutat, arra, ahonnan a Napot várjuk.

— Te dög! — üvöltött fel a parancsnok — miért nem mondtad rögtön?

Végigvágott a lányon korbácsával, de Dzsamila nem érzett fájdalmat. Torkában ugrált a szíve, úgy nézte, amint a parancsnok összerendeli lovasait és vad hajrával indulnak napkelet felé, ahol sárga homok várja éhesen az ügyetlen vándort. Kiegyenesedett, mint a szobor, mellei büszkén feszültek és diadalmas kacajjal kiáltotta a lovasok után:

— Ostoba kutyák! Sakálok! Száradjatok meg a homokban, mint nyers hús a füstön!

A nomád falu összecsődült népe riadtan hallgatta az ijesztő szavakat. Szokatlan volt ez, idegen, furcsa és rettenetes. Aztán elszéledtek.

Felkelt a nap és végigjárta pályáját. István lova fáradtan szedte a lábait, macskamódra egész testével mozgott. Kócos nagy feje szinte a térdei közé lógott. Utolérte, s már maga mögött is hagyta árnyékát, amikor fegyveres ugrott eléje.

— Állj!

A lovacska mellső lába megcsuklott, István leugrott róla.

— Hol a parancsnokod? — kérdezte a katonát.

De akkor már rohant is feléjük egy másik katona, vállas, zömök ember.

— Pista! Hej Pista! Csakugyan te vagy? Hát nem ettek meg azok a tatárok?

Erősen vállon markolászták egymást és mindkettőt rázta a hangtalan öröm. Akkor megszólalt megint a zömök katona.

— Jókor jöttél, pajtás. Szedelőzködünk. S még így is későn, mert odahaza már megcsinálták a forradalmat nélkülünk. Azám! Míg ezeket a bitang fehéreket pücskörésztük itt a pusztákon, odahaza is meglett a szovjet. Szabad embernek megyünk haza, Pistám!

István hangtalanul ujjongott. Aztán elkomorult. Tűnődött, mondja-e ne mondja-e, hogy csak az éjjel is fehérek bandája ugrasztotta meg. De nem szólt, csak elindult barátjával a hazakészülő bajtársak közé.

És ugyanezen az estén ért vissza a kis kirgiz faluba a hiábavaló üldözésről a fehérek bandája. Kókadtan, porosan, elcsigázottan vánszorogtak a lovak és lovasaik halálos fáradtan kapaszkodtak a nyeregkápába. Hosszúra nyúlt árnyékukat fekete uszályként vonszolták maguk után, bőrüket a sivatagi homok millió apró tűje marta, torkuk száraz volt, mint a tapló, de víznél is jobban szomjazták a vért és a bosszút . . .

*

Hajlott, száraz öregember mesélte ezt a történetet. Mikor idáig ért, monoton hangja hirtelen megállt, mint ahogy az elromlott óra szűnik meg ke-

tyegni. Vártam a folytatást, de szemét mereven valami távoli pontra szegezve csak hallgatott. Megkérdeztem:

— Mi lett azután a lánnyal?

Rámnézett, de gondolatai még távol jártak. Megismételtem a kérdést. Kissé megrezzent, ráncokkal körülfirkált barna szemén mintha fátyol jelent volna meg és valamit motyogott, majd felkapta a fejét.

— ...a kirgizeim, aztán mind levágták a fehéreket...

Vártam még kicsit, aztán elbúcsúztam. Ahogy otthagytam, nem nézett utánam, szeme a távolba révedt.

Az ajtónyitás zajára felesége sietett elém az előszobába. Vaskos karjain könyékig gyűrte fel a ruhát, kezét sebtében törölgette a konyharuhába és megfogta a kabátom ujját.

— Mondja csak, elvtárs... magának is mesélt arról a fekete nőről?

Vizenyős kék szemében valami furcsa, gyerekes izgalom bújkált.

— Igen — feleltem — mesélt egy kirgiz lányról.

— Csak úgy... gondoltam... — mondta maga elé nézve az asszony és zavartan törölgette tovább a kezeit.

Ha nem tudnám, hogy harminc éve élnek együtt békésen, szeretetben és egyetértésben, azt hihettem volna, hogy féltékeny.

Hatvani Dániel

Csillog a víz

csillog a viz ütemébe beleborzong a tájék
zöld-kék varázslatok indulnak a hegyekből lombosodva
kacarászó lubickolás fürdőző testek sokasága
lányok a levegőben a vízben áttetsző tündéri játék

szél hátán lovagoló álom a tó
hanyattfekve lebegek a viz zsongásában
fordul a parti homok lecsukott szemeimben
bibor karikák vibrálásában szép szerelmesem távoli teste zizzen

szemében isteni vidék tenger-villogás ezüstlik
pálmák nőnek virulnak ki teste buja tájékaiból
parttalan vágyak örvénye ne huzz keserü hinárok közé
lebegtess csilló álmaimban egyhangu vizi ölelésben

magányba számüző örökös messzeség
óh ma rajzik a víz ma határtalan minden
távoli szép szerelmem álmaim tornácán kihajlik
s kacagását hullámokká szövi köröttem a víz

Varga Mihály

Nem adom könnyen

Nem adom könnyen a fényt
a közelgő éjszakának,
nem adom a rózsák hatalmát rajtam,
az égbolt csoda-kékjét,
lombok tündér-játékát
a kibomlott lég aranyáramában,
bogarat a hajló fű közül,
tehenek dagadt horpaszát,
nem adom a parkok meghitt csendjét;
a gépek moraját,
a hangyák hadoszlopát faltövében,
a gyermekem megkopott falovát,
nem adom a mosolyt az arcodról,
a járókelők cipőkoppanását,
lovak patáiról a szikrát,
a sétát, szerelmet,
a munkát, a széket alólam;
nem adom vasárnapok békés nyugalmát,
esőcseppek monoton zenéjét
meghitt-magános őszi délutánon,
a téglát, mely egymásra simul,
nem adom a sugarakat
mik összekötik a tér százezer fiát egymással,
a feltürt gallérokat a szélben,
a tanyákra betört áramot;
nem adom a tiszta terítőket asztalunkról,
az előszobák faláról a képeket,
kutyaugatást az esti csendben,
kalauzok dünnyögését,
a dinnyecsősz sóhaját,
karcsu vázákat a szobák öléből,
az emléket, mely éltet;
nem adom a jogot,
a gyűléseket, a baráti szót,
kezed langy simítását,
a kirándulást, a leszálló párát,
a föld körül keringő vasgolyót,
katonák vigyázó lépteit,
az erőt adó betűt,
száraz hasábok pattogását,
a világmegváltó terveket,
a járdát a falumból,
az égre szálló füstöket:

— nem adom könnyen az életet!

Csányi László versei

Emlék

Mennyi minden történt meg!
Sanyit
a vonatkerék tépte szét,
a rút kötél kötötte gúzsba
szegény nagyapám életét,

halál leplébe burkolóztak
és volt másik is, aki ölt,
fonja be emléküket repkény,
fedje be testüket a föld.

Tigris-sorsuk néz rám a mélyből,
s néha hallom a szavukat,
s emlékük hálójába fogva
úgy élek én is, mint a rab,

mint sorsuk gyáva cinkostársa,
éveik elé értem én,
ők elsüllyedtek az időben,
s aki bátyám volt, ma öcsém.

Akik nincsenek, elkísérnek,
testem az árnyékuk veti,
testvéreim testvértelenül is
a sorsunk kivetettjei

s bár itt hagytak s nem értjük egymást,
csak én lettem az idegen,
ők nem ismernek soha többé,
én mindnyájukat ismerem.

Ha egyszer együtt lehetnénk még!
a sóvár vágy is oly üres.
Mit akarhatnék tőlük? Régen
föld takarja be szívüket.

Egy estém otthon

Ketten boroztunk apámmal. Utána
sokáig ültem magamban. A Hold
sárga tányérja benézett szobámba
és a sötét tó mélyébe hajolt.

Csendes este volt. Őszelő. A bor
fényétől szinte csengett a pohár.
egy késő tücsök dalolt valahol
s szavától zengett az egész határ,

úgy mint hajdanán, oly időtlenül,
de éreztem, hogy e kegyes csalás
mögött vacogok gyáván s egyedül
s talán mindnyájan, akiket a ház

magába rejtett, ápolt és nevelt,
s most megkeresnénk, ami elveszett,
— kint a holdfényben lebegett a kert,
s már nem akartam mást, csak egy jelet,

egy jelet, apám léptei nyomát,
egy elzengett szó csengését, a dal
ütemét, melyre felfigyelt szobánk,
— zúgott a szélben a tört őszi galy,

csak ennyi volt. A sárga holdkaréj
sápadt a szélben félelmetesen,
lassan merült, míg elnyelte a mély.
Sötét lett, rideg és reménytelen.

Kiss Tamás versei

Gyenge ág

Szellő se fújt mióta, lám
s letört egy gyenge ág a fán,
a fa hegyén az éjszaka,
ember nem nyúlhatott oda.

Talán egy eltévedt madár?
oly késő éjjel az se jár.
Nem az a három körte-e,
mi rajta csüng — az törte le?

Igen, oly könnyű a virág.
amit tavasszal nyit az ág,
de nehezedik a teher,
amit a nyár, az ősz nevel.

A kis kocsány hegyén a bog
megnő, ha bele nedv csorog,
és ha csak csöpp is csöppre hull,
hajszálcsövön is: nő a súly.

Lám, itt a mérték felborult,
itt most a törvény porba hullt,
egyszerre sok lett a teher:
ágát gyümölcse törte el.

De hát mért nem vigyáz a mag,
mikor friss cserjévé fakad,
miért nem oktatja a fát.
viselje bölcsebben magát?...

Te gyönge ág, ott fenn a fán,
csodállak téged igazán.
Azt hittem, ember ha akad,
ki sokat ád, és megszakad.

Álmosdi hexameterek

„Ó sors, futhatnék bár vészes pályát,
Véreznéd bár, ó sors, szívemet . . .”
(Kölcsey: Gyönge kézzel. Álmosd, 1812. szept.)

Itt járt egykor az a száműzött isteni ifjú,
félszeme csillaga láng, másika alkonyi bú.
Kölcsey volt a neve, de a helyét itt se találta,
Tájadon néma vidék, dombod alatt temető.
Erre visz utam most költőm, nagy fájni tanítóm,
hajduk, vén kurucok víg unokái között,
s mintha szemed lángcsillaga most is rajtuk örülne,
cseng a pohár kezükön Ér-beli víg szüreten.
Balsors terhe se fog azokon, kik tettre merészek,
győzött szellemed itt: újra virul ez a föld.

T. Nagy Sándor

Tavaszra-készülődés

Eperpörsenéses csókkal lázadok
én ma, barbár jelszavakat
kiabál bennem a tüntető
szerelem, sóhaj-zászlós
seregek, vágyaim, menetelnek
dévaj akarással és megnyílnak
szememben a tavasz kis
sorompói a lányszemek
mosoly-hajtású masinái előtt

szép ez a tavaszra-készülődés,
már nem kamaszos
és még nem férfi-érett,
de lázadás-szagú már,
bátor és türelmetlen

szoknyalebbentő és tollal
verekedő ma a kedvem,
mert elmúltam húszéves
és fiatal költőkkel versenyezek,
s csak akkor józanodok ki,
ha tántorgó szavaim
versekké részegednek

Szabó József

A történet vége

1.

— Hallgasson csak ide! — mondta a leány, míg nehézkesen fölkászálódott a gyepről s igazgatni kezdte ruháját, láthatóan bosszankodva, de egyáltalán nem rám, akire — míg ott hajladozott, többször is jólesőn, szerelemtől meleg, tapadó szemekkel nézett föl. Majd újólag megkérdezte: — Hallgat engem?

— Mondja csak... — feleltem, bár a szavaiból felcsendülő közlési vágy furcsán érintett. Pedig tetszett nekem Etelka és szívesen töltöttem vele azt a kevés szabad időmet, amit a tanulástól el tudtam lopni. Megtettem minden héten, mióta megismertem. Ismeretségünk ugyan nem volt régi keletű, de annál dinamikusabb, minden találkozás: élmény.

Kirándultunk. Egymás mellett ugráltunk, mint az őzek, egymás mellett hajladoztunk, mint a fák, egymás életébe átintegettünk, néha átsóhajtottunk, suttogtunk valamit.

De ez a hang, ahogy Etelka most kezdte, egészen szokatlan volt.

Mikor beszélni kezdett, elmosolyodtam azon, hogy a nőknek olyankor jön meg a szava, mikor a férfiaknak elakad. De meg kellett hallgatnom, mert ott lépegetett mellettem és bizalmasan belém karolt.

— Ugye, Miklós, nem meséltem még, hogy majdnem menyasszony is voltam?

— Maga? — kérdeztem és csodálkozást színleltem.

— Pedig igaz, három éve történt s csak rajtam múlt, hogy nem lettem mégsem az... Bár akkor még nem ismertem magát... — tette hozzá egy kis szünetnyi gondolkozás után, s mintha színezni akarná az elmondottakat, halkabban mondta ezeket az utóbbi szavakat és kicsit elkapkodva, mintha kedélyeskedne csupán. Rá is pillantottam, de arca nem árult el semmit.

Visszafelé jödögéltünk a kanyargó erdei ösvényen, levelek aranyesőjét tapostuk és a fejünk felett is színekben játszott az őszi ég.

— S talán most menyasszony? — kérdeztem ártatlanul.

— Nem — felelte nyomban, kicsit szomorkásan, és nem tudtam, hogy ezt a hangulatot a rozsdáló erdő okozta-e, vagy valami más, esetleg: a visszaemlékezés. Aztán mintha valami szilárd elhatározásra jutott volna: — Majd magát kérdezem még, hogy mit szól ahhoz, amit elmesélek... Megmondja a véleményét, ugye?

— Megmondhatom... az a legkönnyebb... — dünnyögtem, nem valami nagy kíváncsisággal, mert szánalom lopódzott a szívembe, talán önmagam iránt,

aki előtt most — úgy sejtettem — egy lélek is meztelenre fog vetkőzni, most, amikor olyan kellemesen éreztem magam.

Lassan lépegettünk és Etelka mesélni kezdett.

*

— A fiú falubeli volt és igen csinos, erős, barnapiros arcú, gesztenyeszín hajjal és kicsi bajusszal, amit az én kérésemre vágott le később, mikor hazalátogattam...

— Mért? Magának nem tetszik a bajusz? — kérdeztem ingerkedve.

— Tetszett nekem, de olyan parasztos... — vetette közbe, aztán tovább folytatta, amit elkezdett: — Elmesélem, hogyan ismerkedtem meg azzal a legénnyel...

— Fürdettem a gyerekeket (azt mondtam már, hogy óvónő vagyok itt a Rege úti intézetben), és éppen kiemeltem az egyik kis kölyköt a vízből, mikor Maris néni dugja be a fejét, és szól, hogy két fiatalember vár odakint.

— Fiatalember? Most? S nem is egy? — csodálkoztam, de Maris néni — bár látszott rajta, hogy nem hiszi — hozzátette, hogy a testvérem az egyik, a másik meg talán unokatestvér.

Csakugyan Pali volt, a bátyám. A másik pedig az a legény, akivel aztán eljegyzést kellett volna tartanunk. Hanyi Gergely. A vásárt nézni jöttek föl kedvezményes jeggyel és engem kértek meg, hogy kalauzoljam őket. Én persze örömmel vállaltam, és megegyeztem a Maris nénivel, aki három félnapig helyettesített.

Kimentem velük a vásárba, melyre egy kicsit én is kíváncsi voltam. Míg Gergő a korlátra dűlve nézte a lóversenyt, Palkó hátrahúzódva, suttogó hangon megkérdezte tőlem, hogy tetszik-e a barátja? Én bevallottam neki őszintén, — minek tagadtam volna a bátyám előtt — hogy tetszik.

Egyszer aztán ügyesen magunkra is hagyott bennünket a ligetben egy padon, és mi csak ültünk egymás mellett szótlanul. Gergely szívet vésett a padra s belepingálta mindkettőnk nevét. Most is, ha arra járok, mindig megnézem és leülök kicsit pihenni a padra...

Az állomásra is kikísértem őket, s már azt is tudtam, hogy Gergely miattam jött Pestre, nem a vásárt látni...

Integettem utánuk, míg a tovarobogó vonat bele nem veszett az irdatlan messzeségbe.

2.

...mert úgy éreztem, hogy igen-igen messze maradt mögöttem az a kis falu, ahonnan évekkel előbb elszakadtam — de azt is éreztem, hogy talán jobb lenne, ha el nem szakadtam volna. Otthon van apám-anyám s testvérem, és ha volt is sok bajom velük, mégiscsak hozzám tartoznak ők valahogy.

*

— A Gergőre persze, nem is gondolt... — tettem hozzá, de a leány ugyanúgy folytatta:

— Nem gondoltam komolyan, ahogy más fiatalemberrel sem...

— De én kivétel vagyok, ugye? — kérdeztem gúnyosan.

— Magáról nem beszélek még... magától én szeretnék kérdezni valamit, de majd csak a történet végén.

— Hát akkor halljuk a történet végét...

Etel, ez a kedves, mosolygó arcú lány, akin csak most vettem észre, hogy szenved és a mosolyával csak leplezi ezt a szenvedést, aggodalmaskodva pillantgat rám, míg lassan, kicsit töredezetten rakja egymásra emlékezetében a képeket, hogy valóban érdekel-e a beszéde?

Megsajnáltam. Igyekeztem hát eloszlatni aggodalmát és megszorítottam a kezét. Hálás volt ezért.

Tovább mesélt.

*

— Gergőt hamar elfelejtettem, mert majdnem minden este más szeptevő akadt, itt a kilátónál, ahova esténként ki szoktunk menni. Főleg katonák a közeli iskoláról. Komoly udvarló persze, nem akadt köztük, de akkor még úgy véltem: nem is sürgős.

Azt gondoltam akkor is, mikor a barnapiros legény levelét megkaptam.

S hazulról egyre-másra jöttek a hívó levelek, hol az anyámtól, hol a bátyámtól. Hívtak haza a szüreti bálra, s elárulták azt is, hogy Gergőnek nagyon megtetszettem, szeretne velem táncolni s megmutatni apjának-anyjának... S talán mindjárt a kezemet is megkéri...

Ez az utóbbi kicsit meghökkentett. Hát már arra gondol valaki, hogy feleségül kérjen?... Még olyan gyereknek érzem magamat, bár már akkor elmúltam húsz, és negyedik éve, hogy elvetődtem hazulról s magam kerestem a kenyeremet... És azóta tudtam ruhát venni magamnak... olyant, amilyent mindig szerettem volna. Apám sohse áldozott énrám. Nénémre: Eszterre költött inkább, aki éppen jegyben járt leendő férjével. Az enyém mindig „a ruha rongya" volt, amit Eszti kinőtt és lehányt magáról. Hányszor sírtam emiatt... Azért is tudtam annyi bátorságot venni magamnak, hogy egyedül nekivágjak a messzi, ismeretlen világnak... Pedig nem volt könnyű dolog otthagyni a szülői fészket: százszor is elhatároztam s százegyedszer is maradtam, míg egyszer az anyámmal pöröltem össze, akkor is amiatt, hogy nekem nem akartak kosztümöt csináltatni, hiába kértem szépen, hiába csunyán, hiába sírtam, hiába fenyegetőztem, hogy akkor világgá megyek...

— Menj!... áldjon az ég... — mondta anyám. — Nem küldünk, de nem is marasztalunk. Majd legalább megtanulod: mi az élet!...

Lám, eljöttem. Idekerültem a nagyvárosba: Budapestre. S megálltam a helyemet. Nem ijedtem meg. Megtanultam, hogy „mi az élet"!

Hiába tagadtam magam előtt, Gergő is nagyon izgatott, s ha néha el is felejtettem, a levelek eszembe hozták... Ugyan, milyennek látnám, ha megint megnézhetném magamnak? Most is olyan kinyalt legény? És biztosan tudtam, hogy olyan. Emlékszem a szemeire: nagy, fekete szemétől szinte féltem, ha eszembejutott. Idegesítettek ezek a szemek, úgy tüzelt bennük valami.

S elhatároztam, hogy hazautazom a szüreti bálra.

Előző nap megcsináltattam a frizurámat, előkészítettem a bőröndömet s a legszükségesebb ruhadarabokat. „Kiszaladtam" még a nővéremhez Csillaghegyre, megkérdeztem, mit üzen haza a családnak. Eszti is szeretett volna jönni, de gyereket várt s nem mert hosszú útra indulni.

Alig vártam már, hogy a hangszóró hangján halljam az ismerős vasútvonal állomásait, hogy jegyet válthassak és helyet találjak magamnak valamelyik fülke sarkában, lehetőleg az ablak mellett...

3.

A fogadtatáson úgy meghatódtam, hogy azt gondoltam: sohasem húzom ki többet a lábom hazuról. Meg lehet érteni: négy év óta mindössze egyszer, az első évben töltöttem otthon a szabadságomat. Akkor is összevesztem szüleimmel. Szabadságom napjait azóta mindig itt szórtam szét a városban, sokszor bejártam moziba.

*

— Megenged egy kérdést? — szóltam közbe váratlanul, mert én is vidékről származom s a harmadik évet taposom az orvosin, de egyet sem tudtam volna elugrasztani anélkül, hogy haza ne látogassak, és szinte föllázadt bennem valami ez ellen a lány ellen.

— Tessék! — nézett rám érdeklődőn Etel, bár aggodalmaskodva is, hogy kizökkentettem a beszédből.

— Magánál valami nem stimmel, Etelka, (őszintén megmondom, amit gondolok) véleményem szerint az nem is rendes ember, aki szüleit nem becsüli...

— Éppen erről akarok beszélni, amit most kérdezett. De ha maga, Miklós, előre így vélekedik rólam, semmit sem szólok többet. Ha nem tart rendes embernek, mért állt velem szóba?... — és megcsuklott a hangja, és csak nehezen tudtam rávenni, hogy tovább mondja a történetet.

Végre újra megszólalt, de a hangjában valami idegesség vibrált és úgy vettem észre, hogy néha keresi a szavakat, néha lekurtítja a mondatait, szinte fél tovább beszélni.

*

— Apám és anyám kint vártak az állomáson. A bátyám nem jött még haza a mezőről. Úgy fogadtak, mint a tékozló fiút, anyám nyakamba borulva zokogott, s apám is könnyezett, míg erővel kivette a kezemből csomagjaimat. Pedig nem akartam vele cipeltetni, elhiheti Miklós, de csak azt motyogta: „Hagyd, kislányom, majd én ... elbírom én... hagyd csak!" S engednem kellett...

Etelka félénken rámnézett és újra erősítgette szavait:

— Hiába tiltakoztam. Kivette a kezemből. Volt egy kis szatyrom, anyám meg azt követelte. Persze: nem adtam oda.

Otthon kikészítve várt a mosdóvíz, megvetve az ágy, a dunyhahuzat kicserélve, olyan tiszta volt és olyan fehér, hogy szinte féltem belefeküdni. De még előbb ennem kellett. Meg akartak tömni, mint a libát, édesanyám bablevest főzött és túróscsuszát, azt hitte, hogy még mindig az a kedvenc ételem.

Evés után megmutattam az új ruhámat:

— Drága anyag — mondtam — de legalább ruha lesz egy darabig...

— Olcsóbb is megtenné, kislányom — válaszolt az anyám halkan. — Minek neked ilyesmire a sok pénzt költeni...

— Csak szebb a szebb, édesanyám s ott nem úgy van, mint itthon... színházba nem mehet az ember lánya másként.

— Te oda is jársz? — csodálkozott anyám s úgy nézett rám, mintha valami rosszat tettem volna.

— Mért ne mennék? Azért van.

— Jobb lesz, ha mielőbb hazajössz onnan...

— Pedig nem jövök...

— Nem jössz?... Mért nem jönnél, férjhez akarunk adni, s akkor haza kell jönnöd...

— Akkor: igen!

— Nahát... Komolyan köll már gondolkodnod, nagylány vagy. Nem szabad elpazarolnod magadat.

Ilyenek voltak az én szüleim, úgy féltettek, mint egy madarat, s azt akarták, hogy életük végéig vélük maradjak.

Az ilyen szavakra azonban fölhorgadt bennem valami: én pazarolom el magamat? Hát nem látja anyám, hogyan nézek ki? Nem látja, hogy híztam és olyan vagyok, mintha anyatején élnék? Nem látja a szép ruhámat, amit megtakarított pénzemből vettem?... Vagy talán irigyli, hogy nekem ilyesmire is jut? Míg itthon voltam, eleget jártam a néném levetett ócskaságaiban. Rám nem költöttek pénzt, most tőlem se várjanak... (Persze, azért a csomagban mindegyikőjüknek volt egy-egy ruhadarab.)

A bosszúságomat Gergely felejttette el, aki már az első este meglátogatott. Mikor bekopogott és belépett az ajtón, mindenkinek földerült a képe, látszott, nagyra becsülik a legényt szüleim és a bátyám. S ez engem is megnyugtatott.

*

— Mondja, Etel, — nem állhattam meg, hogy megint közbe ne szóljak, mert egészen átéltem közben az én és a szüleim közti viszonyt és láttam azt is, hogy ez merőben más, mint az övé, én sohasem akartam — és talán sohasem is tudok — elszakadni a szüleimtől, a vidéktől, legalábbis lélekben holtomig vidéki maradok. — Mondja, mért akarták otthon tartani a szülei? Mert engem küldtek inkább...

— Na, látja! — kapott a szón Etel. — Magát küldték, mert a maga szülei okosak és a fiuk jövőjét tekintik, de az enyéim csak a maguk jobblétét. Igaz, a néném is elkerült hazulról és anyám rokkant öregasszony már, nehezen bír mozogni, eleget dolgozni két férfira. Mégis. Én más életet akartam...

4.

Már kiértünk az erdő szélére, és tekintgettem széjjel, hogy melyik a közelebbi út, mely a megállóhoz vezet. Untatott már a leány ezzel a hosszúra nyúló történettel. Nem tudtam megérteni, hogy hova akar kilyukadni.

Egy ideig topogtunk, aztán elindultunk keresztül a réten, elhagyva a kanyargó utakat. De Etelt nem mertem bántani, mert láttam, hogy egészen belelőzelte magát a beszédbe s elbeszélésében megint csak a kanyargó úton haladt s nem az egyenesen.

— Barátnőim túlzott örömmel, hangoskodva fogadtak:

— Megjöttél, Etelka?

— A szüreti bált csak nem mulasztod el, igaz-e?

— Ilyenben nincs részed Pesten.

— De jól nézel ki, hallod. Nem lehet rossz dolgod.

— Úgy látszik, nem hiányolja a derekad a kapát... — vettek körül pergő nyelvvel.

— Hát a kapát, azt nem ... — feleltem és még jobban kiegyenesítettem a derekamat, — nem is szeretném, ha megint kézbe kéne vennem...

— Pedig azt hallottam, — szólt közbe Kis Terus — hogy mégis parasztasszony lesz belőled...

Vállat vontam.

— Azért nem muszáj kapálni — válaszolt helyettem Bíró Luca.

— Nem? Hát hogy él akkor?

— Van most olyan paraszt, akinek nem dolgozik a felesége? — kérdi Terus.

— Hogy vagytok itthon? — próbáltam fordítani a beszéden, mert idegenül éreztem magamat köztük.

— Nem olyan jól, mint te Pesten... — válaszolt rögtön Terus.

— Azt hiszed, Teri, nekem ott fenékig tejfel?

— Látjuk, milyen szép ruhád van... — s megforgattak maguk között.

— Hát... hát... ez ruha... — mondta komoran Teri.

— Te is vehetsz, — hunyorít rá Teri — ha van pénzed. Csak az köll hozzá, más semmi.

— Ruha van az áruházban, — mondtam én — olyan, amilyent szemed-szád kíván.

— Azt elhiszem, csak pénzt is adnának hozzá...

— Látod, az Etelkának adnak... — húzogatja a száját Teri. — Azért jó Pesten... Ha neki volnék, meggondolnám kétszer is, hogy valaki szép szeméért otthagyjam.

Mind rosszabbul éreztem magam barátnőim között, tudtam, hogy nemcsak a ruhámat, hanem a frizurámat és minden mozdulatomat bírálják, még azt is, ahogy a földre lépek.

— Nektek kellene csak egy hétig azt csinálni, amit én megteszek, — gondoltam keserűen — majd akkor nem irigykednétek. Mikor 15—20 gyereket kell lefürdetni egyszuszra és azt érzem, hogy letörik a karom, összeszakad a derekam. Vagy ha valamelyik gyerek bőg s utána a többi is rákezdi a maga nótáját. Talán olyan kellemes azt hallgatni?

Oda „idegek kellenek". Irigykedni, azt könnyű, azt a legkönnyebb, de utánam csinálni, amit én teszek, egy se tudná közülök, mert azt tanulni kell: jó fej és ügyes kéz kell hozzá.

5.

A bál szokás szerint folyt le. Délután lovas felvonulás, ének, játék, zeneszó.

A fölvonulás alatt nem jól éreztem magamat, sohasem szerettem a vadságot, a rohanást s néha összetorlódtak a szekerek, máskor meg hajráztak a kocsisok és egymást akarták megelőzni... Gergely karjába kapaszkodtam s ijedt szemeket meresztettem rá...

Este aztán, vacsora után, amikor újra összegyűlt a nép, és megkezdődött a tánc, minden délutáni „rossz érzésemet" elfelejtettem. Sokat táncoltam, legtöbbet Gergellyel.

Eleinte édes mustot ittunk, majd borral kevertük, hogy meg ne ártson s végül következett a tiszta bor. Még csípős volt és zavaros, de erejét lehetett érezni s meglódult tőle az ember.

Gergelyen ugyan nem látszott meg, úgy itta a bort, mint a vizet. A kedve egy percre sem lankadt, dalolt a fülembe és táncolt, táncolt...

S míg Gergely karján forogtam, többször eszembe jutott, hogy ha most megkérne, talán nem tudnék ellenállni ennek a legénynek és jobb is lenne, biztosan jobb lenne: boldog lehetnék vele.

Meg kell mondanom, erre már korábban is gondoltam néha, de mindig elhessegettem ezt a gondolatot. De akkor, ott a szüreti bálon, a Gergely ábrázatán látva az örömet... ilyet még sohasem éreztem... sírni tudtam volna, úgy örültem... és magamban sírtam is...

Gergely csak éjféltájban kezdett komoly beszédbe, mikor a padra vont pihenni... Nyíltan megmondta a szíve szándékát: meg akar nősülni.

— S hogyan gondoltál éppen énrám? — kérdeztem. — Nincs itthun elég lány?

— Van az. Még sok is. De ha nősülni akar az ember, akkor már körül kell nézni: kivel köti egybe magát.

— Igazad van — bólintottam. Hízelgett nekem ez a beszéd.

— S az is tetszik benned, Etelka — folytatta — hogy itt merted hagyni a faludat, a mama szoknyáját s nekivágtál a világnak...

— Ha muszáj vót!

— Én nem ijedek meg a magam árnyékától, de ilyesmire mégsem mernék vállalkozni.

— S mért nem?

— Itthun kényelmesebb. Megvan a koszt, a jó lakás, minden... Az ember elvégzi a munkáját és szórakozhat a barátaival...

— Szórakozni máshol is lehet...

— Lehet, lehet... igazad van... Pesten még tán jobban, mint itt, de sok pénz kell ahhoz... itt meg magunknak megterem a bor is... Igaz, hogy sokat köll kapálni a tövét... Az a rossz ebben a szórakozásban...

— Régen vót kapa a kezemben...

— Nem hiányzik az senkinek sem... De azért azt is megértem, hogy te elszoktál tőle. S nálunk nem is kellene hozzászoknod, mert elég, ha apám meg én kint dolgozunk. Csak otthon a házimunka legyen meg. A kenyeret és a kenyérmellévalót mi beteremtjük... Pénzünk nincs, de másunk: mindenünk megvan...

Tetszett a legény, tetszett számító, okos beszéde, egy szó azonban megütötte a fülemet: az, amit a pénzről mondott. Nincs pénzük! Mindenük van, csak pénzük nincs! Ezt nagyon is elhittem, ismertem az otthoni körülményeket; tulajdonképpen azért mentem el hazulról, hogy pénzt keressek. S úgy megszoktam már, hogy havonta kaptam a fizetést, hogy nem is tudtam elgondolni: hogyan lehet anélkül élni?

A fiú az eljegyzésről beszélt nekem, hogy addig, míg itthon vagyok, megtarthatnánk az eljegyzést is. Bólintottam, de a gondolatom nem ott járt, egyszerre megdöbbentő élénkséggel rajzolódott ki előttem a két világ: az itteni, a gondba-munkába fulladt élet, az irigy, a templomban is egymásra leselkedő emberek, a pletykát fújó-kavaró vénasszonyok, a dorbézoló férfiak, — s a másik: ahol bár nehéz munkával, pénzt tudok keresni s munkám után sétálhatok, moziba mehetek, vagy éppen olvashatok...

Gergely a szememből szerelmet sejtett és arról beszélt, hogy holnap: vasárnap délután eljönnek apjával és megkérik a kezemet.

Nem szóltam ellene, mert úgy éreztem, hogy nem mondhatom meg, amit gondoltam, nem mondhatom meg az igazat, mert igen: szerettem őt!

Másnap délelőtt mégis összepakoltam, míg anyámék a templomban voltak, bátyám meg az éjjeli mulatás fáradalmait aludta ki, és észrevétlen távoztam.

A féltizenegyes vonattal visszautaztam.

*

— Itt a vége? — kérdeztem, de feleletet sem vártam, éppen beérkezett a fogas és én gyorsan búcsúzkodtam Eteltől. — Ne haragudjon... ezt már nem akarom elszalasztani... erre fölkapaszkodom... — És fejembe csaptam a sapkámat, és remegő ujjakkal kezdtem gombolgatni a kabátomat s közben a kocsi felé tekintgettem.

— Csak... csak azt akartam megkérdezni magától... — mondta ugyanolyan izgatottan Etel is, mint én és könyörgő szemekkel nézett. rám — De ha nagyon siet...

— Sietek... de azért mondja...

— Csak azt, hogy mit szól a történetemhez...? Ugye, nem csináltam rosszul, hogy visszajöttem? ... Maga Gergelynél is jobban szeret engem? — És csókra nyújtotta a száját.

Én gyorsan megcsókoltam és futtomban kiáltottam vissza, hogy — ha esetleg megint találkozunk, a jövő héten vagy mikor: megmondom majd, amire kíváncsi. Addig újra átgondolom, amit elmesélt. És fölugrottam a lassan induló járműre.

Visszaintegettem a leánynak.

Hegedűs László

Apró örömök felé

A körtefaágon egy cica alszik,
vörös bundája fényes, rásüt a nap.
És kutyánk, mert a csaholást megunta,
békén hever a nyíló rügyek alatt.

Fejszémre támaszkodom, nézem őket.
A háttér: házak, fák s a falu tornya.
És mögöttük a domb háta sövényül.
Egy mérföld, s mintha száz lépésre volna.

Az égen darab felhők, mind fehérek.
Mintha egy nyáj ballagna ott legelve.
Arcon legyint, hajamba túr a szellő.
Harmónika szól. — Mintha mese lenne.

Nézem a fákat. Reám nevet a nap.
Tág mellel szedem a könnyű levegőt.
Fejszém megvillan. És a konok tuskó
recsegve hasad szét a lábam előtt...

Pál József versei

Katonasírok

November est volt és a temetőkert
krizántémos volt és a gyertyaláng
épp így verdesett, mint a mai estben
és éreztük mindnyájan a halált.
Az volt mindenütt. Ciprusok sötétje,
fenyők fésűje arról suttogott,
míg néztünk szomorún a gyertyafénybe,
És élő mindenik sírhoz jutott.

S ahol sötétebb volt a szomorúság,
mert alig pislogott pár árva láng,
ott feszes fejfák álltak glédasorban,
akár diszszemléken a katonák.
Szürke sírok szürke egyenruhában
s a pár krizantém, mint a csillagok
a parolikon. — S ily sír arra hány van —
katonasír és idegen halott.

Majd hazamentünk. Otthon lefeküdtem
és lidérces álmomban a szobám
átváltozott. A sötét temetőkert
kisértett s a sírok, a mostohák
feszes glédasorban, egyenruhában
ott voltak s a krizantém-csillagok
foszlottak már. — S ó, te szörnyű éj! — láttam,
amint kilép egyikből egy halott.

Az arca — mint filmen: premier plan-ban.
De nem is arc volt, véres huscafat
rángatózott, amint mozdult a szája,
véresen lökte ki a szavakat,
S egy másik meredt rám, mésszel leöntve,
tömegsírból jött és arról beszélt,
hogy verset írt, — az ötödik átkötve
még, hogy mozdonyt vezetett, amíg élt.

És jöttek még, és jöttek, egyre jöttek.
Hozzám sodródtak. Szennyes hajcsomó
tapadt szemembe, leszakadt a lábam,
hörögve buggyant számból ki a szó
és kitódultunk mind, ki, az utcákra,
a sebünk fájt, a kínunk égetett
és beleselkedtünk ott minden házba:
Néztük, néztük, néztük az életet.

Kora hajnal volt, mikor felébredtem.
A város szélén kormos gyár dudált.
Ablakot nyitottam. Hátul kertünkben
piroslottak a törpe almafák.
Házunkkal szemben a daru már mozgott.
Állt az új: a negyedik emelet.
Kis falrész hiányzott. Feléje forgott
s lassan befedte — mint egy sebhelyet.

Festékszag, vödrök, meszelők

A mester fején papírcsákó volt
és egész nap füttyre állt szája.

Oly fürgén szánkázott a meszelő.
Araszolt alatta létrája.

Sej a babám
Egész nap ezt fütyölte
Sej a babám
Napestig ezt fütyölte

Sajtár,
vödör,
meszelők,
festékszag
s mi gyerekek körötte.

Szemem még mindig ugyanaz
s magába itta ezt a képet:

meszelő nyalta a falat,
ahogy a létra lépett.

Pusztult a redves, ronda fal,
ahogy a ronda mindig pusztul:

falta, falta a meszelő
s nyomában ott volt az új.

Szemem még mindig ugyanaz
és festékek, meszelők, vödrök

képei ivódnak újra be
s állványok erdeje a földön
és mintha őt látnám most is itt,
őt, kinek oly füttyös volt szája, —

a várost festi, meszeli,
araszol alatta létrája.

Meztelenség

Csiklandozza bőrét a júniusi fény:
amint térdig bent áll a zuhatagban
s játszik a vízzel önfeledten:
vízcsepp hűsíti mellét, köldökét.

Városból jött. Mogorva busszal.
Erdőszélen zöld bokorban ruhája.
Riadt volt előbb és szégyenkező,
de látta, hogy a patak se csodálja,

s kő, erdő, virág nem berzenkedik
s itt minden, mint ő, meztelen: —
szeme előtt párzik lepke, rigó,
s ruhátlanul nem is idegen,
ide tartozik.

Hajnal Gábor versei

Ez már az ősz

A hegyoldalon érik már a szőllő,
áttetsző héjjak mögött fényesül
az elmúlt nyár minden édes zamatja,
de nyugtalanság reszket legbelül.

Az erdő fái aranyló vörösbe
hajolnak, mámoruk a napba néz,
párás szemük lecsuklik már a fényben
s körüllengi őket a feledés.

Megtámadta a dáliát az éjben
fehérlő, ványadt karjával a dér,
aranyló szirmok csapzottan lelógnak;
szomorúságuk szívedig elér.

Ez már az ősz. Ellenghet mind a pára,
hegyhátak íve nyújtózhat a kékbe,
tűnődve figyelsz fázó messzeségbe,
kerengő, búcsúzó madár dalára.

Lobogjon pirosan

Olajsűrű sötét tavon
a lótuszlevél merev nyugalom.
A vízre mint tenyér tapad,
fakón ékíti a tavat,
kénes gőzök közt egyre nő,
bíbor virága tör elő,
kelyhe szétnyílik, égre néz,
becézni vágyik már a kéz,
fojtogató a levegő —
szirma szépséget lehelő;
vigasz, öröm sötét tavon,
pirosló vágy ónos napon.

Ilyen légy te is, énekem,
lobogj pirosan szüntelen.

Csordás János

Biztató

Madár-szívem, hullajtsd el puha tollaid,
repülj ellen a langyos szeleknek,
hasíts rakétaként az Űrbe, ahol már
a toll-bundás társak meggebednek.

Ne félj az acél-kék hideg levegőtől,
a merészség századában élsz,
a Titok lassan mezítlen leány lesz,
s ő könyörög a te csókodért.

Madár-szívem, hullajtsd el puha tollaid,
s ha visszahullsz, a súrlódás eléget,
mi fájna már, ha nem leszel, ha csak
meteor-kő őrzi az emléked? . . .

Bertha Bulcsu

A fütőház messze van

Becsukta maga után az ajtót. Nem tudta elkezdeni a munkát. Leült az egyik asztalhoz.

„Marhaság ilyen korán kinyitani ezt az eldugott eszpresszót, — gondolta. — Tíz óra előtt nem jön ide senki."

A tekintete fáradtan bukdácsolt a bútorokon. Szédült. Lecsukódtak a szemei és úgy érezte, hogy még mindig a bárban van. Raffinált tükörgolyón összetörtek a fények. Szilánkjai a falra repültek, és lomhán úsztak a tapéta mintái felett. A terem végén kicsit meggyorsultak, de nem bírtak szabadulni, visszatartotta őket a tükörgolyó.

„A szememre is úsztak, — gondolta, — akkor szállt a fejembe a konyak. Utána az asztalunkhoz jött az az idegen pofa. Gerzson mindenkinek bemutatta. Egészen fiatal volt és magabiztos. Ezt a típust már ismerem. Fehér fogak, jó kedély és jó kondíció. Orvos, mérnök, vagy szabadúszó... Nem lepődtem meg semmin. Az első táncnál magához szorított, és azt mondta, hogy szép, arányos testem van. Én meg csak nevettem és engedtem, hogy szorongasson a tömegben... A folyosón, amikor kimentünk levegőzni, a blúzomra simult a keze, és én akkor sem szóltam semmit... Miért nem? — Ma este már vár a kávéházban, és holnap is, és minden este... Milyen egyszerű az egész?... De egy hónap múlva ő is magamra hagy. Aztán újra körülöttem úsznak azok a törött, összekeveredett fények. Átsiklanak a füstön, nyomuk sem marad, de belém mégis jeleket vésnek.

Kinyitotta a szemét. A közeli raktárból árut hordtak néhány nagy kontinerbe. Behallatszott a munkások csoszogása, beszélgetése, még a raktáros távoli kiabálása is. A függönyön át látni lehetett a mozgolódás és a nagyobb tárgyak körvonalait. Egyenlő időközökben valami zöldet hoztak a raktárakból. Ahol sok volt a hang, ott felemelkedtek a zöld testek, és megszűntek a nagy fekete tömeg szélén. Amikor megtellett egy-egy kontiner, hivatalos szavak, és zárak kapcsolódtak egymásba a spediter kocsi tetején.

Felállt, kitárta az ajtót. A munkások rá sem néztek. Csak a hideg levegő áramlott körülötte befelé. Visszahúzódott.

Lassan letörölte a gépet, megigazította a csapokat.

Az ablak mögött elfogytak a hangok. A megbarnult függöny céltalanul lógott a hideg üveglapok elé.

Bizonytalanok lettek a mozdulatai, aztán félbeszakadtak. Hosszú ujjai egy pohárra fonódtak és megkeményedtek, mint a porcelán. A körmei is merevek voltak, csak színesek, akár a patak mederben fénylő kavicsok.

Az ajtóra nézett.

„Legalább jönne valaki... Egy kocsis. Bőrköténnyel és bakancsosan... Adjon egy teát kisasszony... Hideg van odakint... Vagy egy mozdonyvezető. Bádog táskával és bő, formátlan bundában. Olyan, mint a Németh bácsi volt Tapolcán... Németh néni ebédet vitt neki a vonatokhoz. Néha a fűtőházba is. Mindig kilötyögtette a levest. Nagyok voltak a födői. Némelyiknek a füle is hiányzott."

Árnyék szövődött a függöny mintái közé. Aztán elcsúszott. Sárga cipő jelent meg az ajtóban, kicsit feljebb egy kalap. Vízszintesen úszott a levegőben, aztán megbillent, mint egy süllyedő hajó. Mögötte kéz, üzembehelyezett mosoly, hangok és szavak.

— Csókolom Mártuska! Egy duplát kérek...

A függönyön át újra látni lehetett a mozgolódást, és a nagyobb tárgyak körvonalait. Egyenlő időközökben valami zöldet hoztak a raktárakból.

Márta lehajtotta a fejét. Belekapaszkodott az egyik fogantyúba. Sziszegve előbukkant a gőz. Dühösen fortyogott, aztán lomha fekete tócsává sűrűsödött a pohár fenekén.

Kezében remegett a tálca, amikor az asztalra tette.

— Hogy megy az üzlet Kelemen elvtárs? — kérdezte ingerült, kihívó hangon.

Kelemen meglepődött, de nem emelte fel a fejét. Lassan elsüllyesztette a négy mokkát és csak utána felelt.

— Megy Mártuska, éppen leltározunk. — Most sem nézett fel. Kevergette a kávéját és laposan az órájára sandított.

Márta visszament a presszógép mellé. Óvatosan igazított a csapon. Csend lett. Kezével kikerülte a poharakat, és minden üveget, minden fémet. Indulatát, melyet a gyanútlan üzletvezető megjelenése okozott, mozdulatlansággá sűrítette.

„Bár mennének el a rakodók" — gondolta, aztán nézni kezdte Kelemen arcát. „Sima, kicsit püffedt. A szája vastag, olyan színe van, mint a kövek alatt duzzadó piócáknak... Azt mondják jó kereskedő... De mindig van valamilyen kis ügye... most is az óráját nézi... Nőt várhat... Mint egyszer engem...: Ideges... Ha most erősen nézem, még idegesebb lesz... Nem érti... ha teljes lenne a csend, talán mondana valami érdekeset... Csak mennének el a rakodók..."

Szemében hideg fényeket forgattak lassú ventillátorok. Kéket, mély violát, és olyan fémeset is, mint a higany. Csak a gúny enyhített ezen a keménységen, mert abban mégiscsak vannak érzések, vibráló érettebb színek, mint a párolgó kálciumgőzök mélyén a piros.

Nézte az üzletvezetőt. Mozdulatlanul és gúnyosan. Minden segített neki. A poharak dermedten szívódtak a párás tálcalapokra. A székek, asztalok, és a fogasok kajla ágai is, fegyelmezetten és mozdulatlanul voltak barnák, kárpitozottak, formásak és repedtek is. Kint abbahagyták, vagy befejezték a rakodást. Nem csukódtak a kontinerek, ajtók, távoli ablakok.

Az üzletvezető már régen megitta a kávéját. Tanácstalanul nézegetett az

órájára. Nem mert megmozdulni. A gondolatai, csak távolról követték egymást. Úgy érezte, hogy egy keszonba került. A hangok utolsó maradványait már jó tíz perce megitták a szomjas, fölmelegedett radiátorok. Szavakra vágyott, bármilyen szavakra, de beérte volna egy egészen kicsi zörejjel is.

Márta nem kegyelmezett. Csak akkor szólalt meg, amikor az első verejtékcseppek megjelentek az üzletvezető homlokán.

— Na mi az, nem jön a kicsike?

— Miféle kicsike? Hogy érti ezt?

— Ne játssza meg magát Kelemen elvtárs. Van szemem és ebben a szakmában sok mindent megtanul az ember — mondta Márta, és érezte, hogy minden kimondott betű után apadtak egy kicsit az összegyűjtött energiái.

— Nem tudom miről beszél — válaszolt Kelemen, és megadóan mégis az órájára nézett.

Mártának ekkor újra duzzadni kezdtek az erői. Szemébe szaladtak az összes kósza fények. Nem rendezte őket hideg prizmák mögé. Hagyta, hadd lobogjanak hatalmas sárga lánggal.

— Nekem megmondhatja. Tudja hány asszonnyal vagyok én esténkint moziban? Csak idetelefonálnak. „Mártikám, csütörtökön este veled voltam moziban. Ha találkozol a férjemmel, mégis tudj róla." És én tudok róla. Segítek nekik. Hadd csalják őket, megérdemlik... Na, szőke, vagy barna? Ne féljen nem mondom tovább! Jó haver vagyok. Nem hallotta még? „Márta érti a rajzot." Így mondják. Az este is, Gerzson jön az új fiúval és megáll előttem. „Márta a presszósnő, haver." Ez egy bemutatkozás. Aztán a folyosón megfogta a melleimet. És én nem vertem ki a szemét. Engedtem neki. Tétován vigyorogtam, mint egy gimnázista lány. Miért? Csak azt tudnám, miért?

— Adjon egy deci rumot!

— Na mi az, így vigasztalódik meg? Gondoljon inkább a feleségére.

— Hozza a rumot.

— Itt van, tessék... A gyermekek kapnak öt deka árpacukrot, aztán abbahagyják a sírást...

Kelemen megitta a rumot, aztán kérdően Mártára nézett. Szeme alatt egymásba szaladtak a szarkalábak.

Mártának tűnődő lett az arca.

— Én ilyenkor gondolkodni szoktam... Elképzelem, hogy tyúkokat etetek az udvaron... Aztán elmegyek a bodza bokrok mögé, ahol az ólak vannak, és összeszedem a tojásokat... Közben eszembe jut, hogy mindjárt dél, és még nem kész az ebéd... A fűtőház messze van... sietek befelé. Leejtek egy tojást... mérges leszek. Kapkodok, kilöttyentem a levest...

— Fűtőház? Miért pont fűtőház? — kérdezte Kelemen gyanakodva.

— Mert mozdonyvezető az uram.

— De hiszen magának nincs ura.

— Nincs, de ha lenne... Este mindig várnám, és sírnék, ha későn jönne haza.

— A fűtőházban van üzemi konyha. Ráadásul jó és olcsó. Oda nem kell ebédet vinni. Miért nem olyanra gondol, ami reális?

— Reális? Mi reális, az reális, hogy maga rumot iszik?

— Nem tudom. Mindenesetre a rum, mégiscsak rum — mondta Kelemen és felállt.

Mártának összeszorult a szíve.

— Csókolom Mártuska. Nekem el kell menni. — Hallatszott az ajtóból, és egy kis léghuzat szaladt a szobába.

Az asztalon egy húszas maradt.

Márta sokáig állt mozdulatlanul. Szeméből kiapadtak a fények. Várakozott. Amikor érezte, hogy az első melegebb hullám elindul a szívéből, gyorsan megszólalt:

— Én azért mégis a fűtőházra gondolok.

Lassan az ablakhoz ment. Kint nagyon nagy volt a csend.

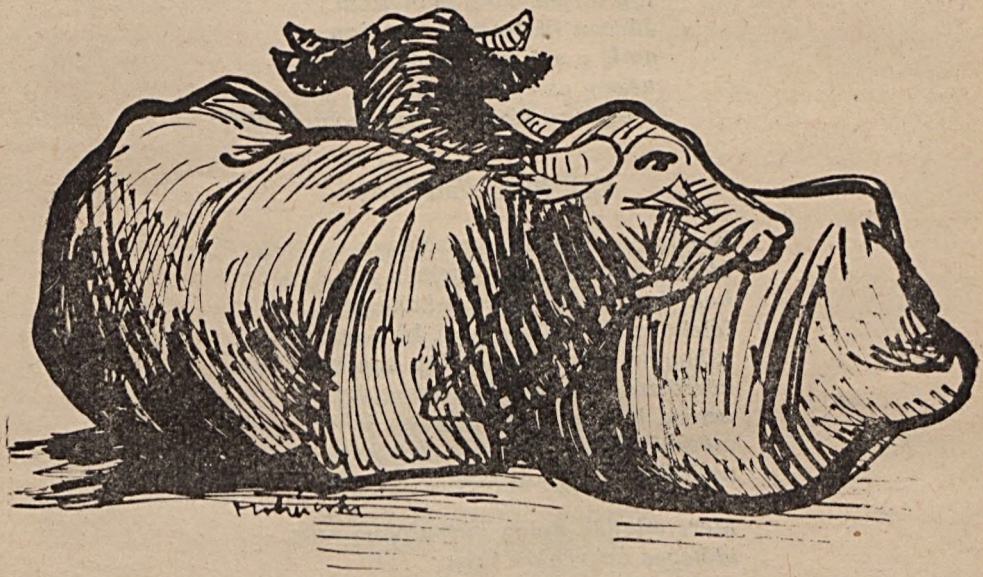

Mohácsi György rajza

Csanády János versei

Várakozás

Az alkonyi gőzök alól
ménesek dobverője szól;
már tárgyak, hangok tartanak
hálójukban az ég alatt,
s mint halat — vizen át —
körülkerítnek; nincs szilárd
gondolatom, mint mágnesek
szugesszziójában terek, —
agyam varázsukban remeg!
Igy torpan meg indulatom.
Járván kimetszett vonalon,
amíg a sok húr ráng, feszeng —
nézem az ég nagy köreit:
ó, hogy rándul majd, hogy repít!

Egy harci bárdhoz

Keríts verset a szörnyűségesen
idegen szavak mélységeiben —
hallván a kerek-hajnali kakasszót,
félelmes karikában vesd ki a lasszód,
suhogjon szét, akár a Nap sugár-
körzőszárával rajzolt szemhatár;
versed legyen, mint szigorú, fehér
mészkősziklás szakadék fenekén
acélküllővel húzott kör: — kemény!

Mert minden dolog körbefogva már, —
időleges anarchiád lejár,
s akik vért vallóan voltak boldogok,
boldogtalanok, mert már tej csorog;
atomtej talán
mindörökre már.

Árva pár

Két fekete ág ősz alatt
dérverten összehajlik:
az alkonyba hulló szavak
elcsitulnak hajnalig.

Míg fagy díszít kinn: jég s virág,
dérbolyhos palatáblák
kockáin áll össze a világ —
rajtuk a szem át nem lát.

Csillámsalak és jégpala:
a mult is összeporlik,
sose fogynak csak hullanak,
ha sóhaj szava hallik.

S mint dérmart levelű, beteg
lomb a mellben szétszalad —
a zavar bennük is remeg,
kinn tél kopog rá s jégszavak, —

A port kifújni nincs időnk,
tiport életünk árva ág —
szavunk hajnali dérbe dőlt:
torkunkban lüktet a világ!

Pálos Rozita versei

Beszélő virágok

Átnőttem a törvények kiáltó kapuján
Ahonnan magányom holdja vezet
Nem nézem többé tükörben arcom!
Visszatükröznek a csillagok
S a szegények könnyének ragyogása
Szavaim beszélő virágok
A szeretet fátylaiban
Igazság napja alatt
Miket mezítlábas alázattal:
Vágok és gyűjtök csokorrá
Szolgáló vagyok csupán!

Útépítők

Sötét homlokunk fényén
Ezüstcseppekből vont sókoszorú
Emelkedve görnyedünk alá
Reggeltől estig!
Gömbvégű vellán repül a kő
Hej országút
Szabadon futod te körbe a Földet
S mi örökre itt maradunk

Leszkó Margit

Rókalyukban

Az aknász futtában kapta el, hogy menjen a nyugat második szint ilyen és ilyen keresztvágat huszas telepére, s vigyen magával szerszámos ládát, meg néhány szál deszkát ajtónak. Aztán — mire Balázs közelebbit kérdezhetett volna — ment, mint akit a huzat kapott el. Szerencsére tudta, hogy Királyékat kell keresnie, az eminens csapatot, melynek nevét mindig ott olvashatta elől a versenytáblán, hát leszállt, s a csatlóstól kérdezte meg, merre kell mennie. Az megadta az irányt mondván, majd kérdezzen még utána, mert Királyék jól elől vannak, itt hiába mondaná.

Fönt az aknász akkor szaladt utána, hogy ne a második szintre menjen, hanem eggyel lejjebb, a harmadikra, onnan könnyebben közelíthető meg a csapat, de akkor vagy háromszáz méteres földréteg választotta el őket egymástól, így csak vállat vont, — talán lesz esze, hogy odataláljon.

Balázs elég sokára ért a megjelölt helyre, messze volt, meg ő is járatlan még — alig élt a bányában, műhelymunkára szegődött, de ha kevés a munkás kéz, az ember nem kötheti úgy meg magát. Persze, itt is kérdezett, ott is mondott pár szót és múlott az idő. Végül odatalált azért, de várt csapat helyett két ember buzgólkodott a vájat-végen.

Fúrtak.

Úgy látszik, szikla vetődött az útjukba, különben a réselőt használnák, amit nemrég mutatott be a cifra nevű orosz. Behemót nagy gépet, az embernek majd a karja szakad alatta, de ilyen tág helyen — mondják — eszi a szenet. Ámbár ez sem lehet könnyebb, ez a fúró, szára is megvan jó harminc kiló, de nem vállon tartják, mint odébb látta egy helyen, hanem háromlábú vasszolgán. A vájár áll mögötte s nyomja a szikla falába, a gép berreg, akár megsiketülhet tőle, válla meg csak úgy rázkódik a munkától. Por süvít ki sugárban a szár körül, sűrűvé teszi a levegőt, Balázs érzi korcogását a foga közt.

— Mért nem köti be a száját? — kérdezte a munka pillanatnyi szünetében, mire a vájár megrángatta a nyakába kötött kendőcskét, jelezve, hogy itt van, de bekötött szájjal nem lehet dolgozni, ő legalább nem tud.

— Így kevés a levegő.

Így meg minden a tüdőn tapad, de hát ő tudja.

A másik, egy komor pillantású, nagy ember, lapáttal szöszmötölt a csille körül, neki nem volt sok dolga, majd ha lerobbantanak. Addig is ráér, hogy legugyuljon a támfa tövébe pihenni. Kis csomagot vesz ki a nadrágja zsebéből, újságpapírt, tele megszívott szivarvégekkel.

— Válogasson — kínálta Balázst kieresztve hangját, mert a rendes szót alig hallotta volna meg. Balázs megingatta a fejét.

— Én csak úgy tudok, rágyújtva.

— Úm. Úgy jobb is, de itt rágyújtani maga a halál. Én már megszoktam — folytatta kis idő múlva, — az ember rág jó nagyokat s kiköpi vele ezt a ronda sok kőport.

Diónyi követ kapott fel s megcélozta vele a vájár hátát. Erre az is abbahagyta.

— Mi az?

A támadt csendben szétfolyott a hang.

— Gyere, gyújts rá te is.

A vájár rácsapott mellére, hogy lisztként dőlt róla a kőpor. Belenézett a szivarvéges csomagba, majd fitymálva tolta vissza.

— Inkább a magaméból.

Neki pipából kivert bagója volt, a baktertól kunyorálta reggel. Balázs megrázkódott. A vájár élvezettel rágott, míg összegyűlt szájában a lé, akkor kiköpött — rá a sziklára, pontosan a fúró mellé.

— A rosseb egyen meg!

Már mint a követ. Begyében volt a szikla nagyon, mert iszonyúan lábat vetett nekik, napok óta kínlódtak vele. Ma, lehet, hogy sikerül lerobbantani, de eltelhet még egy nap, még kettő, talán egy hét — pedig Királyékkal lépést tartani amúgy sem volt gyerekjáték. Most naponta kérdezik, meddig tart még, és mit totojáznak vele, mintha tehetnének róla.

Mert Királyék haladnak a szénben, tán húsz méterrel járnak előre már. S utánuk kellene hajtani a folyosót — sőt megelőzni őket, s lejárót lyukasztani hozzájuk a falon át, hogy készen találják, mire odaérnek.

Égetően kellene a lejáró, a régit összezárta mögöttük a nyomás. Szükségnyílást vágtak hamarjában, rókalyuknak nevezett kis semmit. Elég rosszul vált be, túlságosan húz, kiviszi a levegőt, mielőtt bejárhatta volna a fejtést. Összeszűkült az is már, azért húz úgy. Pedig a levegő fontos, mire hozzájuk ér, úgyis megfárad már magával hozva két alsóbb szint szén, korhadó fa és emberi test szagát. Persze, fúvatnak hozzá helyenként, másutt elszívnak belőle, de így is meleg és nehéz. Ahol tág az útja, ott még árad és éltet, de ahol megszorul, elernyeszti a testet és kínlódás a munka.

Mint Királyéknál most.

Túlságosan előre mentek, de megállás az nincsen, a csillét ki kell adni mindenáron. Király úgy jár, mint egy hajcsár.

— Csak hozzá emberek, lesz ez még így sem!

Szellemeskedik, de neki sincs nyugovása, hol egy kókadozó vájár kezéből veszi ki a réselőt, hol a felgyűlt szenet zúdítja odébb. Szakad róla a víz, közben felfelé les, jön-e az ember, akit reggel ígért meg az aknász. Ajtó kellene a gurítóra, hogy visszaterelje a levegőt, ne szökjön ki egy pásztában azon nyomban.

Bezzeg az nem jön, Balázs — nyakában a szerszámos táska — nem tud mit kezdeni.

— Csak megmondták, mit csináljon?

— Egy fenét! Az aknász otthagyott, azt mondta, majd megmondják itt, mit tegyek, valami ajtó kell.

— Nekünk . . . ?

— Királyéknak, mondom.

A két ember összenéz, akkor oda menjen, Királyékhoz. A gyorsbeszédű kápiskál, a vájár, aki a bagót rágta:

— Ajtót mondtak, ugye? Hát az ide lesz, a kisgurítóra. Mert az rossebet sem ér, húz, mint az isten-nyila, épp reggel panaszolta a csapatvezető. Az ott ni — mutatott a sarokba, ahová el sem ért a lámpák fénye.

Balázs készségesen mozdult.

— De nem itt ám, erről a feléről nem használ semmit, belül kell, a fejtéstől.

Akkora volt az egész lyuk, mint egy konyhaszék lába-köze. Balázs lehajolt, hogy mélyére nézzen, — huzat söpört ki szilánkokat csapva a lámpára, hogy zörgött, mint dara a téli ablaküvegen.

— Ez bizony nem tréfál, ez húz, de hogy jutni a túlsó felére?

— Csak úgy, hogy átbujik rajta.

— Ezen? Ezen a féregnek való lyukon?

— Na hallja! Vagy visszakerül az aknához és lejjebb száll egy szinttel, úgy éri a fejtésen át. De az már a maga dolga. — Türelmetlenül mondta, mint aki megelégelte már, hogy feltartja őket. Délre jön a lőmester lerobbantani a szikát, s a patronnak való lyukak sehol. Megragadta a fúrót, nem törődött többé vele.

Balázs az ajkába harapott, megkerülni az egészet... Rengeteg ideje veszett eddig is. Egye fene, majd átvergődik valahogy, nem lehet olyan hosszú az egész, nyolc-tíz méter ha egy ilyen válaszfal. Letérdelt a nyíláshoz, s betolta a ládát, meg a lámpáját. Utánahajolt. Vad szél törmeléket csapott az arcába, viszsza kellett húzódnia pislogni, köpni. Szemére húzta sisakját és mélyebbre hajolt, de háta görbülete még így is megakadt az ácsolaton, úgy kellett lehasalni egészen.

Sebesen indult, hogy mielőbb átjusson, térddel, könyökkel kúszott, majd a lámpát, majd a szerszámos ládát tologatva maga előtt métereken át. Keze, mint a csáp tapogatott előre, mert lehetetlen volt szemet nyitni a vágtató szilánkzápor miatt. Orra, szája egyszerre lett tele szénnel, még fülét is eltömte, s bezörgött a gallérja alá, amint mélyre szegte a fejét.

— Nem ér véget, a kutyafáját — mérgelődött, mikor úgy vélte, hogy már eleget ment, itt is, ott is támfa verte az oldalát. Szitkozódott, a Nagyot szedte le az égből, aki ilyet teremtett az ember keserűségére. Megállt egy pillanatra — most mintha még szűkebb lenne ez a ronda lyuk, vagy mi az istenharagja, már alig fér meg mellette a könyöke.

Elhatározta, hogy visszamegy, s megkérdi azt a vén bagórágót, hogy mi ez itten, vagy hová küldték, — mégiscsak jó lenne tudni. És dobta volna vissza magát nagy garral, ha meg nem ragadja valami a kabátját. Elfelejtett káromkodni meglepetésében, pedig egész folyékonyan ment már — mi lehet? Merev kar, mely benyúl az inge alá és nem engedi vissza. Legalább hozzáférne, de kezét sem tudja lehúzni. Mozdulatlanná lett, úgy figyelt, agya, mint a túlhajtott motor, működött, Sokára rájött, hogy a tűződeszka űz vele rossz tréfát, a deszka, amivel a szén folyását szokás meggátolni a támfák között. Valamelyik kicsúszott a kőzet nyomásától és most előre mered. Egyszerre emlékezett, hogy jövet érintette is, de akkor hajlásirányba. Cselhez kell folyamodnia; lehasalni a talpra egészen, laposan, úgy húzódni hátra lassan kicsúszva az érzéketlen foglár markából. Kiszorított a tüdejéből minden levegőt, de nem sikerült sem másodszor, sem tizedszer, csak elfáradt, s be kellett látnia, csapdába esett, mint a tapasz-

talatlan egér, nincsen visszaút. Egész teste, mint valami csőben, csak előre lehet, csak előre...

Újra kezdte a kúszást kőbe-fába üktöző könyökkel, lihegve. Szájába szénport szór a szél. Mert testével eltömte a nyílást, a maradék lyukon visítva tör utat, s mintha nevetné — úgy sem megy már soká! — De azért vergődik süketen és vakon, míg végképp elakad két támra között.

Most már sem előre, sem hátra. — Most, Uram, Teremtőm!

Azok ott a folyosó végén már a fejtésben hiszik őt, Királyék meg azt sem tudják, hogy itt jár. De ha keresnék is nagysokára, ki férkőzhet hozzá, ebben a lyukban? Addig még szűkebbre nyomja a békétlen kőzet. Nyújtott jobbja a lámpát tapogatja, társat a vigasztalan magányban — ám az elgurult valahová. Itt kell pusztulni, nyomorultul, mint a fába szorult féreg! A pokol már készül temetésére, a megmaradt kis nyíláson vijjogva húz a szél, s hordja, hordja a szenet. Tele már az arca, a szája, a szeme, már a haja —, melyről, ki tudja mikor és hol, lemaradt a sisak — s kupacba rakja a vállánál, hogy betakarja lassan.

Ő lesz az ajtó, mely visszatereli a levegőt a fejtésbe.

Még eleven, de lassan kihuny majd a parázs. Elzsibbad az érzés, s az agyból a gondolat kihull. Csak benn a lélek mélyén pislákol egy aprócska láng és suttog fáradhatatlanul:

— Nem szabad, nem, nem... nem.

Rákényszeríti, hogy feszítse meg a lábát, neki a törpe támfának, a csizmája hegyét és keményítse meg az izmát, még, csak egy kicsit, pattanásig, mígcsak tágulni nem kezd a rókalyuk és kelepelő gépzajt enged a füléhez...

Szédülten bukik ki a gurító torkán. Félig nyílt szája kapkodja az életet. Csuromvíz inge fölött hujjogva vágtat a szél, fázik. Ettől magához tér, kinyílik a szeme is.

Előtte a fejtés, mint a titkok birodalma, sejtelmes és sötét. Támfák sora lejt enyhén a mélybe, köztük csak itt-ott villan fény. Szén zuhan a csúszdába, mintha koporsóra hullana. Valaki káromkodik odalent, keservesen, hosszan. Szidja az aknász anyja istenét, aki itt akarja megdöglesztení. Balázs ráébred, hogy mért van itt, ugyanakkor eszébe jut, hogy a deszka fent maradt a bagót rágónál. Király vészt jósló arccal megy Balázs felé.

— Magát küldte le az aknász? És mikor szólt?

Aztán látja az elgyötört arcot, a megtépett inget, a zúzott vállakat.

— A keserves... — ajkába harapja a szót, segítség kell itt, nem beszéd, ennek is, meg azoknak is a szénfalon, nem lehet tovább levegő nélkül, megfulladnak már abban a katlanban.

A szeg, a szerszám megvan. A fejtés hátuljából tűződeszkát kotor elő — nekiállnak ketten.

Aztán rápróbálták a keretre az ajtót. A szél abban a pillanatban nekivetette a hátát, felhorkant hangosan, s bukfencezve hullt vissza a fejtésbe. Ott megszelídült s terjedt szélesen a támfák között. A vájárt érte legelőbb, aki az aknászt szidta nemrég, leeresztette a réselőt és csak tágította, tágította a tüdejét.

— Ezt megtehették volna előbb is — mondotta végül.

Király megemelte tenyerét, mint aki mentegetőzik, nem tehet róla, ilyenek. Aztán megtámasztotta Balázs hátát s indította lefelé.

— Jöjjön, van nekünk itt egy mentőládánk.

Takáts Gyula versei

Virágok virága

Áll a szép leánder.
Virágzott nyáron s néz a télbe.
Kiásva, zöld ládába téve,
már érzi a havat
a nagy eresz alatt.

Anyám szép virága!
Kis udvar csillagdíszes éke
készül a pincénk rejtekébe
s visszapillogatva,
néz a sugarakba.

Elmegy a nap s vele
elszáll az illat és a kéken
sugárzó fagy kigyúl az égen.
Anyám nyolcvan fele
s ha rossz is a szive,

hordja, rejtegeti
ami csak zöld s a gyenge élet
pihenni megy és újra éled.
Újra! De add, vele
ébredjen levele

s együtt tavaszodva,
megint zöld ládáidat hordja
és szívének leánder-csokra,
mint virágok-virága
álljon a napsugárba.

Lesett és jött

Kiment a hegybe Zsófi néni.
Kiment a hegybe nézni, nézni.
És nyolcszáz ölnek lett az őre.
Pincére ült. Kis dombtetőre.

S lejött a kan az este újra.
Habzott s a szőlőt addig túrta,
míg Zsófi néni meg nem unta.
Fejszével állt a vágó-útra.

Gerincét törte a szűk útnál.
Leszúrta hajnali sugárnál.
Nem szólt ő senkinek, nagy csendbe
fölvágta és a füstre tette.

Aztán kiült megint a dombra.
Alig várta, akad e dolga?
De nem csip-csup seregély banda.
Lesett már villanó agyarra!

Lesett és jött... Az egyik délbe
többet kortyolt bizony szegényke
és fölbukott... Füstölt a kémény
s a kan után szállt Zsófi nénénk.

Legyen minden

fénylik a hús mint pirkadó virág
zöld lándzsáival zúg a zöld világ

ér-kesztyűjében integet a kéz
zudul a lomb és édes mint a méz

zudul az élők szerves serege
vadul a sejtek burjánzó heve

s a kék kesztyűbe zárt piros izom
hó szekfüket lenget a zöld hidon

élő hidon mely átivel s vonul
zöld karóin lépkedve konokul

időn át térbe rakva gyökerét
hordva a hús és lombok seregét

serceg a pusztulók élő heve
piros zöld lángokat lő ég fele

és kesztyűjében kéken integet
egy kéz mint kócsag zöld fejük felett

s a sík borotva lapján és kerek
ívében fölhasadt magas egen

a szervetlen kitárja rombuszát
s eléd veti időtlen vonulás

habzó gerinced most feszítsd belé
mint vers legyen minden az életé

Művének tiszta napja

Karfás utak... Kis stációk...
Mohából fák... Gerlék, rigók...

Alattuk szakadék...
Szirtes, véres vidék,

s a kavics-kvarcok fénylenek,
akár a horvát karszt hegyek.

Nézem e szép palackba zárt
tarka kálváriát,

melyet szűk üveg-nyakon át
rakott egy megcsitult kanász.

Bűvész és elefánt
építhet íly csodát:

a kecs és türelem
győzött az üvegen.

Aztán beöntve dugaszát,
a partszélre kiállt,

és mint hajótörött
a tenger zöld között

reménnyel nézve szét,
elküldte üvegét

és sorsa asztalomra
kezembe sodorta...

Tünődve nézem e bezárt
művész-bűvész kálváriát.

Somogyi nagy vadonba
unalmát űzve rakta?

Vagy tömlöc-láncra verve
sorsát mintázta ebbe ?

Sorsát kiolvasom.
Magányos volt nagyon,

de a szépet, azt szerette!
Ezért is építette!

Nem tollal, késsel írta.
Szívvel, boros palackba.

S mintha lennék utódja
vadkörtés Somogyomba;

szív, kedv és konok fegyelem,
jó példák itt nekem.

Ezért az asztalon
csak egyre itt hagyom.

Művének tiszta napja,
tollam magasba csalja.

Gyenis József

A nóta vége

Mikor a tanító kiment a szünetben, a szokásos zsivaj töltötte meg a termet.
— Megyünk fürödni, megyünk fürödni! — kiabálták többen kórusban.
— Megjött a Vince! — harsogta túl a kórust a nagyobbik Péter gyerek.

Vince a városból érkezett vendégségbe a faluba évről évre, nyár idején. Urasan beszélt, amit még utánozni sem tudtunk, különbnek tartottuk magunknál, örültünk, ha velünk játszott, lestük minden szavát, és lépten-nyomon majmoltunk mindent, amit tőle láttunk. De utánoztuk a felnőtteket is. Vonultunk padlásról előkerült pókhálós Jessenszky zászló alatt képviselő választásra, persze a képviselőjelölt Vince volt. Mentünk násznéppel esküvőre a jegyzőhöz. Csanádi, az öreg jegyző felcsapott cinkostársnak és díszbe öltözve tartott esketési szertartást. Rendeztünk versenyfutást, ki ér előbb a kanálisra — így hívtuk a Fekete vizet — fürödni. Az is megesett, hogy libasorban vonultunk a gyalogúton, és a derékig érő fű közül kapkodtuk a kikandikáló virágokat, és daloltunk, ahogy a torkunkon kifért. Elöl ment Vince. Néha-néha díszlépést vezényelt, csapkodtuk mezítlábas talpunkat a kemény gyalogúthoz. Cipő? ki hallott már olyat, nyáron parasztgyerek lábán? Jó, ha télire került.

Egyszer aztán új nótát tanultunk. Persze megint csak Vincétől. A nótát is ő hozta magával a városból. Lehettünk talán két héttel a vizsga előtt. Pucéran ültünk a vízparton és daloltunk. Vince most szükségképpen karmester volt. Először csak tagoltan a mondatokat ismételtük. Mikor már a szöveg többékevésbé hibátlanul ment, egymást licitáltuk túl a nótázásban. Dehogy gondolta egyönk is, hogy ebből bajunk is lehet. Pedig lett. Ha nem is börtön, de nagy ijedelem. Hogyisne, mikor Horthy volt a kormányzó, mi pedig daloltuk gátlás nélkül a nótát:

Horthy nagy feje
Vízzel van tele
Szalma tenger — szalma ész
A fenébe mész
Te lovas tengerész...

Eleinte daloltuk saját örömünkre. Később daloltuk muszájból. A fürdésnél mindennapos társunk volt Béla bácsi, a postás, Lenke papája, vagy mije, mert hát velük lakott, de mégsem édesapámnak hívta Lenke, csak Béla bácsinak. A háború után került a faluba valahonnan az Alföldről, azt is beszélték róla, hogy menekülnie kellett, mert nagy kommunista volt. Szóval Béla bácsi

velünk fürdött ráérő idejében, s ilyenkor magával hozta Ricsit, a kutyáját is. Ricsi olyan volt, mint valami hím oroszlán. Az egész teste simára volt nyírva, csak a nyakán hagyták meg bozontos sörényét. Eleinte bele-beledobtuk a vízbe, később már megszokta, és magától is jött Béla bácsival fürödni. Béla bácsinak nagyon tetszett az új nóta. Mindig újráztatott bennünket, ha mégis eluntuk, hát kényszerített.

Ezen a nyáron nagy volt a szárazság, és a két magas part között éppen csak folydogált a víz. Máskor a hídról szoktunk fejest ugrani, sőt akinek még ez sem volt elég, felmászott a gróf vadaskertjének a kerítésére és onnan gyakorolta a toronyugrást. Persze most ugrásról szó sem lehetett, jobb híján iszapfürdőt vettünk a meleg sárban. Hogy kinek, kinek sem, de valakinek eszébe jutott: ha elrekesztjük a vizet, megduzzad, és lehet fejest ugrani. Felcsaptunk hát önkéntes kubikosoknak, és hínárból, sásból, sárból készült a duzzasztó gát. Béla bácsi önérzetét csöppet sem bántotta, hogy az ötlet nem tőle származik. De a munkálatokat már ő irányította. Két nap múlva másfél méteres zavaros víz lustálkodott a híd alatt, ahol nemrég még csak bokáig ért. Ekkor kezdődött a kényszer nótázás. Béla bácsi nyakig a vízbe bújva rendelkezett.

— Na purdék, nótát, ha fürödni akartok!

A nótán természetesen a „Horthy nagy fejé"-t kellett érteni. Fújtuk, míg bele nem untunk, ha abbahagytuk, elővette hatalmas vízipuskáját, és kifecskendezett vele a mélyvízből bennünket. A terelésnél nagy segítségére volt Ricsi, az oroszlán-utánzat, mert bizony, sokszor félő volt, hogy kikeshed a bőrünk. Így aztán egymást váltogatta egy kis lubickolás, meg a nóta. Strand-belépő lett a „Horthy nagy feje".

Egyik délelőtt vendégek érkeztek az iskolába. Kakastollas csendőrök nyitottak be tanítás közben. Nagy, nagy csend lett a teremben, lármának hatott még a pókhálóba került légy nyüszítése is. A megszeppent gyerekeknél is jobban reszketett az öreg tanító, alig tudta kinyögni:

— Mi járatban kérem?

Honnan is sejthette volna a jó öreg bácsi, hogy a rábízott nebulók mivel szórakoznak, ha nincs közelükben. Nem a szuronyos puska volt a félelmetes, hanem a csendőrök álla alatt összecsatolt szíj. Olyanok voltak, mintha haragjukban mindig a fogukat csikorgatnák. A puskákat a sarokba támasztották ugyan, de azért moccanni sem mertünk.

— Na gyerekek, ki szeret fürödni? — kérdezte az őrmester.

Összenéztünk és hallgattunk.

— Hát aztán ki szeret dalolni közületek?

Újra csend. A két csendőr összesúgott és az egyik elsietett. Nemsokára jókora zacskó cukorkával tért vissza. A tanító látta, hogy fele sem tréfa a dolognak, sehogy sem találta a helyét.

— De hát mit akarnak a gyerekektől? Csak nem loptak talán? — kérdezte ijedten.

— Annál is rosszabb.

— Nem értem.

— Na csak várjon, majd mindjárt megérti.

Lassan beszélni kezdett hol egyik, hol a másik gyerek. Ahogy üresedett a papírzacskó, olyan arányban lettek egyre tájékozottabbak a csendőrök. Végül aztán az iskolát is megszentségtelenítettük. A csendőrök parancsára megint csak elénekeltük: „Horthy nagy feje, vízzel van tele..."

A tanító bácsit kis híján úgy kellett fellocsolni a rémületből.

— Most már tudja? — fordult hozzá a csendőr — erre tanítja maga a fiatalokat?

— Nem, nem, én igazán nem tudtam — hebegte ijedten.

Hogy igazát bizonyítsa, felállított bennünket a padban és erélyesen kérdezte:

— Meg tudjátok mondani, ki Magyarország kormányzója?

— Vitéz nagybányai Horthy Miklós! — harsogtuk kórusban.

— Tessék kérem, tudják ezek.

Jegyzőkönyvvel a táskájukban távoztak a csendőrök, a tanító meg rohant a szobájába, vizes borogatást rakni lüktető homlokára. Az iskolában a mennyezetet emelgette a lárma.

— Na te híres, be voltál gazolva, ugye? — támadt Halas a szomszédjára.

— Mit én? te törölgetted szipogva az orrodat.

— Én szólaltam meg legelőbb — düllesztette ki Béni a mellét — kaptam is cukrot.

Harangszókor vége szakadt a vitának, indultunk haza. A hír már végigjárta a falut, hogy az iskolában voltak a tollasok. Találgatták, vajon miért. Különösen azok, akiknek iskolás gyereke volt. Csendőr a faluban mindig rosszat jelent. Vasék előtt aztán találkoztunk újra a csendőrökkel. Jöttek velünk szemben Béla bácsit közre fogva. Elöl a sorban a lányok megtorpantak. Keskeny a járda, kerülni nehéz lenne egymást, azért nincs baj, annál szélesebb az országút. S máris lebbentek a tarka szoknyák az árkon keresztül. Lehet, hogy a cukor ártott meg, vagy hogy a kihallgatást olyan simán megúsztuk, de valahogy túltengett bennünk a bátorság. Béni elkurjantotta magát:

— „Horthy nagy feje".

A fogoly hirtelen megállt. Mögötte a szorosan nyomába lépő csendőr a hátába verte az orrát. Az iskolások sora felbomlott, s valahonnan a forgatag közepéből másik hang folytatta, amit Béni abbahagyott.

— „Vízzel van tele".

Az őrmester lekapta puskáját, mintha a tovaszálló gyerekhangokat akarná ólomnehezékekkel tölteni. Pedig súlya volt azoknak így is, akkora súlya, hogy ordított tőle.

— Az anyátok keserves...

A másik csendőr kezében lódult a puskatus, és Béla bácsi elvágódott. Támaszkodna két tenyerére, de kezét nem engedi a bilincs. A fürge gyerek lábak felverik az országút porát, amint tipródnak. Menekülnének is, meg maradnának is egyszerre. Most mintha csengettyű csilingelne a kolomp mély hangja közé, lányok kezdik vékony cérna hangon.

— „Szalma tenger, szalma ész".

A két csendőr tehetetlen. Ezek a tacskók gúnyt űznek belőlük. Az egyik jobbra, a másik balra szalad, de mint ürgét az árokparti lyuk, úgy nyeli el a gyerekeket egymás után hol az egyik, hol a másik kiskapu. De azért távozóban végig mondják a verset többen is egyszerre.

— „A fenébe mész, te lovas tengerész".

— Hol az unokája? — ront az egyik udvarban a szeme elé kerülő vénasszonyra az őrmester.

— Unokám? Nekem? Bár csak volna — pityeredik el az anyóka — nekem egy lányom volt, az is abba halt bele, hogy neki egy se legyen.

— Locsogó vén hülye — csapja be a kis kaput a csendőr.

Az egyik lécet elereszti a szeg, félre kókadtan támaszkodik a másiknak, mintha súgna néki valamit. A gyerekek tova tűntek, vége a nótának. Béla bácsi már feltápászkodott. Meg is szökhetett volna, míg a csendőrök a gyerekek után szaladgáltak. Ki máson is tölthetnék ki haragjukat a fogdmegek, ha nem rajta.

— Gyerünk, mert laposra verem a fejedet — lök rajta az egyik csendőr.

Béla bácsi kihúzza magát, az arca kicsit vérzik, de mosolyog, s úgy érzi, mintha már nem szorítaná olyan nagyon csuklóját a bilincs.

Simai Mihály

Piac

Párákat izzad a bódé, duhaj lehelleteket...
Tűzarcú, tűzszemű asszony a pult vasháta megett...
Összetorlódnak a vállak, koccintás hangja kacag.
Rohan a durva, mohó szél, szájában pálinkaszag.

Lobbannak féligkész sátrak, rázkódva görnyed a vad,
rohamtól a ponyvafal, aztán, mint víg vitorla, dagad.
Két kampó összefogódzik. Ládát görgetnek elő.
Szökött kendőcskét kerget dombhasú kereskedő.
Aprócska autó zümmög. Sín villan, vonat sikong.
Lobogó füstből szövődik faágra fekete lomb.
Bazári áruk közt turkál a kurta reggeli fény,
feszül az ámulat íja két kis szemöldök ívén.

Mézízű szőlőről cikkan, bosszúsan dong a darázs.
Pepitaruhás kikiáltó harsog, mutogat, magyaráz.
Rőtvörös paprikamáglyák nőnek magasra amott,
tüzüket leányka szítja, nevetgél s egyre csacsog,
Ott répák: cirádás szarvak, pirosló tülök-csokor.
A bágyadt ágbogas torma agancsa itt haldokol.
Dús csipkéit kiteríti zölden a petrezselyem.
Sóska-raj árulja sorsát foltozott zsákszöveten.
Karfiol melle fehérlik levélpalástok alatt.
Maradék-magát kínálja néhány zöld őszibarack.
Káposzták kopasz sora méláz, torzsákra támaszkodik.
Paradicsom gurul bicegve a szomszéd virágokig...

— Áradok eleven tóban. Emberi hullámai
ki tudja honnan indultak, s hol fognak megállani?
Hangjuk a fülembe csobban, szemük a szívemre süt,
Mint könnyű örvény, megérint kosaruk, karjuk, kezük,
Meleggel tölt meg a nyüzsgés, mélyebbre hív a zsivaj:
S én úszom,
együtt az arcok
százszínű habjaival.

Bősz Jenő

Eszpresszóban

Együtt vagyunk mind, — s mégis milyen távol!
Itt ülnek ők is, — és itt vagyok én.
De túl a sápadt ablak üvegén
pár villanypózna néz, — s hallgatva vádol.
Két arcú élet. Konyak sír a polcon,
a kávéfőzőn éhségemre lesve
szuszogva készül a pohárka este. —
Kint nő a hajnal, fénnyel mossa arcom!

Igy hasadt ránk is, emlékszem, a reggel!
Szakadt plakátok vágyaink susogták,
térdünk kilógott, nyűttük kint az utcát
pár kócos-arcú, morc utcagyerekkel.
Sóhajból szőttünk víg otthont körénk,
képzelt uzsonnák úsztak fönn a felhőn,
mint lent az évek. — S kószáltunk tekergőn
mord füst gyanánt, s hol űzött varjuként.

A pályaudvar terhes volt a gondtól,
sarkában némán gubbasztott az este;
özvegy galambok rebbentek az égre
únt lépteinktől porlepett vagonról.
Emlékszel Sándor? Ott álltunk a hídnál
— két szótlan árnyék — s némán is beszéltünk.
Most kint a tölgyfán néhány holt levél csüng,
pár messzi kémény füsttel égre firkál. —

Itt, hüvös illem- és álerkölcs-szabályok
zajában, nézd, oly kevés hű barát van!
Néhány virág a giz-gazos határban:
pár gyönge ág, mint sűrű inda átfog.
Itt, ahol mindég más vagy, mint belül,
csak külsőd kérik és sohase téged.
S mert nem hasonlít rájuk nevetésed,
kivetnek s vergődsz egyes-egyedül.

Irtóztam ettől, mégis idejöttem.
Az ablakon túl tócsát sír az út,
a régi sarkon meghalt randevút
őriz pár sápadt bucka őszi ködben.
S valaki titkon mindég ott barangol,
mint visszatért férj megcsalatva, pőrén.
Oldott zsinórját nézi rossz cipőjén,
s az elfelejtett emlékekre gondol. —

Arató Károly versei

Nyugtalan éj

Holdsugarak, alumínium-egek
feszülnek fölém s hűvöslenek,
fehér izzásban az éji táj
kisimul és körüláll.
Félhetek, topoghatok:
csak pont, holmi jel vagyok,
bokor mélyi gyáva vad,
lapuló és megriadt,
ki nézi ég és föld közét,
rácsukódó ketrecét.

Mert a sötétség elmos, eltakar,
iszonyú vágy feszít, megcsavar,
emberi düh, dac és szigor
emel s belőlem kiforr.
Csöpp terek rabja, már
hallom: egy ős hang kiabál,
míg vadul a habos önkívület
röpít szédítő szintek felett:
fenn zümmögő űr s alattam
táruló éj iszamosan.

Vatták, derengő foltok között
ezernyi csillag sündörög
s a nyugtalan fényszigetek
már bennem keringenek,
gyökerek nehéz sóhajai
nem tudnak rólam lefoszlani.
Küszködöm a küszködő éjszakával,
emelkedem mélységes áramával,
hallom az utak álmos zaját,
a vonuló üstökös robaját.

Biztató

Mit ér, ha lázadsz is, ha piros
arcod oly fehér, mint a kréta?
Összegyűrődsz, mint a papiros
s leszel szerelmed martaléka.

Menekülj! Nem menekülhetsz:
tövises utad kijelöltetett.
Hozzám csak közelebb kerülhetsz,
távolodnod többé nem lehet.

Sírj nappal vagy virrassz éjszaka,
perceid suttogják hiányom:
eszedbe juttat a lét maga,
engemet mutat minden lábnyom.

Vagyok kedvesed s vagy a foglyom
bénító kínok kötelében;
mert fájdalmad bánattal oltom,
szeress jobban, bocsáss meg értem.

Ahított rabságokból magad
majd akkor mondhatod szabadnak,
ha bennem egy kis húr elszakad
és visszaadlak önmagadnak.

Szüts László

A hóhatárról

A gyér fű is elmarad, a gyenge fű,
lábunkhoz eztán jó útunk se hű,
innentől a végső csúcs csalogat,
s megfontoltabb a lépés, gondolat.
Játék volt eddig, izgató kaland,
patakzúgással küzködött a hang,
sátrat verni a védett helyeken
segített még a csacska szerelem.
De most majd mélyebb lesz a szakadék,
felhői mögött szótlanabb az ég,
a végtelen mezők vakítanak,
s a szelek elfújják a nyomokat.
Ki lankadatlan s mégis majd felér,
oda, hol a csúcs izzó és fehér,
az viruló és zöld völgyekbe lát
lobogtatván az ember zászlaját.

Szili József

Mozgolódók és bitang bikaborjak

(Az angol költészet legújabb irányzatairól)

A *maverick* szó a szótár szerint életerős, fiatal bikát, életerős fiatalembert és gazdátlan borjat jelent. Átvitt értelemben jelenti azt az embert, aki nem tart az uralkodó irányzattal, hanem a maga külön útját járva elkódorog a csordától. Ezzel a szóval jelölték magukat azok a fiatal angol költők is, akik *Mavericks* című, 1957-ben megjelent kötetükben felléptek a megelőző néhány év során szinte egyeduralkodóvá vált költői irányzat, a *Mozgalom* (Movement) száraz intellektualizmusa ellen. David Wright, Danni Abse, Anthony Cronin, Jon Silkin, John Smith, J. C. Hall és Michael Hamburger (mindnyájan életerős fiatalemberek és minden, amit a *maverick* szó jelent) kifejtették, hogy a *Mozgalom* ellensége a mély érzelmeknek, mélységesen költészetellenes, cinikus, formalista, és nincs meg benne az erkölcsi felelősség egy szikrája sem.

Mi volt ennek az irodalmi csetepaténak a hátterében? Mi a közös és mi az eltérő, vagy éppen ellentétes a *Mavericks* és a *Mozgalom* törekvéseiben? Hogyan kapcsolódik ez a két irányzat az angol költészet korábbi áramlataihoz? Jelentenek-e haladást az előző irányzatokhoz képest, és milyen további fejlődés várható, számba véve a legfiatalabb nemzedék, a most induló poéták tájékozódásának lehetőségeit is? Ez az írás ezekre a kérdésekre is megpróbál választ találni, bár egészében nem tekinthető másnak, mint vázlatos ismertetésnek az angol költészet jelenlegi helyzetéről, annak legújabb fejleményei, a legfiatalabb költőnemzedék csoportosulásai alapján.

*

Az angol irodalomtörténészek nagyon hajlamosak arra, hogy irányzatokról beszéljenek egy-két közös ismérv alapján, valamint arra is, hogy — miközben a másod- és harmadrangú költőket beskatulyázzák a gyakran elég durván körvonalazott költői iskolákba — a legnagyobb költőket hol ezektől különálló géniuszokként, hol a különböző költői irányzatok vezetőiként vagy inspirálóiként könyveljék el. Ennek a nagy „rendszeretet"-nek akadémikus módszerei megkönnyítik az egyes irodalomtörténeti korszakok áttekintését, de a rendszerezés sokszor megtévesztő, eltereli a figyelmet a valódi történelmi és társadalmi összefüggésekről. Magához a beosztáshoz szellemtörténeti értelemben felfogott stíluskategóriákat használnak fel. Az egyik kedvenc eljárásuk a ‚romantika' és a ‚klasszicizmus' állandó szembeállítása az egész irodalomtörténet megújuló, egymást folytonosan felváltó két legáltalánosabb kategóriájaként. Az ő használatukban ezek a szavak nem adott történelmi korszakokra jellemző stílirányok, hanem olyan igen általános, nemcsak a stílusra, hanem az alkotók egész magatartására érvényes megkülönböztetések, amelyek végigvonulnak az irodalom és a művészetek egész történetén.

A *Movement* és a *Mavericks* elhatárolása szintén ilyen vonatkozású, és ma már többnyire maguk az érdekelt költők is eléggé akadémikus szellemben nevelkednek ahhoz, hogy erre a megkülönböztetésre, sőt szembeállításra tudatosan mívelt stílusjegyek révén alapot szolgáltassanak. E szerint a *Mavericks* költői neo-romantikus költők, míg a *Mozgalom* poétái egy klasszikusan szűkszavú, száraz, logikus és világos

stílust képviselnek. Mindez jórészt a két fél tudatos programjának is az eredménye. Mindkét irányzat ‚modernnek' tartja magát, de érdekes, hogy a kívülálló polgári kritikusok szerint különbség nélkül jellemző rájuk bizonyos konzervatívizmus. Nemcsak a nagyszabású formabontó kísérletektől idegenkednek, hanem az átfogó, nagy emberi témáktól is; művészi tapasztalatuk és témáik köre meglehetősen szűk területre korlátozódik. A konzervatív szemlélet sokuknak társadalmi és politikai állásfoglalására is jellemző. Ez a megállapítás nemcsak a *Mavericks* költőire vonatkozik, hanem a *Mozgalom* reprezentatív költőire, Wain-re, Amis-re és Larkin-ra is.

1953 táján, amikor ezeknek a költőknek a művei egyre gyakrabban kezdtek szerepelni a tekintélyes angol folyóiratokban, még csak sejteni lehetett, hogy stílus és költői magatartás tekintetében egységes generációs törekvés van kialakulóban. Egyre feltűnőbbé vált, hogy az új költők stílusa különbözik az őket közvetlenül megelőző nemzedékétől. Az a mesterségbeli tudás, ízléses mértéktartás és az elődökénél viszonylag nagyobb közérthetőség, amely a fiatal költők verseit jellemezte, nemcsak a folyóiratok versrovatait nyitotta meg előttük, hanem felkeltette az érthetetlen, keresztrejtvényeknél bonyolultabb, műveltségfitogtató vagy éppen misztikusan homályos versekkel megbékélni nem tudó versolvasó közönség jóindulatát is.

Az előző költőnemzedék, a negyvenes évek neo-romantikus felfogását igen különböző színvonalon álló költők — Vernon Watkins, Sidney Keyes, John Heath-Stubbs és Laurie Lee — képviselték. Ez a költészet elfordult a mindennapi élet tényeitől a vallásos és misztikus víziók felé. Ebben az időben vált határozottabbá T. S. Eliot neo-katolikus szellemű költeményeinek hatása, és Anne Ridler, Kathleen Raine, Norman Nicholson és David Gascoyne személyében az apokaliptikus misztikus költők egy újabb csoportja vonta magára a figyelmet. Ez már nem ugyanaz a csoportosulás, és nem is ugyanazok a művészi és társadalmi célkitűzései, mint az 1939-ben ‚Ú. Apokalipszis' néven jelentkező kisded költőcsoporté, amely Dylan Thomas korai költészetének negatív vonásaiból próbált tőkét kovácsolni magának. Az Új Apokalipszis tiszavirág-életű megmozdulás volt, a harmincas évek derekán uralkodó, társadalmi célokat hirdető anti-fasiszta és anti-kapitalista költői irányzat kései ellenhatása

A második világháborút követő évek angol lírájára nagyon is rányomta bélyegét az a tény, hogy a harmincas években magukat marxistának valló költők, Stephen Spender, Louis MacNeice, Cecil Day Lewis, W. H. Auden (‚the English Literary Left') eltávolodtak korábbi ideáljaiktól, sőt szembefordultak velük. A költő társadalmi szerepének és felelősségének tagadásával eljutottak a végletes individualizmus álláspontjára, és ezen az alapon szinte minden gátlás nélkül állították tollukat a háborút követő évek mind fokozottabb hidegháborús, szovjetellenes, imperialista propagandájának szolgálatába. Ezen az úton talán Stephen Spender jutott a legmesszebb.

A hidegháborús légkör igen kedvező volt a vallásos-misztikus, egyébként második és harmadrangú költők működése számára, akik a második világháború nagy katalizmájából, egy eljövendő atomháború rémképeiből, a technika és tudomány modern vívmányaiból nyertek ihletet végletesen pesszimista vízióikhoz. Ezek a tartalmukban reakciós apokaliptikus víziók bővelkedtek henyén kidolgozott képekben és zavaros gondolatokban. Dylan Thomasra hivatkoztak, de Thomastól csak azt tanulták meg, amit ő maga sem követett költői fejlődésének kései magasabb fokán. A tetszésszerinti szimbolumok alkalmazása, a homályos és nem egyszer zabolátlanul zagyva kifejezésmód folytán a közérthetőség nagyon gyenge oldaluk volt.* Ha volt is költői tehetségük, arra nem volt elég erő bennük, hogy irányítsák és gazdaságosan használják fel.

* A *London Magazine* 1959 novemberi számában lefolytatott költészeti vitában George MacBeth, az új költőnemzedék egyik legfiatalabb tagja, a BBC munkatársa, azt írja, hogy az egyszerű angolok számára a modern költői irányzatokból csak két dolog világos: a költők ‚eredetiek' akarnak lenni és a verseik érthetetlenek. ‚Igen hatásos karikatúráját adhatjuk a modern angol költészet fejlődésének — írja —, ha a négy egymás után következő nemzedéket négy különböző technikai fogás használatával jellemezzük: a prózai logika szétzúzása a huszas években, majd magánjellegű költői célzások, alluziók a harmincas években. Ezek magánjellegű szimbolikává változtak a következő évtized során, és ezt követték az ötvenes évek túlbonyolult okoskodásai. Az eredmény végig ugyanaz: a versek jelentése nem világos és tartalmuk prózában körülírhatatlan.'

A pongyola, szabados, feleslegesen bonyolult vagy éppen selypítően gyerekes, kidolgozatlan, vagy szándékosan homályos versek egész tömege jelent meg a negyvenes évek második felében, és a költők többségében a legkisebb igyekezet sem volt meg, hogy valamennyire is jelentős társadalmi problémákról adjanak számot.

Az új-romantikusok esetleges és zavaros stílusára, társadalmiatlan magatartására sok tekintetben egészséges visszahatás volt az ötvenes évek elején, azoknak a fiatal költőknek a megjelenése, akiket az utóbbi két-három évben, sokszor maguknak az érdekelt költőknek a tiltakozása ellenére is, egységes iskolának tartanak, és a *Movement* szóval különböztetnek meg mind a negyvenes évek új-romantikus irányzatától, mind pedig a *Mavericks* köré tömörült kortársaiktól, akik a negyvenes évek neo-romantikájától eltérően egy formailag már tisztultabb, józanabb ‚romantikus' irányzatot képviselnek.

A *Mozgalom* tagjai fiatal, többnyire harminc évesnél fiatalabb költők. Megalapítói és fő képviselői az ‚Új egyetemi elmék' (New University Wits) triásza: Kingsley Amis, John Wain és N. V. Larkin. Mindhárman az oxfordi szent János kollégiumban végezték tanulmányaikat. A *Mozgalom* elnevezést a *Spectator* című lap egyik rosszmájú recenzora akasztotta rájuk, s mint John Berger, a *New Statesman* neves baloldali művészkritikusa megjegyzi, a jelző hiánya tökéletesen kifejezi az irányzat iránytalanságát, törekvéseinek meghatározatlanságát. A *Mozgalom* költői újra meg újra erőfeszítéseket tesznek, hogy szándékaikat, céljaikat prózai manifesztumokban világítsák meg (*Declaration*, E. P. Dutton & Co., 1958; *Protest*, The Souvenir Press, 1959), de ezek az önvallomások — ki-ki személy szerint mondja el, mit tart fontosnak — többnyire csak azt hangsúlyozzák, amit a *Dühös fiatalemberek* elnevezésű irányzatról is tudunk: bálványromboló szándékukat, csalódottságukat az ún. jóléti államban a képmutató, az egyén képességeinek kibontakozását gátló társadalomban, és nem utolsó sorban az őket megelőző irodalmi irányzatokban.

A *Dühös fiatalemberek* néven ismert irodalmi áramlat kezdeteiről még 1956 végén a következőket írta *Londoni levelében* Jack Beeching, a *Mainstream* című amerikai folyóirat angliai munkatársa:

„Az emberek kezdik észrevenni, hogy egy új nemzedék nyomul a rivaldafények elé. A ‚jóléti' államban nőttek fel, de éppen az ellenkezőjét bizonyítják annak a republikánus fantazmagóriának, amelyik arról szól, hogy milyen hatással van a ‚jóléti' állam a polgárok jellemére. A fiataloknak több pénzük van, és mivel ma könnyebb ösztöndíjhoz jutni, többnek van közülük egyetemi végzettsége. Meg kell jegyezni, hogy ebben az országban a fiatalság nagy többségét már tizenöt éves korában a munkapiacra dobják, de a kapitalizmusnak mind több képzett technikusra van szüksége, s ezért az alacsonyabb osztályokból származó tehetséges fiúk olyan nagy számban kerülnek az egyetemekre, hogy ott ma már saját külön hangjukat is képesek hallatni. Igen tiszteletlen hang ez — megvetéssel szól az *Establishment*ről, untatja a formális politika, de, meglepetésre, igen szenvedélyes akkor, amikor olyan kérdésekről van szó, mint a béke megőrzése, a halálbüntetés eltörlése és a faji megkülönböztetés megszüntetése.

Az új irodalmi mozgalom is ebből az anyagból való. Számlájára írandó egy csomó jó komikus regény (a legtipikusabb Kingsley Amis *Lucky Jim*-je), egy meglehetősen sikerült szindarab (a címe: *Look Back in Anger*), és saját bibliája, Colin Wilson elsöprő sikerű könyve, *A Kívülálló*."

Az ‚Establishment', a Dühös fiatalemberek megvetésének legfőbb tárgya, intézményt', ‚létesítményt' jelent. Az ő szóhasználatukban jelenti az angol parlamentáris királyság hivatalos fórumait, bürokráciáját, propaganda apparátusának megcsontosodott formáit és formuláit. Osborne-ék megvetését kihívta a királynő-kultusz, a konzervatívok, ‚a korlátolt, érzéktelen, tehetségtelen és gyilkos trottyok' politikája, a parlament és az újságok szemfényvesztő hazugságai, a szuezi kaland, a korábban mereven követett atompolitika és az angol élet számos kisebb-nagyobb ellentmondása és következetlensége. Nem tudják megkülönböztetni a lényeget a kevésbé lényegestől, az alapvető okokat a felszíni jelenségektől, egy szinten, ugyanazzal a hangsúllyal kritizálnak mindent, királyhitet, ‚jóléti' államot, az újságok zsurnaliszta zsargonját, a politikai közhelyeket, a profitcsinálás ösztönét, az egyház álszentességét és az atomháborúval való fenyegetőzést, és ezért a bírálat sok tekintetben terméketlen ‚dühöngés' marad.

A *Movement*, mint többé-kevésbé egységes költői irányzat szintén ezekben az években, az ötvenes évek közepe táján alakult ki, és sok közös vonás van közte

és a szélesebb mozgalom, a *Dühös fiatalemberek* irányzata között. Felfogható úgy is, mint az utóbbi megnyilvánulása a költészet területén. A határok elmosódnak, sőt az elhatárolás felesleges is, hiszen a *Dühös fiatalemberek* elnevezése sem jelent valami szervezetten egységes irányzatot és a nonkonformista felfogásnak a céltudatlan lázongástól egészen a tudatos baloldaliságig igen sokféle színét és árnyalatát foglalja magában. Osborne darabjai Magyarországon is ismertek, és a múlt év második felében élénk vita folyt a budapesti *Egyetemi Lapok* és a *Népszabadság* hasábjain a Dühöngő ifjúságról, a kérdés angliai társadalmi hátteréről, valamint arról a kérdésről, hogy milyen értelemben beszélhetünk nálunk hasonló jelenségekről. A „dühös' irányzathoz tartozik Shelagh Delaney nálunk is bemutatott *Egy csepp méz* című darabja, és ennek a korosztálynak a problémáiba, életmódjába nyujt bepillantást Stella Gibbons *Itt sárkányok vannak* című regénye (Magyar Helikon, 1959).

A ‚dühös fiatalemberek' életérzése sokban rokon annak a nyugateurópai fiatal nemzedéknek az életérzésével és problémáival, amely helyzetét kiuttalannak tartja. és szélsőséges eszképista megoldásokhoz folyamodik, hogy elkerülje a szembenézést kora valóságos problémáival. Ez a magatartás legjellemzőbb az amerikai ifjúság jelentős rétegeire, amelyet gyakran így emlegetnek: *beat generation* vagy *beaten generation* — a megvert nemzedék. A ‚beat' szó azonban többet is jelent, mint ‚megvertet'. Ebben az összetételben: „deadbeat' jelent holtfáradt embert, vagy még inkább, az amerikai *slang*ben, másokon élősködő csavargót. Jack Kerouac amerikai költő szerint a ‚beat' szó jazz ütemet és vallásos üdvözlést — *beatitude* — egyként jelent, és eredetileg azokat a *hobo*-kat, csavargókat jelölték ezzel a szóval, akik ‚igazán *odáig voltak*, de ugyanakkor telve átható meggyőződéssel.'

A „beatnik"* költők bohém, alvilági életet élnek, megvetnek mindent, ami szerintük nyárspolgári, vallásos szektákat alapítanak és egyházi énekeiket a rock'n'roll ritmusára éneklik, táncolják, és nem egyszer a bűnüldöző szervekkel is összeütközésbe kerülnek. (A magyar lapok is közölték azt a hírt, hogy két amerikai detektív hónapokig ‚költőnek' adta ki magát, ‚beatnik' klubokat látogatott, és ily módon számos kokainistát és heroinistát tudott a törvény elé állítani.)

A *Movement* és a *Mavericks* költői számára a ‚beatnik' költők életmódja inkább csak távoli ideál, a menekülés egy neme. Hozzájuk képest ők maguk nyárspolgárok, egyetemi előadók, könyvtárosok, minisztériumi tisztviselők, rádiórendezők, sőt rendőr is akad közöttük. Az egzisztencialista eszmék ugyan áthatják költői működésüket, és Londonban is vannak éjszakai klubok, amelyek nagyon hasonlítanak az amerikai nagyvárosok ‚beatnik' klubjaihoz, de a költők maguk, legalábbis az új költőgeneráció nevesebb tagjai, nem jutottak el, és aligha jutnak el odáig, hogy életformájukat is teljes mértékben ezeknek az egzisztencialista eszméknek megfelelően formálják át. A *Protest* szerkesztői a *Dühös fiatalemberek* és a ‚beatnik' költők közötti különbségről azt mondják, hogy míg az előbbiek még törődnek a dolgokkal, a ‚beat generation' már túl van ezen a fokon. Az előbbiek még megpróbálnak kapcsolatot keresni a társadalommal, bármily nagyok is a bűnei, az utóbbiak teljesen elszakadnak tőle és vállalják a kiközösítettek sorsát. Ezek a végletes bohémek, az éjszakai élet örjöngő dervisei, az egzisztencialista szektaalapítók, akik a költészetet a jazzel, a táncőrülettel és a narkózissal fektetik egy ágyba, sors- és pályatársai annak a fiatal amerikai korosztálynak, amely a nagyvárosokban gangekbe tömörülve vív nem egyszer halálos kimenetelű utcai harcokat, és a narkotikumot, a táncot, a prostituciót, a fosztogatást, kártevést és gyilkolást tartja egyetlen menekvésnek a kiéltség csömörével és a tömegpusztulás rettenetével fenyegető hidrogénbombás világ elől. A rend elleni lázadásnak ezeket az extrém képviselőit, lényegében a bűnösöket, szánja és igazolja műveiben az amerikai Norman Mailer, aki szintén szerepel a *Protest* írói között.

* *

Az angol fiatalság életformájában és gondolkodásában is megtalálhatók olyan jegyek, amelyek alapján a fent jellemzett végletek kifejlődhetnek. A munkásosztály évtizedes harcaival kicsikart engedmények, továbbá a tőkések kényszerültsége, hogy minimális engedményekkel fenntartsák a ‚nyugati életforma' presztizsét, valamint a háború utáni évek viszonylag kedvező gazdasági helyzete folytán az angol dolgozó fiatal anyagi körülményei elég kedvezőek, főleg akkor, ha nem kell külön lakásról

* A „beat" szóból a „sputnik" mintájára képzett szó.

és családfenntartásról gondoskodnia. A fiatalok azonban érzik, hogy nincs igazi konszolidáció, a munkanélküliség csapásától továbbra is rettegniök kell, s a legijesztőbb rém maga a háború. Ebben a kérdésben az ifjúságnak nincsenek illuziói — az illuziók csak akkor jelentkeznek, amikor a háború megelőzésének miként jéről van szó. Demoralizáló körülmény, hogy az elért eredmények kivívásában ennek a generációnak kevés rész jutott, s hogy az ‚öregek', az idősebb munkásnemzedék ugyan megtette a magáét, de az alapvető társadalmi és gazdasági ellentmondások megmaradtak, sőt tovább éleződtek. Az ifjabb generáció nem hajlandó kellő tisztelettel tekinteni a már elért eredményekre, jóllehet ezeknek ő maga is haszonélvezője. Ez egyrészt növeli az ‚Establishment' ellen irányuló érzelmek erejét, (az állam és a kapitalista kizsákmányolók a maguk eredményeinek és ‚jótéli' államnak tüntetik fel a szociális reformokat), másrészt azok a fiatalok, akikhez nem jut el, vagy nem elég hatásos formában jut el a haladó gondolat, a társadalmi problémák helyett a generációs problémákat helyezik előtérbe, és a régi síneken futó társadalmi élet, amelyben az ‚öregek' nemcsak a kormányzó posztokat foglalják el, de a gondolatformálás, a társadalmi érintkezés formáit is befolyásuk alatt tartják, dacos ellenkezést vált ki belőlük. Az ifjúság dühöng. Vitatkozik, érvel, hevesen vonzódik a társadalmi kérdésekhez, de ugyanakkor mereven távoltartja magát mindentől, amit joggal vagy jogtalanul begyepesedettnek, avultnak, dogmaszerűnek ítél. Sajnos ez a forradalmiságra helyzeténél fogva fogékony ifjúság az imperialista propaganda pergőtüzében újra meg újra kerülő utakra, zsákutcákba tér, és nem egyszer szembe is kerül a haladással.

A ‚dühöngő ifjúság' írói, elsősorban maga Osborne, elismerik, hogy valamilyen módon a társadalom felelős ezekért a fejleményekért. Maga az a tény, hogy a mai fiatal költők, több mint egy nemzedéknyi szünet után, ismét hajlandók társadalmi kérdésekkel foglalkozni, feltétlenül pozitív jelenség. Szándékuk lehet őszinte, javító szándék, vagy legalábbis figyelmeztetni akarják a társadalmat a helyzet tarthatatlanságára. A javító vagy figyelmeztető szándék megnyilvánulását gyakran lemondó kézlegyintés kíséri. Ez abból a felismerésből fakad, hogy az uralkodó társadalmi rend alapján, annak megtartásával nem lehet megoldani a problémákat. A felszinen tapogatóznak, a jelenségekről, nem a lényegről rántják le a leplet, és nem jutnak messzire, mert számukra a burzsoá társadalom nemcsak az adott társadalmi rend, hanem *a* társadalom. Amikor az individualista szemléletet hordozó kapitalista társadalom válságjelenségeit ők maguk is egy felfokozott individualista álláspontról szemlélik, természetesnek tűnik számukra a fő egoista, Colin Wilson által ajánlott, és a ‚beatnik' klubokban megvalósuló következtetés: az egyén rekessze ki magát a társadalomból, hogy ‚én'-jével azonosulhasson, kiélhesse egyénisége teljességét. Erre a kiúttalan kiútra vonatkozik Philip Larkin költeménye, *Az eltávozás költészete:*

Ötödkézből ér olykor a hír s akár egy
sírfelirat:
‚Odavágta az egész cuccot
és elinalt' —
s hangjukból kicseng: te is csak
helyesled, belásd,
ezt a merész, megtisztító
s elemi húzást.

S azt hiszem, igazuk van.
Az otthont s az otthonit
már mindnyájan utáljuk:
a szobám undorít —
s jó könyveim, jó ágyam,
a porcelán csecsebecsék
úgy untatnak, mint ez a tökéletes élet.
S az efféle beszéd:

‚Otthagyta az egész csürhét'
— úgy felzaklat akár
ez: ‚A nő ledobta ruháit'
vagy ez: ‚Nesze, kapcabetyár'.

Ha megteszi más, nekem is megy —
csak ez a gondolat
tarthat meg józannak, jónak.
De még ma elindulok.

el én! dióhullásos utakon gázlok,
bárkák begyiben guggolok
jóságtól szőrösen — csakhogy
mesterkélt dolog
ez a tudatos visszalépés oda,
hol a cél, ha célt keres:
könyvek, limlom s egy élet,
mely vádlón tökéletes.

Larkin szerint a kör áttörhetetlen, a kínált megoldás ‚mesterkélt dolog' — s a mesterkéltség egyike a megengedhetetlen, az eltűrhetetlen kategóriáknak a költői magatartás illemkódexében.

Larkin egyébként a legjelentősebb képviselője ennek a költőgenerációnak. Egy másik fiatal költő, G. S. Fraser szerint költészetének pozitív elemei: humorérzéke, együttérzése a kisemberekkel, és valami ‚száraz gyengédség'. Fraser felismeri, hogy Larkin fő erőssége az a negativum, hogy ‚őszintén vállalja a vereséget'. A vereség vállalása Fraser szerint annak az elvnek az elfogadása, hogy a racionálisan gondolkodó emberi lény meglehetősen keveset vár az élettől'. Fraser Larkin egyik legutóbbi költeményét hívja tanuságul. Ebben a versében Larkin egy pünkösdi esküvő végakkordjait írja le. A vonat ablakából nézi a nászútra készülő ifjú párt, leírja az őket búcsúztató násznépet, az olcsó gálába öltözött menyasszonyt és az elérzékenyült örömapát, aki sörtől lángoló orcával búcsúzkodik. A jelenet pontos megfigyelését dicsérettel említi Fraser, és megjegyzi, hogy a vers hangulata, különösen a vége felé, kifejezi a költőnek az egyszerű emberek sorsa által kiváltott megindultságát. Mégis úgy tűnik, mondja Fraser, hogy a precizen leírt és elénk állított násznép és a nászutasok sokkal inkább élik az életet, mint maga a költő, aki végül is érezhető megkönnyebbültséggel száguld a nagyváros, London felé, és olvad bele az általa felkínált névtelen magányba. Fraser mindebből azt a tanulságot vonja le, hogy jó volna, ha Larkinnak és társainak több hite volna az életben, még akkor is, ha az életben a kockázatokat is vállalni kell. ‚Mélyebb spontaneitás, több bizalom az érzelmek iránt és kevesebb idegenkedés tőlük — ez az amire új költőinknek szüksége van' — írja.

A kirekesztettség érzésének kifejezése gyakran jelentkezik Larkin műveiben. Ez magában foglalja egyrészt azt az érzést, hogy az ember ki van zárva valahonnan, másrészt azt az ellenállhatatlan vágyat is, hogy bévülre kerüljön. Ez az érzés, a társadalomtól nemcsak mint kizsákmányoló rendtől, hanem mint emberi közösségtől való elidegenülés kifejezéseként, megjelenik más fiatal költők verseiben is, például a Larkinnál jóval fiatalabb Anthony Thwaite *Hazulról* című versének első négy sorában:

Idegenül mindentől,
mindenütt számkivetve,
bár honi levegőt szív,
nem lel meghitt helyekre ...

Ez az elidegenülés, amely egyszerre jelenti az eltávolodást a hatalom birtokosaitól és a kapcsolat hiányát a néptömegekkel, kifejezheti a költő vágyát a tömegekkel való azonosulásra, de kifejezheti a végletes ragaszkodást a költő szerepének individualista felfogásához. A fiatal költőknél a társadalmon-kívüliség mint meglévő és szükséges rossz jelenik meg, de a kívülállás apoteózisa Colin Wilson könyve, a *Kívülálló (The Outsider,* Victor Gollancz Ltd., 1956) és folytatása, a *Vallás és a lázadó (Religion and the Rebel,* Victor Gollancz, 1957).*

* Wilsonnal kapcsolatban lásd Sükösd Mihály ismertetését a *Magyar Nemzet* 1959. november 20-i számában.

A ‚kívülálló' egyfajta *Übermensch*, aki az emberiség sorsát teljes pesszimizmussal szemléli, ‚aki elkárhozik, majd ezúton megváltásban részesül az által a mély felfogóképesség által, amely látása előtt lemezteleníti a dolgok igazi természetét, az élet hiábavalóságát, a halál szükségszerűségét, a szándék és értelem nélküli magányos létezés félelmetességét és rettenetes kietlenségét.' Wilson s a fiatal költőnemzedék legtöbb tagja az egzisztencializmus hívője és apostola, de sok újat nem tud hozzátenni Kierkegaard, Jaspers, Marcel és Sartre filozófiájához.

*

Művészi téren a fő különbség nem a témákban, nem az elvi alapokban, hanem a kifejezés formájában van meg a *Movement* és a *Mavericks* között. John Holloway, az egyik „idősebb" Movement költő írja a *London Magazine* novemberi költészeti vitájában, hogy lényegében két költői nyelv szembenállásáról van szó. Az egyik nyelvezet (a Mavericksé) a költői képeket jobbára a hagyományos költői képtárból veszi, és minduntalan hivatkozik csillagra, vérre, gyémántra, tűzre, forrásra és hasonlókra. Ez a nyelv spontán, ihletett és igen nagymértékben zabolátlan költői kifejezést eredményez, míg a másik száraz, irónikus és körmönfontan intellektuális. Az első típusú költői nyelv eltér a mindennapi normális nyelvtől a deklamálás, sőt az inkantáció, a varázsigék mormolása, éneklése felé. A logika és a mindennapi egyszerű értelem, ha mellékesen is, megkaphatja ugyan azt, ami feltétlenül megilleti, de igazán jelentős eredménynek az számít ebben a nyelvben, ha függetlenedni tud a közvetlen jelentéstől annak kedvéért, ami efölött létezik. Ebben a nyelvben különösen nagy szerep jut a költő sajátos, más emberi lényektől különböző látásmódjának, különleges költői öntudatának. ‚A költő vátesz, azaz igaz próféta' — írja Holloway, és rosszmájúan hozzábiggyeszti: ‚Vagy hamis.'

A másik irányzat: a *Movement* antiromantikus irányzata szerint a költő értelmi és kritikai fakultásainak van elsődleges szerepe az alkotásban. Holloway szerint abban, hogy ez a típus és költői nyelvezete válik uralkodóvá napjaink angol költészetében, jelentős része van annak, hogy a költő mint ‚hivatalnok' jelenik meg.

‚A mi társadalmunkban' — írja — ‚a költőnek két lehetősége van. Az egyik az, hogy vállalja a „Kisebbség" szerepét. Ezek a költők a lázadó, a bohém, a látnok, a lelki nomád olyan különböző típusai, amilyeneket ez a fejlett és megállapodott társadalom még kibír sőt (miközben gondosan ügyel arra, hogy megmaradjon bennük a lázadás érzete) fel is használ. A másik típus szintén régtől fogva megvan: a költő mint *clericus*. Megtalálható az egyetemeken és a többi hozzájuk hasonló intézményben, az iskolában, a könyvtárakban, az igazságügyi intézményeknél, és a BBC-nél. A hivatalnokoknak biztos helye van a társadalomban, ez a biztonság igen csábító, és ezért győz napjainkban az ő nyelvezete. Legfőbb gyengesége az, hogy erényei: eruditása, egyenessége, szakmai tökéletessége, tartózkodása a túlzásoktól, mind-mind negatív előny; ezek elébb válnak ódivatúvá és elavulttá, mintsem első látásra gondolná az ember.'

Ami a ‚hivatalnok' szerepét illeti, van valami a dologban. A fiatal költők kispolgári anarchizmusa és beamter-lelkületű szűkkeblűsége egyként következik ebből a tényből, hiszen a fix fizetéses alkalmazottak lázadoznak így ‚kenyéradójuk', a kapitalista állam ellen, s ugyanakkor elidegenültségük is érthető, hiszen értelmiségi pozícióik csak meglehetősen szűk és egyirányú társadalmi kapcsolatok kiépítésére nyújtanak lehetőséget. Tehát vagy ‚hivatalnok-költőkként' tudomásul veszik függésüket az uralkodó osztályoktól, vagy ‚fellázadnak' az uralkodó osztály által még eltűrt kereteken belül. Az ügyes ‚lázadót' még népszerűsítik is, és máról holnapra gazdag ember lehet, mint Colin Wilson.

Ami pedig a két ‚nyelvet' illeti, a különbség ilyen tekintetben, bár nem mindig elég szembetűnően, valóban megvan a *Mavericks* és a *Movement* költőinek a stílusa között. A *Mozgalom* élesen szemben áll az előző költőnemzedék olyan képviselőivel, mint Dylan Thomas, George Barker és W. R. Rogers. Mintaképük Orwell, Empson és Robert Graves, és esztétikai felfogásuk rokon Audenéval és Eliotéval. Elítélik a romantikát, és ők is csak annyit látnak meg benne, mint Eliot és az ‚új kritikusok': a nem világos, nem elég szabatos kifejezést, a forma feloldását az érzelmek zavaros áradatában, a képzelet gátlástalan csapongását stb. A romantika külső jegyeivel együtt elvetik a romantika legnagyobb képviselőire jellemző szenvedélyes igyekezetet, hogy az emberi tapasztalat átfogó eredményeit a költészet részévé tegyék.

A formai letisztulást sürgető szándékuk és a neoromantikát elítélő magatartásuk némileg rokon azokkal az Európa-szerte meglévő törekvésekkel, amelyek az

avantgardizmus egyes részeredményeit próbálják klasszicizálni, illetve igen leszűrt, „szolíd' formában felhasználni együtt a klasszikus költői kelléktár adta lehetőségekkel. A *Mozgalom*ra nem jellemző a formarombolás, költeményeik nem érthetetlenek, legfeljebb a merész, és lényegében formalista, intellektuális játék teszi verseiket hellyel-közzel nehezen követhetővé. Ettől eltekintve éppen a ‚közérthetőség' a legerősebb oldaluk, és ez teszi lehetővé, hogy közönségsikerük nagy, olyannyira, hogy időnként a best seller regényekével vetekszik költeményes köteteik példányszáma. Ehhez persze az is hozzájárul, hogy a költők személyével, magatartásuk excentrikus vonásaival az olyan milliós példányszámú, tömegízlést szolgáló lapok, mint a Daily Mirror és a Daily Sketch, majdnem olyan rendszeresen és tüzetesen foglalkoznak, mint a filmsztárokra és a királyi udvar tagjaira vonatkozó pletykákkal. Ezeknek a lapoknak a népszerűsítő szerepét saját és a kortárs költők (Kingsley Amis, stb.) sikerével kapcsolatban igen szókimondóan tárgyalja Colin Wilson az *Encounter* 1959. novemberi számában.

A *Mozgalom* a realizmus igényével lép fel, de ez az igény csak a részlet kérdések a felületi jelenségek megmutatásában valósul meg. Az eszmei háttér ehhez a részlet-realizmushoz a *logikai pozitivizmus*, a ‚modern világnézetnek' hirdetett szubjektív empirista csodaszer, amelynek az imperializmus filozófusai azt a szerepet szánták, hogy a tudományos materializmust helyettesítse. A *Mozgalom* első reprezentatív kötetét *(New Lines, 1956)* éppen Robert Conquest, a logikai pozitivizmus egyik angol apostola szerkesztette. Gondolkodásuk szubjektív idealizmus következtében a *Mozgalom* költőinek világképében egymást kizáró, összeegyeztethetetlen ellentét van az egyén és a társadalom, illetve a költő művészi és társadalmi kötelezettségei között. Kingsley Amis azt fejtegeti a *Szocializmus és az értelmiségiek* c. pamfletjében, hogy irracionális és ‚romantikus' az olyan célok iránt érzett lelkesedés, amelyek nem gyökereznek a saját közvetlen érdekeinkben, hanem rajtunk kívülről erednek, és a közösségért érzett bárminemű felelősségérzet csak a szentimentalizmus egy fajtája; az ilyen értelemben véghez vitt tett csak ‚romantika'.

A különbség Osborne és Amis között szembetűnő, és nagy különbségek vannak a *Mozgalom* egyes költői között is éppen társadalmi felelősségérzetük tekintetében. Jellemző, közös vonásuk az, hogy tusakodnak magával a problémával, megvan bennük a szubjektív vágy ahhoz, hogy megtalálják a társadalommal a kapcsolatot, de a kapcsolat megteremtését lehetetlennek érzik. Ennek elsősorban az az oka, hogy nem tudják áttekinteni a társadalom egészét, a ‚társadalom' szó jelentése leszűkül tudatukban a konvencionális kapcsolatok rendszerére, azokra a formákra és formulákra, amelyek ellen harcot hirdettek. Ezeket el kell utasítaniok, s mivel úgy érzik ez által visszautasítják a kapcsolatot magával a társadalommal, egyetlen út marad nyitva: a magányhoz vezető.

Mindezen túl: a magányért a vágy —
mégha elsötétül is az ég a meghívóktól,
mégha követjük is a nemi élet nyomtatott előírásait,
mégha le is fotografálják a családot a zászlórúd alatt,
mindezen túl: magányt kíván a vágy...

(N. V. Larkin: Kívánságok.)

Az egyén belső élményei kerülnek előtérbe a gyermekkornak szinte freudista módon megragadott problémáival, ugyanakkor a külső világ jelenségei elvesztik összefüggéseiket egymással és a költővel, egyedi dolgokká merevülnek, és az emlékezet csak mint töredékeket tudja felidézni őket.

Ha elhatározom, hogy összeraklak,
vagy, precízebben, hogy a rád vonatkozó
képzeteim közül melyek illenek össze leginkább,
akkor megtudom, mit is szerettem...

(Elizabeth Jennings: Azonosság)

A részlet-realizmusnak, a lényeg, az élő kapcsolatok, dialektikus összefüggések figyelmen kívül hagyásának eredménye az, hogy a *Mozgalom* költészete témáiban sem igyekszik átfogót nyujtani, inkább csak arra törekszik, hogy az egyszerit pontosan, eléggé körülhatároltan ragadja meg, és hogy a téma feletti reflexiók világosak,

logikusak legyenek esetleges bonyolultságuk ellenére is. A stílus világossága, ami a ‚közérthetőséget' lehetővé teszi, elszürkülést is jelent, és az az intellektuális szemantikai játék, amit különösen kedvtelve űznek, nem annyira a XVII. századi angol metafizikus költészettel, (mint a *Mozgalom* költői szeretnék), hanem inkább Pope és a XVIII. század elejének klasszicista költészetével rokon. Nem meglepő az sem, hogy a *Times Literary Supplement* egyik novemberi számának vezércikke, amely egy sírvers-gyűjteményt méltat, a sírversek lapidáris stílusát ajánlja hasznos tanulmányul a fiatal költőknek.

Minden neoromantikus hevületük ellenére a *Movementtel* szembeszálló *Maverick* költők sem jutottak messzebb a *Movement* empirizmusánál. Kisszerű költészet ez is, triviális jelenségekkel foglalkozik, távol tartja magát a szélesebbkörű relációktól, és, talán még a *Mozgalomnál* is jobban, a lényeges társadalmi kérdésektől. Mint a *Times Literary Supplement* írja: „egyik csoport sem jelentkezik olyan költővel, akinek képzelőereje egységes látásmóddá tudná emelni szemléletüket.". A lap szintén a végletes szubjektivizmust tartja a két irányzat legszembetűnőbb közös vonásának, „Míg a *Maverick* költők a szubjektív tartalomnak tulajdonítanak fontosságot, a *Movement* költőinek az a meggyőződése, hogy mind a szubjektív élmény, mind a külső esemény lényegtelen a teremtményeik számára. Szerencsétlenségükre ezen elvek kölcsönhatása maga az élet... Az az elme, amelyik megpróbálja elutasítani az egyiket vagy mind a kettőt, légüres térbe zárja magát, hol az értéket csak az egyéni tapasztalat szabja meg — vagy pedig eleve tagadja az értékelés és a kiválasztás jelentőségét."

Jack Lindsay idézi a Maverick költő, Vernon Scannel *Hogyan kell keresztrejtvényt fejteni* című versének befejező sorait, és megjegyzi, hogy az itt leírt magatartás mind a két költői iskolára egyaránt jellemző.

A bökkenő az, hogy számtalan a beírható változat.
Halványan írj, hátha új szót kell majd beírnod,
légy hát óvatos. Amikor készen vagy, s mint egy kielégített szerető
álmosan felsóhajtasz és hátradőlsz — nem is képzeled,
hogy a fekete kockák rejtik a titkokat, amiket nem tárhatsz fel soha.

Lindsay még hozzáteszi, hogy egyik irányzat sem látja be: a költészet nem keresztrejtvény kitöltése, és az életben dialektikus egység van a fehér és a fekete kockák között.

*

A két irányzat közül mindenesetre a *Movement* tűnik jelentősebbnek. Hatása is szélesebbkörű, és az a követelménye, hogy a forma világos és átható legyen, megnehezíti, hogy egyes költők ‚érzelmeikre' hivatkozva üres szószaporítással foglalkozzanak. Bár költőinek viszonya a társadalom nagy kérdéseihez többnyire negatív, az a tény, hogy a társadalmi felelősség kérdése egyáltalán felvetődik bennük és nyugtalanítja őket, lehetőség arra, hogy a ne a ‚beatnik' felfogás irányába fejlődjenek, hanem — megtisztítva a porondot az előző költői nemzedék felesleges kitérőkre ösztönző hagyományaitól — előkészítsék a következő lépést: a költészet és az élet szoros kapcsolatát, szerves egységét. Mint Jack Lindsay írja, Dylan Thomas után szükség volt újrakezdésre, és bár a *Mozgalom* költőegyéniségei egyelőre nem érik el Thomas művészi szintjét, az irányzat, ha nem is kezdete az újnak, határozottan jelzi: egy elmúlt korszak végetértét. A *Mozgalom* eredményei: a világos beszéd, a szabatos kifejezés, a törekvés az egyéniség kiteljesedésére, és ezzel kapcsolatban a társadalmi összhang hiányának felvetése, gyümölcsözőkké lehetnek, ha az irányzat megszabadul dogmatikus babonáitól, a képektől való irtózástól kezdve egészen addig az idegenkedésig, amelyet a költők a társadalmi harcokban való részvétellel szemben éreznek. Mindaddig azonban, amíg ezek a problémák megoldódnak, ezekben a legújabb angol költői irányzatokban erősen előtérben vannak a negatív vonások. Ennek a legfőbb oka abban rejlik, hogy az imperialista társadalom határozott és mélyreható bírálata nélkül próbálnak kitörni a dekadens polgári kultúrából.

Jelenleg a figyelem mindinkább a költőcsoportok egyes tagjainak a működésére tolódik át. Az antológiákat követik az egyes költők kötetei, s ezeken keresztül a közös vonásokat egyre inkább háttérbe szorítják az egyéni különbségek. Miközben Kingsley Amis és John Wain mind merevebben és szélsőségesebben fejti ki individualista, társadalomellenes ideológiáját, olyan fiatal költők is vannak, akik mint Christ-

opher Logue, balra tartanak, hogy széttörjék a *Mozgalom* korlátait, dogmatikus merevségeit. Logue fejlődése, valamint Doris Lessing, a *Mozgalomhoz* közelálló angol írónő tevékenysége arra utal, hogy előbb-utóbb Angliában is lehetnek jelentős Jane Austen óta a legnagyobb angol nőírónak tartanak, és aki 1956-ban elnyerte Jane Austen óta a legnagyobb angol nőírónak tartanak, és ki 1956-ban elnyerte a Somerset Maugham díjat, nyiltan baloldali író. Nézeteiről így ír:

> Az a véleményem, hogy a realista regény, a realista novella a prózaírás legmagasabb formája, összehasonlíthatatlanul magasabban áll mint az expresszionizmus, az impresszionizmus, szimbolizmus, naturalizmus, vagy bármilyen más izmus... Az írónak — hogy egy szocialista meghatározást használjak — a lélek mérnökének kell tekintenie magát. Ez a meghatározás olyan, hogy ettől egyetlen régi, tizenkilencedik századi író (olyanok, mint Tolsztoj, Stendhal, Dosztojevszkij, Balzac, Turgenyev, Csehov) sem húzódozott volna.

Ezek a sorok a *Decleration*-ban jelentek meg, és cikkének más helyein az írónő még határozottabban is hangot ad annak a meggyőződésének, hogy csak a népről szóló, a néphez közel álló, az osztály-konfliktusokat hűen ábrázoló haladó művek jelenthetik a jövő irodalmát.

Christopher Logue versben jelenti ki, hogy nemcsak annyit tud és akar elmondani az életről, amennyi még egyetértő szemhunyorítást, vagy elnéző mosolyt vált ki az uralkodó osztály tagjaiból:

Különös, de mégis,
ha elmondom, hogy a napfény bonyolult
viziókról vetül vissza, mellvértek trójai
kovácsok véste cirkalmairól — elhiszitek nekem és
szentesítitek vágyaimat.

S ha ezt mondom:
Agyam lába körül fészket raktak a madarak
és ezt éneklik: Nem... nem... — osztjátok aggodalmamat
s az én veszteségem a ti vigasztalástok...

De ha kereken kijelentem, így:

Az olcsó halhatatlanság habarít meg titeket,
a kín különböztet meg egymástól, az a kín,
amelyet más kínokhoz mérhettek... s csak azért vagytok,
hogy elveszítsétek a világot, s mind olyan egyformák
vagytok, mintha egymást köptétek volna ki — hebegni kezdtek:

Logue, az a vörös, már megint bárdot köszörül.
Avagy tarhálni akar. Nos, nem tévedtetek:
van köszörülni bárdom és tihozzátok képest
vörös vagyok és pénztelen. Na és?
Gondolkodom, gyenge vagyok, gyámolítás kell, éltem
és engedelmetekkel élni fogok még. Ugyan miért
kellene szavakkal izgatnom titeket,
amikor már csurom vér az ágyatok?
S mégis szavakkal hozlak zavarba titeket...

Logue sem vonta ki magát a különböző ‚modern' hatások alól, amelyekre jellemző az a kísérlet, hogy több alkalommal, az amerikai ‚beatnik' költők hasonló törekvéseit követve, szimfónikus jazz-kísérettel olvasta fel verseit, köztük Neruda-átköltéseit, az angol rádió harmadik programjában. Sokan szerencsésnek tartják ezt az ötletet, és igen alkalmasnak arra, hogy a költészetet élő, hangos formájában juttassa el az ifjúság széles köreihez. Az ifjúság részéről máris nagy az érdeklődés az ilyen előadások iránt, és Logue sikerei Dylan Thomas felolvasásainak népszerűségét idézik.

Roy Fuller, aki a *London Magazine* múlt novemberi számában *Nemzedékek között* című cikkében fejti ki nézeteit az új költészetről, nem tartja jó költőnek Logue-ot, mert szerinte van benne egy ‚szerencsétlenül romantikus vonás, amely fellengzősségbe

torkollik'. Kifogásolja, hogy kollokviális stílusa gyakran műfordítás ízű, és megemLogue eszméi és módszerei valószínűleg nagy befolyást gyakorolnak majd Iíti, hogy valószínűleg Brecht fordítások hatottak rá. De ő is megjegyzi, hogy a legfiatalabbakra, akiktől azt várja Roy Fuller, hogy a forma és tartalom tekintetében radikális újításokat hoznak. G. S. Fraser pedig azt hangsúlyozza, hogy Logue voltaképpen a fiatal angol költők egyik fő irányzatához sem tartozik, önálló maradt, és mélyen elítéli Larkin magatartását mind erkölcsi, mind pedig politikai tekintetben. Logue maga ‚finomkodó hascsikarásnak' aposztrofálja Larkin költészetét. A kritikusok általában megegyeznek abban, hogy Logue legújabb kötete (*Songs*, 1959) nagy fejlődést jelent első kötetéhez (*Devil, Maggot and Son*, 1956) képest. John Berger, aki a *New Statesman* 1959. október 31-i számában kifejti ragaszkodását ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a jelen és a jövő művészete a szocialista-realista művészet, megemlíti, hogy Logue egyes költeményei kielégítik azokat a követelményeket, amelyeket ezen az alapon lehet irodalmi művekkel szemben támasztani.*

* *

Sem Logue, sem a többi fiatal költő fejlődésével kapcsolatban nem lehet jóslásokba bocsátkozni. Szerepükre vonatkozóan az angol irodalmi körökben két különböző felfogás uralkodik. Az egyik szerint a jelenlegi helyzet, amikor sok színvonalas, egyenrangú, de távolról sem zseniális költő iskolákba tömörülve mintegy kollektíven alkot, szükségszerű és hasznos jelenség mindaddig, amíg egy új nagy költőegyéniség ki nem emelkedik közülük, vagy esetleg tőlük teljesen függetlenül. A múlt év elején a *Times Literary Supplement* nem minden megelégedés nélkül vette tudomásul, hogy Angliának szép számmal vannak igen szabályos, megbízható, színvonalas, bár ugyanakkor csak közepes jelentőségű költői, és hozzáfűzte, hogy ez talán még egészségesebb helyzet, mintha egy-két szabálytalan költőgéniusszal kellene beérnie.

A másik felfogás szerint a jelenlegi helyzetet az erjedés állapotának kell tartanunk. Ez az erjedés kedvező esetben a modern angol költészet új kiteljesedéséhez vezethet. Az eljövendő új költészet felidézheti Yeats, Edith Sitwell és Dylan Thomas sokoldalú, az élet mélységeinek megismerésére törő magatartását, de a maga új eszközeivel fogja tükrözni az életet, realista módon és áthatva szenvedélyes igazságszeretettel. Egy ilyen típusú költészet, amelyben nem válna el egymástól a romantika és a klasszicizmus, az érzelem és az értelem, a forradalmi lendület és a realizmus, minden bizonnyal nagyon közel állna a szocialista realizmushoz. Talán ma még ez távoli dolognak tűnik Angliával kapcsolatban, de napjaink politikai és gazdasági fejlődésének iránya, beleértve a nemzetközi erőviszonyok változását és a szocialista országok anyagi és szellemi eredményeinek növekvő tekintélyét a nyugati országokban azt sugallja, hogy az idő már méhében hord ilyen irányú változásokat is.

* A cikk fordítása megjelent az *Élet és Irodalom* 1959. december 4-i számában.

Ovidius két verse

Ad uxorem

Mennek az évek, az ősz maradandó, őszülök én is,
szorgos a tűnő kor, arcomon árkokat ás.
Fáradt testemből kiapadt az erő, elevenség,
vágy, szerelem, tetszés nem lobog át eremen.
Rám sem ismernél, ha találkoznánk Aranyom, mert
testem annyira rom, hangulatom sanyarú.
Ezt mívelte a kor, de panaszlom, volt oka más is:
őrlő aggodalom, fáradozás, epedés.
Únt nyomorom hosszát években mérje akárki,
hidd el, Nestornál jóval idősb leszek én.
Nézd behemót testét a baromnak, törve barázdát
majd elpattannak fürge acélinai.
Jó pihenő nélkül soha meg nem újul a szántó,
tárul a termésben, s aggul a bő anyaföld.
Szánd paripád, ha naponta iramlik, futja a cirkuszt:
vágtában zuhan el, s hal meg a hűs homokon.
Persze, hiába erős a hajó is, a víz megemészti
bordáit, ha sose szárad a part fövenyén.
Engem a bánat, örök baj sűrüsödő sora sorvaszt,
szívem alél, vénül, bénul időnap előtt.
A nyugalom testet táplál és szellemet éltet,
hajsza a munkában: testnek, idegnek is árt.
Fontold meg, Józon mért szerzett itt, e vidéken
minden utódok előtt hírnevet, mindörököst.
Bárha a gondja kisebb és könnyebb volt az enyémnél:
nagy név kénye se dúlt versei szép szavain.
Pontusba utazott, nagybátyja, Pélia küldte,
az, kit alig féltek Thessali végeken is.
Caesar szíve neheztele rám meg, s ó, a kegyétől
napkeleten, nyugaton reszket a messze határ.
Thessalia közelebb van Rómánál a Dunához,
s Józon e nagy úton nem menetelt szomorún.
Voltak társai, jó görög ifjak, a vándorlásban,
nem jött, senki se jött, számkivetésbe velem.
Én szántottam a víz sivatagját ócska tutajjal,
Józont drága naszád vitte a tengeren át.
Tiphys sem volt hű vezetőm, sem Pineus ujja:
erre kerülj szirtet, arra keresd utadat.
Pallas pártfogolá kegyesen s az isteni Juno,
jaj, nem óvta szegény főmet az égi malaszt.
Néki javára talált Cupido titkos tudománya,
tőlem bár ne tanult volna arám, szeretőm.
Ó hazament, én itt halok, itten az árva magányban,
isten! még ha tovább él keserű haragod.

Ó, a mi terhünk súlya is ólom, hű Feleségem!
Józon, amit kiállt, semmi az, álom, ugye!
Szép s fiatal voltál te, midőn elhagytam a Várost,
félek is, elhervaszt, tünde Virágom, a bú.
Ó, adnák az egek, hogy e gyászban lássalak újra,
és csókolhatnám sírni serény szemedet,
és fonnyadt derekad át- átfognám a karommal,
s szólnék: értem a gond volt szomorú italod.
Néked a sírónak sírnám el sorsomat, Édes:
a sohasem hihetett szók szerető panaszát.

Isteni Caesar és Caesar hű hitvese, néktek
tömjént gyújt a kezem, illata hálaima.
Csak fordulna felém Caesar kegye, és Aurora
már pirosíthatná ezt a napot keleten!

Fordította: ALAKSZA AMBRUS

Szeretkezés Corinnával

Dél felé járt az idő, senyvesztő kánikulában,
S pilledt tagjaimat lágyan ölelte az ágy.
Ablakom egyik szárnya kitárva, behajtva a másik,
Erdőmélyi homály, árny libegett a falon.
Így jön a szürkület is, ha lovát tovakergeti Phoebus,
Így pitymallik az ég, hogyha elillan az éj.
S szégyellős lányoknak is épp efféle homály kell,
Melyben a félénk vágy leplezi-rejti magát.
Ám egyszerre Corinna benyit, tunikája kioldva,
Tündöklő vállát elfedi hosszu haja.
(Hálótermein így ment át Semiramis is egykor,
S kit sok férfi kivánt, Lais is így mehetett!)
Elkaptam leplét s bár ártani nem sokat ártott,
Fogta, cibálta a lány, védte a kis tunikát.
Így tusakodtunk, majd — mivel úgysem akart szabadulni —
Lankadt, hagyta magát, sőt nekem is segitett.
És ahogy ott állt már kecsesen, ruha nélkül előttem:
Nem volt szép testén semmi de semmi hiba.
Jaj, milyen isteni vállakat és karokat tapogattam!
Két pisze bimbója hogy tenyerembe simult!
Jaj, zabolátlan melle alatt hasa mennyire lágy volt!
Mennyire szűk az öle! Combja milyen fiatal!
Jaj!... De minek folytassam a sort! — Hisz mindene szép volt,
S izzó testemhez húztam azon csupaszon.
Hogy mi esett azután, ki ne tudná! Itt heverünk most:
S bárcsak telne el így gyakran a déli idő!

Fordította: TELLÉR GYULA

Karay Lajos

Kagyló

Térdemre tettem, nézem. — Érdekes,
kerek, finom,
mint valami törékeny, nagy virágból
egy szál kecses
szirom.

Egy kiskanálnyi víz ha belefér.
S eszembe jut
a tenger róla mégis, mint csillagról
a ködfehér
Tejút.

S gazdája is, a rég-megsemmisült
síkos puhány...
Míg élt, a zölden derengő fenéken
csak ült, csak ült. —
De hány

bütyök taposta, lópatkó, kerék!
S hajszálnyi rés
sem nyílt, hiába reccsent oldalán, mint
repesztő ék,
a kés...

Lágyan fut íve, s karcsú vájatán
opál a tűz,
mint hajnali tavon. Ha rájalépnék,
majd fájna tán.
De szűz

nyugalmában csodálni nagyszerű. —
Mohos kövön
pihen, s békéje, mely szívembe árad,
csupa derű,
öröm!

A Szépség ő, — de éles és kemény!
Mert ha galád,
csizmához-szokott lábfejek tiporják,
nem bűn: erény,
ha vág . . .

Csávás Lajos

Nyár

Fény forog, földön és égen
tűztollú madár kering.
Mint bádog-veríték, lomhán,
villamos csorog az utcán.
Lángol a sárkányos ing.
Száll, száll a szódavíz gyöngye,
sóhajt és bemegy a gyönge,
iszik, az arca ragyog.
Fekete szemüveg erdő
lesi, hogy jön-e már felhő
s a tűz lesz egyre nagyobb.
Puha zaj. Lányok ruhája
és házak kicsorbult árnya
eltűnik, tombol a nap.
Fogvatart, megköt a város.
Forgó fény vonz így magához,
őriznek dús sugarak.

Kulisch Mária

Ének a kenyérről

Édes volt az a kenyér és sós,
ízével olvadni éreztem számban
a búzavirágok kék lepkéit,
vidám volt az a kenyér,
morzsáiból a pipacsok féktelen,
piros kedve lángolt,
mikor már jóllakottan,
tétova kézzel számhoz vittem.

Héja nem aranyszínű volt,
belseje se fehéren omló, puha,
de barna, szikkadt, sötétre pirult,
mint a férfiak háta,
akik harcoltak érte.
A kés pengéje, ahogy lassan
nehezen szelte át,
csikorogva muzsikált.

Kerek halmával erőről,
győzelemről hirdetett igét.
Az ujjaim végén billenő morzsák
bezúdították a tárt ajtón
a fáradt, meredek dombokat,
a keskeny féloldalra billent utakat,
az ökröket, nagy, lompos farkukat,
inas lábukon a hatalmas,
vérszívó bögölyöket,
a hajtók „hó-hó"-ját,
a hátukon csattanó ostor
villanó csíkját,
ahogy vonszolták
a kévével megrakott, nehéz szekeret.

Kemény Erzsébet

Látogatás

Ismered az érzést,
mikor a jól ismert lakás elé érsz,
kopogsz az ajtón és kinéz
valaki;
egy idegen
kérdi, mit akarsz?
Emlékedben él még az arc,
a kíváncsi kegyetlen?
Érzed idegeidben
a rémült rezzenést a szóra:
elköltözött?
Hallod még mint nyögött
fel saját ajkadon a kérdés: hova?
S tétova lépteidet a válasz után?

Óh, tudod-e a fájdalmas ürességet,
kongó érzését a vesztességnek, mert talán
ez, éppen ez az óra,
mit vele tölthetnél
megoldotta volna
magányosságodat . . . !
Jaj; láttál már ismerős lakásokat
idegenné válva?
S bolyongtál döbbent keserűséggel
e célját veszített valószerűtlen
világba? . . .

Lázár Ervin

Hóban

— Ébredj, kislegény!

Felült az ágyban. Az apja megcsókolta, borostás arca szúrt. Enélkül a reggeli szurkálás nélkül el sem tudta képzelni az ébredést. Aztán barackot kapott a feje búbjára. Nagy keze volt az apjának. Széles tenyere, vastag ujjai, és minden ujján a fölső ízületen egy sűrű, köralakú szőrcsomó.

Újra visszafeküdt, az orráig húzta a takarót, és akkor közösen számoltak.

— Egy — mondta az apa.

— Kettő — vágta rá a fiú.

A „hármat" már együtt mondták. Így:

— Hááá-rom.

Kipattant az ágyból, az apjára nézett nevetve meg dideregve. A férfi rákezdett a mondókára:

— Ejnye-bejnye, szedte-vette, a cipőjét hova tette?

— Ha az éjjel el nem szaladt, biztos itt van az ágy alatt — felelte éneklő hangon a kisfiú, és előkotorta a két nagy magasszárú cipőt az ágy alól. Az apja kivette a kezéből az egyiket, megnézte és elkomolyodott.

— Na ez bizony jól átázott — morogta, aztán a gyerekre nézett, kacsintott, s így folytatta — a lábacskád biztos fázott.

Az apja hangtalanul, inkább a szemével nevetett, nagyon vidáman tudott így nevetni, ő meg hangosan, vékony gyerekhangon, csak úgy zengett bele a hideg szoba.

A mondókákat mindig együtt találták ki az apjával. Nagyon sokat tudtak, de ezt ma mondta először az apja. Elismételte magában, hogy el ne felejtse, s kacagott.

— Pszt — tette szája elé az ujját az apja. — Felébred Zsuzsika. — De a kishúga nem ébredt fel. Csak egy szöszsárga hajcsomó látszott a felfuvalkodott dunyha alól.

Az apja kiment, ő meg öltözni kezdett, és közben vacogott. Nem nagyon fázott, de szeretett vacogni — a fogát ütemesen csattogtatta, s közben kifújta, meg beszívta a levegőt. A húga mocorgott az ágyban, aztán felült. Az orra olyan volt, mint egy piros gomb. Hunyorgott, a szeme sarkából ránézett. A fiú abbahagyta a vacogást.

— Még — parancsolta a kislány.

Rákezdte újra. Zsuzsi elmosolyodott, visszadőlt a párnára, s apró szusszanásokkal aludt tovább.

A füzeteit még az este a táskájába rakta. Nem bőrtáska volt, pedig az apja a simontornyai vásárból hozott neki egy szép sárga hátra-valót, — az övé vászontarisznya volt, a bőr majd jó lesz Zsuzsinak. Neki tarisznya kell, mert Édesapa is olyannal jár nyáron a határba, és mindig szeretett benne kotorászni, meg aztán néha, de ezt nem tudja senki, mikor fölveszi a tarisznyát, azt játssza, hogy ő most Kobrák bácsi, a kanász. Hajlott háttal megy a disznók után, s délben majd a jószagú csendben ölébe kanyarítja a tarisznyát; kenyeret, hagymát, meg szalonnát szed elő belőle, meg csontnyelű bicsakot. Tavasszal nem is vitte el soha az iskolába a tízóraiját, hanem leült egy fa alá valahol, és bicskával szeletelve megette a lekváros kenyeret.

Közben még a disznókra is volt gondja, mert így fenyegetőzött magában:

— Te, eriggy onnan, mert odaküldöm az Ügyest.

S ha nem hallgattak a jó szóra — persze az ilyen disznóféle nagyon értetlen, csak rászólt a kutyára:

— Na, előre, te!

Aztán eszébejutott, hogy így elkésik az iskolából, fölszedelőzködött, de azért még futtából visszaszólt:

— Ölég, Ügyes, idegyere!

Ez volt a tarisznya.

Édesanyja a tízórait az asztal szélére tette. Belerakta a táskába és elindult.

Nem volt nagyon hideg, de a hó keményen roszogott a lába alatt.

Még mielőtt kilépett volna a kapun, katonásan köszönt Kevei bácsinak, aki egész éjjel ott fagyoskodott az udvaron, és tényleg olyan nagy hasa volt, mint az igazi Kevei bácsinak. Tegnap csinálták Édesapával, mert jó ragadós hó esett — faszénből tettek neki szemet, orrnak meg egy nagy sárgarépát. Csodájára járt az egész család, s Zsuzsika azt mondta rá: „Kevei bácsi".

A Nagysarokig a lórédombon kellett menni. Lefújta róla a havat a szél, a sárga fűcsomók kilátszottak. Innen már tiszta időben el lehetett látni a faluig Igaz, csak a templomtorony látszott, meg a nagy fenyő csúcsa az esperes kertjében — de az már a falu. Ott van a templom háta mögött az iskola meg a Szalaiék romháza. A templommal szemben van a bolt — nyáron szíjustorok lógnak az ajtajában és cukrot is ott szokott venni az édesapja. Aztán sorban a házak. Mindennap végigmegy közöttük — csak vasárnap nem, mert akkor nem kell iskolába menni. Az első házban Miszlai Pista bácsi lakik, a postás, aki minden reggel odakiabál neki;

— Elkésünk, főtisztelendő úr.

Azért mondja, hogy főtisztelendő úr, mert a fiúnak bokáig érő kabátja van — a bátyjától örökölte, de jó meleg. A következő házban lakik Jóska, a barátja. Aztán egy nagy sárga ház, a Gruberéké, ott harapós a kutya. Kovácséknak árpával érő körte van az udvaron, egyszer szotyolaszárral le is akart verni egyet, ami kilógott az utca fölé, de észrevette a Kovács bácsi — nagy fehér bajusza van, az egyik szemének nincs feketéje, szürke az egész, és azzal a szemével nem is lát — odaballagott — ő nem mert elszaladni — és azt mondta:

— Na, majd én fölemellek fiam, úgy eléred.

Kovácsék után laknak a Szamosiék, aztán a Nagyék, az ő házuknál kezdődik a Levente tér — ott csak egy ház van, a Szigetiéké, gerendával támasztották meg az elejét.

Mindezt a lórédombról nem lehet látni. Csak a tornyot, meg az esperesék

fenyőfáját. De most azt sem, még az Erzsébet dombig sem lehet ellátni, mert lomha köd telepedett a vidékre.

A Nagysaroknál szalad az országútra a gyalogösvény. A tegnap esett hóban itt már egy lábnyomot sem talált — nem járt erre senki. Ennek örült, mert szeretett a fehér, tiszta hóban gázolni. Időnként hátrafordult. Hosszú, vékonyodó, pontozott csíkot látott: a nyomát. Néha egészen elaprózta a lépést — így egyenletes vonalat húzott a hóba és figurákat tudott csinálni. Csinált is. Egyszer egy emberfejet — két hétig is látszott, egyszer meg a nevét írta így ki, de azt biztos betemette a tegnapi hó.

A hó olyan, mint a porcukor, — néha meg is kóstolta, de csak hideg volt. Akkor is olyan, mikor fellobbanó kis szelek végigsöpörnek rajta, fölkavarják, meg akkor is olyan, mikor a faágakról lehullik. Most a faágakon már nem volt hó. Éjjel is fújt a szél — bedudált a kéménylyukon — és most is hajlítgatta a meztelen faágakat. Szerencsére hátba fújt, a „főtisztelendő" kabát nem engedte a bőréhez bújni a hideget. Kicsit szorongott, mert máskor ilyenkor már világosabb szokott lenni, most meg mintha inkább egyre sötétebb lenne. — Lehet, hogy vihar lesz — gondolta és fölnézett az égre. Csak mérhetetlen szürkeséget látott. Erről az ősz jutott az eszébe. Akkor is egy ilyen szürke nap volt és a szürkeségből vihar lett. Ő azért elment az iskolába, és nagyszünetben hallotta, amikor a tanító néni azt mondta az igazgatónak:

— Ezt a kis tanyasit ebben a rossz időben is elengedték. Milyen emberek a szülei?

Az igazgató kicsit hallgatott, aztán így felelt:

— Derék emberek... és a gyerek is az lesz.

Elszégyellte magát, a kút mögött állt és a bokrok között gyorsan elszaladt az udvar másik végébe, nehogy az igazgató észrevegye, hogy kihallgatta őket.

Ez járt az eszében és egyre csak lépegetett. A szél akkor már oldalról is csapkodott és nagy fekete felhőkkel hajózott az égen. A varjúk sötét csapatokban keringtek, hangtalanul a levegőben, aztán beszálltak a tanyához közvetlen közelre, a szalmakazalok közé. Távolról, mintha égzengést hallott volna.

A keményre fagyott szélhordta hókristályok pirosra csípik az ember arcát... Még vissza lehetne fordulni, ha a dűlőúton megy, negyedóra alatt hazaér, de lehet, hogy ott hófúvásos az út. Arra is mehetne, amerre jött... az igazgató bácsi majd megint azt mondja a tanító néninek: „Derék emberek... és a gyerek is az lesz".

A gyalogutat nem látta, be kellett hunyni a szemét — csak botorkált, megmegcsúszott — a tarisznya lődörgött a hátán ide-oda, hallotta, ahogy a tolltartóban zörögtek a ceruzák.

A téli szél másként fúj, mint a nyári. A hangok tisztábbak, élesebbek. Ez csak a szél hangja. Nyáron a fák is énekelnek.

Teljesen besötétedett. A hó is hullani kezdett, de nem békésen és szelíden, mint amit annyira szeretett nézni otthon az ablakból. Csíptek a hópelyhek, bevágtak a nyakába, az olvadt hólé végigcsurgott a hátán.

Mintha kiáltottak volna. Balról az országút mellett a földeken végigfutott valami. Lehetetlenül nagy volt és fekete. A cipője is teletömődött hóval, de nem fázott a lába. Csak ment és számolgatott. Most a Kiserzsébet, aztán a csordakút, onnan csak egy ugrás az Erzsébet domb, s akkor már látja a Miszlai Pista bácsi házát. Azt mondja majd a Pista bácsi: „Elkésünk, főtisztelendő úr". A szél

belekapaszkodott a kabátjába, egy darabig húzta, aztán elesett. A szája tele lett hideg hóval, a kezéről lecsúszott a kesztyű.

A Kiserzsébetnél a part elfogta a szelet. Ide le kellene ülni — gondolta, aztán eszébe jutott, amit az édesapja mesélt arról a kisfiúról, aki leült a hóba — mert elfáradt — és harangzúgást hallott.

Fekete kavargás lett az előbb még hófehér táj. Az országúton egy kis pont. Csöppnyi lépésekkel megy előre, néha elbukik a hóban, ellöki a szél... és fölál. Szakállas embereket lát, meg villogó fejszéjű cigányokat. Az arca csurom víz és belül az inge is. Csak megy. Néha eltűnik, aztán előbukkan megint. A hátán vászontarisznya van.

Az Erzsébet dombnál megállt. Megroggyant a térde. Mindjárt odaérek — gondolta és folytak a könnyei. Leült a hóba. Már csak kicsit kell menni, és akkor mondja a Pista bácsi, hogy elkésünk főtisztelendő úr.

Itt sokszor szokott ülni nyáron is. A bodzabokron vadgalamb fészek van. De ilyenkor a vadgalambok nincsenek itt. Messziről csengettyűk szóltak. Talán szánkó. Fölállt. Csak kevergő hópihék csaptak a szemébe, a csengettyűt már nem hallotta. — Még kicsit pihenek — gondolta és beleesett a hóba. Jó hideg hó. Ide nem fúj a szél sem, mert elfogja a part... az arcomnak nagyon jó ez a hideg — csak a kezem fázik. Zsebre akarta dugni, de nagynak és nehéznek érezte — és a zsebe is vizes volt.

... bimm-bamm ... bimm ... bamm ... Harang, Valahol szól a harang, Fel kell kelni. Menni kell. Számolt. Egy... kettő... hááá-rom. Háromra felugrott.., na ez bizony jól átázott, a lábacskád biztos fázott Szédelgett kicsit. Borzongott is... de ment.

A Miszlaiék háza előtt nem állt senki. Kihalt volt a falu.

A kilincset nem tudta megfogni, elgémberedett a keze — csak kotorászott körülötte. Valaki kitárta az ajtót. Jóleső meleg csapta meg. Azt akarta mondani: megjöttem, de nem tudott szólni, nevetni sem tudott, pedig a boldogság táncolt benne.

A tanító néni odaszorította jó meleg arcát az övéhez. az ölébe kapta, és szaladt vele az igazgatóékhoz. Itt, ebben a szobában már volt egyszer. Akkor is ilyen jó birsalmaszag uszkált a levegőben.

— Havat — mondta az igazgató és vetkőztetni kezdte.

Hóval dörzsölték a kezét meg a lábát és pálinkát itattak vele. Tűz szaladt végig a testén... Valaki hangos csattanással verte le kint a havat a lábáról. Az apja. Tudta, hogy az apja. Szigorú volt az arca, ilyennek csak egyszer látta, mikor Nagyanyó meghalt.

Csupa hó volt, a fiúhoz lépett s megfogta a kezét. A kisfiú kicsit felkönyökölt:

— Cipőm, ruhám jól átázott, de a lábam mégse fázott.

Az apja felemelte a kezét. Azt hitte barackot ad — de csak megsimogatta a fejét.

Sík Mihály

Szótlanok helyett

1.

Itt élsz te is. Lábad ridegen koppan
a vigasztalan rongyú ég alatt.
Bárány lehettél volna. Büszke tölgyfa
vagy csillagokra fagyott gondolat.
De nem lettél. Embernek lenni rendelt
az öntudat, mihelyt világra jött.
S ha vállaltad ezt akkor, emberként kell
helytállni most, az emberek között.
Nézz csak körül! Hogy futnak! Hogy rohannak!
Mind ismerős az, aki szembejön.
Egyik nézi magát a kirakatban,
a másik dúdol, harmadik köszön.
Egyik kezében barna aktatáska.
Benne parizer, hónapos retek.
Egyik szívében barna indulat forr
A másikban meg vágy vagy szeretet.
Az egyik nem fog a kezébe semmit,
és bensőjében is a semmi van.
Lelket ültetni a vasalt ruhába?
— Csak próbáld meg. Tán nem lesz hasztalan.
Egyikre vár bíborfelhőjű mámor,
másikra a tengődés gondja vár.
De egyremegy, hogy fény várja, vagy árnyék,
mert mindegyikre leskel a halál.
— A véges lét nem nyulhat végtelenbe,
de legyen több a boldog pillanat,
s az ifjú bimbó, a megelégedettség
duzzadjon lassan: Ez a feladat!

2.

A viaskodás kohójában tisztult
tekintet lángja már az égig ér.
... Fenn a Tejúton nyikorogva lassan
ballag előre a Göncölszekér.

És bársonyfényű csillagok felé tör
a földi utakon a Karaván
dobok puffannak vágyak harsonáznak
és lótusz ring a tiszta Cél taván.
Menned kell. Menned. Menned. Nincs megállás.
Hömpölygő álmú nagy folyam a kor.
Tiltakozhatsz vagy benne megnyugodhatsz,
ez az áradat magával sodor.

3.

Ha hátranézel és kezedbe tartod
— dohos szagú könyv — ami elmaradt,
véres virágú emléket vetít a
lélek vásznára minden sárga lap.

Messziről jöttünk. Sziklás nagy hegyekről.
Vad őserőket tört át a folyó.
Szabadon, amíg vezérelt az ösztön,
s paranccsá nem csomósodott a szó.

Aztán az Ár a Gőg és az Erőszak
bárkáit hordta ezredeken át.
Lenn hullámokba torlott a düh és fent
rabszolgatartók, papok, katonák,

bankárok vézna álma gőzölt, míg az
elégedetlenség így szólt: elég!
S az indulat baltája vágta ketté
a megkötöttség ezer kötelét.

*

De nyílna benned halkszavú alázat
vagy biedermeier-szagú szeretet?
A nyelvújítás ötvös gondja várna!
És almájával Virág Benedek.

Mert vonz a múlt. Hiába is tagadnád.
Ki van így, vágyad megérti talán.
Romantika és pátosz és dicsőség:
könyökölni a Pilvax asztalán!

4.

No lásd. Hátad mögött csobog a volt kor,
a halkan hullámzó Történelem.
— Szebb volt? Tünődj csak — Hozzuk vissza újra?
Csak rázd a fejed némán, csendesen.

Nézd a Folyót. Az apró fodrok hátán
birkát terelget szeliden a szél.
A vizen apró csónakok lebegnek.
Tavasszal szirom. Ősszel falevél.

És fenn a Nap — hű pásztor — percet őriz,
s almává gömbölyíti az időt.
És mint a költő, víz hátára írja
a barackvirágillatú Jövőt.

5.

Itt élsz te is. Amíg a lépted koppan
a gondoktól megsebzett ég alatt,
lelkedre lepkék himpora rakódik,
bársonyos szirmú, színes szép szavak.

Vigyázz nagyon a lélek himporára.
Mert az idő minden mást eltemet.
Őrizd meg tisztán, fényesítsd, melengesd,
hogy szólhass a szótlanok helyett.

Moldvay Győző

Fürdesz

Siheder vizcsepp erezi bőröd,
siklik a mélybe félve, puhán,
végül ijedten, tág pupillával
megtorpan melled hetyke csucsán.

Lepedő lebben, csobban a mély kád,
bibor bimbókon ékkő sajog,
szikrázik bennük tizenhat éved,
mint téli éjben a csillagok.

Takács László

Öregasszonyok az esőben

Summázva lépnek a sárba: a száraz
talpalat elfogyott; magukra
hagyva mentikráncos testüket
az imakönyvig látó vénasszonyok.
Ósdi, kis figurák; belettyent szájjal —,
ritka bajszuk nyesett cérnaszál;
első álmukat elfelejtették régen,
az utolsó: rózsafüzér bogozásából áll.
Valahonnét jönnek, valahová mennek —
pirosszegélyű szoknyájuk makulátlan uszály;
így botorkálnak, leszegzett fejjel, libasorban,
a bíborosok, egy konklávé után.

Bősze Ferenc

Szilveszter

Az ég alacsony és ködös: olyan a színe, mint a tejlevesnek. A ködtől csak egy jó kőhajításnyira lehet látni. De ott is csak hó van, meg szanaszét csellengő, zúzmarás bokrok. A havon keresztül-kasul nyúlcsapás, fácánfutások, és fogolykapirgálások hieroglifái.

Ebben az irdatlan fehérségben az elhullatott lótrágya és a rajta marakodó varjak serege mutatja a biztos utat. Az árkot behordta a hó, fa meg alig-alig van út mentében.

Hideg van.

A kemény havon csikorog a kocsikerék. A varjak ijedten kerekednek fel lakomájukról s károgva kavarognak a ködben, míg a három kocsi elhalad.

A három kocsin szegényes bútorféle, szalmába ágyazva. Sublót, stelázsi, asztal, székek, almáriom: szegény ember szegényes holmija. Festett puhafa bútorok. Tyúkól, szapuló hordó, bontószék, fűrészbak, faragószék, mosóteknő, dagasztóteknő, disznóvályú és effélék. A második kocsin egy fél öl tüzifa is, tetején borítókas és egy lécből eszkábált ketrec. A ketrecben kerek süldőcske.

Itt költözik valaki.

A csíkos dunnák tetején, az első kocsin, sárga berliner kendőbe bugyolált asszonyka, mellette nagy bárányból sapkás gyerek. Nem a gyerek nagy, hanem a sapka, amit csak az orra tart meg, hogy le ne csússzék a nyakára. Az utolsó kocsin, piros dunna alatt egy öregasszony nézi pillogva a világot.

Az ember az első kocsi mellett a lőcsöt fogva, gyalog csikorgatja a havat. Mokány, szőke, hegyesbajúszú ember, piros arccal, kék szemekkel, mintha mindig örülne valaminek. Félünneplőben van, szürke prémes félkabátban és fekete kalapban. A nadrág már kissé vásott katonanadrág, a bakancs se új, de újságpapír van az aljában és indulás előtt jól beitatta olvasztott faggyúval. Kesztyű nélkül markolja a deres lőcsöt. A fülei pirosak, mint ősszel a fagyalbokrok levelei.

Mintha valami fűtené belülről az egész embert. Nem fázik. Talán a reménység, talán az az üveg, aminek a nyaka a nyitott kabát belső zsebéből nézeget ki. Nem beszél, csak nézi maga előtt a simára gyalult utat, mintha valamit elvesztett volna. De a szeme úgy áll, olyan nevetősen, mintha biztosra venné, hogy azt a valamit most már hamarosan megtalálja.

Csak a lovak fujtatnak.

Csak a kerekek sírnak a fagyos havon.

Csak a varjak veszekednek a lóhulladékon.

Kónya András, az első kocsis kis idő múlva jobb felé legyint az ostorral, valahova a ködbe, ahonnan kutyaugatás hallatszik.

— Az ottan Szógagyőr — mondja.

A gyalogos ember, Csősz Sándor fel se tekint, csak bólint.

— Ösmerem. Szógátam ott, még legénykoromban.

— Aztán?

— Megette a fene! — legyint Csősz Sándor. Mindentől messze, se kocsma, se bót, se semmi. A hely, az jó lett vóna, mit tagadjam, csakhát... Fehérnép nélkül nehéz a legénynek. Ha meg bement az ember gyereke Telekire, vagy leginkább Ászárra, hát nyitva köllött tartani a bicskát a zsebben. Akármelyik kódis zsöllérsuttyó sarkára léphetett a szógalegénynek, ha úgy tetszett.

Közben kihúzta a literes csatos üveget, és Kónya András felé emelinti szíveskedve.

— Kóstujja már maga is!

Míg az öreg a lőcsre csavarja a gyeplőt, meg a bajszát félrekotorja az iváshoz, tovább mondja:

— Nem vótam én alja legény, tudja. Ruhám is vót valamire való, meg aztán a tisztességre is adtam. Főtüzés vótam én a katonaságnál. Megtanultam ott a rendet, meg a fegyelmet. Olyan katona vótam én, hajja, hogy... Mondta is az ütegparancsnokom, a Szilaj százados úr, hogy írjak alá, nem bánom meg. Dehát...

Kónya András lenyújtja az üveget és a törkölypálinka hatására vidáman felpödri a bajuszát.

— Aláírta? — kérdi.

— Hát hogy írtam vóna, ha eccer nem tudok írni?

Kortyint ő is és vissza csúsztatja óvatosan az üveget.

— Ölbön születtem én. Ott vót idesapám futráskocsis akkoriban. Az iskola Tárkányban vót, oda köllött gubancolnunk télbe-nyárba iskolába. Csak hát, tuggya, idesapám is könnyen hagyta, meg én is. Hun a lábbeli miatt, hun ezér, hun azér nem mentem. Ha mentem is, nem sok örömöm tellett benne. Mindig el vótam maradva a leckével, hát csak a mogyorópálcával kaptam a kalkulust. Eccer aztán...

Kis ideig tűnődik, mondja-e, ne mondja?

— Nézze, magának megmondhatom. Idesanyám beteges vót, szegény, gyerekek meg vótunk nyolcan, tél is vót, meg efféle... Nem grófi fattyú maga se, tudhatja, hogy van az olyankor. Szóval: eccer tetűt talált a fejemben a tanító. A többit magára bízom. Elég az, hogy a tetük megmaradtak, de az én kedvem örökre elment az iskolától. Itt messze van az iskola?

— Az iskola? Csak egy köpésnyire. Tetvességről meg itt szó se lehet, hajja, mer a főintéző úr aztat, aki tetves, megfertőtleníti. Az ősszel is Jakabékat úgy megberetválták, de úgy, tuggya, hogy aranyér se talált vóna náluk egy szál szőrt, pedig az nem sok. Gyerekeket, embert, asszonyt; aprajját, nagyját. Idehallgasson! Mindenüket lenyírták, még a... s hunyorogva súgja Csősz Sándor fülébe, hogy mit.

Csősz Sándor cinkosan nevet, de azután szaporán mentegetődzik.

— Hát iszen minket megnézhet, megvizsgálhat akárki! Olyan fehérnemű van énrajtam, hogy... Az én feleségem olyan asszony, hogy... Nézze, szegények vagyunk, de a piszkot minálunk hiába keresi akárki.

Az asszony, hogy emlegetni hallja magát, arra felé fordul.

— Szóltál?

— Semmi csak... — zavarában hirtelen megkérdi:

— Nem fázol?

— Kicsit — pillog az asszony s szemérmesen, de örömmel nyúl az üveg felé, amit az embere feléje emel. Fölül, de akármilyen óvatos is, a döcögő kocsin csak cigányútra megy egy korty. Köhög és levegő után kapkod.

Nevetnek.

— Nem szokta — int Kónya felé Sándor. Aztán nyújtja a gyerek felé is az üveget. De az a fejét rázza. Az üveg hát visszakerül a zsebbe. Sándor előkotorja a dóznit és fagytól vörös ujjaival cigarettát sikerít. Egyet Kónyának, másikat magának. Az öngyújtó is elsőre gyújt. Füstölnek, haladnak

— Ez olyan gyerek, hajja, hogy az istennek se issza meg se a bort, se a pálinkát. Aszongya, hogy az árt a szervezetnek. Az iskolában tanujják. Hogy is van csak? — fordul a gyerek felé.

A gyerek szeme villan. Fellöki szeméről a nagy, kopott bárányból süveget s már fújja is magas, éneklő hangon:

— Pálinka, sör, meg a bor
Ártalmasok mindenkor,
Az alkohol sírba visz:
Legyen italod a víz!

Nagyot szusszant utána és piros arccal, mint a Jonathán-alma, várja a dicséretet.

— Olyan esze van ennek, hajja, mint a beretva. Az írása meg... Még csak második osztályba jár, de a tanítója nem győzte dicsérni. Él-hal a könyvér, meg az iskoláér. Számol is, akár egy kasznár. Olvasni meg: mint a vízfolyás. Tuggya, jó helyem vót nekem Mindszentpusztán, csakhát messze vót az iskola. Hát gondoltam, járhasson ő, ha már én nem járhattam. Azér szegődtem ide a ménesbirtokra. Hadd tanuljon. Hadd legyen belüle valami.

— Mi leszel fiam, ha nagy leszel? — fordul a gyerek felé.

— Első béres!

Kónya András szeme huncutul csillan.

— Aztán tudsz-e jól káromkodni?

A gyerek anyjára néz, aki a sapkáját igazgatja.

— Nem tudok. De nem is szabad.

— Hát azt meg ki mondta?

— Ki? Hát a tisztelendő úr.

És büszkén tekint apjára-anyjára, hogy így kivágta a rezet. Apja, anyja is örömmel tartja rajt a szemét. Kónya András azonban nem adja meg magát.

— Hát, hallod-e, öspörös tán lehet belüled. De első béres: alig.

A gyerek elszontyolodik, visszabújik a dunyhák közé.

A köd ereszkedik, a kerekek csikorognak, a varjak veszekednek. Kónya András, hogy Csősz Sándor kedvét meghozza, másfelé fordítja a beszédet.

Azt kérdi:

— Hajja-e? Hun vett ilyen csúnya ember ilyen szép menyecskét?

Csősz Sándort mintha bársonnyal simogatnák. Tudja, hogy szép az asszony, hisz más is mondta már. Szőkepusztáról is azért jöttek el harmadéve, mert az uraság legényfia is igen észrevette. De ő nem volt hajlandó osztozni, persze. Megverte az asszonyt, istránggal, pedig az olyan ártatlan volt, mint a hetes bárány. Az úrfit kellett volna, csakhát... mit tehet mást a cselédember ilyenkor? Egy pusztával arrébb megy.

— Ezt-e? Jegesen. Huszonegyben ott szógátam — emlékezik boldogan. Lett vóna neki kérője Ácsról, egyszem parasztlegény. Mert tuggya, ez olyan leány vót, hogy... Dehát neki senki más nem köllött, csak a Csősz Sándor. Az ipam, nyugodjon szegény, most halt meg két éve, bika taposta meg, mert tehenes volt, ü, mondom, vasvillával kergetett meg, de hiába. A napam — int a hátsó kocsi felé — áztatott kötéllel verte a Marist. A vallás miatt, tuggya, merthogy én kálomista vagyok. Minden hiába vót. Azótátul meg? Van két pápista veje is, de ü csak velem akar lakni. Hát így vót.

És az asszonyra néz, ki boldog mosollyal integet, hogy így volt.

Csősz Sándor vígan lépeget tovább a kocsi mellett és meséli a nyikorgó keréknek:

— Olyan ez, mint a falat kenyér. Jól élünk, nem marjuk egymást. Tiszta, rendes, nem pletykás, nem pazal. Az én apám, anyám tizenkilencben elmentek még. A spanyol vitte el üket. Itt nyugosznak a tarcsi temetőben, mer itt szógátak akkor. Nincs nékem most már senkim, csak ük. A testvérek? Szétszóródtak, mint a dió a kiszakadt zsákból. Nyócan vótunk, de csak kettőről tudok. Meg is halhattak miattam. Egy darabig még számon tartottuk egymást, aztán...

Legyint és neheztelve ingatja a fejét.

— Ez a cseléd sorsa. Minden esztendőben máshun. Minden esztendőben. Vaspuszta... Mindszentpuszta... Szógagyőr... Nádasd... Ágozat... Makkpuszta... Szenmihálpuszta... Jegespuszta... Aztán újból Vaspuszta, újból Mindszentpuszta. Körbe-körbe, mint a búcsúban a ringlispil.

Nagyot rúg az útra fagyott lóürülékbe. Kónya András a fejét ingatja.

— Hát mér csinájja? Én már harminc esztendeje egy helybe vagyok, mégis kibírom.

Csősz Sándor megszegi a nyakát.

— Mér? Hát mér? Mit tudom én? A jobb sorér! Mer a kommenció egyformán kevés itt is, ott is. Idesapám, tuggya, mindig azt mondta, szegény: Próbájj fiam, próbájj! Száz uraságnál több van, száz évig meg úgysem élsz.

— Azt mondta? — kérdi Kónya András.

— Azt, szegény.

S mert Kónya András újból a fejét rázza, sietve bizonygatja.

— Elhiheti. Pedig nem vót buta ember, szegény. Éjjeliőr vót, hogy meghalt itt Ürgemajorban.

Kónya András tünődve nézi egy ideig az utat, melyen a varjak csárognak, fel-felszállva, marakodva a lóhulladékon.

— Nézze, mondanék én valamit, ha meg nem sérteném. Mennyivel vót okosabb a maga apja, vagy maga mennyivel okosabb ezeknél a madaraknál? Mer nézze csak, mit csinálnak. Nézze csak! Leszáll a lótrágyára, megcsípkedi, aztán átszáll a másikra, azt is megcsípkedi. Gondul egyet, hát átszáll a harmadikra is. Vagy pedig kezdi előlrül. Pedig, elhiggye a lótrágya is mind csak egyforma. Egyik büdös, a másik büdösebb. Hát látja, azért nem érdemes annyit ugrálni.

Ezen eltűnődnek egy keveset. Balfelé valami út ágazik le egy majorság felé: pár ház látszik a csupasz, deres fák mögött. Az elágazásnál rozzant kereszt, rajta rozsdás Krisztus, bádogból. Vagy a fa nagyon redves már, vagy a szeg rozsdásodott el: a jobb karja felszabadultan, előre nyújtva áll. Mintha csak mutatná: ide nem érdemes befordulni, menjetek tovább!

Hát mennek is.

Az öregasszony, hogy megpillantja a feszületet, előrántja kezét a sok gönc közül, és háromszor keresztet vet. A gyerekarcú kocsis, kinek a fagytól piros az orra s orra hegyén mint vízcsepp az ereszen, fénylik valami, szipog és visszaszól: — Dugja el, nyanya, mer majd megfázik.

De azért ő is keresztet rajzol gyeplőt-tartó kezével valahol a hasa tájékán. Az öregasszony visszadugdossa inas, vörös kezét, úgy dohog félhangosan:

— Takonypóc! Az orrod törülnéd meg!

Alázattal néz vissza az elhagyott feszületre, bólogatva, szinte köszöngetve, és mozgatja fogatlan száját.

— Elvész a világ, elvész...

— Nem magára van az bízva! — nyelvel a legény.

— Szerencséd is!

— No mér? — henceg a legény.

— Mer te már akkor a pokolba vónál.

— Melyegebb van ott, mint itt, nyanya.

Az öregasszony sértődötten begubózik. Igazgatja, húzogatja lábára, hátára a párnákat, pokrócot, lazsnakot. A legény, talán mert megbánta a dolgot, segít neki.

— Fázik nyanya? Én majd meggebedek.

— Gebedj is! — dünnyög az öregasszony. — Engem melegít az én édes jézusom szent egylelke.

— Az nem rossz — vigyorog a legény s a posztókesztyű hátával eltörli jobbról-balról az orrát. — Hanem egy kis pálinka sem ártana azér. Hajja-e? szólhatna a vejinek?

Az öregasszony haragszik is, sajnálja is a legényt, de maga is fázik. Pillog valamennyit, fontolódik, aztán csak előre szól a vőnek, vékony, éneklő hangon:

— Sándor! Sándor, te!

Csősz Sándor elereszti a lőcsöt és megáll. Elvonultatja maga előtt a két kocsit és kérdőn néz a napára.

— Ihatnék. — Súgja szemérmesen az öregasszony.

Sándor örömmel nyújtja az üveget. Az öregasszony gyakorlott mozdulattal illeszti aszott szájához. Meg se rázkódik az italtól, megtörli tenyerével az üveg száját és nyújtja a legénynek. Sándor arcán felhő fut át, de röstellene szólni. Így hát, hogy a legény is ivott, elballag a második kocsihoz is. Lógóbajúszú, szótlan, szikár ember ott a kocsis. Csak egyet nyel, de akkorát, hogy Sándor már majdnem az üveg után nyúl. De az visszaadja anélkül is, igaz, jó két ujjnyi híjával. Jó huzatja van.

Csősz Sándor, míg visszaballag az első kocsihoz, számot vet: A pálinka elfogy, mire megérkeznek, az bizonyos. Pedig négy pengő volt literje. A másik üveg ott van a második kocsin, a korpászsákban, ha megérkeznek, azt is elő kell venni. Két-két pengőt szán a kocsisoknak, ne mondhassák, hogy semmilyen emben. A krumpli ottmaradt Mindszenten elvermelve, ilyen hidegben nem lehetett elhozni, hát egy zsák krumplit is kell venni a kocának. Ha kienged a fagy, el kell menni a krumpliért is majd. Az megint két pengő. Az egész évben megspórolt kis pénzből talán csak huszonegynéhány pengő van még Marisnál, a keszkenőben. Fertályig elég lesz-e?

— Mindegy! — gondolja magában és felnyújtja az üveget Kónya Andrásnak. Aztán ő is iszik, elkerülve az asszony szemrehányó pillantását.

— Az úgy van, — veszi föl a beszéd fonalát Kónya András, — hogy amíg az ember fiatal, nem bír az ülepin maradni. Eleivel, még szegény feleségem

megvót, mi is ezt csináltuk, amit maguk. Nincs értelme, tuggya? Nincs. Baj, az mindenhun van, kár keresni. Hun ez, hun az. A munkába megszakadhat itt is, meg ott is. Aztán csak beletörődik az ember gyereke.

— Hát iszen, ha jó az uraság, vagy az intéző... — tünődik Csősz Sándor. Akkor lehet is. Dehát...

— Ilyen marhaságot ne mondjon, hajja! — Jó uraság, meg jó intéző hun van? Olyan nincs!

— Dehát — ellenkezik Sándor — mégiscsak különbözik, nem?

— Hát persze! Különbözik. Egyik rossz, a másik rosszabb. A harmadik még rosszabb.

Mérgesen a rudas hasa alá csap az ostorral, pedig úgy húz szegény pára, mint a sróf. Ijedten megugrik, de abban a pillanatban meg visszarántja az öreg szárral.

— Netene! — csitítja neheztelve.

Csős Sándor kis tünődés után megkérdi:

— Hát itt milyen az intéző?

— Fene tudja. Nem mondhatnám éppen, hogy harapna az emberbül. Azt ü a segédtisztre hagyja, meg a gazdára. De azért ü is hamar le kutyamicsodázza az embert, ha éppen úgy gyün a sora.

— A segédtiszt?

— Hát, bikacsökkel jár.

— Nó! Ver is?

— Azelőtt. De már nem.

— Megjavult?

— Meg. Mert taval Somogyi Anti eltörte a kezit. Lőccsel. Hát azóta nincs kedve verni.

— Hát a Somogyi? Avval mi lett?

— Mi lett vóna? Elvitték a csöndérek, aztán most ül. Tán hushagyókor szabadul. Marha vót az Anti, mer nem is ütet bántotta a segédtiszt, hanem az öccsit.

Ezen megint eltűnődnek valameddig. Az ég lejjebb száll, a köd sűrűbb lesz és mindig közelebb jön.

— És a gazda? — veti föl a legfontosabb kérdést Sándor.

— Melyik?

— A kocsis gazdát kérdem. Kocsisnak szegődtem ide én is.

— Annak? Hát az a maga baja. Mér nem gyütt tehenesnek, béresnek, vagy akárminek! Hajja, azám még egy vaddisznó! Rágja a népet, érti? Marja, mint a rozsda a vasat. Ammondó vónék, az asszonyt dugja el elüle, ha teheti, mert az olyan szoknyapecér, hajja, hogy maga még olyat nem ért. Szegény felesége vagy tíz éve megzavarodott, hát azótától méginkább az. Aztán a hangja! Elhiggye, ha kiáll a lóistálló elibe, aztán ott elordíjja magát, a lovak az ablakon akarnak kimenni. Azt nem is mondom, hogy a kampósbot mindig a kezeügyében van. Ki kommendálta magát ide?

— A sógorom, a Gilicze Jóska, Szőkéről.

— No, hát ha legközelebb összegyünnek, csak akasszon le neki eggyet. Ne szójjon semmit, csak akasszon le neki.

Csősz Sándor szeme elkerekedik.

— Iszen azt mondja, hogy maga birja itt.

Az öreg szeme pajkosan nevet.

Mer nekem rokonom.

— Rokona? — Hökken meg Sándor.

— Már csak úgy, hogy a nagyobbik unokámnak ü az apja. Özvegy ember vagyok, nem ülhettem a szoknyáján a leányomnak. Férjhez adtam aztán, jó embert is kapott. A Sós Gyuri a vejem, majd megismeri, futráskocsis. Gyerekük is lett, jól élnek, gyarapszanak. Egy fél házra alkuszik Gyuri Aszáron, mer odavalósi. Aztán meg a gyereket is megismeri a gazda. Karácsonykor is tüle hozta a csizmát a jézuska a gyereknek. Meg aztán most is meg-megveregeti a Juliska farát, ha lehet. Harag azér nincs belőle.

— Hát a Gyuri? hagyja? nem szól?

— Nem olyan ember az. Megaztán, de a szó köztünk maradjon ám, a gazda se szól, ha egy zsákkal kevesebb a zab, amit a Gyuri bezsákol a futrakamrába. Hát így van. Egyszóval: az asszonyra vigyázzon.

A gyerek eközben erősen kászálódik a dunyhákon.

— Messzi van az a Vasdinnye, bácsi?

— Nyughass! — csitítja az anyja. — Vacsora előtt ott leszünk.

Csősz Sándor fellép a kocsira, mert egy kétlovas úri szán előzi őket vidám csengőszóval. Széles, álmosképű ember ül a szánban, a farkasbőr takarók alatt. Rájuk se pillant. Pedig már Csősz Sándor is megemeli az ünneplő fekete kalapot.

— A Lózert uraság. Kisbérre megy a kaszinóba. — Dörmögi Kónya András és mintha csak véletlenül tenné, a szán után köp.

— A Lózert? — élénkül fel Sándor. — Azt mondják, hogy ez bolond.

— Bolond, vagy nem bolond, ma este neki húzza a cigány a kaszinóban, nem nekünk. Van még abban az üvegben? — fordul hirtelen Sándorhoz.

Iszik egyet, s újból abba az irányba köp, amerre a szán elcsilingelt a ködben.

— Azér ne gondojja ám, hogy forgács ember vagyok. Mikor megtudtam, hogy a leányom úgy van, elővettem ám a hajtószárat, neféjjen, Tuggya, csak a hátát, hogy baj ne legyen. Mindent megtudtam. Akkor aztán mentem ahhoz a kurafi gazdához. Huszonkettőben vót ez, most nyolc esztendeje, farsangon. Házimulatság vót Pintér Mihályéknál, ott értem. Hát csináltam én hajja, olyan házimulatságot, hogy... Elég az hozzá, hogy egyik kocsi őt vitte Kisbérre, a kórházba, a másik meg engem. Vót mit varrni, fótozni a Jenny doktornak, gondúhatja. Én két hónapig feküdtem, ü majdnem háromig. De azért jóba vagyunk. Egyszóval: a menyecskére vigyázzon.

Hallgatnak, haladnak.

Szemben, az úton, egy kocsi bújik elő a ködből. Hogy közelebb érnek, látni, hogy mögötte mégegy, meg még egy harmadik is. Hurcolkodók. Amint egymás mellé érnek, az első kocsin lábát lóbáló szikár, szőrmók ember átköszön és kérdi:

— Nincs egy darab kötelük vagy drótjuk? Az istráng... — és valamit erősen magyaráz az istrángról.

Megállnak. Csősz Sándor leugrik és a második kocsin kotorász. Kis kötélcsomóval kerül elő: valami szalmahordó kötél. Az idegen kocsis az istrángot toldozza össze a kötéllel, a hosszú szőrmók ember alázatoskodva nyomul Csősz Sándorhoz. A feje nagykendővel van bekötve, asszonymódra, annak a tetején nagy, laska kalap. Kezet nyújt. Akkora tenyere van, mint egy fél sütőlapát.

— Bodonyi Pál vónék. Makkról mennénk Mindszentpusztára, csakhát az istráng... Jó, hogy gyüttek, szomszéd. Hát maguk?

— Mink meg ippen onnan gyüvünk? — derül fel Sándor. Csősz Sándor a nevem, ide megyünk Vasdinnyére.

A szőrös ember bólint.

— Jó hely, úgy hallom. Öcsém szógál ott, Bodonyi András nevü. Majd adja át üdvözletem, ha megösmeri. Üzenem, hogy a hurkatőtőt Mindszentre küldje. Taval disznóöléskor nála maradt — teszi hozzá magyarázólag.

— Megmondom én. Szívesen megmondom — ígéri Sándor.

A veszteglő kocsikon is bútor, ágynemű, kopott fázós asszony, sápadt, piros orrú gyerekek. Dideregnek. A szőrös, nyakigláb ember is igencsak reszket vékony gúnyájában. Bakancsa zsákkal van becsavarva. Csősz Sándort rezzenő szánalom futja át. Nyútja az üveget szives mosollyal. Az emberen a pálinkának már a szagától meleg fut végig, de illedelmesen hárítgatja a kínálást.

— Köszönöm, szomszéd, köszönöm, de nem szógátam rá. Meg hát, látom, fogytán van — sandít az üvegre.

— Arra magának sose legyen gondja! Van még ott, ahunnan ez való.

— Így már más! — rikkant a szőrmók fülig szaladó szájjal és már száján is az üveg. Móhon iszik és nagyot. Az üvegben nem sok marad. Eltörli a száját és azt mondja:

— Hiába! a szegény emberen csak a szegény ember segít. Aztán a homlokára öt, a laska kalap alá. — Ejnye csak! — azt mondja — nem szógát magának öccse, vagy bátja Melkovics-tagon? Most harmadéve, ha jól emlékszem. Csősz János nevü?

— Az az öcsém vót — derül föl Sándor. — Nem tudná, hun lehet most?

— Tavaly ide szegődött Nádasdra, a ménesbirtokra. Úgy tudom, hogy még most is ott van. Hát maga? mér gyütt el Mindszentrül? Azt mondják jó hel. Nem?

Sándor hümmög.

— Nem rossz hel, no. Nem rossz. Az iskola miatt, csak ammiatt. Mer a gyerek nagyon bújja, ott meg nincs. Őrsre köllött járni, az meg messze van. Egyebekben hát... meglehetős.

Az istráng is elkészül közben. Az idegen elkövetkezik.

— No sok szerencsét, sok jó egészséget! Magának, kedves családjának mindközönségesen! Legyen jobb az új hely, mint a régi!

S rázza Sándor kezét keményen.

— Azonmód maguknak is! — viszonozza és fellép a kocsira. Az üveg ottmarad a hosszú ember markában. Nézi az üveget, nézi Sándort, de mert az nem néz vissza, nagyot rikkantva felugrik a kocsira. Onnan kiabál vissza vígan: — Köszönjük az emberséget! A kötelet majd visszaküldöm!

A kocsik megindulnak. Három kocsi északnak, három kocsi meg délnek. Fújtatnak a lovak, csikorog a kerék a fagyott havon. Egy darabig még látják egymást, integetnek egymásnak, aztán belevesznek a ködbe.

Az útra visszaszállingóznak a varjak.

Lukács Miklós

Nádak

Még látták — szűzi mellük megring, —
a vetkőző lányok derekát,
holdfénnyel jött az este, s megint
szólt a kedves béka-szerenád.

De hajnalban munkások jöttek,
a nadrág combukra volt gyűrve,
kék kaszáknak élén így halt meg
a nádas, zöld vizekre dűlve.

Lábuknál csillagok őrködtek.
Most szálig kévébe zsúfolták
s míg szekérre emelték őket,
pittyegve rezzent hajló fűzág.

A kátyús úton messze jártak,
törődötten zizegtek még,
barna tájba vitték a nyárnak
arany bóbitás emlékét.

Lázár Tibor

Vajúdó őszi este

Ősz lett újra, a nyáron magukat kelletŏ lombhúsú fák
most csupasz csontváz-ágaikat mutogatják,
a pipacs, a margarét nedves fű csupán,
és a fiatal, zöld táj gondolkodó, nyugodt őszbe érett,
mikor hamar estbe hajlik a kontyos délután.
Elhalkulnak a neszek, csak egy-egy árnyék lebben
és cigarettatűz parázslik néha tétován; —
de a konyha gőz-ködében a szó fehéren izzik,
szikrát szór az érv, és a jövő győz a mán.
Ó, őszi este! — bort és szerelmet kínáló édes alkalom,
most mást hordoz méhed, perceid súlyos szavakon
siklanak, — miközben dért szitál az álmos éjszaka.
Hallgat a csend, mely a múltat őrzi, de azt elhessenti
olykor, a közös táblákat formáló traktorok szava.
Alszik a falu, a Göncöl csillag-csikóival robog tova,
néha imbolyog egy zseblámpa csíkja, s az utca sara
halkan cuppog, de a fejkendős házak csukott szeme mögött
vajúdik az új paraszti élet álmatlan férfi-vánkoson,
miközben kinn a kertek alvó fái közt az első
kakasszóval a hűvös-simogatású szél fázósan átoson.

Ordas Iván

Perkáta

(Jegyzetek a község és a perkátai Alkotmány Tsz történetéhez)

1.

Perkáta egy gödör fenekére épült. Egyformán ez az érzése annak, aki a Sztálinváros felől, vagy annak, aki a Székesfehérvár irányából érkező autóbusszsal fut be a faluba. Az adonyi útelágazást hirdető keresztnél az országút minden átmenet nélkül meredeken lejteni kezd, és a vezető jó kétszáz méter hosszan csak óvatosan imbolyog lefelé a gépével. Ugyanilyen a helyzet a túlsó, malomfelőli, oldalon is. A lágyan emelkedő fejérmegyei dombok csalfasága ez. Csak egy-egy váratlanul előbukkanó völgy meglepő mélysége árulja el, hogy a fogyó kilométerek során tulajdonképpen a velencei hegyekkel egy magasságba került az utazó.

Az autóbusz a posta előtt áll meg. Ez a gödör legmélye. Innen körülnézve úgy tűnik, mintha a távolabbi házak üggyel-bajjal kapaszkodnának a gödör falához és csak azért épültek oda, mert lenn — ahol a tanácsház, posta, mozi, tejüzem, cukrászda, két kocsma, a KTSZ asztalos részlege, egy kovácsműhely és még néhány ház zsúfolódik — egyszerűen nem volt több hely.

Nem pontosan így, de nagyjából ez a történelmi igazság is.

Perkáta, épp úgy, mint annyi sok magyar falu, kétszer épült fel. Másodszorra a rejtettebb, dombok övezte, óvta helyen. Az eredeti Perkáta — ősi nevén „Keeth-Peelkarth", azaz Két-Perkáta — ezer méterre a mai falutól, a „Szőlőhegynek" nevezett részen állt. Ez a „hegy" titulus megyeszerte elterjedt jótékony túlzás. Semmivel nincs magasabban, mint a fokozatosan elterebélyesedett falu többi része. A szőlővel betelepített határrészt azonban itt is, épp úgy, mint a környéken mindenütt, „hegy"-nek becézik. A múlt század nyolcvanas éveiben a Szőlőhegyen népvándorlás korabeli edénydarabokat és néhány szerszámot hozott felszínre az eke. Később egy vaskos, zömök oszlopcsarnok is előkerült, az ősi templom maradványa. Ez most a plébániatemplom udvarán áll. A további ásatást a szőlőjük feltúrásától félő lakosok meggátolták. Perkáta e jelek szerint hihetőleg már a pannoniai korban lakott hely volt, amit a közeli sztálinvárosi dombokon kiásott római villák maradványai is igazolni látszanak. Az Árpádkori ősi települést, melynek templomából a megmaradt oszlop származik, valószínűleg a mongol pusztította el. Erre vall az, hogy a tatárjárás utáni idők okleveleiben Két-Perkáta már mint az újonnan betelepített kunok hantosi kapitányságának szállásbirtoka szerepel. Nem éppen hízelgő módon, mert a XIV. sz. vége felé még egy országgyűlés (a nagytétényi) is hangos volt az itt lakók zabolátlanságával, erőszakosságával, torzsalkodásaival kapcsolatos panaszoktól. A falu később különböző, távol lakó, úri családok birtoka lett. Így

a feljegyzések említést tesznek egy pécsi címzetes püspökről, később magáról Borsa-Kopasz nádorról, de legtöbbet a gazdag Thoman családról, mely egészen a XVI. századig a falu földesura volt. A sorozatos török hadjáratok nyomán ez a tulajdonjog egyre inkább névlegessé vált. A földek megmaradtak ugyan, de a lakosság legnagyobbrészt elpusztult. Míg egy 1558-as török defter még 26 adózó portát tartott számon Perkátán, száztíz évvel később nem akadt több mint 3. A török kiűzetése után az akkori földesúrra, a győri jezsuitákra, alig néhány ház maradt és benne maroknyi ember.

A Rákóczi-szabadságharc bukása óta rendszeresen vezetett egyházi anyakönyv tanúbizonysága szerint, ekkoriban rác és német telepesekkel igyekeztek benépesíteni a falut. A máig itt élő és idegen származásuk emlékét csak halvány hagyományként őrző nagyszámú Bogó-k, Sibá-k, Móker-ek neve ebben az időben bukkant fel először. A XVIII. század derekától kezdve Perkáta lélekszáma gyorsan gyarapodott. Az 1715 körüli félszáz (és kétharmad részben idegen ajkú) család leszármazottainak száma kétszázötven évvel később megközelítette a hétezret. A völgyhajlatban meghúzódó házak egyre sokasodtak, felkúsztak a dombok hátára és benépesítették a kastély környékét.

A kastély dombra épült. A XVIII. század második felében a Perkátát megszerzett gróf Győry család rakatta. Az építkezés mély sebet hasított a közeli dombok testén. A téglavetéshez szükséges agyagot a mai „Dühöngő"-nek nevezett falurész feletti dombból termelték ki, ami azóta is a „sárga föd"-nyerés legközelebbi forrása. A Fehérvárról érkező balra láthatja, mielőtt a patakon áthalad. A kastély (ma iskola) nagy, zömök, egy emeletes és cseppet sem szép épület. A Győryek lakóhelyük építésekor épp oly kevés ízlésről tettek tanúbizonyságot, mint százhúsz évvel utóbb, a kecses kis plébániatemplom ormótlanná történt kiszélesítésekor. Később patkó alakban még két szárnyat emeltek a kastély mellé, afféle vendégházakat. Ezek azonban nem érnek össze és így tulajdonképpen nem egy kastély van, hanem három. Ezekből az egyik a második világháború során elpusztult. Az 1770-es évektől egész az 1848-as jobbágyfelszabadításig húzódott a falubeli jobbágyok pöre a kastéllyal, különböző jogtalan földrendezések és legelő elkülönítések miatt. Ez a pör tulajdonképpen soha nem ért véget. Épp úgy elposványosodott a megyei bürokrácia útvesztőjében, mint sok ezer más jobbágypör. Az 1848-as jobbágyfölszabadítás azonban csodálatos változást hozott a falu életében. Az életkedvnek nincsen biztosabb mutatója, mint a váratlanul fellendült tiszta népszaporodás görbéje. Perkáta lakossága rövid néhány év alatt megkétszereződött, majd megháromszorozódott. Alig száz évvel később, 1945-re az egykori jelentéktelen jobbágyfalunak ún. „gazdag" község híre volt. Ezt a gazdagságot a tényleges helyzet utólagos ismeretében fenntartással kell fogadni. A falusi jólét alapját képező földbirtokok épp abban az arányban, helyesebben aránytalanságban, oszlottak meg, mint országszerte általában.

2.

A második világháború kitörését megelőző évben a község 12 817 kataszteri holdas határának

39,4%-a 0— 10 kh.-as kisbirtokosok,
3,3%-a 11— 20 kh.-as középparasztok,
11,5%-a 21— 100 kh.-as basaparasztok,
12,4%-a 101—1000 kh.-as basaparaszti és úri birtokosok,
33,4%-a pedig egyetlen, 1 000 kh. felletti uradalom kezén volt.

A fentieket summázva tehát a földterületnek több, mint felén basaparasztok, úri középbirtokosok és a gr. Győry (később gr. Hunyady) uradalom gazdálkodott. A Kis-Perkátának nevezett, régebben önálló községként működő határrészen dr. Paukovits György 800 holdja terült el. További 800 holdon a Háy család és egy Grünwald nevű bérlő osztozott. A földbirtokok nagy részét, 2—6 km-re lévő pusztákról irányították. Ezek később egytől-egyig termelőszövetkezeti központokká lettek. Épp úgy, mint az egyetlen faluközelben tanyát vert birtok gazdáinak, a Gecseg-testvéreknek otthona is. Kerek 9 000 kh.-on tehát nagy- és középbirtokosok agzdálkodtak. A határ igen jelentős része ezeken kívül még 80 basaparaszt család kezében volt. A gazdagság fogalma elsősorban ezekre a rétegekre értendő. Az elmúlt időket valószínűtlenül rózsás színekben festők visszaemlékezéseiről mindig kiderül, hogy elsősorban a valóban (de a falu összlakosságához viszonyítottan legfeljebb csak 20%-t jelentő) jómódúak gazdagsága él a közemlékezetben. Ezt érdekes lalki általánosítással sokan még a maguk, gyakran cseppet sem könnyű, életére is rábízzák: — legalább is emlékezéseik során.

A grófot, akinek Somogyban is volt 20 000 kh. körüli birtoka, az idősebbek ma is úgy emlegetik a faluban, mint a „jó" ember megtestesítőjét. Nehezen kideríthető okból legtöbben hozzáteszik ehhez, hogy „agglegény volt". Csak a kritikusabb szelleműek egészítik ki ezt a jellemzést azzal, hogy „volt neki miből, hát lehetett jó!" Az bizonyos, hogy okleveles gazda volt, aki aránylag gyorsan helyrehozta a Győriektől rámaradt, eladósodott, viharvert gazdaságot. Termelési eredmények terén azonban a közepes méretű birtokok viszonylag mégis többet produkáltak. Itt a tulajdonos személyes közreműködése is közvetlenebb volt, mint az uradalomban. Jó és rossz értelemben egyaránt.

Grünwald úr például éjt-nappallá téve, szakadatlanul lótott-futott, izzadt, gátlás nélkül káromkodott, szükség esetén embereivel együtt vedelte a pálinkát a grófi uradalomnál hússzorta kisebb birtokán, de ugyanakkor, a régi viszonyokhoz mérten, meglehetősen jól fizette cselédeit. Még azt a csodát is megvalósította, hogy exportképes bort szüretelt a közismerten lőrét termő perkátai dombokról. Grünwald úr vitathatatlanul jó gazda volt, akiről számos esztendővel később, e sorok írójának jelenlétében mondták egy termelőszövetkezeti közgyűlésen: „Ha élne, jó lenne megfogadni agronómusnak!" A „jó gazda" két szóból összetevődő rangja sokkal értékesebb a falusi ember szemében, mint azt a történelminek nevezett osztályok tagjai, a születési előjogokkal kérkedők valaha is hitték. Grünwald urat, akit Auschwitzban pusztított el a szadista német halálgépezet és aki voltaképpen „jövevény" volt a faluban, lényegesen jobban megbecsülték, mint a „törzsökös nemes" Háy családot. A Háy-tanyát egyetlen meredek domb választotta el csupán a Grünwald bérlettől. Ez a domb azonban egy másik világ határvonala volt. A földszintes Háy-kúria anglomán urai féktelen, dorbézoló életet éltek. Nem kellett különösebb közgazdasági előképzettség annak megsejtéséhez, hogy 400 hold, még a legjobb fejérmegyei földekből is, kevés életmódjuk költségeinek fedezésére. Ha egy értékes szőllejük nem lett volna a távoli Tokajban, a Háy-tanyán már jóval előbb megperdült volna a végítéletet hirdető dob, amelyet később és végérvényesen csak a felszabadulás szólaltatott meg.

A felszabadulás után a falu nem volt kegyetlen egykori uraival. Mindmáig Perkátán lakik az egyik Háy és dr. Paukovits. Dr. Paukovits szikár, hófehér hajú, nyírott bajuszú öreg úr, akinek egyenes tartása a kiszolgált katonatisztről, szüntelenül barátságos, mosolyra kész udvariassága a tapasztalt jogász-

ról árulkodik. Mosolya újkeletű, régen nem tartozott a jellemvonásai közé. Régen Paukovits úr a kisperkátai földesúr volt és minden falubeli egybehangzó állítása szerint a legnagyobb hajcsár, akit ebből a fajtából csak el lehet képzelni. Nem valószínű, hogy ez a jellemzés rosszindulatú lenne. Erre vall egy apróság is, melyet sokan nem felejtettek el. Dr. Paukovits gazdálkodásának lényeges eszköze volt a távcső. Naphosszat a nyakában lógott és mivel ez a határrész a dombos Perkáta környékének leglaposabb vidéke, arra szolgált, hogy hátaslova nyergében felállva szemmel tarthassa a földeken dolgozó cselédeit. Érezhető szadizmussal vadászott azokra, akik akár csak egy cigaretta elszívásáig megpihentek, és esti „parancshirdetés"-kor már ki is osztotta a „bűn" súlyával arányosnak ítélt bírságot. Paukovits úr feleségével és lányaival ma is a faluban lakik és egy városi KTSZ részére készít nylon szatyrokat és rongybabákat.

A gróf, Grünwald, Háy János és dr. Paukovits — ha egymás közt hatalmas távolságot tartottak is — a falu szempontjából egyformán urak voltak. Egyetlen parasztember sem ejtett könnyet azért, hogy a szomszédjához mérten koldusszegény Háy Jancsi soha nem látogatta meg Grünwald urat, vagy hogy a gróf ugyan a legtökéletesebb udvariassággal köszöntötte a kisperkátai földbirtokost, de azt még soha nem látta senki, hogy dr. Paukovits hintója jószomszédi látogatásra fordult volna be a kastélypark kapuján. Az urak dolga volt, inkább távoli, mint nevetséges. A kastélyos urak mellett azonban uralkodott a faluban egy másik, sőt egyik-másikuknál nagyobb hatalmú dinasztia is, akik vitathatatlanul paraszti sorból származtak és soha nem tagadták meg a paraszti életformát.

Ezek voltak a Gecseg testvérek.

3.

Az „Alkotmány" termelőszövetkezet mai központja a Gecseg-testvérek egykori, faluszéli tanyájából alakult ki. A „Vöröskuti-dűlő"-nek nevezett, kb. 300 kh.-as földdarab a termelőszövetkezet legértékesebb része. 1959 tavasza óta, miután a kormány helyes intézkedése megengedte, hogy a népi demokrácia iránt lojálisan viselkedő egykori kulákok is részt vegyeneke a termelőszövetkezetek munkájában, a Gecseg-család Perkátán élő tagjai termelőszövetkezeti dolgozók lettek. Ez az utolsó és — a középosztálybeli ún. családtörténeti regényekkel ellentétben — cseppet sem lehangoló fejezete egy tehetséges parasztcsalád történetének. A Gecsegek históriája jellemző a magyar mezőgazdaság XIX. századi kapitalizálódásának folyamatára.

Viszonylag új lakók Perkátán. Alig több mint száz évvel ezelőtt bukkantak föl a faluban, sok szóbeszédre okot adó körülmények közt. A Győry-grófok egyik tiszántúli birtokukról telepítették őket ide, és mivel az a magányos asszony, aki férj nélkül, de gyermekeivel érkezett, a Gecsegek utolsó kideríthető őse; Perkátán még máig is szállong a vélemény, hogy a későbbi „aranyparasztok" igazi törzsatyja tulajdonképpen valamelyik kikapós kedvű Győry gróf volt. A Győryek valóban feltűnően támogatták állítólagos atyafiságukat. A legjobb jobbágytelkeket kapták, és az 1848. évi jobbágyfelszabadítás után a grófi család segítette őket a közvetlenül falu alatti földek megszerzésénél. A homályos származásukkal szerzett gazdasági előnyt a Gecsegek bőven kamatoztatták. Perkátán egyedül álló, családközösségre emlékeztető települési formát hoztak létre. Közvetlenül egymás mellé épült hosszú házaikból egységes szempontok szerint gazdálkodtak. Egy emberöltőnyi időn át sikerülvén megőrizni vagyonukat az

elaprózódástól, rövidesen mérföldekkel maguk mögött hagyták a falu többi, hasonlóan fölfelé igyekvő gazdáját. Szorgalmasak voltak, szívósak és kegyetlenek még önmagukhoz is, ha a gazdaságról volt szó. Nem kímélték erejüket, de azokét sem, akik a „meny" vagy cseléd gyakorta rokon sorsát vállalták náluk. Ugyanakkor (és ez egykori cselédjük elbeszélése) nem tartoztak a napszámost, cselédet erején túl szipolyozó hajcsárok közé, mint nem egy ugyancsak perkátai basaparaszt. Tisztességes bért fizettek és — jól ismervén önön gazdasági érdekeiket — alkalmazottaik ellátásáról is emberségesen gondoskodtak. Egyikük sem végzett magasabb iskolát, mégis kitűnően értettek a földhöz, az állattenyésztéshez és vállalkozószellem dolgában messze felülmúlták nemcsak gazdatársaikat, hanem a nagyobb birtokosok javarészét is. Még az anyagilag leggyengébben álló Gecseg Ferenc is sűrűn megtette a felszabadulás előtt, hogy le-leutazott egy buksza pénzzel Somogyba. Ilyenkor két-három vagon sovány süldőt vásárolt. Odahaza, a bő kukorica és egyéb abrak eldorádójában, expressz hizlalásba fogta, és néhány hónap múlva vagontételben küldte a bacont Budapestre. 1945-ben a négy Gecseg testvéré volt a teljes Vöröskút-dűlő és még egy félszáz holdas földdarab a Zsidókalapi-dűlő tájékán.

A Gecsegek gazdálkodásának színvonalát a háború előtti mezőgazdasági nagyüzemek közül csak a Grünwald-birtok érte utol. A felszabadulás után néhány évvel bokrosodni kezdő termelőszövetkezetek közül jóideig egyetlen egy sem. Ennek azután egyebek között az az eredménye is született, hogy a (valószínűleg tudatosan irányított) suttogó pletyka előnytelen összehasonlításokat tett az új és régi gazdálkodási rend között, előbbi rovására. Fokozta a Gecsegeket pártoló hangulatot sok törvénysértés is, amit a kulákság korlátozása idején követtek el egyes túlbuzgó tanácsi tisztviselők és ami a falu igazságérzetét sértette. A soktagú Gecseg-család rokonsági köre ugyanis behálózta az egész falut. A felszabadulás óta emberré érett nemzedék már kevésbé, de az idősebbek — nem falusi szemmel mérve — teljesen valószerűtlen mértékig számon tartják a rokoni kapcsolatokat. Nemcsak a sógor- és komaasszonyok, hanem a „nász", „ipa", „napa" rangot viselők, sőt az unokatestvérek élettársai és ezel fel- és lemenői egyformán rokonnak érzik egymást. Ennek, a csak százakban mérhető lélekszámú rokoni körnek a tagjai természetesen a legkülönbözőbb anyagi sorban éltek. Arra azonban még a legszegényebbje is kivétel nélkül képes volt, hogy rokonsága fokát minden forráskutatás nélkül, fejből azonnal előszámlálja. Természetesen a Gecseg-törzshöz viszonyítottan, melynek vagyonára és anyagi gyarapodására a zászlóaljnyi atyafiság javarésze titkon még akkor is büszke volt, ha a legparányibb morzsához sem juthatott belőle. A falu gondolkodásmódját ismerve, valószínűnek tűnik, hogy a törvénysértések egy része is kisebbnek tűnt és kevesebb érzelmi szálat bolygatott volna, ha a tanácsi tisztségviselők helybeliek lettek volna és nem idegenből hozottak. Így az „őslakos" Gecsegek mártíromsága aránytalanul nagyra duzzadt a közvélemény előtt. Jellemzésül megemlíthető — noha már az itt vázolni kísérelt gondolatkörön kívül van —, hogy amikor az ilyen piszkálódás jellegű kilengések a hatóságok részéről végérvényesen megszűntek, a Gecsegek népszerűsége is hanyatlott. A régi „dicsőség" emléke elhomályosodott, az egykori vagyon az embersorba serdült ifjak szemében nem volt már igéző. Különösebb ok nem kínálkozván a Gecsegek megszánására, azok fokozatosan lesüllyedtek a többi 5—8 holdas gazda sorába, majd 1959-ben — mint mondottuk — ők is termelőszövetkezeti tagok lettek. Tekintélyük ugyan továbbra is van, de inkább az idősebbek előtt. Ez a tekintély a fiataloknál csak a koros és tapasztalt, de nem az egykori gazdag

Platthy György: Újságárus

Platthy György: Kismosás

parasztembernek kijáró köteles tiszteletben nyilvánul meg. Megjegyzendő, hogy a Gecsegek 1956 októberének emlékezetes napjaiban sem tettek semmilyen kísérletet helyeztük más irányba fordítására.

4.

Bármennyire is jó gazdák voltak azonban a Gecsegek, az a tanyaközpont, melyet ők örökítettek az 1951. augusztus 29-án megalakult Alkomtány termelőszövetkezetre, távolról sem volt alkalmas arra, hogy egy mezőgazdasági nagyüzem centrumává szolgáljon. A volt grófi uradalom „belmajorját" azonban már 1949-ben lefoglalta az új gépállomás, a falu belterületén pedig más, nagyüzemi gazdaság létesítésére alkalmas hely nem akadt. Teljesen új, nagy anyagi befektetést igénylő major építése vétkes könnyelműség lett volna, amit a közösségi életben járatlan alapító tagok nem is kíséreltek meg. Így tehát az Alkotmány tsz. más, szerencsésebb adottságú termelőszövetkezeteknél hátrányosabb helyzetből indult. Ennek nyomait még a mai látogató is felfedezheti a tsz. központjában járva. A hosszan elnyúló, párhuzamosan épült egykori kulákházak mögött újdonat-új, száz férőhelyes tehénistálló áll, egy roskatag, régi istálló tőszomszédságában pedig modern baromfiól. Az eredetileg lakásnak szolgáló épületek közfalait áttörték, és így teremtették meg az első istállókat és sertésólakat. Egy régi nyári konyhába a szíjjártó műhelye került, a major lábánál inkább szivárgó, semmint csordogáló patak vizét öntözéshez kísérelték duzzasztani.

A perkátai Alkotmány termelőszövetkezet megalakításában a legnagyobb érdeme vitathatatlanul ifj. Bernáth Józsefnek van. A járás és a község vezetői már régóta kísérleteztek a közösségi gazdálkodás megindításával Perkátán, de csak részleges sikereket értek el. A falu emberanyaga járásszerte „rosszhírű" volt. A rosszhírűséget jelen esetben úgy kell érteni, hogy a perkátaiak vadságukról, hajthatatlanságukról, nyakasságukról voltak közismertek, azonkívül arról, hogy megyeszerte itt nyílott ki legkönnyebben a legények kezében a bicska. Egy nyomdafestéket csak átstilizálva tűrő környékbeli közmondás szerint: „Akit Hercegfalván meg nem lopnak, Rácalmáson meg nem erőszakolnak és Perkátán meg nem szúrkálnak, az a pokolba is játszva elmehet." Messzire vezetne egy község bicskás hírének, legényei kakaskodó kedvének, kivagyiságának tüzetesebb elemzése. Elég annyi, hogy a falu híre „kötelez" (noblesse oblige). Az ottlakók maguk is hisznek önön mítoszukban, és részben ebből kifolyólag sokkal nehezebben kezelhetők az állami szervek részéről, mint más, békésebb községek. Noha az államhatalom kemény keze a perkátaiak bicskás voltát az utóbbi tíz évben meglehetős sikerrel szorította kordába, az idősebbek máig is büszkék arra, hogy valamikor egy csendőrőrs alig-alig volt elégséges a falu megfékezésére. A temetőben két olyan zsandár alussza örök álmát, akik egy túltengő indulatú búcsúban vesztették életüket. Ebben a „nehéz eset" faluban a helybeli szavának különös súlya volt.

1951 tavaszán nagylétszámú parasztküldöttség indult a Szovjetunióba, melynek tagjai közé került Bernáth József is. Ez a jó szókészséggel rendelkező, eleveneszű, energikus középparaszt, visszatérve a személyes tapasztalatok erejét állította az agitáció szolgálatába. Az első kézből nyert értesülések, párosulva a tanácsi szervek rábeszélő munkájával, az általában nehezebben mozduló módosabb kisgazdákra és tehetős középparasztokra is hatottak. Az 1951. évi Alkotmány ünnepén megtartott alakuló közgyűlésen huszonhatan írták alá a belépési nyilatkozatot. Az alapítók hangadói középparasztok voltak. A faluban tekintélynek örvendő Romanóczky Ferenc, Somogyi György, Dér Ferenc, Rácz

István, Egerszegi József példáját rövidesen sokan követték. Így a taglétszám néhány nap leforgása alatt negyvenhatra emelkedett, majd pedig a következő évben a százat is túlszárnyalta. Az új termelőszövetkezetnek megszületése napján 341 kh. földje, 12 pár lova, 26 db baromfija, 98 q csöves kukoricája és 2080 Ft készpénze volt. Ezek az első pillanatban különösnek tetsző számok onnan adódtak, hogy minden belépő lovai mellett 3 q csöves kukoricát, 1 db baromfit és 80 Ft készpénzt hozott az oszthatatlan alapba. Az állatállományt a következő tavaszon az állam egy 20—20 darabból álló sertés- és szarvasmarhatörzzsel egészítette ki.

Az 1949-et követő néhány év Perkátán általában a föld megmozdulásának időszaka volt. A határ minden részén termelőszövetkezetek alakultak, bővültek és létrehoztak néhány termelőszövetkezeti csoportot is. Dr. Paukovits egykori birtokán a „Micsurin", a Háy-Gribsch majorokban a „Dimitrov" tsz. létesült. A távoli Bárányjáráson és Parragpusztán pedig a gróf régi cselédei alakítottak előbb külön-külön, majd később Hanke Ede, az egykori béres vezetésével „Vörös Október" néven közös termelőszövetkezetet. Ilyesformán Perkáta 1952. szeptember 9-én termelőszövetkezeti község lett. Erre az időpontra, tehát alig több, mint egy esztendő leforgása alatt, az Alkotmány termelőszövetkezet is többszörösére növekedett. Ekkor már 204 tagja és 1648 kh. területe volt.

Ne mérlegeljük most a vitathatatlanul túl gyors és nem egyszer idminisztratív eszközökkel elért fejlődés, mezőgazdasági szaktanulmányt igénylő, gazdasági összefüggéseit. Tény és természetes is, hogy ilyen mérvű és hasonlóan gyors átalakulás se a falu, se a termelőszövetkezeti tagok életében nem folyhatott le zökkenő nélkül. A paraszti életforma évszázados rendjének megbomlása és új irányba fordulása különösen azokat állította kemény próba elé, akik soha, semmilyen formában nem ismerték *belülről* egy nagyüzemi gazdaság rendjét. A földosztás után kis anyagi erővel, vagy éppen teljesen tőke nélkül új életet kezdő egykori cselédek könnyen felismerték, hogy termelőszövetkezet alapításával biztosíthatják maguknak az egykori mezőgazdasági nagyüzem minden előnyét, uradalmi cselédsorsuk hátrányai nélkül. Sokkal nehezebb volt ezt az „ősi földön" dolgozó kisgazdáknak és középparasztoknak megtenni. Ugyanekkor azonban az is kétségtelen, hogy Perkátán a szocialista együttélésnek bizonyos — noha halvány — hagyományai is voltak. A proletárdiktatúra idején György Gyula tanító, direktóriumi tag vezetésével a községben termelőszövetkezet létesült. Tagjai, a volt cselédek, közös kezelésbe vették a Győry uradalmat. Azonban elkövették azt a balfogást, hogy a régi tulajdonost megtűrték a faluban és nem vetettek gátat az ellenforradalmi propagandának. Az akkor szerepelt vezető embereket a proletárdiktatúra bukása után román katonai segítséggel tartóztatták le. (A r. k. plébánián lévő gépírásos községtörténet adata.) Emlékük azonban annál is inkább fennmaradt, mert az említett György Gyula egész rendkívüli képességekkel rendelkező pedagógus volt, és nemzedékeket nevelt emberré a faluban. Mindez azonban természetesen kevés volt ahhoz, hogy a perkátaiakat egyöntetűen a szocialista életforma oldalára állíthatta volna. Egyebek közt az Alkotmány tsz. életében is rövidesen tapasztalni kellett a vezetőknek azt, hogy mennyire nem egységes osztály a parasztság. Az egykori birtokkülönbségből származó túlzott önérzet nem egyszer vezetett torzsalkodásra, vitára, perpatvarkodásra, melyek indítékait csak az igazi benfentesek, vagyis olyanok értették, akik a tsz. tagjait egészen családi kapcsolataik intimitásaiig ismerték (B. I. tsz-tag közlése.) A nagyüzemi gazdaság szervezeti formáit az egykori egyéni gazdáknak nemcsak el kellett sajátítaniok, hanem részben saját

maguknak is létrehozniok. „Aki valamikor jól gazdálkodott nyolc holdon, az még nem biztos, hogy nyolcszáz, vagy ezerhatszáz holdon való gazdálkodásra is alkalmas volt; de ha tetszett, ha nem: — brigádvezetővé vagy munkacsapat vezetővé kellett tenni. A méretek kezdetben megijesztették az embereket. Olyan azonban egy sem akadt, aki ezt el is ismerte volna." (M. J. agronómus szavai.)

Termelési eredmények terén az Alkotmány tsz. rövidesen bebizonyította életképességét. A legfontosabb növények terméshozama viszonylag biztos jövedelmet jelentett a tagoknak. Magában ez a jövedelem azonban nem érte el a „régi" életszínvonalat, noha a háztáji gazdaság hozadékával *együtt* felülmúlta azt. Így alakult ki fokozatosan az a furcsa kettősség, melyet a vizsgálódó kedvűek csakhamar észrevettek, hogy a tagok egy része a termelőszövetkezetben eldolgozgat, de fő jövedelmi forrásnak a háztáji gazdaságot tekinti, s tűzön-vizen át ezt erősíti. Mondani sem kell, hogy a közös gazdálkodás eredményessége szempontjából ennek a felfogásnak még a csírái is milyen károsak. Így pl. amíg a termelőszövetkezetek tehenészetében csak hosszú évek múlva sikerült a nyolc literes fejési átlag fölé jutni, addig a háztáji tehenek között tizennégy literesnél gyengébb csak mutatóba akadt. Hasonló volt a helyzet a legfontosabb takarmánynövény, a kukorica termésátlagánál is, ahol a háztáji földek messze túlhaladták a közös hozamát.

Természetesen hiba lenne ebben az állapotban valami soha nem létezett „passzív ellenállás" vagy „csöndes szabotázs" bizonyítékait keresni. A háztáji földek túlzott dédelgetése abban gyökerezett, hogy a termelőszövetkezeti tagok nem tudtak máról-holnapra beleilleszkedni abba a gondolatkörbe, hogy a nagy, másfélezer holdas gazdaság *valamennyiük közös tulajdona.* Évezredes megszokás alapján csak a kis, egyedül maguk és családtagjaik által művelt földdarab keltette föl bennük a tulajdon érzését. A termelőszövetkezet vezetőségének nagy hibája volt, hogy a tagok csöndes, de kitartó *nevelése* helyett, a kistulajdonosi törekvések kiszolgálójává vált. Helytelenül és nyakatekerten úgy okoskodva, hogy engedményekkel majd lelkileg is inkább a termelőszövetkezethez köti a tagokat. Az alapszabályban előírt háztáji földterület nagyságot nem tartották meg. Nem egy családnak jelentős többlet szántó, vagy szőlő jutott. A földrendezések, tagosítások felületessége folytán ezt a felsőbb ellenőrző szervek csöndes, de sikeres kijátszásával meg lehetett valósítani. A termelőszövetkezetek valóságos területe Perkátán majdnem kivétel nélkül nagyobb volt a névlegesnél, vagyis a hivatalosan nyilvántartott területnél. Az Alkotmány tsz-nek is több, mint 100 kh. „zug"-földje volt. (M. J. mezőgazdász közlése és a saját gépállomási tapasztalatom.) E tekintetben nem állt egyedül a faluban.

Az ilyen visszásságok természetesen azt eredményezték, hogy a több föld: több munkaerőt vont el, több állat tartására biztosított lehetőséget. A tagok nemcsak háztáji szükségleteik teljesen jogos kielégítésére, hanem üzletelésre is tartottak jószágot. Ennek megfelelően munkaegység részesedésre egyre több szálas- és szemestakarmányt követeltek, amivel viszont a közös gazdaság kezdetben amúgy sem bőséges takarmány-alapját gyérítették. A kötelező százalékú gabona vetésterület, melyet az ország kenyerének biztosítása végett évekig nem lehetett elkerülni, enélkül is kemény feladat elé állította volna a tsz. vezetőségét, hiszen a helyes növényi sorrend, vagy éppen vetésforgó kialakítása évek során át egyszerűen lehetetlen volt.

Magától értetődik, hogy a tsz. ilyen belső, elsősorban üzemszervezési alapképzettséggel rendelkezők számára nyilvánvaló, bajait (melyeket egyébként éppen ezért kevesen ismertek és még kevesebben ismertek el), senki nem sietett

dobra verni. Ellenkezőleg: az Alkotmány tsz. az ún. „futtatott" termelőszövetkezetek sorába tartozott. Az elnök személyi kapcsolatainak hála, rendszeresen látogatták külföldi vendégek. Köztük olyanok is, mint a Béke Világtanács tagjai, vagy a neves szovjet filmszínész: Bondarcsuk. Futó látogatók természetesen nem nézhettek a dolgok mélyére még akkor sem, ha — mint Veres Péter — egy álló napon keresztül járták a határt. Az, hogy a filmhíradó bemutatta, a napisajtóban sűrűn szerepelt, kétségtelenül *ismertté* tette az Alkotmány termelőszövetkezetet, de nem sokat használt erkölcsi alapjainak megszilárdításában. Ugyanis a közvetlen szemlélő olyan visszatetsző jelenségeket tapasztalhatott, mint egy hanyagságból bekötözetlenül maradt és a nyulak által elpusztított 5 holdas gyümölcsös, vagy egy költséges, de a terep lejtése miatt használhatatlan öntözőmű. Nem beszélve az olyan szállóigévé vált esetekről, mint az egyik kukoricatábla, melyet 8—10 sor mélységig körülkapáltak, hogy a mellette elkocsizó vendégek ne lássák a benne elburjánzott félembernyi gyomot. Mindez nem növelte a faluban az Alkotmány tsz. tekintélyét. A hivatalos elismerés azonban úgy látszott, hogy elismerést szül. Bernáth József elnök sorra kapta a közéleti funkciókat. Köztük néhány kiemelkedőt is, mint a Magyar-Szovjet Társaság vezetőségi tagja, megyei tanácstag stb. A záporozó elismerés hatására ez az eredetileg jó képességű, vitathatatlanul jószándékú ember elvesztette lába alól a talajt. Hinni kezdett a tulajdon csalhatatlanságában és termelőszövetkezetének voltaképpen agyaglábakon álló szilárdságában.

5.

Egy termelőszövetkezet működésének eredményességét egyebek közt az egy munkaegységre biztosított juttatások mennyisége és értéke is mutatja. Az első zárszámadástól az 1956. évi ellenforradalomig a munkaegység értéke csendesen, minden nagyobb nekilendülés nélkül, de kitartóan emelkedett.

1952-ben 19,56
1953-ban 22,86
1954-ben 26,11

1955-ben 33,79 forintot ért egy munkaegység a termelőszövetkezetben. Az a termelőszövetkezeti tag tehát, aki a munkából teljes erővel kivette részét és (ilyen nem egy akadt) minden évben 450 munkaegységet teljesített, az

1952-ben 7 802 (vagyis havi átlagban 650)
1953-ban 10 287 (vagyis havi átlagban 857)
1954-ben 11 749 (vagyis havi átlagban 979)
1955-ben 15 205 (vagyis havi átlagban 1266) forintnak megfelelő jövedelemre tett szert. A munkaegység részesedéshez csatlakozott még a háztáji gazdaságból származó bevétel. Ezt azoknál a családoknál, ahol a háztáji gazdaságok előírásait megtartották, kb. a fenti összeg 25—30 százalékának lehet becsülni.

Hasonló lassú, de biztos ütemű gyarapodást mutatott a közös vagyon is. Az Alkotmány az ellenforradalom előtti utolsó zárszámadáskor már belépett a milliomos termelőszövetkezetek sorába, tiszta vagyona 1 075 592 Ft volt.

A fenti anyagi eredmények ellenére, 1956. decemberében, tehát már a néphatalom megszilárdulása után, amikor a járás területén feltétlen rendet tartott az Adonyban és Sztálinvárosban megszilárdult karhatalom; a perkátai Alkotmány termelőszövetkezet szabályosan megtartott közgyűlésén kinyilvánította

a saját feloszlását. A „milliomos termelőszövetkezet" 172 tagja közül csupán egyetlen egy — Vatlár Gyuri bácsi, egy hat holdas gazda, aki már az alapítók közt is ott volt — szavazott a termelőszövetkezet együttmaradására. (Bernáth József közlése.) Nyilvánvaló tehát, hogy a termelőszövetkezet felbomlásának okait elsősorban nem az élet anyagi vonatkozású oldalain kell keresni. Alig négy hónappal később ugyanis, 1957 tavaszán, *a legkisebb kényszerítő körülmény nélkül,* ugyanezeknek a feloszlóknak kereken egynegyede (pontosan 33 család, 38 taggal) ismét a közös gazdálkodás útját választotta. Az új tsz meghívta évek óta kipróbált régi mezőgazdászát és a csonka év végére az Alkotmány termelőszövetkezet történetében soha nem látott eredményeket produkált. Az előbbi számítást alapul véve, 44,71 Ft-os munkaegység értékkel, 9 hónap alatt 20 119 forintot, vagyis havi 2 235 Ft-nak megfelelő jövedelmet biztosított minden egyes (450 munkaegységet elért) tagnak, egyedül csak a közös gazdaságból.

Csodák azonban nincsenek, és az, aki a helyet, a szereplőket közelről ismeri, kénytelen keveselni ezeket a helyzetmagyarázó tényeket. Szeretné az Alkotmány termelőszövetkezet feloszlásának és újra alakulásának érzelmi okait is kideríteni. Sőt, elsősorban ezt szeretné.

Viszonylag messze, az agronómuson kell kezdenünk. Müller János személyében a perkátai Alkotmány termelőszövetkezet olyan mezőgazdászt kapott, akinek bármelyik régi nagybirtok tulajdonosa örvendezhetett volna. Ez az összehasonlítás cseppet sem erőltetett, ugyanis a Horthy-rendszert is megélt, meglettebb parasztemberek szemében ma is az egy „új" mezőgazdász mércéje, hogy szaktudás dolgában vetekszik-e a „régi" (személy szerint ugyan legtöbbnyire utált, de hozzáértésük miatt ugyanakkor meg is becsült) „segédtiszt" és „intéző" urakkal? Ez a mezőgazdasági érettségivel rendelkező fiatalember nemcsak éleseszű volt, hanem korához képest (történetünk idején 26—30 éves) rendkívül nagy tapasztalatú, szervezőképes, szorgalmas, jó üzleti érzékkel megáldott, megbízható, de ugyanakkor megfelelő szókészséggel rendelkező és az emberekkel bánni tudó is. Viszonylag gyorsan sikerült megteremtenie azt a tekintélyt, amely nélkül eredményesen gazdálkodni lehetetlen, és amelyet, kevés kivétellel, a termelőszövetkezet valamennyi tagja elismert.

Tömören összefoglalva a lényeget: a termelőszövetkezetben szakmai téren biztosítva volt az a felelősségteljes irányítás, amely politikai síkon hiányzott. Kialakult az a kettős és cseppet sem előnyös helyzet, hogy az államhatalmi szervek által pártfogolt elnök termelőszövetkezete, majdnem minden felmutatható tényleges eredményét a hasonló kiváltságokkal nem rendelkező mezőgazdász irányítása alatt érte el. Bernáth József elég éleseszű volt ahhoz, hogy mezőgazdásza kiválóságát belássa. Ugyanakkor azonban sokkal inkább rabja lett a tulajdon személye körül kialakult kultusznak, hiúbb és beképzeltebb volt, semhogy ne igyekezett volna a termelőszövetkezetben a mezőgazdász által elért eredményeket a saját irányításából következőknek feltüntetni. Fokozatosan létrejött egy nem is mindig csendes háború az Alkotmány termelőszövetkezeten belül. Ennek „eredményeként" a termelőszövetkezet fejlődése lényegesen vontatottabb maradt, semmint egységes irányítás mellett lehetett volna. A tagok önállóan gondolkozó része, ha nem is mondta ki, de belátta azt, hogy eredményes közös gazdálkodás nem folyhat a személyi kultusz lobogója alatt. Ehhez egységes politikai és szakmai vezetés szükséges. A későbbi eredmények ezt a részt igazolták. Mielőtt azonban az új eredmények ideje elérkezett volna, az Alkotmány tsz feloszlott. Jegyzőkönyv szerint, rendben; ahogy egy tsz-tag mondotta: „Olyan rendben, akár egy dísztemetés."

Az Alkotmány termelőszövetkezet feloszlásának oka véleményem szerint nem az volt, mintha létezésének rövid néhány éve alatt tagjai nem bizonyosodhattak volna meg a közösségi gazdálkodás életképességéről. Noha a beszolgáltatás eltörlésekor kétségtelenül sokakat megtántorított az, hogy immár elenyészni vélték a tsz parasztságot az egyéni gazdálkodókhoz viszonyítottan előnyös helyzetben tartó (indokolt) kedvezményeket, a perkátai Alkotmány termelőszövetkezetnél nem ez jelentette a fő problémát. Vezetői jó úton haladtak, de rossz járművekkel. *Nem sikerült megteremteniük a termelőszövetkezet erkölcsi alapjait, megszilárdítaniok a tagokat a közösségi gazdasághoz fűző lelki kapcsolatot. Megfeledkeztek a lenini tanításról, kifelejtették munkájukból az embert.*

6.

1957 tavaszán a kormánynak elsősorban az volt a szándéka, hogy az ellenforradalom viharát kiállott termelőszövetkezeteket megőrizze. Nem folytatott termelőszövetkezet-alakítási agitációt, erre a politikai helyzet nem is volt alkalmas. Abban, hogy az Alkotmány termelőszövetkezet újjáalakult, a tények gondolkodást formáló agitációs érveinek volt a legnagyobb hatása.

A falu külsejében (új házak tömege, új falurész épülése), az emberek mindennapi életében (öltözködés, bútorvásárlások, motorkerékpárok) bekövetkezett változások előbb-utóbb szükségszerűen felvetették mindenkiben a kérdést, hogy vajjon mindezért arányosan többet kellett-e dolgozni, mint amennyit húsz vagy harminc évvel ezelőtt dolgoztak? A volt cselédemberek válasza természetesen egységes kellett, hogy legyen, de egységes volt (ha nem is egyidőben született meg) az egykori egyéni gazdálkodóké is. Kétségtelenül nem kellett többet dolgozni és elsősorban a termelőszövetkezetekben nem. Túlzás lenne azt állítani, mintha a perkátai termelőszövetkezetek munkafegyelme kifogástalan lett volna. A hibák legnagyobb része azonban nem a munkák mennyisége, hanem megszervezettsége körül összpontosult. Egészében a termelőszövetkezeti parasztember összehasonlíthatatlanul kevesebb munkával termelt nagyobb értéket, mint az egyéni gazdálkodó. Ez is célja, méghozzá éppen eleget hangoztatott célja, a termelőszövetkezeti mozgalomnak. A gazdaságtudományi definíciók azonban csak akkor válnak kézzelfoghatókká, ha azokat a gyakorlat igazolja. Aki egy életen át bajlódott két lóval és szekerezett tengelyig érő sárban, vagy aratott hajnaltól estig a tűző napon, az nagyon gyorsan értékelni tudja a Zetor-traktor, a vontató és a kombájn hasznát. Olyan — néhány esztendeje még ismeretlen — fogalmak, mint gépállomás, vegyszeres gyomirtás, munkaegység, brigád, munkacsapat, háztáji föld, — polgárjogot kaptak, a mindennapok szerves részeivé váltak, tartalmat nyertek.

Az élet azonban természetesen nem alakult át máról holnapra. Töméntelen szál fűz a múlthoz. Az anyagi szemvetésű gondolatok, érvek mellett kétségtelenül nagy szerepet játszott az Alkotmány termelőszövetkezet újjáalakulásában a személyes kapcsolatok megváltozása is. Az MSZMP által meghirdetett és a munkás-paraszt kormány által valóra váltott új munkastílus hamar követőkre talált Perkátán és emberileg is vonzóbbá tette az új Alkotmány termelőszövetkezetet a réginél. A mai termelőszövetkezet minden egyes tagjának nemcsak forma szerint, hanem valóban szava van a közös élet irányításánál. Azt, hogy a termelőszövetkezet vezetői ezt meg tudták valósítani, csak részben köszönhetik tulajdon jószándékuknak, rátermettségüknek és becsületességüknek. Feltétlenül összefügg ez az államvezetésben érvényesült, és mint azt a VII. párt-

kongresszus beszámolói is hangsúlyozták, az ország népe által örömmel fogadott új szempontokkal.

Helytelen lenne ezeket a sorokat anélkül lezárni, hogy meg ne emlékeznénk ifj. Bernáth József későbbi sorsáról, aik sok hibája ellenére, voltaképpen mégis az 1951. évi Alkotmány termelőszövetkezet megteremtője volt. Bernáth József az 1957. évi újjáalakuláskor egyéni gazda maradt. Két esztendőbe telt, amíg leküzdötte magában a sértődöttséget. Belátta azt, hogy az Alkotmány termelőszövetkezet kötelékébe tartozás az ő részére nem feltétlenül jelenti egyúttal az elnöki tisztség viselését is. 1959-ben újra felvételét kérte, nem a falu valamelyik másik termelőszövetkezetébe (mint pl. egy hasonló pályát befutott elnöktársa a helyi Micsurinból), hanem tiszteletreméltó következetességgel abba, amelyiknek eredetileg is tagja volt: — az Alkotmányba. Jelenleg növénytermesztési brigádvezető, havi 52 munkaegységet keres, megtalálta a helyét, eredményes munkát végez és a régi látszatsikereknél lényegesen megalapozottabb közbecsülésnek örvend. Bizonyára hasznos tagja lesz annak a nagy, hétezer holdas, új termelőszövetkezetnek is, melyet Perkáta község polgárai az összes eddigi termelőszövetkezetek összevonásából, 1960-ban kívánnak létrehozni.

*

A „Perkáta" címen közölt jegyzetek elkészítésénél elsősorban a saját 1954 és 1957 közötti gépállomási szolgálatom tapasztalataira támaszkodtam. Akarva sem tudnám már felsorolni mindazt a számtalan apró mozzanatot, beszélgetést, benyomást és azokat a személyeket sem, akiknek a hatására a megelőző oldalakon vázolni kíséreit kép kialakult bennem. Sokat köszönhettem az 1954/55-ben megtartott Ezüstkalászos tanfolyamon részt vett huszonhét hallgatómnak, különösen Bezerédi István jelenlegi tsz-elnöknek és Virág Ferencnek, a gr. Hunyady uradalom egykori parádéskocsisának, most a Petőfi tsz tagjának. Felhasználtam valamennyi rendelkezésemre álló régi szakmai feljegyzésemet és adatgyűjtésemet, melyek egy része Sass József, a perkátai ÁMG munkaérdemrendes volt főmezőgazdászának, szeretett főnökömnek szívességéből került vissza hozzám. Kimerítő szóbeli tájékoztatással szolgáltak egyes részletkérdésekben a következők: ifj. Bernáth József, a perkátai Alkotmány tsz volt elnöke, jelenleg ugyanott növénytermesztési brigádvezető; Gecseg Ferenc termelőszövetkezeti tag; Horváth József kollégám, a volt gr. Hunyady uradalom egykori cselédje, jelenleg a pusztaszabolcsi ÁMG brigádagronómusa; Madarász Béla barátom, a pusztaszabolcsi ÁMG jelenlegi és a perkátai ÁMG volt vezető mechanikusa; Sági József barátom, termelőszövetkezeti tag; Tepszics István perkátai lakos; Vajda József a perkátai ÁMG volt igazgatója, jelenleg a bárányjárási termelőszövetkezet alapszervi párttitkára és állattenyésztő agronómusa. Bitó István termelőszövetkezeti mezőgazdász szívességéből tanulmányozhattam a perkátai Alkotmány termelőszövetkezet 1954, 1955, 1957 és 1958. évi mérleg- és zárszámadási adatait. Különösen nagy hasznomra volt Müller János barátom és kollégám, az Alkotmány tsz volt agronómusának, majd elnökének bőséges szóbeli közlése, valamint nekem átadott értékes adatgyűjtése és tanulmánya. Néhai P. Horváth Ferenc r. k. lelkész szívességéből átolvashattam Perkáta történetének a plébánia birtokában lévő és a II. világháború során elpusztult okirati adatok alapján készült kéziratos történetét. Felhasználtam ezen kívül a saját cikkeim közül az Agrártudomány 1956 januári számában megjelent „Üzemszervező munka a termelőszövetkezetben" és ugyanott 1956 augusztusában megjelent: „A Perkáta környéki termelőszövetkezetek állatállományának gyarapodása" c.-t. Mihók Sándor, a Pestmegyei Hírlap mezőgazdasági rovatvezetője, aki gyermek- és fiatal korát Perkátán töltötte, volt szíves vállalni az adatszerű ellenőrzés munkáját olyan esetekre vonatkozóan, melyek az én perkátai tartózkodásom előtt történtek.

(1959)

Szöllősy Kálmán

Akik már csak hátra néznek

Szeretet nélkül élni nem lehet
Próbáljátok meg csak emberek!

Jön a reggel s jön az este,
Nincs senki, senki,
Ki odavesse a melengetőt,
A keszkenőt.
Szeretlek, s ez lesz
A szemfedőd, — a szemfedőd.

(Öngyilkos öregasszony búcsúverséből.)

... Harkányban voltam. Akkor még ott volt a szociális otthon. A parkon át mentem. Ősz volt már, de a levelek még nem hullottak le. A fény úgy ömlött végig rajtuk, mint a levegővé vált méz. Az egyik kanyarodóból hirtelen elém állt egy koszlott ruhájú, gyulladtszemű öregasszony:

— Uram, mentsen meg! Üldöznek! — sikította. Nem tudtam szólni. A rendes beszédnél vagy háromszor gyorsabban, minden árnyalás nélkül hadarta:

— Ez az egy rongyom van! Mindent, amit Amerikából kaptam, elvettek!... Éheztetnek!... Azt hiszi, őrült vagyok?... Sokan vagyunk így. De nem mernek beszélni!... Senki sem törődik az öregekkel!... A múltkor panaszkodtam... Véresre vertek!... Nézze meg ezt itt!...

És fölhúzta sovány karjáról a ruhát. Tele volt kék foltokkal. Belém kapaszkodott, és nem tudtam szabadulni tőle, míg meg nem ígértem, hogy elmegyek vele a szociális otthonba.

Ott elmondták, hogy mindenkivel ezt csinálja, és veri magát, hogy higgyenek neki.

... Szekszárdon jártam a barlanglakásokban. Meredek, falszerű szakadék közepén néhány méter széles, kiugró perem. Fönn a hegy, lenn a szakadék. És itt, ebben az omló homokfalban, lyukakban éltek az öregek. Azok, akiket többször kitelepítettek szociális otthonokba és mindig visszaszöktek.

Évekig visszajárt bennem, milyen lehet az a hely, ahonnan ezek visszamenekültek?

Szociális otthon... Furcsa valami az *otthon!* Vannak asszonyok, akik néhány bútordarabbal, néhány odavetett szőnyeggel, egy-két szál virággal otthont teremtenek. Máshol meg drága bútorok, szőnyegek, függönyök nem állnak

össze lakássá. Lehet-e, nem nagyképűség-e egy aggápoldát — ahol halálbakészülő, egyedülmaradt öregeket gyűjt össze a társadalom — otthonnak nevezni? Egyáltalában lehet-e otthona még egyszer a mindenét elvesztett öregnek?

Sok kérdés ez, de végül is egyetlen egy. És erre a kérdésre akartam választ. Ezért mentem el a Tüzér utcai szociális otthonba...

*

Ahogy belép az ember, furcsa, különös világba jut. Itt nem érvényesek a külvilág normái és mások az élet csomópontjai.

Azt mondja az egyik ápolónő:

— Én szeretem a kisöregeket. Nehéz ugyan velük, mert olyanok, mint a gyerekek. De olyan hálásak is.

A másik azt mondja:

— Én sohasem undorodom tőlük. Sok a karomban hal meg és nyála rámfolyik. Én akkor is szeretem őket, mert olyan meghatók!

Igen, az öregek meghatók! Ahogy belépek a kapun, ezt én is érzem. Tizenkét csinos kis villa sorakozik két sorban. Rengeteg fa és virág. Szinte újházasok telepének vélné az ember, ha nem volnának mindenütt öregek... Öregek néznek rád a folyosókon, az öregek örök bizalmatlanságával. A fák alatt, mint vetésen összegyűlő varjak, öregasszonyok ülnek. A napon, kecskelábú asztaloknál, cigaretta- és pipafüst mellett, öregek keverik a kártyát. A nevetés, ha erős is, sohasem csengő és a suttogás sohasem halk. Ez a lassú, kimért mozdulatok országa...

136 öreg él itt együtt. Ebből 44 férfi. Van közöttük hat házaspár is.

Megközelítőleg tízezer év! Tízezer évnyi emlék és mennyi elvégzett munka! Nyolcezer év munka! Ez jár itt a fák alatt és éli a maga sajátos ritmusú életét.

Látszólag itt sem különösebb az élet, mint máshol. A keretei ugyanazok. Felkelés, lefekvés, étkezés, alvás. De van valami döntő különbsége: Itt senki sem előre néz már, hanem hátra. Kinn még mindenki számol azzal, ami lesz, itt már csak azzal, ami volt. A múltban viszont mégsem lehet élni! Marad tehát a jelen. Az apró eseményeknek ezért hallatlanul megnő a fontossága.

Kinn esemény a házasság, születés, egy-egy állás, érvényesülés; itt a felkelés, ebéd, vacsora, ki jött, ki ment el, és főleg, hogy ki halt meg. Ezenfelül legfontosabb még az, hogyan bánnak velük? Apró kedvezmények és apró sérelmek aránytalanul nagyra torzulnak.

Ha tudni akarjuk, hogyan élnek, ezeket kell megnéznünk.

*

Felkelési és lefekvési idő tulajdonképpen nincs. Itt minden a nap járásához igazodik. Ha a nap fölkel, csoportosan sétálnak már a kertben és naplemente után alig néhányan maradnak fenn.

Az étkezés talán a legfontosabb. Mikor az út vége lefelé hajlik, jobban ragaszkodik az ember az élethez, az ételhez. Bárkivel beszéltem és bármiről, mindig az ételre került vissza a szó. Mikor körbevezettek és mindent megmutogattak, legelőször a szakácsokat mutatták be. Mint akik a legfontosabbak.

Étkezés napjában háromszor. Reggeli: tea, lekvár, vagy kávé, szalonna, tej. Az ebéd háromfogásos: leves, majd mindennap hús, tészta vagy gyümölcs. A vacsora: tea, felvágott, vagy kávé, kakaó, vaj, gyümölcs. Ha lehet, egyéni kívánságokat is teljesítenek.

Ebédlő van, de nem kötelező ott étkezni. Haza is lehet vinni az ételt a szobába. Van olyan asszony, aki itt él már két éve, de közvetlen szomszédain kívül

alig ismer valakit. Mióta itt van, még nem ment le a többi közé. Különben is kevés a tilos, és még kevesebb, ami kötelező.

Fűteni délután fűtenek. Délelőtt a két társalgóban van meleg. Egyik a dohányosoké. Aki délelőtt is akar a szobájában fűteni, vehet magának szenet. Ilyenek sokan vannak.

Gondjuk nincs semmire. A kártyától a cipőtisztítóig mindent megkapnak.

Hárman-négyen laknak egy szobában. Külön a férfiak, külön a nők. A házaspárok együtt laknak, sőt a bútoraikat is behozhatják. Hogy ennyivel is otthonosabb legyen az életük.

Rádió van minden szobában. Sok újság jár és többszázkötetes könyvtáruk van. A könyvtárosnő ritka szenvedéllyel és hozzáértéssel látja el feladatát. Persze ő is gondozott. A bennlakók több mint fele rendszeres olvasó.

Dolgozni senkinek sem kell. A többség azonban nem tud meglenni munka nélkül. Minden szobához tartozik virágoskert. Ezt maguk művelik. Sokan szívesen segítenek a szakácsoknak. Mások nem várják meg a takarítónőt, hanem elkérik a porszívógépet vagy a padlókefélőgépet, és maguk takarítanak. Kicsit játszanak is velük. Egy élet nehéz munkája után ismerkednek a géppel. Ami olyan jó lett volna annakidején.

A legújabb szenzáció a televízió. Most készülnek rá, hogy megvegyék.

*

Ez a keret. Ilyen az életük. Kinn rohan az élet, az új, épülő Uránváros autóbuszai erre robognak el. Vasárnaponként hangorkán a futballpályán. De ez mind a kerítésen kívül van. És az egy más világ!

Néha erős a külvilág hívása. Van aki el is megy. Jön a rokon és elviszi. Örömmel megy ki, hogy egy idő múlva újra visszajöjjön, és soha többé el ne menjen. A kinti világ veszélyesebb. Összevesznek a rokonnal, láb alatt vannak, ügyetlenek és magányosak. Aki egyszer megégette magát, az vágyik ide, a biztonságba.

Mert az van itt. Biztonság és nyugalom. Jó étel, meleg szoba, soha sincsenek útban és legfőként az, hogy nem fölöslegesek...

Vannak az életben vidám mondatok: „Engedj el, te szamár!... Na, dobd ide nekem is!... Te is gyere velünk!... Mindannyian ott lesztek?... Labdát ki hoz magával?... Én megyek elsőnek!...” Ki nem érzi ezek mögött a fiatalságot, a friss léptű lábakat?!

Az öregek mondatai mások: „Fölösleges vagy!... Nem kellesz senkinek!... Miért vagy te?... Ha nem tetszik, föl is út, le is út!... Állandóan a hasát tömné... Majd összehúzódik valahogy!... Még azt a kis munkát sem lehet magára bízni?!... Fölösleges vagy!... Nem kellesz senkinek!... Nézze, papa, utoljára mondom magának... Ezt nem lehet tovább tűrni!... Inkább akkor bemegyek a szegényházba... Most mi lesz velem?... Miért hagytál itt engem?!...”

Nem vagyunk angyalok! — mondja egy népszerű, mai darab. Igen, nem vagyunk, és erről itt, egy szociális otthonban tudnak a legtöbbet. Kinn elénk tűnik egy öreg és elveszik a nyüzsgő áradatban. Itt összesodorja őket az élet, mint a Duna limányosai a vízbeesett faágakat. Olyanok is, mint a vízbedobott faág. Elveszett a gyökerük, a lombjaik és magányosak, mint a szedett fa.

Többségét nem az ennivaló, nem a szoba, nem a gondoktól való menekülés hozta ide, hanem a magánytól, az egyedülléttől való félelem.

Óh, az egyedüllét! Mennyire nyomában jár az öregségnek, itt látni csak! Hisz ha nem vigyáz, ha egy pillanatra egyedül marad, még ez a százharminc-

négy ember közössége is kevés, hogy megmentse. Példája ennek K. J.-né esete. Itt ülünk a hűvös, de még ősznek tűnő délutánban az egyik ház előtt és beszélgetünk vele. Hetven éves. És ezt az évfordulót úgy ünnepelte meg, hogy rejtélyes utakon kerített negyven veronált és bevette. Mert egyedül maradt. Itt, a 134 ember között!

Ma már túl van ezen. Megmentette a munka és az emberi közösség. Az, amely egy pillanatra elengedte. Erről így beszél:

— Tudja, mi az, egyedül lenni?... Hogy nem kell senkinek!... Ne is érezze meg soha!... Ha lett volna valaki, aki mellettem van, akár egy rossz rokon! Ha bántott volna, akkor is van valakim!... De itt már nem volt senkim... Hat éve meghalt az uram... Akkor is közel jutottam már a véghez... Betegen feküdtem... Nem volt senki, aki akár egy pohár vizet adott volna. Akkor, az utolsó pillanatban, szociális látogatók jöttek és ők adták azt az ötletet, hogy jöjjek be... Bejöttem és itt újra volt miért élnem. Megszerettem újra az embereket... Akadt egy barátnőm is. Tavaly halt meg. Aztán hirtelen meghalt a szobatársam... Ő volt az utolsó kapocs. Újra magamra maradtam!... Nem akartam tovább élni!...

Nem olyan könnyű öngyilkosnak lenni! Ha falun él, akkor beugrik egy kútba. Itt először úgy próbálkozott, hogy nem evett. Az ennivalót elhozta a szobájába és útközben kiöntötte. A szobatársát is megtévesztette. Mindenki ijedten nézte, mi van vele? Fogyott rettenetesen. Rákra gyanakodtak.

Bírta ezt 11 napig. Akkor hozzájutott a veronálhoz. Hogy biztos legyen, egy üveg digitálist is megivott.

A szobatársa hajnalban vette észre, és ijedtében semmit sem csinált, csak állt az ajtóban és a kezét tördelte. Ő már akkor nem érzett semmit. Mikor felébredt a kórházban, két napig olyan érzése volt, mintha a levegőben úszna. Az újabb öngyilkosságról azonban az orvosok sem tudták lebeszélni. „Makacs öngyilkos" — mondták.

De nem lett az. Ittmaradt és már van kedve élni. Megszerette lakótársait, akik egyszerű kis öregasszonyok, és olyan jók, hogy nem tud nélkülük élni. A közösség újra érte nyúlt!

— A lelki intelligencia nem a tanultságtól függ! — ezt a nagyon régi, de nagyon igaz közhelyet mondta. Ezt azonban nem készen kapta, hanem ő maga jött rá élete egyik legválságosabb pillanatában.

— Ha gyerekem lett volna! — mondta csöndes rezignációval.

De nem lehetett. Tizennégy éves korában — fékezhetetlen gyerek volt — a testvérei azt mondták, hogy nem mer velük leugrani a szénapajtában. Máris ugrott! Lezuhant és eltört a hátgerince. Három évig feküdt gipszben és gyereke sohsem lehetett.

— Akkor vigaszta ltak, hogy ez rendelés, majd egyszer megértem! Soha nem értettem meg és ma sem értem... Gyerek kellett volna! Az hiányzott!

*

Igen. Talán az segített volna. Talán. De nem biztos! Mint ahogy özvegy Gy. V.-nén sem segített.

Ő az egyik szobatárs. Kicsi, töpörödött, vaksi öregasszony. A szemüvegét úgy drótozta össze és egy madzaggal a fülére akasztotta.

Gy. V.-né az élet aljáról került elő. Iszonyatos mélységeket járt meg! A szülei cselédek voltak. Hogy ne kelljen nyomorogniok, ő is cselédnek ment. Hogy hol, és hány helyen szolgált, már összeszedni sem tudja... A pusztában

az aranykulcsosnál... A másiknál, a felkapaszkodott kereskedőnél, ahol a fiatalúr megnyomta a csengőgombot és akkor be kellett menni raportra egy pohár vízzel. A többi lány meg az elnyomorodott szegények gyalázatos kárörvendezésével leste, hogy történik meg az újonnan jöttel is az, ami vele. Így rendelték be őt is.

De ezt a kicsi asszonyt más fából faragták. Olyan botránynyt csapott, hogy az épület reszketett belé, és még az estét sem várta meg, ment az újabb nyomorúságba.

Egyszer csak jelentkezett egy jóképű juhász. A lány a nehezen megőrzött becsületességét és néhány megtakarított koronáját vitte a házasságba.

De a juhász kemény ember volt. Szoknyapecér, féltékeny és goromba. Ahogy Gy.-né mondja:

— Goromba ember volt. Csak egy pofont adott, de mindig szembe vágott.

— Erős volt?

— Nem, csak olyan hegyes!

Ilyen volt, jóllehet nem volt rá oka. Jutott is szegény kicsi asszony eszébe ilyesmi! Jöttek a gyerekek egymás után. Három. Jött a háború és elvitték a juhászt, mikor útban volt a negyedik is. Az az apját sem ismerte, és amikor hazajött, nem akarta apának szólítani.

Hét évig volt távol a juhász. Addig az asszony nevelte a négy gyereket. Mennyit kellett addig mosni, napszámba járni!

Már nem is várta az urát, amikor az megjött. Aztán csak morzsolódott az élet. A juhász később csordás lett, végül a városban utcaseprő, de ugyanolyan kemény volt, mint azelőtt.

— Hatvanhat éves volt, hogy meghalt, de olyan hegyesen ment — mondta az asszony.

És az emlék átfényesítette az arcát, és halkan, kedvesen, gögögősen nevetni kezdett... Ó, kemény ember volt a juhász, rossz is volt, el is akart tőle válni többször, de szeretni azért lehetett, annyira, hogy még most is, hetvennégy éves korában is fényes lesz tőle az a megtört öreg tekintet!

A gyerekek közben fölnevelődtek. Ember lett belőlük. Ki sofőr, ki szakmunkás. Aztán jöttek a menyek, unokák. A juhász is elment oda, ahonnan még senki sem jött vissza. A kis asszony megint egyedül maradt. Azt mondta erre:

— Könnyebben tart el egy anya négy gyereket, mint négy gyerek egy anyát.

Nem keserűen mondta ezt, csak belenyugvással, mint az élet megfellebbezhetetlen tényét.

A gyerekek külön életet éltek és ebben nem jutott hely az öregasszonynak. Igaz, kevés is volt a hely, szoba-konyha, és jöttek a gyerekek.

Kallódott egyiknél is, másiknál is. Egynél sem tudott megmaradni. Akadt olyan menye is, aki szerette volna, ha naponta egyszer eszik.

Végül összeült a család, és úgy állapodtak meg, hogy havonta másiknál legyen. Akkor fölállt ez a kicsi, elhasznált öregasszony, és mint aki nagyon nagy elhatározásra jutott, azt mondta:

— Inkább bemegyek a szegényházba!

Lett is ribillió! A fiúk fölhördültek. A szegény szégyenlősebb, mint a gazdag. De Gy. néni nem engedett. Így került ide.

Nagyon nem jól érezte itt magát. Óh nem a bánásmód, hisz életében először bántak vele emberként! De a szó! A szegényház!...

És évek múlva, először életében meg kellett harcolnia a maga harcát. Van, aki harcolva születik, van, aki később jut oda, van, aki soha. Ez az alázatos szívű asszony 74 éves korában.

Egyik fia ki akarta vinni. Unokák születtek és szükség lett volna rá. Kimehetett volna a szegényházból. És akkor rájött, hogy ide tartozik. Maradt, de úgy, hogy innen már soha ki nem megy! Ezt mondta:

— Mondja, meddig lenne nekem ott kinn becsületem? Amíg dolgozni tudnék. Nem megyek. Itt szeretnek!

Ez a döntő! Itt szeretik! Eddig mindig ő szeretett, és egyszer most őt szeretik.

Sokat dobálta a sors, és élete végére kemény és bölcs lett. Ahogy J.-né mondja, akinek hallatlanul jó szeme van az emberekhez:

— Olyan egész kis ember.

És ez az öregasszony az. Minden mondata mögött valami nagyon szelíd és mély irónia bujkál. Itt benn tenyerén hordja a szívét, ha már ott kinn nem kellett. K. J.-né is nagyrészt neki köszönheti, hogy nem ment el a másvilágra. Megszerette ezt a kis, vaksi, melegszívű embert, aki a halált is másképp, bölcsebben nézi:

— Olyan szívesen letenném az életet, de elevenen nem mehet az ember a földbe!

*

Más módon, de végül majdnem ugyanúgy maradt magányos H.-né is. Ő nem idegenkedett ettől a helytől. Ismerte, hisz 1953-ig itt dolgozott, mint mosónő. Azóta itt él és nem menne ki. Kétszer volt asszony és mindenkije meghalt. Első férje az első háborúban, második férje és a fia a másodikban.

Testvérei maradtak. Meglátogatja őket, kötöget nekik, hívják is, de nem megy.

— Tizenöt helyen szolgáltam. Nem akarok többé a más kenyerén élni, még akkor sem, ha az a bátyám.

Öntudatos. Egykor a háztartási alkalmazottak szakszervezetének elnöke volt. Szépen, szabatosan fejezi ki magát. Nagy a szókincse és az önérzete is. Egyszer meglátogatta valamelyik rokonát. Az asszony azt mondta neki, a cselédnek:

— Sohasem érem utól magam. Minden cseléd dísze vágja már magát, én meg itt töröm magam!

— Miért nem mégy el te is cselédnek! — csak ennyit mondott és soha többé nem lépte át a küszöbét. Most itt él, jól érzi magát és nem kér az élettől semmit. Leszámolt az illúziókkal, volt rá ideje. Egyedül maradt, de már így jobban is érzi magát. Belehelyezkedett egy közösségbe, amely lazább, mint a rokoni, de őszintébb. És a másikat már nem is vállalná.

*

A következő ember egészen más. Ügyvéd. Volt rendőrfőkapitány. Erdélyi. Érdekes a modora. Többféléből áll. Van benne a bíróság előtt ágáló, teméntelen szókincsű ügyvédből, a régi, disznótoros, tósztos estékből és a hatalomból. Abból, hogy kisebbségi sorsa ellenére is mindig azokhoz tartozott, akinek a kezében hatalom volt.

Hogy ezzel a hatalommal hogy élt? Valószínűleg jól, mert a hajaszála sem görbült meg, és még most is, szélütötten, roncsaiban is, minden harsány, be-

rozsdásodott társadalmi érintkezésmódja ellenére is, sok benne az emberség. Tudja, hogy írni akarok róluk és így kezdi!

— Hát kérem, ha van valahol kultúrállam, ahol gondját viselik az elaggottaknak, akkor ez az! Nem hiszem, hogy valahol a világon ennél jobban bánnának az öregekkel!

Majdnem elnevetem magam.

— Na, na! — mondom magamban. — Nem vagyok én ellenőr és miattam nem lesz nagyobb az ebédadag.

Aztán kiderül, hogy ez az ember, a hajdani jólkereső ügyvéd, egy nagy város rendőrfőkapitánya, akin érezni a hangos mulatozások, a tágas lakás levegőjét, ez az ember most hallatlanul boldog! Bármit ígérnének neki, innen ki nem menne! Mert, hogy H.-né, a hajdani cseléd itt akar maradni, az érthető. De hogy ez az öreg, régivágású, valaha nagyhatalmú ember egyedül itt érzi jól magát, az hihetetlen. Pedig így van!

Sokat és színesen beszél. Elmeséli, hogyan jött át Erdélyből, hogyan halt meg rá három hónapra a felesége. A vejénél élt, ahol szerették, de egymás után jöttek az unokák. Egyszerre azt vette észre, hogy útban van. Nem mondta neki senki, de ő úgy érezte. Nem tudott magával mit kezdeni. Különben sem szerette, ha eltartják. Az önérzete sínylette meg.

Munkára jelentkezett. Mondták neki, hogy menjen éjjeliőrnek.

— Jaj istenem! Éjjeli bakter legyek?! — sóhajtott egy nagyot és elment. Csinálta két évig. Megszerette. Tulajdonképpen ezt az állását szerette legjobban. Olyan nyugalmas volt!

Egyszer beteg lett. Odaszólt hozzá a művezető:

— Doktor bácsi, miért nem megy be? Fölmegy a városházára, ír egy kérvényt és fölveszik.

Ezt a kérvényt elég nehezen írta meg. Ismerte a szegényházakat, illetve ismerte a múltban, és azt hitte, hogy most is ismeri.

Három napra rá fölvették. Tíz napig alig evett. Nem tudta megszokni. Nem a benti életet, hanem ennek az életnek a gondolatát. Később észrevette, hogy itt is lehet lélegzeni. Azóta jól érzi magát.

— Mit csinál egész nap? — kérdem tőle. Szeretnék rájönni arra, hogy mi tartja itt?

Fölkel, elmegy a reggeliért, beszélget, ebédel, elmegy az unokákhoz, majd hazajön. Közben kártyázik. A legtöbb kártyajátékot ismeri. Ezt mondja:

— Annyi jótéteményt senki sem tett a világnak, mint aki a kártyát kitalálta.

Ez persze csak itt igaz, de itt biztos, hogy az. Fogy az élet, és kártya közben észrevétlenül fogy.

Beszél a fiáról is. Kinn van Amerikában. Disszidált-e, a háború végén maradt-e kinn, nem kérdeztem. Az apját azonban szereti. Küldi a csomagokat és nagy a levelezés közöttük. Humoros ebben az, hogy az öreg levelei csak az otthon körül kanyarognak. A politikából már régen kiesett, a külvilág nem érdekli. Egyik levele érzelmesebb, mint a másik. Kinn a fiú meg nem hisz semmit, mérgelődik. Ilyeneket ír:

— Amit maga ír apám, az propaganda! Olyan jó dolga nem lehet! Elmegyek egyszer haza, hogy lássam, mi igaz belőle.

Az öreg meg bizonyítja a maga igazát, hogy ő innen semmi pénzért el nem megy.

A fia semmit nem ért, pedig érthetné. Az apja Árkádiában él, ahol kolbászból fonják a kerítést, a gond nem ver tanyát, a madarak sütve repülnek be a szájába, és még a kezét is csak azért kell megmozdítania, hogy a kártyát emelje. A többi mind nem fontos. Kinn lenne lakbér, a házmesternek szólni kellene, hogy takarítsa el a járdát, itt pedig nem kell tenni semmit. Nyugdíjbavonult, úgy, ahogy mindig elképzelte.

*

Úgy élnek itt benn, mint valami szigeten. Mindet más sors hozta, vagy hurcolta ide; de itt menedéket talált.

Így menekült el a világtól az L. házaspár. A férfi nyolcvanegyéves volt, újságíró, az asszony, a tanárnő is közel volt a nyolcvanhoz. A férfi szellemileg teljesen friss, minden iránt érdeklődő, a külvilág minden rezdülését figyelemmel kísérő, nagykultúrájú ember volt. Az asszony szintén. Egy szobában laktak együtt, és olyan otthont teremtettek, amilyent kinn sem lehetett volna. Elhozták magukkal az erdélyi szokásokat, az ízes beszédet, a mondatok mosolyt keltő játszi kanyargását, és mindezt magas kultúrával, meleg humorral vonták be. Élő példái voltak annak, hogy egy ember csak akkor rozsdásodik be, ha elhagyja magát.

Őket semmi más nem hozta be az otthonba, mint az, hogy nem kaptak lakást, egyedül voltak a városban, és sehol gondtalanabbul nem élhettek volna. Sajnos, az asszony meghalt, és a férfi nem tudott tovább ottmaradni, ahol talán a legboldogabb, a legkiegyensúlyozottabb volt életében. Kiment újra a világba.

Ugyanígy talált menhelyet Tom Mix is, az öreg, jólelkű tarháló. Nagy sombrerója volt, kockás inge és cowboy nadrágja. Ismerték városszerte és mindenhonnan leesett neki valami. Főleg a cigaretta érdekelte, de a bort sem vetette meg. Néha pityókásan ballagott haza, de ilyenkor sem lehetett rá haragudni. Sajnos tüdőbajt kapott és elnyelte a kórház.

Meghalt a primabellerina is. Ma már nem tudom hol, de azt hiszem, a pesti Operaházban táncolt. Szobája tele volt ezüstkoszorúval, képekkel, emlékekkel. Mind-mind egy-egy forró siker emléke. A falon egy diadalmas, kibomlott szépségű nő, és vele szemben az, amivé lett. Ez volt a legszomorúbb szoba.

*

Így teremtődik az otthon, és így tartoznak emberek együvé. És ha nem tudnak feloldódni a közösségben, még csoda mindig történhet. Ezt itt úgy hívják, hogy szerelem.

Bizony az is van itt. A kor nem fejezi be ezt sem, csak a halál. Ez fittyet hány a szabályoknak és minden módon megkeresi azt a rejtett ösvényt, amelyen napvilágra törhet. Egy esetet mesélek el ezekből. Minden idők legnagyobb helyi megrőkönyödését okozta.

Z. bácsi ötven évi boldog házasság és egy évvel felesége halála után megnősült. A temetés után ugyan elköltözött a gyerekeihez, de hamarosan visszakönyörögte magát.

— Vágyódtam ide vissza! — mondta egyszerűen.

Ebbe az otthon vezetősége és közvéleménye nem talált kivetni valót. Ha visszajön, hát jó. De ő bejelentette, hogy megnősül.

Ennek mindenki ellene volt, legfőképpen a vezetőség. Úgyis kevés volt a hely, és most még külön egy házaspárról gondoskodjanak. Az nem megy!

Nem engedik, hogy ő itt benn megnősüljön?! Egy igazi, jó kiadós veszekedés, minisztériummal súlyosbítva, csak felajzotta az egyébként is hamar felélénkülő harcikedvet.

Ő nyert. A helyhiányon azonban a minisztérium sem segíthetett, legfeljebb azt jelenthette ki, hogy senkit sem lehet jogaiban korlátozni.

A szerencse most sem hagyta el. Egy másik pár is szerelembe esett. Mikor pedig vállalták, mind a négyen, hogy szívesen laknak együtt, egy szobában, akkor a helyhiány is megoldódott.

Most itt ülünk a két házaspár szobájában. A szobában négy ágy. Virágos terítő az asztalokon, az ágyon, ugyanez a függöny is. Rádió, 2 szekrény, székek. Mindenhol tisztaság és jó ízlés. Látszik, hogy a lakók többsége és a vezetőség is nő. Férfinak se türelme, se ízlése nem lenne ehhez. Beszélgetünk. Z. bácsi régi ismerősöm, könnyen fordul a szó.

Elmondja a szerelme történetét. Több mint ötven éve volt egy menyasszonya. Összevesztek és bosszúból megnősült. A volt menyasszony is férjhez ment, de unokahúgának sokat beszélt a régi Z.-ről, akit még mindig szeretett. Ez az egyedülmaradt lány végül ugyanannyit gondolt a férfira, mint a volt menyasszony. Egyedül élt, unokaöccse háztartását vezette, ráért gondolkodni.

Az unokaöccs 65 éves korában megnősült. Az új asszonynak már útban volt. Szedhette a batyut és mehetett a szegényházba. Nem akart. Inkább az elmegyógyintézet, vagy a temető! Végül mégiscsak beletörődött.

Itt úgy élt, mint a remete. Senkivel nem érintkezett, az ebédet a szobában ette meg és mindenkit került. Úgy érezte, hogy szégyenbélyeg van rajta. Itt került össze Z. bácsival. Addig vigasztalták egymást, míg elő nem álltak az esküvővel.

Erre tört ki a botrány! Z. bácsi még mindig szép szál ember. A 81 évéből nyugodtan letagadhat huszat. A menyasszony is a 64 évéből tizet. De nem is ez volt a baj! Z. nénit mindenki ismerte és szerette. És itt, ahol az emlékeket jobban ápolják, mint bárhol a világon, egy év múlva ismét esküvő!

De botrány ide, botrány oda, a vége mégiscsak házasság lett. A férfi ezt mondja:

— Kell az embernek valaki, aki szereti.

Az asszony meg azt:

— Árvaságomban ilyen boldog még nem voltam.

Így beszél. Körülményesen, ünnepélyesen. „Idegenek kőrében". Hosszú ő-vel. „Nagy magányomban". Szertartásos, de melegszívű és szerény. Ötven éven keresztül minden hasztalanul összegyűjtött szeretetét most két marokkal szórná szét. És még a különben nem könnyű természetű Z. bácsit is megváltoztatta.

Így hát szeretik egymást, fenntartás nélkül, nyíltan, bátran, mit se törődve az ellenkezéssel. Még ezt is hozzáteszi az asszony:

— Ki tudja, mikor jön a boldogság!

Bizony ki tudja, mikor jön? És talán ezt a nyílt, aggálytalan boldogságot mintha kicsit azért is elleneznék, mert egy hajszálnyit irigyek is rá.

Giccses történet? Szirupszerű? Bizony az! Nem tehetek róla, én nem mertem volna kitalálni. De hát az élet megteheti. Tudom, kicsit talán humoros is, de én nem tudtam rajta nevetni. Érzelmes vagyok és meghatódtam.

*

Mohácsi György: Pihenő

Krajcsirovics Henrik: Tüdőszűrés VII. aknán

Van az otthonon belül egy külön birodalom. Erről is kell beszélnem. Ez a betegszoba. Kínos tisztaság, rend és gondoskodás. Ez a betegápoló nővérek birodalma. A tisztaság azonban nem tudja feledtetni, hogy ez a halál előszobája. És túl tisztaságon, renden, gondoskodáson, minden tele van az elmúlás furcsa, kesernyés és émelyítő szagával. Egyetlen élőlény sem tud igazán szépen meghalni, csak a fa. A fa egyszerre elkezd korhadni, puhává válik, lombja leesik és elomlik. Még halálában is olyan kesernyés, fűszeres illata van, mint a szárított gombának.

Az ember elmúlása nem ilyen. Mindig marad belőle valami kellemetlen, az elmúlás szaga. Itt is ez van.

De ezek az emberek már többnyire bölcsek. Megértek a halálra. Itt találkoztam egy nagyon különös emberrel. Különös emberrel? Nem is volt talán különös, csak kemény. Megedzette az élet és a hite a pártban. Régi emigráns. A Tanácsköztársaság bukása után menekülnie kellett. Elfogták. Börtön, szökés, börtön, szökés. Közben harc pribékekkel, maradisággal, árulóval és ellenséggel. Odaadta az életrajzát. Rövid életrajz volt, négy oldal. Mert ami történt vele, az legfeljebb két kötetbe férne el. A címe az lehetne: „Egy ember, aki mindig hű volt".

Itt is az. Amikor láttam, azt hittem haldoklik. Szürke, ólmos arccal feküdt és levegő után kapkodott. És rohamát leküzdve fölült, s tisztán, világosan, — olyan akaraterővel, amilyennel élt egész életében —, beszélni kezdett. Ó, nem magáról, hanem a világról, melyből kilép, és arról a világról, amelyben hitt és amelyet harcban, börtönben, nyomorúságban épített. És amelytől most nyugodtan, és úgy búcsúzik, mint aki tudja, hogy jó munkát végzett és nyomát nem lepi be a feledés.

*

Így élnek ők, az öregek! Különféle helyről, más-más úton jöttek ide, hogy összeolvadjanak egyetlen közösséggé. Nem kallódnak úton, útfélen, nincsenek kitéve önző rokonok dühének, idegenek kegyének. Ha megsérültek, itt lábra állnak és visszakapják azt, aminél többet senki sem adhat nekik: az önérzetüket. Azt, hogy nem feleslegesek, hogy ahhoz a világhoz tartoznak, ahol éltek, az emberi közösséghez. Adassék érte dicséret a közösségnek!

Ismeretlen angol útleírás Pécsről

Richard Bright (1789—1858) hírneves angol orvos és fizikus volt, róla nevezték el a vesebetegségek egy fajtáját, amelynek tüneteit ő vizsgálta ki először (Bright-kór). Klimatológiával és közegészségüggyel is foglalkozott, bejárta Izlandot, 1814—1815-ben pedig a német, osztrák és magyar kórházakat tanulmányozta, valamint a badacsonyi borvidék különleges éghajlati viszonyait. Bécsi és magyarországi tapasztalatairól két könyvet adott ki; az első, amelyről itt szó van, útleírás, és noha egyike a legjobbaknak, amiket régebben hazánkról írtak, nálunk nem keltett figyelmet. A lexikonok feljegyzik ugyan a címét, de ismertetés, kivonat vagy közlés sem jelent meg róla-belőle, még Birkás Géza is csupán említi, pedig ő rendszeresen gyűjtötte és feldolgozta a rólunk szóló külföldi útleírás-irodalmat. Közönségünk előtt ismeretlen munka tehát, s Pécsről szóló alábbi leírása az első részlet, mely belőle magyarul megjelenik, A ritka kiadványt Hernády Ferenc könyvtáros szerezte meg a pécsi Egyetemi Könyvtár útján rövid időre, így jutottam a lefordításához.

Címe: *Travels from Vienna through lower Hungary; with some remarks on the state of Vienna during the Congress, in the year 1814. By Richard Bright M. D. — Edinburgh: Printed for Archibald Constable and Company, Edinburgh; and Logman, Hurst, Orme and Brown, London. 1818.* XII. 642. lap. Appendix CII lap. 10 t., 2 térk., 1 mell. (Utazások Bécsből alsó Magyarországon át, néhány megjegyzéssel Bécs állapotáról a Kongresszus alatt, az 1814. évben.)* Pécsről az 574—584 lapokon ír, ugyanitt a város rézmetszetű látképét is közli, Nyugat felől, kb. a gyermekkórház környékéről tekintve. A táj és a főbb épületek híven vannak feltüntetve rajta, de a részletek kitöltése önkényes, nyilván a szerző vázlatos helyszíni rajza nyomán készült; ennek a reprodukcióját sem tették még közzé idehaza.

Bright, úgy látszik, 1814-ben járt Pécsett; beszélt németül, a városokat javarészt német nevükkel jelzi, Pécset Fünfkirchennek nevezi; a fordításban a magyar neveket használom, a magyarázó jegyzeteket szögletes zárójelbe teszem. — Pécsett mindössze két napot töltött, Szentlőrincről indult postakocsival egy májusi napon, valószínűleg Pünkösd szombatján, és este érkezett meg.

*

„A baloldalt vonuló hegyek felső részét mindenütt erdők borítják, az alsóbb részeket gazdag szőlőskertek; a lejtőkön négy népes falu látható, mindegyiket temploma jelzi. Átmentünk az egyiken, házai nagyobbak voltak, mint a magyaroknál szokásos, elmondták nekem, hogy ez német település, és a parasztok a szokásos robotot végzik földesuruk számára. [Bright a „robot" szót használja.] A tájék majdnem egyforma maradt, míg Pécsre értünk; ez nagy város, a hegylánc oldalában fekszik, melynek lába mentén utaztunk sok mérföldön át. A hegység e részének neve Mecsek. Reggel láttam, hogy ablakom tágas térre nyílt, melynek túlsó szélén egy török moszké maradványai álltak, még ép minaréval, amelyről [valaha] az imámok szólították imára a híveket. [Ebből kitetszik, hogy Bright a Korona fogadóban szállt meg; a „moszké" Jakováli Hasszán dzsámija, a volt kórházkápolna.] A pásztorok, nagy, fekete kutyáikkal, éppen összeterelték a város marháit, hogy a napi legelésre hajtsák; és mintegy száz paraszt, férfi-asszony, ment arra körmenetben, valamelyik szomszéd faluból jövet, hogy felajánlják imáikat a város különböző oltárainál, és áldásért kö-

* Másik magyar tárgyú könyve: *Remarks upon the hills of Badacson, Szigliget etc. London, 1819.* (Megjegyzések Badacsony, Szigliget, stb. hegyeiről.)

nyörögjenek a következő aratásra. Ezt a szertartást mindig május elején végzik, főképpen a németek, kik e kerület falvainak túlnyomó lakosságát teszik, s általában buzgó katolikusok, míg a magyarok errefelé többnyire protestánsok.

A németek viselete egy dologban meglehetősen jellegzetes; [:] rövid nadrágok és harisnyák, — ez az öltözék valóban ismeretlen az igazi magyar előtt, és nagy megvetéssel szemléli. Később csatlakoztam e körmenethez; résztvevői javarészt németek voltak, kabátjuk, nadrágjuk fehér gyapjúból készült, körülfutó zöld vagy vörös szegéllyel. Az asszonyok általában kék szövetből való, hosszú köpenyt hordtak és kék szoknyát, ami sokkal kevésbé csinos és komorabb viselet, mint a magyarok és az illirek [délszlávok, sokacok] ruhái. — Egy ideig követtem a körmenet útját; de amikor láttam, hogy e kegyes zarándokok egy igen kedvelt szentély felé tartanak, amely majdnem két postaállomásnyira van Pécstől [Gyűd?], elváltam tőlük, és visszatértem, hogy bejárjam a várost. Dél felől tekintve, Pécs igen hatásos látványt nyújt. Egy mészkőhegység oldalában fekszik; néhány háza jelentékeny méretű, és minthogy a templomok általában legalább kéttornyúak és a rendházak [templomai] szintén, az egész látványosabb képet nyújt, mint az ember várná egy mérsékelten jól épített és 9000-nél kevesebb lakosú várostól. A régi falak egyrésze, miket I. Péter (megh. 1040-ben) épített, még áll; és kívülről egy sor alacsony házat ragasztottak hozzájuk, támasztékul. Pécs különleges jelentőséggel bír a magyar egyháztörténet és irodalom szempontjából. Már igen korán, 1009-ben, püspökséggé emelte Szent István, s azóta egymásután hatvanhat püspök szolgált díszére, kik közül sok valóban ékessége volt magas állásának, írásaival támogatván a tudományt (irodalmat) és munkájával segítvén a kereszténység haladását. 1364-ben I. [Nagy] Lajos egyetemet alapított itt, melynek előadásait egy időszakban 2000 tanuló hallgatta, de a mohácsi csata (1526) után teljesen elpusztult, és Pécs, mint iskolaváros, újból ismeretlen maradt 1694-ig, amikor a jezsuiták kollégiumot alapítottak [itt], mely jó hírnévre tett szert. Nagy a tudós emberek száma, akik ez intézmények történetét ékesítették; de az utóbbi években az, ki a dicséretekből a legnagyobb osztályrészt érdemelte ki, és máig él sok pécsi lakos emlékezetében, ám mindnyájuk hálájára tarthat igényt —, tisztelendő Klimó György püspök. Élettörténete csupa érdekesség, s meglepő példáját mutatja az érdem hatalmának, mely birtokosát a legkedvezőtlenebb körülmények közt is magasra emeli. Ez a nagy ember 1710-ben született szegény magyar paraszt szülőktől Lopassón, Nyitra megyében. Szülei alacsony helyzetükben is megtalálták a módját, hogy nyilvános iskolába járassák, azután — többre hivatottnak találva — Nagyszombatban, ahol kitűnt fáradhatatlan szorgalmával, úgyhogy csakhamar kinevezték a vágújhelyi kis parókiára. Ezután az esztergomi hercegérsek titkára lett, majd pedig a pozsonyi káptalan tb. kanonokja. Itt rövid ideig maradt, minthogy hasonló minőségben az esztergomi káptalanhoz tették át. Esterházy Imre gróf, az időben Magyarország prímása, kellőképpen értékelni tudta érdemeit, s így szokatlan gyorsasággal haladt előre pályáján. Elnyerte az egyesített apáti és főesperesi méltóságot, címzetes püspöki ranggal tüntették ki, s mielőtt 30-ik évét betöltötte volna, a magyar kormánytanács tagjává nevezték ki. 1747-ben Mária Terézia Bécsbe hívta, hogy fontos állást bízzon reá a magyar kancelláriában. Négy éven át kiváló tisztességgel látta el új hivatalának kötelességeit, s 1751-ben érdemeinek jutalmául megkapta a pécsi püspökséget. 26 évig viselte e fontos tisztséget, oly módon, hogy megnyerte az egész egyházmegye őszinte tiszteletét; ugyanez idő alatt nagy szorgalommal látta el Baranya és Tolna vármegye főispáni hivatalát, melyhez 1755-ben a verőceit is hozzácsatolták. Egy igen bajos, nehéz ügyben is, a Veszprém megyei hatóságok viszályában, nagy dicséretet aratott az ügyességével, amellyel a döntőbíró nehéz feladatának tett eleget. Életének egy későbbi szakaszában pedig a császárné ismét segítségét kérte az államtanács munkájában. Szüntelen gondot viselt püspöksége érdekeinek előmozdítására és bátorított a tanulásra; bőkezűségének legnemesebb emlékműve a nyilvános könyvtár, melyet 20 000 kötettel gazdagított, s nagy költséggel gondos másolatokat készíttetett értékes kéziratokról. Mindehhez egy bő anyagú régipénz-gyűjteményt csatolt, és jelentékeny összeget biztosított a könyvtár fenntartására és gyarapítására. Emellett templomokat és zárdákat építtetett, és számos nevelőintézetet alapított. Munkás és hasznos életét 1777-ben fejezte be. A támogatás, melyet a tudósoknak nyújtott, sok embert vont egyházmegyéjébe, kik aztán kitüntették magukat a tudományok és a szépirodalom, valamint a szigorúbban vett teológiai kutatások terén. Kölesy úr társaságában, akihez szerencsés voltam ajánló levelet hozni, meglátogattam a könyvtárat, s jobb vezetőt nem választhattam volna, minthogy épp nemrégiben minden szabad idejét arra használta fel, hogy adatokat gyűjtsön és adjon ki az alapító életéről. A könyvtár nagy-

számú értékes művet tartalmaz, de a modern irodalom tekintetében meglehetősen hiányos; ugyanis a mostani püspök, noha kiváló szellemű ember, nem igen törődik a gyarapításával. A termet sok arckép díszíti és emlékmű gazdagítja a püspökökről, akik egymást követték a püspökségben István uralma óta, s akik mind megtértek atyáikhoz, nem hagyva utódokat erényeik átöröklésére vagy emlékezetük ápolására.

A püspöki palota jelentős helyet foglal el a középületek közt, noha főként a konyha az, amit belső életéből az utasnak megmutatnak. Az egész városnak bizonyos szerzetesi színezete van, s ezt még jobban megnövelték ezekben a napokban a vallásos körmenetek és szertartások, miknek számát az évszak is szaporította. Hét tekintélyes templom van itt, a dómtemplomon vagy Szent Péter-székesegyházon kívül, és nem kevesebb, mint tizenkét moszké maradványa, melyek egyikét igen csinos templommá alakították át, s amely azelőtt a jezsuiták tulajdona volt. [A mai belvárosi templom.]

A székesegyház igen szép épület; három nagy négyszögletes tornya van, ezekhez még egy negyediket építettek [csak átépítették], azonkívül a hajó külsejét is átalakították s egyéb módon bővítették és díszítették. Belül úgy van elrendezve, hogy az egész szentély és a főoltár magasabban áll a templom többi részénél, és csinos lépcsők vezetnek fel rá; alatta pedig egy másik kápolna van építve [az altemplom]. Az épület még három kisebb méretű kápolnát foglal magába; ílymódon gyakran megesik, hogy egyszerre három nyelvű, magyar, szláv és német istentisztelet folyik a falakon belül, minden zavar nélkül. Úgy vélik, hogy a székesegyháznak ebből a sajátságából ered a város [latin és német] neve. Sétánk során a ferencrendiek templomához értünk, ahol körmenettel találkoztunk, mely reggel a dómtemplomtól indult, s most nagymisét hallgatott; és a szomszédos kertben egy csoport hölgy gyűlt össze, kik otthagyva az ájtatosságot, vidám sétával cserélték fel azt. Hasonlóképpen meglátogattuk az irgalmas testvérek [„Barmherzigen Brüder" írja a szerző] (Fratres Misercordiae) kolostorát, — ezt a rendet a többinél jobban megvédte a kormány reformáló kezétől kegyes és jótékony hivatása. Szegénykórházat tartanak fenn itt, melynek mintegy 24 ápoltja van. Tisztaság dolgában nem mutatott semmi kívánni valót, de a szellőztetés fontosságát úgy látszik kevéssé fogták fel, s a buzgó testvéreknek csak arra volt gondjuk, hogy a tömjénfüsttel elrejtsék azt, amit egy kevés friss levegő teljesen eltüntetett volna.

Fölkerestük a piacot, s a népviseletek igen tetszetős keverékére bukkantunk. Minthogy szép idő volt, a nők többnyire világos színű ruhákba öltöztek, — a magyarok és néhányan a szlávok közül különös eleganciával; és az áttört munkájú, széles szegélyek, melyekkel ingük ujját, rövid szoknyáikat és fejkendőiket díszítik, nagy változatosságot adtak megjelenésüknek. Azt hiszem, helyes a megfigyelés, hogy nem csupán Magyarországon, hanem Németország túlnyomó részében is a parasztasszonyok nagyobb súlyt helyeznek külső megjelenésükre, mint általában a mi parasztságunknál látható, kivéve persze Dél-Walest, ahol valami effélét tapasztalhatni. Alig lehet olyan asszonnyal találkozni, aki ne csavarná a kendőt homlokára, leeresztve arc és füle mellett, úgy hogy csak a szemét és orrát teszi ki a Nap hevének. Ez volt a pécsi piac népének egyetemes viselete; és társam rendesen előre tudta, milyen nyelven beszél egy-egy paraszt, a fejkendő különleges kötése módjáról. A vásártéren kirakva hevert a környék mindenfajta terméke, amit főként a parasztok hoztak be kis mennyiségben. Az év egyes szakaiban igen élénk kereskedelem fejlődik ki ezekben az árucikkekben Pécsett, mely Magyarország e részének fővárosául számít, és különösen nevezetes dohányáról és a sertések és marhák nagy számáról, melyeket évi nagyvásárokon bocsájtanak áruba.

Később a könyvtár ablakából láttuk, amint a körmenet visszatért a dómtemplomba. [A könyvtár akkor még a püspöki palotában volt elhelyezve.] Részben a helyi papságból és lakosokból állt, továbbá két — egy katonai és egy polgári — iskolának mintegy 700 tanulójából, amely iskolák a városban működnek; az első azok közé tartozik, amiket minden osztrák szolgálatban álló sorezred mellett felállítanak.

Délután kisétáltunk a hegyre, amely a város fölött emelkedik, hogy élvezzük a széles kilátást, és megtekintsük a török uralom néhány maradványát és a püspök nyaraló palotájának romjait [Tettyét]. Hasonlóképp alkalmunk volt e kószálás közben megszemlélni a papírmalmot, melyet a püspökség tartozékaként alapított a nagynevű Klimó, s ahol sok durva írópapirost gyártanak. A hegyről lefelé jövet szőlőskertek közt jártunk, melyeket a teljes virágzásban álló orgona dús sövényei vettek körül és egy- vagy két-fajta kőris, hasonlóképpen virágzó sövényeket formálva, köztük — mint észrevettem — a manna-kőris (Fraxinus ornus). [Másképp gyantás kőris,

mézgája hashajtó. — Itt kitérés következik a kőrisgyantát termesztő kísérletekről az 1800—1802 években országszerte; minthogy úgysem jártak sikerrel, és mert a dolog nem pécsi jellegzetesség, elhagyom.]

Amikor sötétedni kezdett, visszamentünk a városba, s az estét igen kellemesen töltöttük új, de kedves barátom, Kölesy úr családja körében. S talán tapintatlanság nélkül megengedhetem magamnak, hogy kis háztartásukat egy vázlat alapjává tegyem, mely Magyarország igénytelenebb polgárai nagyrészének életmódját kívánja bemutatni. Az udvarról a házba lépve, először a konyhán megyünk át, ez kicsiny helyiség, kőből rakott tűzhellyel fölszerelve, és ellátva fazekakkal, fogasokkal, amikkel a sokféle konyhai munkát végzik, egy rakás égő fa fölött, éspedig sokkal sikeresebben, mint az ember első pillantásra lehetségesnek vélné. A fogások mindazáltal olyan kiadósak, mint amilyenek az angol konyhát jellemzik, és levesekből és feldarabolt sülthúsokból állnak, főzelékkel. Ebből a helyiségből a nagyszobába lépünk, mely nappal társalgóul, éjjel hálószobául szolgál. A padló szőnyegtelen, s a falak többnyire meszeltek. A bútorzat gyakran igen jó, noha egyszerű, és két tiszta ágy áll a szoba sarkaiban, függöny és szőnyeg nélkül, az egyik a ház úrnőjéé, a másik az uráé. A háziasszony egy kis asztal mellett ül az ablaknál, és varrással foglalkozik. Férje egy kis mellékszobába vonul vissza, ahol íróasztala vagy könyvei állnak, hajlamai vagy körülményeinek szükségletei szerint. A cselédlányoknak kis szobájuk van, mely a konyhából nyílik, s itt alusznak, vagy igen gyakran a konyha sarkába állított ágyban, melyet nappal összehajtanak, éjjel pedig szétbontanak; esetleg földre terítik az ágyat. A gyerekek vagy anyjukkal alusznak, vagy a szolgálókkal, vagy pedig a nagyszoba valamelyik sarkában. Az ilyen családoknál a vendégnek sohasem ajánlják fel, hogy ossza meg a reggelijüket, amely semmi másból, csupán egy csésze kávéból és egy szelet kenyérből áll, s ezt [a vendégnek] tálaló tálcán hozzák be; de déli tizenkét órakor, a rendes ebédidőben nagyon szívesen meghívják [asztalukhoz], és minden ceremónia nélkül fogadják. Az étkezés kávéval végződik, és este kilenc órakor majdnem ugyanazokat az ételeket kapja vacsorára. De nem csupán étel-ital az, amivel ezek a derék népek kimutatni kívánják vagy tudják vendégszeretetüket az idegen iránt; hanem az állandó készség, amivel lemondanak saját kényelmükről, hogy apró szívességeket tegyenek, és a példátlan őszinteség, amellyel minden tájékoztatást megadnak, és támogatják, ahogy csak módjukban áll.

A pécsi társaság nagyon komornak tűnt fel szememben. Egy kis nemesi kör van itt, mely összetart, és rendszerint kisebb esti vendégségeken találkozik. A többiek társas élete néhány esti összejövetelre korlátozódik, olykor egy csésze tea megivására, — s még a mi falusi életünk kedélyessége is hiányzik belőle. Közkertekkel, sétaterekkel, ahol üdülni lehetne, s amelyek minden valamirevaló német falu lakosainak kedvelt szórakozóhelyei, itt úgyszólván sikertelenül próbálkoztak. Valóban, magam is tanúja voltam egy ilyen kísérletnek a következő estén. Egy kertet nyitottak meg ekkor és egy fürdőt, melynek vizét mesterségesen melegítették fel; az egészet roszszul tervezték, és még rosszabbul csinálták meg. Nem volt különb egy angol falusi sörháznál, gyepes tekepályával vagy kuglizójával. A püspöki könyvtár állandóan nyitva van a közönség számára, de alig látogatják.

Másnap reggel hat órakor megkondultak a harangok, és sok nép gyűlt össze mindenfelől, a városból is, meg a környékről is. A nagytemplom előtti füves lejtő érdekes látványt nyújtott, minthogy sok parasztember ezt választotta pihenőhelyül, s a tarisznyából elővéve élelmüket, falatozni kezdtek, igen festői csoportozatokat alkotva. Mások, miután elvégezték ájtatosságaikat a templomban, nagy tömegekben összeálltak, hogy zarándokútra induljanak, általában processzióban haladva, elöl kereszttel vagy zászlóval, és zsoltárokat énekelve menetközben. Ha a tervezett zarándoklat nagy útra szólt, a férfiak élelmiszeres tarisznyát kanyarítottak vállukra, míg az asszonyok fejükre tették holmijukat. Ezeket a kegyes vándorutakat nemcsak felnőttek teszik meg, gyerekek is részt vesznek bennük; és nem szokatlan dolog az ilyen utazásoknál, hogy két hétig is távol maradnak otthonuktól. Láttam egy efféle, igen érdekes körmenetet, amint a városba érkezett délután: mintegy negyven fiatal parasztlányból állt, akik egy kegyhelyről tértek vissza, s mindegyik egy korsó szentelt vizet vitt; mind vidámak voltak és csinosan öltözöttek, s az edények, amikben a vizet vitték, fekete cserépből készültek [„mohácsi feketefazék"] egészen antik mintára; nagyban emelték a csoport tetszetősségét, jellegzetességét.

Nyolc órakor népes körmenet gyűlt össze: iskolásfiúk, papok, polgárok, és a dómtemplom felé indult. Magyarország e részének sokféle lakosa keveredett össze benne, s nem volt nehéz megkülönböztetni őket. A magyarok, még a köznéphez tar-

tozók is, kék huszárruhát viseltek, bőven paszományozva, vállukra mentét vetettek, és rövidszárú csizmájukat ezüsttel szegték; a németek jobbadán nagy köpenyekbe burkolóztak; az illirek ruháját sokkal kevésbé élénk színek díszítették, mint a magyarokét, s hajukat nagy varkocsba fonva, hátul leeresztették; ugyane nép asszonyai födetlen fővel jártak, hajukat simán hátrafésülték, hosszú fonatban, végére csokrot kötöttek piros szalagból, ujjas mellényt hordtak zöld vagy sárga színben, sokféle színű szoknyát, vörössel hímzett kék harisnyát és papucsforma magassarkú cipőt. Néhány öregasszony vörös sapkát vagy fejkötőt tett fejére. Ebéd előtt barátommal kisétáltunk egy órajárásra levő faluba, mely német település, a püspök birtoka, s itt egy kis tejgazdaságot tart fenn. A parasztok mind szép ruhában voltak, minthogy épp akkor jöttek a templomból. Beszédbe eredtünk egyikükkel, meghívott házába, s megengedte, hogy kíváncsiságomat kielégítendő, minden szögletét megvizsgáljam. Élelmiszerekkel telt raktára volt, felesége épp ebédet főzött: főzelékfélét lisztből, tejből és zöldségből, továbbá metélt tésztalevest. Ezután egy kevés kenyeret és tejterméket ettünk erősítésül a püspöki tejgazdaság vezetőjének házában; és miután annyi tejetturót ettünk, amennyi jólesett, fejenként körülbelül egy penny árat fizettünk érte. Vendéglátónk gondozza és ellátja a marhákat, aminek fejében az övé mindaz, amit szerezni tud, miután bead kb. 30 font schmaltznak nevezett aludtejet minden tehén után és száz nehezék sajtot általában. Úgy látszik, jól ellátja dolgát, és gond nélkül megél. A városba visszatérve, a délutánt kellemesen töltöttem el, és fölkészültem a másnap kora reggeli továbbutazásra".

VÁRKONYI NÁNDOR

Pécs francia szemmel

Pécs számos külföldi országismertetés és útinapló lapjain szerepel. Ezek a különböző időkből és különféle személyektől származó feljegyzések egybehangzó dicsérettel szólnak a város fekvéséről, szelíd éghajlatáról, környékének gazdagságáról. Az alábbiakban néhány XVII—XIX. századi francia leírást ismertetünk Pécsről, amelyet e források hol német (Fünfkirchen, Finfkirken), hol francia nevén (Cinq-Eglises), egy ízben pedig Ötegyházák néven említenek. Adatszerűen újat ezek a feljegyzések nemigen tartalmaznak, érdekességük inkább az utazók szubjektív megfigyelésének rögzítésében rejlik.

1650-ben jelent meg Pierre Davity könyve Párizsban, *Description générale de l'Europe, quatrième partie du monde* (Európa, a világ negyedik részének általános leírása) címmel. A benne szereplő Pécsre vonatkozó rész forrását Istvánffy Miklósnál találjuk meg szinte szóról szóra, főleg ami a város fekvését és jelentőségét illeti.

„... *A törököké még Mohácstól nyugatra* — írja Davity — *valamivel több mint négy kismérföldre a Dunától és háromra a Drávától Ötegyházák városa, melyet a németek Fünfkirchennek neveznek. Ez ugyanannyit jelent, mint a magyar név. A törökök Pecsevnek hívják. Ám ez a város alig van megerősítve azonkívül, hogy a Megesz vagy Meszek nevű hegy olymódon emelkedik föléje, hogy onnan könnyű szerrel lehet ágyúlövésekkel veretni a várost. Mindenfélében bőséges földjének kiválósága, kitűnő borai és nagy számú marhái következtében, miket a környező erdők táplálnak, meg a Dunából és Drávából származó halaknak sokasága miatt is, ez a város mindenképpen Magyarország első városai közé tartozik. Mostanság azonban olyan, akár a puszta sivatag, alig lakják mások, mint török katonák...*"

1712-ben utazott keresztül Pécsett Aubry de la Motraye, francia világjáró, ázsiai és afrikai útja kezdetén. *Voyage su Sr. A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique* (A. de la Motraye európai, ázsiai és afrikai utazása) c. könyvében, amely 1727-ben jelent meg Hágában, és a kor egyik nagy könyvsikere volt, a következőket írja Pécsről:

„... *Azután Pécsett haladtunk át. Ez jó várral védett város. A történelemben ama győzelem által híres, amelyet a császári csapatok arattak itt a törökök felett 1687-ben...*"

Motraye, aki utazása során Rákóczival és Thökölyvel is megismerkedett Konstantinápolyban, tévesen teszi a város felszabadulását 1687-re, mert az egy évvel korábban történt. Az nem meglepő, hogy a romokból éppen csak éledező városról nincs több mondanivalója, bizonyára nem sokáig időzött falai között.

Az 1760-as években fordult meg a városban távolkeleti tanulmányútja kezdetén egy francia ipari szakember, Jean-Claude Flachat, a lyoni akadémia tagja. A Lyonban, 1766-ban megjelent *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales* (Megfigyelések Európa egy része, Ázsia, Afrika és Kelet-India kereskedelméről és iparáról) c. munkájában így ír a városról:

„... Pécsett tértünk nyugovóra. Kellemes fekvésű város, egy hegylánc aljában, hol sok bort szüretelnek. A város sokkal hosszabb, mint széles. Magyarországon nem láttam még ennyire kedves várost. Százötven évig a törökök birtokolták, s magas falakkal és igen-igen mély árkokkal vették körül. A hét toronyból, amelyet a mecse-

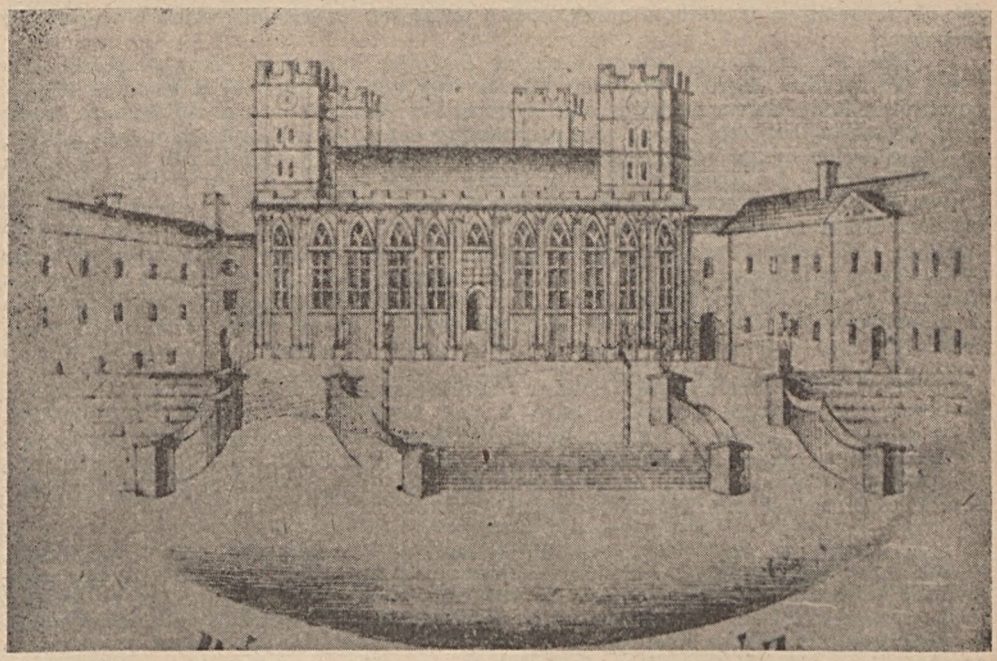

A pécsi székesegyház ismeretlen ábrázolása.
Nagy Ferdinánd *Erkölcsi képcsarnoka* (1847) címképe nyomán

tek mellett emeltek, három még megvan. Sajátságos szerkesztésűek. Nyolcszögletes, elég magas megemelt rész az alapzatuk, s a tornyok kupolája gyanánt egy körösköbe két lábnyira kiugró mellvéd szolgál. Innen hívják a papok imára a muzulmánokat. A mellettük lévő mecsetek kupolával fedett négyszögletes építmények. Valamennyi terméskőből készült, s nekünk nincsen olyan szent épületünk, amely szilárdabban volna megépítve..."

Flaghat jól érezhette magát a városban, mer néhány nap múltán ismét itt találjuk. Ekkor a következőket jegyezte fel útinaplójába:

„... Visszajöttünk Pécsre. Elhatároztuk, hogy itt töltjük el a szép időt, mert a város fekvése kellemetes, minthogy a hegy lejtőjén fekszik, védetten az északi széltől. Ezért itt sokkal kevésbé lehet érezni a hideget, mint egyebütt. A főtemplom szép, jó ízléssel, roppant szilárdan van építve. A törököknek mecsetül szolgált. Ám semmiben

nem látom nyomát annak a barbárságnak, mellyel ezt a népet vádolni hallottam volt..."

F. S. Beudant, a kiváló francia geológus beható tanulmányokat folytatott Magyarországon 1818-ban. Tanulmányútja eredményeit 1822-ben tette közzé Párizsban, *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie, pendant l'année 1818* (Ásvány- és földtani utazás Magyarországon 1818 folyamán) címmel. Munkájában kitér a Pécs környékén található szénlelőhelyekre, de a városról is szól néhány szót:

„*...Nagyon fontos volna Magyarország számára, hogy szénbányákkal rendelkezzék, de úgy látszik, ez az ország kiváltképpen szegény e tekintetben, bármit is mondott róla egy modern francia szerző, Marcelle de Serres, Utazás az Osztrák birodalomban című művében. A biztos kiaknázásra alkalmas egyedüli bányák Baranya megyében vannak, részben Pécs mellett, részben Egregynél és Siklósnál; egyébként csak azokban a hegyekben remélhető szén, amelyek Kelet-Galiciától választják el Magyarországot, de mostanáig kevés nyomát találták csupán. Egyedül a Pécs melletti Vasas bányái azok, ahol némi eredménnyel bányásztak. A szenet a környékre szállítják el, de nemigen távolabb Pestnél, ahol a lakatosok és patkolókovácsok használják szívesen.*

Fünfkirchen városa (latinul Quinque Ecclesiae, magyarul Pécs), Magyarország egyik legrégibb és legtekintélyesebb városa. Úgy vélik, hogy már a rómaiak idején fennállt, s hogy akkor Serbium volt a neve. Az vezetett erre a véleményre, hogy nagy mennyiségben találtak itt régi maradványokat. Ami a Fünfkirchen nevet illeti, ez valószínűleg onnan származik, hogy régen valóban öt templom állt itt. A város mindenkor nagy fontosságú volt. Szent István király püspöki rangra emelte, s püspökét az ötödik helyre sorolta az ország püspökeinek rangsorában. I. Lajos egyetemet alapított itt. A város igen csinos fekvésű, meglehetősen jól van építve, belső területe nagy és elég szép. Szolimán szultán, amikor a híres mohácsi csata után birtokba vette, olyan kellemesnek találta, hogy földi paradicsomnak mondotta. A magyaroknak van is egy közmondásuk, amely a város fontosságát hangsúlyozza, mondván: A németeknek Bécsük van, a magyaroknak Pécsük. (Németnek Bécs, magyarnak Pécs)..."

X. Károly francia király bukása után évekig külföldön tartózkodott Charles Lemercier de Longpré d'Haussez báró, a volt tengerészeti miniszter. 1835—36-ban járta be Közép-Európát, ekkoriban került el Pécsre. *Alpes et Danube du voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie* (Az Alpok és a Duna, svájci, stájer- és magyarországi, valamint erdélyi út során) címmel adta ki úti élményeit Párizsban, 1837-ben. Pécsről ezeket találjuk d'Haussez könyvében:

„*...Harminc mérföldes, megszakítás nélküli lovaglás után értem be Pécsre, miután egy olyan sűrűségen haladtam keresztül, amelynek határát, mivel semmi nem jelzi, és hiányzó horizontját, a képzelet kénytelen megalkotni. A város csinos módon terül el azon a lejtőn, amelyet annak a véget nem érő fennsíknak süllyedése alakít ki, ahol átjöttem. Több római sírtöredék és felirat bizonyítja régi voltát a városnak, amely néhány jó ízlésű modern épülettel és egy főleg, a mérete és szabályossága miatt figyelemre méltó, félig gótikus stílusú székesegyházzal dicsekedhet...*"

1845 májusában járt Pécsett M. William Rey svájci utazó. Munkájában (Autriche, Hongrie et Turquie 1839—1848. Paris, 1849.) a következő rövid megjegyzést teszi a városról és környékéről:

„*...Kilenc óra hosszat tart az út kocsival Szekszárdtól Pécsig. Ez a gabona- és dohánytermő vidék csak a néhány gazdag útmenti barázda tulajdonosa számára lehet értékes. Pécs kis német város. Szarvasmarha- és lóvásár volt éppen, ám az eladásra kerülő jószág meglepett hitvány külsejével. Ezt a kicsiny várost a janicsárok védelmezték, s tőlük foglalták vissza 1686-ban...*"

HERNÁDY FERENC

Szederkényi Ervin

A modernségről

(Hozzászólás Marsall László—Tellér Gyula:
„Formai vizsgálatok a modern költészet területén" című tanulmányához.)

Az „előcsatározásokat" is beleszámítva negyedik éve folyik már új költészetünk „nyilvános tárgyalása". Fortisszimó indult a vita, az ügyhöz méltó lelkes hevességgel, de igen tisztázatlan fogalmakkal. Csakhamar kiderült, hogy a vitatkozók gyakran azért nem értenek szót, mert más malomban őrölnek. Megkezdődött az alapvető esztétikai fogalmak pontos körülhatárolása. A szocialista realizmus, tartalom és forma, modernség és modernizmus legfontosabb terminusai váltak mind egyértelműbbé, s ezzel nyílt meg a lehetőség a költői gyakorlat kérdéseinek konkrét elemzésére, az egyes jelenségek értékelésére.

A fogalmak tisztázása nemcsak hazai probléma, hanem általában a szocialista esztétika legfontosabb, legsürgetőbb feladata. E kérdések körül zajlottak a szovjet irodalomtudomány vitái is, ezekről beszélt több felszólaló a szovjet írók harmadik kongresszusán.

A viták és a kongresszus eredményei tisztázták, hogy a szocialista realizmus nem korlátozható sem világnézetre, sem alkotó módszerre, lényegét e kettő dialektikus egysége adja. Ebből a szempontból új tartalmat nyert a modernség fogalma is. A szocialista esztétika a modernséget a mű *tartalmi* oldaláról közelíti meg, ellentétben a burzsoá esztétikával, amely modernségen általában *formai* újítást ért. A modernség tartalmi oldalról korszerű tematika és korszerű állásfoglalás szétválaszthatatlan egysége.

A tisztázott fogalmak használata az irodalmi közéletben még nem általános. Túl frissek még, talán nem is mindenki fogadja el őket, s nincs vége a vitának sem. Sok részlet kidolgozásra vár. A „modern" szó is annyi feszültséget hordoz még, hogy hallatára a legtöbb irodalmár felkapja a fejét.

*

A vitatott tanulmány (l. a Jelenkor II. évfolyamának 5. és 6. számában!) a modern költészet formai lehetőségeinek rendszerezését tűzte ki célul. A „modernséget" vizsgálva leszögezi, hogy a fogalom „elsősorban tartalmi kategória, s a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik". A tartalom modernségét a XX. század új *élményvilágában* jelöli meg, majd ezt az igen általános meghatározást felhasználva (vitatására még visszatérek) értelmezi a költői műalkotás tartalmának és formájának viszonyát oly módon, hogy a műalkotást tartalmi és formaelemek láncára bontja, amely láncban „csak az elemek egymáshoz való viszonya dönti el, hogy mi tartalom és mi forma". Ez röviden azt jelenti, hogy tartalom és forma szétválaszthatatlan, és ez így elfogad-

ható. Most következik azonban a kérdésnek az a leegyszerűsítése, amellyel nem lehet egyetérteni. A lánc két végén megjelölnek a szerzők „abszolút tartalmat" és „abszolút formát", s azt állítják, hogy mivel „a két szélen álló legformább forma és legtartalmabb tartalom között az egyik oldal felé mindig formai, a másik oldal felé mindig tartalmi arcukat mutatják a költői eszközök", a modernség a tartalom-forma lánc minden tagján megtalálható, ezért, ha ennek a láncnak a tagjait mint formai elemeket vesszük vizsgálat alá, kimutatható, „melyek azok a rendszerbe foglalható és elemezhető költői eszközök, amelyek az *alapélményen kívül* (az én kiemelésem. Sz. E.) a modern versek modernségét létrehozzák. Itt már a modernségnek a tartalomtól elszakított formai értelmezéséről van szó, amely ellentétben áll a tanulmány elején jelzett, lényegében helyes tartalmi kiindulással. Mihelyt ugyanis kimondjuk, hogy a tartalom-forma lánc tagjait mint formai elemeket vizsgáljuk, abban a pillanatban a lánc két vége valóban abszolútizálódik, megszűnik a két pólus egybeesésének, felcserélésének lehetősége, kiküszöbölődik a dialaktika, elválik a művészi alkotás formája a tartalmától. E szétszakításnak a következménye, hogy a forma, elvesztve kapcsolatát a tartalommal, szétesik költői eszközökre, amelyek természetesen fellelhetők a költészet történetének minden korszakában. Különbség van azonban a forma, formai elemek és költői eszközök között. A különbségre Király István hívta fel a figyelmet a modernizmus vita során: „A rím, a ritmus, a hasonlat, a kép s a poétikában felsorolt többi kellék — állandó, de önmagában néma eszköze a költészetnek. Formává csak akkor lesz, ha jelentést kap. Hiszen a forma mindig az eszközöknek meghatározott, bizonyos kérdések, gondolatok, hangulatok felidézésére szolgáló, s ennek megfelelően hangsúlyozott rendszere. Nem önmagában él, szervesen nő ki a világnézetből." (A modernizmusról. Kortárs, 1958 december.) Ilyen értelemben a formai eszközök mindig konkrétak, kapcsolatban állnak a világnézettel, szemben a költői eszközökkel, amelyek ebből a szempontból elvontak, általánosak, állandóak. Azért fontos ez a disztinkció, mert evvel kiküszöbölhető a modernség ellentmondó meghatározása. A tanulmány szerint ugyanis a modern formai eszközök „egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére." Így kerülnek egymás mellé a példák során Artaud és Majakovszkij, József Attila és Weöres Sándor. Véleményem szerint Artaud-nál és Majakovszkijnál nem ugyanazon a modern formai eszközök hordoznak ellentétes tartalmakat, hanem ellentétes tartalmuknak megfelelően alkotnak ugyanazokból a költői eszközökből adekvát formát. Majakovszkij tartalmának megfelelő modern költeményt, Artaud pedig ugyancsak tartalmának megfelelő modernista költeményt. A közös költői eszközök a költeményen belül ellentétes formát építő eszközökké válnak. Artaud-nál a modernség csak látszólagos külső máz, ruha, de nem test.

Amint látjuk, tartalom és forma szétválasztása, ebből fakadóan forma és költői eszközök összemosása okozza, hogy a tanulmány helyesnek látszó modernségmeghatározása ellentétébe fordul, lehetőséget ad modernség és modernizmus, reakciós és haladó világnézet egybefoglalására. Mi tette azonban lehetővé azt, hogy ez a felbontás megtörténjen? A hiba forrása már az eredeti, látszólag helyes meghatározásból kielemezhető. Az eredeti meghatározás szerint a modernséget a XX. század emberének új, régebbi korokkal nem közös *élményvilága* jelenti. Ez az élményvilág a tartalom, amely meghatározza a modernséget. Elfogadható-e a tartalomnak ennyire általános meghatározása? Úgy látszik, nem. Amint a bevezetésben volt már róla szó, a tartalom tematika és állásfoglalás szétválaszthatatlan egysége, a modern tartalom tehát korszerű téma

és korszerű világnézet dialektikus egysége. A tanulmány fenti tartalommeghatározása, az *élményvilág* a tartalomnak a tematikai oldalát domborítja ki, s elhanyagolja az állásfoglalás oldalat. Az élményvilág csak mint valóságtartalom szerepel, hiányzik belőle az alkotó rész, a világnézet, mely rányomja bélyegét a formára is, mert mint az alkotó módszer egyik lényeges tényezője, részt vesz a valóságanyag kiválogatásában, az elhagyásban, a komponálásban. Nem következik persze ebből, hogy adott világnézetnek csak egy forma felelhet meg, s csak bizonyos számú és minőségű formai eszközök. Erről szó sincs. Az viszont látnivaló, hogy a világnézet elhanyagolása az alkotó módszerben a valóságtartalom előtérbe helyezésével lehetővé teszi tartalom és forma szétválasztását. A forma ilyen esetben ugyanis valóban a szó szoros értelmében egyszerűen tükrözi az aktivitásától megfosztott tudattartalmat és modern tartalom (XX. századi élményvilág) esetén a tükörkép oldaláról, formai oldalról is megközelíthető a modernség, anélkül, hogy — látszatra — elszakadtunk volna a tartalomtól. S a valóságra fordítva: ilyen módon sikerül elleplezni tartalom és forma tényleges szétválasztását. A módszerben nem nehéz felfedezni Lukács György ún. „beleélési" elméletének néhány lényeges vonását, ez az út fővonalában, alapját tekintve az objektivizmus felé vezet.

A szemlélet veszélyei főleg a tanulmány első részében kísértenek, a második közleménynek a kompozíciót tárgyaló része bizonyos fokig korrigálja az első rész hibáit, itt a válogatás, a komponálás szempontjainak helyes felhasználásával valóban tartalmi-formai elemzésre törekednek, megkísérlik elkülöníteni egymástól a modernséget és a modernizmust.

*

A tanulmány lényege a modern költői eszközök rendszerezése. A szótartományok, szférák, periódusok, a szerkezet vizsgálata tartalmazza a legértékesebb anyagot, a legtöbb új szempontot. A rendszerezés alapját, a szót először általános nyelvi eszközként határozza meg a tanulmány, majd az ilyen alapon létrehozott tartomány osztályozást alkalmazza a költészetre. A költői eszközöknek így keletkezett rendszerét vizsgálja azután régebbi és XX. századi művekben. A módszer, amely a legkisebb elemből, a szóból kiindulva a szférán és perióduson keresztül vezet a szerkezetig, megint felidézi a megmerevített tartalom-forma láncot. A szférák és periódusok vizsgálatánál e módszer miatt nem látszik szükségesnek az egész költemény figyelembevétele, meg kell elégednünk néhány sor egységéből kiragadott idézettel. (Weöres Sándornak és Pierre Reverdy-nek Weöres Sándor által fordított költeményei alkotják a fő modern példatárt.) Mivel a periódusok vizsgálata nem az elemeknek a kompozícióban szükségszerűen adott egyensúlyára épül, bizonyos merevség tapasztalható az egyes szférák tartalmasságának értékelésében, — a hagyományos költészet rovására. Az egyértelműség magyarázata okozza az egyoldalúságot. Nézetem szerint az egyértelműség megvalósítása a hagyományos költészetben sem csupán a logikai szférák attributuma, hanem a vers egészéé. Vitatható az a magyarázat, hogy mivel „minél konkrétabb tartalmakat akarunk közölni, annál nehezebb lesz ezt egyértelműen tennünk", ezért: „A hagyományos költészet és irodalom úgy segített magán, hogy az individuális élményt, mely ugyancsak individuális kép, stb. anyagban fejeződik ki, lefordította a fogalmak egyértelmű nyelvére s ezen közölte." A megértés sem úgy történt, hogy: „az olvasó, a hallgató visszafordította — már amennyire tudta — a fogalmak szintjéről a képzetek, hangulatok, az élmény szintjére". A költészetre ez csak annyiban érvényes,

amennyiben *minden* emberi nyelvi közlésre érvényes. Valójában a hagyományos költészet a maga fejlettségi fokán az élmény *csorbítatlan egészének* közlésére törekedett, de nem a logikai szféra tartalmasságának egyoldalú növelésével, hanem tendenciájában ellenkezőleg, minden szféra együttes hatásának maximális kihasználásával. A harmónia volt a fő elv. És éppen ezzel tudta egyértelműbben és egyben művészien kifejezni élményét. A szférákat nem önállóan, egymás rovására igyekezett tartalmassá tenni, hanem mindegyikre annyi tartalmat bízott, amennyit az a szféra elbírt a többi szféra hatékonyságának csökkentése, s az élmény egészének megbontása nélkül.

Nem véletlen, hogy éppen a kompozíció vizsgálatánál tudott a tanulmány legkevesebb „modernséget" felmutatni. Kétségtelen, hogy a XX. századi költészet az egyes szférák tartalom befogadó képességét óriási mértékben megnövelte, olyan élményeket ,tudattartalmakat tud intenzíven kifejezni, amelyhez a hagyományos költészet akkori eszközeivel nem fért hozzá. Az egyes szférák tartalmassá tétele, az intenzívebb sűrítések, kioltások, ezek összefonódása valóban a XX. századi költészet „vívmányai", mivel azonban a kompozíció szempontja ezeknél az elemzéseknél nem érvényesül, nem választhatók el a hagyományoshoz képest ténylegesen gazdagodást, fejlődést jelentő jelenségek azoktól, amelyek öncéluságukkal visszafejlődést jelentenek. Az a megjegyzés, hogy a logikum háttérbe szorításával, illetve teljes kiiktatásával az egyértelműségben történt veszteség „nem olyan nagy, mint gondolnánk", még fokozza azt a látszatot, hogy egyenesvonalú fejlődésről van szó. Nem állapítható meg ugyanis, hogy az egyértelműség csökkentése milyen határig fokozható az összélmény művészi kifejezésének, „közlésének" sérelme nélkül. Feltűnő e jelenség az akusztikai szféra tartalmasságának bizonyításakor, amikor az egyetlen valóban tiszta, modern példa Weöres Sándor lettrista verse. Igaz, hogy később a kompozíció elemzésénél érthető okokból megtagadja a tanulmány a lettrizmus létjogosultságát, itt azonban mintha inkább védené, s az eredmény bekerül a végső összegzésbe.

A tanulmány utolsó része a kompozíció helyes elemzése és rendszerezése, amellyel egyet lehet érteni, azt a gondolatot veti fel, hogy az elemzés módszerének *megfordítása* a kompozíciótól a szférák felé történő haladás megoldaná a felvetett problémát. A modernség általános formai oldalról csak túlságosan tág értelemben ragadható meg.

Befejezésül és összegzésképpen hangsúlyozni szeretném, hogy a szűkebben értelmezett tartalom szempontnak látszólag merev alkalmazása e hozzászólásban nem általában a formai elemzés lehetőségének és jogosságának meg nem értéséből és dogmatikus elutasításából fakad, s célja nem a tanulmány értékes eredményének kisebbítése. Alkalmazására csak az adott okot, hogy az elemzett anyag problémái érintik mai költészetünk sokat vitatott égető kérdéseit. Modernség ürügyén, felhasználva az egészséges formai kísérletezés jogos és természetes szabadságát, modernista elemek szivárogtak több költőnk műveibe. A modern szocialista költészet társadalom meghatározta funkciója az egyértelműséget a hagyományos költészethez képest magasabb fokon, de egyre inkább a kompozíció, a szférák *harmóniája* irányában határozza meg. S *ebből* a szempontból a tanulmány általános formai elemzése még a bevezetőjében és befejezésében elmondott figyelmeztetések ellenére is — amelyek a tartalmi értelmezést állítják előtérbe — a tartalom tág meghatározása miatt a modernség fogalmi körét szélesebbre tágítja.

Selymes Ferenc

Leo Tolsztoj moszkvai házában

Úgy látszik, nemcsak a könyveknek van meg a saját sorsuk, hanem az irodalmi műfajuknak is...

Néhány évvel ezelőtt a magyar újságokban — fővárosiakban és vidékiekben, napilapokban és folyóiratokban — hemzsegtek a Szovjetuniót bemutató lelkes hangú útleírások. Akkoriban indult meg első hulláma egy szélesebb turista vándorlásnak a Szovjetunió felé, s a látogatók — tollforgatók és tollat nem forgatók — a nagy és zuhogó benyomások hatására embertársaiknak el akarták mondani azt, amit láttak. Mindegyik ilyen útleírásban volt valami olyan őszinte döbbenet, amelyet csak a felfedezés meghökkentő ámulata és a valóság frissesége szül. A brosúrák sztereotip szólamai után az eleven élet sokkal színesebbnek, pezsdülőbbnek és lüktetőbbnek bizonyosodott, mint ahogy azt a nehéz szárnyú képzelet maga elé idézte.

A valóságban azonban ezek az írások eléggé a felszínen mozogtak: a szovjet életet csak az utcáról, a tömegek hullámzásából próbálták megrajzolni. Arról írtak, mennyire tiszta város Moszkva, milyen fegyelmezetten várakoznak az emberek az autóbuszmegállóknál, milyen készséggel segítenek a tájékozatlan idegennek, hogy a Metro állomások, építészeti remekművek, stb. között eligazodjék.

Ma nagy fokban anakronizmusnak hatnának az ilyen beszámolók, hisz az évek folyamán ezrek és ezrek jutottak ki a Szovjetunióba, ezrek látták saját szemükkel, amit a legszínesebb riport is csak fényevesztetten tudna érzékeltetni.

Persze Moszkvában a riportáradat után is akad még felfedezni való. Fel kell még fedezni a város lelkét, amely nem egyedül az utcák forgatagában lebeg, a fiatalosan lüktető életben, a nagy építkezésekben, az emberek bizakodó optimizmusában, hanem a megszürkült kövekben is, a sokemeletes paloták tövében megbújó kis házakban is, a történelmi múlt, a dolgos jelen és a kirajzolódó jövő összhangjában.

Moszkvában járva a Lomonoszov egyetem 31 emeletes, csodálatos palotája, márványborította művészi belső ornamentikája mellett is azt a történelmi levegőt kerestem, amelyet az utcákat rovó, áruházakban latolgató, a Metro sebes vonatain száguldó külföldi nem vesz észre, de amely minden moszkvai embert betölt, amelyet mindenki szeret és ápol: a régi kulturális értékek áhítatos tiszteletét.

Ki tudja például nálunk, hogy Moszkvának közel 60 múzeuma van, ezek közül kereken 10 irodalmi múzeum. A központi Állami Irodalmi Múzeumon kívül Leo Tolsztoj emlékét két múzeumban is ápolják. Külön múzeum őrzi Puskin, Dosztojevszkíj, Csehov, Majakovszkíj, N. Osztrovszkíj moszkvai életével, alkotásaival kapcsolatos relikviákat.

S a tíz múzeum közül nyolcat a szovjet rendszer teremtett meg és rendezett be.

Mikor a várost ismertető útikalauzban ezeket az adatokat olvastam, önkéntelenül Merezskovszkíjra kellett gondolnom, aki éppen az orosz kultúra rombadöntését, a történelmi emlékek meggyalázását lobbantotta a bolsevikok szemére...

Csak az irodalmi múzeumok futó megtekintése is több napot venne igénybe. Idegennek viszont Moszkvában az idő különösen drága. Minél többet szeretne látni, tapasztalni és megismerni.

Első utam így Tolsztoj moszkvai házába vitt.

Aligha képzelhető el ember, akiben Tolsztojt olvasva, fel ne támadna a kí-

váncsiság, hogy megismerje azt az embert, aki a *Háború és béké*-ben az európai történelem egyik legzajosabb szakaszát, a napoleoni korszakot olyan művészi erővel tudta feltámasztani, hogy szinte történelmi kútforrásként hat, aki a *Karenina Anná*-ban az emberi szenvedélyek olyan mély örvényébe világít be, hogy a kései olvasó még ma is beleszédül, aki a *Feltámadás*-ban kora társadalmának olyan szenvedélyes, szigorú és elutasító kritikáját adja, hogy nemzedékeket tudott harcra serkenteni. Kit ne érdekelne az a Leo Tolsztoj, a gróf, aki az orosz irodalomban — ahogy Lenin mondotta — elsőnek mintázta meg az orosz paraszt valóságos alakját. Tudjuk, hogy Tolsztoj pravoszlav hitben nevelkedett, de élete alkonyán elutasította magától azt az egyházat, amely a cári önkényuralom leghűségesebb kiszolgálója és támasza volt. Gazdag földbirtokos létére élete végén a magántulajdont tartotta minden bűn és baj forrásának. Fiatalkorában magába szítta az egész európai kultúrát, később azonban mély szkepszissel rostálgatja azt.

Tolsztoj életében és munkáiban az ellentétek valóban kiáltóak.

Leo Tolsztoj élete nagyobb felét birtokán, Jásznája Poljanában élte le, s felesége únszolására, csak akkor szánta rá magát, hogy Moszkvába költözzék, amikor gyermekei iskoláztatása ezt szükségessé tette. Így aztán 1881—1901-ig, 20 éven keresztül az év nagyrészét Moszkvában töltötte. A család először egy bérelt házban lakott, de mivel ez szűknek bizonyult, Tolsztoj Moszkva akkori külvárosában, a Dolgo-Hamovnicsevszkij utcában egy öreg, emeletes faházat vásárolt. Hogy éppen erre a házra esett a választása, annak oka elsősorban az volt, hogy a ház mögött egy jó hektárnyi, elvadult kert terül el, amely a kedves Jásznája Poljánára emlékeztette. A választásnál azonban erősen befolyásolta az a tény is, hogy szomszédai a moszkvai szegényvilág emberei voltak: munkások, napszámosok, kocsisok. A ház, amelyet 1808-ban építettek, és amely éppen periférikus fekvése következtében az 1812-es nagy tűzvész idején is sértetlen maradt, Tolsztoj nagy családja számára — 6 fiú, 2 leány — túl kicsinynek és alkalmatlannak bizonyult. A szobák aprók, alacsonyak voltak. Felesége pedig a család moszkvai életét arra is fel akarta használni, hogy felnőtt gyermekeit, elsősorban két leányát a nagyvilágba is bevezesse. Így Tlosztoj elhatározta, hogy az épület emeletének egy részét átalakíttatja, a szobák falát megemelteti, parádés lépcsőházat építtet, szalont, fogadószobát rendeztet be.

Így költözött a család 1882 őszén e házba. (Ma Leo Tolsztoj u. 21. sz.) A nagy író halála után özvegye múzeum céljára eladta a moszkvai magisztrátusnak. Ez azonban nem sokat törődött Tolsztoj örökségével. A fakerítést eltüzelték, a teraszt félig lebontották, a földszintről még az ablakkeretek is eltűntek. Lenin, aki nagyon szerette Tolsztoj műveit, már 1919-ben megszemlélte a házat és elrendelte, hogy ugyanúgy helyre kell állítani, ahogy Tolsztoj életében állt. A múzeum berendezésében Tolsztoj gyermekei is segítettek. Lenin 1920. április 6-án írta alá Tolsztoj hagyatékának államosításáról és megóvásáról szóló rendeletet. A különböző Tolsztoj múzeumok (Jásznája Poljána, Moszkva, Asztapovo) ma a művelődésügyi minisztérium gondozásában állnak és közel egymillió emléktárgyat őriznek.

Tolsztoj lakóházát könnyű megtalálni. Minden moszkvai tudja, hol van, és szívesen útbaigazít. Az ember áhítattal vegyes kíváncsisággal lép be a kis kapun, megilletődötten nézi a nagy kertet, ahol 70 évvel ezelőtt a nagy író rótta a sárga homokkal beszórt utakat, és érlelte magában műveit. A kaputól jobbra, alacsony, részerszerű, hosszú épület, amelynek egy részében Szofia Andrejevna, Tolsztoj felesége az író eladásra szánt műveit raktározta. Tudni kell ugyanis, hogy 1885 óta maga végezte férje műveinek kiadását és árusítását. Az egyik ilyen pajtában állt az a kéziszánkó, amelyen Tolsztoj a vizet szállította a házba, itt látható a fáskamra, ahol az író a ház 10 kályhája számára a tüzelőt fűrészelte és aprította.

A főépület kis előszobájában a múzeum egyik adminisztrátora fogadja a látogatókat. Télen az egész épületet fűtik. A ruhatárban az ember lerakja a kabátját, csomagját, minden látogató vászonpapucsot kap...

Amikor megtudták, hogy külföldi vagyok, rögtön vezetőt hívtak, Alexándra Pávlovna Korcságinát, a múzeum fiatal tudományos munkatársát, aki végigkalauzolt a ház 16 szobáján, közben folyton magyarázott és válaszolgatott kérdéseimre. Mások is csatlakoztak hozzánk, egész csoport hallgatta vezetőnk magyarázatait. Valószínű, hogy naponta többször is kalauzol látogatókat, nyilván már több százszor válaszolgatott a különböző kérdésekre, mégis nekem úgy tetszett, hogy velünk együtt maga is mélyen átélte a hely, a tárgyak különleges varázsát. Jól ismeri a ház 5 500, Tolsztoj életét körülölelő tárgyának történetét, rendeltetését, sorsát, hosszú citátumokat mond

Tolsztoj naplójából, műveiből, olyan átérzéssel, mintha most olvasná először. Szavai nyomán feltámad előttünk a nagy író moszkvai élete...

Tolsztoj mély lelki válságát élte akkor, amikor Moszkvába költözött. Valamikor, pályája elején büszkeséggel töltötte el, hogy arisztokrata és ünnepelt író. Ifjúkori tékozlásai után energikus kézzel fogott hozzá, hogy növekvő családjának anyagi alapját megszilárdítsa és kiszélesítse. Később azonban, a 70-es évek végén, amikor a kapitalizmus az orosz faluba is betört és felbontotta a parasztság ősi életformáját, amikor egyrészről mind hivalkodóbban utat tört egyesek gazdagsága, másrészről, mind szélesebb és reménytelenebb lett a tömegek nyomora és elesettsége, Tolsztoj egész gondolkodásával a megriadt és a patriarchális szemléletmódban megrekedt, konzervatív parasztság álláspontjára helyezkedett, gyökeresen és végérvényesen szakított osztályával. Hirtelen pálfordulását, gondolkodásának megváltozását több művében is feltárja. *A sötétségben is világít a fény* című befejezetlen drámájában így festi meg harmadik személyre tárgyasítva lelki válságát. „... Amikor összeházasodtunk, teljesen közönyös volt a vallás iránt; így éltük le, mégpedig nagyszerűen, a legjobb éveinket, az első 20 esztendőt. Aztán elkezdett gondolkozni. Meglehet, a nénje, vagy az olvasmányai voltak hatással rá, de elkezdett gondolkozni, az evangéliumot olvasni, s akkor egyszer csak rendkívül vallásos lett, templomba járt, barátokhoz kezdett menni. Aztán egyszer csak mindezt abbahagyta, az életmódját teljesen megváltoztatta, maga kezdett el dolgozni, nem engedi, hogy a személyzet kiszolgálja, s ami fő, most szétosztogatja birtokát."

A *Gyónás* c. művében már első személyben hangzik ugyanez: „Megtagadtam osztályom életét, mivel beláttam, hogy ez nem igazi, hanem csak látszatélet... Hogy az életet megértsem, nem az egyes kiváltságosok életét kell megértenem, nem a mi életünket, a parazitákét, hanem az egyszerű dolgozó népét, azokét, akik az életet teremtik."

A Hamovnyiki környéke Tolsztojban tovább mélyítette ezt a válságot, további adatokat és élményeket szolgáltatott új filozófiája beteljesedéséhez. Eddigi vizsgálódásai az orosz parasztság életével állottak kapcsolatban, Moszkva közelhozta hozzá a város szegénység nyomorát. 1881 decemberében meglátogatta Ljapin éjjeli menedékhelyét, a Hitrov rinokon. Leírhatatlan testi és lelki nyomorúságban itt húzódtak meg azok a szerencsétlen emberek, akiket a megnehezült élet a földre tepert: megrokkant munkások, földjevesztett parasztok, elzüllött intellektuelek. Innét az út vissza az életbe már lezárult. Tolsztoj *Mi a teendő?* c. műve bevezetőjében így emlékszik meg erről a látogatásról: „... amikor megláttam, hogyan nyomorít meg az éhség, a hideg, a megaláztatás ezreket, nem eszemmel, nem is a szívemmel, hanem egész valómmal megértettem, hogy tízezernyi ilyen embernek az élete Moszkvában olyan időben, amikor én, mint ezernyi más, sülteket és halpástétomot élvezek, lovaimra és házam padlójára takarót és szőnyeget terítek — bármennyire próbálja is a világ valamennyi tudósa ennek szükségességét bizonyítani — olyan bűn, amelyet nem is a múltban követtek el, hanem, amelyet folytonosan csinálnak, és hogy én ezt a magam fényűzésével nemcsak tűröm, hanem egyenesen elősegítem."

E látogatás hatására határozza el, hogy résztvesz az 1882-iki népszámlálásban. A Szmolenszki piac legszegényebb tömeglakásait írja össze, és ezt az alkalmat a társadalmi jótékonykodás megszervezésével szeretné összekötni. A társadalom azonban ezúttal is közönyös maradt...

A következő években gyárakat, üzemeket látogat, tanulmányozza a munkások helyzetét. Ellátogat a kazányi pályaudvarra, ahol a rakodómunkások megszakítás nélkül, néha 36 órát is dolgoznak. Bírósági tárgyalásokon vesz részt, politikai számüzöttek hozzátartozóit látogatja, megnézi, hogyan élnek a börtönök lakói.

Tolsztoj moszkvai házában 90 művén dolgozott, itteni élete olyan halhatatlan művek számára szolgáltatott élmény anyagot, mint a *Feltámadás*, Kreutzer szonáta, Hadzsi Murat, Műveltség gyümölcsei, Élő holttest stb.

Ezeket a gondolatokat idézte fel kísérőnk, Álexándra Pávlovna Korcságina, miközben végigjártuk az egyes szobákat, ahol minden-minden a nagy író halhatatlan emlékét idézi. Az ebédlőben a megterített asztal azokkal a tányérokkal és evőeszközökkel, amelyeket Tolsztoj és családja használt. Az egyszerűen berendezett hálószoba mellett, legkedvesebb gyermekének, a 7 éves korban meghalt Ványecskának szobája. A kis tanulóasztalon ott látni a kisfiú 5 éves korban írott és nyomtatásban is megjelent elbeszélését arról, hogyan mentette meg testvére kedvenc kutyáját. Az emeleti traktus legtávolabbi két csendes szobájában folyt magának, Tolsztojnak az élete. Az

első szobában az író csizmadia szerszámai láthatók és egy pár maga varrta csizma, egy kerékpár, amellyel tisztelői lepték meg, és amelyen Tolsztoj 67 éves korában megtanult kerékpározni, 2 darab 3 kg-os súlyzó, reggeli tornagyakorlatainak eszközei. Az e szobából nyíló nagyobb dolgozószobában áll az íróasztal, amely mellett Tolsztoj minden nap 9—3-ig dolgozott. A fal mellett magas írópulpitus, ahol rövidlátó szeme miatt gyakran állva folytatta munkáját. Egy szerény, bőrhuzatú heverő, néhány karosszék... ezek azok a tárgyak, amelyek között Tolsztoj élt.

A házban rengeteg ember fordult meg. Neves írók, művészek és tudósok, mint Csehov, Gorkij, Korolenko, Sztaniszlavszkij, Saljapin, Repin, Timirjazev stb., névtelen munkások, parasztok, országjáró, tarisznyás vándorok. A háznak két lépcsőháza van: a parádés lépcsőn a család vendégei jártak, Tolsztoj maga is, vendégei is a hátsó lépcsőkön jöttek fel.

Útunk végén az egyik látogató azt kérdezte, miért adják ki olyan ritkán és kis példányszámban Tolsztoj műveit. A csendes, halkszavú Alexándra Pávlovna e kérdésre szinte lángragyulladt. Tolsztoj műveit a múlt század 50-es éveitől egészen 1917-ig nem jelentették meg akkora példányszámban, mint az utóbbi 5 esztendőben. Elmondta, hogy 1918—1955-ig Tolsztoj műveit a Szovjetunióban 73 nyelven, 69 millió példányban adták ki. A cári időben egyes műveit *(Gyónás, Miben áll az én hitem?, Mi a teendő?)* a cenzura nem engedte kinyomatni, Tolsztoj teljes kiadása 82 kötetben először a szovjet könyvkiadás ápolásában lát napvilágot. Igaz, hogy Tolsztoj műveit a Szovjetunióban nem lehet annyi példányban kiadni, hogy néhány nap alatt el ne kelne valamennyi. Sem könyvkereskedésben, sem antikváriumokban nem fekszenek el.

Búcsúzóul még megkérdeztem, mi lett Tolsztoj gyermekeivel, élnek-e egyenes leszármazottai a Szovjetunióban?

Alexándra Pávlovna erre is pontos feleletet tudott adni. Tolsztojnak 13 gyermeke született, közülök azonban 5 kicsiny korban halt meg. 8 felnőtt gyermeke közül már csak a legfiatalabb, Alexandra él Amerikában. A többi — Leo kivételével, aki svéd asszonyt vett feleségül és Svédországban telepedett le — a forradalom után is hazájában maradt. Legidősebb fia, Szergej ismert szovjet zenekritikus volt, Tatjána festeni tanult, de a lángész szikrája Tolsztojjal kihúnyt. Egyik unokája Moszkva közelében agronómus, a másik a moszkvai egyetemen angol nyelvet tanít. Mind a kettő már idős ember, gyakran vendégei annak a háznak, ahol hosszú évekkel ezelőtt halhatatlan nagyapjuk élt.

Tüskés Tibor

Könyvről-könyvre

Nézze el az olvasó, hogy nem „szabályos" kritikát talál e lapokon. Ezúttal nem azt tesszük, amit a hagyományos kritika művel, nem tartunk ítéletet elevenek és holtak felett, nem elemzünk és értékelünk, nem szedjük ízeire a könyveket, kezdve az eszmei mondanivalótól a nyelvi, stiláris sajátosságokig. Nem annyira azt mondjuk el, ami a könyvekben van, hanem aminek elmondására a könyvek alkalmul, ürügyül szolgáltak. „Egy olvasó tűnődése" — talán ezt kellett volna alcímül írni; reflexiók, feljegyzések, naplófoszlányok következnek itt arról a három könyvről, amelyet a Magvető a Fiatal Írók sorozatának első darabjaiként megjelentetett.

(Békés József: Három királyok)

Akik az ötvenes évek elején olvasták a Dunántúli Naplót, nem tudom, emlékeznek-e Békés József nevére? Az akkor még alig húsz éves fiatalember neve sűrűn szerepelt a lapban riportok, tudósítások, cikkek, tárcák alatt. Aztán a pécsi szerkesztőséget pestivel cserélte fel, s 1954 óta fővárosi lapokban, irodalmi folyóiratokban jelennek meg írásai. Békés ezzel azoknak a magyar íróknak a sorába lépett, akik hosszabb-rövidebb időt redakciókban töltöttek, akik az újságírás felől érkeztek az irodalomba. (Mint Thury Zoltán vagy Somlyó Zoltán, akik éppen pécsi szerkesztőségi asztalok mellett ültek hajdanán.)

Most első kötetét tartjuk kezünkben, egy hosszabb írást, a címadó *Három királyok*at és tizennégy rövidebb elbeszélést, novellát.

Mi indítja írásra Békés Józsefet? Jobbára a félmúltról és a jelenről ír. Gyermek-

korának és felnőtté érésének, a gyárakban eltöltött munkáséveknek emlékét beszéli el. Kis ügyeket, apró eseteket, az élet köznapi történeteit, amelyeket, mint egy újsághír — mottóként — elbeszélései fölé is írhatna. Egyik nap keresi nyári ruháját, s „közben felelevenedik benne a halványdrapp, kockás, nyári ruha története". A *Tükörben* így kezdődik: „Nem tudom, van-e fogalmuk arról, milyen egy igazgató élete úgy tizenötödike táján, ha még jóformán semmi készárut sem jelentett?... Hát így voltunk akkor is, amikor ez az eset történt..." A *Garázsmester*ben egy gépkocsivezető mondja el garázsmesterségének históriáját, mely „szorosan összefügg egy ember, bizonyos Kántor László dolgaival."

Az indítás, amit Békés meglát, az kétségkívül az újságíró, a riporter szemére vall. De amit az egyszerű esetek mögül kiérez, ahogy témáit megforgatja és művé formálja — az írói, művészi munka.

Van a kötetben egy elbeszélés, a *Több dolgok vannak földön és égen*, mely jellemzően mutatja Békés írói látását, módszerét. Az elbeszélés az író afféle prózai ars poetikája lehetne. Kicsit példája és mintája annak, ahogy Békés ír. Az elbeszélés alapja egy „ügy": Szomolányi Ferenc lakatos esete, akit állítólag normacsaláson kaptak. Az író kibontja a szálakat, indítékokat, motívumokat keres, felfejti a kusza, összegubancolódott csomókat, a cselekedetek mögött a rugókat, a mozgatóerőket: a teljes embert kutatja. Így a cím, a shakespeare-i sor, egyszerre jellemző Szomolányi esetére és az író módszerére. Az elbeszélés egyik hőse, a kommunista személyzetis (kicsit maga az író) így elmélkedik a történet végén: „Szeretem az irodalmat, szeretek olvasni, színházba járni, s egy-egy mondás megragad néha a fejemben. „Több dolgok vannak földön és egen, Horáció, mintsem bölcselmetek álmodni képes..." — jutottak eszembe Shakespeare szava, amint ezt a lehajtott fejjel, magábaroskadva ülő embert néztem. Valóban, mennyivel komplikáltabbak, mennyivel kuszáltabbak néha a dolgok, mint ahogy hinnénk, vagy hinni szeretnénk... De hát ha komplikáltak, ha kuszáltak is, csak emberi dolgok — vigasztaltam aztán magamat —, és nekünk, embereknek kell kibogoznunk, rendbe tennünk őket."

Békés kezében a zsurnalisztikai anyag átforrósodik, a köznapit a műalkotás, az irodalom rangjára emeli. Írásai az élet egy-egy „titkára" derítenek fényt. Módszere kissé a detektívé és a vizsgálóbíróé: nyomoz és vallat, leleplez és bizonyít. Van azonban ereje az „esetek" és „ügyek" mögött az emberi sorsok, törvényszerűségek, „tanulságok" megláttatására is. Történetei általános érvényű és művészi módon megfogalmazott igazságok hordozói. Békés írásaiban megvan az a „többlet", ami a szerzőt íróvá teszi.

S éppen ez ingerel engem elmélkedésre: Békés útja a hírlapírástól a szépirodalomig; s Békés írói módszere, mely eredendően a riporteré, de megvalósulásában irodalmi alkotást teremt. Egyáltalán: írás és újságírás kapcsolata.

Van egyfajta finnyásság, amely a zsurnalisztikát lenézi, s a szót csak valami pejoratív mellékzöngével tudja kiejteni. A kapitalista sajtó valóban kitenyésztette az újságírónak egy típusát (regénybeli képviselői közül hamarjában az *Aranysárkány*ból a „Próféta", a *Timár Virgil* Vitányi-ja és Égető Eszter édesapja jut eszembe), amelyet — minden okunk megvan rá — hogy ne szeressünk. Égető Eszter nagyapja, veje lapja miatt méltán zsörtölődik így a regényben egyhelyütt: „Újság, az újság. Azért van, hogy a mocskot kavarja. Akinek rossz szagú a pöcegödör: ne legyen cigány." A magyar újságírásnak azonban van egy másfajta hagyománya is. Hogy ne menjünk nagyon messze, csak századunkbéli és nagyobb neveket idézünk: Ady publicisztikai munkásságát, Móricz riportjait, Kosztolányi *Bölcsőtől a koporsóig* cím alatt épp a közelmúltban újból kiadott rajzait. Írás és újságírás egymással nem eredendően szembenálló tevékenység. Legalábbis nem akkor, ha író írja az újságot. Viszont az is igaz, hogy nem mindenki, aki újságba ír, egyben író is.

Miben különbözik az írói tehetség az újságíróitól? Mi teszi az írót íróvá? Nem a stílus. (Némelyek azt hiszik: az az irodalom, ami „szépen" van megírva, szemben az újsággal, ami „száraz" és pontos; s ezek, ha ambíció fűti őket, azt hiszik, akkor irodalmiak, ha „színesen" írnak.) Nem is a téma. (Egy apróhirdetésben olvastam: „Három férjétől elvált asszony keresi író ismeretségét, akinek dús élettapasztalatát elmondaná. ‚Biztos siker' jeligére." — Aki ezt „bekapta", lehetett reményteljes negyedik férj, de író aligha... Ugyanakkor a világirodalom hány remekének ihletője egyetlen kis napihír volt!) Sokkal inkább a látás, a szemlélet, a megformálás

tehetsége. A dolgok mögé tud-e nyúlni az író, vagy csak a jelenségek felszínét borzolja? Megragad az egyedinél, vagy fölfedezi az általánost? Szenvedély, indulat, életszükséglet számára az írás, vagy mesterség, rutin, puszta kenyérkereset? Az író vérével, az újságíró nyomdafestékkel ír. S ez nem is annyira alacsonyabb, vagy magasabbrendűség kérdése: a kettő egyszerűen — más.

Manapság elég panasz hallatszik, hogy a lapok, nem adnak elég irodalmat, s főként kevés bennük a *jó* irodalom és kritika. De beszéltem olyan fiatal újságíróval is, akinek megjelent két verse, s már nem akart többé a lapnál maradni: írónak tartotta magát. Nem hiszem, hogy az újság „elrontaná" az igazi írót, hogy a fiatal tehetséget — amint mondani szokták — „az újságírás temetőjébe" fektetné.

Kétségkívül, nagyobb teret kellene adni a lapokban a szépirodalomnak. De az is igaz — Békés útja ezt példázza —, hogy az újságírás felől is el lehet jutni az irodalomba. Békés eljutott, mert író. Az írói tehetség eget kér.

(Ladányi Mihály: Az út kezdete)

Kezdjük talán azzal, amit egy elemző kritikában meg sem szabadna említeni: a könyv árával. Ladányi kötete 4, azaz négy forintért kapható. Érdemes ezen kicsit el-elmélkedni. A dolog megérdemelne egy kis rögtönzött, lelkes pohárköszöntőt. Magyarországon, 1959 végén megjelenik ízléses kiállításban egy fiatal költő első verseskötete, s az öt íves könyvecske ára nem több, mint egy mozijegy, vagy egy kávéházi dupla-fekete.

Persze a szocialista kereskedelem számára is „üzlet" a könyv. Mert ahhoz, hogy Ladányi kötete ezerszáz példányban és négy forintos árban megjelenjen és elfogyjon, arra van szükség, hogy pl. Ibsen drámáit — igaz, két kötetben, közel ezer oldalon — de második kiadásban, rotációs papíron, tízezer példányban (s itt már szerzői honorárium sincs) — 73 forintért árulják. Így térül meg a vámon az, ami elveszett a réven. Mert hát Ibsent a karácsonyi könyvpiacon akkor is megvennék, ha még tíz forinttal drágább lenne. De ki venné meg — mondjuk — Ladányit, ha kötetét a bruttó-áron hoznák forgalomba?

Igen, „biznisz" a könyv nálunk is. De ez az üzlet mennyire más, mint a kapitalista világban. A könyvkiadás nálunk valóban az irodalom, az új, fiatal, szocialista irodalom serkentője.

Az út kezdete Ladányi közel félszáz versét tartalmazza, 1954-től napjainkig, három ciklusban. A hat év is egy kis pályaszakasz. Az első versekben a szelíd, békési táj, a falu, a szerelem, a magány dalol, később a politikus hang lesz erősebb: a falu ellenében a várost, a szerelem ellenében a kort, a magány ellenében a közösséget vállalja a költő.

Az út kezdete sajátosan *első* könyv. Nemcsak a még egymással feleselő két magatartás jelenléte miatt. Erről vall a kötet akkor is, ha egy másik oldalról, a nyelv, a szavak oldaláról közelítem meg. S ez is célhoz visz. A stílus — az ember.

De előbb hadd mondjam el egy személyes emlékemet: találkozásomat Ladányival. Arról beszélt ekkor nekem, hogy ő már néhány éve Pesten él — lakás nélkül. S amikor csodálkoztam: — hogy lehet ezt csinálni? — megmagyarázta:

— Tulajdonképpen a Keleti pályaudvar ruhatárában lakom. Itt van egy bőröndöm, ebben tartom a fehérneműt, itt váltok tisztát, innét küldöm haza a szennyest mosatni. Aludni meg hol itt, hol ott szoktam. Ha vidéken cikket, riportot veszek fel, valamelyik Pest környéki állomáson kiszállok — itt olcsóbbak a szállodák. Éjjel megírom a cikket, s reggel beviszem a szerkesztőségbe...

Megvallom, én ebben a pár szóban azt éreztem meg, amit Ladányi első könyvéből is kihallok: Valami kamaszos hányavetiséget, hetykeséget, fölényt, egy csipetnyi transzponálást, az élmény túlírását. Kezdem az elején. A kötet címe: *Az út kezdete*. Mintha már most hangsúlyozná az író: Várjatok csak, mi jön ezután! Vagy olvasom a *Tájékoztató*ban a könyv megjelenésével kapcsolatban a költő bemutatkozását: „Most, 25 éves koromban jelenik meg első verseskötetem. Ahhoz viszonyítva, hogy húszévesen írtam első verseimet, ez nincs is olyan későn — vigasztalgatom magam, de mindig ideges leszek, amikor arról beszélnek a közelemben, hogy „hétéves fiacskám kitűnően versel..." Ezt a századot elözönlötték a csodák és a csodagyerekek és igazán röstellem, hogy ebből is, abból is kimaradtam..." — Nem lenne több, igazabb, ha valamivel kevesebb lenne ebben a hangban az indulat, a sváda, a „szerep"? Nem kellene kicsit szordinósabbra fogni a szavakat?

Ezt a felfokozott hangot érzem a kötet nyelvében is. Szókincse szembetűnően szűk. Nem úgy, hogy lenne egy kedvenc szava — mint pl. Juhász Gyulának a *bús*, vagy Kemény Zsigmondnak a *bősz* —, Ladányi a szavaknak bizonyos körét ismételgeti mindúntalan. Mondanivalójának borát e kifejezések szódájával higítja föl: igaz, az ital ettől pezseg, de erejéből veszít. Ladányi egyrészt szereti a „nyers", „erős", „városi" kifejezéseket: karcsú boka, csengő mell (vagy féltucatszor), ringó far, cigi, kurva, szelíd fiú, neon, flaszter, verkli stb.; másrészt sűrűn forgatja a vallásos élet, a hit szótárát: menny, angyal, szent, templom, kereszt, oltár, zsoltár, hétfájdalmú, körmenet, hegyi beszéd, s ez a láthatóan materialista költő Isten nevét írja le a legtöbbször.

Valami szándékolt és rosszul értelmezett megrökönyíteni-akarás nyelvi takarója ez. Épaté le *prolétaire* — mondhatnánk átalakítva a szólást magatartására. Talán annak kompenzálása, hogy Ladányi költészetéből hiányzik az intellektuális feszültség, a gondolati súly, hogy eddig jobbára csak a fiatal Adyt és Majakovszkijt visszhangozta. Kevéssé hiszem, hogy a mai líra formai, nyelvi megújulásának ez a járható útja. Ez nem modern, hanem modoros. Írjuk Ladányi fiatalságának számlájára, s várjuk újabb, egyéni hangú verseit: az út folytatását.

(Tóth Sándor: Gerinctörés)

A sorozatból Békés novellásköteté, Ladányi versei után Tóth Sándor kisregénye került a kezembe. Meglepődöm: megint egy fiatal prózaíró, aki kisregényt ír. S ez alkalom, hogy kicsit a műfajok haláláról és születéséről, tündökléséről és bukásáról beszéljünk.

Az az érzésem, hogy a prózában éppen a kisregény korát éljük. A trilógiáknak és családregényeknek bealkonyult. A *Karenina Anna*, *A Buddenbrook ház*, a *Krisztin Lavransdatter*, *a Thibault-család* alighanem a műfaj utolsó mohikánjai voltak. (A másik oldalon született óriásregények, a *Klim Számgin* és a *Csendes Don* is a régi világ felbomlását és szétesését ábrázolják. Az új világ és az újfajta élet átfogó és széles, nemcsak szándékában, hanem megvalósulásában is monumentális és művészi bemutatása mintha még váratna magára.) A harmincas évek óta is olvashattunk hosszú regényeket, de „nagy" regényt alig.

S mintha az olvasók érdeklődése is a kisepikának kedvezne. A mai gyorsritmusú élet egy ezer oldalas regény elolvasását hónapokra nyújtja, s hol van az az olvasó, aki ezt figyelemmel és türelemmel bírja? A novellaskötet viszont tízlaponként kapcsol új és új áramkörbe, tízlaponként lép be új szereplő, új téma, új probléma. S ez is fárasztja az átlagolvasót. Marad hát a kisregény. A regénynél nem egy csupán méreteivel különböző írás, hanem egy új műfaj, amelynek sajátosságait a sűrű példák nyomán most már az esztétikák is rendszerbe foglalhatják.

Itt van például Tóth Sándor kisregénye, a *Gerinctörés*. Egyetlen problémára szűkíti mondanivalóját, ugyanakkor ennek időbeli és térbeli kibontására is vállalkozik. Több, mint egy félév történetét beszéli el, de a figuráknak és eseményeknek hihetetlenül pontos, zárt és megszabott mozgatásával, szerkesztésével. A probléma ábrázolását belülről, lélektani úton közelíti meg, ugyanakkor jellegzetes alakjaiból összeállt kép erős társadalomkritika hordozója.

Baracs István, egy kisvárosi szabó kamasz fia, valamikor a harmincas évek végén, bekerül a közeli püspöki székhely tanítóképző intézetébe diáknak — erről szól a regény. Vagy pontosabban — Gelléri Andor Endrétől kölcsönözve a címet — „egy önérzet történetéről". Arról, hogy az ellenséges világ, a internátus, a lelki terror hogyan töri meg, hogyan állítja önmagával szembe a kisregény hősét. A két világ: a gyermekkori emlékek, a szabad, őszinte élet és az úri világ, az alázat, a szolgalelkűség vonzása-taszítása közt hánykolódó lélek rajza tulajdonképpen a regény.

S most az olvasó emlékezetében bizonyára felrémlik néhány korábbi könyvélmény. Mintha már valahol találkozott volna ezzel a témával? S már sorolja is: Kaffka Margit — Hangyaboly, Móricz Zsigmond — Légy jó mindhalálig, s talán a legrokonabbat is: Darvas József — Elindult szeptemberben. — Baj ez? Nem hiszem. Szabolcsi Bence kitűnő könyve, *A melódia története* éppen azt bizonyítja, nagyszerű összehasonlító apparátussal és példáival, hogy a zenetörténet egyes korszakaiban ugyanaz a dallamképlet, zenei téma, motívum a legkülönbözőbb szerzőnél is jelentkezik. Az irodalom vándortémáit még nem térképezték föl, az irodalmi témák törté-

nete még megíratlan. A lírában ugyan szokásos az efféle parcellázás: személyes, gondolati, hazafias, politikai, szerelmi, táj stb. költészet, de ki kíséri majd egyszer végig az epikai témák sorsát?

Persze izgalmas mégiscsak az marad: hogyan sikerül az írónak a vándortémát személyesíteni, „variálni", hozzáadni azt, ami művészetének sajátja: egyéniségét és a kort, amelyben él.

A *Gerinctörés* — a témarokonság ellenére — biztató ígérete annak, hogy Tóth Sándor eredeti tehetség és — főleg — mai író.

(A sorozat)

A kiadó hangos beharangozásával indult a sorozat. Ahogy a kötetek sorjában megjelentek, sajtó-visszhangban sem volt hiány. Legalábbis, ami a recenziók számát illeti. De az olvasók érdeklődése is nyomon kíséri a sorozatot. Nincs ok hát a panaszra. Amit most szóváteszünk, nem a kákán is csomót keresés szándékával tesszük.

Először is vitáznunk kell azokkal, akik valami mutatósabb, tartósabb külsőt szeretnének álmodni a sorozatnak. A mostani is szép. A védőborítón a minta azonossága a sorozat-jelleget hangsúlyozza, a változó színű nyomás pedig felkelti a figyelmet az új számra. A belső nyomdai kiállítással is meg lehetünk elégedve: egy vidéki műhely munkáját dicséri. S hogy csak karton a kötés? és nem vászon, selyem vagy bőr? Nézze meg valaki a hajdani Modern Könyvtárban megjelent *Szegény kisgyermek panaszait*, vagy Kaffka Margit novelláit, vagy József Attila, az előfizetők költségén megjelentetett köteteit. Véleményünk szerint maradjon a külső s — főként — maradjon az ár.

Kevésbé kielégítő viszont az, ahogy a borítón a kiadó bevezeti a sorozat egyes darabjait. Közismert, hogy a futra célja a reklámozás, s e néhány sor nem irodalomtörténeti igénnyel szokott készülni. De ha már van ilyen — s helyes, hogy van —, éljünk vele ízléssel és mértéktartással. Tájékoztasson, ismertessen, derítsen kedvet az olvasásra, de nem úgy, ahogy Békés könyvén teszi. Félmondatonként olvashatunk ilyen szavakat: sikert aratott, jellegzetes típus, a ma levegője, megörvendeztet, sikerült életkép, széles skálán mozognak, jóízű humor, írói erény, legerősebb, kitűnő, érdekesség, fordulatosság. Meg kellene húzni annak a fülét, aki ezt a fülszöveget írta!

A sorozat eddig megjelent köteteivel kapcsolatban van egy lényegesebb — tartalmi megjegyzésünk. Helyes, jó, kell ez a sorozat. De éppen ezek a könyvek nem jelenhettek volna meg már a sorozaton kívül is? Békés, Ladányi, Tóth Sándor az életnek és az írói érzésnek jócskán benne jár abban a korában, amikor már az írónak önálló kötettel kell kiállnia. Tóth Sándor kivételével ezeknek az íróknak öt-hat éve rendszeresen napvilágot látnak írásaik a folyóiratokban és antológiákban. Ne mondjuk, hogy elkéstek, de éppen ideje volt, hogy kötetüket kiadják. Szeretnénk, ha a sorozattal a kiadó nemcsak adósságot törlesztene, hanem újat, felfedezés-szerűt is adna az olvasónak. Persze egy folyóiratokban már évek óta kipróbált név kevesebb kockázattal jár, de ne riadjunk vissza attól, hogy a kiadó fedezzen fel tehetséget. S talán az sem lenne baj, ha több keresés és kísérletezés, változatosság és újszerűség, egyszóval: igazi fiatalság lenne a Fiatal Írók sorozatában.

Az új magyar Faust

(*Goethe: Faust.* A tragédia első részét és az Ős-Faustot fordította Jékely Zoltán, a második részt Csorba Győző. Az utószót írta Turóczi-Trostler József. A jegyzeteket összeállította Walkó György. Helikon Klasszikusok. 1959. Budapest.)

Az utószóban írja Turóczi-Trostler József: „Minden nemzeti irodalom befogadó készségének és befogadó képességének egyik kritériuma, hogyan tud megbirkózni a görög tragédiával, Dantéval, Shakespeare-rel és Goethe Faustjával." Valóban a világirodalom — Goethe alkotta szó és gondolat — három másik nagy alkotása mellett hazánkban a Faust háttérbe szorult. A görög tragédiákat nem a fordítások, hanem Péterfy Jenő és Németh László tanulmányai vezették irodalmunk eleven áramába, Shakespeare fordítására a nagy korszak — Petőfi és Arany nemzedéke — legjobbjai fogtak össze. Dantét Babits Mihály szólaltatta meg nyelvünkön példaadó gondossággal és kiforrott művészettel, a teljes Faustot viszont Kozma Andor fordította le. Nem Kczma Andor becsületes munkájának és sokszor rokonszenves költészetének lebecsülése, ha a másik három nagy alkotás magyar tolmácsolásához képest elégtelennek valljuk próbálkozását. Érezték ezt műfordítóink is. Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Jékely Zoltán több részlet fordításával igyekeztek a hiányon segíteni, Sárközy György pedig újra nekigyűrkőzött az első résznek (1947), de az érdeklődés különösen az utóbbi években elevenedett meg. Kálnoky László 1956-ban adta ki a második részt, Franyó Zoltán pedig Erdélyből felelt rá az első rész és az Ős-Faust fordításával (1959). Ez „előkészület" után jelent meg a múlt év végén a teljes magyar Faust. Sajnos nem egy író fordításában. Nyilvánvaló előnyei lettek volna, ha ugyanaz a művész szólaltatta volna meg mindkét részt, noha éppen a Faust esetében alaposan indokolható a munka megosztása.

Goethe maga fejtegette Eckermannak, hogy „az első rész szinte egészen szubjektív, szenvedélyesebb egyéniség műve; az efféle félhomályt igen kedvelik az emberek. A második részben pedig alig akad szubjektív elem, magasabbrendű, tágabb, világosabb, szenvtelenebb világ bontakozik ki benne, s aki nem forgolódott kissé a világban, nem gyűjtögetett tapasztalatot, nem tudja majd, mihez kezdjen vele." Az első rész líraisága miatt emberibb, hiszen a Gretchen-szerelem adja magvát, ezért az olvasók általában jobban élvezik. A második rész fejti ki igazában a fausti gondolatot: találhat-e az állandóan kereső, a mindig többre vágyó ember megnyugvást az életben? Van-e értelme az emberi küszködésnek? Az első rész tragikus befejezése mutatja, hogy zsákutcába jut, aki csak „önös" boldogságát akarja biztosítani, hogy Kölcsey szókincséből kölcsönözzünk. A második rész a „nagyvilág"-ba vezeti Faustot: a császári udvarba és az antik mitológia derűsnek látszó, klasszikus világába. Itt is megfeneklik a nagy akarat, végül a teremtő munka szerzi meg a boldog pillanatot a nyugtalan embernek, s menti meg Mefisztótól. Tehát filozófikusabb, gondolatokkal, célzásokkal zsúfoltabb a második rész.

A fordítók jól választották ki a rájuk eső szöveget: az érzelmesebb, könnyedebb Jékely Zoltán az első részt (és ennek első kidolgozását, az Ős-Faustot) vállalta, a töprengőbb, a fogalmazás gondját szenvedélyig mélyítő Csorba Győző a másodikat. Nemcsak azért érdekel bennünket jobban ez utóbbi, mert fordítója köztünk él, hanem azért is, mert inkább szól korunkhoz, és ez a nehezebb probléma. Mint láttuk, Goethe maga is tartott attól, hogy a közönség nem érti majd

meg, s valóban jó száz évvel a Faust befejezése után (1832) Babits Mihály így számol be a második részről: „Túlságos gazdagság, s egy kissé szét is hull, önnön terhe alatt. Goethe nem olyan hatalmas egységesítő és komponáló, mint Dante. A *Faust* kiegészült formájában mégis csak az *Isteni Színjáték*hoz hasonlítható. Nem csupán hatalmas belső méretei miatt, ahogy egy kor egész tudását, színskáláját s lelki küzdelmeit eggyéfogja. Hanem úgy is mint nehéz, sőt egy kicsit ezoterikus költemény, kevesek számára való. Goethe, saját szava szerint, sok mindent „titkolt bele". Ez a mű egy hatalmas edény volt, kemény tartó kincsei számára. Goethe művei rendesen ilyen tartók, amikbe alkotójuk életdarabkákat rejtett bele;... Hosszú életében állandóan írt, s az egyetlen egység, amiben ezt a gazdagságot látni lehet, az író életének egysége. Végre is ebben az egységben kell látni a *Faust* töménytelen részletét és titkát is." (Az európai irodalom története. II. k. 184—85.) Tehát Babits is az életrajz alapján érti meg a művet, mit várhatunk az átlagolvasótól? Pedig ez az igazi tragédia, ez felel a közösségi ember kérdéseire, s látszólagos küszáltságával, változatosságával, nyugtalanságával, kicsinyes részleteivel és nagy távlataival létezésünk igazi tükre.

A második rész fordítását a tartalmi gazdagságon, a folyton buggyanó és sercegő gondolatokon, a változatos versformán, egy szorgalmas élet írói munkájában összegyűjtött páratlanul gazdag szókincsen kívül megnehezítik a „titkok", a még ma is vitatott célzások és vonatkozások. Gyakran nem tudhatja a fordító nem laposítja-e meg egyik-másik utalást, nem lesz-e túlságosan szabatos a magyar szöveg, amikor kétértelműnek kellene maradnia.

A későbbi fordító természetesen előnyösebb helyzetben dolgozik, mint az előző: felhasználhatja a korábbiak eredményeit, és elkerülheti buktatóikat. Kálnoky László — igen helyesen — megjegyzésben közölte, hogy 75 sort átvett a régebbi kísérletekből. Ezért is kínálkozik most az alkalom, hogy Csorba Győző munkáját a három évvel korábban megjelent fordítással hasonlítsuk össze. Az első példát vegyük a második résznek mindjárt kezdetéről, amikor Ariel, a légies szellem másodszor szólal meg, s Goethe hangfestő szavak halmozásával érzékelteti a nagy változást, amelyet a napkelte idéz elő a természetben. (Elől közlöm Kálnoky szövegét, aztán Csorbáét):

„Halld, a hórák fergetegje
mint hatol szellemfülekbe,
már az új napot jelezve!
Sziklakapu nyögve tárul,
Phoebus mennydörögve száguld,
zeng a fény, nincs arra szó!
Trombitálnak, harsonáznak,
szem káprázik, fül kifárad,
hallatlan s nem hallható.
Bujjatok virágkehelybe,
mélyre, csendesebb helyekre
sziklarésben, lomb alatt:
kit elér, süket marad."

„Halld! A hórák áradatja!
Szelleméknek hírül adja:
Itt az új nap pirkadatja!
Szirtkapuk nyílnak zörögve,
Phoebus vágtat mennydörögve;
Zengve hull a fény alá!
Harsonák, kürtök riognak,
Fül kifárad, szem hunyorgat,
Hallatlan — s ki halland?
Bújjatok szirmok közébe,
Mélyre, mélyre, csönd ölébe,
Szikla rejtsen, lomb, levél!
Mind süketté lesz, kit ér."

Mindkét szöveg általában híven idomul az eredeti tartalmához és formájához, de Kálnoky a kilencedik sorban mintha rosszul értelmezné az eredetit. Tautológiát használ („hallatlan s nem hallható"), pedig a sor második fele, mint Csorba helyesen fogja fel, bevezeti a következő négy sort (— aki meghallaná Phoebus vágtatásának fülrepesztő hangjait, megsiketül). Mindkettő megértette, hogy mozgalmasság éreztetését kívánja az eredeti, de Csorba jobban érzékelteti az izgalmat. Olvassuk el egymás után az első három-három sort. Kálnoky egy mondata helyett Csorba négy rövid mondatba, illetve két felkiáltásba és két mondatba oldja a szöveget, s ezzel szinte indokolja a következő nagy eseményt. Azután kinyílik „nyögve", illetve „zörögve" a sziklakapu, és elindul a Napisten-Phoebus, elterjeszti a világosságot: Kálnoky

szerint: „zeng a fény, nincs arra szó", Csorba szövegében pedig: „Zengve hull a fény alá!" Nyilvánvaló, hogy az elmélkedő „nincs arra szó" megszakítja a sorozatos mozgást, a második megoldás pedig előkészíti. Minden szót nem vitathatunk meg, bármilyen tanulságos lenne (például: mennyivel több cselekvést érezteti, és mennyivel emelkedettebb a „Harsonák, kürtök riognak", mint a „trombitálnak, harsonáznak"!), de meg kell állapodnunk a befejező négy soron, mert itt kiderül, mi a különbség a két fordító eljárása közt. Kálnoky hívebben követi a német szöveget, de mennyivel kifejezőbb Csorbáé a „mélyre" szó megismétlésével, s régi költészetünk egyik kezdetlegességében is nagy erejű formulájának, a közlésnek alkalmazásával („Szikla rejtsen, lomb, levél")! A képlet létezéséről Goethének még sejtelme sem lehetett, mégis jobban illik a kora egész műveltségét magába olvasztó eredetihez, mint a pontosabb fordítás. Több részlet egybevetéséből is kiderülne, hogy Kálnokyra jobban ránehezedik a filológiai felelősség, nem meri, vagy nem tudja szabadjára ereszteni mondatalkotó képzeletét. Csorba pontosan ragaszkodik az eredeti értelméhez, de a szavak megválogatásában költői leleményességét követi. Következetesebben valósítja meg azt az elvet, amelyet már Pázmány Péter tűzött ki: a magyarított idegen szöveg olyan legyen, mintha „először magyar embertül magyarul iratott volna."

A másik különbség Csorba Győző nagyobb költői gyakorlatából, tudatosabb művészetéből ered. Ha megfigyeljük Kálnoky rímeit az idézett szövegben, elfogadható asszonáncok, legfeljebb egy helyen döccen (tárul-száguld). Az új fordítás szemmel láthatóan a rímek hangzatosságára törekszik, hisz Ariel aeolhárfa kísérettel énekli mindezt. Inkább azonos raggal bővített azonos szófajokat használ, hogy a dallamosságot biztosítsa. Így is akadnak olyan szellemes megoldásai is, mint „áradatja-adja-pirkadatja": két szótagos, majdnem tiszta, jól zengő rínek, s a két ige főnevet kap közre, tehát a szófajok sem azonosak.

Néhány sorból még nem szabad általánosítanunk, lássunk más példát is. Az ötödik felvonás első jelenetében az idillikus boldogságban élő házaspárt szimbolizáló Philemont és Baucist meglátogatja egy vándor, régi ismerősük. Beszélgetésükből ismerkedünk meg az öreg Faust nagy alkotásával, a tenger szárításával, amelyet azonban megront, hogy ezt is Mefisztó segítségével valósítja meg. Philemont a bőbeszédű öregasszonnyal meséltteti el ismerősüknek a nagy eseményt. (Megint az 1956-i kiadás szövegét közlöm előbb, aztán az újat):

„Nappal meddő szolgalárma,
mit sem ért csákány, lapát;
s hol lángraj gyúlt éjszakára,
másnap ott állt már a gát.
Embervért áldoztak, éjjel
hallottunk halálsikolyt;
s hol a tűzsáv vízig ért el,
reggel ott csatorna volt.
Most már ligetünkre sóvár
s házikónkra e pogány,
és tőlünk alázatot vár
úri szomszédság jogán."

„Nappal hasztalan zajongott
Ásó, csákány, szolgahad.
Ám hol éjjel láng hunyorgott,
Reggel ott már gát szaladt.
Még talán embert is öltek,
Éjjel jajszó hangja szállt,
S hol tűzkígyók vízre törtek,
Másnap új csatorna állt.
Most meg már az átkozottnak
Berkünk, házunk kellene;
Úri szomszéd, gőgje oly nagy,
Eltipor minket vele."

Az új fordítás a klasszikus idill egyszerű vénasszonyát beszélteti. Szókészletét a mindennapi élet kifejezései alkotják. Még arra is ügyel, hogy csak ott alkalmazzon enjambement-t, ahol az eredeti miatt elkerülhetetlen, de ott is értelmes szakaszokra tördeli a rím a mondatot. A régebbi kísérlet viszont „meddő szolgalármát", „lángrajt", „halálsikoly"-t, „sóvár" urat, „szomszédgőg"-öt emleget. Vagy nem elég bőséges a magyar szókészlete, vagy stílusa nem elég hajlékony.

Kálnoky László fordítása gondos, becsületes, többször ötletes munka eredménye, amely alighanem segítette, ösztökélte Csorba Győzőt is. Csorba Győző műve a legsikerültebb műfordításaink közé tartozik. Jól tud magyarul, szókészlete bő-

séges, s ebből táplálkozik hajlékony, árnyalt stílusa. Költői tehetsége: képzelete, emberformáló képessége révén aztán sikerül az öreg Goethe gondolati és nyelvi gazdagságát, a jelenetről jelenetre és szereplőről szereplőre változó mondanivalót, nyelvet, versformát magyar nyelvi formákba önteni anélkül, hogy erőltetettséget látna az olvasó. Egy-két feszesebb, újraolvasásra késztető sor ugyan akad Csorba szövegében, de előbukkan efféle az eredetiben is. Ha egészen síma, gördülékeny lenne a fordítás, meghamisítaná a Faustot, amelyben néha — különösen itt a második részben — meglátszik az alkotó küzdelme a szavakkal.

Goethe nagy műve nemcsak világirodalmi jelentősége miatt komoly feladat a különféle nemzeti irodalmak számára. Minden nyelv írójának erőpróba is: vállalkozhatik-e ilyen sok rétű, nagy igényű mű sikeres fordítására. A most megjelent magyar kiadás pályájuk derekán élő költőkre bízta ezt a szép munkát, akikben még él az ifjúság vállalkozó kedve, sőt néha merészsége, de szereztek már tapasztalatot, tanultak már mértéktartást, alázatot is. Jékely Zoltán és Csorba Győző, mindketten elsajátították Petőfi-Arany nagy eredményeit, művészetükbe olvasztották a „Nyugat" nyelvi újítását, sőt átmentek a modernebb kísérletek tisztító tűzén, de mindketten már mint múltra tekintenek vissza mindenre. Az érlelődés korszakába jutottak, amikor tisztában vannak képességeikkel, tudatosan használják költői eszközeiket. Legjobb időpont az igazi műfordítás, azaz a művészi újraköltés számára.

FÁBIÁN ISTVÁN

Hunyady József: A fekete lovag

(Móra Ferenc Kiadó)

Nem lévén illetékesek a regény történelmi hitelességét megítélni, megkönnyebbülten olvassuk az impresszumban, hogy erről szaklektor kezeskedik. Így minden figyelmünket a regénynek mint írói alkotásnak szentelhetjük, a művészi hitelesség vizsgálatának.

Hunyady József egyébként is „vizsgázott" már történelemből, a *Hollós vitéz* című regényében. Ugyanabba a korba vezet *A fekete lovag* is, de mintegy „alulról" mutatva be az eseményeket. Nem Hunyadi János áll a középpontban, hanem Küsgergő, a dunaszentandrási legényke. Az ő sorsa és magasbaívelő pályája hivatott egyrészt a történelmi eseményeken úgy áthaladni, hogy azokat is megismerjük, másrészt példázni egy népi származású vitéz érvényesülését a haladó gondolkodású Hunyadi maradi környezetében.

Küsgergő faluját a törökök fölégetik, lakosait kiirtják, s a fiút is csak az arra portyázó Hunyadi lovasai mentik meg az elhurcoltatástól. Hunyadinak megtetszik a talpraesett legényke, magához veszi és apródot akar belőle faragni. Itt szélesedik ki Küsgergő egyszálú története társadalomábrázolássá: a romantikus színezetű ifjúsági irodalom módszereivel, tehát kissé rikító színekkel, markáns vonásokkal, de elevenen, megkapóan és humorosan. Hunyadi sorsdöntő összecsapásra készül a törökkel, a népi erőkre támaszkodva — várában azonban még a feudalizmus az úr, az a XV. századi feudalizmus, amely a rönesszanszból addig még csak a gátlástalanságot tanulta meg. Ahány nehézséget csak le kell győznie Küsgergőnek, annyi vonása lepleződik le a feudális önkénynek. Sértett önérzetében meggyomrozza a még suttyó (és ugyancsak krakéler) Hunyady Mátyást, nem tudva, kivel van dolga — magára vonja Szilágyi Erzsébet kotlós haragját és, igaz, Hunyadi parancsára Mátyással együtt, karcerbe kerül. Parasztfiú lévén meg kell kóstolnia a nemesúrfik minden pökhendi praktikáját, s amikor beleszeret a kincstartó lányába, Koczogh Annácskába, szerencsétlenségére a leghitványabb úrfi, a romantikusan sötétlelkű és züllött Boromissza Gábris főapród a vetélytársa, aki hamis váddal deresre húzatja Küsgergőt, sőt a várból is kitaszíttatja.

Sértettség, bosszúvágy, viszonzott, mégis elérhetetlen szerelem: íme a regény

valamennyi főrugója kifeszült, hogy Küsgergőt a legváltozatosabb kalandok világába repítse, majd végül Nándorfehérvárra irányítsa, ahol az ostrom alatt a fiú kitünteti magát, bocsánatot nyer minden elkövetett és el nem követett vétkéért, és elnyeri rég nem látott szerelmesének kezét, mégpedig magának a haldokló Hunyadi Jánosnak áldásával.

Nem nagy öröm az olyan történelmi regény, amelyben több a történelem, az adatgyűjtő buzgalom nyoma, mint a regényírói lelemény. Hunyady József elmélyült és íróilag is megérlelt korismeretét dicséri, hogy regényében művészi szempontból is az a legjobb, ami történelmi anyag, konkrétum, vagy legalábbis ami azon alapszik: a Hunyad-vári élet már említett bemutatása, a korabeli szokások, hadicselek, közbiztonsági állapotok stb. stb. leírása, vagy például a török veszedelem elleni intézkedéseket megtárgyalandó országgyűlés víziószerűen lázas, de erőteljes, drámai ábrázolása.

Nem szerencsés az az újabb keletű felfogás, amely mereven szembeállítja a csüggesztőn tanulságos tanregényeket a csupa-kaland történetekkel, mondván, hogy ez utóbbit kell az ifjúság kezébe adnunk. Hunyady József is áldozatául esett ennek a felfogásnak. Küsgergő története nagy vonalakban világos írói mondanivalót fejez ki: az alulról felfelé törő legény megaláztatását, hányattatásait, majd hősiességének, egyéni kiválóságának jutalmát abban a korban, amikor Hunyadi János — a maga körében és a maga osztálykorlátain belül — a nép és a nép fiainak igazát érvényesülni segítette. Nagy vonalakban erről szól a regény.

Ám attól fogva, hogy Küsgergőt kiebrudalják Hunyad váráből, *A fekete lovag* olvasása egyre inkább kedvünket szegi. Éppen mert kalandba nincs hiány: rabmunka a sóbányában, országjárás a talján csepűrágóval, aki mellesleg Hunyadi kémje is, — van itt süllyesztő, medveverem, lány fiúruhában, tőr és kardpárbaj, méreg, lajtorja az ablakban, vérdíj, üldözés, bosszú és viszontbosszú... A regény elején a drámai jeleneteket nyugalmas részletek váltogatják, s ez biztosítja a történet epikus lélegzetvételének ritmusát, helyet adva az árnyalatosabb ember- és társadalomábrázolásnak. Később azonban ebből keveset kapunk, nincs megállás, nincs pihenő, nincs ritmus. Itt-ott mintha már már a kalandregény, vagy inkább a kalandos film paródiáját látnánk. Például (nyilván maga az író is jót mulatott, amikor megírta): Nándorfehérvár fölött a dunai vízi csatában Küsgergő az egyik elfoglalt török hajó árbockosarában ül, amikor összeütköznek egy másik hajóval; Küsgergőt az árboc mint valami parittya „átlövi" a másik hajóra egyenesen a Hunyadi Jánost körülvevő törökök nyakába, s ő előreszegezett kardjával röptében döf át egy basát.

A száguldó kalandszerűség még nem hiba, ha nem csábítja az írót olcsó fogásokra. De amikor az izgalmak tetőpontján azt olvassuk, hogy Küsgergő a leghevesebb hadakozás közepette sem mulasztja el, hogy magára öltse fekete ruháját és feke álarcát (innen a Fekete lovag név), — akkor már a sárgaregények olcsó romantikáját érezzük. Bizonyos, hogy az írót is fúrdalta emiatt a lelkiismeret, s ezért közbe-közbeiktatott néhány erőszakoltan exponált, szimbolikus motívumot, az eszmei mondanivaló megmentése érdekében. A züllött, becstelen Boromissza — aki persze gyáva is — csakis az ugyancsak hitvány Czilleiek rokona lehet; Küsgergő cimboráinak kiválasztása szintén kiszámítottnak hat: az egyik *román*, Laurentiu, a másik a *rác* Golubán, aki a *román* Ioannával, a harmadik, a *szász* Flórián pedig a *zsidó* Rebekával ugorja át szerelmében a nemeztiségi és faji korlátokat, — a nemzetiségeket és fajokat összefogó Hunyadi-pártot, Hunyadi-tábort ekként képviselve.

A regényen meglátszik, hogy az író sokat foglalkozott Hunyadi Jánossal. Az ő alakja — bár viszonylag keveset szerepel — a legélőbb; eleven ellentmondások ritmusára lélegzik: keserűségében átkozza hazáját, de vagyonát és életét hajlandó adni érte, — a maga korában példátlanul megértő a néppel szemben, de ugyanakkor ötmillió holdas földesúr, aki a szökött jobbágyot éppúgy fölköttetné, mint a törzsökös maradiak. Úr: a kedvezményeket ő akarja megadni, de kiharcolni, követelni nem engedi. Ha alakjában van valami romantikus, akkor csak a méreteiben.

*

Érdemes és kell is külön beszélni Hunyady nyelvéről. Saját nyelvet csinált. Archaizáló kifejezéseket gyártani még nem nagy dolog, de közel ötszáz oldalon — kalandok sodrában, a legkülönfélébb helyzetekre, hangulatokra alkalmazva — tartani ugyanazt a krónikaírói-népmesei hangot: ez már elismerésreméltó művészi teljesítmény. Öröm, ha *parázs udvarlás*ról olvashatunk, *imádságosan szép* páncélzatról, vagy amikor az évek múlásáról ilyen szép kifejezést találunk: *„énjelettem már elrepült az angyal az ötödik kereszttel"*; másutt meg ez a költői kép: *„Gyereksírás, asszonyi jajveszékelés és kétségbeesett sopánkodás bugyborékolt a sűrű félhomályban"*. Ekkora stiláris erőfeszítésnek persze ára is van: olykor sokalljuk már a szív *lükögését*, *lükkenését*, *dombérolását*, a legények *virgódását*, a míves szép *bokályt*, *a dancskert*, s azt, hogy a szem nem kidülled, hanem *kidölled*. Az *akárha* állandó használata a *mintha* helyett modoros, és annál indokolatlanabb, mivel a függelékben közölt Szilágyi Mihály-féle, tehát korabeli szöveg nyugodtan használja a minthá-t. A közismert kifejezések kerülése folytán viseli a denevér a szerencsétlen *bőregér* nevet, amely jóval a Hunyadiak kora után született, a német *Fledermaus* sajtóhibás fordításából (az F betű lemaradván lett a *Ledermaus* — bőregér). De még a Horthy-hadsereg jutasi altisztjeinek szóvirága is be-becsúszott: *„hiába ugatok?" „teneked ugatok!"* ... sőt napjaink értelmetlen bürokratikus kifejezése is, amely szerint Küsgergőt *„maradéktalanul"* zárták be a karcerbe (mije maradhatott volna szabadon?)

*

Sikert jósolni a regénynek most, amikor már jórészt elfogyott, nagyképűség lenne. A 14 éven felüli ifjúság, amelynek a kiadó a regényt ajánlja, örömest fojtja vissza a lélegzetét az izgalomtól, és ha már ezt teszi, inkább Hunyady József adjon rá okot, mint a silány ponyva. De ez nem változtat azon a véleményünkön, hogy gyengébb tehetségtől bizakodva fogadnánk ilyen könyvet, Hunyady azonban olyan képességekről tett már (ebben a regényben is) tanúbizonyságot, hogy a Fekete lovag kalandjainak kábulatából fölocsúdva kissé kedvetlenül tesszük le ezt a könyvet: a könnyebbik végét fogta meg.

LÉKAY OTTÓ

Szinnyei Júlia: Hajnal

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Roger Martin (du Gard) a „Vén Európában" huszonnégy óra történetébe sűrített, hátborzongató körképet festett egy francia kisváros lakóiról. Szinnyei Júlia második könyvében egy déldunántúli várossal öreg házának lakóiról igyekezett hasonlóképpen átfogó képet nyujtani. Tegyük hozzá, hogy ez a kép szintén nem szívvidámító. A „Hajnal" egy idáig alig ismert és — nem hódolva az irodalmi életünkben kelleténél többször látott példának — önreklámozással sem dobravert képességű, méghozzá nagyképességűnek igérkező írónő második könyve. Tehetséges regényírónőkben nem dúskálunk különösképpen, így Szinnyei Júliára már csak ezért is érdemes lenne felfigyelni. Első regényét, a „Szőlőboszorkány"-t, indokolatlanul agyonhallgatta a kritika. Ez annál is inkább sajnálatos, mert a „Hajnal"-ban a „Szőlőboszorkány" egyes szereplői (Ferenczíné és leánya) újra felbukkannak. Noha nincs módja erről bizonyságot szerezni, a kötet befejezése után az olvasónak az az érzése, hogy az írónő alighanem tovább gombolyítja majd egyes szereplőinek sorsát egy újabb regényben.

A „Hajnal" szereplői kispolgárok. Munkásemberei is ahhoz a réteghez tartoznak, melynek tagjaira a kispolgári életforma és főleg életideálok követése jellemző. Kokas házfelügyelő, a tekéző Kolos Iván, Márta, a felesége, Soltné, Limai, a „bálna", a szenilisen is ravasz Rózsa Mihály és deklasszálódott felesége, Eszter, egyformán ugyanabban a szűk körben mozognak. Mindennapjaiknak a pletyka és a buja, fülledt érzékiség ad tartalmat,

van ítélve, azonban tagjai egyelőre még életük reménytelenül sivár és még ha jót akarnak is, mint Kolosné vagy Boldizsárné, szándékaik hajótörése sem bizonyít mást, mint hogy ez az embertípus és ez a magábazárt, egocentrikus, önző életforma halálra van ítélve. Halálra tízezerszámra élnek Magyarországon. Nevelésük és átalakításuk, főleg pedig gyermekeik helyes irányba terelése fontos feladatunk, tehát csak jó és helyeselhető, ha az írónő rájuk irányítja fényszóróját. Főleg azzal hat az olvasóra, ahogy a szüleik nyomasztó környezetéből kitörni akaró fiatalok vergődését ábrázolja. Solt Annus tizenhat éves fejjel házasságba menekül, zsákutcába jut, és részeges férje mellől, két gyerekkel, érkezik vissza oda, ahonnan elindult. Az agyonkényeztetett, pátyolt Boldizsár Ági, szülei tudta nélkül, terhességének harmadik hónapjában köt házasságot, és igazán csak a benne rejlő jó természetnek és szerencséjének köszönhető, hogy ez a házasság (a jelek szerint) sikerül. A ház összes gyermekei tiszta és nem tiszta úton kuporgatják forintjaikat. Céljuk alvilági: egy magnetofont szeretnének vásárolni, hogy a szemük előtt zajló szennyes élet beszélgetéseit kihallgatva, zsarolóbandát alakíthassanak és sok pénzt szerezhessenek. (Miért is lennének ebben a házban egy gyerekcsapatnak emelkedettebb céljai?) Ezenkívül félénken igyekeznek rálépni a körülöttük burjánzó testi szerelem messzire vezető ösvényére. Solt Arankában regényírási tervekké sűrűsödnek a lefojtott érzelmek, és Kokas Rózsi is érezhetőleg valami mást akar, noha az írónő annak érzékeltetésével már adósunk marad, hogy mit. Kolos Hajnalnak azonban, a kötet szimbolikus értelmű névadójának sikerül. Kitör ebből a körből, amely pedig az ő esetében „csak" a vak és szűklátókörű anyai szeretet börtöne. Nem köti magát ahhoz a férfihoz, akit — talán — szeret, hanem elmegy hazulról, fizikai munkás lesz, és az olvasó abban a reményben teszi le a könyvet, hogy boldog.

A gyerekek ábrázolása mellett még bőven kínálkoznak finom művészi érzékkel megírt jelenetek. Szinnyei Júlia ugyanis még igen sok szereplőt mozgat regényének 392 oldalán. Pontosan negyvennégy ember arca bukkan föl hosszabbrövidebb időre, és ez a sokaság a kelleténél jobban megterheli az olvasó emlékezetét. A mozaikszerűen felvillanó képek nem mindig használnak a jellemábrázolásnak, és azt sem teszik különösebben érzékelhetővé, hogy a cselekmény tulajdonképpen két év alatt, 1953 és 1955 közt zajlik. Kevesebb több lett volna, hiszen a tizenkét alaposabban jellemzett főhős ábrázalása sem mindig sikerült (pl. Kolos Iván). Ha az írónő „belülről kifelé" érzékelteti gondolkodásmódjukat, érzésvilágukat, szinte sosem téved vakvágányra. Annál bántóbbak az olyan kitérések, amikor váratlanul „tételeket" mond és ex cathedra szól (pl. 143. és 169. o.), vagy szinte minden átmenet nélkül, brosúraízű szólamokat ad épp legrokonszenvesebb szereplőjének szájába. (310. o.)

Szinnyei Júlia írói nyelvének nincsenek különösebben jellegzetes sajátságai. Az általánosan beszélt köznyelven ír, ami nem egy nagy írásművésznek volt már tudatosan követett módszere, és ami könyvét kétségtelenül olvasmányossá teszi. Ugyanakkor azt a veszedelmet is magában rejti azonban, hogy tollából általánosan használt pongyola és magyartalan kifejezések is papírra kerülnek. („És a verset leközölték." 26. o.) Ez annál inkább kár, mert Szinnyei Júlia eddigi két könyvével komoly írói rangot biztosított magának. A siker és az írói talentum azonban egyformán kötelez is. Méghozzá arra, amire — úgy érezzük — Szinnyei Juliának különleges hajlandósága van: a mélyebb emberábrázolásra. Bajos lenne tagadni, hogy a világos és tiszta jövendő építését a — nem egyszer még közöttünk lappangó — múlt sötétségének művészi megjelenítésével is lehet segíteni.

Szinnyei Júlia ezt teszi „Hajnal" című sokatígérő regényében.

O. I.

Halász Előd: Thomas Mann

(Irodalomtörténeti kiskönyvtár Gondolat kiadása)

Annak idején Gyergyai Albert Thomas Mannról írt esszéje volt a nagy író magyarországi értékelésének nyitánya. Azóta több bátor úttörő jellegű írást olvastunk, melyek a rengeteg szerteágazó problémakört egy csokorba összekötő életmű megértését és propagálását igyekeznek elérni. Ezeknek sorában igen előkelő hely illeti meg Halász Előd Thomas Mann tanulmányát.

A tanulmány olvasmánynak is igen érdekes. Aki valamelyest is jártas Thomas Mann műveinek boncolgatásában vagy vannak ismeretei róluk, nehezen tudja egy szuszra való elolvasáshoz felcsigázott érdeklődését visszafojtani. A kiskönyv olvasása azt a benyomást kelti bennünk, hogy az esszéíró versenyt fut a tudományos kutatóval és meg is nyeri ezt a versenyt. Tudjuk, hogy ez csaknem minden népszerű ismerettejesztő írás esetében így van. De Thomas Mann értékelése, egy-egy művének elemző magyarázata még nem mondható megállapodottnak, s így Halász Előd egyik-másik megállapítása elsietettnek, vagy legalább is nem eléggé indokoltnak látszik.

Egy-két ilyen megállapítását említem csak meg; ezekkel szeretnék vitatkozni, mert úgy látom, hogy Thomas Mann egész értékelésének sarkpontjait érintik.

Az első az író fejlődésének a kérdése: az út, amelyet az első és a második világháború között megtett. Halász Előd a politikai tevékenységet magasra értékelő íróról megemlíti, hogy: „Ezt ugyanaz a Thomas Mann mondja, akinek még az első világháború alatt az apolitikusság vádja ellen kellett védekeznie..." Az igazság az, hogy Thomas Mann akkor még nem is igen védekezett az ilyen vádak ellen, hanem egyszerűen az apolitikus német irodalmat és szellemi életet védelmezte a nyugat-európai (főképpen a francia) demokratikusan politizáló írókkal és intellektuelekkel szemben. A goethei értelemben vett „ruhige Bildung" álláspontjáról jutott el a második világháború békeharcos német írójáig. Ezért fejlődésének jelentősége, a nagy fordulat (szinte 180 fokos!), amit megtett, egyetemesen példaadó is így az egész német szellemi élet számára.

A másik kérdés, amiről vitatkozni lehetne, így hangzik: „miért nem volt soha igazi német polgár?" A tanulmány szerzője így fogalmazza meg a kérdést a Doktor Faustus regény értelmezéséről szóló részben, de utal rá a Buddenbrook-ház tárgyalásakor is. Ez a kérdés így szó szerint talán akkor lenne helytálló, ha a német polgárt és mindazt, amit Thomas Mann „német polgárság"-on ért, csakis a francia és angol polgári osztály értékskálájával mérnénk le. De ez nem elégséges Thomas Mann mélységének megértéséhez. Nos, az a véleményem, hogy Thomas Mann ilyen értelemben nem írt a német polgárról. (Sőt éppen ellenkezőleg, azt igyekezett igazolni, hogy nem a franciák és angolok, hanem a németek az „igazi" polgárok.) Mert különösen elméleti jellegű fejtegetéseiben, — amelyekkel nem egy szépirodalmi alkotását kiegészíti, magyarázza, — a régi patricius polgárságot azonosítja általában a németséggel, a németség kulturált magatartásával. (Betrachtungen eines Unpolitischen stb., stb.) A Buddenbrook-ház bíráló epikus ábrázolásmódját csak mi értékelhetjük ma úgy, mint társadalom kritikát. Az író számára fájdalmas önvallomás volt ez a regény. És éppen legnagyobb műveiben még akkor is fájdalmas, gúnyos önirónia látja ennek a régi életformának a pusztulását, ha regényhőseiben (Hans Castorp, Leverkühn stb.) és saját magában legyőzi azt, illetve egy további fejlődési fokot (demokrácia, szocializmus) jelöl ki. A tanulmány az adott keretekhez viszonyítva is talán nagyobb mértékben éreztethette volna, hogy milyen értelemben használja Thomas Mann a „polgár" szót, és hogy az egész mai német társadalom (és bizonyos értelemben a nyugati polgári világ) részére nyujt perspektívát önmagának és hőseinek a fejlődésében.

Halász Előd sok más megállapításával lehetne még vitatkozni. Persze, ez a tanulmány dicséretére válik. Nehéz, rendkívül bonyolult kérdésekhez hozzá mert

nyulni, és értékelései általában jól megalapozottak. Legalaposabb és legrészletesebb képet a Buddenbrook-ház és a Doktor Faustus c. regényekről rajzol, valamint egyik-másik novelláról. (Pl. A halál Velencében; Mário és a varázsló stb.) Amint az utószóban írja, a József-regények problematikáját éppen csak érinti, de ugyanez vonatkoztatható kisebb mértékben a Varázshegyre is, amelyben például Hans Castorp fejlődése sokkal tovább megy és mélyrehatóbb, mint ahogy azt a tanulmány alapján feltételezhetnénk.

A tanulmány egészben véve hézagpótló munka. Szakavatott kézzel állítja elénk a polgári korszak hanyatlásának nagy epikusát. A „kiskönyv" határozott lépésekkel lendíti előre Thomas Mann megismerését, magyarországi kultuszát és bizonyos, hogy sok ösztönzést adhat a kutatómunka számára is.

BELLYEI LÁSZLÓ

Vajkai Aurél: Bakony

(Gondolat Kiadó)

Végre a régi Bakony sajátos népi életéről is jelent meg összefoglaló néprajzi mű. A magyar néprajzi irodalom az utóbbi évtizedekben egymás után alkotta meg egy-egy táj összefoglaló jellegű, irodalmi igényű néprajzi monográfiáját. Györffy István a Nagykunságról, Szücs Sándor a Sárrétről, Kiss Lajos a hódmezővásárhelyi szegény emberekről, Gönczi Ferenc Göcsejről, Kiss Géza az Ormánságról írt könyvet. Ezek a művek teljességükben mutatták meg a táj régi népe életét, s nemcsak a szakembereknek, hanem a nagyközönségnek is szóltak.

A Bakony érdekes, színes, gazdag s szükségszerűen elmúló régi világáról eddig nem jelent meg ilyen krónika. Talán Eötvös Károly lebbentette fel a fátylat valamennyire az egykorú Bakonyról, de művének nem volt korszerű folytatója. Ezt a hiányt pótolta Vajkai Aurél könyve: A Bakony néprajza.

Izelítő a régi Bakony népéletéből — így lehetne egy mondatba összefogni a kötet mondanivalóját, amely az elmúlt század népéletének érdekes, változatos ismeretanyagát és helyes szemléletét tartalmazza.

Ha később jelent is meg a Bakony néprajza más tájak összefoglaló néprajzánál, kárpótol bennünket a késésért a könyv korszerű társadalomszemlélete. A nép életét, szokásait nem merev formákba megkövesedve ábrázolja, hanem változásában, fejlődésében. A népszokás Vajkai elemzésével megvilágítva nem hat lezárt, időtlenített örök jegyként, hanem az adott gazdasági-társadalmi helyzet következményeként, amelyet a táj természeti képe és a nép ízlése formál. Vajkai könyve világosan jelzi, hogy az egyes néprajzi jelenségek miként változnak a gazdasági alap és a társadalmi szerkezet változásával, s hogy viszi sok esetben tovább a sajátos ízlést és formát a nép, érvényesülést teremtve a formában az új tartalomnak.

A könyv áttekintést nyujt a Bakony földrajzi és néprajzi képéről. Az életet s a jelenségeket egyszerre láttatja a tudós és a nép szemével, ábrázolása ezért rendkívül reális. Lépten nyomon lelepleli a múlt romantikus Bakony-szemléletét. Nála az erdő — miként a népnél is — nem vadregényes jelensége a természetnek, hanem a természettel való küzdelemnek nehéz terepe. Itt a munkálkodó embernek ugyancsak helyt kell állni. A Bakony erdeje pl. erejét megfeszítő küzdelemre készteti a kanászt, aki esőben, hóban, melegben küzd a bokros-fás tájon az állandóan mozgó, vonuló, szaladgáló disznócsürhével.

Az előljáróban adott történeti áttekintés értelmezi a mondanivalót. Az erdőről és az emberről, a gyűjtögetésről, a gazdálkodásról, az iparról, a kereskedelemről szóló fejezetek rövidségük ellenére is teljességgel hatnak, bővebb feldolgozásban sem sok lényegeset lehet hozzátenni az itt elmondottakhoz. A táplálkozásról szóló fejezete viszont csak a különlegességeket adja. A könyv legtöké-

letesebb fejezete a település, a ház, a lakás leírása. A tudós kutatómunkájának ez a része teljesen feltárt, rendszerezett, befejezett.

A könyv egyúttal népi kultúrtörténetet is ad. A néprajzi jelenségeket a művelődéstörténet szemmértékével elemzi, s beállítja azokat a társadalmi haladás áramkörébe. Lényeges pl. amit a szerző a népművészet fejezetben a falu ízléséről mond. Hasonló megfigyeléseit jó lenne bővebben kifejtenie, hogy megállapításaival napjaink népművelésének is segítségére legyen.

Kissé soványnak érezzük a társas élet, dal, muzsika fejezetet. Ez onnan van, hogy a könyv elsősorban a tárgyi néprajzot dolgozza fel, továbbá, hogy a szerző általában csak saját gyűjtésére támaszkodik. Ilyen összefoglaló műben szerettük volna megismerni a korábbi bakonyi gyűjtések elszórt, alig hozzáférhető anyagát is. (Szegedi fiatalok dudari néprajzi gyűjtése, a táj népdal- és néptánckincse, stb.) Sok viszont a boszorkányos történetek anyaga, s hiányzik az etnikai jelenség társadalomlélektani magyarázata.

Az ábrázolás irodalmi igénye, a szép, világos, érdekes nyelvezet könnyen olvashatóvá, élvezetessé teszik a tudományos fejtegetéseket s alkalmassá a könyvet szélesebb rétegek érdeklődésére is.

PÁLDY RÓBERT

Horváth Mihály: Muzsikáló Pécs

(Pécs városi Tanács kiadása)

Pécs városát már a múlt században országszerte zenevárosnak nevezték. Nemcsak azért, mert ebben a városban a lakosság mindenkor szerette, kedvelte és szép számmal művelte a muzsikát, hanem azért is, mert Pécs zenei téren az egész ország számára adni tudott, és példájával sok esetben termékenyítőleg hatott hazánk kultúréletére. E pezsgő, eleven fejlődést eredményeiben ismerjük ugyan, de részleteiben, összefüggéseiben már kevésbé. Régi adósságot törleszt tehát a városi tanács művelődésügyi osztályának kiadásában most megjelent *„Muzsikáló Pécs"* című könyv, melyet *Várhalmi Oszkár* nagy ügybuzgalommal és fáradhatatlan lelkesedéssel 30 éven át gyűjtött anyagából *Horváth Mihály*, a pécsi Zeneiskola igazgatója irt.

A „Muzsikáló Pécs" régen várt, hézagpótló mű. Írója maga is muzsikus, és — mint írja: részben maga is benne volt a dolgok áramában, mégis tárgyilagos tudott lenni, „sine ira et studio" írta meg könyvét.

A 12 ív terjedelmű munka 1686-ban, a török pusztítás sötét, reménytelennek látszó képével indul és 1958 jövőbe sugárzó, diadalmas jelenével fejeződik be. Ami e két évszám között Pécs zeneéletében csírázott, fejlődött, megvalósult — arról szól e könyv. „Azt szeretném megrajzolni, hogy szerény kezdetekből hogyan nőtt, áradt a muzsika folyama Pécsett, és hogy az 1945-ös felszabadulás a pécsi zenekultúra fejlődésére milyen roppant nagy hatású volt. Közel 370 esztendő pécsi zenei törekvéseit és eredményeit vázolom a következő lapokon, hihetetlen mennyiségű művészi munka, energia, fáradság, lelkesedés és a muzsika iránti szeretet fekszik e zenekultúra munkásainak fáradozásaiban; az ő emléküket igyekeztem felidézni és továbbadni" — írja Előszavában Horváth Mihály.

E célt általában sikerült Horváth Mihálynak megvalósítani. A könyv olvasásakor, első áttekintésre is elkápráztató az adatok és a feldolgozott anyag óriási tömege. A szerző ennek ellenére hangsúlyozza, hogy nem tarthatott igényt teljességre. Néhol mégis zavaróan feleslegesnek, elaprózottnak, részletesnek éreztük, különösen a XX. század első évtizedeinek leírását (pl. az egyes kórusok gyakori karmesterváltozásainak pontos regisztrálását). A könyvben felhalmozott adatok, nevek, hangversenyműsorok, dátumok látszólagos zsúfoltságát azonban szerencsésen enyhíti a mű világos szerkezeti felépítése. Áttekinthető módon, korszakos felosztásban mutatja be a város zenei életének legjellemzőbb sajátosságait, fejlődésének útját és fokát, az

egyes korszakok számottevő művészeit, egyesületeit, ének- és zenekarait, hangversenyéletét. Különösen érdekes és sok újat tartalmaz a Pécs zenei életének legkorábbi szakaszát ismertető rész. Ez a megoldás lehetőséget nyujt arra, hogy egy-egy jelentős zenei intézmény — mint pl. a Pécsi Dalárda vagy a Zenekedvelők Egyesülete — működését, annak jelentőségét, hatását Pécs zenei életének egészére, összefüggéseiben érzékeltesse. Ez a következetesen végigvitt szerkezeti forma lehetővé teszi azt is a szerző számára, hogy — bizonyos keretek között — Pécs társadalmi életének alakulására, a kulturális élet színvonalának változásaira, nem utolsó sorban a pécsi munkásság művelődési lehetőségeire is fényt vetítsen. Így pl. Horváth Mihály, a vérbeli zenepedagógus, igen helyesen látja, hogy egy város zenei életében milyen jelentőségű a zeneoktatás. E témáról szólva bőven idéz a korabeli városi tanács jegyzőkönyveiből, amelyek akaratlanul is igen sokat mondanak el az akkori pedagógusok szociális helyzetéről, megbecsüléséről, a város anyagi helyzetéről. Oldalszámra is jelentős helyet kaptak a pécsi munkásdalkörök, melyek nemcsak arra szolgáltak, hogy a munkásság zenei és szórakozási igényeit kielégítsék: lényeges szerepük volt a munkásöntudat és összetartozandóság kialakításában. Rendkívül érdekes kordokumentum az 1936-os nagyszabású országos munkásdalosegyesületi hangverseny eddig kevéssé ismert beköszöntőjének bátorhangú, jövőbe mutató szövege. Érdeme a könyvnek, hogy a pécsi hangversenyélet jelentős — mondhatnánk szenzációs eseményei (pl. Liszt Ferenc pécsi hangversenye, külföldi és fővárosi hírességek, Bartók és Kodály pécsi vendégszereplései stb.) mellett — igen helyesen — és igen meleg hangon méltatja azon pécsi művészek és zenészek érdemét, akik évtizedeken át szerepléseikkel előkészítették és biztosították a talajt a magasabb művészet befogadására. Horváth Mihály könyve tehát nem egyszerű adatgyűjtemény, mely öncélú eliszigeteltségében mutatja be Pécs zenei életének fejlődését. Épp ellenkezőleg: a társadalmi, politikai, gazdasági viszonyok alakulásával szoros összefüggésben tárja elénk anyagát. Ilyen megfogalmazásban ez is új színt jelent a Péccsel foglalkozó irodalomban.

A „Jelenkor 1945-től" című részben Horváth Mihály gondos részletességgel mutatja be a felszabadulást követő években új lendülettel meginduló zenei életet. Az új zeneiskola, a Zeneművészeti Szakiskola, a régi kórushagyományokon újjászülető pécsi kórusélet és a mindennél virágzóbb hangversenyélet leírása teszi teljessé könyvét.

A „Muzsikáló Pécs" kötetet számos fénykép, rajz egészíti ki. (A képszerkesztés gondossága és a díszítő rajzok Martyn Ferenc érdeme.) Lexikális rész is csatlakozik a könyvhöz, mely azok rövid életrajzi adatait tartalmazza, akik Pécsről indultak el a világsiker felé, vagy akik Pécsett működtek, illetve működnek. Néhány adatközlési pontatlanság elkerülhető lett volna (pl. Amtmann Prosper halálozási éve más a történeti részben és más a lexikális részben). Érdeklődésre tarthat számot az „Apróságok a régi Pécs zenei életéből) című fejezet, mely rövid, zömmel humoros, anekdóta-szerű történeteket tartalmaz. A könyv már említett óriási adathalmazának áttekinthetősége Horváth Mihálynak is gondot okozhatott, mert szükségesnek látta, hogy függelékként külön „Zenei naptár"-ban tegye közzé azokat a zenei eseményeket, jobbára hangversenyeket, amelyek az előző részből kimaradtak. Vitatható, nem lett volna-e szerencsésebb megoldás Pécs hangversenyéletét teljes egészében időrendi sorrendben külön fejezetben összeállítani és közzétenni. Az egyes korokat tárgyaló fejezetekben elszórtan ismertetett hangversenyélet így egységesen tárult volna az olvasó elé, ugyanakkor a sok adat, név, műsorrészletezés nem fékezte volna le a könyv egyébként pergő ritmusát.

E nagy gonddal és szeretettel megírt könyvből ékesen kiviláglik, hogy írója, Horváth Mihály nagyon szereti Pécs városát. Köszönet neki, valamint Várhalmi Oszkárnak, és a könyvet kiadó városi tanácsnak, hogy ezt a ritka érdekességű és értékű gyűjteményt most a nagyközönség kezébe adták.

NÁDOR TAMÁS

Pályázati felhívás

hazánk felszabadulásának 15. évfordulója tiszteletére

Pécs megyei jogú város tanácsa végrehajtó bizottságának Művelődésügyi Osztálya a felszabadulás 15. évfordulója tiszteletére irodalmi- és táncdráma pályázatot hirdet.

FELTÉTELEK:

1. A pályamű követelménye, hogy hazánk felszabadulása, vagy a felszabadulást követő 15 év élményanyagából merítse témáját. Tükrözze megváltozott, állandóan alakuló, fejlődő életünket, művészi módon dolgozza fel országos, vagy pécs-baranyai jellegű problémáinkat, eredményeinket. Törekedjenek a szerzők korunk társadalmi változásainak, a hétköznapok hőseinek, az egyszerű dolgozó embereknek, a fiataloknak színvonalas, realista ábrázolására.
2. Pályázni lehet táncdrámával, egyfelvonásos drámával, verssel, elbeszélő költeménnyel, elbeszéléssel.
3. A pályázaton bárki részt vehet. Már nyomtatásban megjelent, vagy előadott művel pályázni nem lehet.
4. A pályázat jeligés. A jeligével ellátott borítékban feltüntetendő a pályázó neve és lakcíme.
5. A pályázat beküldésének határideje: 1960. augusztus 20.
A pályázat eredményének kihirdetése: 1960. november 7.
6. A pályamű gépelt formában „Felszabadulási pályázat" felírással Pécs mj. Város Tanácsa VB művelődésügyi Osztálya Pécs, Széchenyi tér 1. címre küldendő.
7. A pályázatra küldendő táncdráma alatt szövegkönyv, koreográfia és zene együtt értendő. Az augusztus 20-i határidőig a szövegkönyv és a partitúra küldendő be, valamint a mű időtartamának pontos megjelölése és a táncbemutató időpontjának megjelölése. A bíráló bizottság a táncokat szeptember 1 és október 15 között nézi meg, tehát a táncbemutatót e két dátum között kell megrendezni.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

1. Táncdráma:	I. díj	4 500 Ft
	II. díj	3 000 Ft
	III. díj	2 000 Ft
2. Egyfelvonásos dráma	I. díj	2 000 Ft
	II. díj	1 500 Ft
	III. díj	1 000 Ft
3. Vers, elbeszélő költemény	I. díj	1 500 Ft
	II. díj	1 000 Ft
	III. díj	500 Ft
4. Elbeszélés:	I. díj	1 500 Ft
	II. díj	1 000 Ft
	III. díj	500 Ft

A színvonalas, értékes pályaművek közlését biztosítjuk.
A díjak visszatartásának jogát nem megfelelő művek esetében fenntartjuk.

Pécs, 1960. február 1.

Pécs mj. Város Tanácsa VB
Művelődésügyi Osztálya

A tehetségkutató pályázat anyagának feldolgozása — a beérkezett pályaművek nagy száma miatt — még tart. A tehetségkutató pályázat eredményét következő számunkban közöljük.

Lázár Ervin: Hóban (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — — 60
Sík Mihály: Szótlanok helyett (vers) — — — — — — — — — — — — 64
Moldvay Győző: Fürdesz (vers) — — — — — — — — — — — — — 66
Takács László: Öregasszonyok az esőben (vers) — — — — — — — — 66
Bősze Ferenc: Szilveszter (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 67
Lukács Miklós: Nádak (vers) — — — — — — — — — — — — — 75
Lázár Tibor: Vajúdó őszi eső (vers) — — — — — — — — — — — — 75

PILLANATKÉPEK

Ordas Iván: Perkáta — — — — — — — — — — — — — — — 76
Szőllősy Kálmán: Akik már csak hátra néznek — — — — — — — — 88

DOKUMENTUM

Várkonyi Nándor: Ismeretlen angol útleírás Pécsről — — — — — — — 98
Hernády Ferenc: Pécs francia szemmel — — — — — — — — — — — 102

VITA

Szederkényi Ervin: A modernségről — — — — — — — — — — — — 105

JEGYZET

Selymes Ferenc: Leo Tolsztoj moszkvai házában — — — — — — — — 109
Tüskés Tibor: Könyvről-könyvre — — — — — — — — — — — — — 112

SZEMLE

Fábián István: Az új magyar Faust — — — — — — — — — — — — 117
Lékay Ottó: Hunyadi József: A fekete lovag — — — — — — — — — — 120
Ordas Iván: Szinnyei Júlia: Hajnal — — — — — — — — — — — — 122
Bellyei László: Halász Előd: Thomas Mann — — — — — — — — — — 124
Páldy Róbert: Vajkai Aurél: Bakony — — — — — — — — — — — — 125
Nádor Tamás: Horváth Mihály: Muzsikáló Pécs — — — — — — — — — 126

KÉPEK

A címlap és a belső rajz *Mohácsi György* munkája.
A műmellékleten:
Platthy György: Újságárus
Platthy György: Kismosás
Mohácsi György: Pihenő
Krajcsirovics Henrik: Tüdőszűrés a VII. aknán

A Jókai—Majláth utcai OTP társasházban garzon, másfélszobás, kétszoba összkomfortos és kétszoba-hallos garderobos

öröklakások

kedvezményes fizetési feltételek mellett

ELADÓK

Közelebbi felvilágosítást ad az

Országos Takarékpénztár Baranya megyei Fiókja

PÉCS, Kossuth Lajos út 11.

VEGYEN RÉSZT ÖN IS

A MÉH

tárgynyeremény játékon!

HÚZÁS: 1960. április 20-án PÉCSETT, AZ ÚTTÖRŐHÁZBAN

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK MŰVEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

VERSEK:

Csorba Győző:	A szó ünnepe
Erdélyi József:	Aranyménes
Györe Imre:	Korbácsos ének
Kardos László:	Ezer álarc mögül (fordítások)
Komjáthy Győző:	Áll a tenger
Maróti Lajos:	Villódzó fények énekelnek
Mátyás Ferenc:	Kegyetlen idill
Simon István:	Februári szivárvány
Váci Mihály:	Bodza
Végh György:	Modern Orfeusz (fordítások)
Vihar Béla:	Baráti asztal

ELBESZÉLÉSEK:

Békés József:	Három királyok
Bodó Béla:	Kain visszatért
Füsi József:	Tengeri szél (olaszországi útijegyzetek)
Mikes György	Szálka és gerenda
Urbán Ernő:	Jó mulatást!

REGÉNYEK:

Molnár Géza:	Márta
Szabó Pál:	Forog a kerék
Szántó Tibor:	Árnyékvilág
Szentkuthy Miklós:	Doktor Haydn
Szilvási Lajos:	Csillaghullás
Tatay Sándor:	A fehér hintó
Thurzó Gábor:	Biatorbágy

60-475 Pécsi Szikra Nyomda Készült 3000 példányban F. v.: Melles Rezső

Jelenkor

A TARTALOMBÓL:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTOLT BRECHT
CSORDÁS JÁNOS
GOMBKÖTŐ GÁBOR ISTVÁN
KALÁSZ MÁRTON
PÁKOLITZ ISTVÁN
TAKÁTS GYULA
TÍMÁR GYÖRGY
ÍRÁSAI

DOKUMENTUM ★ VITA,
JEGYZET ★ SZEMLE
REPRODUKCIÓK

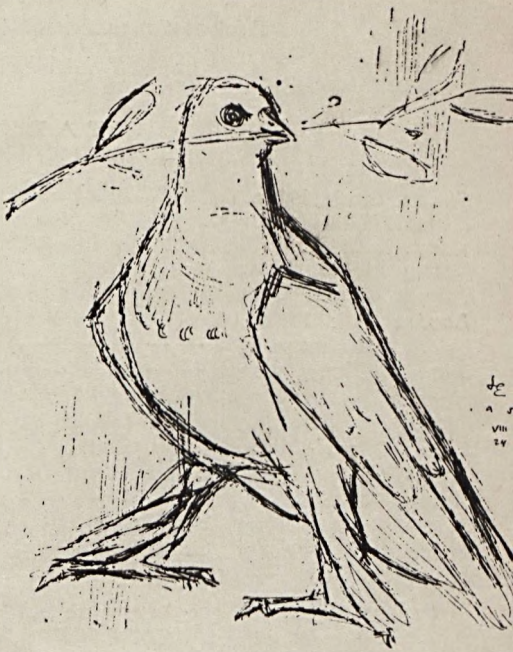

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. 1960. III. évf. 2. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft, — Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Simon Emil: Béke és emlékezés (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 1
Marsall László: Az eszmélet delén (vers) — — — — — — — — — — — — — 10
Varga Mihály: Könyörgés életért (vers) — — — — — — — — — — — — — 12
Karay Lajos: Szeresd az ócska tárgyat (vers) — — — — — — — — — — — 13
Takáts Gyula: Bazalton élők (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 14
Lovász Pál: Pille (vers) — — — — — — — — — — — — — — — — — — 20
Dudás Kálmán versei — 21
Bernáth Elvira versei — 22
Nóra Adamjan: Megbocsáthatatlan bűn (elbeszélés) Lajos Géza fordítása — — 24
Cigány hallgatók. *Bertalan László gyűjtése* — — — — — — — — — — — 38
Lemle Géza: Március (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — — — — 41
Kulcsár János: Magasfeszültség (vers) — — — — — — — — — — — — — 50
Galambosi László versei — — — — — — — — — — — — — — — — — — 51
Simonyi Imre: A kettőnk ügye (vers) — — — — — — — — — — — — — — 52
Bojár Iván: Orlandó margójára (vers) — — — — — — — — — — — — — — 53
Orbán Ottó: Egyszerű átok (vers) — — — — — — — — — — — — — — — 54
Kende Sándor: Háború (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — — — — 55
Kalász Márton versei — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 60
Jónás László versei — 62
Makay Ida: Epilógus (vers) — — — — — — — — — — — — — — — — — 63
Gulyás János: A fák előbb fehérek lesznek (elbeszélés) — — — — — — — — 64
Káldi János: Szőke tűzvész (vers) — — — — — — — — — — — — — — — 68

Német költők (*Johannes R. Becher, Bertolt Brecht, Louis Fürnberg, Erich Weinert, Christoph Walter, Karl-Heinz Jakobs* versei *Arató Károly, Jávorszky Béla* és *Pákolitz István* fordításában) — 69

Simon Emil

Béke és emlékezés

Emlékezett egy szombat délutánra.

Judit, a felesége, palacsintát sütött, fehér porcelántányérra borogatta a forró tésztát. Kedvteléssel nézte, munka közben is játékos mozdulatait, a tűz melegétől kipirosodó arcát.

Akkor azt mondta az asszonynak:

— Fogadjunk a fél papucsomba, hogy tíz palacsintát is megeszek, anélkül, hogy a kezemet használnám.

Judit hátranézett, nagy nevetés ugrált a szemében, arcán puha gödröket formált a mosoly.

— Fogadjunk, egy főzőkanál ellenében!

Sokszor évődtek így, csupa vidáman, mind a ketten. Ha már kifáradtak a nevetésben, ölébe ültette Juditot, s azt játszották, hogy kisbaba az asszony, akit dajkálnia kell.

— Tartom a fogadást — mondta tréfás komolysággal, és máris odament a palacsintás tányérhoz. Két kezét a háta mögött összekulcsolta, lehajolt és szájával felemelt egy palacsintát, aztán beszívta a foga közé.

Mindezt persze jókedvű kacagás kísérte, Judit teljes emberként tudott nevetni, vidámságában nem volt sem árnyék, sem hamis hang.

Végül megette a palacsintákat, úgy, hátrakulcsolt kézzel, és az asszony ünnepélyesen kezébe adott egy fakanalat. Valahonnan piros masnit is kerített a nyelére — — —

Érdekes, most emlékszik először erre a délutánra. Akkor sem gondolt rá, amikor sebesülése után néhány héttel, a főorvos közölte vele, hogy mindkét karját kénytelen volt levágni. Pedig akkor fásultan és józanon, majdnem minden eseményt felidézett, ami valaha a kezével kapcsolatban volt. Még a frissen vasalt ing érintését is érezni vélte a karján, a zongora billentyűinek kemény tapintását az ujja hegyében.

Tudta, hogy számolnia kell az emlékekkel.

— El fognak jönni hozzám — gondolta végig világosan és őszintén — százszor visszateszik és százszor újra leszakítják majd a karomat.

Többször a halálra is gondolt, de kar nélkül az öngyilkossághoz is sutának érezte magát.

Most, hogy ez a szombat délután felötlött előtte, egyszerre újra elveszítette minden erejét.

A hatalmas kórház hegyoldalban ereszkedő parkjában feküdt, egy jól kipárnázott nyugágyban. Csendóra volt, semmi sem zavarta a szemlélődést, gondolkozást. Mintha a szél is elállt volna, mozdulatlannak látszottak a fák, a hegy gerincén.

Ilyenkor sokszor sírt. Sokszor megnyugtatónak érezte volna, ha ez a mozdulatlanság a halál csendjét jelenti. De nem az volt. A legyőzött és továbbélő emberek gyáva várakozása volt ez a hangtalan pihenő. Újabb fájdalmak, újabb emlékek fogadóórája.

Kutasi jött az úton, óvatos lépésekkel. Leült mellé a fűbe, zsebéből cigarettát vett elő.

— Rágyújtasz, mérnök úr? — kérdezte. Hangja sípoló volt, tüdőlövéssel bajlódott.

— Megkérlek — mondta csendesen.

Kutasi nem dohányzott, de mindenkit megkínált. Kivett egy cigarettát, meggyújtotta, aztán a mérnök szájába tette.

— Köszönöm.

Kutasi bólintott. Időnkint kivette a cigarettát a mérnök szájából és leverte a hamut.

— Szeretném, ha nem vennél észre engem — mondta Kutasi. — Láttam, hogy gondolkoztál valamin. Csupán a cigaretta miatt jöttem.

Itt, a kórházban, leszoktak minden hamis udvariaskodásról. Megint visszatértek az emlékek.

— Juditot el kell felejtenem — mondta magában, talán tízezredszer. — Judit tökéletes ember, nem foszthatom meg ettől a kiváltságától.

Vajon, mi lehet vele?

Ezen is minden nap tűnődött. Hónapokkal ezelőtt, amikor végre magához tért, többször iratott a régi címükre. Néhány levél visszajött, „ismeretlen", vagy „elköltözött" jelzéssel.

Olykor megkönnyebbült, hogy így történt. Mert a levelekben megiratott mindent, őszintén. Egy időben a vigasztalásokat is elhitte. Terveket szőtt a jövőre. Elképzelte Judit ujjongó válaszát, hogy elfogadja őt, ilyen csonkán is.

Ugyanakkor tudta, hogy az efféle képzelgések nem enyhíthetik a valóságot, és egyszer szétjelfoszlanak. Próbálta meghosszabbítani ezeket a napokat, de hiába.

— Mi lehet Judittal? — kérdezte hangosan. Önkéntelenül szólalt meg, maga is megijedt, amikor a hangját meghallotta.

Kutasi rögtön válaszolt.

— Nézd Ernő, a háború roppant szövevényeket kuszált az emberek közé. Hosszú idő eltelik még, amíg mindenki sorsa rendeződik. Én hiszek abban, hogy ami valamikor egy egész volt, ismét összeáll.

— Nem minden — mondta a mérnök, és fejével a két karja helye felé mutatott.

— Egy ember sohasem egész — mondta Kutasi. — Én olyan egészre gondoltam, ami bonyolultabb, mint te, vagy én, külön-külön. Tulajdonképpen az igazi egészet akartam kifejezni.

— Lehet, hogy így van — mondta elgondolkozva a mérnök —, de akkor egy embernek is egésznek kellene lenni, annyira, hogy a még tökéletesebb egészben hinni tudjon.

— Ó, a hit! — legyintett Kutasi, keserű mosollyal. — Hittél abban, hogy életben maradsz, amikor az akna a fedezékbe csapott? Persze, gondolkozni sem tudtál azon. Nem volt időd. Most meg túl sokat gondolkozol.

— Nincs kezem — mondta a mérnök. — Mindent, amit a kezem elvégezhetne, a gondolataimmal kell helyettesítenem.

— Volt a mi városunkban egy ember — kezdte Kutasi — ugyanúgy, mint te.

— Ezt már elmondtad egyszer — mondta a mérnök idegesen.

Hallgattak. Valahonnan hosszú zengéssel konduló harangot lehetett hallani. Ez jelezte a csendóra végét. Nyomban utána feltűntek a fehér ruhás ápolónők, az uzsonnával.

Hozzájuk Inge közeledett. A mérnök, valahányszor meglátta ezt az asszonyt, mélységesen szégyenkezett. Zavarát legtöbbször nem is tudta leplezni.

Inge hat hónapja ápolta. Öntudatra ébredésének első napjaiban jött oda az ágyához, a főorvossal.

— Maga erős ember, férfi — mondta katonásan a főorvos. — Él, és az élethez kézre van szüksége. Inge lesz a keze.

Inge biccentett és mosolygott. Azután megkérdezte, van-e szüksége valamire. Amíg mosdatta és etette, jól esett minden mozdulata, mert néha Juditra emlékeztette. De aztán más szükségleteiben is igénybe kellett vennie Ingét, mert hiszen ő volt a keze. Ezt lealázónak tartotta, bár Inge mindent könnyedén és mosolyogva csinált.

Néhány hét múlva, amikor először megengedték, hogy a kórházon kívül is sétálhat, Inge meghívta magukhoz vacsorára.

Először felmelegítette a váratlan öröm. Vágyott már a családi közösségbe, elképzelte a vacsora barátságos hangulatát.

Azután eszébe jutott a valóság: mi lesz, ha más egyébre is szüksége lesz, vacsora közben? A férje és a gyerekei előtt mégsem hívhatja ki magával. Nem ment el.

— Haragszik? — kérdezte másnap az asszonyt.

— Nem — mondta, nagyra nyitva sötétkék szemét. Később megállt a munkában és ránézett, nagy komolyan.

— Azt hittem, hogy meg tud szokni, végre.

Az Inge hangjából érezhető, őszinte csodálkozástól elszégyellte magát.

— Nem való vagyok én egészséges emberek közé — mondta határozottan és hidegen, hogy ezzel is igazi érzéseit leplezze.

Azóta Inge is tartózkodóbb lett, nőies kedvességét anyai melegség váltotta fel. Így valahogy el tudta viselni azt, amit meg kellett tenni óvele.

De azért a zavar igazában soha nem engedett fel. Most is, amikor meglátta közeledni, melegség öntötte el.

— Tudott pihenni, mérnök úr? — kérdezte az ápolónő.

— Köszönöm, igen. — Azután azt mondta még:

— Szeretném, ha Ernőnek szólítana. Egyszer megígérte már.

— Ó, olyan furcsán hangzik ez németül — mosolygott Inge és próbálgatta kimondani.

Ezen derültek mind a hárman, kis időre ő is elfelejtette kínzó gondolatait.

Inge ügyesen és ízlésesen tálalt. Mozdulatait szinte észrevétlenné tette. Olykor valóban nem volt más, mint szorgalmas, eleven kéz.

A mérnök étvággyal evett. Hónapok óta arról is meggyőzték, hogy az életét fenn kell tartania, ennek pedig legfontosabb feltétele a táplálkozás.

— Örülök, hogy működik az életösztöne — mondta egyszer a főorvos.

— Igen, az ösztönök mindig többet tudnak, mint az értelmes ember — felelte határozottan. Később nem emlékezett, honnan jött ez a gondolata. Talán azért mondta, hogy német tudását próbára tegye.

Közben Inge beszámolt a legfrissebb hírekről. Ezek a háború utáni élet kialakulásáról szóltak. Sok kuszaság volt ezekben a hírekben is, tele voltak ellentmondással. De azért végighallgatta figyelemmel, s utána rendszerint azt kérdezte:

— Levelem nem jött, Inge?

Ma nem válaszolt határozott „nem, mérnök úr"-ral az asszony. Felnézett a hegyre és sokáig tűnődött.

— Olyan érzésem van — mondta kis idő múlva —, hogy megjön a levél. Tudja, az asszonyok a valóságon túli dolgokat is érzékelni tudják.

— Hiszek magának — mondta ő is egyszerre, és valóban hitt. — Miért ne? — gondolta — miért ne? Most áll helyre az éveken keresztül meggabalyodott világ. Mi ez a néhány hónap, ami békességben eltelt?

— Ugye, lefordítja majd nekem? — kérdezte Inge, gyermekes kíváncsisággel. — Persze csak azt, amit másnak is lehet tudni.

— Nincsenek titkaim maga előtt! — Erre zavarba jöttek mind a ketten, és elfordították egymástól a fejüket.

— Mondja Inge — szólalt meg a mérnök — de őszintén, hogyan fogadná maga a férjét, ha kéz nélkül jönne haza?

Kutasi, aki eddig hallgatott mellettük, megszólalt.

— Feltételezett helyzetekben az őszinteség is csak feltételezett lehet.

— Én megmondom — kezdte Inge, miközben összeszedte a terítéket. — Egy asszonynak szinte testrésze, a hozzá tartozó férfi keze. Bizonyára sok időbe kerülne, amíg megszoknám, hogy nincs. De aztán...

— Áldozatra gondol?

— Nem. Ismerem magamat, az embereket általában. Aligha hiszem, hogy van áldozat, valami érdek nélkül. Azt akartam mondani, hogy más is van, ami ahhoz a férfihoz köt. Az egyénisége, a szavai, az arca... És egy nő sokat tud pótolni, ha igazán akarja.

— Van, amikor előírják számára — mondta a mérnök és várakozással nézett az asszonyra.

— Akinek ítélőképessége van, meg tudja érezni a különbséget — mondta nyílt tekintettel Inge.

— Örülök, hogy van ítélőképességem — mondta megkönnyebbülten a mérnök. És hozzátette: — Már amennyire én örülhetek.

— Világos gondolataid vannak — mondta Kutasi — és a mai világban ez sem megvetendő.

Azután Inge és Kutasi felsegítették őt a nyugágyból, és hármasban elindultak az épület felé.

Tetőterasza is volt a kórháznak, oda mentek fel alkonyatkor. Messzire elláttak innen, tiszta időben a hegy tetején dolgozó favágók mozdulatait is kivehették.

Egyikük hozott magával valami könyvet, s minden este más olvasott fel abból. Néha megállították a felolvasót, és vitatkozni kezdtek egy-egy elhangzott részletről, vagy akár csak egy mondatról.

Ha Inge nem ért rá, szobatársa, meg Kutasi kísérte fel a lépcsőn. A szobatársa büntetőtáborból került ide a kórházba, nem a frontról. Keserű-szavú, szá-

radt embernek ismerték. Senkivel nem tegeződött, de udvarias és előzékeny volt mindannyiukkal.

Ezen a délutánon is ott lépkedett a mérnök mellett, óvatosan figyelte a járását, nehogy a kéz egyensúlyozó hiánya miatt megtántorodjék és lezuhanjon a meredek lépcsőn.

— Ide csinálhattak volna már egy liftet — mondta Kutasi.

— Ez már a gyógyulás jele nálad — mosolygott a mérnök —, hogy ilyesmi is eszedbe jut.

— Csodát! — legyintett Kutasi. — A rossz tüdőm jele.

— Ne higgye — szólt közbe a mérnök szobatársa. — A halálraítéltek gondolkozás nélkül mennek mindenhová. Még a tetőre is. Ha maga hiányolja a liftet, abból azt látom: élni akar.

Néhány lépcsőfokot szótlanul lépkedtek, aztán újra feléjük fordult, szomorú arcával.

— Sok millió embernek ez a vágya manapság. Meglátjuk, lesz-e értelme?

— Ilyen távlatokra nem gondoltam még — mondta a mérnök.

Felértek. Körben majdnem mindegyik nyugágyon feküdt már valaki. Az ő helyük szabad volt még. Üdvözölték a többieket, azután leültek ők is a nyugágyba. Kutasi betakargatta a mérnök lábát.

Csend volt. Amolyan szertartás-féle volt ez az esti gyülekezés. Kinéztek a korlát felett, körülöttük a hegység is pihenőre készülődött.

Vártak nyugalommal jó ideig. Velük szemben egy sötétszemüveges férfi azt kérdezte:

— Hol van Szakál?

Szakál volt a felolvasójuk, művelt, finom idegzetű ember. Odahaza író volt, induló pályafutását állította meg a háború.

— Ma este nem lesz felolvasás, úgy tudom — mondta valaki.

— Miért? — kérdezték többen.

— A főorvos akar velünk beszélni.

— Csak nem bocsájtanak el? — kérdezte az előbbi hang ijedten.

— Valóban, mi lenne, ha ma este bejelentenék, hogy elbocsájtanak — kérdezte a mérnök.

— Mennénk tovább — felelte a szobatársa.

És azt gondolták mind a hárman:

— Ez az igazság. Évek óta ezt teszik már, mennek, vándorolnak céltalanul, új, meg új parancsra. Miért ért volna véget ez a vándorlás?

— Becsapom a vámhatóságot — mondta keserű gúnnyal Kutasi — jó tüdőt hoztam ki, vacakot viszek haza.

— Haza? — kérdezte a mérnök. — Érdekes lenne, ha megkérdeznénk az itt ülőktől, mi az elképzelésük erről.

Az előbbi bejelentés hatása lassan elült közöttük, ismét csendesség lett.

Majd a sötétszemüveges férfi izgatott hangon azt mondta:

— Uraim, ha nem lett volna háború, sohasem kerültünk volna ide!

Erre az egyszerű mondatra, soha nem tapasztalt élénkség támadt.

— Úgy látszik, magának idegeire ment, hogy elmaradt a mai felolvasás — kiabálta valaki.

— Agyon kellene ütni az ilyen naiv embereket — dörmögte a mérnök szobatársa csendesen.

A sötétszemüveges férfi elsápadt. Felállt, és tapogatózó lépésekkel lebotorkált a lépcsőn.

— Tulajdonképpen igaza van — mondta a mérnök.

— Tulajdonképpen hazudik — mondta Kutasi. — Elmúlt eseményeket nem lehet feltételezni.

— Én azért haragszom rá, — mondta a mérnök szobatársa —, mert olyasmit magyarázott meg, amit itt mindnyájan óvatosan elkerültünk. A többiek is ezért háborodtak fel.

— Gyávaság így megkerülni a valót — mondta a mérnök.

Jött a főorvos. Sötétedett már, meggyújtották a lámpákat.

— Jóestét uraim — köszöntötte őket a főorvos. Sokáig nem szólt ezután, láthatólag erősen gondolkozott.

— Megbízással jövök önökhöz, ilyen szokatlan időben — kezdte végül, de bizonytalanság érződött a hangján. — Önök több hónapja elzártan élnek ebben a völgyben. A kerítésen túl pedig viharosan alakul az élet. Az emberek nemcsak befejezték a háborút, de meg is akarják fojtani. Holnapután tüntetés lesz a városban, a háború ellen. Szeretnék, ha ezen önök is részt vennének, mint minden szónál és képnél ékesebb bizonyíték. Ez volt a mondanivalóm.

Gyors fejmozgással nézett körbe, arcára tétova mosoly merevedett. Legtöbben — kiszakadva a valóságos környezetből — mélyen elgondolkozva ültek.

— Reklámnak akarnak bennünket — súgta Kutasi.

— Rosszul fejezi ki magát — mondta a mérnök szobatársa. — Lehet, hogy így hangzott a főorvos szájából, de ő katona volt, megszokta a nyers beszédet.

— Még nem mentem végig az utcán így — mondta a mérnök, és szemével a két karja helyére intett.

— Ez a krízis — mondta a szobatársa.

— Kérem — kezdte megint a főorvos — nem akarom zavarni önöket. Gondolkozzanak. A magunk részéről, orvosi szempontból nem látjuk akadályát. Sőt. Azt hiszem, legtöbbjüknek jót fog tenni. Jóéjszakát!

— Úgy kell felfogni ezt — mondta valaki —, hogy mibennünk is van hasznosítható rész.

— De csak ennyi? — kérdezte Kutasi. — Szegény vigasz.

— Ez csak az első lépcső — mondta a mérnök szobatársa.

Harmadnap reggel tisztán öltözött emberek álltak a kórház kapujában, kis csoportban. A bentlakók az előcsarnokban ültek, az üvegfal mögül nézték a gyülekező idegeneket.

Egy nő vált ki közülük, a portással beszélgetett sokáig. Messziről is látszott, hogy nem értik egymást. Végül a portás megfogta a nő karját és bevezette az előcsarnokba.

— Ki tud franciául? — kérdezte a portás.

Hirtelen elhallgattak mindannyian, a nőt figyelték. Az ápolónőket, orvosnőket megszokták már, de ő egészen más volt. Legtöbben hónapok óta voltak itt, most egyszerre elképedtek és bámészkodtak leplezetlenül.

A nő finom mosollyal járatta körbe a tekintetét. Többen a mérnökre néztek, és biztatták is, hogy jelentkezzék, hiszen jól beszél franciául. Ezt a nő is észrevette és közelebb lépett a mérnökhöz.

— Ön? — kérdezte nyílt mosollyal.

— Igen, asszonyom — válaszolt a mérnök. — Ha megengedi ...

Megkísérelt egyedül felállni, de nem tudott. Kutasi szolgálatkészen segített, de ő durvának és tolakodónak érezte most ezt a gyöngédséget.

Amikor felállt, a nő végignézett rajta. Mosolya merevvé vált, szemében sajnálkozás és zavar tükröződött.

A mérnököt fájdalmasan érte ez a tekintet. Szinte újra végigélte a sok hónapos megpróbáltatás minden napját.

Majd a nő újra mosolyogni kezdett és azt mondta:

— Kérem, jöjjön velem.

Elindult. És a mozgás a nyugalmát is visszaadta.

Kint, a kerti úton, oldala mellett lépkedett az asszony.

— Szerettem volna magába karolni — mondta őszintén és ránézett a férfira.

— Mindig ilyen őszinte? — kérdezte a mérnök. Ismét elöntötte a melegség, mintha ütés érte volna.

— A háború szoktatott rá, hogy soha ne képzeljek mást, mint ami a valóság.

Azután hozzátette még:

— Az én férjem is odaveszett.

— Fogadja részvétemet, asszonyom — mondta szertartásosan a mérnök. Szeretett volna szabadulni ettől a beszélgetéstől.

— Magának mi a foglalkozása? — kérdezte az asszony.

— Mérnök vagyok.

— Mon Dieu! — kiáltott elképedve — az én férjem is mérnök volt.

Odaértek a kapuban álldogálókhoz. A mérnök megtudta, hogy francia partizánok valamennyien, a város melletti büntetőtáborban voltak elzárva, ők szervezik a ma délutáni tüntetést. Odajött a főorvos is, meg egy német rendőrtiszt. A mérnök tolmácsolta a mondanivalójukat.

Közben az asszonyt figyelte, arcából és alakjából Juditot próbálta megformázni. Néha olyan mélyen belemerült ebbe az elképzelésbe, hogy nem is hallotta, mit beszélnek. Ilyenkor az asszony figyelmeztette, halk, udvarias hangon, mintha csak megértette volna, miről van szó.

Végül megállapodtak és elbúcsúztak.

— Délután legyen ott — mondta az asszony és arcába nézett hosszasan. — Milyen különös — mondta még elgondolkozva, de nem mondta meg, hogy mire gondol.

Őt megbízták még, hogy a kórháziakat vezesse a találkozás helyére. Délután terjedelmes autóbuszok kanyarodtak a kórház bejárata elé. Ők ott vártak már az utcán, szorosan egymáshoz közel állva, mint nagyon messziről érkezett, félénk idegenek. Nyár eleje volt, fájdalmakat sem éreztek a langyos levegőben. A felszállásnál az ápolók segítettek. Kényelmesen elhelyezkedtek, izgatottak votak, mint a kiránduló gyerekek.

— Most valami új kezdődik — mondta Kutasi. — Végül ezt is megértük.

Elindultak. Mindaz, amit az ablakon keresztül láttak, újszerű volt és könnyekig meghatotta őket. Hiszen nem is idegen országból, de a halálból jutottak ide legtöbben. Egy-egy facsoport, vagy kert, ujjongásra késztette őket. Mire a város főterére értek, egymás szavába vágva, csillogó szemmel mesélték, ki mit látott.

A mérnök az asszonyt kereste. Meg is találta, a csoport közepén. Körülötte úgy mosolyogtak a férfiak, mint madár körül a fészek.

— Asszonyom — mondta a mérnök — vegye át tőlem a nyomorék-különítményt.

— Ne beszéljen így — mondta meleg hangon az asszony. — Önök mindannyian élnek. És ez most egyelőre igen fontos.

— Egyelőre! És azután? — kérdezte a mérnök.

— Becsapnám, ha erre válaszolnék. Bizonyosan becsapnám.

— Mindig nehezebb lesz élni, e nélkül a válasz nélkül.

— Nemcsak szavak válaszolhatnak az ember legfontosabb kérdéseire — mondta csendesen az asszony. — Kérem, szíveskedjék megmondani az uraknak, hogy sorakozzanak, indulunk.

— Igen, asszonyom.

Az egyik mellékutcából népes csapat vonult a térre, rengeteg zászlót és feliratot vittek. Hozzájuk is jött egy ember, táblákat osztogatott. Azután sorbaálltak és elindultak. A mérnök, a szobatársa és Kutasi, egymás mellé állt. Nem is szándékosan, csak a megszokás vezette őket. Néhányan közülük is kiabáltak. „Soha többé háborút!" „Békét, békét, tartós békét!"

A tömeg egyre nőtt. A város legszélesebb utcáján már nem is láthatták a sor szélét.

A mérnök a sebesült társait nézte. Ez volt az első találkozásuk a közösséggel, az első élményük, gyógyulásuk óta. Legtöbbre mély hatással volt ez a felvonulás. Arcuk elsápadt, szemük kitágult, arccsontjaikon megfeszült a bőr. Nagyon erősnek kell lenniük, hogy kibírják.

— „Békét akarunk!" — kiáltozta mellettük egy kis csoport, ütemesen.

— Hisz ön ebben? — kérdezte Kutasi a mérnök szobatársától.

Az ember sokáig hallgatott. Azután azt mondta:

— A háborút meg lehet akadályozni. De ha már elkezdődött! — és legyintett súlyosan, mintha ólmos nehezéket ejtett volna le.

— Ennyi ember szava mégiscsak számít — mondta a mérnök.

— Ebben én is hiszek — mondta a szobatársa. — Csak valahogy úgy látom, hogy a döntő pillanatokban mindig távol vagyunk. A döntő pillanatok mindig máshol következnek el.

— Ez is megváltozhat — mondta Kutasi.

— Hisz ön abban? — kérdezte a mérnök szobatársa.

— A meglőtt tüdőmön kívül hajlandó vagyok hinni bármiben, amiben egy cseppnyi élni-vágyás látszik.

Továbbsodorták őket. Elfáradtak. A hátralévő időben nem is gondolkoztak már. Elkábította őket az egyszerre sokféle élmény.

Esteledett már, amikorra ismét az autóbuszokhoz értek. A francia asszony ott volt, kutatva nézte a közeledők arcát.

A mérnök messziről meglátta az asszonyt. Visszafordult és egy másik autóbuszhoz ment. De, hogy mennyi önuralommal tette ezt, csak ő tudta, meg a szobatársa, aki látta a jelenetet, s annak hatását az arcán.

Sötétben értek vissza. Megkérte a nővért, hogy kisétálhasson még a kertbe. Ment, ment a rendezett utakon, elfáradt azután, leült egy padra. Hosszú ideig bámult maga elé. Az épületből kiragyogott a fény, megvilágította az arcát.

A szobatársa jött az úton, megállt a pad mögött. Nehezen lélegzett ő is, a mérnök kifinomult érzékével felfogta, hogy vele együtt szenved.

— Nem kell mindenről lemondania — mondta a férfi csendesen. Mintha kitalálta volna, hogy a francia asszonyra gondol éppen, s nagyon józanon, okosan megforgat magában minden eshetőséget.

— Sok, igazán becsületes ember van. Ha ezeket megtalálja, visszakapja a régi hitét. Vagy az is lehet, hogy új módon fog hinni a többi emberben.

A mérnök meg ezt gondolta:

— Rájöttem! Rájöttem! Az arca vonala azonos Judit arcával. Máskülönben elfelejthette már a férfikéz simogatását, hiszen két éve özvegy.

Hangosan így felelt a szobatársának:

— Eljöhet az idő, amikor a kéz-nélküliek is megélnek, csak szeretet legyen számukra.

— No, látja.

Inge jött, és megszólította őket.

— Várom már magukat a vacsorával. Nincs szüksége valamire, mérnök úr?

— Nem, köszönöm — mondta zavartan a mérnök.

Bojár Iván rajza

Marsall László

Az eszmélet delén

Megálltam ott
a villanyóránál dél közeledtén
s mint szirtsoron a hab
szikrázott három gépkocsi-patak
megálltam ott
az eszmélet delén
hol a város legforgalmasabb.

Megálltam ott
s a test kapuin át
bezúdultak a hangok és a képek
a decemberi dél a benzinszag
mosolyba-oldott arc jólformált alak
e jelenség-arzenál és mögötte a lényeg.

Megálltam ott
az eszmélet delén s az Embert figyeltem.
Lobbant a jelzőlámpa
háromszínű skála: zöld piros közötte sárga
s egy vakmerő arcél dalolt
s két sofőrkéz már szinte rászegezve
a fekete volánra:
„Testvér szögesdrót sebző csomóin jártam
és megcsapott a gránát robbanása
laktam odúban szenny és vágy között
míg kiléptünk e tágasabb világba."

Ott álltam
és az eszmélet delén
egy diáklány a társán végignézett:
„Tudom vitáztunk Hegelről meg Marxról
de később megleptek a szenvedélyek
és csókba fulladt mindegyik idézet."

Ott álltam
és az eszmélet delén
egy léggömb szállt mint eleven szabadság
s a gyermek aki emlék súlya nélkül
nézte e gömbre álmodta magát.

Ott álltam akkor
figyelve e néma hangokat
a szemvillanást a mozdulatokat
s mondtam:
amit a szem s a fül tud semmi:
idom vagy forgatag
az ember önnön lényegét levedli
s ami megmarad;
háború szenny viták szabadság
e közösség sorsa:
— egyetlen tapasztalat.

Eszmélet dele
decemberi dél
mikor az emberben az egyetemest látod:
e közösséget
mely képes számtalan halál fölé emelni
tágasabb világot.

Eszmélet dele
decemberi dél
hol a város legforgalmasabb
a teherautók metamorfózisát
megérted egy pillanat alatt:
nem négy kerék rakodótér
két izzószemű lámpa
hanem gép
s hátán például lisztet küld e közösség
tagjai számára.

Eszmélet dele
decemberi dél
mosolyba-oldott arc jólformált alak
e formátlan forgatag szín és fény-hatása
összeomlik:
a meztelen csont beszél
e közösség:
a dolgok új vonatkozása.

S e felismerés boldogsága ordít
a villanyóránál dél közeledtén
hol
mint szirtsoron a hab
szikrázik három gépkocsi-patak
s rohannod kell

eszmélet dele
decemberi dél

és megadod magad.

Varga Mihály

Könyörgés életért

Bokrokat akarok látni,
az águkon cinke fészket,
levelet akarok látni
testén rovart mászni lustán,
gyökeret akarok látni
ahogy sárga mélybe kúsznak.
Adjatok kanyargós utat,
ösvényeket várromokhoz,
adjatok széles utakat,
adjatok hosszú utakat
hogy száguldjak egyre messzebb,
adjatok sima utakat
miken szívek messze jutnak,
— adjatok tiszta utakat.
Ó, engedjetek beszívni
hajnali-esti illatot,
rózsavirágnak illatát,
rózsavirágnak illatát,
embertesteknek illatát.
Maradjatok nálam percek
mindent megszülő perceim,
maradjatok nálam, hangok,
fülemnek édes hangjaim.

Világok közt jár napsugár,
oda lép lassan az ember is,
hagyjatok nekem lépteket,
az ember sugár-lépteit,
hagyjatok nekem fényeket!

Mélybe száll a gondolat,
magasba száll a gondolat,
világot-szülő gondolat;
a gondolat, ha elrepül,
az ember a nyomába lép,
— hagyjátok nekem lépteit,
sugáron-járó lépteit.

(Sugár lesz már a járda is
min ember rója útjait,
rezgés lesz már a járda lám,
a két csillag-közti járda.)

Fonjatok erős kötelet
aranynál is szebb fonalat,
kössetek egybe szíveket,
fonjatok erős kötelet.
Rakjatok óriás tüzeket,
lángoljon messze a lángjuk,
gyűljenek köré, akik fáznak,
rakjatok nagylángú tüzeket.
Táncoljuk körül a lángot
énekünk verje fel csendjét
a szunnyadó-alvó éjnek
táncoljuk körül a lángot,
és tücskök húzzák a nótánk,
kacagva ropjuk a táncot.

Hagyjatok nekem titkokat,
hogy kutassam részegülten,
hagyjatok nekem titkokat!

Gyereket akarok látni,
homokban játszó gyereket,
néniket akarok látni
derűs, széparcú néniket,
mezőket akarok látni,
hátukon erős gépeket,
életet akarok látni

— naponta-növő életet!

Karay Lajos

Szeresd az ócska tárgyat

Szeresd az ócska tárgyat,
mert néki nincs vasárnap.
A hangot is, mely éppen
elhallgat észrevétlen
s meghal, nehogy zavarjon
s egy percet felkavarjon.
Szeressed ö n m a g á é r t
a csorbaszélű tányért
és benne híg leveskéd:
jóság az és melegség;
kérlel, ha fázol, enni,
s fáj néki, hogy csak e n n y i.

Ne légy nélkülük boldog,
ki önmagad' sem érted;
hidd, hogy a néma dolgok
meghalni készek érted:
láthatatlan kezével
mind óhajod után nyúl:
a szén jaj nélkül ég el,
kályhád vasán ha láng gyúl;
párnás ölében elrejt
a szélvert tájakon
vad évszakokkal versenyt
futó öreg vagon, —
s míg kézről-kézre adnak
hegy-völgyek, állomások,
vacogva véd az ablak,
s a szikravillanások
kirajzanak elébed,
csókjuk nyomodba szórják,
s táncolnak, míg csak élnek,
a pöttynyi tűzsziporkák . . .

Mint rab ha óvja társát,
egy-láncra fűzve véle,
megosztva hallgatását,
mely élőbb, mint beszéde:
rabtársadat, a Tárgyat
háláddal úgy kíméljed. —
Türelmes lénye nálad
csak némább, nem csekélyebb; —
sorsát, mely ismeretlen,
önnön sorsodba fond,
érd lelkét néha tetten,
— s ne félj, nem vagy bolond.

Takáts Gyula

Bazalton élők

Amikor elindult, a bakancsa alatt még sercegett a szélmarta hó a jégen. A tó befagyott végtelenje vakítóan világított a nap nélkül is. A finom porhó füstölve villogó fátylai forogtak, keringtek a nagy hómező jégig kifújt, tükörsima jégfoltjain, amelyek, mint a szürkezöld halál szemei kegyetlen közönyösséggel bámultak az égre. A jég merev és néma volt. A lélek világosszínű négyszögeiben a befagyott levegőhólyagok gyöngyfüzérei fehérlettek. Amikor végre átért a tavon, föllélegzett.

— Mégiscsak más a föld — és megkönnyebbülten nézett a komor téli hegyre. Aztán tanácsot adott pár húzódozó szankóval, borral indulásra kész embernek és maga is elindult, de nem vissza Somogyba, hanem a hegyi vendéglő felé.

A hó váratlanul ragadni kezdett a talpa alatt a déli lejtőn. Már induláskor érezte, mintha másik világ partjait érte volna a lába. Ahogy egyre feljebb kapaszkodott, nem hidegebb, de mind langyosabb lett a magas. Enyhe, déli szél lengett a sziklák felett.

— Furcsa hegy — tűnődött a bekapált szőlőskertek kanyargós útjain. Füstölgő pára omlott, folydogált a mandulafák koronáira. Lassan a veríték is kigyöngyözött a homlokán és a fügebokrok a présházak védett oldaláról reménykedve néztek a dermedt tó jeges világa felé. Mire elérte a hegyi vendéglőt, a teste és ruhája merő izzadtságban úszott.

A vendéglős, nem sok dolga lévén, korán észrevette. Kiállt a lépcsőre és már messziről kiabált. Örült, mert ilyen télidőben csak ritkán nyitották be az ivó ajtaját. Akik be-be tértek, hegyiek voltak, s ez mit sem jelentett. Semmi hírt sem hoztak. Magányosan állt a sziklákból rakott épület az erdő alatt, a szőlők végében. Nádzsupja sóhajtozott és nyögött. Bent barátságos meleg volt a fenyőgerendák alatt.

— No, de kivert a víz — szorongatta a kezét Pödör Kristóf, a vendéglős. Aztán felharsant a hangja:

— Bözsi, te, hallod? — kiáltozott a lány után.

— Teát? — dugta be a leány az ajtón a fejét.

— A fenét. Forralt bort... De előbb — s azzal egy zöld üveget emelt az ablak felé, — előbb ezt nézzük meg — nyelt egy kurtát Kristóf. A pálinka fénylő kotyogással kísérte a vendéglős fátyolos hangját.

Az ablakon át, mélyen lent a hosszú, hótól fényes völgy csillogott. A fenyőerdők zölden mosolyogtak a ködtel fátyolozott hegyi kőrisfák felé. A völgy és a bérc között a bazaltbánya csillei magasan és árván lógtak a dermedt drótsodronyok huzalain.

— Nézd csak — mutatott az egyik függő kocsira Kristóf. Így lógunk télen mi is ezen a hegyodalon... Így... Ég és föld között...

Közben belépett a lány, utána ködös, sűrű levegő vágódott be a szobába.

— Azért mi nem fogunk unatkozni, mint az a vas... Nem ám. Akad itt részedre is munka. — És a sarokban álló fejszére, fűrészre mutatott.

Ebéd után fojtott, édes mustot ittak, aztán a jeges és meredek sziklaúton felkapaszkodtak az erdőbe. A kézifűrész tompa sírása úszott a hegyoldal cserjéi között. A rókák nyomai fénylettek a havon. Egy magányos szarka mérgesen kiabált a falu felé.

— És a csősz? — kérdezte a vendég.

— A csősz?... A csősz!... A fene enné meg, ne is emlegesd, mert mindjárt itt terem...

A vendég kelletlen érzéssel nézett körül.

— Talán megijedtél? — nevetett Kristóf. — Ilyenek vagytok ti városiak. Nem ismeritek. A fenét ismeritek ti a sokszálú életet. — Legyintett. — Csak mentek az aszfaltozott folyosókon. Se láttok, se hallotok a kerítéstől. Úgy gurultok, mint vályúban a golyó, ha már beletették.

Kireccsent a fa és végigvágódott a lejtőn. A vendéglős megtörölte a homlokát és szakértelemmel nézett a fára.

— Most pedig levágjuk a koronáját, aztán meg sem áll az udvarig.

— És a csősz?

— A fene enné meg. Elég sokba kerül nekem ez a fa. Inkább venném a fát... De mit tegyek?... Így kezdtem el — vágta szét a kezét Kristóf. — Sajnos így kezdtük és olyan torka van, mint a vízilónak. Ráadásul, még ha csak inna! De beszél, beszél a keservit, és hallgatni kell... Ne is emlegessed. Mire lecsuszszan a fa, esküszöm, amilyen füle van, ott lesz ő is az udvaron.

A megkopasztott rönk sisteregve, kanyarogva dörgött le a facsúsztató út síkos, sziklás ugratóin.

— Nézd a marhát, nézd — kiabált Kristóf a száguldó súlyos fa után, — még bevágja a ház oldalát!

A kőris, mert csak az ég nyersen is, lereccsent az udvarra. Fröcskölve vágta a jeget a levebőbe, mint egy döglött, hosszú lövedék. Amikor megfeneklett, mosolyogva megemelte a kucsmáját a vendéglős.

— Végre, hogy otthon köszönthetem!

A völgyben, a két izzadt ember alatt a falutornyok ragyogni kezdtek, mintha csak Pödör Kristóf szerencséjének örvendeztek volna, hogy baj nélkül megérkezett a fája. A Szentgyörgyhegy hízott elégedettséggel bámult a mennyei magasság varjaktól hálózott téli titkaira.

A vendég és a vendéglős a harmadik csúsztatás után, irányba véve a rönköket, lassan utánuk ereszkedtek. Óvatos lépéseikre, mint óriás bálványok vigyáztak a bor lelkét ringató hegy hatalmas bazaltoszlopai. Egymásranehezedő, emeletbe szökő malomköveik között némán és kegyetlenül őrölt az idő. És a bazaltoszlopok emeletes malmainak kristálylisztje villogó kőpatakként lefolyt a görcsös tőkék alá. Ott aztán lassacskán szétmált. A zuhogó esők áradásai pedig igazságosan szétosztották a hegyoldalon mindenki szőllejébe ezt a kincset.

A szőlővesszők gyökerei némán felszívták és ezért volt az, hogy egyformán ragyogott a bor itt a hegyen mindenkinek a poharában.

Ahogy ereszkedtek, már felülről látták, hogy a lány aggódó képpel várakozik a kőrisfák mellett.

— A tízakós könnyezik. — Ezzel fogadta őket. Benyitottak a sziklába vágott pincébe. A borral átitatott csántérfák és a nemes penészek édeskés szaga megülte a pittyegető csendet. A vendéglős megnézte, körültapogatta a hordót.

— Egy sajtárt tégy alája. Amit elenged ma, az az övé lesz... — Kint hozzátette: — A csőszé, enné meg a fene. Azt is, ezt a telet is. meg a pintéreket is. Holnap kezdhetjük a fejtést.

A szobára kagyló szín fény vetődött a tó jegéről. A gerendákról csüngő raffiák szálai kénsárgán világítottak és az asztalt szőlők töpörödött gyöngyeiben rózsaszín-lila lángok gyulladoztak. A vendéglős kihúzta a pohárszék fiókját, belenyúlt és a fény magasába lendítve a kezét, harsány kiáltással meglobogtatta a kártyapaklit és döcögve osztott. A kártyák színes figurái, mint vidám májálison, úgy táncoltak az asztal tetején. A tavasz dámája szoknyáját lengetve suhogott a téli ragyogásban. Mint a villám csattant le a vadász a magasból és dörgött rájuk a hegyivendéglős hahotája, mint mikor zivatar vonul a Lesence völgyön át.

— Durák!

Kint lépések tompa egymásutánja kopogott a kis sziklaudvar felől. A vendéglős elhallgatott. Fölállt, odalépett az ablakhoz. Arca halványkék fényben játszott a hótükröződéstől és elváltozott.

— Durák! — azzal az asztalra csapta a kártyát. — Itt van... Megjött... De még ha csak inna ez a durák, de beszél, beszél, hogy szakadna rá egyszer a püspök keresztje.

Nyikordult az ajtó és ott állt a közbirtokosság erdő- és mezőőre. Egy darabig nézte az idegent, aztán mint akinek biztos a szimata, mint a cinkosának lökte a vendéglős elé a frontról hazahozott katona-fegyvert.

— Na, van-e puska, vagy nincs?... Maga is kételkedett. Most aztán lássa!...

— Látom, látom, — meredt rá Kristóf.

— Na ugye?! Kár az én szavamban kételkedni. Hites, esküdt ember vagyok én! Az én szavamhoz nem kell tanú. Itt a bizonyság — és odatámasztotta a fegyvert a fogashoz. — Amire azt mondom van, az van. Akire meg egyszer én azt mondom, hogy rajtakaptam, az beszélhet, amit akar a tanácsházán! De már azt, hogy engem rajta fogjanak, hát olyan nincs. Nincs, és nincs! Ez szentség!... — S ezzel a bevezetővel letelepedett a tűzhely mellé. A lábát előrevetette, könyökét rányomta a meleg vaslap szélére és úgy helyezkedett el az ajtó mellett, mint aki hosszú ülésre készül fel.

A vendéglős fejével dühösen intett a lánynak. Az kiment. Behallatszott, amint megcsikordult a pince kulcsa. Az erdőőr, mintha biztatást kapott volna, rákezdett.

— Pedig tudja mit zavarnak érte? Ez a nyavalyás, ez a bordeszkázó dög! Ez a pintér, ez áskálódik tavasz óta ezért a puskáért. Mióta vadászmester lett, a dongaszárító alól egyre csak azt ugatja: Majd megmutatom én a Jánosnak, hogy nemsokáig lesz puskája... Az irigység eszi, hogy másnak is van puskája rajta kívül... Egy durranás és máris fut a hegybe. Szimatol... Kajtat! Vetné szét a hasát a sár... Pedig, ha tudni akarják, van még különb is!...

A lány bejött az üveggel. Poharat is tett eléje. A bor kotyogásával telt meg az alkonyodó délután. Az erdő és mezőőr tenyerébe szorította a poharat és úgy ült, olyan meghitt mozdulattal melengetve a hideg poharat, mintha egy pogány templom alkonyi hajójában ülne és gazdag szüretekért imádkozna összekulcsolt kezekkel. Arca borostás volt. Fogatlan ínyére ráhúzódott az ajka. Makacs, szinte eszelős volt az ábrázata. Izzadt homlokán saját, vélt dicsőségének fénye csillogott.

— Volt már nálam a rendőrökkel is — fénylett a szeme. — Hiszi-e? Voltak ám... Hol a puska?... — Nincs! — De van!... Nincs!... Így ordítoztunk egész délután. Felforgatták a szobát, szétdobálták az udvaron az ölfát... Hol van?... Nincs — kezdte újra önmagával a vitát. Egyre tüzesebben ordítozott. — Megfenyegettek, de mit tehettek! Amikor ott battyogtak már a Malasztos Mári présháza előtt, csak nevettem, mert tudják kicsoda, hát a Mári álmodozott a puskák felett, — s diadalittasan nézett körül. — Ő sem tudja, hogy alatta a puskák, de én már csak odadugom azokat az ő szalmazsákja alá. Ki keresné ott? Igaz-e? Ki kíváncsi már az ő szalmazsákjára? — kérdezte vigyorogva a hegyőr.

A vendéglős közömbösen hümmögött, mint aki már századszor hallja a mesét, aztán, hogy ő is csináljon valamit, elővette a kését. Egy vékonyra fűrészelt cserfalapra faragni kezdte nevének kirajzolt kezdőbetűit. Minden hordóján ilyen szép mintájú címke díszelgett. János eközben kiitta a bort, aztán a vendégre nézett mereven és újra megeredt a nyelve.

— Tudja, ki vagyok én?

Kristóf ekkor belevágta bicskáját a fába. A kerek cserfalapot az asztalra dobta, csak úgy rezgett benne a penge. Felállt. Szemét az égre fordította és mintha azt mondta volna:

— Helyben vagyunk. Most aztán hallgathatod.

Az erdőőr rá sem hederített. Csak mereven nézett elreppent szavai után. Arcán elismerésre éhes fény táncolt. Pödör Kristóf felállt, nagyot sóhajtott és kiment. A vendég kettesben maradt a felszabadult emberrel. Az pedig váratlan fordulatokkal mesélni kezdett. Úgy öntötte magából a hegyi vendéglő téli magányában életének történetét, mint aki már egy éve várt, várt egy beszélgető társra e néma sziklák alatt.

— Kovács voltam én... Igen. Bányakovács a fejtésnél. Akkor nem jártam gyalog. A magasból pöktem mindenkire. Még a Pulszky-ház tornyát is eltaláltam egyszer, pedig urak, nagy urak voltak azok. Akkor szereltük a kötélpályát... Kezemben kalapács volt, aztán ha ismerőst láttam a szőlő között, csak ráütöttem a vasoszlopra és a messzecsengő hangról tudták a hegyiek, hogy Szilvási János utazik a szőlők és az ég között... Hiszi-e? — Szeme fénylett a visszaemlékezés tüzétől. Nehéz, vasalt bakancsaira nézett, amelyek mint a búvárt az ólom a víz alá, úgy húzták őt a bazaltra.

— Nem volt olyan kovács azóta sem a bányánál... Nem hiszi?... Ide nézzen! Legalább lássa maga is.

Kinyitotta vizes, cafatos kabátja szárnyát. Mélyre varrt zsebéből egy kurtacsőre vágott, szépen kovácsolt céllövő fegyvert vett elő.

— A fácánok és nyulak furulyája — ragyogott a mezőőr szeme. Olyan lett az arca keserűtűzű szemeivel, mint egy vénségéig játszó gyermeké.

— Ezt nézze meg! — Fürgén odatáncolt az ablakhoz. — Na mit szól hozzá? — Azzal a napra fordította és belenézett a csőbe. Aztán ajkához értetve belefújt. Lágy sípszóval repültek a morzsák a csőből és akkor az erdőőr különös

változáson ment át. A nyaka megnyúlt. Feje, mintha az alkony lombjai közül kukkant volna ki. Haja a göcsös bazaltokon nőtt bokrok kunkori üstökére emlékeztetett. Fülét a pengő fény kése élesre hegyezte. Mintha a hegy borszülő szelleme cseppent volna a nádzsúpos vendéglő alkonyatába.

— A pintér... ha ezt látná?... — Táncolt a bortól kigyúló és a jégtől megvilágított erdőőr az asztal mellett. A szőlők és az erdők határának kék szalagja odakanyarodott az ablak alá.

— Azt hiszi az a zöldbögyű tök, hogy talán ő a vadászmester?... Hát ki vagyok én akkor?... Ide figyeljen: repült a fácán — rikkantott Szilvási János és az arcához kapta a kurtacsövű golyóst. — Pszitty! Odaesett elém az útra. Kibújt a vidra... Piff!... Ott maradt... Ha felült a nyúl, — már nem is jelezte a szisszenő hangtalan lövést, csak rámeredt a vendégre, s legyintett, — az is a tarisznyába került. — Hirtelen a szigligeti várra fordította a csövet. Elsápadva kapta le róla. Magasba lendítette és felkiáltott: — Ez az én igazi puskám, pintér!... Ez ám! Aztán te mégis azt a másikat keresed, te tök! — ordította a láthatatlan pintérnek, miközben térdeit verve nevetett, szinte részegen.

A lány belesett az ajtón és rávigyorodott az erdőőrre. A vendéglős is visszajött. Kezébe vette újra a kést. A faragott szőlőfürt félig készen domborodott elő a cserfalapon. Nevének P betűje már elkészült. Alsó szárának kacskaringója tovább futott a szőlőindát utánozva a kék ceruzával kirajzolt K lábához.

— Nesze neked pintér! Itt van, amit te keresel... Itt az anyád keservit! — Azzal zsebbe csúsztatva a kurtacsövűt, felkapta a katonafegyvert, kiugrott a vendéglő elé és belelőtt a levegőbe. Mint nagy, fagyott kék hordó, ha villám vág bele, olyat reccsent az ég.

— Gyere pintér! Uccu a hegybe! — rikoltozott a dörrenés utáni hirtelen csendbe a mezőőr és a katonapuskát beledugta a pince ormára futó rózsák tüskés bozótja közé.

— Uccu!... Csak ezért kell ez, te marha, csak ezért, hogy téged szalaszszalak... Uccu pintér! — állt az ajtóban hahotázva a közbirtokosság felesküdött erdő- és mezőőre.

— Azért csak óvatosabban — csikorgott dühében Pödör Kristóf. — Óvatosabban, mert addig jár a korsó a kútra...

— A kútra? — És a mezőőr, mint a hegy legyalázott szelleme, meredt döbbenettel nézett a vendéglősre. Lezökkent a tűzhely mellé. Összekulcsolt ujjai közé szorította ismét a poharat s amíg görcsösen tartotta fejszétől vásott kezében, az aszalt szőlők, mint pogány baldachin fürtös gyöngyei lógtak felette. Messze, a Szent Mihály kápolna felől türkisz-kéken szikráztak a kocsmák vermeibe szánt jégkockák sokélű halmai. Csak egy percig tartott ez a fohászos csend. Az áthevült ember máris talpra ugrott.

— Óvatosabban!? Ezek előtt? — lépett újra az ablakhoz és odamutatott a hegyoldal száz és száz apró présházára.

Pödör Kristóf ökölbe szorította a kezét és indulatosan nézett Szilvási Jánosra. Az ablakfa árnyéka, mint kékeres babérfüzér futott körbe az erdőőr homlokán. A vendéglős, mintha meghökkent volna, amikor észrevette. Megcsóválta a fejét. Faragni kezdte a hordójelzőn a második betűt.

— Már hogy én legyek óvatosabb? — Csattant élesen a beállt csöndbe a mezőőr hangja. Aztán így folytatta: — Maga ismerte a herceget?

— Nem! — hangzott a válasz.

— Ne-em? — ámult el az izzadó ember. — De már csak hallott róla?

— Igen — bizonytalankodott a kérdezett hangja, mint aki nem tudja mindebből, hová is akar kilyukadni a másik.

— Na, akkor nézzen oda! Látja? Nézze, ott — mutatott a jégen ragyogó nap felé, — épp ott lakott. — Szemét erőltetve meredt a szikrázó tündöklésbe, mintha ihletet akart volna meríteni szavaihoz, melyekkel leírja a herceg egykori hatalmát, gazdagságát. Aztán váratlanul így folytatta:

— Hát onnan egész föl, föl a várig húzódott az ő erdeje. Micsoda erdő! És minden 2—3 kilométerre állt ott egy-egy erdősház... Hát tudja meg, én ott voltam vadorzó... Ott tanultam a mesterséget!... — hordozta végig megdicsőült arcát a szobában.

— Hát akkor én itt legyek óvatos?... Figyeljen ide maga is — szólt oda Pödör Kristófnak, — hadd tudja meg, miért lettem én kovácsmesterből erdőőr ezen a hegyen. De figyeljen ide... — Várt egy kicsit, mint aki meg akar győződni, hogy valóban oda figyel-e, akinek a szavait szánja.

Leült. Megragyogtatta szája előtt a bort és beszélni kezdett.

— Valamikor azt mondta nekem a rezi suszter... Persze nem olyan akármilyen foltozóvarga volt, hanem amolyan nagyobb iparos... Micsoda háza volt, ha látták volna! A barátoktól vette, amikor feloszlott a klastrom és beköltöztek a városba... Amolyan nagy sárga, hajtott ház volt. Aztán annak a suszternak sohasem volt szurkos a keze. Csak járkált a nagy teremben és ahol valamikor a barátok imádkoztak, ő egyvégtében csak poncius-pilátusozott. A hosszú asztaloknál meg egyvégtében kalapáltak a kordában tartott legényei. Káromkodott, meg járt kelt közöttük tiszta kézzel... Vásárok idején egymás után álltak meg a kocsik a háza előtt... Az meg csak a ládákat számolta és nézte, hogy viszik a rezi csizmát és cipőt széjjel a Bakonyban. Hát, na, ez a nagy suszter szólt nekem. Azt mondta: Szilvási, esküvő lenne. Borjú, disznó, kacsa, liba akad, de őz és szarvas kellene. Az árában majd megegyezünk... Értettem, mit akar. Tél volt... Sűrű, hideg. Másnapra, mondta és még hozzátette: — Kóta-Kis Gyurinak már szóltam... Jó helyen járt... Láttam, ismeri a világot maga körül. Azzal letett elém egy nagy fonott üveget, — ezzel könnyebb lesz, — mondta... Beleszagoltam. Megkóstoltam és megismertem a bort. Ennek a hegynek a borát... — Itt ájtatosan kitárta kezét a hegy felé, amelynek derekán ült a szőlő és az erdő határán. — Harminc éves fejjel ismertem meg és egyszerre megtanultam, hogy ez erősebb, mint a herceg. És igazam volt. Hol a herceg már?

A szoba bealkonyodott. Pödör Kristóf letette a kését. Csiszolópapírt húzott elő a fiókból és dörzsölni, simítani kezdte a művét. Az erdőőr folytatta.

— Így mentünk Kóta-Kis Gyurival, ahogy most vagyok. A kacat alatt ezzel a kurtacsövűvel és kézben a borral. Amikor meglátta Gyuri az erdőst, elöntötte a düh és vicsorogni kezdett. — Kuss! Most te hallgass. Velünk a bor. — Aztán szép szóra fogtam a dolgot. Az esküvőről beszéltem. A nagy szegénységről és az őzről. Az erdős csak nézegetett és mert igen rongyosak voltunk, hát csak hümmögetett. Azt sem mondta, igen, azt sem mondta, hogy nem. Akkor odanyújtottam neki az üveget. Megkóstolta. — Kinek lenne? — nézett egyszerre ránk gyanakodva, de sápadtan a gyönyörűségtől. Én hallgattam. A Gyuri is... Ő is. Aztán elvette a bort, aztán elment. — De csak egyet — fordult vissza. Én meg azt mondtam: — Na Isten veled rezi faluvég. Két szarvastehenet, meg egy bakot fogtunk. Ilyen simán sem sikerült még és ahogy csúszott a szán a szarvasokkal és az őzzel a suszter háza felé, én egyre csak erre

a borra gondoltam. A borra, amelyet elvitt az erdős. Aztán eddig csúsztam én is. Először a bányához, aztán meg ide.

Bözsi meggyújtotta a lámpa belét. A lámpaüveg aranyló karikát vetett a mennyezetre, a közbirtokosság erdő- és mezőőre felé. A szentek jele alatt megdicsőült ábrázattal egy bágyadt ember ült.

— Aztán mi volt az ára? — kérdezte a vendég.

— Az ára? — tűnődött mélázva, mintha máshol járt volna az esze. Valahol a bor és a bazalt titkain. Csak nagy keservesen nyögte ki.

— Kóta-Kis Gyurinak egy pár csizma, merthogy paraszt volt, én meg, mert hogy iparos voltam, egy pár sárga cipőt kaptam. De micsoda cipőt! — nézett le otromba, vizes bakancsaira. — Hogy nyikorgott, de milyen muzsikával... — Akkor hirtelen felállt, mintha elszégyellte volna magát.

— Fenét a cipő... Az lett az ára, hogy itt vagyok. Ide hozott a bor.

Pödör Kristóf kezében forgatni, nézegetni kezdte az elkészült hordójelzőt. A faragott szőlőfürt bogyói szép hasasan domborodtak ki a cserfa testéből. Nevének karcsú kezdőbetűit körülkacskaringózta a szőlő mosolygó bajusza. Az erdőőr pedig úgy eltűnt, olyan némán, mintha itt sem lett volna. Csak a rózsabokorból kihúzott katonapuska távoli dörrenése jelezte, hogy most is a pintérrel viaskodik a kristályait őrlő sziklaormok között.

Lovász Pál

Pille

Lég-óceán sodorta homlokomra,
fehér pihe, onnan kezemre hullt,
rezzent, s kimult.

Ő is velem az Úr hajósa volt.
Irányítást honnan, kitől kapott,
hogy erre tartson? s végül itt legyen
létének zátonya a kezemen?

Kis pillangó s én, emberóriás:
sors titkában, hányattatásban egy —
az örök törvény számomra se más.

Könnyfény ezüstje vonja be kezem,
lehullt fehér vitorlád kikötőjét —
rádlehelem részvétem szemfedőjét

Dudás Kálmán versei

Búcsú és szorongás

Mint harminc éve tán, az alkony épp oly
nyugodt. Derűjét magammal viszem.
Tán nem marad el tőlem semmisem.
Tornác előtt csupahab toporzékol

a két csikó. Zablán hév bugyborékol.
Nehéz a szív, ha búcsúzón kutat
a szem a tájon. — Tudok egy utat,
öcsém: sömlyék közt kanyarog, de néhol

nyírfák s ezüst füzek vegyest szegélyezik:
gyerünk azon! — karomat lendítem.
Tán nem marad el tőlem semmisem.
Rég jártam arra! Jobbról a serény sík,

balról a rest patak... Egy alkonyatban,
közel az úthoz, három meztelen
leányt láttam heverni a gyepen,
s bimbózó három tündért csókra kaptam...

A múlt ködéből hátha ideérzem
szívemre szédült vérük ritmusát
és visszadobban a szép ifjúság —
tán nem maradt el tőlem semmi mégsem...

Gyermekkori este

Leejti már fejét a
sokszemű napraforgó

a hold telő karéja
olyan mint kiskoporsó

köréje kék madárka
daltalan ívet ír le

tündér, tanyát találva,
belép egy lenge nyírbe

harmatcsepp pendelyében
feküdni fut a fűszál

mackóm nyakába kéken
csillog a csengetyű már

aludni hí, de álom
sehogyse jön pillámra

a hold megállt a hárson
beteg húgomra vár ma?

Siess, hogy meg ne lássa:
borulj fölé, anyácska!

Mit szólna hozzá Farncis Jammes?

E rigmus csendes ihletője,
kivel naponta összevet
utam a városvégi őszben
s az ősz, az út is tőle szebb:

csupa méltóság s érdemesség,
holott szolgál mindenkinek,
méltó hát, sörényébe csenjék
ékül e rímek kedvüket:

legyezőfülű szép jelenség,
komoly kecs és tömény derű,
s hogy a szívekbe kedveskedjék,
nemesen bölcs és egyszerű,

nem közéleti régi fajta
sorsunkon igazítani —:
kisemberek buzgó fuvarja,
közös targoncás kis csacsi.

... Póni helyett, kicsi korába,
épp ilyet kívánt a fiam!
Eltűnődöm: csacsik barátja
mit szólna hozzá Francis Jammes — ?

Bernáth Elvira versei

Ősz

Bágyadt a nap, a halvány tearózsa. Takarják
sokszor csipkézett felhőlevelek tele kelyhét.
Egy-egy szirma lehullik mégis a tájra, a fonnyadt
lomb éled s kivirul a halott fa. A mélyre rovátkolt
törzsén rőt temetőbogarak raja sütteti hátát
s köt rá zöld, eleven koszorut a futóka, borostyán.
Messzire leng vékonyka szalagja, a hosszu ökörnyál.
Megborzong a világ, varjú károg a magasban,
reccsen tőle a gyöngyszinü búra: az ég. Zivatar zeng
torkán. Mint őrült kiabál, rögeszme a kár ... kár ...
Szánalmat szajkóz a ripacs, hogy fosztogatott itt
egy másik őrült. A szegény vadrózsabokor már
százkaru csontváz. Ékteleníti piros kiütés, tán
himlő lepte el s fáj neki, hajlong. Bőre aszott, csúf.
Fényes széllel bélelt csipkeruhája halom rongy.
Híve, a nyár kihimezte a tenger rózsaszirommal,
kicsi aranybross volt kebelén a darázs. Vele perdült
táncra a szép rokokó hölgy, vitte a zöld krinolin. És
nyirkán most csiga mászik, messzire hagyva a házát.
Szarva se moccan, úgy siet, hajtja talán a nehéz szag.
Ing a lakocska, a rőzse alá pityeregve madár bújt.
Mint láng, hamvadok én. Vadrózsa mutatja mi sors vár.

Szabóhegyi vázlatok

VADGALAMB

Egy anapesztus után jön egy spondeusz:
ku-ku-rú, krú-krú . . .
E szigorú
ritmusok közt pókhálóként lebeg
a mélabú.

A NYÍR

Nyurga kamasz, keményített fehérben
először áldozik, illő szerényen.
Nagy, kerek ostya fenn a halovány hold.
Az éneklő kántor a csalogány volt.

A HÁRS

Csupa virág. Ellepték a méhek.
Úgy zsonganak, mint parányi gépek,
a közösségi munka nem lankad,
szív-ügy a begyüjtés minden tagnak.
Ha majd e fa disze levetkezett,
virulni fog a méz-szövetkezet.

A FENYŐ

I.

Resphigi kottázta hangjait.
Ága ha mozdul, cselló suhog.
Koronáján madárfuvola,
„cin"-tányér, oboa, ritmusok.

II.

Tűivel varrhatnék zöld ruhát,
tölgyfa adna csipkés anyagot,
kökény apró, hamvas gombokat,
légyölő galóca kalapot.

Nóra Adamjan

Megbocsáthatatlan bűn

Iván Nogajcev a végét járta.

Olga, a felesége, azt beszélte a klubban:

— Jaj lányok, nagyon kell ám sietnünk! A doktor szerint legfeljebb tíz napja van hátra Vanyának. Tehát ha tizenötödikén fellépünk, tizennyolcadikán meghal Vanya, huszadikán pedig már elutazom.

Senki sem ütközött meg Olga beszédén, az erdőgazdaság volt igazgatójának a betegségén, mindkettőt megszokták. Egyszer már, vagy félévvel ezelőtt az orvosok kijelentették, hogy a beteg nem él tovább egy hétnél.

Olga az összes háztartási felszerelését elkótyavetyélte akkor.

— Ugyan mi szükségem rá? Úgyis hazamegyek Rosztovba.

Az asszonyok mindennek elmondták, de azért lopva elosontak hozzá, hogy megvegyék az edényeit, meg a kacatját.

Olga még tejet se tudott forralni a betegnek a nagy kiárusítás után, mert egyetlen lábasa sem maradt.

Varvara Fedotova, Nogajcevék szomszédasszonya, alaposan megmosta a férje fejét:

— Idáig fajult a dolog, mert ti, a barátai, elvtársai, még a kisujjatokat se mozdítottátok érte! Legalább menjetek s vegyetek búcsút Iván Szemjonovicstól. Az az Olga úgyis a sírba viszi.

— Mit segíthetnék rajta? — kérdezte Fedotov komoran. — Különben se szívesen ártom magam a dolgaikba.

Azért csak rávette Rjabovot, Szvobogyint, Pervovot a látogatásra. Mindhárman az erdőgazdaság régi munkásai voltak. Úgy ismerték Nogajcevet, mint a tenyerüket, dolgoztak vele egy sorban, dolgoztak a keze alatt is. A körülményektől függően hol Ivan Szemjonicsnak, hol meg egyszerűen Vanykának szólították.

Megborotválkoztak, ünneplőbe öltöztek, s nemsokára már Nogajcev kis házának feljáróján topogtak, körülményesen törölgetve a lábukat. Ilyen típusú családi házakat még az első ötéves terv idejében építettek a munkásoknak. A telepen egész utcasor húzódott belőlük; kiskertjeikben óriási haragos-vörös mályvák, mindenféle lila virágok pompáztak. Az ágyásokban kapor meg hónaposretek zöldellt. Majdmindegyik házban volt disznóól vagy egy elrekesztett zug a kóricáló kakasoknak, kiscsibéknek.

Nogajcevék kertjében még fű sem termett. A szürke föld régesrég kiszik-

kadt. „Anna Zaharovna idejében is így volt" — tűnődött Fedotov. — Hej, rossz gazdaasszonyokkal áldotta meg a sors."

Olga az előszobában fogadta őket. Készülhetett valahova. Szája kirúzsozva, fején leheletfinom kapron sál.

— Na nézd csak, Vanya! — kiáltott be a szobába. — Vendégek jöttek hozzád!

Elsőnek Fedotov lépett be. Látta, hogyan vergődött Ivan Nogajcev az ágyon, hogyan emelkedett fel kínos-keservesen, s ült fel végül a matracba kapaszkodva. Egykor éles szemét Fedotovra emelte, majd körülhordozta Rjabovon, Szvobogyinon, Pervovon. Már mindnyájan beléptek, s zavartan toporogtak egy kupacba verődve, Ivan Szemjonovics azonban egyre csak az ajtót leste, míg rá nem döbbent, hogy hiába vár tovább, nem jön senki; akkor keze megroggyant, feje visszahanyatlott a vánkosra.

— Jaj, Vany, Vany, hát nem megtiltotta a doktor, hogy felülj! — sopánkodott Olga, aki épp akkor lépett be néhány frissengyalult hokkedlival.

Ördög tudja hol szerezte! A szoba ásított az ürességtől, nem volt abban más, csak egy ágy meg egy éjjeliszekrény.

Ivan Szemjonovicsot a pillanatnyi roham teljesen kimerítette. Elnyúlva feküdt a zöld plüss-takaró alatt, szem és orra körül sötét barázdák ültek.

— Tessék, foglaljanak helyet! — sürgölődött Olga, s az ágyhoz tolta a hokkedlikat.

A vendégek sorban a beteghez léptek, óvatosan megfogták hatalmas, petyhüdt tenyerét.

— Madaram, gondold meg, — rendelkezett a házigazda rekedt hangon, Fedotov azonban tiltakozva felemelte a karját.

— Látod, nem akarják — mondta Olga —, amíg nálad üldögélnek, elugrom a klubba.

— Hát eriggy, eriggy...

A férfiak követték a tekintetükkel és nem szóltak, míg a külső ajtó be nem csapódott mögötte.

Fedotov törte meg a csendet:

— Nem lenne jobb, ha visszamennél a kórházba, Ivan Szemjonovics? Ott mégiscsak orvosok vannak melletted.

— Torkig vagyok én már a kórházzal — tiltakozott Nogajcev vontatottan, tagoltan. — Még a szagát sem állhatom. Rajtam csak az injekció segít, azt meg Olga is be tudja adni.

A vendégek nem szóltak. Ivan Szemjonovics érezte, hogy ezzel csak roszszallásukat leplezik.

— Hát van nekem arra szükségem, hogy időelőtt elsírassanak? Olga még fiatal, hadd élje a világát. Bőghet még eleget!

„Lesheted, hogy megsirat!" — gondolta Fedotov, de azért helyeslőleg bólogatott.

A továbbiakban szokásszerűen folyt a társalgás. Szidták, mint a bokrot, az erdőgazdaság új igazgatóját, aki nem idevalósi volt, úgy helyezték a telepre. Nem adott ugyan rá okot, de mégiscsak kényelmetlen lett volna Ivan Szemjonovics előtt dicsérgetni. Csak a szókimondó Rjabov vetette közbe, hogy Mokajev az erdőtelepítésben derekasan megállta a helyét, a többiek azonban gyorsan lehurrogták: „Már ez is munka? Így dolgoztunk azelőtt?..."

A beszélgetés mesterkélt volt és nem őszinte. Állandóan remegniük kellett,

hogy valamelyőjük el találja szólni magát. „A következő évben ...” — kezdte Szvobogyin, de torkán akadt a szó. Mit érdekli a jövő év Ivan Szemjonovicsot?

A beteg azonban megszólalt:

— Csak öt évig élhetnék még! Micsoda terveim vannak!

Fedotovot megijesztették a beteg szavai, biztatni kezdte:

— Hamarosan rendbejössz.

— Jó volna. 1920-ban is éppen így feküdtem, mégpedig tífuszban. Na gondoltam, vége a földi pályafutásomnak. De teltek-múltak a napok, s azt veszem észre, hogy kutyabajom. Most is mintha már jobban érezném magam, holnap meg, figyeljétek meg, még jobban leszek ...

— Lehet, — hagyta rá Szvobogyin.

— Az én megboldogult oldalbordám kellene ide, egy-kettőre talpra állítana. Nem volt olyan asszony hét határban, bármilyen betegséget meggyógyított egy szempillantás alatt — bizonygatta Rjabov meggyőzően.

Megint hallgattak. Tudták, hogy Olga egész nap magára hagyja Nogajcevet, még se mehettek el, meg kellett várniuk. Majdnem beesteledett, mire süteménnyel, cukorkával megrakodva beállított. Sokáig szöszmötölt, sürgött-forgott a konyhában, majd ottmarasztotta a vendégeket egy csésze teára.

— „Hát minél előbb gyógyulj meg”, „Eleget nyomtad már az ágyat”, „Csak szedd össze magad” — mondták búcsúzóul, egyik lehúnyta a szemét, szederjes ajkain mosolyféle bujkált. De alig húzták ki a lábukat a szobából, összeroppant, dobálni kezdte magát, a vánkosait leverte.

— Fedotov, Gris ... — hörögte.

Az visszafordult.

Ivan Szemjonovics a takarót gyürkélve a lehajló Fedotov fülébe zihálta:

— Kedves barátom, kérd meg a nevemben Uvarov Nyikolaj Pavlovicsot, látogasson meg. Én hívom. Mondd, hogy beszédem van vele. Törik, szakad, jöjjön el. Ugye beszélsz vele?

— Semmivel ne foglalkozz most Ivan Szemjonovics! Na jójó, persze hogy elmegyek, csak ne nyugtalankodj — csitította Fedotov a beteget.

Nogajcev azonban tovább hánykolódott, elfordította a tekintetét Fedotovról s rimánkodva elismételte:

— Mondd, hogy nagyon fontos beszédem van vele! Várom! Törik, szakad, jöjjön el!

Olga gyógyszert szívott a fecskendőbe s nyájasan csendesítette:

— Csak ne izgasd fel magad, Vanyecska, jól tudod, hogy a doktor megtíltotta.

Otthon az asszony faggatni kezdte Fedotovot:

— Beszélj, mit láttál nála? Legalább vánkosa van? Tiszta a fehérneműje?

— Van vánkosa — felelte kurtán Fedotov.

Varvarát elfutotta a méreg:

— Minden szót harapófogóval kell belőled kiszedni! Mondd el értelmesen, mit csináltatok nála?

— Mit, mit! ... Hát beszélgettünk, teáztunk.

— Csak tőled ne kérdezzen az ember semmit. Persze te még azt se vetted észre, hogy a saját csészédből ittad a teát. Mert Olga hozzánk szaladt át, s tessék adj neki néhány csészét, kölcsönözz egy főzet teát. Mondj, amit akarsz, én mégis írok Annuskának.

— Tőlem ugyan írhatsz. Majd meg is köszöni neked.

— Aztán miért ne? Nem vadidegenhez jön. Húsz évig élt Nogajcevvel, Olgával meg nincs min osztozkodnia. Ivan Szemjonicsnak az anyaföld a felesége.

Fedotov bosszúsan legyintett.

Másnap elment a javítóműhelybe. Szerencséje volt. Uvarovot az irodájában találta. Sokan szorongtak odabent, de csak könnyebb várni egy keveset, mint az egész gazdaságot tűvé tenni a főgépészért.

Nyikolaj Pavlovics üdvözlésképpen deres hajához emelte kezét, és megkérdezte:

— Hozzám jöttél?

— Csak végezd a munkád!

A többiek előtt restellte átadni Nogajcev kérését. Még akkor is igen nehezen hozakodott elő vele, amikor Uvarov szélnek eresztette az embereket.

— Tudod, elvoltunk Ivan Szemjonicsnál, búcsúzkodni...

Uvarov, öklét az asztalon nyugtatva, figyelmesen hallgatta Fedotovot. Grigorij nem tudta visszaadni Nogajcev gyötrő remegését. Kevés volt hozzá a szókincse. Egyszerűen elismételte a beteg szavait:

— Meghagyta, hogy látogasd meg. Ha törik, ha szakad. Külön a lelkemre kötötte, hogy ne késlekedj. Nem sokáig húzza már.

Uvarov összemorcolta a szemöldökét, keresgélt valamit az asztalon, óráját nézegette.

— Tehát megmondhatom, hogy elmész?

Nyikolaj Pavlovics felállt.

— Meggondolatlanul ne ígérgess.

Fedotov elképedt:

— Mi ütött beléd?

— Nem megyek el Nogajcevhez.

— Hogyhogy nem? Halálán van... Látni kíván téged, Nyikolaj Pavlovics, mielőtt kileheli a lelkét.

— Én pedig nem kívánom őt látni. És kész!

Uvarov elmerülten és mogorván félrenézett.

— Talán félreértettél, Nyikolaj Pavlovics, nem?...

— Kár tovább vesztegetni a szót! — szakította félbe Fedotovot kimért hangon.

Anna Nogajceva senkit sem értesített, mikor érkezik. Kis bőröndjét szorongatva rótta a telep utcáját. Varvara összecsapta a kezét, amikor az ablakból meglátta. Úgy, ahogy volt, kirohant az utcára és sírva megölelte Annát. Sokáig ringatóztak egymás karjában, míg teljesen lecsillapodtak. Anna Zaharovna kibontakozott barátnője karjából s fejét félrefordítva megkérdezte: — Életben van?

— Még igen. Azonban ma-holnap az élete. Az orvosok még nem adták fel a reményt. Hát te, Annuska, hogy vagy? Cseppet sem változtál...

— Az is otthon van?

Varvara felszárította könnyeit.

— Kisebb gondja is nagyobb annál, hogy mellette üljön! Biztosan megint lófrál valahol. Vagy a klubba ment, vagy valahova máshova. Reggel odatesz egy pohár tejet az éjjeliszekrényre: „Én most, Vanyecska, elszaladok a takarékpénztárba, de nehogy meghalj, míg vissza nem jövök." Ujja köré csavarta azt az embert. S elprédált, elpazalt az egeségvilágon mindent...

— Én akkor megyek is — vetett véget Anna a szóáradatnak.

Odalépett a ház elé, kinyitotta a kiskaput. Minden ugyanúgy volt, mint nyolc évvel azelőtt. A rossz kallantyú is régi, a görcs is ott van a keresztgerendában. Ezen a kapun vitték ki megboldogult fia koporsóját. Itt búcsúzott bevonuló férjétől, s ugyanitt várta a győzelem után. És utoljára, elutazása előtt, itt látta el tanácsokkal Ivant, mit hogyan csináljon addig az egy hónapig, míg a nővérénél lesz vendégségben. Nem is sejtette, hogy olyan levelet küld utána:

„Tudom, hogy rongyalaknak tartasz. Bocsáss meg nekem, ha tudsz, és semmiért ne okolj!... Tisztellek, becsüllek, mint embert és elvtársat, de szeretni már nem szeretlek, s nem is tudlak ezután..."

Mindig úgy képzelte, hogy hátralévő életüket nyugodt, tisztes öregségben élik majd le. Neki azonban negyvenöt éves korában még szerelem kellett.

Az ajtó előtt megtorpant. Lábából elszállt az erő. Sokáig kopogott, de nem jött válasz. Sértőnek találta, hogy a küszöb előtt kell ácsorognia s kopogtatni kénytelen a saját házán. Feltépte az ajtót.

Léptei visszhangozva kongtak az üres konyhában. Bőröndjét a jéghideg tűzhelyre tette, levette a kabátját, kendőjét hátravetette és két oldalt elsímította hátul feszes kontyba tűzött őszes haját.

Eddig a vonaton, a buszon uralkodott magán, elterelte figyelmét a viszontlátásról. Hosszú évekig igyekezett nem gondolni rá. Csak néha, álmatlan éjszakákon, tolultak nyelvére keserű és szemrehányó szavak, melyeket úgy szeretett volna a szemébe vágni. De soha nem írt neki. Eleinte pénzt is kapott. Elfogadta, míg bele nem illeszkedett az új életbe. Elhelyezkedése után azonban mindjárt visszaküldte a következő pénzküldeményt. Úgy gondolt rá, mint két különböző emberre. Az egyik Vanyusa, ifjúkori hű barátja, akire mindig befolyással volt, aki bárhová vakon követte, s akinek ő mindennél fontosabb volt.

Aztán észrevétlen, egyre jobban megváltozott. Eltemették a fiúkat. Az első ősz szálak akkor jelentek meg hajukban. Ő évekig nagyon-nagyon bánkódott. S férjének egyetlen szabad perce se maradt a számára. S mindez miért? Mert őrá egy erdőgazdaságot bíztak. Hol a járási székhelyen járt kiküldetésben, hol Moszkvába utazott valami értekezletre. A régi Vanyusa kicserélődött...

Egy darabig még a konyhában álldogált, aztán elszántan kilépett a folyosóra és benyitott a szobába.

Nogajcev hanyatt feküdt az ágyon, lába felhúzva. Térde eltakarta az arcát.

— Hát már hazajöttél, madárka? — kérdezte fulladt-rekedt hangon, amitől Annának elszorult a szíve.

Lábujjhegyen az ágyhoz lépett és sokáig fürkészve nézte férje elkínzott arcát, réveteg-vaksi szemét. Szívében egy csapásra megváltozott minden. Elszállt a sérelme és haragja. Előtte az egyetlen, forrón szeretett férfi feküdt.

Leült az ágy szélére és megfogta a kezét.

Ivan Szemjonovics igen-igen gyengén látott már. Tekintete eddig szerteszét kalandozott, most azonban ráemelte Annára. Csak nézte, nézte, merően, jó sokáig.

— Nicsak, Anyuta! — rebegte.

Anna nem szólt, csak bólintott.

— Anyuta! — mondta még egyszer. Nagyon régen, legénykorában hívta így. — Azért jöttél, hogy elbúcsúzz tőlem? Hogy eltemess? — kérdezte.

— Ne beszélj így, hivatalos ügyben járok itt. Igazolásokra van szükségem. A nyugdíjkérelmemhez.

— Hiszem is, nem is — behúnyta a szemét. — Hát azelőtt se nagyon tudtál füllenteni.

Anna elengedte a kezét. Ivan Szemjonovics, mintha csak most ocsúdott volna:

— Maradj. Mindjárt itthon lesz Olga. Ne zavartasd magad. Ő a légynek sem árt. Az emberek hetet-havat összehordanak róla, hogy így nem ápol, meg úgy nem. Dajkamese az egész. Olyan injekciókat ad nekem, hogy csoda.

Az előszobából motozás és lépések zaja hallatszott. Olga esett be az ajtón.

— Jé, már itt is van! Amikor megtudtam, hogy megérkezett, rögtön elszaladtam a buszmegállóhoz, onnan pedig lóhalálába haza.

Anna félig felemelkedett. Nem nézett Olga szemébe. Hidegen megjegyezte:

— Egyelőre még ismerem az utat.

Olga megnyerő természetességgel felelte:

— Attól féltem, hogy máshol talál megszállni. De miért? Hisz annyi helyünk van.

— Madárka — szólalt meg Ivan Szemjonovics —, a vendégünk hosszú útról érkezett.

— Te csak hallgass, hallgass Vanyecska! Feküdj szépen, nyugodtan! Majd mi, asszonyok mindent elintézünk.

Anna Zaharovna csak akkor vette Olgát alaposabban szemügyre, amikor teához ültek a konyhában. Nagyon fiatal. Haja szőke, lenge; szeme kék, dülledt; orra tömpe; az alakja pedig túlontúl sudár, mintha nyársat nyelt volna. S ez az ő Ványájának a szerelme...

Az asszonyok azt pletykálták a telepen, hogy Anna és Olga egy ágyban alszik, egy takaróval takarózik. Ki látott ilyet?

Olgánál puhatolóztak:

— Hát aztán megfértek-e egymással?

Olga készségesen felvilágosította az érdeklődőket:

— Ó, Anna Zaharovna nagyon művelt asszony! Vanyecska olyan boldog, hogy eljött. Sőt mi több, könnyebben is érzi magát.

A vénasszonyok összenevettek:

— Te talán nem?

— Hogyne — hagyta rá.

Pedig semmi se változott, minden maradt a régiben. Anna Zaharovna megérkezése után való reggel Olga azt ajánlotta:

— Elfutok a boltba egy kis húsért, maga meg elkészíti.

— Ivan mivel táplálkozik? — kérdezte Anna.

— Csak tejet szabad innia. Még a híg tejbegrízt se emészti meg a gyomra.

— Én pedig semmit se kívánok. Már lánykoromban futottam, ha fazekat láttam, most meg aztán teljesen elszoktam a főzéstől. Jó nekem egy kis tea is.

Órákig elüldögélt férje ágyán, feltette a szemüvegét és monoton hangon felolvasott az újságokból. A beteg egyszer se szólt közbe, csak feküdt szemlehúnyva, nem lehetett tudni, figyel-e még avagy sem.

Amikor hangos hortyogása jelezte, hogy álomba merült, Anna otthagyta, s kószált egyet a puszta házban. Az ablakból látni lehetett az utcát és az erdőborította hegyeket.

A telep nagyon megváltozott. Hófehér emeletes házak magasodtak mindenhol. Mintha a föld nyelte volna el a régi postahivatal földszintes épületét: húsz esztendeig dolgozott ott... Az egyik emeletes ház homlokzatán csillogó aranybetűk hirdették: „Posta, távíróhivatal".

Ezt az új telepet még nem ismerte. De esze ágában sem volt megtekinteni.

Mégy az utcán, ismerősökkel találkozol, kérdezősködni kezdenek de mit felelj nekik? A telepen mindenki ismeri a régi életét, pedig ő azt örökre eltemette nyolc évvel ezelőtt.

Egyvalakinek azonban el kellett jönnie.

Ami őket hármójukat — Annát, Ivant, Nyikolajt — egymáshoz fűzte, az erősebb volt a barátságnál, erősebb a rokoni köteléknél is. Ők voltak az első komszomolisták a telepen, az első munkások az erdőgazdaságban. Együtt nőttek fel, egy nézetet vallottak, ugyanazon az érzések fűtötték őket.

— Uvarov nem szokta Ivant meglátogatni?

— Kicsoda? — kérdezte Olga. — Aha, az a gépész?... Mint a lópokróc, olyan goromba!

Anna kevés szóból is megértette, hogy vége szakadt a régi barátságnak. Olga minden reggel tiszta fehérneműt adott Ivanra, lemosta aszott testét. Mindezt villámgyorsan és ügyesen csinálta, közben pedig jókedvűen fecsegett.

— Egyesek azt a szamárságot agyalták ki, hogy én sajnálatra méltó teremtés vagyok, mert Vanya miatt tönkreteszem a fiatalságomat. Pedig nekem kötelességem, hogy gondoskodjam róla, mivel ő olyan jó volt hozzám. Mi otthon nagyon szűkös körülmények között éltünk, nekem még egy valamirevaló ruhám se volt. Ivan Szemjonovics saját ízlése szerint tetőtől-talpig felöltöztetett, mégpedig úgy, hogy olyan lettem, mintha a divatlapból léptem volna ki. S mennyi várost bejártunk: megnéztük Moszkvát, kirándultunk Szocsiba! Egyszer-egyszer vendéglőbe is elvitt, én csak ámultam-bámultam, ő meg szüntelenül oktatott, hogyan viselkedjek, mint társalogjak. Ő jóvágású, a felesége fiatalocska, nem csuda hát, ha mindenki minket bámult. Hogyan hagyhatnám cserben? Nagyon hálátlannak kellene akkor lennem.

Megfésülte a beteg ezüstös haját, tiszta lepedőt tett alá, megmosta az arcát, miközben folyton járt a szája.

Néha-néha megkérdezte:

— Ugye, Vanyecska? Jól mondom, Vanyecska?

Őt sohase vitte Ivan se Moszkvába, se Szocsiba. Egy szál cérna nem sok, annyit se vett neki a saját ízlése szerint. Bezzeg tudta mondani, ha véletlenül rápillantott: „ Hát ilyet mondtam én, hát vennék én ilyet?"

Alig csapódott be Olga mögött a kiskapu, odament a beteg ágyához. Már megszokta, hogy a férje megváltozott. Hiába volt az arca beesett, vánnyadt és barázdás, ő mégis a régi, szélescsontú arcot, a vastag ajkakat látta. Szeretett volna valami nagyon sértőt odavágni, de tűrtőztette magát s csak annyit mondott:

Min zörrentél össze Koljával? Vagy a régi barátokra már nincs szükséged, ha új feleséget hozol a házhoz?

A beteg rátapasztotta sárgás-szürke szemét.

— Anna! — zengett a hangja telten, mint hajdanában. — Menj el érte, neked nem mond nemet.

— Miért mennék? Majd eljön, ha akar.

— Nem jön. Kérvekérlek, hozd el Nyikolajt. Talán még van annyi időm, hogy utoljára lássam. Anna, menj, méltatlan vagyok ugyan rá, de tedd meg, menj el hozzá. A te szavadra inkább hallgat...

Ivan Szemjonovics elkeseredett. Lerúgta a takarót, hatalmas feje rángatózva ringott a vánkoson. Anna megragadta a kezét, s nézte milyen fehérek a körmei.

— Min vesztetek össze? Na jó, elmegyek, persze, hogy elmegyek!

Bizony a telep óriásit fejlődött. Anna azelőtt mindenkit ismert, s őt is jól ismerte mindenki. Akkoriban messziről észre lehetett venni, ki idegen, ki nem. De most! Csak ment a hatalmas fehér házak mellett, s bár százával nyüzsögtek körülötte az emberek, egy ismerős se akadt közöttük. Fiatal legények és leányok jöttek vele szemben nagy csapatokban. Vasárnap reggel volt, — mindenki az utcán sétált. Nagynéha megállította valaki: „Anna Zaharovna!"... Biccentett és ment tovább.

Uvarov saját házában lakott, az erdő mellett. Anna nem kedvelte a feleségét, mivel leánykorában túlságosan eleven volt, de aztán egyszerre elkényelmesedett, besavanyodott.

Anna felvonta a szemöldökét és mindenre elkészülve várta, hogyan fogadja majd Taiszija. Biztos, hogy nem állja meg pityergés nélkül. Az ajtót azonban egy hosszúkás arcú, szőke fiatal nő nyitotta ki.

— Verocska, te lennél az? — remegett a hangja. — Csak nem felejtettél el? Hát nem emlékszel Anya nénire?

— Anya nénire? — visszhangzott bizonytalanul. —Maga az Nogajcev néni? — ismerte fel boldogan s a keblébe fúrta a fejét.

Vera egy évvel volt fiatalabb boldogult fiánál. Valamikor tréfásan „Mitya menyasszonyá"-nak szólították.

— Hogy s mint vagy? Férjhez mentél-e már?

Vera tagadólag ingatta a fejét. Anna visszatartotta könnyeit.

— Itthon van anyád?

— Ó, anya a városba ment!

Nem érdeklődött tovább. A nyitott ajtóban ott állt a házigazda. Anna félretolta Verocskát s odament.

— Rajtad nem látszanak az évek...

Elcsuklott a hangja.

Nyikolaj Pavlovics után ölelésre tárta karját.

— Anna, Anna...

Betessékelte a vendéget a szobába, s az asztal mellé, egy karosszékbe ültette.

— Csak hazajöttél. Már mondták...

Kikiáltott a lányának:

— Vera, hozz be teát!

Nem kérek semmit. Én ugyanis érted jöttem, Kolja.

Uvarov süketnek tetette magát. Sötét ujjaival cigarettát sodort.

— Aztán még mindig a nővérednél laksz?

— Á, régesrég elköltöztem. Kaptam egy szobát. Csak jobb egyedül.

— A saját fészek mindennél drágább — helyeselt Uvarov.

Az illem megkívánta volna, hogy kérdezzen Taiszijára, a gyerek hogylétére. De csak hallgatott. Erőt vett rajta a fáradság, amit az álmatlan éjszakák és az utóbbi napokban átélt tenger izgalom váltott ki.

Ebben a szobában minden olyan ismerős volt, minden a múltra emlékeztette. Most is dohány és fémpor szagú volt, mint hajdanában. Most is ugyanolyan példás rendben sorakoztak az újságok a kisasztalon, a szerszámok az ablakpárkányon, mint valamikor. Most is ugyanazzal a kékesszínű, időközben kicsit megkopott, pilétakaróval volt letakarva a keskeny ágy, mint annyi évvel azelőtt.

Hej hányszor megfordult itt Ivannal!

— Mi az, hogy szóval sem kérdezel a kenyeres pajtásodra? Vagy talán hidegen hagy a sorsa?

Uvarov valami olyasfélét hadart összefüggéstelenül: „Elég már, hagyd abba" — majd mesterkélt élénkséggel megkérdezte:

— Na mit szólsz a településünkhöz? Már a városig terjed!

— Ne beszélj mellé, Nyikolaj — könyörgött panaszosan —, holtfáradt vagyok. Szedelőzködj inkább, aztán menjünk.

Uvarov felállt.

— Ne hívj engem oda, Anna. A mi utaink elváltak s nem is találkoznak többé!

Az ő útja már befejeződött. El kell felejteni a régi sérelmeket.

Várt egy darabig, de Uvarov nem felelt.

— Sokra tartod magad, Nyikolaj. Nézz meg engem. A mi utaink is elváltak, nem? S most mégis itt vagyok. Vagy talán a te sérelmed még az enyiménél is nagyobb?

— Nem a sérelemről van szó. Még a nevét is ki akarom törölni az emlékezetemből egyszer s mindenkorra.

Súlyosan zuhogtak rá a szavak. Az elcsigázott Anna nem tudta tovább türtőztetni magát.

— De végre is mit vétett ellened? Miféle megbocsáthatatlan bűnt követett el? — tört ki belőle.

Nyikolaj Pavlovics kitekintett az ablakon. Pontosan emlékezett mindenre. Szinte látta Ivant felfelé kaptatni a házhoz vezető meredek ösvényen.

Hirtelen szemére tapasztja a kezét, de csak fut, fut, tovább felfelé.

Gyerekkora óta ilyen volt. Ha valami rossz fát tett a tűzre, nem nyugodott, míg a barátja meg nem bocsátott neki. Erőszakoskodott, hízelgett, érvelt ilyenkor.

Amikor az új feleségével megérkezett a szabadságról, még aznap este felkereste.

Taiszija észrevette az ablakból.

— Jön... Még szerencséje, hogy egyedül! Ha a fene fenét evett volna, se eresztem be a házamba azzal a nővel! Már a kapuban visszafordítottam volna a szekerük rúdját. Hej Annuska, Annuska, nem volt neked párod...

— Hagyd már abba! — förmedt rá Nyikolaj Pavlovics és bement a szobájába.

Öt perc se telt bele kopogtatás nélkül benyitott.

— Elítélsz, mi? — kérdezte cseppet se titkolva, hogy majd kibújik a bőréből.

Uvarovnak úgy tetszett, hogy többet ivott a kelleténél. Azért teljesen józan volt. Leült egy székre, kabátja szárnya szétnyílt, vadonatúj galambkék csíkozású szürke nadrág kandikált ki alóla.

Kolja, barátom, értsd meg, hogy én már úgyse kellek Annának. A főzés, a mosás csak felesleges teher neki. Ha mondok valamit, oda se figyel. Most aztán minden idejét kedvteléseinek szentelheti: olvashat, rádiózhat. Anyagilag pedig gondoskodom róla.

Uvarov dühbe jött.

— Tehát még boldoggá is tetted Annát. Ezt tőle kellene megérdeklődni. Na beszélj inkább magadról.

— Én pedig nem érzem magam bűnösnek. Nekem talán nincs jogom a boldogsághoz? Vagy a szerelemről csak a regényekben írkálnak?

Ez egy kicsit mellbevágta Uvarovot. Ugyanis ő csakugyan azt hitte, hogy a szerelemről jobbára csak a regényekben firkálnak. Az ilyesfajta könyveket meg ki nem állhatta.

— Nem kései kicsit ez a szerelem?

— Csöppet sem — válaszolta határozottan. — Te is egy gyékényen árulsz Annával. Ő is azt fújta: „Nem vagyunk már tizennyolc évesek". Amikor még tizennyolc éves az ember, mint a kölyökkutya, olyan ostobácska. Mit tud akkor a világról.

Gyorsan másra terelte a szót, áradozni kezdett a tengerről, a hajókról, a sirályokról, pálmákról...

Taiszija egy darabig csak álldogált az ajtóban, de hirtelen a szoba közepére penderedett.

Azt a szőrmebundát te vetted neki? Ugyancsak hencegett vele a péknél. Jó borsos lehetett az ára, mi?

— Ilyenkor a pénz nem számít.

— S ugye tőled kapta azt a velur anyagot is?

A kíváncsi Taiszija alaposan kifaggatta Nogajcevet, s az szíves-örömest válaszolgatott, még kérkedett is bőkezűségével.

Uvarov terve, hogy lelkére beszél Ivannak, dugába dőlt. Megzavarta a barátja hangjából kicsengő boldog izgalom, szeme csillogása, elnyújtott nevetése.

— Mint valami félcédulás! — mormogta a házigazda, amikor Nogajcev a kapun kilépve kőről-kőre ugrándozva iramodott hazafelé.

— Először magába bolondította az a nő, aztán elcsavarta a fejét — sopánkodott Taiszija irigykedő csodálkozással a hangjában. — S ő meg két marokkal szórja rá a pénzt.

Majd amikor kissé lecsillapodott, védelmébe vette:

— Az igaz, hogy az otthona olyan volt, mint a siralomház. Anna még a gramofont is a klubnak ajándékozta. Kell is az nekem, mikor az én Mityám meghalt — mondta. Ivan meg cseppet sem öreg még. S az élőnek jár az esze.

Vajon nem akkor kezdődött el a viszálykodás kettőjük között? Nem. Ha az eseményeket híven akarja visszapergetni, még előbb, a háború első évétől kell kezdenie.

Ugyanabban az egységben szolgáltak mindketten: Nogajcev hadnagy volt, ő pedig politikai tiszt. Egy koromsötét éjjelen visszavonultak a Szomnaja folyó túlpartjára, s ideiglenes védelmi vonalat építettek ki. A holtfáradt katonák kihasználva a pillanatnyi tűzszünetet, aludtak egyet.

Uvarov egy lakhatóvá tett barlangban gubbasztott. Nyomott volt a hangulata, ugyancsak össze kellett szednie a maradék erejét, hogy harcosai, elvtársai, sajátmaga előtt titkolni tudja. Később úgy emlékezett vissza erre az időre, mint a háború legnehezebb napjaira.

A szokatlan csendtől minden összekavarodott a fejében. Még nem aludt, csak félálomban volt, az ébrenlétnek és az álomnak azon a határán, amikor legkellemetlenebb a felébredés.

Egyszerre úgy rémlett neki, hogy valami hatalmas fekete gombolyag huppan a fedezékbe. Felserkent.

Egy szürke köpenyes alak feküdt a földön. Nem ismerte fel, mert két kezébe temette az arcát.

A tagbaszakadt, vállas Nogajcev állt felette:

— Te szemét, te utolsó féreg! — üvöltötte.

Az mégjobban lesunyta a fejét.

— Képzeld, megyek a parton s váratlanul megközelítem a nádas felől, neki meg úgy inába szállt a bátorsága, hogy eldobta a fegyverét. Azt hitte, hogy átkeltek a folyón a németek, s berezelt... S ha csakugyan ők lettek volna...? A fene essen belé!

Nagyon tudott káromkodni.

A politikai tiszt rászólt a katonára rekedt-álmos hangon:

— Na kelj fel!

A harcos feltápászkodott. Egészen fiatal volt, pisze orrú. Szája széle krétafehér a rémülettől.

— Mi a neved?

— Kraszkov Alekszej.

Még kérdezett egyet s mást, s aztán ráparancsolt: na kotródj el gyorsan! Kraszkovot elnyelte a sötétség.

— Zöldfülű gyerek, még nem esett át a tűzkeresztségen — csóválta a fejét.

— Azért nem ússza meg szárazon, hadbíróság elé állítom.

— Ebadta gazember — tódította Nogajcev készségesen. — De a hadbíróságról csak tégy le Nyikolaj. Láthatod, hogy még tejfelesszájú. S egész nap tűzben volt.

Akkor elrohant. A visszatért harcosait buzdította, lelkesítette mindaddig, míg dörögni nem kezdtek az ellenség ágyúi.

A barlangból kirohanó Nogajcev valami puhába botlott. Alekszej Kraszkov hasalt a bejárat előtt. Megragadta köpenye hajtókáját, felrántotta s a fülébe kiáltott:

— El ne maradj tőlem! Itt légy a közelemben! Nem akarlak szem elől téveszteni!

Leska Kraszkov ettől fogva jóban-rosszban kitartott Nogajcev mellett. Együtt verekedték végig a háborút, s Nogajcev még az erdőgazdaságba is magával hozta Leskát a győzelem után. Mellük csupa kitüntetés, mindketten épek és makkegészségesek.

Uvarovnak nem volt ilyen szerencséje. Súlyos mellövést kapott a Szomnaja folyó melletti ütközetben. A megsérült tüdeje nem engedte, hogy végigszolgálja a háborút.

Amikor odahaza, Zimnyijben, először találkozott Ivannal, az rögtön Leskát kezdte dicsérni.

— Na mit szólsz a hites fiamhoz? — s megjegyezte: — Különben még nem is tudod, hogy ez a Kraszkov vitt el a kötözőhelyre! Persze az én parancsomra.

Leska túltáplált volt, kinyalt, derékszíjat hordott s folyton vigyorgott, mint a fakutya.

A viszontlátást Nogajcevéknél ünnepelték meg. Kraszkov fogta a borral teli poharát és odalépett Nyikolaj Petrovics mellé.

— Így szemre vékonypénzű, pedig valójában olyan, akár a só. Csak vonszoltam, vonszoltam, de azt hittem, nem bírom végig szusszal. Akkor magamhoz erősítettem, így ni. Ha eszméletnél van, legalább segít, de akkor nem számíthattam magára. Azért csak elvergődtem a kötözőhelyre. Azt mondja az orvos: ha egy perccel később hozod, vége — jelentőségteljesen Uvarovra meresztette kék szemét. — A legcsekélyebb késlekedés, már írják is a halotti jelentést.

— Hát köszönöm! — mondta Uvarov tessék-lássékból.

Vera lányának — tizenhetedik évében járt akkor —, még a szája is tátva maradt, úgy bámulta a legényt. Na még ilyet, ez a fiú mentette meg édesapja életét!

— Ne fukarkodj a dicsérettel, mert Leska azt igen szereti — kiáltott oda Iván az asztal túlsó végéről. — Egy jó szóért akár a tűzbe rohan.

Nyikolaj Pavlovics mégse szívelte Leskát.

Amikor Nogajcevet kinevezték az erdőgazdaság igazgatójává, első dolga volt, hogy Alekszejre bízta a javafában gazdag Zatonniji erdő-kerület vezetését. A legény szívvel-lélekkel, zúgolódás nélkül dolgozott, Uvarov mégis messziről kikerülte, nem állt vele szóba egyszer sem. Pedig lépten-nyomon egymásba botlottak. A legény hol a háza körül lebzselt, hol a feljáróhoz vezető kisösvényen bukkant fel, sőt kétszer az ő Verájával látta.

Szólt a lányának:

— Korai még, hogy gavallérok kísérgessenek. Ne ezen járjon az eszed.

— Nekem ugyan nem gavallérom — vetette ellen Vera.

— Hát mi akkor? Semmi szükség arra, hogy folyton itt kujtorogjon.

Amikor mindenféle kósza hírek kezdtek szálldosni Kraszkovról, első hallásra elhitt mindent.

Taiszija hozta az első hírt.

— Az a Leska Kraszkov elfélkézkalmárkodja nehéz ezresekért a rábízott fát. Iván szabadságon van, ő meg persze élt az alkalommal.

— Csak nem ment el a józan esze — kételkedett valaki az otthoniak közül.

— De még mennyire hogy nem. Saját szakállára árusítja a fát. Azt mondja Rjabov erdőkerülő: „Motorzúgást hallok. S mit látnak szemeim, fát szállítanak a volkoviak. Honnan? — kérdem. Hallgatnak. Ez pedig jelölt erdő. Szünetelő üzemű. S csak innen jöhettek a gépkocsik." Most várják, hogy Nogajcev hazaérkezzen.

Leska nem búját el. Fütyürészve sétált az utcán. Esténként hazakísérte Verát a moziból. Egyik alkalommal Nyikolaj Pavlovics kiállt a kapuba, s megvárta, míg előtünnek az ösvényen. Verát bezavarta, Leskát meg kérdőre fogta:

— Tudod-e mit fecsegnek rólad az emberek?

Alekszej cseppet sem lepődött meg.

— Rájuk se hederítsen, Nyikolaj Pavlovics. Senki nem tud semmit. Na persze rajtam kívül... A jófene tudja, honnan szedik, hogy pénzt fogadtam el! Mintha nem lenne, ami még a pénznél is becsesebb!

Vidám füttyszóval indult haza. Uvarov most az egyszer igazán nem tudta, mit gondoljon erről az emberről.

Végre megjött Nogajcev, mégpedig az új feleséggel. Egyidőre mindenki megfeledkezett Kraszkovról. Másra terelődött a figyelem.

A téli szünidőben Vera Moszkvába utazott egy túristacsoporttal. Attól kezdve Leska nem mutatkozott.

Egyik nap azonban Nyikolaj Pavlovics megpillantotta a kapu előtt.

— Még nincs itthon, nem jött meg! — integetett.

— Magával szeretnék beszélni — mondta Alekszej.

Régi vidámságának nyoma sem volt hangjában. Lefogyott, arca megnyúlt, egészen olyan volt, mint amikor először látta ott a fedezékben.

Kraszkov odabent leroskadt az egyik székre.

— Csak maga segíthet — kezdte — beszélni kellene Ivan Szemjonovicscsal, hogy adjon írást az eladott fáról, igazoljon engem.

Elhallgatott, várta az esetleges kérdéseket. Azonban Uvarov nem akart rajta segíteni. Leska nagyot sóhajtott.

— Amikor szabadságon volt, felhívott interurbán s úgy rendelkezett, adjak ki fát a volkoviaknak. Papír nélkül. Szóbeli utasításra. Magának nyu-

gódtan megmondhatom, hogy van egy tartalék erdőnk, amihez csak a végszükség esetén nyúlunk. Ha nem tudjuk teljesíteni a fakitermelési tervünket, abból pótoljuk a lemaradást. Nem megengedett dolog, de nem is törvénytelen. Saját szemével is meggyőződhet róla, hogy egyetlen rönköt se lehet onnan titokban elvinni. Egy ilyen állományból.

Uvarov homlokát ráncolta.

— Pénzt fogadtál el?

— Egy árva kopejkát sem! — felelte Leska határozottan. — Nem vártam magától Nyikolaj Pavlovics, hogy ilyet tételez fel rólam. Én magát...

Uvarov érezte, hogy kissé tapintatlan volt.

— No semmi, semmi — vágott a szavába. — De miért nekem öntöd ki a szíved? Menj az igazgatóhoz. Vagy attól félsz, hogy letagadja?

— Le éppen nem tagadja. Csak hiteget: „Gyere holnap, akkor megkapod azt az írást." Aztán megint holnap. Magam is elégedetlen vagyok. Már szóbahoznom is kényelmetlen. Hisz egész nap ott ténfergek a szeme előtt. Hát jó, sok a dolga, de rám meg kígyót-békát kiáltoznak úton-útfélen.

— Jelentsd fel annak rendje s módja szerint.

— Ivan Szemjonovicsot? — rezzent össze Leska. — Hogyan tehetném meg? Maga is jól tudja Nyikolaj Pavlovics, hogy mindent neki köszönhetek.

Egész halkan hozzátette:

— S ha mégse akarja kiállítani azt a papírt, akkor ki hisz majd nekem? Amikor se bizonylat, se egy sor írás. Csak az a telefon-utasítás.

— Teszerinted Ivan pénzt fogadott volna el? Vigyázz a nyelvedre, hallod-e!

— Megvolt épp szorulva — folytatta Leska szemrebbenés nélkül. — Mindenhova magával cipelte Olgát, el akarta kápráztatni.

— Hordd el az irhádat! — parancsolta Uvarov. — S vedd tudomásul, hogy mindent elmondok neki.

Ivannal az utcán találkozott. Így csak néhány szót válthatott vele.

— Fejezd már be azt a Kraszkov-féle históriát! Mint jó barátod tanátanácsolom. Sárral hajigál téged.

— Nem tudok semmiféle históriáról — vonta össze a szemöldökét. — Légbőlkapott pletyka az egész.

Hát úgyis jó, ha nem kellenek a tanácsai. Elvégre nem gyerek már, benőhetett a feje lágya. Uvarov, Uvarov, nagyon megnőtt a szarvad, azt hitted, hogy egy szavadra haptákba vágja magát az igazgató!

Az emberek azonban egyre nyíltabban beszéltek Kraszkov ügyéről. A postás, Uvarov régi ismerőse, azt mondta, amikor az újságokat beadta:

— Ma egy idézést kézbesítettem Kraszkovnak. Az ügyész küldte...

Alekszej Kraszkov még aznap végzett magával. Vadászpuskájával oltotta ki életét. Búcsúlevelében csak annyi állott: „Az égvilágon semmi vétkem nincs. Nem tudok úgy élni, hogy bűnösnek hisznek."

Olga nyitott ajtót. Uvarov félretaszította vállával és berontott a szobába.

Iván éppen ebédelt. Amikor meglátta, eltólta maga elől a tányért, hogy kilyöttyent a borscs, majd ráemelte szemét Uvarovra.

— Hallottad? Jaj, Leska, Leska, mit tettél magaddal! Miért lettél öngyilkos?

— Leska nem lett öngyilkos. Te kergetted a sírba, te gyilkoltad meg — mondta fojtottan, alig tudván mérsékelni magát.

Észrevette, hogy Ivan megdermed. Szürke macska-szeme kerekre nyílt, vastag ajka lefittyent, arcán idegesen rángott a bőr.

Szóhoz sem tudott jutni, a védekezésre is képtelen volt. Le nem véve szemét Uvarov hidegre merevült, dühös arcáról, fojtott-cérnavékony hangot préselt ki magából:

— Nem én, hanem te akartad a halálba küldeni tíz évvel ezelőtt. Hadbíróság elé szándékoztad állítani!

Uvarov eleresztette a füle mellett a szavait, s megkérdezte:

— Mennyit hozott neked a konyhára Alekszej halála?

Ivan hadonászni kezdett. Talán még meg is üti, ha Olga be nem toppan a a szobába. Bundában volt, lábán vadonatúj hócsizma.

— A ti beszélgetéstek édeskeveset érdekel, elmegyek hát és sétálok egyet, jó Vanyecska? — kérdezte, majd Uvarov felé fordult. — Hát nem valami udvarias dolog, ha a férfi nem köszön a nőnek — azzal kacéran búcsút intett gyapjúkesztyűjével.

Olga megjelenése új erőt öntött Ivanba.

— Aztán kinek nagyobb csapás Alekszej elvesztése, nekem avagy neked? Fiam helyett fiam volt!

— Fogd be a szád — förmedt rá Nogajcevre. Eljöttem hozzád, mert abban bíztam, nem veszett ki belőled teljesen a kommunista érzés. Te azonban rabló és gyilkos vagy, nekem pedig kötelességem, hogy ezt jelentsem.

Ivan legyintett.

— Ne tüzelj. S csak ne jelents te semmit. Leskát már úgyse támaszthatod fel, a halál pedig mindenre fátyolt borít.

Uvarov nem tudott tovább uralkodni magán, gyűlölettel telve odavágta volt barátjának:

— A lopott pénzt pedig visszaadod, megértetted! Az utolsó kopejkáig! Tíz napot kapsz rá. A nevemet meg felejtsd el, mint ahogy én se ismerlek téged mától fogva!

Bizsergett fülében a vér. Amikor a kapun kifordult, majdnem orra bukott.

Úgy látszik, ez a Nogajcev arra született, hogy meghökkentse az embereket. Hétezer rubelt fizetett be barátja helyett azzal: „Szeretném, ha tiszta maradna az emléke."

Hát ilyen ember Ivan Nogajcev!

Nyolc év telt el azóta. S most érte küldött a régi barát.

— Minden haldoklónak megbocsátják a bűneit — hozakodott elő Anna az utolsó érvvel.

— Nem — mondta Uvarov keményen —, senki se mocskolhatja be az életét. Élni csak becsületesen szabad.

Anna lehorgasztotta a fejét.

Uvarov annyit mondott még:

— Mindnyájan meghalunk egyszer: te is, én is. Bűneinket azonban nem tehetjük jóvá a halálunkkal.

Fordította: LAJOS GÉZA

Cigány hallgatók

A népköltészeti termékek betakarítási ideje lejárt. De van egy nép, ahol a magyar nyelvű népköltészet most van kialakulóban. Ez a cigány nép. Cigány nyelvű költészetük gazdag. Ismertetésükre már történt példa, többek közt a Jelenkor hasábjain, de a Kortársén is. Szociológiailag az Élet és Irodalom, de az Alföld is többször foglalkozott problémájukkal.

Néprajzilag népköltészetük iránt is megnőtt az érdeklődés, de jobbára csak — személyes tapasztallatok sokasága győzött meg — túlfűtött erotikájú, az esetek nagy többségében gajd vagy halandzsa szövegű táncnótáik irányában. A gyűjtők elkapatása miatt csak szesz hatására énekelnek s mámoros állapotuk függvényeként zömmel csak táncnótákat.

1957—1959 között Szabolcs-Szatmár megye nagyrészének és Hajdú-Bihar megye néhány falujának cigánytelepét bejártam. Nem volt hiábavaló fáradság, azt e kis gyűjtemény is bizonyíthatja. Asszociáló költészet ez, nemesen gazdag lelkivilágúk tükre. Dalaik zöme még ma is magyar átvétel, de érezzük rajta sajátos lelkiségük nyomait, hacsak egy szó vagy képcserén is. Átvételeikből ma már szépszámú új, magyar nyelvű népdal is született, egyenrangú az előbbiekkel. A kettőt nem választhatjuk szét. Az ő költészetük mind a kettő. Talán átvételeik a problematikusabbak is. Nem egy átvett magyar népdalukat a környék magyar lakossága már nem ismeri. Felvetődhet a kérdés; honnan vették át s mikor? Egyértelműen válaszolni rá az egész ország magyar nyelvű cigány-népköltészetének ismerete nélkül meg se próbálkozhatunk.

BERTALAN LÁSZLÓ

Szerelmes dalok, katonanóták

1.

Amoda jön három szekér.
Húzza aztat három legény.
Szíjja, hámja, szakadozik,
Babám szíve fáradozik!

2.

A bakonyi nagy erdőben,
Magam állok én őrségen.
Puska nyomja a vállamat,
Tölténytáska derekamat.
Árok nincsen rózsa nélkül,
Az én szívem bánat nélkül.
Bánat, bánat, sűrű bánat,
Szívemet öli a bánat.
Bárcsak addig szorítaná,
Míg széjjel nem szakítaná!

Kesergők

1.

Csendőrök, csendőrök,
Átkozott legyetek!
Apró szemű láncot
Rám ne vasaljátok!
Ha rám vasaljátok,
Meg ne szorítsátok:
Gyönge árva szívem
Meg ne hasítsátok!

2.

Jaj Istenem, jaj már nékem,
Minek is az én életem!
Ha egy madár földre leszáll,
Bennem a vér talpig megáll!

Anyám, Anyám, édesanyám,
Felnevelő öreganyám!
Felneveltél, csecset adtál,
Szárnyaimra bocsájtottál!

Édes volt az anyám teje,
Keserű a más kenyere!

3.

Hallom az erdő zúgását,
Hallom az anyám sírását.
Jegenyefa de magos vagy,
Te, meg anyám de messze vagy!
Ezt az erdőt levághatnám,
A jó anyám megláthatnám!

4.

Leestek a téli havak,
Eget, földet beborítnak.

Elmehetsz már két kis árva,
Meztelen a nagyvilágba!

Mert ha nekem anyám volna,
Csavargó se lettem volna!

Lírai hallgatók

1.

Jaj Istenem anyám,
Hun lesz a hálásom?
Erdőn-é, vagy mezőn
Vagy a pusztaságon?

Ha erdőn meghalok,
Megesznek a vadak.
El is énekelnek
Az égi madarak.

2.

Azt mondta az édesanyám,
Ország-világ lesz a hazám.
Csipkebokor a szállásom,
Ott lesz az én meghalásom.

3.

Fekete faluba
Fehér torony látszik.
Oda jár a babám
Lovát megitassa

Nem lovát itassa,
Magát villogtassa.
Ici-pici száját
Csókra igazgassa.

Mellettünk egy erdő,
De nagy zaj van benne.
Talán az én bátyám
Lovát hajtja benne?

Hajtsál bátyám, hajtsál,
Rád virrad a hajnal!
Két piros orcádat
Belepi a harmat.

Bakanóták

1.

Le van a levelem zárva,
Királyügyész ládájába.
Elveszett a láda kulcsa,
Nem szabadulok meg soha!

2.

Vámospiricsei kertek alatt,
Ott verték rám a fényes vasat.
Adjatok egy marék szalmát,
Hadd rakjam ki fejem alját!

3.

A rudolfi kőszénbánya,
Ott van a babám lezárva.
Ott van a babám lezárva,
Szabadul már nemsokára!

Kórházi hallgatók

1.

Van egy asszony a kórházban, de [beteg.
Mert nem kapott az urától levelet.
Postás, postás, mért késel a levéllel,
Mért játszol egy beteg asszony [szívével?

2.

Kórházak kapuja
Gyászba van borulva.
Madár turbékolja
Itt vagy szegény árva.

Doktor uram kérem,
Könnyen bánjon vélem;
Fájó sebeimet
Gyógyítsa meg nékem!

3.

Kinek varrod anyám
Azt a selyem inget?
Neked varrom lányom,
Viszlek a kórházba.

Viszlek a kórházba.
Teszlek a vaságyra.
Teszlek a vaságyra,
A vasoldalára.

Sírjál anyám, sírjál,
Mert meg vagyok halva!
Diófa levélbe
Vagyok betakarva.

Lemle Géza

Március

„Halló! Halló! Figyelem! Itt a községi hangos híradó."

A hangszórók úgy feleselgettek egymásnak, mintha mindegyik fontosabbat, hangosabban akarna belekürtölni a hajnali derengésbe. Keresztül-kasul fúródtak a szürkeségbe a tanácsházától meglódított mondatok. Némelyik harsányan, fürgén érkezett és hömpölygött tovább; a másik ereje fogytán az udvarokra gurult a háztetőkről; az utcán is bukdácsolt néhány a falu felé, míg bele nem veszett a sárba-ködbe.

Agyonnyűtt lemezről sercegő induló összegabalyodott ütemei iparkodtak a gondolatokat cipelő hullámok után. Megütötték az udvaron szöszmötölők dobhártyáját, elűzték az álmot a később kelők szeméről, ott rezegtek minden zúgban.

„Termelőszövetkezeti híradó következik."

Egy pillanatra megbolydult a falu. Azután erőltetett közönnyel, tempósan dolgoztak tovább az emberek, és lesték a legfrissebb újságokat. Fürkésző pillantásokkal tekingettek körül, mintha szégyellnék az új hírekre felhorgadó kétségeiket.

„Csak lenne már békesség, maradna így a világ, ahogy most van" — óhajtották a válaszúton állók.

Érezték: szigeten élnek, kis szigeten, ahová az egyik partról menekültek közel másfél évtizede... Vissza?... Isten ments!... Előre... Megint vízbe ugrani?... Csak töprengtek, topogtak kis szigetükön. Néhányan visszafelé kacsingattak, de ki törődött most velük? Át kell jutni, mindenképpen át kell érni a túlsó partra... De éppen most?... Ki tudhatja?... Egy-egy csobbanás után újabb hullámok gyűrűztek. Valaki megint elszánta magát... a sziget kisebb lett... pedig tegnap még...

„Újabb 14 családdal gyarapodott a Búzakalász. Tegnap este a következők írták alá a belépési nyilatkozatot: Schreiner János, Gerber Mihály, Stolcz Henrik...

— A svábok... Az anyjuk úristenit! Megint a svábok... — vágta bele fejszéjét mérgesen a favágító tönkbe Balogh János, és elindult az istállóba.

„...Krémer Jakab, Kerekes Imre, Geist József, Pintér Sándor és Kindlein Flórián. Ezzel 56-ra emelkedett az újonnan belépett családok száma".

Az öreg megállt az istállóajtóban.

„Jól hallottam?... A Kerekes Imre, meg a Pintér Sándor is?... Kinek hi-

het ma már az ember? Imrével tegnapelőtt még beszéltem a pincesoron. — Ha megyünk János bátyám, mi felvidékiek együtt megyünk. — Igen... ezt mondta... A Csallóközben alig volt valamijük. De mégiscsak magyarok... Hogy húzhatnak a svábokhoz?... Mint a bihari telepesek, akik régóta tagjai a Búzakalásznak... Csakhogy azok cselédek voltak... De hogy már a felvidékiek is!..."

Befordult az istállóba, munkához látott, hogy szabaduljon nyugtalanságától, de keze megállt a lószerszámon.

— Az isten se ismeri már ki magát!

Elvezette a lovakat az istálló mögé, és befogott a trágyával megrakott szekérbe.

— No! — ösztökélte állatait. — Talán nektek is népnevelő kell?! — Fenyegetően megsuhogtatta az ostort.

Korán volt még, amikor az első terűvel végigkocogott a falun. A Búzakalász tagjai úgy mentek az iroda felé, mintha mi sem történt volna. Az asszonyok tejeskannákkal igyekeztek a szövetkezetbe. A túlsó soron két fiatalember piros-fehérre festett karókkal, kis táskával, madzaggal összekötött cövekekkel megállt a kocsmánál. A karókat a falnak támasztották, azután elnyelte őket a kocsmaajtó.

A kisbíró bekiáltott az egyik kerítésen:

— Pergőék! Van itthon valaki?

Az öregasszony csoszogott elő.

— A gazda?

— Elment már.

A kisbíró fejét csóválta, vállat vont és átnyújtotta a papírt.

— Adja majd oda neki ezt a meghívót. De biztosan. Nehogy megint a Stefi legyen a hibás!

Az ablakon félre húzódott a függöny. Éppen csak egy ujjnyira. Az öreg Balognak úgy tűnt, mintha Pergő Gyula szeme villant volna az ablak sarkában.

A kisbíró éppen Boldizsárékhoz akart befordulni, amikor észrevette Balogh Jánost a szekéren.

— János bácsi! János bácsi!

Az öreg tette, mintha nem hallaná. Stefi meglódult a kocsi után.

— Álljon már meg! Itt a meghívója. Ma estére.

— A többit kinek viszed?

— A felvidékieknek.

— Göndöcsnek is?

— Neki is — bólintott a kisbíró.

Az első forduló után azt látta Balogh János, hogy itt is, ott is, két-három ember beszélget.

— Dolgozni sem hagyják az embert! — dohogta, de azért abbahagyta a trágyahordást és kiállt a kapuba. Hogy nem jött arra senki, elindult a bolt felé. Üres dohányzacskóját a kezében lóbálta.

— Hát ti?... Ilyen dologtévő időben... — vetette oda Zsoldos Gáspárnak, meg Rosta Lajosnak. — Igaz, megtehetitek... még a magatok gazdái vagytok.

— Ki tudja meddig? — húzódott arrább a padon Zsoldos Gáspár, hogy helyet szorítson az új vendégnek.

— Csak nem akartok ti is a svábok közé...

— A Búzakalászba — igazította ki Zsoldos Gáspár, s odahunyorított Rosta Lajosnak. Láthatóan kedvük telt Balogh pöfögésében.

— Egyre megy — húzta el száját az öreg. — Egyformák azok mind.

Balogh János mondatai úgy röpködtek, mint a szikrák. Nem gondolta meg, kiket perzselhet meg velük. Csak akkor érezte szavai súlyát, amikor elröppentett mondatainak váratlan hatása döbbentette rá, hogy többet mondott a kelleténél, s nem is túl okosat. De ha már kimondta, nem tágított, hanem hol meggyőződéssel, hol csak nagy hangon, szenvedélyes mozdulatokkal vitatkozott, mintha önmagával is el akarná hitetni túlzásait, tévedéseit. A másik kettő megfontolt véleményének hálójában úgy vergődött, mint a hurokba szorult vad, s minél inkább erőlködött, annál tehetetlenebbé vált. Ment volna már tovább, mert érezte, hogy rossz helyen tapogatózik, de Zsoldos Gáspár feltette: kiugratja az öreg nyulát a bokorból.

— Majd eldől minden a gyűlésen...

— Ha Göndöcs is ott lesz! — vágott szavába Balogh János, és felemelte mutatóujját. — Meg néhány szava másnak is lesz ott! — Nekitüzesedett az öreg, de aztán nyelt egyet, s magábafojtotta az áradni készülő mondanivalót, ami úgy feszegette, mint gátat az egymásra toluló hullámok. Csak innen szabaduljon már meg, úgyis hiába beszél ezeknek!

„Az öreg tud valamit Göndöcsről? — töprengett Zsoldos Gáspár. — Talán szervezkednek is, nem hiába tűnik el Göndöcs minden hajnalban a pincéjébe?"

— Göndöcs? — kérdezte, mintha nem is érdekelné mi van vele. — Azt várhatja, hogy gazsuláljanak neki!

— Könnyen beszéltek összevissza, csak magatokért szóltok, de ő — mindnyájunkért.

— Beszéljen csak okosan magáért. Más is ezt teszi.

Balogh csak a szavakat hallotta, nem fogta fel értelmüket. Egyre Göndöcs körül forogtak gondolatai. Szinte csak önmagának mondta:

— Mondja azt, hogy lépjünk be?... Akkor a fejéhez vágják: miattad kerültünk ebbe is, mint annak idején az egyes típusú Táncsicsba... Mást mondhat-e?... Éppen elég a baja, hogy eddig hallgatott... Hát még ha nemet mondana!?

— A Kerekesnek, meg a Pintérnek volt magához való esze.

— A gyámoltalanok — buggyant ki a megvetés Balogh Jánosból.

— Mindenkit nem tesznek meg káposztás brigádvezetőnek — bökte ki Zsoldos Gáspár a legújabb hírt.

Az öreg Baloghnak még a lélegzete is elállt.

— Brigádvezetők lettek? Hiszen a Búzakalász nem is termel káposztát...

— Majd fog! Van már hozzá munkáskéz.

— Akkor... — legyintett lemondóan az öreg, s faképnél hagyta őket.

— Ezeknek is megnőtt a szarvuk — dörmögte pár lépéssel odább.

Hirtelen eszébe jutott minden, amit az utóbbi napokban bömbölt a híradó, szüntelenül hajtogattak a népnevelők. Maga előtt látta a tejüzemet, konzervtelepet, a baromfiólak hosszú sorát, a termőre fordult húsz hold gyümölcsöst és az öntözéses szántóföldi kertészetet. A hatalmas káposztatáblárol Pintér, Kerekes, Zsoldos Gáspár, Rosta Lajos meg a svábok nevettek a szemébe.

— Hogy a fene ette volna meg azt a káposztát!

Amíg az utcán kisebb csoportokban beszélgettek az emberek, a tanácsházán is javában folyt a vita. A járási kiküldött egyik cigarettát a másik után szívta, s neheztelt a helyi vezetőkre, mintha miattuk kellene már a második hete a községben rostokolnia. A tanácselnök egykedvűen nézte a füstkarikákat, nagy

nyugalommal bólogatott, vagy hümmögött, s véleményét rendszerint így összegezte: „majd meglátjuk". A tanácstitkár lótott-futott, egymásután teregette ki a kimutatásokat, gépelte a jelentéseket, tárgyalt a felekkel, ki nem fogyott a jó tanácsokból. A párttitkár homlokát ráncolta, figyelt minden szóra, s ő határozta meg a tennivalókat. Az esti gyűlés összehívása is az ő ötlete volt. Az elnök megint csak hümmögött, nem sokat várt a gyűléstől. A tanácstitkár azonban nyomban meggépelte a meghívókat, bár a járási kiküldött erősebb intézkedéseket sürgetett. A párttitkár leintette. Most a meghívottak névsorát nézte végig, neveket húzott alá, kis jeleket rajzolt egyik-másik mellé.

— Göndöcsön sok fordul meg, de eljön-e? — emelte fel tekintetét a listáról.

— Göndöcs... Göndöcs... mindig csak Göndöcs — dobolt ceruzájával az asztalon a járási kiküldött. — Hát itt nélküle nem lehet csinálni semmit?

— Lehetni éppen lehet... de vele könnyebben — mozdult meg a tanácselnök. — Minden aranyá vált a kezén. Pedig még földi mogyorót is termelt. Ötvennégyben, amikor senkinek sem lett bora a községünkben — ő szüretelt. Azóta én is vele egyidőben permetezek. Nem bántam meg.

— Hát a káposzta? — hadarta a higanytermészetű tanácstitkár. — Göndöcs több, mint ötvenezer forintot vágott zsebre a múlt évben, s a szigetvári konzervgyár közel félmilliót fizetett ki a felvidékieknek. Hozzam a kimutatást? — készségeskedett.

— Felesleges — hűtötte le a járási kiküldött.

— Nem gyulladt be az ellenforradalom idején sem — emlékezett a párttitkár a nehéz napokra. — Ott állt a rengeteg káposzta prizmában az állomáson, meg a földeken.

— „Maguknak forradalom kell, meg sztrájk — háborgott az öreg az állomáson —, a káposztát meg egye meg a fene?! Jobb volna, ha avval törődnének! Az ilyen buta politikából nem lehet megélni".

— „Hogy mer így beszélni a dicsőséges forradalomról?" — támadt rá az egyik vasúti tiszt.

— „Dicsőséges forradalom? Amelyik pusztulni hagyja a káposztát?"

Göndöcs azután csak a káposztával veszkődött. Mintha óriásokkal népesedett volna be a hegy, napokon keresztül görgették a felvidékiek a kibérelt kádakat. Több vagon káposztát lesavanyítottak jó egy hét alatt.

— „Siló lesz abból" — gúnyolódtak az öreggel, de ez egy cseppet sem zavarta. Neki lett ismét igaza. Majd duplájáért adták el a káposztát és elkelt az utolsó szálig.

— Akkor talán... talán mégis beszélni kellene vele még egyszer... hátha... Nem gondolja elnök elvtárs? — bizonytalankodott a kiküldött.

— Én már nem megyek hozzá — ingatta fejét az elnök. — Megmondtam neki a saját pincéjében: nézze Vilmos bácsi, mi tiszteljük, becsüljük, de most csalódtunk magában. Mi többet nem hívjuk.

Az elnök nekivetette hátát a szék támlájának, jelezve, hogy egy lépést sem tesz Göndöcs pincéjébe.

— Ott kell folytatnunk — vélte a párttitkár —, ahol abbahagytuk. Várjuk meg a gyűlést, azután kezdjük Zsoldos Gáspáron, Rosta Lajoson, meg a többieken... A kisebb parasztokban inkább mutatkozik hajlandóság.

Göndöcs Vilmos ott ült pincéjében a lócán.

A kis szoba félhomályát a zsalugáter rései között beszűrődő fénysávok szabdalták rétegekre; a repedt asztalra és a falra hulló fehér csíkok börtöncella han-

gulatát keltették. Az asztalon a literes üveg mellett üres pohár ásítozott. A vörös boron átderengett a belopakodó fény, és rózsaszín foltokat hintett a nyűtt asztalterítőre. Göndöcs a poharat forgatta, s az üvegen felvillanó fények játékában merült el. Nem gondolt semmire. Százszor végig gondolta már, ami eddig történt és ezután történhet. A beszélgetésekre szóról szóra emlékezett.

„Mi tiszteltük, becsültük Vilmos bácsi..."

— Hogyan? Ma már nem becsülnek?... Most majd gáncsoskodnak?... Akkor jobb, ha megszökik az ember... Akiben csalódtak...

„Mi többet nem hívjuk..."

— Miért Hát most kik az elsők? Ma nem vagyok olyan ember, mint tegnap voltam?... Nem hívnak... egyedül maradtam...

Minden szótagot fájdalmasan ismételgetett. Elviselhetetlennek érezte a ránehezedett csendet, a félhomályt. Ki kellene tárni az ablakot, vagy kiállni az ajtó elé, és kiáltani az első embernek, aki erre jár. Vagy visszamenni a faluba az emberek közé, és megmondani: bármit tegyetek, csak egyedül ne maradjatok. Még az is jobb, ha gyűlölnek, szidnak, gúnyolnak... csak egyedül ne maradjatok!

Minden apró neszre összerezzent, feszülten figyelt, nem hall-e lépéseket. Talán kopognak, és belép a Schneider Szepi... Most... De nem... talán már soha sem lépi át a pinceküszöböt. Nem kellett volna olyan meggondolatlanul elutasítani, amikor könyörgött:

— Vilmos, menjünk már! Úgysem lesz nyugvásunk.

— Én még ráérek, — válaszolta akkor gőgösen.

Másnap már azt locsogta valaki:

— Mi svábokkal többet nem közösködünk. Kimutatták a foguk fehérjét, amikor visszakövetelték mindent.

Talán Balogh János volt? Micsoda buta beszéd! Mi bajunk volt a németekkel a Táncsicsban?... Most itt van. Beléptek a Búzakalászba, pedig jól érezték magukat közöttünk. Néhányan még mindig ránk várnak.

Talán Pintér Sándor jön?... Nem... Csak egy kóbor kutya szaladt el a pince előtt.

Sándornak is igaza volt a maga módján:

— Ti még bírjátok, de mi már nem. Hasztalan erőlködürk.

— Ne siessük el, Sándor! — ennyi volt a válasz.

Ki tudja, mikor lép a közösbe ő is? Meg a hasonszőrűek, akik eddig sem éltek úgy, mint a téesz-tagok.

A képek, szavak peregtek, szinte megroskadt a súlyuk alatt. És nem jött... nem jött senki, akivel megoszthatta volna gondját. Se a párttitkár, se a tanácselnök, akik pedig sokszor felkeresték. Még Balogh János is elkerülte pincéjét. Kár volt elhamarkodottan azt mondani: engem ne háborgassatok! Döntsetek egyedül!

Hej, pedig de nehéz az embernek egyedül dönteni!

Déltájban végre kopogott valaki a pinceajtón. Meg sem kérdezte, ki zörget, csak kitárta az ajtót. Felesége állt előtte.

— Mi újság? — kérdezte csalódottan, de várakozással. Oka lehet, hogy az asszony kiszaladt a pincébe.

— Bemondta a hangos híradó, hogy az utolsó német családok is beléptek. Az a néhány is, aki még rátok várt.

— Ezért kár volt kijönnöd.

— A Pintér Sándor, meg a Kerekesék is.

Ez meglepte. Ilyen hirtelen?

— Azt beszélik: káposzta-felelősök lettek.

Az öreg csak nézett maga elé. A barázdák mélyebbek lettek homlokán. Magábaroskadtan ült a lócán, az asztalra nehezedő két kezefejét nézte mereven.

— Hát... így is jól van... — szakadt ki belőle a beletörődés, mintha kedves halottjának ravatalánál nyugodnék meg a sors csapásában.

— Majd elfelejtettem... A kisbíró hozta reggel — nyújtotta át az asszony a meghívót.

Göndöcs Vilmos elolvasta a párszoros írást. Nem tudta tovább megőrizni látszólagos nyugalmát. Arcvonásai megkeményedtek, felállt az asztaltól, s úgy tűnt, termete megnyúlott, válla megszélesedett. Felesége megszeppenve figyelte.

— Elmész? — kérdezte félénken.

— Megmondhatod mindenkinek: nem.

Az öreg Balogh délután megint csak befogott. Többet úgysem nagyon tudhatott volna meg, bárhogy fülel is.

Ahogy befordult a hosszúháti dűlőre, látta, hogy a két fiatalember, akiket reggel a kocsmába látott betérni, mérőszalagot húz földbeszúrt piros-fehér karók között. Itt-ott levertek egy-egy cöveket is.

Rosszat sejtve köszönt a mérnököknek.

— Mit méricskélnek a mi földjeinken? — mordult rájuk barátságtalanul.

— A Búzakalásznak kell kiadni belőle — hangzott a hivatalos válasz.

— A tartalékföld nem elég?

— Nincs egy tagban. Meg nem is jó káposztásnak. Majd azokat kártalanítják abból, akiknek itt elveszik a földjét.

Az öreg Balogh úgy otthagyta a mérnököket, hogy jóformán köszönni is elfelejtett.

„Ezt jól kifundálták a svábok!"

A trágyát kupacba hányta, szét se teregette; lóhalálában indult vissza. A mérnökök megrökönyödve néztek a porfelhőbe vesző kocsi után. A lovakról szakadt a pára, amikor a kocsi megállt Göndöcs pincéje előtt.

— Vilmos, hallod-e? Vilmos! — dörömbölt Balogh János a pinceajtón.

Göndöcs hallotta a kocsizörgést, hangjáról megismerte legjobb barátját. Sietve nyitott ajtót.

— Viszik a földeket... a káposztaföldeket... a Hosszúháton — remegett az öreg Balogh bajsza a felindulástól.

— Ki viszi?

— Most jövök onnan... már mérik is... a szomszéd határ felől... a Búzakalásznak.

Göndöcs elsápadt, azután minden csepp vére a fejébe szökött. A szomszéd határ felől... Ez a mondat fejbekólintotta. Az ő földje húzódott a határon. Oda kérte annak idején, mert jó zsíros földek voltak ott, s arra is gondolt, hogy onnan kijjebb már nem tehetik. Meg kellett kapaszkodnia az ajtófélfában. Azután odatámolygott a lócához, és ráhuppant.

— Hej, azt a keserves úristenit! — sziszegte összeszorított fogakkal. Baloghra nézett, aki ijedten és várakozón tekintett rá. Érezte, hogy mondani kellene valamit, de minden bölcsességet kiszorított agyából a hirtelen támadt indulat.

— Elmegyek este... — szinte kiabálta, mintha azt akarta volna, hogy meghallja az egész világ.

A tanácsháza előtt csoportokban beszélgettek a gyülekező felvidékiek. A kisebb gazdák között Zsoldos Gáspár vitte a szót:

— Én nem kezdek újat. Majd megbolondultam! Jó lesz nekem a Búzakalász is... A ménkű, aki vesződik.

— És ha kinéznek onnan? Csak úgy beülni a készbe?!

— Bolond beszéd! Felvették, aki jelentkezett.

— A svábok közé — fújta valaki Balogh János nótáját.

— Több becsületed lesz ott, mint a nagygazdáknál.

— Lehet... Pintér is...

— Meg a Kerekes Imre...

A módosabbak között Balogh János bizonygatta:

— Göndöcs biztosan jön... jó két órája beszéltem vele.

— És?

— Bánja a földjét... Káromkodott...

— Belép?

— A Búzakalászba soha.

Voltak, akik csoportról csoportra jártak, megálltak a beszélgetők háta mögött, mint kártyaasztaloknál a kibicek. Nem mondtak semmit, de minden szóra ügyeltek, hol bólogattak, hol ingatták fejüket. Néha megálltak két csoport között, és csizmájuk orrával kapargatták a földet.

A párttitkár körül ácsorogtak legtöbben. Volt, aki csak úgy féloldalt, hogy megmutassa: eljött, de felőle beszélhetnek akármit. Nem adja be a derekát. Legtöbben azért mégis lesték a párttitkár szavát, hátha tud valami újat. Ő járt a gyűlésekre. Minden hivatalos ember vele váltott szót, ha megfordult a faluban.

— Leszünk-e termelőszövetkezeti község? — fordult a körülötte állókhoz a párttitkár.

— Hátha muszáj... — nyögdécselte valaki.

— Magukon múlik.

Súlyos csend követte a párttitkár szavait.

— Három évig vártam, hogy az egy lovam mellé felnőjön a csikó. Az őszszel fogtam be. Most adjam oda?! — fakadt ki Boldizsár, aki huszár volt a közös hadseregben, és a ló volt az istene.

— Öreg huszár... lesz még lova egész istállóval...

— Csutakolhatod őket...

— Hát, ami azt illeti — tüzesedett neki az öreg, de elharapta a mondat végét — ...ott azért még nem tartunk...

Egyszerre megbolydult az egész társaság. Hárman jöttek alulról. Mindenki őket nézte.

— Jön a Vilmos...

— Göndöcs...

— Talán húzódnánk akkor beljebb — javasolta a tanácselnök.

Az emberek nehezen mozdultak. A tanácselnöknek szinte úgy kellett betuszkolnia az elsőket. Még vissza is néztek mentegetőzve: láthatjátok, nem én akartam. Aztán lassan beszállingózott mindenki.

A kisbíró megpiszkálta a tüzet, és vetett rá még néhány lapát szenet. Az emberek őt figyelték, hogy tegyenek valamit. Amikor a kisbíró is leült a kályha mellé a pad szélére, a párttitkár beszélni kezdett.

Az utolsó mondat után az emberek maguk elé néztek a pad alá. Várták, hogy majd csak megszólal valaki. Végtelen hosszúnak tűnő perceken át egyre nyomasztóbbá, nyugtalanítóbbá vált a csend. Amikor már elviselhetetlen lett, oldalvást egymásra pislogtak, egy-egy fejrándítással buzdították szólásra a mindig hangoskodókat, akik még a kapu előtt fogadkoztak, hogy majd ők ...

... Végre ... Balogh János jelentkezett szólásra.

— Mi felvidékiek ... — és elősorolta, mi mindenen mentek keresztül, míg végre otthonra leltek. Majd így fejezte be:

— Fizetjük becsülettel, amit kell, túrjuk a földet, megtermelünk mindent, csak a szabadságunkat hagyják meg!

— Úgy van! — rikkantott valaki a hátulsó sorban. Mintha csak jeladás lett volna, egyszerre mindenki fújta a magáét.

— Hogy a fene ette volna meg a Benest, aki ide zavart bennünket! — fakadt ki Pergő Gyula.

— Ott túl is csak így van — szelídítette Rosta Lajos.

— Talán a régi rendszert kívánják? — kérdezte kihívóan a járási kiküldött.

— A nehézség, aki kívánja!

— De így az újat se!

— Aki nem tud megállni a maga lábán, lépjen be!

— Te talán majd megállsz, ha megnyomorítanak az adóval?

— Meg, ha lemegy az ára mindennek, amit termelünk ...

— Ki az isten fogja az egyéniek pártját?

A hangzavarban nem lehetett tudni, ki mit mond. A rend felbomlott. Verejték gyöngyözött a homlokokon, az arcok kipirultak. Volt, aki a kezével is hadonászott. A párttitkár hol ide, hol oda nézett, hogy minden véleményt emlékezetébe vessen, de belátta, hiába erőlködik. Várt, hát türelmesen, majd csak szót lehet érteni.

A tanácselnök a járási kiküldött unszolására felállt:

— Emberek! Azért vagyunk-e itt, hogy hiábavalókat beszéljünk?

Egy pillanatra csend lett a teremben.

— Arról tárgyaljunk, hogy mit akarunk tenni — folytatta a tanácselnök.

— Mi lesz a földünkkel? A hosszúháti dűlővel? Erről beszéljenek! — vágott az elnök szavába Balogh János.

— Úgy van! Mi lesz vele?

— Miért küldték oda a mérnököket?

— A hosszúháti dűlőben az új téesz-tagoknak is van földjük ... — próbálta a párttitkár okos szóval csillapítani a vihart.

— Megint a sváboknak kedveznek, csak nekünk nincs becsületünk — vágta szemébe az öreg Balogh.

— Hát Kerekes, meg a Pintér? — emelte fel hangját a titkár.

— Mindig a koszos malac dönti fel a vályút.

— Micsoda? — ugrott fel Zsoldos Gáspár? — Csak ti vagytok valakik?! A sváb jó volt napszámba, ugye?! A Kerekes is, meg a Pintér is, ugye? Most meg koszos malacok, mert feldűl a vályútok.

— Elég legyen már a gyűlölködésből! — csattant fel a türelmét vesztett párttitkár hangja. — Nem marták eleget egymást svábok, magyarok, szegény és jómódú parasztok. Nem volt még elég?!

— De, elég volt... — szólalt meg Göndöcs Vilmos. Ahogy végignézett a nekitüzesedett felvidékieken, elcsitult a lárma. Volt, aki oldalba bökte szomszédját, és az öreg felé intett fejével. A párttitkár is csodálkozva nézett Göndöcsre. Hát mégis szól? Pedig bejövet fogadkozott: nem fog beszélni. Amit döntenek, elfogadja, bármi legyen is. S most mégis?

— Elég volt — ismételte meg még egyszer. — Mióta itt vagyok, harmadik helyen van a földem. Az elsőt megtrágyáztam, rendbetettem — tagosítottak. Amikor megalakítottuk a Táncsicsot, új táblát kaptunk. Hogy felbomlott: megint újat. Hát én több földet rendbe nem szedek! De ezt nem adom a Búzakalásznak! Több mint háromszáz holdunk van egy tagban. Pár németé, a Kerekesé, meg a Pintéré beékelődött, azt kiadjuk a tábla szélén a Búzakalásznak. A többi maradjon a miénk! Megdolgozzuk továbbra is.

— Úgy van!... Igaza van! — zúgott a terem.

— Aztán közösen-e? — kérdezte valaki.

— A közösben sem halunk éhen, ha éppen arra kerülne sor, — válaszolta Göndöcs Vilmos.

Az emberek egymásra néztek. Hát Göndöcs már döntött? Nem mondott ugyan igent, mégis igent értett mindenki.

Az indulatok lehiggadtak. Mindenki érezte: pontot kell tenni a számvetés végére. Akárhogyan is, de pontot.

— Ha mennénk, a Búzakalászba kellene — óvatoskodott Zsoldos Gáspár.

— Mi eddig jobban éltünk, mint a Búzakalász tagjai — mondta elgondolkozva Göndöcs. — Jobban bizony — nézett leplezetlen büszkeséggel Szabó Jánosnak, a Búzakalász elnökének szemébe.

— Már aki — vetette oda Zsoldos Gáspár.

— Ha mindenünket összeadjuk, hacsak egy forinttal is, de többet fizetünk egy munkaegységre, mint a Búzakalász — szólt Göndöcs. Azután mintha maga is megbánta volna amit mondott, sietve hozzátette: — ...ha úgy döntenénk...

— Döntsenek úgy! — ajánlotta a párttitkár.

— És a földünkkel mi lesz akkor?

— Ami most a maguké, a maguké is marad.

— Hát a mérnökök?

— Holnap abbahagyják a munkát.

— A közbeékelt földekről lemond a Búzakalász — szíveskedett Szabó János.

A helyeslésnek tetsző morajt Balogh János hangoskodása zavarta meg:

— Aztán ki lesz az elnök? — Úgy nézett szembe a titkárral, hogy az tekintetéből kiolvashassa: most szóljon okosan, mert mindent elronthat.

— Ki lenne?... Akit megválasztanak.

— És ha Göndöcs Vilmost akarjuk? — feszítette pattanásig a húrt Balogh.

— Úgy van!

— Göndöcs Vilmos...

— Legyen ő...

A párttitkár nem szólt, mosolygott, intett Göndöcsnek, szóljon, mert ez már az ő dolga.

— Vállalod, Vilmos? — kérdezte Boldizsár.

— Ha úgy akarjátok...

Nem is nagyon vették észre, hogy Zsoldos Gáspár Szabó Jánossal diskurált csendesen.

Öreg este lett, mire véget ért a gyűlés. A villanydúcokon gyenge körték hunyorogtak, és elmosódott, hosszú árnyékokat rajzoltak a falra. A tanácsháza kapujában megálltak az emberek. Az öreg huszár egyre azt bizonygatta: megnézhetik majd a Táncsics istállóját.

Szabó János nem állhatta meg, hogy oda ne szúrjon Göndöcsnek:

— Aztán Vilmos, hogy leszünk azzal az egy forinttal?

— Azt csak bízd ránk!... A káposzta marad, jól fizet... Megpróbálkozunk melegágyi dinnyével is. Gyeptéglába vetjük, egy hónappal előbb, mint mások. Most már majd nekünk is futja üvegházra... no, de nem beszélek ki mindent... Hanem azt a pár német családot sajnálom, akikkel együtt dolgoztunk a Táncsicsban. Közénk valók lettek volna.

Kulcsár János

Magasfeszültség

Mondják: nehéz az élet; álmot rombol
a gond, s megóvni szép hitünk kevés.
— Jönnél-e hát, ha két hívó karomból
nem jutna más, mint puszta ölelés?

S ha már csodák illúziója nem véd,
lesz még erőd e szóra: — Vállalom?
Elhordanád-e nyűgös évek terhét
nem-arra-termett, gyönge válladon?

Jövőnk: a munka, vers, talán a gyermek,
s hozzá kenyér, egy épp-elég darab...
— Ha döngölő kudarc dobol fegyelmet,
pacsirta-kedved úgy is megmarad?

Nem, mégsem kérdlek... őrizd még a békét
mely benned él, s őrizd meg nekem
a tiszta érzés magasfeszültségét
fehérizzásig fűtött szíveden!

Galambosi László versei

Hajnali kaszálók

Kocsik robognak, lengő farkakon
repül az érdes-szárnyú hetykeség,
kalapra hímzett bíborkoszorú
fogja körül a vágtatók fejét.

Hátul a vellák, sarkantyúikon
lebeg a por, a nyomórúd szabad,
le-föl villog a deszkák völgyein,
akár egy szertelen hegyipatak.

Izmok csigáját ritmus fürdeti,
suhog a penge holdja fényesen
a messzeséget lágyan átszűrő,
ezüstbemártott nyirkos réteken.

Munkásakadémián

Kezükben könyv, értelmük erdejébe
tudást terel a kemény szorgalom.
Kigyúl a tűz az emlékormokon,
percek hibátlan izzó távcsövébe

ezüst halak, mozgékony képletek
suhannak át a tudomány tavából,
mezőkre-osztott lánggal-szőtt egek
csillag-szólító üvegkupolákból.

Szomjasak ők, akár a vándorok,
a történelem tajtékzó patakja
sodorja őket, messzezengő habja
az időtlenség örvényén forog.

Simonyi Imre

A kettőnk ügye

(Részletek egy szonettciklusból)

ZSUZSÁNAK

1.

Azt, hogy már megint minden elveszett - - — —
— Ezt érezni és elviselni drágám
szüntelen! — Sorsom annyi kis hiányán
egyre szenvedni ezt a teljeset.

Újra s mindig! — Így egyre újuló
lenni a kínban! — Így egyetleneggyé
fertőzni: — égő, egyetemes sebbé —
annyi volt horzsolást — — — Fogyatkozó

öröm, fagypontig dermedt remény, és a
hasadt öntudat bomló maradéka
a bonthatatlan, tudatos egészen:

rajtad kényszerül immár számba venni
— te vagy a mérték, hogy már megint mennyi? —
hogy már megint minden a veszteségem!

2.

Hogy: már megint, s hogy: minden — ez a pánik,
ez a torz katasztrófa hangulat
— mint deportáltat mikor sorbaállít
az önkény — ily gyászos alakulat

módján áll sorba bennem ez a Minden,
a Már Megint és az a rengeteg
hiány: — a Tán Lehetne, s a Mért Nincsen,
a Soha Nem Volt, s a Rég Elveszett ...

De épp úgy szívem mint a deportáltak —
Lelkem e sok csontig-fogyott hiánynak
gyűjtővagonja. — — — Ablakán kitekint

még a végső remény. De búcsút sem int
a közöny — a tiéd — akár egy idegennek —
e bennem felsorakozott szörnyű menetnek ...

Bojár Iván

Orlandó margójára

A bíbor ég a kék tengerbe csókolt,
aranyhangon sírt a madrigál
és tűz és láng és fáklya volt az égbolt,
beléhullott egy csapat sirály,
a parton hálót vetett a néma kéj,
villant a tőr, valaki elmerült,
majd mákonyos, mámortól részegült
léptekkel támolygott előre az éj.

És sötét leplek burkolták a termet,
ezüsttel hímezte szende hold, —
a kert hűvösén Vénusz bája dermedt,
chitonján rezgett egy lenge folt,
és ott állt mellette ő, halandó
létünk képének visszfényű tükre,
Lukrécia, az erényi büszke,
ki összetört — s egy málló, régi kamcsó.

Most zene zendült és álarcos sereg
víg bokák szökellő ütemén
tűnt fel távol derengő szirtfok megett,
lazuros játékú tünemény,
a szökőkútban egy dáma fürdőzött,
haja szikrázott mint az ében,
míg lila párák üstökében
a sárga hajnal már koszorút kötött.

De itt a reggel. Ez már nappali fény.
Nők csípője gépütemre ring.
Újságok lángolnak — sok józan regény.
Idegeim pengenek megint,
a szók feszülnek mint szürke betonbolt,
álmaimba vad tülök tipor.
Ó messze alkony, régen volt mikor
a bíbor ég a kék tengerbe csókolt!

Orbán Ottó

Egyszerű átok

Már nincsen irgalom. Csak szél van és sötét van
és habzol mint lúg a fazékban
s nem szabadulsz, mondom neked, hogy nyomorultabb
leszel egy félbetört madárnál... földre hullnak
combjaid s hangod éhesen felfalják a földek,
majd akkor szólj ha a sár puha ajkai gyötörnek
s az iszaptól tüdőd dagad már,
akkor szólj hangosan, hogy te mindent másképp akartál
és kérd a füvek és az állatok bocsánatát,
hogy saját csókjaid sem engedted át-
futni magadon s mindenből az örök nem-merés,
a félgerezd öröm, a gyönyörből is csak a szenvedés
kövült meg szálkás emlékké szívedben,
majd hívd akkor azt, akit akarsz, hitetlen,
senki nem jön, tág szemmel nézed majd az ég
felhőtlen közönyét,
várod a hajnalt, hogy végigfuss az oroszlánsárga parton,
de nincs tenger, amely lemossa arcodról az arcom,
mert semmi nem voltál, csak töredék, csak percnyi rész
a törvényből, mely bennem volt egész,
szívembe állítottalak, mint szobámba ágyat és asztalt,
lelkedig tudtalak — s eldobtalak, mert ez sem vigasztalt,
én többre vágytam: mint a hibátlan testű lovak
teljes fehér harapással füvet és csókokat —
majd megértesz mindent és hallgatsz forrón mint a por
s ismét boldogtalan leszel mint annyiszor.

Kende Sándor

Háború

Napok óta nem mozdultunk. A front megmerevedett.

Amíg be nem alkonyult, — még hatkor is déli erővel égett a nap, éjjel viszont mindig esett. Hajnalig zuhogott, s a lövészárokban rozsdás-sárga habok sűrűsödtek, ahogy tehetetlenül tocsogtunk egyhelyben. Az éjszaka sötétjében többen megkockáztatták, és ráálltak a sisakjukra, de így is hamarosan elérte a víz a felső bakancsszíjat.

Akaratos, nehéz agyag volt itt a föld mindenütt, keserves-sokat kínlódtunk, amíg beárkoltuk magunkat: nem fogta a csákány, bármekkora ütésre is csak vékony szelet szakadt le a vágás mentén. Agyag, agyag, agyag. Nem száradt ki soha, hiába állt el az eső. Rátapadt zubbonyunkra, felszerelésünkre, bakancsunk meg olyan súllyal ragadt bele, hogy minden mozdulat erőfeszítésbe került.

Nem is mozdultunk. Nem lehetett. Szemben sokkal magasabban voltak: ők távcsöves puskákkal figyelték a mi vonalunkat, s vállmagasságig még a lövészárokba is be tudtak célozni. Összekuporodtunk, ki se mertünk nézni. Beragadtunk az agyagba. Máté tizedes ott végezte el a dolgát, s a gyalogsági ásóval dobta ki maga mellől a vonal elé: — abban a pillanatban lövés érte az ásó lapját; éles, pengő hang szállt el fölöttünk, csak a tekintetünkkel kaptunk a magasba, — aztán megint olyan némává, keménnyé merevedtünk, mint az átlyukasztott ásólap.

A szakácsok, akik mindent előbb szoktak tudni, mondták, hogy a zászlóaljparancsnokságon katasztrofális baklövésről beszélnek, s hogy valaki lógni fog, amiért védelmi vonalunkat ide, erre a lejtőre építették, — hiszen az elsőéves baka is tudja, hogy magaslaton kell védelmi állást foglalni, s nem ilyen lyukban, ahová a csajkánkba is belepörkölhetnek odaátról.

— Szemben jobban kiválasztották a helyet — jegyezte meg Máté tizedes. — Több eszük volt.

— Több eszük, több eszük... — dünnyögte valaki. — Azok legalább tudják, miért csinálják.

— Valaki lógni fog, — ismételgették a szakácsok, majd elmentek, mi meg maradtunk tovább az agyagban, minél mélyebbre kuporogva.

Öt napig megint nem történt semmi. Nappal égtünk, éjjel áztunk. Tudtuk, nekik se jobb odaát: ott is esik, ott is ragad a bakancs. Félelmünkben újabban agyaggal maszatoltuk be mégis a képünket, amikor világosodni kezdett, hogy

ne ragyogjon a napsütésben, s hogy nehezebben célozhassanak rá a távcsöves puskákkal.

Aztán váratlanul valóban érkezett új századparancsnok. Idősebb, tartalékos zászlós.

A századot ketté választotta, — két szakasznyi erőnek éjszaka át kellett kúsznia a parancs szerint kijelölt hajlatig, és kegyetlen iramban azonnal nekilátni az új vonal ásásához, — nekünk pedig, akik maradtunk, ki kellett tartanunk, ki, akárhogyan. Ez volt a parancs.

A Bors fivérek cseppet sem hasonlítottak egymáshoz. Zoltánban, az idősebben olyan vihar feszült, hogy mozdulataival szinte elsodorta a közelben állót. Ha vita közben ellent mondott neki valaki: nyakán megfeszült a gallér, homlokára sötétlila láng csapott, és úgy tört ki a szobából, hogy vállával majd elvitte az ajtófélfát. Békében a gyakorlótéren, a pihenőben sohasem ült le: felszerelését tisztogatta, sípot faragott, vagy korbácsot font, ha pedig nyúl mozdult a füvesben, ordítva vetette magát utána. Estére mégse fáradt el jobban társainál: hátával meg tudta emelni a vaságyat. Őrvezető volt. A csontcsillagot öccse varrta fel a gallérjára, — az ő ujjai közül kifordult volna a tű. Lackó, a kisebbik, még nem kapott rangot, de különben is úgy nézett fel bátyjára, mint más az apjára. Senki előtt sem állt meg egyenesen, s ha rászóltak, lesütötte a szemét; állandóan szidták érte. Ha nem kapott valami parancsot, hát ült csak, nézelődött a semmibe, vagy szuronyával rajzolgatott a földbe. De ha a bátyja jött: kigyúlt, szinte megnőtt, s félrepislákoló szeme fekete, szilva-nagy kúttá kerekedett.

Járőrbe, felderítésre csakis együtt indultak, s a legnehezebb megbizatást is mindig együtt vállalták, úgy, hogy Bors Zoltán vörös arccal, dühös karnyújtással kilépett a sorból:

— Itt vagyok! — kiáltotta, Lackó pedig némán, szelíden odaállt melléje.

Néha csapzottan, véresen jöttek vissza. Zoltán káromkodott, leköpte az egészségügyit, amíg ápolta, — de öccse sebeit ő kötözte be, nem bízta másra.

Máté tizedes egyszer, este odabökte, nem állhatta már:

— Mi a fenének ugráltok?

S valaki ezt mondta ekkor:

— Használtok vele? Kinek?

— Nem gondolkoznak ezek, az a baj, — hallatszott más irányból.

Az új parancsnok nem ismerte őket, — amikor ketté választotta a századot: Lackó, az öcskös az ásókhoz került, Zoltán pedig maradt a régi árokban, velünk, akiknek tartanunk kellett a vonalat.

Az éles helyzet nem tűrt ellentmondást: az utasítások rövidek és pattogók voltak, s Zoltán fel se fogta mindjárt, mi történt. Amikor az öccsét szólították, habozás nélkül vele kúszott.

A parancsnok rákiáltott:

— Mit akar?!

— Az öcsém...

Közeli, éles becsapódás, egyetlenegy akna süvített, s ösztönösen mindenki a földre nyomta a fejét: — a parancsnok nem hallotta meg Zoltánt. Amikor elült a füst, nyakáról a ráhullott homokot csapkodva, fel sem emelkedve a földről intette Bors őrvezetőnek:

— Vissza!

— De az ... — próbálkozott Zoltán megint.

— Azonnal!

Az előbbi becsapódás felingerelte az idős tisztet, tanácsosnak látszott rögtön indulni; — ilyen pillanatban kell a rendbontásnak a legszigorúbban elébevágni, — s amikor Zoltán másodszor is ellenkezett, előrántotta a pisztolyát.

Zoltán már fel akart ugrani, de hátulról elkaptuk a lábát, valaki meg a fejét nyomta le, hogy a sisak éle annyira vágta a tarkóját, moccanni se tudott tőle. Lackó is megmozdult, őt könnyebben lefogták, ezt a zászlós úr észre se vette.

A parancsok szaggatottan csikordultak, s a kis csapat kúszni kezdett a jelzett hajlat irányába.

Zoltánt a lábánál fogva rángattuk vissza a lövészárokba.

Percekig ordítozott, csapkodott maga körül. Máté tizedes már az ásóval akart a fejére verni, de ahogy felemelte rá a kezét: a rettenetes tekintettől megijedt, s mereven álltak egymással szemközt.

S akkor egyszerre kegyetlen némaság szakadt ránk, olyan áthatolhatatlan, annyira mérhetetlen, mint majdnem a halál.

Megakadt az idő.

Csak ültünk, térdeltünk az agyagban, — mikorra készül el az új árok ... ? — ez a kérdés dobolt a fülünkben.

Délben már úgy sütött a levegő, hogy az orrunk előtt repedt meg az agyag, — nem mozdultunk.

Végre estefelé Máté tizedes kiejtett két szót:

— Egy hét, — ezt mondta.

— Az sok, — hallatszott valahonnan.

Zoltán arca egyfolytában vörösen, lilán lángolt, s a sisakszíj centi mélyen hasított az állába. Tíz órája szorította már markában a fél komiszkenyeret, most egyszerre kivágja a vonal elé, de különben nem mozdulhat, és semmi sincs az árokban, amit ketté törhetne. Ül, lila az arca, felfújja magát, hogy a menetöltözet a testére feszül, mintha ráhegesztették volna.

Másnap messziről lövöldözést hallunk. De mégse szólal meg senki, egészen estig senki. Nem akarunk figyelni a zajra; jó lenne elhinni, hogy semmi, csak hallucináció. Fene tudja, talán énekelni kellene. De senki se meri elkezdeni.

A völgyben egyszer innen, egyszer onnan hallatszik ugyanaz a zaj, csal a szél is. Azt se tudjuk, hol a parancsnok. Mi történik?

És megjön az eső is.

— Arról hallom, — mondja váratlanul valaki a sötétben.

— Hátulról jön, — véli más.

Zoltán hörögve felordít, mintha az órák óta gyülemlő erő egyszerre törne ki:

— Kuuusss!

Reggel sem múlik az eső. A szél azonban elhal. Most már nem áltathatjuk magunkat tovább: — a lövöldözés tisztán abból az irányból hallatszik, ahol a század másik fele az új vonalat ássa. A gondolatot legfeljebb azzal próbáljuk elhessegetni magunkban, hogy igen, igen, valahol ott lövöldöznek ugyan, de talán mégsem egészen ott ... mintha messzebbről jönnének a hangok.

A parancsnokot ma se láttuk, — mi történik odaát ... ?

Esik, ragad az agyag. Nem lehet kinézni: feltöltünk egy kenyérzsákot, —

azonnal átlőtték. Itt fulladunk meg az árokban. Bors Zoltán őrvezető letépi derékszíjáról a gázálarctokot, és bevágja a sárba. Hallgatunk, féllábon állunk, a másikat kiemeljük a sárból, s az árok falának támasztjuk, mintha szárítanánk, pedig úgyis esik a meleg eső, — hiába minden, nem száradunk ki.

Jobbfelől ugyanúgy hallatszik a lövöldözés még mindig.

Négy napja már, hogy elvitték őket, — Zoltán szeme szinte világít, odáig akar látni: Lackó nehezen bírja az ásót... négy napja már... S talán be se áshatták magukat... És sík a terep...

Elál az eső.

S az ötödik nap, délben, a legnagyobb forróságban, a legmélyebb szélcsendben, ott, messze, hirtelen megáll a lövöldözés.

Csend. Nyújtogatjuk a nyakunkat. De nem, nem, semmi, tovább is csend.

Most kezdünk félni, most, hogy egyszerre ekkora lett a semmi.

Kevesen vagyunk, s a kanyargós árokban olyan nagy a távolság közöttünk, hogy nem is látjuk egymást.

Egy fa lenne legalább a közelben, hogy megmozdítaná a leveleit a szél!

Aki a jobb végen figyel, nem bírja tovább a némaságot:

— Végük! — mondja.

A szó megmarkolja a torkunkat, nincs erőnk másképp érteni, a csend szinte harangoz a fülünkben.

— Nem bírták tovább, — kezdi megint ugyanő.

Valamelyik kanyarból rácsap Zoltán hangja:

— Nem igaaaz!!!

— Meddig tartották volna?!

— Nem igaaaz!!!

S mindannyiunk gondolatába beleszúr, hogy a parancsnok is nyilván azért nem intézkedik...

— Jelzést küldenének legalább!

Zoltán elővágott puskatussal neki akar rontani:

— Huhogsz! Disznó! — hörgi, s kicsap száján a nyál; de éppen akkor mondja valaki a másik irányból is:

— Miért nem jeleznek?

Zoltán megtorpan, — de az erő, mely megindította, nekiugrasztja az árok oldalának, s úgy, felemelt kezében a puskával, förtelmes dühvel kiugrik.

— Miért nem jeleznek?!!!

Hátán feszül a zubbony, úgy ordít arrafelé, amerről a csend támadt.

Azonnal visszabukik.

Újonckiképzéskor úgy tanították, hogy a sisak gömbölyű felületéről leperdül, „gellert kap" a golyó vagy a szilánk, ha kicsit ferdén éri. Bors őrvezető sisakját elölről, pontosan középen, merőlegesen találta a lövés. Átvágta.

Vér még nem is látszott, csak a kis lyuk a sisakon, s hogy Zoltán szája tátva maradt.

Mikor besötétedett, hírvivő érkezett az ásók közül. Merő sár és vér. A karja és a válla sebesült. Éppen csak jelentette:

— Az új vonal elkészült, az éjszaka leple alatt ott kell tüzelőállást foglalnunk.

Elmondta, aztán az oldalára feküdt.

Valaki lehajolt hozzá, s kigombolta a zubbonyát:

— Csoda, hogy bírta idáig.

— Nagy akarat hajtotta, — vélte egy hátul álló.

Máskor is félre fordult kicsit, ha szóltak hozzá; máskor se nyitotta fel egészen a szemét, — csak ha a bátyja állt előtte.

Máté tizedes rájuk borította a sátorlapját.

— Gazemberség! — sziszegte valaki. A hangja szokatlanul bátor volt. Arcát nem láttuk. Köpött egyet.

Ott kellett hagynunk őket, Zoltánt és Lackót, a régi árokban.

Bojár Iván rajza

Kalász Márton versei

Pusztulás

Egy lengyel ellenálló sírjára

Koponyádban gyülekező nyár —
a tágasság, mint szesz lángja, lobog.
Üteg, erősség már nagyon elöl jár,
nyers zöldbe torkolló sorok.

Te háttal térdelsz az iránynak,
arccal még futóárkaik felé,
s figyeled, ahogy nesztelen fölállnak,
kilépnek a szilfák elé.

Ez az a kör, amely bezárul —
minden oldalról közelítenek;
fejed fölött szűk résen át, galádul,
érintik egymást a szemek.

A gyűrű most már kettéválhat,
jelezhet erdő — nincs szabadulás:
kettő kilép, félkézzel lekaszál vagy
elevenen a földbe ás.

A némaságért

A zivatar még bent elért, a város
közepén, s a zsúfolt járműveken
töprenkedve, ügyetlen, csúsztam álmos
mosolyba, mint kívül az eleven
zöld szürkébe s lassan másféle zöldbe,
világosságba, melyből az idő,
kárpótolva, kicsit még meggyötörve,
vékony hal képében bukkant elő.

Gyilkosság

Pofozz meg, kiálts rám, fuss el — amit ma
művelek, eleven
nem viselheti, még akkor se, hogyha
a szerelem

köti, mint társat, a másikhoz, éber
tudat és szenvedő
állhatatosság, mely nyugalmat érlel
s ezért jövő —

amit én teszek, már nemcsak esendő,
minden érzést befal:
mosolyom balszemem felé törekvő
vékony vonal,

kés, mellyel o l y döfést sohase vállal
a kéz, de rámutat,
lehetőséggel dicsekszik s ezáltal
borzalmasabb,

öldöklőbb lesz, mintha megtenné — s az, kit
voltaképp élni szán,
végül is vérfoltot észlel, sokáig
nézi magán,

kettő már: aki — ha nem is becézi —
őrzi, ami övé,
s akit holttestként csempésznek az éji
folyó felé.

Jónás László versei

Zsuzsi tanít

Ezek a lányok vajjon sejtik-e
— amig az Ódát-t dunántúlias
kiejtésével, szép zárt e-ire
titokban büszkén olvassa — mi az:
szeretni, így? S ő, nő létére, hogy:
őt, úgy, mint én? — És válaszol! Melyik
mondatát szánja félénk, izgatott
szíve azoknak, akik figyelik
minden szavát, a „módszerét", lejegyzik;
vitatják itt a fal körül, susogva,
s melyik enyém csak: érzem. — Átmelegszik
a hangja, nyit már arca rózsabokra,
s a lányok arcán látni: az, amit
tanulnak, nem csak az, amit tanít:
ott lesz valahogy ő is fekete
ruhásan, kedves-kócos rőtarany
hajával néha egy rezzenete
mélyén szívüknek; egy-egy hangtalan
híradásban, mely egynek szól csupán,
őt mintázzák; s attól, mit ellesett
most ösztönük, majd néhány év után
egynémelyik tán büszkébb, nemesebb
lesz másoknál, ha szenved. — Nézik őt,
már nem jegyeznek volt tanárai;
im, a jövő egy hajtása kinőtt
szemük láttára. — Nehéz lesz, ami
rám vár: nekem kell őt majd -s ó de sokszor-
megvédenem a korai fagyoktól.

Zsuzsi a Balaton partján

Elképzelem, Az ártatlan, sugárzó
csönd megremeg. Szellő sóhajnyi fújt csak,
de elfordul, s a fent libegve párzó
lepkék a nádas hűvösébe bújtak.
Huszonkét éves... Istenem. A térdén
néhány homokszem s fűszál ottmaradt.
És látszik rajta, hogy még neki élmény
lábujjain a kárminszínű lakk.
Nevet, mert a féltékeny fűzfalomb
susogva hívja vissza: lám, ezernyi
vidám cseppecske fut felé, tolong,
mind várja, hogy őt fogja felemelni
kagylókezével, s abból lepereghet
majd a vállára, apró gyöngyszemeknek...
Ő boldog most. Szemében csupa csillag,
s mind, mintha egész közelről ragyogna.
Dél van pedig, s az édesség, az illat,
a fény valahogy túlságosan sok ma.
Vigyázni kell rá. Túl szép, nem igaz
ez a gyöngédség, valamit takar
a hizelgés, és mit se számít az
ösztönös-gyorsan maga vonta fal
szeme előtt. Mi történt? Hirtelen,
s akár csak szeplős karja és fehér
vállának fénye, olyan élesen
felizzik, rá, ki ott fekszik a mély
fűben, vakítón, húnyt szemmel, hanyatt,
s őrjöngve tépi láncait, a nap.

Makay Ida

Epilogus

Már levált a valóság rólad,
és az álom is elfelejtett,
föloldtalak, mint víz a sókat,
nem ismerlek, magamba rejtlek.
Mint testem rejti ősi titkait,
értelmem a meg nem fogant szókat.
Nem vagy te fény, mit a lélek rezeg,
és az se vagy te: a romló anyag.
Amaznál több és ennél kevesebb,
egészen és pusztán már te vagy,
titokzatosabb, mint a titkaid,
és érthetőbb, mint arcod vagy kezed.
Fényévnyi messze, emlék csillagormán,
milyen közel vagy mindörökre most már!

Gulyás János

A fák előbb fehérek lesznek

Pékkemencét csináltunk annak a hosszú, sovány péknek, akinek az orvos minden nap beígérte a halált, ha megiszik a rumból még egy pohárral. Most is részegen fetrengett a hátsó szobában szokásos rohamával. Felesége éppen nevetve szúrta bele sovány farába a tűt, mikor beléptünk hozzájuk. Csak intett a lisztes, fecskendős kezével és már fordulhattunk is vissza. Tudhattuk volna, hogy most sincs pénzük. Apám félszeg ember, nem sokat ellenkeztünk, majd utánunk küldik, ha lesz. Megígérték. Egy ideig még figyeltük, hogy a pék rúgdossa az asszony hasát, az meg csak nevet, nevethetett is, olyan két vastag láb volt alatta, mint két liszteszsák, aztán kijöttünk a meleg szabából. Tele volt frissen sült kenyérrel. A belesült tücsköktől olyanok voltak, ha kettétörtük őket, mint a mazsoláskalács.

Aztán hazaindultunk, de előbb még mi is berúgtunk. Éppen ideje volt. Napok óta szedte a bőrt a kezemről a cserép, olyan hideg volt, hogy odafagyott mindjárt, ahogy megfogtam. Mert ráadásul megcsináltuk nekik még az istállók tetejét is.

Kocsit szereztünk és elindultunk a fagyott szántásokon a vasútállomás felé toronyiránt. Nem is szaladtak, ugráltak a sovány lovak velünk a rögös szántásokon, olyan soványak voltak, mintha a pék húzott volna bennünket négykézlábra ereszkedve az árnyékával együtt. Vakítóan sütött a hold a fehér hóval lepett szántásokon, a kocsis megállás nélkül verte a lovakat, mi meg énekeltünk apámmal torkunkszakadtából.

Furcsa éneklés volt ez még akkor. Nem szerettem apámat.

Az állomáson a vasutasok is énekeltek torkukszakadtából, részeg volt mindenki, mert karácsony este volt. Aztán elfáradtunk és elaludtunk. Ráestem az asztalra. A vasutasok lámpája sűrű, olajos fénnyel lobogtak rajta, mint a földrajzkönyvben a vulkánok, apám térdre tett kézzel sértődötten ült mellettem, mintha megharagudott volna érte a vasutasokra, figyeltem egy ideig a nyitott ajtót, kint puha, meleg, fehér lett a tél lassan mintegy égő házból kidobott dunyha, aztán elaludtunk, én is.

A vonatra, nem tudom, hogyan kerültem fel. Úgy indult el alattam, mintha jégen csúsztam volna meg, majdnem hanyattestem. A vonat tetején ültem. Máshol nem volt hely. Mintha tényleg leesett volna a földre az ég, mindenfelé hó meg szél. A vagonok tetején hóval lepett mozdulatlan emberek. Mintha a frontról hozott volna el a vonat egy darabot a tetején, pedig már egy éve, hogy elmúlt a háború.

A vonat rohant, mint a hegyoldalon a megvadult kődarabok. A mozdonytól távol, a kocsisor végén voltunk. A mellettem fekvő elfordult a társától, most a túlsó oldalon fekvő ölelte át. Katonaköpenybe burkolt fiatal lány, nagy szemeivel pislog, mozgatja az egész arcát, mint a nyulak. A mellettem lévő nyugtalan. Felül. A tetőkről lefújta a havat a szél, de mindjárt újabb hullám zuhan ránk. Aztán fény csillan. Süt a lámpa az egyik állomáson. A hó még esik. Vagy csak a leesettet kavarja a szél. Nem tudni semmit. A szomszéd kocsiról lepuffan egy ember a kerekek közé. Elaludt nagyon. A szél zúgásán át is hallani, hogy reccsen a teste, mintha dinnyehéjat dobtak volna le, mintha nyár lenne egy pillanatra.

Mindenhol hó meg szél. Rohanás. Ha átmarkolnám a világot, talán akkor sem találnék mást. Tiszta a fejem.

A mellettem lévő visszafekszik a lány mellé és gyengéden átöleli. Felül a haja, az arca tejszínű, lágyan kékesfehér. A fiú is nagyon fiatal lehet még. Nem vettek előbb észre semmit.

Lassan már mindenhol süt a nap. Az éjszaka mégsem akar eltűnni. Olyan a nappal, mintha lámpafény csillogna valami nagyhalom kristálycukron. Feltűnik lassan a kristálycukron a rommálott város is. Mindjobban süt a nap, olyan a város, mintha piros szemüvegen át látnám. Egy éve itt szállt fel az a valaki.

Megint a hóba meg a szélbe tűnik el minden. A nap is. Egy éve bent a vagonban utaztunk hazafelé a munkából összezsúfolva, mint előttünk nemrég a hadifoglyok, meg a zsidók. Koromsötét volt, meleg, büdös, ázott szag, mintha pokróccal takartak volna le bennünket. Egy idő múlva éreztem, hogy könnyű, meleg test fészkelődik hozzám, átölel és minden erővel szorít magához.

— Hová utazol? — hajolok előbbre. Puha, jószagú a haja.

— Aszódra — suttogja vissza.

— Hová? — kérdezem mégegyszer.

— Aszódra.

— Van férjed?

— Van. Nem szeretem — nevet melegen, simogatná a fejem, de nem találja.

— Először olyan jó ember volt, aztán olyan lett, mint a macska, még a bajusza is mozgott — suttogja nevetve — elment katonának, nem jön többet vissza, gyere el hozzánk — szorít magához nagyon. Még jó, hogy nagykabát van rajtam.

Kattog a vonat, aztán megáll.

— Aszód! — kiáltják valahol kint.

Már nyitva van a vagon ajtaja.

— Borunk is van, gyere el hozzánk — suttogja fel mégegyszer csendesen.

— Hogy hívnak? — hajolok ki a sötétbe. A vonat már kattog, mintha a sötétséget akarnák tovább lapátolni. Csak később tűnik fel az állomás lámpája, hosszú sávban világítja a havat. Aztán eltűnik az is. A lámpa miatt mégegyszer utána kiáltottam, hogy hogy hívják. De csak két fekete kéményseprőt láttam Aszód felé gyalogolni a fehér havon. Lehet, hogy az én szavaim voltak.

Mikor később megint hallom Aszódot, feljebb ülök egy kicsit a vagon tetején. De most csak a hó meg a szél van a város helyén.

Arra az állomásra, ahol kiszálltunk, már csak úgy emlékszem, mintha egy halom égő szalmát dobtak volna rám, de nem fájt, nem égetett. A fényektől lehet, hogy megint berúgtam.

Aztán nagy, lapos, holdvilágos, fehér rét derengett fel előttem, a közepén alig látható út, előttünk is, hátunk mögött is végetnemérően az ég és az úton elszórtan emberek. Apró, szúrós darával keverten esett a hó az olvadó hóra. Mintha szálló üvegporban mentünk volna. Örültem a kéthetes szakállnak az arcomon, meg-megroppant a lábam, azt hiszem süllyedt is a föld alattam. Két hétig majdnem éjjel-nappal dolgoztunk.

Nehéz, feketeködmönös asszonyt értünk utól. Apám nagyon sietett.

Az asszony torkaszakadtából kiabált előre — Sanyi! — utána megakadt az idétlen nevetéstől.

— Sanyi — kiáltotta mégegyszer — emlékszel ugy-e? Tavaly nyáron! Itt a parton! Mi? — akadt meg végleg a hangja a nevetéstől.

Embereket hagyunk el. Mindenki kiabál valamit, vagy maga elé suttog.

— Te Julcsa! Hallod-e te Julcsa? Hallod-e? Hallod-e? — kiabál az egyik öregasszony a saját súlyától előresodródva tehetetlenül.

Társa csendesen várakozik rá. Elhagyjuk őket.

Magas, hajlotthátú ember mellett megyünk el, sebesen, csendesen, kétségbeesetten hadar valamit, mintha attól félne, hogy elesik, ha abbahagyja.

Még ő sietett a legjobban, de elhagytuk őt is.

— Itt temették el-e! Hallod-e! Itt van alatta-e! — kiabál felém egy ember az út széléről. Valami batyu volt a vállán. — El akarták venni a lovamat — kiabálja kétségbeesetten.

Aztán apám is elkezdte mellettem csendesen.

— Tudom én, tudod-e, az istállóba, hallottam mindent — suttogja titokzatosan.

Sietek, hogy elmaradjon mellőlem. Lágyan, fátyolpuhán kezd esni a hó.

Az út szélén fekete alak ül. Asszony áll mellette. A kendőjét a szemébe húzta, mégis elővillog fehér arcából az apró fekete szeme, mint a kettévágott almának a magja.

— Hol vagy asszony? — kiabálja mellette a világos, könnyű, szikrázó hóesésben az ember.

Aztán itt van a falu. Anyám a gyenge lámpafényben a meleg kemence előtt ült, a cipőmet tisztította. Olyan csendes, jóérzéssel ültem le én is, mintha betemetett volna a hó.

Tél van errefelé, mégis napfényesek a reggelek, csillognak a tetők és fehér felhőkből indul az eső néha, mintha valami bolond asszony a lepedőjébe varrná a földet unalmában. Aztán megfagy minden, mintha megijesztették volna az asszonyt.

Körülüljük az asztalt és esszük a szálas, csillogó káposztát a sültszalonnával. Minden évben korán öljük a disznót, mert sokan vagyunk és gyorsan fogy. A lámpa lobog az asztal közepén, mint egy mesztelen asszony, mi meg mohón faljuk a káposztát, kint meg mind sötétebb lesz, mintha valami régi tűz szálló korma lepné a világot. Ilyen össze-vissza a tél eleje.

Nem gondoltam semmi váratlan dologra, de fel voltam készülve rá minden pillanatban, úgy, hogy nem lepődtem meg később különösebben. Most még anyám megtörölte a legkisebb orrát, a nagy, harmincéves, szőke fiának meg megsimogatta a fejét, aztán a vékonyabb, fiatalabb következett, az már idegesebb volt, az mindig ideges, apám befalta az utolsó villával a káposztát a tányérjáról, aztán mégegyszer szedett.

Aztán a lányok közül megszólalt az Erzsi. — Gyerekem lesz — mondta — mondta olyan erővel, mintha egyszerre el akarta volna fújni a lámpát is. Csend lett. Meghallottam, hogy kint azóta már esik az eső. Még mindig nem a hó esett.

— No és hol van az apja? — kérdezte apám a nagyhalom káposztával meg a villával a szájában.

— Nem tudom — felelte Erzsi behorpadt fehér arccal, csak az orra volt vörös, mintha közben valamelyikünk megcsavarta volna észrevétlenül.

— Hogyhogy nem tudod? — nyelte a káposztát apám.

— Nem tudom, nem tudom, még tavasszal találkoztam vele az úton, mikor Gyöngyösön voltam, aztán tovább ment a kocsival.

— Ringyó vagy! — kiabált a középső fiú, Feri, vékony, száraz hangja van és megmozdult mellette a másik lány is, a Vera.

— Ne kiabálj! — mordult a legöregebb, Sanyi. — Miért lenne ringyó? Biztos szép volt az éjszaka. Szeretted?

— Szép — bólintott Erzsi. El tudtam képzelni én is. Az út felemelkedik az ég alá a környező kukoricásokkal, mint valami kopár, poros hegyoldal a szomszédos erdőkkel, távol a hegyekben. A hold szárazon zizegve égő lámpa, át lehet látni Gyöngyösre, úgy fekszik ott a fehér házakkal a hegyek között a másvilági fényben, mint egy elbámult tehéncsorda. Feküdtem már én is azon a részen egy éjszaka.

— Akkor is ringyó vagy! — kiabált fülsértően a Feri.

Sanyi mélyebbre hajtotta a fejét és keze szórakozottan megfogta a lámpát. Mindig meg kellett fogni valamit neki, ha gondolkodott, aztán a keze magától visszacsúszott a térdére. Érezte, hogy magába kell most találnia valamit, ilyenkor a világban nem lehet találni semmit. — Akkor az anyád is az — emelte fel a fejét lassan.

— Gondoltam, hogy tudod — emelte fel anyám meg a kezét az arcához, olyan puha lett hirtelen, mint a macska az asztal alatt. A legkisebb beleszívott az orrába, anyám keze aztán önkéntelen feléje indult a kötényével.

— Maga is tudja? — ordította a Feri az asztalt verve.

— Tudom — bólintott apám a káposztát falva.

— Miért tűri? Mit csinál?! — húzta a Feri kétségbeesetten az asztalt magafelé, mint az először repülő dervis a repülőszőnyegét.

— Szeretem az anyádat — falta a káposztát apám — pedig nem tőlem vagy.

— Miért nem öltek meg — rángatta hörögve a szőnyeggé vált asztalt a Feri.

— Hadd el, látod, hogy nincs semmi baj, elmehetett volna anyád, ha akar.

— Nem marad meg bennünk a lélek, olyanok vagyunk, mint a repedt poharak — gondoltam magamban, éreztem a hajam a fejemen, mintha szúnyogok lepték volna el.

— Én is olyan vagyok, mint mindnyájan — mondta apám a Ferinek, nézte egy ideig, Feri arca úgy rángatózott, mint mikor a kölyökkutyák rongyot találnak az udvaron. — Velem is előfordult ilyen. Egyszer ell kell mondani mindent — nézett hálásan Erzsire. Vera, a kövérebb is fészkelődött, de mikor ránéztek, érezte, hogy nem kell már szólni semmit.

— Legközelebb mások leszünk, mit kell erről annyit beszélni, mostmár könnyebb — mondta még apám és eltolta magaelől az üres tányérját mielőtt felállt.

Aztán elindultunk négyen aznap este is az erdő szélére nyulat vadászni. Fát vágtunk máskor, de ilyenkor még nem lehetett fát vágni. Nyúl után jártunk az elszálló könnyű fehérségben már napok óta. Lehetett látni a nyomukat, éjjelre mindig hó esett.

Nem fogtunk aznap éjjel sem. Mégis felnevettem, mikor körülnéztem. Olyanok voltak a fagytól a fenyők, mint a fürdőre váró, meztelenre vetkőzött, összebújt lányok, a tölgyek meg, mint a komor őszhajú öregek. Nevettem sokáig, amíg ijedten hátba nem vert apám. Aztán elcsendesedtem boldogan, mert észrevettem, hogy közben fehérek lettek ők is, mint a fák.

Káldi János

Szőke tűzvész

Az vagy, szőke tűzvész, ahogy itt állsz
az úszómedence szélén,
ahogy hajad arany vízesése aláhull,
s feszes combjaidon
eljátszogat egy nyugtalan árnyék.
Én már látom, miként
csapdosnak végtelen lángjaid az ég felé,
s látom, amint kigyullad a kabinsor,
a fűzek üdezöld függönye,
s ég ez az egész vidék!
Ó, alkonyatkor, ha innen hazatérsz,
itt csak por és hamu marad,
felperzselt virágok,
egy-két szenes ág,
s a szívemben — nagy-nagy szomorúság.

Német költők

Johannes R. Becher

Mosolyod

Mosolyod csodás fényével bevonva,
mely mint az ég úgy feszült ki felettem,
a tengert néztem — mintha bársony volna!
Nem habja volt, ó mondd, te Ismeretlen,

mely mosolyodban úszott tükröződve?
Mintha a hullám lassan összezárna,
fénnyel bevonva, mielőtt örökre
elsüllyednénk a hideg némaságba...

Hozzád, haza

Hangtalan sírás
szökött szívembe,
mikor tetőled jöttem.

Szerelmes szavaid átjártak engem,
hogy meggörnyedtem
a kín alatt.

Némán álltam
s az áhítat csendjében
meghajtottam térdeimet.

A szádat láttam,
erőtlenül
megnyílva kissé,
mint a seb.

Kezednek remegése
hazavezetett hozzád

És hazaértem hozzád
a búcsú
enyelgései alatt.

JÁVORSZKY BÉLA fordításai.

Bertolt Brecht

Ballada Marie Sandersről, aki zsidók szeretője volt

Nürnbergben új törvény született
Miatta sírhat sok nő, aki
Nem fajtiszta férfiúval hált.
„A külvárosban nincs már élelem
Nagydob döng vad zenét
Ha valamit akarnának, Istenem,
Megtennék ma még."

Marie Sanders, kedvesednek ében a haja
Jobb, ha ma már nem ölelgeted
Ahogy tegnap éjszaka.
„A külvárosban nincs már élelem
Nagydob döng vad zenét
Ha valamit akarnának, Istenem,
Megtennék ma még."

Anyám, a kulcsot kérem.
Nem is olyan szörnyű ez.
Ragyog a hold, mint régen.
„A külvárosban nincs már élelem
Nagydob döng vad zenét
Ha valamit akarnának, Istenem,
Megtennék ma még."

Egyik reggel, kilenctájban
Ment a városon át
Ingben, nyakában cégér, haja lenyírva.
Gyűlölve nézte az
Utca tébolyát.
„A külvárosban nincs már élelem
A Mázoló szava száll
Úristen, ha figyelnék éberen,
Tudhatnák, hogy rájuk még mi vár."

1935

Louis Fürnberg

Valse triste

Az őszi lombhullásban
nyomodra hogy találjak?
Hogy lássalak a sűrű
esőfátyol mögül?

A magány tengerén,
hol horgonyt vet a bánat,
fáradt levél libeg
mielőtt elmerül.

Csak arcképed maradt
üveglap közé zárva
s egy szó zizeg, az ősz
elbágyadó szava,

s fohásznyi vigaszul
te vagy versem virága,
hogy szép emlék maradj,
mely nem fakul soha.

Erich Weinert

Egy német katona álma

A szörnyü álom szivem meggyötörte:
Halott voltam. De mégis eleven,
Bedobtak egy sötét, nyirkos gödörbe;
És rám zudult a sok véres tetem.

Az arcom sáros földdel lett tele.
Halotti csend volt. Kinyilt a titok:
Testem halott, de élt az értelem;
És ujraéltem mindent, ami volt.

Meddig feküdtem igy, nem is tudom.
Majd lábak dübögtek fejem felett
És vig gyerekdal szárnyalt az uton.
Ó, drága élet, ujra élhetek!

S igy szólt az egyik: Nézzétek, fiuk,
A fasiszták itt vannak földbe ásva,
Gonosztevők, kik véres háborút
És kinszenvedést hoztak a hazára!

Agyamban akkor gyúlt a tiszta fény.
Kiáltani akartam, bus halott:
Hallgassatok! Hát gyilkos voltam én!?
Parancsból tettem! Ártatlan vagyok!

Fölébresztett a kinzó gyötrelem.
És odaátról integettek, láttam.
Futottam, hogy új életem legyen
S ne pusztuljak gyalázatos halálban.

1941. *PÁKOLITZ ISTVÁN fordításai*

Christoph Walter

Kolumbuszi tettek

Ábécés könyveink évszázadokról irtak,
férfiakról, kik kontinensek ködfátylát letépték.
Olvastam álmodozva és révülten
mentem Nyugatnak, Kolumbuszt és napnyugtát követve.
Az árbóckosárban felsikoltottam: „Föld!"
és láttam a lángoló üstökösöket
a parton mesésen és ismeretlenül.

Fellobogó irigységgel szivemben
földhöz csaptam a könyveket
s rozzant bárka, öreg vitorlás után néztem.
De nics már fehér folt a Földön,
nincs már hely fölfedezetlen.

Emberek, csillagok óraütéseire, a sulyos kapukat föltépték hirtelen
s kezük, melyen tegnap még bilincs csüngött,
csillagködöket szaggat
s nyul gomolygó álmok mélyibe.
Látom napjaink kolumbuszi tetteit
s utamon
minden más föld után kérdez féktelen.
Ott élek, hol az atom félelmesen érik
s hol a kagylókból ismeretlen hangokat hallok zsongani.
Uj hajó legénységéhez tartozom,
tiszta vitorla duzzad a vizek fölött!
„Jónapot" — köszönünk a csillagoknak.
„Jónapot" — köszönök én is. S vagyok iránytü,
mely konokul a holnapba mutat.

Karl-Heinz Jakobs

Hiroshima messze van

Futnál a magányba. De én eléd állok szótlanul,
megfogom kezed
s vezetlek szobámba, hol a falakon
térképek függenek.
És három helyet mutatok neked a zöld, kék
és barna papiron.
És mondom neked: ahová futnál, a föld
csupa rom.
Egy pici pont, ahol villámgyorsan füst és hamu
lett kedvesed
s hol majd kinjában lassan elégő
anyád is felleled.

ARATÓ KÁROLY fordításai

Gyevi Károly

Pártoló sorok

Ebben a számban Komárom megyei fiatal írók mutatkoznak be. Ezzel egy lépéssel közelebb jutottunk a szerkesztő bizottság célkitűzéseinek megvalósításához, ahhoz, hogy folyóiratunkat valóban a Dunántúl irodalmi fórumává tegyük.

Már eddig is jelentkeztek ezeken az oldalakon a dunántúli megyékben élő fiatal írók, sokan közülük kiforrott, egyéni hangú és társadalmi mondanivalójú művekkel, most azonban első ízben adunk közre egy megye íróinak műveiből egy csokrot.

Miért éppen Komárom megyével kezdjük? Miért nem Veszprémmel, Tolnával, vagy a többiekkel? Hiszen ezekben a megyékben már egyre magasabb színvonalú egyre magasabb irodalmi értékű, mindennapi életünkhöz egyre inkább közeljutott, abban mélyen élő irodalom van.

Komárom megyei írók műveit kötöttük csokorba azért, mert ez a megye jelenleg a legfehérebb folt a magyar irodalom térképén. Ez a fehér folt azonban nem azért van, mintha nem élnének ott tehetséges, korunkat értő, felemelkedésünket segíteni akaró és tudó írók, hanem inkább azért, mert nem fedeztük fel őket, nem adtunk teret számukra, nem volt lehetőségük a megszólalásukra. Ha azt nem is mondhatjuk, hogy teljes némaságuk látszatának ez a legfőbb oka, hiszen a Komárom megyei Dolgozók Lapjában és a nemrég megszünt Dunamente című hetilapban szóhoz jutottak néha — az mégis igaz, hogy nem olvashatták műveiket annyian, mint amennyi olvasót tudásuk és szándékaik szerint megérdemelnek.

Tatabányán a megyei pártbizottság hároméves művelődéspolitikai terve és határozata alapján 1959 elején megalakult a megyei lap mellett egy irodalmi kör, amelyben havonta egyszer összejöttek az írók és költők. Felolvasták írásaikat, vitatkoztak egymással, — közöttük a magyar és világirodalomban jártas, magas műveltségű esztétikusok, irodalomtanárok — akik egyúttal fórumot is kértek a maguk számára. Mind ez ideig azonban nem kaptak magasabb dobogót lábaik alá, mint a megyei lapban nyitott és nagyon rendszertelenül megjelenő irodalmi mellékletet és a Dorogon megjelenő, de közben a megyei lapba beolvadt hetilap irodalmi rovatát. A dorogi lap körül tömörült fiatal írók is létrehozták a maguk irodalmi körét 1959 novemberében, s abban kéthetenként meghallgattak egy-egy irodalomelméleti előadást, műfajelméleti vitákat rendeztek s megszerveztek egy József Attila irodalmi estet a Művelődési Ház igazgatóságával közösen, amelyben Major Tamással az élen a budapesti Nemzeti Színház

művészei tolmácsolták a nagy proletár költő verseit, később pedig az irodalmi kör tagjainak műveiből adtak elő a városi pártbizottság munkásklubjában.

Ezekben a napokban újra erőteljesebben kezd kibontakozni a Komárom megyei írók és költők tevékenysége. Felébredt téli álmából az irodalmi kör is, amely most már a megyei lapba beolvadt Dunamente Irodalmi Körét is egyesíti magában. Tehetségesnek tartjuk közülük Bősze Ferencet, akinek Szilveszter című elbeszélése a Jelenkor idei első számában jelent meg. Nem volna helyes, ha kritikát közölnénk ebben a cikkben a közreadott írásokról, hiszen a legfontosabbat elmondtuk róluk azzal, hogy az olvasó elé tártuk őket. Ismerjük gyengéiket is, erősségüket is. A kritika és a kritikusok dolga elmondani, milyenek ezek a művek, mit lehet várni még ezek alapján az írótól, hogyan dolgozzanak tovább, mit kell még megtanulniok. Kovács Emil a szubjektív életérzések novellistája. Leheletfinom vonalakkal rajzolja meg novelláiban az ember egyéni szenvedéseit s a szenvedésekből kristálytisztán előtörő boldogság-forrásokat. Ez sem kritika, csupán előzetes jelentés az olvasóhoz arról, hogy itt van egy ember, akire érdemes felfigyelni. Ebben a számban Árnyéknélküli fák című novellájával mutatkozik be. Jobszt Júliáról kellene még szólanunk az elismerés hangján a prózaírók közül, akinek nemcsak tehetségét, hanem szorgalmát is dicsérni kellene, ha érthetetlen okból nem rekedt volna meg egy helyben. Őt már ebben az írásban is kritizálhatjuk, mert helyet kaphatott volna ebben a számban, ha nagyobb műgonddal alkotta volna meg elbeszéléseit. Ugyanezt kell megállapítani Kovács Mihályról is. Till Józsefről sem mondhatunk mást, pedig tehetsége, irodalomelméleti felkészültsége és széleskörű műveltsége a verselők közül magasan kiemelik.

Gombkötő Gábor a különféle napilapokban megjelent elbeszéléseivel bizonyítja, hogy minden tekintetben eléri — sőt esetenként túl is szárnyalja a többieket. Havasházi László tehetségben és szorgalomban ugyancsak a legjobbak között van. Kár, hogy e szám összeállításánál nem állott rendelkezésünkre novellája. Turi Klára most egy verssel jelentkezik, pedig szeretnénk, ha több versét is bemutathatnánk. (Tehetséges fiatal költők hibája, hogy sértődékenyek, s az első sikertelen kísérletek után leteszik a tollat, pedig tudjuk róluk, hogy sok szép mondanivalójuk van, s hogy értékes alkotó munkásai lehetnek irodalmunknak. Többbes számban kell ezt sajnos mondanunk, mert Fekete-Kertész Jánosra is ez vonatkozik.)

Szabó Imréről a Komárom megyei Dolgozók Lapja múlt év júliusában azt írta, hogy pesszimista, afféle feketekávés, eszpresszós hangulatú verseivel tünt fel, de az erőteljes bírálatok óta megjelentek verseiben a jövőbe néző vonások s az eszpresszók ablakaiból is jól látható munkásemberek. Egészen különleges, bátor egyéniség a lírában Szabó Imre, kár, hogy mióta a Dunamente című dorogi hetilap megszünt, ő is elhallgatott. Almássy Kálmán termékeny költő és novellista. Színes megjelenítő erővel állítja az olvasó elé a munkásmozgalom illegalitásában küzdő proletárok hősiességét s az időközönként sikertelen, de mégis a győzelem csúcsai felé mutató forradalmi cselekedeteiket.

Nem szerepelnek ebben a számban valamennyien akikről szóltunk. A terebélyesedő Komárom megyei irodalom néhány új hajtását adjuk csak ebben a csokorban, de ebből is látható, hogy már nem fehér folt ez a megye a magyar irodalom térképén. Él, hat, gyarapítja értékeinket, de hogy ez az élet, ez a hatás és gyarapodás gyorsabb, eredményesebb legyen, ahhoz az kell, hogy megjelenhessenek egy fórumon. Fórum kell, amelyről elszavalhatják álmaikat, tetteiket s ezzel termékennyé váló álmokra lelkesítsék azokat, akik műveiket olvassák.

Nem szerepel ebben a számban Bárdos László, akinek a munkásmozgalom küzdelmeiről írott néhány könyve is megjelent régebben, Piri Kálmánné, aki a női lélek rejtelmeinek alapos ismerője, Kovács Klára, Viktor Klára, Molnár János és Horváth Géza sem, akik az alapító tagok között is a leglelkesebbek voltak, amikor a megyei lap mellett létrejött az irodalmi kör.

A megyei irodalmi színpadot létrehozták Tatabányán. Neves írókkal, költőkkel való találkozás, viták, eszmecsere, a megyei lap irodalmi különkiadása, antológia szerkesztése, — ez mind, mind nagyon szép terv és dicséretes kezdeményezés. Az író azonban azért ír, hogy elolvassák műveit. Hogy minél többen olvassák. De ha megelégednék azzal, hogy elolvasták írását, nem lenne író. Azt is tudnia kell, hogy mi lett mondanivalójának sorsa, hogyan hatott, hogyan alakult át az emberekben az író szándéka; átalakult-e egyáltalán, és tovább izmosodott-e bennük?

Ahogyan a Komárom megyei írókat ismerjük, biztosra vehetjük, hogy ennek az igazságnak a felismerésén már túl vannak. Tudják azt is, hogy műveikkel a szocialista Magyarországért folyó hatalmas munkában kell részt venniök s nemcsak azért, mert a társadalmi fejlődés törvényszerűségei ezt követelik, hanem mert saját lelkiismeretük parancsa ez. Ez a parancs pedig a jóízű szabad levegőből jön; a minden jószándékú ember legnemesebb tulajdonságait kibontakoztató népi állam lényegéből ered.

Eddig szétszórtan, különféle lapokban és folyóiratokban megjelent írásaikkal könnyen bizonyítható ez, magatartásukkal is legalább annyira. Alapjában véve nincsen közöttük világnézeti ellentét. Egyértelműen vallják, hogy a szocialista humanizmus az irodalomban csak együtt és egyszerre valósulhat meg és juthat uralkodóvá a szocialista humanizmussal a társadalomban. Ehhez természetesen szocialista forradalomnak kell végbemennie mind a tulajdonviszonyokban, mind az emberek anyagi életfeltételeiben, mind pedig gondolkodásmódjukban, életfelfogásukban. Értik, hogy ez a forradalom csakis a munkásosztálynak, mint a társadalom legforradalmibb osztályának vezetése alatt mehet végbe, mert korunkban a munkásosztály és pártja képviseli következetesen az összes dolgozók érdekeit az összes kizsákmányolók érdekeivel szemben.

Vitatkoznak azonban egymással az alkotó módszerek különbözősége miatt, élesen összecsapnak olykor-olykor a tartalom és a forma összhangjának eltérő értelmezése miatt. A szabadversek kizárólagos jövőjére esküsznek néhányan, a szonettek korszakának letűnt voltát igyekszik bizonyítani egy-kettő, van aki az hirdeti, hogy a rendezett ritmus felfogására minden ember egyformán képes, következésképpen csak ilyen ritmusú versekkel lehet kielégíteni a művelt embert, mással nem.

A szépprózа művelői között folyik a vita, hogy a kisregény életképesebb-e, mint a többkötetes nagy regények; vannak akik napjaink lázas munkakedvvel telt szép pillanatainak megrajzolására csak a szubjektív élményekre épült regényeket tartják alkalmasnak, — s ilyet írnak — de nem vitatkoznak azokkal, akik kisregény-pártiak. Szarka István, aki jó képességű költő is egyben, ennek a magatartásnak egyik megtestesítője. Bősze Ferenc a nagyobb lélegzetű elbeszélések apostolának látszik, s verseiben is inkább a széles, hömpölygő sorokban hordja gondolatait és élményeit.

Műfajelméleti és formai kérdések ezek, s nem baj ha vitatkoznak rajtuk. Hiszen gondolatébresztő, töprengésre kényszerítő, alkotó vitákra mindig szükség van. Mindenütt, nemcsak Komárom megyében.

Ezek a viták természetesen nem csupán az irodalmi kör ülésein folynak, hanem magánbeszélgetések során is, főként azokban a társaságokban, amelyekben Izsáki Mihály, a megyei pártbizottság népművelési előadója is jelen van, aki hozzáértő bábája és lelkesítője a jelenlegi megyei irodalomnak. Mondanunk sem kell talán, hogy a legnagyobb viták magukban a művekben, — helyesebben szólva: magukkal a művekkel folynak. Aztán meg — mivelhogy nem is lehet másként — a megjelent művek hatása nyomán az olvasók viszik tovább, magukévá teszik, vagy elutasítják a művekkel képviselt irodalmi-művészeti formát és tartalmat.

Mindez nem magától alakult így Komárom megye irodalmi életében, hanem főként és elsősorban a fővárosi irodalom hatására. Ha csak ennyiben világítjuk meg a fővárosi irodalmi élet hatását a Komárom megyei irodalmi életre, ez is elég ahhoz, hogy megmutassuk: a magyar irodalomnak szerves részévé kezd válni ez a helyi irodalom, mégpedig termékeny, színes, eleven részévé.

S végül csak annyit még, hogy e sorok írója is a Komárom megyei irodalmi csemetekertből ültette át magát — szerencsés véletlen folytán — a pécsi, illetve a Baranya megyei irodalmi nagyerdőbe. Annak is a szélére, hogy a kiterebélyesedett lombú és vastagabb törzsű fák el ne nyomják, el ne fogják előle a langyos tavaszi szellőt, amely élteti, neveli és növeli. Ezért hát bocsátassék meg a cikkírónak, ha sorai nem kritikusi, hanem inkább pártoló sorok lettek.

Kovács Emil

Árnyék nélküli fák

Emlékszem a környezetre nagyon jól. Meredtek az égre a fák, de árnyékot nem vetettek. Most, hogy visszagondolok rájuk, fojtogat valami. Tudod, hogy van az, amikor az ember egy figyelmeztetésre nem hallgat, és később marja magát, ha bekövetkezik, amitől óvni akarta a jel. Nem, nem vagyok babonás, hiszen lehet, hogy mindez csak utólagos beleérzés, lehet, hogy akkor figyelmeztetésre még futólag sem gondoltam. De értsd meg, azok a fák ott a fajzati erdőben borzongatóak voltak! Koronája egyiknek sem volt. Csak törzse. Mondd, láttál már gyári balesetet? Amikor bekapja a gép a munkás ujját? A hegyét leszakítja és a tépett, cafatos ujjcsonk különmered a többitől. Hát olyan volt az az erdőrész is.

Már két nap óta izzadtunk, huzakodtunk benne Attilával a rekkenő melegben. Persze nem nagyon emlékezhetsz Attilára. Te majdnem év végén kerültél az osztályba, s ő a következő évben már nem járt közénk. De biztosan ismered azt a hajlotthátú, megtörtkinézésű, őszszakállú éjjeliőrt az építkezésen. No, az akkor erdész volt, nagydarab, szálfaegyenes ember, a fajzati kerület tartozott hozzá. Az ő fia volt Attila.

Mondom, győzködtünk már második napja. Dorongfákat görgettünk a csonkás széléről a tóhoz. Minden áron tutajt akartunk építeni. Tudod, abban a korban voltunk, amikor a gyerek falja a Robinsont. Képzeletünket felgyújtották a csodálatos élmények, beleéltük magunkat teljesen, ahogy csak gyerek képes erre, és a tóból máris tenger lett, s mi vízre akartunk szállni. A szerepeket Attila már kiosztotta. Mindig határozott volt, hát az ötlet felmerülésének pillanatában már döntött is, és így lett ő Robinson én meg Péntek.

Először csónakot akartunk szerezni, de nem sikerült. No ne gondolj valami komoly ladikra. A Varga néni nagyteknője is megtette volna. Az ötlet a teknővel reggel született meg mosakodás közben. Furcsa ugye? De hát Varga bácsi erdészt akart nevelni a fiából, edzett embert. Így aztán napkelte után ott lubickoltunk mindketten sikongva és prüszkölve a tóban. Mikor elpilledtünk, kifeküdtünk a partra szárítkozni. Pontosan nem tudom már, hogyan is került szóba a csónakázási terv, csak arra emlékszem, hogy Attila oldalt fordult és így szólt hozzám:

— Ide figyelj! Bemegyünk és reggelizés közben megkéred anyámat, adja oda a mosóteknőt csónakázni. Tudod, azt a nagyobbikat, azt kérd.

Meglepetésemben alig bírtam valami olyasfélét dadogni, hogy én-e?

— Te hát! — s bár megszokhattam bizzar ötleteit, mégis váratlanul ért az indokolás. — Te vagy a vendég, ha te kéred, neked biztosan odaadja.

Ellenvetésre nem volt időm. Attila felugrott és már futott is befelé.

Akkor a nyár egy részét náluk töltöttem. Közös megegyezés alapján a szünidő egyik felében én mentem Attiláékhoz, a másikban ő jött volna hozzánk. Te, néha úgy kívánom, bárcsak jövőbe láthatna az ember! Milyen jó lett volna akkor is ez a tulajdonság, ha ott reggelizés közben birtokomban van! Talán másként alakult volna minden.

Tudod, milyen nagyszerű étel egy nagy bögre frissen fejt tej karéj házisütetű kenyérrel? Ez volt a reggelink. De én nem tudtam enni belőle. Csak ültem és néztem magam elé. Biztosan te is érezted már magad így, ha valahol idegen helyen nem hétköznapi dolgot kellett kérned. Az ember torka összeszorul, a szíve kalimpál, még meg is izzad a nagy gondolkodásban, hogyan kezdjen hozzá? Én is így voltam és még az sem tudott megnevettetni, hogy Attila szája felett nagy fehér bajusz keletkezett a tejtől. A magam adagja még érintetlen volt, sehogy sem akart a tokomon lecsúszni. Szemem sarkából folyton csak Varga nénit lestem, kedvező alkalmat keresve a szólásra. Attila nyomdosta a lábamat az asztal alatt, szemével meg kacsintott a bögre mögül. Nyeltem egy nagyot és felálltam. Vissza is ültem volna mindjárt, mert Varga néni megfordult a tűzhely mellett, de már késő volt. Észrevette, hogy valami nyomakodik kifelé a torkomon, azt hitte, nem volt elég az adagom.

— Kell még fiacskám? — kérdezte. — Add csak a bögrédet gyorsan, hadd merem tele. Ó, hát hiszen még nem is hiányzik belőle. Nem ízlik talán?

Csak makogni tudtam valami ilyesfélét:

— De... de ízlik... szeretem... csak...

Olyan meleg mosolyú, barna szemű, kedves asszony volt Attila édesanyja, amilyennek — mihez is hasonlítsam, hogy elképzelhesd — amilyennek a sajátját tudja az ember. A hajamat is megsimogatta, amikor látta tipródásomat.

— Na, ki vele! — biztatott.

Kedves hangjától lement a gombóc a torkomból, és nagy elhatározással végre kiböktem:

— Tessék szíves lenni ideadni a nagyteknőt, Tilával csónakázni szeretnénk.

Varga néni mosolygott rajtam és kezével újra végigcirógatta a fejem.

— Ezért kellett olyan nagy nekikészülődés? Adnám én szentem, de most nem lehet, mosni készülök.

Attila sem tudta megállni most már, hogy a nehezén túlestünk szó nélkül.

— Anyu, mér nem adod ide, olyan jó lenne csónakázni. — Láttál már cicát gazdája lábához dörzsölődni? Hát úgy kérlelte édesanyját Attila is.

— Mondom gyerekek, mosok ma — és eltolta a fiát magától Varga néni. — Itt van már a hamulúg a sparherdon. Majd holnap megkapjátok, ha nekem már nem kell. Na, igyátok meg a tejet és menjetek, ma játszatok mást.

Ismered a falusi házakat? Nahát a Vargáéké is ilyen volt, a végében az istállóval. A gádorhoz létrát támasztottak, azon szoktak feljárni szénáért. Mi oda telepedtünk a létra fokokra egymás fölé. Hallgattunk nagyokat. Most mihez kezdjünk? Attila néha hümmentett egyet a nagy töprengésben. Én csak vártam, mi sül ki belőle?

— Nem csónakázunk, hanem tutajozunk! — szólalt meg nagysokára. — Építünk magunknak tutajt. Teszünk rá árbócot is, arra meg vitorlát.

Leugrott a létráról és már ment is a kamrába, hozta a kisbaltát, meg egy köteg kötelet.

— Ott a csonkás szélén sok dorongfa van, abból csinálunk tutajt. Gyere! Ezt hozd te.

Odadobta nekem a kötelet és futottunk a csonka erdőhöz.

Ne haragudj, hogy ilyen összevissza mondom el a dolgokat, de valahányszor ez eszembe jut, nem tudok uralkodni magamon. Az emlékek úgy rohannak meg, mint stukák a menetoszlopot és úgy is kavarják szét gondolataimat. Nem tehetek róla! No, de hol is hagytam abba? Igen.

Szóval két nap óta huzakodtunk már a fákkal, mert valóban sok volt belőlük a csonka erdő szélén. Nem tudom, honnan, mikor kerülhettek oda, nem voltak ölbe rakva, csak úgy szerte szét hevertek, de nekünk nagyon kapóra jöttek. Egyik-másik nehéz volt nagyon, jócskán beleizzadtunk a cipelésbe. De végül is sikerült összeeszkábálni a tutajt. A fák összekötözve ringtak a vízen, alig merültek el valamicskét. Csak az árbóc hiányzott már.

Mire azt is a helyére állítottuk, dél körül járt az idő. Szörnyű meleg volt. A tó tükre villódzott a tűző napfényben, fodor sem rezdült rajta, mintha nagy üveglappal leborították volna, olyan nyugodt volt. A szemközti part fái látszottak benne a vibráló levegőtől homályosan. A déltáji tikkadtságban madárfütty sem hallatszott. Csend volt a tájon, nyugalom.

— Te, bemegyek pokrócért, az lesz a vitorla — mondta Attila, és elindult.

Én leültem egy kimaradt fára és vártam. Nem tudom mennyi ideig, de akkor úgy éreztem nagyon sokáig. Lehet, hogy csak pár perc volt az egész, de most visszaemlékezve is rengetegnek tűnik. Unatkoztam egyedül. Arra határozottan emlékszem, hogy nagyon eltikkasztott a meleg. Mintha most is érezném a bőrömön a perzselő forróságot, hátamon lecsurgó izzadságpatakot, számban égető szárazságot. Gondoltam megmártózom amig Attila jön. Ahogy lustán ballagtam a vízhez, felrúgtam egy kavicsot. Lapos, jól röppenő kő volt. Felemeltem és messzire dobtam a tó szinén. Figyeltem hányat ugrik. A víz gyűrűzött egyre tágabbra, ahogy hozzáért négyszer. Olyan berzenkedően mozdult a víz, hogy nagyot kacagtam rajta. Szinte megijedtem a hangomtól, úgy repesztette fel a csendet.

— Gyere csak — hallottam a fák közül Attila kiáltását. — Találtam valamit, ez is jó lesz a tutajra.

Ekkor történt.

Nem, nem, ne kérdezd hogyan! Ez valahogy kiesik az emlékezetemből. Pedig körülötte mindenre annyira, de annyira pontosan tudok visszagondolni, hogy az már kísérteties. Emlékszem, akkor már egy másik kő volt a kezemben, hogy majd elhajítom. De eldobtam és megindultam a hang iránt. A fullasztó meleg újra erőt vett rajtam, alig vonszoltam fáradt lábamat.

Hogy mennyit mehettem így, két lépést, tíz métert? Nem tudom. Csak egy robbanást hallottam és egy sikolyt. Egy olyat, jaj olyat, hogy azóta is be kell fognom a fülemet, ha felrémlik. Nem, nem tudok ülve maradni, ha beszélek róla. Rohannom kell, mint akkor rohantam. Teljes erőből. Akkor fel sem tűnt a nagy csend, csak most, hogy utólag rágondolok, érzem, hogy borzalmas hallgatás volt a kegyetlen zaj után.

S a csonka erdőben, tépett lombú bokrok alatt feküdt Attila. Véres volt körülötte a föld. Egy tört gally lógott mellette a földre, véres volt az is. Lehajoltam hozzá vérbe tenyereltem. Éreztél már vért, legjobb barátod vérét a ke-

zeden? Nem? Akkor hiába is magyarázom azt az érzést, ami ott elfogott. S emlékszem, jaj, emlékszem, akkor, ott, abban a pillanatban nem tudtam sírni. Meredten néztem Attilát, az én Attilámat. Aztán felugrottam és futottam, eszeveszetten futottam a ház felé. A szabdalt törzsű fák közt nem kerestem az utat, csak egyenest rohantam és kiáltoztam.

— Varga bácsi... Varga bácsiii...!

Jött már szembe velem, s ha el nem kap, neki rohanok.

— Az Attila... az Attila... — több szó nem jött ki a torkomon. Csak nyújtottam feléje véres kezemet.

Elkapta a vállam, megrázott.

— Mi van vele? Beszélj már!

Nem tudtam szólni. Most tört ki belőlem a sírás.

Ő szaladni kezdett tovább, s mögötte tántorogva, rázkódva a zokogástól én.

Ráborult fia roncsolt testére, simogatta a fejét, vértől lucskos haját igazgatta és szólongatta meg-megcsukló hangon. Ó, hogy cseng a fülemben a hangja, mintha csak most történt volna, mintha csak most mondaná:

— Fiam, fiacskám, Tilám! Szólj Tilám, apád van itt! Szólj! Mókust hozok neked, őzikét... piros szalagot, kis csengőt köthetsz a nyakába... szólj! Nézz rám!

Könnyeimen keresztül láttam, Attila szeme megrebbent, szája megmozdult.

— Robinsont akartunk... játszani...

Feje félrebillent.

El tudod képzelni, mit éreztem, amikor Varga erdész hatalmas karjaiba emelte fia szétroncsolt testét?! Tett vele pár lépést, aztán megállt, felém fordult és azt mondta:

— Erdészt akartam belőle nevelni! — és láttam, hogy a szeméből nagy cseppekben könnyek indultak, végigfolytak naptól, széltől cserzett arcán és megálltak szakállán, mint megannyi gyöngyszem.

A mindig délceg erdész karjában halott fiával, rogyadozó térdekkel indult meg. Alakja meghajolt, meggörnyedt, mintha a világ minden fájdalmát, elpusztult gyermekét vitte volna.

És látod, akkor úgy éreztem, hogy figyelmeztetőn merednek felfelé a tépett, szaggatott, árnyék nélküli fák, a háború itthagyott, intő nyomai.

Gyevi Károly

Esztergomban

Mennél innen — s mi elzavart:
magához húz a Dunapart.
Nézed a régi iskolát,
meg a fekete kupolát
s leckéid jaj, de mondanád!

Esztergomban a Kis-Dunán
derűs-árnyékos délután
oít, hol a sziget véget ér,
marékkal nyulsz a fényekér',
s kezedre száll egy falevél.

Este ha nézed a kanyart,
csodás erővel visszatart
fenn a hegyen a csönd. S a fény
vibrálva csal a víz tükrén,
s nem mész, nem mész még vén legény.

Nézed a várost. S a kezed
lassan szívedhez emeled...

Turi Klára

Hogy ilyen vagyok

Hogy ilyen vagyok, tudsz-e szeretni, kedves?...

Talán öntudatlan anyatej kavarog
rossz sejtjeimben, s kifreccsenve újjászületik,
vagy mint gyenge rózsán vad tövist, az idő
úgy érlelt rám riasztó tüskéket,
miket nem rothaszt el lágyan hulló eső.
Már szaggatnám foggal-körömmel e pajzsot,
de erős gyökérrel nőtt reám, s önkezem
még nem elég bátor szakítani véresen.
Pedig szívem dörömböl a zárkán:
fél, hogy Téged elűzetvén, árván
ismét vádaskodó, vak magányba fullad.

Ó kedves, segítsél ügyes kezeiddel
elzárt testem s lelkem Néked kibontani
rögzött riadtságok avitt gyűrűjéből!
S úgy hullámzik bensőm mosolytelt szómtól,
csaknem szétvet vágya, futni börtönéből.
Kicsit harcolj értem, győzd szavakkal, s hidd el
okos, hű meleged feloldja a lelkem
megkövült borúját, s megindul a nyelvem
ujjongó tavaszi vizek csobajával
vérem tűzvirágok erdejében izzik,
s mind, ki hálás, csodálkozva rámvall.

Ó, Te ne csodálkozz! Feledd el, hogy egykor
szúrós vadrózsaként kaptál ki a szélből,
s csúnyán felsebezted bátor ujjaid.
Hisz én sose leszek többé jégből
s tövisekből ácsolt szoboralak,
Meglásd, a verebek rámszállnak a télből,
s szívemben telelnek meghitten a halak.

Hogy ilyen leszek, fogsz-e szeretni, kedves?

Somlai Iván versei

Bányászmozi, utca, éjszakások

Kilencre jár, a film régen pereg,
a pénztáron „Minden jegy elkelt" tábla.
Vibráló fénybetű kacsint a sárra —
az utcán néhány ifjú őgyeleg.

A cukrászdából kávé gőze száll,
kis asztaloknál halkbeszédű párok.
S míg nézem őket, és duplámra várok.
a sarkon kinn egy autóbusz megáll.

Fölszállnak rá sötétlő emberek
— munkásruhájukat szénpor cserezte —,
s a busz repül, mert tízkor kezdenek.

Midőn elernyed mások fáradt teste,
mert álmát nappal érdemelte meg,
így mennek ők munkába minden este.

Útitárs

Fiatalember. Ökle keskeny,
értelmes arca hosszúkás.
Vasalt kamgárn vékonyka testen —
a nadrág térdén kis kopás.

Napos vidéken nászi kelme:
virágzó fák. Fut a vonat.
Ő — mintha kényszerűség lenne —
uzsonnájából rágogat,

majd veszi könyvét, belemélyed,
s fontolva fordít egy lapot.
Hasonlíthat rá a fivéred,

kiről te, drága, annyi szépet
mondtál már, s kedves lesz napod,
velem ha összehozhatod.

Gombkötő Gábor István

A tolvaj

Böröcz Mihály egész álló nap folyton-folyvást káromkodott. Kacskaringós istennyilák villámlottak elő szája sarkából, s haragos ebanyádoktól kezdve a fészkes jónyavalyáig az ízes virtusos magyar beszéd minden cifrázata ott zengett szavai közé ékelődve, s mint ahogy a habarcs összetartja a fal téglasorait, úgy fogta közre egy-egy szilaj káromkodás Mihály közlendőjének minden egyes mondatát.

— Bal lábbal kelt föl — gondolták az emberek — majd megbékél s elszáll a mérge, mint a hajnali köd.

Mert Mihály nagy darab, vörösképű, szúrós, kemény tekintetű ember volt ugyan, de jólelkű, darabos, ám faragható, — hangoskodó, mégis szelíd, hirtelen haragú, de könnyen békülő természet. Ez egyszer azonban mégis csalódtak, mert Böröcz Mihály harapós kedve nem csitult, sőt mintha minden apróság csak táplálta volna haragja étvágyát.

A csoport kukoricát tört az alsó-dűlőn, a messzi határban. Kint volt mindenki, aki emberszámba megy, mert sietni kellett a behordással, hiszen úgyis lekéstek vagy egy hónapot a répa miatt. A táblák szélén hosszú sorokban vöröslöttek a meztelen kukoricacsövek, csonkok a száron. A hörcsögök nagy pusztítást végeztek a kukoricában.

— A fene az ebanyjukba — szitkozódott Mihály, mert fájt látnia a tetemes pusztítást. — De úgy kell nekünk, minek vártunk idáig a szedéssel! Aztán meg a vezetőség se gondol semmivel. Ki kellett volna irtatni a hörcsögöket. Csak hát itt semminek nincs gazdája.

Könnyen beszélt persze Mihály, mert ő csak egyszerű fogatos volt, aztán az már úgy van, ha rosszul sikerül valami, mindig csak a vezetőkre üt a bot vége.

Gyorsan hajtottak, gyorsan fordultak a fogatok. A lovak megizzadtak a munkában. Mihály a kabátját terítette lova csatakos hátára, mert csak vékony, százlukú rongyként fityegő pokrócdarab takarta az állat testét.

— Itt van ni — dühöngött Mihály. — A kabátommal kell betakarnom a kiizzadt lovamat. Hintót vettünk már, de pokróc nincs a lovakra, hogy az a menkü csapjon belé! Mert senki se nyitja ki a száját a közgyűlésen, hallgatnak, most meg tátogatnak, mint a csuka a szárazon.

Mihály ezután még káromkodott sok minden miatt. Szidta a lányokat, mert vihráncolnak, szaporábban dolgozzanak, hogy ne kelljen várni a fogattal. Át-

kozta a napot, ha kisütött, a felhőket, ha eltakarták a sápadtan izzadó tűzgolyót. Mintha az egész világgal perbe szállt volna, úgy rágta a sötét méreg. Pedig külső máz volt ez a harag, Mihály játszott, lelkileg készült valamire...

Az utolsó forduló előtt megállt a háza előtt, s megnézte, hogyan van a kislánya. Ilonka, a hétéves szőkeség, a család kedvence tegnap este óta lázasan feküdt. Piros kis arcocskája most már úgy tüzelt a feltornyozott párnák közt mintha égne. Az apja hideg kezével végigsimította a kislány homlokát.

— Majdnem elég ez a gyerek. Orvos volt már nála? Az asszony tétován emelte rá a tekintetét, arcára a zavar fátyla vetett árnyékot.

— A Mari néni járt erre. Orvosságot is adott, azt mondta két nap múlva ficánkol a lelkem...

— Azt a betyár kacskaringós mindenit a cudarjának! — szisszent ki Mihályból a méreg. — Megmondtam, az a vén kuruzsló be ne tegye többet ide a lábát. Az orvost hívd, s mire megjövök, itt legyen!

A kamrából néhány zsákot hozott elő Mihály, összegöngyölítette és az ülés alá csúsztatta a szalma közé. Így indult ki a határba.

Hosszúra nyúltak már az árnyak a földeken. Mire a kukoricáshoz ért, leereszkedett az estéli homály, és sötétszürke köd ülte meg az ég alját.

A kukoricaszedő lányok, legények nagyokat rikkantva kergetőztek, az idősebbek fent ültek már a kocsik tetején. Csak egy kukoricahalom lapult le a földre, Mihály fogatára várt. Jani, egy pattanásos képű, de jó erőre serdült fiú, hogy kedvébe járjon Mihálynak, segíteni akart a rakodásnál.

— Menj a dógodra — mordult rá Mihály kissé ingerülten, de zavart rekedtséggel a hangjában. Szaladj a lányokhoz, úgyis utánuk kódorogsz egész nap. — Azzal egymaga állt neki a munkának.

A fogatok lassan elindultak a falu felé. A sötétség, mint gátat tört folyó hirtelen elöntötte a világot s elnyelte az úton haladókat Mihály szeme előtt. A lányok és legények gyöngyöző nevetése hullámverés csobbanásaként visszavisszatért a távolból s egyre halkulva elhalt, csenddé áradt szét a levegőben.

Csak erre várt Böröcz Mihály, mert gyors mozdulatokkal előrángatta az ülés alól a zsákokat s idegesen reszkető, sietős kezekkel kukoricával tömte teli valamennyit.

— Ha a hörcsögöknek szabad, nekem is! — győzködte le belső szégyenkedését. — Nem vagyok tolvaj! A magam részét viszem! Én jól megdolgoztam a földeket. Nem hagytam volna, hogy hörcsög hordja el a javarészét. Jussom van hozzá. Különbül dolgoztam, mint más. Mit ad nekem ezért a szövetkezet?

A lelkiismeret hangját mégsem sikerült egészen eloszlatnia. S ahogy a szekér aljába gyűrte a teli zsákokat, a lovak közé csapott s úgy robogott el tette színhelyéről, mint aki menekül...

A kertek alatt, a hátsó úton hajtott a falu felé. Ahogy a háza mögé ért, megállt a szérűskert sövénye mellett, sietve cipelte be a zsákokat az udvarra s a kazal aljába rejtette. Arca vörösen lángolt, kiverte a veríték. Szeme izgatottan parázslott, kutatva kémlelt körül. A környék csendes volt, a házak elvesztek a sötétben. Még az udvaron láncrakötött kutyája, a Morzsa sem vakkantotta el magát árulkodva.

Későn érkezett be a szövetkezeti istállóba. Éppen a Sárgát kötötte a jászolhoz, amikor megállt mögötte az elnök. Elernyedt a keze, elengedte a kötőféket. Dühösen csapott hát a lovára, hogy ijedtségét leplezze: — Azanyádat, te rothadt! Hő, hő! Sokáig bajlódott még a kötőfékkel. Kivörösödött a tétlen erőlködésbe, s nem fordult hátra. Gyöngyözve pergett le homlokán a szégyen verítéke.

— No most megfogtak tolvaj! — gondolta és már nem is bánta. Bűnhődjön.

Az elnök várt egy darabig, aztán komótosan megszólalt.

— Hallom, nem tetszik neked, hogy kocsit vett a szövetkezet. Ott voltál a közgyűlésen, mért nem szóltál akkor, Mihály? Nem vagy elégedett a vezetőséggel? Mért nem javasoltál akkor megfelelőbb embereket? Tudom én jól azt is, hogy pokróc kellene a lovakra. Mert volt otthon a te lovaidnak jónéhány. De elhoztad-e ide a közösbe csak kölcsönbe is? Hát miből teremtsünk most mindenre pénzt a kezdet-kezdetén? Mert ti csak vinni akartok a közösből, de hozni nem, Mihály! Ez a baj, látod, semmi más!

Mihály lehajtotta a fejét és szó nélkül vánszorgott ki az udvarra. Szégyen nyomta a vállát, nem káromkodott, egy szava sem volt már. Kihúzták a méregfogát...

Mire hazaért, az orvost már ott találta Ilonka ágyánál. Az orvos fiatalember volt s nemrég került a faluba. Nap mint nap meg kellett küzdenie az emberek bizalmáért. Lelkiismeretesen, éjt nappallá téve dolgozott. Most is gondterhelt arccal hallgatta a kislány ziháló lélegzését, s amikor befejezte a vizsgálatot, megszólalt:

— Ne ijedjenek meg, nincs különösebb baj. Tüdőgyulladás. Ám a megfázás szövődményekhez vezethet. Ezért jó lenne bevinni a kórházba, ott egy hét alatt meggyógyul a kicsi.

— Zanyamárja! — jajdult fel az asszony. Nem lehetne itthon gyógyítani doktor úr? Nem szívesen hagyom magára, aztán meg nincs is nagyon pénzünk a kórházra.

— Ne sopánkodj! — vágott közbe Mihály. Mindjárt fogom a lovakat, doktor úr, aztán már indulhatok is. Nincs messze a város!

— Majd telefonálok a mentőkért, Böröcz gazda — szólt az orvos. — Nem lehet ilyen beteget szekéren szállítani. Nem divat az már. A kórházra pedig ne legyen gondjuk, ingyenes ott is az ápolás, hiszen szövetkezeti tagok, nem igaz?

— Igaz — mondta csendesen Mihály.

A gyereket az anyja is elkísérte a mentőkkel. Úgy beszélték meg, hogy éjjel Mihály húgánál alszik a városban s reggel jön vissza a busszal.

Nyugtalanul aludt Böröcz Mihály. Álmában nehéz zsákokat cipelt vég nélkül a padlásra, s azok mintha nem is kukoricával, hanem ólomdarabokkal lettek volna teli. Arra ébredt, hogy torkaszakadtából kiabálja: tolvaj, tolvaj...

Másnap délelőtt szótlan-mogorván, de zsörtölődés, szitkozódás nélkül dolgozott a mezőn. Már harmadszorra ért rakott terivel a faluba, amikor megállt a busz a főtéren, és leszállt róla a felesége. Mihály megállította hát a lovakat a házuk előtt.

Az asszony örömmel szaladt az urához.

— Túl van a veszélyen, Mihály. Húsz perc alatt bent voltunk a városban. Két orvos is megvizsgálta a drágámat. Aztán óránként inekciókat kapott szegény. A hugodnál aludtam. Reggel újra bent voltam nála. Már sokat apadt a láza. Egy hét múlva hozhatjuk haza.

Mihály szótlanul rágcsálta a szája szélét, rángatta bajuszát.

— Szólj már valamit, Mihály! Nem is örülsz? Az orvosok milyen kedvesek voltak! Aztán meg egy fillérbe sem kerül a gyógyítás. Megmondták. Szövetkezetiek vagyunk, nekünk ingyenes. Hallod-e Mihály?

Mihály már bent járt az udvarban. Előhúzta a kazal aljából a kukoricával teli zsákokat, vállára vett kettőt s vitte a kocsihoz s a szekérderékba öntötte a tartalmát. Így tett a másik hárommal is. Aztán a kamrából két takaros, meleg pokrócot hozott elő, s ráterítette a párától gőzölgő lovai hátára.

A felesége dermedten, tátott szájjal nézte fura viselkedését.

— Megbolondultál, Mihály! A sajátunkat viszed a közösbe. Mihály nagyot lélegzett. A melengető nap felé tárta két karját, s mint aki most ébred egy rossz álomból, felsóhajtott és teli tüdővel beleszusszant a tiszta levegőbe. Megemelte vállait, kiegyenesítette derekát s vidáman, nevetős szemekkel nézett ijedt feleségére.

— Szegény még a csoport, te asszony! Ráfér a segítség. Aztán meg visszakapjuk mi ezt kamatosan. Másként.

Azzal fütyörészve fölült a szekérre...

Lukács Ottó

Elégedetlen

Örökké szomjas: légy elégedetlen
A Sok legyen: mindig Kevés!
Hajtson a Tett, a Jó, a Több,
Mint néma láng,
Mint kényszerítő szenvedés.

Legyél te is különb különbek között,
Az újak között légy te új,
Vedd át a fényt: a világ megy,
S mosolyra kap,
Ki köztük él, lép és tanul.

Erőd alatt a vasak meghajolnak,
Megmoccannak a tengerek,
A föld s az ég benépesül:
Gépeidtől
A mindenség is megremeg.

Mosolygó fénnyel dolgozz, siess, pihenj.
A Mában élsz, de a Jövő,
Száz láthatatlan dús gyökér,
Száz sejtelem
Belőled szertefutva nő.

Rózsa András

Kőhideg zengés eddzen

Buszok tömbjei térítik a trapézvonalat
Templom a tér ádámcsutkája a jég markában megroppan
A szúvas nap tűnődve rágcsál kéményekszárain
Ring lefekvések pelyhe benn s nyüzsgés fémhabja kinn

Szétcsengő leveles neszek és homályzizegés
Taxi-pumák nyalják csupaszra az úttest köldökét
A télalkonyt neongiliszták lazítják kékre s mint
Vasálmok földelése a kemény fák drótja ing

Látod mi kellünk még ide hogy telt legyen a táj
Lábad gyökerét széllel vesd meg s ne sikolts fel ha fáj
Szívd fel magadba s mosolyogd szét a mélység fodrait
Mert a lét üvegfaláról lecsúsznak csápjaink

Az összecsődült technika orgiáz lelkemen
Rakétaként lobogj utadra ó megszült szerelem

Téged kőhideg zengés eddzen borzoljon gépzene
Így majd előbb kúszik szívünkhöz
Páros magányunk oszlopához
Az emberség a társak melege

Antalffy István

Lajcsi

A lapátot a parthoz támasztotta,
kék nadrágjához dörgölte kezét,
a dohánydóznit előkotorászta,
— és máris indult körben a beszéd, —
megkopogtatta: pattant a fedélke.
A dohányporból papír búját elő,
megszórta szálkás, jószagú dohánnyal,
ráhunyorított a még csak kelő
napra... Megnyalta a papírka szélét,
majd megsodorta, s akkurátusan
megropogtatta. Láng villant a gyújtó
kövén. Szippantott. — Jó huzatja van!
Elégdetten, — dóznit zsebrevágva, —
két újabb hosszú szippantás között,
mielőtt megmarkolta a lapátot,
— hogy jobban menjen, — markába köpött...

Búzás Huba

Piaci naplemente

Úgy érzem mintha pasztellképet látnék
a krétaszínek fényhatása tompa
mikor lassan megnyúlik minden árnyék
s a piacon bezár a lacikonyha

pecsenyszag után szaglász a szellő
a késő délután lépése lomha
virít a sárga-piros-kék napernyő
akár egy óriás alakú gomba

kofák alusznak jó a csend a fülnek
talán azért hogy álmukat kiköltsék
görögdinnye-hegyek mögött csücsülnek
hever halomban mellettük a zöldség

darazsak dulakodnak dinnye héján
barackot majszol szürcsölőn egy asszony
a kisgyerek bámész mosollyal néz rám
s a háztetők mögül csorog az alkony

van itt aki szemének sose hinne
behorpad már az ég azúrja tán...
Freccsen vörös leve és mint a dinnye
olyan a nap a felhők abroszán

Kerék Imre

Őszi harsonák

Kék szirmú őszi ág, törékeny,
Derűt sugárzó dáliák,
Hasas hordó szüretre készen,
Aranyba-forduló világ,
Ősz, olyan kedves vagy te nékem.

Tündökletes rőtsárga pompád,
Szépségedet magasztalom,
Csak egy kérésem volna hozzád,
Hogy áldanád meg asztalom,
Ezer gyümölcsöd rogyva hoznád.

Fölséges mustod mézlevének
Gyöngyét engedd, hadd ízlelem,
Add nékem hamvas gesztenyédet,
Szőllőd, barackod add nekem,
O engedd, hogy bételjek véled.

Csordultig teljen most a lélek,
Csordultig teljen a pohár,
Ne tudjam, hervadók a fények,
Varjú károg, meghalt a nyár,
Ne tudjam, illanó az élet.

Mert szívem új tavaszra vágyik,
S lerázza bánatod ködét,
Hiába búgnak harsonáid,
Hiába zeng arany-zenéd,
Kikelet jön, meglásd, virág nyit.

Cs. Nagy István

Születésnapi láz

Október, születésem mustaszagú, szép hava, rissz-rossz
lázban hallom a puttonyosok dalait.
Alkonyodik, árnyékba gubózva fülelnek a kertben
nagyterebélyű, vörös fejjel a gesztenyefák.
Már beszüremlik az éj sűrű pórusain az üvegnek,
emberi bőrbe is így ivakodik be a kór.
Asztmatikus, makacsult köhögéssel az ágyba szegezve
pőrén pácol a láz, fürdet a sós veríték.
Kalmopyrin, Codein puffaszt, s keserű kanalas-lötty
oltja lángadozó pórusaim tüzeit.
Senki ne higgye: eposzt akarok kerekíteni csip-csup
diadalokból a liliputi hadakon,
hogy kérkedve jelentem a vírusok elvonulását,
míg száz könyv köszönt újra az asztalomon.
Nem fontoskodni akarok nyavalyás hurutommal,
sem hirdetni e test bámulatos erejét.
Csak: önvédelem ez, s mindegy, a tusám kicsi vagy nagy,
kényre-kedvre én meg nem adom magamat.
Csak: becsületbeli ügy fölkapni a kesztyűt a rontás
ember-fonnyasztó, marcona lázaitól,
s túl októberen és a dantei félúton is túl —
várni a mérsékelt égövi, telt nyarakat.

Csörnyei Sándor

Képeslap

„Sokat gondolok Rád"
Az únt szöveg
betűi most ficánkoló halak,
tintás rózsák.
Úsznak a papiron
s kék pikkelyükkel világítanak.
A nagy „S" jár elöl.
Mint a kígyó, —
vagy a legszebb lány, kétszer is kerek.
A rövid „o"-k megnyúlnak a csókban.
Az „á": vágy.
Rád gondolni se merek,
mégis rád gondolok s elfelejtlek.
Széttéped te is a kék halakat.
Kiúsznak majd az ablakodon
és a
szivárványon túl világítanak.

„Nádi hegedű"

Emlékek Móra Ferencről

Nincs harminc éve, hogy megismertem, és már több mint huszanöt éve a szegedi temető csöndes rögeiben pihen. Őt is — mint annyi híresség a XX. század irodalmának — a szombathelyi Kultúrpalota pódiumán láttam és hallottam. Sajnos ez már élete utolsó futama volt, de éppen a napfényesebb időszak, amikor — a nehéz és munkás évtizedek után — a hatalom is kegyeibe fogadta. Szándékosan mondom így mert az olvasók tömege: a gyermekek és felnőttek itt, és a határokon túl, már a 20-as évek óta írójuknak vallották Móra Ferencet és könyveit rongyosra olvasták.

Valamilyen jubileuma hozhatta mozgásba a „hivatalos fórumokat", és Móra Ferencnek hirtelen elfeledték és megbocsátották „destruktív" írásait: a magukénak próbálták kisajátítani. A szegedi múzeum tudós igazgatóját a szegedi Ferenc József Tudományegyetem díszdoktorává avatták, Kiskunfélegyháza — a szülővárosa — pedig a város díszpolgárává választotta. Így a hatalomtól megkapta mindazt, amit író elődei: Jókai, Mikszáth a Monarchia idejében, vagy kortársai közül Herczeg Ferenc.

Hogy Móra Ferenc miképpen reagált erre a „kéretlen" szerepre: arra szeretnék egy ismeretlen Móra-levéllel bizonyítékot szolgáltatni.

De ne vágjunk elébe a dolgoknak. Egyelőre üljünk be a szombathelyi Kultúrpalota nagytermébe és nézzük: mi történik a dobogón. Móra Ferenc írói estjén vagyunk. Móra Ferenc engedelmet kér a „mélyen tisztelt közönségtől", hogy az előadói asztalt a sarokba állíthassa, azután keresztbetett lábbal leül a székre és — újabb engedélykéréssel — szivarra gyújt. Aztán beszélni kezd, papír nélkül, szivarozgatva.

A többi már olyan bűvölet volt, amelyet nem őriz meg írásai varázsa és kedvessége sem. Soha semmi fel nem idézheti azt a közvetlenséget, amelyet ez a kedves csevegő adott a szó aranyjánosi édességével. Pedig alakja nem volt „aranyjánosi". Igaza van a róla szóló Karinthy-írásnak: „Ahogy felállt, elémjött — írja Karinthy nekrológjában — meglepetést kellett elfojtanom, másnak képzeltem. Az aranyjánosi hagyományos „magyar költő"-típus helyett egy angol diplomata vagy norvég tudós finom, intellektuális, fegyelmezett férfiassága kifejezésben, mozdulatokban: lélekarc, aminek minden vonását belső erők formáltak, rajzoltak meg, a sűrű szemöldök s a kifelé figyelő tekintet alatt. S mosoly, mely a Voltaire-ére emlékeztetett. Csak a szivarját tartotta úgy, ahogy Jókai, Mikszáth, Bródy Sándor".

Ez az ábrázolás hiteles. Szmóking helyett kordbársony-kabátot hordott felolvasókörútján. Az alakja, de még inkább az arca: festői volt. Selymes fehér haj — amelyről külön tanulmányt írt Móricz Zsigmond — piros arc, szinte az egészség reklámképe. Pedig a halálos kór már megtámadta.

Szivarjának füstkarikáinál csak szellemes csevegése szállt édesebben és magasabban a terem csillárfényében, és a mesétváró közönség kacagott, kacagott, holott a humor kése néha gyilkos volt és a mosolygó arc egy pillanatra megkeményedett: a társadalom húsába vágott. A népről szólt és a népet elnyomó hatalomról, amelynek nagy és nehéz a palástja.

Amit elmondott, az nem volt összefüggő előadás: több apró Móra-írás sorozata volt, de az ő csevegő modorában páratlanul hatott. Egy csepp líra, — prózában senki sem tudott gyöngyözőbben lírikus lenni — egy kevés irónia, de csípős, mint a szegedi paprika. A „hivatal packázásait", amely a népet bántja és sanyargatja: különösen szerette megcsípdesni. Példákban beszélt és mindenre kifogyhatatlan „anyaga" volt. Adomázott ő is, mint Mikszáth, de nála más volt az anekdóta is, a sokrétű tudás és műveltség szálaival átszőve. A humorban nem a humort szolgálta: az embert és az emberséget.

Utolsó éveiben szinte divatbajött. Nem volt magyar város, ahol meg ne fordult volna és úgy ünnepelték, ahogy a hegedű vagy zongora híres művészeit szokás.

Így jöttünk össze vele mi is: vasi tollforgatók. Szombathelyi szereplése után kapcsolatunk nem szűnt meg, és a barátság jogán a szombathelyi irodalmi társaság részéről köszöntöttük írói jubileuma alkalmából. Móra Ferenc válasza dokumentálja, hogy nem kereste ezeket a „kitüntetéseket", sőt teher volt számára. Amit pedig azokról az időkről ír: vád az akkori állapotok ellen. Levelét, csodálatosan eredeti írásával, őrzöm egy dedikált képével, és — sajnos — gyászjelentésével együtt, melyet a család küldött meg, 1934-ben. Az idézett levél 1933. február 8-án érkezett a szombathelyi Kultúregyesülethez — pontosan a halála előtt egy évvel.

A levelet a „Somogyi könyvtár és a városi múzeum, Szeged" levélpapírján írta, négy oldalon:

Szeged, 1933. február 6.

Nagytekintetű Elnökség!

Kétegyházán ősök jelentkeztek, akiknek ezekben az időkben jutott eszükbe napvilágra kívánkozni, amikor idefönt azt hisszük, jobb azoknak, akik már odalent vannak. Ungvárt, Munkácson, Beregszászon kötelességet teljesíteni jártam, mint Júlián barát Hungaria Magna-ban: egy kicsit nyavalyogtam is, ami a téli peregrinálással mindig velejár. Mindezeket mentségül bocsátom előre, hálám késésének magyarázatául. De azon se méltóztassék csodálkozni, ha a hála most már végkép elmarad. Hónapok óta jóformán mást se teszek, minthogy szégyenkezem azok miatt a díszek miatt, amelyeket kéretlen rámaggatnak és lesütöm a fejem a mindenfelől áradó szeretetnek azok elől a túlzásai előtt, amelyek a pusztai pocsolyahéttal el akarják hitetni, hogy ő tengerszem. S nagyon őszintén mondom, hogy semilyen köszöntés nem hozott akkora zavarba, mint az önöké, amely szebben muzsikált, mint a többi, s talán azért is különösen jól esett, mert arról a tájról jött, amely életem meséskönyvében úgy szerepel, mint fekete hajam korszaka, s annál drágább emlék, minél fehérebb lesz a hajam. A véletlen kedves játéka volt, hogy amikor az Önök kedves levele visszaültetett a lövői kis katedrára, Sopronban egy deresedő hajú tanár úgy köszöntött, mint egykori természetrajz tanárát. Mind a két köszöntéstől egyszerre szaladt tele a szívem könnyel és mosolygással.

Ezt az őszinte vallomást szíveskedjék tőlem hálanyilatkozat gyanánt addig is elfogadni, míg valamelyik dunántúli csavargásomban módom nem lesz Szombathelyre is elcsellegni egy kicsit, hogy megszoríthassam Elnök uram és Főtitkár uram gyöngyfűző kezét.

Mélységes hálával és szívbeli köszöntéssel vagyok az egyesületnek öreg szolgája:

Móra Ferenc.

A levél sokféle vonatkozásban dokumentum: a 30-as évek magyar világáról, a maga szerepéről, betegeskedő állapotáról és lírai érzékenységéről, amely a külszín alatt az igazi valóságot mutatja. Az ember és a szerep azonos volt a művel, amely utána maradt kis és nagy írásaiban: a gyermekmeséktől a „Georgikon", a „Nádi hegedű" az „Aranykoporsó" lapjáig, a Szegedi Napló névtelen cikkeitől a Magyar Hírlap vasárnapi tárcáiig, amelyet egy egész ország várt hetenként és szívében ünnepelte: az írót, a botanikust, a csillagászt, az irodalom és a tudomány mindenesét. „Nemzeti szolgálómester"-nek nevezte magát és ez a titulus találóan kifejezi Móra Ferenc írói szándékát és teljesítményét.

A Móra-emlékek közül még szólni kell az utolsóról, melyet tőle kaptam, halála előtt két hónappal. 1933 őszén megoperálták: ő és tisztelői azt hitték, sikeres volt a műtét. Üdvözlő soraimra képeslapot küldött otthonáról, melyben Nagy Endrével van lefényképezve. Humora még itt sem hagyta el, bölcs rezignációval lekicsinyli betegségét és magát Nagy Endrével azonosítja:

Szeged, 1933. október 10.

Jaj, lelkem, de komolyan vettétek a dolgot, egész zavarba hoztatok a leveletekkel. Azért veszem segítőtársul a köszönetmondásban Nagy Endrét. Félreértés ne legyen belőle, az a Nagy Endre az ábrán, aki ül. Hálás szívvel ölel öreg barátod:

Móra Ferenc.

Azután már csak a gyászjelentés jött a családtól: 1934. február 8-án. A korabeli kegyelet felsorolta címeit és kitüntetéseit, pedig csak egyetlen dísze és méltósága volt: a maga írói rangja. A nagy szegedi pályatárs: Juhász Gyula így siratta el:

„Mint, akit a sors itt felejtett,
úgy járom én a furcsa kertet,
amely életnek hivatik.
Keresek benne valakit,
aki szemének bársonyával,
és hangja meleg aranyával,
mint rég, megint elandalít".

Ez az egyetlen tisztsége és hatalma immár egy nemzedék távolságából még teljesebb és pompázóbb: művének és igaz emberségének csalhatatlan bizonyságául.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Medgyessy Ferenc Somogyban*

1912 nyarának egyik délutánján alacsony termetű, kék szemű, vörös szakállú, szürke ruhába és sárga félcipőbe öltözött emberke lépte át a Róma-villa küszöbét: Medgyessy Ferenc. Megjelenésével hívásnak tett eleget, mellyel nemsokkal azelőtt Pesten tisztelte meg Rippl-Rónai József.

A gesztenyesoros parkkal övezett Róma-villa, Rippl-Rónai kaposvári otthona, vendéglátó ház volt. Feljárt ide a közelben fekvő kisváros intelligenciája, helyi előkelőségek, és sűrű vendégjárás során adták itt egymás kezébe a kilincset írók, művészek, színészek. De nyitva állt a villa kapuja bohémek, különcök, művészkedő hóbortosok előtt is, akikkel sokszor szívesen ütötte el az időt a mester.

A fiatal Medgyessy még ebben, a tarka vendégsereghez szokott házban is, mulatságos alaknak tűnt első pillantásra. Faunszerű, vidám, derűs lénye kedves, de tagadhatatlanul hamiskás mosolyra ösztönözte a ház lakóit.

A házigazda azonban szívesen, szinte atyai szeretettel sietett a belépő elé. Melegen kezet szorított vele, majd bemutatta családjának.

Bár ismeretségük ekkor még nem volt régi keletű, Rippl-Rónai üdvözléséből látni lehetett, hogy olyan vendég érkezett a házhoz, akit maga is sokra tart. Pár évvel azelőtt, egy pesti kiállításon találkoztak először, amelyen Medgyessy egy kis lovas szoborral szerepelt. Ezzel hívta fel magára Rippl-Rónai figyelmét, aki ott nyomban felkereste és mindjárt megismerkedésük pillanatában barátságába fogadta.

Alighogy túlestek a viszontlátás első örömein, a ház asszonya, Lazarine, rögtön gondoskodott ellátásáról és szállásáról, melyet rövid fontolgatás után a műteremben jelölt ki, ahová a hosszú utazástól fáradt vendég kisvártatva pihenőre tért.

Ezzel kezdetét vette Medgyessy első, több hónapig tartó somogyi nyaralása.

Mindjárt a következő napon kialakította a maga napirendjét. Kora hajnalban kelt, mire reggelizni hívták, már több órát dolgozott. De alig nyelte le kávéját, máris sietett vissza munkájához. Azután egész nap faragott, kalapált. Kis szünetet csak az ebédidő alatt tartott, legfeljebb egy rövid órát, azután egyhuzamban dolgozott estig.

Ettől a maga szabta munkarendtől csak nagyritkán, kivételes alkalmakkor tért el. Az első napok azonban mégsem csupán munkával teltek el. Egyik nap lesétált Rippl-Rónaival a városba, szerszámokat vásárolt, majd végigjárták a kőfaragókat és sírkőkereskedőket, hogy alkalmas anyaghoz jusson. Az út nagy vásárlással végződött. Annyi jó követ sikerült venni, hogy Medgyessynek a következő, 1913-as somogyi tartózkodása során is volt mit faragnia. Ezúttal találtak rá egy kőfaragó udvarán arra az öt parasztbarokk szoborra, amelyek máig is a villa parkját díszítik. Valószínű, hogy e szobrok régi, lebontott temetőkből, vagy kálváriákból kerültek elő valamelyik somogyi faluból.

Most, hogy minden eszköz és feltétel biztosítva volt, teljes szenvedéllyel vetette magát munkába. Munkáiban páratlan elmélyedést tanúsított. Ilyenkor se hallott, se látott, egyedül elképzelései foglalkoztatták, amelyekhez mindenkor makacsul ragaszkodott. Aki őt dolgozni látta, abban már az első pillanatban kialakult a vélemény, hogy a munka és az elképzelések fanatikusával áll szemben. Nem sajnált semmi fáradtságot, ha érezte, hogy elképzeléseinek megvalósításához juthat közelebb. Töménytelen munka árán születtek meg alkotásai. Rippl-Rónai portréjához például — mely a villa parkjában áll — napokon, sőt heteken át a rajzok egész sorát készítette, előbb agyagba mintázta, s csak azután faragta kőbe. És ez így ment minden szobránál. Ha hosszú studírozásaiban elfáradt, ami ritka dolog volt nála, olajfestéssel pihentette magát, — pihenni is csak dolgozva tudott.

* E cikk adatait Martyn Ferenc festőművésztől vettem, aki 1958 telén a Róma-villában egy rendkívül kellemes diskurzus során beszélte el nekem és egy barátomnak Rippl-Rónai és Medgyessy kapcsolatának sok érdekes részletét.

Csendes elmélyedésében vagy zajos faragó munkájában csak Rippl-Rónai „zavarta meg" időnként, aki évődő hangon atyáskodott felette, amit ő ravaszkásan, vörös szakállába mosolyogva tűrt el. Ezek a beszélgetések rendszerint apró kötődésekben, tréfálkozásban merültek ki, és sohasem vezettek úgynevezett magasröptű disputákhoz. A nagy és lényeges kérdésekben egyetértettek, a negatívumokban kategórikusak voltak. Meg aztán egyikük sem volt nagy beszélő, sőt Medgyessy egyenesen azok közé tartozott, akik nem tudnak beszélni. Kereste a szavakat, ha beszédre került a sor, nem volt élvezetes a vele való érintkezés. Gondolatait ügyetlenül fogalmazta, s még ügyetlenebbül mondta el. Ha művészeti kérdésekről nagy tartózkodással mégis nyilatkozott, kifejezésre juttatta, hogy a hivatalos nagyságokat nem szereti.

De ő maga is szívesen kereste fel Rippl-Rónait munkája közben, különösen, ha modellel dolgozott. Egy alkalommal Rippl-Rónai a villa parkjában plen aire festett aktokat. Mikor ezt észrevette, azonnal odasietett. Egy darabig csak figyelte a sétálgató aktokat, majd rövid szemlélődés után kiválasztotta az egyik szemrevaló fehérnépet, agyagmintát készített róla, majd kőbe faragta. Ez a munkája is a villa parkjában látható, álló akt, melyet a nemrég elhunyt dr. Martyn Róbertné igen találóan madonnának nevezett.

1912—13. évi somogyi tartózkodása során az említetteken kívül még három művet alkotott, amelyek szintén a villában, illetve annak parkjában találhatók. Egy kő-röliefet, mely lovat ábrázol, rajta két gyermekkel, egy borjú fejet agyagból és egy kettős figurát hazai homokkőből. Ez utóbbi szobra az egyiptomiakra emlékeztet, egymásnak háttal álló férfi és női alakot ábrázol. Először a női alakot, s később — némi tanakodás után, hogy a követ ne kelljen feleslegesen lefaragni — a férfit faragta meg, mely egy kissé sajátmaga.

Ugyanez idő alatt Rippl-Rónai két portrét festett róla. Az egyik, balra forduló olvasó fej, ez jelenleg a kaposvári múzeum birtokában van, a másik Medgyessy tulajdonában volt.

Nem száműzték maguk közül teljesen a szórakozást sem. Hétköznap esténként — Rippl-Rónai házában szokásban volt a felolvasás, s legtöbbször Martyn Ferenc volt a felolvasó — hol egy cikket, hol egy érdekesebb könyvrészletet hallgattak meg. Ha ezt megunták, akkor a billiárdra kerítettek sort, melyet Rippl-Rónai látható élvezettel és nagy hozzáértéssel játszott. Az estéről estére elhúzódó billiárdcsaták veretlen, győztes hőse maga a házigazda volt.

Vasárnaponként nagy kirándulásokat tettek a kaposi határban. Bejárták a Róma hegyet, a Lonka hegyet, meg főképpen ellátogattak Ivánfára, a Kossuth-imádó Ripli bácsi szőlőjébe, ahol Rippl-Rónai rendszerint pasztellel dolgozott, Medgyessy pedig a házigazdával borozgatott, kvaterkázott.

1912 és 13 után még sok-sok alkalommal látogatott el a Róma-villába Medgyessy Ferenc. Eljött 1927 őszén is Rippl-Rónai temetésére, s elkészítette a mester fejének és jobb kezének gipsz mását. Ezután egyre ritkábbak lettek somogyi útjai. Utoljára akkor járt Kaposvárt, amikor a múzeum előtti térségen felállították Rippl-Rónairól készült szobrát. Ez alkalommal is ellátogatott a Róma-villába. Kérte a ház új gazdáit, hogy nagyon vigyázzanak szobraira.

KÁVÁSSY SÁNDOR

Könyvégetés Pécsett a 18. században

Klimó György pécsi püspök a felvilágosodás elleni szellemi mozgalom hazai központjává kívánta tenni székhelyét az 1700-as évek derekán. Ezzel kapcsolatban fontos szerepet szánt mind az 1754-ben alapított és 1754 óta nyilvános könyvtárának, mind a tervezett, de akkor meg nem valósult egyetemnek. Könyvtára a papképzéshez szükséges anyagon kívül a teológiai és filozófiai munkákban a leggazdagabb. A különböző nyelvű bibliák, teológiai institúciók, egyházatyák írásai és liturgikus művek mellett a katolicizmus akkori szellemi irányainak termékei is helyet foglalnak a gyűjteményben, bollandista munkák éppúgy, mint janzénista írások. Ezeken kívül azonban a protestáns vitairatok és a deista-racionalista felvilágosult szerzők műveinek beszerzésére is gondot fordított Klimó. Természetesen, ezekkel nem terjesztésük, hanem csupán megismerésük és az ellenük folytatandó ideológiai harc érdekében gyarapította gyűjteményét.

Am úgy látszik, hogy Klimó püspök beszerzési politikájának heves ellenzői is voltak, akik még ilyen célból sem láttak szívesen felvilágosult műveket a pécsi könyvtárban. Nyomban a könyvtáralapító halála után ugyanis, eddig ismeretlen kezek „selejtezést" hajtottak végre a maguk módján: mintegy kétszáz könyvet elégettek. Rendkívül érdekes volna tudni, de sajnos ma már nem lehet megállapítani, hogy mely munkák estek áldozatul a könyvpusztítók elfogult szenvedélyének. A könyvtárnak Klimó korában készült első katalógusa nem használható ebből a szempontból, minthogy a múlt század harmincas éveiben történt könyvtárrendezésig, más okok miatt, egyéb munkák is elkallódtak. Bizonyosra vehető azonban, hogy nem egy értékes mű pusztult el 1777-ben, Klimó püspök halála után. Erre a könyvtárnak máig fennmaradt, s még így, megcsonkított állományában is becses felvilágosodáskori anyagából következtethetünk (vö. Vasskó Ilona: A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai. Pécs, 1934.).

Klimó utódai nem törekedtek a sajnálatos veszteség tervszerű pótlására, noha közvetlen követője a püspöki székben, gróf Eszterházy Pál László beszerezte a Nagy Francia Enciklopédia második, bővített kiadását. Csajághy Károly, Klimó püspök egyik életrajzírójának alábbi beszámolójából világosan kitűnik, hogy a pécsi könyvtár értékes állományának szándékos megcsonkítása ideológiai okokból történt.

„... Mi sajnosan esik megemlitenem, — írja Csajághy — hogy e' Hazánkban első Nyilvános könyvtár legottan Klimó elhunytával tetemes csorbulást szenvedett, mellyet nem annyira a rendes felvigyázás hiánya ... mint inkább az akkoriban uralkodó alaptalan előitélet ejtett rajta, t. i. mintha minden eretnek tollból folyt munka, bár a' hitet távulról sem érintené, veszedelmes volna, mellynek következésében ezek szinte halmonként az elenyésző lángok martalékjául jutottak, úgy hogy jelenleg a' lelkes Klimó által megszerzett munkákból több mint 200 hiányzik, mint ezt a' Klimói könyvjegyzék igazolja. Noha csakugyan nem tagadhatni, hogy e' csorbulást öregbité még a' silány könyvtári fölvigyázás, mert ez Klimó után azonnal meghanyatlott..." (A pesti nevendékpapság magyar iskolájának munkálatai. 5. köt. Buda, 1838, 33. l.)

HERNÁDY FERENC

VITA

Tímár György

A modern líra néhány kérdése

1.

Marsall Lászlónak és Tellér Gyulának a *Jelenkor* előző számaiban megjelent tanulmánya — *Formai vizsgálatok a modern költészet területén* — igényes és fontos, úttörő érdemű és eredményes vállalkozás. A szerzők tudományos alapossággal elemzik a XX. századi lírának sajátos, más korok költészetétől elütő jegyeit, s egzakt tény-megfigyeléseikkel nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a modernség körül folyó vita — mint azt legutóbb Sőtér István jogosan sürgette az Élet és Irodalom hasábjain — elmozduljon korábbi publicisztikai szintjéről.

Az elmúlt években hazánkban is feltűnést keltett egy könyv, Hugo Friedrich nyugatnémet esztétának *Struktur der modernen Lyrik* című munkája. Friedrich is nagyjából azt a célt tűzi maga elé, mint a Jelenkor tanulmányának szerzői, de polgári elfogultságai folytán minduntalan tévutakra kerül. Ezenkívül tény-megfigyeléseiben — jóllehet ezek helytállóak — sokkalta szegényesebb, mint Marsall és Tellér, akiknek pedig, hogy elméletüket kifejtsék és bizonyítsák, korántsem állt rendelkezésére akkora terjedelem, mint amekkorát a hamburgi Rowohlt kiadó bocsátott a nyugatnémet irodalombúvár tolla alá. A társszerzők újat tudnak mondani, mégpedig lényegesen újat (a szféra-kioltásra*, illetve -lazításra gondolok), s ezzel megteremtik a további — remélhetően fokozottabban tárgyszerű — viták alapját.

A modern költészet kérdéseit feszegető eddigi cikkek és tanulmányok ugyanis általában nem húzták meg eléggé a határvonalat *modernség* és *modernizmus* között, úgyhogy a két fogalom helyenkint egybemosódni látszott, helyenkint pedig, ahol nagyon is élesen elkülönültek, nem volt megnyugtató az a mód, ahogyan viszonyukat, irodalomtörténeti egymásba-játszásukat taglalták, illetve tagadták. Bóka László emlékezetes Élet és Irodalom-beli cikke volt az, amely elvileg elválasztotta, mégpedig helyesen választotta el a két fogalmat, e cikk azonban nem tekinthető — mint sokan vélnék — a kérdés lezárásának (nem is lép föl ezzel az igénnyel), csupán vezérfonalnak a további munkához. E munkában most már számottevő szerep jut Marsall és Tellér megfigyeléseinek, kivált a szféra-kioltás általuk kimutatott jelenségének, de e jelenséget — amely, mint később látni fogjuk, voltaképpen nem is *egy* jelenség — a probléma magávanak tüzetesebb megközelítése végett *geneológiailag* is meg kell vizsgálnunk. Kár, hogy ezt a vizsgálatot a szerzők már nem végezték el; a társadalom- és gondolkodástörténeti összefüggések ismerete nélkül ugyanis a kioltás-

* Marsall és Tellér a versbeli szónak öt alkotó elemét különbözteti meg: az akusztikai, a logikai, a képi, a hangulati-affektív és a grammatikai szótartományt. Ezek folyamatos kapcsolódásai a szférák. A szerzők úgy találták, hogy a nem logikai szférák tartalmassá tétele végett a modern költők abban a szférában, amelyet nem akarnak tartalmassá tenni, az illető szféra szempontjából értelmetlen szókapcsolatokat teremtenek, miáltal a tartalmasság más szférába áramlik.

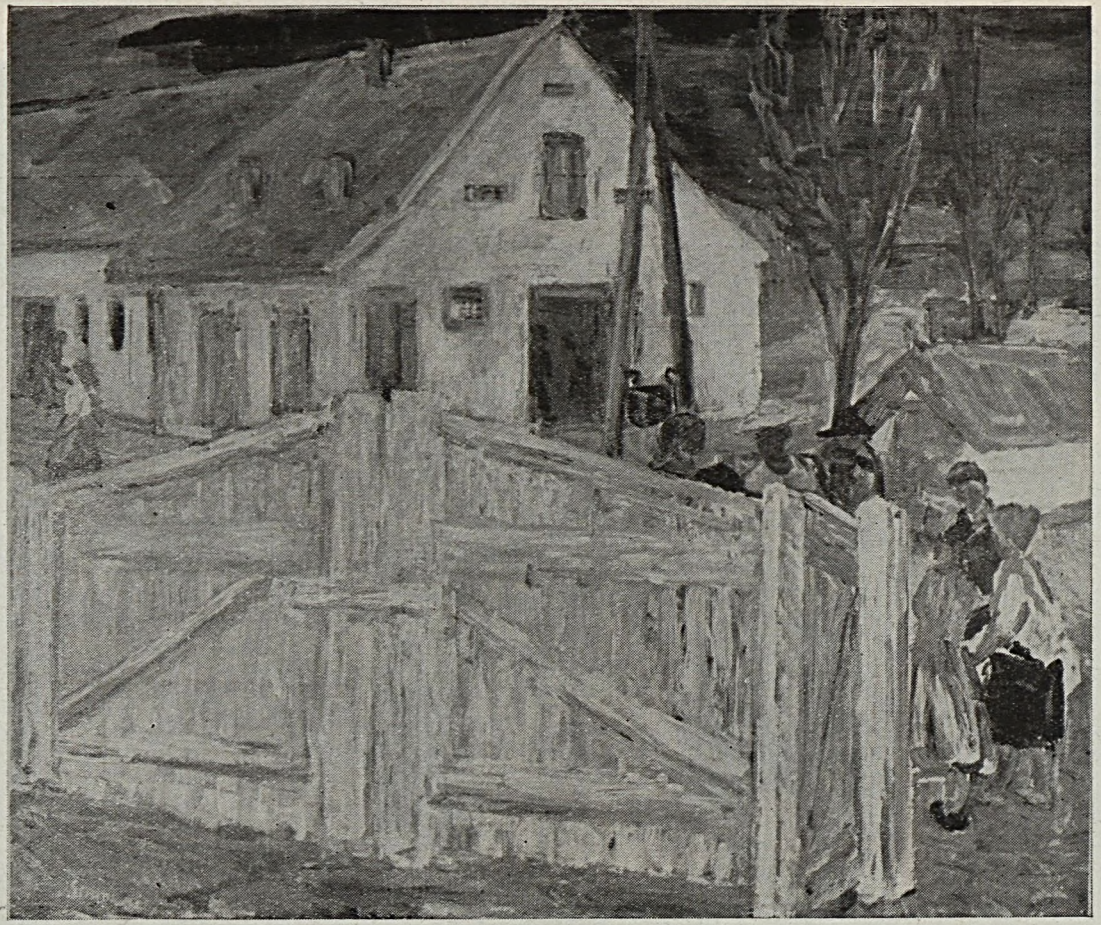

Simon Béla: Új istálló

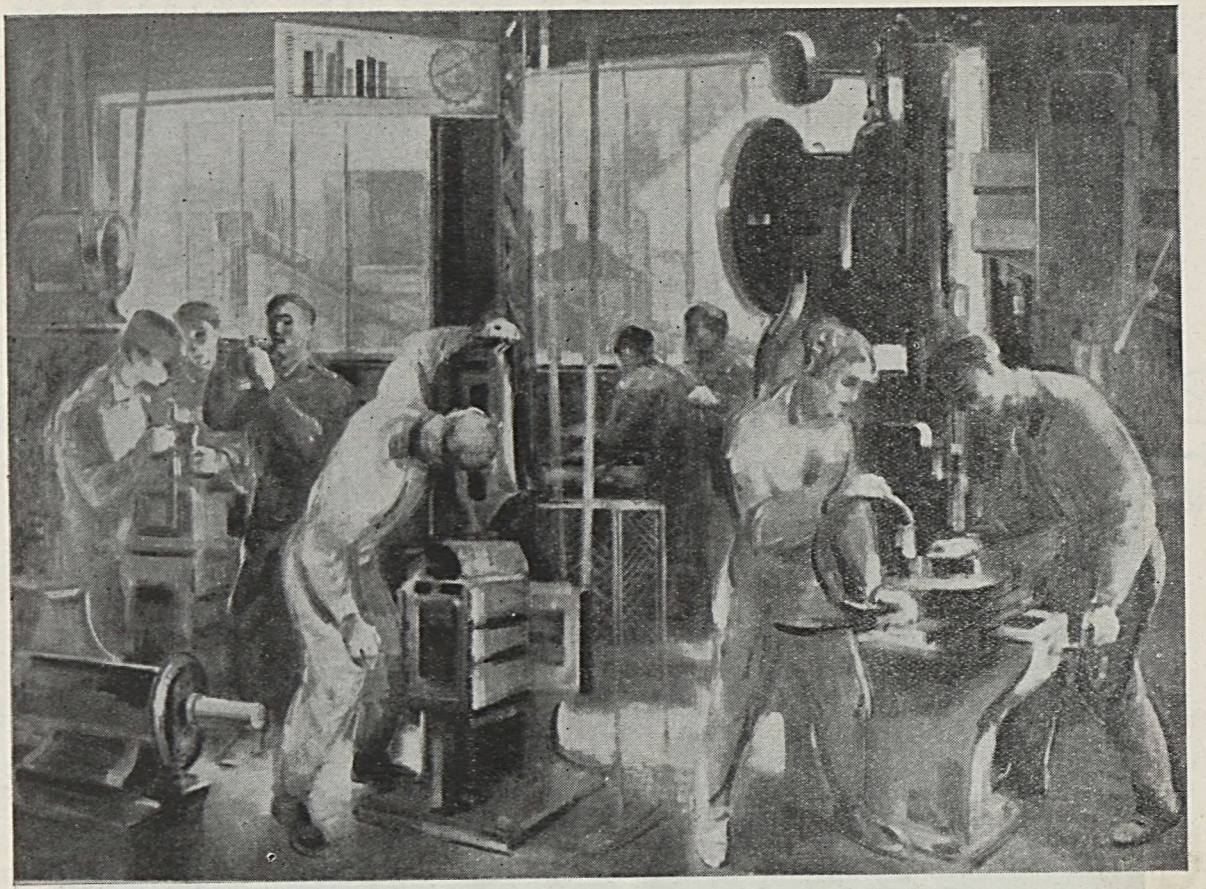

Martyn Ferenc—Bizse János: Tanműhelyben

elmélet lényege érthetetlen marad. Igaz: a szerzők hangsúlyozzák, hogy a „modernség" nézetük szerint „elsősorban tartalmi kategória, s a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik", de a formai jelenségeket e mondat ellenére is elszigetelten, társadalmi rugóiktól elszakítva tárgyalják; idézett mondatuk csupán lojális deklaráció, amely nem válik munkájuk módszertani alapjává.

Ebben a hozzászólásban megkísérlem felvázolni a Marsall—Tellér tanulmányban leírt formai jelenségek „Hinterland"-ját, s egyszersmind tisztázni az irodalmi köreinkben hovatovább rettegett „modernség" és „modernizmus" fogalmak mibenlétét és viszonyát.

2.

A probléma irodalomtörténeti gyökereinek felkutatásakor legalábbis a XIX. század elejéig, a racionalizmus válságáig kell visszanyúlnunk. Az „ész birodalmáról" kiderült, hogy az a polgárság birodalma; s minél inkább nyilvánvalóvá vált ez a körülmény, annál inkább megingott az ész mindenható erejébe vetett hit. Ez a társadalmi felismerés, amely szükségszerű lépés volt az osztálymozgások történelmi törvényének feltárása útján, a filozófiában is tükröződött, mégpedig kétféle következtetés formájában. Az egyik következtetés teljesen elfordult a diszkreditált logikától, s az irracionalizmus különféle változataiban keresett menedéket; a másik pedig, alaposabb elemzésre épülve, eljutott a logika magasabb szakaszáig, a modern dialektikáig, nem vetve el a formális logikát, csupán annak elégtelenségét hirdetve. Hegel és Schopenhauer neve jelzi tán legszemléletesebben e kétféle utat, amely utak a XIX. század második felétől kezdve, különösen pedig a XX. század első négy évtizedében a líra terén is szembetűnően kettéváltak.

Amint a bölcselők közül az idealista Hegel (akinek művét később Marx állította „a feje tetejéről a talpára") jutott el elsőként a modern dialektika törvényeinek felismeréséig, azonképp a lírában — legalábbis a magam meggyőződése szerint — a nem-realista Rimbaud-nál jelentkeznek először a dialektika költészetbeli — szemléleti, s ebből folyóan líra-metodikai — tünetei. Ilyen jelentős tünet például a szabad asszociáció, továbbá némely szféra-kioltás (ezek persze egyszersmind szféra-kiemelések is, sőt elsősorban azok). Rimbaud-nál a domináló kiemelés a képi szféra kiemelése, illetve: Rimbaud ösztönösen megérzi, hogy a képi szférának a logikai szférához való párhuzamos kapcsolásánál *a logikai szférának a képi szférán keresztül való átszűrése, a két szféra összevonása* jóval mozgékonyabb, sokoldalúbb és szuggesztívebb kifejezési lehetőséget teremt. Olyan új formanyelvet, amelyet a roppant mértékű technizálódás s az egyén egyidejű elmagányosodását bonyolult módon tükröző új szemlélet parancsolt életre. A képi és a logikai szférának említett összevonása (kölcsönös felerősítése) révén jött létre (pontosabban: vált általánossá, a modern költői formanyelv domináns tényezőjévé) az úgynevezett *lírai azonosítás*, amely háttérbe szorította — de persze nem szüntette meg — a formállogika talajából sarjadt korábbi típusú hasonlatot (a képi és logikai szféra parallel viszonyának „mint"-tel kapcsolt tükrét és termékét), valamint az egyszerű metaforát (például „őzlábú", „aranyhajú", stb.).

A lírai azonosításnak a modernségről folyó vitában immár klasszikussá vált példája egy rimbaud-i jelző: „vérzőhúsú". A szó önmagában nem rejt metaforát, s mégis teljesen új jelenség a költészet történetében, pusztán annál a ténynél fogva, hogy ez a jelző Rimbaud-nál a „zászló" szó előtt áll. „Vérzőhúsú zászló" — ez a nyárspolgári elme számára nevetséges értelmi irrealitás, hiszen a zászlónak nincs húsa, s nem is vérzik. A kapcsolás mégis zseniális, mert fölösleges szavak nélkül, kimondatlanul is *azonosságot* teremt a vérzőhúsú zászlóvívők és vörös lobogójuk közt. A kép tehát gazdagabb a szó szerinti értelmezés adta tartalmasságnál: példánkban a zászló vörös színén kívül a zászlóvívők képe is csupán az olvasóban bukkan föl, mindkettő a kép tengelyéül szolgáló „vérzőhúsú" jelző helyi értékéből folyóan.

Nézetem szerint a logikai szférának a képi szférán keresztül való kifejezése, s e szemléleti jelenség metodikai tünete, a lírai azonosítás a modern költészet leglényegesebb új jegye. József Attilánál — aki egyébként a lírában ugyanazt a szerepet

tölti be, mint Marx a filozófiában: ő állítja „feje tetejéről a talpára" a rimbaud-i oeuvre-t, realizmusának hámjába fogva a dialektika Rimbaud-nál még ellentmondásos elemeit — József Attilánál éppúgy megfigyelhetjük ezt a jelenséget.

Kaszák villognak az egen,
suhogó rendekben dől a zápor

— írja „Eső" című versében. Villámról szót sem ejt; nem azt mondja: *a villámok olyanok, mint a kaszák*, s nem beszél — metaforikusan — *kaszáló villámokról* sem. Nem hasonlítással, hanem azonosítással állunk szemben: *maguk a kaszák villognak.* Ennyi a nem-realista modernek számára elegendő is volna, de a realista József Attila anyagszerűvé, s ezáltal világossá munkálja képeit. Az első sorból az olvasó még csak sejti, hogy itt alighanem villámról van szó; a bizonyosság a kép anyagi kiteljesedésével, vagyis a második sorral érkezik meg. Érdemes megfigyelni, hogy ebben a sorban sincs hasonlat: a zápor egyáltalán nem is olyan, mint a gabona, a gabona csak mint képzet merül föl a műélvezőben, egy pazar határozói szerkezet, a *suhogó rendekben* révén. (Mellesleg szólva: hatalmas szuggesztív erő van ebben a szemléleti-kifejezési módban. A hipnotizőr sem azt mondja: *Ön most olyan, mint egy erdei ősember*, hanem ezt: *Ön egy erdei ősember.* S éppen ezzel hat.)

Másik példa (a Jelenkor tanulmányának szerzői is említik): József Attila „Reménytelenül" című verse. Ebben olvassuk:

A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szelíden
s nézik, nézik a csillagok.

A semminek nincs ága, a szív nem ül — megannyi értelmi irrealitás, persze a nyárspolgári logika számára. S ez a kép mégis tökéletes kifejezése a magánynak, az elveszettségnek. Itt is megfigyelhető: a csillagok nem olyanok, mint az égbolt vagy a világ szemei; égboltról, világról, szemről szó sincs a versben. Itt a „néz" ige sugallja a szavakkal ki nem mondott azonosítást. De míg a nem-realista modernek-nél a csillagok akár szagolhatnának is, a realista József Attila még az igehasználatban is ügyel a kép anyagszerűségére, s a csillagok külső formájához igazítja a kép tengelyéül szolgáló igét, minden ízében átérezve a realista líra törvényét: hasonlat és azonosítás csak akkor jó, ha egyszerre külső és belső hasonlóságra, illetve azonosságra mutat rá.

3.

Fentebb már utaltam rá, hogy a képi és a logikai szféra összefonódásából származó lírai azonosítást — a felépítmény viszonylagosan immanens jellegéből fakadó másodlagos okokon kívül — a kor új jelenségei kényszerítették életre. A leglényegesebb körülmény e tekintetben a technikának, az ipari termelésnek az egész életet átható forradalma volt. Az általános technizálódás, a vasút- és villanyhálózat stb. elterjedése folytán a világ kisebbé és összefogottabbá vált. De ez a folyamat a kapitalista magántulajdon fundamentumán ment végbe: a technizálódás egyszersmind monopolizálódás is volt, a nagyvárosi gépi robot embertelensége pedig csak még inkább kiemelte az egyén eliszigeteltségét, magányosságát. Ez az ellentmondásosság tükröződik Rimbaud városköltészetében, továbbá az emberi torzultságot ábrázoló verseiben; s ugyanez mutatkozik később Apollinaire-nél is. Apollinaire lírájában azonban lényeges új elem is jelentkezik: a film hatása, a vágások és montázsok gyakorlata. Talán elég, ha a közismert „Zone" néhány sorát idézem Radnóti fordításában:

Imé Rómában ülsz fölötted egy japáni naspolyafa ága
Imé most Amsterdamban vagy egy lánnyal akit szépnek látsz pedig szegényke csúnya
Egy leydeni diákkal kell majd összeházasodnia s előre únja

Latinul bérelnek szobákat ott Cubicula locanda
Már három napja éltem ott mikor Goudába mentem én emlékszem három napra
Párisban állsz a vizsgálóbíró előtt
Letartóztatnak s elvezetnek ím mint egy gonosztevőt

Az első világháború azután újabb szellemi kataklizmát hoz magával. Az intranzigens lázadók elsősorban Franciaországban, Rimbaud és Apollinaire hazájában hadat üzennek a — szerintük — újra diszkreditált értelemnek, amelynek hangsúlyozott tagadásával igyekeztek kesztyűt dobni a háborús tömegmészárlásokat szülő kapitalizmusnak. A nyárspolgári logika ellen lázadó Apollinaire tehát lelkes követőkre talált. Csakhogy a szürrealista tanítványok zöme az apollinaire-i műnek épp a lényegét nem értette meg, azt ugyanis, hogy e műben egy fejlettebb, egyetemesebb szemlélet, egy mozgóbb, több oldalú — magyarán: dialektikus — gondolkodásmód veszi föl a harcot a nyárspolgári elégedettség szellemi renddé csontosodott közhelyeivel. E botfülű tanítványok aztán *mindenfajta* logikát megtagadtak, s meghirdették az avant-garde-ot, melynek ellentmondó politikai és ismeretelméleti tartalma ma már világossá teszi kispolgári jellegét. Akkoriban még nem látszott, hogy ez az út nemcsak célravezető, hanem meglehetősen veszedelmes is. Így történt, hogy a szürrealizmus — és valamennyi modernista irányzat általában — két ellentétes, bár igényében akkor még egyaránt haladó művészi koncepciónak lett gyűjtőmedencéje. Ebben az időben az utak kettőssége még nem vált nyilvánvalóvá: a két törekvés sokszor teljesen összefonódott. Csak a kapitalizmus későbbi, 1929—30-as nagy gazdasági válsága, majd — véglegesen — a hitleri fasizmus veszedelme hajtotta végre a modernista irányzatok elektrolízisét, amelynek során a külön elemek külön pólusra csapódtak. Ekkor derült ki *gyakorlatilag,* hogy az irracionalizmus ezúttal sem a haladó mozgalmakat szolgálja, mint ahogy nem is szolgálhatja. A jelentősebb, mélyebb költők (József Attila, Rafael Alberti, Louis Aragon, Paul Éluard, stb.) ez idő tájt sorra szakítanak az irracionalizmus posványába merült szürrealista irányzattal, s erősödő szocialista öntudatuk törvényeit követve, mindinkább a realizmushoz közelednek. Természetesen már egy új, a proletár nézőpontról serkent, a dialektika költői eszközeivel, Rimbaud és Apollinaire forradalmával teljesebb realizmushoz: a szocialista realizmushoz.

Ez az a pont, ahol még némi rendszerező munka vár az irodalomkutatókra. Olyan munka, amit Marsallnak és Tellérnek szerintem már az említett tanulmányban el kellett volna végezniök, ha nemcsak lojális deklarációnak szánták volna a tartalom primátusára vonatkozó mondatukat. Meg kell ugyanis állapítani, hogy milyen jellegű szféra-kioltások szolgálják a dialektikus — tehát csakugyan modern — lírát, s melyek az irracionalista modernizmust. A képi szféra kiemelése, amennyiben nem a logikai szféra kioltása, hanem „felszívása" révén, a kölcsönös felerősítés jegyében történik — láttuk — a haladó költészet eszköze. (A Jelenkor tanulmányának szerzői e módszert tévesen tartják József Attila sajátos egyéni módszerének. Önálla csak legtisztább, legnagysezrűbb formájában jelentkezik.) A logikai és grammatikai szféra egyidejű kioltása a többi szféra kiemelése végett: ez vitathatatlanul az irracionalizmus eszköze. De ezen belül rengeteg az árnyalat, s azonos kioltások esetleg más kiemelésekhez vezethetnek. A grammatikai szféra fellazítása révén például nemcsak lazítható, de adott esetben fel is erősíthető a logikai szféra (amelynek közvetlen vagy transzporált megléte nélkül természetesen csak irracionalizmusról beszélhetünk). Ime egy hosszabb részlet Orbán Ottó „Fekete hadosztály" című verséből (Nagyvilág, 1959. 5. szám):

...a hivatalban senki sem köszön
háromszemgödrű öregember fekszik a küszöbön
egyforma mosoly különféle sikoltás

(rózsa rózsa rózsaszál
vadvirág a réten
aka aka akasztott
rózsa rózsa pampam

Helmuth hol a fényképezőgéped az enyémet a faluban hagytam
hülye a fénnyel szembe
különben se látni jól az ágaktól
rendnek kell lenni megkövetelem a pontos könyvelést
a melléhez tartsd a gyufát a bimbóhoz attól majd kinyitja a száját
uuuaaáá na kisapám ez kikészült hozd a másikat
és akkor kilőtték a kezem közül nekem meg nemmi bajom sem lett
nekem meg elvitte a félarcomat
csukd be az ajtót te ökör
nem tehetek róla hogy a hasmenés
nem érdekel a csizmámat pucolja tisztára mert kirúgom a tűzvonalba
és akkor elmentünk a gyerekekkel Münchenbe ráadásul az egész bútor
semmi az egész
röslein röslein hagyd abba mert megőrülök
a tél egyébként már mind a két lába lefagyott
az egész rothadt bandát piszok zsidó intézzétek el
a félarcát Helmuth a faluban hagytam
és nem volt ott senki és az egésznek már semmi
nekem is gyerekem van én azért
mi van abban
Helmuth a faluban
segítség ne hagyjatok itt
a többiek és én nem tehettem
a faluban hagytam
semmit
én csak hagytam)

Látnivaló, hogy a grammatikai szféra itt fel van lazítva. De nem úgy, mint a szürrealisták *écriture automatique*-jában, amely rendszertelen és nyomonkövethetetlen egyéni asszociációkat öklend föl, akárcsak — kötelező penzumként — a pszihoanalitikus által elemzett lelkibeteg. Itt a kompozíció tudatossága nyilvánvaló. A grammatikai széttöredezettség — formailag is érzékeltetve egy elemeire bomló világnak, egy széthulló „erkölcsi" rendnek galád és szörnyű voltát — a mondanivalót szolgálja. Az embernek Picasso festménye ötlik eszébe: a „Guernica bombázása", amelynek széttört formái, „irreális" látomásai a legmagasztosabb humánumot szolgálják, s épp *így* szolgálják a leghívebben, a legreálisabban.

Marsallnak és Tellérnek végső következtetésükben igazuk van: „Az egyes művek konkrét elemzése hivatott eldönteni, hogy ebben vagy abban a műalkotásban a ‚modern' formai eszközök milyen tartalmakat hordoznak." De feltétlenül meg kell állapítani, mely kioltások *eleve* művészet-ellenesek; ha pedig azonos szféra-kioltás azonos szféra-kiemeléssel áll előttünk, s a tendencia mégis ellentétes, akkor azt kell szemügyre vennünk, vajon milyen egyéb formai eltérések hordozzák az ellentétes mondanivalókat. Végül annak kinyomozása sem lenne közömbös, miért nem találkozunk a modernista szakaszán túljutott József Attilánál szféra-kioltással, csupán a képi és a logikai szféra említett összevonásával, s az ebből eredő azonosítással. A szerzők alapfelismerése tehát tudományos differenciálásra, kibontásra vár.

4.

Most pedig, mielőtt rátérnénk a modernség fogalmának vizsgálatára, néhány szóban összefoglalnám a fentebb leírt költészettörténeti szakaszt, s annak tanulságait.

A líra utolsó kilencven esztendeje a dialektikus fejlődés jellegzetes példája. A korábbi naív realizmust (tézis) felváltja egy jelentős nem-realista periódus (antitézis), amely megítélésem szerint a szimbolista Rumbaud-val kezdődik, s — hogy csak a legtekintélyesebb neveket említsem — a szimbolista Adyval, a szürrealista Apollinaire-rel és a szintén szürrealista Garcia Lorcával folytatódik, míg aztán József

Attilával eljutunk a szintézishez: a realista líra megújul, mégpedig az antitézis, az analitikus „kitérő" dialektikus vívmányaival gazdagabban. (A líra fejlődésének e fő vonala mellett persze más, kisebb nyomtávú pályák is vannak. Részint a realizmus immanens fejlődésére gondolok, részint — a másik póluson — a modernista-irracionalista holtágra.)

Abban a mértékben, ahogy a néptömegek történelmi szerepe előtérbe kerül, válik mind sürgetőbbé a realista szintézis. Garcia Lorca már a népköltészet ősi rétegeihez nyúl *(Cante Jondo)*, a XX. századi küzdelmekhez gyűjtve a múltbeli rokon feszüléseknek a nép által gondosan megőrzött töltényeit. Itt már a szintézis küszöbén vagyunk. De Lorcánál — a költő Lorcánál! — még a népi elem gazdagítja a szürrealista „törzset": az ő szabad asszociációiból még éppúgy hiányzik a logika belső kohéziója, mint képrendszeréből a következetes anyagszerűség. Nem véletlen, hogy éppen a szocialista József Attilának a Lorcáéval egyébként sok rokonságot mutató műve az, amelyben szerepek és hangsúlyok megcserélődnek: itt már a népi, realista törzs gazdagszik a valóságot mozgásában és ellentmondásosságában megragadó dialektikus szemléletnek a nem-realista „kitérő" költő-óriásainál jelentkezett, s általuk kimunkált vívmányaival.

A realista József Attilánál ugyanis — mint fentebb már láttuk — anyagszerűvé válik a képi logika, s ennélfogva a dialektikus szemlélet is nála teljesedik ki először. A szabad asszociáció, az elszigetelt egyénnek ez a kitörési kísérlete, amely előtte sokszor nyomonkövethetetlen egyéni élmények imperatív láncolatában jelentkezett, nála a közösségi élmény fegyelmével telítődik. Kitűnő példa erre „Klárisok" című költeménye, amelyet eddigi magyarázói kínosan félreértettek. Németh Andor valahogy úgy van vele, mint ahogy Ignotus volt Ady „Fekete zongorá"-jával: gyönyörűnek tartja, de érthetetlennek, illetve saját szavaival: „esztelenül szép"-nek. Révai József viszont a Kortárs 1958. júniusi számában légies és könnyed természetleírásnak minősíti. Holott itt egy akasztófa alatt álló szegénylegény „asszociál". Lássuk csak:

Klárisok a nyakadon,
békafejek a tavon.
Bárányganéj,
bárányganéj a havon.

Rózsa a holdudvaron,
aranyöv derekadon.
Kenderkötél,
kenderkötél nyakamon.

Szoknyás lábad mozgása
harangnyelvek ingása,
folyóvízben
két jegenye hajlása.

Szoknyás lábad mozgása
harangnyelvek kongása,
folyóvízben
néma lombok hullása.

Az első hat sor a kedvesről szól. A „békafejek a tavon", a „bárányganéj a havon", a „rózsa a holdudvaron" és az „aranyöv derekadon": az első sor klárisainak négy, szabadon asszociált hasonlata. A képzettársítások szabadságát csak a halálraítélt szegénylegény élményvilága korlátozza. A négy hasonlat mindegyike éppolyan félköralakú füzért idéz, mint amilyen a klárisok füzére a kedves nyakán, s egyszersmind valamennyi az élet, a természet, a szépség és szabadság jelképe (még a finy-

nyás városi fül számára frivol bárányganéj is!). A hatodik sor után — félelmes súlyú kontrasztként — a költő (a szegénylegény) magára mutat:

Kenderkötél,
kenderkötél nyakamon.

Megint a fentebb látott füzér-kép, amely azáltal, hogy most a halál jelképével telítődik, ostorcsapásszerűen emeli ki a tragikumot. S most újabb pazar, a halálraítélt legény asszociációs törvényei szerinti hasonlat következik: a kedves szoknyás lábainak a lélekharangok nyelvéhez való hasonlítása. A hasonlat külsőleg, tehát képileg, s belsőleg, azaz lelki hitelesség tekintetében egyaránt tökéletes. Itt a harangnyelvek még csak inganak, s a múlandóság folyóvizében a két jegenye — a két szerető — még együtt hajladozik. Az utolsó szakaszban a harangnyelvek már megkondulnak, s „a néma lombok hullása" a vers belső képrendszere szerint fejezi ki a legény halálát.

A látszólagos szabadság, illetve ötletszerűség tehát láthatatlan, ám igen erősen kézben tartott logikai szálakon mozog. A vers egészén ősi népi élmény húzódik végig; közösségi élmény, amely a viszonylag legszabadabb asszociációkba is belejátszik. Németh Andornak bizonyára a grammatikai szféra fellazítása sugallta az érthetetlenséget. De az állítmány hiánya itt nemcsak az akusztikai és a hangulati szférát emeli ki, hanem a képit is; márpedig József Attilánál legtöbbször ez az utóbbi hordozza — ebben a versben különös erővel — a logikai szférát.

József Attila természetesen nem az egyetlen költő, aki az említett szintézist képviseli (bár nála valósul ez meg először s a legmaradéktalanabbul). Aragon „Befejezetlen regény"-e például sosem születik meg jelen formájában Apollinaire életműve nélkül. A zaklatott, többször félbetörő mondatokat, a filmszerű montázs-technikát Aragon a „Zone" szerzőjének műhelyéből vette át, de persze egyúttal át is alakította az apollinaire-i formát, hiszen ahol az elől még csak bizonytalan sejtések közt tapogatózott, ott az utód már megtalálta azt az archimedesi fix pontot, amelynek segítségével a régi világ kivethető a sarkaiból. Ahol ez a világnézeti fix pont — a dialektikus materializmus — támogatja a költői érzékelés ritka képességét, ott az esetleges, az anyagszerűtlen, a mítikus elemek egyaránt szükségképpen eltűnnek: *a realizmus a diadalmas értelem művészete.*

Ebből a röviden felvázolt kilencven esztendős költészettörténeti fejlődésből világosan kiderül, hogy az új formák mindig az új szemléletből, az új szemléletek pedig a kor új jelenségeiből következnek. „Ott kívül a magyarázat" — ahogy József Attila megfogalmazta. Az is kiderül, hogy ez a fejlődés is, mint minden fejlődés, ellentmondásos volt, s hogy súlyos hibát vétenek azok az irodalomtörténészek és kritikusok, akik — hogy úgy mondjam — a „Dadá"-val együtt a gyereket is kiöntik, eleve elfordulva attól, amit nem-realista alkotók próbáltak először. Így kerülnek egy kalap alá a maguk korában csakugyan modern nagy művészek holmi irracionalista Enzensbergerekkel és modernkedő Michaux-kkal, s így válik némely kritikánkban a „naiv egyszerűség" (értsd: együgyűség) minden gyanú fölött álló fő erénnyé.

Pedig az elmúlt évszázadot megkerülni nem lehet.

5.

Ezekután: mit is kell értenünk modernségen, idézőjel nélkül?

Ez a fogalom a költészetben is két fogalmat rejt: a modernség általános és konkrét fogalmát. Modern lírának *konkréten* azt a lírai költészetet nevezzük, amely szemléletében, s ebből fakadó eszközeiben túllépett a múlt századi naturalista, illetve naiv realista (Marsall és Tellér gyűjtőfogalma szerint: hagyományos) kötészeten, azaz — hogy e tanulmány terminológiájánál maradjak — modernnek az említett antitézis és szintézis költészetét mondjuk. Tehát azt a lírát, amelyben a Marsall és Tellér kimutatta új jelenségek — láttuk, milyen okokból — fölléptek és hatottak, illetve léteznek és hatnak ma is.

A modernség általános fogalmára tulajdonképpen nincs is szükség; ez nyugodtan helyettesíthető a „művészi" fogalmával, hiszen minden igazán művészi alkotás modern a maga idején. Csak a legfejlettebb szemlélettel lehet újat mondani a világról. A modernség tehát — *általános* értelemben, ha ragaszkodunk e szó használatához — *megismerésbeli kérdés, a megismerés derivációja.* S mert művészetről, nem pedig tudományról beszélünk, s mivel a művészet — szemben a tudománnyal, a megismerés másik ágával — feltételezi a szuggesztív érzékítést, nemkülönben az alkotói és befogadói szubjektum maximális érvényesülését az érzéki átélésben, a modernség értsd: művésziség) kritériuma — a tartalom kétségtelen meghatározó szerepével együtt is — *egyszerre, egy időben tartalmi és formai kritérium.* Köznyelvre fordítva a mondatot: a társadalomban végbemenő változásoknak a születő új oldaláról való mély áttekintése, valamint e változásoknak a mondandó által megszabott sajátos formában történő érzékítése *együtt,* elválaszthatatlan egységben tanúskodik valamely alkotói szemléletnek a maga korában modern — tehát művészi — avagy lomtárba illő voltáról. *Éppen ez az egység bizonyítja, hogy a tartalom meghatározta a formát.* Ezért nem lehet modern még akár a legidőszerűbb és legigazabb társadalomtudományi vagy politikai megállapításoknak mély egyéni átélés és érzékítés nélkül történő rigmusbaszedése (de sűrű olvasói élményünk is ez!); s ezért nem modernek másfelől a társadalom mozgását nem értő költőknek mégoly virtuóz formai szaltói, nyelvi bűvészmutatványai sem. (Erre is szép számmal akad példa.)

S mert a művészet a megismerés egyik formája, *a művészi egyszerűség egyszersmind bonyolultságot is rejt magában.* A nem-ismertnek az ismeret számára való meghódítása nem jelentkezhet klapanciákban. Először csak érzések, sejtések vezetik a költőt (olykor egész költőnemzedéket), míg aztán a tudat fényessége végül bevilágítja a meghódított tartományt, s ekkor a bonyolult is megtalálja a maga egyszerű kifejezését.

Mindezt azért mondtam el, hogy érzékeltessem: a modernség-vitának azok a hozzászólói, akik a „modern" szó hallatára tüstént „modernistát" kiáltanak, s a semmire sem vállalkozók tartalmatlan egyszerűségét realizmusnak ünneplik, azok képtelenek dialektikusan áttekinteni a költészet bonyolultan ellentmondásos fejlődését, s végül is csak kárt okoznak ma induló és sokra hivatott költőinknek, akiknek — az olvasókkal és egész nemzeti kultúránkkal együtt — csak a tárgyilagos, türelmes elemzés, s a modern líra tényleges eredményeinek elismerése és okszerű magyarázata szolgálhat javára.

Seres József

Modernizmus és az új tartalom

(Megjegyzések Marsall—Tellér „Formai vizsgálatok a modern költészet területén" c. vitacikkére.)

Marsall és Tellér ebben a cikkben olyan témához nyúltak, amely aktualitásánál fogva igen nagy érdeklődésre tarthatna számot nemcsak a versolvasók, hanem a költők és kritikusok körében is, hiszen a modernizmus kérdése sokat vitatott téma az utóbbi években. A lényegét vizsgálnunk, elemeznünk kell minden oldalról, hogy megállapíthassuk sajátságait, használhatóságát, vagy alkalmatlanságát a mi irodalmunk, költészetünk fejlődése szempontjából. S ha a szerzők valóban erre törekednének tanulmányukban, csak örülhetnénk annak a valóban alaposan átgondolt és redkívül elemző vizsgálódásnak, amely érződik a tanulmány minden sorában. Úgy látjuk azonban, hogy sajnos, nem egészen ebből a szempontból készült. Nem egy helyen úgy tűnik, hogy tudatosan elhárították maguktól ezt a feladatot. — „A modernség elsősorban tartalmi kategória, csak másodsorban formai" — állapítják meg

igen helyesen, de utána mindjárt kénytelenek azt is bevallani, hogy: „Mi a modern költészet által létrehozott, kiaknázott új formakincset vettük vizsgálat alá".

Tehát — mint ahogy a későbbiekben is látni fogjuk — a tartalomtól úgyszólván teljesen függetlenítették a formát vizsgálódásaikban. Az alapvető kérdés, amit elsősorban föl kell vetnünk, hogy helyes volt-e, szabad-e a kérdést így exponálni? Megvizsgálható-e az „új formakincs" a tartalmi elemzésektől elvonatkoztatva? S ha igen, eljuthatnak-e ezen az úton lényeges megállapításokig? Ezt a problémát maguk a szerzők is látják, de semmit sem segít a formai elemzések öncélúságán, ha a tanulmány elején és végén megállapítják, vagy legalábbis utalnak a tartalom elsődlegességére, de utána az egész tanulmányban elszakadnak tőle.

Teljesen egyetértek a cikk alábbi megállapításaival: „A ‚modernség' nézetünk szerint tartalmi kategória, s *a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik.*" (Kiemelés tőlem.) „A költői műalkotás ugyanis a tartalom és formaelemek egész láncolatából épül fel, amelyben csak az elemek egymáshoz való viszonya dönti el, hogy mi a tartalom és mi a forma".

Igen, ez így van, de vajon miért nem ezeket a helyesen kialakított elveket tartották szem előtt a továbbiakban is? Mert hogy nem azt tették, az kétségtelen. Ezt nemcsak egyes részletek, hanem az egész cikk minden elemző része bizonyítja. Idézni tehát ehhez nem is idézek, de elég bizonyító erejű lesz, ha rámutatok arra, hogy a tartalomról a továbbiakban sehol sem beszélnek konkréten, illetve egyedien és értékelően. A tartalom (bármiféle tartalom, élmény) eleve elfogadottá válik, s a vizsgálódás csak arra irányul, hogy ez az így általánossá, *a Tartalommá* váló költői élmény hogyan jut, illetve juthat kifejezésre a „modern" költészetben. Melyek azok a „formai kincsek", amelyek kifejezhetik ezt az általában vett tartalmat.

Be kell vallani, hogy a szerzők kutató munkájuk során így is igen érdekes eredményt tudnak felmutatni. Meglepő világossággal jutnak el nyelvtani, pszichológiai, logikai és esztétikai fogalmak felhasználásával az alaptételekig, kategóriákig, s ezekkel a kategóriákkal (akusztikai, logikai, képi, hangulati és grammatikai tartomány, illetve szféra) valóban hozzáférhetővé válnak az egyébként üres szóhalmazoknak tűnő „modern" költemények is. (Persze, nem tartalmilag válnak hozzáférhetőkké, hanem inkább csak formailag. Tudjuk, hogyan jöhettek létre s formailag hova is kell sorolnunk.)

Igen, de mi célja így az elemzésünknek? Egy-két elejtett mondattól eltekintve (pl. a lettristákkal kapcsolatban), ez nem kerül szóba. A lettrizmust, mint teljesen alkalmatlan módszert elítélik, de egyébként kijelentik: „Ezek a formai eszközök (tehát a fentebb említett tartalom-forma lánc formai elemei, a vers akusztikai, logikai, képi, grammatikai struktúrája), mint a mai magyar és külföldi költők műveinek vizsgálata bizonyítja *egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére.* (Kiemelés tőlem.)

Ezt azonban semmivel sem bizonyítják, mert hogy Majakovszkij futurista versekkel kezdte költői pályafutását, vagy hogy a szürrealizmus éreztette hatását József Attila és Radnóti Miklós első köteteiben, nem bizonyíték. Nem is beszélhetünk erről így általánosságban, mert mint ahogy Sőtér István kifejti „Realizmus és modernizmus" c. cikkében (Élet és Irodalom, 1960. jan. 22.) ezek a modernista irányzatok időhöz kötöttek. „A szürrealizmusnak például megvolt a maga jelentősége — írja Sőtér említett cikkében —, bizonyos korszakban, s ha voltunk, akik magunkévá tettük sajátos művészetét, úgy elsősorban azért, mivel a lázadás — az irodalmi lázadás — módját láttuk benne. De a szürrealizmus esztétikájából mára sok minden elévült, formái pedig teljességgel korhoz kötötteknek bizonyultak". Igaz, éppen a szürrealizmus az, amelyre a tanulmány is utal a lettrizmuson kívül, amelyről megállapítja, hogy a „műalkotás legalapvetőbb, legelső formai principiumát is felbontotta" s így „tulajdonképpen lehetetlenné tette, hogy egyedi, más műalkotásoktól tartalmilag és formailag különböző műalkotás jöjjön létre".

Marsall—Tellér terminológiáival élve tulajdonképpen mi történik a szürrealista versben? A logikai és akusztikai szféra kioltása, ugyanakkor a többi szférák és szerkezet fellazítása. Lehet-e ezzel a formával, módszerrel haladó tartalmat kifejezni? Valójában az értelem tagadásán kívül semmit sem lehet vele kifejezni. Ez azonban

bizonyos korban lehetett haladó tendenciájú, — ha például az imperializmus, fasizmus szörnyűségeivel szemben kiált mementót akkor, amikor annak logikai módon való tagadására nincs mód, vagy legalábbis életveszélyes. Ilyen körülmények között lehet haladó vonása a különböző modernista formai elemeknek is. De még így is könnyen visszájára fordulhat az egész, mint ahogy azt például a futurizmus tanulsága igazolja.

Érdemes ennél a pontnál időznünk egy kicsit. Mi a futurista ideológia lényege? „A futurista szabadvers — Marinetti fogalmazásában — a gondolat folytonos dinamizmusa, folydogálásszerűen félbeszakítva képekkel és hangokkal, egyedül fejezheti ki a múlót, a pillanatnyit, a szimfonikus világegyetemet, mely bennük és általunk kovácsolódik". „Az absztrakt és sztatikus művészettel szembeállítjuk a folytonos mozgás, az agresszív küzdelem és a gyorsaság művészetét... Le akarjuk rombolni a múzeumokat és könyvtárakat".

Maurice Raynaulnak a futurizmusról szóló kritikája már közelebb visz bennünket a formai elemekhez: „A futurizmus azt állította, hogy az utánzás minden formáját megveti. Azt állította, hogy a rohanó lónak számunkra nem négy lába van, hanem igen sok, hiszen mi csak a lábak gyors vibrálását látjuk a nagy gyorsaságban... a futurizmus ezzel a franciák szerint a realizmus új formáját hirdette, leszűkítve azt az emberi tudat területéről az emberi szem retinahártyájának felületére". (Lásd: Kassák Lajos és Pán Imre: A futurizmus. — Nagyvilág 1957/1.)

Milyen „modern" formai sajátosságról van tehát szó a futurizmus esetében? Nyilván a logikai szféra kioltása sok más művelettel kombinálódik ahhoz, hogy futurizmus legyen belőle. — Kérdés: lehet-e a futurizmus haladó, azaz kifejezhet-e egyaránt haladó és reakciós tartalmat? Akkor, amikor egy fojtogató társadalmi légkör, az önmagát túlélő, áporodott polgári világ elleni lázadást jelentette, volt bizonyos haladó vonása, de elveiben, formai sajátosságaiban a háború dicsőítése rejlett. Innen ered a fasizmus „élj veszélyesen" elve is.

Annak megállapítása tehát, hogy a művészi gyakorlat szempontjából haladó, vagy reakciós tartalmak kifejezésére, vagy mindkettőre alkalmasak-e a modernista formai eszközök, föltétlen szükség lett volna vizsgálat alá venni a művészi irányokat, majd ezen túllépve egy-egy modernista vers tartalmi és formai elemzésére. A tanulmányban csak formai elemzések találhatók, amelyek a tartalmat eleve olyannak tekinti, amely lehet haladó is, reakciós is.

Többször találkozunk a tanulmányban Reverdy francia költő nevével s idézik tőle az „Embersereg" c. versének két szakaszát.

„Remegő percek csillognak az ághegyeken
Az éj fekete pávája gőggel kiteríti farkát
Forgolódnak s nézik a csillagok
A nyájat terelgető órát
És keresik ki silbakolt
S honnan hangzik a kolompolás

Az ablak előtt minden elhalad
Az élők árnyai kik tovább nem lépnek
Mikor az est a levelekre leszáll
Levélnehezéknek".

Azért idézem én is éppen ezt a két versszakot, mert alkalmas arra, hogy a felvetett probléma megvilágításában előbbre vigyen. Szerzőink megállapítják, hogy a versben a logikus szférát értelmetlen szókapcsolatok és áthidalhatatlan ugrások szabdalják fel s így kénytelenek lemondani arról, hogy „a versben a külvilágról, vagy a költő élményvilágáról valamilyen összefüggő fogalmi-közlést kapjunk". Más azonban a helyzet, ha az akusztikai és képi szféra oldaláról közelítjük meg. Mert „a költő élményét nem elmondja, hanem kifejezi azt az asszociatív fogalom- és képzetanyagot, melyben az élménye megnyilvánul, közvetlenül a maga ‚rendetlenségében' dinamizmusában tárja az olvasó elé".

Nem lehet tagadni, hogy a versnek valóban megvan a maga vonzó akusztikai, hangulati és képi hatása. De ki állapíthatná meg azt, hogy ez az élmény, amit így a költő kifejez haladó-e vagy reakciós? Ahhoz, hogy ez megállapítható legyen, nem nélkülözhető a logikai szféra közlő szerepe.

József Attila egyik legismertebb verse, az „Éhség" kitűnő példát mutat arra, hogy ha megszüntetheti is a költő a logikai szféra magyarázó szerepét, s az egész verset a képi szféra közlésére alapítja (tehát pusztán képekkel közöl), nem szüntetheti meg a képek közötti logikai kapcsolatot, mert a képi sűrítés, közlés ez által válik meghatározottá. Nézzük a szonett utolsó hat sorát:

„Már nem törődnek semmit az idővel.
A harapások majdnem összeesnek,
de jól megrágnak minden falatot.

Egészséges, még jó parasztfüdővel
szívják, rágják a port, szénszagot
s csak esznek, esznek, nem beszélnek, esznek".

A képek logikai összekovácsoltsága egy pillanatig sem hagy kétséget afelől, hogy milyen indulatok hozták létre ezt a verset, hogy kinek a pártján áll a költő és kit és mit ítél el a versében. Sőt azt is megérezzük, hogy ez a költemény lázítani akar. Persze, nem egyszerűen azért, hogy üssenek, öljenek a fellázítottak, s így rázzák le magukról a fojtogató gúzst, mint ahogy a futurizmus lázítása esetében láttuk.

Mit fejez ki ezzel szemben az idézett Reverdy részlet? Kétségtelen, hogy abban is van nyugtalanság. Igaz, inkább valamiféle szemlélődő nyugtalanság, de végül is a képi közlés nem tájékoztat arról sem, hogy miféle emberseregről van szó és nem engedi megsejteni, honnan a nyugtalanság, s mi ellen irányul.

Milyen következtetéseket vonhatunk le ezek alapján? Elsősorban azt, hogy a modernista irányzatok és formák tartalmazhatnak ugyan haladó tendenciákat, de csak időhöz kötötten. Annál inkább válhatnak azonban üres formalista játékká, bűvészmutatványá, hiszen az élmény amit a költő rögzít, s annak megformálása annyira nem közérthető, hogy az olvasó (azaz a költőn kívül mindenki más) csak bizonyos zenei, akusztikai hatást, képi érdekességet stb. képes benne fölfedezni — illetve, ha történetesen ismeri pl. a szerzők által elég részletesen, és érdekesen vázolt „kioltás" elméletét, megállapíthatja, hogy itt a kioltásnak ilyen és ilyen esetével áll szemben.

(Mielőtt tovább mennénk, szükséges pár sorban idézni, hogyan is értelmezik a szerzők, illetve mit is értenek a már többször említett „kioltás" formai sajátsága alatt: „Ha az egyes szótartományokból felépülő szférákat úgy képzeljük el — olvashatjuk a tanulmányban —, mint a közlés egymás mellett elhelyezkedő csatornáit, könnyen megérthetjük a kioltás lényegét. Ha például a képi szférát akarja a költő a közlés szempontjából fokozott fontosságra emelni, azaz tartalmassá tenni, a logikai szférában értelmetlen szókapcsolatokat teremt, lehetetlenné teszi, hogy a szavak által jelölt fogalmakból egységes, összefüggő gondolatsor, közlés alakuljon ki. Ezzel eltereli figyelmünket a logikai szféráról, hiszen ebben a szférában nem történt közlés. Visszatérve az előbb vázolt modellhez, olyasmi történik, mintha a közlés „logikai csatornáját" szétdarabolnák, vagy eldugaszolnák. Ez azonban a folyamatnak csak egyik oldala. Ezzel a szétdarabolással, eldugaszolással párhuzamosan a képi, hangulati, vagy egyéb szférákban, azaz a többi csatornában következetes, összefüggő képi, hangulati stb. közlés folyik.)

Tehát: a költő „eldugaszolta" a logikai közlést, s akkor a megmaradó akusztikai, képi, hangulati, sőt grammatikai szférák ellenére, azok nagyobb dicsőségére, s az olvasó örömére ilyen verssorok jöhetnek létre:

„de ha te hámod fogod
nyergeled az ablakot
paripád
vihar villám szoroson
vérző szűz arc eloson
ködön át
ablaknégyszög aki vá-
illat zene aki bá-
kerete
iila-bá és villa-bé
az éj meghasad belé
de ha te"

(Weöres Sándor: Ablak az éjbe.
Kortárs, 1958. aug. sz.)

A vers tartalmi elemzésétől úgy hiszem eltekinthetünk, de minthogy ezzel mindenképpen fölvetődik a közérthetőség problémája, szeretném elmondani ezzel kapcsolatban két élményemet:

1948-ban, vagy 49-ben az egyik neves budapesti költő, K. L. előadást tartott egy tanfolyamon, s kifejtette, hogy véleménye szerint a költő, a művész nem törődhet azzal, hogy érti-e a közönség a verset, vagy festményt. A költő nem szállhat le a tömegekhez, a tömegek feladata, hogy felemelkedjenek a költőhöz.

Mit feleljünk erre? — Ám legyen. Ne szálljon le a költő — bár nehéz volna megmondani, hogy mire való egyáltalán a verse, ha nem olvassák. No, de tegyük föl, hogy akadnak, akik „fölemelkednek" — vajon miféle fölemelkedés teszi érthetővé, átélhetővé és széppé az idézett részletet?

W. L., az egyik neves szegedi festővel — s ez a másik élményem — a modern, absztrakt képekről beszélgettem valamikor 1949-ben vagy 50-ben. Elhívott a műtermébe, hogy nézzem meg a legújabb festményeit. Valóban láttam ott több szép képet, de ő türelmetlenül húzott beljebb:

— Ezt nézd meg! — állított egy közepes nagyságú festmény elé, amelyen különös ék, vagy gomolyag alakú zöld mázolást, rajta különböző fehér csíkokat, vonalakat s közbe-közbe kisebb nyugodt síkokat láttam. Bevallottam, hogy fogalmam sincs mit ábrázolhat a festménye. Nem sértődött meg, sőt biztosított, hogy az egyáltalán nem baj, mert eszében sem volt, hogy valamit ábrázoljon. Csak az akkor benne élő hangulatot akarta vászonra vetni.

— Egyébként van ennek valóságos alapja is — tette hozzá. — Ez a Széchenyi tér. Persze nem úgy, ahogy ezt a hagyományos, realista festők látják. Éppen ez benne az új. Képzeld el, hogy fent vagy valahol a postaközpont épületének a gerincén s így felülről pillantasz a napsütötte térre s lent a műteremben megrajzolod a látvány benyomását... Nem a teret, mert abban nincs semmi érdekes. A tér egyébként sem olyan, amilyennek a mindennapi életben látjuk. Az minden pillanatban más és más, csak az emberek nemigen képesek magukban fölfedezni az igazi képi benyomásokat..."

Így született hát meg W. L. vásznán a festmény, amelyen valóban voltak összevisszaságú zöld színek s villódzó fények, — de eldöntheti-e valaki, hogy ez a forma haladó, vagy reakciós tartalmat, mondanivalót közöl. Hiszen a költő, festő ezt nem is igényelte. Nem a közönségnek szánta.

A dekadenciának megnyilvánuló jelei ezek, amelyek egészen a művészetek, s az élet tagadásáig jutnak el.

A modernizmus el akar szakadni a hagyományos költészet megszokottságától. Új formakincsek után kutat. Új formakincsekre azonban nyilván nem találhat, csak ha az új tartalom kifejezésének láza viszi rá. Hanyatló, megsemmisülésre, pusztulásra ítélt társadalmakban ezek az „új tartalmak" a pusztulásra ítélt osztályok esetében érthetően dekadensek. Az élet szépségeit, örömeit csak egyéni, individuális életük,

ösztöneik kiélésében vélik feltalálni. A pusztulás hangulata tölti el őket. — Nem újak ezek a megállapítások, de a költészet területén még mindig újabb izmusokban kapnak hangot. A költő menekül a valóságtól, sőt menekülni szeretne művészetétől is. Pusztulónak érzik az egész világot. Minden pusztul, mire jó akkor a logikai értelem, a vers közérthető közlési formája? A hangulat kell, amelyekhez hagymázos, vagy szép, de összefüggéstelen, értelmetlen képek kapcsolódnak, — a zene kell, amely elringatja érzékeinket. A többi?... Nincs értelme már manapság..

Nem akarok a formai vizsgálódás területéről teljesen a tartalmi elemzésre csúszni, de nem lehetett mindezt föl nem említeni. S ha most visszatérünk a formai újítás területére, meg kell vizsgálnunk a modernista versek egy másik sajátosságát.

A képi sűrítésről s általában azokról a formai elemekről, amelyekkel a szerzők szerint is találkozhatunk az ún. hagyományos költészetben is, nem térek ki. Itt van ellenben a „kioltásnak" nevezett művelet, amelyet, mint láttuk, szintén világosan magyaráznak meg. Világosan megmagyarázzák a módszert, a formai sajátságot, de meg sem kísérlik az értékelést. Én részben már megkíséreltem, most csak egy összehasonlítást szeretnénk még tenni.

Mi történik akkor, ha a költő kioltja a logikai szférát és egészen a képi vagy az akusztikai (zenei) szférára helyezi át az élmény közlését? Előbbi esetben arról van szó, hogy a költő a festő eszközeit és módszereit, formai lehetőségeit akarja átültetni a versbe, az utóbbi esetben pedig a zeneszerző babérjaira pályázik. Van-e ennek értelme?... hiszen a három említett művészetnek mások az alapanyagai!

Igen sok problémát föl lehetne még vetni a Marsall—Tellér cikkel kapcsolatban. Érintettem, de sokkal bővebb kifejtést érdemelne az a probléma, vajon a modernista formai eszközök hozzájárulhatnak-e mégis költészetünk gazdagodásához? Színesebbé, a mai életet kifejezőbben, átélhetőbben megjelenítővé válhat-e a költészetünk e formakincsek megfelelő felhasználása esetén? Bizonyára van amit hasznosíthatunk anélkül, hogy lemondanánk a szocialista realizmus igényeiről és költőink modernista költőkké válnának! — Vagy ennek a lehetősége is kizárt? ... Nem mernék rá most igennel, vagy nemmel válaszolni. Konkrét és megfelelő mélységű elemzések kellenének hozzá.

Befejezésül azt szeretném még egyszer hangsúlyozni, hogy a Marsall—Tellér tanulmány egyoldalúsága, említett hibái ellenére is hasznos. Véleményem szerint az általuk megfogalmazott és tisztázott terminológiák, a kifejtett visszanyúlások hozzájárulnak ahhoz, hogy segítségükkel tisztábban láthassunk a modernista formák dzsungelében, s esetleg könnyebben tapinthassunk adott esetekben a problémák lényegére.

Film és irodalom*

„Kezdetben vala az Ige": a kimondott és a leírt szó. Aztán az irodalom mellett megszülettek a társművészetek, melyek egy ideig az irodalom szolgálóleányaiként éltek, majd sorra önállósultak: a színház, a film, a rádió, a televízió. Bennünket most közelebbről az a kapcsolat érdekel, amely az irodalom és a film között alakult ki idővel.

A filmművészet első virágait az irodalom hímpora termékenyítette meg. A film robinzonjai azt tartották, hogy a film nem lehet más, mint illusztrált regény vagy színpad. Az 1908-ban Párizsban megalakult első francia filmgyár például fő feladatának még az irodalmi művek megfilmesítését tekintette. S később, amikor a hangosfilm korszaka köszöntött be s egy időre megrekedt a filmművészet fejlődése, ismét attól várták a film művészi rangra emelkedését, hogy a film közeledjen az irodalomhoz. Tulajdonképpen máig sem szűnt meg a nagy regénysikerek megfilmesítése, ilyen vagy olyan okból a legkitűnőbb rendezők ma is szívesen nyúlnak a klasszikus irodalmi alkotásokból készült forgatókönyvekhez.

Közben azonban a filmművészet is talpra állt, önálló, autonóm művészetté érett, sőt megteremtette a maga külön esztétikáját. 1912-ben Korda Sándor egyik cikkének címében még azt kérdezi: *Lehet-e művészet a mozi?* S néhány év múlva Balázs Béla már rendszerbe foglalja a filmművészet sajátos kifejező eszközeit, és kimondja: a film új, önálló művészet, a látás, az arcjáték, a kifejező mozdulat művészete. S ettől kezdve a film és irodalom kapcsolatában mintha egyre inkább annak lehetnénk tanúi, hogy a film hat az irodalomra.

Az utóbbi évtizedekben hihetetlenül megnőtt a filmművészet befolyása. A világ évi filmtermése kb. kétezer film. Olvasom a statisztikát: 1959-ben Magyarországon az egy lakosra eső évi átlagos mozilátogatás száma 13. Ez azt jelenti, hogy hazánkban — ha a csecsemőket és az aggokat is beleszámítjuk — minden ember legalább havonta egyszer eljut moziba. Ám a valóság az, hogy pl. a budapesti fitalok több mint 70%-a hetente legalább egyszer, de kb. a fele hetente többször is látogatja a filmszínházakat. — Viszont ki mondhatja el magáról, hogy ugyanilyen időközökben elolvas egy szépirodalmi művet, meghallgat egy hangversenyt, vagy még inkább: megnéz egy tárlatot? De a film nemcsak a legszélesebb tömegekre ható művészet, az egyes emberre gyakorolt hatása is hihetetlenül mély, intenzív. Egy kétórás mozielőadás nyújtotta filmélmény nem azonos két óra olvasással, zenehallgatással vagy képek nézegetésével. A film a legsokoldalúbb, az ember legtöbb érzékszervére ható művészet. A moziban egyszerre kapok — a színészek játékában — színházi, — a mesében és a dialógusokban — irodalmi, — a kísérőzenében — zenei, — az operatőri megoldásokban — képzőművészeti élményt.

Megérteni hát, ha a hagyományos művészetek művelői általában idegenkednek

* A cikk azt a gondolatot kívánja továbbszőni és más oldalról megvilágítani, amit *Bojár Iván* a Jelenkor 1959. évi 5. számában megjelent „Papír nélküli műfajok" című dolgozatában kifejtett.

a filmtől, „féltékenyek rá", sőt volt idő, amikor egyesek az igazi művészet halálát vélték látni a film előretörésében. Közismert, hogy némely író ma is mennyire nem szívesen vállalkozik filmforgatókönyv-írásra. Vagy olvashattuk Evelyn Waugh szatírikus hangú elbeszélését *(Kirándulás a való életbe,* Nagyvilág 1958/6.) egy szerencsétlen, közepes íróról, akit egy filmgyár azért szerződtet, hogy filmet írjon a Hamletből — modern nyelven („nem várhatjuk a közönségtől, hogy élvezze Shakespeare-t"), Skóciába áttett színhellyel („mert a közönség torkig van útleírásokkal") és királynő nélkül („a közönség különben sem tűrné el, hogy Hamlet annyit gyalázza az anyját"). Ugyanilyen gyilkos dühvel beszél a fiatal francia író, Paul Guimard is *(Hárman Párizsban)* a filmesekről, a „Hetedik Művészetről", „amelynek saját fizikai, gazdasági és társadalmi törvényei vannak, saját nyelve, erkölcse, saját istenei, saját földrajza és saját történelme." Ezek a törvények parancsolnak a kis színinövendék Catherine-ra hajfestéket, orrműtétet, s miatta formálják át még fogsorát is. — Mégis, aki korunkban él, sem mint közönség, sem mint alkotó, nem vonhatja ki magát a filmművészet hatása alól. Az irodalomba bevonult a film: először mint téma, ma pedig már mint stílus és kifejezési mód is jelentkezik.

Jókaitól kezdve, aki a párizsi világkiállításról küldött tudósításaiban számol be az első mozgófilmről, sok magyar író letette névjegyét a filmművészet mellett. Heltai, Babits, Juhász Gyula verset írt róla, Karinthy egész tanulmányt, de a legjellemzőbbek talán Kosztolányi szavai: „Én elismerem a moziról, hogy átalakította idegrendszeremet, szemléletemet, új ütemet szabott képzeteimnek, s általában meghódította a világot..." Halász Gábor pedig a XX. századi regénytechnika átalakulását vizsgálva már amiatt panaszkodik, hogy a film kiváltotta újításnak már a „szélhámosai" is megvannak: „Az amerikai Dos Passos *(Manhattan Transfer)* mozistílusa például tisztára külsőségeken alapuló blöff".

A modern regény eszközeinek és stílusának kialakulására kétségkívül erősen hatott a film. Hamarjában három, időben is hozzánk közeleső és hozzáférhető példát említünk. Két külföldit és egy magyart; mindegyik az utóbbi évek regénytermésében való. Az angol Christopher Isherwood regényének, a *Bécsi ibolyák*nak már a témája a film világába vezet. A regény arról szól, hogy hogyan készül el egy film Londonban, valamikor a harmincas évek közepén. Sokkal érdekesebb azonban az a módszer és stílus, amellyel Isherwood a történetet elmondja, ahogy alakjait bemutatja. A filmről mondja egyhelyütt az író, de bizonyos áttétellel regényére is áll: „Pereg a film, és csak úgy láthatjuk, ahogy a rendező kényszerít rá. Szoros egymásutánban pereg előttetek a történet, s a rendező csak néhány megszabott másodpercet engedélyez, hogy egy helyzetet megérthessetek. Ha valami elkerüli figyelmeteket, nem ismétlik meg, nincs szünet, hogy megmagyarázhassanak valamit". — Pratolini könyvének, a *Szegény szerelmesek krónikájának* filmszerűségéről elég annyit mondani, hogy a regényt megjelenése után azonnal megfilmesítették. Az olasz művészetben a neorealista filmmel egyidőben jelentkezett az olasz neorealista irodalom. — És hogy egy honi példát is idézzünk, Mándy Iván novelláinak és kisregényének, a *Fabulya feleségei*nek stílusára emlékeztetünk.

Mi a közös ezekben a regényekben? Hogyan mutatkozik meg bennük a filmstílus hatása?

Kezdem talán azzal, amit Isherwood mond: a modern regény ugyanazt a feszültséget, szuggesztivitást akarja megteremteni, mint a film. Nem enged egy pillanatot a figyelem ellankadására, kényszerít, hogy a könyvet egy ültő helyemben olvassam végig. Egyszerűség, sűrítés, gyors pergés — ez a jelszava ezeknek az íróknak. A kevés szóval is sokat mondás művészetét valósították meg.

Nem riadnak vissza attól sem, hogy „trükkökkel" dolgozzanak. S ha a „kulcs" elkerüli a figyelmünket, nem értjük a regényt. Ilyen „trükk" például az elbeszélés időrendjének átalakítása, összekuszálása. A cselekmény elmondása a modern regényben nem követi az események megtörténésének valóságos idejét, az idő és tér több síkján pereg egyszerre a történet. A cselekmény hagyományos fejezetekre osztását pedig a montázstechnika: egymástól távoleső jelenetek összekapcsolása, egymásbaúsztatása; vagy a snitt, a vágás helyettesíti, amikor viszont egy egységes cselekményfolyamat szakad meg és zárul le hirtelen.

Az író, mint a rendező: személytelen. Nem jelenik meg a vásznon: nem lép ki alakjai mögül. Csak a felvevőgépet kezeli, s kényszerít, hogy a dolgokat, eseményeket, arcokat úgy lássam, ahogy az író. A leírás menete egy láthatatlan kamera mozgását követi: daruz, előre-hátra kocsiz, tárgyakhoz közelhajol, alakokat premier plan-be állít, fölnagyít, s a részletekben mutatja meg a jellemzőt. Egy jól megválasztott gesztus, egyetlen szemvillanás hosszú leírásokat pótol. Terjedelmes tájkép és enteriör bemutatás sehol sincs ezekben a regényekben. A mozgalmasság a fontosabb, alakokat is a cselekmény jellemez. A dialógus is kevés, lelki folyamatok részletező elmondása jelzésekben, utalásokban, képekben oldódik fel. Dísztelen, kétszavas, kopogó mondatok peregnek. A légkör- és hangulat-teremtésnek ez, és nem a hosszú leírás az eszköze.

De nemcsak a stílus, a műfaj is megváltozott. Ezek az eszközök nem a széles, epikus ábrázolásnak, hanem az egyetlen problémára épülő és a drámához közelálló kisepikának kedveznek. A családregények és trilógiák után így lett a modern próza legkedveltebb műfaja a novella és a kisregény.

A film nemcsak a mai prózairodalomra, de a költészetre is hatott. Szabó Lőrinc például a *Tücsökzene* „képzenéjében" — mint egy „operatőr-lírikus" — gyermekkorának emlékeit fotografálta le. De a film hatását látjuk az irodalmon kívül eső, egyéb művészetekben is: a színpadon, sőt a képzőművészetben is. Hajdan egy filmképet úgy komponáltak meg, mint valami festményt, ma viszont — lásd Picasso képeit — a szimultán ábrázolásban, az egymást fedő alakok elhelyezésében a montázstechnika jeleit fedezzük fel.

Mindezt talán nem is lehet egyedül és kizárólagosan a film hatásának tulajdonítani. Hisz ez azt jelentené, hogy lemondunk a művészetek önálló jellegéről, sajátos fejlődéséről. Egy kor művészete szükségszerűen mutat rokon vonásokat. S ennek nem lehet egyedüli oka a hatás. Sokkal inkább az, hogy azonos kor és életérzés mindig többé-kevésbé azonos művészi eszközökkel nyer kifejezést...

TÜSKÉS TIBOR

Az Ady-szobor tövében

Egy évvel később születtem, mint Ady meghalt. Sohasem láthattam hát életében, de százszor, ezerszer megpróbáltam elképzelni. Ismertem embereket, akik látták őt: beszéltem egy régi csárdatulajdonossal, néhai Csánk Kálmán bácsival, aki valaha a pesti Bristolban volt pincér. Élénken emlékezett rá, szívesen emlegette, bár ő csak a híres embert látta belőle, a költőt alig. Aztán ismertem egy szabómestert, egy igazi, lármás, boros agglegényt, aki mint régi szervezett munkás Pesten, esküdött rá, s a kis falusi kocsmában egy liter után könnyezve mormolta el az *Álmodik a nyomort*. Aztán nem is olyan régen, mintegy két esztendeje, Pesten betévedtem a Magyar utca és a Károlyi kert sarkán egy kicsinyke borbélyműhelybe, s leültem a 75 éves mester keze alá. Ő, Bérczi Ernő bácsi már sokat tudott mesélni róla. Az Egyetem utcában volt valaha műhelye, onnan járt el a Veres Pálné utcába, a költőt borotválgatni. Ő volt nála akkor is, amikor bevitték Adyt a Park-szanatóriumba. Tanúja volt a Károlyi-kormány idején kapott kitüntetés átadásának, illetve a napok múlva (vagy egy nap múlva) megjelenő hitelezők seregének, mely ellepte a Veres Pálné utcai lakást.

De nem is ez a fontos, sokkal inkább az, ahogyan beszélt Ady nagyszerű emberségéről, közismert gavallérságáról, emberi alakjáról, a középtermetű, cigányosan barnabőrű szép férfiről, mert szép ember volt, így mondta Bérczi bácsi.

S most ez a nagyszerű ember, ez a „pacsirta-álcás sirály", a minden idők poétái közt is a legnagyobbakból való, ott áll három méteres bronz alakjával a budapesti Liszt Ferenc téren, szemben a feléje ülve néző Jókaival. Köpenybe burkolózva áll, jobb karját a bal válla felé emelve, bal kezével pedig összefogva az ércköpenyt. Áll

mozdulatlanul. dacosan és keményen, mint ahogy már életében is megállt (mégha menekülésről írt is) a magyar úri-viharban.

Nézem az arcát, mert minden ember-szoborból az a legfontosabb. S a szájára szegződik tekintetem, mert az emberi-költői arcból az fejez ki legtöbbet. Ezt az Ady-arcot, ezt a fájdalmas-konok-büszke-győztes Ady-szájt még soha, egyetlen képén, róla készült rajzon sem láttam. Itt van előttem számtalan arcmása fényképen, itt van Rippl-Rónai rajzos portréja, de egyik sem az, amit ott a szobron látni. Ezt az arcot Csorba Géza, a szobor megalkotója találta volna ki? Nem, nem kellett kitalálni ezt az Ady-arcot, mert az igazi Ady-arc és száj csakis ilyen lehetett: konok és büszke, keserű és nagyon öntudatos, ilyenné alakítgatta a nap nap után vívott harc a zsírosfeudális Hunnia hatalmasságai ellen. Ez az arc benne van sok nagyszerű versében. Csak úgy találomra keresgélni kezdek emlékezetemben, s egyszerre több vers is föltolul:

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat,
S mégis megkérdtem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Igen, ilyen nagyszerűen-szép, ilyen márvány-kemény szavakhoz már hozzáformálódott a száj is, mely talán sokszor elernyedt a mai szoborhelyhez aránylag közeleső Három Holló borosasztala mellett, éjféltájban, vagy még később.

De ugyanilyen konoksággal csukódhattak össze ajkai, amikor ezeket írta, dölyfösen, süket, értetlen támadóinak:

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény,

S ez a fenséges arcú ember ércbe merevedve áll már ott, éppen arrafelé, amerre oly sokszor elballagott életében.

A szobor leleplezésének harmadnapján jártam a Liszt Ferenc téren. Déltájban, majd este is. Sűrű köd szitált, majdnemhogy esett az eső. Ilyenkor nemigen állnak meg az emberek még Budapesten sem. És mégis, érdemes volt ilyen időben nemcsak még egyszer megnézni a nagyszerű szobrot, hanem megfigyelni az embereket is, a folyton jövő-menőket, a rohanó áradatot: megállnak-e a meglehetősen rosszul világított esti szobor-árny előtt?

Az órámra néztem. Negyed hét! Téli este van, hull a sűrű pára, igazságosnak, reálisnak ígérkezik ilyenkor egy ötperces „népszámlálás" arra, hogy lemérjük Ady mai népszerűségét.

Egymásba karolt ifjú pár, nézik a szobrot, s valamit magyaráznak egymásnak... egy hetven körüli öregúr, esernyővel, görnyedtségéből néz kíváncsian fel Ady arcára... egy házaspár 9—10 év körüli kisfiúval... egy bőröndös férfi, vidéki lehet... aztán lányok, férfiak, tizenhattól hetvenig vagy nyolcvanig... Egyszóval minden korosztály... Az egykori „ifjú szívek" s a maiak!

Kell-e ennél nagyobb igazolása Ady halhatatlanságának? S hogy el ne felejtsem a statisztikát is: 5 perc alatt 47 embert tudtam megszámlálni, január 29-én este, egyre erősödő esőben...

Ki kételkednék Ady egykori jövendölésének jogosultságában?

Ifjú szívekben élek s mindig tovább,
Hiába törnek életemre
Vén huncutok és gonosz ostobák,
Mert életem millió gyökerű.

CSORDÁS JÁNOS

Lantos Ferenc: Új városrész épül

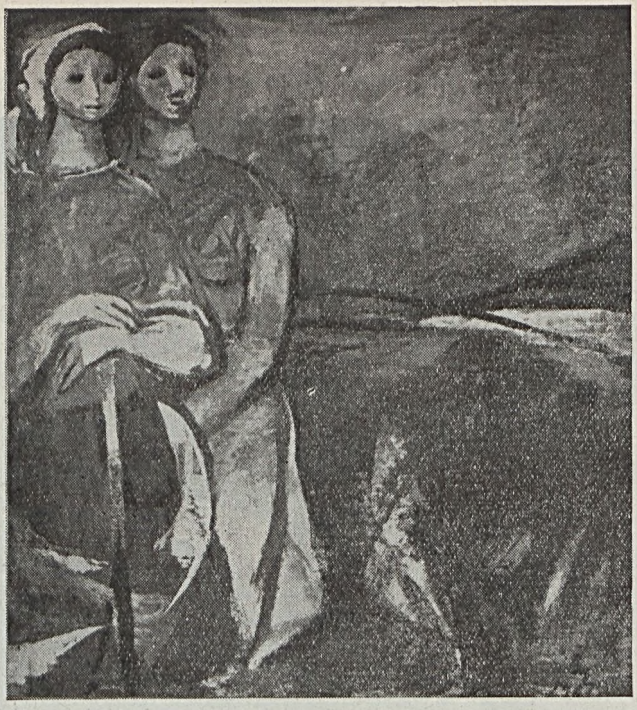

Soltra Elemér: Pihenők

Platthy György: Turbinaszerelés

Tornai József: Paradicsommadár

(Magvető Kiadó)

József Attilán kívül hirtelenjében nem is tudok még egy költőt mondani, akinek fiatalkori változásai évszám szerint olyan pontosan kimutathatók lennének, mint Tornaié. De amíg József Attila két-három évenként kötetbe gyűjtötte verseit, Tornai első kötete pontosan egy évtized munkásságáról számol be. S bár talán furcsának tűnik hatvan-egynéhány vers alapján a költő alkotóperiódusait vizsgálni, ez esetben mégsem választhatók más módszert.

Tornai négy korszaka szinte pontosan megegyezik a kötet négy ciklusával. Ami feltétlenül arra vall, hogy a költő tudatosan rendszerezte így a kötetet, mintegy megrajzolva önnön pályájának görbéjét. (S hogy ez a tudatosság, ez a szigorú önismeret milyen jelentős erény, arról talán felesleges külön szólani.)

Az első ciklus, az 1949-től 1955-ig terjedő öt esztendő nyilvánvalóan alaposan megrostált tizenegy verse az alap, amire Tornai egész költészete épül; a harmadik ciklustól eltekintve ezt az utat folytatja, ezt az irányt fejleszti magas színvonalra. Nem nehéz felismerni Juhász Gyula hatását: a *ballagó* emberek, ez a jellegzetesen juhászgyulai kép, többször is megjelenik a versekben, s Juhászt idézi az „istenes"-versek emelkedett panteizmusa éppúgy, mint a vonzódás a leíróversekhez.

A leíróversek azonban már felhívják a figyelmet Tornai egyéniségének egyik alapvető vonására (amiben alaposan különbözik nemcsak Juhász Gyulától, hanem a manapság ismét divatba jött leíróversek legtöbbjétől): a leírás nála nem cél, csak eszköz, nem a kép érdekli igazán, hanem a képpel kifejezhető mondanivaló. Jellegzetes és igen sajátos példája ennek *Égbekiáltó fák* című verse, melyben jelzőkkel és főnevekkel, tehát a nyelv legstatikusabb elemeivel is dinamikus hatást tud elérni. (A huszonegy sorban mindössze egy igét találhatunk.)

Ez az elsősorban a mondanivalóra irányuló alkat gondolati verseiben nyilvánul meg legpregnánsabban. Az első ciklus gondolati versei még korántsem hibátlanok, a sokhelyütt már egészen egyéni tartalmat, a *horror vacui* őszinte kifejezését s az ugyanilyen őszinte törekvést a feloldódásra, még lehúzza a konvencionális forma. Legnagyobb igényű gondolati versében, a *Szárnyas mag*ban figyelhető ez meg a legjobban.

A második ciklusban (1955—1956) már felível Tornai költészete. A Juhász Gyula-hatás lehámlott, csak az maradt meg belőle, ami nyilvánvalóan nem hatás, hanem Tornai sajátja: szoros kapcsolata az élet realitásaihoz. Itt-ott még megcsillannak Kosztolányi rímbravúrjai (*Ó, vetése az ölelésnek*), de ez csak formai kísérlet, mélyebb nyomot nem hagy Tornai költészetén. S az *Új örökkévalóság*ban már összeötvöződik forma és tartalom: itt kap először méltó kifejezést a vers súlyos gondolati magva. S itt jelenik meg ugyanakkor Tornai későbbi verseinek egyik jellegzetes témája, a szerelem is.

Azonban akárcsak leíró verseiben a képek, szerelmes költészetében a szerelem is szinte csak másodlagos hangsúlyt kap. A lényeg megint csak az önmagával és a világgal vívódó költő erkölcsi és világnézeti útkeresése, ami a ciklus utolsó verseiben, a csontváz-egyszerű s mégis

teljes *Pár szavaddal*ban, a csikorgóan keserű s ugyanakkor felemelő *Mai zsoltár*ban s a *Kezdetleges ének* primitívséggel kiemelt aktualitásában már hibátlanul, kristálytisztán kerül kifejezésre.

Ezek után látszólag érthetetlen, hogyan került a költő 1957-es harmadik ciklusában a szimbolizmus és a szürrealizmus hatása alá. Látszólag, mondom, mert a fiatal magyar költészet pályagörbéjének ismeretében tudjuk, hogy alig volt költő, aki ezekben az időkben ilyen vagy olyan mértékben nem került volna valamelyik izmus hatása alá. (Ami egyben bizonyos fokig természetes reakció is az előtte lévő időszak túlzásba vitt Petőfi-iskolájára.)

Tornainál a szimbólumok és szabadasszociációk betörése a versbe épp költészetének alapját, a gondolatiságot, támadták meg. Játékosabb költő több hasznot meríthet a szürrealizmusból, a homályt jobban kedvelő művészt segíthetik a szimbólumok, de Tornai aszkétikusan egyszerű, a csupasz lényegre törő poézisát egyik áramlat se tudta igazán megtermékenyíteni. A Weöresen átszűrt francia hatásokkal olyan áttétel került a költő és a világ közé, mely Tornai esetében egészen felesleges. Akárcsak első periódusában, a harmadikban is a forma akadályozza meg mondanivalója hiánytalan érvényesülését: a gondolatok reflexiókká oldódnak, az erkölcsi problémák hangulati elemekké zsugorodnak.

Ha a harmadik periódussal lezárulna a kötet, joggal kérhetnénk számon a költőn, hogy máshová érkezett, mint ahová indult, ahová alkata és tehetsége alapján el kell érnie. Az izmusok uralkodó hatása azonban csak rövid közjáték Tornai költészetében. A negyedik ciklusban (1958) azt folytatja, amit a második végén abbahagyott. Az izmusoktól éppúgy megszabadult, mint egykor a Juhász Gyula-hatástól; megint csak azt használta fel belőlük, ami hasznára van költészetének: a merészebb képalkotást, újszerűbb asszociációkat. És visszatért az alaphoz: a gondolathoz. „A látomások ünnepélye végetért. — Kialudtak a lámpák. — Talán nem végleg, de most nyilvánvalóan. Ne csodálkozzatok, hogy cécótlan — hétköznapok énekelnek belőlem" — számol le a lezárt korszakkal abban a versében (*Hétköznapok*), melyet ars poeticájának tekinthetünk.

És ugyanebben a versben mintegy megszabja a követendő utat is: „kell, hogy legyen értelme a világnak, ha keressük". Szándékosan nem foglalkoztam részletesebben a második szakasz verseinek gondolati tartalmával, mert lényegében egybevágnak az utolsó ciklussal. A keresés, az élet értelmének és törvényeinek keresése és vizsgálata Tornai költészetének lényege. Józanul, okosan szemléli a világot s tudja, hogy az élet nem könnyű. Nem könnyű, sokszor kegyetlen, sokszor félelmetes. Olykor meg is riad tőle, szívét összeszorítja a rémület görcse. De mindig legyőzi a félelmet, mégpedig nem csupán Madách Ádámjának vak hitével, hanem mert *tudja*, hogy minden baj, minden nehézség és látszólagos reménytelenség ellenére az életnek *értelme* van. Ezért, hogy a nehézségek bármily pontos analízise sem homályosítja el költészetében az élet értelmébe vetett hitét s nem tántorítja el céljától: ennek az értelemnek minél alaposabb és pontosabb feltérképezésétől.

A legbonyolultabb problémák ábrázolása és megoldása a legegyszerűbb eszközökkel: végül is ez a szándék bontakozik ki világosan a kötetből. S az utolsó ciklus legjobb versei, a *Légy vígabb*, a *Föl-emelkedés* vagy a *Suhanó töredelem* már teljes fegyverzetben mutatják a költőt. A kötet abban a pillanatban fejeződik be, amikor Tornai már megérett a legnagyobb feladatokra. S épp ezért nem jóslat, hanem logikus következtetés, hogy következő kötetében meg is oldja majd ezeket.

GYURKÓ LÁSZLÓ

Gazdag Erzsi — Lukáts Kató: Száll a sárkány

(Móra Ferenc Kiadó)

Sokszor gondoltam rá, hogy mi az, ami a gyerekírásokat olyan kedvessé, vagy ellenszenvessé teszi a gyerek előtt? Van olyan könyv, verseskötet, ami „nehéz", és a gyerek mégis érti és szereti. A másik meg — jóllehet az ember úgy érzi, hogy a gyerekek számára íródott — mégsem kell neki.

Weöres Sándor egyike a legnehezebb költőknek. Mégis gyerekversei kivétel nélkül kedvesek a gyerekek előtt. Azután vannak látszólag könnyű költők — neveket inkább ne emlegessünk — akiknek verseit a gyerek egyszerűen nem érti meg. Olyan kérdések, amikről sokat gondolkodtam, a válaszra mégis csak most, Gazdag Erzsi köteténél bukkantam rá.

Azt hiszem, kettő okozza azt, hogy egy vers gyerekverssé válik. Az egyik az, hogy az írónak tudnia kell, a gyerek nem kis felnőtt, hanem más emberfajta. És ha az író elveszíti ezt a tudását, ha nem tud felnőtten is gyerek maradni, akkor reménytelen az, amit csinál. Reménytelenül felnőtt olvasmányt ír.

Gazdag Erzsi tudja ezt a titkot. Nem vesztette el kapcsolatát azzal a más emberfajtával, és versei hű ládái annak a kincsnek, aminek érzelmi telítettségét csak a gyermek érzi. Más súlya, más értéke van a szavaknak. Nézzük csak meg!

„Kinn a füves domboldalon sárkányt ereszt Ferike!" Egyszerű mondat, de benne van a gyermekkor két döntő élménye: a füves domboldal és a kézből majdnem kiröppenő sárkány. Az anyaföld és a végtelenség élménye.

Valljuk be őszintén, minden lökhajtásos repülőgép ott repült valamikor, valahol a mi sárkányunk is. És a domboldal is ilyen ősélménnyel teli. Soha nem az őszi domboldalra gondolunk, amikor a gyerekkor domboldalára, az egyetlenre gondolunk, hanem a tavaszi sárkányeregetőkre! Ha csak kissé is megerőltetjük az emlékezetünket, soha nem a sík és nem a hegy adta a legmaradandóbb élményt, hanem a füves domboldal, ami úgy hozzátartozik a gyerekkorhoz, mint a homok, az első iskola, az első könyv, vagy talán még annál is jobban.

És bárhol nyitjuk ki Gazdag Erzsi kötetét, mindenhol ilyen alapélményt hordoz mindegyik verse. A törpe, a gyerek, aki föl akar nőni és elvesztett valamit és sír; az első drágakő, a kavics; a híd alja a borzongató vízzel és az első kézzelfogott parányi hallal; az első falhoz csapódott, rejtelmes szarvasbogár; a rét; a kézen fogva végigjárt vásár a vásárfiával — mind belépnek a versébe és hozzák magukkal a gyermekkori élmény majdnem szimbólummá vált emlékét.

Persze ez a világ nem irreális! Nagyon is a földön jár! A gyermekkor alakjai mozognak itt, de a munka, amit végeznek, a bútor, amit cipelnek, az elszóródott kása, a máktörő, az eresz alatt zümmögő dongó, a mérleg, a habverő — mind a való világ gyermekkori mása, amikor a munka még összeolvadt a játékkal.

Ez a költészet nem okoskodó, hanem képpel teli, ősköltészet. Ami a képen kívül van, az néhány egyszerű, gyakran tanulsággal, még többször azzal sem végződő egyszerű megállapítás. Mint amit valamennyien tettünk a gyerekkor elején, hogy itt a tél, hogy a tojások kikeltek, itt a karácsony, vagy hogy az ürgét is ki kell önteni.

A másik titok, amit Gazdag Erzsi szintén nagyon jól ismer, hogy a ritmusnak és a formának hibátlannak kell lennie. Ha ebben törés van, ha a vers nem olyan egyszerű és komplikált, mint egy virágének, akkor a gyerek mesterkéltnek érzi. Ha máshol nem, itt ismernie kell a költészet szabályait, mert a gyermek ösztönös ritmusérzéke hibátlan és csak később romlik el, vagy rontják el.

Gyermekverseknél, ennél a képpel teli költészetnél ugyanolyan fontos szerzőtárs az illusztrátor. *Lukáts Kató* itt — ami pedig nagy szó — egyenértékűt teremtett a verssel. Az egész kötet alapvető, mindig, mindenhol visszatérő színe a lila. Ha máshol nincs rá lehetősége, akkor lila a bárány nyakán a szalag, de ez a szín, ez az erős, kedves, romantikus szín mintegy refrénszerűen visszajár és megadja a kötetnek az alaphangulatát.

Ötletes, meseszerű, sokszor kimondot-

tan szellemes rajzok és a mindent elborító, a gyerek harsogó színérzékét kiszolgáló élénk, erős, sokszor kissé barbár színek szívet-lelket gyönyörködtetővé varázsolják ezt a nagyon, nagyon szép kötetet.

Föltétlenül egyik leghasznosabb gyerekkönyvvé válik ez a szép kiállítású kötet, amit a kiadó is nyilván előre látott, mert — nagyon bölcsen — ötvenezer példányban jelentette meg.

SZÖLLÖSY KÁLMÁN

ifj. Kodolányi János: Ormánság

(Gondolat Kiadó)

A szerző maga is az Ormánság szülötte. Nemcsak a tudós szakmai fölkészültsége, hanem a fiú szeretete is átlengi a közel 9 ív terjedelmű monográfia sorait. Sajátos és törzsökös magyar területet térképez föl benne, melyről már nagyon sokat írtak. Hogyne! Hisz híres, sőt hírhedett vidék ez, vonzó népi erényei mellett végzetes népi hibáknak volt a múltban valóságos iskolapéldája. Az egykére gondolok, a magyar parasztság egykori veszedelmes, pusztító rákfenéjére, mely döbbenetes mértékben sorvasztotta el — és nemcsak a Dráva mentén — a magyar parasztság értékes utánpótlását. Ehhez járultak a nálunk még a század elején is fennállott, a tiszta feudumnál alig enyhébb botrányos agrárviszonyok, ezeknek folyományaként pedig a parasztság fokozódó, évtizedes kivándorlása. Ezek a tényezők olyan ijesztő vérveszteséget okoztak, a háborúsakról nem is szólva, hogy csak a magyarság hatalmas, annyi tragédiát kiállott életereje bírhatta ki. Mindezek nélkül korántsem lett volna agyrém Rákosi Jenő tétele a harmincmilliós magyarságról, csak ne a reakciós, úri Magyarország propagálása sugalmazta volna!

Kodolányi művében hallgatagon lobog népének mélységes szeretete. Még csak azt sem mondhatjuk: „az apja fia", annyira aszkétikus szigorral a tudós, az etnográfus szenvtelen, tárgyilagos hangján írja le szűkebb hazáját és embereit. Mélymagyarkodásnak, sovinizmusnak nyomát sem találjuk, mégcsak a „népiesek" itt annyira kínálkozó szemléletét sem. Csak a minden apróságot élesen meglátó, a bölcsőtől a sírig minden életviszonylatot híven regisztráló szem, a felejtés veszendőségével fenyegetett szokások, tárgyak megőrzésének vágya árulkodnak róla, hogy a mű és alkotója között mekkora belső vonzalom él.

Kodolányi kiválóan képzett néprajzos és csak dicséretére szolgál, hogy könyvét — nyilván ismeretterjesztő és népszerűsítő célzatból — laikusok számára is érdekes és érthető hangon írta meg. Ez a néprajz megkedveltetésének valóban a legszerencsésebb módja. Nem mintha akadna egyetlen sora is, mely akár a legszigorúbb szaktudomány mérlegén könnyűnek találtatnék, hanem az egész anyag kezelése, válogatása arról tanúskodik, hogy a szerző munkáját első sorban nem a szakembereknek, hanem a nagyközönségnek szánta. Ezt nem tudjuk eléggé helyeselni. A folklór eléggé mostoha gyerek volt, sőt még ma is az a közművelődés egyéb ágai mellett, pedig ősidők óta igen fontos és közérdekű, az általános életismeretre vonatkozó anyagot tartalmazott, az átlag műveltség mégis vakon ment el mellette. Kodolányi igen ügyesen nyúl az olvasó érdeklődéséhez. A minden embernél azonos életfunkciókkal kezdi, ormánsági sajátságaikat ismerteti. Végig megy az étkezés, ruházkodás, lakás, építkezés kérdésein és megjeleníti azokat a vonásokat, melyek az Ormánság néprajzának szembetűnő jegyei. Sokan ismerik a Dráva mentét, a régi falvak kivesző talpasházait, a háziszőtteseket, a „szüőfák" tipikus lenvászon termékeit, de már kevesebben a biklát, a női viselet legjellegzetesebb darabját, mely földrajzilag is az Ormánság területi meghatározója. Még kevesebben vannak, akik életükben, valaha is ették ennek a vidéknek különlegességeit. Hajdinakását még csakcsak, talán csíkot is káposztába főzve, de ki városi tudja vajon, milyen a su-

lyom, ez a nyers gesztenyeízre emlékeztető fekete héjú, szögletes vízinövény? A szerző szemléletesen mutatja be a lakóház, a szoba berendezését, tipikus és eredetileg kizárólag házikészítésű szerszámait, bútorait, ezek közül a legjellegzetesebbet a „szökröny"-t, ezt a már sajnos, legtöbbször a padláson hányódó szépen faragott ládát, a használati tárgyak egész sorát, melyek között gyakoriak a népi iparművészet rangját megütő darabok, a mindkét nembeli népviselet sajátosságait, a szűrt, csuhát, bundát, ködmönt, imögöt. A nőknél pedig a szőtteseket, a tilángli és lenvászon imögöt, a különleges főkötőt, melynek hagyományos formája, díszítése annyira pontosan követte a nő életkorát, hogy szinte olyan volt, mint egy nyilvános anyakönyv. A textiliákra vonatkozó ismertetés jóval bővebb, mint a többi, néhol egészen a szaktudomány precíz részletezésével történik. Nem mintha fölöslegesnek találnánk, de a sokszor aprólékos leírás elárulja, hogy ez a szerző kedvenc szakterülete. Nagyon érdekesek a családjogi és házassági vonatkozások, valamint a temetkezési szokások leírása is. A két egykorú házassági szerződés szószerinti beiktatását azonban, ha tanulságosak is, a könyv terjedelmére tekintettel fölöslegesnek találtuk. Akárcsak a Berze Nagy János gyűjteményéből átvett meséket és a Kiss Géza gyűjtötte sirató énekeket. Az eredeti ormánsági balladák viszont okvetlen ide kívánkoznak. A tanulmány egyik legértékesebb része a „Szokások, hiedelmek" című fejezet. Ebben igen sok tipikus folklórisztikus anyagot találunk, melyek tudományos szempontból föltétlen megőrzendők. A szerző a nyelvészetet sem hanyagolja el, ismerteti a sajátos „ö"-ző tájnyelvet, jellegzetes diftongusait és eredeti raghasználatát. A könyv lelkiismeretes bibliográfiával és az Ormánság térképével zárul. Meglepő, mennyit írtak már róla, legjelentősebb közülük Kiss Géza 1937-ben megjelent monográfiája. Vagy harminc tanulmányt ismertet: egyetlen, Bodonyi Nándorral kapcsolatos megjegyzését tartjuk kissé igazságtalannak. Bodonyi valóban nem volt komoly néprajzos, de egy hosszú életen át annyit dolgozott Sellye vidékének kultúrájáért, hogy érzésünk szerint jobb szót érdemelt volna. Az anyag szemléletességét nagy mértékben fokozzák a minden fejezetet illusztráló kitűnő fényképek, melyek önmagukban is néprajzi értékek.

Kodolányi, noha munkája átfogó, alapjában kompendiumot ír. Maga is hangsúlyozza, hogy teljességre nem tarthat igényt, mégis hiányoljuk a szociográfiai vonatkozásokat, annál inkább, mert a többször érintett gazdasági kérdések erre bő alkalmat adtak. Pedig a szerző élesen lát, sokat mondhatott volna, ha akar. Az „Egykéző pógárok" című fejezetben olvassuk, hogy „amikor az ormánsági nép sorsának ebbe a válságos korszakába került, papjaitól sem várhatott támogatást, mert közülük is többet érdekelt a sertés árfolyama, mint a nép érdekében vállalt kötelezettségeik," — a folytatás azonban elkanyarodik. Szívesen láttuk volna továbbá a ma már óriási terjedelmű néprajztudomány vázlatos ismertetését, éppen a népszerűsítés érdekében, legalább Frobeniust, Grimméket, azokat a szempontokat, melyek a parasztságot tartják az élet és a társadalmak legősibb hordozójának.

Ugyancsak a „Szokások, hiedelmek" c. fejezetben arról beszél a szerző, ami már napjaink izgalmasan érdekes fejleménye, sőt követelménye. Bármily kedvesek nekünk a falu régi, sajátos megkülönböztető jegyei, bele kell törődnünk, hogy pusztulásra vannak ítélve. A kultúra, a technika eredményei nem szorulhatnak csak a városok falai közé. A villany, telefon, rádió, gyorsuló ütemben tölti föl a szakadékot város és falu között. Lassan kihalnak a régi táncok, dzsessz perdül a helyükbe, a régi ételek közé konzervdobozok furakodnak, legények, lányok testéről lassan levásik a ködmön, bikla, és pantalló, blúz, felöltő kerül a helyére. Még a nem szocialista társadalmakban is ugyanez a folyamat, hát még nálunk, ahol a szocializmus építése sietve igyekszik hasonló szintre emelni a várost és falut. A paraszti élet színei máris sokat fakultak, vonásai a távolabbi jövőben nyilván egészen el fognak enyészni.

A néprajz feladata megőrizni ezeket az értékeket művelődésünk számára és ifj. Kodolányi János az „Ormánság" monográfiájával ennek a célnak szolgálatában időtálló művet alkotott.

WERNER ISTVÁN

Megmozdult a föld

Izgalmas ez a veszprémi könyv: tárgyában is, mert nagyszerű sorsforduló hírével siet az olvasóhoz; problematikájában is, mert alkalmat nyújt a kritikusnak elmélkedni az irodalmi riport jelenéről. Tíz újságíró és író vállalkozott arra, hogy egy tájegység meglehetősen szűk keretei között beszámoljon egy új életforma legeslegelső pillanatairól: amikor az új éppen váltja a régit, a legkonzervatívabb életforma — a modern létbe csap át. Ha egyetlen mondatba kellene sűrítenünk az alig több, mint 100 oldalas könyvecske tartalmát — ennyit írhatnánk: Így lett Veszprém-megye 224 községe, termelőszövetkezeti község.

Önkéntelenül kínálkozik az analógia... A harmincas évek elején a szovjet íróbrigádok, Gorkij kezdeményezésére Távol-Keletre indultak. A legnevesebbek: többek között Pavlenko, B. Jasienski vállalkoztak megörökíteni a hatalmas, történelmi jelentőségű vállalkozásokat. Noha ez élményből fakadó művek magyarul szinte teljesen ismeretlenek, mégis azt kell állítanunk, hogy némelyikük az élvonalban, a szovjet irodalom maradandó értékei között találta meg már a helyét. Mindez persze korántsem mértékként, vagy különösen értékítéletként íratott ide: a párhuzam érdekes számunkra! Napjaink eseményeivel szemben mindig élhet bennünk a gyanú — erre lesz kíváncsi az utókor. Itt, és nem másutt, fordul a világ, most *mozdult meg a föld.* Újságírói feladatok végzésére fokoznánk le az irodalmat? Nem hisszük. Az viszont világos, hogy a pillanatok hangulatát és történéseit megragadni nem az újságírás feladata, kizárólagos érvénnyel. Akár a szovjet példa, akár néhány magyar alkotás (utalásképpen hadd hivatkozzunk Tamási Áron *Szirom és boly* c. regényére), akár a jelen kötet néhány darabja meggyőzően illusztrálja igazságunkat.

A krónikás szerepe nem minden esetben hálás: az aktualitás sürgető kényszere néha a színvonal kárára érvényesül. A *Megmozdult a föld* egyes írásaira ugyancsak vonatkozik ez; az olvasó, ki immár egy esztendővel az események után, hideg fejjel próbálja megmérni az újságíró-írók hitelét — nem egyszer csalódik. Nem érthetünk egyet a Középdunántúli Napló kritikusával, aki a kötet színvonalát sommázván, a következő megállapításra jut: a *Megmozdul a föld* „irodalmi színvonala a hozzáértő szerkesztői kéz hatására sokfélesége ellenére is nagyjából egységes..." (1960. január 10-i szám.) Egyes írásokban a részletek igazsága nem összegeződik; előfordul egyfajta sematizmus, amely tényeket ír meg ugyan, ám inkább *szempontok,* mint az *élet* valóságos rendje szerint csoportosítja azokat. És talán éppen a szerkesztést lehetne hibáztatni: a kötet előszava azzal kecsegteti az érdeklődőt, hogy „a könyv sok hasznos módszert és tanácsot is tartalmaz." Természetesen, az irodalom nem valami, a társadalomtól független produktum, ám az effajta közvetlen segítséget elvárni tőle — nem helyes. A szerkesztőnek döntenie kellett volna: módszertani útmutatót, vagy irodalmi riportkönyvet szerkeszt?

A kötet két kiemelkedő írása: Szamos Rudolf *Bakonyi hajnal* és Tatay Sándor *Veszprémben megmozdult a föld* című vallomása. Szamos — mondhatnánk — egy falu „portréját" rajzolja meg Nemes újságírói eszközökkel — egyszerűen, sohasem irodalmiaskodva, mindig a valóság pontos ismeretéből merítvén. Tudja, mennyit és hogyan bír el az irodalmi riport az író személyes élményeiből és mennyit kell hozzáadagolni a más forrásokból szerzett adatokból, hogy egy végletes szubjektivitás ki ne billentse írását egyensúlyából. Tatay Sándor cikkét már ismerhetjük az *Élet és Irodalom* hasábjairól is. „Szűkebb hazám ez a táj." — Így kezdi Tatay, és ez a gyermekkori élményekből kinövő és a máig mutató írás így, némiképpen pályájának tükre. Önvallomás, ha úgy tetszik. Egy népi író, kinek múltja nem mentes a botlásoktól sem, megérkezett a szocialista valósághoz. Hitet tesz mellette, a magáénak vállalja. Ez Tatay írásának jelentősége.

A veszprém-megyei pártbizottság kezdeményezése helyes volt, ha a megvalósulás milyensége nem is egyezik mindig a szándékokkal. Alkalmat nyújtott egy kísérletre, melynek eredménye továbbiak-

ra biztat. Nem Veszprémben, vagy inkább — nem *csak* ott! Országosan kellene megkezdeni ezt, rendszeresen, gondosan előkészítve. Nem a külsőségekre, hanem a valóságos tartalomra helyezve a hangsúlyt.

Igazságtalanság lenne, ha nem említenénk meg névszerint is a *Megmozdult a föld* többi íróit: *Csaba* Imrét, *Cserháti* Józsefet, *Egerszegi* Ferencet, *Kása* Andrást, *Koncz* Istvánt, *Thiery* Árpádot, *Vágvölgyi* Lászlót és *Vasvári* Lászlót. Az illusztrációkat (melyek között — sajnos — akad néhány elsietett munka) *Bartha* László és *Nagy* Gyula készítették.

E. FEHÉR PÁL

A modern német líra kincsestára

(Európa Könykiadó)

Az angol lírát bemutató gyűjtemény megjelenése óta az Európa Könyvkiadó egymás után adja ki a nyolc-tíz kötetből álló sorozatokat. A jóminőségű diósgyőri papiroson gondos nyomdai munkával előállított és színes selyembe kötött, notesz nagyságú kis könyvek tetszetősek és örömei a könyvkedvelők folyton növekvő táborának. Kultúrforradalmunk eredményességét a „szép könyv" térhódítása is jellemzi már, és jellemzi a műszaki igényesség s a fejlettebb ízlés jelentkezése: a könyvvásárlók egyre szélesebb rétegeiben szólal meg a „bibliophilia", azaz a könyv igazi szeretete.

Könyvkiadásunk izgalmasabb problémáit nem is a könyv „megtermelésének", előállításának kérdései, hanem „tartalmi" irodalmi vonatkozásai jelentik.

A modern német líra kincsestára című sorozat (válogatta és szerkesztette: Hajnal Gábor) igen hatásosan mutat rá erre a tényre. És nem véletlen, hogy éppen ez az antológia érzékelteti leghatásosabban a válogtás, a szerkesztés, s nem utolsóként a fordítás nehézségeit, nem egyszer a megoldhatatlanságait.

A válogatást eleve kritikussá teszi az a körülmény, hogy van ugyan *egy német nyelv* (irodalmi nyelv), van *egy német irodalom*, beszélhetünk a többé-kevésbé *egységes német kultúráról*, ugyanakkor azonban számításba kell vennünk, hogy — Turóczi-Trostler József szavaival szólva — *hiányzik „a németség földrajzi, gazdasági, politikai-ideológiai egysége"*. (Nagyvilág, 1950/10. Turóczi-Trostler József: Új német irodalom).

A kiadó végeredményben arra vállalkozott, hogy egy történelmi, társadalmi, politikai, ideológiai stb. megosztottságban jelentkező, élő és növekvő irodalmat, *egy* irodalmat: a németség *jelen* irodalmát mutassa be. Ellenvetéseket kihívó feladat! Megoldásához Hajnal Gábor nyúlt hozzá, s végezte el a szerkesztés, a válogatás és részben a fordítás munkáját.

A legegyszerűbb dolog egyet nem érteni vele. Akár a bemutatott költőkről, akár a gyűjteménybe felvett versekről van szó, a vérmesebb ember minden másodiknál mondhatná: miért ezt, miért nem amazt választotta szerkesztő. Kifogásolni amazt választotta a szerkesztő. Kifogásolni lehetne az arányokat. Például: a sorozatban mindössze egy nyugatnémet költő szerepel hét NDK-beli költő mellett, ugyanakkor osztrák egy sem. Ellenvetéseket lehetne tenni bőven, indokolást is lehetne találni... Csakhát a megoldás valahol „az istenek térdén" fekszik, a jövő történelmében.

Az Utószóban Hajnal Gábor kifejti véleményét és magyarázatot ad válogatása szempontjairól, okairól, céljairól. Kerülni akarta a „felületi, látszat-ízelítőt" a teljesség hajszolásával, helyette inkább „szemléletes összképet" nyújtana úgy, hogy közben a teljesség igényéről átmenetileg és tudatosan lemond. Megemlíti viszont, hogy „Ezt az antológiát... az elkövetkező években több hasonló tárgyú, de szűkebb körre korlátozott, és e szűkebb vonatkozásban teljességre törekvő válogatás fogja nyomon követni..."

Ez a terv csak helyeselhető. Megvalósítása szükséges, de hasznos is lesz. A fölösleges viták elkerülése céljából épp ezért nem lett volna rossz a gyűjteményen jelölni, hogy ez a Modern német líra kincsestárának I. sorozata.

Mi az, ami az antológiából „átmenetileg" hiányzik, s mi az, amit már most ad? A modern német irodalom a századfordulótól napjainkig eltelt hat évtizedet öleli fel. Első nagy alakja: Reiner Maria Rilke, Hugo von Hofmannsthal, Stefan George csakúgy hiányoznak a modern német irodalom címkéjét viselő sorozat, ból, mint mellettük a kisebb kortársak, vagy hiányoznak az 1910-es években induló expresszionisták J. R. Becher és B. Brecht kivételével és a nyugatnémet költészet legjobbjai (Günther Eich, Rudolf Hagelstange, az osztrák származású költőnő: Ingeborg Bachmann stb.). Lehetne folytatni a sort, mert következetesen hiányoznak a fiatal költők innen is, onnan is, valamint hiányzik a Kuba (Kurt Bartel) által képviselt költőtípus bemutatása, noha „művészete jelentős és a szocializmus építése szempontjából értékes."

A leszűkített keretek és a korlátozott cél következményeként Becher és Brecht mellett egy költő kivételével csupán a szocializmust építő Németország: a Német Demokratikus Köztársaság „legjelentősebbjeit és legkiforrottabbjait" mutatja be a gyűjtemény a magyar közönségnek. Ily módon jut el a magyar olvasóhoz Erich Arendt, Louis Fürnberg, Stephan Hermlin, Peter Huchel és Georg Maurer költészete, igazolva a jeles marxista esztéta, Karl Schönewolf szavait: „A szocializmus legnagyobb feladatai egyikének tartja, hogy a tömegeket elvezesse a nemzet, valamint *más nemzetek* kultúrájához". Elsősorban a szocializmus megvalósításán dolgozó népek kultúrájához, tehetnők mi hozzá teljes joggal.

Nyugat-Németország lírikusait — mintegy mutatóba — mindössze egyetlen költő, mégpedig az „egész nyugatnémet költészet hangvételének keserűségét, nihilista szellemiségét" jellegzetesen érzékeltető költő: Karl Krolow képviseli.

A részletesebb ismertetést *Johannes R. Becher* (1891—1958) és *Bertolt Brecht* (1898—1956) személyével és költészetével kell kezdeni, részben azért, mert az antológia legidősebbje és ők a legismertebbek, részben és nyomatékosan azért, mert az expresszionista kezdet után (1910-es évek!) az expresszionizmussal való teljes és tudatos szakítás útján (J. R. Becher), vagy az expresszionizmus bizonyos elemeinek megőrzése mellett (B. Brecht) megteremtői lettek a szocialista irodalomnak: „életükkel és költészetükkel a munkásmozgalomhoz kapcsolódtak." (Hajnal G.).

Becher és Brecht végezték el az új irodalom megalapozását. Már pedig: „Az új német szocialista költészet egyik korszakalkotó jelentősége éppen abban áll — s ez különbözteti meg a dekadencia, az irracionalitás, a misztika nyugati költészetétől — hogy hosszú idő után ismét érzékelteti tudja: minden nyelvi elemben, szókincsben, a mondatritmus törvényeiben századok és évezredek története, a gazdasági alépítmény és a társadalmi lét, világnézetek versenye, a nemzeti „etosz" változásai tükröződnek; az anyanyelv meg nem szakadó párbeszéd, amelyben az ősök beláthatatlan sora felel mindenkor a beszélőnek." (Turóczi-Trostler József: i. m.)

A Becher-gyűjteménybe felvett versek jelentős része a Hazatérő című kötetben (szerkesztette: Kardos László és Gábor Andor. 1951) már megjelent. Becher — 1918-tól tagja volt a kommunista pártnak, ez időtől a munkásmozgalom aktív harcosaként élt és működött, ezért börtönbe hurcolták, majd emigrációba kényszerült, élete utolsó éveiben pedig a NDK kultuszminisztere volt — az Én problémáitól jutott el a Mi problémáihoz és a polgári hanyatlással való szenvedélyes szembefordulás költőjéből fejlődött a közösség szenvedélyes költőjévé:

„A huszadik század első felében
Költöttem én. A változó idők
Minden gyötrelméről, mit elviselt
Az ember akkor."

(„A húszadik század első felében — Lotor László ford.)

Énekelt a „sötét", a „szörnyű kor"-ról, a hitlerizmusról: a „Pokoljárás"-ról, a hazáról, mely gyásza lett („Németország, gyászom"). A „Thomas Mannhoz, weimári látogatásakor" című versében megfogalmazza nemcsak a nagy író, hanem önmaga és az új, a szocialista költészet érdemét is:

„A nyelv szentségét óvtad meg kemény
Szerelemmel..." (Kardos László ford.)

Verseinek fordítói között sok kitűnő névvel találkozunk (Szabó Lőrinc, Nemes Nagy Ágnes stb). Kétségtelen, hogy szín-

vonalas, szép fordítások teszik a kötet zömét. A sok fordító között azonban Becher arculata zavaros megvilágítást kap.

Bertolt Brecht verseit Csorba Győző fordította. Ez a körülménye magában véve fontos tényezője a költő biztonságosabb és alaposabb megismerhetésének.

Brecht eredetileg orvosnak készült s az első világháborút orvostanhallgató-asszisztensként katonakórházban élte és gyötrődte át. Alkotótehetségének igazi területe a dráma.

Brecht verseinek átültetése, költészete varázsának érzékeltetése nem könnyű feladat. A Gondolat költője ő, a Gondolaté, mely

„Mezítelen, dísz nélkül
Lép eléd, nem szégyenkezik, mivel
Hasznosságát szilárdan érzi."
(„A Gondolat a klasszikusok műveiben")

„A kommunizmus dicsérete" is az értelem megelégedettségéből keletkezik:

„Ésszerű, mindenki megérti. Könnyű."

A befejezésben is az elemző ész dicsér:

„Nem a talány.
Hanem a megoldás.
Amaz egyszerű dolog.
Amit nehéz csinálni."

Ime, ez Brecht! A Gondolat költője, akinek eredendő magatartása az Egyszerűség, és egyetlen hivatása az Agitáció. (Mily magával sodró, mily frissítő szépségű a Honfitársaimhoz című *agitációs* vers!)

Brecht költészetéről szólva: a fordítás is ama egyszerű dolog, amit nehéz megcsinálni. Csorba Győző egyénisége, költői hangvétele nincs közeli rokonságban Brechtével. A német költő „száraz szépségű" nyelve, „képtelen", azaz a képsorokat nélkülöző, inkább elvont, nem egyszer már a képletig leegyszerűsödött előadása idegen Csorba Győző egyéniségétől, szemléletétől és hangvételétől. Mégis, a magyar Brecht megragadó, s bármennyire paradoxonszerű: igazi Brecht.

„Ich, Bertolt Brecht, bin aus den [schwarzen Wäldern.
Meine Mutter trug mich in die Städte [hinein,
Als ich in ihrem Leibe lag. Und die [Kälte der Wälder
Wird in mir bis zu meinen Absterben [sein."
„Én, Bertolt Brecht, a mélyfekete erdők
Fia vagyok. Anyám, mint magzatot,
Hozott a városokba. Ám az erdők
Fagya halálomig bennem vacog."
(„A szegény B. B.-ről)

Érdekes nyomon követni a német vers átfordulását nagyon szép magyar verssé: „Von der Freundlichkeit der Welt" így válik „A világ nyájasságáról" szóló dallá:

„Auf die Erde voller kalten Wind
Kamt ihr alle als ein nacktes Kind.
Frierend lagt ihr ohne alle Hab
Als ein Weib euch eine Windel gab."

„Szeles, fázós, földre, emberek,
Mind ruhátlan testtel jöttetek.
Nincstelen, míg — mert fagy kamra [mart —
Asszonykéz pólyába nem takart."

A példákat lehetne szaporítani.

Csorba Győző elmélyültségét, fordítói és költői lelkiismeretességét mi sem dicséri jobban, minthogy alig akad egy-két erőtlenebb megoldás. „Költészetalatti" megoldása viszont egy sincs.

Erich Arendt, proletár származású költő, 1903-ban született. Tanítói pályára készült. 1926-tól tagja a Kommunisták Németországi Pártjának. Hitler idejében Francia-, majd Spanyolországba emigrált. A spanyol szabadságharc bukása után Columbiába menekült.

Verseit Tímár György fordította magyarra.

Nem lehetett célom, hogy a Modern német líra kincsesházában megjelent fordításokat vagy akár csak egy kis részüket egybevessem a német eredetivel. Becher, Fürnberg és Brecht néhány verse kivételével hozzá sem juthattam a német szövegekhez. A gyűjteményt épp ezért csupán a magyar olvasó szemével nézem, az átlagos olvasóéval, aki igyekszik felfedezni, megszeretni és meghódítani a maga részére napjaink német költészetének eleddig ismeretlen vagy csak kevéssé ismert alkotásait.

Arendt versei szembetűnően sajátos, exotikus ihletésű költői látásmódról tanúskodnak. Képzelete túlburjánzik, spa-

nyol, sőt délamerikai ösztönzések izgatják, kifejezéseiben a mondanivaló sokszor bizony nehezen követhető. Ráadásul az olvasónak nem egyszer az az érzése, hogy a fordító nem siet segítségére, s olykor talán maga a fordító fokozza a telítettséget:

„Fekete lányok
Hevernek alva
A földpőre földön." (Karibi ég)
„A tengerekre, tágas távolokba
Egy álomkép fájdalma zaklatott;"
. . . . . .
„De kél a láthatáron újra zátony,"
(„A hét sziget éneke VII.")

Szépséghibák-e, vagy pedig egy sajátos műfordítói felfogásnak megvalósulásai ezek a megoldások — nehéz lenne eldönteni. Egy bizonyos: Tímár György egészében véve komoly értékű munkát végzett és Erich Arendt költészetét közelhozta az olvasóhoz. A „Mallorcai aratódal", a „Hiddensee", „A hét sziget éneke" című versek emlékezetesek maradnak.

Louis Fürnbergről költőtársa, Kuba állapítja meg, hogy a proletárköltők között jelesül az ő, aki az egyéni lét tényeit, jelenségeit társadalmi-szocialista szintre tudja emelni művészetében, az a költő, aki legmélyebben személyes vonatkozású versében alkot mély politikai költeményt.

Louis Fürnberg 1909-ben született Iglauban (Morvaország). A harmincas években tevékeny részese a csehszlovákiai német művészeti mozgalmaknak. Csehszlovákia német megszállása után letartóztatták, később emigrált. 1954-től haláláig Weimárban élt. (Meghalt 1957-ben.)

Fürnberg költészete Simon Istvánban jó tolmácsra lelt. Az „Ajánlás"-ban harcos, szinte harcias egyéniségnek mutatkozik be a csehszlovákiai német költő: „Verseim, ti fegyver legyetek!" Azonban hamar kiderül, — Simon nagyon bensőséges hangvétele még csak fokozza e felismerés gyors bekövetkezését — kiderül, hogy Fürnberg rokonlélek Radnótinkkal:

„Álomban és ébren
Eljutunk tehozzád:
Boldogságunk
Csak te vagy Csehország." („Csehország")

„Drótok mögé és rőt falak tövébe
Húzódva állnak....
.....
Föld alá, nyirkos, penészes vacokba
Fekszenek ők le, s ébren álmodozva
Csókkal álmodnak és virágözönnel."
(„A foglyok)

Lám, mindkét költő — Radnóti is, Fürnberg is — az a lélek, akinek a jóság, a bensőséges érzelem, a szépség, az álom, a gondolat, az erkölcs és hasonló más a „fegyvere".

„Te kicsi szív, kis fájdalom...
.....
Szegény az álmod.
.....*-mégse tudod azt*
Mi győz a télen s hoz tavaszt?
Harc s türelem! Lám, ennyi!!" („Április")

Nagyon rokonszenves költő, igazi lírikus. Nem egy verse „Emlék marad, amely, Nem múlik el soha." („Valse triste")

Simon István fordítása méltóan tolmácsolja Fürnberg költészetét.

Stephan Hermlin 1915-ben, Chemnitzben született. 1936-ban emigráció lett a sorsa, s a háború után került vissza hazájába. 1947-től a NDK-ban él. József Attila verseinek németre fordításáért is megérdemli a magyar olvasó fokozottabb érdeklődését.

Költészetének fő témái: „A nagyvárosok kínja", amely elviselhetetlenül *nagy*, azzá növelte a kapitalizmus, „a jóravaló emberek" harca a kapitalizmus szörnyszülöttje: a fasizmus ellen, az „emlékezés... Birkenau hamvaira", a „csodás kornak", az ifjúságnak múlásán érzett szorongó fájdalom, általában az egyéni és a közösségi lét problémái. Érdekessége költészetének, hogy műfaj, versforma, intonáció tekintetében gyakori az irodalmi, irodalomtörténeti ihletés, indítás. A ballada-műfaj, a hármasrímű versszakok, terzinák, triolett, változatos rímképletek s hasonlók jellemzik.

Garai Gábor pompásan, bravúrosan szólaltatja meg ezt a különös ötvözetű költészetet:

„Hallom már a Jövőt, gyönyörű hegedű-riadó szól.
Hallom a holtak halk oboái zokogta zenét.

Holnap hattyúi! Hófehér városok! Ó, te a sorból
Elhullt vértanú, oltalmadba te végy."
(„Kiáltás a hajnalért" az „Emlékezés" című sorozatból.)

Peter Huchel 1903-ban született Berlin—Lichterfeldében. Falun nevelkedett, Berlin, Freiburg, Bécs egyetemein végezte tanulmányait. Sokáig élt Franciaországban, járt hazánkban, Romániában, Törökországban.

Természetábrázolása gazdag. Mindent meglát, mindenre érzékeny, s minden képpé formálódik benne:

„*A barna fal izzik a fényben,*
Ledől a szélben, zúgva száll.
Asszonyok jönnek hullt levélen,
Vállukon rúd, háton kosár." (*Ősz*")

A történelmet, a népek s társadalom mozgását is hevesen érzékeli:

„*Láttam a dicső háborút.*
Mint a halál torz kardmarkolata,
Útszélen a hóban zörög
Egy lócsontváz fagyottan.
A hóban csak holló kapar s dögöt talál,
Hol csontot szél harap s vasat rozsda [zabál."
(„Visszavonulás I.")

„*Eltűnt az út Sztálingrád alatt*
S a hó hullakamrájába szakadt."
(„1942. december")

Peter Huchel verseit Hajnal Gábor fordította. Ugyanő mutatja be magyarul Georg Maurer költészetét

Georg Maurer 1907-ben, Szászrégenben (Erdély) született. 1926-ban került Németországba, ott a lipcsei, majd a berlini egyetemen folytatta bölcsészeti és nyelvészeti tanulmányait. Lipcsében él, író-iskolában tanít. „Georg Maurer a szonettformáknak nagy mestere. Írói, emberi, politikai hitvallását 42 szonettből álló versciklusban írta meg" — mondja róla fordítója.

„Vénusz dicsérete" című szonettfüzére a modern szerelmi költészet legszebb alkotásai közé tartozik:

„*Ha Vénusz lép be, másképpen ragyognak*
Lépcsőfokok, kilincsek és szobák;
.....
Kezünk könnyű lesz s a meleg homályban
Összefonódó ujjunk dalba csendül
S az áradó gyönyör ölébe kapja."

Az érzelem, a gondolat és a kifejezés egyetemes gazdagsága jellemzi Maurert.

Hajnal Gábornak mindkét költőt sikerült úgy bemutatni, hogy költői arculatuk minden vonása élesen kirajzolódik az olvasó előtt, művészetük gazdagsága és sokrétűsége pedig hiánytalanul szemlélhető.

A nyugatnémet költészet képviselője a sorozatban *Karl Krolow*. 1915-ben született, Hannoverben. 1948-tól kezdve egy sor verskötete jelent meg.

Nagyon érdekes egyéniség. Versei — minden kis részletükben, szókapcsolatukban is — mintha mindig a létezés rejtélyeit akarnák leleplezni, felfedni, mintha az életet teremtő titkokat akarnák tetten érni:

„*Késük eléri röptében*
Az éj kéklő függönyét
S kicsorbul az éles szélben,
Melyben fönn virraszt a lét."
(„Elhagyott part")

„*Fekete kő a cseresznye szivében,*
Fekete kő a férfi szivében,
Az é n szivemben!
.....
Hol vagy hát?..."
(„Fekete kő")

Költészete a szürrealizmussal rokon — legalábbis így látszik a távolból — s annyi tiszta líraiság szólal meg benne az emberség felelősségteljees hangján, hogy csak örülhetünk versei megjelentetésének.

Raics Tibor fordítása elmélyült, könnyed és zengő. Nagy mértékben hozzájárul ahhoz, hogy Karl Krolow közeli ismerősünk, barátunk legyen.

ALAKSZA AMBRUS

Cao Hszüe-csin — Kao O: A vörös szoba álma

(Európa Könyvkiadó)

A Világirodalom Klasszikusai sorozatában jelent meg a kínai regényirodalom egyik legjelentősebb alkotása, Cao Hszüe-csin: „A vörös szoba álma". A kétkötetes mű nem öleli fel az eredeti teljes regényt, hiszen a fordítás — Lázár György munkája — nem kínaiból, hanem Franz Kuhn rövidített német fordításából készült. Mégis igen örvendetes, hogy magyar nyelven olvashatjuk ezt a nagyszerű irodalmi alkotást: közvetlen ismerete nélkül világirodalmi tájékozottságunkból egy jelentős mozaik hiányzott.

Kínában az irodalom értelmezése hosszú időn át más volt, mint nyugaton. Ott a klasszikus irodalomba a tudományos, filozófiai, történelmi műveket és a költészetet sorolták; a drámát és a regényt alacsonyabbrendű alkotásnak ítélték, mert azt tartották, hogy annak alapja nem a való élet, hanem csak a képzelet. Mivel a regényt mint irodalmi alkotást, oly alacsonyra értékelték a „kínai regényírók nem merték tudtára adni a közönségnek, hogy leereszkednek olyan alacsony dolgokhoz, mint a regényírás." (Lin Yu-tang: Mi kínaiak) Az irodalomművészet legmagasabb fokának a versírást tekintették, és ebben bizonyos fokú jártasság megszerzése az általános műveltség kellékét jelentette.

Ennek az értékelésnek a következménye az, hogy a dráma és regényirodalom nem tekint vissza nagy múltra, és ezeknek a műveknek írói sok esetben ismeretlenek maradtak. Így volt ez „A vörös szoba álmá"-val is, amelynek első nyomtatott kiadása 1792-ben jelent meg, de csak 1917-ben állapította meg dr. Hu Shih irodalomtörténész véglegesen, hogy a mű szerzője, Cao Hszüe-csin, a kínai próza egyik legnagyobb mestere. Ő azonban korai halála miatt művét nem tudta befelyezni, s az utolsó fejezeteket barátja, Kao O írta.

A regény a Csia család történetén keresztül ismertet meg a kínai patriarkális életformával, s a család tagjaiban olyan embertípusokkal, akik hordozói koruk társadalmi és jellegzetesen kínai emberi problémáinak.

A történet középpontjában Pao-jü áll, a család serdülő korú fiú leszármazottja. A jómódban élő család elkényeztetett tagja, nemcsak azért, mert leánytestvérei és unokatestvérei között ő a családi név továbbvivője, hanem azért is, mert születéséhez különös történet fűződik. Pao-jü szájában egy fényes jade-kővel született, amelyet mint értékes talizmánt hordott zsinórra fűzve nyakában. A kő — a regény beállítása szerint — a fiú szellemének mintegy részét képezte; sikerek és szerencsétlenségek titka a kő erejében rejlett.

Az egész család kényeztette Pao-jüt, csak atyja, Csia Cseng volt fiához szigorú. Ő, a nagytekintélyű állami hivatalnok elvárta, hogy a fia szorgalmasan tanuljon, az államvizsgát jó eredménnyel letegye, és ezáltal ő is méltó hivatalt nyerhessen el. Fia tétlen életével, unokatestvéreivel és a szolgálólányokkal való könnyed szórakozásaival csak ő nincs megelégedve, és még akkor is szidja, lebecsüli a fiú előrehaladását, amikor az rendkívüli tehetségről tesz tanúbizonyságot.

Az anyahercegnő, Cseng úr anyja, a regény egyik remekül ábrázolt egyénisége. Tekintélye, határozottsága egyik fenntartója a család harmonikus életének. Bár idős korában rossz látása, hallása miatt nem mindig tudja felismerni környezete történéseit, mégis mindenről értesül, mintegy megérezve az eseményeket, és következetes, de szeretettől sugallt intézkedései megoldják a családban felmerülő legnagyobb nehézségeket is.

A család nő tagjai közül Kék Drágakő, Hao-csaj és Főnix a legkiemelkedőbbek.

Kék Drágakő és Pao-jü között a lánynak a családba kerülésétől kezdve mind elmélyülőbb szerelem fejlődik, ami végül is a leány tragikus halálához vezet. Kék Drágakő születési korán elhaltak, s így került kora árvaságában az anyahercegnő házába. Pao-jüvel találkozásuk percétől vonzalmat éreztek egymást iránt. „Mint

fénymáz az agyaghoz, úgy kötődtek ketten egymáshoz, s elválhatalan párrá lettek. Napközben egymás mellett ültek és kéz a kézben jártak-keltek, esténként hosszan álldogálva gyöngéden búcsúzkodtak egymástól, s aztán egyazon fal két oldalán aludtak." De mindketten ingerlékeny, túlérzékeny természetűek voltak, akik kicsinyességekkel bántották meg egymást, s így szerelmük nem békés boldogságot, csak örömöket és fájdalmakat okozott.

Különösen sok bánatot okozott Kék Drágakőnek a másik unokatestvér, Pao-csaj, aki szebb volt nála, s higgadt természetét nem befolyásolták annyira a hangulatok, az érzelmek, mint Kék Drágakőét.

Pao-jünek tetszett Pao-csaj is, és nem volt elég érett és tapintatos ahhoz, hogy különbséget tegyen a két barátság között. Ezzel féltékennyé tette Kék Dragakőt, ami bizony sokszor megzavarta barátságukat, s a lánynak mélységes fájdalmat okozott. De szeszélyes hangulatai után Pao-jü is ráébredt arra, hogy mennyivel többet jelent számára Kék Drágakő, mint bárki más. Amikor egyszer mint rémületes lehetőség tűnt fel előtte, hogy Kék Drágakő nem lehet az övé — s amikor a jade-kövét is elvesztette —, eszét vesztve esett önkívületbe. Hiába jöttek az orvosok, és tett meg mindent a család, hogy meggyógyítsák kedvencüket, mégis úgy látszott, hogy szellemének zavartsága pusztulását fogja jelenteni. De ekkor egy taoista pap visszahozta az elveszett jadekövet, s ezzel együtt visszatért a fiú egészsége is.

Eközben életkörülményeiben — tudtán kívül — rettenetes változás következett be. Kék Drágakő betegsége miatt a család elhatározta, hogy Pao-csaj lesz Pao-jü felesége. Kék Drágakő, látva, hogy nem lehet Pao-jüé, nemhogy a gyógyulásra, inkább a halálra vágyott; s Pao-jü betegsége idején meg is halt. Pao-csaj viszont vállalta, hogy a beteg fiú felesége lesz; azt remélték, hogy így a fiú egészsége is visszatér. Amikor Pao-jü visszakapta jade-kövét és meggyógyult, rádöbbent, hogy miként vezették félre, és tették Kék Drágakő helyett Pao-csajt feleségévé. Újraéledt szelleme fájdalmasan siratta az elveszett Kék Drágakőt, s nem vágyott másra, mint a jade-követ visszahozó szerzetes barátságára. El is megy vele, s maga is szerzetes lesz. A család egyetlen vigasztalása az, hogy Pao-csaj méhe áldott terhet hordott.

A történet az elmondott mese keretében a 17-18. század kínai társadalmáról érdekes képet fest. Nagyszerű, fordulatos meseszövésével, kitűnő jellemzésével is maradandó értéke a világirodalomnak.

Lin Yu-tang a szerelmi regény legjobb képviselőjének mondja „A vörös szoba álmá"-t, amelyet „minden kínai — férfi és asszony egyaránt — hétszer vagy nyolcszor olvasott". Kétségtelen, hogy a szerelem minden cselekvés indítéka és irányítójaként húzódik végig a történeten. Pao-jü és Kék Drágakő tragikus szerelmén kívül ott van minden egyes szereplő életében ez a központi érzés, amely boldogságba, vagy örömökbe, fájdalmakba vagy kétségbeesésbe sodorja életüket, amely egyszer az élet vágyát lobbantja lángra, máskor csak a halálban talál megoldást. Megérinti a szerelem kísértése még Miao-jüt, a Jégmadárkalitkában lakó szép, fiatal remetelányt is, akinek nehéz harcot kell megvívnia, hogy Buddha szolgálatára szentelt életében a kísértésnek testébe bújt démonait legyőzhesse. Pao-csaj higgadt szerelmét az áldozatvállalás teszi harmonikusabbá. A szolgálólányok között Gyöngyszem, Kakukk, Ping-er, Aranypánt, Mandarinkacsa urukhoz vagy úrnőjükhöz való hűséges vonzódása, szeretete az érzelmek széles skáláját rajzolja.

Az emberi vágyak ábrázolásának gazdag skálája is klasszikussá emeli ezt a regényt. A tizennyolcadik századbeli kínai ember testi, szellemi és transzcendens vágyai egyaránt felébrednek a regény alakjaiban. A Csia család a kor jellegzetes kínai mandarin-családjai közé tartozik, amely magában hordja a néptől való elszigeteltségében ennek a társadalomnak szükségszerű pusztulását. Szellemi vágyaik teljesülését elsősorban a költészetben keresik. A család tagjai megalakítják a Begonia klubot, ahol egymással versenyeznek a versírásban. Transzcendens vágyaikat viszont a szellemvilágnak tulajdonított befolyások, a Budd-

hista és taoista szerzetesekkel való kapcsolataik révén ismerjük meg.

Bár a regény a tizennyolcadik század kínai életébe vezet, mégsem érezzük távolinak alakjait. Természetük, hajlamaik annyira emberiek, hogy az évszázados távlaton és a kelet messzi világán át is. azoknak a közös emberi tulajdonságoknak a kicsendülését érezzük, amelyek testvérré tesznek minden embert, és amelyek hű ábrázolása világirodalmi értékké emelhet egy regényt. Ezekért a tulajdonságaiért emelkedik túl „A vörös szoba álma" az érdekes olvasmányon, és válik maradandó irodalmi értékké.

SIPTÁR LÁSZLÓ

A Jelenkor tehetségkutató pályázatának eredménye

A Jelenkor 1959. december 31-én zárult tehetségkutató pályázatára mintegy ötszáz pályamű érkezett. A bírálóbizottság a pályaművek felülvizsgálása során az alábbi szerzők műveit ítélte díjazásra méltónak, s a pályázati felhívás feltételeinek megfelelően az e célra előirányzott 5000 forintot a következők szerint osztotta el:

I.	*Polgár András* Orosháza, Határőrség	1000,— Ft
II.	*Csalló Jenő* Budaőrs, Templom tér 15.	500,— Ft
	Kovács János Bpest, VI., Hajós u. 43., f. 1.	500,— Ft
	Lukácsi László Jászalsószentgyörgy, Fő út 61.	500,— Ft
	Tari János Kaposvár, Megyei Tanács Műv. Oszt.	500,— Ft
III.	*Bárczy János* Miskolc, Széchenyi u. 33.	300,— Ft
	Mihalik Zoltán Pécs, Sallai u. 17.	300,— Ft
	Petőcz Miklós Győr, Sztálin u. 8. II. 9.	300,— Ft
	Temesi József Tát, Paár M. u. 9.	300,— Ft
IV.	*Fazekas Lajos* Regöly, Árpád u. 489.	200,— Ft
	Gera Sándor Kecskemét III., Pruis Lajosné u. 5.	200,— Ft
	Szabó Mária Győr, Árpád u. 12., I. em.	200,— Ft
	Ungár Jenő Bpest, XV., Mezőhegyes u. 18.	200,— Ft

A Baranya megyei Tanács felszabadulási pályázatának eredménye

A Baranya megyei Tanács által meghirdetett felszabadulási képzőművészeti és irodalmi pályázatra 78 képzőművészeti alkotás és 43 irodalmi mű érkezett be. Ezek elbírálása után a bírálóbizottság a pályázatra kitűzött 10—10.000 forintos pályadíjat a következőképpen osztotta meg:

A képzőművészeti pályázat díjnyertesei:

Simon Béla: „Új istálló"	5000,— Ft
Martyn Ferenc és *Bizse János:* „Tanműhelyben"	5000,— Ft
Lantos Ferenc: „Új városrész épül"	5000,— Ft
Soltra Elemér: „Pihenők"	3000,— Ft
Platthy György: „Turbinaszerelés"	2000,— Ft

Az irodalmi pályázat díjnyertesei:

Pákolitz István: „Szobrász" c. versciklusért	1500,— Ft
Thiery Árpád: „Bokáig érő víz" c. kisregényért	1300,— Ft
Marsall László: „Híd és folyó" c. egyfelvonásos drámáért	1200,— Ft
Marsall László: „Hét ének a szabadságról" c. versciklusért	1000,— Ft
Mészáros Ferenc: „Vörös jégtábla" c. novelláért	1000,— Ft
Vasvári Ferenc: „Szeretlek" c. egyfelvonásosért	1000,— Ft
Lemle Géza: „Matyika" c. elbeszélésért	800,— Ft
Vasvári László: „Hűség" c. novelláért	700,— Ft
Kökény László: „Tenyér a tenyérhez" c. versciklusért	500,— Ft
Rózsa András: „Valló évek" c. versciklusért	500,— Ft
Zsalus Ferenc: „Kutyaszorító" c. egyfelvonásosért	500,— Ft

A beérkezett pályaműveket a továbbiakban a Jelenkor szerkesztőbizottsága veszi át, s mind a díjazott, mind a nem díjazott pályaműveket a folyóiratban való közlés szempontjából bírálja el. Az arra alkalmas műveket a következő Jelenkor-számokban közöljük.

Felelős kiadó: Takács Gyula

Készült 3000 példányban

60-2235 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső

FIATALOK

Gyevi Károly: Pártoló sorok — — — — — — — — — — — — — — — — — 73
Kovács Emil: Árnyék nélküli fák (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 77
Gyevi Károly: Esztergomban (vers) — — — — — — — — — — — — — — — — 81
Turi Klára: Hogy ilyen vagyok (vers) — — — — — — — — — — — — — — — 81
Somlai Iván versei — 82
Gombkötő Gábor István: A tolvaj (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 83
Lukács Ottó: Elégedetlen (vers) — — — — — — — — — — — — — — — — 86
Rózsa András: Kőhideg zengés eddzen (vers) — — — — — — — — — — — 87
Antalffy István: Lajcsi (vers) — — — — — — — — — — — — — — — — — 87
Búzás Huba: Piaci naplemente (vers) — — — — — — — — — — — — — — 88
Kerék Imre: Őszi harsonák (vers) — — — — — — — — — — — — — — — 88
Cs. Nagy István: Születésnapi láz (vers) — — — — — — — — — — — — 89
Csörnyei Sándor: Képeslap (vers) — — — — — — — — — — — — — — — 89

DOKUMENTUM

Bárdosi Németh János: „Nádi hegedű" (Emlékek Móra Ferencről) — — — — 90
Kávássy Sándor: Medgyessy Ferenc Somogyban — — — — — — — — — — 93
Hernády Ferenc: Könyvégetés Pécsett a 18. században — — — — — — — — 95

VITA

Tímár György: A modern líra néhány kérdése — — — — — — — — — — — 96
Seres József: Modernizmus és az új tartalom — — — — — — — — — — — 103

JEGYZET

Tüskés Tibor: Film és irodalom — — — — — — — — — — — — — — — — 109
Csordás János: Az Ady-szobor tövében — — — — — — — — — — — — — — 111

SZEMLE

Gyurkó László: Tornai József: Paradicsommadár — — — — — — — — — — 113
Szöllösy Kálmán: Gazdag Erzsi—Lukáts Kató: Száll a sárkány — — — — — — 115
Werner István: ifj. Kodolányi János: Ormánság — — — — — — — — — — 116
E. Fehér Pál: Megmozdult a föld — — — — — — — — — — — — — — — — 118
Alaksza Ambrus: A modern német líra kincsestára — — — — — — — — — 119
Siptár László: Cao Hszüe-csin—Kao O: A vörös szoba álma — — — — — — — 124

HIREK

KEPEK

A címlap *Soltra Elemér*, a belső rajzok *Bojár Iván* munkái

A műmellékleten:

Simon Béla: Új istálló
Martyn Ferenc—Bizse János: Tanműhelyben
Lantos Ferenc: Új városrész épül
Soltra Elemér: Pihenők
Platthy György: Turbinaszerelés
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva*)

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MŰVEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

FIATAL ÍRÓK KÖNYVTÁRA:

Békés József:	Három királyok
Galambos Lajos:	Gonosz kátyú
Gerencsér Miklós:	Égre nyíló ablak
Ladányi Mihály:	Az út kezdete
Mocsár Gábor:	Ördögdomb
Tóth Sándor:	Gerinctörés
Tornai József:	Paradicsommadár

ÚJ REGÉNYEK, ELBESZÉLÉSEK:

Barta Lajos:	Öten a hóban
Bóka László:	A Karoling trón
Dallos Sándor:	A déli szél
Dános Miklós:	Üzenet a tetőről
Győry Dezső:	A nagy érettségi
Nagy István:	Szívesen, máskor is!
Sütő András:	Tártkarú világ
Szövérdy Gyula:	Pogány tüzek
Veres Péter:	A kelletlen leány

Jelenkor

A TARTALOMBÓL:

ANGYAL ENDRE
BERTHA BULCSU
CSORBA GYŐZŐ
ERDÉLYI JÓZSEF
FÁBIÁN ISTVÁN
LOVÁSZ PÁL
MARSALL LÁSZLÓ
PÁL JÓZSEF
SZINNYEI JÚLIA
THIERY ÁRPÁD
IRÁSAI

DOKUMENTUM * VITA
JEGYZET * SZEMLE
MŰMELLÉKLET

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

3.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. 1960. III. évf. 3. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj: 48, —Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Varga Imre: Családi pofonok (elbeszélés) — — — — — — — — — — 1
Pál József versei — — — — — — — — — — — — — — — — 5
Marsall László versei — — — — — — — — — — — — — — 7
Mészáros Ferenc: Vörös jégtábla (elbeszélés) — — — — — — — — — 10
Moldvai Győző versei — — — — — — — — — — — — — — 17
Hegedűs László versei — — — — — — — — — — — — — — 18
Thiery Árpád: Bokáig érő víz (regényrészlet) — — — — — — — — — 19
Nyerges András versei — — — — — — — — — — — — — — 33
Debreceni Klára: Euridiké búcsúja (vers) — — — — — — — — — — 34
Tellér Gyula versei — — — — — — — — — — — — — — — 35
Bertha Bulcsu: Forró szél jött (elbeszélés) — — — — — — — — — 36
Erdélyi József: Libárdi (vers) — — — — — — — — — — — — — 41
Csordás János Testamentum (vers) — — — — — — — — — — — — 43
Ordas Iván: A szerelmeslevél (elbeszélés) — — — — — — — — — — 44
Lovász Pál: Gyermekversek — — — — — — — — — — — — — — 51
Zsikó Gyula: Epigrammák — — — — — — — — — — — — — — 52
Tenagy Sándor: Strófák, madártávlatból (vers) — — — — — — — — 53
Kautzky László: Lia (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 54
Versek a Carmina Burana-ból. *Csorba Győző* fordításai — — — — — — 57
Szinnyei Júlia: Apa nélkül (regényrészlet) — — — — — — — — — 61
Tarbay Ede versei — — — — — — — — — — — — — — — 69
Kárpáty Csilla: Szelek (vers) — — — — — — — — — — — — — 70
Bihari Sándor: Nyár páváskodik (vers) — — — — — — — — — — 70

Varga Imre

Családi pofonok

SZOMBATON magam voltam már csak az iskolában. Kutyik harangozó rég elhúzta a levesnótát, amikor mérgesen megcsördült a telefon. Felvettem. Éppen engem keresett egy férfi hang.

— Jó, hogy elcsíplek, Imre bátyám — hallottam. — Éppen rád gondoltunk most.

— Kik, ha szabad kérdeznem? — lepett meg a gyanakvás. Nem egészséges az, ha szombaton délben gondolnak az emberre.

— Nahát! Igazán nem ismertél meg? Sajti vagyok, a járási pártbizottságtól. Sajti Gábor. Mondd csak, komám, mi a holnapi programod?

Behunytam szemem. Felködlött előttem: hétfőn reggel kilenckor a megyeszékhelyen konferenciát vezetek a filozófiai továbbképzésben résztvevő pedagógusoknak. Nem éppen elmismásolható dolog, jócskán akad átlapozni való. Különösen, hogy pénteken éjjel érkeztem vissza iskolalátogatásomról. Fátyolos tehát a hangom, amikor tájékoztattam Sajtit teendőimről.

—No barátom, tudod mit? Kössük össze ezúttal az elméletet a gyakorlattal. A túlsó oldalon már majd az egész istenség belépett a szövetkezetbe. De akad ott pár makacs ember. Akik, tudod, szabályosan sündisznóállásba húzódtak. És nem lehet rajtuk kifogni sem érvvel, se komázással, semmivel. Nem volna kedved egy kis szellemi birkózásra? Mert holnap reggel kisattyoghatnál az elvtársakkal... Gondoltuk, te biztosan lelsz a tarisznyádban elég érvet, minyavalya. Elvégre te vagy itt a községi filozófus! Jó, Imre bátyám?

— Hát... — vakaróztam, mert úgy éreztem: éppen így tépázódik meg kétszeresen is filozófusi hírnevem, vasárnap is, hétfőn is.

— Na majd mindjárt ugrasz te, ha megsúgom: az egyik nyavalyás alakot valami Csávásnak hívják...

Felugrottam ültömből.

— Ho-ogy? Csávásnak? Tán csak nem Gergely?

— Az, az. Rokonod?

— Unokatestvérem. Negyvenkilenctől nem beszél velünk, elkerül, gyűlöl, mit mondjak még? Megyek Gábor, feltétlenül megyek...

HA NEM TUDNÁM, hogy ő az, Csávás Gergely, az unokabátyám, rá sem ismernék. Feketés bőre csontjára szikkadt, szeme hátra húzódott, mintha attól félne, lobogásától megpörkölődik a világ, agyongürcölt gúnya rajta. Állva fogadott, meg se kínált hellyel, kint a konyhában.

— Eljöttünk, Gergely — kezdtem, s rátettem kezem egyik székük támlájára. — Gondolhatod, milyen ügyben. S igazat szólva, nem is gyanítottam, hogy ilyen takaros tanyád van...

— Szóval te is felcsaptál halásznak? — gúnyolódott. — És most rátörtél édes unokatestvéredre. Az apád testvérének családjára!

— Nem először cserélünk szót, Gergely bátyám, ezekről...

— Véleményem akkor kifejtettem már, negyvenkilencben.

— Én is megmondtam. De akkor úgy nevettél, hogy a tükör majd leesett a falról. Hogy hamarébb elköltözik az emberiség egy másik csillagzatra, minthogy a magyar paraszt bemegyen a kolhozba... Emlékszel? És máma?

— Most persze fenyegetsz! Szorítasz, Csávás Imre! Ügyes tanár vagy, mondhatom!

— Mért fenyegetnélek én téged? Szorongatnak téged a szomszédaid, testvérem. Nézd, itt van mindnek a nyilatkozata. Bakucz, Cs. Varga, Harmados, meg aztán itt van szemtől Tarsoly szomszédod is...

— Őket könnyű volt. Régi gazdák, öreg trottyemberek. Fiaik, lányaik oda a világban. Öregségükre csak kell valami támasz nekik. De én, én más vagyok...

— Az vagy, Gergely, más — helyeselt a tűzhely mellől a szobormód, rebbenés nélkül álldogáló Rózsika, Csávás Gergely bátyám felesége.

Iszonyatosat ordított az ember, anélkül, hogy pillantását másodpercre is levenné rólam. — Csend! Szavad sincs! Érted? Itt minden az enyém! Én kerestem. Ahogy ötvenhat tavaszán hazajöttem Barcikáról, tudd meg, azért kertészkedtem, hajladoztam, cepekedtem, hogy a magam ura legyek. Márciusban vettem ezt a hat holdat. Meg ezt a tanyát. Érted, Csávás Imre? Én meg tudtam venni ötvenhatezer forintért. Mert én — más vagyok! Én nem olyan penészes vén gazda vagyok, öcsém, nem. Azért. És ezért nem lépek be. Én megállok, megmaradok, és megmutatom, hogy...

A Kovács, a mindőnknél idősebb ember, az itteni Jóreménység Termelőszövetkezet küldötte, eddig egy szót sem ejtett utunkon, most csendesen megnyilatkozott. — Nálunk is ugyancsak megmutathatnád, öcsém...

— Hogy a sok, mulya, élhetetlen ember az én szorgalmamból, eszemből éljen, ugye?!

Engem nem hagyott elkanyarodni a gondolat: nem mindennapi ember az én unokatestvérem! Itt valami valóban rendkívüli méretű, a makacsság vagy az önzés...

— Áruld el már, bátyám, hogy jutottál te arra a gondolatra, hogy 1959 tavaszán földet vegyél? Hiszen láthattad, hogy ... Dunántúlon is, itt is... az egész országban...

— Csak itt nem lesz szövetkezet, ne lepődj meg. Még tíz évig nem lesz. Én mondom...

— Nem lesz? — nevetett Pardi. — Komám, jól fogózzon meg, itt három dűlőn már maga van egyedül, aki...

— A cirkusz is úgy kiabálja a dudán, hogy már csak pár jegy kapható. Ha meg odamegyen az ember, akkor válogathat a jobbnál jobb jegyekben...

— Rózsika — fordultam a most is meredten álló, mészfehér arcú asszonyhoz — akkor maga mondja meg, hogy is jutott Gergely olyan gondolatra, hogy azt a kocsiderék pénzt most öli földbe, tanyába?! Hisz ha takarékba dugja, akkor is többet...

— Amit a most jövő három évben összeszedek, majd azt teszem oda...

— Gyere hozzánk, Gergé, akkor is rakhatsz — nyújtotta elé tenyerét Á. Kovács.

— Hamarébb jönnek maguktól énhozzám napszámért. Mert én hamarébb, meg jobban fizetek, mint a maguk egysége. Ha én itt megkezdem a kertészetet. Ahogy kienged a föld, mindjárt. Csak lesse meg, Á. Kovács Sándor!

Pardi előre ugrott. Hadonászott. — Ha hagyják, ha hagyják a szomszédok! Ha ki nem tagosítják magát, Gergely bácsi!

A gazda hangosan nevetett. — Engem? Hát azt hiszi, elhittem az imént, hogy beléptek? Tegnap délelőtt beszéltem mind a néggyel. Csak legyintettek. Hogy majd éppen ők! Csak Kálmán napkor. De csak jövőre!

— Itt az aláírásuk! — csaptam le a tromfokat.

Rájuk se pillantott. Csak a gúny mosolya áradt el lassan arcán. — Hamisítványok. Tik skriboltátok. Hogy engem revolverezzetek...

— Te-e! — emelte fel öklét az idős Á. Kovács. Pardi azonban elkapta kezét. — Álljon meg, bátyám. Ne így... Így nem szabad. Csávás, vegyen magára kabátot. Gyerünk. Végigszaladjuk őket. Gyerünk, gyerünk...

— Megyek én, megyek én! De még mennyire megyek! Ahogy maguk most lebőgnek, az megéri nekem!

Á Kovács meg Pardi közrekapták, eldübögtek a szomszédságba.

Ott maradtam Rózsikával, aki azonnyomban összeomlott. Odatámolygott az asztalhoz. Ráborult, s hüppögve, rettentő csuklásokkal zokogni kezdett.

— Imre bátyám, segítsen rajtunk. Valahogy vigye dűlőre a dolgot. Én nem bánom, akár hogy is, így vagy úgy. De legyen vége ennek. Nem lehet Gergelyt elviselni...

— Hogy engedhette meg, Rózsika, hogy évek munkáját földvételbe fektesse. Ha már együtt ennyi pénze! Hiszen az az országosan buta ember, akiről megírta az újság, hogy szalmazsákba dugta a pénzét, s elrágták az egerek, talán csak ő ha felülmúlta Gergely bátyámat.

Hirtelen egészen abbahagyta a csuklást. Felült, rámmeredt.

— Hát nem érti? Maga sem érti, Imre bátyám? Hogy akinek nem volt földje, de egész életében gazda akart lenni, annak az a mennyország, hogy akármikor, de legyen?! Hát ezért vette. Ezért. Érti már? Ezért...

— Pontosan amikor mások, a régi földes emberek kiszámolták, hogy amúgy jobb lesz. Jobb, mint a pár holdas világ...

— Nem mindegy magának?

— Szerencsétlen ember! Elaludt húsz évet. Hát nem gondolt maga sem azzal, hogy az eddigi nyomorúságos élete helyett?...

Újra zokogásba tört ki. — Jaj, ne is mondja, ne is mondja. Amiért életünket feláldoztuk, most...

— Hát könnyen megeshetik, hogy most vagy tizenkét kilométerre kitagosítják magukat.

— Minket? Innen? — ugrott fel, s szája elé kapta kezét.

Nem felelhettem. Lassan nyílt az ajtó. Bejött Csávás Gergely, mögötte a két atyafi. Rámmeredt a rokon, nézett csak, s közben száján szedte hangosan a levegőt.

— Na, addsz' ide a papírt!

Töltőtollam fogta kézbe, leült, lelökte aztán kalapját, és meredten bámulta az ívet. Hirtelen ráesett az asztalra. Ahová Rózsika könnyei hulltak, oda sorjáztak övéi is.

Kisvártatva felugrott. Mellen ragadott. Rázott, rázott.

— Mondd, mért nem szóltál? Mért nem ordítottál rám? Idejében...

Reszketni kezdett a kezem. Rémítő volt tekintete.

— Szóltam neked, még negyvenkilencben, bátyám.

— Nem akkor! Most! Tavasszal. Most egy éve. Vagy három éve. Mi? Nem akartál? Vártad, hogy...

— Hiszen még egy negyedórája sem hittél nekem...

— Ha szóltál volna, ha mondtad volna... Ha csak kacsintottál volna nekem, hogy Gergely, hallgass a józan eszedre, akkor én soha, de soha...

Ingerülten vetettem oda. — Szóltak teneked mások is. Azokra is fütyültél. Csak most, ugye, mikor a szomszédok szégyenítettek meg, akkor...

Setéten villant rám. — Akkor legalább adj egy pofont. Egy fertelmes nagy pofont, testvérem. Megérdemlem én...

— Ugyan, Gergely! Megbolondultál?

— Üss, vágj pofon, de úgy, de úgy, hogy... Ilyen címeres ökör sincs több az egész széles Békésben, mint én. Na, üss már, üss már...

— Ugyan, bátyám...

Erre felkapta a tollat, alákanyarította. Aztán odébb lökte az egészet. — Menj innen. Jobban pofon vágtál te engem most. Hogy eljöttél! Hogy végignézted! Menj innen, t-te!

Úgy húzott ki karomnál fogva Á. Kovács meg Pardi. Szédelegtem.

— Mi lesz ebből, elvtársak? Hiszen ez...

Á. Kovács fakón, sokat megélt ember módján bazsalygott. — Hogy mi lesz? Én is így kisasszonykodtam annakidején. Ríttam éjszaka. Ma meg... Jó dolgos ember ez. Csak mániás egy kicsit. Majd belerázódik. Jövőre, amilyen aranykezű ez, meglássa, brigádvezető is lehet...

DÉLUTÁNRA hazaküldtek. A nehezén „átsegítettem" őket, azt mondták. Most már elboldogulnak szépszerével a hátralevő két atyafival.

Hanem odahaza nem fogott a könyv. Egyre Gergely kalingyált eszemben, s valami restelkedés zsibongott bennem. Nem akart csitulni.

Kimentem a főtérre, csavarogni, szellőzni. Az északról dúdoló szél majd felébreszt.

Recsegett a hangosbeszélő. Sorolta a neveket, hogy kik léptek a szövetkezés útjára. Álltak ott a téren fiatalok, akik a lányokat lesegették, de idősebb csizmások is, akik némán hallgatták a neveket.

És ekkor örömmel tudatta a bemondó, hogy ma délben aláírta a túlsó oldalon az utolsó egyéni gazda is belépési nyilatkozatot: Csávás Gergely, akinek a következő nótát küldik jutalmul. És húzni, — játszani kezdi a banda: „Nincs cserepes tanyám..."

Vörös lángot lobbantott bennem az indulat. Észrevettem a némán fülelő parasztok összenézését, meghallottam halk sóhajukat, s láttam, hogy erednek útnak, ki-ki hazafelé, hogy családi körébe gubózzon. Felrohantam a járási művelődési házba. A mikrofonszobába.

Sanyi ténykedett ott, persze, ráismertem már kint a hangjáról, Molnár Sándor. Boldogan dörgölte össze tenyerét.

— Nó, mit szólsz hozzá. Imre bátyám? Hát jócskán bedörzsöltem a lüke Gergely bácsinak. Megérdemelte a vén kelekótya!

Ekkor teljes erővel arcul csaptam a fiút. — Megérdemelte? — üvöltöttem. — Hát neked csak ennyi? Csak ennyi az egész?

Holtdermedten tűrte. Nem értett semmit. Pedig ő is Csávás-vér. Édesnéném legidősebb fia.

Pál József versei

Kilátóról

Mint az absztrakt festő őrültre mázolt vászna
Olyan a színfoltok s vonalak tobzódása
Ott lent ha tudatod az értelmet kiszűrte

Zöldön piros barna piros mellett meg szürke
Négyszögön trapézok átlósan vonalak
És az egészen egy kis lila árnyalat

Majd koromfekete sárga pacni fehér
Arany hüllőfarok vizenyős kékbe ér
S máris felszívódik míg bordó csillagláva

Az ezüst pikkelyét és uszonyát széttárja
Szép pávafarkúra ahol három néger kéz
Szemet takar el mely nagy körfoltú kéket néz

De hagyd már amott a völgyben házrengeteg
Lüktető nagyváros eleven emberek
Akik reálisan az élethez tapadnak

És értik értelmét ily képeknek szavaknak
Mezőket látsz lent még azt szelik át utak
Üzemek nyújtják fel hűtőtornyukat

Kéményük füstjétől bekormozott egükre
Nádassal koszorús a halastavak tükre
Szállítószalag nyal salakhegyek mögé

Emberi mű e táj
e táj az emberé — —

Nincs övem, cipőmben fűző

Mint az a readingi fegyenc
ki járta a kört — oly sóváran
nézem a napot: mosolyod,
szerelmünk börtön-udvarában.
S rovom a kört, én, meggyötört,
szerelmünk börtönudvarában.

Mert börtön az, nézd bárhogy is,
hisz az ember nem szabadulhat:
önmaga falai közül
s őrei közül el se futhat.
Bezárva százszor mind a rés.
S nincs kulcsa a vasalt kapuknak.

Rovom a kört, én, meggyötört.
S nézhetek fel, reád, az égre.
Tűnődhetek is: falaim
közül hogy juthatnék ki végre?
hol lehet elrejtve a kulcs? —
s ha kijutnék — akkor — mivégre?

Így vagyok rab. S rovom a kört,
önmagam vigasztalan foglya.
S mint az a readingi fegyenc
a napra, lesek mosolyodra.
Nincs övem, cipőmben fűző —
és nem is lenne jó, ha volna.

Marsall László versei

Szabadulás

Semmi. Érted? Semmi, semmi.
A ház, egy villanás: — és semmi.
Csak a száraz lobogás: füst, hamu; semmi.
Az embertelen és tökéletes semmi.

Ahol a galambdúc, álmatag búgás,
ott füst, hamu: semmi.
Az asszonyod, a gyermek, — egy dörrenés,
utána: semmi.
Az iszonyú és érthetetlen semmi.
Semmi.

Csak a félelem, a puszta lét, — más semmi.
Csak tüdődből az állati ordítás:
Ó fák, feltartott karjaim ágak,
én is fa vagyok, fogadjatok be fának!
De semmi.
Az irgalmatlan és tökéletes semmi.

Csak a gödör, ahol meglapulsz,
ahol hasalsz, soványan, könnytelen arccal,
és készül föléd a sírfelirat: „Semmi."
Se könny, se hang, se rémület.
Már csak a semmi.

Semmi. Érted? Semmi, semmi.

Ekkor.
Túl a reményen, túl a félelmen,
az égboltot a szívvel összemosva,
Valami.
Se füst, se könny, se hamu, se rémület,
Valami,
ami emberi és tökéletes,
Valami,
ami visszaad asszonynak, háznak, galambnak,
lecsapott rád és felemelt:

a meztelen Szabadság.

Három ének a szabadság tartalmáról

„A szabadság... a természeti szükségszerűségek megismerésén alapuló uralom magunk és a külső természet felett; így szükségképpen a történelmi fejlődés eredménye" *(Engels)*

Az égi korong és a tenger között
az aszály és a villámlás között
a csillag-máglyák őrült robajában
tántorogva
mikor a barlang kiköpött mint idegen anyagot
mikor sas-szemed cserben hagyott
mikor a szimat mely a nőstény nyomára visz
megtagadott
kiszakadva a hús kényszeréből
a marcangolás ünnepeiből
bezuzott koponyák és kőeszközök fölött
megindultál
az ember-arcu istenek között
de csömör és dulás szélvészében
az angyalok légvárain át
az önámitás éjszakáin át
vezeklő-övben
könnytől verejtéktől hunyorogva
egyre porosabb uton
egyre kormosabb uton
az elesettség szakadékában mely mint a börtön
forongva fulladozva
az egyre sebesebb idő-örvények között
hogy a Tavaszponton
az örök pázsiton
felbukkanva
méz és jácint-zuhatagban
éneklő virágok között
itt az emberi teremtés-özönben
végre megértsd
hogy mit jelent e szó:
Szabadság.

*

Emlékezz.
Vonaglottál a Fáraók dárdája alatt,
mig üveges szemedben homok vegyült az éjszakával.
De a Fáraók meghaltak.
Orditottál a Papok és Királyok bakóján,
s véred gyöngyözött, mint a rózsafüzér.
De a Papok és Királyok meghaltak.
Tántorogtál a Bankárok mészárszékén,
és készült föléd a sirfeirat: „Semmi."

De a Bankárok meghaltak.
Emlékezz,
te az Eleven,
ki most itt állsz az aranykor kapujában,
derekadon madár-örvénnyel,
s a fenséges homlok, a hajthatatlan,
faggatja im a Szabadságot.
Emlékezz.
A Szabadság igy válaszolt:
„Nem fogadlak el.
Mig más véréből kenyeret sütsz magadnak,
mig más verejtékéből bort érlelsz magadnak,
mig más asszonyát az ágyadba rántod,
mig a Fáraó, a Pap, a Király, a Bankár
szállást lel benned,
csak jövevény vagy a Földön.
Én nem fogadlak el,
nem."
Emlékezz.

*

Ember, csak egy célod lehet:
a Közösség.
Közösség, csak egy célod lehet:
az ember.
Ember és Közösség, csak egy célotok lehet:
a Szabadság.

Ime az aranykor hajnalán,
hogy L e g y e n:
azt akarjuk.

Hogy legyen kézfogás, mely szivből szivbe szorit.
Hogy legyen szerelem: ébredés csengettyüje, álom harangja.
Ezt akarjuk.
Hogy legyen gyöngyvirág és acélpalota, vizesés meg oratórium.
Ezt akarjuk.
Hogy legyen sejtelem és kimondhatatlan és minden
amiről az
Ember
Közösség Szabadság
háromsága,
e láthatatlan trió,
a poklok után,
a kicsinyes érvek után,
padon, munkapadon, csókban, kalapácsban,
mindenben, amit érintesz, mindenben, ami érint,
szakadatlanul
énekel.

Mészáros Ferenc

Vörös jégtábla

Sötét és hideg volt a víz. Alaktalan jégtáblák bukdácsoltak a forgókban. Neki-nekiütődtek a híd oszloplábának, s továbbperdültek. Óriási komor madár volt a híd, szárnyai ívével a két partot érintette. Az élet madara volt, amíg a védekező partizánbrigád átfutott rajta, a halál madara lesz, ha a németek is átjönnek.

— Megakadályozni az átkelést! — ezt a parancsot kapta a maroknyi csoport, az a tíz ember, aki ott feküdt és guggolt az északi hídfővel szemben. Még lihegtek a futástól, s alig helyezkedtek el a fedezékekben. Golyószóróikkal, a vállukra akasztott géppuskahevederekkel félelmetesnek látszottak. De tudták, hogy gyengék. A németek tankokkal jöttek. A vérszomjas Tigrisek hörgése már áthallatszott a túlsó partról. Acélkerekek csikorogtak, tompán döngött a föld. Az északi partot, ahol a partizánbrigád most igyekezett új arcvonalat elfoglalni, már gránátok szaggatták.

Egy Tigris már kibukkant a szemközti part dombhajlata mögül. Lecövekelte magát a híddal szemben, és géppuskájával végigsöpörte a híd pályáját. Feketén és vésztjóslóan állt ott, mint valami mesebeli szörnyeteg, tűzokádó sárkány. Mögötte újabbak csikorogtak.

A robbantással már elkéstek. Vagy mégsem?

— Csak egy mód van még ... — mondta a parancsnokuk, és körüljártatta a szemét.

Kilenc szempár nézett vissza rá, csodálkozón, a gránátrobbanásoktól és golyósivítástól kábán, a hosszú menetelés és futás fáradtságától álmosan, közönyösen.

— Csak egy mód ... — ismételte a parancsnok. Hangja fáradtan rekedt, csüggedt és mégis reménykedő volt.

A szemekben érdeklődő kíváncsiság, csodálkozás és halálos elszántság csillant.

— Egy önként jelentkező ... — mondta a parancsnok — erre parancsot nem adhatok. Nem tudok adni.

—Én ... — szólt az egyik. Fiatal arcát verejtékbe tapadt por és füst maszatolta be, vattaujjasa könyökén csimbókban lógott a vatta. De a szeme most eleven, feketén lobogó tűz volt.

— Én! — mondta a többi nyolc is egyszerre. Fejüket felemelték, és egész testükkel fordultak a parancsnok felé.

A német harckocsi sorozatot köpött a gépfegyverből. Apró porfelhőket vert körülöttük. Egyikük, kékszemű, borostás, sovány fiú, bal vállához kapott, és tompán felnyögött.

— Hadd legyek én — mondta akkor félighúnyt szemmel — látjátok, én innen már úgysem mehetek el. Meggörbült. Arcára vonagló dudorokat húzott a fájdalom. De a szeme tiszta maradt.

— Nem tudsz így úszni — ingatta fejét a parancsnok — nem lehet.

A sebesült megrázta a fejét, és szólni akart, de csak a foga csikordult. Ujjasa bal vállán sötét folt jelent meg, és gyorsan növekedett.

A német harckocsihoz odafarolt egy másik. Kerek teteje felpattant, és sisakos fej bukkant elő. Aztán derékig kiemelkedett, mint valami bábjáték figurája, és távcsövet tartott a szeme elé. A sebesült partizán maradék erejével rátűzte a golyószóró célgömbjére, és meghúzta a ravaszt. Gólyamódra kelepelt a golyószóró, és a bábfigura a tankon előrebukott, mint a rongy. A két tank ágyúcsövéből tűz csapott ki, és a páncélozott állatok dühösen toporzékoltak.

— Nem mernek ráhajtani — mormogta a parancsnok — gyorsan, amíg össze nem szedik magukat. Sorsoljunk!

Tíz papírszelet hullott a füles sapkába. A sebesült húzott ki egyet, reménykedve. De nem az ő neve volt rajta. A fekete szemű gyerek felé fordult mind irigykedve. Furcsa. Valóban irigyek voltak. Pedig sötéten és hidegen örvénylett a víz. A híd, a nagy, komor madár fenyegetően tárta szét óriás szárnyait. És mégis irigyelték. Ki tudná miért? A hírnév egynek sem jutott eszébe. Ki emlékezne a névtelen hősre? Talán a többi kilenc. Ha megmarad. De megmarad-e? Talán azért irigyelték, mert számára vége a fáradtságnak és éhségnek. Talán azért, mert ez a hetek óta tartó hátrálás rosszabb volt a halálnál is. Talán, mert érezték, hogy az ő halálának értelme van. Több, mint amikor eltévedt golyó vág a testbe vagy gránát szakítja darabokra. Néhány perc múlva nyomtalanul eltűnik a hidegen morajló folyóban. Ez bizonyos, és talán ezért a bizonyosságért irigyelték. De mindezen nem gondolkodtak. A német tankok ott toporzékoltak még a túloldalon, de ha elegen összegyűltek, megindulnak. Cselekedni kellett. Gépiesen, pontosan, gondolkodás nélkül.

A villamos robbantógép készen állt. A kábel, mint vékony, fekete kígyó tekeredett le a dobról. A robbanóanyagot zsákba tömték.

Hang nélkül folyt a munka. Pillanatok múltán készen állt a robbanótöltet. De néhány pillanat néha több, mint az órák, mint a napok, mint az egész élet.

A fekete szemű fiú volt az egyetlen, aki ezalatt gondolkodott. Nem azon, hogy miért éppen az ő nevét húzták ki. Tudta, érezte, hogy neki kell mennie. Bármelyikük neve lett volna, mind ugyanígy tudta és érezte volna, hogy neki kell mennie. Nem félt, nem is örült, büszke sem volt, és nem is irigyelte az életbenmaradókat. Talán csak szomorú volt, de az sem azért, mert meg kell halnia. Nem ismerte a halált, nem is félt tőle.

Mégis gondolkodott. S mennyi mindenre lehet gondolni néhány pillanat alatt!

— Maradj itthon, kisfiam, ne menj el — mondta anyja, s ő mégis eljött, mert jönnie kellett, bár nem tudta, miért.

A front már átvonult a kis bányászfalun. Kásás bácsi, a töpörödött kisöreg egészen kivirágzott, megfiatalodott. Sohasem látta olyan fiatalnak, mint amikor megölelte azt a szovjet katonát, egy kétméteres óriást, szinte lehúzta magához, és csókokat cuppantott a két arcára, mint valami kislánynak. Közben valamit gügyögött oroszul, de senki sem értette. De mindenki mosolygott, és

az asszonyok könnyeztek. Azt mondták, vége a háborúnak, most már béke van és szabadság.

Ezt sohasem értette meg egészen. Sem a békét, sem a szabadságot. Milyen lehet az élet, ha nincs háború? És szabad volt, mint a fiatal csikó, nem értette, hogyan lehetne még szabadabb. Itt, a partizánok között sok mindent megértett, és sok mindent összezavart.

— Maradj itthon, kisfiam, ne menj el — mondta az anyja, mintha valóban gyermek lenne még.

A többiek a déli partot figyelték, a robbanóanyaggal bajlódtak, nem látták, hogy halvány mosoly bujkál az ajkai körül.

— Miért kellett volna maradnom? — gondolta, s nem tudott választ adni rá. Az anyja aggódva marasztalta, amikor megmondta, hogy elmegy a városba, segíteni kell a németek ellen.

Akkor még nem haragudott a németekre. Ismert közülük kettőt, üres töltényhüvelyt adtak a gyerekeknek cigarettáért, szerettek nagyokat nevetni, és egyikük mindig egy kicsit részeg volt a sörtől. Mindig csak egy kicsit, és mindig csak sörtől.

Az anyja aggódását sem értette akkor. Később meg nem gondolt rá. Csak lődözött a németekre, mert a partizánok közt mindenki meggyőződéssel mondta, hogy azok az ellenségeink, azokat kell kiirtani. Csak amikor egy kis jugoszláv faluban rajtuk ütött egy német zászlóalj, orvul, az éjszaka sötétjében, és az alattomos bajonettek, lármás géppisztolyok százötven fiatal társának oltották ki az életét, akkor kezdte gyűlölni a németeket, és akkor értette meg anyja aggódását. Azóta maga kereste az alkalmat, hogy irthassa a csukaszürke gépembereket. Voltak társai, akik rovást vésték a fegyver agyára, ha megöltek egy németet. Sokuknak az egész fegyveragya tele volt már bevésésekkel. Ehhez sohasem volt kedve. Csak lőtt, és ha eldőlt a német, új célpontot keresett.

A gyutacsokat rászerelték a kábel végére. Figyelték, mozdulnak-e a német tankok. Senki sem látta, hogy fekete szemű társuk is arra figyel, és a szemében sárga gyűlölet lángol.

— Apádat megölték, mert kommunista volt — mondta egyszer régen az anyja. Nem értette, mi az, hogy kommunista, és ha ezért ölték meg, miért tették.

— A maga fiából nagy ember lehet — mondta az anyjának a szomszédjuk, a rosszképű Zengői, közvetlenül azután, hogy Kásás bácsi megcsókolta az óriás oroszt. Magyarázott is valamit, hogy mivel az apját a fasiszták ölték meg, most a fiának lesz ebből haszna.

Nem akart nagy ember lenni, és nem értette, mi köze ehhez az apja halálának. És amióta a partizánok között harcolt, még kevésbé értette, mert majdnem mindnek megölték valakijét a fasiszták, és egyikük sem akart nagy ember lenni. Ritkán beszéltek arról, hogy mi lesz a háború után, csak arról, hogy irtani kell a németeket, és minden fasisztát. Ez világos volt, érthető. De gyakran nem értette, miért hátrálnak meg, ha a németek nagyobb erővel támadnak.

— Itt maradok, és irtom a németet, míg egy golyóm van — mondta ilyenkor.

A parancsnokuk mindannyiszor azt magyarázta, hogy ez értelmetlen öngyilkosság lenne.

— Miért lenne? — vitázott — ha mindegyikünk megöl tíz németet, akkor már nem baj, ha bennünket is megölnek.

— Ej, nem érted? — bosszankodott akkor a parancsnokuk. — Nem meghalni akarunk, hanem győzni!

Aztán parancsot adott az indulásra, és a parancsot teljesíteni kellett, pedig fogcsikorgatva gondolt arra, hogy ha maradna, hűséges golyószórójával egész szakasz németet lekaszálhatna, mire észreveszik. Most mégis úgy lett, ahogy ő kívánta, saját halála árán irthatja a németet.

— Készen vagyunk — mondta halkan a parancsnok.

Megrezzent. Észrevette, hogy valamennyien őt figyelik, és minden szempár csodálkozástól kerekül tágra. Nem tudta, min csodálkoznak, de akkor ráébredt, hogy mosolyra görbül a szája. A halálra ítéltek nem szoktak mosolyogni.

— Készen vagyok — felelte nyugodtan a parancsnoknak. Már nem mosolygott. Amíg a robbanóanyagot a hátára szíjazták, a robbantókészüléknél ülő prtizán kezét nézte. A kéz sovány és piszkos volt, de nyugodtan kulcsolódott a gép kapcsoló fogantyújára.

— Jelezz a karoddal, ha... ha lehet... — suttogta a parancsnok rekedten.

— Jó — bólintott rá és kúszva indult a partra.

— Elindultak — hallotta még az izgatott kiáltást. Nem tudta, melyik társa kiáltott, de örömet érzett. Jöjjenek csak. Hadd jöjjön csak minél több tank és minél több német a hídra.

Kúszott a kopár, gránáttépte parton, és úgy érezte, hogy megint pajtásaival játszik a kertek alatt, az illatos fűben. Ott szoktak hemperegni, jókedvűen viháncolva, mint a kölyökkutyák, s így kúszott akkor is, vakondtúrások és kutyatejvirágok között, amikor búvócskáztak. Nem régen volt, talán éppen tegnap. Hiszen tizennyolc éves mindössze.

Csak most érzett kis irigységet. Parancsnokuk már huszonöt esztendőt élt meg. Szokott mesélni a nőkről, akik szerették. Jó lett volna huszonöt esztendőt megérni, és emlékezni a nőkre, akiket szeretett. De még csak egy nőt szeretett, és egy szerette őt: az anyja.

— Maradj itthon, kisfiam, ne menj el — mondta, és amikor ezt mondta, tudta, hogy szereti. Mégis el kellett jönnie, bár nem tudta, miért. Talán, mert az apját fasiszták ölték meg? Lehet, de nem tudta, kik a fasiszták, s nem érzett gyűlöletet akkor még senki iránt. Most már tud gyűlölni. Azokat, akik odafönn a hídnak, a nagy, komor madárnak a szárnyára léptek, és csikorgó lánctalpakon elindultak erre a partra, puszta kézzel fojtaná meg, ha lehetne. De nem lehet.

Kúszott. Könyökei alatt nedvesen csikordult a parti kavics. Odafönn, a hídon már három tank kúszott óvatosan. Farukon csukaszürke emberek kapaszkodtak, mint a gyerekek a szekér saroglyájába.

— Ebadta kölykei — szokta mondani Szabó bácsi, amikor az ő szekerébe kapaszkodtak — lepotyogtok, aztán engem szid az anyátok...

— Lepotyognak ezek is — gondolta — és kit fog szidni az ő anyjuk? Lepotyognak a magas hídról, a hörgő acélgépekkel együtt, és prüszkölnek majd a jeges vízben. Úszni próbálnak, de a görcs lerántja majd őket a jégtáblák alá.

A kilenc partizán fészkében hevesen és dühösen kelepeltek a golyószórók. Mint a gólyák, ha macska közeledik a fiókákhoz. A brigád távoli ütegeitől gránátok indultak el vijjogva, de nyomtalanul szétfröccsentek a Tigrisek acéltestén vagy elszálltak a híd felett, messze, a hegyek felé.

— Engem fedeznek — gondolta, és hálásan pillantott vissza elhagyott társaira. Csak kucsmákat és fegyvercsöveket látott. De egy kar is felemelkedett óvatosan, félszegen. Búcsút intett. A parancsnoké. Aztán lehanyatlott gyorsan, mintha fejszével csaptak volna rá. A golyószórók vadul kelepeltek. De gyengébb lett a hangjuk. Már csak hat feleselt a Tigrisekkel.

Behunyta a szemét, és belegördült a vízbe. A hideg úgy rontott rá, mint a tűz. Görcsberándult, és úgy érezte, megállt a szíve.

A strandon érzett egyszer ilyesmit. A víz szélén sütkérezett, és pajtásai hirtelen belelökték a hideg vízbe. Akkor is elállt a lélegzete, és sok vizet nyelt, mire fölbukkant. De akkor nyár volt, sütött a nap. És a lányok gömbölyű karja barnára sült...

Úszni kezdett, és kinyitotta a szemét. Még csak két méterre volt a parttól. A kábel, mint valami vércsík folyt le utána, és eltűnt a sötét vízben. Az úszás gépies mozdulatai helyreállították a szívverését. Felnézett. Az első tank már a híd közepe felé közeledett. Oda kell érnie, a vastag tartóoszlophoz, azt átölelni, s aztán...

Nem merte végiggondolni. Nem is tudta. Csapkodva birkózott a víz sodrával, kezét felvérezte a jégtáblák csorba széle. A forgókat sikerült kikerülni. Messze volt már a part, a kábel vércsíkját sem látta, és szemben a hiddal a kucsmák és fegyvercsövek egybefolytak a földkupacokkal.

— Nem fognak meglátni, ha intek — gondolta ijedten, és felnézett a hídra. A híd már nem madár volt, hanem csak vastag, bütykös gerendákból tákolt rideg szerkezet. Korlátján áthajolt egy német. A géppisztolya keresztben állt a mellén, a szeme ijesztően tágrameredt, és sötét lyuk volt a szája.

— Akárcsak Hans — jutott eszébe a sörtől mindig kicsit részeg német katona — annak is mindig így állt keresztbe a mellén a fegyver, és ha meg akarta ijeszteni a gyerekeket, mindig így meresztette a szemét, így tátotta ki a száját.

— Hanzi, eszel-e meggyet? — kérdezte egyszer tőle.

A német akkor barátságos vigyorral rázta a fejét, és fölpöckölte az állát.

— Med-jet? Vasziszdasz: med-jet? — kérdezte összeráncolt homlokkal, aztán keresgélt az emlékezetében és azt mondta:

— Ja szo? Med-jek, ja, ja, tu Kerl, med-jek.

Aztán el is ment, mondták, hogy a frontra irányították, mert nem volt elég erélyes. Egy goromba vöröshajú jött a helyébe, azzal nem lehetett se csereberélni, se beszélni.

A német odafönt a hídon, a fegyverét rángatta és üvöltött. Látta, hogy az úszó emberen csomagok vannak. Tudta, mit jelent ez, látott már ilyent az orosz fronton. Ha eléri a híd gerendáit, végük.

A gerendák nyögtek és recsegtek. A harmadik tank kúszott át a híd közepe fölött. Mögötte libasorban jött a többi, s mellettük sisakos katonák, előreszegezett fegyverrel, meggörbült derékkal.

— Ne lőj, Hanzi! — akarta kiáltani a fiú a jeges vízben, de nem volt már hangja. A német lefelé irányította a fegyverét, és mások is melléje futottak.

— Ne lőj, Hanzi — vergődött a fiú a vízben — úgyis mindegy már nektek is. Nekem is. Mindegy már...

Szikrázva tört apróra mellette a jégtábla. Golyók csobbantak furcsa hangon a vízbe, mint amikor homorított tenyerével üti az ember a víz tetejét. Néhány méterre volt előtte a híd gerendaváza.

— Lőjetek! — kiáltotta a német a többinek — nem látjátok, hogy robbantani akar? Lőjetek, mire vártok?

A katonák sorban könyököltek a híd korlátján, mint a vásári céllövöldében, és fegyverük csöve a fiút kereste. Az első már kilőtte a tárat, s most dühösen és remegve nógatta és kérlelte a többit:

— Lőjétek le! Lőjétek le, mert ittpusztulunk.

A sötét vízre nézett a forgó jégtáblákra és összekoccantak a fogai. Most fúljon vízbe, mikor már végét járja a háború? Most mikor minden nap, minden óra a családhoz viszi közelebb? Erőlködnek még, de a háborúnak vége. Hitler veszít. Na és? Az emberek mindig csak éltek valahogy. Aki dolgozik, él. Vesztett háború után is. Mindig. — Akárhogyan, csak élni!

— Bleibe mit mir! — mondta Kätchen, és remegve búját a mellére, a köpeny merev hajtókáját hajlítgatta, mintha puhítani akarná.

— Bleibe mit mir! Geh nicht fort! — sikoltotta Kätchen, amikor indult a vonat, és kabátját markolászta a mellén, mintha a szívét keresné. Hisztérikusan magas volt a hangja, és ő lopva körülnézett, hogy nem hallja-e véletlenül valami feljebbvalója.

— Lőjetek már! — üvöltötte rekedten.

Egyik német áthajolt a korláton, és leköpött a vízbe.

— Beganéztál egy hullától, kamerád?

Egy másik dülledt szemmel, összeszorított szájjal célzott lefelé. Aztán elejtette a fegyvert, és hassal rádőlt a hídra, mintha tengeri betegséget kapott volna. Úgy is maradt. Az északi hídfőnél két golyószóró még kelepelt.

— Lőjetek! Schießt doch! — visította még idegen hangon a német, és rohanni kezdett visszafelé. De keresztbetett fegyverrel állt eléje egy tizedes.

— Vorwärts!

A fiú megakadt a híd gerendái között. Csodálkozva figyelte, hogyan ömlik a vér mind a két lábából. Nem érzett semmit. Csak a vaskos gerendák cser- és gyantaszagát.

Az erdőben volt ilyen illat. A kis hegyipatakban, a mohos kövek üregeiben rákok laktak. Félt az ollójuktól, de megtanulta, hogyan lehet a kapálózó kis szörnyeket gyorsan kikapni elemükből. Kis vászonzacskóba, nedves moha közé rakták őket. Olyan szaguk volt, mint a döglött halaknak. A halak majd nagy rákoknak nézik ezeket a tankokat...

Megölelte a gyantaszagú, szálkás gerendát.

— Meglátnak-e? — ötlött eszébe, és aggódva nézett vissza az északi partra. Csak torkolattüzeket látott felvillanni. A kéz, amelyet induláskor látott, sovány volt és piszkos, de biztos szorítással simult a robbantókészülék kapcsolójára. Valami furcsa volt azon a kézen. Igen, az erek vastagon kidudorodtak, és csuklóján a bozontos szőrszálak a rájuk tapadt portól durvák és vastagok voltak. Miért rakódik a por külön-külön minden szőrszálra? Nem értette, hogyan jutott ez eszébe. Ez a kéz indítja el a gyilkos szikrát...

— Ne menj el, kisfiam, maradj itthon... — kérlelte az anyja. Meleg és puha volt a tenyere, amikor simogatta. Mindig dolgozott, sokszor az a kéz is piszkos, poros, kormos volt. De mindig meleg és puha.

— Miért is jöttem ide? — gondolta kétségbeesetten. — Miért nekem kellett ezzel az átkozott csomaggal ideúsznom? Miért nekem kell meghalnom? Miért? Mondd, anyám, miért?

A gerendákon szorgalmas harkályok kopácsoltak. Szilánkok röpködtek.

— Karót vernek — mondta a komisszár néhány napja, vagy néhány éve, most, valamikor. Ezt mondta: „Karót vernek..."

Kik vernek karót? A németek? Gépfegyverekkel verik a karókat a gerendákba. Nem, gerendába nem lehet karót verni. A parasztok... Azok.

— Ha most felemelem a karom... — gondolta, de csak ennyit, tovább nem. Aztán újra:

— Ha most felemelem a karom...

A feje fölött acél csikorgott, gerenda recsegett, valaki állati hangon üvöltözött és fegyverek pattogtak. Karjainak a szorítása megereszkedett, érezte, hogy mindjárt elsodorja az ár. Két gerenda közé préselte be magát.

— Ha mégsem jeleznék... — gondolta, de ez a gondolat is félbemaradt. Jobbkarjával eleresztette a gerendát. De karja helyén csak egy merev, élettelen jégcsapot érzett. A víz fodrot vetett ezen a karformájú jégcsapon.

— És jégtábla leszek magam is... — ezt már nem is gondolta, csak érezte, hogy ezt szeretné gondolni, s látta, hogy a víz vörös foltokban kapja el a vérét — ...vörös jégtábla leszek...

Az északi parton bozontos szőrkucsma emelkedett egy földkupac fölé. A piszkos, sovány, furcsamód megvastagodott szőrű kéz remegés nélkül fordított a kapcsolón.

A nagy, komor madár meglebbentette a szárnyait, mintha fészkére indulna, a távoli kék hegyekbe.

A vízben csorbaszélű jégtáblák keringtek. Acélsisakos fej bukkant fel közöttük.

— Kätchen — hörögte — Kätchen!...

Sötét folt úszott feléje, forogva, mint a jégtáblák. Vörös volt, mint a vér.

— Vörös jégtábla — villant agyába — ilyen nincs is...

A hideg örvény elkapta. Görcsbemeredt kézzel, vadul kapaszkodott a foltba, de az elfolyt az ujjai között, és tovább hömpölygött a folyóval, hogy vörösre fesse a tengert.

Diskay Lenke: Kaszakalapáló (metszet)

Moldvai Győző versei

Vízparton

Puha és meleg a homok,
bolyhos szőnyeg szalagjaként
fut a hangtalan villámú tóba,
puha és meleg, mint tenyered
simitása, mint szétnyilt szájad
pecsétje nyakamon, puha, meleg,
és sárga, mint repülő sörényed
nyárnak hevében megfürösztve.
S e puha csíkon, imbolyogva,
akár fekete, kényes macska,
izzó ködökben ringsz felém,
és július lencséje, omló lángja
úgy éget bőröm hámfalára,
mint soha nem fakuló
drága karcot.

Vihar készül

Iménti, mint névnapi boroskupa,
csengett a part oly vígan, tüzesen,
a nyár, e szőke szűz, ringatta csipejét
menyasszonytáncban, s most nézd,
bozontos mellű Gulliver hajolt a földre,
rettentő lába Tihanynál vízbe lóg,
s amint jő, tüdeje lángot fú,
villámost, kénkövest, s balog körömmel
hasogatja a tónak tükörét.
Igy jegyzé síma homlokunkat is, szivem,
a múlékony idő, viharzó hirtelen,
ma még pillangót kergetünk, szagos
virág gyűl karjainkba, s szerelmed
kacsint őzikeszemmel zöld paganyból,
de jaj, amott már élezik golyóbisuk
a viharágyú kormos tüzérei,
fülembe zúg borizű kurjantásuk!

Hegedűs László versei

Sarjúkaszálás

Tüzelik a szegények fáját.
Nagy a máglya, izzik a lég.
Kérged a zabtarló. A sarjú
elveszti lassan a színét.
A sárguló réten valaki
derékig vetkőzve kaszál.
Sós lé csurog az arcon végig,
még forróbb lesz tőle a száj.

A szél megfulladt. A felhők is
elégtek a nagy láng alatt.
Már úgy ég a váll, mintha sütnék,
a nyelv a fogínyhez ragad.
Fájó tagjait egyengetve,
megáll, majd szétnéz a kaszás.
Kaszáját a rend alá vágja.
S egy fűz mögé viszi a láz.

A korsóhoz lép. Mohón önti
magába a hideg italt.
(Nem bor, csak forrásvíz, de tiszta,
ebédig talán még kitart.)
Rágyújt és elterül a parton,
oda nem ér a nap nyila.
Elmosolyodik. Eszébejut,
hogy kaszát kért a kisfia...

Tolnai szeptember

Fekete volt az erdő, tarka már,
sötét színét arannyal keveri.
Sárgul, zörög a cirmos tengeri.
Mag alá szántanak. Elmúlt a nyár.

Felhők vonulnak s néha fellegek.
Fakón, lenge fénnyel bújkál a nap.
Szél fúj, végigsöpri az utakat.
Fönn a dombháton egy kendő lebeg.

Néha porba hull egy sárga levél.
A partokon felemás akácok,
rőt füvek, hervadó szarkalábok.
Veréb gunnyaszt egy ágon: Messze Dél.

Igen, ősz lesz már, az erdő tarka,
szél zörög a vénülő határban.
S keleten, a dombok oldalában
érik már a duzzadó kadarka...

Falusi tél

Friss, ropogós és fehér a világ.
Az ablakon új rozmaring terem.
Kicsipett arccal, fényes hócipőben
s ferde kucsmával jár a szerelem.

Csengőzve repül a szán az úton.
Lovak deres száján dús pára leng.
Gyerekkiáltás cseng a falu dombján.
A házfödélen barna füst kereng.

Fejsze zuhan a félszerek előtt.
Ott benn pereg a rokka, tűz lobog.
Harmonikaszót hallok. Zeng a vérem.
Szamócaízű szádra gondolok...

Thiery Árpád

Bokáig érő víz*

A bíró az összecsukott újságköteget bámulja.
Az asztal túlsó oldalánál áll. Nyugtalan vacogásba ernyed.
Éjfél után egy óra.
A szoba közepén ácsorog.
Mozdulni sem mer.
Fél.
Reszket.
Fél, ha megmozdul, megalszik benne a vér.
Így jó. Mozdulatlanul.
Lappangó, súlyos szemekkel néz.
Egyetlen pillanat kell, és a szoba összecsuklik.
A bútorok keresztben állnak. A könyvszekrény üvegtüske díszei a kecses ívű csilláron remegnek. A szemközti Iványi-Grünwald festmény dübörgő áradattal az asztalterítőre borul, és a hálószoba ajtaja fehér csikorgással recseg.
(Mégis, mégis meg kell nézni az újságokat... Látnom kell. Olvasnom kell a tudósítást! Bizonyságot, hogy tévedtem! Bizonyság, mert ezt a reszketést nem lehet kibírni... Nem, nem lehet ez igaz... hogy Molnár Imre közöttük volt?... Mégis?... Ugye, hogy csak hallotta valahol, és most eszébe jutott? Csak dicsekedett?... Nem. Sajnos. Molnár Imre nem ilyen ember. Tudom. Ott volt. Talán mindent tud. Talán azt is tudta, csak kíméletből tagadta el, hogy én tárgyaltam az ügyet?... Szörnyű lenne... Istenem, hát besúgó volt, akit agyontaposták? Agyontaposták! Nem agyonütötték, taposták. Kétszáz láb. Alattuk puhára, véresre gyúrva a besúgó... A börtön lépcsőjén ezerkilencszáznegyvenháromban... Igen, emlékszem, persze, hogy negyvenhárom volt! Hogy is? Nem október? Nem. November volt, határozottan emlékszem. Úgy van, lucskos délelőtt, és a kegyelmes úr még a tárgyalásról is kihívatott a telefonhoz... Igen, igen, a tárgyalás alatt szakadt az eső, és úgy csurgott az eresz, mintha borsót pergettek volna a börtönudvaron... Ezerkilencszáznegyvenhárom november...)
A bíró lobbanó mozdulattal megkerüli az asztalt.
Jeges gondolataiba fogózik, mint az álmatlan alvó vörös szeme a menyezetbe.
Az újságokba túr.

* Regényrészlet

Rebbenő mozdulatai alatt jobbra-balra csapódnak a suhogó, sárga lapok.

(Ezerkilencszázharmincöt... Békási ügy. Tudom. Betörőbanda a Hangya Szövetkezetben...)

Tomor Károly halkan mormog.

(Szabó Dénes. Kiirtotta a családját... Őrület! Micsoda címek! Az ember már ezektől is szívszélhűdést kap!... Ezerkilencszáznegyvenegy... Tóth Eszter... Istentelen nő volt, megölte az anyját...)

A bíró keze csuklóig az újságlapok közé csap. Ujjai vigasztalanul eveznek a kövér, fekete betűsorok között.

(Negyvenkettő... negyvenhárom... Április. Szeptember... November... Te jó ég! Ez lenne?)

„A kommunisták rejtélyes gyilkossága a börtönben!"

A tudósításba olvas.

(Ez az! Ez az!!!!)

A bíró mohó tekintetén reszketnek a sovány, kopott betűk.

Falja a sorokat.

(Most mi lesz?... Hát most mi lesz ezután?... Kinek van igaza? Kinek? És ki mondhatja meg az igazat?)

Abbahagyja az olvasást.

(Emlékszem, hogyne emlékeznék. Igen, Bálint Sándor és Kockás Richárd... Persze, hogy emlékszem. A kegyelmes úr az igazságügyi minisztériumból akkor telefonált először, amikor az aktákat leküldték. Igen, a telefonbeszélgetés végén azt mondta, hogy a kormánykörök elrettentő, példás ítéletet várnak, és a hosszadalmasságot kerülni kell. Az ügy egyszerű, ezt is mondta, két politikai fogoly óvatlan pillanatban lemészárolta, agyonrúgdosta a legpéldásabb magaviseletű rabot...)

A bíró csüggedten tenyerébe ejti az állát. Fehér, mint az éjszakai hó.

(Én is azt hittem... én is, hogy egyszerű gyilkosság. Szerencsétlen rabok, akiket a bíró titokban sajnálhat, ha akarja, mert csak a gyilkosság száríthatta fel bennük a börtön penészes szagát. A gyilkosság, mely pillanatnyi életszükségletet jelentett a sárga, poloskás falak között... Óh istenem, hát azt hittem, hogy közönséges dúvadak, akikhez illik az erőszak, akik ölnek, mert különben őket öli meg a börtön. A fanyar cementszag... Nem is tudom, talán ha a kegyelmes úr nem telefonál... talán... talán életfogytiglant adok?... Nem tudom... Őrület, hogy nem tudok semmit!)

A bíró az asztalra borul.

(Rettenetes, ha elhiszem, amit Molnár mondott!... Akkor a két kommunistát megöltem! Én! Tomor Károly! Nyugalmazott törvényszéki bíró, akivel ma a párttitkár barátságosan kezet fogott!... Nem tudom elhinni! Nem bírom elhinni!!!... Szörnyű arra gondolni, hogy én ítéltem halálra őket... Lesz nekem még ezekután lelkiismeretem? Tudok én ezután valakinek a szemébe nézni?... Embertelenség volt, amit velem műveltek!... Senki sem mondta, hogy ez a két fogoly besúgót ölt, senki nem mondta, hogy száz fogoly, hogy... Merte ezt valaki mondani?... Senki... ó kegyelmes uram, kegyelmes uram... mit tettél Tomor Károly bíróval?)

A falióra megáll. Utolsó, halk koppanása még megtöri a csendet, azután a bíró egyenletes lélegzése az egyedüli zaj a szobában.

(Molnár hazudott! Molnár hazudott!... Mondjátok, hogy abból, amit mondott, egy szó sem igaz, csak propaganda volt! Valamelyik brosúrában olvasta és... Ó nem. Nem és nem. Tudom, hogy úgy volt, ahogy Molnár mondta... Mondta bizony, kihűlt szemekkel, hogy hová lett abból a bíróból az emberség, aki a két kommunistát ártatlanul halálra ítélte?... Szörnyű... Nem is tudom, hogy mi lenne, ha Molnár megtudná... megtudná, hogy én voltam... Te úristen! Talán a nyugdíjamat is elvennék... Soha, soha nem tudhatja meg senki! Soha!...)

Az óra némán fekszik a falon. Csillogva, bogárfeketén, mintha ravatal lenne.

(A kegyelmes úr! Az ügyész! Mindenki?... Hát gazemberek voltak? Elhitették velem, hogy a kommunisták nemcsak illegális újságot szerkesztenek, nemcsak kormányellenes jelszavakat festenek a falra, nemcsak agitálnak... de gyilkolnak is? Elhitették velem, hogy aljasok, és a szemük sem rebben, ha ölni kell!... El. Elhitették. Hagyták, hogy egy nyomorult humanista bírósági kukac csak addig lásson, ameddig cimborája a porban, a fűvek között! Hagyták, hogy én is gyilkoljak! A bíró! A makulátlan!... Tűrték, tűrte mindenki, hogy negyvenöt után évekig, ha kommunistákat láttam, mindig erre a két emberre gondoljak... Mindig az ártatlannak hitt, meggyilkolt Kálmán István állt közöttünk... Én, én a közbűntényes bíró, aki negyvenöt előtt egyszer látott eleven kommunistákat maga előtt... Nem, nem tudta elmosni bennem igazán semmi ezt az emléket. Semmi. A kézfogások sem. Ha a kommunisták kezet fogtak velem, mindig a hátam borzongott... Nem tehetek róla... Szemükben mindig a két vádlott hideg, megvető pillantását láttam. A nyugodtat, a kifürkészhetetlent... Mindig és mindig reszkettem. Nem tehettem semmit. Még negyvenhétben is, esténként, lefekvés előtt Máriával eltorlaszoltuk az ajtót, mert attól féltem, hogy a kommunisták éjszaka értem jönnek... Régi bíró vagyok... ki tudhatta? Szörnyű ez!)

Tomor szédülten olvassa a tudósítást.

(... Bálint Sándor és Kockás Richárd kommunista agitátorokat és gonosztevőket korábban súlyos szabotázscselekményekért és egyéb terrorista bűnök miatt több évi börtönbüntetésre ítélték... A két elvetemült haramia fantasztikus, szadista kegyetlenséggel megölte rabtársát, Kálmán István kereskedő segédet. Kálmán István, aki néhány hónapos büntetését töltötte a börtönben, és akit áldatlan családi körülményei kényszerítettek a bűnre... A vádirat megállapította, hogy Bálint és Kockás egyformán összeférhetetlenek voltak a börtönben. A börtön igazgatója több esetben súlyos házifenyítést szabott ki a két gyilkosra... Kálmán Istvánt provokatív szóváltás után... A két vádlottat a bíróság halálra ítélte... Az ítéletet tegnap hajnalban végrehajtották...)

A bíró kapkodva összedobja az újságköteget, és mintha egy pillanatra a két halálraítélt kommunista fogoly tágranyílt tükör-szeme becsukódna.

Most jó. A bíró nem látja őket.

A Meteorológiai Intézet a rádió esti adásában élénk, helyenként viharos erejű északnyugati szelet ígért.

Megérkezett.

A bíró a szél zúgását hallgatja, mert valamit hallgatni kell.

Az óra áll. Öregesen pihen.

A szoba üres. Néma és hideg. Hideg a bútor, és hideg a fal.

Hideg a tél.

Hideg az éjszaka.

Hideg a bíró csontarca, tenyere, lába. A szíve.

Kihűlt, mint a csillagtalan, jégfelhős éjszaka.

(Az ítéletet végrehajtották. Az ítéletet végrehajtották... Végrehajtattam... Kálmán István besúgó volt... Hét ember élete száradt a lelkiismeretén, hetven vagy száz fogoly ölte meg...)

A bíró tanácstalanul maga elé néz.

Ismét az asztalra borul.

(Elhiggyem, hogy a kegyelmes úrnak igaza volt?... Évtizedekig hittem... Már nem lehet... Molnárnak higgyek? Ha elhiszem, akkor nekem mindent fel kell adni... Nem, én ezt nem bírom. Értsétek meg, én szőröstől-bőröstől régi értelmiség vagyok. Számomra nincsenek új rendeletek, számomra nincsenek új munkáspaloták, nincsenek munkásszülőim, és nincsen negyvenötben nyitott káderlapom, amelyekben megkapaszkodhatnék! Én régi vagyok! Átkozottul régi!!!)

Kései autó berreg a házak között.

A bíró feje az asztalon hever, és hangtalanul remegnek a vállai.

(Kedves Bálint Sándor! Kedves Kockás Richárd!... Nem tehetem!... Nem ruha ez, amely, ha piszkos, használhatatlan, akkor a szekrényből másikat veszek helyette... Értsétek meg, nem házasság, hogy néhányszáz forintért, és néhány kellemetlen óra árán kievezek a boldogtalanságból!... Nem tudom megtenni!... Legyetek irgalmasak! Ti már nem éltek. Tizenhét éve... Emlékszem, feleségetek se volt. Gyerek se. Apátok, anyátok meghalt már... Ki kérheti számon tőlem, hogy a mély vízbe menjek, ha nem tudok úszni?... Kicsoda? Ezt, ezt mondjátok meg nekem?... Legyetek irgalmasok! Hagyjátok, hogy a part mentén maradjak, ahol csak bokáig ér a víz... még a térdem se lesz nedves. Mindig, egész életemben itt voltam. Két lábbal, biztonságban... Ezt nem vehetitek el... Mondjátok meg, hogy mi lenne velem?...)

A bíró zsebkendőt keres. Mint az éhes, fagyos ember, utolsó garasát.

A zsebkendőt nem találja, és homlokát az asztalterítő szélébe törli.

Az újságköteget undorodva, nyers mozdulattal lesöpri az asztalról. Visszhangzik benne a száraz papír zizegése, mintha a szoba kemény robajjal téglákra szakadna.

(Nem kell az újság... Emlékszem én mindenre. Emlékszem a szemetekre, a piszkos színű darócruhára, a börtönőrök kelletlen unalmára, amíg az ügyész vádbeszédét hallgatták. Tudom, csak néhány nappal a tárgyalás előtt hoztak le benneteket Budapestről... A kegyelmes úr már tájékoztatott... Igen... Te Bálint Sándor, te konokul hallgattál, a tárgyaláson. Gyűlölettel nézted az olajos padlót, és amikor kimondtam a halálos ítéletet, még a szempillád se rezzent. Láttam én jól, mintha megfagytál volna. De a tekinteted... Az szörnyű volt. Soha, egyetlen vádlott se nézett így rám! Soha!... A kezeid mereven, összekulcsolva, kopasz fejeden sötétlett a sűrű hajtorzs, és te néztél... Üvegesen. Gorombán és nyugodtan. Mindenhogy. Egyszerre... Az utolsó szó jogán nem beszéltél, csak a szádon lett megvetőbb a gúny... Huszonhat éves voltál, Bálint Sándor, azon a hajnalon, amikor felakasztottak... És én kerültem a tekintetedet... Csak akkor néztem rád, amikor elfordítottad a fejedet, vagy az őszi esőbe bámultál... Azt gondoltam magamban, hogy cinikus vagy, üres és megátalkodott. A vér neked annyi, mint száraz földnek a permet... de miért nem szóltál? Mondd meg, hogy miért? Miért nem kiáltottad, hogy igazságtalan-

Diskay Lenke: Kosárfonó (metszet)

Diskay Lenke: Kukoricatörés (metszet)

ság? Miért hallgattál konokul, és érzéketlenül a halál előtt?... Ha szólsz, isten bizony mondom, akkor én életfogytiglant adok... Istenbizony mondom... Még annyit sem árultál el magadból, hogy sajnálhassalak... Megátalkodott voltál! Megátalkodottan vártad a halált! És én neked hittem, nem Kockásnak! Neked hittem, mert te hallgattál, mert te erősebbnek látszottál, mint a vézna Kockás Richárd... és mert neked kellett hinnem... A kegyelmes úr... igen, a kegyelmes úr azt mondta, hogy megátalkodottak vagytok. Szívósak és kegyetlenek... Az voltál Bálint Sándor... önmagadhoz. Csak azt tud ilyen lenni, aki elhiszi, amit csinál... Ha akkor kiabálsz...)

Tomor Károly feláll. Összezsugorodott.

Az ablakba áll.

Erős szél fúj.

Vacognak az ablaktáblák.

Vacognak a bíró fogai.

(Nem kiabáltál fiam... Kockás valamit érthetetlenül hadart a kizsákmányolásról, az ártatlanságról, és a pártot emlegette, de mindez olyan távoli volt. Hidd el! Kockás is... És ő se mondta, hogy százan voltatok... Vékony, félszeg alakja elmosódott a tárgyalóteremben... Csak te voltál, Bálint Sándor. Csak te, és a gyilkosság... Meg a kegyelmes úr. A hangja. Kockás nem volt... Miért nem mondtad, miért nem te, Bálint Sándor? Miért hagytad, hogy Kockás beszéljen? Neked elég lett volna csak tíz szó... tíz... Nem... Tudom, hogy nem lett volna elég. A kegyelmes úr mindig többet mondott volna... Ügyvédet se kaptatok. Üres volt a védő helye. És üres volt körülötted a levegő Bálint Sándor... Nem mondtátok meg az igazat! Kockás sem mondta, hogy százan vagytok! Miért? Miért nem mondtátok meg?... Miért nem védekeztetek?... Ki mondja meg nekem most már az igazságot?... Hát beszélj, Bálint Sándor! Igaza van Molnárnak?... Beszélj!... Ha élnél, és tudnál beszélni... Ha nem ítélt volna halálra Tomor Károly törvényszéki bíró.)

A szél az ablakba csap.

A bíró megrázkódik, de a kétségbeesett, koloncos őrület nem hullik le róla.

Nincs hová menekülnie.

A szoba az övé. A szél nem.

Az asszony az övé. Az éjszaka nem.

Asszony, szoba, néhány szem rőt parázs a cserépkályhában.

Az ablakban áll.

Tekintete az utcára esik, és gazdátlanul hintázik a sötétben.

Észreveszi a csöndet.

Dagadt, álmos szemekkel az órát keresi.

Áll.

A falhoz vánszorog.

A vékony, cifra kulcs halkan forgatja az óra finom kerekeit.

Az óra jár.

Ott, ahol abbahagyta.

A bíró körülnéz. Szikkadt, görbe árnyéka imbolyog a szobában. A kancsóból a virágokat öntözi.

Rokkant.

Fáradt és béna.

Átmenne a hálószobába, de nincs ereje.

Az asszony húsa puha és meleg. Éjjeliszekrényén sötétben fekszik a francia elbeszélők antológiája.

A bíró visszaül a székre.

Vár.

Nem tudja, hogy mit. Bíbormellényű hajnalt vagy nyugalmat, a szerkesztő telefonhívását vagy a halált. Vagy Bálint Sándor és Kockás Richárd kommunista halálraítélteket, hogy az előszobaajtón kegyelemért kopogjanak.

Vár, és várni nagyon rossz. A legszomorúbb időtöltés. Nyugtalanul, kedveszegetten, súlyos árnyékokkal.

Így csak a halált vagy a hajnalt lehet várni.

A bíró kezére támasztja a fejét.

A semmibe néz.

Az igazságot keresi.

*

(Tomor Károly nyugdíjas bíró csak ennyit tud arról, ami ezerkilencszáznegyvenhárom őszén Kálmán István besúgóval a börtönben történt. Többet ezután se tud meg.

Soha.

Most bágyadtan a semmit nézi. Csodára vár.

Vár.

Talán majd megnyílik alatta a narancsszínű, hézagot eresztett parkett, a földszinti lakás izzadt, éjszakai homálya és megnyílik alatta a feneketlen pokol. Talán átzuhan a föld gyomrán, és ha szerencséje van, akkor kizökkenhet a túlsó oldalon, valahol Dél-Amerikában. S az is lehet, hogy csodálatos erejű madarak libbentik szárnyra, viszik a semmibe.

Ahova most néz. Ahol nincs igazságosztás, és ahol belépés előtt a ruhatárban kell hagyni a lelkiismeretet.

Messze menni innen. Nagyon messze, mert a részeg dermedtség éhesen harapja róla a test melegét. Ha a bútorokat érinti, mintha ujjairól lefagyna a bőr.

Tomor Károly többet nem is tudhat meg.

Ma fél.

Tegnap, tizenhét éve a tárgyalóteremből csak a vádlottak padjáig láthatott.

Molnár Imre, a helyi újság szerkesztője az egyetlen, aki elmondhatná a szomorú történetet, aki kivezethetné az ájult sötétségből.

De Tomor Károly retteg.

Molnár Imrét nem meri megkérdezni.

Az újtelepi bérház, ahol a szerkesztő lakik, öreges bandukolással húsz perc gyalogút. A bíró mellett kinyújtott kartávolságra a telefon.

Bálint Sándor és Kockás Richárd tizenhét éve halott. A Kővirág utcában, esőmosta, szürke kőtábla őrzi őket. Meg a fekete márványsír a temetőben.

Nem kopognak az ajtón. Ezt csak a bíró reméli fakó, üres áhítattal, mert valamit remélni kell.

Iszonyatos, hogy hiába vár.

Összefagyott gondolatokkal, kék didergésben ül.

Nem ül.

Roskad.

Olyan, mint a szárnyatlan légy.

Szánalmas.

Az asztalfiókban nincs fegyvere. Gyógyszert sem tartanak otthon, mert eddig semmi sem fájt.

A legegyszerűbb megoldás pedig ez lenne.

Talán kiugrik a függöny fehér karjai közül? S zuhan, süllyed a hallgatag, vaksi ablakok között, s úgy érzi majd, hogy vastag, puha felhőkben gázol.

Vár.

Fáradt, és ehhez nem kell kockázat.)

*

A bíró nyirkos tenyerével betakarja a homlokát.

Az óra jár. Finom, halk ketyegéssel.

Fél kettőt mutat, de fél három.

Tomor az óra és a könyvszekrény csorbult sarka között egykedvűen méri a távolságot.

(Ettől-eddig sétált Molnár. Karját mellén keresztbefűzte, mint egy méltóságos úr... Akkor kérdezte, hogy hányat írunk. Kegyetlenül, kihívóan. Azt hitte, hogy mi is szerkesztőségi emberek vagyunk... Parancsokat osztogat... Lendvainé meg vigyorogva, kacér szemekkel fuvolázta, hogy ezerkilencszázötvenkilenc van...)

A bíró reménytelenül sóhajt.

(Mit csináljak?... Szaladjak a rendőrségre? Mondjam el, hogy lelkiismeretlen csirkefogó vagyok?... Zárjanak börtönbe, mert gondatlanságból tizenhét éve két kommunistát megöltem?... Úristen, dehát kinek a gondatlansága volt? Kié? Csak az enyém?... A kegyelmes úré nem?... Egyáltalában nem tudom. Semmit se tudok.)

A bíró az asztalban kapaszkodva felegyenesedik. Erőtlen. Az összeszorított fogaktól megkeményedett száj árulkodik: egy pillanat alatt határozott.

Arcát átkarolja a tárgyalásokra szőtt kérges álarc, mint mindig ítélethozatal előtt.

(Megyek. Megkeresem a szerkesztőt. Odamegyek hozzá. Felverem az álmából, a felesége mellől. Követelem, hogy most, hajnalban, úgy ahogy van, hálóingben, kócosan üljön le velem az asztalhoz... Elmondok neki mindent. Mindent, mindent visszaadok nekik... Megmondom, hogy az életrajzomból soha nem hagytam el semmit, csak ez maradt ki... Elejétől a végéig elmondom. A humanizmusomat, mindenemet odadobok a lábai elé. Tessék! Itt az életem!... Elmondom neki, hogy én szerencsétlen korban éltem. Húsz évet várhattak volna még az oroszok, vagy jöttek volna ötvennel hamarabb... Ez a mi tragédiánk, régieké... Az erősnek, roppantul erősnek vélt állvány az életünk derekán lazult meg... Újat építeni? Azt mi már nem tudunk. Nincs hozzá időnk. Egy-egy alkatrészt ki lehet cserélni. Foltozni is lehet. Új módon dolgozni is, de az állvány, az régi marad... Elmondom én azt is, hogy a nyugdíjra ezek után nem tartok igényt... Nem kell, majd megélek. Tisztaságban, hűséges lelkiismerettel könnyebb élni, mint a nyugdíjjal... Nem kell se a pénz, se a barátság. Egyék

meg, költsék másra. Semmi nem kell, csak hagyjanak magamra... Csak ez kell...)

Lehajol az újságkötegért.

(Ezt is viszem. Megmutatom neki. Ilyen voltam én... olvassa csak! Tudja meg még ma éjszaka, hogy igaza van, ez a polgári humanizmus. És összedörzsölheti a tenyerét... Aztán eljövök. Nem szeretem a kegyelmet. Aki felkészült a halálra, annak a kegyelem közömbös. Talán terhes is. Ha az embert kifosztották, ne kedveskedjenek neki alamizsnával. Nem kell.)

A bíróban száguld a kísértés. A hátát kihúzza. Tekintete szigorú és tiszta. Mérhetetlen távolságokban jár.

Az előszoba ajtóban megtorpan.

A csend eddig olyan volt, mint az üres tenger. Végtelen és kihalt.

Szikár, árnyéktalan alakja, véres szárnyakkal csapkodó gondolatai korlátlanul uralták.

Most, hogy megmozdult, mintha a csend felett kivilágosodott volna a bazaltszínű égbolt.

Az utcából felhajol egy hajnali szekér kócos zörgése.

(Menjek?... Nem ostobaság ez az egész?... És ha Molnár kiröhög? Ugyan, mit röhögne egy gyilkoson? Lehet, hogy azonnal a rendőrségre telefonál... Nyugdíj, asszony, megbecsülés... hahaha... minden odalesz! De lehet így élni? Ha nem tudom önmagamat becsülni?... Mindegy. Megyek. Legjobb ezt kíméletlenül elintézni.)

Lenyomja a kilincset.

S ekkor a telefon berregése megrázza a levegőt.

A bíró elengedi a kilincset, mintha fehéren izzó vasat markolt volna.

Visszagörbül a súlytalanságba.

A telefon rövid, rekedt szaggatással berreg.

Nem megy sehova. Érzi. Gyenge, és mindenütt reszket a bőre.

Haragosan nézi a készüléket.

Átlépi a szobát, felemeli a kagylót.

Lihegő, kisfiús hangot szűr a távolság.

— ...Magduskát kérem a presszóból! —

A bíró hallgat. A telefonkagyló a kisfiús, követelőző hanggal a fülén, ő egykedvűen, hideg bánattal a szőnyeget nézi.

— ...Halló! Kivel beszélek? Aranybárány étterem?... Halló! Magduskát kérem a presszóból!

A bíró megvetően vár. Várja, hogy a kisfiús hangot durvára gyúrja a türelmetlenség, hogy üvöltsön a Magduskájáért, hogy a telefonkagylóból úgy csapjon ki a kisfiús hang dübörgése, mint a tenger, sziklára fekvő tajtékkal.

De üres a telefon.

A kagylót megszorítja, s közben érzi, hogy a tenyere izzadt.

Az előszobaajtó kilincse forró volt a jégtől, a telefonkagyló jeges a forróságtól.

A bíró lehelete a készülékbe süvít.

— Téves kapcsolás.

A kagylót visszaejti. A súlyos csend elkergeti a kisfiús hang foszlányait.

Áll.

Nem érzi, nem tudja, hogy meddig.

Azután ismét felemeli a kagylót.

Tárcsázik.

24-26.

Hosszú, kíméletlen berregések. Egyenletesen, állhatatosan.

A bíró is állhatatos.

Egy perc. Két perc.

Váratlanul megszakad a hívójelzés.

A vonal túlsó szélén hálóingben, kedvetlenül megszólal a szerkesztő.

— Tessék.

A bíró izgatott. Nem ismeri meg a szerkesztő dunántúli ízzel kerekített hangját.

— Molnár Imre szerkesztő?

— Tessék, én vagyok.

— Itt Tomor beszél.

A szerkesztő enyhe bosszúsággal, de udvariasan morog.

— Mi történt, hogy ilyen későn telefonálsz?

— Aludtál?... Én még nem feküdtem le.

A szerkesztő tanácstalanul vár. Alighanem az óráját nézi.

— Három óra van — mondja szemrehányóan. — Mit csináltál eddig? Talán elrontottad a gyomrodat?

A bírónak száraz a szája. Mintha szemben állna a szerekesztővel, csüggedten bólogat.

— Igen. Elrontottam a gyomromat.

A szerkesztőből elsuhanhatott az álom, mert élénken tréfálkozik.

— Talán megint vacsorára akarsz hívni?

A bíró minden erejét összeszedi.

— Nem. Komolyabb dolgokról van szó.

— Akkor várj Károly, leülök... de hajnali háromkor?

Tomor hallja, amint a szék a szerkesztő alá csúszik.

— Hallgatlak, Károly.

A bíró észreveszi a szerkesztő sajnálkozását, a méltóságos unatkozást, de nem bánja.

— Mondd Imre, a te véleményed szerint, milyen ember vagyok én?

A szerkesztő közbemorog.

— Károly, ezt reggel is megkérdezhetted volna.

A bíró a szerkesztő méltatlankodásába kiált.

— Én most kérdezem! Tudni akarom! Milyen ember vagyok én?

A szerkesztő halkan, békülékenyen nevet.

— Hajnali háromkor mit mondhatok?... Igazán megértheted, nem készültem fel, hogy hálóingben kádervéleményt mondjak rólad.

Tomor Károly rendületlenül makacskodik.

— Ne tréfálj! Én se tréfálok!

Kínlódik.

(Most, most kell mindent elmondani! De ha egyszerre lehetne, ha egyetlen szóval kijönne belőlem, elöntené az egész világot... Mindegy... csak elkezdeni nehéz.)

A szerkesztő a néma vonalba hallózik.

A bíró összerezzen.

— Igen. Itt vagyok.

— Azt hittem, hogy letetted a kagylót... Túri szokott ilyen marhaságokkal szórakoztatni. Tudod, a kórházi főkönyvelő. Hajnalban megy haza, és lefekvés előtt feltárcsázza a barátait és jóéjszakát kíván... Neveletlen szórakozás, mi?

A bírót a hideg rázza.

(Szörnyűbb ez, mint két halálos ítéletet kimondani... Mindent elfelejtettem... Kétségbeejtő! De meg kell mondani! Ha most nem, akkor soha többé nem lesz erőm... Soha többé...)

A bíró verejtékezik.

A telefonkagylót görcsösen szorítja. A sejtelemből, a vonal elektromos szikráiból vad és szédült melódiák kúsznak a fülébe.

Zihál, mintha hegycsúcsokon kapaszkodna.

Az inge is vizes.

Öreg.

Simára borotvált aggastyán.

Áll, de mintha nem lennének lábai, kabátja szárnya is mintha a levegőben fogózkodna.

— Imre, mit gondolsz — és remeg a bíró hangja. — Mi lehet nekem a véleményem... mondjuk egy olyan koldusról, akinek jószívvel egy tányér meleg ételt adok?... Hálálkodik. Gyanakodva figyelem, de aztán észre veszem benne az embert, a méltóság szikráját, mert nem teljesen elveszett ember. Látom rajta, hogy tisztel engem, talán a tányér étel miatt szeret is, de nem meri mondani. Kalaplevéve ácsorog előttem... Mindent, mindent megtehetek vele, akár a fogait is kirúghatom, de ő csak alázatosan néz, és mondja, hogy a kertben, a fák között szívesen felásná az ágyásokat... Bízom benne, és aztán egyszer kiderül róla, hogy évekkel azelőtt ez az ember tört be a lakásba. Az én lakásomba... Ez az ember lopta el... ő lopta el a mit tudom én mit, de ez a valami nekem a legkedvesebb volt... Érted, Imre? Milyen ez az ember?

A vonal másik széle hallgat. A szerkesztő még pillanatok múlva is tanácstalan.

— Nem értem. Miért mondod ezt?

A bíró kétségbeesetten kiabál. Zuhog, árad belőle a nagy, szívére dőlt fekete árnyék.

— Mert én vagyok az a koldus! Érted? Én! És koldultam nálatok! Én ástam negyvenöt óta, tizenöt éven át a kertet a kommunistáknak! A lelkiismeret volt az ásóm!... A bírói tisztaság!... Semmi másom nem volt... és most rájöttem, hogy...

A bíró hangja megcsuklik.

— Úgy hittem és hiszek abban, hogy őszintén tiszteltem a kommunistákat... Tudom és érzem. Itt a lelkiismeretemben. Tudod, hogy mi az, amikor éjjel-nappal benne ül az emberben az érzés? De én soha nem döngettem a mellemet, hogy így meg úgy egyetértek azzal, amit ti ebben az országban csináltok... Szégyelltem megmondani. Mégis jól esett. Nem mondtam, de nagyon jól esett. Figyeltem, és ástam... Megbámultalak benneteket, de csak a fák mögül, titokban... Szörnyű! Tudod? Szörnyű érezni, tudni, hogy én vagyok ez a koldus!... Én, aki negyvenötből politikai rongyokkal jöttem. Éhesen, kialudt bizalommal, rettegéssel. Mindennel szemben, mindennel, amit ti az emberek oku-

lására, javára műveltetek, én csak a bírói és emberi lelkiismeretemet szegezhettem. És szegeztem, mert ez volt az egyetlen fegyver a kezemben... Ezért tudtam alázat nélkül tizenöt éven át a szemetekbe nézni! Ezért! Ezért volt erőm a büszkeséghez... Tudtam, hogy ti ezt meg ezt csináljátok, de nekem öreg, ezer próbát megjárt, makulátlan becsületem van!... Imre!... Már nincs. Elveszett. Minden... Nekem nem kell a nyugdíj se. Nem jár. Köpjetek le! Nem számít egy ilyen vén ember. Hurcoljatok a börtönbe! Mindegy, de vigyetek akárhová, csak ne hagyjatok itt!

A bíró hangja elfullad. Néhány hangfoszlány még a szája szélén hörög.

A szerkesztő hallgat.

Csendesen, sóhajtva megszólal, és olyan a hangja, mintha megértően a konok éjszakát bámulná.

— Nem értem, Károly.

A bíró elfáradt, de a suttogása tüzes.

— Nem érted? Még most sem érted? Negyvenháromban én tárgyaltam Bálint Sándorék ügyét! Én ítéltem halálra őket!

Csend.

A szerkesztő hallgat.

A bíró maradék ereje kirobban a torkán.

— Miért nem felelsz? Nem érted? Még most se? És ti engemet tiszteltetek? Az én kezemet rázta a párttitkár, meg te is, meg a városi tanácselnök is, meg ti összesen mind, kommunisták? Az én kezemet!... Érted, hogy ezt nem lehet tovább kibírni?

Csend.

A bíró nagy-nagy szomorúsággal sóhajt.

— Most aztán csinálhattok velem, amit akartok.

Csend.

A szerkesztőt mintha a vihar leszakította volna a vonal túlsó végéről.

— Miért nem szólsz? Mi?

A bíró tébolyosan, kajánul nevet.

— Persze. Ugye? Ugye most csodálkozol? Ugye, hogy mégis osztályellenség vagyok? Mi? Ugye nem tudtad, hogy a barátod tizenhét éve két kommunistát halálra ítélt?

A bíró csúfondáros, kárörvendő hangjára csendesen felel a szerkesztő.

— Tudtam.

A bíró tekintete megnyúlik. A bútorok megint keresztben állnak. A könyvszekrény üvegtüske díszei a kecses ívű csilláron remegnek. A szemközti Iványi-Grünwald festmény dübörgő áradattal az asztalterítőre borul, és a hálószoba ajtaja fehér csikorgással recseg.

Tomor lélegzete kapkodó, és a melle nagyon fáj, mintha a szívéről leszakadt volna az árnyék.

— Mi... mi...

A szerkesztő hangja kifürkészhetetlen, de szelíd, tiszta tajtékja két kilométer távolságról is bársonyosan rezeg.

— Igen. Tudtam. A párttitkár is, aki tegnap kezet fogott veled... Évek óta tudtuk.

Mélységes, fehér felhőket himbáló a csend.

A bíró riadt és riasztó.

Merev, mint a letakart halottak. Agyában sűrű a köd, és mint a csintalan festőpamacs, faltól-falig csapódik.

Ujjai ernyedtek. Kiejti a kagylót.

A készülék csörmöpölve a földre hullik.

A telefon apró sikoltásokkal foglaltat jelez.

A bíró dermedten néz, de semmit se lát.

Gondolkozni nem tud.

Az idő megállt.

A levegőben szörnyeteg sárkányok lógnak, félelmetes suhogásukba csíp a telefon sikoltó jelzése.

Az asztal alatt, a terítő árnyékában üres cigarettásdoboz fekszik.

A bíró óvatosan, nyikorgó derékkal felemeli.

Tomor Károly él.

A hálószoba ajtajában halványkéken az asszony ácsorog.

A bíró fáradt tekintetét odaemeli, és megenyhül rajta a komor bánat.

Az asszony dideregve összehúzza mellén a hálóinget.

— Még fenn vagy? — kérdezi, mert mást nem tud kérdezni.

Nem rémüldözik, nem ájul a szőnyegre, pedig a bíró olyan, mintha összeszezúzták volna. Csak nézi, vigasztalóan, csendes türelemmel.

A bíró tehetetlenül az üres cigarettásdobozt gyűri.

Tekintete az asszonyt simogatja, a soványkát, a türelmeset, és mindenre gondol.

Két sovány könnycsepp készülődik a szemében.

— Lefekszem... Kedveském, lefekszem — mondja csendesen.

Gerzson Pál: Nő könyvvel (metszet)

Nyerges András versei

Tavasz fütyül

Akár egy útjelző tábla,
beleszúródtam a tájba.
Füvek zöld csikói
rámrontanak nyihogva,
körülfognak, lekötnek
izzó, arany homokba.
Tiz utak újjaimból
áttetsző távolokba szállnak,
ifjúságom fehér lajtorjáján
elébe feszülök a nyárnak,
hátamra ingként rátapad az ég,
csak földből és mennyből
vagyok végül —
tavasz fütyül, szikráznak a fák
amint a szél a hajukba fésül.

Emberi hitben

Húsz éves vagyok és már mennyi minden
kényszerít naponta leszámolásra!
Sok tévedésem — rét fölül a pára —
elszáll s növekszem egyetlen hitemben.

Gyerek nyafoghat, hiheti, hogy árva,
én nem guggolhatok kétségeimben.
(Vetkőzik egy világ szemembe zárva,
s mint meztelen kés, leng a másik itt benn.)

Nem óv meg engem tárt ég, zöld pokol,
ember nem élhet, csak emberi hitben:
mesebeli csizmában lép el innen

s e négyszer-hatméteres létből oly
házak közé röpít a kor, melyeknek
kéményein a végtelen pihenhet.

Pastorale

Te, mogyorónevetésű!
Láttalak a szél szépnyakú lovain
láthatatlan árkot ugrani,
s harangokként kolompoltak
melled csengő dombjai,
te, mogyorónevetésű!

Vízparton, este, sötétben,
láttalak ülni a folyónál,
frisspaprikanevetés harsogott fogadon,
valakinek a testére fonódtál,
mint karóra folyondár,
te, mogyorónevetésű!

Néztelek s a két szemed
messze volt, akár
a téltől a nyár,
pillantásod szélterelte lombjai
nem tudtak felém hajlongani,
ó, mogyorónevetésű!

Feketén csúszott a csend a folyóra,
jaj, tán megöleltelek volna —
de hiszen ott se voltál
te, mogyorónevetésű!

Debreceni Klára

Euridiké búcsúja

Tudod-ê mi a magány, a csönd, a kék égen úszó felhő?
Némák a petuniák, hallgat az egész világ.
Fejüket lehajtva szomorúan állnak a lámpák,
ketten vannak, sötét szemükben nem gyullad felismerés.

Fogadj el egykor. Majd ha az idegenség
álarcát ledobhatod, ismerj reám.
Elvarázsolva nézem a szédítő táncot,
te vagy és mégsem te, — valaha ismertelek.

Látlak-e még valaha? Hallom-e hívó hangod?
Sötét lovagok várnak, nehéz így nélküled.
Néha részvét gyúl az idegen szemekben,
érzik és tudják, nemsoká sírni fogunk.

Láttad-e az elhagyott ház mellett, kertek szélén
Ezüst könnyeivel a tamariszkuszt?
Sötét törzsén könnyű fátylak a gallyak.
Messziről azt hinnéd, milyen szép is a bánat.

Tellér Gyula versei

Álom

A hervatag hold szirmai
csenddel szinültig telt medencék
fekete tükrére hullnak

Szélesre tárt ajtókon
betér a gond
fehér ágyak fölé hajol
s az alvók fülébe csörgeti
ezüst és arany pénzeit

Az éj sötét bunkereiben
megindul az érthetetlen lázadás,
az álmok ablakán
egy ismeretlen szempár betekint
s a tárgyak elfedik
leleplezetlen arcukat

Óvakodva lép ki rejtekéből
a nyugalom és a nyugtalanság
fekete kendő homlokukra kötve

Madársurranás

megpendül a pohár az asztalon
s a láthatár felé
fodrozó vizek sodorják
a szél hatalmas roncsait

Kocsma mögött

Az ürestelek sarkán
egy ember áll.

A kóborkutya-fagy
nedves, hideg orrát
tenyerébe dugja,
aztán elfut csalódottan
a telken át.

Házsorok, utcák
esti bélyegalbuma:
vágottszélű sárga ablakok
felragasztva kőkemény
falakra.

Kívánatos, szép gyűjtemény
a téli táj
kristálykirakatában.

Az ember orrából
fehérszalag-lelkét
kicibálja az este,
árnyak lobognak körülötte
s egy távoli lámpa
gyenge dobással
fénykópját hajít reá.

Ő meg csak áll
s mozdíthatatlan nyugalmát
befogadja lassan
az esteli csend is.

Lám,
az ürestelek sarkán
talpig kék éjszakában
a házfalra vizel egy ember.

Bertha Bulcsu

Forró szél jött

Sokat tanyáztam Nyuszt faházában. Ott állt az öböl partján, túl a pályán és a strandon. Körülötte öreg fűzek álltak, előtte víz, jobbról nádas. A nád szélében ringatóztak a csónakjai, néha megcsobbantak, néha forogtak a cölöp körül, míg el nem akadtak egy hínárcsomón. A ház fából volt, lépcsője majdnem a víz tükrét érte. Ha fújt a szél, az alsó három fokot elöntötték a hullámok.

Órákig ültem egy régi vitorlásbója tetején és néztem, hogyan gyalulja végig egy-egy hajó szélső bordáit. Barkácsolt szótlanul, néha megállt a fartükörnél vagy az orrnál, és hunyorgatva végignézett a hajón. Megmérte a bordák hajlásszögét, aztán újra nekifeszült a gyalulásnak. A kés alól sercegve szaladt a szőke forgács, lehullott a többi szemét közé. Néha megállt az ajtóban, és kutatva nézte a nádast, mintha keresne valamit. A rendetlen műhelyben csak a szerszámoknak volt pontos helye, a deszkák szanaszét hevertek, korhadt evezők, rozsdás vasmacskák és rozzant bútorok között. Az ablak félig a Balatonra, félig a gyenesi hegyekre nézett. Mellette barométer függött, vitorlásképek, kicsit odább egy óra, ami öt éve mutatott 12-őt.

Nyuszt csendesen dolgozott, csak akkor mordult fel haraggal, amikor egy újabb bordához akart kezdeni, és nem volt alkalmas deszkája. Ilyenkor tajtékos volt minden szava, dühösen kereső dött az asztal alatt, majd szemügyre vette a műhely végében porosodó hajóroncsokat. Ezekből feszített le egy-egy bordát, és formálta át az új csónakhoz.

Nyusztról nem sokat tudtam, csak annyit, hogy Keszthelyen ő a legjobb hajóács, és haragszik Dorner úrra, mert minden évben drágábban számítja a bérletet. — Fiatalabb korában matróz volt, egyszer mesélte, hogy a Titanic mentésénél is ott volt. Ő viszont látta, hogy diák vagyok, szeretem a hajókat és kerülöm az iskolát. Mást aztán nem is tudtunk egymásról, de azért jól megvoltunk.

Reggelenként Nyuszt munkáját néztem, később, amikor feljebb kúszott a nap és sugarai a ház elejét érték, kiültem a padra, sütkéreztem. Délfelé bemásztam a kis papucs csónakba és ellöktem magamat a parttól. Néhány pillanatig élveztem, hogy úszik velem a csónak, aztán amikor lelassult, bemerítettem az evezőket is. A lapátok apró örvényeket kevertek, sodrukban megvillant az ég, majd elenyészett, mintha beszippantotta volna a mélység. Csendesen az öböl felső széléig eveztem, és sorban kiemeltem a varsákat. Néha akadt a hálóban egy ponty vagy compó, ilyenkor siettem kifelé és Nyuszt elé tartottam a zsákmányt. De ő csak rápislantott és szó nélkül dolgozott tovább. Nem

szerette a halat, amit így fogott, elajándékozta vagy eladta. — Az is megesett, hogy üresek voltak a varsák. Ilyenkor lassan eveztem, élveztem a napfényt. Olyan jó volt kószálni a nádasok között, néha megállni, meglapulni egy-egy kanyarban és figyelni a nádirigókat, vagy a lepkék, szitakötők csapongó játékát a víz felett.

Boldog idők voltak, felhőtlenek, szabadok. Délutánonként megjelent Cida is. Vagány volt, a Zámorban lakott és estefelé messziről elkerülték az emberek. Nem lehetett tudni, miből él, de a vizet szerette, napestig ott lebzselt kákás partjain, vagy a hasát süttette Nyuszt deszkamólóján. Egyszer hozott egy húsz méteres hálót, és rábeszélt bennünket, hogy húzzuk meg az öblöt. Nyuszt ellenezte, de Cida olyan meggyőző erővel beszélt a pénzről, amit majd a halért kapunk, hogy végül is belement.

Este tíz óra felé szálltunk vízbe, tapogatózva, halk csobbanásokkal gázoltunk a túloldali nádas felé. Az ég felhős volt és sötét, árnyak lapultak a vízre, amőba testük néha megnyúlt, áthajolt az esti csendességen. Elöl ment Cida, óvatos hajlongásokkal vonszolta a hálót. Amikor elérte a nádast, megállt, piszszegett. Középen én mentem, a háló másik végénél Nyuszt. Először egyenesen húzódtunk befelé, aztán Nyuszt megállt szorosan a nád szélénél, mi pedig Cidával elkezdtünk keríteni. Már csak néhány méterre voltunk a parttól, amikor szél jött, felborzolta a nádast és az öblöt. Nem messze tőlünk felrebbent a nádból egy madár. Feketén villant a szárnya, víjjogott, úgy sírt, mint egy ember. Nyuszt megrezzent.

— Itt az öreg lelke! Visszajött a lelke! — mondta, és ijedten elengedte a hálót, kievickélt a partra. Cida utána kiáltott, káromkodott, de hiába.

Ketten húztuk ki a hálót, majd megszakadtunk, Nyuszt a deszkamólón ült, és mereven nézte a vizet. A fekete madár még mindig víjjogott, csapongott a nádas szélén. Megborzongtam.

Nyuszt intett, hogy üljünk le, és odasúgta:

— Ez az öreg matróz lelke. A fiát keresi. Én hoztam az óceánról.

— Hát ez tengeri madár? — kérdeztem csodálkozva.

— Nem madár, lélek — mondta Nyuszt és szomorúan bólogatott.

— Tudjátok, élt az óceán egyik hajóján egy öreg matróz, meg a fia. Egyszer nagy vihar volt a tengeren, és a fiú vízbe esett. Elnyelte az óceán. Az öreg matróz bánatában egészen lesoványodott. Egyszer alkonyatkor lement a kajütbe, és befeküdt a vackába. Később, amikor egy másik matróz utána ment, már nem találta. A kuckójából felrebbent egy fekete madár, és víjjogva az óceánra szállt. Ez volt az öreg matróz lelke. Azóta keresi a fiát az összes vizek felett. Amikor a Titanicot mentettük, rászállt a hajónkra. Velünk maradt. Én etettem akkoriban, így aztán megszeretett. A matrózok jöttek-mentek, az öreg matróz lelke velem maradt, elhoztam ide is. Itt élt az öböl körül, aztán egyik télen eltűnt. Hiába figyeltem a nádast, nem találtam. Már azt hittem, visszament a tengerekre. Most hallottam meg újra a sírását, még mindig a fiát keresi...

Révedezve ültünk a parton, egészen hajnalig. Akkor aztán szétválogattuk a halat és zsákokba raktuk. Másnap Cida eladta.

Lassan elmúlt a nyár, a vénasszonyok nyara, aztán október is. Deresek voltak a hajnalok, szőkék és sápadtak a nádak, csak a naplementék voltak pirosak, néha egészen vörösek, mint a skarlát. Esténként panaszos gágogás hallatszott a nádas felett, mintha siratnának valamit az öböl lakói.

Egyik reggel a vasútról láttam, hogy vékony füst száll fel a fűzfák között. Tudtam, mit jelent. Nyuszt tüzet rakott, törött evezőket, szúette bordákat dobott a tűzre. Kezét föléje tartja, a lángokba néz és eltűnődik. Most már ritkán jártam a partra, hideg volt. Csak akkor mentem ki újra, amikor beállt a víz, és korcsolyával végig lehetett szaladni a nádasok mentén.

Jöttek a nádverők, kurta kaszájukkal napestig suhogtattak a jég felett. Utakat tiportak, arattak, letarolták a nádast. Közben a hó is leesett és eltakarta a vasút menti szennyet, betakarta az öblöt, a faházat és a messzire futó rianásokat. Hóviharok jöttek, boszorkányszelek táncoltattak fehér lidérceket a tó jegén. Néha egy-egy orkán felkapta a nádkévéket, surrogva kergette őket át a jégen a berényi partok felé.

Most már nem jártam Nyuszthoz, elmaradtam egészen tavaszig.

Mátyás napkor mentem ki először. Szép napos idő volt, a hó már megroggyant, néhol már a föld is előfeketéllett.

Dél felé járt az idő, amikor benyitottam. Első pillantásra nem láttam Nyusztot, azt gondoltam, kint van valahol a ház körül. Már fordultam kifelé, amikor észrevettem. A gyalupad mellett a forgácson feküdt. Mozdulatlan volt és sápadt. A szája vörösen tátongott, és áradt belőle a rumszag. Nem értettem; nem szokott inni. Leültem egy székre és vártam. A műhely hideg volt és sokkal piszkosabb, mint hajdanában. A falról hiányzott a barométer, meg egy vitorlás, az óra most is tizenkettőt mutatott, mint az őszön.

Csak órák múlva tért magához. Először értetlenül nézett, aztán hirtelen felugrott. Imbolyogva leült egy székre, de nem szólt, csak bámult az arcomba. Először olyan ködösen nézett, mint a részeg emberek, aztán árnyékok gyűltek a szemébe és piros villanások. Egy darabig füstölgött magában, aztán hirtelen kirobbant:

— Nem megyek el innen! Nekem patkányok nem parancsolnak.

— Mi baj? — kérdeztem értetlenül.

Nyuszt nagyokat nyelt, aztán a derekán meglazította a szíjat. Ünnepélyesen maga elé nézett, és mesterkélt nyugalommal kezdett beszélni.

— Mit gondolsz, hány négyzetméter helyet foglal el ez a ház?

— Talán harmincat.

— Nahát, nekem nincs másom, csak ez a pár négyzetméter itt az öböl partján, rajta műhely, meg a szerszámaim, és ez is bérlet. Most el akarják venni.

— Kicsodák?

— Dorner úr. Nem újította meg a bérletemet. Itt az írás, olvasd! — mondta, és a belső zsebéből előhúzott egy papírt.

— Eladta a városnak, ide is strandot építenek. Biztosan az államosítás miatt sietett. Kérvényezni kell a tanácsnál, hogy adjanak egy másik helyet — mondtam, miután elolvastam a levelet.

Nyuszt felugrott, belerúgott a székbe.

— Ez annyi, mintha elvennék! — ordította. — A nádvágó isten döglessze meg valamennyit! — Aztán leült, és valamivel csendesebben folytatta:

— Másik helyet, azt mondod?... Lehet, hogy adnának Kiskeszthelyen vagy a Zámorban, de az nekem nem kell! Nem kell! Érted?... Igaz, hogy hajót mindenhol lehet faragni, de nem olyant, mint itt. Nem megyek el innen! Itt lakik az öreg matróz lelke. Nem lehet itthagyni, húsz éve dolgozom ebben a házban, nekem most már kell az öböl, meg a víz, amikor kilépek az ajtón, látnom kell

a nádast, meg ott szélül a csónakokat. Inkább megdöglök, de nem megyek el innen! — mondta, és ököllel a gyalupadra vágott.

Megértettem Nyusztot. Vérbeli ács volt, fél életét a hajókba ölte, másik felét elnyelte a nádas, az öböl hínaras vizei. És most ki akarják innen mozdítani. Miért? Kinek van útjában? Nem ismerte eléggé Dorner urat. Nem volt sem kommunista, sem reakciós, ő egyszerűen csak ács volt. Ha az utolsó ítéleten isten megkérdezte volna, hogy milyen vallású vagy? azt felelte volna: „én ács vagyok uram."

Estefelé hosszú tanakodás után megírtuk a kérvényt. Másnap iskolába menet én ragasztottam rá a bélyeget, és beadtam a postára.

Hetekig vártuk a választ, de nem jött. Már azt hittem, elfelejtették az egészet. Nyusztnak is visszajött a kedve, dolgozgatott. De már nem volt olyan nyugodt, mint régen. Azelőtt bementem és egy óra is eltelt sokszor, mire felemelte a fejét. Most már belépéskor leste az arcomat, hátha rossz hírt hozok.

Húsvét előtt néhány héttel megjött az írás. Csak az volt benne, hogy nem lehet változtatni a helyzeten. Nyuszt zavaros szemekkel nézte a papírt, aztán felugrott és elkezdett káromkodni. Nagy szókincse volt.

— Írunk egy kérvényt a megyéhez is — mondtam, de Nyuszt nem hitt már a kérvényekben, köpött egyet és elindult kifelé. Az ajtóból visszaszólt, hogy maradjak egy kicsit, mindjárt visszajön. Eltelt egy óra, talán még több is, mire visszatért. Tántorgott és összefüggéstelen dolgokat beszélt. A Titanicot emlegette, meg egy kapitányt, de képtelenség volt megérteni a nevét. Bejött, nézte egy kicsit a félbenhagyott munkáját, aztán elkezdett énekelni:

Forró szél jött
madarakat és
hajót hozott,
három napig
csak madarakat,
s hajót hozott.

Ettől kezdve gyakran találtam részegen. De ha ott voltam, akkor is elment egy-egy órára és ivott. A rum ölte, napról-napra sötétebben nézett.

Egyszer, május elején a deszkamóló végénél találtam. Hason feküdt, keze a vízbe lógott, meztelen hátát vörösre égette a nap. Mellette hevert a kalapács és néhány vágószerszám. Részegen dolgozott, s közben elnyomta az álom. Még jó, hogy nem esett a vízbe. De a nap nagyon összeégette, másnap felhólyagzott a bőre és genny szivárgott a hólyagokból. Nem törődött vele, ivott tovább. A kérvényt persze mégis megírtuk, de nem hitt benne egyikünk sem.

Közben az idő telt, elmúlt május, június. Befejeztük az iskolát és végetértek a szép Balaton-parti délelőttök is. Egy építőipari vállalathoz mentem dolgozni. Este piszkosan, fáradtan ültem az asztalhoz, gondolataim lomhák voltak, mint a nyárvégi szelek, vagy a halászbárkák ott lent Gyenes alatt. Nyuszt azért eszemben volt, szerettem volna találkozni vele, de hiába, nem hagyhattam ott a munkát.

Csak augusztus végén mehettem Keszthelyre. az öböl csendes volt, vizében megcsillant az ég, a közepén fehér felhők horgonyoztak, kíjebb árnyak takarták zöldesen. Feljebb, ahol a fűzfák voltak, valaki horgászott. Zsebre tett kézzel állt a parton, a horogbot előtte hevert a földön. Egykedvűen nézte a pó-

tát, néha köpött egyet. Csak akkor ismertem meg, amikor mögéje értem. Cida volt.

— Hosszú az eresztéked — szólaltam meg mögötte.

— Valami nagyobbat akarok fogni — mormogta, de hátra sem fordult.

— Nyuszthoz megyek, most jöttem a vonattal.

— Késett a vonatod, már nincs itt.

— Elköltözött?

— Átrendezte az életét.

— Mit csinált?...

— Mondom, ártendezte.... Tudod, volt az a házügy. A kérvényt félredobták. Augusztus elsején vagy másodikán, már nem tudom pontosan, idejött Dorner úr. Felszólította, hogy költözködjön, mert ha nem, karhatalommal viteti el a motyóját. Nyuszt nem szólt semmit. Amikor elment Dorner úr, berúgott, aztán alkonyatkor felgyújtotta a házát. Egy égő evezővel szaladgált itt, és valami Titanicot kiabált. Én éppen vizen voltam. Az apácastrand környékén pecáztam. Amikor megláttam a füstöt, idejöttem, de akkor már késő volt.

— És most mi van vele?

— Megvárta, amíg elég a háza, és elment. Most a móló körül tanyázik, de nem lehet vele értelmesen beszélni, teljesen becsavarodott.

Tanácstalanul álltam a parton. Egy imbolygó nádszálat néztem mereven. Csak nagy sokára mozdultam meg, amikor már elzsibbadt a lábam.

— Elmegyek, megkeresem — mondtam Cidának, aztán elballagtam a partmenti füzes felé.

Egy kis pernyét találtam a régi ház helyén, a többit már eltisztíttatta a város. A szélső fűzek megpörkölődtek, csupasz felükkel görcsösen hajoltak a víz fölé, vézna árnyékukat, kirajzolta a fény. Parti szél jött, lassan megmozdultak a fák, ezernyi koronáját meghajtotta a nádas, apró fodrokat vetett a víz és megborsózott, mintha fázna. A papucs-csónak csengetve himbálta a láncát, néha megnyikordult, néha loccsant egyet a hullámokon. Orrában hálót fontak a pókok és őrködtek a csendesség felett.

Végigmentem a parton, át a kabinok között, a sziget előtti fövenyen, egészen a móló végéig. Ott ült Nyuszt a sarokkövön, és beszélt maga elé:

— Sok halott van, az óceán hullákat mos majd hetekig... Puffadtak és kékek lesznek, mint a besztercei szilva.

Eléje álltam.

— Nyuszt! Mi van magával? Milyen hullákról beszél?

— Maga nem tudja, süllyed a Titanic!! Süllyed a Titanic!... Léket kapott a jéghegytől! — kiáltotta, aztán elkapta a kezemet és odahúzott a víz széléhez. Mereven előrehajolt és egy távoli hínárcsomóra mutatott.

— Odanézzen! A tenger hullákat úsztat!... Léket kapott a Titanic...

Erdélyi József

Libárdi

Egy ház, egy istálló, egy góré,
egy gémeskút: ez az egész, —
tanya az atyási határban,
története homályba vész,
neve, Libárdi, elpusztult kis
libapásztorfalura vall,
szigetre, min maroknyi nép élt
valaha, mint vízben a hal.

Libárdiból nagykörül látni,
kivált le, a Körös felé,
olyan messzére, hogy az ember
feje csak úgy szédül belé,
olyan távolra, hogy a néző
szive csak úgy tágul-szorul,
kivált mikor a nap is hajlik,
s az ég alja irul-pirul.

Oly nagy a róna, oly hatalmas,
kerek az ég, olyan magas,
hogy elhal benne a harangszó,
kukorékolhat a kakas:
elvész a hang, mint a halastó
vizében a rög, a kavics,
csillog a tó, elmerül benne
a szem sóvár világa is.

Csillog az ugrai halastó,
ragyog a szálló nap alatt,
mintha felvetne minden benne
ficánkoló pénzes halat,
csupa ezüst pikkely a háta,
éjjel is játszó délibáb,
töri magát élő tükrében,
fürdik nap, hold, csillagvilág.

Csillog a tó, a tó tündére
kacsint szemembe, integet:
gyere, gyere, ölelő partom
nem tárom én, csak teneked,
senki másnak, te csak, te kellesz,
te bus legény csak egyedül . . .
Csillog az ugrai halastó,
szól a tündér, nem hallja fül.

Sir a tündér, a tó tündére,
fénylő könyüi rezgenek:
engemet idekárhoztattak
az irigy földi istenek,
engemet ide, gátba zártak
a pénzimádó emberek, —
sir a tündér, az árva tündér,
szemében milljó könny remeg.

— Meghalt anyám: az édes tenger
s eltünt a Sárrét, csupa csap,
csatorna az Alföld, nincs árvíz,
de fú a szél és süt a nap,
nem látok én, csak fel az égre,
rab vagyok én, boldogtalan,
s nem börtönöm kubikosáért, —
másokért kél minden halam.

Mi jut neked, mi jut belőlem? —
a csillogás, a ragyogás,
gyere, gyere, nem kell kívüled
az égvilágon senki más:
neked elég a csillogásom,
legyen hát minden csillagom,
minden ragyám a te sajátod,
a te kincsed, neked adom.

Közel nem én, de messze — látok:
állsz a kútnál, katona vagy,
harctérre mégy, az én szerelmem
vigyáz rád, hogy ott ne maradj:
neked haza, vissza kell térned:
költő, az én költőm leszel,
lesz versed annyi, mint a csillag,
ezer dal anyjává teszel.

Ezer halastó apja léssz te,
s ezer tó anyja leszek én,
szebb, jobb világ épül szavadra,
amelyben nem, nem lesz szegény,—
úr lesz a nép, fia-lányáé
minden mi szép, minden mi jó,—
azért jön a világra sok vér,
háború és ribillió...

Szól a tündér, a tó tündére,
hallja az ember valahol
a szivében, oly részegítő
az a szó, hogy nincs az a bor,
édesebb minden forró csóknál
az a hideg tündéri csók,
hallja az ember azt a minden
zenénél halkabb zeneszót.

Issza az ember szive-lelke,
s hálóba hull, mert az a tó:
szemre-szivre kivetett háló,
beleuszik a hallgató,
belerepült bűvölt madárként,
csalja titkos síp-dob, zene,
csábítja a szerelmes tündér
sokféle varázshangszere.

Hétágú nád? Orgona? Bodza?
lud, ruca, gólya, daruláb?!
Csillog az ugrai halastó,
nap s holdvilági délibáb,
ragyog az ugrai halastó,
szivem közepéig hasít,
bedugott fülembe szivárog
az a vad, ősvilági síp.

Zenél az ugrai halastó,
csupa ezüst hegedűhúr
rezeg a hajló nap sugárán,
túl a legelőn, messze túl
Szilas ködfátylas kastélykertjén,
mégis oly köztelen közel,
koboz peng, nádihegedű cseng,
nem négy a húrja, — száz, ezer.

Csillog-ragyog, sipol-dobol,
zenél, cimbalmozik a fény,
nap, holdvilág, csillag, pásztortűz
a tó szerelmes kebelén,
ki akar az kelni magából,
epeszti nap, dagasztja hold,
szüntelen, telten-fogyton-újton,
sóhajt a tó, sír-rí, sikolt.

Vágyik a tó is, menni vágyik,
mint a legény és mint a lány,
és mint a koralázta ember
élte közelgő alkonyán
vágyik oda holott gyermekkor,
ifjúság-vénség egybefoly,
mint vasajtós-rácsos börtönből
szabadba vágyik a fogoly.

Csillog az ugrai halastó,
szebb a közel radványinál,
messzebb van a radványinál és
sokkalta a libárdinál,—
ott csillog a Körös lapályán,
túl Szilason, Ugra alatt,
lábat mos benne, úgy fekszik le,
nagy tüzesréz arccal a nap.

Ragyog az ugrai halastó,
sipol-dobol, zenél-dalol,
egyre fénylőbben-hangosabban
gyülemlő éveim alól,
szó lesz a fényből s a zenéből,
dal lesz belőle: gyermekem,
mit az ugrai tó tündére
negyven év múlva szült nekem...

Csordás János

Testamentum

A szemedből, a letisztult kék tengerből olvastam egyszer,
mikor a szavunk elfogyott, s az Egészet nézted már figyelemmel,
a Csönd nagy puhaszárnyú lepkéi pihentek tagjainkon,
nem szóltam, a Csönd el ne röppenjen-folyjon:

Fiam, hetven évem már óriás idő,
a csemete, mit ültettem, rég erdővé nőtt,
a vasút, mit építettem, a tengerig szalad,
a szén, mit csigalépcsőkön cipeltem, elomlott salak,
s a fa, mit hasítottam, hamu lett régen ...

Mit akartok tőlem, meddig cipeljem
e testet, mely egyre könnyebb, de mégis terhem,
meddig küzdjek esővel, hóval, zivatarral,
a köhögéssel, mely felkongat, mint a hajnal? ...
Tudom: szerettek, de nekem már kevés,
a tegnap zúzott meg, sok elmúlt szenvedés,
világháború, a nyirkos lövészárkok,
a nyakig megrakott szeneszsákok,
de ki tudna mindent elsorolni,
nem sírni kéne, de ütni, baltával vagdalózni,
de nincs erőm már, fogjad fel te a baltát,
ha ütni kell, biztosan üss hát ...
— de ültess fát, virágot, az is az ember dolga,
én csalánok közé estem, csak vágyódtam a virágokra,
vágytam oly rendre, melyben az ember szebben nő fel,
ha küzd de megtelik sorsa értelemmel,
s úgy ülhet le a ház előtti padra este,
hogy aznapi gondját letehette,
kezébe könyvet vesz, vagy rádiót hallgat,
s az énekessel együtt csendben eldúdolgat,
s asszonya még nem-fonnyadt karjára dűlve,
az ezüst-szerelemben is telnè kedve.

Már minden késő, poharam alján savanyú a bor,
itt van, de már csak nektek: a megálmodott kor,
tegyétek naponta szebbé, felelősök is vagytok érte,
ha izzadni kell is, de eddig is megérte ...

A szemedből, a letisztult kék tengerből olvastam törve
e sorokat, s fölváltottam már szavakra, hangjegyekre,
s a Csönd nagy puhaszárnyú lepkéi leszálltak rólam,
rajtad pihennek,
s szállsz velük ködök útján, irányába a Végtelennek ...

Ordas Iván

A szerelmeslevél

A kettős ablak börtönfalai közt egy kései légy vergődött. Koppanva rohamozta az üvegtáblákat, félpercenkint visszahullott, aztán újra kezdte. Messze az ablak előtt, az elérhetetlenül távoli park szegleténél, sárguló leveleket pergetett egy vén platán.

Írt.

A félkönyöknyi deszkalapon alig fért el az a kötegnyi papír, melyet a rendőrtiszttől kapott és még az otromba tintatartónak is helyet kellett szorítania. Jobbra-balra nem láthatott, mindkét oldalon írófülkék sorakoztak, mennyezetig érő, gyalulatlan deszkafallal. A fülkék sora üres volt. A rendőr ott sétált körülötte, hol mögötte, hol előtte bukkant föl. Csak ketten vergődtek a szobában. A légy az ablakok között, ő az asztalnál és körülöttük keringett a rendőr. Kezében gumibot.

Amikor harmadszor verték félájultra, a rendőrtiszt váratlanul asztalra dobta a botot.

— Nézze... — mondta halkan, szinte barátságosan. — Maga értelmes ember, egyetemista. Én nem akarom magát tönkretenni, hiszen olyan fiatal. Eddig tapasztalhatta, tudunk mi gorombáskodni, ha kell... Elég volt, ugye? Nos, tessék! Itt van ez a kazal papír, elmegy, leül egy nyugodt helyre, és megír mindent. Érti? Mindent! Én nem bánom, ha azzal kezdi is, hogy megszületett, de ha szereti a tulajdon bőrét, ajánlom, végezze azzal, hogy mikor, ki által, hogyan került a mozgalomba, kit ismer, kik az összekötői?... Írásban talán könnyebb lesz, hiszen maga olyan szemérmes!

Itt gúnyosan, lenézően elmosolyodott.

— És tudja mit? Nem bánom, nem kell aláírnia. Ha értelmesen, rendesen és főleg használhatóan ír, megígérem, még ma este szedheti a sátorfáját, és mehet haza! Helyes?

Azóta írt.

Tolla ernyedetlenül, kétségbeesetten szántotta a papírt. Szaporodtak a sűrű sorokkal teleírt lapok. Mint valami különös skizofrénnek, egyszerre járt az agyában az időhúzás gondolata és az, hogy bőven ömlő szavak tengerébe fojthassa a lényeget. Ne mondjon neveket, vagy ha megteszi is, egyik nevet se lehessen használni, mert a viselőjük meghalt, külföldön van, nem is létezik. Most, először, a sejtjei legmélyéig érezte, hogy minden perc nyereség, minden perc változást hozhat. Sanyi nevét akkor üvöltötte az ügyeletes, amikor őt kivezették a zárkából. Sanyi szintén egyetemista, emellett Sanyi író, újságíró... Az

a pszichológiával fertőzött rendőrtiszt talán, talán őt is írni küldi. Csodák nincsenek, de olykor a legkifogástalanabbul működő gépezetben is akadhat egy-egy csorba fogaskerék, a rendőrség emberőrlő malma is hibát vétheti. Csak egy aprócska szemvillanás kellene, talán csak két szó, amit szájszegletből, mozdulatlan ajkakkal a folyosón is oda lehet suttogni, vagy végső kétségbeesésben oda kiáltani egymásnak. Nem törődve semmivel, a következményekkel, a veréssel, megalázással, ami utána jön... És ha mindez csak fantazmagória lenne is, lázálom, kényszerképzet, a túlcsigázott agy kába vágya, akkor is jobb itt fenn a világos és érthetetlen módon rácsozatlan szobában, mint odalent feküdni a szűk négy fal között, a bordákat ropogtató fapriccsen, egyedül, a párától izzadó vasajtó nézőnyílását fürkészve és várva a mindig váratlanul beleső kandi szemet. Negyvenkét napja gyötrődött egyesben és idáig nem látott senki mást, csak az őrt és a kihallgató rendőrtisztet. A teljes elszigeteltség bénító volt, a hajszolt gondolatok kínzóbbak a pofonoknál és a gumibot ütésénél. A zárka csendje lázas rémképeket szült, vergődő éjszakákat, melyeken tucatszor is felriadt, féltében, hogy ha ébren nem is, de esetleg álmában neveket mond, neveket! Nevek körül keringett a kihallgatások minden kérdése, a faggatások ezernyi buktatója, csapdája mind neveket várt. Ő pedig senkiről nem tudott semmit, ki bukott le, ki maradt szabadon, kivel mi történt? Amikor Sanyi nevét meghallotta a folyosón, úgy érezte, mellkasát nyomban szétrepeszti a visszafojtott lélegzet. Sanyi itt? De hiszen akkor... És ettől a perctől kezdve monomániás csökönyösséggel csak Sanyira gondolt. Vadul hessegette magától a józan ellenérvek tömegét, melyek mind azt bizonyították, hogy ha valaki, úgy éppen Sanyi az, akitől gondosan elkülönítik, akivel itt, a rendőrség épületében nem találkozhat. Mégis a legvalószerűtlenebb indokok tömegét ásta elő reményeinek bányájából, annak igazolására, hogy ha a rendőrtiszt csak kicsit is következetes, Sanyival épp úgy kell bánnia, mint vele. Ismerte már a módszereket. A bevezető, közvetlen cél nélküli, egyedül csak megtörésre szolgáló első verést, a záporozó, látszólag össze-vissza kérdésket, melyekből az elsőre még nem is válaszolhatott és már zúdult rá a másik. Aztán a gúzsbakötést, a pofonokat, majd a váratlan csendet, a „baráti" beszélgetések pillanatát, amikor cigarettával kínálták, sőt egyszer még feketét is kapott. Ez az írniküldés valami új, de azért épp úgy beillik a rendszerbe, mint a cigaretta és a fekete. Nála, a magyarszakos tanárjelöltnél, a filosznál, a félresikerült költőnél, akinek a fiók mélyéről tucatszám előkerült verejtékszagú versei vad röhögésre ingerelték a házkutató detektíveket; nála épp úgy, mint Sanyinál. Azaz Sanyinál még jobban. Sanyi tömegével írt már cikkeket, virágnyelven és kevésbé virágnyelven beszélő, jó cikkeket a lapokba. Sanyi még ezerszerte inkább írói alkat, mint ő. Igen, Sanyi feltétlenül ugyanabba a kategóriába tartozik, melybe a gyakorlati lélektan avatott ismerőjének szerepében tetszelgő rendőrtiszt őt is sorolta. Sanyinak jönnie kell, Sanyit ide hozzák, mert... De nem, lehetetlenség hogy éppen ő, aki mindig olyan büszke volt arra, hogy a „szellem" embere, az ideológia alapos tudója, épp ő veszítse el lábai alól a talajt, ő legyen áruló... Nem otromba, szemforgató besúgó természetesen, hanem áruló egy óvatlan, vétlen szóval, ami most — hogy már erejének legvégét fogyasztja — a kihallgatások kérdészáporában bármikor kicsúszhat a száján... Sanyinak jönnie kell... Sanyi erős, kemény. Sanyit nem lehet megtörni. Már maga az az aprócska tény is, ha Sanyit láthatná, erőt adna, lángra lobbantaná azt a hitét, azt a biztos tudatot, hogy nincs egyedül. Írnia kell hát, időt húzni, írni és írni...

Írt. Görcsbe feszült ujjal, konokul, elkeseredetten. A toll szárazon és részvétlenül percegett a papíron. A légy elkeseredett buzgalommal ostromolta börtönét.

A rendőr unatkozott. Hajnal óta szolgálatban volt, az előző éjszakát pedig szintén ébren töltötte, mert... szóval mert az Annust leste. Szégyen, gyalázat egy fegyveres testület tagjára, de majdnem egész éjszaka leskelődött! Azt már tudta, hogy a Báróczy méltóságosék lakásának melyik részén van a cselédszoba, és abban a szobában éjjel fél kettőig égett a villany. Aztán a nagy lámpát eloltották, de egy halvány, rószaszín árnyalatú derengés még sokáig kiszűrődött. Bizonyára valami kis éjjeliszekrénylámpa fénye lehetett. A rendőrön forró vérhullám rohant végig, valahányszor arra gondolt, hogy az a halványrózsaszín lámpaernyő mi mindent boríthatott sejtelmes, hangulatteremtő félhomályba. Annus sudár, darázsderekú, ringó járású leány volt, szép hosszú lábakkal, akár valami kisasszony. Még a két melle is úgy táncolt ott a blúza alatt, ha szabadnapon sétálni vagy éppen moziba mentek, akár valami finom dámáé. A rendőr, nehézkes, lomha, földet horpasztó, súlyos léptekkel döcögött mellette, vörös lapáttenyereit lóbálva és vöröses szeplőkkel az arcán. Semmiképp sem az a férfi álomkép, akit az ilyesfajta, karcsú, ringócsípejű lányok titkon elképzelnek. Olyan férfi például, mint az, aki kora hajnalban, amikor már oltogatni kezdték a gázlámpákat, kisuhant a Báróczy-villa kapuján. Az magas volt, könnyű mozgású és dühítően filmszínész-típus. Bizonyosan nem kellett minden második napon pisztolytáskásan, karddal az oldalán huszonnégy órát egyvégtében szolgálatot teljesítenie, őrjáratban bandukolnia, vagy lenn őriznie, abban a koszos pincében azokat a tetves kommunistákat. Az egyenruhának egyetlen észrevehető előnye volt csak, az, hogy Annus szívesen parádézott vele végig az utcán, és hogy az egyenruha mindenhol, széles Magyarországon, nyugdíjképes embert rejtett. Annus célzott is egyszer, halványan a rendőrök fizetésére, meg a nyugdíjra, de ez volt minden. Az éjszakáit, most, hogy a méltóságosék két hétre Semmeringre mentek, mégis mással osztja meg a ribanc. Mással, egy bőbeszédű, vevőkön köszörült nyelvű kereskedősegéddel, akinek olyan sima a frizurája, akár ha tehén nyalta volna végig, és bűzlik a pomádétól, pacsulitól.

A rendőr bosszúsan suhogtatta a csuklójára szíjazott gumibotot.

Mert azok beszélni tudnak, a bitangok, és mi más kell egy csinos lánynak, mint beszéd, bő lére eresztett, andalító beszéd, mézes bókok, epedő pillantások és zengzetes szerelmeslevelek. Ami őt illeti, a vére is felforr arra a gondolatra, hogy egyszer az ő zubbonya lógjon ott az Annus szobájában a szék hátán, és ő legyen az, aki megmutassa, hogy szófukaron is többet ér egy férfi, mint holmi szajkózó, cserregő papagáj. De hát ő még egy valamire való bókot sem tud elsütni, ha meg netán egy szerelmeslevél összeütéséhez kell veselkedni, szolgálatmentes napjának a fele ceruzarágással telik, míg tíz-tizenkét sort úgy-ahogy felrajzolgat ormótlan betűivel valami szép rózsaszínes, vagy világoskék levélpapírra. Levélírás nélkül pedig nem megy a dolog. Levélnek lennie kell, minél szebbnek, szívhezszólóbbnak. Olyannak, amit egy szép lány valahol a fiókban vagy egy doboz mélyén megőriz, összegyűjt, szalaggal köt át, és ha a barátnőivel összejön, kacarászva ugyan, de azért titokban mégis büszkén felolvas.

Ez a bolond diák itt például már a hetedik oldalt firkálja tele, és olyan lendülettel ír, hogy a tisztességes embernek a háta is borsózik, ha nézi. Fél az istentadta, hogy a fogalmazó úr megint végigver rajta, pedig úgysem kerüli el a sorsát, akárhányszor böködi is a tintatartót. Mi a fenének kellett neki kommunistáskodni, egy diáknak, egyetemi hallgatónak, aki már a legjobb úton van, hogy úr legyen belőle? Nem bírnak azzal a nagy intelligenciájukkal, az a bajuk ezeknek! A zsivány! De meg kell hagyni, írni azt tud. Csak úgy folynak kifelé a fekete sorok a tolla alól. A szegény ember már régen tudja, hogy vigyázni kell az olyannal, aki abból él, hogy tintával szép, tiszta fehér papírlapokat piszkít be. Igaz, hogy a fogalmazó urat sem kell félteni, ő majd kiszedi ebből a sok zagyvaságból, amit kiszedni érdemes. Azért van neki két aranycsillag a gallérján, hogy gondolkozzék. De ennek a keszeggerincűnek legszívesebben már előlegbe végigvágna egyet a hátán, hogy igyekezzen, haladjon már a hazudozással. Szigorú parancs volt azonban, hogy hagyni kell, ha holnapután délig is akar írni, írhat. Ő pedig várhat, amíg ismét lejut az őrszobára, amíg letelik a szolgálat, kialussza magát, és megint Annus után nézhet. A Báróczy méltóságosék pedig keddhez egy hétre itthon lesznek, akkor jóidőre megint megeszi a fene az egészet. Hja, sanyarú a rendőrsors!

Megállt az ablak előtt és a gumibot végével megkoccintotta az üveget. A kis időre megpihent légy újult erővel rohant az ablaknak.

— Sokat ír még?

A kérdés váratlanul robbant a csöndbe. Összerázkódott.

— Magát kérdeztem, ne táncoljon! Sokat ír még?

A vöröshajú rendőr kimeredt szemmel nézett rá. A savószínű, vizenyős szemekben nem látszott indulat, amelyikből bármikor ütés fakadhat, csak mérhetetlen közöny és unalom.

— Még csak az elején vagyok, tizedes úr! A fogalmazó úr azt mondta, hogy részletes legyen.

(Bosszant, hogy álldigálnod kell, mi? Szívesebben csépelnél a gumibottal, elhiszem, de most nem teheted. Parancs az parancs, komám!)

— Na hiszen, ha ez nem lesz részletes, akkor nem tudom, mi? — röhögött egyet a rendőr. — Aztán mondja, izé, sokat írt már életében maga?

— Elég sokat!

(Ha tudnád, hogy csak kézzel is mennyi röplapot másoltunk le, amíg nem volt sokszorosítógépünk!)

— Levelet is?

— Azt is, tizedes úr! Mindig szerettem levelezni.

(Mi az ördögöt akarsz? Csak nem gondolod, hogy fekete-levél kicsempészésére kérlek? Otromba provókáció lenne ez, ennyire már nem vagyok kezdő, hogy bedűljek . . .)

— Szerelmes levelet írt-e már?

— Ki ne írt volna? Addig ír ilyesmit az ember, amíg fiatal.

(Addig ám, meg ameddig nem verték ki belőle gumibottal az utolsó értelmes gondolatot is. De miért beszélünk mi erről? Igaz ugyan, minden perc nyereség, csak beszélj, beszélj, múlik az idő!)

— Olyan lánynak is, akit csak látásból ismert?

— Írok én olyannak is, akit soha nem láttam, ha jól elmagyarázza valaki a tulajdonságait az illetőnek.

(Szóval innen fúj a szél? Most már értelek, fiam! Szerelmes levél kellene? Ne félj, kaphatsz tőlem akár hatoldalasat is.)

— Talán segíthetek tizedes úrnak, valami ilyesmiben?

A rendőr szeplői bíborvörösre gyúltak.

— Segíthet! — bökte ki kurtán. Aztán mintha ezzel az első szóval átsegítette volna magát a Szolgálati Szabályzat emelte korlátokon, összefüggőbben kezdett beszélni. Érzékletesen és nagy szóbőséggel leírta Annus formáit, küllemét. Szinte fröcsögött a nyála, amikor azokról a gyönyörökről beszélt, melyekben ez a tüneményes nő részesíthetné azt a szerencsés halandót, akit ágyába fogad. Ő azonban nem, hogy az ágyában nem volt, hanem még a szobájában sem. Egyáltalán, néhány kart-karba öltött vasárnapi sétánál még nem jutott többre. Pedig most lenne itt az ideje, amíg a gazdái külföldön vannak...

— Szóval érti? — vágta el hirtelen a saját szóáradatát. Maga is megijedt, hogy ilyen sokáig beszélt a letartóztatottal. — Hiszen érti maga a csíziót... — röhögte — azért is van itt. És izé... ha jól sikerül a dolog, ma este dupla porciót kap a csajkába...

— Kész nevetség! — gondolta. — Szerelmes levelet írok a rendőrségen. Vajon akad-e majd valaki az elvtársak között, aki ezt elhiszi nekem?

De azért hozzákezdett. Egy percig tornásztatta görcsbe dermedt ujjait, aztán leírta a megszólítást:

„Szerelmes Annusom!"

Már az első mondatnál kiderült, hogy a feladat nem is olyan könnyű, mint gondolta. Erőszakkal kellett kiráznia magát a kihallgatások, vallomástétel, az elhallgatás, az ütlegek és nevek birodalmából, hogy emerülhessen egy olyan élőlény gondolatvilágában, akit idáig csak az utcán, de ott is megvetéssel figyelt. Mert szép, szép, hogy a rendőrök javarésze is csak félrevezetett munkás vagy parasztgyerek, akikből kiölték az értelmet, és akik a rendszer támaszai és kiszolgálói lettek. De ha az embert naponta az a veszély fenyegeti, hogy egy helytelenül gondolkozó parasztgyerek szétnyomorítja a heréit, akkor az ember a helytelenül gondolkodó egyenruhás parasztgyerekben ellenséget lát, fenyegető ellenséget. Most pedig meg kell próbálnia, hogy ezt a vöröshajú tulkot kihúzza a szekszuális és érzelmi kátyúból. Íróhoz méltó feladat...

Ebben a pillanatban nyílott az ajtó, s csak annyi ideje maradt, hogy tiszta lapot rántson a megkezdett szerelmeslevélre, amikor káprázató gyorsasággal, bekövetkezett a valószerűtlen, a csoda. Egy szemvillanásnyira hátratekintett és az ajtóban megpillantotta Sanyit! Sanyit, kezében papírköteggel. Mögötte a rozmárbajuszú őrmester. Tekintetük összeakadt, arcukon az önuralom parancsolta mozdulatlanságba dermedt az ujjongás.

— Átveszi a letartóztatottat, — recsegte az őrmester. — Leülteti a másiknak háttal és gondosan ügyel, hogy egy szót se válthassanak egymással.

Bokacsattogás.

— Alázatosan jelentem, értettem őrmester úr!

Valahol hátul reccsent a lóca. Sanyi leült. Az őrmester mögött becsukódott az ajtó. A szoba megtelt lázasan kavargó gondolatokkal. Gépiesen formált néhány hangzatos, szirupos frázist, aztán egyszerre nekibuzdult és megtáltosodva szántotta a papírt. Előbb írni kellett, hiszen a puhított állapotban lévő vöröshajút vétek lett volna megvadítani.

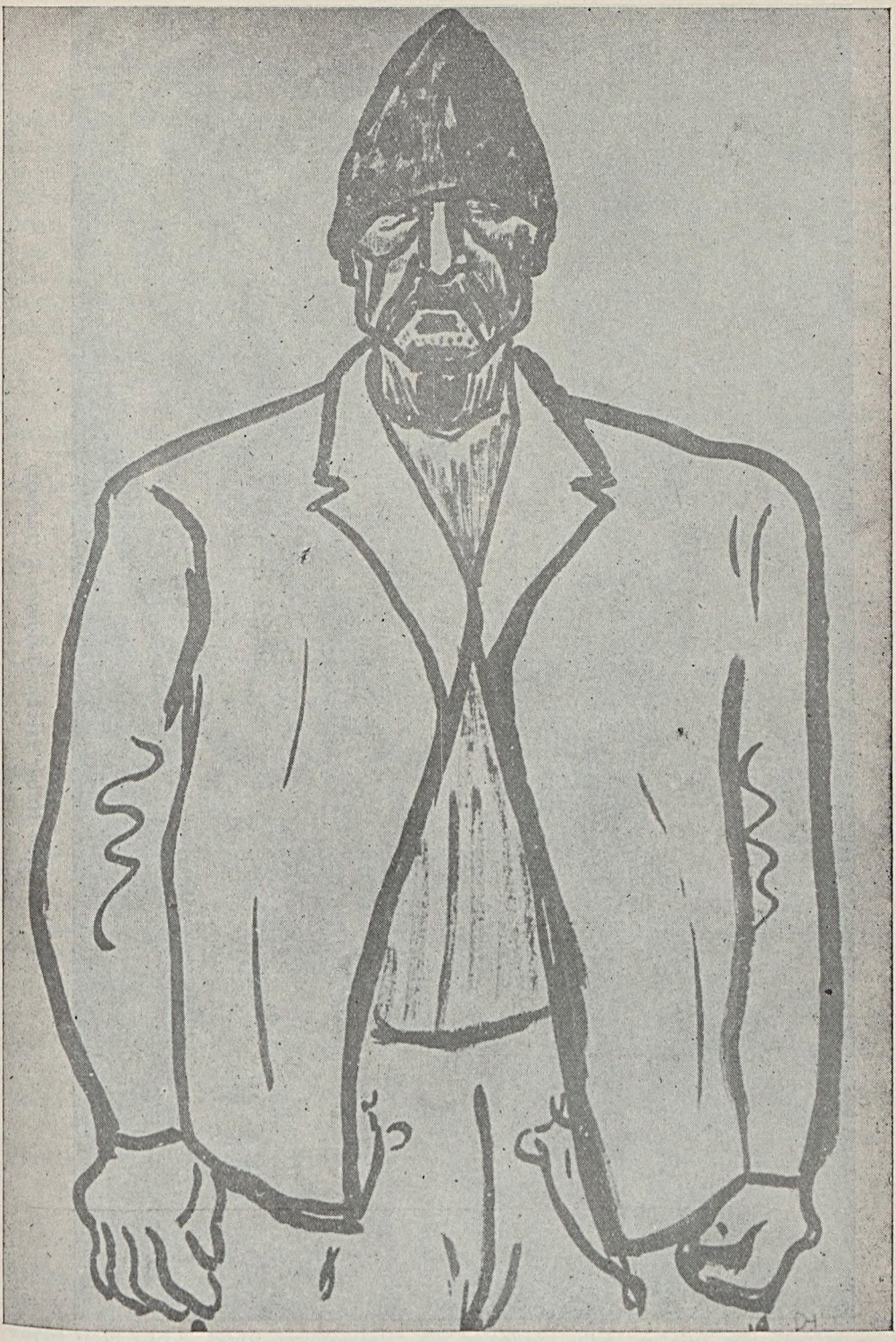

Dési Huber István: Öreg csősz (tusrajz)

Dési Huber István: Talyigások (tusrajz)

„Szerelmes Annusom!

Innen, a nehéz szolgálat rövid pihenő idejéből írom Magának ezeket a sorokat. Gondolataim, mint mindig, ma is állandóan Maga körül szálltak. Hiszen ha szerelmes szívem idáig még nem is tudta szavakba formálni a lelkemet teljesen betöltő érzéseket, Magának éreznie kell, hogy többet jelent a számomra, mint ezen a földön bárki. Fájdalom tölt el, amikor búcsúznunk kell és csak az öröm éltet, hogy kevés szabadidőnkben nemsokára ismét találkozunk. Szerelmes Annusom! Tegnap őrszolgálaton a Villám utcában jártam és az egyik házon egy ötvös tábláját láttam kitéve. Úgy gondolom következő vasárnap elmehetnénk arra és vásárolhatnánk Magának valami kedves emléket, ami mindig felidézze, hogy csak és örökké a magáé..."

A vöröshajú megállt és a válla fölött beleolvasott a levélbe.

— Micsoda baromság ez? Honnan vegyek én pénzt ötvösholmikra?

— A *Villám utcában* már 3 pengőért nagyon szép aranyozott medaillonokat lehet kapni!

(Sanyi! Figyelj, könyörgöm, figyelj Sanyikám! *A Villám utcában!* Tudod, ott lakott Magdi...)

A vörös morfondírozott.

— Három pengőért... na, az még nem olyan nagy pénz! De tulajdonképpen, hol a fenében van az a Villám utca?

— A Néprajzi Múzeum mögött, a Könyves Kálmán körúttal párhuzamos.

Sannyi ebben a pillanatban megszólalt. Hangja egy árnyalattal rekedtebb volt a szokottnál, de azért nyugodt, erős. Nem, Sanyi nem tört meg, épp olyan megfontoltan beszélt, mintha szemináriumot vezetne.

— Bocsánatot kérek, tizedes úr, de *a Villám utcai ötvösműhely megszűnt!*

(Tehát Magdi is lebukott!)

— Pofa be! — ordított képéből kikelve a vörös és marokra kapta a gumibotot. — Ki kérdezte magát?... Azaz, izé... honnan tudja maga, hogy mi van a Villám utcában?

— Az FTC-pálya mellett laktam, *onnan hoztak be.* Ismerem az egész környéket, *nincs arra egyetlen ötvösműhely sem.*

(Szóval Sanyi illegális lakásának befellegzett és a Ganz-környéki elvtársak lebuktak vagy elköltöztek. Jól van Sanyikám, édes Sanyikám, épp ez volt a lényeg. Csak egy szót, egyetlen szót, aztán megnyugszom és nem hergeljük tovább ezt az áldott tinót.)

A rendőr felröffent:

— Na, vigye a fenébe a tudományát! Írjon valami mást!... Pedig nem is lett volna olyan rossz gondolat ... 3—4 pengőt bármikor rászánnék Annusra!

Sanyi ismét megszólalt. Barátságos, csevegő hangja hallatára azt hihette volna az ember, hogy valamilyen borozgató társaságban adomázik.

— Bocsánatot kérek, tizedes úr, de *a Váci út elején 2—3 olcsó ékszerész is van. Meg a Régi-posta utcában is.*

A tizedes meghökkent.

— Maga micsoda civilben? — kérdezte Sanyit.

— *Nyomdász vagyok, azonban se munkám sem gépem.* De akad néhány ötvössegéd haverom is!

(Sanyi az építőmunkásokkal foglalkozott idáig. Még szerencse, hogy ez a vörös nem tudja, hogy egyetemista. Az építőknél tehát valami zűr van. Nagy ég, mi lehet ez?)

Ismét elővette a saját papírjait. Gépiesen írt tovább még két oldalt. Az írás most egyszerre könnyű lett, az élet megtelt értelemmel, az agya kitisztult. Aki hat hosszú héten át, teljesen magában, egyedül a képzelőerejére utalva minden valamicskét is felötlő lehetőséget végiggondolt, annak a kinti életben teljesen valószerűtlennek tűnő mértékig kifinomul az ítélőképessége. Egy fél mondatból a kihallgatók szemöldök ráncolásából hipotéziseket épít, gondolatokat, ötleteket, lehetőségeket kapcsol egymáshoz, mérlegel és vet el, hogy egy pillanat múlva újra töprengjen felettük. Csodálatos kincs, eléggé nem értékelhető nyereség az, ha a minden vergődés ellenére lassan sűrűsödő homályban halványka irányfény csillan a szem előtt. Egy kis derengés, amiből következtetni lehet, ami választáshoz segít a sokszoros útvesztőben. Csak a vak véletlen, az ezer esetben egyszer előforduló szerencse teremt ilyen alkalmakat, amikor — ha rejtjelezve, burkoltan ugyan, de a vájtfülűnek mégis félreérthetetlenül — bizonyságot, szilárd meggyőződést lehet szerezni a kintlévőkről, az elvtársakról. Hirtelen befejezte az írást. Eljutott a letartóztatásáig, de nevet nem írt kettőnél többet. Azokét, akikről épp itt, a kihallgatásokon bizonyosodott meg, hogy árulók és provokátorok. Jöjjön, ami jön, most már kibírja, lesz ereje bármihez, a biztosan folytatódó kihallgatásokhoz, szenvedésekhez, megaláztatáshoz.

Nem nézett Sanyira, amikor a csengőszóra felrendelt őr visszakísérte a zárkába. Pillantása búcsúzóul magához ölelte az egész szobát. A légy már elpihent az ablakban, és a platánfa vedlő ágai közt búcsútüzet gyújtott a lebukó nap.

A vörös estére megtartotta a szavát, valóban dupla porció babot löttyentett a csajkába.

Hetek óta először aludt nyugodtan, zavartalanul. Reggelre pedig tiszta fejjel megtalálta Sanyi szavainak magyarázatát is. Úgy van, nem lehet más. Sanyit sajtóterjesztésért kaphatták le, de a gépet nem sikerült megtalálniok. Tudta, ismerte, tapasztalta milyen módszerekkel keresik. Széles, nyugodt mosoly futott végig az arcán. Kedve lett volna hangosan fölnevetni. Sanyi erős, Sanyi is kitartott, Sanyit sem törték meg. Többé nincs egyedül. Híreket kapott, tud az elvtársakról, a Pártról. A negyvenkét nap mintha eltűnt volna, vele repült a magányosság is. Jókedve, még a fogdaügyeletesnek is feltűnt, aki zárkanyitáskor kiblizni engedte.

— Mit röhög, mint a fakutya? — förmedt rá durván.

Az első eset volt, hogy egy árnyalatnyit szemtelen választ kockáztatott.

— Szépet álmodtam, szakaszvezető úr!

A rendőr meghökkent. A fogdában nem szoktak szépet álmodni, vagy amiről álmodik, azt senki sem árulja el.

— Ugyan miről?

— Egy szerelmeslevélről! — mondta nevetve és még akkor is nevetett, amikor a zárkaajtó bezárult mögötte, és a kapott pofon vöröslő nyomát igyekezett hűteni kézfejével az arcán.

Lovász Pál

Gyermekversek

KISCSIBE

Tojásból kelt
kiscsibe:
kotlósmama
gyöngyszeme.

Milyen kedves,
milyen édes,
s alig bújt ki,
máris éhes.

Köles-szemet
csipeget,
ügyetlenül
lépeget.

Nem is látszik
két kis szárnya,
odasimul
oldalára.

Bársonypihés,
gömbölyű
kiscsibe, te
gyönyörű!

JELLEMEK

Galamb, a háztetőn:
— Ku-kurrú, ku-kurrú, ku-kurrú . . .

Gerle, az ágon:
— Ku-kukkú, ku-kukkú, ku-kukkú . . .

Galamb:
— Parlagi hang, műveletlen senki!

Gerle:
— Úrhatnám . . . a szót raccsolva ejti!

Veréb, a porban:
— Csip-csip, csip-csup háború . . .
De jó kettőn egyszerre nevetni!

A SÁRKÁNY

Földről indul, légbe lebben,
fönt röpül már az egekben.
Száját tátja, aki nézi,
csirke, sandít, vesztét érzi.

Farka csapkod, teste táncol,
körülötte szél viháncol.
Szökken feljebb, egyre messzebb,
átszeli a napfénytengert...

Kígyófarkú sárkányfajzat,
védtelenre, jaj, lecsaphat!
Fönt is rémít: egy felhőcske,
mint kisbárány, fut előle.

Titkos örvény megsokallja:
rápenderül, földre csapja —
s lyukas papír, szakadt spárga
lent a sárkány maradványa.

AUGUSZTUSI ÉJ

Fönt az égen arany fészek,
arany tyúk ül rajta;
arany tojást költöget a
tüzes fészekalja.

Jő az este, kék a hűse,
kék harmatot csillant;
kék gyöpön fut fönn a kikelt
aranypihés csillag...

Zsikó Gyula

Epigrammák

KÉT RÍMPÁR KÖZÖTT

Élet horgán fennakadtam
s megszülettem — akaratlan.
Élnék most már szakadatlan
s abbahagyom — akaratlan.

HALÁL

Én elveszítem a világot,
a világ meg engem veszít el:
olyan egyenlet ez, mely közé
illik az egyenlőségi jel?

EGY HORDÓSZÓNOKRA

Forgatsz agyadban világmentő tervet
„az emberiség jövőjén munkálva"?
Inkább azoknak, kik vesztére törnek,
egy szalmaszálat tennél az útjába!

KÍNRÍMEK — ÉRZÉKI NŐRE

A lelked is kancsal,
nemcsak bandzsalítasz;
termetes, új kan csal:
— te vadulsz? — vadít az? —
csípőddel gondolkodsz
s már is lám: oldozkodsz!

Ténagy Sándor

Strófák, madártávlatból

1.

Három vadgalamb lépeget,
kopog a csőrük, vizet keresnek.
Szikrázó szomjamat ne gúnyold!
Kereslek. Hol vagy? Szeretlek.

Ülök a parki padon,
három vadgalamb megcsodál.
Három vadgalamb felrepül:
szerelmem, szerelmünk égre száll.

Belédkarol az éjszaka,
megcsuklik majd síró hangod
és csalogatnád, csalogatnád
vissza a három galambot.

2.

Hajam fekete lángbokor
énekes kezek fészke
de elrepült a két kezed
ötcsőrű szelid vércse

Vallottam magam tiednek
hittem magam erősnek
balgaságom megtanított
szeretni nem is hőstett

Nem nyújtózom már a holdra
— megfricskázott szerelmes —
önérzetem késekkel jár
s magának sem kegyelmez

3.

Nem akartam, de szétszóródtak
a percek, mint héjból a magvak,
te akartad, hogy szüzességedből
még ne kérjek, még ne harapjak.

Mikor szemeink verekedtek
megborzongott belül a lélek,
egymást odadobtuk büszkén a
tigris-mérges hitetlenségnek.

Összeomlott bennem a képed,
emlékedből csalánok nőttek,
de megmaradtál muzsikámhoz
fájdalmas cimbalom verőnek.

4.

Cementként megköt bennem a bánat,
nem oldódik fel búcsúszavad;
felverni csendjét az éjszakámnak
ezüstcsengők szólnak párnám alatt.

Látom, hiába nézek utánad,
becsukódtál, mint madárszemek.
Cementként megköt bennem a bánat
szivemen lábnyomod megkeményedett.

5.

Mint üvegen a kék repedés
belémhasított utánad a vágy;
nem jön a játékos feledés,
ujjait tördeli bennem a vád.

Üresebbek lettek a percek,
hullik a kedvem, mint vakolat;
falon az árnyék kergeti lelked;
sajnálom a túlszép napokat.

Kautzky László

Lia

András a hatodik feketét itta. A kávé fellobbantja az értelmet, fényességet ad.

Sétált, hogy összeszedje magát. Ami még előtte van, a legkellemetlenebb, azt ma este elvégzi. Két-három mondat az egész.

Nedves volt a fogason a kabátja. A vasszürke aszfalton az üveg rajza, a falevelek rajza együtt dobogott. Tükör az üveg, ha megfesti a hátát a sötétség. Az ember nem csak önmagát látja, úszik benne egy hold is, a legkisebb lámpa fénye.

Lia megállt az ajtóban, kissé összehúzott szemmel. Rövidesen szemüveg kell neki. A férfiak egy pillanatra csak őt nézték. Ez így van mindig, utcán, autóbuszon s az eszpresszóban. És Lia meztelen bőre minden tekintetnek külön világít. Mosolyog a pincérre, és a pincér is mosolyog. Nem tud semmit ez a fiatal ember. Ő is szédül egy kicsit a hossza-ívelt karcsúságtól, mert mindig olyan ez az asszony, mintha ágyból lépne ki, ahol ing nélkül aludt.

Leül a piros székre, Andrással szemben. Látja, hogy a férfi ostobán komoly. Ez tulajdonképpen nevetséges, s hirtelen feljegyzi ezt a nehézkes-feszült arcot a többi mellé.

— Holnap tizenegykor várja az orvos — mondta a férfi.

— Jó, ott leszek.

Puhán és engedelmesen mondta. András szereti az engedelmes asszonyokat.

Zöldeskék szeme van Liának, és keresi a férfi szemét, hogy megfogja. Egyedül a szeme az, ami lekötötte néha. A felesége akart lenni, s ha lehet, akar ma is. A szemében valami kötözhetetlen, becsületes-nyugalom van, és öt hónappal ezelőtt hirtelen megkívánta a nyugalmat, és ha lehet, kívánja ma is.

Hallgat még, komolyan hallgat, mint a férfi, de lesi az első tekintetet, ami ismét megkóstolja, és amit úgy ismer, hogy figyelnie kell, nehogy elszalassza.

Tulajdonképpen nem is olyan izgató férfi ez, talán érzékenyebb, mint a többi, s ez unalmas sokszor. Feltétlenül unalmas, pedig a szerelem addig jó, amíg izgatja az embert. Örökös izgalom kell.

A tükörben mozdulatlan a hold.

— Menjünk innen — mondta az asszony.

— Minek?

— Beszélnem kell veled.

— Beszéljen itt, ha akar.

— Itt nem lehet. Nincs levegő, meleg van.

— Esik.

— Szeretem az esőt... és... te is... szereted...

Először nézett András az asszonyra. Lia nem állhatja az esőt, még nézni sem.

De már az utcán mentek.

Lia megállt a lámpa-hold alatt. Száraz, mozdulatlan arcán folytak a könnyek.

Vége van, lezárták a dolgot. Felesleges ez a séta. Megmondta, amit akart és minden úgy történt, ahogy akarta. András ilyesfélére gondolt.

— Vártam, hogy telefonálj — mondta az asszony.

Őrült, hogy tudott sírni. Mindig csalódni kell. Pedig azt hitte, hogy ez a férfi jó ideig eltart.

— Azt mondtam neked, hogy hülye vagy. Ne haragudj. Nem volt eszem az idegességtől...

Most kellene megütni ezért a hülyéért. Az ilyet ütni kell néha. De akkor hallgatott, egy hete. Hallgatott és elment, de a karjában végig futkározott az ütés, mint csapdába került állat. Legközelebb üt, hogy megszabaduljon a vibráló remegéstől.

— Két napig nem jelentkeztél. Mindenféle őrültségre gondoltam, hogy elgázolt a villamos, vagy goromba voltál valahol egy rendőrrel, és elvittek. Álmomban véres volt az arcod.

Átfogta a férfi karját, és szorosan melléje húzódott.

— Ugye megengeded, hogy érezzelek?

András nem érezte, nem akarta érezni. Legelőször a testét kívánta, a testén kívül semmit. Feküdt mellette az ágyban és várta, hogy megelégüljön. Később jött valami szorongás, de ez nem fontos. Romlanak az idegei.

— Soha többet nem mondok ilyesmit.

András folytatta magában, csak önmagának. Két hónap után történt, ha már emlékezni kell rá, mert az ember a vágyait nem csalhatja meg. Az asszony felé fordult, hogy önmagát megmentse. Üres kút felett beszélt, de akkor még nem látta. Az később volt, kellett előbb egy lázadás, kellett előbb egy éhség.

Megállt.

Lia már lázasan hadart. Az eső, a tócsák, ahogy átlépett rajtuk, mintha mindenen áttörni akarna, mindez új izgalommal izgatta, olyan volt, mint a tánc szédülete.

— Nem találsz sehol jobb asszonyt, mint én. Öt hónapja csak neked élek, minden gondolatom a tiéd. Elhatároztam, hogy otthagyom az állásomat, s valami otthoni munkát keresek, hogy senkit ne kelljen látnom, csak téged. Békességet és nyugalmat akarok adni neked, mert te nem élhetsz béke és nyugalom nélkül, és én sem élhetek. Gonosz ember vagy... gyere... ne kínozz...

És húzta a kapu alá.

— Egy hete nem csókoltál meg.

Tudja, hogy kemények és húsosak a combjai. A mellei már puhák, azért alul szorítja inkább, szorítja a kapuhoz.

— Csak egy csókot, olyan puhát... Ennyit csak kérhetek tőled...

A száját ráfektette a szájára és megnyitotta, hogy két ajka között tartotta a férfi ajkait. Aztán apró harapásokkal izgatta, mind mélyebben, mélyebben. A nyelve is elindult, s először amióta ismeri, végigfutott valami a gerincén, s már sajnálta is, hogy így vannak.

András eltolta és kilépett az esőre.

— Öreg mókus — suttogta az asszony — szeretlek...

Lia nem tudta felemelni a fejét. Olajos bronz volt a haja az esőtől.

András elindult. Az évek fáradtsága vele ment az esőben. Este volt és március éjszaka. Ma harmincöt év, holnapután negyven. Érteni akart és megnyugodni. Befejezetlen és keserű az egész.

Lia nem harcol tovább, és a gyerekét, az ő gyerekét elviszi az orvoshoz. Holnap tizenegykor. Először gondolt a gyerekre. Nem volt gyereke, pedig mindig akart, olyannyira, hogy kezdetben asszonyt is csak a gyerek miatt kívánt. Nem jött olyan asszony, és ez az éhség elviselhetetlen. Hogy soha nem jön.

Az eső égette a homlokát.

— Te — mondta.

Megálltak.

Két üres faláda egy üzlet előtt.

Megnézte. Asszony. Önmagával együtt nézte. Már vége volt mindennek Furcsa vég, igazi kezdet nélkül. Mert valahol mindig elakad a szándék.

Andrásnak beszélnie kellett.

— Én elmegyek, de nem ez a fontos. Értelmes, okos asszony vagy, és vonzó. Két férjed volt és igen sok szeretőd. Ha jól sejtem. És mire jutottál? Így ne kívánj te nyugalmat és békességet. Állj meg és figyelj. Egyszer meg kell állni, az élet rövid.

Megtanultál csókolni, mert megtanítottak. De a férfinek több kell ahhoz, hogy megálljon. Megmaradjon. Nem is tudom, mi? Talán az állandóság. Kikötő az asszony, végül is, nem homokos part. Érted?

A szerelem: két ember együtt. Ugyanaz a két ember, mindenben együtt.

Valahogy így.

A láda szélén ült az asszony. Az ereszről a vállára csepegett a víz. Nem tudott felállni. András segítette.

A lámpa alatt megállt Lia, az út közepén. A szeméről eltűnt a homályosság, igazán szép volt.

— A gyereket megtartom... hogy... örök emlékem... lehessen rólad...

Mégis csak május van. Meleg az eső.

Lia pongyolában állt a telefonnál.

— Te, ez az András egészen hülye. Úgy beszélt nekem tegnap, mint egy éretlen gyerek. Esküszöm, nem fejlettebb szellemileg, mint egy tizennégyéves gimnazista. „Kikötő az asszony, végül is, nem homokos part." Te, olyan nevetséges, hogy az kibírhatatlan. Én nem tehetek róla, ha nevetségesek az emberek. Karikatúra mindegyik, kész karikatúra. És képzeld, jól kapaszkodj, a gyerek-mesét is elhitte. Szőröstől-bőröstől. Halló! Itt vagy!? Tessék! Ja! Szabadnak lenni drágám, príma dolog.

— Príma — válaszolt egy női hang a drót másik végén.

Azután mind a ketten letették a kagylót.

Versek a Carmina Burana-ból

Csorba Győző fordításai

Megszakadt a...

1.

Megszakadt a
tél haragja,
újra zöld a rét,
már kacagva
nyujtogatja
sok virág fejét,
s hol nap fénye süt,
izzik, ég, pirulva lángol:
tavasz dől szét a világon
rendre mindenütt.

2.

Gyors madárkák
hangja csendül
csacskán édesen,
zengve zendül,
szerte lendül
fás ösvényeken;
s erdők enyhelyén
lomb, virág és gazdag illat,
tűz emészt most minden ifjat
tavasz idején.

3.

Egyberajzik,
nő, gyarapszik
a legénycsapat,
s hej, nem alszik,
ott viharzik
a leánykahad;
és a hárs alá,
a szerelmes forgatagba
fut lányát keresni az anyja,
s köztük rátalál.

4.

Egy dacol csak,
egy, a sorsnak
küldte őt kegye,
fénye holdnak,
érte dúlnak
kínok érte e
sok jaj szájamon;
nyilt, sugárzó,
messze látszó,
gyakran lep miatta fázó
bú és fájdalom.

5.

Őt ha nézem,
szinte érzem:
éltet égi fény;
más egyéb sem
kell, ha érzem:
ő enyém, enyém;
vágy felé hevít,
szilfa-árnyban,
zöld homályban,
vig zugolyban, nagy titokban
bárcsak lenne így!

Nyár volt...

1.

Nyár volt s a világ: viruló virág,
árnyazva borultak ránk a fák,
madarak dala szállt a lombokon át,
susogott az alkonyi hűsben az ág;
elandalodtam Thisbesem
hangján, míg a szerelem
meghitt titkairól
csevegve súg-búgott velem.
Ó, mily orca,
módi, forma!
Szinte, mint nap,
— hogyha csillag
más leányka.
Bárha látna
értelmem fényesen,
s méltatna érdemem,
hogy boldogé, enyém legyen!
Hát nem marad más fontosabb,
mint lelkemről lefújni
a dőre lángolásokat.
A szerencse híven segíti a bátrakat.
Ímé, az indító szavak.

2.

Már régesrég csitítgatom
az izzást, mely szétdőlt vakon
a testemen, s minden tagom
elárasztotta gazdagon;
miatta félig-holt vagyok,
édes bilincsbe vert rabod,
te értheted, te tudhatod,
s el is csupán te olthatod.

3.

„A szerelmi reménykedés
— így, úgy — örök kételkedés;
égő szíven, bármily nehéz,
nem válhat úrrá csüggedés.
De minden más erény fölött
legfőbb a türelem:
ha nincs, hát nincs is szerelem.
Ám a szenvedélyt, mely átjárt
téged esztelen,
oltsa más ki kedvesem.
Nem szerethetünk mi lopva,
csüggvén kéjesen
illanékony kéjeken."

4.

A lángot, mely gyötör
s mely üdv is és gyönyör,
a lángot nem láthatja szem.
Ha annál nem csitul,
kinél egykor kigyúlt,
nem alszik el többé sosem.
Sorsom kezedben van tehát:
te adhatsz életet s halált.

5.

„Bizonytalan reményekért
kockáztatnom vajon mit ér?
Folyton csak szíd anyám,
szíd bátyám, szíd apám
miattad s ferdén nézeget;
s öreg kamrákba dugva s új
lesőhelyekről fondorul
fürkészi minden léptemet,
s e százszemű Árgus nagyobb
rémség számomra mint a bot.
Így hát a férfi
gyöngéden érti
kerülni, félni,
mit rosszra vélni
olyan fürgék pletykázó szájasok."

6.

Aggódsz? De nincs ok!
Hisz én a titkot
őrzöm s ne hidd, hogy
Vulcanus is kicsalja bármi áron.
Stilbon cselével
szundítom én el
Árgust, vizével
Léthének mind a száz szemét lezárom.

7.

„Mintha szédült-hibbant mérlegen
váltva billeg lelkemen
szemérem és érzéki szerelem.
De nem kötöm tovább magam:
hordjon hát igát nyakam,
igát, amelynek édes fája van!"

8.

Így szólanod hiba:
Vénus bűbája mért iga?
Szabadság nincs nagyobb,
s nincs más, mi szebb s mi jobb.
Ó, akár a méz,
ily örvendezés!
Titkon szeretni nem bűn, jól megértsd!
Jöjj hát: a szándék
valóra váljék!
Késő ajándék félajándék.

9.

„Én mindenem,
tehetsz bármit velem."

Szülőhazám...

Szülőhazám
édes-szép földje, te,
öröm hona,
vigasság kútfeje,
megyek, megyek
maholnap messzire,
világba űz
a szerelem dühe
innét.

Isten veled! —
s Ég áldjon, cimborák,
sok módfelett
kegyelt, édes barát;
sirassatok,
nem boldogít tovább
e drága kör,
emésztő tűz fog át,
s öl meg.

Ahány virág
a Hyblán díszeleg,
s dús-lombú tölgy
Dodonában mered,
ahány halat
táplálnak tengerek:
a szerelem
mélyén oly rengeteg
kín dúl.

Vénusz lobog
pusztítva lelkemen,
nem ért soha
hasonló gyötrelem;
való igaz
— ugyancsak érezem —
a bölcsesség:
„Inség és szerelem
egy pár."

Ó, jaj, milyen
iszonytató öröm!
A szeretők
égnek erős tüzön.
Nem állja ki,
s új kínokkal gyötör
Vénusz, ha már
sokallja a gyönyör
mézét.

Szinnyei Júlia

Apa nélkül*

Erzsi uborkát és hagymát szeletel. Széles háta előrehajlik, arca gondterhelt, de a tekintete vidám. Az imént jött haza munkahelyéről, a helybeli újság szerkesztőségéből, s most kapkodva készíti a vacsorát. Négy éhes száj várja: Éva, a saját kislánya, férjének két kamasz fia, és János. Három hete, hogy feleségül ment Szabados Jánoshoz...

Hirtelen eszébe jut, hogy süthetne is valamit. Beszalad a kamrába, megszámlálja a tojásokat. Tíz darabból kever piskótát... A gyerekek szeretik az édességet. De hiszen még nem is takarított! Egy pillanatig áll, tünődik. Majd dönt: előbb a sütés, azután a takarítás.

Bekötött fejjel, seprővel és porronggyal csoszog a szobákban. Fél óra alatt összecsapja a takarítást, csak úgy tessék-lássék, nincs ideje a rendes, alapos munkához. Jövő héten talán csúsztat egy napot...

Mikor visszamegy a konyhába, férje éppen felfelé jön a veranda lépcsőjén.

— Szervusz János! — kiált feléje. — Mindjárt kész a vacsora.

Szabados a szőlőskertből jön, bosszankodik, a napszámosok valósággal kilopják zsebéből a pénzt.

— Ha nem vagyok állandóan mellettük, akkor már lazsálnak!

Bemegy a szobába és felveszi az újságot. Erzsi mosolyogva tekint utána: férje minden nap az első betűtől az utolsóig végigolvassa a Pannoniai Hírlapot. Onnan kezdve, hogy „Ára 60 fillér", a szerkesztőség címéig. Mint mondja: „Ha már előfizetek rá!"

Ez a nap legcsendesebb órája. A vacsora szeliden sustorog a tűzhelyen, János belebújik az újságba, a gyerekek valahol a kertben játszanak. sötétség kúszik a házba, a szőlődombok elmerülnek az alkonyatban. Erzsi a piskótát szeleteli. Egyszercsak éktelen kiabálás, sírás hallatszik a kertből. Jani a karjánál fogva rángatja a kis Évát, és hatalmasakat ver a fenekére.

— Mit csinálsz?! Engedd el azonnal! — ordít Erzsi a fiúra.

A négyéves, tömzsi kislány szepegve bújik az anyjához. Jani és az öccse egy perc alatt eltünnek a szőlősorok között.

Mire Erzsi tálba meri és asztalra teszi az ételt, a két fiú is megjelenik. Odaszól nekik, hogy mossák meg a kezüket, de a kamaszok már a helyükön ülnek. Erzsi a széke mellett áll, és türelmesen figyeli férjét. Az végre is elol-

* Regényrészlet.

vassa a felelős szerkesztő nevét, a lapkiadó vállalat címét meg a telefonszámot, aztán gondosan összehajtogatja az újságot. Feláll, tekintetéből elégedettség sugárzik.

Az asszony férje felé tólja a tálat, aztán telemeri a gyerekek tányérját. Igazságosan, kor szerint oszt nekik. Előbb Jani kap, aztán Péter, legvégül a kislány. A gyerekek szótlanul, jóízűen falnak.

— Igazán kitünően főzöl, Erzsi, — mondja Szabados elismeréssel.

Jani és Éva már kibékültek. A kislány nem tud megbírkózni a húsadaggal, cinkosan pillant a fiúra.

— Akarod? — kérdezi, és átcsúsztatja a tányérjára.

Ez barátságuk alapja. Az örök éhes kamasz hálásan néz a kislányra.

— Derék csaj vagy.

Éva felfigyel a furcsa, ismeretlen szóra. Harsány hangon kérdezi:

— Anyukám, mi az, hogy „csaj?"

János szigorúan tekint a gyerekekre.

— Majd mindjárt kiosztok egypár pofont köztetek!

Egyszerre csend lesz. Erzsi feláll, hogy behozza a süteményt. A gyerekek üdvrivalgásban törnek ki. Ez már igen! Hétköznap piskóta! Percek alatt szétkapkodják, s máris üres a tál. Szabados cigarettára gyújt. Az asszony elégedetten szemléli a jóllakott családot; úgy érzi, megfizették a munkáját. Mint amikor az újságnál valami érdekes, tartalmas tudósítást ír, s a szerkesztő megdícséri. A fiúk nem mernek mozdulni az asztaltól, amíg az apjuk fel nem áll. Ez törvény.

— Az a kis barackfa, amely itt van a lugas mellett, — mondja Szabados a feleségének, — ebben az évben rekordtermést igér. Lesz rajta húsz kiló.

— Valóban? Ez nagyszerű — mondja Erzsi.

— De az egyik kajszifámon tavaly három mázsa termett!

Az asszony elgondolkozva bólogat. A szobában az öreg bútorokon mindenfelé friss, fehér csipketerítők. Még anyja horgolta, fent Buzádon. Vacsora után apja is mindig a gyümölcsfákról beszélt. Otthonos légkör veszi körül... Mintha hosszú, hosszú vándorlás után hazatalált volna.

János feláll, a fiúk robajosan lökik hátra a székeket.

— Megtanultátok már a holnapi leckét? — szól rájuk Erzsi.

— Igeen! — kiáltják vissza a lépcsőről. S egy pillanat alatt eltünnek a sötét kertben.

János hátramegy, hogy bezárja a tyúkólat. Még sétál egyet a szőlőben, töpreng... Nem pazarló az asszony? Ma este tíz tojást használt el a süteményhez, a gyerekeknek meg sem kottyant. Mire jó az ilyesmi? Beszélni fog vele, megmondja, hogy főzzön egyszerű, laktató ételeket...

Erzsi lerakja az asztalt, a kislány álmosan nyűgösködik körülötte. Vizet mer neki a lavórba, hogy megmosdassa. Sorra felveti az ágyakat, az ablakok tárva, hűvös levegő áramlik a szobákba. A fiúknak az ebédlőben ágyaz, Éva a hálóban alszik.

A konyhában a sok mosatlan edény szinte megijeszti. Minden este azzal lát munkához, hogy sohasem ér a végére. Pedig ma még a fehérneműt is be kell áztatnia.

A mosóteknőből szappanszagú gőz száll az arcába. Olyan álmos, hogy egy pillanatra le kell hunynia a szemét. Előregörbedve áll. János a minap azt mondta: „Erős vagy, bírod te a munkát". Igen, bizonyára hozzászokik majd, hogy ilyen nagy családot ellásson. De azért jó volna, ha a fiúk segítenének.

legalább felhordanák a kútról a vizet. Vajon hol vannak? Nem hallotta, hogy visszajöttek volna.

Felmossa a konyhát, és a vizet kilocsantja az udvarra. A faliórán látja, hogy éjfél elmúlt. Sohasem kerül hamarabb ágyba. Az ablakhoz lép és kibámul az éjszakába. A görbe karók mintha nyújtózkodnának a holdfényben.

Almosan vetkőzik. Ingben, mezítláb botorkál a sötét szobában. Meggyújtja az éjjeliszekrény-lámpát. Férje alszik. Erzsi elhelyezkedik az ágyban, s gépiesen az odakészített könyv felé nyúl. Régi szokása szerint elalvás előtt még olvasni akar egy keveset.

János felébred, dörmög, hogy oltsa el a villanyt. Az asszony nyomban engedelmeskedik. Igaza van férjének, hiszen legtöbbször elalszik a könyv mellett. Kár a drága áramért.

*

A vekker lármás berregésére ébred. Kint még csak dereng. Öt óra. Hanyatt fekszik, széles, húsos válla beméllyed a vánkosba. Gyorsan felül, tapogatózva nyúl a szemüvege után. Álmosan, rosszkedvűen csoszog a konyhába. Kilöki a zsalukat, a hideg levegő nekifeszül a mellének. Nyújtózik, ásít. Aztán még mindig félálomban bekapcsolja a vasalót. Éva ruháját és a fiúk ingét tegnap este kikészítette...

Lerogy az egyik zsámolyra. Ó, ez a halálos fáradtság! Ha csak egyszer, egyetlen egyszer kialhatná magát! Reggeli rosszhangulatában az elmúlt napok kellemetlenségeire gondol. Dehát megtörtént vele valaha is, hogy helytelen adatot írt a tudósításában? Hogy az újságnak másnap helyreigazító nyilatkozatot kellett közölnie? És mindezt miért? Mert asszony akart lenni, hogy szerencsétlen kislányának apja legyen...

Felkapja a vasalót, mérgesen nyomja a ruhára. A szerkesztő bejött hozzá és azt mondta: vállaljon kevesebb munkát, de azt pontosan végezze el. Sohasem hitte volna, hogy ilyesmi előfordul. Most már mindennek vége? A továbbtanulásra nem is gondolhat. Még így sem tud a házimunkák végére érni.

Időbe telik, míg álmos kábultságából felébred. Lassan megnyugszik. Senkisem tehet arról, hogy ügyetlen, s nem tudja jobban beosztani az idejét. Más asszony is elbír ennyit, még többet is. De ez az átkozott tehetetlenség...

A kivasalt fehérneműt beviszi az ebédlőbe. A fiúk még alszanak. Minden reggel hétkor kelti őket, de alig tud lelket verni beléjük. Késő estig csatangolnak a dűlőkben... Ahelyett, hogy tanulnának. Foglalkozni kellene velük, de mikor legyen ideje még arra is?

Megmosakodik és kapkodva bújik a ruhába. Lesiet a sarkon levő Népboltba, tejért. Minden nap ő az első. Öt perc múlva otthon van, felteszi a vizet a kávénak. Az ablakhoz áll, a tájat nézi. A napfény még csak a meredek szőlőhegyek csúcsát világítja meg, a levegőnek kesernyés földszaga van.

A tőkék már kizöldeltek, lombos bokrok guggolnak a karók mellett. A felpúpozott föld sárga a korai fényben, a nyílegyenes sorok közt. Gyárkémény búg valahol a völgyben, mintha a nap kezdetét hirdetné. S lent a műúton feltünik az első kék autóbusz.

Erzsi befőzi a kávét, aztán a tűzhely szélére állítja. Múlt vasárnap meglátogatták a nővérei, a kertben ültek, a diófa alatt. Fáradt volt, alig tudott rájuk figyelni, folyton csak arra gondolt, hogy már nem „hajadon". És a kis Évának van apja! Ez pedig mindent megér.

De most hirtelen eszébe jut, hogy pénzt kell kérnie a férjétől. János elsején nyolcszáz forintot adott háztartásra. A saját keresete meg már teljesen elfogyott.

Magas bögréket állít a konyhaasztalra. Keze egy pillanatra a levegőben marad. Hát nem különös: sejtelme sincs róla, hogy férje mennyit keres? A bérelszámolók fizetése átlagosan... Csak nem gondolja János, hogy nyolcszáz forintból egész hónapban ki tud jönni? Ma szóváteszi és kér tőle... Haragosan rántja hátra a fejét. Soha életében senkitől nem kért pénzt; középiskolás korában négy, öt gyenge előmenetelű diákot instruált. Mindig volt pénze, annyi, amennyi neki kellett. Sőt több is, hiszen eltartotta a szüleit.

Az órára néz. Igyekszik szabadulni a kellemetlen gondolatoktól. Kockacukrot dobál a bögrékbe. Miért, hogy erről is Buzád jut eszébe? A kövekhez koccanó villakapa cseng ilyenformán, mint a cukor a csészékben.

Mire férje kijön mosdani a konyhába, már mosolyog. János prüszkölve csapkodja a vizet, fejét a lavórba meríti. Erzsi bemegy, hogy felkeltse a fiúkat.

— Ki az ágyból, egy-kettő! Elkéstek!

Dühödt mormogás a válasz. Az asszony szétdobálja az ágyneműt, s kilöki az ablaktáblákat. Aztán a kislányt kelti fel; belecsókol puha arcába.

A kamaszok bekapják a reggelit, és elsőnek rohannak el hazulról. Erzsi gyanítja, hogy megint nem tanulták meg a leckéjüket. Mérgesen magyarázza férjének, hogy ez nem jól van így...

Szabados szétvetett térddel ül a konyhaasztalnál. Kenyeret töm a szájába, ráiszik egy kortyot, csámcsogva őrli fogai között.

— Mit akarsz már megint ezzel? Ne félj, nem dől össze a világ!

Az asszony mérhetetlen csodálkozással bámul rá.

*

Már több mint egy hónapja házasok. Miközben Erzsi a krumplit hámozza, férje intelmére gondol: „Ne pazarolj, főzzél egyszerű, laktató ételeket". Most megpróbálja. Ilyen szerény vacsorát még nem készített, amióta az Aranyhegyen él. De mit szólnak majd a fiúk? „Az a legjobb, hogy maga finom kajákat főz, Erzsi néni", — mondogatta a kisebbik. Paprikáskrumpli, vékonyra vagdalt kolbásszal, nem éppen ünnepi eledel. De végtére is, János azt akarja, hogy takarékoskodjon.

Napi munkájára gondol. Lassan megszokja, hogy éjfél utánig háziasszonykodjék. Igaz, sohasem alussza ki magát... Azelőtt talán másként volt? Ha visszanéz életére, úgy tünik, soha nem aludta ki magát igazán. Amikor még a szülei éltek ... Apjának agyérelmeszesedése volt, anyja gégerákban szenvedett, — kenyérkereső munkája után mosott, főzött rájuk, ápolta őket. Az sem volt könnyű. Vannak úgynevezett „elkényeztetett" asszonyok... Azért mégsem cserélne senkivel.

Feláll, a sajtárt az asztalra teszi. Megfeszíti derekát. Éva apja valamikor azt mondta, hogy „királynői" termete van. Sápadt bőrén pír fut át, szórakozott tekintete felvillan egy pillanatra. Mintha árnyék takarná, hirtelen elsötétedik az arca. Megint a tanulás jut eszébe. Mosogatás, főzés, vasalás közben minduntalan rádöbben, hogy annak már vége. Ez az egyetlen szomorúsága.

*

A fiúk nagy szemeket meresztenek. Fintorogva piszkálják az ételt. Férje egykedvűen szurkálja villájára a krumplidarabokat. Csak Éva vidám és elégedett, tömi magát, fészkelődik a széken.

Szőnyi István: Anyám (lavirozott tus)

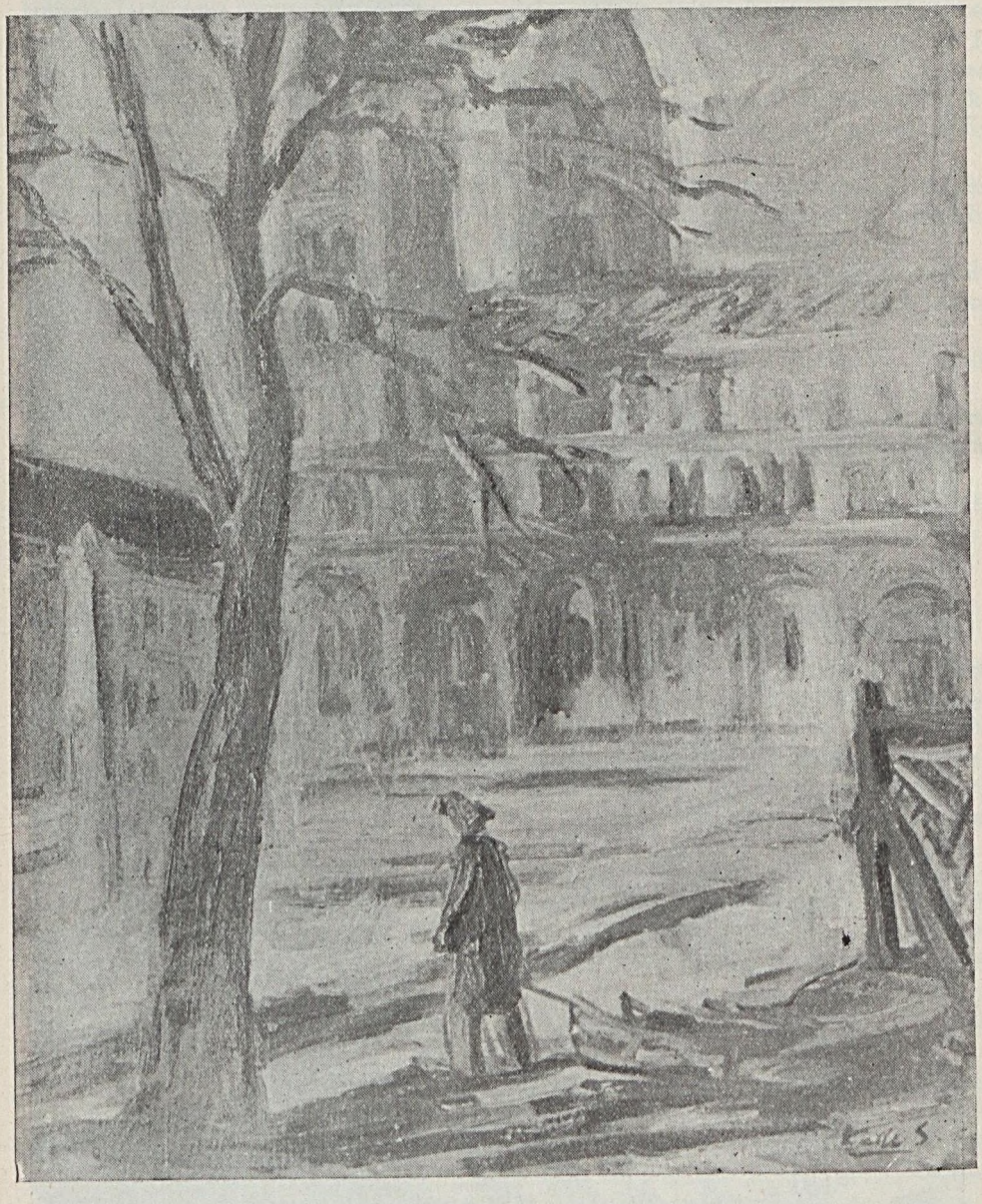

Kelle Sándor: Székesegyház előtt (olaj)

Erzsi összeszedi az üres tányérokat, és kiviszi a konyhába. A két fiú sokáig az asztalnál marad, türelmesen vár a süteményre. Hát lehetséges, hogy csak ez volt vacsorára?... Aztán utána somfordálnak.

Az asszony forróvizet önt a sajtárba. A gőz fölé hajol. Jani az ajtófélfának támaszkodik, ökle a zsebében. Fitymálva méregeti nevelőanyját.

— Csak azt szeretném tudni, Erzsi néni...

Az asszony felnéz.

— ... hogy most már mindig ilyen pocsék kaja lesz?

Erzsi elmosolyodik. Ilyenek a gyerekek. Leöblíti a tányért, az asztalra teszi, csak azután válaszol.

— Nem izlett a vacsora, Jani fiam?

— Így akar bosszút állni rajtunk?

Ezt Péter mondja. Erzsi meglepetten néz rá. A fiú féloldalt ül az ablakpárkányon, lábát lógázza, s kitartóan állja pillantását.

— Hogy érted ezt? — kérdezi.

— Visszamehetek az anyámhoz, ha akarja!

— Ezt az édesapáddal intézd el, — mondja szigorúan.

A fiú nem ijed meg. Nagyhangon felesel:

— Jól van, megmondom neki, hogy maga azt szeretné...

— Ne szemtelenkedj!

Erzsi kétoldalt köténybe törli kezét és a fiú felé lép.

— Ilyen hangon nem beszélhetsz, megértetted?

— Mi az?! Talán meg akar ütni?

Péter leugrik az ablakpárkányról és az ajtó felé igyekszik. Erzsi haragja egyszerre elszáll. Megenyhülten nézi az ajtóhoz húzódó két kamaszt.

— Ilyen nagy fiút? — kérdezi mosolyogva. — Hiszen te már értesz a szóból, Péter. És tudjátok jól mindaketten, hogy szeretlek benneteket.

— Maga csak az apánkat szereti!

*

Két nap múlva, Erzsi izgatottan állít be, s egyenesen a szobába siet. Férje a kanapén ül és az újságot olvassa. Az asszony sóhajtva ereszkedik az asztal mellé, az egyik székre. Aktatáskáját és a megtömött szatyrot a földre teszi.

A férfi egy perc múlva felveti tekintetét, s barátságosan megkérdezi:

— Ma nem főzöl vacsorát, Erzsi?

Az asszony türelmetlenül legyint.

— Készételt hoztam. Sokkal fontosabb dologról van most szó, János.

— Fontosabb?!

— Lent voltam az iskolában, beszéltem a fiúk osztályvezetőjével.

Nem is tudom, hogyan mondjam meg neked... Azt hittem, hogy elájulok!

Szabados maga mellé teszi az újságot. Ilyen feldúltnak még nem látta a feleségét. Szinte azt mondhatná, hogy harcrakész... De benne emberére akad. Itt nincs semmiféle egyenlőség, s az ő házában nem lesz szoknyauralom. Az első feleségétől is azért vált el...

— Jaj, János, egészen kétségbeestem, amikor megtudtam... Szörnyűség! Mindkét fiú bukásra áll.

Kezét tördeli, magyaráz, beszél, Nem, férje valóban nem érti, hogy ez számára mindennél megrázóbb. Hiszen semmi más dolga a két haszontalannak... Milyen szívesen, boldogan tanulna ő még most is, és az, akinek megvan a módja rá, nem él a lehetőséggel...

Szabados erélyes hangon félbeszakítja az asszony szóáradatát...

— Elég legyen! Mi a fenének izgatod magad ennyire?

Erzsi haragosan csapkodja az asztalt.

— Úristen, hát nem érted?! Jani is, meg Péter is bukásra áll... Nézd, mikor a feleséged lettem, elhatároztam, hogy tanulni fogok velük. De mikor? Mondd, mikor legyen időm még arra is? Segíts, hogy a gyerekeket megmenthessük.

A férfi megmarkolja az asztal szélét és lassan, súlyosan feláll.

— Először is, — tagolja indulatosan, — már figyelmeztettelek, hogy ne kiabálj! Második sorban, azt kell gondolnom, hogy meghibbantál! Mi az, hogy „megmentsük a fiúkat?" Tudtommal az én gyerekeim nincsenek életveszedelemben!

— Addig kiabálok, amíg meg nem érted, hogy a fiúk érdekében beszélek! Igen! Úgy teszel, mintha neked mindegy lenne, hogy mi történik velük!

— Nagyon jól tudod, fiam, hogy az ember nálam nem a tanultságnál kezdődik! És ha nem értenél a szép szóból, tudok én másként is beszélni!...

Mind a ketten kiabálnak, az asztalt verik, Erzsi halvány bőrét pirosra festi az indulat. Bármit mond is a férje, nem érti, és sohasem fogja megérteni, hogy valaki ne éljen azzal a lehetőséggel, hogy tanulhat!

— Gondolj inkább a saját lányodra, ki tudja, mi lesz belőle?!

Az asszony hátradől. Súlyos teste alatt megreccsen a szék. Keskeny, vértelen ajka remegve nyilik szét.

— Hogy érted ezt?...

Szabados előrehajol és az arcába ordítja:

— Egy fattyúnál soha nem lehet tudni, hogy miféle vért örökölt!

Erzsi halk kiáltással kiegyenesedik. Kezét nyakára szorítva hátrál. Ijedt, tág szemmel bámul férjére. Nem érti, mi ez? Az első összeszólalkozásnál máris szemére veti a gyermekét?... Vad, eszeveszett harag borítja el. Visszalép az asztalhoz, megragadja a lapját.

— Ezt nem engedem, nem tűröm! Érted?! Nincs jogod így beszélni a kislányomról!... Miért vettél el, hiszen tudtad, nem tagadtam semmit! Utolsó ember módján viselkedsz, gyalázatosan, igen! Mindent megtettem érted, a fiaidért, de most elég volt! Ezt igérted, erről beszéltél, mielőtt idejöttem?!...

Szabados megmarkolja az asszony vállát.

— Kuss! — üvölti. — Nem tűrök rikácsolást a saját házamban! Amit megmondtam, megmondtam!

*

Erzsi előrehajolva, hosszú léptekkel kapaszkodik fel az Aranyhegy köves útján. A szerkesztőségben elpanaszolta barátnőjének, Vilmának, hogy összeveszett férjével. „Mást nem vethetett a szemedre, mint a gyerekedet. Ne csinálj belőle tragédiát." Talán igaza van Vilmának... Minden házasságban előfordulnak kisebb-nagyobb összezördülések. Türelmesnek kell lenni...

Betólja a nyikorgó léckaput, és felsiet a lépcsőn. A fiúk bekészítették a venyigét, s az apróra tördelt gallyakat. Tüzet gyújt és felteszi a vacsorát. Míg a hús puhul, rendberakja a szobákat. Összesepri a szemetet, kirázza az ágy előtti szőnyegeket. Tiszta lepedőt terít fel, és áthúzza a vánkosokat. A szennyes ruhát batyuba kötözi.

A munka vidám gondolatokra ébreszti. Odakint nyáreleji, illatos szél leng. A szőlősorok között alacsony, friss lombú barackfák sorakoznak. Fent a domb tetején, a parlagon virágzik a vadrózsa.

Gyorsan leöblíti arcát. Csak köténjét dobja félre, s máris tálalja a vacsorát. Tegnap előleget vett fel a fizetésére, nem akart kérni férjétől. Pirosra sült oldalast készített, új salátával... Hogy örülnek majd a gyerekek! Ha még süthetne is valamit... Férjének merev arckifejezése eszébe juttatja a háromnapos haragot.

Némán ülnek az asztal körül. A két fiú tekintete kajánul villan a tányérok felett. „Az öregek összemartak!" Éva sehogysem érti a szokatlan némaságot. Hol a szüleire bámul, hol meg a fiúktól szeretne megtudni valamit. De azok mogorván leintik. Végül harsány hangon megszólal:

— Apuka miért nem beszél ma este sem?

Anyja megmagyarázza: fáradt, mondja, sok dolga volt az irodában. A fiúk böffenésszerű röhögést fojtanak el. Éva elgondolkozva kotorja tányérján a csontos húsdarabot. Majd éles, magas hangon teszi fel az újabb kérdést:

— Te sohasem vagy fáradt, anyukám?...

*

Erzsi elmosogat, rendberakja a konyhát. A vasalni való fehérneműt kikészíti az asztalra. A család már régen alszik. Fogja a vödröt, hogy lemenjen a kútra, ilyenkor hordja be a reggeli mosdóvizet. Miközben a kereket hajtja, férjére gondol. Úgylátszik, haragtartó ember... Milyen nehéz is kiismerni valakit!

Telemeri a vödröt, aztán leteszi maga mellé a földre. Talán az a hiba, hogy túlságosan is alkalmazkodó? Hogy nem eléggé öntudatos?... Életében még nem volt egy óra sem, amikor magára gondolhatott volna. Ha több lenne az önbizalma... Igen, ez hiányzik. Senkinek sem kiszolgáltatni magát... Körülpillant; milyen sötét a kert! Csak az aranyhegyi út fehér, kígyózó vonala világít.

Előrehajolva, lassan cammog fel a lépcsőn. Egyszerre teljes világosan érzi, hogy a hiba őbenne van. Fáradtan gondol rá: rendbe kéne tenni az életét. Szembe nézni az élettel, az emberekkel, határozottan, öntudatosan...

Az ing kellemes simogatással csúszik végig testén. A verandán elfordítja a zárban a kulcsot, és bemegy a hálószobába. Ágyához tapogatózik, meggyújtja a kislámpát. Férje háttal fordulva, összegömbölyödve alszik.

Az asszony meglepődik: vánkosán egy papírlap hever. Levél. János írta. Már levetette szemüvegét, most visszateszi orrnyergére, és az ágyszélre kuporodik. Mosolyog: micsoda szamárság, levelet írni, mikor élőszóval is elmondhatná, amit akar. Neki ilyesmi sohasem jutna eszébe.

De mi ez? A szálkás betűk mintha támadóan intenének feléje. János figyelmezteti, hogy térjen jobb belátásra. „Ne nehezítsd amúgyis nehéz, gondokkal teli életemet." Be kell látnia, hogy nem akar semmi rosszat, de természetesen vannak tények, „melyekkel a bátor ember szembenéz". A papiros megremeg kezében. Tények? Hogy az ő gyereke fattyú?... „Addig nem beszélek veled, amíg be nem látod, hogy igazam volt..." Erzsi megrázkódik. De hiszen ez képtelenség!... „S neked meg kell hajolnod ez előtt az igazság előtt..."

Összegyűri a levelet, s eloltja a villanyt. Dermedten, mozdulatlanul fekszik. De milyen furcsa! Nem érez haragot, sokkal inkább valami különös megkönnyebbülést. Férje végre is felrázta buta dermedtségéből... Mintha szakadék szélére lökte volna, s ő meglátta a mélységet. Ide jutott gyengeségből, mert megalkuvó... Teste mellett kinyújtott karja megfeszül, igen, vége a sötétben botorkálásnak, végre elérkezett a cselekvés ideje. Többé nem húzza meg

magát félénken és hazúg alázattal, nem alkudozik, nem éri be a legkevesebbel...

Gondolatai fáradtan hullnak szét. Hogy mi következik ezután?... Egyetlen megoldás van... De mielőtt döntene, elalszik.

*

Másnap reggel ugyanolyan korán kel, mint máskor. Elindítja a fiúkat az iskolába. Jani a kapuból kiáltja vissza:

— Nem megyek el Éváért az óvodába!...

— Soha többé nem kell érte mened, — válaszolja nyugodtan.

Miközben férje a konyhában reggelizik, felkelti a kislányt. Gyors, ügyes mozdulattal rántja lábára a zoknit.

— Ha jó leszel, ma egész nap együtt maradunk.

Kézen fogva mennek a konyhába. Az asztalon üres bögre, kenyérmorzsák. Erzsi az ablakhoz siet. Férje akkor lép ki a kapun. A kenetlen vas élesen csikorog, a házőrző ebet helyettesíti... Sokáig marad az ablaknál, és néz a távozó után. Hat hete, hogy a felesége lett Szabados Jánosnak, s azt hitte, ezzel helyrehozhatja elrontott életét. „Most hát vége", — gondolja egykedvűen. Soha jobb napra nem ébredt. Már kora reggel tudja, mit akar. Megfeszíti vállát, úgy érzi, csupa erő. Miért is botorkált eddig a homályban? Miért fordult el tunyán a feladatok megoldása elől? Most először gondol nyugodt fölénnyel az útra, melyet negyven éves koráig bejárt. Sok kitérővel, botlással és tévedéssel...

Hirtelen eszébe jut Éva apja. Évekig várta, hogy majd visszatér hozzá... Most úgy látja, mint Gizi: „Fantaszta!" Ha mégis jönne, és felajánlaná a nevét... „Ennek is vége," — mormogja.

A kislányt felülteti a zsámolyra.

— Itt maradsz, megértetted?

Leszalad a Népboltba.

— Szabad a telefon? — kérdezi az üzletvezetőt.

— Ilyenkor talán még kap vonalat.

Erzsi nyugodtan tárcsáz.

— Igen, egy tehertaxi kellene... most azonnal. Kis kocsi is jó lesz... köszönöm.

Lihegve ér vissza a házba. Sebtében összecsomagolja kevés holmiját, a bútorokat kitolja a verandára. Fél óra múlva kocsin van minden. Éva akkor már érti, hogy elmennek. Boldogságában „indián táncot" jár anyja körül.

— Ugye, nem volt itt jó nekünk, anyukám?

Csetlik-botlik, mindenütt útban van. Fel és alá rohangál a lépcsőn, a kisebb csomagokat ő viszi az autóhoz. Közvetlen bőbeszédűséggel magyarázza a rakodómunkásoknak, hogy elmennek az Aranyhegyről...

— Nem kell nekem apuka! — jelenti ki komolyan. — Ugye, anyukám, hogy nem kell nekünk apuka?

Felkapaszkodik a kocsira, diadalmasan trónol az ágyneműs batyun.

Erzsi rázárja az ajtót, és a kulcsot a lábtörlő alá teszi.

— Indulhatunk, — mondja.

És akkor egyszerre megijed. Hova? Úristen, hova menjenek? Nővéreihez? Talán Mártához? ... Nem, nem! Azt hinnék, hogy gyáván megfutamodott... Szoboszlainé jut az eszébe... De tőle sem kérhet menedéket. És a barátnője, Vilma? Bemondja a címét.

Egymáshoz húzódva ülnek a bútorok között. Éva egyfolytában kérdez:

— Ugye, most utazunk? Autón, szép nagy autón utazunk, anyukám?

A kocsi lassan kanyarodik le a dűlőbe. Visszafordul, még látja a házat... Távol a Jakabhegy sötét fenyőit... Milyen szép a vidék, mint gyermekkorában fent a hegyifaluban, Buzádon volt. De már nem akar visszafelé nézni, csak előre.

A teherautó megáll a Havi-hegyi fogadalmi templom alatt. Vilma nincs otthon, a lakás zárva. A munkások a kapubolt alá rakják le a bútorokat. Az udvarban lakó öregasszony megígéri, hogy majd vigyáz a holmira. Legyen nyugodt...

Erzsi szédül, émelyeg, kezét hasára szorítja. Nem evett ma még egy falatot sem.

Éva csalódottan bámészkodik. Karját rángatja.

— Anyukám, most itt fogunk lakni a kapu alatt?

Lehajol, magához szorítja a gyereket. Néz rá, mit is mondhatna neki?... De Éva szeme már ismét csupa bizakodás.

— Azért itt is jó lesz nekünk, ugye, anyukám?

— Gyere édesem.

Megfogja a kislány kezét, és elindulnak.

Tarbay Ede versei

Nyárutó

Eső esett, éretlen diót vert le a fákról.
Megtöltötte a dézsákat csordulásig.
Az udvaron arasznyi tócsák tükre
borzong a szélben és világít:

Kerítés léce közt és kövek testén
dérütötten görög a levél.
Távol a domb tövén gidák futkosnak, s a tetőn,
mintha az égen állna, anyjuk feketél.

Október

Utainkat az ősz bevérzi.

Levél röppen, rőt, súlytalan madár.
Tétova útját ködbe vési.

Meghalni nyitott tenyeremre száll.

Kárpáty Csilla

Szelek

Mint szajha lányok cifra pántlikásan
forogva, tánctól holtra részegedve
rikoltanak meg vijjogatnak egyre
s loholnak omló, borvörös ruhában.

Nádvesszejükkel megsuhintva, százan
visongva csapnak lomha tengerekre.
Csattognak óriás rongyaik repesve
vitorlamód a barna éjszakában.

Sikít a síp s az éjjel egyre sápad,
tülekszenek vad orgián a lábak,
s a föld alattuk megrepedve tátog.

Rekedt tülökkel bőgnek és dudálnak,
s kibontva kontyuk, mint szilaj menádok,
megostorozzák végig a világot!

Bihari Sándor

Nyár páváskodik

Nyár páváskodik lángban testeden,
szépségekben deleltet.
Rejtelmeket alkot a szerelem,
vér rózsáinak kertet.

Fejednél tündöklő szikla az ég,
sorsom hozzáütődött,
pengetik életem szédületét
lázas gerlice-körmök.

Sejtekben ikrás gond nehezedik,
arany-tajtékban pörgök,
hűségbe vernek tőrök: szemeid,
madárka-csontú öklöd.

Hánykódnak csikorgó csillagzatok,
nékünk vad ábrák lesznek,
kötözd a szívemhez tűz-alakod
vígságnak, gyötrelemnek.

Vastörvénybe teremt a szenvedély,
ránk a pusztulás eshet,
homlokunkon gőzzé lobban a dér,
tornya lesz szerelemnek.

Pap Gábor

Évszakok

TAVASZ

Hatalmas pumpától lüktetnek színes nedvek,
parányi szűz-emlőként feszülnek a rügyek;
újdonsült fűszálak ágaskodnak,
diadémot kapnak fejükre a fák
s pártás virágok köszöntik
a bevonuló, diadalmas életet.

NYÁR

Elcsendesült tó szökött az égre,
felszívja a határ végső leheletét;
a mozdulatlanságba beleremeg a levegő,
a föld csupa tátogató fecskeszáj,
altató dalt furulyáznak a levelek,
ráncaik alól mégis kikandikál
a kíváncsi, jóltáplált eper.

ŐSZ

Óriáskerék perdült át a tájon,
forgása megperzselte a füvek lándzsahegyét;
piros csillagokat szórt a fákra,
légörvényében levelek tollászkodtak
s a földre hullva felitták
a nyár mezitlábas nyomát.

TÉL

Fává-nőtt gyermekláncfű megrázta magát:
keringenek bóbitái, fehér seregélyek;
szárnyuk szótlan evezése feszül a földre,
a barlang-mély csendben karóvá meredtek
a didergő szőlőtőkék;
görnyednek a présházak
és vállukig húzzák fehér kucsmájukat.

Kökény László

Vallomás

Munkás vagyok. Szeretem a szépet,
két kezemmel tartom fenn magam.
Költészettel, mint lakatos az éket,
illesztem a gyárhoz a vidéket.
Együtt élünk: ember, föld, a vas;
szívem tengelyén a csúnyakezűek
világot hajtó lendkereke van.

Áttétel lennék? Nem vállalhatom.
Egy kis csavarja vagyok csak a kornak;
mint másnak vállán, az én vállamon
is ott van súlya a társadalomnak,
és e súlytól serken ki néha
a dal virága, vas-hagyatéka.

Az én rétemen vasból van a fű,
az én kertemben vasvirág remeg,
látásomból is vasveretű
világra ismerek.

Mert minket vassal köt össze a lét,
tüdőnkre vasport szitál az élet,
erünkben vasból van a vér,
s mi magunk is élő vas vagyunk,
alakítunk és alakulunk.

Mihalik Zoltán versei

Öreg paraszt az iroda előtt

Megáll. Szeme már ott van a kilincsen,
de keze még csak bajszát markolássza.
Régen megérett tettének kalásza,
mégis, mint kinek egyéb dolga nincsen,
körültekint. Figyelme arra jár,
hol széles háttal, teli hassal, sorban
hosszú házak nyújtózkodnak a porban
s a nyakuk közé ugró napsugár
megcsúszik a tetőn, fenékre ül,
szikrázva visszarúgja a cserép...
Mosolyog. Csóválja a fejét.
Majd bólint egyet. Torkot köszörül.
Aztán belép.

Egynémely külországbeli hazafiak

Ó Istenem, hogy féltik ők e hont!
Ideérzem szorongásuk szagát.
Hiába leltek kinn „szabad hazát",
szívüket most miattunk nyomja gond?
Markukban koronás katonagomb.
S mi nem leszünk hozzá kabát.

Régner Róbert

Iker lelkek lobogása

Elmondom Verácska, bár oly giccses egy férfi sóhaj,
de görcsöt csomóz bennem idegek hálóján a: düh
és kékre festi doboló ereimet a: Jaj . . . !

Kósza suhancként élek,
örömöm gondba téved.
Jól tudom mennyit érek:
életem árnyammal mérem.

Elváltunk . . . Éjszaka karjába zuhant a város.
Flaszter koppan . . . visszhangos falakon lüktet a lépés.
Megfagyott csend simít . . . kőhátú út ölel magához.

Kósza suhancként élek,
örömöm gondba téved.
Jól tudom mennyit érek.

Sűrű árnyak között szikrafodrú fény derengett,
mint távol erdőtűz: iker lelkek összefont lobogása . . .
Hangod tejfehéren utánam lengett, fákra ült s merengett.

Kósza suhancként élek,
örömöm gondba téved.

Nyelves harang béget két szürke nap között. Mint őszi levélzápor,
Kalendár lapja hull . . . Te igazítsd lábam az idő avarján,
nyújtsd megadón kezed vagy feledd emlékemet és elfed a por.

Kósza suhancként élek.

Temesi József

Őrségváltás

Tuka Bandi volt a fiú becsületes neve. Tiszacsécsről került a bányatelepre. A földijei biztatására, akik már évek óta dolgoztak itt, hagyta ott a falut. Kék munkaruhájának fénye kezdett már tompulni. Elvesztette keményítős tartását: szén, olaj és iszapfoltos lett. Kulacsa a két hét alatt, igazi bányászkulacscsá vedlett.

Menését is megváltoztatta. Himbálódzva, billegő fejjel közlekedett a bányában. Ahogy a többiektől látta. A bányáról vajmi keveset tudott eddig. A két hét, amit idelent töltött, nagyon kevés volt ahhoz, hogy kiismerje magát. Valahogy úgy érezte, hogy mindaz, ami felette a napszíntig van — az a párszáz méter szén, kő, homok és vízréteg, — fenyegetően lebeg élete fölött. Ha egy régi vágat mellett elhaladt és onnan a korhadó fa penészes szaga áradt, — metánra, sujtólégre gondolt. Ha egy ácsolat megreccsent: omlástól tartott. Ha pattogott a szén: tüzet gyanított. Ha valahonnan víz csörgedezett elő: vízbetöréstől félt.

Az aknász a bányajárás alatt minden előforduló veszélyre felhívta a figyelmét. Megtörtént eseteket mondott el. Ezekkel a történetekkel volt tele a feje napokig. Időnként azon kapta magát, hogy minden óvatosságról megfeledkezve, mint az alvajáró, bolyong a bányában és lázasan gondolkozik. Voltak olyan pillanatai is, hogy úgy érezte: nem ő jár-kel idelent, hanem valaki más. Mert ő még mindig odahaza van. A gátépítésnél földet hord, vesszőt vág, kévéket igazgat, cölöpöket ver és a déli harangszóval egyidőben ebédet hord a munkásoknak csónakon; vasárnaponként pedig végigmegy a falu főútján... Süt a nap, por van... esik az eső, feneketlen a sár.

Az alapközlén hosszan kígyózó embersor tart az eligazító hely felé. Ő a sor közepe táján, két földije között halad. Az egyik már vájár. Fején fehér vaskobak és fejlámpa van.

A szót a fejlámpás viszi.

— Szóval, az öreg bagóssal járod a bányát? Én is dolgoztam már vele. Bírod még a szagát? Mert bagózik ám az öreg. Istentelenül bagózik. Az egész bányában csak ketten bagóznak. Az öreg és a Berci.

Bandi nem merte védelembe venni az öreget. — Mégis csak ő a vájár, és nem én — gondolta és nem válaszolt.

— Pedig fáin bányász az öreg — folytatta amaz. — Most a fenntartáson dolgozik. Kiöregedett a csapatból. A tizesen volt csapatvezető. Az ő idejében az volt a legjobb csapat a tizenötös aknán. Azt mondják róla, hogy olyan volt, mint az ördög. De dolgozni, azt tud. A bányát úgy ismeri, mint a tenyerét. Hazajössz vasárnap? — váltott másik témára.

— Ha lehet... — bátortalankodott a fiú. — Ha lehet... Mennék.

— Hallod? — kiáltott előre a kérdező, harmadik társuknak.

— Hallom... hallom — kontrázott az vissza. — Ez azt hiszi, hogy itt abban is parancsolnak az embernek, hogy sikt után hova menjen, mit csináljon. Újonc a pajti. Újonc.

Ezzel abba is maradt köztük a beszélgetés. Pár lépés után a két földi megállt. Az elöl haladó maga elé engedte a fiút.

— Itt mi elkanyarodunk — szólt a fiúnak, és egy sötét vágatba fordult.

A vájár fejlámpájának fénye megvilágított egy légajtót. Míg az ajtót cibálták, a jártasak rövidített bányászköszöntésével búcsúztak a fiútól.

— Jó!... — És elnyelte őket a sötétség.

A pillanatra nyitva hagyott ajtón légzuhatag tört be az alapközlébe, szinte megtolva a fiút. Sziszegve, sustorogva verődött a levegő az oldalnak.

Az eligazítóhelynél hangos jószerencsét köszönt a fiú, és lehuppant az öreg bagós mellé egy levegőcsőre.

— Tegyél deszkát az üleped alá! — mordult rá az öreg, és rosszalón megcsóválta a fejét. Közben rágta a bagót, mintha imát mormolna magában.

— Tényleg bagózik — nézett rá a fiú.

— Az vizes, ne arra ülj! Tedd le magad ide mellém. A bányában nincs helye a hetvenkedésnek, ezt jól jegyezd meg magadnak.

Amint fészkelődve a deszkán odább-odább rukkolt, hogy a fiúnak helyet szorítson, két hatalmas kulacsa tompán összeverődött.

— Klutty... klutty... — kottyant meg tartalmuk: a feketekávé és az ivóvíz.

A fiú kíváncsian nézett a két kulacsra.

— Ezek igazi bányászkulacsok, Pali bácsi?

Az öreg felvonta a szemöldökét. A szájmozgása megállt egy pillanatra. Nehezen fogta fel a kérdést. — Ugrat engem ez a fiú? — tűnődött magában. Zsörtölődve, szinte gorombán válaszolt:

— Bányászkulacs? Kulacs ez, közönséges kulacs, semmi egyéb. Méghogy igazi-e? De butákat kérdezel, te fiú.

Korholni kezdte a fiút.

— De te hamar a nyakára hágtál a kulacsodnak. Az én kulacsaim harminc év óta járnak velem, de ekkora horpadás nincs rajtuk. Pedig háromszor idelent is maradtak. Úgy bizony. Huszonkettőben, harmincegyben és legutóbb negyvenháromban.

A fiú valami bányászhőstettet sejtett a szavak mögött.

— És... és, Pali bácsi?...

— És semmi — válaszolt az öreg. — A kulacs, az csak kulacs. Vigyázni kell idelent mindenre, még a kulacsra is. Kiváltképpen magára vigyázzon az ember. A testi épségére. Úgy bizony. Az emberre, az életére. Magára, másokra.

Ki tudja, meddig korholta volna még a fiút, ha az aknász hozzájuk nem lép.

— Nó, Pali báttya, utoljára? Utoljára?

— Úhüm — hümmögött az öreg. — Valahára... valahára.

Az aknász tettetett haraggal támadt rá.

— Valahára, Pali bátyám? Ne mondjon már ilyent! Olyan szívesen hagy el bennünket? A bányát? A pajtásait? A tizenötös aknát?

Az öreg méregbe gurult. Dühösen mordult az aknászra, aki valamikor a tanítványa volt.

Az aknász tovább évődött.

— Ez nem szép magától. Ezt sohase hittem volna...

— Te — ragadta meg az öreg a fejszéjét — mondtam már, hogy ne bomolj! Kihozol a béketűrésből, meglásd. Végezd a dolgod, add ki a munkát és már itt sem vagyunk!

A fiú eleinte értetlenül nézte a vitatkozókat. Annyit megértett a beszédükből, hogy az öreg ma szállt le utoljára a bányába. Nyugdíjba megy — gondolta.

Az aknász közben komolyra vette a szót.

— Választhat Pali bátyám, ma oda megy, ahova akar! Szóljon, hova telepítsem!

Az öreg nem válaszolt. Az aknász a segítségére akart lenni.

— Ha csak nézegelődni akar, azt is megteheti. Nem kell ma dolgoznia.

Az öreg figyelmeztetően intett szemével az aknásznak. Mintha csak azt mondta volna:

— Mások előtt ne. Ez előtt a fiú előtt ne.

Az aknász elértette az öreg tekintetét, a fiúhoz fordult.

— Téged pajti, lent hagyunk a gurítónál. Segítesz majd az uraságinak.

A fiú ijedten állt fel. — Hol is az a gurító, vagy minek hívják, — de nem jutott az eszébe. Az öreg rászólt.

— Ülj le! — Rosszallóan nézett az aknászra. — Elküldenéd ezt a fiút a gurítóhoz, amikor azt sem tudja, hogy hol van?

Az aknász felnevetett.

— Dehogy küldeném egyedül. Majd mi elvezetnénk.

— A fiú velem marad!

— Úgy is jó — hagyta helyben az aknász. — Hárman fogjuk végigjárni a bányát. Mi ketten lámpát cserélünk. Maga viszi ezt a fényeset — nyújtotta át az aknász a saját lámpáját —, én viszem a maga szentjánosbogarát. Megegyeztünk? Maga lesz a mai napon az aknász, én a bányajáró csillése.

Az öreg elhárította magától a feléje nyújtott lámpát. A magáét ragadta meg. A fiúra nézett:

— Szedd magad, pajti, megyünk a dolgunkra!

Az aknász elkomolyodott.

— Nem ért meg engem, Pali bátyám? Nem viccelek én magával. Amit mondtam, azt komolyan gondoltam. Aki ilyen sok időn keresztül járt le a bányába, az az utolsó napon ne dolgozzon. Az csak nézegelődjön, búcsúzkodjon.

Az öreg ment is volna, meg nem is. Az aknász tovább kérlelte.

— Pali bátyám, ne menjen el, hallgasson meg! Ma van idelent utoljára. Szépen elindulunk hárman, beköszönünk minden munkahelyre, minden csapatnak. Elbeszélgetnénk velük.

Az öreg csak annyit mondott.

— Nem cirkusz a bánya, én pedig nem vágyok bohóc. Minek mutogatnám benne végig magam? Az kellene még, hogy azt mondják: — nicsak, az öreg Pali urizál, fényes lámpával begyeskedik, az aknászéval. — Elmondanék én neked valamit. Ha annyira a kedvembe akarsz járni, akkor kérnék tőled valamit.

— Tessék! — biztatta az aknász.

Az öreg habozott egy keveset. Szemeit mereven egy gerendára szegezte, nem nézett az aknászra, amikor ismét megszólalt.

— Szóval én azt mondanám neked, hogy a tizesek munkahelye nincs most betelepítve, mert a gurítón dolgoznak. Elmennénk mi ketten ezzel a fiúval oda szenelni egy keveset. Hadd lásson, hadd tapasztaljon. Meg aztán magam is szeretnék még egyszer oda menni. — Elhallgatott és a gerendáról elvette tekintetét. Merőn az aknász szeme közé nézett. Szeretett volna még egyszer, úgy igazán, csapatnál dolgozni, mint annyi éven át. Szenelni, fúrni, lőni, lapátolni és csillét adni, sokat... sokat. Ácsolni fejtésben...

— Na, engedsz? Engedj már!

Az aknász megértette az öreget. De még kötözködött kicsit az öreggel.

— Ketten? Mit akarnak maguk ott ketten csinálni? Szenelni? Hiszen a pajtija nem tudja még a fejtőkalapácsot a homokpuskától sem megkülönböztetni.

Az aknász nézte még egy ideig az öreget, aztán megszólalt.

— Hát akkor menjünk. Én is magukkal megyek. Én leszek a másodvájár. De aztán felkötni a lengő alsót!

*

A bánya megélénkült, mire az egyes fősiklóhoz értek. Az öreg ment elöl, utána a fiú, a sort az aknász zárta be, aki le-lemaradozott időnként. Magyarázott, kérdezett, felelt az útjukba kerülőknek. A sikló alatt fákat raktak kocsiba, lemezt igazgattak és vasutat takarítottak az uraságiak. Az üres csillék elé fával megrakott kocsikat soroltak be. A jelzőcsengő állandóan szólt. Nem a szállítás jeleit továbbította a tölcsérszerű kürt, hanem az uraságiak magánbeszélgetéseit. Ezek az üzenetek titkosak voltak, és megfejteni csak azok tudták, akik a beavatottak közé tartoztak.

A siklón egy-két kifelé tartó csuromvizes bányász viharzott lefelé. A csörgedező vízben nagyott cuppant csizmájuk talpa, amint talpfáról talpfára ugráltak. A meglazult kő és széndarabok guruló robaja kísérte őket. Egy elkésett vonat teljes csilleszerelvénnyel megrakottan, rángatódzva, éktelen lármával kígyózott az akna felé.

Meredélyen kapaszkodtak felfelé. A talpfák közeit a víz elhordta, és lépcsőket mosott a sínek közé. A hatalmas lépcsőfokokat, amelyeket víztócsa borított, csak hosszan kinyújtott lábbal lehetett elérni. Az öreg egyesével vette a lépcsőket. Jobb kezével jobb lábára támaszkodott, alsólábszárát sétabotnak használta, és sebesen, szinte futva tartott felfelé. A fiú lépést akart vele tartani, de tüdeje pattanásig feszült és a lélegzete el-elakadt.

— Ne hágj a sarkamra, te fiú! — állt meg az öreg, amikor az minden erejét összeszedve egy utolsó nekiiramodással beérte az öreget, és a lendülettől, vagy a fáradságtól belebotlott az öreg lábába.

Tekintete azonban meglágyult, amikor a fiú verejtékező arcába nézett.

— Kutya egy emelkedő? — nevetett fel.

— Az... az — bólogatott a fiú —, kutya egy emelkedő.

— Ja, ez nem flaszter. Fősikló. Egyes számú fősikló. — Nevetgélt tovább, és megtörölte izzadó homlokát. Amikor ismét elindult, már lassabban ment. Hátra-hátranézett a fiúra.

Az elosztó lemezig innen is, onnan is vasút vezetett. Itt már szénnel telt csille is akadt egynéhány. Az előző szaktól visszamaradt szenet tolták ki ide az uraságiak. Beljebb, egy kiugrott csillével bajlódtak hárman. Az öreg megállt mellettük, s intett a fiúnak, hogy jöjjön.

— Te Gyula, ez így nem fog menni — szólította meg az egyik erőlködve emelgetőt. — Majd így — és a hátát nekivetette a csille oldalának, lábával egy támfának támaszkodott, és elkiáltotta magát.

— Most. — Teste megfeszült, megnyúlt és a csille megbillent. Egy-két rántás, cibálás és a csille a vasúton volt.

Tovább mentek.

Már a másik siklón kapaszkodtak fölfelé, amikor az öreg hátraszólt a fiúnak.

— Idelent mindenkinek, mindenkin segíteni kell. Te még nem szoktad ezt meg — vágott a fiú válasza elé, aki valami mentegetődzés félét mormolt magában. — Láttam már minisztert is idelent segíteni. Csillét emelni. Most két éve volt, ha jól emlékszem. Segített az is. Na, nem tették ezt a múltban, csak mostanában. Úgy elvörösödött az arca az erőlködéstől, hogy csak na. De bírta a kutyafáját. Bírta. Három kerékre volt kiesve a csille, és ketten tettük fel az

átkozottját. Akik vele voltak, csak bámultak. Mire magukhoz tértek, már a helyén is volt. A végén aztán azt kérdezte a miniszter:

— No, öreg szaki, jó csillés lennék? Mire én azt válaszoltam, hogy ereje az van. Az van, de hogy jó csillés lenne-e, az csak idővel válna el. Mindenki nevetett, és a miniszter is. Kezet fogott velem és úgy ment el. Bizony.

A munkahely bejárata előtt utolérte őket az aknász. Utoljára a lőszeres-kamránál maradt el. Lőszert vételezett. A ládát maga elé tette és színlelt felelősségrevonással hangjában, korholni kezdte az öreget és a fiút.

— Még nincs megfúrva? Ha így megy, ma nem lesz itt termelés.

— Ne bomolj már megint — intette le az öreg az aknászt, majd magyarázóan fordult a fiú felé. — Te, mindig a nyomomba légy. Tégy úgy, mint ahogy én, mert itt csúszni, mászni kell. Úgy ropog, potyog itt minden, mint a düledező házon a tető. — Azzal négykézlábra ereszkedett és kúszni kezdett fölfelé a feltörésen. Kígyózva tekergődzött a teste. Így menni csak az tud, aki jól ismeri a bányát, és akinek jártassága van benne.

A fiú mindig fennakadt valamiben. Hol a lámpája volt útban, hol a kulacsa akadt meg, hol két középtámfa közé szorult. Csodálta, hogy az öreg — nálánál jóval vaskosabb testtel —, hogyan tud minden akadályt kikerülni. Mindenütt átfért, semmiben nem akadt meg és egy pillanatra sem késlekedett.

A feltörés csúnyán nézett ki, közel állt már az összeomláshoz. Derékba tört középtámfák tompaszögben csuklottak meg. A gerendák helyenkét kiléptek az oldaltámfák völgyéből, túlcsúsztak a fogakon és belefúródtak az oldalba, vagy a talpig hajoltak le. Számtalan pótácsolat erdeje tartotta meg a feltörést, és nyújtott biztonságot a közlekedőknek.

Az öreg hümmögött és a fejét csóválta egy-egy helyen.

— Ennek is vége. Nem adok neki két hetet és az egész összemegy.

Az aknász előre szólt.

— Már csak napok kérdése, és az új feltöréssel lyukasztani fognak a tizesre, a hármasok. Vastámfás lesz. Az majd bírja.

Az öreg tovább morgott.

— Csak nem kellett volna ennyire elhanyagolni. A csapatnak kellett volna rá ügyelnie. De nem így — intett az egyik kettétört középtámfa felé és megvilágította a törést a lámpájával. — Ez a hentes munkája. Ráismerek a keze és a fejszéje járására. Még mindig úgy tesz, mintha hentes lenne. A fejszéjét, ha nem használja, hol ide, hol oda vágja bele a fába. Mintha bárdot forgatna a kezében a hústőkén. Ezt is olyan szerencsésen találta el, hogy az a kis vágás meggyengítette az egész fát.

Jó órába került, míg hárman rendet teremtettek az elhagyott munkahelyen, és odáig jutottak, hogy előkészülhettek a fúráshoz. Az öreg közben állandóan zsörtölődött. Hol a csapatvezetőt, hol a forsibert, hol a csapat tagjait vette elő, és húzta le róluk a keresztvizet. Minden ácsolatról el tudta mondani, hogy ki faragta, ki állította fel. Úgy ismerte csapata minden tagját, mint a tenyerét.

— Ezt a Franci sórolta ki. Soha nem fog megtanulni sórolni. Nehézkezű ember. Mindenhez ért, de faragni nem tud. Ezt az oldalt a vőm, a Jani bélelte be. Ráismerek a munkájára az ékeiről. Hegyesek, hosszúak, élesek, mint a kés, de semmi tartásuk. A forsiber munkája az elmegy. Nem mai gyerek, érti a módját. A talpon nem hagy szenet, az oldalakat és a főtét megfaragja becsületesen, mintha csak elővájás lenne.

Vizsgálódó tekintete egy pillanatra sem pihen meg. Közben szünet nélkül dol-

gozott. Hol fákat faragott, sórolt, hol a csákánnyal vájta az ácsolat helyét, hol pedig a gyámlyukban kaparászott, tömpe, kopott körmű ujjaival.

A fiú csodálkozva nézte az öreget. Eszébe jutott, amit a földije mondott. — Fáin bányász az öreg. — Helybenhagyólag bólogatott magában, pedig életében először látott ácsolni. — Ez igen — gondolta magában. — Ez már valami.

Az aknász és a fiú homokért ment. Az öreg a fúrógépet babrálgatta. A szénfal előtt guggolt, úgy csavarta rá a gépet a tömlővégre. Vékony trikója az izzadságtól lucskosan tapadt testére. Ráncokkal borított arcán, eres karjain a szénpor nedvesen elmállott és a csurgó verejték barázdákat szántott a fekete foltokon.

Amikor elkészült a fúrógép felszerelésével, megragadta fogantyújánál fogva, és megállt egy pillanatra a szénfal előtt. Farkasszemet nézett az orttal. Hangosan szólongatta, régi szokása szerint.

— Kiadsz innen harminc csillét, azt kérdem tőled, kiadsz? Na, szólj már! Nem? Nem, barátom? Dehogynem adsz. Adni fogsz. Majd az öreg Pali elbánik veled. Még egyszer, utoljára elbánik veled. Van itt még erő. Van bizony.

Amikor az aknász és a fiú lámpája feltűnt a bejáratnál, elhallgatott. Felemelte a fúrószárat és nekillesztette a vidiát a szénfalnak. Megszorította a fogantyút és a motor felbúgott. A fúrószár ide-oda futkosott egy ideig, széndarabokat pergetve, majd egy helyen megállapodott, lyukat vájt magának és belemélyedt a csillogó falba. A motor időnként felsírt a nyomás alatt, megrázta az öreget. De az keményen állta, lábait szétterpesztette és teljes súlyával rádőlt a fúróra.

Szótalanul dolgoztak órákon keresztül.

A huszonhatodik csillét rakták már, amikor az öreg pihenést rendelt. Ezüstóráját komótosan kicsomagolta, csavart párat a felhúzóján, majd rávetette a tekintetét a számlapjára.

— Kilenc óra — szólt társai felé. — Az a négy csille még kimegy, nem kell sietnünk. Későn kezdtünk hozzá, azért kellett ennyire megnyomnunk. Elfáradtál-e fiú? — fordult mosolyogva a kaszninak támaszkodó fiú felé, és hunyorított egyet.

Az csak bólintott.

— Te szomjas vagy. Miért nem szólsz? Adok én neked vizet — mordult fel az öreg és a kulacsát feléje nyújtotta.

A fiú karjai ólomnehezen lógtak. Annyi ereje sem volt, hogy a kulacsért nyúljon. Lassan erőt vett magán, mozdult egyet és elvette a feléje nyújtott kulacsot. Nagyokat kortyolt. A szomjúsága minden finnyáskodást legyőzött benne. Kóstolgatta, élvezte a víz ízét.

Ahogy tekintete a kulacsot tartó jobb kezének fejére esett, már mosolygott. Kellemes bizsergés futott át a testén. A büszkeség bizseregtette. Arcán a mosoly kínosan fintorgott, csak nehezen tudott áttörni a felhevült vonásokon.

— Pár napos csillés létemre szeneltem. Csapatnál dolgoztam. Most olyan a kezem, mint a többieké. Olyan lehet az arcom is. Szenes, izzadt, bányászos — gondolta.

Az eligazítóhelyen, mielőtt az aknász elvált volna tőlük, az öreg a lelkére kötötte az aknásznak.

— Ezen a fiún rajta legyen a szemed! Ne kallódjon el. Bányásznak való testestől, lelkestől. Értesz engem? Te pedig, fiú, becsüld meg magad!

Az aknász megtörölte izzadó homlokát és mosolyogva nézett az öregre meg a fiúra. Megveregette a fiú vállát, majd kezet nyújtott neki.

— Fel a fejjel, pajti! Majd én gondodat viselem. Magától nem köszönök el, Pali bátyám, odafent az irodában találkozunk. Na, jószerencsét! — búcsúzott a fiútól és szemével megnyugtatóan intett az öreg felé.

Szótalanul tartottak a felszállóhely felé. Most a fiú ment elöl. Volt ideje gondolkozni.

— A mai nap elment. Elment, mert az öreg velem volt. De holnap, és holnapután?

Az öreg mintha eltalálta volna a gondolatát, előreszólt.

— Rendes ember az aknász. Ő is ott kezdte, ahol most te. Az igyekvő embereket megbecsüli. A törleszkedőket nem szereti. Rajtad lesz a szeme. Nekem megígérte. A többiektől pedig ne tarts. Nem esznek meg. Nem kisasszonykodnak, nem szeretik a nyim-nyám legényeket, megmondják a magukét mindenkinek szemtől szembe, de az nem baj.

Az öreget lépten-nyomon köszöntötték. Tudták, hogy utoljára szállt le. Rámosolyogtak széntől maszatos képpel, kivillogtatva fehér fogaikat.

A légaknánál egy öreg, ráncos arcú, aprótermetű bányász furakodott hozzájuk. Felnézett az öregre.

— Hallom, hogy a tizesen voltál, Pali.

— Ott — felelte csendesen.

— Szeneltetek?

— Szeneltünk.

— Nem jössz már le többet?

— Nem.

— Jövőre nekem is kitelik.

— Tudom. Eljárt az idő.

— El bizony. Harmincat raktatok?

— Harmincat. Későn kezdtünk.

— Na, jószerencsét — búcsúzkodott a kis öreg és megindult az eligazítóhely felé. Lassan, nyugodtan, himbálódzó menéssel. Fejszéjét fokánál fogta és a nyelével a csillék oldalát verdeste ütemesen.

A napszintre érve megtorpantak a fényben. Az öreg vizsgálódva nézett a fiúra, az meg vissza. A fiú szemébe a vakító napsugár könnyeket csalt. Valami az orrát is csavargatta, a torkát is fojtogatta.

— A szállón laksz? — törte meg az öreg a csendet.

A fiú rekedten válaszolt.

— Ott.

Az öreg mintha latolgatta volna magában a kérdést, mielőtt ismét megszólalt volna. Csendben álldogált egy darabig és csak homlokán a redők futkároztak fel-alá. Végül megmozdult, tett egy pár lépést és kicsit távolabbról szólt vissza.

— Ha valamit akarok tőled, ott megtalállak?

— Meg — válaszolt a fiú és izgalomba jött.

— Akkor, jószerencsét — köszönt el kurtán az öreg, és elindult az iroda felé.

A fiúnak csak akkor jutott eszébe, hogy elfelejtette a köszönést viszonozni, amikor az öreg már messze járt. Nem kiálthatott utána, úgy sem hallotta volna meg. Maga elé suttogta:

— Jószerencsét!

Farkas Imre versei

Vörös malom

Valami történt tegnap óta.
Forog ugyan tovább a föld,
a partokat most is víz öleli,
a csúcson hó száll a hóra;
de ma már zöldebb a zöld,
s melegebb fény hull a tarkómra.

Tegnap megismertelek.
Beszéltem veled.
Fogtam fényben-mosott
kis szirom-kezed,
s tolvaj szemem ellopta
szép tested emlékét.
Szétbontotta,
és a sugárzó, kalászos kévét,
szálanként,
vérem malmába szórta.

Zúg-búg a vörös malom,
hallgasd a mellemre hajolva:
„Bennem keringtél kezdet óta,
bennem keringtél kezdet óta."

Játék

Nézd a Balaton elgyötört vizét
vadul felszökik partra tántorog
már már öleli a part zöld ívét
de az ellöki és rámosolyog

Te vagy a víg part s én a dúlt habok

Vörösmarty Mihály ismeretlen levele Wesselényi Miklóshoz

Wesselényi Pálmától örökölte azt a néhány levelet a Wesselényi-családnak Erdélyből 1945-ben Pécsre szakadt ága, amelynek egyik darabja ez a Vörösmarty által Wesselényi Miklósnak írt eddig nyilvánosság elé nem került levél.[1] A levelet Vörösmarty nyolcrétre összehajtott sima papírra írta. — Íme a levél betűhív másolata:

Pest. Dec. 16-án 1845.
799./Dec. 24.

Kedves barátom!

A' grammaticazás" utó fájdalmaitól csak most szabadulván meg, válaszom egy kissé elmaradt, mért bocsánatot kérek.

(11 és fél törölt sor következik ezután. Egy teljes bekezdés.)

Mi most mindnyájan meglehetősen egészségben vagyunk. Keresztfiadnak már négy foga van. Jó vaskos fiúnak indúl, különben sírása valóságos trombita-szó. De mit tegyen az ember: mink is eleget sírhattunk kis korunkban.

Itt most legnagyobb újság a' drágaság, ha ez már régiség nem volna. Sokszor eszembe jutottak a' zsibói és zalai erdők: ott három huszas a' fának öle, itt 30, sőt 36 f váltó. Vágással behozatással 40-et halad. Pedig, azt mondhatná az ember, hogy a' fát csak nem verte el a' jég; de hiába; ürügy mindenre találkozik: egy két gazember összeesküszik 's vagy kell vagy nem, meg van a' drágaság. Szegény Ádám apánk! ha tudta volna, hogy fiai még fa' dolgában is szükséget fognak látni, nem jött volna ki a' paradicsomból. — Azonban én már nagy nehezen megraktam a' kamorát vagy 2 hónapra 's így lesz meleg szoba, ha firkálni akarnék, de isten tudja, úgy érzem, mintha egy kissé hagyogatna a' lelkesedés.

Ennél okosabb dolgot is írhattam volna, de most már meg van. Isten áldjon édes Miklósom kedves nőddel együtt.

barátod
Vörösmarty Mihály

1845 — a levél írásának éve — Vörösmartynak, ha értékben nem is, de terjedelemben legmunkásabb korszaka volt. Ekkor írta legtöbb költői, drámai művét, s levelét is. Ez évben fejezte be ugyanis az „Académia" — ahogy ekkor csak röviden írták és mondták — megbízásából a Toldy Ferenccel, Bajzával együtt szerkesztett német—magyar szótárat, s talán éppen e nyomasztó, évekig hetente négy alkalommal összeülő társaság végeredményben négy napot lefoglaló munkájának lezárulásával

[1] E családi levéltárból lásd közleményemet „Kossuth Lajos levele báró Wesselényi Miklóshoz" címmel a „Dunántúli Napló" 1957. márc. 24. számának 6. lapján. — A levél megjelent az „Irodalomtörténet" 1958. szept. 3—4. sz. 452—457. lapján is.

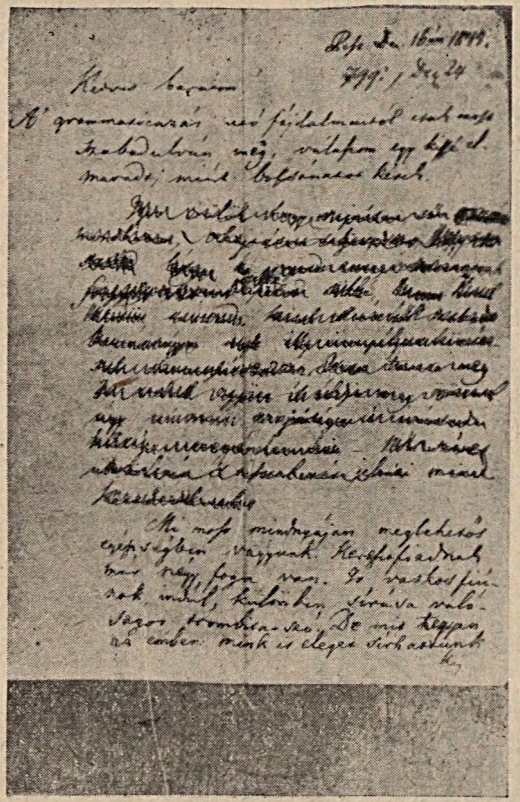

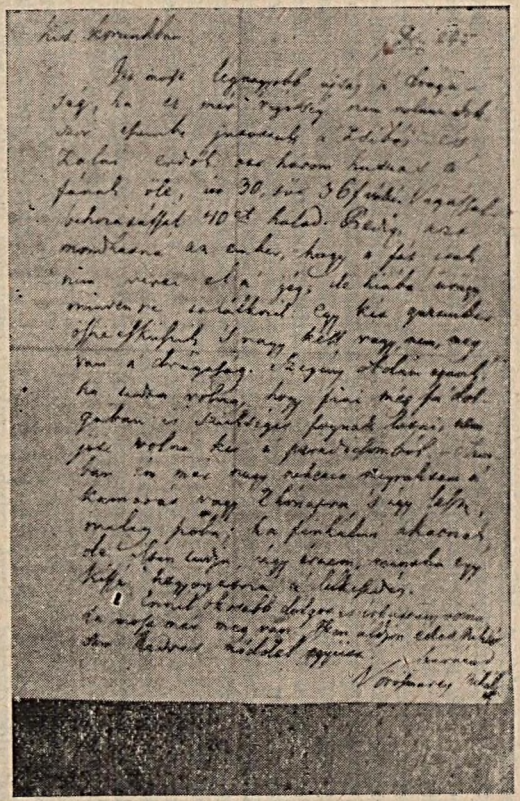

Vörösmarty levelének hasonmása

érthető is, hogy sok visszatartott, lefojtott irodalmi terv szunnyadásából felszabadult, s így a csírákban, vázlatokban lévő művek egyre-másra formába is öltöztek. Tehát az a kitétel, hogy mintha egy kissé „hagyogatná a lelkesedés", csak lírai szerénykedés, vagy éppen a sok műalkotás után a természetes fáradtság jele.

A törölt sorok miatt felmerült a kérdés: Vörösmarty egyáltalán elküldte-e ezt a levelet Wesselényinek? A tüzetes vizsgálat azt mutatta, hogy a dátum alá írt 799/Dec. 24 jelzés tintája másfényű, s írása más kéztől, — titkárának, esetleg feleségének kezétől — ered. Ez a jelzés bizonyosan az érkezés dátumát, s valamiféle irattári számozást jelent.

Hirtelenében fogalmazott levélről van szó, lehet, hogy a levél vivője várt is addig, amíg a levél elkészül. Igen valószínűnek látszik éppen a két dátumozás miatt, hogy alkalmi utas vitte a levelet, hisz a Pest—Bécs utat a delizsánc már egy nap alatt tette meg, s innen Graefenberg, ahol ekkor Wesselényi Miklós szembaja miatt tartózkodott, (bár ekkor már teljesen vak is volt) szintén nincs messze. Az is lehet, hogy Wesselényi ekkor már Zsibón tartózkodott, mivel látta, hogy gyógykezelése reménytelen. Mindenesetre a két keltezés az írás és érkezés között a 8 nap túl hosszú idő. Vörösmarty is bizonyosan szívesen vette az alkalmi-postás vállalkozását, mert Wesselényi levelezését a bécsi rendőrség éberen figyelte. Minden kétséget kizáróan azonban bizonyos, hogy Wesselényi e levelet megkapta, mert különben hogyan is kerülhetett volna elő a Wesselényi-család ereklyéi közül?

A legérdekesebb részének éppen az látszik, amit a levélben töröltek. E kihúzott sorok a következők:[2]

Igen örülök, hogy sejtésem, sőt igazán mondhatom, óhajtásom teljesedett, hogy azon kedves lény, ki rajtad annyi szeretettel függött, nem pusztán ápolód többé, hanem hitet esküdött társad, kinek szívből szakadt barátsága most illy ünnepélyes kötéssel szentesítve van. Isten tartsa meg őt veled együtt 's áldja meg örömeit úgy, a'mint azt jósága 's irántadi hűsége megérdemeli. — Nőm szíves üdvözletét 's tiszteletét jelenti mindkettőtöknek.

Vajon Vörösmarty húzta-e át ezt a szakaszt? Az azonosnak látszó tinta ezt sejteti. Lehetséges, hogy Vörösmarty tapintatból tette. Wesselényi elég idős korában vette el feleségül ápolónőjét, s ezt a hírt, melyet Wesselényi sem igyekezett dobra verni, az akkori társadalom igen vegyes véleménnyel kísérte. Vörösmarty csaknem 2 évvel a házasságkötés után talán már nem találta illomosnak vagy időszerűnek, hogy erről beszéljen. Attól nem kellett tartania, hogy a vak Wesselényi észreveszi a sebtiben írt levélen az utólagos áthúzást, s számolhatott arra is, hogy azt környezete sem fogja barátjának szóvátenni. Természetesen az sem lehetetlen, hogy Wesselényi titkára vagy családja húzta át utólag ezt a bekezdést, hogy az utókor ne tudja majd elolvasni.

HARCOS OTTÓ

[2] A szöveget Rajnai Lászlóval egymást ellenőrizve fejtettük meg.

Jókai-emlékek a Pécsi Állami Levéltárban

Néhány Jókai vonatkozású emlék a bajai levéltár beolvasztásával került át a Pécsi Állami Levéltárba: egy pápai diákkori nyugta, a „Pesti Népkör" négy tagdíjfizetési nyugtája, egy „Pesti Népkör"-be szóló belépti jegy és egy lapterjesztésre vonatkozó felhívás. Mindegyik irata a „Gál Péter családi levéltára" című sorozatba tartozik, s ez a sorozat 12 polcfolyóméter terjedelmű.

Ennek a családi levéltárnak érdekessége, hogy mint forrásanyag igen sok irányú. Értékes helytörténeti, társadalomtörténeti és országos jellegű politikai adatokat is tartalmaz. Meglehetősen sok adatot, mert ez a család szinte minden iratot megőrzött. Mindenféle írást, levelet, cédulát, — az éttermi ebédszámláktól a szerelmes levelekig és az országgyűlési irományokig. Ennek a családi iratmegőrző hajlamnak köszönhető, hogy ez a néhány, Jókai Mórra vonatkozó emlék sem kallódott el. Még a pápai diákkori nyugta is megmaradt.

Amikor a Gál család Veszprém megyéből áttelepedett Bajára, magával hozta családi levéltárát is.

A családi levéltár akkor került legnagyobb veszélybe, amikor 1952-ben kihalt a család utolsó sarja is és a budapesti oldalági örökösök a padlást is lesöpörve, mint hulladékpapírt adták el az összes családi irtokat. Köztük a Jókai-emlékek is a bajai Melléktermék és Hulladékgyűjtő Vállalathoz kerültek. A vállalattal — szerencsére — a bajai levéltárnak jó kapcsolata volt, és így a forrásértékű iratokat mind ki lehetett menteni a hulladék közül. Ez alkalommal is a vállalat vezetője hívta fel a levéltár figyelmét, hogy a maculapapír között igen régi írások vannak, mivel az anyagban héber nyelvű szöveget is látott. A levéltár az egész Gál-féle irathagyatékot, hasonló súlyú selejtpapír ellenében, a vállalattól átvette. Az iratokat már az átköltözés után Pécsett rendeztük. A héber írásokról kiderült, hogy pápai kollégiumi héber nyelvtani jegyzetek. Rendezés közben találtuk meg a Jókai emlékeket is.

Ezek az emlékek úgy jutottak a családi iratok közé, hogy Gál Péter a pápai kollégiumban iskolatársa volt Petőfinek és Jókainak. Gál ugyanabban az évben született, mint Petőfi, tehát Jókainál két évvel idősebb volt. Később, 1848-ban mint Veszprém megyei nemzetőrkapitány, a Baranya megyei drávai védelmi vonalnál is szolgált. 1861-től kezdve négy cikluson át országgyűlési képviselő volt. Az 1861-i országgyűlésen ugyanúgy a határozati párt híve volt, mint Jókai Mór. Jókai és Gál Péter politikai pályája együtt haladt addig, amíg a balközép el nem vált a szélső bal párttól. Gál Péter ugyanis mindvégig megmaradt a Kossuth-párti baloldal képviselőjének.

A *pápai diákkori nyugta* szövege: Nyugtatvány Tíz váltó forintról, mellyet 1842/3. évi tanítás díjban Gaal Péter úrtól felvettem. Pápa januar 16-án 1843. Jókai elector (?)

Nem instruálási díjról, hanem iskolai tandíjról lehet szó. Valószínűtlen ugyanis, hogy a két évvel idősebb Gált Jókai tanította volna. Inkább az a valószínű, hogy Jókai, mint kitűnő előmenetelű bölcseleti hallgató, akit a pápai főiskolai képzőtársulatban is már többször megdícsértek és pályadíjjal jutalmaztak, tisztséget viselő diák volt, elector, vagy esküdtfelügyelő lehetett és a főiskolától kapott megbizatás folytán szedte be a tandíjakat.

Érdekes, hogy Jókai mint pápai diák is „i"-vel írta a nevét. Tíz forint volt az évi tandíj, tehát egy hónapra egy forint esett. A nyugta hátlapjáról megállapítható, hogy eredetileg egy impurumnak használt füzetlap volt. Nagysága: 11×8,5 cm.

A többi emlék abból az időszakból való, amikor mint országgyűlési képviselők, Jókai és Gál Péter közös politikai pártba tartoztak, egyforma politikai felfogásúak voltak.

A *pesti népkör négy tagdíjfizetési nyugtája* az év négy negyedére járó tagdíj befizetéséről szól. A népkör negyedévi tagdíja 1,50 forint volt. Gál Péter az egész

évi tagdíjat egyszerre fizette ki, mert a — lényegében egyforma, csak más negyedévre vonatkozó — négy kitöltött nyomtatványt összefüggően, egyszerre adták ki neki, a nyugtatömbről nem külön-külön vágták le. A baloldali népkörnek ekkor Jókai volt az elnöke. Jókai mint elnök mind a négy nyugtát saját kezűleg írta alá. Aláírása — szemben a pápai diákkori nyugtáéval — itt már kiforrott, hasonló a későbbi névaláírásához. Az elnökön kívül a pénztárnok és az ellenőr szintén aláírta, s a nyomtatványon feltüntették a befizető nevét és a tagdíj összegét. Az évi tagdíj tehát

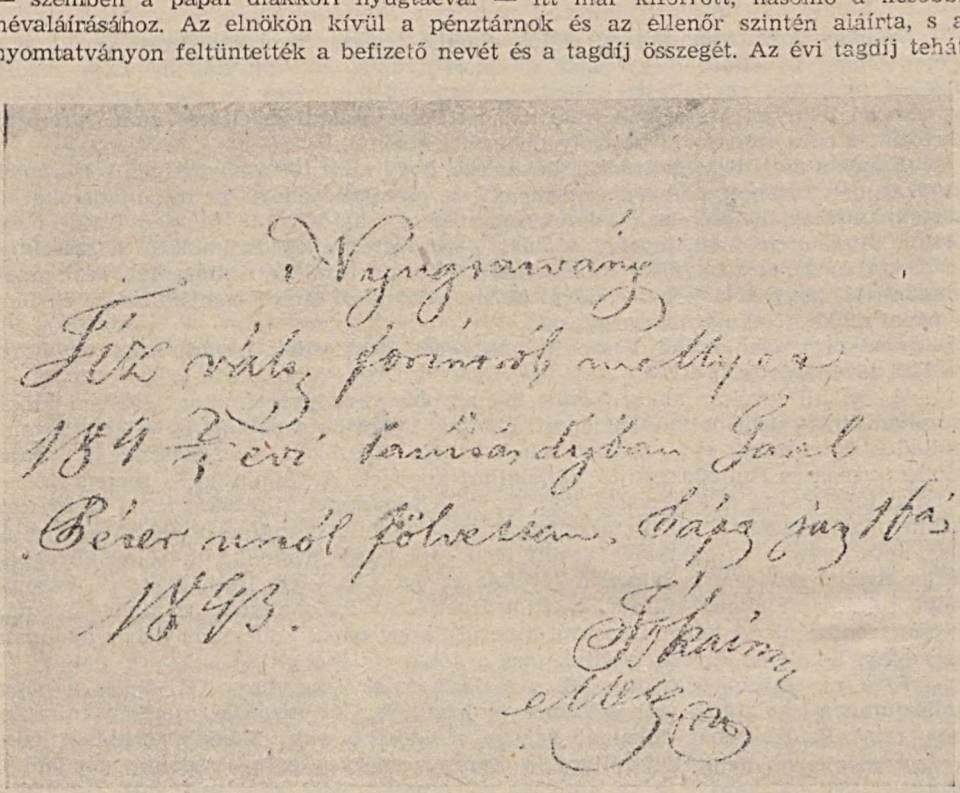

6 forint volt. Évszám nincs a nyugtákon, de minden esetre 1874 előtti évekből valók. 1874-ben ugyanis már a választójogi törvényt a balközép együtt szavazta meg a kormánypárttal, és a következő évben létrehozták a szabadelvű pártot, amelynek Jókai Mór is számottevő tagja lett, Gál Péter pedig 48-as maradt.

Ugyanabból az időből, talán ugyanabból az évből való a népköri tagsági jegy is. Szövege a következő: *Belépti-jegy* a „Pesti Népkör" helyiségeibe, érvényes Gál Péter úr részére. E jegy át nem ruházható. P. H. Jókai Mór, elnök. Jókai neve nyomtatottan van a belépti jegyen.

Ugyancsak 1874 előttről való egy *lapterjesztésre vonatkozó Jókai levél* is, amelyben Jókai Mór mint elvbarátját kérte fel Gál Péter képviselőt — akit elvtársi buzgalmáról ismert — a Neuer Freier Lloyd című lapnak választói között való terjesztésére. A levél szószerinti szövege:

Tisztelt elvbarátom! Felkérem önt bizalmasan, szíveskedjék az elveinknek tágasabb körben érvényre juttatása végett alapított „Neuer Freier Lloyd" című lapnak, választói körében leendő terjesztése által, emelése körül ismert elvtársi buzgalmát mentül hathatósabban kifejteni. Tisztelő elvbarátja Jókai Mór.

A levél nyomdai sokszorosítás, dátum és kézjegy nélkül. Címzése a hátlapon: Tek. Gál Péter képviselő úrnak, Felduna sor, Nákó ház, Helyben.

A Pécsi Állami Levéltárban őrzött Gál Péter családi iratai között ezek a Jókai Mórral kapcsolatos emlékek lelhetők fel. Talán kisebb jelentőségű iratok, de feltétlenül érdekesek, az irodalomtörténet tanításánál szemléltetőeszközök lehetnek, sőt még az irodalomtörténészek és életrajzkutatók részére is bizonyos adatokat szolgáltathatnak.

KOPASZ GÁBOR

Pécs és a horvát irodalom

Pécs horvát irodalmi kapcsolatainak történetét tulajdonképpen már Janus Pannoniusszal kellene kezdenünk. Janust nemcsak mi tartjuk számon a magyar humanizmus nagyjai közt, hanem ott szerepel neve horvát irodalomtörténetekben is, sőt a zágrábi Jugoszláv Tudományos Akadémia néhány évvel ezelőtt a „horvát latinisták" ízléses-kiadású sorozatában kétnyelvű Janus-kötetet bocsátott közzé, az eredeti latin elégiák és epigrammák szövegével és az igen pontos horvát fordítással. Egyre jobban megvilágosodnak azok a szálak is, amelyek Janus költészetének szabadgondolkodó és kritikai vonásait a balkáni eretnek-mozgalmak hagyományaihoz fűzik. A szlavóniai születésű, részben vagy talán egészen horvát származású Janus tehát azok közé a nagy szellemi héroszok közé tartozik, akik — minden irigykedés és vetélkedés nélkül — két nemzet irodalmában is helyet foglalhatnak.

Igen élénkké válnak Pécs horvát irodalmi kapcsolatai a XVII. és XVIII. században, már a török hódoltság évei alatt. Ezen nem szabad csodálkoznunk. A hazánkban állomásozó vagy letelepedő „törökök" tekintélyes része nem oszmán-török volt, hanem mohamedán vallású délszláv. Erről sok forrás tanúskodik. Ezekkel a „törökökkel" azután szerb és horvát keresztények, sőt szerzetesek is jöttek. A ferences barátokat az oszmán uralom megtűrte, sőt a maga módján támogatta is. A boszniai ferencesek például jelentős szerepet játszottak a XVII., XVIII. és XIX. század szerb—horvát irodalmi életében. „Bosnyák ferencesek" jutottak el a török-megszállta Magyarországra, így Baranyába is. Ami pedig a legmeglepőbb: még a jezsuiták is kivívták kitűnő összeköttetéseikkel azt a jogot, hogy hosszabb-rövidebb időre letelepedhessenek, vagy legalább térítő-körútat végezhessenek a Török Birodalom területén.

Egy ilyen háromtagú jezsuita-misszió résztvevőjeként jutott el Pécsre 1612—13-ban Bartul Kašić (1575—1650), a XVII. századi horvát irodalomnak ez a mozgalmas életű alakja. Dalmáciában született, egyszerű családból, szerzetesnek ment, s Itáliában és szülőföldjén működött. Szívesen járta a Balkánt: egy ilyen útján jutott el Belgrádon, Vukováron és Eszéken keresztül Pécsre. Baranyában —, mint maga írja — ariánusokkal, luteránusokkal, kálvinistákkal, praviszlávokkal, mohamedánokkal találkozott: ezeket természetesen igyekezett katolikus hitre téríteni. Főleg az „ariánusok" említése érdekes: ezek nyilván azok a baranyai magyar unitáriusok, akik jelentősége a XVI. században olyan nagy volt. A „kálvinistáknál" talán az Ormánság lakóira gondolhatnánk. Mindenesetre biztos, hogy a horvát pap magyarokkal is érintkezett. Őt mgát egyébként már nemcsak vallásos buzgalom, hanem nemzeti érzés is vezette útjain. Kašić előfutára a délszláv népek összefogásának, könyveivel és nyelvtanával egyik úttörője az egységes szerb—horvát irodalmi nyelvnek.

Kissé hasonlít hozzá a XVII. század első felében Krsta Peikić, aki 1715 és 1718 közt volt pécsi kanonok. Mozgalmas életű ember ő is. Bolgár praviszláv család sarja, azonban Rómában és Velencében tanulva áttér a katolikus vallásra, s hittérítőként járja Erdélyt, Havasalföldet, Szlavóniát. Így jut el — már kanonoki működését megelőzően is — Pécsre, s Pécsett írja horvát nyelven *Zarcalo istine* (Az igazság tükre) című könyvét. Ennek is, egyéb horvát és latin munkáinak is az a célja, hogy a görögkeleti és a katolikus egyház únióját megvalósítsa, és a mohamedánokat keresztény hitre térítse.

Ez az egyházi jellegű horvát irodalmiság aztán a XX. századig tovább él. Pécsi (Engel, Filpović), majd később siklósi és mohácsi nyomdák vallásos kiadványokat adnak ki Baranya és Szlavónia horvát népe számára, s Pécsett jelennek meg a XVIII—XIX. század fordulóján olyan ismertebb horvát szerzők, mint Antun Bačić és Kralo Pavić művei is. Lassankint világi alkotások is napvilágot látnak ebben a korban. 1838-ban a pécsi püspöki nyomda új betűket szerez be, immár a Gaj-féle megreformált horvát helyseírás szerint. Ez már az „illirizmusnak" és a *preporod*nak, a horvát nemzeti újjászületésnek jele. Az illirizmus nemcsak a horvát művelődés és a horvát irodalom megreformálására törekszik, hanem tudatosan vállalja a szerbekkel való nyelvi közösséget és a többi balkáni szlávokkal (bolgárok, szlovének) való kapcsolatot is. Ennek a mozgalomnak híve az a Stjepan Marjanović, aki a pécsi nyomda új betűivel adatja ki színdrabjait és lírai verseit. És ennek az „illir"-kapcsolatnak emléke az is, hogy a Pécsi Egyetemi Könyvtárban mai napig megvannak Ivan Gundulić két kötetben összegyűjtött munkái, a zágrábi *Matica Ilirska* gyönyörű, aranymetszéses bibliofil-kiadásában. Gundulić, a dalmát barokk-humanista költő, ünnepelt írója volt az illirizmus mozgalmának: ők adták ki a múlt század negyvenes években munkáit is.

Pécs és Horvátország irodalmi kapcsolatainak legszebb emléke három nagy horvát író, Antun Kanižlić (1699—1777), August Šenoa (1838—1881) és Miroslav Krleža (szül. 1893) pécsi tartózkodása. A XVIII., XIX. és XX. században tehát egyaránt egy-egy nagy horvát író hozható kapcsolatba Péccsel.

A szlavóniai születésű Kanižlić jezsuita szerzetes volt, majd a rend feloszlatása után pozsega püspökititkár. Pécsett 1730—31-ben, majd 1745—47-ben működött hitoktatóként és horvát gyóntatóként. A város akkori lakosságának közel egyharmadát a „bosnyákok" tették ki, az egykor mohamedán vallású, a város visszafoglalása után azonban katolikus hitre tért horvátok. Ezek között működött Kanižlić s bizonyára már itt kibontakoztak benne később megvalósított irodalmi tervei. Érdekes volna tudni, találkozott-e a horvát pap-költő magyar rendtársával, Faludi Ferenccel? Faludi 1728—30-ban működött először Pécsett: akkor távozott innen, amikor Kanižlić érkezett. Elképzelhető, hogy ismerték egymást. Mindenesetre mind Faludinál, mint Kanižlićnél a *Sveta Rožalija* (Szent Rozália) költőjénél sok a rokonvonás: rokokóba átjátszó barokk-humanista hagyomány, népköltészeti hatások, s általában a vallásos tényezők rovására érvényesülő bizonyos „világiasság"; könnyed, elegáns, dallamos verselés. Kanižlić verses Rozália-legendájának (vagy ha úgy tetszik: kis-eposzának) nem egy motívuma a dunántúli kései barokk inspiráló erejéről tanúskodik.

August Šenoa a kiegyezés-utáni Horvátországnak volt termékeny írója, kritikusa és közéleti szereplője. Szinte az irodalom minden ágában kipróbálta erejét, legjobbak azonban történeti regényei, így a magyarra sajnos még le nem fordított *Seljačka buna* (Parasztlázadás), a XVI. század „horvát Dózsájának", a Zágrábban tüzes trónon megégetett Gubecnek és felkelő parasztjainak nagy nyelvi művészettel, kitűnő jellemző-tehetséggel megírt története. A rendelkezésünkre álló horvát irodalomtörténeti kézikönyvek és szlavisztikai munkák csak Šenoa zágrábi, prágai és bécsi jogász-éveiről írnak, s különösen kiemelik fontosságát a XIX. századi cseh—horvát kapcsolatok történetében. Pedig a nagy horvát író pécsi diák is volt! A ciszterci rend pécsi Nagy Lajos gimnáziumának értesítőiben — Kühn Szaniszló igazgatása idején — évről-évre megjelent ez a szöveg: „Elhunyt tanítványaink közül országos hírnévre tettek szert... Šenoa Agost horvát regényíró..." (Az 1938/39. évi értesítő nyomán idézzük: a kipontozott részben egyéb, jórészt magyar nevek szerepeltek.) Sajnos, egyik Értesítő sem közli Šenoa pécsi diákéveinek idejét. Pécsi vagy zágrábi levéltári kutatások ezt bizonnyal pontosan meg tudnák állapítani, azonban aligha tévedünk, ha az 1850 körüli évekre tesszük, hiszen a horvát író 1838-ban született. Ekkor már a ciszterciek vezették a pécsi gimnáziumot, amelynek az egész XIX. század folyamán sok horvát tanulója volt. Érdemes volna Šenoa életművét is megvizsgálni. Bizonyára akadnának benne pécsi vonatkozások.

Jól mefigyelhető a Pécs-élmény a horvát — sőt jugoszláv — irodalom mai legnagyobb alkotójának, Miroslav Krležának műveiben. 1906 és 1910 között volt a pécsi honvéd hadapródiskola növendéke. Itt képezték akkor a horvát tiszteket is. Ez a város, az 1910 körüli Pécs jelenik meg a *Glembay-család* (magyarra ford. Dudás Kálmán., Budapest, 1956.) egyik mester-novellájában, a „Temetés Terézvárott"-ban. Igaz, a horvát író kissé Szabadka vonásaival keveri Pécs képét: maga a „Terézvár" név is Szabadkának régi osztrák katonai térképeken szereplő *Maria-Theresiopel* (Mária Terézia városa) nevét idézi. Mégis, amikor ezeket a mondatokat olvassuk, Pécs képe merül föl előttünk: „Így festett hát Alsóterézvár, a platános és székesegyházas város a tölgyerdők rengetegében, a dimbes-dombos táj ölén, a Dunától a stájer határig és a Balatonig hullámzó erdős vidék déli részén. Az országutakat szegélyező jegenyék, a kovácsműhelyek és csárdák, távolban a meredező tornyok, a városszéli téglagyárak, a dombokról lejtő erdősávok és primitív nyaralókkal tűzdelt szőlők panorámája garast érő giccsként hatott, s az őszi esők beálltával ez a panoráma ködösen egyhangú és halálosan unalmas lett."

Miért ez a kissé ironikus és kritikus hang? — kérdezhetné valaki. Először azért, mert Krleža ezt a tájképet egy tragédiába-torkolló novella keretének szánta, Ramong Geyza főhadnagy és Warronigg-Glembay Olga ezredesné erotikus tragédiájának hátterének. Másfelől pedig, mert az ifjú Krleža, akit ekkortájt már erős horvát nemzeti érzés és írói hivatástudat töltött el, végzetesen idegennek érezte magától az 1910 körüli „úri Magyarország" világát. Erről egész idézet-gyűjteményt állíthatnánk össze. Mégis, ennek az érzésnek Pécsre vonatkozó része tulajdonképpen „Hassliebe" volt, gyűlölet formájában megnyilatkozó szeretet. Hiszen Pécs mint motívum és színfolt számtalanszor felvillan a krležai életműben! Amikor pedig elkövetkezik a második világháború és a fasiszta uralom, Krleža már némi nosztalgiával kezd gondolni ifjú éveinek „pécsi idilljére".

Tanúbizonyságai ennek 1942-ben írt naplójegyzetei (egy részüket 1955-ben a Jugoszláv Irószövetség almanachja közölte; magyarra sajnos még nincsenek lefordítva). A horvát fővárosban az usztasák és hitleristák csizmái kopognak. Krležához, írói hírneve miatt, nem mer hozzányúlni a rendszer, ő azonban mégis joggal érzi feje felett Damokles kardját. Ebben a lelkiállapotban írja megrendítő naplójegyzeteit, elmélkedésnek és lírának, visszatekintésnek és tudományos elemzésnek ezt a mesteri együttesét. Itt olvassuk ezt a mondatot, amelyet egy júniusi napon ír le, a zágrábi Dóm harangjait hallgatva: „Fekszem a júniusi füvön, valahol a pécsi Rácváros körül, a Mecsek alatt, a Jakabhegy alatt, a Makárhegy alatt, jeleket adunk, célbalövünk, nézzük a messzeségben kéklő Papukot, Horvátország után vágyakozunk, ábrándozunk a zágrábi székesegyház harangszaváról, ott messze a Medvednica alatt."

Azt hisszük, nem tévedünk, ha ebből a mondatból meg a régi, az ifjúkori Pécs utáni vágyakozást olvassuk ki, a vágyat az ifjúság és a béke után, a fasiszta háború szörnyűségei közepette. És fölmerül a naplójegyzetekben Petar Dobrović (1890—1942) alakja, a Pécsett született, Budapesten nevelkedett festőé, aki 1920-ban a rövidéletű „baranyai köztársaság" elnöke volt, s akinek Horthyék kopói elől Jugoszláviába kellett menekülnie.

Dobrović Krleža legjobb barátai közé tartozott. Sokat is írt róla. Amikor 1942-ben Belgrádból elérkezik a festő-jóbarát halálhíre, Krleža az ő alakját is felidézi, budapesti és belgrádi találkozásaikat, s azt a megdöbbentő élményt, amely 1932-ben történt, Csehországban. Krleža ekkor Prágából Varsó felé tartott, s egy állomáson találkozott Dobrovićcsal, aki magyarul mondta neki: „Kezdek félni". — S íme, az 1932 és 1942 közti évek igazolták a művész sötét előérzetét!

Krleža aztán túlélte a kataklizmát, s 1947-ben, már ünnepelt íróként, újra fölkereste Pécset. Szép, tavaszi este érkezett, s első útja egykori iskolájához vezette. Másnap a virágba borult Mecseken autóztunk, s megcsodálhattuk nemcsak az író élénk szellemét, enciklopédikus műveltségét, hanem kitűnő magyar tudását is. Előadást is tartott aznap a Bacsányi Társaságban.

A három nagy horvát író pécsi vonatkozásai után még fel kell hívnunk a figyelmet egy érdekes, kéziratban maradt alkotásra. A múlt század nyolcvanas éveiben Nikola Tordinac összeállította a pécsi és pécsvidéki horvát népszokások, dalok és mesék gyűjteményét *(Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuva i okolice)*. A kézirat 1885-ben a Matica Hrvatska zágrábi archivumába került. Tudtunkkal még ma is kiadatlan. Szép feladat volna, a kéziratról másolatot (esetleg mikrofilmet) szerezni, s kiadásáról gondoskodni. A Baranya-kutatás sokat köszönhetne annak, aki ezt az anyagot ismertté tenné. Érdemes volna aztán újabb részletkutatásokat végezni Pécs délszláv irodalmi és művelődési kapcsolatairól, így például megvizsgálni, élt-e és ha igen, meddig, a szerb—horvát hősi epika a pécsi „bosnyákok" közt? Talán még szem- illetve fültanúkat is lehetne találni, akik ilyen énekek előadásain részt vettek. Azt persze tudjuk jól, hogy amit most ebben a kis cikkben elmondtunk, csak vázlat lehetett. Reméljük azonban, hogy akár nekünk, akár másoknak lehetségessé válik a további kutatások elvégzése.

ANGYAL ENDRE

Forma és korszerűség

(Hozzászólás Marsall László és Tellér Gyula tanulmányához*)

Vita tudományos kérdésről a siker reményével csak az elméleti fogalmak tisztázása után indulhat. A modernizmusról dúló vita nem az alapfogalom, hanem fattyúhajtása meghatározásával igyekezett célhoz. Ezt a hiányt küszöböli ki a tárgyalt tanulmány. Hézagpótló. Alapfogalmakat tisztáz, távlatokat nyit, további kutatásnak szilárd alapot teremt.

A szerzők a modern költészet formai lehetőségeinek vizsgálatához az alapfogalom: a „korszerű" meghatározásával törnek utat. Ez — szerintük — a korábbi koroktól eltérő, új élményvilág közvetítése; a művet nem formája, hanem tartalma avatja korszerűvé, az, amit magával sodor. A szerzők részéről adott körülírást nem találom formalisztikusnak, Lukács György-gyanúsnak. Fejtegetésük nem hagy kétséget, hogy csak a haladó művészetet tekintik korszerűnek. Meghatározásuk helyességén mit sem változtat, hogy a korszerű egyik oldalról formai, másik oldalról tartalmi elemként jelentkezik. Ez nem más, mint ugyanazon logikai egység ugyanazon oldalának két különböző irányból történt megvilágítása. Helyes, hogy a szerzők a költők analízisénél az általuk használt eszközökből következtetnek. Semmi sem lehet jellemzőbb valakinek jellemére s adottságára mint az, hogy milyen eszközöket használ s ezek milyen állapotban vannak.

Lenin a kommunizmusról azt mondotta, hogy az proletárdiktatúra + villamosítás. Világhírű mondatának meghosszabbított árnyékában így próbálom leírni a korszerű költészet képletét: ez az új élményvilágnak a legkorszerűbb eszközökkel történő közvetítése. Az új élményvilág elsősorban a forradalom. Lenin szerint, aki faggyúgyertyával világít, nem ér el a kommunizmusba. Ahogy e világrendre alkalmasabb szimbólumot nem lehet találni a központi villanyvilágításnál, távfűtésnél, napfűtésnél, nem tarthatunk korszerűnek költőt, aki kiírt formákban, az ókor által feltalált stílus segítségével vési viaszba az új világ látomását. Avult tartalmon viszont a legkorszerűbb forma sem segíthet. A XX. század első, reakciós negyedében az Akadémia kísérletet tett elöregedő regényeknek mentésére úgy, hogy korszerű társalgási nyelvre íratta őket át. Hasztalan. Az új köntösön átütött az öregség lemoshatatlan szennye. Viszont tudjuk, milyen sikerrel járt Villonnak az ófrancia és Walter von der Vogelweide-nek az ónémetből való átültetése. Mert ma is van mondanivalójuk. Mindezt azért hozom fel, hogy lássuk: a szerzők milyen biztos iránytűt adnak kezünkbe a modernizmus útvesztőin a tájékozódásra.

Tanulmányuk második Kolumbusztojása, hogy a vers elemzésénél a versszövet sejtjéből, a szóból nyomulnak előre. Erről tudjuk, hogy mint a sejt: élőlény, s bizonyos idő alatt a nyelv átalakul. Jósika idejében az „ideges" férfi annyit jelentett: inas, izmos, erős. Ma mást jelent, legújabban a goromba embert. A XIX. században

* A szerkesztőség nem ért egyet a szerző következtetéseivel és egyes helytelen megállapításaival. Írását vitacikként közli, hozzászólások reményében.

a férfiaknak is keblük volt, nélküle nem jelentek meg a porondon. A költők „lantot" hordtak, a jobbnevűek is. Kihalt az indulatszavak egész sora pl. az Áh. (Az óh a versmérték kedvéért még él, mint töltelékszó.) Napjainkban halt ki az „izé"; utóda az idiótazöngésű „hogyhijják", meg a „zömmel" kötőszó, a modern „izé".

Az élő-lény-szavak tehát a nyelv értelmét kicserélik.

A szó amellett, hogy élőlény, tartalmát tekintve hír egy láthatatlan világból. Vele repült az ember először és vert a végtelenen át hidat társához, egy másik láthatatlan világba. Emberi eszköz, mint a kés, a kerék, a balta. A szárnynál gyorsabb, táviratnál sebesebb. Az eszköz, mint hívó-szó, a tettet idézi. Így lesz a szó jelképpé, totemmé. A tett véres eszközétől nem válik el. Valójában a nyelvművészek alkotásai képek, szobrok, amik eszközökből, baltákból, késekből, kerekekből vannak összerakva. Ez a realizmus örök gyökere a szóval történő ábrázolásnál.

A beszéddel sikerült vizuális képzeteknek akusztikai képzetekké átalakítása. Ezzel a beszéd előfutára korunk csodagépeinek. Főszerepe azonban mindig a szemmel nem látható, füllel nem hallható és a nem tapintható folyamatoknak: a természet rejtett háztartásának közlése, aminek feneketlenségét a logika mérőónja el nem éri.

A szavak lánca, a belőlük alakult beszéd ezeket a szenzációkat közvetíti.

Nemcsak a szavak értelme cserélődik, hanem a belőlük támadó szimbolumok is — kiégnek. Minap meglágottam a XIX. század bátorság-szimbólumát az állatkertben. Rosszul érezte magát, átható illatot terjesztett. Alattomosnak, vérengzőnek mutatkozott. Friss leányhúsra vágyott s levágott marhákból szedett fel vitaminokat. Véralkoholelvonó kúrán volt ez a vérengző individualista, és a társadalomtól rácsokkal való elkülönítését helyesnek, igazságosnak, méltányosnak találtam. A XIX. század szimbolumának tartalmát a XX. század élményvilága így cserélte ki.

A száguldás szimboluma a XIX. században a madár mellett a paripa volt. Mikor a huszas években a fiatal lírikusok a Vigadóban a közönségnek bemutatkoztak — ott volt köztük József Attila is — Féja Géza azt fejtette ki: a magyarságnak mint pusztai népnek szimboluma a ló. Szavai akkor mélységesen igazak voltak! Csak aki látta ebben az időben a puszta fiát, mint lovasrendőrt, uralkodni a terek közlekedésének sokadalmán, vagy tanúja volt a munkástüntetések klasszikus útvonalán, a Rákóczi úton lovasrendőrök páratlanul komor, félelmetes felvonulásának, az tudta átérezni a szavak helyességét. S tanúi voltunk e szimbolum kimúlásának. Láttuk a lovat, amint vallásos félelemmel látta maga mellett száguldani homályos istenét, a szekeret, amit húzott „egy életen át", elhagyni őt és nélküle haladni láthatatlan lóerőkkel a hasában. Szemünk láttára kimúlt egy szimbólum. Ma a főútvonalakról ki van tiltva — lassúsága miatt.

Eddig azonban semmi technikai változás nem okozott olyan forradalmat a szó életében, mint az írás és a könyvnyomtatás feltalálása. Hogy Marsall s Tellér terminológiáját használjam: a vers terén az akusztikai szótartomány egyeduralmát megdöntötte. Lehetett gondolatokat, érzéseket nem kötött formában konzerválni, ami eddig csak a kötött forma mnemotechnikai segítségével volt lehetséges. A versforma gondolatmegőrző szerepének jelentősége csökkent. (Köztudomású, hogy kínai írástudatlan kulik klasszikus művelségüket úgy tartották fenn, hogy eposzaikat recitálták, míg a gyaloghintókat vitték.) Epika, dráma — lassanként kibújt versformáiból. A líránál — a zenével való közeli rokonságánál fogva — más volt a helyzet. A Távol-Keleten a költők ma is, mint régen a trubadurok, a szöveghez mindjárt az általuk komponált zenét is mellékelik. A líra a kötött formával való házasságát ezért nem bontotta fel. Itt is kifejlődött azonban a líra egy formája, amit nem lehet előadni, csak olvasni, olvasva élvezni. Ennek mások a távlatai. Más a kimondott, mint a leírt szó horizontja. Kimondva bántó, nyomtatásban elviselhető. Ez a vers hasonlít a néma filmhez. A betűk, mint a néma film kockái, rohannak az olvasó szeme előtt. A vizuális hatás túlnyomó. Eddig elmondhatatlan érzések jelentkeznek érzés- és gondolat-mimikrik formájában. Előadásban megfoghatatlanok. A vers akusztikai szótartománya sorvadt. Ha beszélünk „könyvdrámáról", bátran szólhatunk „könyvversről". A könyv a versnél formarombolást végzett: kivette eredeti formájából, az előadásból. A néma vers legnagyobb volt a könyvműveltség századában, a

XIX. században. E század a versnek egy az élettől elvonatkoztatott formáját tette lehetővé, ami a rossz értelemben vett modernizmus bölcsője volt.

Mihelyt az új találmányok a beszélt szónak egyszerre számtalan helyen való megjelenését lehetővé tették, az akusztikai szótartományon alapuló vers nyomban előrenyomult.

Ha elfogadjuk, hogy a vers egyúttal zene, arra a kérdésre is feleltünk, szükséges-e, hogy a versnek értelme legyen. Amikor a XIX. században modernizmusnak híre-hamva nem volt, híres alkotó: Musset azt vallotta, hogy csak érzelmeket akar kelteni, nem gondolatokat. Feltűnő, hogy a verstan pápái, akik azon az álláspontón vannak, hogy a vers: zene, a zenétől értelmet követelnek. Ugyanakkor testes tanulmányaikban nem tárgyalják azt a kérdést, hogy a költők formáinak kialakulására koruk divatozó zenei formái milyen hatással vannak. A XIX. században végigsepert Európán a bécsi keringő, mint ma a dzsessz. Ennek íze igen sok költőn érződik. Érdemes volna legalább a korukban divatos táncformáknak a versfomákkal való összefüggését kutatni, milyen volt a polka hatása, a csárdásé, s milyen a tangóé. E területek parlagon hevernek!

Marsall László és Tellér Gyula összetett tudományos módszere — amellyel mélykutatást végeznek a vers egész területén —, lehetővé teszik számukra, hogy a költői műveket — mint zenei alkotásokat — tételek szerint elemezzék. Amit ezzel kapcsolatban a szótartományokról elmondanak, mély és igaz. Mint az elektronmikroszkópok, ráirányítják a reflektorfényt az alkotás eddig láthatatlan területére. Számtalan következtetést lehet belőlük vonni. Így abból, hogy a statikai szerkesztési módnál egybefolyik a világkép, nyilvánvalóvá lesz, hogy ilyen kompozíció mellett mért nem alkalmaz a szerző interpunkciót! Mert itt nem lehet a periódusokat elválasztani. Érdekes megfigyelni, hogy minden viszolygás ellenére az interpunkció hiánya a kötött formában alkotó lírikusoknál is mennyire terjed. Akik az interpunkciót elhanyagoló lírikusokat elítélik, nem gondolnak arra, hogy ezeket a jeleket elsősorban a logikai szótartományban mozgó prózára alkották meg. Nem a versre, mely már korábban élt. Így van az, hogy a versre csaknem alkalmazhatatlanok, s új jeleket kellene kieszelni. A mondatrészek jelentősége is eltolódott. A költői szövegben az igék annyira fontosak, hogy majdnem azt lehetne mondani, őket kellene nagybetűvel jelezni, annyira döntők. Semmi jel nincs a rohanó és lassúdó sorokra. A költő, mikor jelezni akar, valósággal légüres térbe kerül, tehát nem jelez. A szerzők nagy és gazdag bizonyítási anyagából, amellyel a modern lírikusok módszerét kitárják, csak kettőre utalok. Ady politikai varázshatásának szemléltetésére és Walt Whitman szabad versének alkatára. Ady korában virágzott a vezércikk, a tanítóköltemény és a heroikus mese furcsa keveréke volt e műfaj, amellyel az olvasónak mindent levezettek, megmagyaráztak s bebizonyítottak; s a kor valamennyi vezércikkének nem volt akkora politikai hatása, mint Adynak, az ellenfelei által érthetetlennek csúfolt, szimbólumsisakos kötlőnek. A költő azzal, hogy a logikai láncból egyes szemeket kihagyott, kényszerítette olvasóit vagy hallgatóit, hogy ezeket megalkossák, „munkatársaivá" tette őket, sokkal mélyebben égette mondanivalóit beléjük, mintha mindent elmagyarázott volna. Úgy feleltek neki, mint az antik kar. És Walt Whitman? Nem érződik az Egyesült Államokhoz című vers kizárólag logikai szótartományokon keresztül haladó dinamizmusán a kapitalizmus zörgő gépezete, kérlelhetetlen, egyirányban haladó srófjai? A Walt Whitman idézetből az individualizmus gépbálványa mögül a logika acélszörny-konstrukciója látszik.

Nagyon tanulságos az is, amit arról megtudunk, hogy a hangulati-képi szótartomány a logikai szótartomány kioltásával miként válik a költői közlés főcsatornájává, hogyan válik „értelmessé". Eleinte a költők a logikai szótartományon keresztül gondolkodni tanították olvasóikat. Majd a képi-hangulati szótartományokon át az ember nem látható területeire igyekeznek behatolni, melyek terjedelme úgy, mint a jéghegyeknél: kilencszer nagyobb annál, ami kilátszik a tenger hullámaiból.

A szótartományok kioltásának van azonban egy másik oldala is. Úgy, mint a viharban, mely gyakran teljes elsötétítéssel jár, s a pillanatig cikázó villám annál élesebben mutatja az eltakart tájat, mert épp az eltakart részekre összpontosítja a figyelmet. Az úgynevezett absztraktok is szimbolisták. Koruknak szörnyszülötteit,

a kapitalizmus haláltáncát jelzik. Helyes politikai szimattal fordult Hitler ellenük. Hű tükröt tartottak eléje. Zavaros elképzelésének nem lehetett volna jobb ábrázolása a „Kék lovak váránál". A sexuálpatológiának „Unlustgefühlje" pedig — Freud híres tétele — nem egyéb a kapitalizmus lelkiismeretfurdalásánál. S az írók, mint Kafka és társai, csak látszólag rúgták ki maguk alól a realitást. Nagyon is valódi félelmek futnak végig soraikon. Nem véletlen, hogy az absztrakt művészeti tendenciák olyan erővel lépnek fel a kapitalista államokban. Viszont az új formákra való törekvéseket ezekkel közös nevezőre hozni: tévedés.

Emögött az rejtőzik, hogy a költő mindig a jövő felé fordul. Sosem azt akarja, ami volt, nem azt, ami van, hanem ami nincsen még. A meg nem született erdőt, fel nem épült várost, nem az utat, hanem az utazást. Ezért kell mindig új szó, amit el nem sírtak, ki nem faragtak, s ezért van annyi stílus és annyi művészi forma. Az új forma nem azt jelenti, hogy a régi elmúlik, csak azt, hogy az emberiség ismét gazdagabb lesz. Eddig azt állítottam s bizonyítgattam, hogy a nyelv kicserélődik és a szimbólum kiég. De a művészi formába egyesült szavak és szimbólumláncok ellenállnak az időágyúknak. Meghaltak a rómaiak, eltűnt a nyelv, egy latin csecsemő sem él s Ovidius... 2000 éve repül a föld körül. Az eredeti forma halhatatlan. Ahogy halhatatlanok a görög oszlopsor, a harmónia szabályai, a vezérszólam a klasszikus szonátában és fiatal az Akropolisz és a milói Venus is, de megismételni ezeket — számos kísérlet bizonyítja — nagyon nehéz. A régi formákban is lehet új műveket alkotni, ha valaki eredeti művész. Az ellenkezőt állítani éppoly botorság lenne, mint azt bizonyítani, hogy a régi hangszerekre, hegedűre, zongorára nem lehet modern zeneműveket írni, persze hogy lehet. De ez nem zárja ki, hogy új hangszerekre is alkossanak zenét és minden korszaknak megvoltak az új hangszerei.

A művészet kollektív alkotás. A vers különösen az. Mihelyt az író felvéste a nyelv falára, már nem az övé. A művész mindenét odaadta s ez volt a célja is. Ezt jelentik József Attila szavai: „Nem én kiáltok, a föld dübörög." Akármennyit ad a költő magából, elenyésző ahhoz képest, amit a közösségtől tartalomban s kifejezésben kap.

Korszerű az a költő, aki koráról szól korához. Nem magáról nyilatkozik. Korszerű költő nem egyeseknek dedikál, hanem mindenkinek. Formája nem az őrültek végtelen monológja, hanem én-húrján a világ szól, ihlete olyan, mint a tájon keresztülhaladó folyó: éjjel és nappal, mindig és mindenből táplálkozik, míg meg nem találja a tengert, ahol mindene elmerül. Ilyen értelemben a modern lírikusnak talán nincsenek is — személyes érzései.

MENYHÁRD ALFRÉD

Könyvek a mai nyugati irodalomról

A szerencsés véletlen négy olyan könyvet juttatott kezembe, amely napjaink nyugati irodalmával foglalkozik: egy franciát, egy németet, egy angolt és egy amerikait. Mind a négy más-más típusú, különbözik céljuk is, de talán éppen ezért segítik a nyugati világ problémáinak megismerését. Az amerikai (Donald W. Heiney: *Essentials of Contemporary Literature.* Barron's Educational Series, Inc. 1954. New York) közelíti meg leginkább az irodalomtörténeti kézikönyvek hagyományos formáját: szinte iskolakönyvekre emlékeztet. A francia (*Dictionnaire biographique français contemporain* Ed. Pharos. 1954—55. Paris.) lexikonszerű, s nemcsak írókkal, hanem a mai francia közélet minden jelentékenyebb alakjával foglalkozik. A német (Wilhelm Grenzmann: *Weltdichtung der Gegenwart.* Probleme und Gestalten. 1955. Bonn.) címe ígér legtöbbet: „A jelenkor világköltészete. Problémák és alakok.", de megelégszik hét francia és öt angolszász író ismertetésével külön tanulmányokban. A negyedik már régebben (1937) jelent meg angolul, de most fordították magyarra (Christopher Caudwell: *Illúzió és valóság.* Gondolat kiadás, 1960.). Igazi témája „a költészet forrásainak vizsgálata", de egy rövid érdekes részletben foglalkozik a mai irodalom problémáival is.

Legrövidebben a francia lexikonnal végezhetünk, mert a különféle problémákat csak futtában érinti az egyes életrajzokban. 507 írót ismertet. Noha a szám alakulását torzítja, hogy ugyanaz a szerző, ha több műfajban dolgozik, kétszer-háromszor is szerepelhet, mégis nagy mennyiség. Például sportolót csak 56-ot közöl, sőt a politikusok is háttérbe szorulnak 400 emberükkel. A irodalom — úgy látszik — ma is a szellemi élet középpontja Franciaországban.

Látszólag minden cikk szerzője a jó lexikonokra kötelező tárgyilagosságra törekszik. Például Aragon másfél hasábot kap, mint Camus, Colette vagy Salacrou, de kevesebbet mint Mauriac vagy Sartre. A terjedelemben megnyilvánuló értékelésről lehetne vitatkozni, de a szövegbe bújtatott célzatosság hangosan beszél annak, aki ismeri az álcázott propagandának azt a fogását, amely elhallgatja véleményét, de az adatokat úgy ismerteti, hogy megindítsanak egy gondolatsort, és az olvasóra bízzák az ítélet megfogalmazását. Például Aragon életrajzában részletesen ismerteti az *Un cadavre* (Egy holttest) című röpirat ifjúkori epizódját. Anatole France halálakor írta szürrealista barátaival, és élénk vitába keveredett miatta a *Clarté* (Világosság) csoport kommunista íróival. Ugyanilyen kajánsággal részletezi kommunistává alakulását és szakítását addigi barátaival, „noha" Breton (a szürrealisták egyik vezetője) védelmére kelt", amikor egyik híres költeménye, a *Front Rouge* (A vörös front) miatt bírói eljárást indítanak ellene. Szükséges-e részletesen ismertetni, honnan fúj a szél, amikor így zörög a haraszt?

Grenzmann már rövid bevezetésében őszintén mentegeti könyvének egyoldalúságát. Korunk legfeltűnőbb jellemvonásának azt látja, hogy a most eltelt félszázadban a népek igen közel kerültek egymáshoz. Találóan állapítja meg, hogy ezt különösen a németek veszik észre, akiket a hitlerizmus másfél évtizedre erőszakosan zárt el a világ szellemi áramlataitól. Ezért különösen szükségesnek véli, hogy honfitársai megismerkedjenek korunk irodalmával, amelynek legégetőbb problémája — s itt

ismét megfogalmazza, amit előtte többen elmondtak már — a bizonytalanság: az ember „már nem tudja, hová tartozik, keresi létezésének értelmét, homályos erők fenyegetését érzi, és az a feladata, hogy újra határozza meg helyét a világban, vagy régi rendeléseket olvasszon újra életébe."

E kínzó helyzet forrása szerinte a másfél évszázada egyre gyorsabb ütemben kibontakozó világiasodás, amely az embert állította isten helyébe. A bonni Németországban divatozó vallásos, pontosabban katolikus felfogást szolgálja Grenzemann könyve is, ezért a mai bizonytalanság pozitív eredményét abban látja, hogy a gond és aggodalom közepette az ember gyakran megint átéli a régi századok minden vallásos megrázkódtatását.

Az istenhitben vallott felfogás szerint két táborra osztja a mai irodalmat, de a hívők és hitetlenek táborát két nagy, közös meggyőződés fűzi össze. Az egyik, „hogy a világ nem isteni, mert hiányosságai tagadhatatlanok", a másik pedig, „hogy szakadékok vesznek körül, amelyek megsemmisítéssel fenyegetnek bennünket." A helyzet magyarázatában megegyezik a két tábor, csak azon vitatkoznak, hogy az ember önmagát emelje-e abszolutummá, vagy bízzék-e magasabb, transcendentális hatalmakban.

Az ismertetett írók megválogatásával válaszol a kérdésre a német szerző. Az még nem határozza meg állásfoglalását, hogy hét francia, három angol és két északamerikai szerző szerepel a kötetben, hiszen a francia irodalom ilyen arányú jelentőségét ma is általában elismerik. A hét francia közül azonban három az „új-katolicizmus" irodalmi képviselője (Paul Claudel, Georges Bernanos, François Mauriac), a többi irodalmi irányzatot csak a szkeptikus André Gide, meg a három egzisztencialista (Jean-Paul Sartre, a mostanában elhunyt Albert Camus és Jean Anouilh) műveiben ismerteti. Az angolok közül csak a katolikusokat emlegeti (T. S. Eliot-ot, Graham Greene-t, sőt Bruce Marshall-t, akit pl. Heiney meg sem említ könyvében). A két amerikai között a kiábrándult és politikailag színtelen Hemingway (majd meglátjuk miért) és a humanista, itt-ott a kereszténységet is megértő Thornton Wilder kap helyet.

Maga is érzi a válogatás egyoldalúságát, mentegetőzik is: második kötetet ígér, amely majd pótolja a könyv szembetűnő hiányait. Az egyes írók arcképén is csak azokat a vonásokat rajzolja meg, alaposan, amelyek a vallás problematikájával függnek össze. Például a metafizikai kérdésekkel szemben tudatosan közömbös Hemingway regényeiben addig-addig kutat, míg nem talál néhány vallásos vonatkozású nyilatkozatot. Ezekből azt a következtetést vonja le, hogy „ez a nagy mű (*Akiért a harang szól* c. regényről beszél) félig agnosztikus, félig adventista alapból keletkezett, amely az ismeretlen felé fordul."

Egyoldalúságát nem számítva jó tájékoztatást ad Grenzmann a tizenkét íróról. Először azt vázolja, hogyan helyezkednek el korunk szellemi áramlataiban, aztán rövid életrajzban magyarázza világnézetük fejlődését, majd a művek részletes boncolgatása közben szinte franciás ízléssel elemzi a szerzők stílusát.

A nyugati egyoldalúság megvan Heiney könyvében is. Például Howard Fast nevét hiába keressük az amerikai írók között. A szovjet irodalmat is külön fejezetben tárgyalja azzal az indokolással, hogy a nyugati kultúrától elzártan fejlődött. A szerzők közül is csak két szocialista realistát ismertet külön fejezetben: Majakovszkijt és Solohovot. Alexej Tolsztojt az „egyéb szovjet írók" közt említi (Gorkijt és Kuprint már előbb elemezte az „európai" realisták közt). Elfogultsága mégsem szubjektív, hanem környezetéből eredhet. Valószínűleg ismeretei sem elég alaposak ahhoz, hogy felfedezze Fagyejevet vagy Szimonovot, beéri azoknak felsorolásával, akik nagyobb lármát keltettek az amerikai sajtóban. A csehek közül is kifelejti Haseket, megelégszik Capek-kel, a magyar írók közül is csak Molnár Ferencről tud, noha világnézeti okok aligha akadályoznák Ady, Babits, Kosztolányi vagy Móricz Zsigmond felsorakoztatásában, hogy a fiatalabb mai „öregek"-ről ne is beszéljünk.

Szándékosan szűkre szabja látókörét az amerikai szerző. Az irodalmi jelenségeket igyekszik „belülről" — magából az irodalom fejlődéséből — magyarázni, bár, vet egy-egy pillantást a társadalmi viszonyokra is.

A XIX. század irodalmi örökségéből három mozzanatot emel ki, amelyek hatása különösen érvényesül korunkban: 1. a realizmus és naturalizmus Stendhal, Balzac Tolsztoj és Ibsen alkotásaiban virágzó irányzatát; 2. Baudelaire, Wilde, Strindberg és Huysmans dekadens világnézetét; végül 3. a szimbolizmus (az angol praerafaeliták és a francia Parnasse) formai újításait. Ezután két irodalmon kívüli újdonság, a szocializmus és a tudat alatti lélektan hatását hangsúlyozza, amelyet Marx Károly és Freud Zsigmond nevével jellemez.

A mai irodalom legfeltűnőbb vonásának a nagy különféleségeket látja. Sohasem élt még annyi irány és iskola egymás mellett, egy időben, mint napjainkban. Rámutat a mai társadalom színesebb rétegeződésére, ami a fejlődést sarkallja, valamint arra is, hogy ez az irodalmi sokféleség nagy hiányt leplez le: századunkban még nem alakult ki egy uralkodó társadalmi filozófia, átmeneti korban élünk, tehát még nem remélhetünk egységet az irodalomban sem.

A feszültséget megállapítja az irodalom és közönség mai viszonyában is. Az írók jelentékeny kisebbsége az obscurantizmus és az ezotericizmus irányában fejlődött. Sohasem alkották még a műveket a járatosak („cognoscenti") oly vékony rétegének, mint mostanában. T. S. Eliot-ot és Ezra Pound-ot említi példaként, akiknek jóval kisebb a közönségük, mint a XIX. század nagy költőié: Tennyson-é vagy Victor Hugo-é. Az ellenkező irányú törekvést is megfigyeli. Több XX. századi szerző határozottan a tömegek számára akar irodalmat teremteni (az amerikai Theodor Dreiser és a francia Roger Martin du Gard nevével jelzi, kikre gondol). Ez a kísérlet széles mederben és jól megszervezve folyik a Szovjetunióban („on a wide scale and in a highly organized manner"). Ezt az igyekezetet észreveszi a többi művészetben is, de — teszi hozzá — az irodalom nehezebben népszerűsíthető művészet, mint a festészet vagy zene, ezért a demokratizálást többször a művészi színvonal egyszerűsítése, néha vulgarizálása kísérte.

A mai irodalmi iskolák bonyolult változatosságában két alapvető irányzatot különböztet meg. Az első a XIX. századi realizmust és naturalizmust folytatja, de politikai felfogásában harciasabbá, céljaiban liberálisabbá, technikájában alaposabban tudományossá igyekszik fejlődni. Négy csoportot különböztet itt meg: a realistákat (pl. Thomas Mann, Heinrich Mann, Sigrid Undset, W. S. Maugham), naturalistákat (pl. Dreiser, Sinclair Lewis, E. Hemingway. G. Hauptmann, Henry Miller, Gorkij, R. Martin du Gard, regionalistákat és falusi naturalistákat (pl. Knut Hamsun, W. Faulkner, J. Steinbeck, J. Giono) és az újraéledt regényes életrajzokat (pl. Lytton Strachey, A. Maurois, E. Ludwig.)

A második nagy irányzatba a realizmus reakciója névvel foglalja össze a különféle újító törekvéseket. Ebben a részben megint négy csoportba osztja az írókat: a lélektaniba (pl. Th. Wilder, A. Moravia, J. Anouilh, H. v. Hoffmannsthal, A Schnitzler, H. Hesse, D. H. Lawrence), az új-romantikusba (pl. E. Rostand, J. London, St. George, M. Maeterlinck, G. D' Annunzio, Molnár Ferenc, M. Arcübasev, A. de Saint-Exupéry, J. Cocteau), az impresszionistába és a tudatalattival foglalkozókéba (M. Proust, V. Woolf, K. Mansfield, J. Joyce), végül az expresszionisták és más kísérletezők osztályába (pl. G. Kaiser, K. Capek, F. Werfel, E. O' Neill, F. Kafka, F. Garcia Lorca). Ötödik csoportként itt tárgyalja „ír újjászületés" címmel a W. B. Yeats-től Sean O' Casey-n át J. Stephens-ig terjedő irodalmat.

E két nagy irány ismertetése alkotja a könyv derekát: mindegyik körülbelül 160 lapot foglal el. Már csak 70—80 lapot szán az értelmi és ideológiai vonatkozású irodalomnak, amelyet három fejezetbe csoportosít. Az elsőben „Visszatérés a hagyományhoz és a hithez" címmel többek között F. Mauriac, A. Huxley, P. Claudel, G. K. Chesterton, a másodikban „liberálisok és humanisták" gyűjtőnévvel például A. France, R. Rolland, H. Barbusse, G. B. Shaw, H. G. Wells, U. Sinclair, A. Malraux, E. M. Remarque, Ig. Silone. műveit foglalja össze, a harmadik a relativistákat és egzisztencialistákat, A. Gide, J. P. Sartre, A. Camus, L. Pirandello munkásságát ismerteti.

Majdnem ugyanannyi helyet (67 lapot) szán a költészet bemutatására külön csoportosítva a naturalistákat (R. Dehmel, E. A. Robinson, C. Sandburg stb.) és a kísérletezőket egy kalap alá gyűjtve Rilkétől és Valérytól a szürrealistákig és imagis-

tákig a sok árnyalatot. A szovjet irodalom igen sommás (13 lap) ismertetése után a mai kritika irányait gyűjti össze húsz lapon (impresszionizmus, új humanizmus, szociologizmus és marxizmus, új kriticizmus). Végül nem teljes, de jól használható bibliográfiai jegyzetek zárják a kötetet.

Hálás feladat lenne vitatkozni a szerző nyilvánvaló tévedéseiről és torzításairól, elmélkedni azon, hogy helyes módszer-e, amely főként az egyes művek gyakran ötletes tartalmi ismertetésében látja az irodalomtörténet feladatát, de helyünk sincs rá, meg a kis mértékben is járatos olvasó szemét is szúrja, hogy például az ír irodalmi renaissancenak ugyanannyi hely jut, mint az egész szovjet irodalomnak, vagy hogy Anouilh és Schnitzler egymás mellé kerül (az utóbbi kap több helyet), Franz Kafkát Federico Garcia Lorca követi ugyanabban a fejezetben stb. stb. — Folytathatnánk a kifogásokat, de fölösleges. Szinte úttörő jelentőségű a könyv és hibái ellenére jószándékú. Az olvasó már az eddigi megjegyzésekből is láthatja, hogy csoportosítása, megállapításai, értékítéletei közül több nem marad majd meg a kritikai rostában.

A negyedik könyv, Christopher Caudwell „Illúzió és valóság"-ja azért is üdítő olvasmány, mert megmutatja, hogy marxista esztétikáról is lehet szellemesen és elegánsan írni. Érdemes lenne az egész könyvvel foglalkoznunk, de a szűkös hely arra késztet, hogy ragaszkodjunk kiszabott szempontunkhoz, tehát a műnek csak a modern irodalom fejlődését tárgyaló részét vizsgáljuk.

Mint marxista, az irodalmat a társadalmi viszonyokkal magyarázza. Hogy világosabban láttassa a termelési helyzet és a költészet összefüggését, az írókat és költőket a „szakemberek" rétegébe sorolja, amelybe a művezetők, technikusok és az értelmiségiek (mérnökök, orvosok, ügyvédek, tanárok) tartoznak. A kapitalista termelésben szembekerülnek a proletáriátussal kedvezőbb helyzetük miatt, amelyet szaktudásuk, ügyességük, magasabb fizetésük biztosít. Munkájukban is több örömet találnak, mint az agyonszervezett termelés hajszájába kényszerített proletárok, ezért szabad idejük és a termelő üzemben töltött órák között sem akkora az ellentét. A tőkés termelés a gyors ütemben fejlődő gépesítés azonban könyörtelenül munkássá süllyeszti a szakembert is. Hiába lázad a „tömeggyártás" ellen, hiába hirdeti a szaktudás kiválóságát és fölényét, a tömegesen gyártott, selejtesebb, de olcsóbb termelvényekkel szemben alul kell maradnia, s elavult szaktudását csak munkaidőn kívül játékok készítésére használhatja. A munka és a szabadidő között ugyanakkora feszültség keletkezik, mint a proletárok életében.

A szakember proletarizálódási folyamatát igen szellemesen rajzolja meg az író társadalmi helyzetének alakulásában: „A művészeti tömegprodukció a középszerűség élettelen színvonalát erőlteti. Jó műveket nehezebb eladni. Mivel a művészetnek most az a szerepe, hogy a tömegeket a tőkés termelés holt és gépies létéhez idomítsa, ahol a munka kiszívja minden életerejüket, de nem ébreszt bennük nemes ösztönöket, ahol a szabadidő arra szolgál, hogy olcsó fantáziájú filmek, vagy egyszerű vágyteljesülést ábrázoló regények, érzelmi masszázsul szolgáló zeneművek tompítsák el gondolkodásukat — a fizetett írói foglalkozás éppen olyan fárasztóvá és unalmassá válik, mint a gépkezelő munkája. A kor jellemző terméke a zsurnalizmus. A film, a regény, a festészet — egyaránt degradálódnak. Óriási technikai leleményesség egyfelől, az emberi psziché lealacsonyodása és sztereotipizálása másfelől — ez jellemzi a kapitalizmusnak ebben a szakaszában a gyári termelést is, a gyárilag előállított művészetet is."

Ahogyan a szakember lázadozik a gépesedő tömegtermelés ellen, az író is ki akar törni ebből a lealacsonyító hajszából. A technikus szaktudását valami objektív létezőnek kezdi nézni, „fetisizálja", szembeállítja a társadalmi értékkel. A művész is a mesterségbeli tudást szegezi a társadalmi funkcióval szembe, a „művészetet" az „élettel". A kiválasztottaknak kezd írni („cognoscenti" — ahogy Heiney mondta), ezoterikussá válik, a mesterségbeli tudást, a formát becsüli csak, a tartalmat háttérbe szorítja.

Ebből a szakadásból származtatja Caudwell az egész modern művészetet a l' art pour l' art-tól kezdve a szimbolizmuson és a Parnasseon át a szürrealizmusig. (Mivel a sajátos angol viszonyok fékezik ezt a fejlődést, a francia irodalomban ta-

lálja a legjellemzőbb példákat.) Ahogyan a politikában a polgári forradalom utolsó formája az önmagát megsemmisítő anarchista (idézi azt a régi tréfát, amely szerint az anarchisták törvénykódexe két paragrafusból áll: „1. Semmiféle rendnek nem szabad lennie. — 2. Senki sem köteles tiszteletben tartani az előző paragrafust"), a modern irodalom fejlődése is önmagát cáfolja meg.

A szürrealistában azt a kisiparost fedezi fel, aki azzal lázad, hogy szabad idejében haszontalan játékszereket készít. Ilyen zsákutcánk látja a valóság „álomszerű ábrázolását", általában a tudat alatti lelki élet szinte monomániákus vizsgálatát, amelyet a legtöbb modern irányzat az irodalom lényegévé emel. Ez azonban nem felszabadulás, mint az újítók hirdetik, mert amikor lerombolják az értelem által szabott korlátokat, a „szabad asszociáció" ingoványába menekülnek, amely „sokkal inkább kényszer jellegű a rendes, racionális asszociációnál, amint ezt Freud, Jung és MacCardy világosan kimutatták. Racionális asszociáció esetén a képeket a valóság társadalmi tudata — a szükségszerűség tudata ellenőrzi. Szabad asszociáció esetén a képeket a tudattalan ösztönök vaskeze tartja uralmában — s ezért ez nem szabadabb, mint egy hangya „Gondolkodása„.

Szürrealizmus néven foglalja össze a különféle modern irányokat, amelyeknek egyaránt az a lényegük, hogy szakítsanak a kapitalista társadalommal, az egyéni, a bizarr, a különös világába menekülnek, de nem akarnak változtatni az ellenségessé torzult társadalmi renden. Az illuzió országát építik fel, amelyben a „költészet gyors ütemben távolodik el a művészet társadalmi világától az egyéni fantázia személyi világa felé... S éppen akkor hirdeti túlságosan diadalmasan a végül kiteljesedett szabadságot, amikor a szabadság teljesen kisiklik kezéből."

A mai nyugati irodalom zavarát mind a négy ismertetett könyv megfigyeli — még a francia lexikon is burkolt célzatosságával. Heiney a közönségtől való elszakadásban és a sok, egymással versengő irányzatban látja a válságot, Grenzmann általános bizonytalanságot, szakadékokat, szorongást emleget, Caudwell egy haldokló társadalmi rend kikerülhetetlen törvényszerűségeit állapítja meg. Heiney csak ábrázolja a helyzetet, az okok kutatásával nem foglalkozik. Grenzmann az istenhit megrendülésében keresi a bajok forrását, de nyilvánvalóan egyoldalú. Lehet, hogy a megürült ég erre hajlamos emberekre különös súllyal nehezedik, de az egész modern irodalom fejlődését nem lehet ezzel magyarázni. Caudwell könyvében éppen az a meglepő, hogy az egyetemes fejlődéssel együtt sok valóban lényeges részletet is a kapitalizmus haldoklásával, emberellenes lényegének kibontakozásával értet meg.

FÁBIÁN ISTVÁN

SZÉLJEGYZET

KÖSZÖNTJÜK A SOMOGYI ÍRÁST

Irodalmi életünk pezsgésének és gazdagságának a jele, hogy állandó jellegű folyóirataink mellett egyre-másra jelennek meg időszaki szépirodalmi folyóiratok is. A közelmúltban Kaposvár lepett meg bennünket egy „irodalmi—művészeti évkönyv"-vel, a Somogyi Írással.

Az ízléses kiállítású, időszakos folyóirat első számának tekinthető „évkönyv"-ben a Jelenkor olvasói több ismerős névvel találkoznak. A szigorú önbírálatra, műgondra és igényességre intő bevezetőt Takáts Gyula írta. A lírikusok közül Bertók László és László Ibolya, a szépprózaírók közül Csákvári János és Somogyi Pál, a tanulmányok szerzői közül pedig Bellyei László és Kanyar József neve ismeretes a Jelenkorból. A tehetség jelei megmutatkoznak azonban a Somogyi Írás többi szerzőjének alkotásaiból is: Gábor László, Kerék Imre, Török Zsófi, Turay Ferenc, Veress Miklós verseiből, Cser Pál és Mihályi Margit elbeszéléseiből, Gyenes Zoltán, Meleg József és Szabó Gyula esztétikai írásaiból.

Korai lenne már az első szám után messzemenő következtetéseket levonni akár az egyes szerzőkről, akár a mai somogyi irodalmi élet termésének egészéről.

Annyit mégis megállapíthatunk, hogy a szerkesztők jó ízléssel körültekintő munkát végeztek: igényességre és változatos tartalomra törekedtek. Mindkét törekvést a jövőben kell is, lehet is tovább fokozni. A fiatal szerzők tanításával és nevelésével elkerülhetik, hogy meglepően szép részletek után lapos, szétfolyó részeket tartalmazó, csiszolatlan, nem a lényeget megragadó novellák kerüljenek a Somogyi Írásba (lásd Mihályi Margit és Cser Pál elbeszéléseit), és elérhetik, hogy a lírai versekben mesterkéltség helyett természetes egyszerűség párosuljon a tartalmi mélységgel és a formai műgonddal. A változatosságot, egyben a még elmélyültebb tartalmat az esztétikai, főképp mai irodalmi életünkkel összefüggő polemizáló írások szaporításával, valamint Somogyban is bizonyára lappangó irodalmi dokumentumok közlésével lehetne fokozni. Az olvasó örülne, ha az alkotásokban a somogyi problémák, a somogyi táj színei is ábrázolást kapnának. Ez nem jelentene feltétlenül provincializmust, sőt még indokoltabbá tenné idővel az „évkönyv" „folyóirattá" válását.

A kezdet minden esetre biztató. Örömmel köszöntjük szomszédaink vállalkozását, a somogyi írók „évkönyv"-ét, s kívánjuk, hogy a jó kezdetnek még jobb folytatása legyen.

(— a)

A „TÁRGYILAGOSSÁG" SZELLEMÉBEN

„Kleines literarisches Lexikon" címmel immár második kiadásban látott napvilágot egy irodalomtudományi kézikönyv Bernben, a Francke kiadóvállalatnál, Wolfgang Kayser professzor szerkesztésében. A mű első részében általános irodalomelméleti fogalmakról kapunk a nyugati esztétikusok szemléletének megfelelő magyarázatokat, második, terjedelmesebb részében pedig a világirodalom jelentős alakjairól kis írói arcképekbe foglalt adatokat.

Kíváncsian keressük a magyar írókról szóló részeket, s elszomorodunk. Csupán nyolc magyar név szerepel benne: Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, Jókai Mór, Madách Imre, Móricz Zsigmond, Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály. Igen, hiába lapozgatjuk a művet, nincs tovább. Irodalmunk sok más európai jelentőségű nagyságával együtt kihagyták József Attilát is. A modern líra világviszonylatban is kimagasló alakjáról egyetlen betűt sem találunk a lexikonban; Babits Mihály viszont a nyolc legnagyobb magyar író közé került. Egy sor híján ugyanannyi helyet kap, mint Ady Endre, többet, mint Móricz Zsigmond. A mű azt tűzte ki célul, hogy „az olvasónak az irodalmak minden jelentős alakjáról tájékoztatást nyújtson", a válogatásban pedig az előszó szerint „irányadó az volt, milyen jelentősége van az illető írónak a szépirodalomban". József Attila, úgy látszik, nem volt az irodalom számottevő alakja, jelentősége nem közelíti meg Babits Mihályét, a magyar irodalmi anyag szerzője nyilvánvalóan ezért nem beszél róla...

Meglepő dolgokról tájékoztat bennünket a Gorkijról írt cikk is. Megtudjuk például, hogy Gorkij „valamiféle romantikus, művészi szempontból kiegyensúlyozatlan realizmussal kezdte, amely naturalizmusba torkollt, és megelégedett a lecsúszottak és a ‚mezítlábasok' életének ábrázolásával". Legjelentősebb alkotásaiként az *Itáliai meséket*, az önéletrajzi trilógiát és az *Éjjeli menedékhelyt* említi a lexikon. *Az anya* kimaradt ebből a sorból. Nem vaskos hiba-e, ha valaki a f i a t a l Gorkij novelláinak e g y i k témakörét az e g é s z életműre á l t a l á b a n jellemzővé teszi, ha megfeledkezik Gorkij hatalmas regényeinek átfogó valóságábrázolásáról, előremutató optimizmusáról, legnagyobb művét, „Az anyá"-t csak úgy mellékesen említi, forradalmian újszerű realizmusát pedig a naturalizmussal azonosítja?

Azon ezek után már nem csodálkozunk, hogy akik Gorkijt egyszerűen naturalistának minősítik, a lexikon irodalomelméleti részében hosszasan beszélnek ugyan a realizmusról, de arról egy szót sem ejtenek, hogy van valami olyasmi is, amit „szocialista realizmus" elnevezéssel emleget a világ.

Mindez a sokat hangoztatott, igazságot kereső „tárgyilagosság" megnyilvánulása talán?

(kf)

ARÁNY ÉS ARÁNYTALANSÁG AZ ARANYKÖNYVTÁR TERVEIBEN

Ez év januárjában megindult az „Aranykönyvtár" sokat ígérő sorozata. Szerkesztői díszes kiállításban akarják a magyar irodalom színejavát adni az olvasóknak és ezzel a hazai könyvkiadás legszebb hagyományait folytatják. Különösen elismerésre méltó, hogy ezeket a köteteket kizárólag a falusi lakosságnak szánták. Aki az eddig megjelentek bármelyikét kézbeveszi, örömmel gyönyörködhet a művek szép kiállításában és bizonyára alig várja a pillanatot, amikor ötven hónap elteltével a teljes „Aranykönyvtár" ott sorakozik majd könyvespolcán. Ötven könyv már komoly magva egy kis könyvtárnak és reménhetőleg további könyvgyűjtésre serkent. Mégis, aki ötven hónap múltán kissé lelohadt lelkesedéssel legelteti majd szemét az ízléses kiállítású köteteken, bizonyára rádöbben néhány aránytalanságra, mely a könyvsorozat terveinek olvasása közben nekünk már most szemünkbe ötlött.

Beszéljünk a számok kevéssé kedvelt, de kifejező nyelvén.

Az „Aranykönyvtár" terv szerint 50 kötetes lesz. (100%.)

Ebből 32-őt szántak a szerkesztők a prózairodalomnak (64%) és 18-at a lírának, (36%.)

A válogatás kétségtelenül nehéz. A magyar irodalom eléggé gazdag ahhoz, hogy komoly fejtörés elé állíthassa azokat, akik 32 kötetben prózája és 18-ban lírája legjavát akarják adni. Az „Aranykönyvtár" szerkesztőinek — érzésünk szerint — csupán egyetlen szempont lebegett a szeme előtt: az, hogy a sorozatba felvett művek már most széles körben kedvelt és minél inkább „olvasmányos" szerzőktől származzanak. Ezzel sajnálatosan lemondtak az olvasók neveléséről és a már régóta egyoldalúan élő igények szolgálatába álltak. Könyvtárosok tanúsíthatják, hogy az olvasók kiváltképpen előnyben részesítik néhány nagy prózaírónkat, a többi — ugyancsak naggyal — szemben. Ez az igény egyoldalú, a magyar irodalom azonban nem az, szöges ellentétben az „Aranykönyvtár" terveivel. Minden tiszteletünk az olyan szellemóriásoké, mint Móricz, Jókai és Mikszáth, az azonban mégis torz aránynak tűnik, hogy a tervezett 32 prózai kötetnek nem kevesebb mint 81%-án ők hárman osztozzanak. (34—25—22%.) Hogy csak a halálukkal halhatatlanná váltaknál maradjunk, így maradhattak ki, ill. szorulhattak egy szemelvényesnek ígért válogatásba egyebek közt olyan aprócska novellisták, mint Babits és Kosztolányi, vagy olyan szerzőcskék, mint Karinthy és Krudy...

A leírt szó kétségtelenül sokra kötelez. Nem lehet olyan könyvlistát összeállítani, amihez valaki ne tudna még hozzátenni, vagy amiből ne akarhatna elvenni valamit. Ennek ellenére célszerűnek látszana, ha az „Aranykönyvtár" szerkesztői újra felülvizsgálnák terveiket és a kiadott könyvlistán itt-ott változtatnának. Az olvasók bizonyára nem vennék zokon, ha ez a nagyon szép és sokat ígérő sorozat változatosabb, elevenebb, irodalmunk egészét hívebben mutató lenne.

A változtatás nem késő, hiszen az ötven hónapból még öt sem telt el...

— *r. d. a.* —

MIND TÖBBEN A HALHATATLANSÁGBA

Ezerhatszáz körül ez még így volt:

IRATOT

Bornemisza Peter altal
M. D. LXXXIIII.

Szegény Péter egyedül ment a halhatatlanságba.

Ezernyolcszáz körül a szerzőt már nem hagyták magára, akkor már fejlettebb volt a halhatatlanság utáni vágy. Valahogy így:

BÁNK-BÁN
dráma
5 szakaszban
Szerzette
KATONA JÓSEF
Pesten
Trattner János Tamás betűivel s költségével.
1821.

Amint látjuk, Trattner János Tamás nem hagyta magára a szerzőt és vele együtt fölballagott az Olimposzra.

Később ez a példa ragadós lett és valahol 1830 körül megtörtént a második fordulópont. Csatlakozott kettőjükhöz a harmadik, hogy teljes legyen a szentháromság. Illusztráljuk ezt is:

KÖLCSEY FERENCZ
MUNKÁJI
kiadta
SZEMERE PÁL
Pesten 1832
Bartleben Konrád Adolf tulajdona.

Azóta a fejlődés vonala nyílegyenes. Mind többen karolnak bele a szerzőbe, hogy el ne tévedjen valahogy. A harmadik fordulópont most következett be az *Aranykönyvtár* megalakulásakor. Ennyien még senkit se kísértek. Ez már így fest:

Felelős kiadó
a Szépirodalmi Könyvkiadó
igazgatója
Felelős szerkesztő
Szász Imre
Műszaki vezető
Jánosa István
Képszerkesztő
Lóránt Péterné
(Jobb állás, mint a karácsonyfadíszítés, mert ebben a kötetben egy kép sincs.)
A kötést tervezte
Bánáti József
A táblarajzot készítette
Csillag Vera
(Szintén nem törte össze magát az egyetlen nagy A betűért.)
Tipografizálta
Soproni Géza

És aki mindezeket a maga gyér kis tehetségével a halhatatlanságba segítette:
Mikszáth Kálmán

Gondolom, a fejlődés nem áll meg ezzel. Vessünk egy pillantást a jövőbe.

1970.

Szerepelnek mind, akik az előbb. Kiegészítve még egy két névvel.
Másodfelelős
Keserü János
Harmadfelelős
Kovács Mihály
A szedők főnöke
Lipták Péter
A betűket szedte
Szemere János
Az íveket hajtogatta
Fekete Julianna
Kötötte
Sezsták András
Kocsira rakta
Tabak János
Gépkocsivezető
Kucug Balázs
A termet este kisöpörte
Krapancsák néni

És aki mindezért rendkívül hálás az *Aranykönyvtár*nak, mert nélküle képtelen lett volna megírni ezt a glosszát:

sz. k.

SZEMLE

Galambos Lajos: Gonoszkátyú

(Magvető Könyvkiadó)

Fiatal író könyvét kézbevenni mindig öröm. Öröm megismerni azt a világot, amely a fiatalok világnézetét tükrözi. Öröm keresni és néha megtalálni a biztosítékát annak, hogy biztos ítéletű és érzékű fiatal írógeneráció dolgozik ma is, s munkájának fő célja feltárni a mai magyar valóság emberi és társadalmi vonatkozásait. Öröm keresni a tapogatódzó kísérletek mögött a biztos értéket, az újat, amely néha megcsap, noha csak meglegyint.

Galambos regényében csak meglegyint.

Elsősorban a témaválasztás miatt kell dícsérnünk a könyvet. Egy falusi fiú, aki munkás lett, visszamegy a falujába szövetkezetet szervezni. Helyesebben: visszaküldik. S a regény konfliktusa lényegében ezen alapszik. Ha felkérik, hogy szükség van rá, szeretnék, ha hazamenne, minden további nélkül vállalná, így azonban, hogy az igazgató közli vele az elhatározást, amely megmásíthatatlan, dac gyűlik fel benne, keserűség, s közönyössé válik a falu problémái iránt. Ebből a közönyből végül is saját családjának konfliktusa lendíti ki, de kevés meggyőző erővel.

Általában, az a véleményünk, hogy Gerge, a könyv főhőse, nem képes magában hordozni a felmerülő nagy problémák megoldását. Nem képes, mert túlságosan gyenge ember. Az író célja nyilvánvalóan az volt, hogy olyan alakot ábrázoljon, aki nem különb a többinél, átlagember, csak éppen kommunista. Itt van az első tévedés. Gerge magát kommunistának vallja, de tettei sajnos ennek ellentmondanak. Nemcsak arra a jelenetre gondolok, amikor megtagadja a pártot. Általában, mint ember nem tud olyanná válni, hogy méltán nevezhetné alkotója kommunistának. Egy gyenge ember vergődése lehet nagyszerű téma, alapul szolgálhat kitűnő regénynek, de akkor az írói szemléletnek más oldalról kell megközelítenie alakját. Nem formálhat belőle kommunistát, mert vagy nem hiszszük ezt el az alaknak, vagy vele azonosítjuk a kommunizmust. Annál is inkább, mert minden kommunista önmagában az egész pártot testesíti meg. Gerge nézeteiben, magatartásában, erkölcsi és ideológiai érettségben nem képviseli méltóan azt a jegyet, amit a szerző homlokára ütött. S így harca nem tud minden esetben meggyőző erejűvé válni, kudarcain nem keseredünk el, sikereinek nem örülünk. Ebben a könyvben nélülözhetetlen lett volna egy ilyen főhős, mert személyében az író nemcsak a munkásság segítségét kívánta bemutatni, amelyyel közreműködött a szervezésben, hanem az egész szervezést, az egész átalakulást is. Gerge nincs olyanná formálva, hogy a mostoha apával s a Gonoszkátyúval szemben méltóképpen képviselje a pozitív pólust, s így a regény drámaisága, feszültsége, az író szándéka ellenére is mesterkélt. Különösen az első vacsora leírásában látszik ez. A részlet önmagában kitűnő, egyik legélettelibb, legdrámaibb részlete a regénynek, az egészbe beleheyezve azonban nem tudja betölteni a neki szánt szerepet. Gerge ekkor még nem tudja, hogy mostoha apja milyen szerepet játszik a családban, ösztönös ellenszenv vezeti csak cselekedeteit. A mostoha apa alakja különben sincs kellően megformálva, nem elég hiteles,

csak papírfigura marad, mert hiányzik a kellő motíválása.

A mellékszereplők között néhány hiteles alak található, elsősorban az érezhetően személyes vonatkozások alapján megformált nagymama, valamint Botos Samu. De ezek nem tudják a regényt betölteni, csak érdekes színek maradnak Gerge alakja mellett.

Eszti — akinek a szerző ugyancsak fontos szerepet szánt — nemcsak valószínűtlen, de szinte mesevilágból előlépett figura. Az író alkotásmódjához kell közelebb kerülni, hogy megérthessük. Galambos nyilván egy nagyon szép gyerekkori szerelem ízeit akarta beleírni ebbe a kapcsolatba, de az emlék báját már elmosta az idő, s az olvasó igazán nem tudja, hogyan lehetséges az, hogy Eszti, aki mindig Gergét szerette, s ráadásul kommunista is, — máshoz készül feleségül menni. Mi vezeti erre? S vajon milyen érzelmi kapocs köti őt ezentúl a vőlegényéhez? Gerge nem viselkedik becsületesen a lánnyal szemben, mert saját bevallása szerint sem szereti annyira, hogy elvenné Lukács Lacitól, a vőlegénytől. S mégis szinte kiprovokálja Eszti odaadását.

Általában máshol is érezhető, hogy az író túlságosan szubjektív élmények alapján formálta meg hőseit. Nagyapó és nagyanyó alakja az emlékek örökké visszatérő rétege a regényben, — amelynek a szerző fontos, érzelmi előrelendítő szerepet szánt, de betölteni ezt nem tudták; az író személyes élményeit engedik sejtetni, de nem tudta a különbséget megtenni egyéni és társadalmi értékű emlék között. Így pl. nagyanya jósága nem emeli az alak egyéni jellemvonásait, nem emeli az értékét, hiszen minden író így emlékszik vissza a jó nagymamára.

A regény szerkezete sem oszlatja el a főhős jelleméből adódó bizonytalanságot, sőt aláhúzza azt. Gerge színésznő-kalandja, amelynek semmi kapcsolata nincs Gerge fejlődésével, jellem-formálódásával, nem egyéb a közönség igénytelenebb része kedvéért beillesztett erotikus mozzanatnál, és segít abban, hogy Gerge alakja ne férkőzzön közel az igényesebb olvasóhoz. — A regény vége, attól a pillanattól kezdve, amikor Gerge mégis csak hozzákezd a szervezéshez, ismét elsietett és rosszul komponált. S ugyanakkor hitelesnek sem mondható, hiszen Gerge panaszkodása, hogy egyik napról a másikra nem megy a szervezés, — nem hiteles, mert aki tapasztalta, tudja, hogy nem napok, hetek is kevesek voltak sokszor a sikerhez. S Gerge elhatározása, hogy itthon marad, félő, nem egyéb — szalmalángnál. Makacs volt, amikor hazajött, s nem akart részt venni semmiben. Megváltoztatta véleményét, s ez a vélemény elég ingadozó a könyv egész folyamán. Nincs tehát jellemből adódó biztosítéka annak, hogy Gerge valóban itthon marad, hiszen az érzelmi szál egyik ága, amely a nagymamához kapcsolta, elszakadt, a másik, amely Esztihez köti, olyan vékony, hogy az is kérdés, egyáltalán komolyan figyelembe vehető-e mint kötelék?

Általában a főhőst a hangulatok irányítják, s a regény legnagyobb hibája, hogy komoly és fontos mondanivalót olyan ember hordoz, aki nem tekinthető biztosítéknak a nemes cél megvalósításában. Bizonytalan, sokszor egyenesen jellegtelen figura Gerge, s ha csak ő lenne hivatva meggyőzni az embereket a közös gazdaság igazáról, kétséges, hogy sikerrel tudná ezt végrehajtani.

Az író néhány részletben elárulta tehetségét. Ilyen a vacsora leírása, valamint a támadás utáni séta az éjszakában, és a pincében töltött rövid idő ábrázolása. Néhol azonban bosszantó nyelvtani hibákat vét, s ebben nemcsak ő, a szerkesztő is hibáztatható. Tehetségét a néhány részlet bizonyítja, s nagyobb műgonddal, nagyobb fegyelemmel hasonló témából valószínűleg jobb művet fog még alkotni.

BÉNYEI JÓZSEF

Szűts László: A Tejút mezőin

(Magvető Könyvkiadó)

A könyvet tulajdonképpen Szűts László első verseskötetének tekinthetjük. Igaz, ennek előtte egy vékony, két íves kis füzete már megjelent, a *Tánc*, 1948-ban — rossz papíron, kritikai visszhang nélkül, előnytelen irodalmi légkörben. Maga a költő is tudja ezt: mostani kötetébe a *Tánc* néhány versét is átmentette. Ahogy ma olvasom ezt a hajdani kis kötetet, igéretes tehetség jeleit látom benne. Azt is tudom, hogy Szűts első versei az egy időben író-avató helynek számító *Válasz*ban jelentek meg, s aztán is vezető irodalmi lapok adtak helyet írásainak. Csak sajnálni lehet, hogy a kötet ennyit késett; ki tudja, a magyar könyvkiadás mely kiszámíthatatlan útjain és útvesztőin bolyongott? Így aztán — bár több mint hetven verset tartalmaz, ciklikus beosztás nélkül, puszta időrendbe állítva, „ömlesztve", — kissé hosszúra nyúlt az az időbeli távolság, amely a kötet első és utolsó darabját egymástól elválasztja. Az első vers 1945-ből, a címadó s a kötet élére állított *A Tejút mezőin* 1959-ből való. A kötet ennek a közel másfél évtizednek a költői terméséből közöl válogatást.

Ez a 15 év Szűts László költészetében milyen változást, növekedést, fejlődést hozott?

Kicsiben a költői pálya íve az említett két vers különbségéből lemérhető. A 45-ből való vers címe: *Emlékezés háborús őszre*. Húsz éves a költő, amikor írja. Az akkor öntudatra ébredő fiatalember legnagyobb élményéről, a háborúról beszél. Már úgy, mint emlék. A menekülőket, a „húszezer holdas birtokát" féltő apátot idézi, s „egy vásott kölyök" alakját, aki a ködben, a „fekete tájon" kukoricaszárhegedűn játszik. A vers komor, keserű hangulatát csak a zárókép oldja fel:

> S az utakon túl
> szánt egy kis magyar nyugodtan,
> csuda konokul.

Amíg a fiatal Szűts László a külső valóságot szemléli, s az élet villódzó képei, mint emlékképek térnek vissza versében, a férfikorba ért költő inkább a lélek belső, titkos rezdüléseit figyeli, s a külső jelenségeket csak ennek kifejezésére használja fel. A kötet 1959-ből származó címadó versében ezt szinte programszerűen fogalmazza meg. Rakétáról, műholdakról, rádió-hullámokról beszél, de ezek a valóságrészek jelképekké válnak a versben. A költő számára a belső valóság a fontos (ki is emeli a szót):

> Nem céltalanul járok én itt,
> azt nézem: b e n n ü n k mi történik?!
>
> Műszereim megszerkesztettem,
> egy űrhajónál sem könnyebben.
>
> Kutatásaim kezdtem régen,
> munkálkodom az emberségen.

A mai Szűts Lászlónak az emlék, a megfogható tárgyi valóság — trambolin, ahonnét az emberi indulatok, a belső történések, a lélek tájainak megismerésére lendülhet el.

Ezt a változást, ezt az érést mutatja a kötet egésze is. Szűts László az emlékversektől és a szemlélt valóság versbefogásától — ahogy régen mondták — az alanyi költészetig jutott el. Az emlék és valóság később sem tűnt el költészetéből, de kizárólagos szerep helyett a költő személyes, egyéni mondanivalójának közvetítőjévé vált.

*

A kötet olyan, mint egy három tételes zenemű. Első harmadát az „elbeszélő" és „leíró" versek töltik meg. Általában a külső valóságra figyel itt még a költő — „az énekes szüli a dalt" —, akkor is, ha emlékeiből merít — amikor például „viszszaálmodja" egy konviktusi nap alkonyát *(Ma éjjel)*, vagy egy eltűnt barátjára gondol *(Barátom, Sándor)*, — s akkor is, ha a jelen élet, a munka, az építés, az új honfoglalás lendületét énekli *(Egy romházra, Telepesek, Húsvét)*. A fiatal költő ars poétikáját is megfogalmazza: verse olyan legyen, mint munkához a vályogvetők dala *(Tűnődés versek felett)*. Az elmélyülést, a befelé fordulást, a személyes hang erősödését láthatóan két élmény váltotta

ki: a szerelem és egy rövidebb külföldi tartózkodás. Ezekben a versekben *(Profán ima, Levél)* a személyes költői én szükségszerűen jobban előtérbe kerül, mint amazokban.

1950/51 táján mintha megbomlana, elkomorulna a versek eddigi boldog, nyugodt hangulata, s a bánat, az elmúlás, a halál rezignációja, a szorongatottság érzése szüremkedik a sorok közé. Elég 51-es verscímeit idézi: *Hűvös merengés tavasszal, Már emlékeink vannak, Szeptemberi elégia, Vigasztaló.* A költői pálya mélypontját jelzik ezek a versek; „mereng a költő és befelé néz", s úgy érzi, magára maradt, elhagyták „a játszi remények", szíve a halállal barátkozik.

Elszakadtam mindenkitől,
mindenkitől elszakadtam.
Egymagamban érlelődöm,
érlelődöm egymagamban.

A bizakodó hang közben-közben felüti fejét, a költő „rendet" akar, fel akar emelkedni. A vers, amely a magáramaradottság megállapításával kezdődik, így fejeződik be:

Kikovácsol ez az idő,
ez az idő kikovácsol.
A világból lesz valami,
lesz valami a világból.
(Biztató)

De még évek telnek el a hangváltás pillanatáig, addig, amíg a költő arról beszél, hogy valami végetért, hogy az ifjúkori sötét árnyak elmaradtak, hogy „az égen jóreményt hozón — fehér fellegek szállnak". Ekkor már a „hamar férfi-kor dele süt a költő felett, de végre napfényre ért, s e ponton a kötet, mint a virág, egyszerre kinyílik; felszabadult, mély távlatú versek következnek. Míg eddig egy-egy jelentéktelenebb darabról könnyen lemondtunk volna, most kedvünk lenne a kötet utolsó harmadát végig idézni. Ennyi érett, tiszta, őszinte hangú verset keveset olvastunk az elmúlt három-négy évben. A kötet megtelik friss, tavaszi színekkel, megújulni-akarással, reménnyel, bizakodással és harmóniavággyal. A versek egyre személyesebb jellegűek lesznek, egyre többet beszél a költő önmagáról, belső világáról. Úgy érzi, annyi tévelygés és kanyarodó után egyenesbe tért: „Lehámlottak rólad kicsinyes gondjaid." Felért valahová, ahonnét messzebb látni, mint előbb. Van ereje dolgokat mérlegre tenni, számadást végezni, újra kezdeni. Nem tagadja meg emlékeit, azt sem mondja, hogy megelégedett („nem nyugodtam meg most se még én"), de a múlttal telve feszül a jövőnek, az emlék narkózis helyett táplálék lesz számára, s a maga szerelme mellett másokat is, a munkás embereket is meglátja. A külső világ immár nem keret a mondanivaló kifejezéséhez, hanem a költői én hálóján átszűrt valóság: a versben élmény és költő összeforr. Így a kötet valójában olyan, mint egy decrescendo-crescendo változás: egy hang elhalkulása és felerősödése. Szűts sok tekintetben oda tért vissza, ahonnét elindult, de egy magasabb szinten. A kötet egyik utolsó versében azt az 1945 tavaszán látott, frissen állított villanypóznát idézi, amely fűrészelten is rügyeket bontott. Ehhez a fához hasonlítja magát a költő:

Az vagyok én, az a szívós fa,
száradón is élek azóta,
nagy telek után, minden tavaszon
reményeimet meglobogtatom,
átfutnak rajtam szelek, áramok,
de én zöldelek, friss és új vagyok,
nedveim ki nem fogynak sohasem,
az a szívós fa, az vagyok, igen.
(Vers a villanypóznáról)

*

A versek egymásutániságából azonban nemcsak egy költői pálya hosszanti képe rajzolódik az olvasó elé, a kötetnek van keresztmetszete is. — Szűts László a maga költői útját láthatóan magánosan, de nem példák nélkül járta meg. Nemzedékétől elszakadt, vagy talán nem is volt „nemzedéke"; 36 éves, az elmúlt évek divatos antológiáiból rendre kimaradt. Nehezen is lehetne kötni mai líránk egyik vagy másik frontjához. Fiatalon Illyés és az érett Szabó Lőrinc csillagzata alatt indult, de korán kinőtt körükből, inkább csak a saját hang felszabadításában hatottak rá, szemléletükkel kevésbé. Szűts külön csapást tört magának. Ma is szívesebben járja a „maga útját". Tartózkodó, férfiasan szemérmes egyéniség, aki azt vallja, hogy az ember harcát elsősor-

ban önmagával vívja. Nem hangoskodó zsonglőrköltő; szerény, finom, visszahúzódó alkat. Lelkiismeretvizsgálat, belső tusa számára a vers, s mindig kicsit „magánügy".

Innét van, hogy a kötet egészét is valami lezártság, leszűkítettség, belterjesség jellemzi. Kicsit bura alatti tenyészet ez a líra. Szűknek és fojtottnak érzem levegőjét. Az általános emberi, a „közügy" kevés helyet kap benne. A gondolati súly hiányzik a versek mondanivalójából. Legtágabb ablakot, melyen fény áramlik költészetébe, még a szerelem nyit világán. Az én, a szubjektum és néhány szép tájvers mellett ez alapvető témája, erről írja legerőteljesebb verseit.

Amit Szűts költői világának zártságáról mondtunk, annak persze van egy tanulsága is. Nem jó az, ha egy költőnek tizenkét éven át nem jelenik meg kötete. Lehet-e zongoraművész az, aki csak hangtalan zongorán, néma billentyűkön játszik? A visszhang, a megjelenés, a kritika az írónak is kell.

Említettük, hogy Szűts László inkább nyelvben és formában, mint szemléletben áll közel az ún. népi lírához. Ama kevés költők közé tartozik, akik a Petőfi-hagyományt folytatják. A lírát epikai elemekkel oltja be, szereti a dal formát, a sűrűn csengő páros és keresztrímeket, a tiszta ritmusokat. Versszerkezetei áttekinthetőek, egyszerűek. Nyelvi szövete is magyaros, a népnyelvi alakzatokat, fordulatokat (ismétlést, párhuzamot, kérdést, hasonlatot) kedvelő.

> Barátkozik tó a széllel,
> szél a nyíló falevéllel,
> falevél az éjszakával,
> — az én szívem a halállal.

Ugyanakkor a formai sokféleség, a játékosság, a merész megoldások is jellemzik Szűts verseit. Pontos, tömör, szigorúan fegyelmezett versmondatokban fogalmaz, de érdekes jelzőket, újszerű metaforákat, eredeti képeket is szívesen használ.

> Söpör a délelőtt, a járdát söpri,
> szájában pletykás házmester-szavak;
> postás-lábakkal csoszog a lépcsőházban,
> csenget s a csengő a csendbe harap.

Egyszerűnek és bonyolultnak, népinek és modernnek különös szintézisét valósította meg ez a poézis; sajátossága és újszerűsége éppen abban van, hogy hidat vert a népies hang és a modern költői nyelv eredményei közé. Mindenképp olyan értéke ez Szűts László költészetének, amelyre fel kell figyelni.

TÜSKÉS TIBOR

A Modern Könyvtárról

A repülés, az atom korszakában a köznapi ember élettempója hallatlanul meggyorsult, megnövekedett követelményei munkában is a réginél sokkal nagyobb teljesítményt kívánnak az egyéntől, az időt sokkal jobban ki kell használni. Mi marad a művelődésre, olvasásra, szórakozásra? Sajnos, elég kevés. Pedig mindenki tudja, hogy már az ókortól kezdve mennyi időtálló szellemi érték termett, amit nemcsak érdemes, de kellene is elolvasni, nem szólva a mostanában fantasztikusan felduzzadt szakadatlan könyváradatról. Ahhoz, hogy a szomjasabb szellemű mai ember csak nagyjából mindenről tájékozott legyen, legalább egy teljes élet kellene. De kinek van egy olvasásra tartalékolható pótélete?

Nyilván ez magyarázza az írásművek terjedelmében újabban mutatkozó változásokat. A nagy trilógiák, az 1000 oldalas család-regények, az epikus terjengés ideje lejárt. Kár értük, „nagy" írások akadnak köztük, de ki ér rá őket elolvasni? Egyre kevesebben. A rohanó percek drágák és inkább a rövidebb olvasmányra adnak lehetőséget a tömegeknek. Az egyre szaporodó tudományos és technikai ismereteket is valamennyire nyomon kell követni, tehát az átlagember ma kénytelen is sokkal többet olvasni mint a régi, és ezt csak akkor képes megtenni, ha a kiadványok a csökkent terjedelemmel ehhez a lehetőséghez képest hozzásegítik.

Nyilván ez a felismerés vezette a Modern Könyvtár vezetőit is, mert kiadványaikban egyetlen vaskos kötetet sem ta-

lálunk. Nagyon dicséretes, tanúsítja, hogy alkalmazkodni tudnak az idő kívánalmaihoz és ezzel a sorozattal helyesen szolgálja tulajdonképpeni hivatását: minél szélesebb tömegbázist teremteni az irodalomnak. Nagy érdeme, hogy alig három éves fennállása óta garmadával ismertetett meg a nagyközönséggel külföldi, nálunk addig ismeretlen írókat és külön dicséret érte, közöttük sok fiatalt.

*

A Modern Könyvtár kiadványainak száma immár ötven felé jár, valamennyit nem lehet bővebben tollhegyre venni. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az anyag rendkívül színes, változatos, úgyannyira, hogy a válogatás szigorú céltudatosságát nem mindenütt látjuk benne. Felölel sok mindent, kelettől nyugatig, és a szocialista realizmustól a formabontó kísérletekig rengeteg irányzatot képviselnek a kötetek. Csak abban egységes és következetes, hogy kizárólag a legújabb irodalom alá tol szószéket, és ezzel valóban fontos hivatást teljesít. Ha végignézzük a címeket, egész irodalmi spektrum tárul elénk: minden színárnyalat benne ragyog. Néhány különösen szembetűnik, ezeket kissé közelebbről megnézzük.

Legelsőül talán *Friedrich Dürrenmatt*nak, a fiatal svájci írónak „A milliomosnő látogatása" c. drámáját, melyet a szerző maga tragikus komédiának nevez. Hogy valójában műfajilag micsoda, nehéz volna megállapítani, mert noha vannak bizonyos rokonságról árulkodó elődei, a darab utat tör, egészen újszerű, hangütésével és színpadi eszközeivel egyaránt. A nyomában szokatlan hevességgel felhangzó kritikák kórusa azonban sok eltérő értékelés mellett a főkérdésben teljesen egyetért: a darab vitriolba mártott tollal megírt bírálata a lélekromboló pénznek, világos utalásokkal a hitleri őrület utáni Németországra. Méltán kapta szárnyára a világhír, megjelentetésével a Modern Könyvtár — sorrendben a hatodik kiadványa volt — igen hasznos munkát végzett. Megismertette azt az új drámai irányt, melynek iskoláját Dürrenmatt nyitotta meg. Az újszerű színpadi megoldásokban, ha csínján is, szürrealista elemeket alkalmazott. Ezt átvette tőle kitűnő honfitársa és modorában, egész szellemiségében rokona, *Max Frisch is.* Két drámáját hozza a sorozat, egyik: Biedermann és a gyújtogatók. Irreális elemekkel erősen átszőtt tragikomédia, melyben a vagyona, dúskáló életmódja védelmében a fasizmussal is könnyen szövetkező — itt német — nyárspolgár jellemét állítja pellengérre. A másik: ...És a holtak újra énekelnek. A szerző requiemnek nevezi a darabot, ezt a különös pátosszal zengő és valóban zenei formákra emlékeztető írásművet. A háborúban ártatlanul kivégzett 21 túszról szól, akik énekelve mentek a halálba és akik azóta is mindannyiszor énekelnek, ahányszor csak a földön gazság történik. Ez a darab valóban fölbontott minden formát és régi szabályt. Cselekménye jóformán nincs is, erős szimbolizmusa sokkal messzebb sodorja a hétköznapok realitásától, mint Dürrenmattot. De a minden sorából tisztán csengő erkölcsi hang, a minden jogtiprással, öldöklléssel bátran szembeforduló humanizmus és nem utolsó sorban csiszolt stílusa magas rangra emeli, megismertetése igen helyes volt. Tallózás közben még két figyelemreméltó színművel találkoztunk. *Sean O'Casey:* Vörösbe fordul a csillag az egyik. Mai témájú szimbolista dráma, a fasiszta és kommunista világ harcával foglalkozik, absztrakt alakokkal. A másik *Edmund Wilson:* A szoba, az ital, meg a szendvicsek c. darabja, mely viszont annál reálisabb eszközökkel rajzolja meg a New York-i művésznegyed életét, melyben a legizmosabb tehetség is előbb-utóbb vagy nyomorgó szabad farkas marad, vagy a könyörtelen nagytőke szolgálatába kényszerül, ha élni akar. Szines meggyőző vádirat a kapitalizmus sorvasztó levegője ellen, érdemes volt bemutatni, mert külföldön nagy neve van, de nálunk alig ismerik. Még egy sajátos írás kívánkozik ide: *Dylan Thomas* világhírű rádióhangjátéka, „A mi erdőnk alján". Tarka-barka tükrözése az egész életnek, egy kisváros 24 órájába sűrítve. A színművek idézését *Nazim Hikmet* darabjával: Volt-e hát Ivan Ivanovics? — be is fejezzük. Hm!.. hát költőnek kétségkívül nagyobb, mint drámaírónak. Alapjában a XX. kongresszus utáni időknek a személyi kultusszal kapcsolatos vitáit figurázza ki. De kissé emlékeztet bennünket Majakovszkij Önagyonülésezők-jére is. Meg-

lehetősen egyenetlen, a cselekményt inkább pamfletszerű hévvel igyekszik pótolni, újszerű ötlet, hogy egyik jelenetben önmagát is saját nevén szerepelteti, de az egész mű legfeljebb mint színpadi kísérlet érdekes. Ha megszavaztatnának bennünket —, tartózkodnánk a szavazástól.

A prózai anyag egészen kaleidoszkópszerű, minőség dolgában is hullámzó szintet mutat. Nagy írások és nagy nevek akadnak közte. Olyanok is, mint Erenburg, Faulkner, Laxness, Sartre, és még jó néhány. Kezdjük mindjárt az utolsóval. *Jean-Paul Sartre:* Egy vezér gyermekkora, meghökkentő írás. Ahogyan a gazdag, elkényeztetett gyároscsemete a körülmények segítségével lassankint kegyetlen fasiszta és antiszemita himpellérré fejlődik, a lélektani ábrázolás magasiskolája. A környezetrajz pontos, éles, és közben Sartre hallatlan bátorsággal nyúl bele az ösztönvilág legsötétebb tárnáiba. Néha az olvasó háta viszolyog, amint a homosexualitás visszataszító jeleneteit teljes verizmussal leírja. Talán csak Balzac (La Rambouilleuse) és Thomas Mann (A kiválasztott) mertek ennyire a szakadék széléig menni és egyben aktualizálni a régi problémát: meddig mehet el ezen a téren a művészi ábrázolás? Sartre tollát is csak az „fertőtleníthető" ezúttal, hogy a könyv egyértelműen a fasizmus ellen íródott, és legfeljebb még a rezignált terentiusi mondás: „Nihil humani alienum puto a me." A Nobel-díjas *Halldór Laxness* „A jó papkisasszony"-ban izlandi keretben mutatja a megesett paplányon keresztül a polgári erkölcs hitvány képmutatását. Rangos írás, ha nem is üti meg Laxness átlagos mértékét. A másik Nobel-díjas, *William Faulkner:* A medve c. regénye a sorozat egyik legfajsúlyosabb darabja. A szerző az amerikai ősvadon világába vezet, a medvékkel állandó harcban, de egyben rejtélyes életközösségben élő vadászok közé, közben érezteti, hogy a négerkérdés nagy problémája hogyan veti sötét árnyékát az egész túlsó földrészre.

Néhány kitűnő nőírót is bemutat a sorozat, akiket bizony nálunk alig ismertek. Az olaszok közül *Natalia Ginzburgtól:* A baktérítő c. kisregényt, mely egy nagyravágyó, hiú asszony letöréséről szól, aki saját vermébe esik és az élet végül elsodorja. Érdekessége a tárgyilagos szemlélettel párosult nagy női érzékenység, valamint előadásmódja. Egyetlen dialógus sincs benne, mégis nagy feszültséget tud éreztetni. *Luise Rinser:* Jan Lobel Varsóból c. négy elbeszélést tartalmazó kötete magas szintet képvisel. Fasisztaellenes, égő írások, a német lélekpusztítás áldozatait megrázó realizmussal és mély lírával ábrázolja. *Nóra Adamjam* örmény írónő, „A jereváni lány" egy fiatal festő és nála jóval idősebb leány szerelmét beszéli el, jó vénával, de az előbbieknél kisebbrangú munka. *Olga Bergholzot* is ezúttal mutatták be a magyar közönségnek. Névjegye a „Nappali csillagok", szép, lírikus önvallomás ifjúságáról, bár inkább költői munkássága tette ismertté. Leningrád költőjének nevezik hazájában, mert arról írt legtöbbet, de műve sokkal jelentősebb, semmint hogy a couleur local jellemezhetné.

A nyugati irodalom általában gazdag anyaggal szerepel. A franciák közül *Paul Guimard:* Hárman Párisban c. írása a mai kisember hűséges rajza; *Pierre Gascar:* Állatok és emberek c. kötete öt elbeszélést közöl, melyek azonban ebből a jelentős és összetett írói egyéniségből csak ízelítőt tudnak adni. Műve hányatott életét tükrözi, újabban inkább a mához fordul, de végig megőrizte realista és egyben szimbolista szemléletét. Ideje volt, hogy jobban megismerjük. *Félician Marceau,* a nálunk is emlékezetes sikerrel játszott „A tojás" szerzője egészen más jellegű irodalmat képvisel. Az Antoinette kisasszony gyémántjai derűs, könnyed hangú regény, melyből csak úgy szikrázik a gall szellem, a praktikus életismeret. Mindez egy pompás elbeszélő néhol remekbeszabott dialógusaiban kap élvezetes tolmácsolást, anélkül, hogy pillanatra is sekélyessé válnék. Igazi szórakoztató olvasmány.

A modern németek közül elsőnek *Leonhard Frankkal* találkozunk. Michael visszatér c. regénye markáns kép a második világháború utáni Németországról, és egy szerelmi történetbe ágyazva kitűnő lélekrajzzal ábrázol két figurát. A fogházigazgató érlelődő belső válsága, pálfordulása, írói és pszichológiai bravúr. *Walter Jenset,* a fiatal egyetemi tanárírót sem ismertük eddig. „A vak" c. regénye különösen érdekes és hiteles tükre

a vakok fokozatosan kifejlődő lelkivilágának. A harmadik, *Franz Fühmann* már régebbi ismerősünk. Egyik kisregényét, mely itt Bajtársak címen szerepel, már filmen is láttuk, kitűnő volt, akár az eredetije. A másik, az Istenítélet, a nácik görögországi rémtetteiről beszél,. Mindkettőből csak úgy süt a szenvedély tüze a hitlerizmus, a háború ellen és ehhez nagy segítség tollának biztonsága és ereje.

Az angolszász irodalom a föld két ellentétes sarkából küldi követeit a sorozatba. *Rhys Davies* walesi, témája hazája zöld tájainak és fekete bányavárosainak, valamint lakóinak élete, *John Morrison* ausztráliai, az O'Mahony dáridóiban igen jól érzékelteti a különbséget az európai és az ottani embertípus és atmoszféra között. Mások az élet ízei, mások a tájak, a bozóttüzek leírása mestermunka. *John Osborne* nagyobb név, semmint hogy ismertetni kellene. A sorozat mindenesetre sokat gazdagodott a „Dühöngő ifjúság" közreadásával, mely világosan utal tárgyára. A mai fiatalság válságáról, problémáiról van benne szó.

A szovjet írók közül *Ilja Erenburg* világirodalmi rangja szintén feleslegessé teszi, hogy a Japáni jegyzeteket méltassuk. Inkább a 28 éves és nálunk ismeretlen *Anatolij Kuznyecov* regényére figyelmeztetünk, „A legenda folytatásá"-ra. Valójában ez is önéletrajz, de ennek keretében az egész mai szovjet fiatalság életéről fest nagyon őszinte, nagyon emberi képet. Kendőzés nélkül beszél az ősi egoizmus, haszonlesés visszahúzó erejéről, mely sokakat megingat, de a szibériai gigantikus építkezések csodálatos vonzása lassan-lassan megérteti a mérhetetlen szovjet állam minden részéből odasereglett fiatalok többségével a közösség tiszta örömét. A nehéz fizikai munka együttes megpróbáltatásai és közös diadalai észrevétlenül szolidaritásba kalapálják őket, és fokról-fokra alakítják ki bennük az altruistább új típust, a pénz rabságából megszabadult szovjet embert. Meggyőző, hiteles írás és a sematizmus halvány nyomát sem látni rajta. A szovjet irodalom új vonásait ismerjük meg általa, a sorozat nagy értéke. *Nyikolaj M. Pocsivalint* sem ismertük eddig. Zajlik a jég c. regénye a manapság oly gyakran zátonyra kerülő házasságok kérdésével foglalkozik, és ha írói vértezete még nem is teljes, az igéretes fiatalok közé tartozik.

Minden kötettel itt érdemben nem foglalkozhatunk. Hiszen maga *Vercors* legalább pár oldalas tanulmányt igényelne. „Amerre a szél fúj" jelent meg tőle ezúttal; nagyrangú, meggyőződéses írás, egy emelkedett szellemű moralista művészi megnyilatkozása. Megemlítjük mégis a szintén fiatal izlandi *Ingridi Thornsteinssont* (A 79-es sofőr), a cseh *Norbert Frydot* (A hóhér nem vár), a 34 éves román *Francisc Munteanut* (A pacsirta), még tehetségesebb, nagyon ízesen író honfitársát, *Nicuta Tanaset* (Nagy fiú lettem), hogy teljesebb legyen a fiatalok galériája.

Végezetül vegyük kissé szemügyre a keletieket is. Egy perzsa, egy török és egy kötet kínai: lám, milyen világot átfogó válogatást végzett a Modern Könyvtár! *Aziz Nesin* (Szabály az szabály) ma Törökország legelső humoristája. A kötetben foglalt közel két tucat karcolat, novella, kroki tényleg szórakoztató, igen eleven és színes írás, tőlünk kissé mégis távol esik. De az kétségtelen, hogy a mai török „utca emberét" jellegzetesen állítja elénk. *Szadek Hedaját* (Az élt vize) az új perzsa irodalom úttörője. Küzdelmes élete, tragikus halála volt. Jelentős író, műve azonban az európai életszemlélet számára eléggé idegen. Kissé az Ezeregyéjszaka hangulatát leheli, kissé a mai ember nyomdokain jár, különös világ, az európai kedélyszínezettől elüt. A modern kínai irodalmat „A nagy kohó" c. elbeszéléskötet képviseli, ámbár tartalmaz verseket is. Ők már sokkal közelebb állnak hozzánk. Szerzőiket név szerint nehezen tudnók idézni, céltalan is volna, nálunk közismert név nincsen köztük. Valamennyiüket egyformán jellemzi a nagyon világos, természethű látásmód, és a lobogó lelkesedés, mellyel a „Nagy ugrás" évének kolosszális eredményeit írásaikban tükrözni akarják. A tömegek összeforrását, példátlan kollektív erőfeszítését látjuk belőlük, diákok, katonák, kommunák, az egész nép hatalmas munkalázát, mely új világ építésére buzdítja a világ most feltápászkodó legnagyobb nemzetét. Meg kell mondanunk: az egeket ostromló akarat illusztrációjának művészi színvonala nem éri el a nemes szándékot. Friss, erőteljes írások ugyan, de akadnak köztük eléggé nyersek is, néhányuk a sematizmus jegyeitől sem mentes, és az, hogy elég

gyakran találkozunk a Mao-Ce Tung elnökre való hivatkozással, arra enged következtetni, hogy a személyi kutlusznak ott is lehetnek, vagy lehettek némi nyomai. A kötet kiadása mindenesetre szükséges és hasznos szolgálat volt.

*

Körsétánkat befejeztük. Látnivaló, hogy a Modern Könyvtárnak az volt a törekvése, hogy az olvasóközönség és a legmaibb irodalom között rendezzen találkozót. Helyes szándék és sikerült is. A mai irodalom egész profilját látjuk, a „dernier cri"-t a Kelettől, a Nyugatig. Korunk nyugtalanságát a szeizmográf érzékenységével tükrözik a formabontás különböző fokozatai, valamennyinek közös jegye azonban az útkeresés, melyet most már parancsoló szükségességgé tett a lezajlott történelmi horderejű földrengés. Végeredményben egyetlen tételre redukálhatjuk tanulságait: a fejlődés óhatatlanul kollektív társadalom és kollektív életszemlélet felé tart. Herbert Spencer még azt mondta, a fejlődés útja a homogéntól a heterogén felé vezet. Azt hisszük, ha ma élne, másképp állítaná fel tételét. Mert a kor nyilvánvalóan a szintézist keresi. Ezt keresi végeredményben az irodalom is. Ebből a szempontból a Modern Könyvtár derekas munkát végzett. A mai haladó irodalom szinte teljes spektrumát vetítette elénk és egészen logikus, hogy ebben a színskála legnagyobb részét a fiatalok hordozzák, minden időben minden haladás természetes janicsárjai. Legfeljebb azt sokaljuk kissé, amennyit felmarkol, mert a tájékozódást ezzel megnehezítette. Nyugaton gomolygó irányzatok töltik be az irodalmi színpadot, formabontás és szimbolizmus játszanak egymás mellett, a Kelet lehetőleg a szocialista realizmus felé törekszik. A Modern Könyvtár mindkettőből sokat közöl, a válogatás nem egységes. A nagy célhoz vezető hosszú úton a Modern Könyvtár mégis megtette a maga lépését: tágítani, tisztítani, fejleszteni az olvasóközönség látókörét, hogy ezzel segítséget nyújtson a haladás harcosainak, az íróknak. Botlás nélkül persze nem tehette, és teljességet sem nyújthatott, oly óriási már az irodalom birodalma, klasszikus részéről nem is szólva. De megtett minden tőle telhetőt. A kevés negatívummal szemben túlnyomó a pozitívum: a mérleg nyelve világosan billen a javára.

WERNER ISTVÁN

A Magyar Tanácsköztársaság Pécs-Baranyai Emlékkönyve

(Pécs Városi Tanács VB. Műv. Oszt. 1960.)

A tanulmánygyűjtemény azokat az előadásokat tartalmazza, amelyekkel városunk különböző kulturális intézményeinek történészei hódoltak a Tanácsköztársaság emlékének a 15 éves évforduló alkalmával.

A nagyon ízléses kiállítású, finom papírra nyomott kötet Gábriel József osztályvezető bevezetője után sorrendben a következő tanulmányokat tartalmazza:

1. Szüts Emil: Három évtized a pécsi május elsejékből.
2. T. Mérey Klára: Agrárszocialista mozgalom Baranyában 1905-ben.
3. Ruzsás Lajos: A technika fejlődése és a pécsi munkásmozgalom a századfordulótól a Tanácsköztársaság kikiáltásáig.
4. Babics András: Pártharcok és munkásmozgalom Pécsett és Baranyában a szerb megszállás alatt.
5. Baranya Margit: Közbiztonsági intézkedések Baranyában 1918. október 31—november 14.
6. Kopasz Gábor: A direktórium Baranya megyében.
7. Szentirányi József: A baranyai tanítók helyzete és szerepe 1919-ben.
8. Dénes Béla: Adatok a pécsi munkásmozgalom történetéhez.
9. Szita László: Adatok Doktor Sándor politikai működéséhez 1919—1921-ben.
10. Fényes Miklós: A Magyar Tanácsköztársaság fontosabb könyvtárpolitikai rendelkezéseiről.

11. Babics Andrásné: Adatok a pécsi és a baranyai sajtó történetéhez.
12. Vörös Márton: Az 1919—1921. évek baranyai dokumentumainak sorsa. Ugyancsak Vörös Márton látta el a kötetet dokumentum gyűjteménnyel, idegen nyelvű összefoglalásokkal, időrendi táblával és névmutatókkal.

(A tanulmányokra a továbbiakban fenti sorszámukkal hivatkozunk.)

A kötetből elénk rajzolódik egyrészt az a fejlődés, amelyen pécsi és baranyai munkásságunk a gazdasági élet fejlődésének hatására összetételében és öntudatosodásában az imperializmus hazai szakaszán végig ment és — egész munkásosztályunkhoz hasonlóan — 1918-ra elérkezett oda, hogy „Pécsett döntő politikai tényezővé vált, amelynek útja 1919. februárjáig együtthaladt az egész magyar munkásosztály történelmi útjával" (3, 46. l.) Ettől az időponttól azonban „a Károlyi-kormány és az antant hadsereg balkáni főparancsnoksága között 1918 november 13-án Belgrádban létrejött fegyverszüneti megállapodás szerint... Baranya megye nagyobb része szerb megszállás alá került" s a Tanácsköztársasághoz csak „a teljes hegyháti járás 74 községe, továbbá a szentlőrinci járásból 6, a pécsi járásból 2, a pécsváradiból 5, összesen: 87 község" tartozott (6, 99.—100 l.) Ezen a részen népünk részesült a nagy élményben, átélte az első magyar proletárállam izgalmakkal és hősi erőfeszítésekkel teljes történetét. Jórészt hivatalтörténeti alapon adja e rész tanácsköztársaság-kori ismertetését a 6. tanulmány, s fűz értékes adalékot ehhez a 7. is.

A megye nagyobbik részének történetét, amint ez a 4. a 9. a 11. s részben a 12. tanulmányból kivehető, alapvetően meghatározta a szerb megszállás. Az SHS királyság, a megszállásnyújtotta alkalmat területszerzésre akarta felhasználni. Ennek megfelelően a megye társadalmi-politikai tényezői közül mindig annak engedte meg az élenyomulást, amelyet vélt vagy valóságos érdekei szerint pillanatnyilag legalkalmasabbnak tartott *a saját célja elérésére*, a megszállt területek végleges megszerzésére, Jugoszláviához csatolására. Így engedett nagyobb teret az érvényesüléshez a Tanácsköztársaság fennállása idején a tőkés polgári-földesúri erőknek, amelyeknek képviseletében „... az újvidéki Narodna Uprava megbízásából és költségére 1919 májusában Pandurovics László vezetésével delegáció ment a párizsi béketárgyalásokra és ott azt a felelőtlen ígéretet csalta ki, ... hogy Baranya mindaddig szerb megszállás alatt marad, amíg Magyarországon bolsevizmus van. A delegáció tagjai között találjuk gróf Draskovich Iványt, gróf Keglevich Pált, Andrics Tivadar országgyűlési képviselőt és más hasonlókat", (4, 55, 1.) Területünk munkássága ugyanis a Tanácsköztársaság híve volt, attól pedig az SHS királyság nem várhatta törekvései jogosságának elismerését. Változott a helyzet a Tanácsköztársaság bukása után. Ettől kezdve az SHS királyság területszerző céljaihaz azt látta megfelelőbbnek, ha átmenetileg — minthogy a szocializmusnál mi sem állt tőle távolabb — a szocialista munkásmozgalommal épít ki kapcsolatokat, mert az, megerősödve az ide menekült mozgalmi vezetőkkel, a fehér terrort képviselő Horthy-rezsimnek kérlelhetetlen ellensége volt. Így járult hozzá a megszálló hatóság, hogy területünkön az 1918-as őszi állapotoknak megfelelő alapon felújítsák a Nemzeti Bizottságokat, s hogy ezek választás útján szocialista vezetést valósítsanak meg a pécsi várospolitikában. A magyarországi fehér terror dühöngése, az úri Magyarország restaurálásával szemben érzett gyűlölet és az a várakozás késztette a megszállt terület munkásmozgalmi vezetőit a szerb megszállókkal való átmeneti együttműködésre, „hogy az ellenforradalmi rendszer rövidesen megbukik, és ezt a bukást még közelebb hozhatja a Horthy-Magyarország mellett élő szocialista alakulás" (4, 64. l.) Így került sor először az 1920. február 26-i nagygyűlésre, amely „a megszállás fenntartását kérte mindaddig, amíg Magyarországon a rend tökéletesen helyre nem áll" (4, 63. l.), majd közvetlenül a Horthy-hadsereg bevonulását követő héten, 1921. augusztus 15-én az un. Baranyai-Bajai Szerb-Magyar Köztársaság kikiáltására. Hogy ennek, az adott nemzetközi helyzetben teljesen értelmetlen határozatnak a meghozatalában mekkora része volt a délszláv kormánykörök politikai machináci-

óinak, egyes délszláv származású értelmiségiek sovinizmusának s a szűk területre és másodlagos szerepre kényszerített munkásmozgalom vezetői frakcióharcainak, valamint egyéni sorsuk alakulását illető reménykedéseinek, azt az iratanyag Szerbiába szállítása és valószínű elpusztulása miatt kiderítenie a kötet szerzőjének nem sikerült. A kötet eddig ismertetett fő mondanivalóját hasznosan egészítik ki a Doktor Sándor életrajzához (9), valamint a pécsi és baranyai sajtó történetéhez (11), gyűjtött adatok. A Tanácsköztársaság történelmi gyökereit, illetve közvetlen előzményeit vizsgálja az 1. 2 és 5. tanulmány, a 8. pedig az illegalitásba szorult helyi kommunista mozgalom 1930 körüli tevékenységéhez nyújt értékes adalékokat.

A közölt tanulmányok értéke természetesen nem egyenlő, de ez nem is elvárható. Az örvendetesen sok fiatal kutató nyilván nem dolgozik ugyanazon a szinvonalon, mint a kandidátusok s a többi, nagy gyakorlattal rendelkező történész. Így a recenzor nem is látja szükségesnek, hogy az egyes tanulmányokat tegye kritika tárgyává. Fontosabb ennél azoknak a hiányosságoknak a megemlítése, amelyeket véleménye szerint még a fennmaradt s meglehetősen gyér forrásanyag mellett is, legalább részben, el lehetett volna kerülni. Csak a kötetben közölt tanulmányok alapján is megírható lett volna Pécs és Baranya 1918-21. közti történelmének rövid összefoglalása, ami egységbe fogta volna a (4, 5, 6, 7, 9 és 11) tanulmányok anyagát, a szerkesztőnek pedig megadta volna azt a lehetőséget, hogy az egyes tanulmányokban előforduló több ismétlődést egyszerű huzással kiküszöbölje. Érzésem szerint a meglévő forrásanyag alapján is kritikusan lehetett volna bánni egyes szereplőkkel (különösen Linder Bélával), másrészt viszont behatóbb értékelést is kaphattak volna olyan kiváló munkásvezetők, mint pl. Doktor Sándor és Hajdú Gyula. Mindez egyben feladat is a további kutatás és feldolgozás számára.

A tanulmányok olvasása nyomán azonban elsődlegesen nem az itt említett hiányosságok érzése marad meg az olvasóban, hanem az öröme azon, hogy végre ennek a kritikus, a történettudomány által eddig még meg sem közelített három évnek (1918-21) a történetéről kaptunk *tudományos megbízhatóságú anyagot*. S itt valamennyi, de különösen a fő tanulmányok szerzőinek (3, 4, 6) el kell ismernünk, hogy — ha van is munkáikban érzésünk szerint túlzott óvatosság személyek, helyzetek értékelése, illetőleg elemzése tekintetében — ez abból a tiszteletre méltó törekvésből ered, hogy a tudományos megbízhatóság talaján minden körülmények között megmaradjanak.

Befejezésként hajtsuk meg az elismerés zászlaját a Pécsi Városi Művelődési Osztály előtt, amely — sok előzmény után — ennek a műnek a kiadásával is bebizonyította, hogy tanácsrendszerünk a tudatformálás területén is gazda tud lenni és a helyi alkotóerők működésbe hozásával a tudomány fejlődése terén is képes olyan egészséges áramlat megindítására és fenntartására, amilyenre — éppen a néppel való szoros kapcsolat hiánya miatt — egyetlen más államrendszer sem lenne képes.

VAS KÁROLY

Régi magyar népmesék

Berze Nagy János hagyatékából
Szerkesztette Banó István és Dömötör Sándor
Kiadja a TIT Baranya megyei Szervezete Pécs, 1960.

Egyedülálló és megható az az érdeklődés, gondoskodás, amelyet Baranya megye Tanácsa, a megye kulturális életének irányító intézményei Berze Nagy János iránt tanusítanak.

A megye érdeme, hogy igazolta mindenki előtt: Berze Nagy rászolgált erre az érdeklődésre, s a megbecsülés nem méltatlant ér az ő személyében. Az 1940-ben megjelent *Baranyai Magyar Néphagyományok* 3 kötete a megye népi műveltséganyagának oly gazdag szintézise, amelynek összegyűjtéséért, szerkesztéséért méltán fordultunk feléje köszönet-

tel. Az elismerés legstílusosabb kifejezése mégis az volt, hogy a felszabadulásunkat követő tizenkettedik esztendőben Baranya megye Tanácsa vállalkozott Berze Nagy élete legfigyelemreméltóbb művének, a *Magyar Népmesetípusok*nak a kiadására.

Ezt követte 1958-ban az *Égigérőfa* c. mitológiai tanulmány megjelenése a TIT Baranya megyei Szervezetének kiadásában. S ez év tavaszán ugyancsak a TIT gondozásában látott napvilágot a *Régi magyar népmesék* c. kötet, amely tehát immáron a harmadik bizonyítéka annak, hogy Berze Nagy hagyatéka, tudományos öröksége milyen gazdag, másrészt, hogy a megye sajátjának tekinti, s igyekszik megóvni a pusztulástól.

Amint a kötet címe is mutatja, régi magyar népmeséket talál benne az olvasó. Régiek, de nem a megszokott, általános értelemben — hisz minden igazi népmese régi —, hanem a följegyzésük, írásbafoglalásuk idejét tekintve. Nagyobb részüket még a századforduló előtt gyűjtötték. A legfrisebb, a legfiatalabb is 1917-ből való.

Sajátságos csokrot kapunk a kötetben a népmesékből. A szerkesztők tíz csoportba osztották, elsősorban a gyűjtés helye és a gyűjtők személye szerint. Dévai, kéthelyi, gyergyói székelyek, erdélyi és délvidéki csángók, ugocsai, vasi és hevesi magyarok ajkán éltek valaha. Tehát a magyar nyelvterület peremvidékeiről valók, s ezt a tarkaságot a kötet végén a magyar nyelvterület közepe-tájáról való Heves megyei gyűjtemény fogja egybe.

A kötet tartalmazza Berze Nagy *A Mesetípusok irodalmának kritikai ismertetése* c. 1921-ben írt pályadíjnyertes művét és a közlemények sorát lezáró *Az Alkestis -tragédia és egy magyar népmese* c. kis tanulmányát, amely — úgy lehet — élete legvégén írott, legutolsó tudományos munkája.

A gyűjteményt terjedelmes — kb. 60 lapnyi — jegyzetanyag egészíti ki, amely az érdeklődő olvasót, de még inkább a néprajztudomány munkásait tájékoztatja az anyag forrásairól, a válogatásról, a rendszerezés, a szerkesztés és a földolgozás elveiről, valamint arról, hogy e meseanyag milyen összefüggéseket mutat Berze Nagy összefoglaló nagy munkájával, a Magyar Népmesetípusokkal.

Mindenekelőtt talán arra a kérdésre kellene válaszolnunk, hogyan kerültek az ország legkülönbözőbb részén följegyzett mesék Berze Nagy hagyatékába? Erre a már többször említett nagy munkája, a Magyar népmesetípusok adja meg a feleletet. Változatos életútja a szerzőt magát is sokfelé elvezette, ahol hosszabb rövidebb időt töltve maga is gyűjtött, vagy gyűjtőkkel került kapcsolatba. A szerkesztők szerint a kötetben közzétett anyag nagy részét — kivéve saját gyűjtéseit — *Hermann Antal*tól kapta, aki Berze Nagyot bevonta egy nagyszabású népmesekiadvány előkészítésének munkálataiba.

A mesék egyes csoportjait a gyűjtőjükről írt rövid tájékoztató vezeti be. Tanulságos, sőt izgalmas metszetét adják a századforduló magyar tudományos életének, s művelődéstörténetünknek is értékes dokumentumai. Találkozunk ismertebb néprajzkutatók nevével, s néhány adatból vázlatosan meg is ismerjük őket. Hermann Antal és Kolumbán Samu ismerős nevek a néprajzi érdeklődésű emberek számára. Kevésbé ismertük Gecser Béla és Márton József nevét, de hírt kapunk eddig úgyszólván teljesen ismeretlen mesegyűjtőkről is (Zsidó Domokos, Albert József, Gönczi Béla).

Azzal, hogy az általuk gyűjtött mesék, mondák nyomtatásban is megjelentek, s személyükről minden földeríthető adatot közreadtak a szerkesztők, megkésve ugyan, mégis kielégítő erkölcsi elégtételt és elismerést szolgáltattak nekik, a századforduló fáradhatatlan társadalmi gyűjtőinek, akik a magyar mesetudománynak kétségtelenül elévülhetetlen érdemeket szereztek.

A Jegyzetek között A mesék közlési módjára vonatkozó megjegyzések c. alatt a szerzők tájékoztatják az olvasót arról, hogy a publikálásban milyen szempontokat követtek, s milyen ellentétes szempontokat kellett összebékíteniök.

Kétségtelen, hogy a mai népmesekutatásban a megvalósítható legteljesebb pontosság, adathűség, sőt az adatszolgáltatás szituációjának aprólékos jellemzése jelentkeznek érthető követelményként.

Ez az igény ötven-hatvan esetleg még több esztendővel ezelőtt ismeretlen volt;

a feldolgozó, közreadó vagy szerkesztő nem pótolhatja ezt a hiányt, s ha megkísérelné jobb ügyhöz méltó buzgalommal, akkor meghamisítaná a valóságot.

A közreadás módjára vonatkozó és a változtatás részleteit feltáró megjegyzések helytállóknak látszanak és elfogadhatók. Persze a kettős cél (tudományosság és népszerűsítés) egyszerre és egyformán nehezen szolgálhatók, bár a szerkesztők ezt hangsúlyozzák. Az ellentmondás viszonylagos feloldása és a két cél összebékítése csak olyan részletes és mégis mindig a lényeget szem előtt tartó jegyzetanyaggal valósítható meg, amilyent e kötetben is találhatunk.

Mi a kötet megjelenésének jelentősége, és milyen tanulságai vannak?

Tudományos jelentőségét azzal emelhetnénk ki, ha ismételten hangsúlyozzuk hogy régi lejegyzésű meséket közöl, s ment meg a pusztulástól. Ha erre nem hivatkozhatnánk, akkor joggal vethetné a szemére a kiadónak bárki, hogy hány kisebb-nagyobb mesegyűjtemény hever a nem eléggé méltányolt társadalmi gyűjtők följegyzései között talán örökre kéziratban. Csak ezekre aligha illik az itt közreadott mesék „régi" jelzője. Ha igen, akkor azok is megérdemlik, hogy a TIT megyei szervezete felkarolja, magáévá tegye kiadásuk ügyét.

Értékes vonásokkal egészíti ki néhány ismertebb néprajzkutatónk portréját, s mutat be eddig ismeretleneket, s ezzel hangsúlyozza a társadalmi gyűjtés nagy jelentőségét, s azt, hogy a társadalmi gyűjtők sokszor fölbecsülhetetlen szolgálatot tehetnek a tudománynak.

Sajátos értéke e hagyatéknak az is, hogy bepillantást nyújt Berze Nagy János munkálkodásának műhelytitkaiba. A kiadvány meséinek túlnyomó többségét Berze Nagy feldolgozta a *Népmesetípusok*ban. Tartalmi kivonatuk megismerhetővé vált, maguk a mesék azonban mindeddig hozzáférhetetlenek voltak.

Berze Nagy János ebben a kötetben is arról győz meg bennünket, hogy tudományos munkát nemcsak egyetemi katedrán s jól megszervezett tudományos intézetben lehet folytatni, hanem egy megye művelődését irányító vidéki hivatalban, sőt ismeretlen nevű faluk kis iskolájában is. Az érdeklődő pedagógusok megszervezésének, az apró gyűjtőmunka összefogásának, s a hivatali tennivalók ellátása mellett a tudomány szolgálatának a mestere, sőt mondhatnánk művésze volt Berze Nagy János.

A legteljesebb elismerés illeti a jó ügy szolgálatáért a kiadót, s a kötet szerkesztőit, *Banó Istvánt* és *Dömötör Sándort*, akik azon fáradoztak, — s nem hiába —, hogy a nagy áldozattal megjelentetett hagyaték egyaránt szolgálja a tudományt az egyre nagyobb eredményeket felmutató népmese-katalogizálást, — és a népköltészet tanítva szórakoztató műfajának ifjú és felnőtt kedvelőit. S ezzel egy lépéssel közelebb visz bennünket mindenfajta igazi néprajzi munkálkodás végső céljához, a népi-nemzeti kultúra nagy szintéziséhez. Ami azt jelenti, hogy a most alakuló új szocialista kultúránkat a nép műveltségének előre mutató biztos alapjain kell fölépítenünk. Létre kell hoznunk a népi műveltség legkülönbözőbb területekre szétaprózott, szétszórt elemeinek nagy szintézisét. Ezért igaza van Vargha Károlynak, aki az Előszóban azt írja: „Gazdag és népi gyökerű új kultúrához csak úgy jutnak el a népek, ha a jelen sikerült alkotásain kívül a múlt értékes alkotásait is átmentik a jövendő művelődési anyagába."

RÓNAI BÉLA

Készült 3000 példányban

60-3548 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső

FIATALOK

Papp Gábor Évszakok (vers) — — — — — — — — — — — — — — 71
Kökény László: Vallomás (vers) — — — — — — — — — — — — — 72
Mihalik Zoltán versei — — — — — — — — — — — — — — — 72
Régner Róbert: Iker lelkek lobogása (vers) — — — — — — — — — 73
Temesi József: Őrségváltás (elbeszélés) — — — — — — — — — — 74
Farkas Imre versei — — — — — — — — — — — — — — — — 81

DOKUMENTUM

Harcos Ottó: Vörösmarty Mihály ismeretlen levele Wesselényi Miklóshoz — — 82
Kopasz Gábor: Jókai-emlékek a Pécsi Állami Levéltárban — — — — — 85
Angyal Endre: Pécs és a horvát irodalom — — — — — — — — — — 87

VITA

Menyhárd Alfréd: Forma és korszerűség — — — — — — — — — — 91

JEGYZET

Fábián István: Könyvek a mai nyugati irodalomról — — — — — — — 95
Széljegyzet — — — — — — — — — — — — — — — — — — 99

SZEMLE

Bényei József: Galambos Lajos: Gonoszkátyú — — — — — — — — — 104
Tüskés Tibor: Szűts László: A Tejút mezőin — — — — — — — — — 106
Werner István: A Modern Könyvtárról — — — — — — — — — — 108
Vas Károly: A Magyar Tanácsköztársaság Pécs—Baranyai Emlékkönyve — — 112
Rónai Béla: Régi magyar népmesék — — — — — — — — — — — 114

KÉPEK

A címlaprajz *Soltra Elemér*, a belső metszetek *Diskay Lenke* és *Gerzson Pál* munkái.

A műmellékleten:

Dési Huber István: Öreg csősz
Dési Huber István: Talyigások
Szőnyi István: Anyám
Kelle Sándor: Székesegyház előtt
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva)*

8,— Ft

Pályázati felhívás

A Hajdú-Bihar megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága és a Debrecen mj. Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága felszabadulásunk 15. évfordulója tiszteletére különböző művészeti ágakban pályázatot ír ki.

A pályázat célja: művészi színvonalon ábrázolni a felszabadulás tényét, a szocializmus építésének eredményeit, különös tekintettel megyénk életére.

A pályázaton bárki részt vehet olyan művel, amely nyomtatásban még nem jelent meg, illetve tárlaton nem szerepelt, vagy az alkotó más pályzaton vele díjat nem nyert.

A pályázat jeligés. A beküldött pályamű mellé lezárt borítékban kell mellékelni a szerző nevét, foglalkozását és pontos címét.

A pályázatokat Hajdú-Bihar megyei Tanács VB Művelődési Osztálya címére kell beküldeni, a borítékon „Felszabadulási pályázat" jelzéssel.

A pályázatok beküldési határideje, irodalmi műveknél 1960. augusztus 20, képzőművészeti, népművészeti, iparművészeti alkotásoknál 1960. október hó 1.

Eredményhirdetés: 1960. november 7.

A pályázati ágak és pályadíjak a következők:

Elbeszélés, novella vagy irodalmi riport:

I. díj:	2000 Ft
II. díj:	1500 Ft
III. díj:	1000 Ft

Vers-ciklus, vagy verskötet (legkevesebb 30 vers):

I. díj:	4000 Ft
II. díj:	3000 Ft
III. díj:	2000 Ft

Képzőművészet (festészet, szobrászat, grafika):

I. díj:	5000 Ft
II. díj:	4000 Ft
III. díj:	3000 Ft

Népművészet — Iparművészet:

I. díj:	2000 Ft
II. díj:	1500 Ft
III. díj:	1000 Ft

Megfelelő színvonal hiánya esetén a díjak megosztásának, illetve visszatartásának jogát fenntartjuk.

A pályázaton díjat nyert irodalmi művek közlését, illetve kiadását elősegítjük, s a pályázati díj összegétől függetlenül a szerzők azokért külön tiszteletdíjat kapnak.

Debrecen, 1960. április 2-án.

Hajdú-Bihar megyei Tanács
Végrehajtó Bizottsága

Debrecen mj. városi Tanács
Végrehajtó Bizottsága

Jelenkor

A TARTALOMBÓL:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
FODOR ANDRÁS
BERNÁTH AURÉL
KOLTA FERENC
NÉMETH ANTAL
SIMON EMIL
SINKA ISTVÁN
SZÜTS LÁSZLÓ
TAKÁTS GYULA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR
ÍRÁSAI

HAGYOMÁNY * DOKUMENTUM
VITA * JEGYZETEK * SZEMLE
MŰMELLÉKLET

XIII. IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 4.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. 1960. III. évf. 4. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj: 48, —Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Fodor András: Át a tengeren (vers) — — — — — — — — — — — — 1
Pál József: Nem akartam látni az eget (elbeszélés) — — — — — — — 3
Lukács Miklós: Táj (vers) — — — — — — — — — — — — — — 9
Bárdosi Németh János versei — — — — — — — — — — — — — 10
Hajnal Gábor: Esengve (vers) — — — — — — — — — — — — — 12
Bernáth Aurél: Az út és megérkezés Bécsbe (regényrészlet) — — — — — 13
Arató Károly versei — — — — — — — — — — — — — — 26
Simonyi Imre: Óda az első tavaszi napsugárhoz (vers) — — — — — — — 27
Makay Ida: Futballmeccs (vers) — — — — — — — — — — — — 28
Kolta Ferenc: Kodolányi János (tanulmány) — — — — — — — — — 29
Sinka István versei — — — — — — — — — — — — — — 35
Bertha Bulcsu: Elakadnak a vonatok (elbeszélés) — — — — — — — — 37
Csányi László versei — — — — — — — — — — — — — — 42
Galambosi László versei — — — — — — — — — — — — — — 43
Endre Károly: Görzi elégiák — — — — — — — — — — — — — 45
Balogh László: Csokonai Pozsonyban — — — — — — — — — — — 48
Beney Zsuzsa: Katherine Mansfield (tanulmány) — — — — — — — — 49
Francia költők. *Stetka Éva* és *Timár György* fordításai — — — — — — 56
Simon Emil: Az özvegy (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 60
Balogh László: Találka (vers) — — — — — — — — — — — — — 67
Vihar Béla: Lao-ce a Törvényről (vers) — — — — — — — — — — — 68

Fodor András

Át a tengeren

1

Előbb a szerető karok
ölelő pántja nyílik, — elereszt,
aztán az ismerős szavak,
az anyanyelv határa,
és végül elereszt a föld:
vízpartot ér a völgyön, hegyen át
nyilalló páros csattogás,
a vasveretű pálya.

2

Ez hát a fenségesnek áhított
tágölű tér, a csupasz ismeretlen!
Messzi világok pillérei közt
függök a hánykolódó zöld elemben.
De hova lett a boldog diadal? ...
A nagy hajó szép kosarába zárva
szorongva állok, mint a száműzött,
ténfergek, mint a tehetetlen árva.
Körüskörül a homorú falak
lakkos nyugalma vigyorogva lángol;
perzsel a szégyen: nincs hova legyek
rézrudas lépcsők labirintusából!
Csak járok rajtuk téveteg le, föl,
nincsen helyem, hol csillapodjak végre,
kapkod szemem az örömök után,
s leránt a gond, a vádak szövevénye.
Mert kevés volt a képzelet, a vágy,
megélni ezt, amikor összecsattan,
körémsürül a száz-színű világ,
s állok után a nyüzsgő áradatban:
turbános hinduk, szálas törökök,
a göndör négerek, a kis japánok,
a gyérszakállú arabok között
idegenebbet, mint én, nem találok.
Ők ismerik a tajtékos utat,

Csak látnátok, nyavalyások! Kirágna benneteket a sárga irigység. S arra gondoltam, hogy fog majd ragyogni az a két fekete bogár, ha találkozunk, hiszen három hónapja nem láttuk egymást.

Másodszor le se mosdottam. Amikor a nyakamat töröltem, törölközőm szürke lett a pórusokba rakódott gumiportól. Vihetek magammal két fehér inget is, mert amelyikben utazom, fekete lesz a gallérja estig.

A tükörbe belemosolyogtam fésülködés közben. Orrom mellett két kis anyajegy volt s azokat szokta becézgetni szájával a Feketehajú. Ezen csak mosolyogni lehetett.

Kiléptem a fülkéből.

Ott ácsorogtak falnak dőlve a többiek. Szemükben gyanakvás volt, azt hitték, kifőztem ellenük valamit. Stiglic szemembe fújta a füstöt, én azonban csak köszöntem:

— Na, szevasztok.

Volt aki köszönt, volt aki újra dünnyögni kezdett.

De ki törődött most ezzel.

Lakásomon gyorsan végeztem a csomagolással. Csak az aktatáskát vittem magammal. Vasárnap az estivel vissza kell jönnöm. Pedig de szívesen maradnék. Kimennék a Feketehajúval mindennap az Ér partjára, messze a várostól, oda, ahol koratavasszal jártunk. Még hófoltok voltak, de pelyhezett a barka. Méheket is láttunk. Az egyik jóállású fűzbokorról vesszőket vagdostam és a déli oldalán földbe szúrtam valamennyit. Megerednek s micsoda lakásunk lesz: zsenge vadlóherből, vagy kaszálás után illatos szénából a padló, fűz zöldjéből a fal s az ég kékjéből a mennyezet. Egyszer jártunk arra, júniusban. Holnap biztosan oda megyünk.

Aprópénz csörgött a zsebemben jegyváltás után. Befurakodtam a pavilon előtt topogó átizzadt tömegbe. Újságot vettem, meg cigarettát. Rágyújtottam és kisétáltam a váltók közé. Tudtam, hol áll szombatonként a vonat. Volt még üres hely az ablakok mellett is. Kiválasztottam, ahol nem ér majd a huzat s olvasni szerettem volna. Csak a nagybetűs címeket futottam át és összehajtogattam az újságot legyezőnek. Átizzadt a kocsi a napon, s mintha kemencében lennénk, amelyikből kiszedték a kenyeret. Hiába húztuk le mind a két oldalon az ablakot, az augusztusvégi nyár levegője nem akart megmozdulni. Végre betoltak bennünket az állomás elé, s bár ülőhely nem volt, nagyon sokan szálltak fel. Kihajoltam az ablakon, figyeltem az indító tisztet. Amikor felemelte tárcsáját, kékebb lett a motor alatt kiáramló gáz, és a kerekek mozdulását megéreztem arcomon is. Az átjárónál már száraz volt mellemem az ing.

A városszéli építkezés fölé négy daru tartotta az eget, mozdulatlanok voltak, hétfőig befejezték a munkát. Találgattam, hogy novemberben a Feketehajú melyik ablakból integet utánam, ha munkába megyek, mert vállalatunk itt kap öt lakást, és az egyik a miénk lesz. Régóta tervezgettünk és csak erre vártunk. Kovács Dénesné lesz a Feketehajúból. Egyszer le is írta próbaképpen náluk januárban az ablak párájára. Igaz, gyorsan letörölte, de az anyja is látta.

Szomszédaim ultizni nógattak, s beszálltam harmadiknak. Rövidesen belebuktam két betlibe, s elfogták egy piros ultimat. Untatott a játék, nem is tudom, miért kezdtem el, de nem akartam abbahagyni. Ne mondják, hogy sajnálom a pénzemet. Mert vesztettem. Néha-néha visszajött valami, s aztán öt-hat körben egy partit se nyertem.

— Szerencsés a szerelemben — vigasztalt a bányász.

— Inkább mind a kettőben az legyen az ember, igaz? — nevetett a betonszerelő.

Később sört ittunk. Hamar a fejembe szállt.

Emiatt-e, vagy annyira belemelegedtünk a játékba, hogy nem vettem észre az ismerős vidéket, majdnem tovább vitt a vonat. Mozgó kocsiról ugrottam le.

Hazamentem előbb. Meg akartam mosdani és tiszta inget váltani. Éreztem, hogy a nyakamhoz tapad az ing gallérja.

Anyám nagyon örült. Kérnem sem kellett, készítette a mosdóvizet és törülközővel a kezében mellettem állt, míg nem végeztem. Gyereknek tartott még, s egy kicsit annak is éreztem magamat közelében. Most is, ahelyett, hogy átadta volna a kendőt, törülgetni kezdte nyamakat.

— Elmégy?

— El, el — vettem ki a kendőt kezéből.

Nem beszéltünk arról, hogy hova. Tudtuk mindketten.

— Egyél előbb, biztosan éhes vagy.

— Majd náluk — néztem rá mosolyogva.

— Legalább egy kis befőtt levet igyál szódával, jól hűti az embert ilyenkor — s már hozta is, mintha csak előkészítette volna.

Valóban jól esett.

— Megsütök három tojást — nyitotta ki a kredencajtót s leguggolt, nekem hátat fordítva. — Vacsorázz meg — szöszmötölt tovább. Valahogy nehezére esett, de mégiscsak ki kellett mondania: — Elutazott tegnap s azt üzeni, holnap délelőttre vár.

Felállt, s mintha megkönnyebbült volna. Odament a tűzhelyhez, de nem nézett rám. Sohasem tudott a szemembe nézni ilyenkor, ha másik ember miatt szégyellte magát.

Leültem az asztal mellé. Koccant a tojáshéj a tányér szélén, sercegett a zsír, kavart a villa. Hogy kész lett, odatette elém. Volt kovászosuborkája, abból hozott. Kenyeret maga szelt. Csak amikor enni kezdtem, akkor ült le.

— Hogy utaztál? Tízóra tájt felér a hűvös a rétről, alhatsz nyitott ablaknál.

— Az jó lesz.

Ilyesmiről beszélgettünk, míg meg nem ettem a vacsorát. Utána kimentem az udvarra, kihoztam a faházból egy tuskót és letelepedtem. Konyhánk ablaka világos maradt, anyám biztosan mosogatott. Sötét volt a ház, mikor tizenegy felé bementem. Zajtalanul nyitottam ki a szoba ajtaját, az hittem alszik. Ült az ágyában felpolcolt párnákra dőlve. Ruhástól feküdtem le a megvetett díványra.

— Biztosan rokonokhoz utazott.

Anyám nem szólt, pedig nagyon jólesett volna, ha megerősíti.

— Kissékhez utazhatott, nem volt ideje már írni s azért jött megmondani magának — s beszéltem, mert ha hallgatok, szemeimből kiszökött volna a könny.

Anyám csak ült s vád volt a hallgatása.

Később levetkőztem. Öreg falióránk lassan mérte az időt s kongatott néha. A fél hármat még hallottam, s mikor felébredtem, fél nyolcat mutatott. Anyámra gondoltam. Nekem adott igazat, szeretetből. Micsoda lány lehet az, aki nem várja meg a fiát s itthagyja egyedül egy estére.

Kint a konyhában várt a mosdóban a víz és az asztalon a reggeli.

— Siess csak — fogadott — azt is izente, hogy korán menj — és hirtelen elhallgatott, a tűzhelyhez fordult, megérezte, hogy nem hiszek szavának. Bement takarítani és nem jött ki, a nyitott ablakból szólt utánam.

— Hazajössz még?

— Igen — és lehajtottam a fejemet.

Régi barátommal találkoztam a főutcán. Keresetemről érdeklődött előbb, meg új helyemről, de később már nem tudtam, mit beszél. Ránéztem és mögötte egy elsuhanó buszt láttam, embereket, akik a tulsó oldalon sétáltak. Amikor rájöttem erre, elvörösödtem. Nem tudom, hogy váltunk el.

Feketehajúék kapujában megbolondult a szívem. Felkúszott a torkomba és ott dobogott. Lassan mentem keresztül az udvaron, megálltam az egyik rózsatőnél, két vadhajtást letörtem róla, de végül mégis odaértem ajtójukhoz. Kopogtam.

— Tessék.

Benyitottam és ott állt előttem rövid, egészen rövid hajjal a Feketehajú. Motyoghattam valamit.

— Na, nem tetszik? — villant rám a szeme és megfordult, hogy láthassam hátul is a haját.

— De tetszik. Szép vagy.

— Hogy mondtad? — perdült vissza.

— De tetszik. Szép vagy — ismételtem meg ugyanazzal a hangsúllyal.

— Te, undok — biggyesztette el a száját — tudom, hogy szép vagyok.

S duzzogott, én meg leültem a kisszékre. Olyan hangulatban voltam, amire azt szokta mondani, hogy gőgös vagyok. Pedig csak fájt, hogy levágatta szép, hosszú haját.

— Gyere — enyhült meg — menjünk ki a rétre.

— Most?

— Igen. Legalább előbb túl leszünk rajta.

Igaza volt. Mielőbb túl kell esni ezen az ideges hangulaton. Ha maradunk, tán az egész délelőttöt elrontjuk.

Kint az udvaron megmutattam a rózsát. Megnéztünk egy másik tövet, azon is volt vadhajtás. Elmagyaráztam, hogy vágja majd vissza, ha elnyílott.

Pár centivel csak, de hátrább igazítottam a lépéseimet az utcán. Vállára omló haja helyett — amelynek sátrában elégszer megbújt arcom, ha fölém hajolt a réten — kis csutak volt csak, vagy még az se. Észrevettem, hogy a szeme sarkából figyel. Igyekeztem közömbös maradni. Mentünk csak és nem volt szavunk.

— Ismered ezt? — téptem le egy boglárkát, amint a vasúti töltésről gyalogúton betértünk a fű közé.

— Nem.

— Pedig már mutattam régebben.

— Akkor se ismerem.

— Hát ezt? — kérdeztem letépve a térdig érő zsályát.

— Azt se. De leszakíthatod szálanként az egész rétet, semmit se ismerek.

S mert másról nem tudtam beszélni, inkább hallgattam.

— Ne menjünk tovább — állt meg hirtelen.

— Nem megyünk ki az Ér mellé? — néztem a szemébe.

— Nem.

S leült a fűbe, én meg álltam kis ideig, majd hanyatt feküdtem.

Pacsirta csattogott felettünk, azt kerestem szememmel.

— Nem szeretlek — mondta minden bevezetés nélkül, miközben két százszorszép kelyhét tépdeste.

— Hallod? nem szeretlek — ismételte meg türelmetlenül, mert nem válaszoltam.

— Nézd — könyököltem fel — miért bántasz újra? S most tudatosan. Azért mondod, mert fájdalmat akarsz okozni?

— Dehogy akarlak kínozni. Komolyan beszélek. Tudod, hol voltam tegnap este? Nem Kisséknél, ahogy gondolod. Bár te azt is szentségtörésnek vetted volna. Táncoltam az este.

— Mondd már, nem Kisséknél voltál, hanem táncoltál — tértem vissza közömbös hangra s vártam, hogy minden pillanatban sírásra omlik ellenállása.

— Bizony, táncoltam és jól éreztem magam.

— Biztosan jó volt a zene is.

— Nagyszerűen játszottak, és egyetlen egyszer sem gondoltam arra, hogy te az ágyadban fekszel fáradtan és rám gondolsz.

— A partnereddel beszélgettél.

— Hozzá bújtam.

— Hozzá bújtál — biggyent gúnyosra a szám.

— Most már elhiszed, hogy nem szeretlek?

— Nem.

— Akkor se — s közben felállt — ha most itt hagylak?

Én is felálltam.

— Nem tudsz elmenni.

Farkasszemet néztünk és megindult hátrálva.

— Látod? elmegyek

— Visszajössz magadtól.

— Csak hidd. Akkor se, ha könyörögnél.

— Én? könyörögni?

Megláthatott valamit a szememben, mert megfordult és futásnak eredt.

Húsz métert is futhatott, amikor utána loholt a hangom.

— Feketehajú, állj meg, hallod, ne menj, gyere vissza, Feketehajú...

Megállt és még egyszer szembe fordult velem:

— Ne idegesíts, hidd el, nem szeretlek.

S megindult. Most már lépésben.

Elfordultam s félhangosan, esztelenül dönnyögtem: — Menj csak, menj, te kis... — nem mondtam ki, amit gondoltam.

Majd lefeküdtem újra a fűbe. Karommal eltakartam a szememet. Nem akartam látni az eget. Megértettem, hogy min akart mielőbb túllenni.

Anyám szemét még sohsem tudtam bekötni. Második mondatával már faggatott, amikor hazaértem.

— Összevesztetek?

— Igen — sóhajtottam.

— Talán nem Kisséknél volt?

— Táncolt.

— Kivel? — jött közelebb hozzám.

— Nem tudom. Valakivel és kész. Ne foggasson!

— Jó, nem faggatlak. Hoztam egy kis üveg sört, be is hűtöttem. Sonkát sütök, mindig kívántad utána a sört.

Asztalhoz ültem és néztem a cigarettám füstjét.

— Mikor utazol vissza? — kérdezte, míg szelte a sonkát.

— Most — álltam fel.

— Igyál legalább egy pohárral!

— Majd kint az állomáson — csókoltam meg kétoldalt az arcát.

Nem marasztalt és a kapuban még egyszer megkérdezte:

— Végleg összeveszteték?

— Végleg. Nekem nem kell az olyan, aki táncolni jár, amíg én érte is dolgozom.

Nem tudom, miért így mondtam, hiszen kiabáltam utána, hogy jöjjön vissza.

— Nagyon vigyázz magadra, fiam — búcsúzott — és írj gyakrabban.

— Írok, anyám, írok — és gyorsan elléptem, mert megláttam, hogy a szeme sarka csillog.

A sarokról még egyszer visszanéztem. Ott állt és intett kezével. Én is intettem.

Másnap, alig kezdtük meg a munkát, a kraccer elkapta a kezemet. Csúnyán végigszabta a jobb csuklómtól a hüvelykujjam felső ízéig. A műhelyvezető szentségezett, én meg leültem az egyik hokedlira és folyattam a véremet a padlóra. Hegedüs Satya végre behozta a nagy mentőládát. Úgy-ahogy bekötöztek.

— Gyere, beviszlek a motorommal a klinikára — tette rá a kezét vállamra Stiglic.

— Jó, de siess, mert nagyon fáj.

S amikor a műhely elé pöfögött, felálltam. Az ajtóban azonban megszédültem. Stiglic észre is vette.

— Ne hívjuk inkább a mentőket?

— Hagyd csak. Ne félj, nem esem el.

— Jól kapaszkodj belém — szólt hátra, amikor mögé cihelődtem.

— Indíts és húzd a csíkot.

— Ölelj át a bal kezeddel.

— Tedd már be az elsőbe, mert bemegyek gyalog.

Végre indított. Foki bácsi, a kapus, előjött a zajra, de Stiglic nem várta meg, míg kinyitja a nagykaput. Kihajtott a gyalogjárón.

— Kiadta az utadat, mi? — kiáltott hátra fél szájjal.

— Bámult bennünket az egész társaság — tértem ki.

— Láttam, hogy valami bajod van — harsogta ismét.

Ott álltak valamennyien a műhelyajtóban.

— Hej-jajj! — csóválta meg a fejét.

A klinikáig csak egyszer fordult még hátra. Azt kérdezte, mit szólok a motorjához. Majd megállt, zsebre vágta a slusszkulcsot és felkísért.

Azonnal bemehettem a kezelőbe, ahol leszedték kezemről a kötést. Három injekciót kaptam. Bebugyolálták vattával a sebet és kiküldtek a folyosóra, hogy majd kiszólnak értem. Stiglic ott ült a padon. Mellé telepedtem. Cigarettát dugott a számba és meggyújtotta.

— Fáj?

— Már nem.

— Jól megjártad.

— Meg.

— Mert kiadta az utadat, mi?

— Nekem? — nyomtam meg a szót.

— Na ná, tán nekem.

— Ide figyelj, nekem még nem adta ki lány az utat.

— Hát akkor miért lógott az orrod reggel?

— Nem lógott. Másnapos vagyok, de nézd, elmesélem neked az egészet. A vonaton megismerkedtem valakivel. Rokonlátogatóba ment. Megbeszéltük, elmegyünk táncolni. Anyám otthon megemlítette, hogy a Feketehajú kiment busszal a nagynénjéhez és csak vasárnap jön haza. Kapóra jött. Visszafelé is

együtt utaztunk, és nyitva volt a Pálmaház. Reggel zsongott még a fejem és figyelmetlen voltam.

— S mi van a Feketehajúval?

— Mi lenne? Te mit szoktál ilyenkor csinálni, ha új nő van a láthatáron?

Nyílt a kezelő ajtaja és beszólítottak. Felálltam, de visszanéztem még Stiglicre. Cinkosan mosolygott.

Ez rendben van — gondoltam, míg az orvos leszedte a vattát. Nyugodtan tartottam a kezemet, nem éreztem fájdalmat. Pedig vésték is.

Stiglic megvárt és hazavitt.

— Szevasz, föl a fej! — búcsúzott.

— Köszönöm, hogy elhoztál.

— Klassz gyerek vagy. Én is dobom a nőt, ha jön egy jobb — s kacsintott hozzá.

S nevetett, mikor elviharzott.

Hát igen, klassz gyerek vagyok.

A lépcsőn dúdolni kezdtem az aláfestést. Ahogy ők szokták. Két hangra.

— A szeme...

— Bizony, bizony...

— A szeme... Bizony, bizony...

Szobámban ledőltem a díványra. Kimerült lehettem, mert elaludtam. Arra ébredtem, hogy cudarul fáj a kezem. Háziasszonyom adott valami fájdalomcsillapítót, de nem használt. Lementem a sarki fűszerboltba, vettem fél liter rumot. A dugót benyomtam a fogkefém nyelével és jót húztam belőle, mielőtt visszafeküdtem, az üveget oda készítettem kezem ügyébe.

Hivatlanul jelent meg a Feketehajú. Csutak hajjal és azzal kezdte, hogy nem szeret. S mikor már elment és én is utána küldtem a magamét, visszacitáltam. Közben ittam és újra eljátszattam vele mindent. Magammal is. Harmadszorra nem hagytam szóhoz jutni. Megmondtam neki, hogy nem szeretem. Menj csak, menj — biztattam — nem kellesz, én klassz gyerek vagyok.

Rendszeresen jártam kötésre és szépen gyógyult a sebem.

Lukács Miklós

Táj

Kis nyírerdő, faluvég, árva gém,
az út kolompszóval nyájat terel,
messzi pásztorok unokája — én
e táj tenyeréből indultam el, —
béna szélmalom hüpped szárnytalan,
a fán, az a varju látta talán,
itt hullatta verítékét hajdan
töviskoszorús béres nagyapám.
Itt bandukolok, — szelíd dombokra
halkan ha nyárfa sóhaja zizzen,
rájuk gondolok, volt pásztorokra
s a tájba pipacsként hull el szívem.

Bárdosi Németh János versei

Nyári kert

Boldog, kinek kis kertje van,
a kertben bokrok, lombos fák,
lubickolni nyugalomban
és amíg friss habok mossák
a kertet, fröccsel, verssel úgy
vigadni, hogy majd jól aludj.

Jól aludj, ha a Nap tüzel
indián bőröd vad parázs,
lomb-ággal és lenge fűzzel
megenyhít majd az elalvás,
nem bánni semmit, csak a jót
ne lopják meg kalóz hajók.

Horatius, óh mintakép,
minek meséljem: álom ez,
az ég csak ritkán tiszta-kék
és kis folyó se csörgedez,
kertem sincs és a nyugalom
nem enyhít meg, ha nyughatom.

Bérház, nagy szürke tömb nekem
ahol kimérve otthonom,
s csak álmaimban képzelem
fák lombját szívemre vonom,
rög, rügyek, rigók, csobogás,
bizony, csak fájó álmodás.

Egy hétig, tíz napig talán,
ahogy üdültem, láttam így,
holnap már, minek mondanám,
a zordon hivatal irigy
rohama vár, hogy eltemet
eget, dalt, lombos kertemet.

De versbe-rántva itt marad
egy zug, egy fütty, egy rebbenés,
ahogy zengtek a madarak,
s föléled újra a mesés
liget, kert, víz, tücsök-dalok,
míg némán munkába kapok.

Unokaöcsém házára

Mikor megpillantottam a völgyben,
falu alatt,
a réten
piros-tetős új házadat
ahol ezerévig vadsóska hajladozott,
égerbokrok
és pocsolyák ezüstje,
s te, ahogy vezettél
a sok nyers-falú ház között,
számbavetted a gondot,

mit asszonyoddal osztottál meg,
a megfogott fröccsöt,
kuglipartikat,
a falusi ember örömét,
s láttam erős kezedben a kaszát
a suhogó szél erejével dacolni,
és kicsi lánykád piros képét
ahogy fogja most kezemet,
s te kísérsz,
mutatod az új kincset,
egy új világ örömét,
nem zsuppal-rakott vályogfalat,
téglás, többszobás házat
esslingeni redőnnyel,
akkor megértem,
hogy ez a regiment-ház
mutat valamit,
ledőlt a jobbágy-szobor,
melyet nagyapám illusztrált,
ahogy állt
a vén szilfa alatt
kezében rongyos urodalmi ostorával,
mozdult a világ,
bizony öcsém,
holt anyám rokona,
csak vigyázz,
az udvarod sivár ugarára
fa kell,
fák, bokrok, virágok ezre,
a gond mellé nevetés,
szagos szekfű az ablakba,
este pohár bor,
lesz, tudom,
tükrözi mosolyod,
feleséged komoly barna szeme,
gyermeked kéz-melege,
úgy lépem át küszöbödet,
mint Árpád Vereckénél a határt:
nyugtalan század:
légy nevelője te,
hona és otthona,
aki most küzd,
népemnek legyen embersége,
emberségemnek népe,
emelje magasra a munka,
a százszor szent verejték,
és dalomat dúdolja a gyermek,
aki most kezemet fogva
új ház küszöbére lép,
és egykor ő örököl mindent.

Hajnal Gábor

Esengve

Almafa, nyisd ki
gyenge virágod,
nem jön a dér már, —
nézlek esengve.
Április önti
rád sugarát és
langyos esőcske
fürdeti ágad.

Almafa, — egykor
észre se vettem,
hogyha kibomlott
habpuha szirmod,
most meg a vágyam
sürgeti bimbód.
Almafa, szépség,
öntsd sugarad rám!

Állok a dombon,
tétova léptem.
Fellegek úsznak,
gyöngyszínű selymük
hívja szemembe
régi tavasznak
tűnt örömét, de
rebben az emlék.

Sóhaj e vers csak,
könnyű, iramló.
Almafa, szépség,
öntsd sugarad rám ...

Bernáth Aurél

Az út és megérkezés Bécsbe*

A hajóút

Ezerkilencszázhuszonegy október 21-én indultam egy dunai hajóval. A nagy, két-kéményes Szent István járta akkor ezt a vonalat. Rudi kísért az állomásra. Szomorúak és bizakodóak voltunk. Szomorúak, mert elválunk, bizakodóak, mert úgy éreztük, hogy sorsomban valami előremegy.

A hajó este hatkor indult. A ködtől alig lehetett látni. Rudi még a váróteremben egy kis borítékot tett a zsebembe, de mondta, hogy csak a hajón nyithatom ki. Egy ötdolláros volt benne, ahogy kiderült.

— No, Isten veled.

— Jövök utánad, ahogy lehet.

Jegyem a harmadik osztályra szólt, a regényekből oly jól ismert fedélközre, mely elég barátságtalan terep egy huszonnégy óráig tartó utazásra. Ennyi ideig tartott a hajóút Bécsig, menetrend szerint.

A fedélköz, ahogy tudjuk, a magyar hajókon mindjárt a bemenettel szemben terül el és két része van: egy védett és egy nyitott. Az utóbbi a hatalmas kémények tövében a tulajdonképpeni rakodótér. Ami express árut a személyhajó magával visz, ládák, kosarak, itt szoktak heverni egymás hegyén-hátán, rossz idő esetén ponyvával borítottan.

A fedett részben elhelyezkedni nem volt sok kedvem. Ez tulajdonképpen egy olyan átjáró volt, bár fedett, de ajtó nélkül. Rosszul világított mélyedésében már sokan ültek, kofák, hatalmas batyukkal, és más szegényemberek, akik már az indulásnál az éjszakai alvásra próbáltak kisebb előnyöket kivívni maguknak, a fal melletti szűk padokon. Így tehát inkább a kémény mögé, a szabad ég alá tartottam a ládák közé. Valahogy sikerült is egy elég védett mélyedést találnom, méghozzá olyat, ahol a kémény testéből áradó meleg is elért.

Gyönyörű — gondoltam. Mint egy páholyból nézem végig az utat. A ködszitálással nem sokat törődtem. Vastag átmeneti kabátom volt, melyet kevéssel azelőtt szereztem éppen Kaposban, anyám szomszédjától, az öreg Lovinusz nénitől. Az ő boldogult férjéé volt, aki valaha mint fuvaros kereste kenyerét. Hogy az üzlet könnyebben létrejöjjön, Lovinusz néni arról biztosított, hogy férje esőben-hóban ebben a kabátban fuvarozott. Csodás mogyorószínű volt, s majd

* Részlet a szerző közeljövőben megjelenő önéletrajzi regényéből.

a bokámig ért. Szépséghibájául csupán annyit róhattam föl, hogy éppen a frontján számos molyrágta lyuk éktelenkedett.

Oly szép a magyar hajókon az, hogy a hosszanti folyosókról kényelmes lelátás kínálkozik a gépházakra. Órákig tudtam mindig csodálni a hatalmas dugattyúkat, amint kapcsolt alkatrészeikkel forgatóerővé alakítják át a gőz nyomását, s hogy a kis olajozók kellő időben leadják cseppjeiket a vájatokra, vagy az U-alakú tengely surlódó gyűrűire. Mivel a mozgató erő nem érzékelhető, hosszabb nézés után a dugattyúk mániás kevergése misztikussá válik, éppen olyan megoldhatatlan rejtéllyé, mint a szívdobogás. S még a két tányérsapkás gépmester is — annak ellenére, hogy egyik közülük talán éppen újságot olvas a jól világított asztal előtt —, elveszik földi jellegüket és egy olyan mechanizmus alkatrészévé válnak, amely inkább a csodával mint a valósággal rokon.

De miért ily lassan járnak most a dugattyúk? Az egyik gépmester állandóan az indítókar előtt áll, s figyeli a kapitány üzeneteit, amiket egy csengőjelzéssel ellátott, rovátkolt, óra-alakú műszer közvetít. Persze: köd van.

Kimentem a szabad ég alá, éppen akkor haladtunk át a Margit-híd alatt. Ezt is inkább csak a híd ívéről visszaverődő erősebb sustorgásból következtettem. Annál szebb! — gondoltam. Ilyen ködben még úgyse utaztam.

A város mintha minden erejét összeszedte volna, hogy fényeivel a ködön áthatoljon. Kevés eredménnyel. Mindössze talán a part melletti részen keveredett valami enyhén sárgás árnyalat a fekete-szürke gomolygás gőzeibe, sejtetve inkább, mint bizonyítva, hogy az a színárnyalat az utcák lámpáitól származik.

Időnként erős reflektorok kattantak föl a hajó két oldalán. A fénysugár először a hajóhoz közeli vízfelületen pásztázott át, felfedve a folyó áramlásának csavaros vonulatait, majd kissé magasabban a partot kutatta. S mivel még a Margitsziget mellett haladtunk, ahol szűk a meder, átsejlett valami a töltés köveiből.

Hajónk bizonyos időközökben dudált is. Épp a felettem ágaskodó kémény oldaláról jött a hangja, s a duda szerkezetéből ilyenkor kitóduló gőz vízzé vált cseppjeit gyakorta éreztem a kezemen. A mély hang erőt és határozottságot sugárzott szét az omlatag környezetben. Mintha más világból jött volna, méghozzá alvilágból, ahonnan végre feltörhetett, hogy rendet, bizonyosságot teremtsen erejével, vagy hogy tiltakozzék a sötétség és bizonytalanság ellen, amit itt a föld felett talált. Érezhetően terjedt a hang. Mintha tapogatta volna a folyón túli tájrészeket is, hogy sík fölött halad-e át, vagy hegy állja-e útját.

Így haladtunk a kattanó fénysugarak és az erőt adó csodás mély búgások között. Már Újpest fölött lehettünk, mert az oldalakról elmaradt a sárgás ködszíneződés. Koromfekete éjszakába kerültünk.

Vándor Mária arca merült fel akkor hirtelen bennem. Egy nappal azelőtt ismertem meg éppen. Szüleihez mentem föl, hogy nincs-e üzennivalójuk Géza fiúknak, aki az előző évben menekült Bécsbe. Szerény viszonyok közt élő kis családot találtam otthon, éppen ebédnél ültek. Hívtak, tartsak velük. Így kerültem az asztalnál szembe Máriával. Lenyűgözött a szépségével. Éppen csak túrkáltam a tányéromban, nem tudtam szememet levenni róla. Édes, igazi Mária arca volt, szerény, sugárzó, tiszta. Élesrajzú szem, csodásívű szemöldök. A klasszikus metszésű orr és az érzékiségtől mentes száj talán valami diakonissza jelleget is adott neki, mert úgy éreztem, hogy szépségének nincsen öntudata. De mégis kirítt a környezetből és minden figyelmet magára összpontosított. És éppen ez a papnői, vagy női rejtélynek kutatgatása teszi ilyenkor olyan szenvedélyessé érzékeinket. Mintha az arányt azonnal el kellene dönte-

nünk, hogy milyen fokú a női, ami vonz, s mily fokú a papnői, amit csak tisztelni tudunk.

Úgy éreztem akkor, mintha Mária várna valamire. Hogy előtte van még a szerelem minden rezdülése, de nyitott a szíve a befogadásra.

Már nem emlékszem miről folyt a szó, köznapi dolgok lehettek, meg aztán egy percre se maradtunk egyedül. De még a családi kör és az ebédi alkalom könnyen kiszámítható gondolatcseréje közben is éreztem, hogy jelentek valamit neki.

Röviddel az ebéd végeztével búcsúztam. S másnap ott a hajón, abban a koromfekete éjszakában, mintha világított volna az az arc. A sugárzó, fényes emlék, mely akkor még friss volt, szinte elém rajzolódott a sötétben.

Vegyük elölről — gondoltam. Hogy is volt? Milyen volt? A szem... Félénk? Nem. Meleg? Inkább csak annyi, hogy: jelen vagyok. Szemöldök? Röppenő, ívelt. Homlok? Tiszta és egyszerű. Haj?... Ni, erre csak most gondolok. Milyen is volt? Barna... középen választott. Nem is lehetné más neki! Igen, de ha rendkívül sima és fényes a haj, s ha mereven szalad le eltakarni a fél fület, ez csak papnői vonás lehet. S az övé milyen volt? Egészen eltakarta a fület, és ami úgylátszik fontos, a választéknál, a két szárny mintha kicsit előre is ugrott volna. Igazában nem tudtam visszaidézni pontos rajzát. Miért? Csak a szemét, száját figyeltem?... De nem is a száj... Inkább az érdekelt, hogy miként beszélt ez a szoborszépségű arc.

Megfeszítettem minden érzékemet. Vártam és figyeltem ott a ködben az elém rajzolódó szellemarcot. Hogy mozduljon, hogy élet kerekedjen belé, amiből talán most már többet megtudhatok. De nem mozdult. Úgy viselkedett mint egy ködlő régi emlék, amely már összezsugorodott és levetkezte magáról az élet rezdüléseit, hogy lényének csak a gyökét mutassa.

S ekkor a hajó oldalán a reflektor fénye kattant, s bár hozzám csak a visszfény derengése ért el, mégis mintha általa elmosódott volna előlem a jelenés. Utána — az újra beálló sötétben — csak az áthatolhatatlan semmi maradt.

*

Ahogy mondtam, Mária fivéréhez, Gézához vittem üzeneteket és egy kisebb élelmiszercsomagot is.

Gézát 1919 óta ismertem. Rudi hozott össze vele, kinek a gimnáziumban osztálytársa volt. Noha Rudi, Stirner iránti rajongását az 1919-es kommün mintha valami pozitív előjelű tartalommal töltötte volna meg, szíve mélyén ott volt a kétkedés és az örök máshová-kivánkozás. Micsoda kavargás dúlt benne az ellenkező előjelű filozófiai diszciplinák hatásaként! Hol az anarchista zárt egyéniségének hűvös egyedülléte és független kritikai szelleme, hol az új, szocialista társadalmi rend ködképe lelkesítette, melyben, magátólértetődően, az emberek egymásmellé-rendeltsége lesz jellemző. Ez az összeütközés benne csak cinizmust szülhetett, amit olyan szellemi magatartásnak gondolhatott, ami éppen azért, mert helyét nem találja, heroikusabb a mindennapinál.

Rudi így mutatta be nekem Gézát: — Ez itt Marx földi helytartója. Kívülről tudja a „Tőké"-t. S most tanulja Engelst hátulról visszafelé.

Géza szerényen mosolygott. Imádta Rudit, mindent eltűrt tőle. Ő már rendíthetetlen volt hitében és mint ilyen, alázatos. Mint aki korán megtalálta útját, melyet egész életében járni fog, csak egy gondja volt, tölteni, döngölni, erősíteni ezt az utat. Könyvek nélkül a hóna alatt alig volt látható. A világ neki egyszerű lett, mert az előző filozófiák már avult tünődésekké váltak számára, a

kozmogonia pedig, Isten létének kiiktatásával, csak annyi gondot okozott, amennyi a célszerűség elvébe belefért. Géza típusa volt a fiatal elmélkedő forradalmárnak, aki, noha iskoláiban az európai múlt vallási, filozófiai kultúrájának inkább egyhelyben topogó mint valamilyen irányban haladó öröksége terhét szívesen vette magára, de az új felismerés hitté-válása percében ezt a terhet oly könnyen ejti le válláról, mintha az sosem lett volna az övé. Mint a gyík, ha avult bőréből kibújt, megkönnyebbülten és vidáman nézelődött az alakuló új világban.

Géza volt a bécsi út egyetlen szilárd pontja, noha ő már egy évvel a kommün után emigrált; így ismeretségünk nem tekinthetett vissza valami nagy múltra. Nem is leveleztünk közben. Annyit mégis tudtam, hogy pár napra meghúzhatom magam nála, ha benyítok hozzá.

A hajó lassan dohogott előre a ködben. Egy matrózt kérdeztem meg, hogy hol lehetünk. Ha ő azt tudná, — válaszolta. Mindegy. Mentünk.

Mit vártam Bécstől?

Nem állíthatom azt, hogy Európa meghódítására indultam azzal a két tekercscsel, amelyik az oldalamnál meredt a fekete égnek. Mégha tisztes vastagságú is volt a csomag, tartalma nem tett volna ki egy egész kiállításra valót. Három nagy kép is volt benne: a „Misztikum", amelyről más helyen már beszámoltam; a „Nyárfák alatt", egy Sellyén festett kép, félig valóság, félig absztrakció és az a háború hatása alatt festett, már említett fekete-zöld összhatású, másfél méteres vászon, amelyre még ma is nyomasztó érzésekkel gondolok, mert a tárgya is valami lidércnyomásos álomra emlékeztetett.

Micsoda vállalkozás volt az! — gondolom, visszaidézve ezt a képet, amelyről ma már csak halvány emlékem maradt. Hogy lehetett volna ezt egyáltalán megfogalmazni, egyértelműen, amikor maga az elképzelés talán csak a költészet legfinomabb eszközeivel lett volna kifejezhető?! Kaotikus világ kavargott bennem, amely az önbizalomból, a kialakulatlanságból, az útkeresés rohamaiból, a háború emlékeiből és az önmagamra utaltság terhéből tevődött össze. Nem tudtam, hol kezdődik a festészet, hol az irodalom határa. Mivel azt hittem, hogy minden korlát és tradíció ledőlt, a nagy „szabadság" vicsorító, metsző, éles foga mart belém, mint aki gazdag lélekkel a sivatagban gyalogol, de iránytűje, térképe, vize és élelme nincs.

Ami „tradíciót" a kép festésekor még csak tízéves múltra visszatekintő absztrakt művészet francia része nyújtott — a kubizmus —, noha tetszett, kevés volt számomra alapnak. „Kevés" volt a szó szoros értelmében. Én valami mást, bonyolultabbat, valami „igazi" tartalmat akartam a képeimben, a képzelet és emlék tárházából. De mivel e tárháznak minden ablaka, ajtaja nyitva állt, oly huzat járta át a termeket, hogy csak úgy fütyült. Képzelet és emlék! Mily csábos fogalmak! Hogyan tudtam volna megkülönböztetni mi az igazi, a sajátos, csak tőlem eredő?! Egy könyv hatása vagy egy szárnyaló beszélgetés esetleg éppúgy röpíti a képzeletet, s ennek anyaga így jórészt már másé. Emlék? Nem kisebb és kevesebb mint a tenger! Mit halásszak ki belőle, s miért éppen azt?!

És a szem? Ami eddig a festészet létének közvetítő szerve volt, hol és miként kapja meg jogát? Hogy láthatom és főleg, hogy láttathatom azt, amit képzelek és amire csak emlékszem?

Vagy még nehezebb kérdés: mily mértékben lehet reális ábrázolású az, amit csak képzelek? Hogy őrzi meg a képzelet a valóságot, mi, milyen annak egyértelmű vizuális jegye?

Az „emlék" szerepét mint festészetem táptalaját tágan kell értenünk. Amíg a látás helyhezköt, addig az emlék csapong, összekapcsol, vagy könnyűszerrel rokonít és társít. Hajlama van lényeggé egyszerűsödnie és elveszteni e földi köntösét, amelyben valaha járt. Úgy éreztem mindenre kiterjedhetek, mindenhez hozzá tudok nyúlni. Mappámban velem volt egy csomó Ady illusztráció, mely — mint már említettem — teljesen absztrakt eszközökkel akarta a versek lírai tartalmát újrateremteni, és ott volt már a később, Bécsben kiadott grafikai albumom pár lapja is, amely politikai állásfoglalás volt, vagy legalábbis merengés a haza nyomorúságos sorsán.

E tartalmi „gazdagság" ormáról sivárnak látszott a visszatekintés a festészet kitaposott útjirai, különösen a közvetlen elődökére. Hol van bennük a megváltó tartalom, ami emeli, viszi őket? Egy életen keresztül erdők belsejét, kis csendéleteket, vagy intim családi jeleneteket festenek, és amikor azt hiszik, hogy „nagy" témához nyulnak, vallásihoz, vagy történelmihez, csak magukat és a világot ámítják, mert igazában hitetlenek Isten és haza ügyében egyaránt.

E tartalmi „gazdagság" ormáról való visszatekintés két dolgot eredményezett: fokozta a magányt, az elszigeteltséget és a jó értelemben vett önbizalmat. A magány mélyén azonban a félelem tanyázik, az önbizalomban pedig a hamis mérték. De ahogy most visszanézek a hajó kéményének sugárzó melegében és a ködben ülő fiatal emberre, mindebből — mint a legfontosabbat — az önbizalmát érzékelem, amit ő egyelőre „hit"-nek, „elhivatottság"-nak érez, valaminek, ami legyőzi a magányból fakadó félelmet, és az útja bizonytalanságából eredő aggodalmát.

*

De menjünk csak vissza a hajóra, hisz utazunk.

Közben már éjfélre járt. A dudálások és reflektor kattanások változatlanul folytatódtak. El is aludtam közben, mígnem egyszer arra lettem figyelmes, hogy a hajónk megáll. Ezzel egyidejűleg elől a nagy horgonyok láncai kezdtek csikorogni. Még egy ideig pár matróz futkosott ide-oda, de aztán elcsitultak a zajok. Csak a gépházból hallatszott állandóan egy dinamó surrogása. Így telt el az éj.

A reggeli derengésben puha ceruza-szürkeségű lett a világ. A köd folyt. A hajó orra oly gyorsan veszett a semmibe, mintha ott elől, a köd már felolvasztotta volna architektúráját. Ilyen világképe lehet talán egynémely rovarnak, ha csak pár centiméterre lát előre.

Anyám ezúttal már könnyebben vált el tőlem. Testvéreim: Elvíra és Cézár akkoriban már mindketten irodába jártak. Túl voltunk a háborún, s beletörődött, hogy festő vagyok. A búcsúzás napján Lovinusz néni is bejött a szomszédból, és kért egy kis képet emlékbe. Vonakodtam adni. Hogy a Lovinusz néni falán egy absztrakt kép legyen! — Nem olyan képek ezek Lovinusz néni! — mondtam.

— Adjál csak egyet neki, fiam, tudsz te még eleget festeni — szólt anyám a szoba mélyéből. Lovinusz néni pedig:

— Mindegy az, gyerekem, csak kép legyen!

Nehezen tudtam kitérni.

Ahogy a néni elment, anyám maga mellé ültetett. — Hát mondd meg nekem — szólt —, hogy miből fogsz te ott kint megélni?... Senkit nem ismersz... A nyelvet se tudod annyira, hogy megértesd magadat.

Noha e tárgykörben nem voltak kialakult nézeteim, de két kemény iskolán akkor már túl voltam, a nagybányain és a katonaságon. Túl voltam osz-

tályom előítéletén, mely szerint a magunkfajta ember, legrosszabb esetben csak valami irodában kereshette meg kenyerét. A szocializmus eszméköre is segített. Ehhez pedig a háború tanulságai révén, erkölcsi és emberbaráti, sőt ifjonti világmegváltói lelkesültség útján jutottam. E tételek azonban sokkal elvontabbak, szférikusabbak voltak, mint az az egyszerű tény, hogy az élet maga lökött olyan körülmények közé, ahol a belőlük fakadó tapasztalat és érzésvilág egykettőre maguk is eligazítottak.

Anyám nem értette a válás könnyedségét és gondtalanságomat.

— Majd csak lesz valahogy — mondtam neki.

A nagy nekikészülődésben addigra már kifejlődött bennem egy olyan érzés, hogy bármilyen szakmát pár nap alatt megtanulok. Az újjam hegyén éreztem, hogy asztalos éppúgy tudnék lenni, mint villanyszerelő. Ebből származólag valami csendes elhatározás is lakott bennem, hogy bármilyen munkát ajánlanak, elfogadom. S ezt a fogadalom-félét az elkövetkezendő nehéz évek folyamán nem egyszer merészen gyakoroltam is. A legmerészebben, pár évvel később, Berlinben, amikor munkát keresve a Sport Múzeumba vetődtem. Az igazgató kérdésére, hogy tudok-e diorámát készíteni, habozás nélkül igen-nel feleltem, noha sejtelmem sem volt arról, hogy mi fán terem ez a szerkezet. És mégis a legjobb dioráma-készítő lettem. Nem szeretnék hencegőnek látszani, de valóban büszke vagyok rá. Az asztalosmunkától kezdve a kazetták belső villanyszereléséig, a száz és száz kis plasztikus figura kifaragásától, a környezet illuzionisztikus kifestéséig, mindent egyedül csináltam. Tőlem származnak a „Középamerikai indián futók versenye Columbus korában", valamint a „Kuglizás a XV. században Délnémetországban", továbbá a „Lovagi torna nehéz fegyverzetben egy középkori német hercegség udvarában" című diorámák. Utóbbiban egyedül a földön negyven-ötven különböző rendű-rangú, teljes plasztikájú színes figurácska mozgott, a környező kastély loggiáiban és ablakaiban pedig legalább négyszáz néző szorongott. Heroikus munka volt kétszázötven márkáért, kazettánként! (Szegény igazgató! Ahogy ő mondta, majdnem az állását vesztette el az én diorámáim miatt. Egy minisztériumi ellenőrző bizottság ugyanis nem értette, mire jó egy sportmúzeumban ilyen „gyerekes történelem". „Gyűjtsön csak sporteszközöket!" — mondták neki a nagyképű fráterek. Mindketten le voltunk taglózva. Én, mert a kenyerem lett oda, szegény igazgatóm pedig, mert megcsúfolva látta játékszereit.)

Túlzottnak tartottam anyámnak azt az aggodalmát is, hogy nem tudom eléggé a német nyelvet. Előzőleg voltam már kétszer is Bécsben egypár napra s valahogy meg tudtam magam értetni. Akkoriban már, noha csak szótárral, átrágtam magamat Hamsun: Pan-ján, egy kis regényen, melyet Annától kaptam egy alkalommal.

*

Hajónk mégiscsak felszedte horgonyát, és lassan dohogott tovább. A kormányosok talán csak a víz sodráról igazodtak el, melyet közvetlen a hajó oldalai mellett valamennyire vizsgáztatni lehetett.

A délután eseménye csak annyi volt, hogy egy sirály tévedt a hajó fölé. Talán a köd küldte helyszíni szemlére. A hajóval azonos tempóban haladt fölöttünk, mintha érdekelné, jó úton vagyunk-e ebben az alvilágban.

Később, délután gyenge szél támadt, mely helyenként szétzilálta a köd sűrűjét, s így pillanatokra még a part szegélye is látható lett. Ilyenkor nekilódultunk a hajóval. De még így is csak Komáromot értük el, mikorra pedig már Bécsben kellett volna lennünk.

Mentünk tovább. Éjjelre a ködszitálás már zúzmarává változott.

Hogy szerettem én akkoriban a hajósokat! Még ma is van néha nosztalgia bennem, hogy bár tartozhatnék közéjük. Szeretem típusaikat, a világfias és mégis erélyes arcú kapitányokat, cserzett arcbőrükkel; a tiszteket, akik nyiltan tekintenek a világba, mert szemük hozzászokott a táj kutatásához; a kormányosokat, akiknek, noha a felelősségtudat éles tekintetet adott, mégis valami családapai van bennük, részben elnyűtt szvettereik folytán, amelyek uniformisaik alól mindig kikandikálnak, És szeretem az egyszerű hajós-népet, az uszályok lakóit. Sokat ültem annakidején kis kajütjeikben. Elmondhatatlan boldogság volt nekem azt a körülírhatatlan meghittséget érezni, amit az arasznyi ablakú kis kabinjaikban teremtettek. És a szakmám megtiszteltetésének éreztem mindig ha falaikon, — amin nemegyszer csak az uszályok vasbordázatát kell értenünk —, festmények színes reprodukcióit találtam, képes újságok kivágott oldalait, amelyeken legtöbbször erdei utak, pipacsos mezők vitték a képzeletet egy olyan környezetbe, ahonnan valamikor a hajós elszakadt. E képek segítségével, mégha öntudatlanul is, de tartották kapcsolatukat a honi környezettel, ha már a sors ilyen vándor-talajra helyezte őket. Sorra megnéztem mindig az ilyen kis kajütök képtárának összes darabját, s még a felfogásomtól legmesszebb álló ábrázolások iránt is mindig találtam magamban megértést, mert ezen a helyen tették szolgálatukat. Mennyire megszépültek ott a falakon azok a fényképek is, a bodroshajú leányokról, akik vasárnapias ruhájukban a szerelem és az édes emlékezés ébrentartói voltak; lányok, akik majd egyszer szintén felkerülnek a hajóra, ha szívük választottja kormányossá lép elő és megkapja lakásul az uszály farában, a fedélzeten, azt a tágasabb mozgó otthont, kis konyhával, elkerített előtérrel, amelyet ez a lány, majd mint asszony, muskátlis udvarrá varázsol, amit egy öl tüzelőfa, az oleander árnyékában csaholó kutya, a külön járókában játszó egy-két gyerek, az árnyékos, szellős helyen szögre akasztott sonkák, kolbászok, s mellettük a kötélen libegő mosott ruhák elmondhatatlanul meseszerűvé varázsolnak, amint elúsznak előttünk, partonállók előtt, szívünket vágyakozással töltve el.

S mivel eddig sosem volt alkalmam rá, hadd mondjam itt el, hogy mindig belső izgalommal figyeltem a hajók népét és tiszteltem minden rendű-rangú tagját. Ha velük útjaimon találkozásom volt, mindig sajnáltam, hogy apró beszélgetéseink alatt, melyek időről, útról szólhattak, nem tudtam kifejezni, hogy valaki olyannal állnak szemben, aki az ő arcuk és szemszögletük ráncait, szemük súrolt kékjét, nyakuk barázdáit, (újabban lejtős ívben szaladó kis bajuszukat) más szemmel nézi, mondhatnám olyan szívbéli, választott-rokon szemével, aki valami rejtélyes oknál fogva nem tartozhat közéjük. Nem tettem soha különbséget kapitány és matróz között, nem csökkentette illúziómat irántuk, ha csak követ szállítottak a Dunán. Nem tartottam őket kevesebbre, mint a nagy tengerek hajósait. Úgy éreztem mindig, hogy talán valamikor, a gyermekkorban szakasztottak ki közülük, vagy szaladtam egy ábránd után, s ma már nem tudok visszatalálni hozzájuk. Mintha egy homályos, törhetetlen üvegfal ereszkedett volna le közénk, amelyen még átsejlenek, de nekem, valami megmagyarázhatatlan kényszer folytán, az innenső oldalon kell tennem a dolgomat.

Még szerencse, hogy pesti lakásom ablaka a Dunára néz. Így bár messziről, de most is figyelhetem sürgés-forgásukat a nagy folyón. Néha az ablakom előtt horgonyoznak. Indulási, lehorgonyzási, fordulási, vagy kikötési manővereiket a született szakértő szemével nézem. S ha éjjel hajóik mélyzengésű dudája szól, mégha álmomból ébreszt is, hálás vagyok nekik. Fontosságukat, sőt

méltóságukat érzem ki a hangjukból, mely lakásom házsora és a budai hegyek karéja közt érezhetően szétterül, sőt néha — s ez számomra oly megindító — még visszhanggal is szolgál. E mély hangok is összekötnek velük, varázsjelek ezek, melyeket csak a családtagok értenek meg igazán, mintha engem hívnának, az eltévedt családtagot.

Azon a második éjszakán is, amikor olyan keservesen haladtunk Bécs felé, gyakorta odalopóztam a parancsnoki híd tövébe. Mivel a kormányosok zárt fülkében vannak, csak a kapitány lépései hallatszottak, vagy a hajó mélyéből azok a csengő jelzések, melyeket fentről, a gépháznak küldött.

Majd szürkült, reggeledett. Néha közel kerültünk a parthoz, s a végelát-hatatlan füzesekeet is ki lehetett venni. Sárgult, fonnyadt, maradék leveleiket a köd, mint egy pók hálózta be. Az a sok vízimadár, mely nyaranta úgy megüli az apró szigeteknek és füzeseknek ezt a vidékét, akkorra már elvándorolt. Mintha egyre mélyebben, a görög mithológiába, a szellemek részére rendelt terekbe hatoltunk volna be, a limbusokba, ahol valaki vár, kinek ködtestén a kereső ködteste áthatol, s hívó kiáltásait is, mint az álomban, csak a kiáltó hallja.

Délután három felé mintha átsejlett volna a régi Magyarország határa: Dévény, a vízbe kiugró sziklatömb tetején a rombadőlt vár.

Majd gyorsan sötétedett és megint vastagabb lett a köd. S így történt, hogy hat óra lett már, mire az első osztrák kikötőbe, Hainburgba bevánszorgott a hajónk.

Megérkezés

A kapitány itt kijelentette, hogy a köd miatt nem megy tovább. Hainburgból már helyérdekű villamos vezet Bécsbe, menjenek az utasok azon. Így is történt. Bécsbe este kilenc felé értem. Ott már nyoma sem volt a ködnek. Esett. Megindultam nehéz csomagjaimmal a Lerchenfeld utcába. Alois Pflugék lakásán kellett csöngetnem, az 58-as számú házban. Ezeknél lakott Géza, albérletben.

Az ajtó rácsos, homályosüvegű ablaka inkább felpattant, mint nyílott, ahogy nagy félénken megnyomtam a csengőt.

— Was ist —[1] kérdezte egy zordtekintetű idősebb hölgy.

— Herr Vándor? — rebegtem.

— Nicht zu Hause —[2] Durr! S már csapta is be az ablakot.

Uramisten! Most segíts!

Alig tudtam magamhoz térni. Az egész jelenet oly gyors, félreérthetetlen, sőt nagy veszélyeket sejtetőnek látszott, hogy ki kellett előbb fújnom magamat. Mivel a villamos megállótól a házig legalább egy fél kilométernyi úton, a zuhogó esőben, magam cipeltem a csomagjaimat, no meg a kétnapi ködszitálástól is átfáztam-áztam, úgy néztem hát a lábaimnál elterülő, víztől fényes bőröndjeimre, mint egy hajótörött, akinek a hullámok még utánalökték vagyona pár darabját. És micsoda mérges nő! Egy fúria! Még csak meg sem hallgatott!

Tehetetlenségem már-már elborított, míg lassan arra nem gondoltam, hogy a hölgy talán csak egy futó látogatónak nézett, akinek ennyi elintézés dukál. Meg kell hát neki magyaráznom, hogy miről van igazában szó! Rámutatok majd kofferjeimre, ha nem tudnám jól kifejezni magamat. Ezek majd beszélnek maguk-

[1] Mi az?
[2] Nincs otthon.

ért. Egy gesztus elég lesz... Gnädige Frau, fogom mondani, és hagyok az ablaknál annyi helyet, hogy lássa is őket.

Egy darabig még topogtam, majd újra megnyomtam a csengőt. Az ablak ugyanolyan hevesen, ahogy az imént kinyílt.

— H...? (Még csak nem is: Was ist?)

— Gnädige — kezdtem, de abban a pillanatban a „Frau"-t már elvágta az üvöltés:

— Ich habe Ihnen schon einmal gesagt, dass Herr Vándor nicht zu Hause ist.[3] Durr... és becsapta az ablakot.

Fúria! Ez a helyes megjelölés... Nem! Ez azt hiszi, hogy meg akarom ölni... Talán egyedül van otthon... Még a rendőrséget is rám uszítja, ha van a lakásban telefon...

Csüggedten ültem le a nagyobbik kofferra. Mit tegyek? Két lehetőség kínálkozott: elmegyek valami hotelbe, vagy itt várom meg Gézát. Az elsőt rögtön elvetettem. Egy fillért se adhatok ki feleslegesen. A másik lehetőség pedig keserves. Ahogy én Gézát ismerem, ő ilyenkor a kávéházban ül, s írja cikkeit. Bizonyára ott melegszik is, mert aligha jut fűtésre pénze.

Talán egy negyedórát üldögélhettem ott, amikorra a fáradtság és hideg új rohamra lökött. Habozás nélkül csöngettem újra. Szóhoz se jutott a hölgy mert egyszerűen kiböktem tervemet.

— Gnädige Frau... ich... hier... schlafen! —[4] szóltam, s hogy egyértelműbb legyen amit mondok, előszobájának mélyére mutattam.

A nő egy ideig dermedten állt, majd mintha egy álarc hullott volna le róla, majdnem kedvesen mondta:

— No, also, kommen Sie herein[5]

Győztem. Kezdtem csomagjaimat befelé cipelni.

Egy kis udvari szobába kerültünk, de már a küszöbnél kezdte Pflugné a kezét tördelni:

— Wo wollen Sie hier schlafen, um Gottes willen?! Kein Platz für zwei ist hier![6]

Egy pillanat alatt fölmértem a helyzetet, s habozás nélkül mutattam egy bútorra:

— Dort, gnädige Frau![7]

A jelzett bútordarab egy ócska, száz kézen átment rokokó-garnitúra maradványa volt, egy hajlott hát-támlájú szalon-pamlagocska, vékonyka, aranyozott magas lábakkal. Az ember szinte azt hihette, el lehet fújni a helyéről.

— Dort? — sivította Pflugné, — nicht einmal ihr Rücken wird darauf Platz haben![8]

— Sehr gut wird... gnädige Frau! Wunderbar! [9]— szedtem össze a rendelkezésemre álló legmagasabb jelzőket.

— Noch Stuhl —[10] mondtam bizakodóan. S mivel nehezen tudtam szándé-

[3] Már megmondtam egyszer, hogy Vándor úr nincs idehaza.
[4] Nagyságos asszony... én... itt... aludni!
[5] No, kerüljön beljebb.
[6] Hol akar itt aludni, az isten szerelméért? Nincs itt kettőnek hely.
[7] Ott, nagyságos asszony!
[8] Ott? Hisz azon még a háta sem fér el!
[9] Lesz nagyon jó, nagyságos asszony! Csodás!
[10] Még széket.

komat kifejezni, az alsó lábszáramat kezdtem ütögetni, amely alá a dívány kiegészítéséül egy széket akartam elhelyezni.

— O, Sie Armer! —[11] szakadt ki Pflugnéból a sóhajtás, miközben bal tenyerével az arcát támasztotta fel. Majd: — Warten! —[12] szólt hirtelen ilyképp egyszerűsítve a felszólítást, mint azok a szeretetreméltó másnyelvűek, akik hogy könnyebben megértessék magukat, anyanyelvük igeragozásának bármely alakját hajlandók infinitívusra zsugorítani, arra az igealakra, melyet a szótárból ismerünk. — Warten! — mondta s már el is tünt a szobából.

Nem tudtam elképzelni, mi következik. Legalább nyolc-tíz percig álltam ott, míg Pflugné könyökével nyitva az ajtót, be nem tódult dagadó ágyneművel: vánkossal, paplannal, két pléddel. Megkezdte azonnyomban az ágyazást.

Hát ez aztán aranyos nő! — gondoltam. A fúria íme angyallá vált. A meghatottságtól még a „köszönöm" szót is alig tudtam kinyögni.

S mily serényen kezdte az „ágyam"-at vetni! A két pléd arra szolgált, hogy a kis pamlagot egybekösse a garnitúra sóhaj-könnyű rokokó székecskéjével, nehogy a lábam huzatot kapjon alulról, a két bútordarab hiányos csatlakozásánál.

— Ssssoo! — mondta, amikor a jó munka befejezéséül megtapsikolta tenyerével a vánkosomat. Mindez elkápráztatott, mert van-e szebb látvány egy fáradt embernek, mint frissen húzott, megvetett ágy?! Már csak benne lehetnék! — gondoltam vágyakozva.

De ebben a pillanatban Alois Pflug lépett be. Mélyen meghajoltam. Ötven év körüli megtört ember benyomását tette. Félbevágott olvasó-szemüvege fölött, fáradt vizenyős szemek tekintettek rám és a felfordult szobára. Sárgásbarna nyitott, duplasoros zakójának két szárnya gyűrötten csüngött alá. Tétován nézte egy ideig kofferjeimet, de közben már csattant is Pflugné parancsa:

— Alois, Du kannst gehen! —[13] S Plug már indult is kifelé. No, — gondoltam, ez aztán kemény volt. Tévedtem, Pflugné mégiscsak fúria! Így megszégyeníteni a férjét!... A kemény parancs a fogak közül csak úgy sistergett elő. Látszott, nem bírta tűrtőztetni magát.

Ahogy ismét kettesben maradtunk, egyszerre olvadékonyabb lett a hangulat.

— Sehr müde? —[14] kérdezte kedves mosollyal. Majd, mintha hirtelen eszébe jutott volna valami, pótlólag hozzátette:

Wissen Sie... ich habe von Ihm Lues bekommen...[15] s hüvelykjével az ajtó felé bökött, amerre férje távozott.

— Gott im Himmel! gnädige Frau!... —[16] dadogtam.

Teljes zavarodottságban álltam ott a megrendítő közlés után. A cipőmben még a víz szörcsögött, s a legszívesebben ruhástól dültem volna le a frissen megvetett ágyra, s most hirtelen ekkora intimitás zúdul rám! Mit kell csinálnom? Mit kell mondanom így idegen nőnek, aki kéretlenül ekkora titkot bíz rám? És azzal a német szókinccsel, amivel rendelkezem!

Üresen néztem rá, de agyam mint egy motolla működött:

[11] Ó, szegénykém!
[12] Várni!
[13] Alajos, elmehetsz!
[14] Nagyon fáradt?
[15] Tudja... vérbajt kaptam tőle...
[16] Szent Istén, nagyságos asszony!

Figyeljünk csak — gondoltam — itt más országban vagyunk... talán valami nemzeti sajátosság bújik meg emögött... Közlékenység, minden áron való őszinteség, teljes kitárulás... Eszerint élnek talán... Még az se lehetetlen, hogy adott esetben a német lány maga hívja fel a figyelmet testi rendellenességeire, teszem, ha túl nagy a lába, vagy lyukas a foga, hogy csak az elviselhetőbbeket említsem... Mi kellene ahhoz nálunk, hogy egy magyar asszony, félórai ismeretség után a leendő albérlőjével minden indok nélkül közölje titkos betegségét?! A föld megnyilna alatta... De talán egy kulcshoz jutottam ezzel a németség megértéséhez, méghozzá egy értékes kulcshoz...

— Wissen Sie, folytatta Pflugné — Alois ist ein Schwein[17]

— Gnädige Frau!... — dadogtam tovább.

Fúria vagy mégis!... — gondoltam, — ezt már nem tudom másképp összeadni. S most kezdtem vizsgálni igazában arcát, száraz, kemény, hosszú vonásait, a fonnyadtság előrehaladott jegyével az orr és száj körül. Maga a száj vértelen volt és feszesen zárt. De a szem csak úgy csattant előre sötét bogarával. És ni! a haja is egy igazi fúriáé! Mintha minden szálát külön-külön apró hullámokba bodorította volna, ami által igazában úgy hat, mint egy matrac belseje; kuszaságától ruganyos.

— Nun, Sie können schon ins Bett hinein! —[18] szólt fölcsapva a paplan egyik szegletét.

— Ja, gnädige Frau, ich gehen —[19] s fölnyitottam egyik kofferemet, hogy hálóingemet kivegyem. Kicsomagolásról nemigen lehetett szó, amíg Géza haza nem jön.

Lassan mozogtam a koffer körül, hogy időt engedjek a bucsúzásnak. Mert gondoltam, hogy Pflugné ezekután már magamra hagy. Az ing előkerült, vontatottan szétnyitottam, s a vánkosomra tettem. De Pflugné csak állt. No, — gondoltam, tétován felé fordulva.

— Also... ziehen Sie sich aus!... Ausziehen! —[20] szólt kissé türelmetlenül. Majd mintha attól félt volna, hogy nem értem szavát, tenyerével úgy tett, mintha saját ruháját akarta volna testéről lesöpörni. — Ausziehen! — mutatta.

Értettem én, de a meghökkenéstől kissé földbe gyökerezett a lábam, s ez tükröződött is arcomon.

— Was? Schämen? [21] kérdezte a számomra könnyebb mondatképzés formájában.

— Ja, gnädige Frau!

— Warum?... um Gotteswillen?[22]

Ha én erre felelni tudtam volna! Kétfajta érzés közt háborogtam. Az egyik az volt, hogy ez itt talán szintén természetes. Hogy ismét egy német sajátossággal állok szemközt, amely szerint a szemérmesség már avult fogalom. Ahogy az iménti titkos közlésnél, úgy itt is csak egy más, a mienktől elütő világ mutatkozik meg, melyet akarva — nemakarva meg kell értenem. Mennyi fajta szokás és erkölcs van a világon! Mi lehet a négereknél! — suhant át egy gondolat bennem.

Háborgásom másik iránya gyanakvóbb természetű volt. Ennek körvonalait

[17] Tudja, Alajos egy disznó.
[18] Nos, mehet már az ágyba!
[19] Igen, nagyságos asszony, én menni.
[20] No tehát... vetkőzzön le! Levetkőzni!
[21] Mit? Szégyelni?
[22] Miért?... az istenszerelmére?

azonban nem akartam tudatosítani magamban. Elhessegettem. Szamárság! — gondoltam nyugalmat erőltetve magamra.

— Ich will sehen, ob Sie recht liegen können![23]

— Ja, gnädige Frau... Schön ist, — amivel azt akartam mondani, hogy „ez szép magától" — de közben csak szorongtam.

Az volt a szerencsém, hogy akkor a pizsamát még nem ismertem. Hosszú hálóingeim voltak. Így miután a kabát és a nappali ing lekerült rólam, gyorsan bebújtam a térdemen alul érő hálóingbe, s így a cipő és nadrág levetése már nem okozott különös gondot.

— No also, lassen Sie sehen! —[24] nézegetett teljes derült arckifejezéssel, amint fölveszem az újhold alakját, mert a bútor-konstrukció csak ilyen alakú fekvést engedett.

Ezekután már biztosra vettem, hogy Pflugné magamra hagy. De nem! Leült az ágyam végébe.

Behúnytam a szemem, gondolván, hogy érti a néma beszédet.

— Sie werden wohl kalte Füsse haben, mein Sohn! —[25] mintha valóban nagy követ vettek volna le szívemről: „mein Sohn!" mondta... nincs itt semmi baj... Angyal ez, egész egyszerűen földre szállt angyal. Kinyitottam a szemem.

— Nein, gnädige Frau.

— Zeigen Sie![26]

Te jó Isten! Ez még a lábam fejét is kezébe veszi! Még csak végig se gondoltam ezt a lehetőséget, már emelte is föl a paplanomat.

— Gnädige Frau... — nyögtem a röstelkedésben, de egyebet szókincsem nem hagyott mondani.

— Ganz kalt!... Es ist ja ganz kalt —[27] mondta s már szabályos masszázst kezdtem érezni lábam fején.

De nem! Ez már több mint masszázs! A hideg veríték kezdett kiverni... Mintha fokozatosan fölfelé a lábam szárát kezdte volna lassan birtokba venni erős kezével. Lassan ugyan, előbb a bokánál, de aztán fokozatosan fölfelé haladt.

Mint egy dermedt nyúl lapultam. Ha még följebb megy — gondoltam —, egyszál ingben rohanok ki a lakásból.

Egy fúria... egy fúria kezébe kerültem.

De aztán, mintha angyalok kórusa szólalt volna meg:

— Ich bring' Ihnen eine Warmflasche mein Sohn, mein lieber Sohn! —[28] s már ugrott is föl ültőhelyéből.

*

— Gnädige Frau, ich bin...[29] de nem tudtam semmit mondani.

Fordult s már jött is a forróvizes pintes üveggel, s betette a paplanom alá.

— Sehr danken, gnädige Frau. Sehr, sehr danken! —[30] köszöntem.

Boldogan tapogattam lábam fejével a meleg üveget.

[23] Látni akarom, hogy jól fekszik-e!
[24] No, hadd lássuk.
[25] Bizonyára át vannak fázva a lábai, fiam.
[26] Mutassa!
[27] Hideg, egészen hideg.
[28] Hozok magának melegvizes palackot, fiam, kedves fiam.
[29] Nagyságos asszony, én vagyok...
[30] Nagyon köszönni, nagyságos asszony. Nagyon nagyon köszönni.

S Pflugné csak ezután távozott. Az ajtónál még megállt, s a legkedvesebb hangon, ahogy ember beszélhet, így szólt:

— Gute Nacht, mein Sohn... recht gute Nacht mein lieber Sohn! [31]

Másnap délelőtt úgy tíz felé kezdtem a szememet nyitogatni. Pillantásom mindjárt Gézára esett, ki ágyában ülve mereven engem figyelt.

— Szervusz... itt vagyok... nem baj?

— No végre, hogy kinyitod a szemed! Már egy órája leslek.

— Betörtem hozzád, Géza, hadd maradjak itt pár napig, amíg valami helyet kerítek magamnak.

— Ameddig akarsz, ha kibírod azon a fekhelyen, vagy ha az fel nem mondja a szolgálatot.

Gézának, amióta nem láttam, sötét, vágott bajusza kerekedett. Furcsa volt nekem ott a fehér ágyban egy bajúszos fiatalember.

— Te, idehallgass! Az a bajusz nem tetszik nekem... ilyen bajusszal medvebőrön kellene aludnod!

— Veszünk — mondta Géza vidáman.

— Még valami... Nagyon tetszik nekem a hugod.

— Örülök.

— Gyönyörű... Meg aztán hoztam neked mákoskalácsot... itt van az egyik kofferemben.

— Remek! — s már ugrott is ki az ágyból — alig volt vacsorám az este.

— Szegény anyád!

De közben kezdett már a szemem újból leragadni.

[31] Jó éjt fiam, nyugodalmas jó éjszakát, kedves fiam.

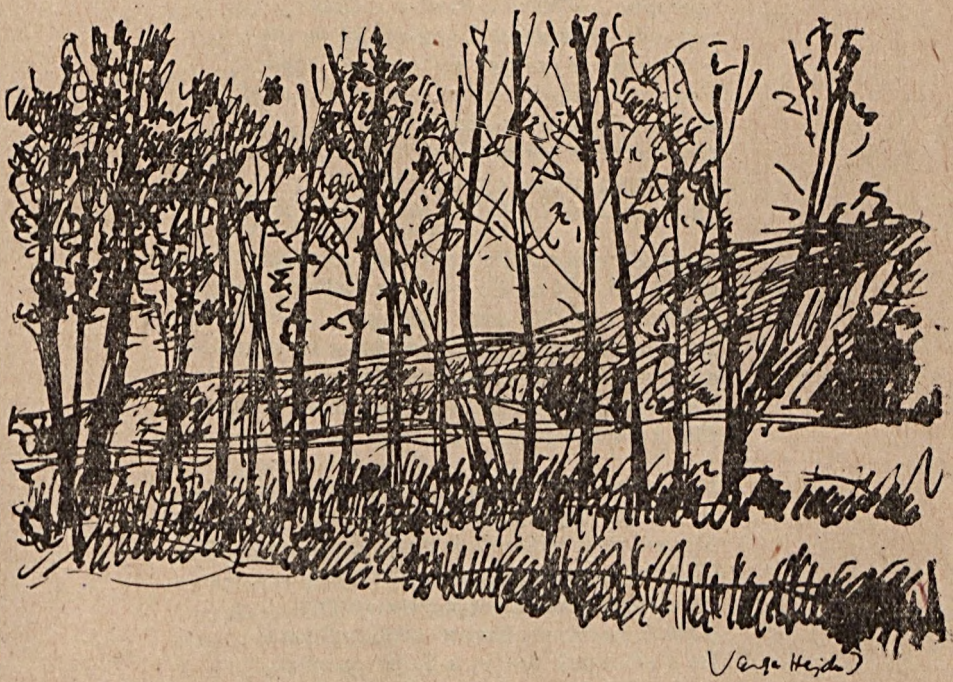

Varga Hajdu István: Dunántúli táj

Arató Károly versei

Komoly játék

1.

A lelkesítő szín fakul
a díszletek keretében,
csillognak a kockakövek
sötétbarnán ömlő fényben.

Napfényes falak szívódnak
fel másféle hátterekbe —
fehéren bukkan elő egy
arc pengévé keskenyedve.

2.

Színes tapéta szakadt le
hűvösen mélylő egekről,
szivárványos köd elfoszlott
álmodón forgó szemekről.

Gyerek-képzelet kutatott
mesebeli üregeket,
hogy fény-otthonukra leljen
csavarttestű sellőinek.

3.

A játék komoly s néma már,
mert a szabály lett keményebb.
Megvillan körmük s homlokon
hagyják karcukat az évek.

Kihullnak halkan a kézből
a tarka, cserélt kavicsok.
pergő emlékektől a száj
nem vonaglik, könny nem csorog.

Panoráma

Fölzengő új idők, mikor az ős hatalmak
morogva hátrálnak, átadva a Teret:
roppant arányokat elárulón itt vannak
a megzavart mélyek és föltépett egek.
Fenséges napok, mikor villámló alakot
öltve, a bonckés a távolt szeleteli:
roncsokként porban hevernek a megszaggatott
messzeség végsőt vonagló elemei.
Itt a romboló idő! A Végtelen komor,

nagy öle megnyílik, boldogan széthasad —
játszi erő, hol az Úr minden csillaga forr,
robbant csönddé oszló ködhegyet, fényfalat!
Itt a lecsöndesült víz s az álmos anyaföld,
a legyőzött mogorva érc és durva kő!
Rejtélyek, titkok sötét váza, mely összetört —
fölé a Diadal hatalmas árnya nő!

Itt az Emberi Mű! A győzelem évada!
A zuhogó napsugár nehéz kötege!
Megmászott csúcsok kórusa, dörgő érckara!
Világító torony: éjszakák őrszeme!
Itt a füstfogta városok sűrű serege,
a lusta vastömb, karcsú acélszerkezet!
Itt a csillagok fénye, a Tejút szemete,
mely elporlik az éjben mélységek felett!

Simonyi Imre

Óda az első tavaszi napsugárhoz

Micsoda tél volt!
Micsoda halottaknapjás szomorúság
a tájban és a szívekben
micsoda vigasztalan homály
a tájban és az emlékben
micsoda baljós felhők
az ég peremén s a homlokok mögött
micsoda kormos gyász
az ágyúgyárak felett s a szorongó lelkekben
micsoda metsző ridegség
az északi szélben és a fagyos tekintetekben
micsoda úttalan magány
az útszéli jegenyén s a jégcsap didergésű idegekben
micsoda nyúlként lapuló rettenet
a farkasüvöltéses időben:
a tegnapokban mákban holnapokban
micsoda hidegen kiszámított fenyegetettség
térben időben létben
— micsoda szégyen micsoda szégyen micsoda szégyen —

micsoda tél volt
a tájban s elfagyott reményeinkben
micsoda tél volt
a térben
s az ólmosan ránknehezült
időben
már december óta — mennyi decemberek óta! —
átal a rettenetes századokon
boldog isten
micsoda tél volt

Jöjj hát első tavaszi sugár
májusi sugár emberszabású tavasz
hozz olvadást — emberi testközelt —
a vacogó tájba
s világosságot a setét agyakba
add hogy múljék a borostás
decemberi zordság a létből
pusztító indulat az időből
jégcsapok dárdás ridegsége a szívekből
s az állig begombolt lelkiismeret
tárulkozzon immár
át téreken s időkön átal
embertől emberig

add ó add jóvégre nékem is
a régi újjongást újuló hitemhez
feledhessem a félelem szégyenét
gályák szégyenét máglyák szégyenét
századok szégyenét tegnapok szégyenét
adj lélegzetvételnyi jóreményt:

van táj — költőhöz méltó költemény
ahol megírható s embermód éltető
a méltóságos élet — s hogy tető
alá jutván meglelhetem honom
e hazában s illőn sírthatom
az arra érdemes bút — s az öröm
jussként száll rám apai örökön —
s oldd ki belőlem a görcsös magányt
hogy szívemben majd illendő derű
s ágyamban kellő kényelem
fogadja azt a lányt —
s add meg végül a szelidség kegyelmét
— mert lásd még téli ordas indulatok ragadnak —
az erőt add a jóság erejét
hogy megbocsássak
— aki belémmart tegnap —
annak a pimasznak.

Makay Ida

Futballmeccs

A labdajátékot mindig szerettem,
nézni a sok szép, fürge kisfiút,
kis kamaszlábuk, mely ritmusra lebben,
szemük villámát, amikor kifut
a buta labda. Most is sokszor nézem.
Ők most is futnak és a labda pattan,
sok tavasz nyílt el azóta a réten,
és sok-sok labda hullt el lent a partban.
És én most már nem az ő drukkjuk érzem,
míg száll a gömb, vagy elgurul az aljba,
de egyre többször, s makacsabbul kérdem:
mit érezhet — míg pattan s hull — a labda?

Kolta Ferenc

Kodolányi János

(Gondolatok a Vízválasztó olvasásakor)

Minden jelentős új alkotás írójának fejlődésében is jelentős fordulópontot jelez: vagy egy fejlődési szakasz lezárását, vagy egy új szakasz kezdetét. Kodolányi legújabb regénye, a Vízválasztó is ilyen mű. Arra serkenti az olvasót, kísérelje meg az író eddigi útjának áttekintését, hogy az új alkotás igazi helyét és szerepét helyesen lássa. Ez természetesen nem könnyű feladat, hiszen Kodolányi tiszteletreméltóan termékeny és sikerekben gazdag írói útja bonyolult összetettségével már eddig is sok fejtörést okozott az irodalomtörténészeknek és a kritikusoknak. Gazdagon árnyalt és a részletekre is kiterjedő, minden szempontból helytálló pályaképet ma még nem festhetünk róla; annál sürgősebb, hogy legalább vázlatos áttekintésre kísérletet tegyünk.

*

1. Az Ormánság fájó, kegyetlen kérdéseinek merész ábrázolójaként hódította meg a húszas évek elején az olvasókat. Neve *Sötétség* című kisregényével vált ismertté (1922), s már ebben az ragadta meg elsősorban az olvasókat, hogy megdöbbentően komor színekkel, kegyetlen tárgyilagossággal ábrázolta, hogyan torzult el az emberi élet az Ormánságban. Ezután egymást követték a lelleplező kisregények és novellák, sötét, vigasztalan képet festve az ormánsági népről. Visszaemlékezéseiben így ír ezekről: „Huszonkét-huszonhárom esztendős voltam, mikor mindenkitől elhagyatva a nyomor legfenekén írtam a *„Sötétség"*-et, a *„Szép Zsuzska"*-t s más néhányat, olyan időkben, mikor a fiatal író „szertenézett s nem lelé honját a hazában". Igazi megihletőm pedig az Ormánság parasztnépének rettenetes állapota volt, az ezerholdak közé bezárt pusztuló népé, amelynek sorsát borzadva, felháborodva, lázadva s tehetetlenül szemléltem. Innen ezeknek az első írásoknak a némelyek által kárhoztatva említett, de ennen magam részéről is elismert naturalizmusa."

Ma már látjuk, milyen nagy dolgot cselekedett ezekkel a „naturalista" művekkel: amikor az ország a Szabó Dezső által ébresztett parasztromantikával és illúziókkal szemlélte a magyar falut, Kodolányi kíméletlenül széttépte a hamis illúziókat. Nem az őserőt megtestesítő, idealizált paraszt képét vetíti elénk, hanem a tudatlanságban, a babonák, a nyomor, a kapzsi birtoklási vágy örvényében tántorgó népét, nem a népszínművek muskátlis házait, hanem a „süllyedő világ"-ot. A naturalista ábrázolási módot tudatosan kapcsolta össze társadalmi problémák megvilágításával, s ezzel biztosította művészetének haladó tendenciáját.

Nagyon jellemző a fiatal Kodolányira az, amit a Forrás c. folyóirat 1930. áprilisi számában írt abból az alkalomból, hogy bekapcsolódott a folyóirat szerkesztésébe: „Ha eddig is iparkodtam a proletariátus érdekeit szolgálni — úgy ezután fokozottan részt veszek a felszabadításáért folyó osztályharcban... Mert tudom, hogy mint írónak, mint művésznek s gondolkodónak egy kötelességem van: harcolni az elnyomatás elleni

küzdelemben a kizsákmányoltak, az alulról kerültek, a megrövidítettek oldalán... Írásaimban eddig is egynek éreztem magamat a szenvedőkkel és rabszolgákkal. Dokumentálni akarom, hogy cserben nem hagytam őket és nem is hagyhatom soha."

Pályája első szakaszának művei ezt a harcos programot szolgálták. Kodolányi tudatosan vállalta a mellőzést, a magányt és a nyomorúságot. Nem a legtiszteletreméltóbb szándékot és írói bátorságot jelzi-e ez?

2. Egyelőre még tisztázatlan, milyen hatások, érzelmi és értelmi mozzanatok okozták, hogy írói útja mégsem vezetett egyenesen előre a kitűzött cél felé. A harmincas években ugyanis hamarosan kialakul bizonyos kettősség művészetében: egyrészt folytatja az ormánsági életnek, különösen az egyke nemzetpusztító veszedelmének megrázó ábrázolását, elsősorban drámáiban (*Vidéki történet, Földindulás, Végrendelet*), ugyanakkor azonban műveinek egyre jelentősebb részében elfordul a jelentől. A múltról kezd írni, mégpedig hallatlan sikerrel; hamarosan egyik legnépszerűbb történelmi regényírónkká lesz. Ez a múltbafordulás önmagában még nem lett volna baj; a hiba abból származott, hogy művei egyre nyilvánvalóbban sugározták téves történetfilozófiai nézeteit: a magyar nemzeti jelleg változatlan, öröktől való, ennek sajátosságait kell a múltban megkeresnünk, hogy örök jelenként ábrázolhassuk, — a magyarság sorsa pedig az elkerülhetetlen pusztulás, a múlt is ennek a jeleit hordozza magában.

Történelmi regénytrilógiát ír, amelynek első részét, a *Julianus barát*-ot a magyar egyedülvalóság és a pusztulás gondolata lengi át. A trilógia második része, a *Vas fiai* főhőseinek sorsát kitűnő népi realizmussal ábrázolta, pesszimista szemlélete a magyarság tragikus egyedüllétéről azonban ezt a regényt is nyomasztóvá teszi. A harmadik rész, a *Boldog Margit* elsősorban nagyszerű lélekábrázolásával kiváló írói teljesítmény. A harcos hang elszíntelenedését az jelzi, hogy társadalmi mondanivaló alig van benne.

Kétségtelen azonban, hogy a trilógia korképe a két világháború közötti Magyarország alapvető sorskérdéseit vetíti vissza a múltba, a XIII. századba, tehát — ha az író első korszakának harcos radikalizmusát hiába keressük is benne — nem mondhatjuk, hogy egészen elszakadt a saját korától.

Következő műveiben azonban egyre jobban eltávolodik a jelentől. Egyre több elképzelést, hipotézist alkot az „örök" magyarság jelleméről és múltjáról, egyre távolibb időkben keresi ezeket az „örök" vonásokat. Következő ciklustervének két elkészült regényében, az *Istenek* és a *Holdvilág völgye* című műveiben már a pogány magyarok életével foglalkozik, s ezek a regények — nem véletlenül — tele vannak homályos misztikával. Kialakul benne egy olyan misztikus filozófiai elképzelés, amely szerint „Az életforma: a kozmikus világkép földi tükre... a magyar társadalmi rend, katonai szervezet, vallási kultusz egy kozmikus világkép csodálatos megvalósulását mutatja." Regényeiben ezt az „ősi, kozmikus világkép"-et keresi és igyekszik ábrázolni, időtlenné tenni. Így természetesen alkotói módszerében is eltávolodik korábbi ízes realizmusától. A ciklus a második rész után megszakad, az *Emese álma* címmel tervezett harmadik rész már nem készült el; Kodolányi kísérlete zsákutcába futott.

Így lesz a fejlődése első szakaszában oly megrázó erejű paraszti regények, novellák, színművek szerzőjéből fokozatosan „a nacionalizmus eszmekörében született esztétikai programok, tézisek megvalósítója" (Diószegi András), ugyanakkor „misztikus filozófus és szélsőjobboldali politikus is, különböző zavaros eszmékkel terhelve" (Szabolcsi Miklós). 1938 körül Kodolányi Németh Lászlóval együtt a népi írók „harmadik utas" elképzeléseinek fő ideológiai képviselője. (L. pl. lapját, a *Nemzetőr*-t!) A második világháború idején bemutatott *Zárt tárgyalás* című drámája a válság idején is a harmadik utas ideológia igazolásának kísérletét jelzi.

3. A felszabadulás szükségszerűen újabb válaszút elé állította Kodolányit is. Vajon visszatalált-e az első korszak egyértelmű állásfoglalásához, az 1930-ban megfogalmazott célkitűzések közvetlen szolgálatához?

Hosszú ideig bizony nem. A kialakuló új renddel szemben az első időkben nyílt szembenállást tanúsított, majd belső emigrációba vonult. Műveinek kiadására csak 1953 után került ismét sor. Nem írt közben? Dehogynem! Kiderült, hogy a látszólagos hallgatás éveiben szinte balzaci méretű ambicióval és szorgalommal vaskos kötetek sorát alkotta. Gondoljuk csak meg, hogy pl. 1956 és 1958 között nem kevesebb, mint öt új, 1949 óta készült Kodolányi-regény látott napvilágot, s az öt mű terjedelme több, mint háromezer oldal!

Vajon mi foglalkoztatta a forradalmi átalakulások éveiben Kodolányit? Visszatért-e figyelme szűkebb hazájára, az Ormánságra, ahol közben minden megváltozott? Részt kért-e az osztályharcból úgy, ahogyan 1930-ban célul tűzte? Jó ideig nem. Képzelete tovább is a múltban járt; tíz, sőt százezer évek mélyére tekintett, azoknak világát formálgatta magában és ábrázolta műveiben. Öt megjelent műve közül négy a történelem előtti időkben játszódik: tovább is misztikus szemléletének különös világában élt, mondanivalója nem szolgálta a jelent.

Vessünk csak egy pillantást az öt közül is a legsikerültebbre, *Az égő csipkebokor* című, Mózesről szóló regényre! Ennek a műnek a megírása talán legnagyobb írói vállalkozása volt, írói eszközökben is ez a leggazdagabb. Egyes részei irodalmunk legszebb lapjaihoz tartoznak, s a mű egésze kétségtelenül igen jelentős és értékes alkotás. Az esztétikai értékek azonban ezúttal is különös tartalmat szolgálnak. A misztikus elképzelés a „kozmikus világkép"-ről ebben is érvényesül, s nem éppen haladó mondanivalókhoz vezet. Gondoljunk csak pl. arra, hogy Mózes Egyiptomból v i s s z a akarja vezetni népét a régi hazába, amelyben meghitt közösségben élt Istennel. Az utat azonban csak Mózes látja: egy misztikus szertartás során végigjárja az emberiség útját v i s s z a f e l é, az Isteni Teljességhez. Íme: szerinte a tökéletes élet megtalálásához nem előre, hanem visszafelé kell haladni. Ezért állapította meg egyik irodalomtörténészünk, hogy az író filozófiája retrográd jellegű, elképzelése és a történelem valódi mozgása között nyilvánvaló az ellentét. Sokatmondó az is, hogy az Isteni Teljesség titkát csak Mózes, a vezér ismerheti meg, a nép nem; a nép fellázad ellene, megkövezi vezérét. Íme: a vezetők és a nép kibékíthetetlen ellentétének polgári ideológiája. Az, hogy szükségszerűen a nép jár helytelen úton, ugyancsak hibás szemléletet tükröz.

Íme: Kodolányi a felszabadulás után a harmincas éveknél is jobban elkanyarodott a valóságtól, valamint az írói és politikai radikalizmus elvi síkjától. Az olvasók várták, hogy ismét megtalálja az utat a mához, hiszen olyan írót szeretnek benne, aki művei hatalmas esztétikai értékeivel, tehetségének sajátos varázsával valósággal lenyűgözi őket.

4. Legújabban megjelent regénye: a *Vízválasztó* már az első betekintésre is elárulja, hogy az írói pályakép új fordulóponthoz érkezett. Kodolányi a tanácsköztársaság bukása utáni időkbe vezeti az olvasót, mégpedig ismét gyermekkorának földjére: az Ormánságba. A történelem előtti időkből tehát visszatért a jelennel közvetlenül összefüggő közelmúlthoz, térben pedig az özönvíz utáni misztikus keleti tájakról és a Mózes korabeli Egyiptomból haza, pályakezdése izgalmas témáinak tájaira.

A regény a szerbek által megszállt Ormánság egyik falujának nyomasztó légkörébe viszi az olvasót. Először a *Boldog békeidők* című regényéből már jól ismert Németh főerdőtanácsos szerencsétlen második házasságának, civakodásokkal teli családi életének ábrázolása sejteti, milyen kavargó örvények között hányódnak itt az emberi sorsok. Hamarosan azután megismerkedünk a falu és környéke millió tragikus mozzanatával és sok tipikus figurájával. A szánalomraméltóan süket és vak értelmiséggel: a „tiszta demokráciá"-ért lelkesedő, szabadkőműves orvossal, fábiánus fiával, az antiszemita és soviniszta patikussal, a szoknyavadász tanítóval, a pökhendi földbirtokossal. A zűrzavarba, amely ezekben az emberekben él, Németh főtanácsos születésnapi ünnepén kapunk bepillantást; a falu parasztjai nem kevésbé vigasztalan világába az erdőtanácsos kommunista barát egyetemista fiának a környéken tett kocsiútja alkalmából tekinthetünk bele először. Azután közvetlen közelről is megismerjük a szívtelen Nagy Varga János zsírosparasztot és családját, a csányiakat, akik demokratikus papjuk lakását, csűrét fel-felgyújtogatják, amikor az kiprédikálja hitványságukat, Pancsó

banyát, az angyalcsinálót stb. Nincs derűs szín a sötét képen: korlátolt, a néppel vajmi keveset törődő, ideológiai zsákutcában botorkáló, önző, sznób értelmiség és a tudatlanság, a nyomor és kapzsi birtoklási vágy, ugyanakkor a meghunyászkodás örvényében tántorgó nép, — ez Kodolányi faluja. A regény első részében csak három figura hordoz valamennyire pozitív vonásokat: Laci, a néppel érző, a tanácsköztársaság dicső napjaitól még mindig mámoros egyetemista, Farkas, a népét igazán szerető, érte népszerűtlenséget is vállaló, nagyműveltségű református lelkész, és Lenke, a „hadicafra", akiben több az emberség, mint faluja módos asszonyaiban és leányaiban. Nagyon közel férkőzik hozzánk a hetven éves Kovács Zsuzska néni is, nem a cselekedeteivel, hanem gyönyörű ormánsági beszédével, kiejtésével. „Hajlékony hangsúlyai és diftongusai úgy hajladoztak beszédében, mint a virágos folyondár" — írja róla Kodolányi is.

A regény második részében új emberekkel ismerkedünk meg: a kommunisták körének kicsi, de lelkes tagjaival; elsősorban Szabó István malomgépésszel, aki már 20 esztendeje dolgozik a munkásmozgalomban, s egy hónapja menekült a szerb megszállta területre, mert „odaát" direktóriumi elnök volt, s üldözik. Az „intelligencia" és a „pógárok" várják Horthy sastollasait, a kommunisták viszont újból megkísérlik a falu kisemmizettjeinek megszervezését, a párt talpraállítását. A szerb megszállók nem akadályozzák a szervezkedést, ezért a legnagyobb veszedelem a kommunisták részére a magyar ellenforradalmi csapatok bevonulása lenne. Különböző elképzelések születnek ennek elkerülésére: többen a félig-meddig önálló Baranya—Baja miniatűr államocska tervét dédelgetik magukban, egy kis talpalatnyi föld utópiáját, „ahonnét visszahódítható lesz Magyarország egésze, amelyből a Horthy-világot ki lehet forgatni sarkaiból"; mások „ a nemzetközi garanciákkal teljesen önálló kis Svájc" tervének rajongói, és vannak a szerb annexiónak is hívei. A „nemzeti érzésű" urak és a kommunisták harca komoly konfliktusokban élesedik ki, de végül mindent eldönt a sastollasok bevonulásának bizonyossága. Laci, a kommunistákhoz húzódó értelmiségi fiatalember keménnyé edződik ezekben a harcokban és szerelme tisztítótűzében, s amikor minden összeomlik, szakít családjával és elindul a „fehér" Magyarországra, mert „arra gondolt, hogy kik és hányan várják őt ‚odaát' ... S akkor következik a közös küzdelem, a közös nyomor. A közös siker. Majd. Egyszer. A többi pedig nem fontos."

Íme: ez a futólagos áttekintés is mutatja, hogy ebben a regényben ismét a társadalmi kérdésekkel vívódó Kodolányi szólal meg. Félreérthetetlen az az elutasító mozdulat, amellyel kérlelhetetlenül ítéletet mond az „úri" Magyarországról, de az az együttérzés is, amellyel az ellenállók, a forradalmárok, a kommunisták törekvéseit ábrázolja. A befejező sorok a jövőbe mutatnak, s így a sötét képet végül mégis megvilágítja egy kis fénysugár. És ez az, ami Kodolányi régebbi leleplező regényeinél több ebben a műben. Ezért jelent nem csupán visszatérést pályakezdésének írói útjára, hanem előrelépést is: nemcsak megdöbbenteni, de lelkesíteni is tud.

Szemlélete azonban nem egyértelmű, nem sebezhetetlen.

A regény főhőse: Laci. Kisgyermek korát ismerjük a *Boldog békeidők*ből. Amikor a *Vízválasztó*ban először találkozunk vele, már felnőtt fiatalember, aki szemben áll családjával, osztályával. A tanácsköztársaság idején belevetette magát a kommunisták mozgalmába. Utána is a néppel érez, s bár világnézete még nem alakult ki teljesen, már csaknem kész forradalmár. A cselekmény során egyre félreérthetetlenebbül a kommunisták útját választja, s végül is — pillanatnyi összeroppanás után — újabb, még nehezebb harcokba indul. Mi vitte erre az útra? Kodolányi furcsa magyarázatot ad. Megtudjuk, mennyi igazságtalan verést szenvedett el édesapjától gyermekkorában, milyen súlyos lelki sebeket kapott az áldatlan családi életben, szülei válásától, majd mostohájától. „Csak a hülye nem látja az okozati kapcsot a gyermekkori sérülések s a mostani szélsőséges elvek között — szűri le a következtetést. — Vajon meg tudta-e volna győzni Marx, Engels, Lenin, Buharin s az egész mohón felszívott szocialista irodalom, valamint előbb az októberi forradalom romantikus mámora, majd a Tanácsköztársaság, ha múltjában, a gyermekkor megtört, megalázott gyermek szívének sebei nem égtek volna?" (559. l.) Hát ez bizony különös magyarázat. Ez lenne az értelmiség forradal-

márrá válásának útja? Csak gyermekkori sérülések árán juthatnak el a forradalomig, a kommunizmusig a Lacik?

Szemléleti hibák mutatkoznak abban is, ahogyan Kodolányi a regényben a kommunistákat ábrázolja. Zavaros, nem ritkán anarchisztikus és utópisztikus törekvések hordozói ők. Idézzük pl. azt a részletet, amelyben a pártszervezet megalakításának módjáról vitatkoznak:

„— Nemzetközi jog meg közjog, ez csak olyan polgári fityfene — mondja a koperos undorral. Vastag ajkán beszéd közben is ott lógott a cigarettavég. Jobb keze álmosan vakargatta vörös szőrmemellényét. — Én nem szokok törődni ilyesmivel, nem vagyok én ügyvéd. Komenista fóradalmár vagyok, a sztrájkokat kedvelem, megosztán a fegyveres pógárháborút.

— Pedig, szaki, gondulja meg, a fóradalmi opportunizmusra sokszor nagy szükség van. Az ember mindég tudhassa, mikor köll nekivágni a dolognak. Néha várni köll — magyarázta a kémesi gépész.

Ez a beszéd dühbe gurította a koperost. Az ilyen gondolkodás likvidátorrá teszi az embert. Semmi sem olyan pusztító méreg a mozgalomban, mint az opportunizmus hirdetése, az a likvidátorság melegágya.

Öt perc múlva olyan veszettül vitatkoztak, hogy hangjuk kihallatszott a bezárt ablakon át...

...A gépész felesége is leült közéjük, s egy-egy közbevetett szóval olyasformán vett részt a vitában, mintha családi ügyek megbeszéléséről lett volna szó... Megjegyzéseiből olyasféle társadalom képe bontakozott ki, amelyben a társadalmi tulajdonba vett gyárakban a burzsujok, mindenféle naplopók, kártyások, lóversenyzők és notórius iszákosok, szociáldemokrata vezetők, papok fognak dolgozni, a régi, jó, szervezett kommunisták, a Tanácsköztársaság vezetői, funkcionáriusai, a vöröskatonák pedig igazgatók, tanácselnökök, tanácstagok, népbiztosok, politikai megbízottak, termelési biztosok lesznek, s életüket jólétben, kényelemben fogják eltölteni, amíg meg nem halnak. Képzeletében a forradalom győzelme után végleges állapot következik a világon, az egész emberiséget felölelő Világállam örök, változatlan ünnepe, egy szűntelenül hömpölygő, zeneszóra lépdelő, ujjongó, daloló, vörös zászlókat lobogtató menet, csupa tánc, kacagás, napsütés. Amilyen az első vörös május elseje volt. Kifli, sör, virsli, fagylalt, tánc. Hatalom. Uralom. Világboldogság."

Zavaros, tisztázatlanok a nézetek a pécsi Zrínyi utcában is, a baranyai mozgalom főhadiszállásán. Nem a valóság meghamisítását várjuk az írótól, ezeknek a jelenségeknek a naturalista ábrázolása azonban kétségtelenül eszmei hiba.

A művészi megformálás egyébként általában ezúttal is kitűnő.

Nehéz lenne pontosan meghatározni, mi adja Kodolányi regényeinek sajátos, lenyűgöző atmoszféráját. Kétségtelen, hogy szépprózánk egyik legjelentősebb képviselője ő, egészen egyéni ízzel és stílussal.

A *Vízválasztó* sem sorolható be valamilyen szokásos kategóriába. A felvetett problémák, egyes figurák, főképpen pedig egyes helyzetek ábrázolása ízes realizmusra vallanak; találkozunk azonban naturalizmussal is a regényben, éspedig nemcsak „kényes" jelenetek merész és talán feleslegesen is részletező leírásában (l. pl. a Vilma—Ilus szerelem érzéki jeleneteit vagy a Lenkén végrehajtott méhkaparás naturalista leírását), hanem a részletekből összerakosgató alkotói módszerben is. Legtöbbször — különösen a regény első felében — az egymás után következő fejezetek ugyanannak az eseménynek más és más szereplő szemén át történt ábrázolását tartalmazzák. Így ez a történelmi regény egyben mélyenszántó lélektani regénnyé is lesz. A lelki folyamatok Kodolányinál legtöbbször valamilyen külső mozzanat hatására indulnak meg, s az író a felületi jelenségektől elindulva eljut a lélek titokzatos mélységeinek feltárásáig. Közben remekül alkalmazza a nyelvi eszközöket a jellemábrázolásra és mondanivalója érzékeltetésére. A regényben a művészien finom nyelvi elemektől a vaskosan naturalista beszéltetésig rengeteg árnyalat érvényesül. Az ormánsági népnyelv minden íze és zamata megszólal a paraszti beszélők száján. De viseletük, szokásaik is szinte tudományos pontossággal megelevenednek a regény lapjain.

Izes népi realizmus és naturalizmus (sőt: helyenként romantika is), társadalmi problémák és magasrendű lélekrajz, sok önéletrajzi mozzanat és önvallomás, megkapó táj- és néprajzi részletek, sajátosan egyéni és hűen közvetített népnyelv: mindez együtt ad ennek a regénynek is utánozhatatlan, jellegzetes sajátosságot. Az eszmei bizonytalanságon és az ebből származó túlságosan sötét alaptónuson kívül legfeljebb a helyenként rendkívül lassú cselekménybonyolítás, a belső és külső történések némileg állóképszerű ábrázolása kelt az olvasóban kisebb hiányérzeteket.

*

Ime: a *Vízválasztó* valóban fordulópontot sejtet Kodolányi írói fejlődésében. Tulajdonképpen folytatása a *Boldog békeidő*nek, de annál sokkal jelentősebb; figyelme a magánéletről ismét a közösségi problémák felé fordult: nagy vargabettű után az író ismét arra az útra lépett, amelyen valamikor olyan megrázó hatással elindult. Azóta nagyot fordult a világ, s a régi úton más módon kell előrehaladni. A *Vízválasztó* méltán kelti bennünk a reményt, hogy Kodolányi tudja, vállalja ezt; végképpen győz realista írói alkata, s hatalmas tehetsége a jelenhez közvetlenül és teljes egyértelműséggel is szóló remekművekben teljesedik ki.

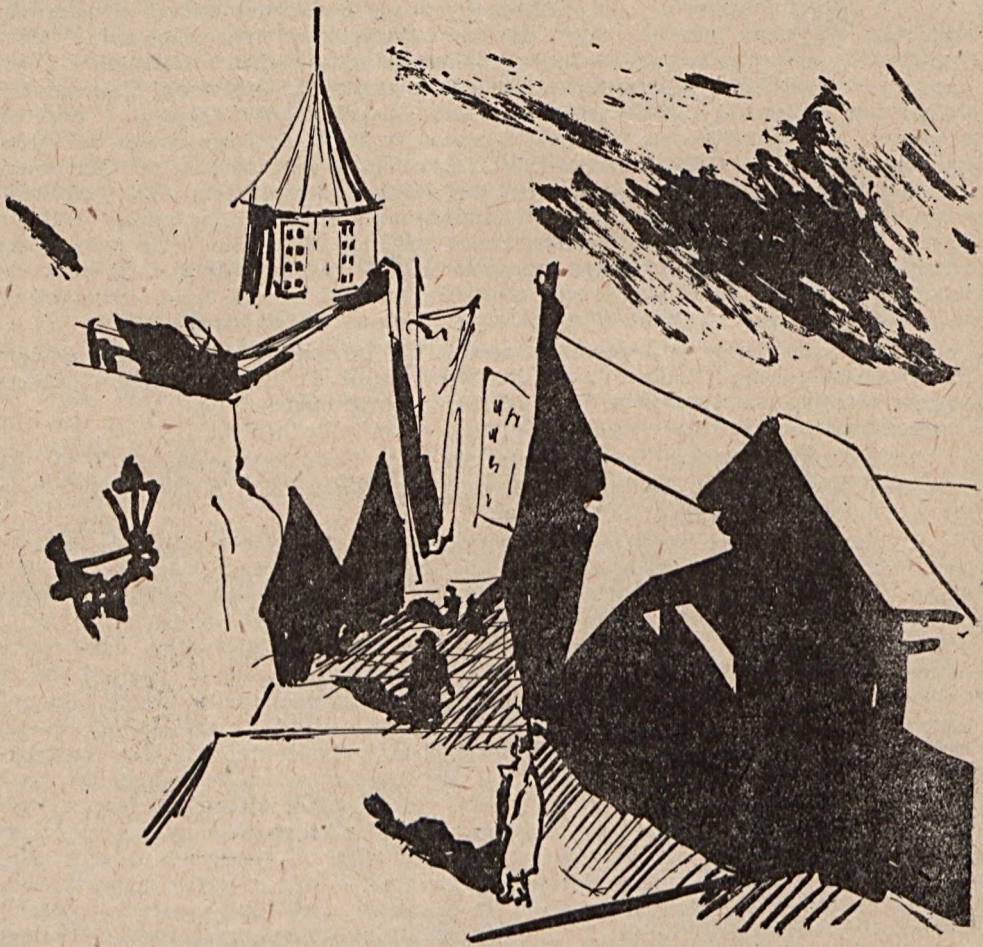

Horváth Ferenc: Prága

Sinka István versei

Gazdag vénlány epedése

Fájdalom, jaj: vénlány vagyok,
s félek, hogy annak maradok.
Igaz, él még bennem remény:
szolgalegényünk szép legény.

Este itatta lovait,
s: súgott a huncut valamit.
Néztünk nevetve egymásra,
s felcsalt a szénapallásra.

Zsindely volt a fejünk fölött,
játszottunk a széna között.
Aztán a szűribe . . . s akart.
Nem akartam, de betakart.

*

Tudom most már, hogy mért vagyok,
s tudom a holdat, mért ragyog.
Csak nem tudom: annyi évet
mért szalasztottam s mi végett.

Bizony, a lány hamar vénül . . .
Hozzá mennék feleségül.
Hej, nagy pallást csináltatnék.
Minden szénát rárakatnék.

S nem bánnám, ha összekötve
naponta a kútba lökne,
vagy a kútágashoz kötne.
Óh, csak, óh, csak megszöktetne!

Hopp! Ezután úgy csinálom:
a tyúkólat későn zárom.
Akkor itat ő: hadd lássa,
s csaljon újra a pallásra.

Szól két leány elmenőben

Két lány rózsaszín kötőben,
falujuktól elmenőben,
vadjácintusos mezőben
sírt aranyló lágy esőben.
Szólt az egyik: ha meghalnék
fiatalon: szép szeretőm
terítené rám a szemfedőm.

Ha úgy lenne, be jó lenne,
erős két karjára venne,
s indulni a földi csendbe,
koporsó-párnámra tenne.
Egykor, ha meg visszatérnék
útaimról: mennék vele
a földi mennyország fele.

Szólt a másik: más legény is
úgy tenne, lám, az enyém is.
Engem lát ő, hiszem én is.
ha a csillagokba néz is,
hol a fényes világoknak
rendjén belül nő a remény
két nagy virága: ő meg én.

Délutáni fényességben

Ülnék már sokszor tornác alatt
kisszéken, verebet hessegetve,
és etetném a galambokat.
Elbámúlnék a pipa mellől,
szememmel zöldet keresve
a tájban, ahol fény s por között
ág lobogna és hosszú szél.
S látnám, hogy a messzi tallón
átbilleg egy szénásszekér.

Ülnék, hallgatnék, vagy kis dallamot
dúdolgatnék tán, mit tudom.
S: anyja! — szólanék — Anyja, te vagy ott
benn a pitvarban? Hallod? Hallod-e?
Főzhetnél lencsét ma! Azt főzzél anyjukom!
A délutáni fényességben,
oly csendesen, mint fönn a fa lombja,
muzsika pengene, örökszép:
a hangulatok nagy cimbalomja.

Tornácnak zsongó csendjében
szundikálnék immár én sokat,
úgy, hangokra pillogó-félébren,
csak, mint aki belülről ragyog már
s unja a hosszú nappalokat.
S ha kertből, lassan ringatva,
anyjukom cipelné kosarát,
félre húzódnék, útat adva,
hogy épp mellettem lépkedjen át.

Bertha Bulcsu

Elakadnak a vonatok

A vörös oldalú vagonok világítottak a hóban. Távolról olyanok lehettek, mint a megfestett kagylófüzérek, de aki mellettük gyalogolt, az csak a szenet látta, meg a számokat, amelyek meghatározták, hogy milyen magasra száll majd az erőmű füstje.

A daruk óriási gémjükkel áthajoltak a vágányok, vagonok és épületek felett, megragadtak egy-egy ládát, s gondosan helyre tették. Néha úgy tűnt, hogy megtántorodtak a szélben, mint a részeg góliátok, pedig csak fordultak egyet, hogy jobban elérjék a raktárakat.

Az új forgalom-irányító bizonytalanul lépkedett a mestere után. Megfigyelte minden mozdulatát, megjegyezte a szavait, néha kérdezgetett is. Felírták az új vagonokat, és visszafelé beszóltak a kocsimesternek a melegedőbe, hogy dobják szét a szerelvényt. Amíg a tolatásvezető elment az egyik mozdonyért, kint toporogtak a hóban.

— Jól figyeljen, mert hétfőn már magának kell elirányítani. Aztán itt a sínek között egy kicsit másként megy a dolog, mint ahogyan a tanfolyamon tanítják — mondta a régi forgalomirányító és cigarettáért kezdett kotorászni a zsebében. Lassan rágyujtott, az égő gyufaszálat ledobta a hóba.

— Maga hová kerül?

— Itt maradok a vasműben, összekötő leszek a 722-őn. Ha jól dolgozik, és elvégzi a másik tanfolyamot, magából is lehet összekötő. Érdemes rákapcsolni, több a fizetés. Ha jól dolgozik, biztosan összekötő lesz. Kellenek a jó összekötők, januárban már a kohó is megindul.

— Egy kicsit még fiatal vagyok, itt is félek.

— Az nem baj, a vasműben szeretik a fiatalokat. Csak jól kell dolgozni, pontosan helyre kell tetetni mindent.

— És ha nem teszik meg, amit mondok?

— Ezek nem olyanok. Amennyit lehet, megtesznek.

— De, ha mégsem teszik meg?

— Akkor legfeljebb jelenti az ember.

Valahol a sínek végén füttyentett a mozdony, aztán előbukkant. Nagy lebbencs gőzökbe burkolózott, gomolygott utána a füst. Amikor végig suhintott rajt a szél, észrevettük a tolatásvezetőt is, aki mereven állt a lépcsőn, még a zászlóját sem lobogtatta. A régi forgalmista elmagyarázta a sorrendet a kocsimesternek, aztán a mozdony elindult néhány vagonnal az osztályozóra. Egyet-egyet leakasztottak a tolatók, a mozdony meglendítette, és az elszabadult vagonok surrogva szaladtak a jeges síneken. Az ütközők nagyokat csattantak, hallani lehetett az egész rakodáson.

Hétfőn este megerősödött a szél. Lidércesen fujt, mintha sövénybe ejtett avitt kasza élén sebezné magát, vinnyogott, fölszaladt a toronydaru legtetejére, és belefütyült a prémekbe burkolt vaksi éjszakába. Az új forgalomirányító bizonytalanul botorkált a vagonok, vágányok, kirakott gépek, ládaóriások labirintusában. Sarkára ügyetlen gombócok ragadtak a hóból, néha megcsúszott, a ládák szögletes sarkában dagadtra verte a térdét. Lehet, hogy máskor káromkodott volna, de most büszkén ment tovább, ez volt az első önálló szolgálata. Jó félórába telt, amíg végigjárta az I-es Rakodást.

Jókedvűen toppant az irodába. Köszönésére bólintottak, de nem szóltak semmit. Nem vette észre, agyában bujócskázott az öröm.

A vágányhelyzetet beírta a naplóba, aztán a kályha mellé kutyorodott. Egy ideig az embereket nézte, várta, hogy szóljanak hozzá. Hiszen akik az esti váltással jöttek, azokat nem is ismerte. De azok egymással voltak elfoglalva, az új forgalom-irányítóval nem sokat törődtek. Gulic Laci vérében kis jeges tutajok kezdtek úszni a szíve felé. Fészkalódott a a székén, mindenkire nézett egy kicsit, de hiába. Közben észrevette, hogy a csizmájában megnyirkosodott a lába. Levetette. Kapcái gőzölögve száradtak a széken. Bámulta a párát, és arra gondolt, hogy tavaly ilyenkor az erdőre járt. Micsoda marha tél volt, a vetéseken a fagyott kányák a hóba ragadtak, mint a rögök. Jó volt fát vágni. Ha fújt a szél, már a zörgéséről meg lehetett ismerni a szárazat. Ilyenkor könnyű volt, csak egy jó dobás a kötéllel, aztán húzás. Ütemre meghúzni, hagyni, hadd üssön vissza, aztán megint meghúzni. Ha kemény az idő, néha már negyedszerre roppan. Behunyta a szemét, és egy pillanatig úgy érezte, hogy ropognak körülötte a szálfák. Az erdei hangulatból az egyik csoportvezető hangja zökkentette ki:

— Megpörkölődött a kapcája, érezni a szagát.

Kicsit odábbhúzta a széket, aztán lábára tekerte a forró kapcákat. A csizmája még nedves volt, de azt is fölrángatta. A kályha kürtőjén behallatszott a szél süvöltése. Hujjogott, forró máglyát szított a kokszparázs tetején. Átüzesedett a kürt, és vörös fényeket sugárzott az iroda összepiszkolódott falára.

A brigádvezetők külön húzódtak a sarokba, suttogva beszélgettek. Időnként, amikor a szél nekitámaszkodott az ablakoknak, felemelték a fejüket és hallgatóztak. A darugépész vicceket mesélt a kötözőknek. Még végére sem ért a viccnek, azok már röhögtek. Az egyik kötöző evett. Kenyeret és szalonnát. Nagy gerezd vöröshagymákkal tetőzte meg a falatokat. A szája szélén hatalmas szemölcs ingadozott. Minden falat után kortyolt a teából. Sok tea volt. Minden négy órában hoztak egy új kannával. Az egész vasműben így volt.

Tizenegy órakor a mozdonyvezetők és a tolatók is bejöttek az irodába.

— Reggelre mindent befúj — mondta a kocsimester, aztán lerángatta magáról a bundát.

A mozdonyvezetők komorak voltak, mintha haragudnának. Keménység tükröződött a szemükben. Gulic Laci az arcukat leste és fokozatosan elkedvetlenedett. Az egyik mozdonyvezetőnek kisebb volt a bal szeme. Hunyorgatva nézett, mintha szemébe tűzne a nap, vagy bántaná valami, de lehet, hogy az álmosságtól volt. — Ez ellenem szegül, látszik az arcán — gondolta, és lehangoltan a többiekre nézett. A brigádvezetők még mindig beszélgettek, halkan forgatták a szavakat. A darusok meg a falnak dőltek és lehunyták a szemüket. — Beszélnem kellene velük — mormogta magában, aztán megszólalt hangosan is.

— Megerősödött a szél...

Az egyik darus kinyitotta a szemét és az ablak felé fordult. De nem szólt semmit. A többiek sem szóltak. Idegen volt még nekik az új forgalomirányító, és a fáradtság is rájuk nehezedett.

Gulic Laci érezte, hogy valami elválasztja ezektől az emberektől. Szomorúan az ablakra meredt és belebámult a fekete négyszögekbe. Néha egy kis havat vert az ablakokra a szél. Egy kevés mindig megült belőle az alsó kereteken, aztán fokozatosan megvastagodott.

Sokáig nézte a párkányra ülepedő havat. Valami megkeményedett a belső világában, mintha megérintette volna az iparvágányok között surrogó jeges szélvihar. Fáradtan lecsukódtak a szemei, félálomban még hallotta a csoportvezetők suttogását, és arra gondolt, hogy ekkora hóviharban biztosan elakadnak a vonatok.

A telefon harsány csengetésére ébredt. Amikor felállt, érezte, hogy megizzadt a háta. Felemelte a kagylót és bejelentkezett. Az összekötő hangja erőtlenül rezgett a membránon, mintha megszűrték volna a puha hóesésben.

— A hetesre betolunk egy szerelvényt. A gépgyárnak azonnal küldje be a kokszot, már várják.

Beírta a naplóba az előjelentést, aztán felköltötte a kocsimestert.

— A hetesre kapunk egy szerelvényt.

— Hány kocsi jön? — kérdezte a kocsimester és bütykös kezével megdörzsölte a szemét.

— Nem tudom, azt nem mondták.

— Meg kellett volna kérdezni.

— Legközelebb majd megkérdezem. A gépgyárnak mindjárt beadjuk a kokszot — mondta jól megnyomva a szavakat, aztán meggyújtotta a lámpáját és kilépett az ajtón.

Az ablak előtt kis híján megperdítette a szél. Meredeken fújt és fehér örvényeket kavart a hintázó reflektorok fényében. Gulic Laci most már nem ért rá gondolkodni. Szorosan beburkolózott a bundájába, s csak a lába alá figyelt, meg a vagonokra. Amikor a hetedik vágányhoz ért, az átjárónál már füttyögettek a vasutasok. Kis idő múlva a lámpások is feltűntek, farral tolták be a szerelvényt. Az egyik vasutas intett neki, amikor meglátta, ő meg visszaintett, hogy rendben. A süvöltő szélen át nem lehetett hallani, hogy mikor akaszják le a mozdonyt, de látta, hogy a lámpások eltávolodnak.

Kis idő múlva megérkezett a saját személyzet. Megnézték, hogy hol van a szerelvény vége, aztán elindultak az átjáró felé. Az egyik mozdony már előre szaladt a hatodikon, és szikra-felhőket eresztett az égre.

Gulic Laci meglepődött, sokkal gyorsabban dolgoztak, mint gondolta. A hóna alá szorította a lámpáját és gyorsan felírta a vagonokat. Legtöbben szén, koksz és homok volt, de az elején talált két vagon gépfelszerelést is.

Negyed óra múlva már az osztályozón gurultak a vogonok. Amikor szétdobták a szerelvényt, szólt a kocsimesternek, hogy a koksszal együtt a homokot is vigyék be a gépgyárba. A kocsimester bólintott, és elindult az emberei után.

Gulic Laci várt még egy kicsit a vágányok között. Amikor látta, hogy megmozdulnak az állva maradt vagonok, visszament az irodába. Beírta a forgalmi naplóba a szerelvény számát, és hátradőlt a székén. Nagyon elégedett volt. Aztán hirtelen arra gondolt, hogy túl símán ment a dolog. Hihetetlen, hogy ebben a sötétségben, és jeges hóviharban minden a legnagyobb rendben menjen. — Megnézem, mit csinálnak — gondolta. Éppen fel akart állni, amikor megnyikordult az ajtó. A kocsimester jelent meg a nyílásban.

— Nem lehet bevinni a vagonokat, nincs elég űrszerelvény.

Tompán és kiszámítottan hangzottak a szavai. Gulic Laci úgy érezte, hogy a kocsimester örül, hogy valami kifogást találhatott. Tudta, hogy mindenki az ő arcát nézi. Megijedt, egészen bizonytalan lett.

— Valahogyan mégis be kellene vinni... — mondta határozatlanul.

— Ha nekiindulunk, egészen biztosan kisiklik a mozdony. Délután acélhulladékot rakodtak a darusok, úgy látszik megcsuszamlott, mert egészen közel van a sínhez.

Gulic Laci a darusokra nézett. A gépész mindjárt elértette és megszólalt:

— Az még a másik műszak volt, este hétkor elmentek.

— Legjobb lesz, ha megnézem — mondta és magára dobta a bundáját.

— Hátha nem hisz nekünk... — kezdte a kocsimester, de Gulic Laci már nem állt le beszélgetni, kilépett az ajtón.

A vasutasok körülvették, amikor odaért a mozdonyhoz. A tolatásvezető a megcsuszamlott acélhulladékra mutatott, aztán vállat vont.

A hulladék tényleg lecsúszott, de ha néhány kiálló darabot félredobtak volna, befférnek a vagonok. Igaz, hogy a szabály mást ír elő, de a vasműben nehéz betartani a szabályokat.

— A gépgyárnak kell az anyag, este kilenc óta várják. Vigyék be!

A tolatószemélyzet félrehúzódott. Valaki fellépett a mozdony lépcsőjén és bekiáltott a vászon mögé.

— Moldova! Megpróbáljuk?

A vászon mögül előbukkant a mozdonyvezető feje.

— Nem próbálok semmit, a mozdonyért én felelek — mondta és vízszintesen intett a kezével.

Gulic Laci a bizonytalan fények között sötétlő mozdonyvezetőre meredt. Kisebb volt az egyik szeme. Hunyorgatva nézett, mintha szemébe tűzne a nap, vagy bántaná valami.

Tehetetlennek érezte magát, nem tudott megszólalni. A mozdonyvezető várakozott az ablaknyílásban. Az emberek mozdulatlanul álltak körülötte. Érezte, hogy mondania kell valamit, arra várnak, hogy szóljon. Megtette. Csak ennyit kérdezett:

— Megtagadja?

— Nincs űrszelvény, így nem tudok bemenni.

— Megtagadja? — kérdezte újra, de most már ropogtak a szájában a mássalhangzók.

— Nem tudok bemenni... Nem megyek be! — horkant fel dühösen a mozdonyvezető.

Gulic Laci sarkon fordult, és sietve elindult az iroda felé. Azt még hallotta, hogy az emberek utána lépnek, de már nem gondolkodott. A tehetetlen dühtől egészen üres volt a feje.

Felemelte a közvetlen telefont és jelentette az esetet a központnak.

Álmos, ingerült hangon válaszolt valaki a vonal másik végéről.

— Tudja, hogy maga miért van odatéve?... Hát én megmondom. Azért, hogy az emberekkel végrehajtsa a munkát, nem pedig azért, hogy jelentgessen. De ha tényleg nem boldogul velük, akkor holnap írásban adja be a személyzetire. Viszonthallásra...

A készülék élesen kattant. Amikor letette, látta, hogy ott áll mellette a kocsimester. Dühösen ránézett, majd az ajtóhoz ment. Felrántotta, végigment a folyosón, és kilépett a szabadba. Az ablak előtt beleütközött az emberekbe.

Körülvették, szótlanul a szemébe néztek. A mozdonyvezető előbbre lépett, aztán teljes erejéből belevágott az arcába. Gulic Laci megtántorodott, és az arcához kapta a kezét. Aztán hirtelen kiegyenesedett. Amikor szabadon maradt a feje, a mozdonyvezető még egyszer megütötte. Gulic Lacinak recsent az álla. Egy pillanatig kibírhatatlanul fényesnek érzett mindent, aztán elesett.

A lármára kisereglettek az irodából a többiek.

— Nem kellett volna megütni, még fiatal — mondta a darugépész, aztán melléje térdelt, megrázta. Gulic Laci kinyitotta a szemét. A darugépész megvárta, hogy magához térjen, aztán megszólalt:

— Nézd kispajtás, három évvel ezelőtt itt még térdig érő sár volt. Tizen dolgoztunk összesen. Ha jött a vonat, elirányítottuk, kiraktuk a gépeket, és a füzetekbe is beírtuk a vagonok számát. Ha elakadt valahol egy kocsi, akkor nekiláttunk, és közös erővel kiszabadítottuk. A jelentgetés nem jutott eszébe senkinek. Moldova is közöttünk volt.

De Gulic Laci világába nem jutott el a szavak értelme. Csak arra gondolt, hogy pofonütötték. Sokáig feküdt mozdulatlanul. Csak akkor állt fel, amikor már biztosan tudta, hogy a szívében elpusztultak az érzések. Fölmarkolt egy kis havat és ledörzsölte vele az arcát. Egy ideig állt az emberek között, aztán megszólalt:

— Küldjék ide a kocsimestert!

— Itt vagyok kérem — hangzott a válasz a kör széléről.

— Magának mi a neve?

— Békefi...

— Békefi elvtárs, a kokszot és a homokot azonnal vigyék be a gépgyárba.

— Bevinnénk, de nincs elég űrszelvény.

— Azt a nagyobb vasdarabot, ami útban van, dobják feljebb. A többivel ne törődjenek. Ha mégis kisiklik a mozdony, én felelek érte.

Szenvtelenül és keményen hangzottak a szavai. Nem várta meg az emberek válaszát, sarkon fordult és bement az irodába.

Behallatszott az emberek mozgolódása, később a mozdony dübörgése is. Fél óra múlva jelentette a gépgyár, hogy megkapták a kokszot.

Az emberekkel most már nem törődött, rájuk sem nézett. Hajnalban fejére nyomta a bundás sapkáját, és elindult felvenni a vágányhelyzetet. Lassan botorkált, alig lehetett mozogni a hóban. A váltóknál megcsúszott és elvágódott a sínek között. Alaposan beverte a térdét. Nem káromkodott. Felállt és ment tovább. Amikor visszaért, az irodában várta a mozdonyvezető. Kezében szorongatta a sapkáját, és a padlót nézte. Amikor leült az asztalhoz, megszólalt:

— Bocsásson meg.

— Senkire sem haragszom.

— Mit akar tenni?

— Megcsinálom a központnak a vágányhelyzetet.

— Úgy értem, hogy én velem mit akar tenni, amiért megütöttem?... Jelenti a központnak?

— Miért kíváncsi erre?

— Tizenöt éves szolgálatom van a vasútnál. Nem szeretném elveszíteni.

— Én miattam nem fogja elveszíteni.

A mozdonyvezető közelebb lépett, lassan megfogta, és erősen megszorította az új forgalomirányító kezét.

Reggelre mindent befújt a szél. A vagonok tengelyig álltak a hóban. Nyolc óra tájban karcsú hóekéket kezdtek szerelni a mozdonyokra.

Csányi László versei

Verses napló

Tolna, 1959. december

A házak falán paprikafüzérek,
a téli fényben szinte lánggal égnek.
A sűrű füst a földre hajlik árván,
a szomszér kislány hajában szivárvány
s amint szeme kíváncsian néz szét,
majdnem meggyújt mindent ennyi szépség.
Ó, nem örökké élni, csak e csendben
figyelni ahogy elsuhan felettem
a tűnő idő és ez a csodás
szemkápráztató téli látomás,
amely már majdnem én vagyok, ahogy
a késő Nap tüzében felragyog.

*

A komor ég, mint sötét festék,
felhőkbe rejtezik a rest ég,
hosszúak itt a téli esték,
némán ülök a félhomályban,
lassan magam is csenddé váltan.

*

Bontja színét a táj. Hó-subában
menetelnek az országúti fák,
s úgy üt át a csenden, mint az áram
a cinke szerény szava s a világ

énekébe burkolózik s én is
ámulva hallom biztos dallamát,
mely egyszerre álom és remény is,
mintha már a tavaszból hallanád.

Tavaszi ág

Leng a friss szélben a tavaszi ág,
több, mint a május, mintha a világ

értelme volna és felelete,
egy rebbenő rím, lágy lehelet e

virgonc szélben és a súlyos szavak
alig értik a sóvár vágyakat,

ahogy az élet újuló s örök
áramkörében test és test között,

virág és virág, föld és ég között
tárt ablakodon szobádba szökött,

s jelkép lesz minden, a tavaszi ág,
az erkélyen a bimbózó virág,

amely naponta újra mondja, hogy
mégis megérte, mert minden napod

ez szépíti meg, ez a tünde fény,
zászlókon ragyog s szíved rejtekén.

Nem is a május, mintha a világ
értelme lenne e tavaszi ág,

jelkép és példa, örök intelem,
s győzelem is a tűnő éveken,

s diadalittas, nagy ünnepi ének,
mely mindig feljebb, feljebb emel téged.

Galambosi László versei

Éneklő határ

A varjak néma lendkereke fordul
a jegenyék sötétzöld tengelyén,
a virradat vörös rózsái úsznak
a táj ezüsttel burkolt fenekén.

Bakancsomon a fű morzsája serceg,
tarisznyám szárnyát lebbenti a szél,
cipóm pirosan csókot vált a Nappal,
vállam fölött árbóc a kapanyél.

A köd vízéből fényesen kivillan,
a bokrok közt is jelzi, hol megyek,
a rét hatalmas kapuiban lassan
torlódnak lenn a sárga tehenek.

A csordás nehéz tülkéből kifújja
a pókhálóként rezgő éjszakát,
szarvak lehajló ágain a reggel
harmattal hintett rózsaszín kabát.

Köröttem áttetsző tengeri földek
horpadt színén árnyékok íve leng,
a munka zengő szikláira futva
a forróságban elmerül a csend.

Fényfoltok

MAGADNAK

Merülj az értelem kútjába mélyen,
ha óráid korsói kiapadtak,
igyál a szépség asztalánál, bölcsen
teremts romlatlan életet magadnak.

HALLGATOM A VILÁG MOZDULÁSÁT

Hallgatom a világ mozdulását,
régi elvek korhadt csigaháza
roppan szét a jövő foylosóján,
mint egy vékony festett-falú váza.

TAVASZ

Keringnek a tócsaszagú gólyák,
muzsikál a nyírfákon az ág,
valahol a hajnal jő, a fűben
törölgeti piros bocskorát.

PIPACSOK

Élő, piros pipacsok a szántón:
telt asszonyok — szórják a magot,
szoknyájuk lágy ráncaiból térdük
kikacsintva hívja a Napot.

Endre Károly

Görzi elégiák

KILENCEDIK ELÉGIA

Messze dörömböl már az egek kiszakadt köpenyalja,
Dárdafüvön pihe rejt hajnali harmatozást,
Így kél szűzi mosoly kicsinyek könnyes szemefényén,
Bárha a mécs eltört, lesben a könnyű kacaj;
Mekkora boldogság! Sose volt, soha tán, ragyogóbb itt!
Neszre hegyezd füledet — hallod? — a róna lehel,
Néma beszéd, köszönet, sugarakban bontakozó dal,
Szín-nyelv, illati szó, magzati versenyezés.
Gyertek elő botló patakok teli csíny-csobogással,
Gyertek elő madarak, füttyel a sárga rigó,
És ti királyok! Szil! Tölgy! Jöjj moha, koldusi kullancs,
Napraemelt koronák, árnyratapadt remeték!
S én, kit a vérpárák szaga s éjszaka gyásza gyötört meg,
Én, a viharvert jós, állok a zsenge füvön,
Ázott pille gyanánt, ha szivárvány szárad a szárnyán,
Hadd szinesítsen hát friss örömökre a rét!
S lám, a csodák közt csontbordák rekeszén pirosan leng
S lükteti lét gyönyörét szent ütemével a szív,
Hisz bizalommal az ős, bimbózó életerőben
S vallja a büszke hitet: vészeken úr a szabály!
S tartok a völgybe szilárd céllal s elszánt akarattal,
Bár a fogam vacogó s nedvesedett a gunyám,
Feltüzesedve a vér hajt vallani és cselekedni,
Vinni a csüggetegek vak nyomorába a fényt.
Lábam alatt csikorog kavicsok fúlt ördögi tánca,
Ámde a kertek ölén felnevető a virág,
Zord a csukott kapuszárny, még árnyba borulva a tornác,
S lám, a redőny közein reggeli csók oson át.

*Endre Károly a Romániában élő magyar nemzetiségű írók egyik legjelentősebb képviselője. „Görzi elégiák" címmel tíz részből álló költeményt írt az első világháború harctéri emlékeiről. Itt a kilencedik elégiát közöljük.

Bízom a sziklatörő ár szintre nyomult erejében:
Benned munkáskéz, felszabadult hatalom.
Forrongó forrás, hivatott, hogy a büszke jövőben
Megnyugodott folyamod hordja javak tutaját.
Bőszülten zuhan át sodrásod száz akadályon,
Zúzni ha nem tud, mos — táncol a zátonyokon,
S mert a haboktól vájt üregek csak lassan omolnak,
Végez a rengő föld gyors heve: forradalom.
Oly győztes lobogód, mint reggeli bolton a napfény,
— Kelj vele tenni, serény, bújj el előle, silány! —
Végre a révbe vezess: szabadultan, szennytelen élni,
Küzdeni egymásért fogd a dologra kezünk.
Adj ereinkbe dacot, feszülőt, hogy dőljön a korlát:
Mind kevesebb akadály, mind gyönyörűbb uralom,
Építő összhang, szabadultak összefogása,
Űzd el a versengő fegyveres elnyomatást!
Nagyszerű korszak jő, tudomány erejével az ember
Megfékez szeleket s önmaga gyúr anyagot,
Szép a tudás, de ne hagyd, hogy a gőgben megmerevedjék,
Adj kutató szemen át feldobogó szivet is.
Szédületes tömegek szaporodnak a szűk anyaföldön,
Képleti láncban a szám sorra kerülni tolong,
Kőköpenyen rohan át robajával a gépkocsi-falka,
Bőgve szökik hüvelyén ürszaharába a szárny:
Most jön időd igazán csak, rendszerező szigorúság,
Védd meg az embert és döntsd meg a málthuszi tant,
Ó, ne az öldöklés, a nyomor s a ragály tizedeljék:
Lendítő kereket hajtson előre a kéz!
Még fenyeget multunk, viharunkat még ki nem álltuk,
Hajszol a korszak még: készül az ellenerő
Víni tusáját, ezt az utolsót, veszte pecsételt,
S fegyverkezni szorít, szítva a zord iramot.
Nincsen idő. Kifogyó lehelet sem elég lepihenni,
Nincs zene sem, zokogó ördögi szél rohamoz,
Nyúzza a nyűtt ideget, futamán kopogón üt a dobszó,
Körző már csak a szem, méretező, közönyös.
Ott van az erdőszél, csaliton madarak csicseregnek,
S nincs, aki les, lehever s nézi a fellegeket,
Elhagyatott a magány, a beszédes csend süketen teng,
Gyorsul a körforgás, veszt aki itt lemarad — — —
Vesszen a hódítás, ez a birtoklás, ez a kincsláz!
Gazdagodás agyaron, kőolajon, gyapoton!
Hogy foly a hajszálér a csatornás bank-csövezetbe,
Fúrt homokon kutakért hogy foly a gyér fiuvér!
Ünnepi gyászkőnél levelekbe taposnak a lábak,
Üzleti részjegyről porbametélt avar az,
Börzék tamburain dobosok toboroznak a harcra,
Versenyző hatalom fosztja a kis zsebeket.
És ez a szörny: tömeget tipor és erejét bitorolja!
Szent a jogar de a gömb bomba belül: jogigény,

S ellene bár már százmilliós szabadok tömörülnek,
Függ a világ fonalon: metszve a szál? : kihalunk!
Emberevő robotot szaporít csak a szörnyü ijedtség,
Árkot az arcokon ás, dermed az érben a vér!
Ó, de mi haszna, ha csügg a tenyér, ha ökölbe se ugrik,
Karvaly karma közé rejti magát, aki fél.

Meghívlak titeket, fél földteke késlekedői:
Kiknek tiszta kezén kérges a bőr s olajos,
Rabló társadalom vergődő sejtjei hívlak,
Kötszövetekbe szorult, elfalazott igazok!
És titeket, kiknek szive úgy buzdul haza hasznán,
Mint fityegő erszény dobban a hetyke tüszőn,
S kik parazsat fujtok hivatásos gyujtogatóknak:
Hívlak felfedezők, lángeszű műszakiak!
Itt, az aréna körül telepedjetek ülve, ti nézők,
Itten az ablak tárt, fényben a görzi mező:
— Bár a kakukfű közt a tetemház lőtt fala roskad,
Hősi mutatványként lássuk az ujjmutatást —
Nyílt szemetek kedvet meregessen a völgy aranyából,
Sejtse a bükkbetakart hegy tetején a fenyőt,
Erdők csendje legyen visszhangja a megnyugovásnak,
Csacskaszavú forrás ébredező bizalom.
S hogyha a szűzi öröm csöpp harmata oltja a mérget
S hogyha az életerő vágtat a víg ereken:
Döntsetek ím magatok, mit akartok: halni vagy élni?
Társat-e? Gyilkosokat? Szolga-kezet? Szabadot?
S lám az ereszték megnyíl: sorra kihull, ami férges,
Váltva a mérőón: sápad a véres arany,
Mélybe zuhannak a könny sorcán orozott uradalmak,
Terjed a közszántás messzefutó ugaron;
S dőlnek a korlátok, leomolnak a tarka sorompók,
Már közös abrosz a föld, bárkinek is terülő,
S visszaözönlik a fény melegítő ősi honába
S enged a görcsös izom karbafonott karokon.

S íme a sikra rohan dörejével a harciszekér most,
Hernyótalpazatán vasveretű csigaház,
Csápjai ágyucsövek s úgy fordul, amint öle mordul,
Ember góleme ő, ellene elszabadult.
S fent jön a lökhajtott hadi fellegraj, nyilas erdő,
S függ le ezüst fonalán emberütő nehezék,
S lesben a billentyű: mint máglya lobogjon a város?
Nyomtalanul tűnjön pörkeszagú zsugoron?
S jő iszonyú uszonyát mutogatva a nagyhasu henger,
Ichthyosaurus-ként kúszik a száz kereken,
Földközi maglövedék utirányzó fémkoponyával,
Orrbadugott szelepén percre begyúl a gyutacs.
S jő az atompuskák harcászati számtalan ága,
— Emberi kéz nincs már orvul a vont ravaszon —

S végül a mérföldes Leviáthán úszik a térre,
Minden szálka-fokán förmed az ágyunaszád —
S áll ez az éhes had s nincs véres tennivalója,
Reng a dühödt gépház, rázza a talpazatot,
S nem siet indíték megereszteni bőszen a féket,
Nincsen elég feszülés, nincsen elég harag itt!
S íme a nagy viziszörny felkunkorodó fara csapkod,
Körben a farka felé mind közelebb jut a száj,
Méretezett bele van, hogy számtalan életet oldjon,
Kezdi zabálni magát s fullad a sok szigonyon;
S készül a hengerszörny roppant heveit kiokádni,
Zabla feszül szelepén, pányva az embererő,
Hűti az óvófal s csomagolva a fémfiolákban
Új Prometheüszként osztja a csillagerőt;
S szöknek a puskák mind a magasba, akár a hevült kút,
Hull a nehéz vízmag, visszafogadja a föld,
Számtalan ágával kivirágzik a porban a Nílus,
Mosdik az elnyelt szem habba tünő fövenyen.
Lassul a száguldás, dalosodnak a csókban az ajkak,
Ős terebélyekben rendben a szár, a kocsány,
Ifjul az ember az új tavaszokban, a nyárba beérik,
Nem fúl sárba a mag s új örömökre kikél.

Balogh László

Csokonai Pozsonyban

Mögötte csalfa vak Remény: Párizs, Pest, Patak.
Maradt a mord Valóság, a magyar Lehet.
Nyűtt mentéje hajnal-trillás versektől dagad
s a grófoknál ragyás arca lángot vetett.

Mint vidám, mindig-szomjas garaboncás deák
az emberiség kertjébe vágyott egykor
s még éppen idején ért a Vérmezőre át:
látta, Hajnóczy piros vére merre foly.

Arany hold süt. Fent a Várnál olvas az éjbe:
„Bódult emberi nem . . .” — A kész lapot áthúzza.
Alant zajog a Dunának kegyetlen Kántusa.

Más mentsvár nincs hát, csak a természet törvénye:
mert egyszer lehasadnak a fekete vásznak
s ekhóz szavára a meghitt huszadik század.

Beney Zsuzsa

Katherine Mansfield

Katherine Mansfielddel kapcsolatban soha senki nem felejti el megemlíteni művészetének hasonlóságát Anton Csehov művészetéhez. Ez az összehasonlítás lassanként már közhelyszámba megy, és félős, hogy elmossa azt, ami ennek a hasonlóságnak értékét valóban megadja: kettőjük különbözőségét, azt a tengerek-elválasztotta messzeségét, ahonnét elindultak egymás felé. Mert, ha valami virtuális metszőpontban, a szenvedés, korai halál keresztútján találkoznak is végül, és ha kettejük nézőpontja, a valósághoz való elsődleges viszonyuk feltünően hasonlít is egymáshoz, írásaik kiindulópontja, a „novella ihlete" alapvetően különböző kettőjük művészetében. Csehov nemcsak aktívabb és cselekvőbb egyéniség, hanem a társadalmi háttér alapozásában sokkal mélyebb és igényesebb — éppen kettőjük összehasonlításából látszik, hogy sokkal reálisabb és objektívebb is. Csehov szeme a megfigyeléshez szokott, résztvevő, de mindig figyelő orvos szeme; együttérzéséből érezzük az orvos rezignációját, a végtelen sokszor látott szenvedést, a nyomort, a megismert tehetetlenség újra s újra megújuló fájdalmát és lemondását, a halál m e g s z o k á s á t. Katherine Mansfield világa sokkal befeléfordultabb, sokkal szenvedélyesebb, látásmódja sokkal szubjektívebb; a figyelmes olvasó elbeszéléseinek állóvízében, a látszólag nyugodt és tükröző felszín alatt egy szüntelenül vívódó lélek hullámzását látja. S bár ez a meg-megújuló küzdelem a lélek békéjéért végül is valami csodálatosan tiszta harmóniában olvad fel, az olvasó nem tudja kettőnek látni azt a szubjektív szenvedést és a mű tökéletesnek látszó művészi fegyelmét. Nem tudja, mert a Naplóból és Levelekből megismert szenvedés egy meghatóan tiszta és őszinte lélek útját rajzolja elénk, mert Katherine Mansfield küzdelme az igazságért, a kifejezés tisztaságáért, maga is igazság és harmónia volt, s nem tudja azért, mert ez a megélt szenvedés, ez a világ minden apró rezdülésében testet öltött együttérzés, együttszenvedés él tovább a novellákban is. Alighanem ez az együttérzés okozza azt, hogy irodalomtörténeti hasonlatosságokon túl valami nagyon hasonló érzéssel emlékezünk Csehovra és Katherine Mansfieldre: mindkettőjük hatásának titka elsősorban személyiségük varázsa, az az esztétikai élmény, amit kettőjük művészetében a személyiség közvetlen hatásának neveznék. Hogyan tudott ez megnyilvánulni, a művészet és mesterség milyen áttételein keresztül alkotta meg a maga sajátságos kifejezésmódját? Ennek a kérdésnek vizsgálata mutat rá kettőjük viszonyára, s ezen túl Katherine Mansfield helyére korának irodalmi világában, valahol Csehov és Virginia Woolf között — realizmus és impresszionizmus tengerpartján.

„Be kell vallanunk, az, hogy szeretjük vagy nem szeretjük könyvében a szerzőt, éppen annyira változó és éppen annyira nehéz számot adni róla, mint az,

hogy miért szeretjük a húsból-vérből való embereket" — írja valahol Virginia Woolf, majd így folytatja: „Egyesek megmutatják magukat, egyesek meg elrejtőznek, függetlenül írói nagyságuktól". — Ilyen értelemben, ha valaki, akkor Katherine Mansfield igazán „megmutatta" magát: „Nem ismerünk más írást, melynek olvasása közben ekkora élvezettel éreznők, hogy nő írta azokat" — írja róla Szerb Antal. Valóban, minden sorából a nőiesség szépsége és finomsága árad a novellák koncepciójából csakúgy, mint a részletek aprólékosságából: azokból a miniatűr finomságokból, amelyek elsősorban nem az apró dolgok megfigyelésének pontosságából, hanem inkább az ezeket körülvevő fényes és költői atmoszférából adódnak. Abból az atmoszférából, amelyet a dolgok szeretete és megértése tud kicsalni a tárgyakból, abból a meghittségből, amelyet ez a tárgyakkal való bizalmas együttélés támaszt: „Meggyújtotta a lámpát a narancssárga ernyő alatt, összehúzta a függönyt és megterítette a teázó asztalt. Két madár énekelt az üstben; libegett a láng". Ebből a meghittségből fakad Katherine Mansfield novelláinak árnyalt és eleven atmoszférája: a levegőnek az a remegése, villódzása, amely az impresszionisták képeire jellemző; ez a levegő-festés, amely az élet illúzióját adja mindennek. „Időt szeretett volna, hogy szabaddá tegye magát mindattól a sok bizalmas holmitól, amelyekkel annyira elevenen együtt élt". (Részlet a Pszichológia című novellából.) „Mert ez a sok vidám holmi körülötte mind az ő része volt — az ő családja — és ezek mind tudták is ezt, és most a legnagyobb legszenvedélyesebb szemrehányásokat tették. De most menniük kellett. Ki kellett seprűzni, ki kellett hessegetni mindezt — mint a gyerekeket, felküldeni valamennyit a sötét lépcsőkön, ágyba dugni és rájuk parancsolni, hogy aludjanak — azonnal, morgás nélkül!" „Mind az ő része volt" — ez a pár szó az idézet leglényegesebb része, mert látni fogjuk majd, hogy mindaz, amit Katherine Mansfield leírt, „az ő része volt" — mélyen átélt és kivetített világ, valami belső ritmus hullámzása a külső világban — visszhang és rezonancia folytonos kölcsönhatása. „A lépcsők gyönyörű esését látta, a csillogó borostyánnal kerített sötét kertet, az út másik oldalán a hatalmas, kopár fűzfákat, és odafönt csillagjaival a nagy és ragyogó égboltot" Ahogyan előbb a „sok bizalmas holmi", most ez a kép is az ő része — éppen erről szól maga a novella is: helyzetek, képek, szavak, a külső és a belső világ összecsengéséről; arról, ahogyan ez az öntudatlan rezononcia az öntudatlanság biztonságával szabadít fel valamit, ami határozatlan vágyból lassan tudatos tetté változik. Az, ahogyan ez az öntudatlanság és tudat határain villódzó, a pillanatok bizonytalanságában lebegő érzés a szoba délutáni csendjének, a lámpafénynek, teának és ennivalóknak leírásában megtalálja tökéletesen adaequat leírását, az Katherine Mansfield egyik legjellemzőbb remekművévé avatja ezt a rövid kis írást. A félóra, amit leír, tökéletesen reális, és ugyanakkor mélységesen szubjektív is: de szubjektivitása a reálisan leírt dolgok meglátásának intenzitásából sugárzik. Nem az üres szobát, a bútorok színét-formáját látjuk itt, nem a puszta csöndre figyelünk: azt a szobát látjuk, amelyiket Katherine Mansfield jelenléte töltött be, a valóságos színeket úgy látjuk, ahogyan ő látta azokat — azt a csendet halljuk, azt a mélységes, sokszavú, titokzatos csendet, amelyet a novella két hőse érzett maga körül. A külső világ ábrázolása a lélek belső áradásának, a szakadatlan „tudatfolyamnak" része, mint a kortárs nagy regényekben, Proust, Joyce, Virginia Woolf műveiben — valamiben azonban mégis mélységesen különbözik ezektől. És itt, ebben a hasonlóságban és különbözőségben lesz ismét izgalmassá Katherine Mansfield és Csehov rokonsága — ha talán nem is egészen abban a vonatkozásban, ahogyan ezt a rokonságot általában hangsúlyozni szokták.

Azok, akik Katherine Mansfield és Csehov rokonságát hangsúlyozzák, e hasonlóság alapjának részben az impresszionista novella-szerkesztést tartják, részben pedig az ezzel nagyon is szorosan összefüggő (látszólagos) passzivitást, azt a félreállást és lemondást, amely mindkettőjük írásaiból árad. Térjünk vissza később erre a kétségtelen kapcsolatra, s nézzük meg kissé figyelmesebben azt a realizmust, amely a két impresszionista író művészetének alapja!

Bár, amint már említettük, Csehov realizmusa kétségtelenül társadalmibb és bizonyos szempontból nézve, aktívabb — mondjuk esetleg úgy, hogy bátrabb, biztosabb — mind a ketten elsődlegesen a meglátott leírásából indulnak ki, sőt, bizonyos értelemben a meglátott leírásánál is maradnak. Csakhogy, amíg Csehovnál ez a leírás mindig objektív leírás marad, körülszőve az író együttérzésével, ezzel a mindig érezhető, szeretettel és intelligenciával teli ábrázolásmóddal, amíg tehát ebben a részvét-teli szeretetben Csehov, az író, azonosul tárgyával, addig Katherine Mansfield írói egyéniségében a tárgy, a téma, a megírt kép, vagy akár a személy azonosul az íróval: azonosul úgy, hogy aztán az írói lélek részeként ismét kivetítődik, valami átélt és átlelkesített valóság képében. Csehov impresszionista realizmusa Gorkij realizmusához vezet; Katherine Mansfieldé Virginia Woolf impresszionizmusához.

„Újra elolvastam a Sztyeppét — írja Katherine Mansfield egy 1919-ben kelt levelében. — Mit is mondhat az ember? Egyszerűen, ez a világ n a g y elbeszéléseinek egyike — olyanféle mint az Iliász vagy az Odyssea. Azt hiszem, könyv nélkül fogom megtanulni ezt az utazást. Vannak dolgok, amelyekről azt mondjuk: halhatatlanok. Erről a történetről az ember úgy érzi, hogy nem l e t t halhatatlan — mindig is az volt. Nincs kezdete, sem vége. Csehov éppen csak megérintett tollával egy pontot (. — — .), aztán megérintett egy másikat; körülkerített valamit, ami megvolt már örök idők óta."

Csehov ideje ez, a végtelen nyugalmú, álló idő. Katherine Mansfieldé a szálló, elröppenő, kinyiló és újra becsukódó pillanat. Az idő relativitásának problémáját Katherine Mansfield korának irodalma hozta a köztudatba: ez az a kor, amelynek legnagyobb élménye az idő szubjektivitása, az egyidejűség irodalmi élménye. Joyce egyetlen nap történéseibe évezredek mitológiáját sűríti — Virginia Woolf évszázadok történéseivel játszik, hogy egyetlen élet tartalmát kifejezhesse. A megfoghatatlan idő problémáját Katherine Mansfield is ismeri — ebben az ismeretben azonban van valami, ami elüt a Proust utáni (vagy Bergson utáni) irodalom idő-szemléletétől. Mondhatnánk úgy, ha irodalmi helyét akarnók kijelölni, hogy Katherine Mansfield viszonya az időhöz konzervatívabb, konvencionálisabb — és mondhatnánk azt is, ha inkább „belülről", az író pszichológiája felől közelítjük meg ezt a kérdést, hogy ez a viszony éppen azt nélkülözi, amit ez a század hozott az ember és világ kapcsolatába: a szabadságot. Katherine Mansfield jellegzetesen novellairó, a regény minden kísérlete, vagy árnyéka nélkül, novellaíró még hosszabb, már-már kisregény méretű írásaiban is. A századeleji angol novellairodalmat — s nemcsak az angolt — két típusba oszthatjuk (természetesen ez nemcsak az egyetlen lehetséges felosztás): abba, amelyikben a történet cselekménye, története a döntő, és abba, amelyben a novella hangulata — nem a könyv papírján, hanem az olvasó lelkében támadt képe. Katherine Mansfield kétségkívül ebbe az utóbbi csoportba tartozik. Szerb Antal azt írja, Csehov novellaművészete abban áll, hogy a cselekménytelenséggel, nemtörténéssel ábrázol, és úgy érzem, főként ebben tartja Katherine Mansfieldet Csehov rokonának. Katherine Mansfield elbeszéléseiben valóban ritkán történnek nagy dolgok: ez a történés-nélküliség azonban igen gyakran valami moz-

galmas passzivitás, valami aktív változatlanság. Kortársainak írásaiban a perc tartalma, értéke tágul végtelenre — Katherine Mansfield írásaiban a perc lehetősége, illuziója. Legsikerültebb írásaiban mintegy felvonja az idő fátyolát, mélységében, vagy távlatában megcsillantja a jövő lehetőségeit, aztán újra szorosra vonja a jelen függönyét. Felívelés és letörés a pillanat dinamikájában történik — novellák sorát lehetne állításunk igazolására idéznünk. A percek felvetnek valami lehetőséget, a változás, a másféle élet egy pillanatnyi szívárványát, aztán visszatérnek a realitás megváltoztathatatlanságába. A Gyönyör fiatal Berthája, aki egy este szépségében, a virágzó körtefa gyönyörének bűvöletében felismeri és átéli a barátság és a szerelem gyönyörét, az este elmúltával megtudja, hogy barátság és szerelem megcsalta:

„Bertha odarohant a hosszú ablakhoz:

— Jaj, most mi lesz? — kiáltotta.

De a körtefa éppolyan szép volt, mint azelőtt, éppolyan nyugodt és éppúgy talpig virágba borulva."

A Megboldogult ezredes leányai apjuk halála után pillanatokra úgy érzik, hogy talán még megváltozhatna az életük — de aztán minden folytatódik úgy, ahogyan eddig volt, vagy talán még magányosabban, még reménytelenebbül:

„— Nem mondhatom meg, amit mondani akartam, Jug, mert elfelejtettem, hogy... elfelejtettem, hogy mit akartam mondani.

Josephine egy pillanatig hallgatott. A nagy felhőre meredt, amelyik eltakarta a napot. Aztán kurtán felelte:

— Én is elfelejtettem."

Csaknem minden írásában megtaláljuk ezt a kibomló, hirtelen vágyat, megcsillanó lehetőséget: a „Gyerekes, de természetes" meghatóan szép délutáni álmában, a „Je ne parle pas francais" frivol és kesernyés, dohányfüstös levegőjében, még a „Méreg" örökösen levelet váró Beatricéjének sóvárgásában is. Szándékosan ezeket a novellákat idéztem: aki ismeri Katherine Mansfieldet, tudja, hogy valami skálát akartam ezzel ábrázolni: a megható együttérzéstől, a gyermekkor tisztaságától az irónia és keserűség érdességéig. Csaknem valamennyi novellában a szépségnek egy csillanása az, ami kinyitja a percet, áttöri a realitást — nem a csoda, hanem az elképzelt, várt valóság illúziója felé. Ritka az olyan írás, ahol ennek a lehetőségnek cselekményes magja lenne, és még ahol van is, ott sem egyszeri, különleges, drámai helyzet. (Kivétel talán a Boldogult ezredes leányai — de még ebben a kivételben is ott érezzük a halállal megszakított mindennapok monotoniáját, változatlanságát). A szépség, valami tisztább harmónia egy-egy felfogott hulláma ragyogja be ezeknek a perceknek a mélyét; többnyire a természeti szépség egy-egy felvillanása, amely kiszabadítja a gyötrődő lelket zártságából, megszabadítja az időtől, és eggyéolvasztja mindazzal, ami időtlenül örök:

„És aztán vannak mégis ilyen „villanások," előbbrevalók mindannál, amit az ember valaha is írt (mit is írt az ember?) — mindannál (igen, mindannál) amit valaha is olvasott, megrendítőek... A hullámok, amikor ma délután hazahajtattam, és a magas tajték, hogyan szétszóródott a levegőben, mielőtt lezuhant... Mi az, ami a szétszóródásnak ebben a percében történik? Ez az időtlenség. Ebben a percben (mit értek én ezalatt?) bennefoglaltatik a lélek egész élete. Valakit feldobnak — túl az életen — „megtartanak", és aztán — újra lent, fényesen, megtörten csillogva a sziklákon, visszahajítva, az apály és áradás részeként.

Nem akarok érzelmes lenni. De amíg az egyik felmagasodott, szétszóródva a levegőben, megdermedve — amíg figyeltem a permetet — úgy éreztem, át-

élem magamban — egy életre — a fehér eget a szakadozott szürkeség hálójával; a csuszamló, csobbanó, csillanó tengert, a sötét fatörzsek foltját a hegyfok előtt; a virágzó fákat, amerre elmegyek; és még többet — a hatalmas barlangot, ahol saját lényeim (mint őskori tengeri-gyom-gyűjtők) mormognak, közönyösen és bizalmasan... és azt a másik magamat, a kocsiban, külön ezt a másikat, aki esernyője hideg fogantyúját markolja, és egy hajóra gondol, fehér festékkel keményített kötelekre, és a vitorlák nedves, csapkodó, olajos vásznaira..."

A pillanat élménye azonban látomás marad, a kép becsukódik, hogy éppen ilyen intenzitással és átéltséggel adjon helyet a szépség visszájának is: a szépséggel szemben a kisszerűségnek, a szeretettel szemben a hideg elzárkózásnak, közönynek, önzésnek. A szárnyaló percet mindig visszafogja, mindig visszahúzza ez a realitás — ezért mondottuk, hogy Katherine Mansfield írásaiból a „szabadság" hiányzik — ezt a visszataszítóbb realitást viszont különös, tündéri ragyogással kompenzálja jónak és rossznak egyforma mélységű átéltsége. Morálisan nem — mert határozott morális értékítéletet olvashatunk ki Katherine Mansfield novelláiból — de a művészi átéltség intenzitásában egyértékű szép és fonák szeretetre és megvetésre méltó. A dolgok egyszerre történnek, az élet egyszerre mutatja valamennyi arcát:

..."ez az, amit megpróbáltam a Garden Party-ban kifejezni. Az élet sokféleségét, és azt, hogyan próbáljuk meg valamennyi részét, még a Halált is eggyéolvasztani. Ez Laura korában megzavarja az embert, Ő úgy hiszi, hogy a dolgoknak külön-külön kell történniük. Először megtörténik az egyik, azután a másik. De az élet nem ilyen. Nem mi parancsolunk neki. Laura azt mondja: „Nem szabad mindennek egyszerre történnie." És az Élet így válaszol: „Miért ne? Hogy is lennének elválasztva a dolgok!" És tényleg megtörténik minden, elkerülhetetlenül. És nekem úgy tünik, hogy szép ez az elkerülhetetlenség."

Ennek az elkerülhetetlenségnek sajátságos vetülete Katherine Mansfield írásainak társadalmi, vagy szociális vonatkozása. Természetes az, hogy a szenvedés, a szegénység, a társadalmi magány ábrázolásában csak egyéneket mutat, sohasem a helyzet, az osztály, a társadalom összefüggéseinek képét. Szeretetével és szánalmával határozottan a szegények, a kiszolgáltatottak, a megalázottak oldalán áll, a végtelenül magányos Parker mama, a falevélként hányódó Kis nevelőnő, a Je ne parle pas francais Mouse-a oldalán, társadalmi mondanivalójában rengeteg kritika van, az igazság tudata, állástfoglalás és ítélet. Éles ítélet egyrészt — másrészt azonban (és ez társadalmi „passzivitásának" kulcsa) megértés és megbocsájtás is. Monica Tyrellt, az Eszmélet hősnőjét előbb megvetjük ürességéért, céltalanságáért, magát és környezetét gyötrő „betegségeiért", nem hiszünk együttérzése és sajnálata mélységeiben, — ugyanakkor azonban nemcsak hogy érezzük magányának és céltalanságának szomorúságát, a nagyobb fájdalom küszöbénél saját kicsinységének „eszméletét" — hanem sajnáljuk és szeretjük is. Van Katherine Mansfieldnek egy naplórészlete, csaknem ugyanezzel a történettel, a betegség és szenvedés átélésének olyan hőfokán, amelyet lehetetlen csak „elgondolt" novella-vázlatnak tartanunk. Ebben a vázlatban nemcsak a magány és betegség fájdalma, hanem az emiatt érzett társadalmi kicsinyrendűség fájdalma is él. Hogyan tudja mindezt egyszerre kifejezni Katherine Mansfield? Az irónia keserűségével. Virginia Woolf iróniája játékosabb, és mégis keményebb. Katherine Mansfieldé átéltebb, megéltebb és megbocsájtóbb. Megbocsájtóbb — másokkal szemben — magával szemben azonban kíméletlenebb. Mr. Reginald Peacock alakja nagyrészben Katherine Mansfield első férje — mennyi irónia, fájdalom és ugyanakkor megbocsájtás van a novellában, magában a meg-

írás tényében, stílusában. Hadd idézzük Katherine Mansfield sorait egyik legszebb novellájáról, a Méregről — egy olyan levélrészletet, amelyik erre, a befeléfordult, komplex iróniára világít:

„És a Méreg-ről — oldalakat tudnék írni erről. De hadd próbáljam meg összefoglalni azt, amit el akarok mondani róla. A történetet (nyilvánvalóan) egy nagyvilági, meglehetősen cinikus (nem egészen cinikus) ember mondja el, sajátmaga ellen (de nem egészen maga ellen), arról az önmagáról, aki annyira abszurdan fiatal volt. A nőkről való véleményéből láthatod, hogy mennyire fiatal. Mostanáig számára a nő nem volt más, mint látomás, mint valaki, aki eltűnik. Érted? És most minden szenvedélyét erre a Beatricére pazarolja. Ez a szerelem promiscuitás, és ő nem tudja, hogy az; de a nő tökéletesen annak veszi. De te látod azt a luxust, amelyben élnek — a gazdag asztalt, az édességeket, likőröket, liliomokat, gyöngyöket. És észrevetted? Levelet vár valakitől, aki elhívja innét. Ezt várja teljes odaadással. Ez indokolja a búcsúját, és vallomását. És amikor nem érkezik meg, egész közönségessége kibújik — az ilyesfajta nők újságpapír tapintata. Nem tudja levetni a bőrét. Elárulja magát... A férfi, persze, most már nevet ezen, és nevet rajta is. Vedd csak, amit a „rendérzékéről", és a krokodilról mond. De sajnálja is magát, azt, aki titokban meghalt már, aki elég fiatal volt ahhoz, hogy feleségül akarjon venni egy ilyen nőt. És azt is akartam, hogy könnyed és világos legyen, de ezen át, — oh, finoman — érezzük a fiatal bizalom elsiratását. Ezek azok a hirtelen vallomások, amelyek egy kesztyűből, egy cigarettából vagy kalapból érkeznek hozzánk."

Ez a finom és komplex irónia jellemzi talán legmélyebben Katherine Mansfieldet, s ez magyarázza látszólagos passzivitását, félreállását, a novella cselekményéből és társadalmi összefüggéseiből egyaránt — s ez az irónia az alakok és helyzetek, az egymással ellentétes jellemek átéléséből fakad; mindenekelőtt, mindennél keserűbben: önirónia. És itt visszatérünk oda, ahonnét elindultunk: a „személyes" Katherine Mansfieldhez. Mert mi is ennek az önkritikának a forrása? Katherine Mansfield számára személyes átélésében a szabadság nem lehetett más, csak illúzió; az idő csodája nem lehetett más, mint újra és újra hamvába fúló lehetőség. 34 éves korában halt meg, és előtte hosszú-hosszú évekig szanatóriumok között hányódott; halálos beteg volt, és tudta, hogy sohasem fog meggyógyulni. Ma már nehéz elképzelni azt a szenvedést, amit a tuberkulózis Katherine Mansfield korában jelentett. A mai betegek nem ismerik már azt a szakadatlan, meg-nem-szűnő, fel-nem-oldódó betegség-tudatot, azt a gyengeséget, amelyik rabként szobájukban, ágyukban tartotta őket, a folyton változó, hullámzó kedélyállapotot, violens kétségbeesés és depresszió között, a lázat, köhögést — és mindenekelőtt a közelgő, lassú halál állandó tudatát. Ez, a távolságnak, a búcsúzásnak állandó élménye adja meg Katherine Mansfield novelláinak különös feszültségét, átéltségének mélységét, és minden írását, még a nyugodt és idillikus képeket is körüllengő szomorúságot.

„Ha az ember kicsi és beteg, és messze van egy magányos betegszobában, minden csodálatos, ami ott túl történik... Nos hát, én mindig ebben a magányos betegszobában vagyok. Ezért látom úgy, hogy most, Londonban nincs semmi, ami ne lenne csodálatos — csodálatos és hihetetlenül gyönyörű?"

Katherine Mansfield szeretete a világ dolgai iránt — a virágok iránt, amelyekről mindig különös gyöngédséggel szólt, a természet iránt, amelynek szépsége életének egyik legmélyebb és leginkább személyes élményét jelentette — a búcsúzó ember szeretete. Társadalmi kritikáján és állásfoglalásán átsütő gyengédsége, a búcsúzó ember gyengédsége, és a novellák kitalált, oly sok örömmel

megélt világa a haldokló ragaszkodása a földi világhoz, a földi szeretethez. Egyik utolsó, befejezetlen novellája (A galambfészek) írása közben írja ezt: „Olyan örömet okoz az írása, hogy még elalvás után is folytatom. A színhely Dél-Franciaország, koratavasszal. Van benne egy igazi szerelem is, és eső, rügyek, békák, egy vihar, rózsaszínpettyes kínai sárkányok. Nincs nagyobb boldogság ezen a világon, mint ez a kettős élet. De nagyon titokzatos is. Hogyan is lehetséges egy időben itt lenni ebben a magányos, félreeső szállodában, és ugyanakkor Millyvel kihajolva a Vill Martin ablakán hallgatni az esőt, amint lágyan dobol a leveleken, és érezni a sárgaviolák éjszakai illatát." Az elszabadult, boldoggá vált álmoknak, a boldogság illúziójának és a reménytelen valóság tudatának feszültsége teremti meg Katherine Mansfield iróniáját — a lemondás iróniája ez.

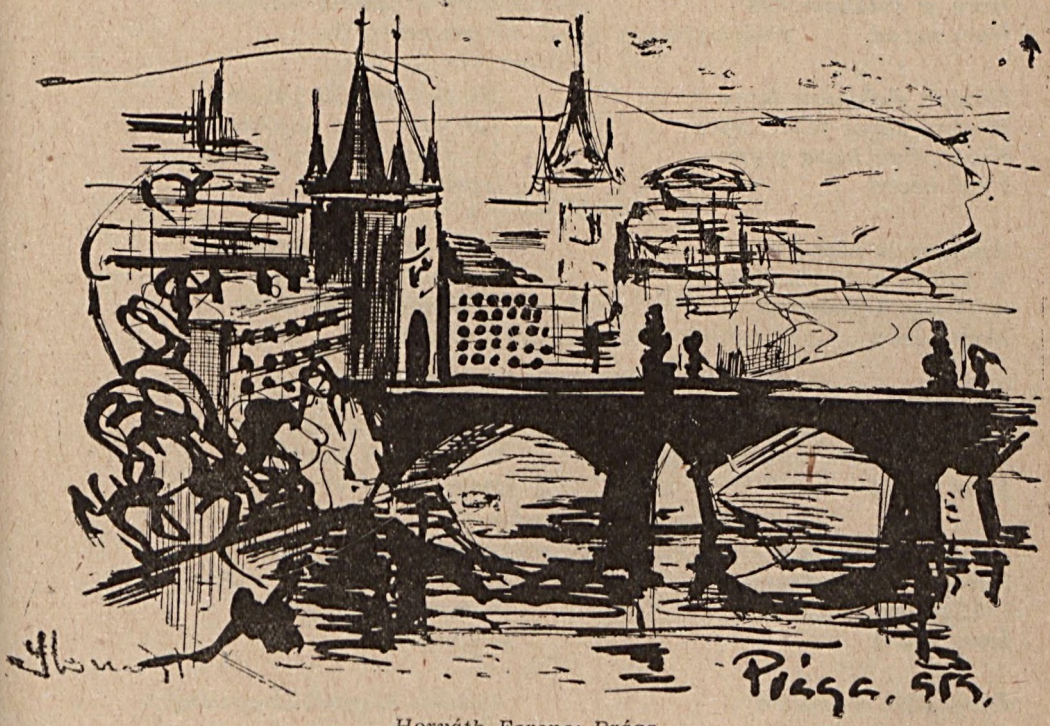

Horváth Ferenc: Prága

Francia költők

Paul Eluard

Szabadság

Diákkori füzetemre
Padomra a régi fákra
Hóra a futóhomokra
Írom neved

Minden elolvasott lapra
Minden egyes fehér lapra
Kőre vérre lapra porra
Írom neved

Aranyozott képecskékre
A harcosok fegyverére
A királyi koronákra
Írom neved

Dzsungelre s a sivatagra
Fészkekre a rekettyékre
Gyermekkorom visszhangjára
Írom neved

Az éjszakák csodáira
Napok fehér kenyerére
Elbilincselt évszakokra
Írom neved

Egem azúr rongyaira
Mocsárra penészes napra
Tóra meg az élő holdra
Írom neved

Láthatárra a mezőkre
Szárnyatbontó madarakra
Mély árnyékok malmaira
Írom neved

Minden hajnali párára
Tengerre és a hajókra
Tébolyodott hegy fokára
Írom neved

Felhőknek foszlányaira
A vihar verítékére
Sűrű lagymatag esőre
Írom neved

A megvillanó formákra
A színeknek harangjára
A meztelen igazságra
Írom neved

A felébredt ösvényekre
A kibomlott nagy utakra
Nyüzsgő áradó terekre
Írom neved

Minden felgyúlt lámpalángra
Minden kihunyt lámpalángra
Emlékező házaimra
Írom neved

Szobám tükrének kettészelt
Illatozó gyümölcsére
Ágyam üres kagylójára
Írom neved

Falánk s gyöngéd kutyusomra
Fölágazó füleire
Ügyetlen lágy mancsaira
Írom neved

Ajtómnak a küszöbére
Minden meghitt tárgyaimra
A szentelt tűz hullámára
Írom neved

Minden adakozó testre
Barátaim homlokára
Minden felém nyíló kézre
Írom neved

A váratlan örömökre
A figyelmes ajakakra
Magasan a csönd fölébe
Írom neved

Összerombolt menedékre
Omladozó fároszokra
Magányomnak falaira
Írom neved

A vágytalan távollétre
Fel a meztelen magányra
A halál lépcsőfokára
Írom neved

A visszatért egészségre
Kockázatra amely eltűnt
Reményre mely emléktelen
Írom neved

S egyetlen szó hatalmával
Kezdem újra életemet
Arra lettem én hogy megismerjelek
Hogy megnevezzelek
Szabadság

Takarodó

Hát mit tehettünk volna hisz őrízték a házat
Hát mit tehettünk volna minket is összezártak
Hát mit tehettünk volna az utcákat lezárták
Hát mit tehettünk volna a várost leigázták
Hát mit tehettünk volna hisz éhes volt a teste
Hát mit tehettünk volna le voltunk fegyverezve
Hát mit tehettünk volna az éj leszállt felettünk
Hát mit tehettünk volna egymással szeretkeztünk

Jean Cocteau

Ezüst haj, ha fiatalság...

Ezüstös haj, ha fiatalság hordja
Ragyogóvá tesz arcbőrt és szemet,
Ilyenek vagytok, lelkem édes gondja
Szép olajfák, ha itt a kikelet.

Az üde és sós s lassúhabú tenger
A görög partra locsolta vizét,
Hogy kettős gyümölcs, a beledbe rejts el
Olajfagyümölcs, Vénuszt s Cybelét.

Olajfaágak, havas ifjúságtok
Tetszik nekem, hisz téli nap vagyok,
S akárcsak ti, ha pucér rózsát látok
Fölébe hajtom dérvert homlokom.

STETKA ÉVA fordításai

Vasárnap reggel

Fogadtok, hogy a célba elsőnek ki jut,
S a kerékpárra hajlik névjeles trikótok.
Kerekezők, facér csarnoki grófok,
Páris virága ti vagytok, fiúk.

A kertész künn alszik, feje a rózsán;
Az égalj vonalán nyargalva húz a boly
— Ég s föld sok mágusa, megannyi virtuóz szám —,
S mint hangvillán a hang, elrezzen, s nincs sehol.

Városkörnyéki padok tarka csokra,
Biciklizők, versben köszöntelek,
Míg ráterül nagy, szűzi kezetek
Világjárt lábatokra.

Jules Supervielle

Éjszaka

„A balsorsverte Franciaország versei" ciklusból

Álmomtól éjszaka míg reménytelenül
Várom, hogy megújít, hisz reám ő fütyül,
S maradok lomha test, minek nincs jajra nyelve,
S a régi lángragyúló és olthatatlan elme,
A halott, ki leszek, fesztelenül mozog
És szól: „Ilyen soká hogyan is huzhatod?
Mi tart itt vissza még? Mi késztet élni, mondd hát,
Mig leigázva teng szegény Franciaország?"
S mert rejtek kell, ahol nem kell felelni a
Rémnek, mely űz, követ és csak faggatna folyton,
A lét keserveit végül magamba fojtom
És érzem, mint leszek az éj szelíd fia.

Törzsek

Csillagok alatt a nyárfa
Mit tehet?
S a kismadár, ki fejét szárnya
Közel és távoli, meleg
Száműzetésébe zárja?
Mit is tehetnének ők
E kusza frigyben, toll s levélzet
Szövetségében a végzet
Szabott ívgörbéje ellen?
Most a csönd vigyázza őket
Meg a feledés köre,
Míg a hajnal meg nem ébred
És az emlék is vele.
Akkor az aprócska csőr
Elpattantja álma szálát,
S a fa lebocsátja árnyát,
Mely majd estig őrzi őt.

TIMÁR GYÖRGY fordításai

Simon Emil

Az özvegy

Meghalt az öreg Szimcsák asztalosmester. Másodnapon a kapura is kiszögezték a gyászjelentést. A rokonok, ismerősök odagyülekeztek a kapuhoz, hogy szóban is elmondhassák az öreg mester halálát. Tiszta ruhában voltak, legtöbben feketében. Rakosgatták a kezüket, váltogatták a lábukat. Szerda volt éppen, legmélyebb köznap a hétben, nem tudtak mihez kezdeni a vasárnapi öltözékben.

Délfelé járt az idő, amikor Csikazi, a meghalt jó barátja azt mondta:

— Ne ácsorogjunk ideki. Ott bent le is ülhetünk.

Egyszerre eszükbe jutott a pihenés, a linóleummal letakart hokedli nyugalmat adó ülőkéje. Bementek mindannyian, elhelyezkedtek a konyhában, tenyerükben a félbeszakított munka rángatózott.

— Gyújtsunk rá — mondta az öreg mester unokafivére.

Elővették a cigarettát, körülményesen megnyomkodták és a szájukba illesztették, de az egyik a másikat nem kínálta. Jó, sűrű füstöt fújtak a levegőbe, mintha valami szertartást végeztek volna.

Valakinek eszébe jutott az özvegy és azt kérdezte:

— Hát Bözsi hol van?

— A temetést intézi.

— Ez is, hogy ittmaradt negyvenéves korára! — mondta egy asszony.

— Nem válogat a halál.

— Szépen kitartott az ura mellett. Pedig amióta együtt voltak, mindig betegeskedett az öreg. Hatvankilenc éves volt.

— Nyugodjék!

— Ha gyerek lett volna, neki is könnyebb lenne.

— Ha nincs!

Mit kezd a műhellyel?

Elhallgattak. Maguk elé képzelték a sokablakos pincét, a térdig forgácsban álló gépeket. Sokat jártak oda valamennyien, szerette az öreg Szimcsák, ha munka közben valaki szavát hallja.

— Meg ez olyan mesterség — mondta Csikazi —, hogy nem is nőnek való igazából.

Maga is asztalos volt, jól ismerte a szakmát.

— Az öreg is úgy volt — mondta unokafivére —, hogy senkibe se bízott. Amíg él az ember, elvan egyedül. De ha meghal, maga után hagyja az árvaságot.

— Legalább egy segédje lehetett volna, aki befejezi a megkezdett munkát.

— Meg folytatná is — mondta Csikazi. Jó neve volt az öregnek, nem szállt vele a sírba.

Így most odavesz minden.

— Nono, azért Bözsi ügyes asszony, nem féltem én.

— Hogy ki ügyes, ki nem, azt nálunk a gyalu meg a fűrész mondja meg.

Elhamvadtak a cigaretták, a plafon körül megnyugodott a füst. Megint elszakadtak egymástól, gondolataik tapogatózva jártak körbe, mint az óra mutatói.

Kopogtak.

— Tessék — mondta Csikazi...

Nagyadarab vörös ember lépett be, Bözsi fivére. Hétkönapiasan öltözködött, elütött a többiektől.

— Jónapot mindnyájuknak — köszönt barátságosan. Gyorsan körüljáratta a szemét. — A hugom?

— Odavan a sír ügyében.

— Megvárom. Biztosan jön nemsokára.

— Nem olyan biztos — mondta gyanakodva Csikazi.

A vörös ember őrá is mosolygott és leült a kissámlira. Vaskos lábát kinyújtotta a vízvezeték kagylója alatt. A többiek nézték, de nem beszéltek, egyszerre mindegyikük úgy érezte, hogy idegen jött közéjük.

— Hát elment a szegény sógor — mondta a jövevény a körben ülőknek. Nem zavarta az sem, hogy hallgattak erre, tudott ő úgyis beszélni, ha nem figyelték a szavát.

— Ilyenkor látszik, ki az igazi jó barát. Jól teszik, hogy segítenek a hugomon.

Erre se válaszoltak, nem is szerették az ilyen finomkodó beszédet.

A vörös ember nem zavartatta magát. Hallgatott, mint a többiek, csak a szeme járt folyton az embereken.

Időnként mélyet sóhajtottak, magukat igazgatták a széken. Nem ízlett már a cigaretta sem, szemükre álmosság húzódott.

— Ebédelni köllene — mondta egy asszony.

Erre mozogni kezdtek, volt egy, aki fel is állt, nyújtózkodással ropogtatta a csontját. Kiszáradt szájukban összefutott a nyál.

Aztán egymásra néztek, elszégyelték magukat.

— Szegény, mindig ilyenkor járt ebédelni — mondta Csikazi és ingatta hozzá a fejét. Ezzel azt is kinyilvánította, hogy őneki a mai napon nincs egy olyan gondolata sem, ami nem a halottra emlékeztetné.

Kinyitották az ajtót. Bevágódott a hűvös levegő, mint az ajtónak támasztott dorong.

— Ne menjenek még — mondta a vörös ember és ülve maradt. — Amit meg akarunk beszélni, éhgyomorra is megtehetjük.

Meglepetéssel néztek rá.

— Mi volna az? — kérdezte Csikazi, elég idegesen.

— Hát a hugom, meg a műhely.

— Kedves, jó uram — mondta az unokafivér — nem egy óra alatt igazítható el az ilyesmi. Különben is megvárhatjuk, amíg behúzzák rá a földet.

— Meg az is, hogy nem akárki műhelyéről van szó.

A nagydarab vörös ember felállt, s a hajlott vállán ülő fejét előreszegezte.

— Csakhogy énnékem nincs időm. Énnékem négy gyerekem van. Meg most a hugom is.

Ezekre a szavakra forgatták a fejüket.

— Jöhetne már a Bözsi — mondta egy másik unokatestvér, aki eddig szót sem szólt.

— Jobb, ha nem jön még — mondta a vörös ember. Egyszerre eltűnt arcáról a mosolygás. — Tudom én, hogy mivégre jöttek ide mind.

Odakint hallatszottak az özvegy lépései és ez megzavarta őket abban, hogy vesződjenek a vörös ember szavaival.

Ahogy az ajtón belépett az asszony, kisimúlt, gömbölyű arcával egyszerre nyugalmat hozott közéjük.

— No, csak nem kívánnak menni? Julikám — fordult a másik asszonyhoz — kínáltad-e őket valamivel? Persze, elfeledtem mondani, mit hol találsz?

— Ne fáradjon, ne fáradjon — mondta Csikaszi.

— De nem fáradság ez — kezdte az özvegy — magamfajta magányos asszonynak jól esik, ha körülötte vannak.

— Itt van a bátyja — mondta Csikazi hirtelen.

— Nekem itt mindnyájan tesvéreim maguk. Üljenek csak le — mondta az özvegy.

Addig beszélt, amíg vissza is húzódtak mindnyájan a régi helyükre. Az asztalra pogácsa került, meg bor, sokáig, komótosan ettek, mintha a halál szomorúsága nyomta volna őket.

— Mi csak együnk — mondta Csikazi. — Aki meghal, úgyse kívánja. Se az ételt, se mást. És nézett az özvegyre összeszűkített szemmel.

Az asszony meg úgy tett, mintha észre se venné.

Végül aztán befejezték az evést, szedelőzködtek, el is búcsúztak. Hárman maradtak csak a konyhában: az özvegy, a bátyja, meg Csikazi.

— Én még maradnék — mondta Csikazi. — Beszélgethetnénk.

— Van mit? — kérdezte az özvegy.

— Van.

— Hát én? — kérdezte a vörös ember —, maradhatok?

— Igen, no — mondta beleegyezően Csikazi, bár nem szívesen.

— Bemehetnénk a szobába — mondta az özvegy. Ki is nyitotta az ajtót és előrement. Két széket elhúzott az asztaltól, ő maga meg az ágy szélére ült.

Csikazi körülményesen készülődött a beszéddel. Fonogatta az asztalterítő rojtjait, politúrtól megszínesedett kezét rakosgatta.

— Elment hát a szegény Károly — sóhajtotta végül és körülforgatta a fejét, mintha most lett volna először ebben a szobában. — Együtt nőttünk fel, azt lehet mondani. Maga is, Bözsike, most egyedül maradt, mint a szál deszka.

— Úgyse sok öröme volt, amíg ketten voltak — mondta a vörös ember hirtelen.

— Ej! — csodálkozott Csikaszi — talán én nem ismertem eléggé?

— Akárhogy volt, Bözsi rááldozta az életét. Igaz? — kérdezte az asszonytól.

— Hadd nyugodni — mondta fáradtan az özvegy.

— Én csak azt mondom erre — mondta élénken Csikazi —, hogy aki él, mindent helyrehozhat. Ameddig él.

— Mit tudnék én helyrehozni? — kérdezte az özvegy.

— Nono, Bözsike, maga még fiatal ahhoz.

— Attól függ, ki mondja.

Mi volna hát a mondanivaló? — kérdezte az özvegy bátyja.

— Csikazi megkönnyebbült. Éppen ilyen kérdésre várt, amire csak válaszolni kell.

— Úgy gondoltam, hogy segíthetnék valamit. Ha maga is azt gondolja, én nem hagynám egyedül se a műhelyt, se ... magát!

— Hát ezt hogyan véli? — kérdezte csodálkozással az özvegy.

— Nem vagyok én még annyira öreg — mondta rábeszélőn Csikazi. — Megérzi még az én ujjam a görcsöt, meg a szálkát.

— Bolond maga — mondta az özvegy. Felállt az ágy széléről, az ablakhoz támaszkodott.

A vörös ember szólni akart, de Csikazi a kezével intett, hogy hallgasson.

— Csak azt gondolja meg Bözsike, hogy el fog maga veszni egyedül. Sok az asztalos itt a környéken.

— Bolond maga — mondta mégegyszer az asszony. — Tudom azt is, hogy lesett rám évek óta. De én még egyszer élve el nem temetkezem. Én még egyszer vénember ágymelegítője nem leszek. Ne adjanak engem kézről-kézre, mint a deszkát.

— Az, az — bólogatott a bátyja. — Ne lenne csak a négy gyerekem. Vagyis miket beszélek — tette hozzá gyorsan és nagy szelíd arcán zavarodottság látszott.

— Ne félj, jobban segíthetek rajtatok ezentúl — mondta az özvegy.

— Hogy kívánnám én azt? — kérdezte a vörös ember szégyenkezve.

Csikazi szerette volna, ha az asszony ránéz.

— Akkor én most mehetek? — kérdezte hangosan.

— Más szándékkal maradhat — mondta az asszony.

— Nekem pedig ez a szándékom.

— Mit gondolnak — kérdezte kis szünet után az özvegy — milyen fából csináltassam a koporsót?

Csikazi felállt, mintha megütötték volna.

— No, Isten áldja.

A vörös embertől el se búcsúzott, vitte magával a haragot, mint parazsas edény a füstöt.

Amikor elment, az asszony a bátyjához fordult.

— Hát te?

Az ember arcán láthatóan kirajzolódott az alázatosság, mosolygott, de nem nézett a hugára.

— Tudod, én is hogy vagyok. Négy gyerek, meg az asszony. Nem megy a munka se úgy, ahogy köllene. — Kinyújtotta a két tenyerét, mintha mutatni akarta volna az özvegynek, hogy: itt van, lásd, akármit teszek, nem engedelmeskednek nekem.

— Tudom én ezt, tudom — mondta türelmetlenül az özvegy — eddig is segítettelek... De azt láthatod, magam se tudom, hogy lesz ezután.

— Együtt dolgozhatnánk — mondta a bátyja, könyörgő hangon szinte.

Sokáig gondolkozott az asszony, mire válaszolt.

— Mondtam már, hogy segíteni foglak. Mert nem való vagy te erre az életre. De a műhelyt nem osztom meg veled sem. Senkivel. Megláttam én ebbe a néhány napba: arra mentek ti mindnyájan. Csak mert ott állok még az ajtóban, hát velem is szóba kell állnotok. De ha belül lesztek egyszer, akkor én mehetek!

— Te, hát én a testvéred vagyok, Bözsi — kezdte a vörös ember, de az asszony közbevágott.

— Ezt eddig is te tudtad jobban.

— Ej, hát ne hányd már folyton, hogy segítettél. Mit csináljak, ha vert a sors.

— Nem is úgy mondtam. Csak az igazat akartam tudatni veled is.

A vörös ember lassan lecsúszott a székről és felállt. Terpeszkedő arcán fényképezhető volt a szomorúság.

— Megértem, hogy ideges vagy most — mondta az özvegynek —, majd tűnődöl még ezen te is. Ha már a földben lesz a sógor, jobban érzed majd, mi a tennivaló. Szerbusz — mondta elszántan, s kilökte a kezét. Az asszony kezet fogott vele.

— Csókoltatom Julit, meg a gyerekeket.

Az ember megfordult és indult. Már majdnem betette az ajtót, amikor a huga utánaszólt.

— Te! Ami pogácsa megmaradt odaki, elviheted.

— Jó — dörmögte az ember.

Azután elfordult az özvegy, nem akarta látni, milyen mohón csomagolja bátyja a pogácsákat.

Megvolt a temetés, a sokféle fáradozás után jólesett a hétköznapok visszatérő tennivalója. Ugyanolyan feketében járt, mint az ura halála előtt, mert az öregember nem akarta, hogy más színűt vegyen. Csak akkor volt nyugodt, ha magához hasonlóan öregnek látta az asszonyt.

Pedig nem volt az. Most, hogy özvegységre jutott, s felengedett az urától rákényszerített alázatossága, addig nem ismert határozottságot fedezett fel magában. Mivel sokat volt egyedül, sokat gondolkozott, azt a napot is felidézte, amikor Csikazit, meg a bátyját tudatta a valóságról. Még napok múlva is helyesnek tartotta, hogy úgy tett.

Csak még a kivezető utat nem látta tisztán maga sem.

Kopogtak. A házból jött egy asszony, kis bögrét tartott a kezében.

— Nem volna egy törött tojása, Bözsike? Elfelejtettem tegnap venni, máma meg vasárnap van, hát nem kapok.

— Éppen fölfőztem mindet — mondta az özvegy.

— Hm, hm — csóválta a fejét az asszony, — ugye, mennyi kell, mégha magában van is az ember?

— Kell hát.

— Mit is tud főzni ilyenkor? Mert én még a tésztát se tudom meggyúrni. Mondom elfelejtettem a tojást megvenni.

— Nem sokat pancsolok én se. Ami kerül, azt jóízűen megeszem.

— Hát a szegény Szimcsák úr, nyugodjon, ő is úgy volt az étellel.

Honnan tudja ezt?

— Én főztem neki, amikor magácska kórházban volt. Nem mondta?

— Sose tudtam.

— Pedig úgy volt. Akkor kaptam tőle azt a kis asztalt.

— Hát az ura? Ő mit szólt hozzá?

— Vágja rajta a dohányt. Ösmer ő engem. De a Szimcsák urat is éppen úgy szerette.

— Tudja mit? — kérdezte az özvegy — jut eszembe, hogy van egy feltörött tojásom. Adja ide a bögrét.

Elvette a bögrét az asszonytól és egy kis tányérról beleöntötte a tojást.

— Na, itt van. Meggyúrhatja a tésztát.

— Köszönöm, lelkem. Magát is meghívhatnánk hozzánk, ha nem lennénk ennyire szegények.

— Jó nekem itt, egyedül.

— Tán egy darabig jó. De az asszony vére, az ám nyugtalan. Tudja — mondta kuncogva és cinkosan nevetett hozzá.

Az özvegy nem szólt erre, feltűnően az étellel foglalkozott.

— Köszönöm hát, viszontlátásra.

Martyn Ferenc: Rajz a Don Quijote-sorozatból

Cseh László: Mecseki domboldal

— Szívesen. Jó ebédet.

Kicsi híja, hogy oda nem égette a hagymát. De ez a tojásos-asszony annyira felkeverte. Hogy még vele főzetett az ura! Magát nem féltette, úgy látszik. Csak őt. A mester-bálra se engedte, mert a Deák kétszer ott volt értük szólni, hogy menjenek. Ebből már azt találta ki, hogy őmiatta jött olyan gyakran az a piszkoskörmű asztalos.

Megfőtt az ebéd, kitálalt. Már éppen le akart ülni, megint zörgettek.

— Tessék!

Csikazi jött. Lesütötte a szemét, de szándékos szégyenkezéssel, és nem nézett az asszonyra.

Az özvegy meglepődött.

— Csak egy kicsiny időre jöttem. Úgy hallottam, hogy holnap kinyitná a műhelyt. Hát... van ott egy hálószoba... annak a deszkáját én adtam kölcsön Ferinek. Hát ha szándéka volna eladni, csak azért jöttem, hogy tudja, mert aztán nem szeretném, hogy úgy kellene elintéznünk a dolgot.

Az asszony megtántorodott. Különben is meleg volt a konyhában, neki meg magas volt a vérnyomása.

Majd egyszerre kitisztult a feje, s összehúzott szemmel nézett Csikazira.

— Jó, jó, mester úr — mondta keményen — de adott-e róla írást az uram? Mert beláthatja: nem mindent beszélt meg énvelem. Lehetett sok olyan dolga, amiről én nem is tudok.

— Írás? — kérdezte csodálkozón, dörmögő hangon Csikazi, és elnézett a levesről felszálló gőzben. — Barátok voltunk mi Ferivel. Régi társak voltunk mi. Kinek jutott volna eszébe az írás. De az én szavam! Ha egyszer azt mondom: kölcsön volt, az volt.

— Valamit értsen meg! — mondta az asszony. — Én nem vagyok a barátja magának, énrólam nem is egyezkedhetett az urammal. Azt megmondom: ha nincs írás, nincs pénz. Különben is hagyhatna ebédelni.

Csikaziból kirobbant a méreg.

— Ezt érdemeltem én? Legyen akkor így! Költse patikára a más jóságát! Lopjon csak úgy, mint az ura! Nem csinálja sokáig! Itt a nyakam, hogy nem csinálja sokáig!

És mert az özvegy nem ellenkezett vele, csalódottan abbahagyta a kiabálást és kifordult a konyhából!

Eltelt a vasárnap, hétfőn az özvegy kinyitotta a műhelyt. Ritkán járt itt azelőtt, most alaposan körülnézett mindenhol. Nagyjából rend volt, az öreg Szimcsák örökösen rendezgetett, azért is haladt lassan a munkája.

Anyag is volt elegendő, ha valaki nekilátott volna, hamarosan elkészül két-három szobára való bútor.

De ki legyen az?

Felvett egy gyalut, néhányat húzott vele a satuba szorított deszkán. Egyszer végigszaladt a kés, anélkül, hogy meghorzsolta volna a deszkát, másodszor beleszaladt olyan mélyre, hogy alig bírta visszahúzni.

Ki lehetne, akinek engedelmeskednék a szerszám?

Eszébe jutott Fazekas. Ebben az utcában volt az ő műhelye is, csak lejebb, valahol a végén. Maguk között kismesternek hívták a szakmabeliek, mert ő volt közöttük a legfiatalabb, műhelyét is nemrégiben nyitotta.

Elment hozzá, még délelőtt. Három gyereke volt ennek a tömzsi kis embernek, ott henteregtek körülötte a forgácsban. Felesége jóval magasabb volt, széles csipőjével, gazdag mellével a termékenységet ábrázoló szobrokra emlékez-

tetett. Arckifejezésében is volt valami lustaság, ami csak akkor oldódott fel, ha a férje megsímogatta, vagy megcsípkedte.

Ő fogadta az özvegyet, mindjárt végig is kutatta szemével.

— Az uram a műhelyben van — mondta hidegen. Dolog idő ez.

— Tudom, tudom — próbált mosolyogni Szimcsákné. — Ha már eljöttem, nemcsak magam miatt jöttem.

Az ember meghallotta odalent a beszélgetést, felkiáltott.

— Ki jött, anya?

— Szimcsákné.

— No! Mit vinne, ha volna?

— Azt mondja: hozott!

Úgy beszélgettek, mintha ő ott se lett volna.

— Jöjjön hát le — kiabálta végül az ember.

Szimcsákné ment elől, mélyen lent állt a mester, leplezetlenül nézett fölfelé az asszony lábára.

Amikor leért, kezet nyújtott.

— Üljön le — mondta Fazekas. Kezével lesöpörte a forgácsot egy ülőkéről.

Lejött a felesége is, elhárította magától az idegentől megijedt hozzá kérezkedő gyerekeket.

— Jó mélyen dolgozik maga — mondta az özvegy.

— Nem egyformán válogattuk a műhelyt.

— Mért nem segít rajta, ha lehet?

— Hát lehet? — kérdezte mohón a mester.

Az özvegy várt egy kis ideig.

— Lehetne — mondta csendesen. — Azért jöttem magához. Pedig vevő is volna, készpénzért, egybe. De én nem akarom feladni.

Fazekas rögtön tudta, miről van szó. Száraz torokkal leste az özvegyet. De nem beszélt még, a feleségére sandított folyton.

— Mondom, sokan jelentkeztek — folytatta az özvegy —, de valahogy úgy vagyok: nincs bizodalmam.

Lenézett közben a földre, a bokáig érő göndör forgácson nyugtatta a szemét. Egyszerre rájött, mi volt olyan rideg a műhelyében, most, hogy ottjárt. A tisztára kisöpört beton volt rideg, hiányzott róla a forgácstakaró. Az kellene, hogy újra belepje a padlót.

— Azért jöttem magához, mert maga becsületes mester.

— Egen, egen — bólogatott Fazekas, de oda se figyelt tulajdonképpen. Aztán egyszerre megvilágosodott előtte mindaz, amit az özvegy mondott. Akkor azt kérdezte:

— Miért éppen engem választott?

Az asszony meglepődött, nézett rá, megnyitotta a szemét, hogy a homloka is beleráncosodott.

— Mondtam már, mondtam, Fazekas úr.

— Egen, egen — bólogatott a mester elgondolkozva. — Nagy műhely a maguké. Én meg kismester vagyok.

— Asszonyod is van, igaz? — mondta a felesége.

Erre a váratlan mondásra elhallgattak. A gyerekekben felengedett az idegen által hozott szorongás, visongva túrkáltak a forgácsban.

— Én akkor megyek — állt fel az özvegy.

— Tudja, hogy van ez — mondta békítőn Fazekas. — Nagy deszka, nagy görcs, meg kell gondolni a gyalulását.

— Hát csak gondolja meg — mondta reménykedőn az özvegy.

Az asztalos felesége felkísérte, kiengedte a kapun, aztán keresztbefonta mellén két nagy karját, és sokáig nézelődött az utcára, mintha várt volna valakit.

Egy hónap is eltelt, csendesség volt a műhelyben. Fűrész sírása, gyalu szipogása nem sajnálta a mestert, nem énekeltek a szerszámok örömet, senki új mesternek. A kész bútort el tudta adni — ezzel még üresebb lett a helyiség. A pihent deszkák kikívánkoztak már valami formába.

Egyik délelőtt, ahogy ült elhagyottan rányitott Fazekas. Biccentett, valamit mormogott is. Azután megállt az ajtóban. Kezét csípőre tette, de előbb kalapját feltolta homlokáról. Sokáig, alaposon szemlélődött.

Az özvegy szólt is valamit, de nem válaszolt. Hirtelen beljebb lépett, körbejárt a műhelyben. Megtapogatta a berendezést, a szerszámokat, megsímogatta a deszkát. Olyan otthonosan mozgott, hogy az özvegy meghökkent. Lépegetett ő is Fazekas után, de a mester úgy tett, minha egyedül lenne. Mintha ezt az egész műhelyt ajándékba kapta volna.

Végre megállt. Sárga fogával a szájaszélét harapdálta sokáig.

— Hát jó! Jó — mondta megelégedetten. — Lehet kezdeni vele.

— Látja, Fazekas úr — kezdte az özvegy örömmel, hogy beszélhet — ápolt itt minden. Az uram is igyekvő ember volt. Megszerzett mindent, amit lehetett.

Valami elismerést várt, egy bólintást legalább, de a mester hallgatott. A tervén gondolkozott.

— Itt aztán lesz alkalmam, hogy bedolgozhassam magam — gondolta. — Majd segédet is tartok, lassan kiszorítom az özvegyet. — Az ám, az özvegy!

Az asszony felé fordult, vizsgálgatta a szemével.

— Ugyan, maradhat — fűzte tovább a gondolatát. — Van még benne fantázia. Néha más is kell. Bírom én még a strapát.

Ezen mosolygott. Az özvegy megkérdezte:

— Mit mosolyog, Fazekas úr?

— Örülök. Csak örülök, hogy engem választott. Nem fog rosszul járni, meglátja.

Mélyet lélegzett, beszívta az új műhely sokféle ismerős, de mégis idegen illatát.

Balogh László

Találka

Jössz, jössz felém és nem is sejted,
hogy nem te vagy, akire várok:
igazi lényed csak egy sejted
még, de immár magadba zárod
azt is, mint eltitkolt magzatot,
mely néha már érti beszédemet
s ha én hirtelen elhallgatok:
fölfigyel, rám gondol és remeg.

Vihar Béla

Lao-ce a Törvényről

Balga! — szólott reám a Mester,
jó Lao-ce, s felnevetett:
hát kezdjük el az egyszereggyel, —
nézd csak azt a futó ebet,
amott... amott... felelj, ha látod, —
s én intettem: igen, igen...
arcomon éreztem a lángot,
s mintha most nyílna ki szemem,
feltűnt egy domb, néhány fa lombja,
az út mentén meg a kutya;
nyomában farkas, mely loholva
üzte, mint szolgáját ura,
hogy megtiporja, hogy megölje
az árok bokrai mögött —
így rohant körbe, mindig körbe,
az üldöző, az üldözött.
Körbe, körbe, hol jobbra, balra,
a vágta egyre sebesebb,
s már nem tudtam, — oly nagy a hajsza —
hogy melyik farkas, melyik eb,
melyik kerget és kit kergetnek,
ki a vadász, — ki áldozat?
Mesterem szólt: nos, jól figyeld meg,
most minő lesz a kapcsolat
a farkassá átlényegülő
s az ebbé vált farkas között:
immár a kutya lásd az űző,
a másik meg az üldözött.
Mi a különbség? — Nosza mérd fel;
mindkettejüknek szerepe
mint változik a történéssel,
s pörög az ördög kereke.
Pörög, pörög, — a példa épp ez:
a dolgok törvénye szerint
átalakul az ellentétes
önmagát szülve és megint
lám, ismétlődik; — jól jegyezd meg
e farkas-eb viszonylatot,
légy őre eme ismeretnek,
mert sokat tudsz, ha ezt tudod.
Szólott ekként Lao-ce mester —
a lényeg csak ennyi talán,
nem több, mint csepp, ám nyilván egyszer
megoldódik számos talány,
fény hull, oda, ahol most árnyék...
Ez lesz a — dialektika? —
Így nevezik majd, avagy másképp?
Ó, addig mennyi sok vita...
De akkor rég felosztva testem,
lényem száz új formába hull;
rögökben, fűben, levelekben
a mindenséggel alakul.

Szűts László

A szentsei farsang

Íme, a falu!

Behavazott, mintha meg se lehetne közelíteni. Kinyúlik belőle a templomtorony, mint egy elsüllyedt hajó árbóca, a hétmérföldes vizek alatt, a mozdulatlanságban. Házormok, kémények, füstnyelvek feleselnek az ólomszürke magassággal. Napraforgó-szárak, kukorica-kórók settenkednek a kertek aljáig, hordja őket a szél, kötözi a fagy, temeti a hó.

Visszafordul a gépkocsi nyoma, csak a csizmatalpak nyomát őrzi tovább az út. Ma szélcsend van, havak se porzanak — és az italbolt ajtaja élesen, tisztán csilingel, mintha jégcsapok harangoznának.

— Tegnap reggel kezdődött — mondja az italboltos.

A két idegen tenyerét melengeti a forraltboros csésze oldalán.

— Ilyenkor három napig a kutya se néz be ide. Anélkül is részeg az egész falu... Az utcára? Oda csak holnap délután néznek ki, maskarával.

Aztán megint magára marad az italboltos. Áll az ajtóban és néz a két idegen után: honnan a fenéből jöhettek ezek?!...

Az influenzás hangszóróból rekedten tör elő a hang. Mintha a házak falán is át akarna hatolni.

Halló, halló figyelem!
Vendégek érkeztek hozzánk a járástól.
Részt kívánnak venni a jó mulatságból.
Király, Kovács, Kuti-banda
őket szívesen fogaggya!
Halló, halló figyelem!...

A tanácstitkár elégedetten hagyja ott a mikrofont. Az egyik férfi mosolyogva megkérdi:

— Kapásból költötte?

— Nem egészen — mondja a titkár. — Ilyesmire nálunk már megvannak a kész rigmusok.

Nehéz is lenne elhinni, hogy annyira fogott az esze. Az asztalán három pohár és egy csatosüveg áll. Kívüle még ketten lézengenek a szomszédos szobákban, de most nem merik ide dugni az orrukat se.

A másik férfi a langyos cserépkályhának támaszkodva áll. Egy fénykép hátlapját pöcögteti az ujjaival, mióta csak itt vannak, állhatatosan, egykedvűen, idegesítően.

— Szóval... közelebbről nem ismeri a fiút...

Hosszú oldalszakáll, sűrű, fekete haj, mélyenülő barna szemek, erős sas-orr, vékony akaratos száj — ez a fiú. Könnyen felismerhető a fényképen.

— Mikor én ide kerültem, akkor a katonaidejét töltötte. Ennyit se tudnék róla, ha... az asszonykája idehaza kicsit... hogyismondjam... kikapós nem lett volna... Híre járt a faluban.

— Nade, mikor hazakerült... Nem tűnt föl semmi körülötte?

— Hacsak az nem, hogy az asszonyka máig se változott meg?!

— Az ellenforradalom alatt távol volt. Mit tudnak róla, hol volt?!

— Én semmit. Az elnökünk (az ismeri az anyját is, a szövetkezetnél, az asszonykát is, az anyóst is...

— Mióta megjött, seholse helyezkedett el. Szakmát tanult pedig. Ez sem tűnt fel?

— Kell a férfi az anyósa házába... Különben... — a titkár kezdi kellemetlenül érezni magát. — Különben az elnök elvtárs, mint már mondtam...

— Majd őt is megkérdezzük — áll föl a mosolygósabb férfi. — Most nézzünk körül a faluban...

A tanácstitkár az utcán megint szorongó érzésekkel küszködik.

— Régi szokás ez itt, kérem — magyarázza. — Nem szülne jó vért, ha kivonnánk belőle magunkat.

— Miből?

— Ebből. A háromnapos mulatozásból.

— Ki mondta, hogy vonják ki magukat?

— Csak azért, merthogy az elnökünk nincs bent... Ugye... ilyenkor nálunk is leáll a munka...

A két férfi jobbra-balra nézeget.

— Most hova megyünk?

— A Kovács-bandához... Azazhogy tegnap óta Szputnyik-banda.

— Mi az, hogy „banda"?

— Tudják, elvtársak, nálunk a faluban bandák vannak. Király-banda, Kuti-banda. A volt Kovács-banda most fiatalokkal bővült és felvette a Szputnyik nevet. De van aztán még Esz—Es—C-banda, ezek a szentsei sport klub tagjaiból tevődnek össze. Aztán Gyoma-banda, Viharsarok-banda, Székely-banda. A Viharsarok-banda a szövetkezetieké. A legtöbb banda még az ükapák idejében alakult. Nevüket rendszerint a banda-vezértől kapták. Némelyik banda-vezér hetven-nyolcvan évre vissza tudja vezetni a vezérsége eredetét, mert az úgy öröklődött, apáról fiúra. Az egy bandába tartozók általában olyan egyívású emberek és azelőtt együtt is dolgoztak, de ma már inkább csak időtöltésre járnak össze.

A titkár megáll egy kapu előtt.

— A Szputnyik-banda az idén néhai vezérük portáján rámolt. Ez özvegy Kovács Bálintné háza — aztán halkabbra fogottan hozzáteszi — a fiú anyósáé.

— Rámoltak?

— Igen! Tegnap reggel. Ilyenkor az a szokás, kérem, hogy a banda valamelyik tagjának házát teljesen kiürítik. Mindent kirámolnak a kamrába, nyárikonyhába, pajtába. Három napig csak a szükséges holmik maradnak a házban: asztalok, székek, meg a boros hordó. Néprajzosok is megírták már ezt.

A tornácon egy kacska-kezű ember. Néz rájuk vigyorogva. A tanácstitkár kezével mutatja a homloka előtt, hogy:

— Egy kicsit... Igen, az!... Egyébként régi szolga a háznál. Pohármosásra a söntésben használható volt.

Az ember ajtót nyit.

— Nincs záróra... — motyogja bamba vigyorral. — Tessék!... Nincs záróra!...

Az utca felőli két szobából mintha egy jóforgalmú kocsma lármája hallatszana. A falak most visszaálmodhatják magukat abba az időbe, amikor még volt záróra. Akkor se láthattak különbet.

Íme, az egyik szobában folyik a bor. Asztalon, pohárban, szemekben csillan meg mámoros tekintete. Ott van mindenütt, a pipafüsttől sárga bajszok alatt, a félrecsúszott asszonyi kontyokban, a csiklandós szavakban, az ablakrezegtető nevetésben, s az elhízott, változókorát élő háziasszony fékevesztett jókedvében.

— Ki megy el a muzsikusokért?... Azannya kütyejit, zenészeket ide!...

Özvegy Kovács Bálintné nótázni akar.

— Úgy van! Csak kiabálj! — mondják neki. — Tán meghallják Csomáéknál a zenészek...

Egy legény kukkant be a másik szobából.

— Elfogyott a borunk!

A menyecske kancsót ragad. Vékony, csupa csont asszonyka, mintha nem is az anyja lánya lenne. Hidegen kéklenek a szemei. Megy a sarokban álló hordóhoz, megereszti a csapot, aztán vinné a bort át, oda. De a legény az ajtóban elveszi tőle a kancsót.

— Nőszemélynek tilos! Neked, Piri, neked meg éppenséggel nem lehet!

És bezárul előtte az ajtó. Egy darabig ott harapdálja a száját, hogy elmázolódik rajta a festék. Még hallgatózni se mer, pedig kíváncsi, nagyon kíváncsi rá, min mulathatnak odaát annyira.

Odaát vagy féltucatnyi legény szórakozik. Hatalmas papirlapot rajzszögeztek a folyosó felőli ajtóra. A papírlapon egy meztelen női test körvonalai. Ügyes keze lehet a rajzolójának, mert ez az embernagyságú női alak szinte élni látszik, hogy tűzben ég tőle a legények szeme. Egy ilyen aktrajzban az a jó, hogy nem kapkod sem a melléhez, sem az öléhez, nem szabadkozik, nem vihog, hanem szenvtelen ledérséggel hagyja bámulni a bájait és szabad prédája lehet akárkinek. Ám a legények közt most önkéntes fegyelem uralkodik, csak a sors által diktált sorrendben tekinthetik mohó versengésük céltáblájának a nőt. Mindig egy kalapból húzzák ki a soronkövetkező nevét.

A feladat mutattató s a tét nem kicsi. A győztes jutalma ősrégi, akárcsak az érte való versengés. Kézbe kell venni az íjat, a minden gyerek által elkészíthető íjat, meg a nádból vágott nyílvesszőt, s oda kell állni a szemközti ablakhoz és meg kell célozni a nőt. Aki egy bizonyos ponton célba talál, aki a mai napon valamennyiök között a legjobb nyilazónak bizonyul, az — nos, minden bizonnyal elnyeri jutalmát a következő éjszakán.

Három éjszakája van a farsangnak.

Emitt, az első szobában nem illik tudni arról, mi folyik odaát a legények között. Van, aki már második napja egyfolytában iszik ebben a szobában, hát akad-e valami egyáltalán, amiről illik tudni?

— Zoli?... Nem marad az meg itthon!

— Tegnap a rámolásban még csak részt vett, de aztán...

— Ki tudja, hol csavarog!

— Azt mondják, most a Csoma-bandánál mulat.

De az is illetlen ember ám, aki le se ül és már menne utána! Még elvinné a jelenlévők jókedvét... Itt se rosszabb a bor, itt is hoznak be falnivalót, hogy a vendégek gyomra berendezkedjék a borfogyasztásra... Majd hazavetődik a fiú! Nem érdemes utána menni...

Csoma István portája nincs messze, mégis vagy három utcán kellene végighaladni odáig — ha nem akarná az ember megmászni a dombocskát, mely ide könyököl a falu közepébe és ide ereszkedik alá Csomáék udvarára.

Egy ember csúszkorál most rajta lefelé.

Muzsikaszótól hangos a ház, meg valami éktelen kornyikálástól. A konyhában már a dobogás is hallik. Az első szobából hallik a dobogás, ott tanyázik a banda. Az ember gyermekes örömmel csak vigyorog, amikor bekerül az ajtón. A bor se kell neki, annyira élvezi a látottakat, hallottakat.

A sarokban furcsa, keverék zenekar játszik: egy cigány hegedün, egy legény harmónikán, egy másik cigány nagybőgőn — nincsenek is többen. A dobogás attól van, hogy a szoba közepén valaki táncol. Az éktelen kornyikálás pedig az asztal mellett ülőktől ered. Asszonynépség itt alig található. Az emberek azt éneklik, hogy:

A napsütötte prérin át
egy cowboy lovagol,
a bendzsót vígam pengeti
és közben így dalol:
Ne félj, szívem,
új élet vár reád...

Öblös, telt hangon énekelnek, a cowboyt c-vel ejtik, az „a" hangok olyan mélyen rezgenek ajkukon, mint a gordonka-húrok. Csodálkozva ágazik szét a bajszuk, a szőrtelenek pedig homlokukat ráncolják, de azért mind egyformán nagy odaadással éneklik:

Ne félj szívem,
új élet vár reád...

És erre táncol ott a középen az a fiatalember, vaspatkós csizmában, ingujjra vetkőzve. A tánc mindössze abból áll, hogy kissé megroggyant térdekkel, rugózva ugrál a padlón, mindkét lábbal egyszerre, két karját pedig, mintha gyeplőt fogna, előre engedi s visszahúzza — és ezt az egészet egy helyben csinálja, de oly ritmikusan, lebegő könnyedséggel, akárha lóháton ülne, lovon haladna, a napsütötte prérin át. Dél óta tart már ez a lovaglótánc, hogy a zenészek izzadtságcseppeket hullatnak hegedűre, harmónikára, mert még az ivás pillanatiban is csak épphogy lanyhult valamit az iram, amíg a hatalmas kortyok lebuggyantak a torkukon.

— Hagyd abba, Zoli! — kiabál a harmónikás. — Az isten se bírja veled tovább.

Zoli azért még nem fogja vissza a gyeplőt, nem száll le a nyeregből, csak egyre lassúbb iramban táncol, mintha az új élet, ami vár reá, itt volna már valahol a közelben. Az új élet? A sheriff az embereivel, a borospoharak az asztalon, köztük az övé, meg egy üres szék, amelyre rá kell már rogynia. Alighogy lezöttyen, amerikás Csoma István — a sheriff — ünnepélyesen magasodik fel előtte.

— Na fiam — s böffent egyet — most már te is felveheted a csődörmaszkot!

Nagy az üdvrivalgás erre, bor csobog a kancsókból, poharak koccannak, szemek meredeznek, mintha ki akarnának ugrani üregükből, s a torkig telt ívók férfiasan helytállva nyeldekelnek.

— Hej... amikor még én bírtam a legtovább! — révülnek a gyérhajú koponyák a pohárban maradt borba. Aztán fujdogálni kezd a szájukon valami messziről érkezett, ismerős hangulatú dal, halk, fáradtan verdeső szavakkal: Mikor ... én még ... legény voltam ...

A fiatalember zihálva csak ül, célhoz érten, mint egy pályaudvarra befutott gyorsvonat. Szép szál férfi ez a Zoli, nagy fekete üstökkel, hosszú oldalszakállal. Vékony akaratos szája, erős sas-orra, mélyenülő barna szeme van. Sötétedik már a szoba, amikor felröppen a tekintete és meglátja ott az ajtóban azt a vigyorgó, vinnyogó alakot.

— Hát te?....

És már a tornácon rángatja, az udvaron rázza, mint egy zsugori fát, aki nem akarja földre hullatni a gyümölcseit.

— Utánam küldtek... mi?... Én utánam leselkedsz, ugye?... Beszélj!...

De ez az ember a félelmet se ismeri.

— A Sós gyerek — vihogja — a nyilat ... hihihi... háromszor is a célba lőtte...

Úgy penderedik az udvar végibe, mint akinek egyúttal az utat is megmutatták, föl a domb kaptatójára. Szalad hát, kacska kezével hadonászva, mintha most hirtelen felfogta volna, mi az a félelem. A tulsó portán aztán még egy csattanós pofon is kijár neki, magától özvegy Kovács Bálintnétól, amiért a zenészekről elfeledkezett.

Ki így, ki úgy indul az éjszakának.

A higany mind összébb zsugorodik, s a levegő mind fészesebb lesz odakint. Hajnalra még a hang is belefagy majd az emberekbe. Egyelőre azonban sikeresen védekeznek a szesszel. A Kuti-bandánál délután pihentek és most újult erővel fognak ivásba, a Viharsarok-banda viszont most pihen le, hogy erőt gyűjtsön a farsang harmadik napjához. A többi bandánál változatlanul folyik a dáridó, legfeljebb hosszabb-rövidebb időre kidölnek egyesek, ám mindig akadnak, akik a helyükre állnak, akik eddig az asztal sarkán ringatták mámorukat.

De egyéb módja is van annak, hogy az ember italbíróbbá tegye magát. Íme, a Szputnyik-banda tagjai terített asztalnál ülnek, a volt kocsmárosné egymásután hordja a rengeteg falnivalót, a pulykasültet, a főtt sonkát, a töltött káposztát, a lekváros hájast, a fánkot. A legények szobája üres, most azok is itt lakmároznak. A bor nem fogy ki a hordóból és a poharak a csengésből. És özvegy Kovácsnénak éjfél fele már zenészekre sincs szüksége.

... Se nem róka, se nem nyul,
komámasszony, meg egy úr
ugrott ki a zöldleveles bokorból.

Nincs férfi, aki különb banda-vezér lenne nála. Csapkodja a térdét és megsiketülnek a nevetésétől. Iszik, mintha bajuszt viselne az orra alatt. Énekel. Sikamlós vicceket mesél. Lányok után ugratja a legényeket. A maga menyecskelánya se kivétel. Fene természet szorult belé. Kimegy a konyhába és két napos távollét után ott találja a vőjét, de még csak a szeme se rebben.

— Piri hol van?

Most felhúzhatná a vállát, vagy inthetne a fejével, hogy odabe, hiszen a fiú úgyse megy be, hogy meggyőződjék róla — ehelyett azonban szúr, mint egy alattomos tüske.

— Mért érdekel?

De Zoli se angyalszárnyon jött a világba.

— Ma a Sós gyerek került sorra? — kérdi gúnyosan.

— Az kerül sorra, aki ügyesebb!

— Haha — nevet a fiú. — Még megérem, hogy mellettem az ágyban húz magára valakit.

Az asszony most már nem is tüske, hanem hosszú hegyes kés. Bordák közé fúródik a hegye.

— És te akkor se szólhatsz egy szót se!

Hanem Zolit egyszerre visszájára fordítja az indulat, mint a subát a hajdani pásztorok, ha melegedni kezdett a levegő.

— Csakhogy nekem ebből elég volt, érti?!... Elég volt!... Elég volt!...

— Ne kiabálj, te semmiházi — mondja nyugodtan az asszony. — Ebben a házban legfeljebb én kiabálhatok. Ne felejtsd el, hogy csak egy szavamba kerül és visznek.

— Ezzel már nem ijeszt meg — mondja a fiú, ám a hangja egy árnyalattal bizonytalanabb.

— De megbátorodott a fiatalúr!... Akkor hősködtél volna, amikor a szoknyám alá bújtál és nem törődtél a feleségeddel, csak magadért remegtél.

— Azt hittem, hogy... Nem tudtam, hogy Piri...

— Azt hittem!... Nem tudtam!... Annyi bátorságod se volt, hogy mentsd az irhádat... és vidd a feleségedet is!... Ha már ilyen helyzetbe hoztad!

— Hát ő milyen helyzetbe hozott engem?! — szinte szikrázik a fiú hangja — Az egész falut megbotránkoztatja... Fűvel, fával...

— Talán téged szeressen? — megint bordák közé igyekszik ez a hang — Örülj, hogy nem adott fel!... De még megérheted!

— Csakhogy én azt nem várom meg...

Mit csinál ez a szerencsétlen? A balta ott állt a tűzhely mellett, fát aprítottak vele délután... De már csattan is utána az ajtó.

Özvegy Kovács Bálintné végiglohol a folyosón.

— Imre!... Hol vagy?... Imre!... Imre!...

A kacska-kezű a hátsó szobában nyalta a lekváros köcsögöt. Riadtan töröli a száját.

— Imre!... Rohanj azonnal a rendőrőrsre!... Érted?... A rendőrőrsre! ...Rohanj!...

Az utcai szobában még mindig azt éneklik, hogy:

Se nem róka, se nem nyul,
komámasszony, meg egy úr
ugrott ki a zöldleveles bokorból...

Zoli benyomja a pajtaajtót. Odabe szuroksötét van, s most hiába próbál visszaemlékezni, hol rakták le a szekrényeket, sublótot, ágyakat — még nekimenne valaminek, hát megpróbálkozik az öngyújtóval. Ami első próbálkozásra fel is lángol, akár az agyban a rögtöni felismerés.

Balra széna van. Persze, arra beljebb kellett lerakni a holmikat.

Az imbolygó fényben egyre közelebb táncol a bútorok árnya. Elől a sublót, oldalt a nagy hármasszekrény és a sublót mögött...

— Zoli!

Előbb hallja a hangot, mint ahogy az asszonyt észrevenné. Piri tágranyílt szemekkel ül föl az ágyban. Ijedten tartja maga elé a kezét. Nyirkos a tenyere, hideg és nyirkos. Mint mindig, amikor férfi van a közelében. Mellette mozdulatlanul puposodik a dunyha. Szinte látni alatta a reszketést. Csak Piri ne volna ilyen... félelmében is ilyen villamossággal teli, ilyen fölborzolt, mint a forgolódó galambok!

A balta hallhatóan vágja ketté a levegőt s élével beleáll a hármasszekrénybe. A sikoly már csak visszhangja a szekrény reccsenésének...

Nótáznak a faluban, itt is, ott is nótáznak és a hó úgy ropog a fiú talpa alatt, mintha egy egész szomszédság igyekezne éjféli misére. Megtisztulásra váró gondolatok gőzölögnek a fiú fejéből. Gyáva volt-e hát, vagy most vált végre is bátorrá? Most futamodott-e meg, vagy ezután áll csak szembe majd magával? Vajon választ kaphat-e erre ott, ahová most igyekszik?... Fehéren ül a kis ház a nagy fehérségben, hogy akkor veszi csak észre az ember, amikor már a kapujában áll. Olyan csend lebegi körül, mintha angyaloktól őrzött templomocska lenne. Lám, felvilágol benne a szeretet fényessége is.

— Látod, — mondja az anya — nem hallgattál rám. Ha velem maradsz, nem történik ez. Köztünk dolgozhattál volna, hiszen értesz a gépekhez és nálunk gépekkel is dolgoznak. És jobban akadtál volna hozzádvaló lányra...

Olyanok ezek a szavak, mint a jóságos őszi szelek, melyek megszabadítják a fákat hullásra ítélt, terhes leveleiktől. Ha eljön az ideje, majd lehet új rügyeket bontani.

— Apád egyszer fát hozott az uraság erdejéből. Nem volt tüzelőnk. Hát kivágott egy-két fát. Nem tudta, hogy épp azokat megjelölték. Kemény büntetést szabtak ki rá, s utána azt mondta: Igaz, hogy megfizettem érte, de legalább nyugodt vagyok, nem tartozom senkinek semmivel...

A farsang harmadik napjának délelőttje csendesebb valamivel. El kell készülni a délutáni maskarás felvonulásra, meg utolsó esti közös mulatságra a kultúrotthonban.

Készülődnek a tanácsházán is.

— Holnap reggelre kértük a kocsit.

— Megnyugtatja ez magát?...

— Csak azért, elvtársak — az elnök most igen fontosnak érzi magát — merthogy nem jó ilyenkor megbolygatni a falut... Szerették ezt a fiút... Jóravaló gyerek volt...

— Maga felel érte!

— Semmi baj se lesz, elvtársak!

— Na, na!... Az éjjel is majdnem lett... majdnem dolga akadt a rendőrsnek!

— Farsangban megesik. De aztán elmúlik a farsang és lehiggadnak a kedélyek. Egyszer van ez így minden esztendőben. Ilyenkor nem lehet beszélni velük! De utána annál józanabbak. Ismerni kell őket, elvtársak! Azért mondtam, hogy...

— Jó, jó! Csak bízza ránk!

— És hol lesz az a maskarázás... vagy micsoda?

— A menet itt halad el a tanácsháza előtt — magyaráz az elnök buzgón, odaadóan, mint aki magát is meg akarja győzni valamiről...

Elmúlik három óra, mire feltűnik a menet. Elől lányok jönnek, színesen, de mindjárt mögöttük a legények, feketében, elnyújtott hosszú kántálással, ahogy a dalárdások szoktak. Négy legény kitömött, felöltöztetett bábút cipel, kiterítve a deszkára, mint egy kedves halottat. Nyomukban valaki papnak öltözve, körülöttük sírós vénasszony-maszkok, a síratóasszonyok.

Temetik a farsangot.

De furcsa, profán halottas-menet ez. Éles, fület-sértő muzsikát szolgáltatnak a zenészek, nagyhangú tréfás rikkantgatásoktól hangos a gyászolók tömege s mind több és több vidám és elképesztő maszk tarkítja a nevető arcokat. Itt imbolyog az óriás-fejű csecsemő, szájában cuclival, itt rémísztgeti a népet a füstfújó bika-maszk hatalmas szarvaival, itt táncol a hosszú farkú krampusz a biciklijén a repedt fazekak éktelen zene-bonájára, kéményseprők, seprűn lovagló boszorkányok és minenféle állati maszkok között. Az egész falu kijött az utcára.

Csak éppenhogy maskarába bújt. Legtöbbről a szomszédja se tudja, hogy kicsoda. Csak kavarognak, táncolnak egymás körül, rémísztgetik egymást, játszanak, vigadnak. Vigadva temetik a farsangot.

A két férfi a tanácsháza előtt odahagyja a menetet.

— A fiú is kint van az utcán— mondják az elnöknek.

— Csak az isten se ismeri föl ebben a kavargásban... Maga tudja, melyik az?!

— Persze, hogy tudom! — az elnök legszívesebben maga is kint lenne — csődörmaszk van rajta. Az idén ő nyerte a Csoma-banda táncversenyét... Amott jön, ni!

Egy csődör valóban felveti a fejét a tömegből. De aztán mögötte még egy. Majd meg a harmadik. Ficánkolnak, mintha mezőn volnának.

— Melyik az?

— Az isten tudja! — hökken meg az elnök — A tavalyi, azelőtti, valamennyi eddigi nyertes csődörmaszkban van...

Ficánkol az ablak előtt már vagy tíz is. Egyik csődörmaszk, mint a másik. Nevetnek rajtuk a gyerekek, ugratják őket a nagyok. Borosüvegekkel ugratják, mert a szemük láttára isznak, maszkban pedig nem lehet inni... Nagy ricsaj közepette vonul tova a menet. Már valamennyi csődör eltűnőben.

Nyugtalanító az eltűnésük.

Akkor egy csődörmaszk újra feltűnik. Jön visszafelé a menet szélén, a járdán, a körülötte ugráló gyerekeket riasztgatva, komikusan felvetve a fejét. A kapuban aztán lemaradnak tőle a gyerekek. A tárt ablak jól látszik a kapuból, meg az ablakban az a három arc is, az elnöké és a két idegené. A kapun belül megáll a csődör, erre fordulva olyan, mintha felhorkant volna valamitől s most szőrét borzolva várna, de aztán fejéhez nyúl, leemeli a maszkot és ekkor neki is megmutatkozik az arca...

Sűrű fekete haj, hosszú oldalszakáll, vékony akaratos száj, erős sas-orr!

Már a menet vége is elhaladt a tanácsháza előtt, zene-bonájuk rikkantgatásuk, nevetésük hallatszik még csak, mint valami rossz-szűrőjű rádióból, mely az adóállomások különböző muzsikáját, ének és beszédhangját összekavarja.

Thiery Árpád

Három égbolt

(Útijegyzetek)

A Kaloferi Botev múzeumot májusban 26 ezer látogató kereste fel.

A számokkal nem lehet vitázni. Cáfolhatatlan tények. Sőt, a statisztikát még azzal a mellékadattal is kibővíthetem, hogy a legkülönbözőbb korú és foglalkozású emberek egyaránt sűrűn járnak a múzeumba.

Kalofer kisváros, alig hatezer lakosa van. Hriszto Botev szűkebb hazája. Azt mondják, hogy a török időkben háromszor ennyi lakosa volt, de a törökök alóli felszabadulás évében a város csaknem elpusztult. Akkor égett le Botev szülőháza is, ma ismét eredeti formájában áll.

Biztos, hogy a májusi huszonhétezer múzeumi látogató nem úgy adódott hogy minden kaloferi lakos — még a csecsemők is — egy hónap alatt három és félszer elmentek a múzeumba. Messze vidékről zarándokolnak a Közép- és Öreg Balkán hegyóriásai közé épült Kaloferbe. Szófiából, Burgasból, Svilengrádból — mint az emlékkönyv bejegyzései bizonyítják.

A múzeum udvarán a költő mellszobra áll. A talapzaton tömör, az örökkévalóságot kifejező gondolat:

„Ő nem halt meg" ...

A szökőkutak és a hűvös fenyők között egy padon öreg bácsika ül. Mondják, hogy ő az egyik legöregebb ember Kaloferben. A pad másik szélére ülök, hogy néhány sorral kiegészítsem jegyzeteimet. A bácsika, kezeivel botjára támaszkodva, csendesen szunyókál. Szeretnék néhány szót váltani vele, de nincs szívem felkelteni.

Pedig sokat mesélhetne. Biztosan ismerte a költő édesanyját, aki négyszáz népdalt tudott, ismert, és kellemes, lágy hangja délutánonként a szövőszék mellől az utcára szállt. S talán köszönőviszonyban volt Botev apjával is, a tanítóval, aki Odesszában tanult, és személyes barátja volt Csernyisevszkij, Herzen és Nyekraszov.

Minderről jó lett volna az ősz bácsikával beszélgetni, félórácskát együtt üldögélni a park fái alatt. S így csak a bejegyzés maradt az emlékkönyvben, tiszteletteljes főhajtásként a nagy bolgár költő emléke előtt:

„... és Botev valamennyi hazáját, szabadságot, becsületességet és világosságot szerető ember költője, miként a mi Petőfink. S igaz a mellszobor alá vésett gondolat: ő nem halt meg."

*

1849. november 21.

Bulgáriában még a török az úr. A magyar szabadságharc leveréséről érkező lesújtó hírek már bejárták az országot, s itt-ott feltűnik egy-egy magyar menekült.

Ezen a borongós őszi napon érkezett Kossuth Lajos Kolarovgrádba, és a főtérhez közel egy tornácos, kövek és fák közé rejtett házban szállt meg.

Ez a ház ma Kossuth Lajos múzeuma.

Még Szófiában, az Újságíró Szövetségben tett hivatalos látogatás alkalmával figyelmeztetett Ignatov elvtárs, a szövetség főtitkára, hogy ne felejtsem el megnézni a kolarovgrádi Kossuth Múzeumot. Csendes szerénységgel megjegyezte: tízegynéhány éve a kolarovgrádi pártbizottság titkára volt, és ő is segített a múzeum létrehozásában.

A valóság ennél sokkal több. A Kossuth Múzeumot Ignatov elvtárs hozta létre.

Hiába. Csak megszorítja az ember szívét valami furcsa melegség, amikor a kolarovgrádi utca egyik kapujában, a bejárati oszlopon magyarul olvassa:

„E házban lakott, mint emigráns, 1849. november 21-től 1850. február 16-ig Kossuth Lajos, a magyar demokratikus forradalom, az 1848-as szabadságharc demokráciájáért vívott küzdelem múzeumává alakította át. 1949. november 21."

A bolgár nép e házat a magyar nép szabadságáért, függetlenségéért és de-

Kossuth kolarovgrádi érkezésének századik évfordulóján nyitották meg a falépcsős, famennyezetes, három szobából és más helyiségekből álló múzeumot.

Mindig visszatér a múzeumok statisztikája. Májusban itt is csaknem tízezer látogató ... Tízezer ember, akik legalább néhány pillantást vethettek a magyar történelem egyik legdicsőbb korszakára.

Viszonylag nem nagy múzeum. Kossuth könyvtárából egy részlet, korabeli honvéd egyenruhák, fegyverek, festmények. Táncsics és Petőfi korhű képei, levelek, dokumentumok, a „Kossuth Hírlapja" 1848. október 8-i száma, Kossuth saját kézzel írott végrendelete, egy vitrinben emléktárgyai, pipája, ívókupája stb. — mind a Kultúrkapcsolatok Intézetének ajándéka.

Jó helyre került. A látogatók meg-megpihennek az udvar gyümölcsfái alatt, elmerengenek a hűvös, áporodott levegőjű szobákban. Nézik a százötven éve épült ház tornácát, erkélyét (néha elragadják az embert a képzettársítás hullámai), és mintha a párkányon könyökölne a száműzött Kossuth.

A magyar vendégeknek külön emlékkönyvet nyitottak.

Nevek. Ismert és ismeretlen honfitársak. Miniszterek és munkások, háziasszonyok és turisták. Kádár János elvtárs és Györe Jánosné, Münnich Ferenc elvtárs és Szeberényi Lehel író, a Magyar Néphadsereg Művészegyüttese és sokan mások. Egy újfajta nép fiai, akiknek történelmi elődei itt is otthonra és szeretetre találtak.

*

Évekkel ezelőtt képtári séta alkalmával láttam egy festményt. Volt valami extatikus idegesség ezen a képen. Templomot ábrázolt a közelgő — de mégis távoli viharfelhők gyűrűjében.

Koralovgrádban van egy török templom, amely az első látásra ugyanezt az extatikus idegességet, nyugtalanságot árasztja. Pedig minden szoborszerűnek látszik, merev és a környékre telepedő szag könyvtárra emlékeztet.

A koralovgrádi a második legnagyobb, működő török templom a Balkánon. 1738-ban építette Serif pasa.

Körben poros, fehér gyalogutak kígyóznak a templom körül. Az épületek gömbölyű árnyéka opálos árnyékot vet, s a déli órákban szinte dől a falakból a hőség. A templom nyers színeivel némán, sárgult papírszagot árasztva díszíti az udvart. Az udvar felett, mintha az égről lógnának — kerek kupolák ülnek és a karcsú minaret.

Tobzódik a fehér és a vörös szín.

Az udvaron harangalakú kupola alatt csobog a fürdő vize. A törökök ájtatosság előtt megmossák arcukat, kezüket és lábukat.

A templom egyik kőoszlopán vésett napóra rovátkáit böngészi egy öreg török, a többiek szinte észrevétlenül szállingóznak fürdés után a templomba.

Benn az egész egyetlen csillogó, ezerszínű kupolacsarnokból áll. Ide mohamedán csak mezítláb léphet be. Az egyik oldalon karcsú emelvény kúszik a falon. Pénteken mindig ott imádkoznak. Körben csodálatos, keleti hangulatot idéző cirádák, a kőművesek számára virtuóz holkerok, mélyedések és miniatűr párkányok. A falakon és a szines függönyökön temérdek dísz függ, a kőpadlót faltólfalig élénkszínű, csikos szőnyeg borítja.

A bejáraton nehéz szőnyeg, egy padkán az imádkozáshoz szükséges bundák hevernek. Érdekes kontraszt jelenség a keleties, exotikus környezetben: a huszonöt méter magas kupolából villanykoszorú csüng és a párkányra készítve a töröknyelvű napilap.

A törökök fehérszínű, bordószélű turbánokban imádkozáshoz készülnek. Kinn a tornácon középkorú férfi — európai ruhában, fején turbánnal — félkezét a szíve mellett a bordáihoz szorítva énekel. Törökül. A tolmács zavar fel az elmerült csodálkozásból:

— Menjünk. Most imádkoznak.

*

Friss minden utcakép. S mintha az eget is sötétebbre festené a tenger.

Várna.

Tintakék színű tengerrel, frisseséggel, víztől nedves aszfalttal, nyári lombokkal, a házak fehér és citromsárga falával.

Fiatal város, vagy öreg?

A külföldiek azt mondják, hogy Várna Nizza után a legkedveltebb európai fürdőhely. A külföldi idegenforgalom feltétlenül ezt bizonyítja. Gyakran megismétlődik a tréfás helyzet, hogy az ember alig talál bolgár embert a tengerparton. Amellett, hogy a bolgár dolgozók tízezrei üdülnek Várnában.

*

S kitérőként egy „csodabogárról".

A „pasaréti magyarról", aki ugyanúgy lehetett volna bukaresti, prágai, vagy más, mert van belőlük.

A Prostor szállóban találkoztunk először.

Az egész dolog úgy kezdődött, hogy D-né lánya — az alig tizenhatesztendős pesti diáklány — magyarul beszélt az alsó erkélyen. Két, vagy négy honfitárs számára két közös magyar szó már a barátság első lépését jelenti külföldön.

A lány sokkal inkább fiatal és beképzelt, mint csinos. Szemeiben tizenhatéves csintalanság, pajkosság.

Az anyja — bocsánat a hasonlatért — csonkaszárnyú, teraszon tollászkodó de hidrogénszőke varjúra emlékeztetett. S még valamire, amit nálunk — családon kívül — szigorúan büntetnek.

A lány néhány nap alatt — azt hiszem — gyümölcsöző nemzetközi kapcsolatokra tett szert egy szőke, nyurga nyugatnémet fiatalember személyében. Legalábbis a pasaréti mama kiszólásai erre következtettek.

A megismerkedés estéjén ők is a Várna-étteremben vacsoráztak. Előzetes meghívásukra, a honfitársi tisztesség alapján, vacsora után néhány percre átültem a „szent család" asztalához.

A mama, a lány és a nyugatnémet fiú egy csokorban. A mama elbűvölve sütkérezett a nyugatnémet trikolór alatt. Kérdeztem, hogy miért nem magyar zászló van az asztalon, hiszen ők vannak többen? Úgy tett, mintha nem hallotta volna. Akkor még nem tudtam, hogy viszont a pénz a nyugatnémet fiú zsebében volt.

A mama később lezser stílusban fuvolázta:

— Tudja, olyan rendes ez a fiú — bökött tekintetével a nyugatnémet felé — és olyan jó az embernek németül kibeszélni magát... Meg, tudja... Szóval ... persze, mondja csak! Maga ujságíró! — villant a szeme.

— Apropos... — mit tud X színész botrányáról? — szegezte mellemnek a kérdést.

Kifejezéstelen képet vághattam, mert elszontyolodva legyintett.

— Áh!... — s ebben az egyetlen szótagban minden benne volt. A kispolgári megvetés, a nyugati férj, vagy, ha jobb nincs, akkor szerető-vadászat a lány számára, a nyugatnémet zászló, amelynek fekete mezője sötétre árnyékolta az arcát, s az enyhe utálat, amelyet számomra címezett, az elmaradt pletyka miatt.

— Az elvtárs — nyafogta búcsúzáskor, polgári jelentőséggel hangsúlyozva az elvtársat, idegenül és únottan — úgye Pestre érkezik?

Bólintottam.

— Átadhatná néhány ismerősömnek, hogy jól érezzük magunkat. Én is, meg a gyerek is. Felírnám a telefonszámokat...

Szerencsére, nem írta fel, mert a „gyerek" időközben csaknem belebújt a nyugatnémet fiú ölébe, és ezt nyilvános helyen a pasaréti mama nem tűrheti.

De telefonszámok nélkül is, íme, átadom minden ismerősének, — mert gondolom, jól ismerjük valamennyien: — jól érzik magukat Várnában.

A mama is, a „gyerek" is, egy nyugatnémet üzletfiú pénztárcájában.

Talán túlságosan irónikusra sikerült ez a rajz a mamáról és a lányáról. Lehet, de hát meglepi az embert a keserű öngúny, ha száz magyar között még csak egy ilyent is talál. Bár ez a hamisíthatatlan pénzhalászat a polgárság „internacionalista" jellege.

*

Tengerpart. Szokásos kép a nyári kellékekkel. Hűvös, bőrborzongató tengervíz, forró homok, amelyben egy magyar népfront funkcionárius helyszíni véleménye szerint tojást is lehetne főzni. Üdülők, szállodák, paloták légiója.

Tizenöt kilométer hosszú az üdülőtelep és a strand. A parti fövenyt csak néhol szakítja meg egy-egy elszórt sziklacsoport.

Estefelé zsúfoltak a szórakozóhelyek, s jóformán ahány asztal, annyi zászló, mert a bolgárok ebben is figyelmesek. A Rodine szálló étterme, a Rák étterem, az Albatrosz, a Várna, s a többi; muzsikától és bábeli nyelvzavartól hangos.

Távolabb a kikötő fényei pislákolnak. Éjszaka is dolgoznak. A mólónál a négyezer tonnás bolgár Burgas és a tízezer tonnás görög Atlantic nyeli vasgyomrába a gabonát, fát, mangánércet. Távolabb a sötét víztükörből fehéren, karcsún emelkedik egy tizenkétezer tonnás norvég kereskedelmi hajó, indulásra készen.

Haraszti Pál: Zebegényi kis ház

Simon Béla: Tanácsi üdülő Balatonlellén

Nagyjából ilyen Várna.

Persze hozzátartozik még a tengerpart könnyű romantikája is. A kékesfényű neonok alatt a teraszok vérpiros rózsái, a menetrendszerinti Skoda autóbuszjárat megállójánál a jelzőtáblát támasztó fiatal, karcsú nő. Csak rá kell nézni, s valami bájos, tengerparti muzsika kering az ember körül. Csak egy pillantást a csokoládébarna vállakra, az enyhén, ingerlően billenő csipőre, az únottan lóbált fehér strandtáskára, az égszínkék szemekre. Szokásos fürdőhelyi jelenség. S mégis van benne valami szokatlanul emberi. Talán árva egyedülvalósága a fülledt tengerparti estében.

Másfél órával később a Várna étteremben lengyel zászló libbent az asztalán.

Egyre szűkebb a bolgár embernek az a keret, amelyben él. Nem, nem az élettér problémára gondolok, hanem életproblémákra, amelyeket — akár egyszerűen hangzik, akár nem — a szocializmus építése állít eléjük. Mindez alatt az életnek valamiféle belterjességére gondolok. Várna is ezt a példát mutatja Konus, Uzundjovó és a többi bolgár falu is. Dimitrovgrád és Szófia is. Itt jobban látszik Várnában, mert könnyebb a bolgár embereket másokkal összehasonlítani.

A világ széntartaléka fogyóban van, a tenger vize ugyan nem. De a modern célszerűség mindenben meglátszik ebben az országban. Várnában is. Meglátszik abban, hogy országszerte négy-öt falut egy termelőszövetkezetbe vontak, meglátszik abban is, hogy Várna a tizenöt kilométernyi tengerparti üdülővel és szállodával Európa legfejlettebb idegenforgalmi városai közé számít. Belterjesség az ország termelésében, egész életében, amely a kis népekből is nagy népeket formál. Úgy is lehetne mondani, hogy minél magasabbra lép az ember, annál messzebbre lát. S a bulgáriai csúcsok másfél évtized alatt a miénkhez hasonlóan magasra nőttek.

*

Becsúkódott egy kapu a prágai Karlova utcában.

Különösebb jelentősége természetesen nincs. A kapuban percekig egy féllábú öregember ácsorgott, mellére bukó, ősz szakállal. Az első pillanatban megesküdtem volna, hogy az első világháborúban veszítette el a lábát.

A kapu melletti fényben tündöklő játéküzlet kirakatát bámultam, s néha félszemmel elcsíptem az öreg bozontos szemöldöke alól kiugró tekintetét. Később a bácsika belépett a házba, én felballagtam a közeli Károly-hídra, amelyet először közel hatszáz esztendeje építettek, s ma a száztornyú cseh főváros egyik történelmi ékessége. A hidon egy-egy később maradt szerelmespár suhant távolabb a kanyarokban, a prágai piros villamosok utolsó éjszakai járatai csikorogtak. Lenn a Moldva — vagy ahogy Prágában mondják; Vltava — sötét habjai lógtak a korhadó jégtörőkön. Párában úszott a város, és hirtelen nyári esőtől csillogott a kövezet. S mindezt csodálatos finomsággal ötvözte a közeli ablakból kihulló Smetana muzsika.

A híd és a féllábú öreg.

Gyermekkoromból ködlik fel egy történet, amely szomorú egyedülvalóságával örökre megmarad bennem a cseh emberekről.

Apám mesélte, aki az első világháborúban a vasút és hídépítőknél szolgált valahol az olasz fronton. Századában mindenféle náció volt, közöttük egyetlen cseh. Szomorú magánakvaló ember, apámnak katonaszomszédja. A tisztek üldözték, bajtársainak többsége ugratta, kinevette, némelyek gyűlölték is, mert cseh volt. A legnehezebb munkára osztották.

Egyik nap a hídépítésen az alsó korlát mellett görnyedt. Csupasz hátán kígyózott a verejték. Valaki fentről, a felső gerendáról hátára dobott egy ötkilós kalapácsot.

— Mert cseh volt és a másik században ugyanúgy gyilkoltak meg egy magyar katonát — hallom még most is a szomorú történet utolsó szavait.

Szinte láttam lefordulni a hídról a félévszázad előtti cseh katonát.

Ma?

Brnóban — véletlenül — betévedtem egy Csaska utcai vendéglőkombinátba. Az épület földszintje, első és második emelete egyaránt vendéglő. Merő anakronizmus az épület homlokán fénylő neon betűsor, mert a ház erkélyére inkább vasból kovácsolt kandeláberek illenének, s a járda elé fiakker.

Benn összeismerkedtem Jan Korakkal. A brnoi textilgyárban karbantartó lakatos. A háború előtt két évig Magyarországon volt, valamicskét töri is a nyelvet. Széles koponya, széles jókedv, mélyen fénylő, fáradtan csillogó szempár, az egész arc — ha hirtelen rápillant az ember — Dosztojevszkij portréjára emlékeztető.

— Tudja, én a háború alatt a poklokat is megjártam — mondta poharát kocogtatva.

Figyelmesen körülnéz. Szinte észrevétlenül, csak a tekintete mozdul, mintha a krusnai hegyoldalak áthatolhatatlan erdőiben partizán őrhelyen lenne. Megböki a karomat.

— Nézze azt a fekete embert az ablaknál. A szomszédomban lakik. Negyvenöt márciusában három magyar katonát mentett meg a fasiszták elől — s választ, elismerést várva fürkész.

Azután vállatvon és elmondja, hogy tegnap televíziós készüléket vásárolt.

*

Az ember kezéből lassan kicsúszik az önmaga alkotott, szabályozó fonál. Hol kezdtem és hol folytatom, mennyi férhet — felvillantott, szűkmarkú képekben — egy kulturális jellegű feljegyzésbe?

Most már bizonyos, hogy jó egynéhány dolog kimarad.

Kimarad a monumentális Sztálin szoborcsoport és a Sverny híddal szemben épült, háromnegyed kilométer hosszú alagút, amelyet néhány éve építettek és újdonsága, hogy a fénycsővilágítást — a gépkocsivezetők érdekében a fokozatosság elve alapján oldották meg. Kimarad az Októberi Forradalom tere közelében épült, hatszáznyolc szobás, tizenkét emeletes Internacional szálloda, amely Európában az egyik legnagyobb ilyenfajta alkotás, s ezzel együtt egy francia túristalány is, aki kézzel-lábbal magyarázta, hogy nagyon szereti Petőfit és Lyonban szövőmunkásnő.

S a jegyzetfüzet kipipálatlan soraiban maradnak a prágai bárok, mozik, a Zsófia sziget, amely — kisebb terjedelemben — de a pesti Margit szigethez hasonlít, az 1348-ban alapított Károly egyetem komor épülettömbje, ahol ma már csak a reprezentációs ünnepségeket tartják, s az újságíró erre a sorsra juttatja a Károly híd budai oldalán lévő prágai Velencét, ahol esténkint ifjú gitárosok muzsikáját és kamaszos hangját kergetik a házak falához csapódó hullámok.

*

Csak néhány mondatot Prágából, a Laterna Magicáról.

Brüsszelben győzött a kultúrprogramok világversenyében.

Ősét Lőwy rabbi mutatta be Rudolf uralkodónak, amikor elment a rabbi lakására látogatóba.

Alfred Radok, a prágai Nemzeti Színház rendezője és munkatársai egészen újszerű, modern revűt komponáltak.

Csinos lány lép a színpadra. Franciául köszön. Közben a színpad két oldalán, hatalmas vásznakon megjelenik ugyanaz a lány kétszer. Az egyik oldalon angolul, a másikon németül beszél. A lány a színpadon harmadmagával vitatkozni kezd. Három nyelven, s a néző már azt sem tudja, hogy hol végződik a valóság, hol kezdődik a filmtrükk.

Balett, film, ének zene, tökéletes egységben.

A süllyesztőből négy cimbalmos emelkedik a színpadra, fiatal lányok táncolnak és a következő pillanatban a zenészek óriási táncoló lábak között muzsikálnak.

Csehszlovákia tizenötéves eredményei és bábfilm, balett és melodráma.

Sok ötlet, mély gondolatok, számtalan, váratlan fordulat. Egy ember öt alakban, öt hangszeren játszik. Szédületes.

Modern művészet, amely a legfejlettebb technikát használja. Nem öncélú kísérlet, és egy gondolatot kiált; mindent a békés boldog emberi jövendőért.

*

A Spielberg.

A harmincéves háborúban se tudták bevenni, de Napoleon négy évig uralta. Brnoban a Husova utca végén felbukkanó dombocskán Napoleon kiűzésének emlékét karcsú obeliszk hirdeti. S a közel félmillió lakosú város felett, párás, esős alkonyatkor fehéres ködbe vész a vár.

A vöröstéglás, csupasz kazamaták bejárata fölött márványba vésett memento: „Spielberg már nem lesz az élet pokla... s a jövő gyermekei majd ide zarándokolnak..."

1621-ben lett börtön. 1945-ig az volt.

— Itt kérem semmi szépet és jót ne várjon — int az idegenvezető. — Ez a középkori és náci kultúra múzeuma.

Dohos, hideg pincelabirintus, ahol állandóan plusz nyolc fok a hőmérséklet, s ahová sohase jut el a külvilág fénye. Az idegenvezető váratlanul — de nem tréfaként — leoltja a villanyt.

Ijesztő. Súlyos, gondolatot bénító sötétség.

Középkori kínzóeszközök, láncok és bilincsek. Az egyik kinzóeszközt II. József is kipróbálta, de csak egy óráig bírta. Utána megszüntette ezt a módszert. A többi megmaradt.

A foglyokat hét méterről dobták a szűk nyíláson át a vaksötét pincébe, s évenként egyszer sétálhattak a szabad ég alatt. Egy órát. Az éveket tíz méterre a föld alatt töltötték.

— A hitleri kultúra terme — mondja indulattól visszafojtott hangon kísérőm, amikor egy betonozott, koszorúkkal borított terembe érünk.

— Itt sok hazafi elpusztult. — Krákogja elérzékenyülten és zavartan igazgatja a koszorúkat.

— Mennyi?

Tétován széttárja a kezét.

— Mennyi halott? Ki tudja? Ide állították őket a betonfal elé, ahol most a koszorúk vannak, aztán agyonlőtték. De nézze meg az „operációs" termet... — karolt belém. — Ezt már nem tudták befejezni, mert jöttek a szovjetek.

Szörnyűséges.

Felül, alul, oldalt beton. Középen lefolyó nyílás a vérnek. Mint a vágóhídon. A foglyok fejét modern guillotine-nel levágták; kísérlet céljára. Az „operációs" terem mellett hosszú sorokban hermetikusan zárható cellák — gázkamráknak előkészítve. Harminc embernek háromszor egy méteres fülke.

— Ez a nürnbergi perben is szerepelt — mondja csendesen a megtört tekintetű, öreg idegenvezető, amikor már a középkor szörnyű dokumentumait mutatja.

Középkor.

Foglyok.

A Jókai regényéből ismert Trenk fívérek, egy francia postamester, akit azért zártak Spielbergbe, mert felismerte XVI. Lajost menekülés közben és átadta a Conventnek. Adelaide Filangerie Napoli, a tizenhétéves grófnő, akit kémkedésért vetettek ide. Lengyel, magyar, olasz és cseh szabadsághősök.

Kazinczy és Verseghy.

Elfogódottan állok a hepe-hupás talajú, nyirkos, vaksötét cellában és hunyorog a szemem, amikor a villanygyújtás után az emléktábla sorait olvasom, amelyet a brnoi diákok emeltek:

„Vándor, szent, hová lépsz, a hely
Menj és mondjad hazádnak
Hogy törvényeidért kész vala veszni fia."

Középkor és náci „kultúra".

Egy a gyökér, csak az egyik ág jóval több ártatlan ember arcát beárnyékolta

Ez a nép is sokat szenvedett. Egyszerűen azért, mert nép volt.

*

Olyanforma dolog ez, amikor az ember Schandau fürdő előtt a cseh—német határon álldogál, s nem tudja hogy mit nézzen. A monitoroktól s uszályoktól szántott Elba lágy és smaragdzöld tajtékjait, vagy a feje fölé hajló lilásfényű sziklatornyokat. Mert az ember bárhol befejezheti; mégis úgy érzi, hogy mindez csak töredék a részletből is.

*

Két évtizeddel ezelőtt a magyar nép messzebb volt Németországtól, mint mondjuk a japánok. Furcsa és közeli, érthetetlen és sokszor mulatságos exotikum voltunk a „művelt" német polgár számára, aki jóformán még azt se hitte el, hogy Petőfi vagy Arany János magyar.

Húsz-harminc esztendő a mi korunkban rettentően sok idő.

Alapvetően változtak a körülmények, a mai keletnémet emberek kétségtelenül többet tudnak — az átlagemberek — rólunk, a magyarokról általában, mint évekkel előtte. De még mindig keveset ahhoz az ismeretséghez, amelyet a magyar nép erőfeszítése, a magyar tudomány és kultúra eredményei megérdemelnek.

Persze nem arról van szó, hogy a magyar nép változatlanul ismeretlen folt a német átlagember előtt, de a valóságnál kevesebbet látnak belőlünk. Kultúránk már látható szigetként jelentkezik Németországban, nemesen mérve erejét az új. szocialista német kultúrához. S ez jelentős dolog, mert az új német kultúra a hagyományokból, a legjobb hagyományokból indulva újítja, időszerűsíti a jelen kultúráját.

Régi kultúra.

S az ember a művészetben gyakran meghökken; miképpen is fejezhető ki egy-egy műkincs értéke?

Érték.

Egyízben megkérdezték a moszkvai Galéria vezetőjét, hogy mennyibe kerülhet a drezdai képtár gyűjteménye? A Galéria vezetője néhány percig gondolkodott, majd a fejét csóválta:

— Ha megmondják nekem, hogy mennyibe kerül a Nap, amely mindennap ránk süt — válaszolta — akkor én is meg tudom mondani, mennyit ér a drezdai képtár gyűjteménye.

Hátborzongató arra gondolni, hogy Hitler számára „mennyit ért" Raffael, Tizian, Rembrandt s a többi halhatatlan műve.

A drezdaiak jól tudják.

A háborús bombázások elől vidékre vitték a gyűjteményt. A tragikus februári éjszaka előtt egy nappal Hitler parancsot adott, hogy a képeket szállítsák vissza Zwingerbe.

A bombázás előtt fél órával érkezett az első szállítmány. Egy teherautó olajos ponyvái alatt százkilencven olasz mestermű. A sofőr a Zwinger elé állt az autóval. Este kilenc óra volt. A közelben lakott, s gondolta, hazaugrik vacsorázni. S közben a város fölé borult a második világháború egyik legrettenetesebb éjszakája.

Napok múlva a 190 remekműből csak rámatöredékeket és vászonfoszlányokat találtak.

S egyenlőre nem volt hová visszahozni a képeket, mert Drezda romokban hevert.

*

— Legyen szíves forduljon hátra — szól rám a kísérő, s első pillantásom a csontkeretes szemüveg mögül hulló szomorú tekintetbe botlik.

— Ide tessék! — s a képtár emeleti folyosóján az ablaknyílások torkát torlaszoló hatalmas tablók felé mutat. Vékony, csontos újja mint az egyetemi előadó pálcája suhan a fényképeken.

— Így nézett ki a képtár, a Zwinger a bombázás után...

Másik tablóra mutat.

— Raffael Sixtusi Madonna festménye így nézett ki negyvenöt első napjaiban.

Hátborzongató látványok!

Rom, üszök, félkarú bérpaloták, csupasz, kormos falak, valami szédítő sivárság, ezernyi vaksi szem a paloták oldalán — a kiégett ablakok légiói.

A Sixtusi Madonna.

A fénykép tanúsága szerint a csodálatos festményt pásztákban alig felismerhetővé pusztította a mészkőlé.

Hitlerék műve volt.

Negyvenöt május elsején Hitler a képtár egész gyűjteményét — egy elhanyagolt mészkőbányába vitette. Utasítást adott, hogy a képeket vitorlavászonba gyöngyölve a bánya ötvennégy méter mélységű aknájába rejtsék, s egy német munkásnak — akire az őrséget bízták — a nácik parancsot adtak: ha a szovjet katonák az akna felé közelednek, lőjön rájuk. Inkább pusztuljanak a képek, semmint valamelyik is a szovjet csapatok kezébe kerüljön.

Három nap múlva a gyűjtemény nagy része pusztulásnak indult a viszontagságos, barbár elhelyezés körülményei miatt.

Az a munkás, aki a hitleri parancs szerint fegyverropogással várta volna a szovjet katonákat — egyszer békeidőben a képtárban járt. Megszerette a képeket, tisztelte a halhatatlan művészek emlékét és sajnálta a gyűjteményt.

Fegyver helyett fehér kendővel várta a szovjet csapatokat.

Az első szovjet tiszt a képek mellé őrséget állított. Három nap múlva pedig százhúsz restaurátor érkezett a helyszínre.

Évekig gondozták, restaurálták a moszkvai és kievi múzeumokban a drezdai képtár kincseit.

A Szovjetunió 1956-ban az egész gyűjteményt — helyreállítva, eredeti pompájában — visszaadta a demokratikus Németországnak.

A moszkvai Dosztojevszkij múzeumban van egy sarokszoba. Két ablak között az író egykori asztala, a falon a Sixtusi Madonna reprodukciója. Munka előtt az író ezt a képet nézte. Elmélyülten, mintegy az alkotáshoz fohászkodva.

A nagy orosz író szörnyűséges öntusája és Raffael derűs, felszabadult világképe.

A drezdai képtár leghíresebb kincse ez az eredeti Raffael kép. S az ember a fényárban fürdő kép előtt valamit ösztönösen megérez Dosztojevszkij alkotói ragaszkodásából.

A bölcsességet és az egyszerű, őszinte életszeretetet.

Korabeli adatok igazolják, hogy Erős Ágost 20 ezer aranydukátért vette a festményt, amikor egy kiváló harciló ára három aranydukát volt.

Minél tovább nézi az ember a képet, annál megfoghatóbb, annál emberibb. A jobboldali nőalak kevélysége, tartózkodó bizalmatlansága, a baloldalon az idős férfi élő és beszédes mozdulatlansága, s a kép alsó szélén könyöklő angyalok, akiken ha nem lenne szárny; pajkos falusi gyerekek hűséges portréját adnák. Éppen abban a pillanatban, amikor a legfrissebb csínytevés utáni első füllentésen töprengenek.

De legtöbbet Mária alakja mond. Egészséges, finoman rajzolt paraszti arc, mintha a festő valamelyik Firenze környéki mezőn választotta volna modelljét. Mozgásában mégis nőiesen fenséges, színei világosak, harmónikusak és mértéktartóak. S legtöbbet kifejez a művész szemléletéből, hogy Mária kilép a függönyből. Kilép a misztikumból, ki az életbe, s a művész inkább vállalja az asszimetria kockázatát, de az élethez közelíti az egyszerű nép eszményeit.

Milyen nehéz még csak egy-egy szóval is átsuhanni a kincseket érő termeken!

Antonello de Messina, aki remekül ismerte ötszáz évvel ezelőtt az anatomiát.

Tizian világos testjei, felhői, képszerkesztésének mértanisága. Giorgione az ő korában merész — Vénus képe, amely maga a csupa nyugalom, pihenés, s a

ruhátlan nőalak nem meztelenségével, de harmonikus vonalaival ragad meg, s amely képet — korai halála miatt — barátja, Tizian fejezett be.

Vagy Vecchio frivolabb felfogású, nyugtalan Vénusza, Veronese hatalmas családi tablói.

Van Dyck sajátos, stuartgalléros figurái, a flamand Rubens gunyorossága, amely némelykor félreérthetetlenül a társadalom ellen irányul, színpompával, sötétvilágos, sokszor rapszódikus konturokkal.

Rembrandt — Saskia képei, aki általában képei centrumának világos foltot fest, s az ő képén az embernek mindig hozzá kell valamit képzelni. Mindig mozgást, életet ábrázol, s az életet, a mozgást keresztmetszetben, a továbbfolytatás összefüggésével adja.

Németek és franciák, olaszok és spanyolok, Murillo, Ribera, Tintoretto, Ranieri, Dürer.

Milyen szegényes lehet egy puszta, hevenyészett és kapkodó felsorolás ahhoz képest, amit a drezdai képtár kincseinek látványa nyújt.

*

Egyik este beültem egy moziba Drezdában.

A játékfilm előtt dokumentumfilmet vetítettek Drezdáról. S a ma félmilliós városról a néhányszáz méteres filmből többet megtudtam, mint bárki szomorú emlékeiből.

Az Altmarkt mögött háborús romokat fényképeztünk.

A Frauenkirchen romjai előtt egy sovány, kerekszemű ember üldögélt. Mellette négyéves szőke csöppség gurigázta a kavicsokat, s bámulta a suhanó autókat. A férfi egyik kezében cigaretta füstölt, másik karján a könyék alatt a kabátujj feltűzve. Arcán végtelen melankólia. Figyelmesen nézett bennünket.

Később felállt, mintha csak véletlenül tenné, szórakozottan forgatta ujjai között a cigarettát, aztán megszólított.

— Ezt is fényképezzék le — s csonka karját előrebillentette. — Vagy engemet. Én is háborús rom vagyok...

Háború.

Szándékosan hagytam a feljegyzések végére a drezdai romokat, még akkor is, ha mindez lehangoló. Szándékosan a csonkakarú portást, aki valamikor az egyik legelegánsabb csemegeüzletben volt segéd, s aki ma hetenként eljön ide a Frauenkirche szürke, féllábon álló romjaihoz, amelyek alatt a felesége 1945. februárjában meghalt.

Most, amikor ezt a száraz, megviselt arcú embert idézem magam elé, a mozdulatlan szemeket, a fogak között szűrt szavakat, eszembe jut az a dokumentfilm, amelyet Weis-Hirsch egyik mozijában láttam. A szemeim előtt táncolnak a betűk, a számok, még a fülemben érződik a bombázógépek idegborzoló, iszonyú búgása.

Harmincötezer halott egyetlen éjszaka. Hetvenháromezer lakás. Az összes színház, kilenc templom, hatvanhárom iskola... Tizenkét millió köbméter rom...

Ez a félkarú ember — hatszázezer drezdaival együtt — átélte azt a szörnyűséges éjszakát 1945. februárjában.

Az egyetemi városrész felé ballagtunk, keresztülvágva egy kopár, gödrös, barna homokfoltokkal éktelenített téren. A portás a gyereket kézenfogva balla-

gott velünk. Néha szólt, egy-egy komor megjegyzés nyomán szinte életre kelt az egész várost siketítő robaj, a korom és füst, amely alatt az ötszáz éves város a háború talán legnagyobb csapását szenvedte.

A téren megáll. Körülnéz.

— Itt bérházak voltak — mondja csendesen, s látom, hogy a kisgyerek kezét szorosabban markolja. — Négy utca volt itt. Kilencezer ember halt meg ezen a téren...

Rettenetes. Hátborzongató.

— Nem harmincötezer halott volt ám! — mondja később csüggedten nógató tekintettel, hogy okvetlenül feljegyezzem, amit mond —. Beszélik, hogy százezer... Aki itt volt akkor, az emlékszik...

1945. február 13.

— Nem féltünk a bombázástól — mondja rekedten a portás, amikor a kopár tér szélén, egy épülő bérház mellett az előregyártott épületelemekre telepedünk. — Azelőtt is volt légiriadó, de bombát nem dobtak.

— Aznap este cirkuszba mentem. Majdnem telt ház volt, körülbelül kilencszáz ember. Jóformán légvédelme sem volt a városnak. Fél tízkor megszólaltak a szirénák, előadás közben. Lementünk a pincébe, de mindenki nyugodt volt... amíg az első bomba le nem esett. Kitört a pánik, fél perc múlva a cirkuszra is dobtak. Az oroszlánketrecek közelébe esett, közvetlenül utána egy gyújtóbomba ugyanoda. A vadállatok megrémültek, kiszabadultak és vagy negyven oroszlán, égő sörénnyel az óvóhelyre rohant. Iszonyatosan vonítottak, üvöltöttek, a gyújtóbombák folyadéka sercegett a szőrükön. Betörtek a pincébe, menekültek a föld alá... Megijedtünk, nagy jajveszékelés, sikongatás támadt, a vadállatok még jobban megvadultak. Nekirontottak a közelállóknak, ötven embert halálra martak, nagynehezen lelövöldözték az oroszlánokat...

— Közben odakinn elszabadult a pokol. Ránkszakadt az épület, két nap múlva szedtek ki bennünket... Tudja milyen látvány fogadott? Sírvafakadtam... Tíz percre laktunk a cirkusztól, de nem volt hova hazamennem, mert az utca eltűnt... A feleségem a Frauenkirchennél halt meg, négy nap múlva szedték ki a romok közül...

Hangja megcsuklik beszéd közben, tekintetében mintha a kiégett házak üszkös falai tántorognának az elszabadult pokolban, s homlokán kiül néhány csepp verejték.

— Szörnyű volt — mondja halkan, fáradtan, aztán többet nem szól a drezdai Szent Bertalan éjszakáról.

— Ezt nem lehet elfelejteni — mondják a drezdaiak.

Aki csak a tizenötesztendős romokat látja, az sem felejti el soha.

Lázár Tibor versei

Tájkép

Tegnap még dacos, komor felhők úsztak az égen,
és a szélben szolgamód hajlongtak a fák,
a sarak nedvét metsző fagyok lehelték keményre,
s pislogtak sziporka-fénnyel a téli éjszakák.

Ma reggel kinyitotta ibolyaszín szemét az ég,
s az udvar, mint ágyból kikelő beteg fordult
a szikrázó napfény-zuhatag felé, és fürdött
a csendesen alázúduló sugárözönben, s a fakult,
öreg falak megszínesedtek a tavasz első csókjaitól.

Kibontotta szürkés fejét a bársony-pihéjű barka,
a réten jókedvű, kócos szellők kergették egymást,
s a békésen foszló felhők puha karajából
nagyot haraptak az erdők, s az ágak rügyfakadást
várva tárták karjaik a langyoscsókú szélbe,
hogy felöleljék a fényt,
s kicsókolják a csillogást a nap mosolyából.

Szél

A szél finom újjaival beletúrt
a fák lombos üstökébe, s az akácok
lányos rezdüléssel megborultak szélirányba.
S a lágyujjú szél megborzolta a Látok-
hegyi szőlők gyenge vesszejét, s a teltmellű
lányok szoknyafodrait, miközben az aratók
enyhülést várva tárták ingük szárnyát
a szél elé, és bugyogtak hűsen a friss vizű korsók.
A szél magával hozta a lóher üde illatát,
s a tarlóhántó traktor gázolaj szaga
ott lengett a szőke mező és kék ég között,
mint egy új, fényes ezred csapatszázlaja,
majd tovalebbent mindkettő kacéran kacagva
a széllel, mely hűsítő ujjaival simogatta
a fákat, a mezőt, az embert —
Mindent.

Simai Mihály

Ocsudó ország

KIÁLT A PINCE

vak utca támolyog felém,
mint hályogot, viseli éjét...
minden hitetlenül sötét,
csak pár gyufányi fény remél még...

gyerekben felzokog a vad
éhséges éhű életösztön,
hogy roskadó apát anyát
egy kínzóoszlophoz kötözzön...

mint nagy, közös mellkas, zihál
a fájdalmak hatványa, szinte
egyetlen emberként üvölt,
segítségért sikolt a pince...

VEZÉNYLŐ SZÜRKÜLET

s ím egy térképes asztalon
megindul a parancsnok ujja,
hogy félhalott utak, terek
rejtélyes rendszerét tanulja...

romok, leomló kődarab,
gerenda, hullákon keresztben...
a harcos kúszik, meglapul,
s rohan vezénylő szürkületben...

egy lódög bűze rányerít
a gázok ostromló szagán át
az ablakokban, mint virág
nyílik halálos-szirmú gránát...

és tégla hull, és akna hull,
a géppuskák ugatva marnak,
s házőrző német fegyverek
veszett morgása egyre halkabb...

SZABADSÁG PERCE

be szép lehetsz te, virradat,
szabad-mellű, tárt-fényű égen!
be szép lehetsz te, virradat,
egy ország ébredő szemében!

füstök kígyóit bűvölöd,
a vad romokat szelidíted
a pincelépcsőn lépkedők
halott színét éleszti színed ...

a kenyérkérő kezekre szállj!
kenyérszegő kezekre táncolj!
szelek szabad lélekzetét
dalold a felsejlő világról!

szabadság perce! drága perc!
öröklét lettél, s mint a népem
tebenned él, úgy élsz te is,
örökkön élsz a nép szívében!

Takács László

Vers

A vers se több, mint éretten az alma,
sok van belőle mély-gyökerű fán. —
„Táplálék legyen mások asztalán!" —
emígy szól közvetve az ősz parancsa.

Rím, a héj és színeket hord magán,
melyeket a hús sokszor megtagadna —
de nélküle a magnak nincs hatalma,
hogy megakadjon az ember fogán.

Harapnod kell csak, ha megéhezel,
mint bármely napon ízesült gyümölcsbe
s az ész magán-tájára érkezel,

mely feszes vagy lazuló színkörökbe
ehetőt s ihatót állít eléd —
ne felejtsd — a vers — egyszerű ebéd!

Vizi Horváth József

Aratás

A pitymallat éppen hogy szétterítette ezüstszínű sálját a keleti égen, már elindultunk a határba. Hetedik évemet tapostam akkor. A nagy álmosságtól semmit sem éreztem az előző napi boldog izgalomból, hogy először vehetek részt az aratásban. Körülöttünk még aludt a falu. Bódogék lompos kutyája sem vicsorgott meg bennünket. Csak a fejét emelte meg szusszanva ahogy elhaladtunk, s aludt tovább. Hej, de szívesen melléje heveredtem volna! Csakhamar kiértünk a faluból, s a gidres-gödrös, foghíjas járdáról letértünk a gyáláni dűlőút süppedő, hűs porába. Apám baktatott elől. Vállravetett kaszáján nagy köteg zsuppkötél lődörgött, s még nagyobb csomó toronyra magasodott a vállán. Anyám, szegény, a fején vitt egy irdatlan zsuppkötél kévét, s jobb kezében, amellyel a kötélkévét egyensúlyozta, ott volt a sarló, egy rossz, nyeletlen esernyő, s egy fekete kendőben elemózsiánk. Baljában egy vízzel teli fekete kőkorsó, egy fakó kötöttkabát meg az én kisujjam szorongott.

Apám szótlanul lépkedett furcsa járásával, s ferdére taposott, vörösbőrű bakancsa lukjain minden lépésnél pusszanva menekült a por. Anyám sokféle terhével, s engem is vonszolva alig győzte a lépést. Végre odaértünk a nagy tábla búza elé. Tíz hold volt egy tagban. Lőrincz Péter 40 holdjának legszebb tagja. Apám tíz hold takarmányt kaszált le éjjelente Lőrincz Péternek, minden fizetség nélkül, csak hogy megkapja a tíz holdas tábla aratását.

— Hát ez bizony ritka, verje meg az Isten — hallottam apám hangját, amint a zsuppkötél kévéből kiráncigálta kaszáját, s tétova mozdulattal nyúlt a tokmány felé. Aztán a kaszakővel ütemesen fenni kezdte a kaszát. A nap éppen ebben a pillanatban bukkant fel, s szikrázva villant a kasza kékfényű acélján. Egy percre a napba néztem, aztán eljátszogattam a lila léggömbökkel, amelyek ide-oda csapongtak pillantásom előtt. Aztán anyámra tekintettem, ő már biztonságba helyezte a vizeskorsót, az elemózsiát s a nedves zsuppköteleket a szomszédos kukoricásban. Most szomorú szemmel méregette a ritka búzaföldet. Nem szólt egy szót sem, csak nagy, barna szeme beszélt. Szomorú tekintetére szívembe nyilallott a fájdalom. Apám is valami ilyest érezhetett, mert mintegy vigasztalásul, elmordult a bajusza alatt:

— Arra feljebb szebb lesz. Ott majd bepótoljuk, amit itt elvesztünk — szólt, aztán belerugdosott az útmenti fűbe. Mintha minden keserűségéért azt okolta volna. De csak a harmatot próbálta. Aztán egy nagyot sóhajtott, laposat pislantva az ég felé, s erős kézzel belesuhintott a kövér kalászú búzaszárak közé.

—. Segíts meg Istenem! — hallottam anyám sóhajtását is, s beállt a rendbe. Én is hónom alá kaptam egy csomót a szívós zsuppkötélből, s megindultam csendben utánuk. S így mentünk aztán órákon át. Elől az én nagy, erős apám, mint egy jól olajozott gép, ütemes suhintásokkal vágta a rendet, utána anyám, sarlójával marokba szedte a levágott búzaszálakat, s körülötte ott settenkedtem én, lyukas cipőmet bátortalánul csúsztattam a hegyes tarlószálak tetején. Anyám egy-egy intésére leterítettem egy-egy kötelet a marok alá. Már jól elfáradtunk, amikor megtelt körülöttünk a határ. Másnak nem volt olyan sürgős, mint nekünk. A legtöbben a sajátjukat vágták. A részesaratók se törték össze magukat, mert egy se vállalt többet négy-öt holdnál. Csak nekünk kellett a világ, mint ahogy nagyapám apámat korholta, amiért 15 hold részesaratást vállalt. Tíz holdat Lőrincz Pétertől, 5 holdat Zsiga Vincétől. De hát düledezett a szalmás viskó a fejünk felett, s apám elhatározta, újat épít jövő nyáron. Az új ház hajtotta apámat léjésről, lépésre előre a tarlón. Reggelire le se telepedtünk. Csak úgy állva ettük meg a zsíroskenyeret, s aztán tovább! Néhány óra múlva mint egy kis szélütött tángászolódtam a tarlón az embertelen melegben. A táj elvesztette minden varázsát. Kábultan, gépiesen terítettem a kötelet a marok alá.

Rég lebukott már a nap a szentgáli templomtorony mögött, amikor apám letette a kaszát, s kévébe kötöttük az utolsó markot is. Aztán keresztekbe hordtuk a kévéket. Bizony csak úgy kiabáltak egymásnak a hatalmas darab tarlón. Apám keserűen káromkodott, anyám hallgatagon szedte össze a cókmókot, s bizonyára azon gondolkozott, milyen kifogással birhatná rá apámat, hogy holnap ne kelljen kimennem a forró mezőre, mert egyszercsak így szólt:

— Ilyen ritka búzában igazán kár ezt a gyereket kínozni. Elgyőzöm én a kötélterítést is, legalább nyugodt vagyok, hogy otthon nem vész el semmi.

— Ugyan mit féltesz otthon? — szólt apám keserűen. — A százasokat? vagy a ruhatárat?

Negyednapra már fel sem vettem a meleget. Igaz, hogy örülni, gyönyörködni sem tudtam semmiben, semminek. Valami fásult közöny lett úrrá rajtam. Nem érdekelt már a kelő nap, nem játszottam a lila „léggömbökkel", amik a napbanézés után táncoltak szemem előtt. Hét éves öreg lettem, akinek az volt a legfőbb gondja, hogy vajon sűrűsödik-e már a búza, nem fizetünk-e rá az aratásra? Lesz-e új házunk a jövő nyáron?

A négy nap alatt már több mint hat holdat learattunk. Közeledtünk a sűrű búza felé. Az ötödik nap reggel hat óra tájban látjuk ám, hogy Lőrincz Péter integet felénk a tábla túlsó széléről.

— Majd ide talál — mordult apám az integetésre. S vágta tovább a rendet. Azért furcsának találhatta a gazda megjelenését, mert nevetve fordult anyámhoz:

— Vajon mit keres ez itt ilyen korán? Talán lelökte az új asszony a lepedőről?

Lőrincz Péter ugyanis újházas volt. Pünkösdkor hozta az új asszonyt a szomszéd faluból. Mondják, hogy annak a kedvéért végezte el Lőrincen a gazdasági iskolát is. S azóta a gazdálkodás minden területére kiterjesztette kotnyeleskedését. Pedig addig csak a szőlő, s főleg a pince érdekelte. Én ijedten néztem végig a tarlón, nincs-e valami rendetlenség, amibe beleköthet. Nem találja-e hosszúnak a tarlót, nem maradt-e sok kuszalék rajta? De tiszta volt a föld, akár az asztal. S rajta áldott terítékként sorakoztak az aranyló búzakévék.

Nem rakott három kévét anyám, mire a fiatal Lőrincz odacsörtetett a ropogó tarlón. Patyolat inge csak úgy villogott, s élesen vált el a fekete mellénytől,

amit csak azért viselt a rekkenő hőségben, hogy legyen honnan fityegtetni vastag, arany óraláncát.

— Adjisten! — köszönt, s én már megkönnyebbülten kezdtem lélegzeni, mert mosolyogva nyújtotta apámnak a kezét.

— Megy a munka, Miska?

— Megy az, ha viszik! — így apám.

— Szépen haladtok — mondta vontatott, lassú beszédével Lőrincz — de sok ez nektek. A búza túl van a viaszérésen, s peregni kezd, ha nem sietünk vele.

Akkor hallottam először a viaszérésről, s apám se nagyon tudhatta, mi fán terem, de az ellen már erősen tiltakozott, hogy pereg a szem.

— Már pedig ez a búza nem várhat két napot sem, nektek meg még megtenné négy napig is. Azért aztán úgy gondoltam, hogy onnét a karótól mi magunk állunk bele. Kijövünk hat kaszával, és ma le is fogy.

Apám sötét tekintettel végigmérte a lábon álló búzatáblát, s láttam, hogy megakad tekintete a tábla végén letűzött karón. Ott kezdődött a sűrűje. Azért hajtotta magát, bennünket, hogy mielőbb ott legyünk már, ahol majd megtérül a sok hiába ontott verejték, ahol a lágy déli szellőre kényeskedve rezzentették meg súlyos fejüket a sűrűn egymás mellé nőtt búzaszárak. Aztán ránézett Lőrinczre. Az meg önkéntelenül hátrahőkölt apám tekintetétől. De még én is megijedtem tőle. Vad elszántság lobbant apám szeméből. Aztán vészjósló hangon megszólalt. Csendesen kezdte, de a harmadik mondatnál már harsogott a határ:

— Ide figyelj te utolsó gazember! Elmenj innen, ha jót akarsz, mert mindjárt belédvágom ezt a kaszát. Nézd bolondnak az édes szülő anyádat, aki rád hagyta ezt a földet, mint a szamárra a fület, de ne engem.

— Tíz hold kaszálót vágtam a rongy búzádért és alig vártam, hogy a sűrűjébe érjek, te éhes! Most ezt akarod levágni előlem, te piszkos! Eridj innen, mert menten leváglak.

Ment is, iszkolt is Lőrincz Péter. Anyám meg én sírva csimpaszkodtunk apám karjába, nadrágja szárába, nehogy utána menjen.

Lőrincz csak a dűlőúton állt meg, s onnan kiabálta vissza, hogy majd megmutatja ő, hogy ki az úr az ő földjén. Csendőrökkel kellene elhajtani az ilyen rablóvezéreket, mint apám. Már jó messze járt, még mindig rázta az öklét, ha vissza-visszafordult. Nagyon megijedhetett.

Apám csak nézett maga elé. Anyám csendesen sírdogált. Én szerettem volna világgá futni, s féltettem apámat is a csendőröktől, meg az emberektől, akiket majd Lőrincz hoz ránk.

Egyszer csak megmozdult apám. Kaszáját vállára vetve elindult a dűlőút felé. Mi utána. Már azt hittem hazamegyünk, de amint kiértünk a föld végére, apám belevágott a sűrűjébe, s mintha hét ördög hajtaná, szinte rohanva vágtázott a szomszédos kukoricatábla felé. Nyakán vastagra dagadt az ér, melle zihált, s rongyos ingét mintha patakba mártották volna. Anyám csendes sírdogálással utána. Dőlt a búza, sűrűdött a kéve nyomunkban. Aztán befordultunk. Messze állt még a nap delelőjétől, amikorra körülkerítettük a lábonálló búzatáblát.

— Na most gyere, büdös pógár! Most részelj, ha tudsz! — kiáltott fel apám elégedetten.

Nem is kellett soká várnunk. Jöttek Lőrincz Péterék. Sógorostól, komástól. Hat kasza villogott a sűrű napfényben. S egész kis hadsereg körülötte.

Megállt Lőrincz Péter a tábla sarkán, mint maga az ítéletnapja. Nekem úgy reszketett az inam az izgalomtól, hogy lépést sem tudtam tenni. Csak néztem Lőrincz Pétert és vártam, mikor üti meg a guta. Mert ahogy ott állt, arca egyszerre lila színt váltott, mint a pap ruhája bőjtidőben. Aztán levágta kaszáját a friss tarlóra, csak úgy porzott.

— Hordják át a kévéket innen a karón túlra! — adta ki a rendelkezést bandájának.

Erre apám közelebb lépett a csoporthoz. Kaszájával a kezében odalépett az első kévéhez és rátette egyik lábát. A bandából senki sem mozdult. És mintha a szörnyű hőség ellenére megfagyott volna az egész világ. Mert már nem is apám állott ott villámló szemmel, viaszsárga arccal, pattanásig feszült inakkal, hanem maga a végzet, a kaszás halál.

Csak azt láttam, hogy Lőrincz Péter nem bírta soká apám tekintetét. Hirtelen holtsápadtra vált arccal elfordult. Tekintete bizonytalanul végigsiklott társain, s ijedten hátrálni kezdett. Nosza, meglódultak azok is. Senki sem akart hátul maradni.

Az irtóztató izgalom hirtelen hisztérikus kacagásban tört ki apámból. A szokatlan hangra ijedten rebbent meg a hátráló társaság. Az egyik futásnak eredt, s utána lódult a többi is. Jó messziről fordult meg Lőrincz és rázta felénk az öklét.

Délután új vendégeket kaptunk. Két esküdt jött ki hozzánk. Az öreg Bagó, meg Galambos, aki nagyjából apámmal volt egykorú. Nézték, hogy pereg-e a szem? Persze, messze volt az még a pergéstől. Mégis azt igyekeztek bizonygatni, hogy pereg.

Apám egy percre sem hagyta abba az aratást.

Vacsora egy korsó víz volt, s az a másnapi reggeli is. Apámék egész éjjel arattak, csak én aludtam valamit egy kévékből összehányt nyoszolyán. S másnap is csak vágta, vágta apám. Engem anyám hazaszalajtott kenyérért, s útközben nagyapám fája alól néhány árpáskörtét is szereztem hozzá. Ez volt az ebédünk. Majd apám megverte a kaszát. S aztán újra nekiállt. Arra gondoltam, tényleg attól fél, hogy peregni kezd a szem.

Délután két csendőr szuronyán villant meg a nap sziporkája. Ekkor már alig állt a lábán apám. Sose felejtem el tekintetét. Mint egy végétjáró, megkínzott állat nézte a csendőröket. Anyámnak, szegénynek kegyelemdöfésként hatott a villogó csendőrszurony. Úgy dőlt el, mint a zsák. Én anyámra borultam, s csendesen szipogtam. Kiszáradt torokból már nem jött elő kiáltás.

Egy szekéren ébredtem fel, amint nagy zörejjel ráfordult a kövesútra. Fejem anyám ölében pihent. A kocsisban Keszü Vince bácsit ismertem fel. Amint észrevette, hogy felébredtem, kezembe adta a suttyogós nádnyelű ostorát, s biztatott, hogy suttyantsak csak nagyokat a meg-megriadó lovak felett.

Barlai József versei

Nyárvégi éj

Lombjuk alá húzzák vissza
árnyékukat a fák,
amikor a hold a tiszta
ég közepére hág.
Az út pora úgy ragyog,
hogy nem tudni, mi az ott:
folyó-e vagy országút?

Hé, anyóka! feküdj le már!
A kihült kéményben
nem manó jár, csak holdsugár
bujt bele félénken.
Ne rakj tüzet alája,
hogy kivigye a lángja
és ugráljon majd másutt.

Ami hozott, el is vihet
Kincsed ablakától,
ha nem nyíl ki, s kinyílik száz
szerelemre máshol.
Jóanyóka, feküdj le
s ringasson hold ezüstje,
míg kertaljad járjuk.

Ma két hónapja

Évek óta, már régóta.
Nem nyolc hete, évek óta!
Én nem tudom, hogy mióta
Tart ez az egy boldog óra.
Hogy ismerlek, két hónapja;
Ennek lehet éve, napja! —
S hogy szeretlek, az mióta?
Egy század, egy óra óta!
Évek óta, már régóta.
Én nem tudom, hogy mióta
Tart ez az egy boldog óra.

Dömötör Sándor

Katona Lajos pécsi évei (1887—1889)

Megemlékezés halála 50. évfordulójára

Baranya megye Tanácsa kiadásában 1957-ben két vaskos kötetből álló, hatalmas mű jelent meg, — Berze Nagy János „Magyar népmesetípusok" című poszthumusz munkája, — melyet szerzője „Katona Lajos, a legnagyobb magyar folklorista emlékének" ajánlott.[1] *Katona Lajos*, a budapesti egyetem irodalomtörténeti tanszékének egykori professzora, Berze Nagy János által a „legnagyobb" magyar folkloristának nevezett tudós 1910. augusztus 3-án, ötven évvel ezelőtt halt meg. Fiatalon, alig 48 éves korában ragadta el a kérlelhetetlen halál, azonban az azóta eltelt ötven év sem tudta elhomályosítani alig 25 esztendős pedagógusi működése során elhangzott tanításainak nagyságát, nem tudta elfeledtetni érdemeit a magyar folklore ma is „fiatal" tudományának elméleti és módszertani megalapozásában. Hazánkban ő ismerte fel először a folklorisztikai vizsgálatoknak az irodalmi kutatásoktól elütő, különleges, összehasonlító jellegű, helyes módszerét, ő teremtette meg a nemzedékekre szóló kutatómunka szilárd szempontjait: sok tekintetben ma is az ő nyomait tapodjuk.

Még életében mondta róla — jelképesen — Sebestyén Gyula: „A folklore terén nálunk mindenki Katona Lajos tanítványa." *Berze Nagy János*, a nagy pécsi néphagyománygyűjtő és mesekutató nemcsak jelképesen volt tanítványa, hanem valóságosan is tőle szerezte tudása alapjait az egyetemen. Mestere zseniális meseelemző módszerét — figyelembe véve a nemzetközi rendszerező törekvéseket is — átültette évtizedek szívós munkájával a gyakorlatba, és Pécsett alkotta meg a világ egyik legtökéletesebb meserendszerezését, a magyar népmesék típuskatalógusát. Talán ő sem gondolt reá, amikor nap nap után fáradhatatlanul rótta gyöngybetűinek ezreit, hogy azok a gondolatok, amelyek erre az áldozatos munkára késztették, Katona Lajos agyában is Pécs városában öltöttek először testet. Berze Nagy János tíz éves falusi gyerek volt Besenyőteleken, valahol a Tisza mentén, amikor a fiatal Katona Lajos főreáliskolai tanár lett Pécs városában; a 25 éves fiatal tudós ekkor fogalmazta meg első ízben észrevételeit a népmeséről, a népmese vázlatképéről, elemzése lehetőségeiről. Pécs város közönsége, kulturálódni, művelődni vágyó polgársága elsőként tapsolt a nagyszerű gondolatoknak, a felfedezésszámba menő, haladó gondol-

[1] Lemle Géza: A Magyar Népmesetípusok külföldi visszhangja. Baranyai Művelődés 1958. dec.

kodásra valló eszméknek. Katona Lajos Pécsett tevékeny szerepet vállalt az állandó színházért, a színházépítésért megindított társadalmi harcokban, ő maga pedig elindította a Baranyai Néprajzi Társaság megalapítására irányuló mozgalmat, mely előkészítője volt a későbbi Múzeum Egyesület megalapításának. Csak fiatal, tetterős, tudós és megszállott ember képes rövid két év alatt így felrázni a társadalmat!... De ne vágjunk az események elé, hanem ismerkedjünk meg Katona Lajos rövid pécsi életszakaszának és előzményeinek legfontosabb eseményeivel.[2]

*

Katona Lajos 1862 június 4-én született Vácott. Apja egyszerű mesterember volt, — kisvárosi ács, — ki élete virágában kolerajárvány áldozata lett: 1873-ban halt meg. Özvegye nagy anyagi nehézségekkel küzdött meg, míg vézna, gyenge fizikumú, de kivételes tehetségű fia 1880-ban a gimnáziumot kitűnő eredménnyel elvégezte. A fiatal Katona Lajos tanárnak készült, közben állandóan betegeskedett, kétségek gyötörték. Sehogysem találta helyét az életben, úgyhogy kispapnak állt be. Itt azonban nem teológiai, hanem erősen haladó szellemű mítosz-tanulmányokkal foglalkozott. A klérus ezt nem nézte jó szemmel, ezért Katona 1884-ben kilépett a váci papneveldéből. Papnövendék korában az egyetemet elvégezte ugyan, de tanári szigorlatot nem tett. Ezért az Akadémia főtitkári hivatalában dolgozott, mint napidíjas másoló.

1885 őszén Schuchardt Hugó gráci egyetemi tanár, a kiváló romanista biztatására, — ki felismerte Katona kivételes tehetségét, — anyjával együtt Grácba költözött és magánórák adásából tartotta fenn magát. Pártfogója révén közeli kapcsolatba került európai hírű tudósokkal és sokan megszerették őt. 1887 tavaszán, 25 éves korában doktori szigorlatot tett, július 13-án pedig kitüntetéssel doktorrá avatták. Schuchardt azt szerette volna, ha fiatal barátja a folklorenak szenteli életét. Ezért a legtekintélyesebb tudományos társulatokhoz és könyvkiadóhoz ajánlotta. Katona igen sokat tárgyalt Hettler Ágosttal, Berlin egyik legműveltebb tudományos kiadójával a *Zeitschrift für Volkskunde* megalapításáról, azonban a felkínált szerkesztőséget visszautasította, mert hazatelepedésre gondolt. Pártfogói közbenjárására átmenetileg Pécsett kapott szerény helyettestanári állást, melyet nagy örömmel foglalt el. Csupán két esztendeig volt pécsi polgár, innen hamarosan Budapestre került.

Katona Lajos életrajzírója, Császár Elemér azt állítja, hogy „a kedves dunántúli városnak Katona fejlődésére nem volt különösebb jelentősége."[3] Másutt viszont azt állítja, hogy a két év alatt, amit Katona Pécsett töltött, nagy hatással volt Pécs kulturális életére: „Pécs volt a magyar folklore tudományának központja, s egy diploma nélküli helyettes tanár a feje!"[4] Katona Lajos Pécsről nagyméretű nemzetközi levelezést folytatott kora legnevezetesebb tudósaival, azonban tanártársai, pécsi ismerősei is nagyra értékelték őt, és bevonták a város társadalmi életének formálásába. Katona Lajos rövidesen városszerte ismert, szeretett és becsült közéleti ember lett, amint ezt a korabeli helyi sajtó híranyagából kiolvashatjuk.

Császár Elemér szerint Katona Lajos 1887 október közepén „családjával együtt megtelepedett Pécsett. A Malom utcában fogadott szállást, s innen járt

[2] Összefoglalásunk Császár Elemér: Katona Lajos élete című munkája felhasználásával készült. (Megjelent Katona Lajos: Irodalmi tanulmányai. I. Bp. 1912.)
[3] Császár: i. m. 39.
[4] Uo. 41.

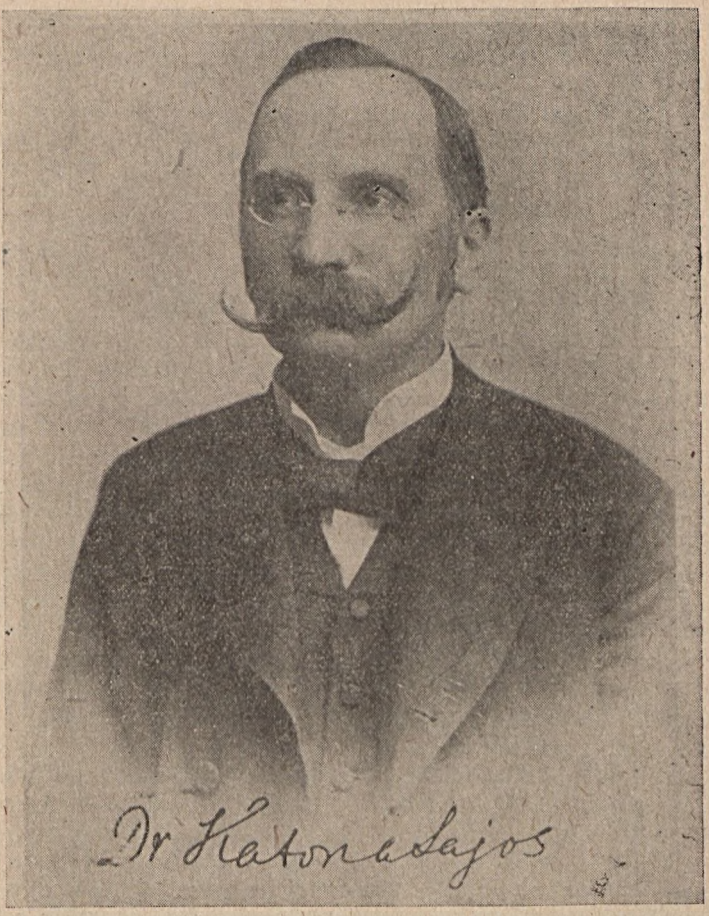

a reáliskolába franciára és latinra tanítani az ifjúságot."[5] Állása elfoglalásáról a pécsi hírlapok is megemlékeztek. „Martelet Ágoston, a reáliskola francia nyelvtanára nyugdíjazása folytán megüresedett tanszékére Katona Lajos *tanítójelölt* neveztetett ki, ki kinevezését Grácban kapta meg, honnan szerdán — október 19-én érkezett meg városunkba."[6] A reáliskola 1887—88. tanévi értesítője szerint „Martelet Ágoston rendes tanár nyugalomba lépvén, állása dr. Katona Lajos *tanképesített tanárjelölt* által töltetett be."[7] Az 1888—89. tanévben már a IV. osztály főnöke volt a kivételes tudású „tanárjelölt", ki a latin nyelvet rendkívüli tantárgyként tanította az I—II. osztályban, heti 7 órában.[8] Az iskolai értesítők működéséről a következőképpen emlékeznek meg:

[5] Uo. 39. — Gerecze Péter a Malom utca 16. szám alatt lakott; a Fünfkirchner Zeitung szerkesztősége is itt volt a 14. sz. alatt.

[6] „Pécs" c. újság 1887. okt. 22. Vö. Pécsi Figyelő 1887. okt. 22., Pécsi Hírlap 1888. júl. 5. (A reálisk. értesítője ismertetésében.)

[7] Dischka Győző: A pécsi m. kir. áll. főreáliskola értesítője az 1887—88. tanévről. Pécs 1888. 43. (Az értesítők megszerzésében segítségemre volt ifjú dr. Berze Nagy János is.)

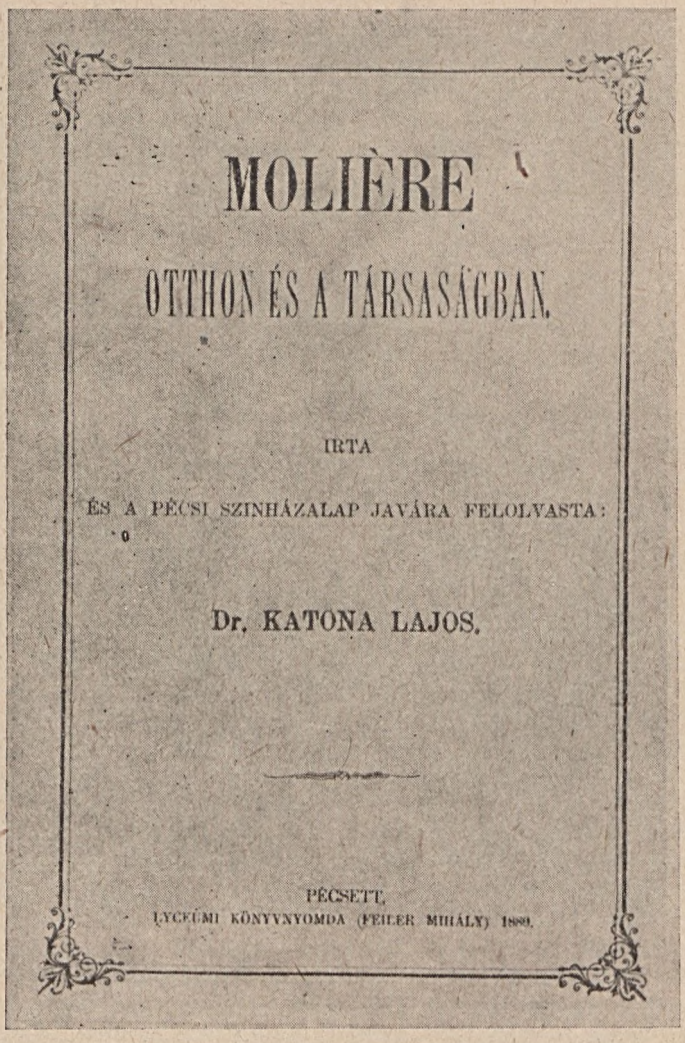
MOLIÈRE

OTTHON ÉS A TÁRSASÁGBAN.

IRTA

ÉS A PÉCSI SZINHÁZALAP JAVÁRA FELOLVASTA:

Dr. KATONA LAJOS.

PÉCSETT,
LYCEUMI KÖNYVNYOMDA (FEILER MIHÁLY) 1889.

„Dr. Katona Lajos, a francia és német nyelvből *tanképesített helyettes tanár*, a párisi *Société des Traditions Populaires*, a londoni *The Folk-Lore Society* és a *Phonetic Teachers Association* rendes tagja. Tanította a IV. V., VII. és VIII osztályban a francia nyelvet és a IV. osztályban a német nyelvet (az I. b. osztályban a szépírást), összesen heti 18 órában."[8]

Katona Lajos tanári tekintélyét lényegesen növelte nagy kiterjedésű tudományos és irodalmi működése. Az iskola értesítőjében következő műveiről történik említés: 1. Allgemeine Charakteristik des magyarischen Folklore. 2. Finnische Märchen. 3. Schuchardt legújabb füzete. 4. Ein altdeutscher Schwank in Ungarn. 5. Le bel homme trompé par sa femme. Conte hongrois suivi de commentaire. 6. Volkskunde. 7. Folklore. 8. A népmesékről. 9. Molière otthon

[8] Uo. 1889. 35.
[9] Uo. 1888. 48. és 1889. 34.

és a társaságban. Az értesítő sajtó alatt levő művének jelzi József főherceg cigány nyelvtanának francia fordítását és következő művét: Essai de Phonetique comparée des Patois creoles francais précédé d'une Introduction bibliographique et suivi d'un Choix de specimens.[10] Ilyen gazdag nemzetközi tudományos munkássággal akkoriban Pécsett egyik tanár sem rendelkezett!

Legkedveltebb és legműveltebb tanártársa *Gerecze Péter* volt. Erdélyből származott Pécsre: 1856-ban Désett (Szolnok-Doboka m.) született. 25 éves korában került a pécsi főreáliskolába tanárnak, — annyi idős korában, mint Katona. 1885-ben az *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok*ban egy betlehemes játékot közölt Pécsről, ami a folklore iránti érdeklődésére mutat.[11] Alaposabban művészettörténeti kutatásokkal foglalkozott, számos tanulmánya ma is forrásértékű.[12] Csupán hat évvel volt idősebb Katonánál, azonban ezt a hat évet Pécsett töltötte és itt már jól kiépített ismeretségi köre volt. A nyári szünidőkben gyakran járt tanulmányutakra a nyugat-európai országokba. Valószínűnek tartjuk, hogy Katonát már Grácból ismerte, — legalább is feltehető, hogy megfordult nála. Szívesen fogadta Katonát barátságába, s igyekezett segíteni a letelepedéssel járó nehézségek leküzdésében. A Malom utca 16. számú házban lakott, innen temették el nagy részvéttel fiatal feleségét, Miller Lujzát 1888 június 12-én, ki házassága első évében szülés következtében halt meg.[13] Gerecze Péterről többet nem sikerült megtudnunk: 1914-ben halt meg.

Katona Lajos *„A népmesékről"* című nagy jelentőségű tanulmányát 1889 január 13-án, vasárnap délután 5 órakor olvasta fel a pécsi kereskedelmi önképző és betegsegélyző egylet helyiségében.[14] Utánakövetkező vasárnapon idősebb tanártársa és segítője, Gerecze Péter olvasott fel „Székely népballadák fejtegetve" címen.[15] Gerecze valószínűleg Katona hatása alatt foglalkozott szülőföldje híres balladáinak, az *Ajgó Márton*, a *Kőmíves Kelemen* és a *Kádár Kata* néven gyermekkorából jólismert változatoknak esztétikai elemzésével.[16] A Pécsi Hírlap lelkendezve írta január 24-én: „A népmesék után a népballadák! S mind a két tárgy a kereskedők önképző és betegsegélyző egyesületében! De jól van ez így. Az egész héten át üzleti gondjaiba temetkezett angol is a lelki megtisztulásra s az élet prózájából való kiemelkedésre szánja vasárnapját..." Bizonyosra vehetjük, hogy mindkét tanulmány mondanivalóit szóban is alaposan megrágta a pécsi polgári közvélemény, mely nem nélkülözte a fejlettebb nyugati országokba való kitekintés tapasztalatait, s így a Gerecze—Katona „népies" vonal egészséges visszahatást szült.

Katona tanulmányában rendkívül világosan és egyszerűen fejtegeti a mesekutatás lényegét, — sokkal népszerűbben és meggyőzőbben, mint idegen nyelvű forrásai. Hangulatos bevezetés után az I. fejezetben a népmesegyűjtés történetét

[10] Uo. 1889. 32. A művek bibliográfiai adatait nem közöljük, mert az érdeklődők könnyen megtalálhatják Katona Lajos: Irodalmi tanulmányai. II, 375—392. *Kreol nyelvészkedéséről* uo. I, 24—25. A *cigány nyelvtan* lefordításáról, megjelenéséről máshol adatot nem találtunk.

[11] Szinnyey: Magyar írók. II, 1147.

[12] Éber László: Művészeti lexikon. Bp. 1935. 2. kiad. I, 374. Genthon István: A magyar művészettörténet bibliográfiája. Bp. 1950. 42—43.

[15] Pécsi Hírlap 1889. jan. 20.

[13] „Pécs" 1888. jún. 13., Pécsi Figyelő 1888. jún. 16., Pécsi Hírlap 1888. jún. 17.

[14] „Pécs" 1889. jan. 12., Pécsi Hírlap 1889. jan. 13. (Elírás következtében a felolvasás címét: „A népnevelésről" alakban közli, mintegy jelezve, mi volt Katona célja. (Vö. Fünfkirchner Zeitung 1889. jan. 17.)

[16] Megjelent a „Pécs" c. újság 1889. jan. 17., febr. 4., febr. 9. számaiban és külön is.

vázolja, a II.-ben a mesék eredetét és a vándorlás elméletét elemzi, a III.-ban Ámor és Psziché történetét boncolgatja szövegvázlat alapján, a IV.-ben az összehasonlító módszert, az V.-ben az elterjedés elméletét ismerteti. Befejezésül a folkloreról foglal össze alapvető tételeket. A mai szakember számára is lenyűgöző egyszerűséggel fejezi ki a legnehezebben megmagyarázható, elvont fogalmakat, és így mindenki számára megközelíthetővé teszi eredményeit. Katona Lajost ily módon a néprajzi ismeretterjesztés úttörő munkásának is tekinthetjük.

TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS NÉPRAJZI

KÖZLEMÉNYEK.

A „PÉCS" MELLÉKLAPJA.

II-dik SZÁM. | MEGJELENIK HAVONKÉNT EGYSZER | MÁJUS 25-én.

A népmesékről.

Irta és a jeles kéveskedők Ősökre de Bétegyházyról Egyesületében 1889. évi június 13-ikán felolvasta dr.

KATONA LAJOS.

Befejező közlemény.)

A folklore.

Nem csupán a mesék, de a népies hagyományoknak egyáltalában gondos összegyűjtését, elemzését és a legfontosabb következtetésekre való felhasználását egy egészen fiatal, de már is szép eredményekhez jutott tudomány: az ethnologia vagy a néprajz irta zászlajára. Kiterjed e néprajzi tudomány épen figyelme mindazon kisebb-nagyobb tanulmány-tárgyak rengeteg halmazára, a melyeket egy világforgalomra jött szóval folklore-nak nevezünk. Lássuk csak, mit

ván dolgozni a nemcsak magunk ügyéről, de a német tudomány részéről is követendő példákból méltatott folyóirat, midőn közleményei első és legközelebbi feladatán túl, törekvése ideálra céljául a szt. István koronája országában egy és osztatlan politikai nemzetté fűzött négyek közt a kölcsönös megismerkedés alapján szilárdító egyetértés, szeretet és becsülés ápolását tűzi ki.

Ugyane cél megközelítését valló feladatának, a mellett hogy az egyetemes tudomány szolgálatába szegődik, figyelmében egy másik alkotása: a Magyarországi Néprajzi Társaság is, a mely szép jövőt igérő általános érdeklődést keltett maga országszerte, jól lehet még mindig túl szerveződése alapos előmunkálatai.

De alig is van a tudományok közt más ág, a mely a néprajzzal összehasonlítva

„A népmesékről" szóló tanulmányának három szövegváltozatát ismerjük. Az első a „Pécs" című újságban 1889 március 30 és május 25 között hat folytatásban jelent meg.[17] Legterjedelmesebb a középső, önállóan megjelent, „átdolgozott és tetemesen bővített" önálló kiadás. Ez a kis füzet nem közönséges lenyomata az újságban megjelent folytatásoknak, hanem teljesen önálló kiadvány. Erre vall a „Történelmi, Régészeti és Néprajzi Közlemények", — a „Pécs" melléklapja 1889 szeptember 14-én, a 6. számban megjelent híradása is: „*A népmesékről* címmel érdekes és rendkívül tanulságos cikksorozat jelent meg ez év elején lapunkban dr. Katona Lajostól. A derék szerző dolgozatát tetemesen bővítve külön füzetben is kinyomatta a lyceumi nyomdában... A füzet szerző tulajdonát képezi és könyvárusi úton nem kapható."[18] Valószínűnek tartjuk

[17] „Pécs" 1889. márc. 30., ápr. 6., ápr. 13., ápr. 20.; majd a mellékletben máj. 18. és máj 25.

[18] Ismertette a Vasárnapi Újság is, 1889, XXXVI. évf. 29. sz. 472—473. „Jelentékeny" tanulmánynak tartja, azonban csupán ismerteti, nem elemzi.

mégis, hogy Katona ezt a szöveget olvasta fel a kereskedők egyesületében, mert az első kiadás, mely az újságban jelent meg, a hangulatos bevezető rész nélkül látott napvilágot. Az újság szövegéhez legjobban hasonlít az a szöveg, amelyet harmadik változatként Császár Elemér adott ki. Úgy látszik, hogy Katona tanulmányát 1890 második felében tudományos folyóiratban is ki akarta adni, azért kezdette el finomított fogalmazását és jegyzetekkel való ellátását.[19] Ebben a változatban a néprajzi gyűjtésre vonatkozó elmélkedést elhagyta, mely különben német nyelven a *Fünfkirchner Zeitung*ban is megjelent.[20] Ebben a cikkben azonban a *Baranyai Néprajzi Társaság* gondolatát igyekszik népszerűsíteni.

A *Pécsi Hírlap* Katona és Gerecze felolvasása után nem sokkal, 1889 február 10-én közli a pécsi reáliskola néhány tanára által a színház építésére rende-

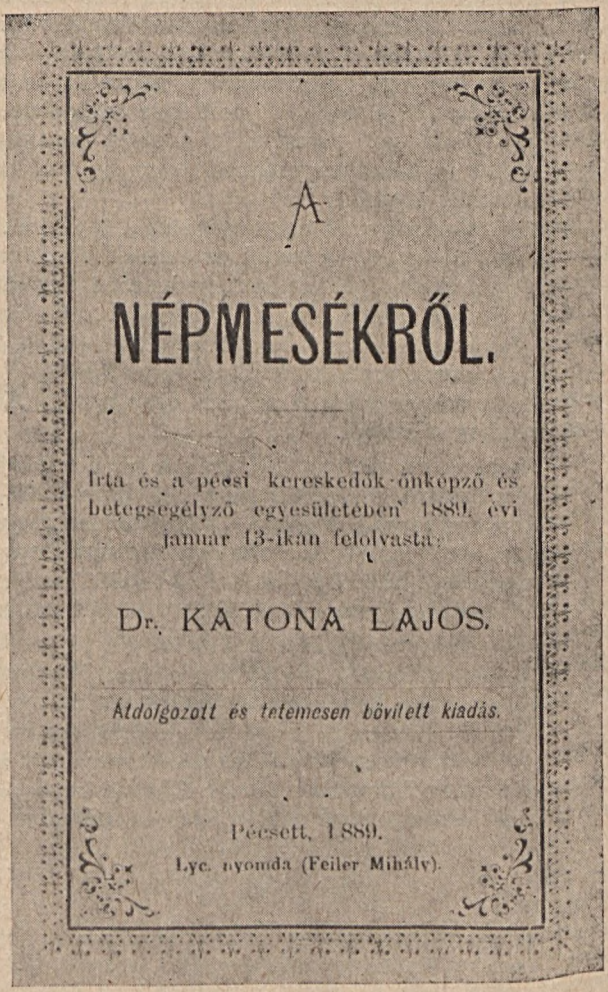
A

NÉPMESÉKRŐL.

Irta és a pécsi kereskedők önképző és betegsegélyző egyesületében 1889. évi január 13-ikán felolvasta:

Dr. KATONA LAJOS.

Átdolgozott és tetemesen bővített kiadás.

Pécsett, 1889.
Lyc. nyomda (Feiler Mihály).

[19] Katona: Irod. tanulm. I, 402.
[20] Fünfk. Zeitung 1889. márc. 17. (XX. évf. 24. sz.)

zendő népszerű felolvasás-sorozat tervét.[21] Nyolc változatos témájú előadás között Katona is szerepel Molière-ről tartandó felolvasásával. A Nőegylet helyiségében március 31-én, vasárnap este 6 órakor tartandó előadása iránt oly nagy érdeklődés nyilvánult meg, hogy ez maga is figyelmet keltett. A „Pécs" című újság március 30-án jelenti, hogy „ez estve előreláthatólag a leglátogatottabb és a színházalap javára a legjövedelmezőbb lesz. Mind a felolvasó tudományossága és hírneve, mind pedig a tárgy érdekes volta semmi kétséget nem hagynak az iránt, hogy a közönség várakozásában nem fog csalódni." A felolvasásról pedig az volt a vélemény, hogy „szellemmel, tudománnyal és ízléssel kidolgozott tanulmány volt, telve új adatokkal és eredeti fölfogással, mely e fiatal tudósunkat annyira jellemzi."[22]

A nagy sikerű, másfélórás felolvasás a reáliskola 1888—89. tanévi értesítőjében is megjelent.[23] „Több oldalról nyilvánított óhajtásnak vélünk eleget tenni, midőn dr. Katona Lajos tanár úr ezen értekezését, mely felolvasása alkalmával a közönség részéről oly kedvező fogadtatásban részesült és amely a nálunk közkézen nem forgó *Budapesti Szemlének* volt már odaigérve, a tanár úr szívességéből s helyen nyilvánosságra juttatjuk" — írja a tanulmány lábjegyzetében — mely megjegyzés a különlenyomatban nem jelent meg — az iskola hírneves igazgatója, Dischka Győző.[24]

Az iskola értesítője más helyen is megemlékezik a tanári kar „népművelési" tevékenységéről: „A tanári kar egyes tagjai ez évben... a közművelődés terén is szereztek kiváló érdemeket... Különösen kedvezően fogadta a közönség a helybeli színházalap javára rendezett felolvasásokat..."[25] Gerecze Péter elszámolása szerint a felolvasás-sorozat bruttó bevétele 439,95 ft volt, melyből a színházalapra a tiszta jövedelmet, 301,03 ft-ot be is fizették.[26] A mozgalom fő szervezője Gerecze Péter volt és minden jel arra mutat, hogy Katona is jelentős részt vállalt a szervezési munkákból.

Legizgalmasabbak azonban Katona Lajosnak a pécsi néprajzi társulat megalapítására irányuló törekvései. A Pécsi Hírlap 1889 január 27-én nyilván az ő sugalmazására vezércikk gyanánt közli a „Fölhívás magyarországi néprajzi társaság alapítása ügyében" című hosszabb közleményt, mely igen sok más vidéki hírlapban is megjelent. Ezt követi szervező tevékenységéről egy hosszabb hírlapi beszámoló 1889 március 7-én a Pécsi Hírlap hírei között:

> „*Baranyai néprajzi társaság.* Most indult meg a fővárosban egy országos néprajzi társaság szervezésének mozgalma, s íme Pécs városa máris fölkapta az eszmét és a maga kebelében az országnak mintegy fiók társulatát alakítja meg... Dr. Katona Lajos pécsi főreáliskolai tanárnak kezdeményezésére a *Nemzeti Casinó* termében értekezletet tartatott a megalakítandó baranyai néprajzi társulat tárgyában... Dr. Katona Lajos előadta a néprajzi társaságnak a helyi viszonyokhoz mért célját és működési körét, kifejtette

[21] Vö. „Pécs" 1889. febr. 9. Vö. Pécsi Hírlap 1889. márc. 31.

[22] „Pécs" 1889. ápr. 6.

[23] 1889. július 7-én írja a Pécsi Hírlap: „*Helyi termékek.* A napokban hagyta el a sajtót dr. Katona Lajos két dolgozata" (Molière, és a népmesékről írott tanulmány). Részletes ismertetést közöl még a „Pécs" melléklapja, a Nevelés és Oktatásügyi Értesítő 1889. július 6. (III. szám.)

[24] Vö. Szegedy Rezső: Dischka Győző emlékezete. Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület Értesítője 1910, III. évf.

[25] Reálisk. ért. 1888—89. 31.

[26] „Pécs" 1889. április 20.

annak tudományos jelentőségét, a megye és a város társadalmi életének emelésére szolgáló hatását... Az értekezlet kimondotta, hogy a néprajzi társulatot Pécs székhellyel megalakítja..."[27]

Március 10-én a Pécsi Hírlapban szerkesztőségi vezércikk jelenik meg „Néprajzi társulat Pécsett" címmel, mely tulajdonképpen Katona „a népisme keletkezéséről és fejlődéséről" tartott előadásának részletes ismertetése. Többek között ezeket olvashatjuk benne:

„Századunk huszas éveiben Angolországból Franciaországba, majd pedig Németország és Ausztriába is átterjedve, *mindegyre nagyobb figyelem irányult az embernek, mint egyénnek és mint társadalmi lénynek tudományos megfigyelésére*, amely az anthropologia, ethnographia, ethnologia, tehát az ember- és *néprajz, vagy népisme* szakmákban fajunknak a múltban és jelenben, lehető részletességgel kutatott anyagi és szellemi képét szerves egészbe törekszik foglalni... A sok enyészetnek indult néprajzi érdekes tanulmánytárgy mellett még mindig óriási tömegét látjuk a menthető és megőrizhető becses dolgoknak. *Élénken föl kell támadnia a mentés, a megőrzés vágyának lelkünkben, ha e városban és annak gyönyörű vidékén járva, lépten nyomon a leghálásabb ethnographiai föladatokkal találkozunk...*"[28]

A társulat megalakítására vonatkozó javaslat azonban nem találkozott osztatlan helyesléssel. Március 21-én a „Visszhang az ethnographiai társulat eszméjéről" című hozzászólás kifejti, hogy „az egész országban nincs egyetlen megyének sem ethnographiai társulata, Baranya volna az első; de az egész országnak van történelmi és régészeti társulata, de Baranya itt az utolsók között van... Ne vágjon az ethnographiai társaság ennek elébe, hanem működjék ezzel karöltve... Ha van is néhány szakember az ethnographia terén Pécsett, az nem elegendő arra, hogy egy szűk hatótérre szorított társaságot életképessé tehessen..."[29]

Gerecze Péter, Katona Lajos barátja is hozzászólt a kérdéshez március 24-én: „Jó ideje beszélnek már Pécsett Mecsekegyletről, Írói körről, sőt egy kultúregyletet is eltemettek már! Jött aztán a városra egy egészen fiatal, ambitióval telt széptudományú tanár, aki Pécset is azokhoz a kis német városokhoz mérte, amelyekben 10—15 000 lakosság mellett egyetem, középiskolák, kulturális és tudományos egyletek, kicsi arányú, de egészséges művészet, értelmes műpártoló közönség van... ahol az élet szebb felére is adnak valamit. Naivságában világgá dobta a jelszót: *Ethnographiai társaság!*... Erre a még kereszteletlen társaságra szükség van!..."[30]

Ilyen előcsatározások után 1889 április 23-án vitatta meg az erre kiküldött előkészítő bizottság a „Pécs-baranyai történelmi, régészeti és néprajzi társulat" alapszabályát, ill. ezek tervezetét. Csak alig pár szakaszt tudtak megvitatni a két óra hosszat tartó ülésen, „melyen több tudálékosságot, fontoskodást, mint ügyszeretetet és komoly szándékot láttunk" — írja a tudósító. — „Azzal a szellemmel, amely ezen az értekezleten uralgott, nem fogunk egészséges egyesületet teremteni, annál kevésbé fönntartani. Adjuk ezt mindazoknak, akiket illet."[31]

[27] Vö. „Pécs" 1889. márc. 9. „Néprajzi (ethnographiai) társulat Pécsett."
[28] Vö. Pécsi Figyelő 1889. márc. 9. (Kiemelések tőlem. D. S.)
[29] Vö. „Pécs" 1889. márc. 9.
[30] Vö. „Pécs" 1889. márc. 23.
[31] Pécsi Hírlap 1889. ápr. 25., „Pécs" 1889. május 4.

Katona Lajos személyi varázsának és kitartó munkájának tudható be, hogy a megtorpanások ellenére is Feiler Mihály laptulajdonos és felelős szerkesztő 1889 április 27-én megjelentette *Történelmi, Régészeti és Néprajzi Közlemények* címmel havonként, mint a „Pécs" című újság melléklapjának első számát, azt a sajtóorgánumot, amely már az alakuló társulat munkáját is segítette. Az első számban az alapszabály-tervezet és a *Felhívás magyarországi néprajzi társaság alapítása ügyében* című közlemény mellett néprajzi és régészeti hírek láttak napvilágot. Év végéig a *Közlemények*nek kilenc száma jelent meg.[32] Az 5. számban olvashatjuk, hogy az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* „újévtől kezdve ezen alakjában megszűnik, hogy miután úttörő heroikus munkáját befejezte, a *Folklore* című hetilapban új életre támadjon." A „Pécs" is megemlékezik erről: „*Folklore* címen legközelebb nemzetközi heti folyóirat indul meg Budapesten... Irni lehet bele magyarul, németül, franciául, angolul, olaszul, spanyolul, latinul, oroszul. Szerkesztők: Dr. Herrmann Antal, a magyar néprajzi társaság titkára és a Etnologische Mitteilungen aus Ungarn szerkesztője, dr. Krauss S. Fr., a bécsi Anthropologische Gesellschaft titkára és dr. Katona Lajos, pécsi főreáliskolai tanár, mindannyian a foklore irodalom kitűnő és szerencsés művelői. Az eleinte egy ívnyi tartalommal megjelenendő hetilap ára egy évre 7 frt..." Mindez igazolja, hogy Katona Lajos valóban folklore-központtá tette Pécset, és Pécs erre büszke is volt, tudott róla és örült ennek.

A „Pécs" 1889 június 29-én írja, hogy „a párizsi néprajzi társaság (Société des Traditions Populaires)... nemzetközi congressusra hívja meg a világkiállítás alkalmából a néprajz összes munkásait, többek közt lapunk szerkesztőjét is..." Ugyanez a szám Katona Lajos mitológiai érdeklődésének pécsi nyomairól is árulkodik: „Ipolyi *Magyar Mythologiá*jának egy vagy esetleg több példányát megvétel vagy más értékesb művekért való becserélés végett keresi lapunk több barátja... Az esetleges ajánlatok lapunk szerkesztőségéhez címzendők." 1889 november 23-án a következő hírt közli a „Pécs": „Előre jelezzük már most dr. Katona Lajosnak, a Magyar Néprajzi Társaság buzgó jegyzője[33] és egyik megalapítójának előadását: A magyar mythologia eddigi tévedései és ezentúl követendő módszeréről."

Június 29-én megtudjuk azt is, hogy a magyarországi néprajzi társaság ideiglenes választmányi ülésén „Strausz Adolf bejelentette, hogy dr. Katona Lajos főreáliskolai tanárral együtt megalakították Pécsett a Baranya megyei végrehajtó bizottságot, mint a budapesti társaság fiókját. A bejelentés örvendetes tudomásul szolgált." Erre a „Pécs" szerkesztője zárójelben megjegyzi, hogy a bejelentésnek mind szövege, mind ténye helytelen, „miután a Pécs-baranyai történelmi, régészeti és néprajzi társulat nem mint fiók, hanem mint önálló társulat alakult meg."[34]

A megalakulással azonban valami baj volt, mert a „Pécs" tudósítója a Magyarországi Néprajzi Társaság ünnepélyes megalakulásáról szóló tárcájában megjegyzi: „Még e társulat alapszabályainak megerősítése előtt... megtettük egy-két lelkes ügybarátunkkal szövetkezve a kísérletet, hogy Pécsett is alkossunk egy mentsvárat... a néprajzi emlékek egybegyűjtésére. Törekvésünket egyelőre nem koronázta siker, azonban... a március 4-én, a pécsi kaszinó zongoratermében oly kedvezőeknek látszott auspiciumok között felmerült indít-

[32] H. A. az egyes számok tartalmát ismerteti, Ethn. 1890, I. 115—6.
[33] Vö. Ethn. 1890, 44., 46—7., 59.
[34] „Pécs" 1889. jún. 29. Vö. Ethn. 1890., I. évf. 45.

vány mentül előbb ismét napirendre kerítendő. (Uram, uram, Feiler Mihály és dr. Gerecze Péter uram, meg a magyar népmesék anyagáról szóló értekezés Pécsre származott csengő szavú szerzője! szállok az uraiméknak!...” Az „aposztrofáltak nevében” a szerkesztő megjegyzi: „Nagy akadályok merültek fel időközben: e hó folyamán azonban újra napirendre kerül az ügy.”[35] Nem tartjuk feladatunknak a társulat megalakulása körül támadt nehézségek okait kikutatni: adatainkkal csupán Katona Lajos kezdeményező szerepét óhajtottuk megvilágítani.[36]

A pécsi reáliskola 1889—90. tanévi értesítője szerint „dr. Katona Lajos tanár helyébe, ki a budapesti II. ker. kir. kath. főgymnasiumhoz helyeztetett át, ugyanezen intézetből rendes tanári minőségben Kőrösi Henrik lett intézetünkhöz kinevezve.”[37] Kőrösi azonban filologus volt,[38] ezért Katona helyére tulajdonképpen Kálmán Miksa h. tanár neveztetett ki Lőcséről a francia nyelvre.[39] A „Pécs” hírmagyarázata szerint „Katona Lajos áthelyezése előmenetel számba megy, melyet ő nagyon is megérdemel és midőn efölött örömünket fejezzük ki, egyúttal sajnálnunk kell távozását, mert dr. Katona Lajos úgy a tudományos, mint a társadalmi téren kiválóan megállta helyét és rövid idő alatt köztiszteletre és elismerésre tett szert...”[40] Az általunk gyűjtött adatcsokor Katona Lajos pécsi működéséről azt mutatja, hogy ez az elismerés nem formális udvariaskodás, hanem tényeken alapuló megállapítás volt.

Bizonyosra vehetjük, hogy Katona Lajos további munkásságára is hatottak pécsi élményei, gazdag társadalmi munkássága. Nem volt talán biztató hatással törekvéseire az, hogy a pécsi polgárság tomboló lelkesedéssel üdvözölte a népmesék tudományos vizsgálatáról, a néphagyományok gyűjtéséről itt megformálódó és magyar földön először itt elhangzó gondolatait? A fiatal romanistára, a kétségekkel gyötrődő fiatal tanárra nem hatott buzdítóan Molière-tanulmányának a pécsi nők körében aratott sikere? A színházépítés érdekében végzett szorgalmas „kultúragitáció” nem vértezte őt fel gazdag gyakorlati tapasztalatokkal, melyek a Baranyai Néprajzi Társulat gondolatában próbáltak realizálódni addig is, míg országossá nem bővült a fiatal tudós működési köre? Nagy látókörű egyén és művelődésre vágyó társadalom természetes és csodálatos haladó gondolatok fokozatos „társadalmi” megvalósulásának lehetünk tanúi.

[35] „Történelmi, Régészeti és Néprajzi Közlemények — a Pécs melléklapja” 1889 nov. 2. (8. sz.) Az R. jel mögé rejtőző tárcaíró talán Rónaky Mihály megyei gyakornok, a Magyar Néprajzi Társaság 370. sz. tagja. Vö. Ethn. 1890. 66.

[36] H. A.: Baranyai néprajzi társaság. Ethn. 1890, I. 161—2. (Az események rövid ismertetése és a Néprajzi Társaság álláspontja.) Vö. Angyal Pál: a Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület Értesítője. Pécs 1908. 2., Dombay János: A Janus Pannonius Múzeum kialakulásáról. A Múzeum Évkönyve, Pécs 1956. 184—191.

[37] Dischka Győző: A pécsi m. kir. áll. főreáliskola értesítője az 1889—90. tanévről. Pécs 1890. 38.

[38] „A magyar népmesék anyagáról” címmel tanulmánya jelent meg 1889-ben az iskola értesítőjében (vö. Vasárnapi Újság 1889. 473.), Katona azonban jelentéktelen műnek tartotta.

[39] „Pécs” 1889. szept 7.

[40] „Pécs” 1889. aug. 24.

Várkonyi Nándor

Műhelyforgácsok

BODNÁR ZSIGMOND JELIGÉI

Bodnár Zsigmond a különc tudósok népes seregébe tartozott, de kitűnik közülük megszállottságának heve és arányai által; mégis, noha annak idején zajos feltűnést keltett elméletével, ma már legfeljebb a lexikonok tartják számon. 1839-ben született, 1907-ben halt meg; tanár volt, katolikus pap, és kilépett, valószínűleg azért, hogy akadálytalanul szentelhesse magát elmélete kifejtésének, s ezáltal — hite szerint — egy új korszak megindításának. Ugyanis terjedelmes irodalomtörténeti munkássága közben fölfedezte, hogy az emberiség történetét, szellemi haladását egyetemes törvény: az „eszmeerő" szabályos működése mozgatja, a hatás-ellenhatás ritmusában. Szerinte nem is elmélet ez, hanem konkrét természeti törvény, melyet egyedül ő ismert fel. Tételeit aggálytalan lendülettel alkalmazta a történelem, az irodalom, a művészet, a politikai, a gazdasági élet stb. minden jelenségére; ha pedig a tények ellene mondtak, szuverén fölénnyel erőszakot vett rajtuk, kicsavarta eredeti értelmüket. Emiatt kezdeti lelkes hívei is elfordultak tőle, s ő magára maradva, harciasan és görcsös dogmatizmussal hirdette rendszerét, számos könyvben, sőt úton-útfelen. Tény, hogy utóbb már járókelőket fogott el a Népligetben és egyéb nyilvános helyeken, s a porba rajzolt körökkel, ábrákkal magyarázta az élet minden rejtélyét megoldó „törvényt". Vitát azonban nem tűrt, az ellentmondás dührohamokat váltott ki belőle, végül pedig felháborodott megvetéssel elfordult az értetlen emberiségtől, és Budapest melletti házába zárkózott.

Előttem van 1892-ben kiadott, *Szellemi haladásunk törvénye* c. könyvének saját birtokában volt példánya, címlapján gondosan kalligrafált, jeligeszerű disztichonokkal, melyek szellemi életünk történetének egy kuriózumaként bizonyára megérdemlik a följegyzést:

A haladás törvénye vagyon, lásd, itt kimutatva,
A ki nem érti ripők, ostoba marha, bolond!
E törvényt eddig még senkise tudta e földön:
Én vagyok íme csupán fölfedezője neki.
Vajmi jeles s nagyeszű az oly ember, ki eme törvényt
Fölfoghatja! Kevés bírja megérteni azt!

Így hát az emberiség túlnyomó részét, gátlástalan szigorral, a ripőkök és ostoba bolondok kategóriájába sorolta. Nemkevésbé gátlástalan önérzetről tanúskodik a címlap verzójára nyomtatott jeligéje, melyet Jean Guyau, filozófus költő verséből vett:

Mais à ce moment même un autre homme révèle
Plus loin vers l'orient une aurore nouvelle.

Azaz: „Ám épp e percben egy másik ember messzebb Kelet felé új hajnalt derít fel." A keleti férfiú, aki az emberiségnek új hajnalhasadást hoz, természetesen ő maga.

LÉVAY JÓZSEF LEVELE SHAKESPEARE-FORDÍTÁSAIRÓL

A Kisfaludy Társaság 1868-ban indította meg Shakespeare teljes magyar fordításának kiadását, Tomori Anasztáz bőkezűségéből. 1902-ben a Franklin Társulat újból kiadta, Voinovich Géza sajtó alá rendezésében, a Kisfaludy Társaság pedig a háború után, az 1920-as években jelentette meg a modernizált teljes fordítást. Ezekből az adatokból, valamint Lévaynak alább közölt, 1910-ben kelt leveléből kitűnik, hogy a Voinovich-féle kiadás után és önszántából foglalkozott öt Shakespeare-fordításának kijavításával, s ezek közül a *Titus Andronicus*éval utoljára. Hogy ki volt a „tagtárs", akinek a levelet és a kijavított szöveget küldötte, nem állapítható meg, miután a csomag borítéka hiányzik; nyilván a Társaság ügyvezetője vagy a fordítások gondozója lehetett, kiléte nem fontos. Zárólevélnek látszik, írásakor Lévay már 85 éves volt, s igen rezignáltan szól ereje fogyásáról. Még nyolc évig élt, s verseket ekkor is írt, de hogy Shakespeare-rel foglalkozott volna, eddig kiadott hagyatékában nincs nyoma. Így e levele bizonyára utolsó ilyen tárgyú, sajátkezű dokumentumai közé tartozik, és mindenesetre kiadatlan.

Igen tisztelt és nagyra becsült tagtárs!

Titus Andronicus javitgatásán is túl estem. A javitásokat külön lapszám szerint feljegyezgettem, de azokon kivül van a szövegben ironnal tett apró jegyzés is, melyet figyelembe kell vennie annak, a ki valaha uj kiadás alá készíti ezt a forditást. És mind ezeken felül mennyi van még ott kisebb nagyobb, a miben, magam látom, vagy elmaradtam az erdetitől, vagy túl mentem rajta! De most már bizony fogyatékos nálam a türelem is az erő is. Pedig nem vigasztalásom az, hogy a Magyar Shakespeare-ben az én forditásaimnál rosszabbak is vannak.

A Shakespeare-kötetet a jegyzetekkel együtt ide zárva küldöm.

Őszinte szives üdvözlettel és szeretettel

igaz tisztelő hive

Miskolcz VII/22. 1910. *Lévay József*

PALÁGYI LAJOS VÉLEMÉNYE KORÁNAK IRODALMÁRÓL

Palágyi Lajos az elfelejtett írók közé tartozik; valóban nem volt korszakjelölő egyéniség, de mint a modern líra egyik úttörője, éppen nem jelentéktelen, kritikai és irodalomelméleti munkássága pedig arról tanúskodik, hogy élénk, bíráló figyelemmel kísérte korának szellemi életét. 1888-ban, huszonkét éves korában lépett fel, azonban már tíz esztendővel előbb, gyerekfejjel írogatott verseket, Szász Károly biztatása mellett, s így írói működése öt évtizedet ölelt fel. Bölcselkedő s ugyanakkor forrongó, mindig súlyos problémákkal küzdő lírája és drámaköltészete Vajda, Reviczky és Komjáthy legközelebbi rokonává tették, s személyes barátjukká is mindvégig.

1928-ban életrajzi és egyéb adatokat kértem tőle munkásságáról, s egyúttal elküldtem egy akkoriban készülő munkám részletes tervezetét, véleményét kérve. Ugyanis igen kíváncsi voltam a Vajda-nemzedék egyetlen élő s beavatott kortársának felfogására. Rögtön válaszolt, két egymás után következő levélben, s lekiismeretes gondossággal bírálta meg vázlatomat, de idevágó megjegyzései nem közérdekűek. Második, terjedelmes levelében azonban, idős korától és beteges állapotától el nem nyomható udvariassággal s az ügy iránti szeretettel kifejtette nézeteit korának irodalmáról. Szerinte ez évtizedek (1880—1920) folyamán irodalmi életünk alakulásában a felekezeti mozzanat érvényesülése volt a döntő, az önálló egyéniségeknél pedig javarészt a külföldi hatás. Közlését bizalmasnak szánta, s felfogását nem fejtette ki a nyilvánosság előtt. Noha maga, zsidó származása folytán, kívülállt mind a

kálvinista, mind a katolikus táboron, mégsem mondható elfogulatlannak; soraiból világosan kitűnik, hova húzott s kikkel fordult szembe. Feljegyezte ugyan, hogy jelentkezett egy zsidó tábor is, de ez nem volt felekezeti jellegű, hanem inkább irodalmi „ultrák" csoportja, s ő távol állott tőlük. Véleménye részben helytáll tehát, de korántsem általánosítható, viszont — mint aktív kortárs — megszívlelendő, azonfelül ma már történeti becse is van, s ennélfogva helyet kíván irodalmunk dokumentumainak sorában. — Itt közölt levele nincs datálva, de az előző és utána következő keletéből kétségtelen, hogy 1928 novemberében írta. Fejtegetése tehát így hangzik:

Igen tisztelt Uram!

Nagyon örültem b. sorainak. Bár nehéz a munka, mégis megpróbálom, hátha valamit fölhasználhat. Csak vázlatosan és össze-vissza irhatok, mert rendszeres dolgozatra nincs erőm.

...

Ötven éves irói pályám alatt — melynek korát ön művében felöleli — a következő lényeges jelenségeket észleltem.

Mindvégig tartott és tart a mai napig az akadémiai (Arany-iskola) nép-nemzeti költészet uralma. Ennek a tábornak vezéralakjai Gyulai, Beöthy stb. és utódaik uralkodnak az iskolákban, tanárképzésben, közokt. tanácsban és tantervekben s terjesztik a hivatalos irodalmat, melynek vezércsillaga gyanánt Aranyt tisztelik. E népnemzeti tábor utánzatai elnyulnak a mai napig, Szabolcskáig, Lampert [igy!] Gézáig és Jakab Ödönig. (Ezt én kálvinista költészetnek nevezem, mert mind kálvinista, aki ez irány hive.) (Egyáltalán titokban mindig a felekezeti motivum dominál, csak szégyenlik s más nevet adnak a táboroknak. Igy az u. n. romantikusok (Vörösmarty, Czuczor, Toldy stb.) tulnyomórészt katholikusok voltak, az u. n. realisták, vagy nép-nemzetiek kálvinisták, — volt már egy zsidó tábor is, vagy tán van is még. Ezek leginkább modernek, ultra-modernek, ultraviolett stb. szinüek.)

A nép-nemzeti tábornak voltak prózairói is, — Tolnai, Baksay stb. — kálomisták. De az előbbit kivetették maguk közül a népnemzetiek, mert nem fért össze velük. Azt hiszem, Szabó Dezső is ezek közé tartozik, — Tolnai folytatója a személyek elleni kirohanásokban. A népnemzeti tábor emelte ki Kemény Zsigmondot (kálvinista) s megtürte Jókait ugyanez okból. De mert romantikus volt és nem angol-skót, hanem francia hatás alatt állott, csak türte. A nép-nemzeti irodalom uralma egybekapcsolódik a Tisza Kálmán-korszak politikai uralmával — ők voltak az irodalmi vezérek, akik a 67-es rendszert dicsérték s a kormányok őket ültették irodalmi vezérségbe. (A felekezeti szempontra nem azért utalok, hogy ezt kifejezze könyvében — csak azért, hogy belső tájékoztatással szolgáljak. (Nemzeti irodalmi nagyság nem lehetett más csak kálomista: Arany, Tompa, Szász, Gyulai, Salamon, Vadnay, Beöthy stb. stb. S azóta is máig minden akadémikus költő kálvinista. Ma a következők az akadémia költő tagjai: Vargha Gyula, Szabolcska, Kozma Andor, Bárd Miklós, Szász Károly és Jakab Ödön, mind kálvinista és többé kevésbbé nép-nemzeti. A magyaros nyelv, ritmus és népélet rajza tekintetében a tábor érdemeit nem vonom kétségbe. E tábor büne, hogy uralmát örökre fenn akarta tartani, minden ettől eltérő tehetséget üldözött vagy mellőzött. Kritikusai, tanárai és irodalomtörténészei minden újabb, eredeti mozgalmat vagy agyonhallgattak, vagy hazafiatlan kozmopolita költészetnek bélyegeztek. S mivel csak az ő könyveikből és tankönyveikből tanult az egész magyar ifjúság — ez abban a hitben nőtt fel, hogy más magyar költészet nincs, hogy tehát az egész magyar irodalom maradi, „ugar", „mocsár" stb. Ez eredményezte a kiváló tehetségek sorainak pusztulását s a forradalmi ellenszegülést minden magyar ellen. (Ady és társai.) Egyébként Adyt is előbb-utóbb be fogják venni, de csak azért, mert kálvinista. Már csak politikai szempontok hátráltatják az akadémiai elismerést.

A nép-nemzeti iskolával szemben támadtak eredeti egyéniségek, Vajda stb. Ezek tulnyomó részt katholikusok. A romantikusok nyomán jöttek s uj bölcselmi mélységekhez vezették irodalmunkat. Ezeket mind elnyomták, köztük engem is, aki ugyan nem vagyok katholikus, de Vajda, Reviczky, Komjáthy és Madách fiának

barátja voltam. Ez a tábor még hü maradt a nemzeti eszméhez, de nem vesztette el érzékét a nagy és egyetemes emberi eszmék iránt.

Mig ezek a régibb táborok felvonultak, egyre több és több külföldi hatás gyült egybe. Számos egyéniség támadt nevezetesen Zola, az orosz realisták, Ibsen, Gerhard Hauptman [igy!] s általában minden külföldi nagyság nyomán. Ezek már vajmi keveset törődtek magyar nemzeti motivumokkal. A lirában a francia dekadensek s a legujabb németek hatottak, — végül Walt Witmann [igy!]. — Francia, orosz, német, norvég, szellem. Az europejerség [igy!], nyugatosság stb.

Ma is ez a helyzet, csak némileg módosult világháború, forradalom miatt. A régi nép-nemzeti táborhoz csatlakoztak az összes konzervativ elemek, mindazok, akik hazafias politikai vagy vallási hitet vallanak. De akárhányan vannak köztük, akik müvészi szempontból (pld. Sik Sándor) az u. n. „felforgatók" közül valók.

Csak az az irodalom-történeti mü felelhet meg céljának, amely minél hivebben azt mutatja be, hogy kétféle véglet között — és pedig a régi magyar költészet utánzata — és a különböző európai irók utánzatai közt — mikép küzdött és szenvedett minden igaz eredeti tehetség, mely sem egyik, sem másik utánzatba nem esett. S ebből a müvészi szempontból tekintve mind igaz érték, bármily irányu is, amelyben eredeti tehetség mutatkozik.

S rá kell mutatni a sajtó hatására is. Az irodalom a hivatalos akadémián kivül, mely csak az iskolákban uralkodik, ugyszólván csak a sajtóban él. A legtöbb lap körül irói csoport alakul ki s e kis klikkekben él az irodalom. Aki rajtuk kivül áll, az nincs. S meg kell állapitani, melyek voltak a legnevezetesebb lap(klikkek)csoportok. Régebben Budapesti Szemle — Vasárnapi Ujság — Fővárosi Lapok (népnemzeti klikk) — Budapesti Hirlap Rákosi Jenő és irói — Uj Idők és irói, Kiss József Hét és irói, Osvát Nyugat és irói. Most Miklós Andor Est és irói — Milotay Magyarság és irói, Tormay Napkelet és irói, Népszava és irói stb. stb. Ha ez nem lehetséges, mert óriási munka, legalább jelezni kell a könyvben. S fontos megállapitani, hova jutott a könyvbirálat. Hogy már ugyszólván nincs. Mert hova-tovább csak kiadói reklámmá lesz, — kiadók fizetik. Kritikai fórum vagy fórumok hiánya. — Kiadó-cégek tömeges keletkezése. Külföldi könyvek, főleg regények beözönlése. Részlet-üzlet. Kabaré irodalom.

Ami pedig a 40 év csoportositását illeti, az sokféle lehet. Szerintem a legjobb az, amely a történelmi tényeket alapul véve a különböző irányokat szem előtt tartja. En a 40 éven belül a következő fő-korszakokat állapitanám meg: 1) Arany János halálától Vajda János haláláig. (A nép-nemzeti korszak külső uralma és belső hanyatlása.) 2) Az uj nyugati áramlatok beözönlése a forradalomig. (Ady és társai.) 3) A forradalom utáni költészet. Ezek történeti keretek. Ezeken belül irányok szerint csoportositanám az anyagot, pld. a nép-nemzeti tábor, a filozofikus költészet (idealisták, metafizikusok). Klasszikus törekvések. Realisztikus irodalom. Naturalisztikus irodalom. Általában a különböző külföldi irók hatása szerint csoportositanám az anyagot s mindenütt kiemelném, ki mennyiben eredeti. A legeredetibb egyéniségek képeznék a mü törzsét, gerincét. (De ez már nagyon nagy munka volna s csak jelzem, — s mindezt csak futólag tehetem. Magamnak is még soká kellene törnöm a fejem, hogy tökéletes rendszert találjak.)

De elég a sok jóból. Ha csak pár megjegyzésem arra birja, hogy gazdagitsa könyvét, rendkivül örülni fogok. Önző cél — láthatja — nem vezet. Ezt is nehezen irtam le, mert öreg és beteges vagyok. Ami az én költészetemet illeti, szives belátása szerint méltóztassék róla irni.

B. levele nagyon tetszett nekem, jól esett egy nemes, komoly, igaz egyéniséget belőle kiéreznem. Ne vegye rossz néven levelem hangját, — tanitó voltam s rám ragadt az oktató hang. S öreg embernek sokat kell megbocsájtani — gondolom, a legtöbbet, amit irtam, ön ugy is tudja. De talán valami mégis akad, amit ön nem méltatott eléggé figyelemre, Ami pedig zavaros és kusza levelemben, azt a gyors munkának és hirtelen szükségszerüségnek méltóztassék tulajdonita[ni]. Rossz irásomat bocsássa meg.

Tisztelettel és szeretettel
Palágyi Lajos

SZEKFŰ GYULA ÉS AZ EGYESÜLETI TAGSÁG

1941-ben a Janus Pannonius Társaságot a Dunántúl reprezentatív irodalmi egyesületévé kívántuk tenni, evégből átszerveztük, emeltük taglétszámát, megindítottuk folyóiratát stb. Szekfü Gyula is dunántúli írónak számított, s minthogy évek óta dolgoztam lapjába, a *Magyar Szemlé*be, én kértem fel a tagság elfogadására. Egyúttal megkérdeztem, miért fizetett elő folyóiratunkra, holott tiszteletpéldányként kívántam eljuttatni hozzá, végül vázoltam programunkat, emlékeztettem régi harcaira, jelezve, hogy ezúttal is vitákra, netán újabb harcokra lehet kilátás. Válasza a következő volt:

Igen tisztelt Barátom,

f. hó 5-i szives soraidat igen köszönöm, valamint azt is, hogy a Janus Pannonius-Társaság összeállításánál rám is gondoltál.

Ne érts félre, ha arra kérlek, hogy légy szives engem a társaságba való belépés alól dispenzálni. E kérésemnek nem az az oka, hogy mint irod, a szabályok szerint nem lehetek tiszteleti tag, — sehol nem vagyok tiszteleti tag és nem is gondolok ilyenre. Hanem azért, mert semmiféle társaságnak nem vagyok tagja, még a pátriámbeli, székesfehérvári Vörösmarty-társaságnak sem. Mindig arra kell gondolnom, hogy egyszer csak olyant irok, ami miatt kitennének, — tehát függetlenségem érdekében nem lépek be sehová. Bár ily veszedelem Nálatok nem fenyeget, ne haragudj, ha mégis távol maradok már csak az egyöntetüség miatt is.

A folyóiratra azért fizettem elő, mert Te szerkeszted és mert ennélfogva ugy véltem, hogy abban sok tanulságos, engem is érdeklő dolog fog megjelenni. Ebben nem is tévedtem. Kérlek is, tarts meg továbbra is előfizetőnek. A harcokat, amikről irsz, én már nagyon távolról nézem ugyan, de azt hiszem, a harcok nem szüntethetők meg; egyszer, a társadalmi és politikai situatio változásával, ugyis elülnek, hogy persze mások kezdődjenek helyettük.

Neked kitünően kijelölt céljaidhoz további munkaerőt és kedvet kivánva, vagyok a viszontlátásig régi tisztelő hived

1941. IX. 10.

Szekfü Gyula

MÓRICZ ZSIGMOND ÉS PETŐFI FÉNYKÉPE

Móricz Zsigmond a 40-es években a *Kelet Népét* szerkesztette; 1942-re esett a centenáriuma annak, hogy Petőfi első verse nyomtatásban megjelent, s Móricz nem akarta lapjában említtetlen hagyni az évfordulót. Ismerte Petőfi daguerrotipiájáról írt munkámat, s ez indította az alábbi levél írására. Minthogy a levél szemmel láthatóan sajátkezű gépírása, eredeti külső alakjában közlöm:

Kedves Barátom,

szeretném Petőfi egyetlen hiteles arcképét közölni a Kelet Népe könyvnapi számában. Tisztelettel kérlek vagy a fényképnek egy bizonyára meglevő fénykép másolatát küldd el nekem, vagy a könyvedet s ha lehet a klisét: a legnagyobbat, ami van.

Mivel az éjjel álmodtam meg ezt a gondolatot, viszont már irom hozzá a cikket s nagyon nagy öröm volna, ha megkaphatnám, igen kérlek, segits hozzá.

Vagyis azt kérem, hogy express értesits abban az esetben is, ha nem tudsz segitségemre lenni.

Tisztelettel és meleg üdvözlettel
Bp. 1942 május 21. *Móricz*

Petőfi első nyomtatott verse, a *Borozó*, az *Athenaeum* 1842 május 22-iki számában jelent meg, s Móricz — mint levele keletéből látjuk — naptár szerint pontosan száz évvel utóbb, május 21-ére virradóra „álmodta meg" a kép közlésének gondolatát, s ezt a különös találkozást szószerint megtörténtnek kell vennünk. Bizonyára töprengett, hogyan ünnepelje meg az évfordulót, s ebből a tépelődésből segítette ki az álom. Rögtön hozzáfogott a cikk megírásához, s az express küldött levél hangján is megérzik az öröme. A képet aztán megnagyítva közölte a *Kelet Népe* júniusi számának címlapján. De minden „express" elfoglaltsága ellenére is vette a fáradságot, hogy a klisé vételekor nyomban megköszönje a jelentéktelen szolgálatot néhány nagy sebesen, kézzel írt sorban:

Köszönöm szépen!
A kliséről csinálunk nagyítást. Ha kész lesz, kösz. visszaküldöm.
1942. V. 26.

Üdv
Móricz

Péczely László

Modernség, modernizmus, versforma

Örvendetes az az érdeklődés, amellyel szakemberek és nagyközönség a különböző folyóiratok hasábjain napvilágot látó, a modernizmus körül zajló vitákat követik. Az évek óta sűrűn elhangzó véleménynyilvánítás közepett újabban jogosan merülnek fel olyan kívánságok, amelyek sürgetik, hogy a vitának el kell mozdulnia a publicisztika szintjéről a tudományosság területére (pl. Sőtér István „Realizmus és modernizmus" c. cikkében; Élet és irodalom, 1960. jan. 22.). Legutóbb Timár György veti fel ismét ezt a követelményt a Jelenkorban megjelent vitabeli hozzászólásában („A modern líra néhány kérdése"; Jelenkor, III. évf. 2. sz.), amelyben a kérdést éppúgy geneológiailag vizsgálja, mint két évvel korábban Király István („A modernizmusról"; Kortárs, 1958. dec.), s ezzel Marsall László és Tellér Gyula vitaindító tanulmánya („Formai vizsgálatok a modern költészet területén"; Jelenkor, II. évf. 6. és 7. sz.) társadalomtörténeti elmélyítést nyer. Az itt következő hozzászólás nem annyira vitatkozni akar a fenti tanulmánnyal, mint inkább ő is tudományos téren szeretné továbbépíteni a jól használható elméletet.

Marsall László és Tellér Gyula sok problémát átfogó, következetes magyarázatra törekvő rendszerezése olyan alapot teremtett a vizsgálódások számára, amelyen a modernizmus számos kérdése tudományos, esztétikai elmélyedéssel és rendszerességgel tisztázható. A dolgozat szűkre szabott keretei természetszerűleg hozták magukkal a kénytelen vázlatszerűséget és egyes kérdéseknek csupán futólagosan történő érintését. Így meglehetősen kevés az, amit az akusztikai szférával kapcsolatosan a versformáról elmondtak, ill. elmondhattak. Fel sem merül bennünk az az aggodalom, hogy a szerzők a modernizmus problémáit a líra területén vizsgálva, harmadrangú vagy elhanyagolható kérdésnek tekintik a versformáét, hisz mindketten gyakorlatból is tudhatják, mennyire a költészet lényegéhez tartozik a versforma — még akkor is, ha nagyfokú feloldódásának, sőt bomlásának vagyunk tanúi az újabb irodalomban. Ezért talán nem lesz haszontalan, ha az alábbi sorokban — általában helyeselve a vitaindító tanulmánynak a szférák kioltásával és sűrítésével kapcsolatos megállapításait — megkíséreljük a modernizmus esztétikáját a versforma felé is kiépíteni.

Hogy e szférában is tisztán lássunk, kissé távolabbról kell elindulnunk az esztétika területén.

Míg a tudományos vizsgálódás részletről részletre halad, s a megfigyelt tárgyat igyekszik minél jobban elszigetelni és kiemelni környezetéből, addig

a művészet minden esetben egészet, egy darab *teljes életet* vagy legalább is ennek a látszatát akarja adni. Ezt azonban csak úgy érheti el, ha olyan jelenségeket alkot, amelyekben *koncentráltan, sűrítetten* van benne az élet lényege, az általános, a törvényszerű. Az élet összefüggéseinek ez a végtelenül sűrített ábrázolása nagyfokú általánosítást, elvonást jelent. Viszont az elvonás nem állhat meg önmagában, mert azáltal, hogy csak a lényegeset, a közöset, a törvényt tartalmazza, bizonyos értelemben elszűrkíti, elszegényíti a világ jelenségeit, lemond az élet sokszínűségéről, ezerarcú gazdagságáról. Ezért az általánosnak a művészetben az egyes emberek, helyzetek, mozzanatok konkrét, érzéki tulajdonságaiban kell megjelennie. Konkrétság és koncentráltság elválaszthatatlan egymástól: mindkettő a művészi megformálás által valósul meg. Így áll elő a művészi jelenség a tartalom és a forma megbonthatatlan egységben: a valóság lényegét adja, de ugyanakkor ezt az életre jellemző gazdagsággal, sokszínűséggel tükrözi.

Sűrítettségnek és megformáltságnak ez a dialektikus összefüggése teszi világossá előttünk azt a tényt, hogy a költői tartalomként megjelölt absztrakció a művészi forma *minden egyes eszközét* felhasználja, hogy általa megnyilatkozzék. Közöttük lényeges szerepet játszik a versforma is, bár az irodalomtörténeti tanulmányok és kritikák az egyéb formai eszközök mellett általában el szokták hanyagolni jelentőségének hangoztatását. Pedig a sűrítésnek nem csupán azáltal eszköze, hogy a költő mondanivalójának szétterülését megakadályozza, s szűk keretek közé, mintegy csatornába szorítja, hanem azzal is, hogy a lényeget jellegzetesen, frappánsan, kifejező erővel szólaltatja meg. Pl. Vörösmarty „Előszó" c. költeményében nem csupán a rapszódiával mint műfajjal, továbbá az ökonomikus, csak a lényegre szorítkozó kompozícióval, azután nemcsak a lényegeset és a jellemzőt kiemelő stílussal, szókinccsel, költői képekkel éri el a sűrítettséget és a koncentrált tartalomnak erősen konkrét, a művész tehetségének nagyon is próbakövét jelentő megformáltságát, hanem a versformával is. A költemény első részében a reformkor lázas tevékenységét nemcsak ilyen képekkel érzékelteti, mint „munkában élt az ember, mint a hangya", „küzdött a kéz", „lángolt a gondos ész", hanem a beszéd- és versnyomaték egybeesésével megélénkülő ritmussal is:

Küzdött a *kéz*, a szellem működött,
Lángolt a gondos *ész*, a *szív* remélt...

A zsarnokság pusztítását nem csupán kozmikus méretű képek jelenítik meg, hanem az alliterációval s a hangutánzás és hangfestés művészi eszközeivel is felerősített sodrású ritmus:

És folyton *folyvást* ordított a *vész*,
Mint egy veszetté *bőszült* szörnyeteg,

S mily megrázó erővel tárja elénk a tél dermedtségét az értelmi és vershangsúly divergenciájával ez a nevezetes sor.

Most *tél* van *és* csend *és* hó *és* halál...

E példa is kézzelfoghatóan illusztrálja azt a igazságot, hogy így *általánosságban* is beszélhetünk sűrítésről, mint a költészet lényegét jelentő esztétikai alapelvről, nemcsak abban az értelemben, amely más szférák kioltásával jár együtt.

Ez a koncentráltság az, amely a hagyományos költészetre jellemző, amelyben a fő jelentéshordozó a logikum. A logikum azonban mint tartalomhordozó átjárja a többi szférát és a bennük elhelyezkedő valamennyi formai elemet. Ezek is jelentést kifejező funkciót töltenek be — különböző alkalmakkor különböző mértékben, de a logikumnak alárendelve, egymással pedig ugyanattól a tartalomtól megszabott egységes rendszert alkotva. Ebben az egységes rendszerben helyezkedik el szervesen, belőle kiszakíhatatlanul a versforma is. Az újabb verstani szemlélet a versformának éppen ezt — a többi formai elemhez hasonló és vele egyenlőrangú jelentéshordozó funkcióját hangsúlyozza. Pl. Arany szép balladájának, „Az egri lány"-nak a magyar és lengyel együttmulatozását lengyel mazurka-ritmussal festő második szakaszában van egy versszak, amelyben a szótagszám-csökkentés úgy hat, mint egy elnyújtott vészkiáltás, az utána következő ütem szótagszámának megszaporodásával előálló tempógyorsulás pedig a lángok lobogásának sűrűn ismétlődő apró mozzanatait érzékelteti:

„Hej, ti vitézek koszorúsdi táncban!
Vér foly az utcán, foly a vér a házban!
Ég a/ város!... // tüze messze/ lángol,
Négy szögeletjén ide is világol.

Íme: egyetlen szótagszám-módosítás mily koncentráltan s mennyire tartamasan fejezi ki a helyzetet. A funkcionális vérszemlélet a sűrítettség következtében előálló eme tartalommal telítettséget mutatja meg az akusztikai szféra lényeges komponensében, a versformában. Nem mellőzi ennek megállapításait a hagyományos költészettel kapcsolatosan Marsall és Tellér tanulmánya sem, csupán sokkal jobban hangsúlyoztam volna a versformának a hagyományos költészetben tapasztalható jelentéshordozó funkcióját. Azután azt is nyomatékosabban állapítottam volna meg, hogy a sűrítésnek nem szükséges feltétele a kioltás, azaz más szférák tartalmat hordozó funkciójának elmosása (vagy ahogy a szerzők kifejezik: közlő csatornáinak eldugaszolása). Éppen a hagyományos költészet tanúsága szerint nem, ahol az összes szférák (logikai, képi, hangulati, akusztikai) egyaránt lehetnek telítettek anélkül, hogy ezzel bármelyiknek is háttérbe szorulna funkcionális szerepe. Éppen az idézett Vörösmarty- és Arany-szemelvény jó példa erre. A sűrítés még a modern költészetben sem involválja szükségszerűen egyes szférák kioltását; erre meg éppen a szerzőktől idézett két vers: Babits „Új Leoninusok"-ja és Verlaine „Chanson d' Automne"-ja lehet bizonyíték. A két jelenség együttes jelentkezése csupán megtörténhet, s gyakoriságánál fogva egyik jellemző sajátosságává válhat s vált is az új költészetnek.

Feladatunk a modern és modernista költészet verselésének jellemzése. Hogy kissé tovább elidőztünk a „hagyományos" költészetnél, ennek oka az, hogy csak a vele kapcsolatosan felvázolt problémák ismeretében válik az előbbi is világossá.

Mert mit jelent a modernizmus a verselés területén? Nagy általánosságban Marsall és Tellér tanulmánya is megadja rá a választ. Eszerint két útja van a modernizmusnak ebben a szférában. Az egyik a sűrítéssel, a másik a kioltással kapcsolatos, — s ez a modernista költészet esztétikai értékelése szempontjából lényeges — mindkét út a „hagyományos" költészetben imént jellemzett tartalom- és versforma -egység felbomlásához vezet. Mit jelent Marsall és Tellér szerint a kioltás az akusztikai szférában verstani szempontból? Az akusztikai szféra kioltása általánosságban a stílus zenei elemeinek megszüntetését vagy háttérbe

szorítását jelenti. Verstani szempontból — amint ezt a tanulmány is megállapítja — a zárt versformák felbontását, a ritmus és rímelés feloldását és az élőbeszéd ritmusához való visszatérést, sőt ezen túlmenve: tudatos prózaiságot, esetleg rosszhangzásra való törekvést jelent. A sűrítés ennek a folyamatnak az ellenkezője: a logikai (esetleg, sőt gyakran vele egyidejűleg a grammatikai) szféra kioltásával kapcsolatosan a sűrített közlés szerepét az akusztikai szféra (s benne a versforma) veszi át. „Ezzel a versben a prózára átfordítható logikai tartalom mögött, alsószólamként, egy logikai úton kifejezhetetlen, ‚vers mögötti terület' tárul fel."

Nézzük meg mindkét lehetőséget kissé közelebbről!

Elsőnek a formabontás útját vizsgáljuk meg. Amint erre Timár Györgynek, vagy valamivel korábban Király Istvánnak említett tanulmánya rámutat, a XIX. század elejétől kezdve napjainkig két irányzat válik el élesen egymástól a filozófia történetében: az egyik az ész mindenható erejébe vetett hit megrendülését jelenti, elfordulást a rációtól, a másik a modern dialektikát, az értelemnek újra jogaiba és az őt megillető helyre való helyezését. E két irányzat a XX. századi lírában is megvan, s a 30-as évektől kezdve válik el határozottan egymástól, sőt kerül élesen szembe egymással. E kétféle tendencia a verselés területén is megnyilvánul. Az újabbkori verselést általában jellemzi a hagyományos, zárt formák oldódása, fellazulása, az ún. „képletes" verselés fokozatos eltűnése. Ez utóbbi átadja helyét a gondolatokkal és érzelmekkel együtt születő, azok kibontakozását lépésről lépésre nyomon követő „egyedi" versnek, „egyszeri" formának. Miként a zenében, a verselés terén is egy szokatlanabb, összetettebb, disszonanciával terhesebb zeneiség lesz a jellemző. Ennek tényezői: a ritmus lazább, elmosódottabb volta, el-eltűnése, majd újra felbukkanása a versben, a gyakori ritmusváltás, a ritmustörés; az ütemek és sorok szótagszámának képletszerű kötöttsége megszűnik, legfeljebb csak megközelítőleg egyenlő; nem egyszer még ilyen értelemben sem beszélhetünk ütemekről, lábakról, helyettük gyakorivá válnak a ritmustalan ún. „kihúzott" sorok; a szabadsorú (megkötetlen szótagszámú) versek mellett jellemzően megszaporodnak a szabadstrófájú (megkötetlen sorszámú) vagy strófikus tagozódás nélküli, ún. sztichikus versek; általános jelenség a különböző, sőt ellentétes lejtésű ütemfajok keverése, a szólamokra, ütemekre tagozódó vers metrikus (időmértékes) árnyalása, a szimultán ritmus (ugyanaz a vers „hangsúlyosan" és „időmértékesen" is ritmizálható), általában a ritmikai összetettség, bonyolultság; a ritmus szerepének (zeneiségének) csökkenésével fokozott szerepet nyer a gondolatritmus, a mondatok építkezése.

Mindez és még sok más is, aminek taglalására itt most nincs hely, önmagában véve még nem modernizmus a verselésben, hanem ha a logikai tartalom (logikai „szféra") fokozott érvényrejuttatását szolgálja, csupán modernség (Bóka László terminológiai megkülönböztetését a verselés terén is el kell fogadnunk!), és mint ilyen, szorosan összefügg az újabb líra haladó vonalának, majd a szocialista lírának kialakulásával. Miként ugyanis a stílus, úgy a verselés területén is hozott eredményeket a formabontás: Amikor a hagyományos, zárt, a „képletes" formák helyébe ez a fent jellemzett új, nagyobb változatosságú, gazdagabb árnyalási lehetőségeket nyújtó formarendszer lépett, a verselésben olyan lehetőségek álltak elő, amelyek jobban engedték érvényesülni vagy jobban kifejezték a költészetben mind nagyobb teret kapó, mindjobban megizmosodó gondolati elemet. Olyan formák álltak elő, amelyek nem küszöbölték ki ugyan a ritmust (minden vers elengedhetetlen, elemi feltételét), csak újfajta, bonyolultabb, gyak-

ran keményebb, a modern technika világának emberével jobban összhangban álló zeneiséget vittek a költészetbe. A nagy költők, akik eljutottak a korábbi realista költészet és nem realista izmusok magasabb szintű egységéig, mint József Attila, Gorcia Lorca, Aragon, Majakovszkij és mások, ezt a formát tették az új realizmusú líra részesévé és a szocialista ember új életérzésének adekvát kifejezőjévé. *Ez* a versforma nem jelenti a tartalom és forma egységének megbomlását, ellenkezőleg: minél teljesebb egybesímulását. Hogy ez mennyire így van, egyetlen példával szemléletjük, József Attila „Külvárosi éj" c. költeményének egy részletével:

S odébb, mint / boltos / temető,
vasgyár / cementgyár / csavargyár,
visszhangzó / családi / kripták.
A komor / föltámadás / titkát
őrzik az / üzemek.
Egy macska kotor a palánkon
s a babonás / éjjeli őr
lidércet lát, / gyors fényjelet,
a bogárhátú / dinamók
hűvösen / fénylenek.

A pompás „tájrajznak" ez a széleskeretű versszaka a tartalomszülte versforma klasszikus példája: a forma, mint a kiömlő láva, szinte szemünk láttára merevedik meg. Nem újító ezen a téren József Attila, aminthogy a modern verselésnek egyetlen eleme sincs, amely korábban, már a XX. század előtti irodalomban, sőt az irodalmi régiségben itt vagy ott fel ne tűnt volna. Már Petőfi („Bolond Istók", „Apostol"), de még inkább Ady szolgáltatott erre a gondolatkifejtéssel és érzéshullámzással együtt történő formaképződésre példát. József Attila eljárása a ritmus szabadabb kezelésével és a különböző ritmusnemek és ritmusárnyalatok keverésével közelebb áll Adyhoz. A sorozatos ismétlődéshez következetes ritmuselvről — mint általában az egész versben — itt sem beszélhetünk, ellenben beszélhetünk a gondolathullámzást nyomon követő mondattani tagozódásról, amely arányos terjedelmével a felmondásban időbelileg könnyen kiegyenlíthető.

A különböző ritmusképletek rapszódikus keverése szintén a mondanivaló kifejezését szolgálja, s jól megy segítségére a gondolat szerint való tagozódásnak. Az első négy sor szép, arányos, könnyen kiegyenlíthető tagozódása a szemlélet elemeinek felsorolását teszi ritmikailag is jelentőssé. E gondolati és metrikai egységet képező négy sort egy kétütemű 6-os zárja le, nem csupán ritmikailag, hanem tartalmilag is. A szótagosztályozó („időmértékes") ritmus hullámzása ízről ízre követi a szemléletkibontakozás minden kis mozzanatát. Figyeljük meg pl. a „vasgyár, cementgyár, csavargyár" sor ritmusának kifejező erejét vagy a 6 szótagos sor daktilusi ritmusának a súlyos mondanivalót kísérő, energikusan kopogó ritmusát (őrzik az / üzemek — a második szóban a hosszú szótagot hangsúlyos rövid helyettesíti). A versszak második felében még erősebben jut érvényre az időmérték kifejező funkciója. Ha a szemlélet első felében inkább a ritmus ereszkedő jellege és nyugodtabb menete uralkodott, emennek hol emelkedő jambusokban („lidércet *lát*, gyors *fény*jelet"), hol chorjambusokban („a babonás éjjeliőr") szökdelő ritmusa a babonás éjjeliőr nyugtalanságát érzékel-

teti, amelyet az utolsó két sor, főképp az utolsó old fel, felelve gondolatilag is, ritmikailag is, rímhívó sorának, a szintén 6 szótagú „őrzik az üzemek" sornak.

Szükségesnek látszott ennek az elemzésnek a beiktatása — egyrészt azért, hogy az, amit a modern verselésről imént elmondtunk, ne lássék légből kapottnak, másrészt azért, hogy az, amit a következőkben a modernista líra verseléséről megállapítunk, érthetőbb és logikailag megalapozottabb legyen.

Most már ugyanis arra a kérdésre is válaszolhatunk, mikor beszélhetünk modernizmusról verstani szempontból. Amikor a formák oldódása nem a fenti célt, a gondolatnak minél jobban való érvényesülni engedését, vagy a változásaihoz, kibontakozásához jobban simuló köntöst jelenti, hanem a bomlott értelem bomlott kifejezőjét. Ebben az esetben a formabontás nem a modern líra amaz útjának jellemzője, amelybe az újabb realista líra képviselői, József Attila és Majakovszkij esnek, hanem ama másiké, amely az értelem tagadását, a logikai szféra kioltását jelenti. Erre a verselésre — még inkább, mint az egyéb szférákra — csak futólagos utalás történik Marsall és Tellér tanulmányában, így hát — dolgozatunk végső céljaként — ennél a problémánál is állapodjunk meg kissé, amennyire a szűkre szabott keretek ezt megengedik.

Lényegében véve nem sok mondanivalónk lesz ezen a téren, hisz amit fent a modern verselésről általában elmondtunk, az a modernista líra verselésére is jellemző. Ezen felül ami emezt alapvetően meghatározza, az, hogy a logikai tartalom eltűntével vagy erős feloldódásával az ott jellemzett verselési rendszer elveszíti funkcionális (tartalomkifejező, jelentést hordozó) szerepét. Mert hogyan értékelhetjük e formák funkcióját, ha a vers értelmetlen, vagy ha csak szerzője tudná megállapítani, mi az a tartalom, amelynek a versforma szolgálatában áll?

Az imént a modern költészet verselését jellemezve a ritmus oldódását, felbomlását jelöltük meg leginkább szembetűnő vonásként. Nos, ez a folyamat folytatódik, sőt fokozódik a modernista lírában. A szabad asszociáció a versformára is megtette a maga bomlasztó hatását, amint ezt az alábbi Pierre Reverdy versrészlet szemlélteti:

Nem aratták le komor melegágyát
a művirágoknak, melyek ott nőttek
a végső határon
A kéz a levegőt újjáalkotta teli kis halakkal
most pattantak ki
A kéz
finoman ... („Arckép", Weöres S. ford.)

A logikai és részben a grammatikai szféra kioltása jellemző erre a versre. A hiányzó logikumot értelmetlen, csupán hangulat keltésére alkalmas szürrealista képek helyettesítik és a „versforma". Bár akusztikailag érzékelhető képletes formát hiába keresünk, ritmus azért van benne, amely azonban valamilyen, számunkra felfoghatatlan „értelmesség" összefüggéseit követi. És még valamit látunk ebben a versben, ami szintén nagyon jellemző a modernista lírára: a hallható ritmust gyakran a látható ritmus helyettesíti. Nagy szerepet kap a vers költői képe: a sorok hosszúsága, kijjebb vagy beljebb kezdése, a szavak távolsága, a tipográfia stb. Nem hiába gyakori az új francia költők között a festő, a rajzoló, a nyomdatechnika oly jelentőségre tesz szert a lírában, mint még soha azóta, hogy a verseket írásban is megrögzítik. Jól tanulmányozhatjuk ezt Jean

Cocteaunak a modernizmus képzőművészeti atyamesteréhez, Picassohoz írt „Ódá"-jában. A múzsák felsorolása és jellemzése után így folytatja:

Guignol guillotine
Thalia
és
Melpomené
Akkor a santerre-i dobok
elnémítnak, ti locska királynők.
A magányos
megeszi a várost
(Weöres S. ford.)

André Bretonnak, a szürrealista mozgalom fejének „A misztikus fűző" c. versében pl. már minden szféra kioltásával állunk szemben, a versforma teljes felbomlásával is, csupán képek halmaza maradt meg, s főképpen a tipográfia helyettesít mindent, a versformát is:

Szép hölgyolvasóim!
Hogy láthassuk *minden színben*
Remek képeslevelezőlapok, *fényhatásokkal,* Velence
Mielőtt a szobám bútorait szilárdan rögzítettem a fakó
falakhoz és odakötöttem magam, hogy írjak:
Tengerészlábam van
lépjünk be az *Érzelmi Turistaklub-ba*
KASTÉLY A FEJ — TÉREN
ez a *Könyörület Bazárja* is...

Az írás- és nyomdatechnika tudvalevően a hagyományos verselésben is jelentős szerepet játszik (vö. Zolnai Béla: „A látható nyelv", érdekes fejezetet szán ennek a kérdésnek Fónagy Iván is „A költői nyelv hangtanából" c. könyvében). Az írás a verset azonban csak hiányosan rögzíti, a beszédfolyamatnak csak a vázát tudja tükrözni. A költőnek mégis az a törekvése, hogy az írott jelek minél hívebben és minél sűrítettebben tartalmazzák közlendőjét. Meg is vannak az eszközei, hogy a hanglejtést, a nyomatékot, a szüneteket, a keményebb és lágyabb, hangosabb és halkabb ejtést, a tempót stb. bizonyos mértékig rögzítse. Sok mindent ki lehet fejezni az írásmóddal. Pl. a hosszú sorok, hosszú szavak lassúbb tempót, a rövidek gyorsabbat eredményeznek. A különös hosszúságú sorok nyomasztó hangulatot keltenek. Az egyenletes sorok nyugalmat, az egyenetlenek nyugtalanságot fejezhetnek ki, stb. Mindez a modernista versekben fokozottabb szerepet nyer. Nem egy saját tartalmát illusztrálja a külső képpel, mint pl. Weöres Sándornak „Négy kis rajz"-ában:

Ve- ve — ve azt jelenti:
Ki se látszom
szerelmed lugasából uram.

„A kisfiú ábrándozik" c.-ben szintén a hosszú sorok közé elbujtatott rövid sor jelent valamit: a kisfiú magányosságát tükrözi:

Támaszkodva görcsös botra, lombtalanra,
száraz botra támasztva magam,
elmentem elbujni,
szalmába, istállóba, magam.

A vers külső képének jelentőségét eltúlzó modernista versek már nemcsak a fenti célt szolgálják, útmutatást a hangos felmondás számára, hanem ellenkezőleg: a vers akusztikai jellegéről való lemondást jelentik, s egy, a verstől idegen világba, a képzőművészetébe való átcsapást. Csak utalunk azokra a túlzásokra, amelyekkel Apollinaire, Morgenstern és főképpen az expresszionisták szolgáltak. Még Weöres Sándortól idézünk egy részletet annak illusztrálására, mennyire „beszédessé" igyekeznek tenni egyes költők a vers külső képét:

vízesés
villog morajlik
köveken bukfencezik
MANCI víz mozog szalad
láb tajték remeg szakad
hall csillogás rezeg szakad
boldog
fáradt („Relációk")

Ez az idézet átvezet bennünket a modernista líra verselésének egy másik gyakori vonásához, a szimultanizmushoz, egyidejűleg fennálló jelenségek egymásmellettiségéhez a versben. A szürrealizmus módszerének ezt a tényezőjét különböző módon igyekeznek érvényre juttatni a külső verskép segítségével. Van azonban a szürrealizmusnak egy belsőbb, ritmikai megjelenése is: a különböző ritmusfajták egyidejű jelentkezése. Weöres Sándor „Sorsangyalok" c. verse tipikus példája a kétszólamú ritmikának. Tagoló vers különböző szótagszámú, de könnyen kiegyenlíthető: ütemekkel. Ezt az alapritmust azonban tarka változatosságban szövik át a különböző verslábak: trocheusok, daktilusok, helyenként jambusok. Emellett a legváltozatosabb rímképletek fokozzák a zenei hatást, úgyhogy ez a példa valójában már átmutat a modernista verselés másik útjára, amelyről majd alább lesz szó.

Menny betűi, / csillagok
rezgő dajka- / dalra kelnek:
zöld sűrűségben / mint halott,
hófehéren / alszik a gyermek . . .

Az imént említettük, hogy a modernizmus verstani szempontból a versforma felbontását, a ritmus, rímelés feloldását s az élőbeszéd ritmusához való visszatérést jelenti. Ez az út logikus következetességgel vezet el a szabadvershez, mint a modern vers gyakori formájához (itt most nincs hely kitérni a szabadvers megjelenésének és elterjedésének történelmi okaira). Emellett egyéb a képletes vers kötöttségétől távol eső ritmusfajtákat is kedvel. Saint—John Perse a Biblia hangját idéző „Száműzetés" c. versében olyan széles hömpölygéssel áradnak a szavak, akár a „stílus Gregorianus"-ban vagy a mi Halotti Beszédünkben, avagy siratóinkban és a velük rokon hanti és manysi medveénekekben. Van ebben a

verselésben, s általában a modern verselésben valami az ősi, képletes vers előtti primitívségből:

Kapuk, fövenypartokra nyílók — kapuk, száműzetésre nyílók.
A kulcsokat a világítótorony őreinek, és az elevenen kerékbetört csillagot
a küszöb lépcsőjére:
Vendéglátó gazdám, hagyd nekem üvegházadat a fövenyes parton...
A gipszként izzó nyár dárdája vasát élesíti sebeinkben.
Olyan helyet választok ki magamnak, mely szembetűnő és kopár, mint az
évszakok temetője...
(Képes G. ford.)

A versformáló szándék az ilyen, sorozatosság előtti halmozásos formából választotta ki a tetszetőset, a szabályosat, a képleteset. Maga Perse is utal erre a „Baál tengere, Mammon tengere" c. versében:

Megszámlálhatatlan a kép és tékozló a versmérték. De eljön az
óraí mely a strófa áramkörébe szorítja vissza a kórust.
A versmondó szembefordul még a Vizek szétterülő tömegével...
És mint kalapáácsütés után, szűntelenül ismétlődik a ritmusok
lüktető sorozata...
(Képes G. ford.)

Nem lehet tudni, nem ez lesz-e az útja idővel a modern verselésnek is. Addig azonban még további oldódásnak vagyunk a tanúi: Tristan Tzara, a Dada alapítója egyik újabb versében, „A kallódás idejének állomása" c.-ben a prózaversen is túl visz bennünket a teljes prózai kötetlenséghez:

> Az utcalámpák csillogtak, sötét csepekkel homlokukon, a parancsoló éj terhe alatt. Lágyan kapaszkodva reménybe, mely benépesítette: oktalan fürtökben emberek csoportosultak, csendjük alig leplezte a várakozás foszlányait.

Marsall és Tellér megállapítják, hogy míg a hagyományos verselésben a logikai, grammatikai és ritmikai periódusok általában egybeesnek, a modern versben gyakori ezek divergenciája; ennek egyik jelensége a gyakori áthajlás, enjambement. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a divergencia sem új a költészetben, hiszen éppen az enjambement régi és gyakori példája az irodalomban (gondoljunk Zrínyi eposzában a propozícióban foglalt híres strófaközi enjambemenetre: Mastan immár, Mársnak hangasabb versével Fegyvert s vitézt éneklek..."). Talán úgy fogalmazhatnók meg a tételt, hogy a modern versben jóval gyakoribb az igazi (nem a szólamtagolást követő) áthajlás, amely ott szakítja meg a mondatot, ahol a természetes tagolás semmiképpen sem kívánja meg, mint Weöres Sándornak ebben a versszakában:

Idegen napok, éjek tüzes menete
tipor hasamban, idegen város széle
vörhenyes árnyékát utálkozva ráteríti odunkra, görcsös nehézségemre.
(„Az óriásnőstény")

Befejezésül még a modernista verselés másik útjáról is szóljunk röviden: Az akusztikai szféra (versforma) tartalmassá tétele ez, a logikai és grammatikai

szférától függetlenül vagy azok ellenére. Közelebbről is meg kellene vizsgálni, válhat-e a versforma egymagában önálló jelentéshordozóvá. Aligha beszélhetünk erről. Mert bár a logikai szférának alárendelten hordozhat tartalmat, kell is, hogy hordozzon, hiszen a versforma funkcionális jellege éppen ezt jelenti, a logikai és grammatikai szférától elszakadva alighanem csak egyéb akusztikai elemekkel karöltve válhat tartalomhordozóvá, mint Weöres Sándornak „Fürdőző nők" c. versében:

a tenger kévéi a tenger
felemelt orrmányai a tenger
ó a tenger
a tenger sárga lányai három
áthajolnak a látóhatáron
köteg-nyakuk és lágy-szemük és és
egyiknek kék kés az ölében és hagymafejük
szikrázó alabástrom

ázó keblek éneke

álmunkat mossa
szűzi csóva
csillogó fürt
mossa álmunkat
csillogás istene
tajtékfürt ura
álmunkat mossa ...

Egyébként azonban itt se keressünk valamilyen pregnánsan érvényesülő, hagyományosan képletes ritmust. Ettől függetlenül a versforma mégis bravúros technikájú a különböző ritmusfajták tarka szövevényével hol ütemes vers, hol időmértékes — trocheusokkal, jambusokkal, melyet egy-egy daktilussal vagy anapesztussal szöktet meg.

Miként az előbbi út, a logikai szféra kioltásával együttjáró formabontás, ez utóbbi is a tartalom és a forma egységének megbontását, s ezzel egyik lényeges esztétikai alapelv megsértését jelenti, hiszen a tartalom súlya nélkül a forma csupán technikai bravúr, üres, öncélú játék.

E tanulmány végső tanulságaként szeretnők hangsúlyozni, hogy mint általában, a modern verselés értékelését is csak akkor lehet elvégezni, ha tudjuk, van-e mögötte mondanivaló, és számbavesszük, milyen az a tartalom, amelynek szolgálatában áll. Paul Éluardnak „Az élet joga és kötelessége" c. költeményéből vett alábbi részlet pl. tipikusan modern formájú vers. A képletes ritmust, mint oly gyakran az újabb lírában, egyéb eszközök helyettesítik: gondolatritmus ellentét, fokozás, nyomatékos ismétlés, felsorolás stb. Mindezek a ritmuson kívüli elemek nagy művészettel épülnek bele, főképpen állandóan visszatérő két szóra, az „egyetlen"-re és a „semmi"-re támaszkodva, a bevezető és záró versszakok között széles medrűvé kibontakozó versbe — bizonyságául annak, hogy a modernizmus formai eszközei a konstruktív lírának is részesei lehetnek:

Nem volna semmi,
egyetlen kis dongó bogár sem,
egyetlen rezzenő levél,
egyetlen szelíd vagy vad állat,

semmi meleg, semmi virágzó,
semmi fagyos, semmi illatos, semmi fénylő,
egyetlen virág-belengte nyári árnyék,
egyetlen fa se, mely a hó prémjét felölti...
. . . . . .
. . . . . .
ha nem volna egy ember,
én vagy más, akárki,
csak épp egy ember,
másképp nem volna semmi.

Sőt még további engedményt is tehetünk a modernizmus javára: a felbontott, hangzásbeli ritmusától megfosztott „versforma" más szférák kioltásával karöltve is állhat haladó tendenciák szolgálatában. Orbán Ottónak Timár Györgytől is idézett „Fekete hadosztály" c. verse (megj.: Nagyvilág, 1959. 5. sz.) az anarchiában széthulló világot nemcsak a grammatikai, hanem az akusztikai szféra felbomlásával is tükrözi: egyrészt a zeneiség teljes hiányával, másrészt pedig a ritmikus rend teljes „kioltásával" s a versnek a hétköznapi, triviális prózai beszéddel való azonosulása által:

Helmuth hol a fényképezőgéped az enyémet a faluban hagytam
hülye a fénnyel szembe
különben se látni jól az ágaktól
rendnek kell lenni megkövetelem a pontos könyvelést
a melléhez tartsd a gyufát a bimbóhoz attól majd kinyitja a száját
uuuaaáá na kisapán ez kikészült hozd a másikat
és akkor kilőtték a kezem közül nekem meg semmi bajom sem lett
nekem meg elvitte a félarcomat
csukd be az ajtót te ökör...

Michaux-nak „Jövő" c. verse szintén a költőnek a háborús borzalmak és anarchia ellen való lázadását tükrözi a grammatikai, logikai szféra, továbbá a ritmikai rend felbomlásával és a lettrizmusnak egyébként haladónak egyáltalában nem mondható módszerével:

Mikor a mahák,
Mikor a mahák,
A morotvák,
A mocsolyák,
Mikor a mahahák,
A mahahaborrák,
A mahamehebehetegek...
. . . . . .
Mikor az Iszonyú — Kérlelhetetlen kiáradva végül,
Ránehezíti ezer büdös fenekét a zárt, rejtett és szinte szegreakasztott világra,
Forogva, forogva önmaga körül és sosem szabadulva önmagától...
. . . . . .
. . . . . .
Ó! Baj! Baj!
Ó! végső emlékezés, minden ember kis élete, pont-szerű kis életek;
Soha többé...

(Ford. Weöres S.)

Meggyőződésünk azonban, hogy a modernizmusnak ez a változata is múló jelenség, s létjogosultságát veszíti, mihelyt az az antihumánus káosz, amelynek adekvát kifejezéseképp a fenti versekben megszólalt, a rendnek, a harmóniának adja át helyét. Ahogy József Attila, Majakovszkij és a XX. század más nagy, haladó lírikusai a szocialista rend világosságánál felszámolták korábbi kapcsolataikat az izmusokkal, hisszük, hogy ugyanígy bizonyul tűnő árnyéknak a modernizmus is, amint az emberiséget fokozatosan meghódító szocialista rend új tartalmai formában is a díszharmónia feloldódását és a logikus rendet teszik szükségessé. Azt természetesen, hogy ebbe a harmóniába kerül-e bele valami a modernizmusból — verstani téren is — ma még nehéz volna eldönteni.

Takáts Gyula

Martyn Ferenc grafikai kiállítása

(Hatvan rajz Cervantes Don Quijotejához)

Ezt az írást nem tanulmánynak, hanem bevezető cikknek szántam Martyn Ferenc kaposvári grafikai kiállításának katalógusa elé. Ez a forma előnyösen szabja meg a stílust és a mondanivalót. Egyrészt, akárcsak a levél hangja közvetlenné teszi a lényeget, másrészt pedig megszabott rövidségénél fogva nem aprózhatja el, hanem csak tömörítheti a közlendő tartalmat. Így azt szeretném, ha sikerülne nekem e hatvan rajz születésének indítékaira, a műveket alkotó szellem fejlődésére, nem utolsósorban Cervantes irodalmi remekművének és e rajzoknak, a művészet művészetet ihlető, alkotásra serkentő kapcsolatára röviden rávilágítanom.

De vegyük sorrendben... Először is, miért Kaposváron állítja ki Martyn Ferenc a „Hatvan rajz Cervantes Don Quijotejához" c. grafikai műveit, hiszen bármelyik fővárosi kiállítási intézményünk, vagy lakó- és munkahelye, Pécs város is szívesen látná e lavírozott tollrajz sorozatot, amelyről együttesen és külön egyes darabjairól is elmondhatjuk, hogy a magyar grafikai művek legjobbjai közé tartoznak. Talán csak azért teszi, mert Kaposvár szülötte? Részben igen, de nemcsak ezért, hanem elsősorban a szülőváros szeretetén túl azért, mert ennek a don quijotei spanyol világnak lelki indítékai itt ébredeztek a Fő utca (Május 1 utca) 54—56. számú házakban, a szép Csépán-féle sárga zöld színű klasszicizáló stílusú öreg kórházzal szemben. Ugyanis itt állt Rippl József „Kossuth imádó" bognármester szalmazsuppos háza és tőszomszédságában a Rippl-Rónai József festőművész volt háza. Ebbe a réglebontott házba került ötéves korában, 1904-ben Martyn Ferenc. A két szobás, középütt átjárós ház Fő utcai előkertjében egy kerekes kút, öreg fűzfák és virágok díszlettek. Az épület maga kettészelve a telket nyugat-keleti irányban végigfeküdte a kertet s mögötte baromfi udvar volt, aztán pedig elkerített gyümölcsös és szőlőskert következett. Ide járt naponta kis Filóx kutyájával festő fiának látogatására a feketeköpenyes, komor „Rippli" igazgató tanító úr és itt délutánozott a vidám Piacsek bácsi. A gyermek Martyn itt kapta, e meghitten színes környezetben apjától az első könyvet. Ez a könyv Cervantes Don Quijote-ja volt. S mit hoz a véletlen? A szomszédban, amíg a könyvet olvasta, a tiszta hentesbolt tűhegyes kampói alatt naponta egyre jobban megcsodálta azt a két színes olajnyomatot, amelyek tán a somogyi hentesek tekintélyét emelendő, véres spanyol bikaviadalokat ábrázoltak. Ráadásul e házban látta először a külföldről hazatért Rónai délfranciaországi bikaviadalainak vázlatait is.

A Búsképű lovag akkor még mesevilágnak ható kalandjai, a hentesbolt megcsodált viadalainak képe a színes gyermeki képzeletben ezek s ez volt az a szikra, amely elindította egy bontakozó festői képzelőerő működését.

Tudjuk, Martyn húsz évet élt, mint serdülő gyermek és érett ifjú ember Rippl Rónai környezetében. Húsz szép és súlyos év egy nagy mester színes varázsában. Láttam e húsz év lassú és kínzó fejlődését az Ödön-féle képgyűjtemény múzeumi da-

rabjain. Láttam a stílusból bontakozó viaskodást, amíg saját útjára lelt. És ezen a nagy területen átívelő és színesen kanyargó pályán szinte mindig vele volt Cervantes zsenijének lovagja és a spanyol dél megismerésének vágya.

Amikor fiatalon Párizsba került, azonnal elkezdte a spanyol nyelv tanulását. 1926-tól 1931-ig tagja volt a Sociètées Savantes-nek és 1930-tól pedig a Club Hispanistanak. 1928-ban utazott először spanyol földre a Pireneusokba, Kataloniába és Quijotela Mancha-jába. Aztán többször is végigutazta Kasztiliát, a Messeta-Centralt, a spanyol Ezüst Part barcelonai tájait, tanulmányozta Madrid, Toledo és több spanyol város gazdag múzeumát. Következetes kitartással és elmélyült lélekkel foglalkozott a spanyol szellem és művészet remekeivel. Azt hiszem, itt értette meg igazán a gyermeki kaland fölé együtt és egyszerre villanó eszmét és földi valóságot, amely Cervantes világából és Greco portréiról is együtt sugárzik az emberiségre és a tárgyi világra. Nem Colombus vitorláinak árnyékából fénylő újvilági arany és ezüst, de Spanyolországot és a spanyol szellemet Cervantes és Greco realizmusában együtt ölelkező valóság és égi emeli az emberiség csodálatába. Én azt hiszem, Martynban is itt és ekkor formálódik ki véglegesen a hatvan rajz igazi értelme és festői lényege. Ettől kezdve már rajzolatlanul is ez a legmagasabb és legemberibb valóságvágya és képe kísérti és kíséri útján a megvalósulás felé.

Martyn Ferenc részére kitűnő feladat volt ez a gyermekkori terv, hiszen egyénisége bátran mondhatom alkatilag filozófáló. Konok gyakorlattal elérte, hogy gondolatmenete és művészi érzékenysége a kivitelezésben a zene és geometria pontosságával tudja követni elképzeléseit. Ép e sorozat is bizonyítja, hogy ez az életben is kitűnő realizmussal tekintő és élő művész, hallatlan szorgalmú, tapasztalt és sokatlátott alkotó. Ilyen alkattal mélyült el képességeinek teljében Cervantes Don Quijotejában és mi sem természetesebb, mint az, hogy tolla alatt nem illusztráció született, hanem az a világ, amelynek Don Quijote és Sancho Pansa csak gebén és szamáron kocogó külső figurája. Az ő gazellalábú és égbeszagoló gebéjén a mindig időszerű, a mindig viaskodó kötelességteljesítő és eszményektől lobogó emberi szelleme ül. Higgadt, szép szamarán pedig a józan földi valóság kocog. Rajzai nem másodkézből, az író után mesélnek. Hű követői a zseniális mesternek, de bizony a külsőségeket elhagyva lényegesre törő grafikai szűkszavúsággal Cervantes két hősének a szavakkal elmondott, de láthatatlan eszméit emelik mindenkor szemünk elé. A művészet művet szülő eszmei erejéről, magáról az alkotás, a művészet születéséről és világáról is elgondolkodtat ez a szövetség, ezek a rajzok. A Búsképű lovag és fegyverhordozója eszmék; a hivatás, kötelességteljesítés, józanság és igazságszeretet tükrei. Nézzük csak meg Quijote szemét és Panza tekintetét. Két másfényű csillag. A szétfoszlott, letűnt eszményeket kutató megszállottság és a világi hasznos igazság csillagai.

Minden nemzetet és sok mestert ihletett Cervantes zsenije. Közülük kiemelkedik Gustave Doré, akit a paranasszien költői iskola előhírnöke, Theophile Gautier vitt magával, hogy megismerhesse a spanyol mester világát Hispániában. Három híján száz éve kíszétette Quijote illusztrációit, és csak azt mondhatjuk e remek kiadásra, hogy Doré rajzai sokkal tárgyiasabbak, mint Martyné. Ő valóban a regényes tartalmat rögzítette. Népszerűsítette a hódító szöveget. Gustave Doré Don Quijote földi lényének és a mesének a rajzolója. Viszont Daumier már ugyanannál a forrásnál áll és annak tükrénél szemléli az eszmét, ahonnan Martyn felé is a lényeg tükre ragyogott.

Vegyük csak szemügyre „A Don Quijote olvas" c. rajzot. Hajszálfinom vonalakkal ábrázolt, légiesített hosszú test és arcél. Előtte a könyv, az író gúnyjától célbavett lovagregény, de már bele se néz. Ám érezzük, hogy ennek az arcnak nyújtott koponyájában ott izzik a letűnt spanyol feudalizmus visszapislákoló parazsa. Ezt az extázist Martyn két görcsösen, magába a don quijotei lélekbe markoló, sötéttónusú kézzel fejezi ki, de úgy, hogy a megszállottság és a beleérzés, a megrágadás és az elragadtatás olyan fokát vetíti elénk, amelyből világosan tudjuk, más nem következhet, mint hősünk kalandokra indulása. Vegyük utána mindjárt szemügyre „Az első kilovaglás" c. rajzot. Nem is ló már ez a zsiráfnyakú, égbeszagoló koponyájú Rosinante. A hátán, sötét arcával visszafelé komorló ürestestű lovag sem igazi lovag, mert test lehet-e az, amely arra vállalkozik s akiről Donna Rodriguez esdeklő szavait idézve —

„az egész világ tudja, nagyságod azért született, hogy a bajokat megorvosolja, a ferdeségeket kiegyenlítse, a szükségben szenvedőket gyámolítsa." Ennek az íj-feszítettségű és nagylendületű rajznak vágtája a cervantesi képzelet, a Don Quijotén átlángoló lélek megtestesítője. Ennek a kavargó és eltorzult indulatnak mediterránízű feloldása az „Előre a kasztíliai tájban" lap nyugodt-terű, nagyhorizontú, lágyan lavírozott spanyol vidéke. A rajz távlatában ott üget a kétes pályára induló hős, mögötte pedig a rajz előterében komor árnyékával a szép és kemény valóságra figyelmeztető Panza és csacsija sötétlik.

Hosszú és érdekes tanulmány lenne sorra végigvenni e hatvan lapot. De lényegében elmondhatjuk tömören, hogy e sorozat minden darabján az irodalom és a grafika olyan magasfokú szimbiozisával találkozunk, amelynek ritkán lehetünk tanúi. Már hallottunk e sorozat születésének indító élményeiről és vázlatosan hírt is kaptunk Martyn útjáról a kaposi Fő utcától Kasztíliáig. Most e művekben egy gyermekkori ábránd megvalósulásának lehetünk tanúi.

Majd ötven évig volt a világirodalom első nagy realista regénye Martyn kísérője és kísértője. Hatalmas mű, hatalmas kísértet, de ép ez a nagyság ihlette, hiszen megszokta ezt az, aki olyan mester fényével és árnyékával indult a saját útja keresésére, mint ő Rippl Rónai zsenijével a lelkén. Konokul kutató, mestereket és műveket szenvedélyesen boncolgató alkata és művészetfilozófiájának logikája, szemléletének geometriai pontossága, lírai képszerkesztő kedélye ezer és ezer feladatot kapott a Don Quijotetól. O, a naponta rajzoló, mindig készülő, gondolkodó és kísérletező, azt hiszem elmondhatja egy évi kemény munkája után azt, amit Cervantes mondott elkészült műve előszavában: „Azt szeretném, ha ez a könny (s itt mondjuk ki e hatvan lap) mint elmémnek szülötte, oly szép, oly kitűnő, oly mulattató lenne, milyennél már tökéletesebb nem is képzelhető. Azonban a természet törvényének nem lehettem ellensége, mely szerint mindenek magukhoz hasonlókat nemzenek." E rajzok is Martyn elméjének és világának gyermekei. Ha kissé fennköltebbek is és sokszor mármár ünnepélyesebbek is és a humor csillogása, ha keskenyebb mosolyú is nála, mint Cervantes szélesszájú szatírájának mosolya, ám ez is értéke, mert „mindenek" magukhoz hasonlókat nemzenek." És épp itt látjuk, ez nemcsak az élettanban igazság, de a művészetben is az, mert csak az lehet életteli és igazi mű, amelynek önálló lelke van. Ezeknek a rajzoknak pedig megvan az egyéni lelkük, mert alkotójuk mindig önmaga törvényeit követi, de úgy, hogy sohasem torzítja el, sohasem hagyja cserbe Cervantes nagy történetének eszméit sem. Így tehát e hatvan lap egyben a legszebb könyvillusztráció is. Legalábbis az lenne, ha Martyn rajzaival jelenne meg az új magyar Don Quijote. A rajzokról megállapíthatjuk, hogy a sajátosan egyéni martyni szemlélet előtt mindenkor az elmélet olyan lencséje áll, amely mögött a látott és ábrázolt világ egyéni realizmussal alakul és szerkesztődik képpé. Alkotójuk igen meggondoltan és pontosan tervező és szerkesztő művész. Nézzük csak meg a „Verekedés a fogadóban" c. lap szűk marokra fogott tömegjelenetét, amelyen a szerkesztés geometriájának, a térhatás és mozgás térbeli harmoniájának ritka példáját láthatjuk. Ami benne vagy a világban akár reális vagy transzcendentális, azt a képein ő úgy számítja ki, mint a matematikus az ismeretlent a képlet (itt a képek) ismert elemeiből. A látványban ilyen megragadó és megkapó eredményű példáját látjuk ennek a „Don Quijote és Sancho varázslatok közt lovagol" c. rajzán.

Világos ezek után, hogy az ilyen költői és egyben logikus alkotó módszer a szemlélőtől is egyaránt megköveteli az elmélyült figyelmet, a logikus következtetést. Nézzük csak meg a „Harc a szélmalmok ellen" és „Don Quijote a szélmalmok ellen" c. rajzokat. A két rajz pontosan és reálisan megrajzolt két bogáncsa e lépcsőkön át így lett nála a hóbort mindenbe beleragadó, beletapadó szimboluma, amelytől lovagunk elméje sem tudott szabadulni. Így született meg a szélmalmok ellen ágáló hóbort bogáncs-lovasa és lovagja, e sorozat két igen értékes és érdekes darabja is.

Mint Cervantes művéből az élet és művészet nagyszerű ismerete és öröme, úgy Martyn rajzaiból is a valóság és a szellem, a test és a géniusz varázsos körtánca vonul körénk és épp azért, hogy jobban megismerhessük és szebben láthassuk e hatvan lap lavírozott tollrajzain át is az oly sokat kutatott, oly sokszor megírt és megrajzolt, de mégis oly nehezen kiismerhető világot.

Németh Antal

Gondolatok az öntevékeny színjátszó együttesek szerepéről

A PÉCSI IRODALMI SZINPAD MUNKÁJA

Körülbelül egy esztendő óta mind sűrűbben olvashatunk „irodalmi színpad"-okról. A kifejezés is, a tény is több okból meggondolkoztató.

„Irodalmi *színpad*" — jelző és jelzett szó olyasvalamit sejtet, ami szerény nézetem szerint csak félig igaz. A magyar nyelvhasználat valóban különbséget tesz „színház" és „színpad" között. Az előbbi: önálló, nagy épület, de vajon nem irodalmat nyújt-e esténként valamennyi drámai színházunk, amelyeknek színpadán Shakespeare, Schiller, Goldoni, Molière, Gogol, Csehov művei kerülnek színre? Az utóbbi megjelölés („színpad") legtöbbször — sajátos módon — a kabaré műfajait kultiváló kisebb színháztermek nevében fordult elő, pl. „Vidám színpad", „Kis színpad", — de mind a kapuit sajnálatos módon becsukni kényszerült fővárosi Irodalmi Színpad, mind pedig körülbelül félszáz vidéki „irodalmi" színpad elsősorban egyes költők verseit és a költészet egyes műfajait (Ady-est, Tóth Árpád-est, Szabó Lőrinc-est, stb. egyrészt; — Ballada-est, szerelmi líra, teljes „Toldi", stb. másrészt) bemutató, művészi előadásban népszerűsítő műsorokat mutatott be. E szerint tehát minden egyes „irodalmi színpad" sokkal inkább *költők pódiuma* lehetne, mint az irodalomnak theátrális jellegű bemutató helye.

Ezzel elérkeztünk a másik tisztázandó ponthoz: helyesen viszonyulnak-e „irodalmi színpadjaink" hivatásos színházainkhoz és mennyiben tekinthetők „öntevékeny színjátszó csoport"-nak?

E sorok írójának *egyéni* véleménye: bármiképpen is nevezzük majd „irodalmi színpadjainkat", az nem lehet feladatuk, hogy „színházat" próbáljanak játszani. A versmondás szeretete, a verssel való elmélyült foglalkozás készsége és a helyes versmondás képessége ritka tünemény. Hivatásos színészeinknek is csak kisebb töredéke kultiválja a versmondás művészetét. Minden nagyobb üzemnél akad egy kisebb társulatot kitevő lelkes és sokszor jóképességű öntevékeny színjátszó, akiknek tehetségesebbje a főszerepeket, gyakorlatlanabbja pedig a kisebb szerepeket elfogadhatóan alakítja, de egy százezer lakosú városban is alig lehet találni 10—20 olyan versmondót, akit igazi esztétikai gyönyörűséggel hallgathat a szép költemények lelkes rajongója. A versmondót sem maszk, sem jelmez, sem díszlet, sem világítás nem „segíti" a hatás elérésében. Nem játszhat testével, nem gesztikulálhat és mimikázhat, *szólista* ő, akinek egyetlen eszköze saját orgánuma, amin hallhatóan szólal meg a vers lelke. Az előadók között nem lehetnek lényeges nívókülönbségek sem a képességben, sem annak kimunkálásában. A kisebb vers gyakran nehezebb feladat elé állítja az előadót, mint sok ún. nagy vers. Ha valaha fontos volt az együttes a színház területén, sokszorosan fontosabb az „irodalmi színpad" produkciói kapcsán! A műsorok kidolgozása nem elsősorban rendezői, hanem inkább tanítói, korrepetitori munka. A vers és az előadó egymásra találása (vers-kiosztás) csak az első lépés. Az előadó alkati adottságainak, egyéniségének figyelembevétele mellett *vele* dolgoztatni ki árnyalatról árnyalatra a költemény hangbeli interpretációját, — ez az irodalmi színpad művészeti vezetőjének elsőrendű feladata. A vers *belső zenéjének* kell megszólalnia a versmondó előadásában és nem a betanító egyéniségének, amint az nem egyszer megfigyelhető volt.

Bár az „irodalmi színpad" évi műsortervében kétségtelenül a költészetnek kell dominálnia, szabályt erősítő kivételképpen műsorába illeszthet olyan irodalom-

történeti jelentőségű, különleges drámaköltői értékeket is, amelyeknek előadására nagy színházak népes társulata is elvétve ha vállalkozik „stúdió-előadásként", mint amilyen pl. Bornemissza Péter 1558-ban írott „Elektra"-drámája, Balassi Bálint 1589-ből való „Credulus és Júlia" című „szép magyar komédiája", az „Omnia vincit amor", a „Kocsonya Mihály házassága", vagy drámairodalmunk történetének más nevezetes emléke, Csokonai Vitéz Mihály „Karnyóné"-jáig bezárólag. Az ilyen megelevenedő irodalomóráknak olyan fontosabb kultúrcentrumokban van kivételes jelentőségük, amelyekben számos közép- és főiskola működik, melyeknek ifjúságát a hivatásos színház — kettős tagozatú műsora miatt — sohasem elégítheti ki kellő mértékben nevelőértékű, az irodalmi műveltséget is szélesítő előadásokkal.

A Pécsi Irodalmi Színpad egyike volt az elsőknek, melyek az országban megalakultak. Eleinte a színházi előadások irányában tapogatózott és e téren emlékezeteset is produkált Sophokles „Antigone" tragédiájának előadásával, melynek szereplői között egyaránt voltak munkások és értelmiségiek, villamos-vezető és tanár, bányász és banktisztviselő. Majd egyre nagyobb hangsúlyt kapott programján a költészet szolgálata.

Az elmúlt évadban egy Radnóti-emlékest keretében volt az együttes első szereplése a Városi Művelődési Házban. Ennek egy órányira rövidített és „átrendezett" anyagával szerepelt az irodalmi színpadok győri felszabadulási seregszemléjén, ahol első lett, lehiggadt, egyszerű és mélyen átélt, nagyhatású versmondásával. A Radnóti-emlékesttel szerepelt a Pécsi Irodalmi Színpad a zalaegerszegi helyőrségi klubban is. Pécsett önálló nagy-estje volt még „Évezredek szerelme" címen a világirodalom szerelmi líráját bemutató műsora, amelyen a Pécsi Nemzeti Színház két tagja, Szabó Ottó és Somló Ferenc is közreműködött. Az évad folyamán három szerzői esten vettek részt a Pécsi Irodalmi Színpad tagjai versmondással, novellák felolvasásával: Lovász Pál és Galambosi László költeményeit és Kende Sándor novelláit mutatták be a Nevelők Házában, Stetka Éva verseit és Bertha Bulcsu prózai írásait a TIT Bartók-klubjában, végül ugyanitt Csorba Győző költeményeiből és verses műfordításaiból interpretáltak több alkotást a jeles pécsi költő szerzői estjén. További szerepléseik voltak:

„Közelítő tél" címen ajándékműsor a nyugdíjas pedagógusoknak,
„Vidám versek" címen műsor a gyárvárosi művelődési otthonban,
„Szabadság — szerelem" címmel irodalmi est a villányi Népfőiskola záróünnepségén,
„Nők az irodalomban" címen könyvtárnyitó műsor az újmecsekaljai könyvtárban,
Könyvtárnyitó műsorok voltak még a pécsbányatelepi és pécsszigeti könyvtárakban,
közreműködött még az együttes a TIT világirodalmi kollégiumának Brecht-estjén a Városi Művelődési Házban,
„A felszabadulás a magyar irodalomban" címmel a városi Művelődésügyi osztály és Pécs Város Művelődési Háza által rendezett irodalmi esten.

Az 1960/61-es évadban a Pécsi Irodalmi Színpad a még tervezés alatt álló „ad hoc" műsorok mellett két szerzői est és négy önálló nagy irodalmi-est programjának kidolgozását vette tervbe. Októberben lesz Pál József és decemberben Bárdosi Németh János szerzői estje, a költők új verseinek kötetben való megjelenése alkalmából, hogy az élőszó erejével támogassa a költemények megismertetését és megszerettetését. Többhónapos előkészítő munka előzi meg „A Dunántúl költészetünkben" c. estet. A magyar poézis megíratlan geográfiájának nagy és jelentős fejezetét dolgozzák fel Tüskés Tibor szerkesztő irányítása mellett a versmondók és a pécsi amatőr fotóművészek, akik a nyár folyamán sorra megörökítik a Dunántúl irodalomtörténeti érdekességű nevezetes helyeit. Szigliget, Tátika, Csobánc, Rózsakő ugyanúgy megjelennek majd a „regék" hallgatói előtt, mint Nikla, vagy Babits Mihály szülőháza. Az auditív élmény kiegészítése a vizuálissal, a verseket összekötő szöveg színes illusztrálása segítségével, a szórakoztatva oktatás, a felnövő nemzedék látókörének tágítása, ismeretanyagának bővítése esztétikai eszközökkel — az est legfőbb célja.

Különleges érdeklődésre tarthat majd igényt a „Színház a költészetben" című irodalmi est is. Attól a jelenettől kezdve, ahol Aristophanes a „Békák"-ban felidézi Aischylos és Euripides vitáját az elsőségért az alvilágban, a dán királyfi előtt szenvedélyesen szavaló színész jelenetén és Hamletnek a színészekhez intézett intelmein keresztül, folytatva Goethenek a „Faust"-hoz írt színpadi előjátékán, Babits Mihálynak Jászai Mari halálára írt költeményéig és Juhász Gyula színész-szonettjeiig, a Pécsi Irodalmi Színpad bemutatni szándékozik azt, hogyan tükröződik a színház a költészetben?

A harmadik terveszerűen megkomponált irodalmi est központi gondolata a *béke* lesz. Bacchylides „Békedal"-ától Paul Éluard költeményéig, Aristophanes „Béke" és „Acharnabeliek" című komédiáinak a mához is szóló jelenetetitől, Giraudoux „Trójában nem lesz háború" című drámájának Hektor-Ulysses párbeszédén keresztül, Max Frisch „És a holtak újra énekelnek" c. megrázó játékának egyes jeleneteiig, versek, drámarészletek, dalok és kórusművek egy műsor keretében, műfajfölötti egységben hirdetik majd a béke örök eszméjét.

Thátrális jellegű produkció egyetlenegy szerepel a Pécsi Irodalmi Színpad programján: Bornemissza Péter „Elektra" drámája, ez a Shakespeare születése előtt 6 esztendővel írott tragédia, amely legzengőbb magyar nyelvemlékeink egyike és előadása éppen azt szeretné elérni, hogy a fővárosi kísérletek után Dunántúl legfontosabb kultúrcentrumában, a rohamosan növekvő lakosságú Pécsett, ne maradjon ez a nemzeti kultúrtörténeti emlék még könyvtárakban is nehezen elérhető exotikum, hanem szervesen beleépüljön közönségünk irodalmi tudatába.

Az elvi meggondolásokat így támogatja az élet gyakorlata, ami viszont tisztázott elveken kell, hogy alapuljon. Természetesen sem a fenti fejtegetés, sem a program nem tart igényt a kizárólagosságra. E sorok írója is még sok más feladatot, lehetőséget lát egy-egy „irodalmi színpad" munkásságában, így egymás *mellett* is megélhetnek különböző célkitűzésű ilyenféle társulások.

A Pécsi Irodalmi Színpad közelmúltjának számvetése és alakuló-épülő programja remélhetőleg hozzájárul majd a növekvő publicitású „irodalmi színpadok" sok fontos problémájának tisztázásához.

TERVEK EGY FELOLVASÓ-SZÍNHÁZ LÉTESÍTÉSÉRŐL

Körülbelül két esztendővel ezelőtt színházi emberek szűk társaságában felmerült a gondolat, mi lenne, ha valamelyik kiadónak kedve támadna a modern dráma reprezentatív darabjait kiadni megfelelő bevezetőkkel és kommentárokkal? Mekkora lenne a sorozat? Ki, mely darabok publikálását javasolná, hogy végre pótoljuk négy évtized mulasztásait? Mert tudott dolog, hogy az első világháború után színházi életünk elszakadt a haladó világtól és míg Pirandello, Yeats, O'Casey, Hasenclever, Toller, Werfel, Unruh, Kaiser, Brecht, Giraudoux, Salacrou, Anouilh, Cocteau, Soya, Borberg, Lorca, Capek, O'Neill, Williams stb. „új vizeken" jártak, hozzánk Shaw több és Hauptmann egy-két drámáján kívül alig jutott el e forrongó színházi kultúrának még a híre is, nemhogy eredményeit — néhány „avatott"-on kívül — ismerhette volna. Sem ú. n. „szakembereink" nem mertek kísérletezni az alakuló világ alakuló dramaturgiájának ezekkel a néha meghökkentő, agyakat és szíveket sokszor egyformán dinamizáló eredményeivel, sem drámaíróink. Többségük régóta bevált receptek szerint gyártotta lombikban homunculusait, az életképtelen „műdrámácskákat".

Az új magyar dráma lassan bontakozó fejlődése szempontjából sem lenne közömbös a fejlődés megtett útjának felmérése, a már megismert „zsákutcák" ismerete, éppen azért, hogy — elkerülhetők legyenek.

Két műfordító, egy díszlet- és kosztümtervező, valamint e sorok írója egyetlen óra alatt több mint száz olyan drámának a címét írta össze, ami az elmúlt évtizedek

alatt valamiféle szempontból jeles volt és nálunk alighogy hallottak róla. Kiki hazavitte ezt a rögtönzött listát és komolyabb utánagondolás kétszáznál is többre növelte a „modern dráma" még mindig hiányosnak nevezhető enumeratioját.

E sorok írójában ekkor felmerült a hiánypótlás szükségességének gondolata mellett a lehetséges megoldásnak módja is. Egy „felolvasó színházra" lenne szükség, ahol fiatal színészek bemutatják az ismeretlen és újszerű műveket. A szerepeket megfelelő kiosztásban más- és más színész olvasná, aki megpróbálná hangban lehetőleg a legtökéletesebben megeleveníteni a karaktert, a szerző instrukcióit, és a „helyzeteket", színtereket egy semleges bemondó interpretálná, így afféle élő rádió-előadás formájában szemléletesen megelevenednék a mű, színházi emberek, rendezők, dramaturgok, díszlettervezők, színészek, érdeklődők, akik így is „látnák" a drámát (mint ahogy a partitúra-olvasó is hallja a zenét) megismernék azokat a műveket, melyeknek utólagos bemutatása színpadjainkon sem a bemutatók számának korlátozottsága, sem a kiállítás költségei, sem az esetleges sikertelenség, stb. miatt nem lehetséges. Kétszáz elmaradt premiert bepótolni kizárólag *tanulmányi*, ismeretszerzési célból abszurdum is lenne, de egy ilyen „felolvasó színház", mely kitűnő iskolája lehetne a résztvevő színészek rádió-színészi gyakorlatának is, megoldaná e megoldhatatlannak tűnő problémát.

Két ilyen „felolvasó-bemutató" páratlan érdeklődés mellett zajlott le Budapesten a Népművelési Intézetben. Az első: Tennessee Williams „Üvegfigurák" c. drámája volt. Az előadás előtt Bányay Geyza dr., a dráma fordítója ismertette Williams életművét, dramaturgiáját, majd e sorok írója fekete táblára felvázolta az „Üvegfigurák" szcenáriumát, hogy a hallgatók színpadra tudják transzponálni majd, amit hallanak. Azután felment a függöny és a hosszú asztal mellett ott ültek szerepekkel a kezükben a szereplők, valamint a Williams részletes, alapos instrukcióit felolvasó „narrator", és megkezdődött a csak hangban életrekeltett „bemutató". Dramaturgok, írók, színészek, kritikusok, érdeklődők zsúfolásig megtöltötték a termet, és pillanatra sem lankadt a figyelem, amivel követték a költői kamarajátékot.

Másik darabnak Giraudoux „Pour Lucrèce" című pozthumus drámája került felolvasásra, Galamb György fordításában. Gyergyai Albert professzor tartalmas, rövid Giraudoux méltatása után Köpeczi Boócz István díszlettervező a közönség szeme láttára színes krétákkal felskiccelte a „Lukrécia" első felvonásának elképzelendő díszletét, majd a második, végül a harmadik felvonását. A rendkívül bonyolult gondolatmenetű, végletesen differenciált dialógusú dráma mindvégig feszült érdeklődést keltett.

Ez az igéretes kezdeményezés különböző okok miatt abbamaradt, de szüksége nemhogy csökkent volna, sőt fokozódott. Pécsett, a TIT által rendezett ú. n. világirodalmi kollégiumok látogatottsága a bizonyság rá, milyen szomjúság él közönségünkben korunk irodalmi törekvéseinek és e törekvések haladó képviselőinek megismerésére. Amikor Brecht életművének ismertetésére kértek fel, támadt az ötletem, hogy az ismeretterjesztő előadást összekötöm Brecht műveiből összeválogatott illusztrációkkal, amiket a Pécsi Nemzeti Színház művészei és a Pécsi Irodalmi Színpad tagjai adtak elő. A szünet nélkül 3 óra hosszat tartó előadás egyetlen összefogaló képben mutatta be a modern dráma és színházművészet úttörő, nagy egyéniségét. A pótszékekkel zsúfolt nézőtér reagálásai és napokig-hetekig tartó társadalmi visszhangja bátorította fel az előadót, hogy az 1960—61-es évadra egy „felolvasó-színház" társulatának szervezésére tegyen javaslatot, mely esetről esetre kiegészítve a Pécsi Nemzeti Színház vállalkozó kedvű fiatal művészeivel, rendszeres és módszeres előadásokat tartana.

Ezek az előadások elsősorban a Brecht-est analógiájára, egy-egy haladó író *teljes életművét* ismertetnék, gondosan-tervszerűen összeválogatott dráma-részletek bemutatásával. De egy kissé messzebb kell kezdenünk, mert nem értjük meg a modern dráma kialakulásának jellegzetességét. *Jean Giraudoux drámaköltészete* lenne az első est témaköre, amely a „Siegfried" című bátor mondanivalójú első drámájától a leghaladóbb „Chaillot negyed bolondja" című utolsó alkotásáig feltárná e nagy XX. századi francia drámaíró sajátos drámai világát.

A Pécsi Nemzeti Színház elmúlt évadbeli Lorca-bemutatója („Bernarda háza") kisebb érdeklődést ébresztett, mint ahogyan azt a nagy, modern spanyol költő megérdemelte volna. Talán nem tévedek, ha ennek okát abban vélem felfedezni, hogy közönségünk édes-keveset tud e mártírhalált halt spanyol költőről. Egy *Lorca-est*, mely megszólaltatja lenyügöző költészetét, bemutatja költői grafikáját (vetített képekben), a költő gyűjtötte spanyol népdalokat, más drámáinak jellegzetes részleteit, a bábszínház pedig a spanyol népi bábjáték ősi szelleméből felfrissült, ellenálhatatlan bábdarabjainak egyikét, — bizonyára hasznosan szolgálná közönségünk látókörének tágítását.

Hogy létezik — és éppen íróinak legjobbjaiban létezik — egy másik Amerika is, nemcsak az, amelyet újsághírek tárnak elénk, arról az olyan nagy alkotók életművének ismertetése győzhet csak meg, mint *O'Neill*. Az ő drámáinak gazdag sorából összeválogatott jellegzetes részletek szemléltetően mutatnák be a haladó amerikai dráma XX. szd-i kezdeteit. Úgy kell ő T. Williams megértéséhez, mint Giraudoux Anouilh és a többi ma élő francia drámaíró értékeléséhez.

Es bármilyen széleskörű is ismeretünk a mai szovjet drámairodalom terén, a lenini korszak úttörő költőjének, *Majakovszkij*-nak zseniális „kísérletei" nem örvendenek szélesebbkörű népszerűségnek. A „Buffomisztérium", a „Poloska" és a „Gőzfürdő" a színházlátogatók előtt ismeretlenek, mert az elmúlt másfél évtized alatt sem pótoltuk az előző évtizedek világnézetileg megmagyarázható, de meg nem bocsátható mulasztásait. Majakovszkij egész életművét (verseit, prózáját, drámáit) egységesen megismertető est az első évad négy „életművi keresztmetszet"-ének szervesen kiegészítő darabja. Szovjet, amerikai, spanyol és francia kortársak, az *úttörő* nemzedék négy nagy reprezentánsának bemutatása alkotná egy szervezendő „felolvasó színház" műsorának gerincét.

Ezenkívül ez az új és mozgékony kultúr-brigád nem mondhatna le a cikk elején vázolt eredeti funkciójáról sem. Felolvasó színházi bemutatás szempontjából elsősorban olyan könyvdrámák jöhetnek tekintetbe, amelyek hosszú idők óta nem szólaltak meg és belátható ideig nem is szólalnak meg (technikai okok, megfelelő szereplők hiánya, költségek, stb. miatt) színházaink színpadán. Elsősorban a *„Faust"* I. és II. részére gondolok, az előbbire Jékely Zoltán, az utóbbira Csorba Győző fordításában. Alig hiszem, hogy akadna kultúrára, irodalomra éhes hallgató, tanulnivágyó diák, aki ne akarná legalább egyszer *hallani* Goethe grandiózus költeményét. Azután másodsorban az olyan nagyobbszabású modern, mai drámák felolvasása indokolt — véleményen szerint —, melyeknek műsorratűzése a várható közönségsiker szempontjából problématikus, bizonyos kommentálás nélkül nem, vagy nehezen érthető, éppen a modern dráma terén való elmaradottságunk miatt, de nemes, magasrendű mű, mondanivalója haladószellemű, mint amilyen pl. Thornton Wilder *„Alkestis"* c. klasszikus tárgyú drámája.

Négy életmű-bemutatás, egy klasszikus remekmű és egy modern dráma felolvasása, összesen tehát 6 produkció egy évadban — ennyi talán elég is programnak egy olyan együttes számára, amely még meg sem alakult.

Létrejötte és az, hogy a Pécsi Irodalmi Színpad mellett ez ősi kultúrváros harcos szerve legyen a népművelés és haladószellemű tudatformálás területén, csak lelkesedés és akarat kérdése.

Vas István: Rapszódia egy őszi kertben

(Magvető Könyvkiadó)

Egy ember újra meg újra nekirugaszkodik, hogy végesnek tudott értelmével meglelje a létezés, a múló egyedekben továbbstafétázó élet kulcsát, a nagy titok bűvös képletét. A lét azonban csak csipetenkint engedi át magát, s akkor sem teljesen. S a vereség — az egyéni lét veszendőségének tudata — meg az újabb roham, a magát meg nem adó, a keserűencinikus rezignációnak térdet sose hajtó életösztön újabb nekigyűrkőzése egymást váltja, feszültséggel, megrendítő drámaisággal telítve a gyötrődő ember minden mozdulatát; az emberét, akinek győzelme épp ebben a mindig-talpraállni-tudásban van: ez Vas István költészete.

S az évek múlásával egyre fokozódik a küzdelem heve; a magát-megörökítésnek idővel és törvénnyel perelő akarása mind elevenebb: a feloldás egyetlen remélt útja ez. Amit az *„Amor fati"* fanyar epikureusa ifjan még így fogalmazott meg: „megszeretni végzetünket", azt az ötvenéves költő, bár vallja, de már másképp: a fogyó esztendők növekvő terhe alatt hörögve, fogát csikorgatva:

A bomlás ez — nem lehet nem-jó:
belőlem él, hozzám hasonló.

Megyek, megyek — csak most ne, még ne
legyen a történetnek vége.

Nem lehet, hogy az én szemem ne lássa,
hogyan kezdődik folytatása.

A hang zaklatottabb, az *„Amor fati"* melankóliájukban is fiatalos-hetyke trocheusai darabosabb, görcsösebb, dadogóbb nyelvnek adták át helyüket: ami öncsalásról a régi forma még árulkodhatott, mind — vagy csaknem mind — kiveszett; a költő önmaga fölé, a jelenkori líra csúcsainak magasába nőtt.

Azt hiszem, a *„Római pillanat"* volt Vas költészetének fordulópontja; abban a kötetben szorította először háttérbe a harmónikus, zárt-dallamú, édes — olykor túl-édes — hangot a raffináltan hangszerelt diszharmónia, ott pattant ki Vasnál először a nemes próza oltásának gyümölcse, ott váltotta föl az ernyedtebb szemlélődést a formában is megmutatkozó férfias irónia (melynek gyökereit nyomonkövethetjük a *„Kettős örvény"*-ig, ahol még harcias-hivalkodóan, poentírozva jelentkezett). Olyasfajta — a művészi alázat táplálta — metamorfózis ez, mint amilyen a *„Jónás könyve"* szándékos puritánsága: a lényeg sose tűr cicomát.

Új kötetében Vas kevés verset publikált, de ezek úgy szólalnak meg, mint amikor az énekes magnetofonra rögzíti a hangot, s a régi felvételhez hozzáénekli a tercet. A Vasra oly jellemző későbarokk elemek itt is láthatók, de soha a rácsapó irónikus-filozófikus kontraszt nélkül (*„Mikor a rózsák nyílni kezdtek"*). Itt találjuk — az *„Átkelés"* ciklusban — a *„Római pillanat"* intonálta „prózai" hangot, itt a nehézveretű bibliai nyelvet (*„Ezékiel"*), s a népdalnak Vasnál legifjabb elemét is, például a nagyszerű gö-

séges, homogén stílusú rajzot ad: a vívódó, kételyeiben sem hitetlen mai intellektuális költő éles profilú arcmását.

A kötet legnagyobb igényű s legmegrázóbb darabja kétségkívül az „*Ötven felé*", a „*Kettős örvény*"-beli „*Egy nap története*" című költemény kései folytatása. A befutott pálya roppant távola e két versen szinte egzakt módon mérhető. A régi versbeli ifjan-csüggeteg, dekadenciába hajló tartástól, s a Nyugat-iskola sima, bravúros könnyedségű, elődöktől készre-munkált verselésétől eljutni az „*Ötven felé*" véren vett emberi-költői erejéig („*ne higyjetek nekem, ha jajgatok*"), s a kifejezés ilyen egyedi szuggesztivitásáig csak olyan rendkívüli egyéniség lehetett képes, aki a század vírusai ellen saját magát gazdagító művészi antitoxinok raját tudta kitermelni, köztük — ha nem is maradéktalanul teljességgel — a társak felé fordulását. Mekkora a különbség e tekintetben a régi meg az új költemény közt:

Itt élek bástyájában önmagamnak,
a kifelé-vágy visszaveretett...

Mint barlangba, úgy lépek a szobámba...
(Egy nap története)

S a Horhy-kor átlagos kispolgári-hivatalnoki attitűdje, amelynek illúzió-jellege már rég lelepleződött, miképp változik át az új kor és az öregedés kettős alakító hatására; hogyan nyúlna immár a költő osztályos társak keze után:

Ha holnap nem leszek köztük, ki kérdi:
[„Hol van?"
Ki kérdi, hol vagyok, ha el kell maradni
[végleg?
Ki vette észre gyors, szemérmes
[szervuszomban
a lemondást, a félénk, didergő búcsúvételt?
És akik elmaradtak, évekre, búcsúvétlen?
Egyedül támolyogtam hideg ködű sötétben.
(Ötven felé)

A társtalanság dacos vállalásából társak utáni nosztalgia lett; de csupán nosztalgia. Vas korlátja — úgy hiszem, a költői rangnak e magassága is megköveteli a kemény és őszinte bírálói vallomást — valahol itt keresendő. Helyesebben abban, hogy Vas az egyetemes lét értelmét csupán az elszigetelt individuum szemével vizsgálja. A kor nagy kollektív élményei, amelyek a költő emberi győzelmét filozófiai győzelemmé emelhetnék, csak ritkán pendítenek meg húrokat e befelé-forduló poéta idegrendszerén. Ez a többnyire *csak*-individuális nézőpont teszi, hogy Vas minduntalan a Feloldhatatlan falába ütközik, s visszaverődve csak metafizikus kiutat talál: az egyéni elmúlással hasztalan perelve, a múlás tagadásának mágiájába menekül („*Ezékiel*", „*Előhang*"). Vas, a racionalista, paradox módon épp ebben az optimizmusában irracionális. Pedig olykor tud tartalmasabb vigaszt is mondani, például a címadó költeményben, ahol az emberiség kollektív történelmi élményét szegzi szembe a pusztulással:

Hát lett-e a tizezer éveken át
szépség, ami nem a miénk?
Vagy tud-e ilyet a lomb, a virág:
eltenni télire a fényt?

Nem tréfából teremtett tartós és nemes
szépséget annyi mesterünk és ősünk;
azért, hogy te is vele védekezz,
míg alantas elmúlással vesződünk.

Ezt a már közösségibb ihletésű gondolatot, ha társakkal vagy éppen a néptömegekkel való találkozás nem is, de legalább a nagy művészi alkotások élménye visszahozza. Például az „*Átkelés*" című angliai verses és prózai útinaplóban:

s a tükörben az arc
talán azért oly elmosódott,
hogy ne is lehessen csalódnod,
hogy azt lásd benne, amit te akarsz,

s bárki vagy, megbékülve gondold:
igen, ilyen volt, a mienk volt
és megér egy halált.
(Velázquez Vénusza)

Ha lenne rá helyem, legalább még egyszer ennyit kéne írnom erről az útinaplóról, a költő finoman szellemes, kritikai élű prózájáról, amelyet Vas már az „*Elvesztett otthonok*"-ban is megcsillogtatott; így azonban csak egyetlen, rendkívüli pszichológiai izgalmat gerjesztő részletre hívom föl az olvasó figyelmét: a

T. S. Eliottal történt találkozásra. Az angol poéta műve iránti tisztelet, s a személyétől megélénkülő, ám az udvariasság pórázán feszesre fogott irónia, s az egyidejű szánakozó együttérzés: a kötet egyik legszebb lírai vallomása; egyik legjelentékenyebb tégla ennek az ellentmondásosságában is magasba emelkedő életműnek tornyán.

TIMÁR GYÖRGY

Vihar Béla: Baráti asztal

(Magvető Könyvkiadó)

„A versolvasás rang. A versszeretők az olvasók arisztokráciája" — írja Vihar Béla. A versolvasó ember tudja ezt, és szívesen ül le egy-egy költő „baráti asztalához". Különösen örömmel teszi akkor, ha a szerzőt Weöres Sándor buzdítja költői pátosszal:

„Legyen igéd az istenek vetése,
kiknek kezéből csillagfény havaz"
(Weöres: Vihar Bélának...)

Valóban ezt nyújtja nekünk Vihar Béla sorrendben harmadik verseskötetében, a „Baráti asztal"-ban?

Kétségkívül vállalja, lelkesült sorokban hirdeti ezt a feladatot, hiszen — idézve a költők, próféták, váteszek és vértanuk emlékét — így kiált fel:

„Hiszem, hogy a mártiroknak vére
s a költők tolla alól a tinta
oly magot öntöz, amelyből fa nő,
égigérő, lombjában madarakkal."
(Istenek vetése)

A megvalósítás azonban korántsem ilyen szerencsés. Egy becsületes, humánus mondanivalójú ember közepes alkotása. Nem érezzük az igazi, nagy verseskötetek szívet szorító, idegeket borzongató, gondolkodásra késztető élményét. Ugyanakkor mégis meggyőződésünkké válik, hogy (szemben napjaink lírájának sokszor látomásba burkolt semmitmondásával) olyan sorokat olvasunk, amelyek mögött (a megjelölt szinten) emberi és költői aranytartalék rejtőzik!

Vegyük sorra a kötet ciklusait!

Az első, mely a „Tűnődések" címet viseli, filozófiai alapvetés kíván lenni. Ez a filozófiai hangszerelés voltaképpen dicsérendő dolog, hiszen túlnyomóan szenzualista líránkban elvétve találkozunk ilyen jelenséggel. A marxista filozófia is megkívánja a maga költészetét. Itt azonban miről van szó? Valami időn kívüli, de különösen társadalmunk szocializmust érlelő éveitől elütő, naív panteizmussal állunk szemben, — az örök körforgással fűben és fában. Ez pedig már idejétmúlt gondolati tartalom, ha mégily szépen jelenik is meg:

„A fellegekbe, égbe mendegélne,
hol takarítna, főzne, ha tehetné,
a csillagokról a port sepregetné...
De néki más törvény az osztályrésze.

Olykor mécsfényt gyújt ő a perc mélyé-
[ben...
Már velem eggyé lett és el nem válik:
most én viszem őt magamban, halálig,
ahogy egykor ő hordott bensejében."
(Látsz-e a halálból?)

Miért ilyen ez a filozófia? Mi a ma költőjét nép közt élőnek, a népnek írónak kívánjuk. A mindig virágzó magyar líra ma élő nagyjai, tehetséges fiataljai is így akarják. Elég az utóbbiak közül csak Fodor Andrásra vagy Demény Ottóra utalnom. Vihar Béla még a romantikus költőképet vetíti elénk: a varázslóét, aki fájdalmakban vajúdik, de mégis megszerzi „az isteneknek varázsszavát". A mi véleményünk ez: a költészet ne legyen révület, hanem a József Attila megjelölte közelhajlás a fülhöz, hogy hallja az igazi művészet szavait!

A második ciklus (Freskók, századok) történelmi képek sora a mitológiából, a bibliából, a népmeséből és két költeményben (a ciklus legjobb darabjai) a magyar múltból is. Formájában szabadvers követi a szonettet, a disztichont a népdalos

hangvétel. Tartalomban egy szempont tartja össze ezt a témában is szétesö versort: mind egy elgondolkoztató, megbecsülendő, de semmiképp sem eredeti mondanivaló költői vetületei:

„Ne tévesszen meg mélység, bukás, fertő...
Őrizd hited, nem tarthat meg egyéb!
Szülessék bár kínnal is a jövendő,
csillag felé tör az emberiség."

(A tusakodás óráiból)

Ezt hirdeti a világ teremtésének szellemes magyarázata, a közönyösöket ostorozó tercina és a népet jelképező kis királyfi alakja, aki legyőzi a világot;

„S amikor visszatér, fény lesz homlokán,
fürtjeiben csillag, szikrázó, halovány,
egyik vállán a hold, másikon meg a nap:
hű muzsikásai erdei madarak."

(A harmadik királyfi)

Kitűnően ragadják meg a főkérdést és a történelmi szituációt a Dózsa húsával önmagukat faló csapzottak emléke (Dózsa cigányai) és a Koppányról szőtt vízió. (Koppány estéje), amelynek múlthoz ragaszkodó nagyura iszonyodva látja, hogy az ismeretlen újat a „sors üllőjén kovácsolja István".

De joggal kérdezhetjük: miért van szüksége a haladó gondolatnak ilyen, többségében elvont áttételekre? S figyelmeztessük a költőt saját szavaival:

„Tükör a múlt: ha sokáig belemerül arcod,
ám nehogy múlttá válj majd magad is."

(A múlt)

Egészségesebb múlt-szemlélet jelentkezik a „Debreceni elégia" című részben. Valójában két hatalmas körképet olvasunk. Az első (Az isten halála) megrázó vádirat az elhurcolt prédikátor és gödöllyeként szétmarcangolt fia nevében a fasiszta barbárság ellen. A főcímet adó gyűjtemény szelídebb hangulatú költői látogatás a „kálvini magyar Jeruzsálem"-ben.

„Tájak és hajnalok" elevenednek meg eztán a következő költeményekben. Könnyed helyzetkép, elbűvölő játékosság váltakozik filozofálással — szürke közhelyek között pompás kép villan a hajnal rózsás combjai között születő napról (Változatok a hajnalra). Ezerszer leírtak után megborzongat a modern lírai hangvétel:

„Kék lovon suhog az erdőben,
árnyéka látszik
elmenőben.
Viszi kezében, mint a dárdát,
aranyló ikon-
Máriáját."

(Iniciálé).

Ez az indokolatlan és sajnálatos kettősség követi továbbra is költőnket. A századvégi költészet édeskés megoldásai mellett megjelennek a klasszikus emlékeket művészien idéző „Kérlelő Catullus modorában" és a „Barátidéző" kedvesen hetyke, mégis oly tragikus szilánkjai:

„Egyszer egy nyári délután,
nem volt otthon apám, anyám,
s feltárult teste titka.
Akkor megdördült fenn az ég,
elszálltak sírva a mesék,
s nem néztek többé vissza.

(Ilonka)

A lírának mindig kedves témája volt a vért egy ütemre hajtó, szíveket összedobbantó, kékszemű jövőt érlelő szerelem. A XX. század magyar költészete vagy éppen az utóbbi évek ilyen irányú alkotásai modernen, soha nem ismert őszinteséggel és egyszerűséggel, megejtő kedvességgel vallanak e csodás emberi kapcsolatról. Örvendetes, hogy Vihar Béla is megtalálja ezt a hangot:

„Hazajöttél, fáradt volt az arcod,
letetted a padlóra a szatyrot,
és a falak mindjárt felragyogtak,
mintha hoznád válladon a holdat."

(Hazajöttél)

Ilyen szerencsés a teljesen más tematikájú „Útravaló" rész is. Finoman poentírozott verseket ad költőnk „útravalónak". Afféle tanmeséket La Fontaine stílusában pl. a lóról, kit egy láthatatlan ostor int türelemre és az egérről, aki óceánnak nézte a csizmanyomot.

Ez a tiszteletteli említhető bölcsesség, melegszívű humanitás érződik végül „A műhelyből" címzett befejező ciklusból is, melyről csak dicsérettel szólhatunk. Ötvennégy aforizmát magában foglaló

gyűjteménnyel van dolgunk. Szerzőjük a legnagyobb elődöket követi, és elmondhatjuk, hogy aforizmái szellemesek, csattanósak: jó „tükrei mesterük bölcsességének". Többségükben a költői műhely titkait árulják el, az irodalommal kapcsolatosak. Ezen túlmenően azonban általános emberi megállapításokat is tartalmaznak pl. az igazságról, szerénységről, egyéniségről stb. Ízelítőül álljon itt néhány:

„Még a saját halálos ítéletében is gyönyörködik, ha azt művészien fogalmazták meg." (Egynémely sznobra)

„Akinek nincs hibája, nincs is egyénisége." (Egyéniség.)

„Néha akkor érintjük homlokunkkal a csillagot, amidőn lehajtjuk fejünk." (A lehajtott fő.)

Végezetül néhány formai megjegyzést szeretnék tenni. Sokféle versformával — ritmusképlettel, strófaszerkezettel, rímelhelyezéssel — találkozunk költőnknél. Megoldásai általában közepes értékűek. Néhány érzékletesen megragadott költői kép, találó megvalósítás mellett ezt igazolják a néhol kissé lőbeszédű, szürke versek, a párrímek sorozatai és az olyan vétség a tartalom és forma tőlünk megkövetelt egysége ellen, mint pl. antifasiszta versének (Az isten halála) muzsikáló jambusai, lágyan oldott képei.

Mi legyen tehát végső ítéletünk a „Baráti asztal"-ra? Vihar Béla maga mondja: „A jó verseskönyv olyan, mint egyetlen, nagy költemény." Ilyen értelemben — tekintve az említett tartalmi és formai kettősségeket — a „Baráti asztal" nem jó verseskötet.

Mi ajánlja mégis, hogy elolvassuk, mi indokolja, hogy itt elmondtuk róla véleményünket?

Feleletül, végső válaszként ismét a költőt idézem, aki szinte kötetéről szólt:

„Nemcsak a hegycsúcsok, nemcsak az égbe nyúló ormok szépek. Tiszteljük a lankás dombokat is! Nem csupán a hömpölygő nagy folyó, az erecske által is nagyobb lesz az óceán."

Ezért érdemes leülni mégis Vihar Béla „baráti asztalához"...

VÁRADY GÉZA

Solohov: A hazáért harcoltak

(Európa Könyvkiadó)

1956-ban nagy érdeklődéssel olvastuk Solohov tüzes felszólalását a szovjet írók II. kongressusán. A nagy író heves szenvedéllyel, de a szovjet irodalom nagy ügye iránt érzett mély felelősséggel sorakoztatta egymás mellé azokat a kérdéseket, amelyek szerinte a szovjet valóság roppant tágulása, emelkedése mellett az irodalomnak bizonyosfokú megtorpanását, elszíntelenedését okozták. Magát sem kímélve, magát is belevonva szemére lobbantotta írótársainak, hogy sokan évek óta nem publikálnak, keveset dolgoznak.

S valóban sokan elgondolkoztak annakidején azon, hogy az a Solohov, aki alig 20 éves korában a szovjet irodalom egyik legnagyobb regényének, a *„Csendes Don"*-nak első kötetén dolgozott, aki jóformán minden irodalmi előzmény nélkül a fiatal szovjet irodalom legismertebb írói közé ugrott, a *Csendes Don* befejezése után (1940) másfél évtizednél is tovább csak kisebb elbeszéléseket, cikkeket, töredékeket közölt. Akik Solohov művészetét szeretik, örültek annak, hogy saját éles kritikája őt magát hamarosan átlendítette a lankadás szürke vizén. Megírta *Emberi sors* című novelláját, amely az orosz klasszikus novella nagy csúcsait idézi, befejezte *„Új barázdát szánt az eke"* című regényének II. részét és megjelentette régóta eltervezett harmadik nagy művének, a Nagy Honvédő Háború eposzának szánt regénye jócskán összegyűlt kész fejezeteit.

Solohovnak a valósághoz való viszonyát a problémák éles és heves megragadása, szélesretárása jellemzi. Műveiben népe jelen történelmének nagy fordulatait sorsa formálásának éles konfliktusait jeleníti meg. A *Csendes Don* a szocialista rendnek vérben és vasban születő, örvényeket kavaró, öldöklő szenvedélyeket tápláló harcaiba visz. Éspedig olyan

viszonyok és körülmények közé — a doni kozákság soraiba —, ahol a régi és új világ összecsapása a legszikrázóbb volt. *Új barázdát szánt az eke* című regényében ugyancsak az élet új forradalmi fordulatának legsistergőbb katlanába vezeti az olvasót, és nagyon plasztikus, a szovjet irodalomban egyedülállóan élesen exponált képekben tárja fel, mennyi tajtékos vajúdás, egymásra torlódó indulat, hullámhegyein és völgyein keresztül jut el az orosz parasztság a kollektív gazdálkodás elfogadásáig.

Készülő harmadik regényét („*A hazáért harcoltak*") a szovjet népek elszánt élethalál harcának szenteli, annak a hősies, világtörténelmi jelentőségű küzdelemnek, amelyben a szovjet emberek hősiessége, az orosz fegyverek fénye megtörte a fasizmus roppant erejét, és ragyogó távlatokat nyitott az emberiség fejlődésének.

A művet még a háború legválságosabb időszakában, szűkebb pátriája, a doni sztyeppe felé ormótlan áradással előre zúduló német támadás nehéz napjaiban tervezi meg és kezdi el. Akkor, amikor a német bombázók már át-átszálltak a csendes Don ezüstös csíkján és szülővárosa, Vesenszkája békés, csendes lakóit gyilkolták.

A készülő mű első képeit már 1943—1944-ben közölte a Právda hasábjain, ezzel is hozzá akarván járulni a szovjet nép harci elszántságának szításához. (Az ellenség ábrázolásában érezni is lehet ezeknek az éveknek eleven hatását.) Noha az író képzeletében már kibontottan élt a mű koncepciója, az első megjelent fejezetek nem az események expozícióját adják, hanem a valóság nyers benyomásai hatására a körülötte zajló, véres harcok, vad harag, elszánt gyűlölet és mélyen gyökeresedett győzelmi hit képeivel tüzel. A kora tavaszi hajnal csodálatosan poetikus leírása, az egész eseménysor megindulása jóval később, 1954-ben kapott végső költői formát.

A kis könyv, amelyet a magyar olvasó az idei könyvnap alkalmával kapott kézhez, tehát nem teljes és nem egész mű, hanem csupán egy készülő, hatalmasra méretezett eposznak néhány többé-kevésbé összefüggő fejezete. Az Európa Könyvkiadó ezt a könyv címlapján nem tartotta szükségesnek megjegyezni, pedig mindenféleképp indokolt lett volna.

Az egész műnek a *Csendes Don* hatalmas méreteivel való analógiáját az expozíció szélesen áradó, nyugodt, epikus sodrásából lehet kiérezni. Solohov a *Csendes Don*ban is a szovjet hatalom megszületéséért vívott harc hitelességének ábrázolásánál a doni kozákság háború előtti életével indítja el az események bonyolítását. Hogy az új rend megszületése történelmi igazságát érzékeltethesse, meg kellett rajzolnia a századeleji kozák világ roppant belső ellentmondásait a maga soraiban, de még inkább az egész orosz nép testében.

Az új regény ellenkező ellentéttel indul. 1941 jégtörő napjainak első titokzatos tavaszvárásában új életre serken az elmúlt 25 év alatt gyökereiben megváltozott kozákvilág: Nyikoláj Sztrelcovot, a csernojárszkij gépállomás főagronómusát már hajnal előtt felverték álmából az első, tavasztigérő eső kopogó cseppjei, az ereszcsatornában bugyborékoló víz zuhogása és felborult családi életének tépő gondjai. A szűk szobában mélységes bánat nehezedett a szívére, de kint a napkeltével életreébredő gépállomáson magával ragadja a megfiatalodott élet munkás pátosza.

A második kép jó egy évvel messzebb ragadja az olvasót. A lángoló júliusi nap alatt Nyikoláj Sztrelcov egy megtépázott, maroknyi harcosra zsugorodott ezred első sorában fáradtan és elcsigázottan vonul kelet felé... Harcok és fárasztó menetelés, ismét harcok és újra menetelés a hátország felé, a visszamaradt lakosság néma és haragos szemrehányása — Nyikoláj szívére sötétebb árnyékot vetnek, mint hűtlenné vált feleségének emléke. A hosszú úton összebarátkozik Zvjágincevvel, a szibériai kombájnossal és Lopáhinnal, a donyeci bányásszal, akik az egymástkövető vereségek nyomán is töretlen harci kedvvel készülnek a végső leszámolásra, amikor majd Berlinbe vonulnak a megtépázott, győztes zászlók alatt. „Én meg nem látok okot arra, hogy kutyaszokás szerint a lábam közé húzzam a farkamat, érted? Megvernek bennünket? Bizonyára megérdemeljük. Ha majd megtanulunk harcolni, és ha majd úgy megyünk a csatába, hogy a dühtől csak úgy tajtékzik a szánk, akkor majd a fenekével fordul keletnek a német." (43. oldal.) És a katonák lépésről lépésre keményebbek lesznek, nap, mint nap feszesebben szorítják magukhoz a géppisztolyt, jobban és

biztosabban céloznak a tankelhárító géppuskával, minden talpalatnyi földet drágábban és drágábban adnak oda.

A 38. ezredből mindössze 27 katona ért át a Don bal partjára. Rongyosak, éhesek, minden tisztjük elhullt mellettük, de megőrizték a zászlajukat és a győzelembe vetett hitüket. A súlyosan sebesült hadosztályparancsnok kívánszorog a felsorakozott katonák elé: „Hiába diadalmaskodik most ideiglenesen az ellenség, mégis a mienk lesz a győzelem, elviszitek ti még ezt a zászlót Németországba!" (276. old.)

Solohov művészetét általában jellemzi — s ez e művében is megmutatkozik —, hogy a nagy eseményeket, szíveket szorító érzéseket pátosztalan, szinte lenyügözően egyszerű formában fejezi ki. Az egyszerű emberek — katonák, kolhozparasztok — lelke tele van őszinte és lángoló hazaszeretettel, de ez az érzés sohasem bombasztikus frázisokban robbanik ki, hanem sokkal inkább egy-egy cifrára kanyarított káromkodásban, az öreg magányos parasztasszony szemrehányó zsémbeskedésében, a kivénült kolhozlovász keserűségében, hogy mindent az ellenségre kell visszahagyni, és hogy a kolhozból „üszkös tönk" lesz, mire újra visszajönnek majd.

Sztrelcov egy gránátrobbanástól megsiketül, de az egészségügyi oszloptól visszalóg ezredéhez, úgy érzi, ott a helye. A súlyosan sebesült Zvjagincevet egy vézna, piszeorrú, szeplős szanitéc lány élete kockáztatásával cipeli hátra a kötözőhelyre. Zvágincev itt nem is annyira az orvosok villogó késétől fél, mint inkább a szép, új csizmáját sajnálja, amelynek szárát a felcser Zvjágincev dühös tiltakozása ellenére is felhasítja.

Solohov hőseinek ez a pátosznélküli egyszerűsége realizmusának egyik legmeggyőzőbb formája. A közölt fejezetekben nem teng túl, sőt arányaiban szinte háttérbe szorul a csatajelenetek leírása; ami ebből akad a regényben, végig érdekes, színes és a különböző helyzetek között más és más. Az író a csatajelenetek helyett inkább hősei belső világát, jellemét, gondolkodásmódját rajzolja meg, amelyet természetesen, szilárdan meghatároz a háború. Egyik-másik jelenete Tvárdovszkij „*Vaszilij Tyorkin*" derűs, vidám és napsugaras fényeire emlékeztet. Solohov e művében különösen mesterien használja a népi humor eszközeit. A közölt fejezetekben nagyon jelentős helyet foglalnak el az események fővonalának irányát aláfestő, erősítő és színező epizódok, amelyekben sokkal jobban teljesedik ki a hősök belső világa, mint magatartásukban a géppuska mellett. Az egész regényt általában sokkal inkább a derűsebb színek jellemzik, mint a sötét tónusok. Egy-egy célbataláló élc, tréfás szójáték, éles replika, komikus jelenet nyomán átsüt a sorokon az egyszerű orosz katona derűs elmésssége, jókedve, amely a legsúlyosabb konfliktusokat is fel tudja oldani. Amikor a halál ott lebeg a fejük felett, szívükben félelem szorong, de az esti pihenő idején egy-egy elvadult kert görcsös fái alatt felszabadulnak, asszony és elemózsia után lógnak, régi emlékeket idéznek, hazulról jött leveleken merengenek...

A harcok előtti feszült izgalom jeges hidegsége az örökké mókázó, asszony után kujtató Lopahinból is kicsiholja az élet nagy kérdésein töprengő filozófust. „Együtt harcolunk — mondja Sztrelcovnak —, de külön halunk meg, és mindegyikünk halála más és más, éppannyira a sajátunk, mint kenyérzsákunk, amelyre tintaceruzával felírtuk a nevünk kezdőbetűjét." (64. old.) De alig zúgott el fejük felett a halál, Lopahin már újra tréfásan kötekedik Zvjágincevvel arról, ki lesz majd közülük az ezredparancsnok, ha már csak hárman maradnak meg az ezredből.

Solohov művészetének másik jellemző sajátossága a nagyon finom, szinte légies lirizmus, amely különösen az orosz tájnak az ember életével való találkozásánál ütközik ki. Csak egy példát. A könyv első néhány lapja — az észrevétlenül beköszöntő tavasz képe — az orosz próza legszebb részei közé tartozik. Csobogó vizekkel, szálló darvakkal, jégforgácsot szóró traktortalppal, latyakká olvadt süppedős földdel belopózik a sztyeppére a kikelet. És ebben az esőkönnyes télbúcsúztatásban egy száraz, szélsodorta, esőcseppterhelte juharlevél alatt új élet küzd a tavaly elholt élet nyomasztó terhével: „az első fűszál első tollacskája". A születő új hasztalan próbál feltörni.

„De nemsokára déli szél zúdul végig alant, nedves porként szétszóródott a halott juharlevél, megrezzenve a földre gördült az esőcsepp és repesve felemelkedett, kiegyenesedett a magányos, szánalmas kis fűszál, amelyet észre sem lehetett venni ezen az óriási földön, de amely mégis makacsul és mohón nyújtózott az élet forrása, a nap felé."

Nemcsak költői képnek, de képzeletmozgató szimbólumnak is nagyon szép!

Solohov a lassan dolgozó írók közé tartozik. Ismeretes, hogy jóformán minden művét a megjelenés után is formálja, csiszolja. Nem a szekesztésben változtat, nem az eseményszálak eltérítésében, hanem a forma belső erejében, a nyelvi eszköz hatásfokában, a gondolat teljes kifejezésére alkalmas egyetlen szó megtalálásában. Művészi igényességéről még sokkal beszédesebben szólnak a vesenszkáji műhely titkai! Művészetében kétségkívül kimutatható Lev Tolsztoj szerkesztői hatása, ahogy a szertefutó sok vonalat egymáshoz fűzi, összekapcsolja, a központi gondolat alá rendeli. Az e könyvben megjelent fejezetekből nagyjából el lehet képzelni, milyen lesz majd a teljesen elkészült mű. Mostani formájában úgy hat, mint egy óriásira tervezett történelmi panoráma, amelynek csak kontúrjait sejti az ember, de néhány kész részlete végleges formába öntött remekmű.

Veres Péter Solohovról írt egyik tanulmányában nűvei eddigi magyar fordításait közepeseknek nevezte. Ezt a megállapítást azonban semmiképpen nem lehet Makai Imre mostani fordítására vonatkoztatni. Ez a fordítás mind hűség, mind költőiség szempontjából a legsikerültebbek közül való. Pedig Solohovot fordítani kemény dió. Eltekintve attól, hogy műveiben minduntalan felbukkanik egy-egy doni tájszó is, a legnehezebb visszaadni népi nyelvének sok-sok fordulatát, sajátságos, tájhoz kötött képét, az igekötők, képzők jelentésszínező árnyaltságát. Makai Imre tudatosan törekszik Solohov stílusának művészi értékű visszaadására, szójátékainak magyarul is ható erejére és elmésségére, lírai színeinek melegségére. Úgy éreztem, sikerrel.

SELYMES FERENC

Martin du Gard: Önéletrajzi és irodalmi emlékek

(Fordította: Benedek Marcell. — Gondolat Kiadó)

A nagy alkotók és alkotások mindig megteremtik a maguk legendáját. Ezek a legendák sokszor a műveknél is élőbbek, elevenebbek. Ritkán igazak, de lehet alapjuk s mindig igen jellemzőek. Legendát szül, ha az író gazdag, terjedelmes életművet hagy maga után (hogyan írhatott össze ennyit oly rövid idő alatt?), de legenda övezi az „egykés" írót is, akit egyetlen műve (s az ezt körüllengő legenda) ment meg a feledéstől. Legenda Schiller almája, s az is, hogy a legifjabb Kisfaludy — kinek világrajötte anyja életébe került — azért kapta a Károly nevet, mert születésekor a haragos apa állítólag így kiáltott fel: „Kárral születtél, kárhozott légy, Károly legyen a neved"; de legenda az is, amit Poe mond a *Holló* keletkezéséről, s az is, hogy Kemény Zsigmond regényeinek komor, sötét hangja onnét van, mert írójuk csak elsötétített szobában, gyertyaláng mellett tudott dolgozni.

A legenda magját sokszor maga az író hinti el, a kényelmes közönségben aztán fává terebélyesedik, s később már olyanok is akadnak, akik beérik azzal, hogy a legendát idézik, de a művet nem olvassák. — A legenda megtette szolgálatát: a mű megszülte, s a legenda — felnőve — a mű éltetőjévé lett.

Martin du Gard-nak is megvan a maga legendája — szűkszavúsága és szerénysége. Életében egyetlen interjút nem adott, nem engedte magát fényképezni, nem volt tagja semmiféle irodalmi társaságnak, s emlékezünk halálának és temetésének körülményeire is: „váratlanul", minden előzetes orvosi jelentés nélkül húnyt el, végrendelete szerint pedig szinte titokban hantolták el: teme-

tésének időpontját csak utólag közölték, sírját — a Cimiez-i kolostor udvarán — csak rokonsága és legszűkebb barátai állhatták körül.

Az ekkora és effajta szerénység — mondhatná valaki — maga a népszerűség.

A magyar olvasó most kezében tarthatja a Martin du Gard legenda kulcsát. — Vagy újból csak a maga legendáját építő íróval lehet találkozása?

Martin du Gard még életében önvallomásos kis könyvecskét állított össze. Három műfaj keveredik a könyvben: kétharmadát önéletrajzi mozaikok, egyharmadát pedig naplórészletek és az André Gide-del folytatott levelezés részletei teszik. Az önéletrajz kb. 1940-ig követi az író életpályáját, a további tíz évről az 1919-től 1949-ig vezetett napló s az André Gide-del váltott levelek tudósítanak. Az André Gide halála (1950) utáni időből, tehát Martin du Gard életének utolsó 8 esztendejéből nem közöl dokumentumot a könyv.

Az effajta „souvenir"-ek, naplók, levelek, önéletrajzi és irodalmi visszaemlékezések írása és publikálása régóta kedvelt szokása a francia irodalomnak. (Köztudomású, hogy a mi Mikesünk is tőlük tanulta el a levél-formát.) De náluk e műfajok a 17. századi nagy virágkor után sem vesztek ki, sőt századunkban mintha új reneszánszukat élnék — a közelmúltban jelentek meg Julien Green-nek, Charles du Bos-nak, André Gide-nek és másoknak több kötetre menő naplói, levelezései, irodalmi emlékezései. Amin most csodálkozunk, az az, hogy éppen a szerénynek ismert Martin du Gard-nak jutott eszébe egy ilyen emlékezés-gyűjteményt közzétenni — és még életében! Vajon a legenda-oszlató szándék vezette ebben, vagy csak még több sejtelemmel, megfejtésre váró rejtéllyel vette körül életművét? A könyv élére írt és a saját naplóját idéző mottóban egy paradoxonnal tér ki a válasz elől: „Elérni a hasonlóságot: ez az egyetlen mentsége annak, ha magunkról beszélünk."

Ez a vallomás „magunkról" persze nem lehet szándék és tendencia nélküli. A könyv láthatóan egy előzetes írói koncepciót, elképzelést van hivatva szolgálni. Hisz *kipontozott* leveleket, napló-*részleteket, válogatást* és *szemelvényeket* kapunk — a könyv legalább annyira növeli, mint kielégíti kíváncsiságunkat, — s ez a módszer szükségképpen egyes mozzanatok kiemelésére, mások elhallgatására vezet. Ennek a problémának vizsgálata azonban — főként a kevés Martin du Gard-publikáció miatt — még nehézségekbe ütközik. Higgyünk az író őszinteségében, fogadjuk el a könyvet olyannak, amilyen, s keressük meg a „hasonlót", azt a Martin du Gard-t, aki az *Önéletrajzi és irodalmi emlék* lapjairól felénk néz.

Miről vall a könyv?

Életéről, családjáról, magánéletének körülményeiről, általában személyes jellegű adatot alig találunk a könyvben. Van, ahol gondosan, aprólékos pontossággal még azt is följegyzi, hogy ekkor és ekkor hol lakott (megye, utca, házszám), viszont szüleinek például csak sorokat szentel. (Pedig az öreg Thibault „megfejtéséhez" milyen jó lenne, ha Martin du Gard tollából ismernénk apja jellemzését!) Általában keveset beszél élete első huszonöt évéről, a könyv csak ott bővül ki, ahol olvasmányélményeiről, irodalmi környezetéről, barátairól rajzol néhány tömör, élesvonalú portrét. Fényképszerű hitelességgel mutatja be az N. R. F. körét, Gallimard-t, a kiadót, Schlumbergert, André Gide-et (idézett levelei is megerősítik a Martin du Gard rajzolta arcképet), Capeau-t, a nagyszerű színészt és rendezőt, Paul Desjardins-t, a „világi rendfőnököt". Ezek a jellemzések nemcsak a Martin du Gard-i életmű megértését segítik, hanem azokra a forrásokra is rámutatnak (a *Nouvelle Revue Francaise*, a Pontigny-i dekádok, a Vieux Colombier színház), melyekből kicsit az egész XX. századi francia irodalom megújulása fakad.

Az irodalomtörténet majd bizonyára azoknak az adatoknak is nagy hasznát veszi, amelyek Martin du Gard „műhelytitkait", műveinek keletkezési körülményeit tárják fel. Du Gard sokat beszél írói terveinek érlelődéséről és elvetéséről, új tervek születéséről, kidolgozásáról és félkész munkák megsemmisítéséről. Így az *Önéletrajzot* mint *A Thibault család* és más, korábbi Martin du Gard-regények megírásának történetéről készült beszámolót foghatjuk fel, a *Napló-részletek és levelek* időrendbe állított adatai pedig — az író bevallása szerint

is — azt a célt szolgálják, hogy az író utolsó, befejezetlen s még meg nem jelent regényének, a *Maumort ezredes naplója* írásának sorsáról tudósítsanak. A könyvnek ez az utolsó harmada — ahogy Martin du Gard mondja — „Maumort naplójának naplója."

Mondottuk: nem magamutogatás, kitárulkozás, exhibicionizmus a könyv. Nem tesz „vallomást" az író; amit egyéniségéről, jelleméről megtudhatunk, az csak a sorok közül kiolvasható. Martin du Gard aggályos lélek, habozó; elveszti, majd ismét visszanyeri önbizalmát (ez utóbbiért André Gide-nek lehetett hálás). Lassan dolgozik, ma született tervét holnap félredobja, írásait többször átdolgozza. Ebben az öreg Arany Jánoshoz hasonlít, s abban is, hogy sokat panaszkodik, állandó elégedetlenséggel, kétségekkel, önkínzással van teli, s ez mindig kicsit magánossá teszi. Igényes kritikusa önmagának, be van oltva a „piedesztál-kór" ellen, de ismeri, tudja saját értékeit. Arra is ad, hogy mások előtt is lássék, tudják: dolgozik, s nem eredménytelenül. Ez a leheletnyi „széptevés", „transzponálás" akkor derül ki, ha az egy időben keletkezett napló és levélrészleteket összevetjük: Du Gard az André Gide-nek írt levelekben, mindig kicsit „többet" mond, kedvezőbb színekben tünteti föl állapotát, munkáját, mint naplójában. „Ez a hatalmas terv mint valami ellenző helyezkedik el köztem és a jövendő, köztem és a leromlás, köztem és a közelgő halál közt." (Napló.) „Szakadatlanul dolgoztam s mindent egybevetve meglehetősen sokat végeztem." (Levél.) — „Ennek a félévnek a mérlege igen gyönge..." „Majdnem egy hónapja félbehagytam a Maumor-t." (Napló). „Azért mégis sok papírt telefirkáltam három esztendő alatt, s nem lehetetlen, hogy ha egyszer nekiindulok, azon veszem észre magam, hogy egy kis kiigazítással sok jegyzetemet felhasználhatom könyvemben." (Levél.) — „Egyetlen célom van: hogy komolyan nekifogjak könyvemnek, mihelyt lehetséges." (Levél). „Úgyszólván semmit sem dolgoztam az utolsó két hónapban." (Napló.) — „Nem sikerült kielégítő megoldást találnunk. Még mindig nem tudom, mitévő legyek". (Napló.) „Most már nincs szükségem senki bíztatására: folytatni tudom mindvégig, nem veszítve el önbizalmamat." (Levél). Stb.

Életének fordulópontjait, egy-egy jelentős állomását szívesen magyarázza „csodával". Így beszél írói hivatásának első jelentkezéséről: „Nem ritka eset, hogy egy gyermek szellemi ébredése idején összetalálkozik egy iskolatárssal, vagy egy idősebb fiúval, aki jóserejű szavaival, az arab mesék varázslóihoz hasonlóan, eldönti sorsát. Egy kis falusi szomszéd játszotta nálam ezt a varázsló szerepet kilenc éves koromban." Ilyen csodálatos véletlennek tulajdonítja a *Jean Barois* kiadását, s ennek révén az N. R. F.-hez való közel-kerülését, André Gide barátságát stb. De később is, amikor *A Thibault család* kidolgozásába kezd, „jó csillaga" húzza ki a bajból: Párizshoz közel, Clermont-ban egy nyugalmas menedéket juttat neki, alkalmasat az írásra, potom 8 000 frankért.

Rendkívül izgalmas s Martin du Gard politikai nézeteinek és magatartásának megítélése szempontjából jelentős az André Gid-del történt 1945-ös levélváltás. Ezek a levelek meggyőznek Martin du Gard humanista, fasizmust elítélő magatartásáról, emelkedett lelkületéről, de ugyanakkor arról is, hogy a nagy író végig megmaradt az események távoli és csendes szemlélőjének. Hiába írja neki André Gide: „Tudtommal Ön az egyetlen, aki nem keveredett bele az aktuális küzdelmekbe és semmiképpen nem kompromittálta magát", — nem hajlandó szólni, „kikiáltani gondolatait".

Legfigyelemreméltóbbak talán a kis könyv írói tanulságai, — ahogy Gyergyai Albert a könyvhöz méltó remek utószavában mondja: — „irodalomtörténeti és kritikai adattára". Du Gard tanulságos és megszívlelendő dolgokat ír a maga regényírói művészetéről, s e sorok leckét jelenthetnek minden, az írást, a művészetet komolyan vevő író számára. A Martin du Gard-féle író-eszmény nem a megszállott zseni; számára az írás — munka, s ez sokban a tudóssal rokonítja. A tényeket, a jelenségeket becsüli sokra. (Fiatal korában levéltárosnak készült.) Tudatos író, nagy fontosságot tulajdonít a terveknek, vázlatoknak, a szerkezetnek, a mű építményszerű megalkotásának. „A mézzel csak akkor foglalkozhatom, amikor a lép készen áll befogadására; ezért oly sürgős a keretek elkészítése." Előzetes tanulmányait, megfigyeléseit — hozzáadva képzeletének játékát — rendezi

művé. Az írásban is végtelenül pontos, szigorú és fegyelmezett, a koncentrált munka híve. Sokat foglalkoztatják az alkotói, műfaji problémák, egész művet kész átírni, hogy kikísérletezze, vajon a napló, a levél vagy a párbeszédes forma lenne kedvezőbb, szerencsésebb. Stíluseszménye nem a „szép", a „művészi" stílus, sokkal inkább a puritán. Az író — mondja — ne magakellető és meghökkentő nyelvi ficamokkal vonja magára a figyelmet: legyen szűkszavú, szabatos, tényközlő és tárgyilagos. Martin du Gard nem értelmez és magyaráz, hanem leír és ábrázol. (Gyergyai Albert *A mai francia regény* című könyvében — a XX. századi francia elbeszélők típusait vázolva — már mint az „ábrázoló regényírók" legjelesebbjét méltatta.) Általában a tartalom primátusát hirdeti s fontosságáról, a tartalom és forma megkülönböztetéséről naplójában barátjával, Gide-del is enyhén polemizál. „Az én szememben tartalom és forma annyira különböző, mint a nyúl és a mártása. Vajon a nyúl pecsenye alakjában jön a világra? Mindenekelőtt bizonyosodj meg arról, hogy nyulad jó, s ne érd be azzal, hogy ízes mártásban készítesz el egy vén, rokkant nyulat!"

... Szerb Antal *A világirodalom történetében* még azzal zárja Martin du Gard méltatását, hogy „nem tudhatjuk, du Gard regényóriása elkésett régi realista regény-e, vagy pedig egy újfajta realizmus kezdete." Ha az *Egy lélek története*, a *Vén Európa* és *A Thibault család* még nem, most ez a kis könyv, az *Önéletrajzi és irodalmi emlékek* — meg persze az időbeli távolság — immár eldöntheti a kérdést. Szerb Antal csak a vagy-vagy alternatíváját vethette föl — feleletet nem adva —, mi már tudjuk: Martin du Gard életműve egyszerre folytatása, szintézise és betetőzése a XIX. századi, és forrása és kezdete egy újfajta, magasabbrendű, távlatokat nyitó realizmusnak. Thomas Mann mellett övé a század legjobb értelemben vett polgári realista prózája.

TÜSKÉS TIBOR

Készült 3000 példányban

60-4792 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső

PILLANATKÉP

Szüts László: A szentsei farsang — — — — — — — — — — — — 69
Thiery Árpád: Három égbolt — — — — — — — — — — — — 77

FIATALOK

Lázár Tibor versei — — — — — — — — — — — — — — — 89
Simai Mihály: Ocsudó ország (vers) — — — — — — — — — — 90
Takács László: Vers — — — — — — — — — — — — — — 91
Vizi Horváth József: Aratás (elbeszélés) — — — — — — — — — — 92
Barlai József versei — — — — — — — — — — — — — — 96

HAGYOMÁNY

Dömötör Sándor: Katonai Lajos pécsi évei — — — — — — — — — 97

DOKUMENTUM

Várkonyi Nándor: Műhelyforgácsok — — — — — — — — — — — 108

VITA

Péczely László: Modernség, modernizmus, versforma — — — — — — — 114

JEGYZET

Takáts Gyula: Martyn Ferenc grafikai kiállítása — — — — — — — 126
Németh Antal: Gondolatok az öntevékeny színjátszó együttesek szerepéről — 129

SZEMLE

Timár György: Vas István: Rapszódia egy őszi kertben — — — — — — 134
Várady Géza: Vihar Béla: Baráti asztal — — — — — — — — — 136
Selymes Ferenc: Solohov: A hazáért harcoltak — — — — — — — — 138
Tüskés Tibor: Martin du Gard: Önéletrajzi és irodalmi emlékek — — — — 143

KÉPEK

A címlaprajz *Horváth Ferenc*, a belső rajzok *Horváth Ferenc* és *Varga Hajdú István* munkái.

A műmellékleten:

Martyn Ferenc: Rajz a Don Quijote-sorozatból
Cseh László: Mecseki domboldal
Haraszti Pál: Zebegényi kis ház
Simon Béla: Tanácsi üdülő Balatonlellén

(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva)*

Felszabadulási drámapályázat felhívása

A Debreceni mj. városi Tanács Végrehajtó Bizottsága és a Hajdú-Bihar megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága művelődésügyi osztályai a felszabadulás 15. évfordulójának tiszteletére drámapályázatot hirdetett az alábbi feltételekkel:

1. A pályamű lehetőleg a felszabadulás történelmi ténye által megváltozott életünket tükrözze. Ábrázolja az új és a régi harcában kikovácsolódó szocialista ember sajátos jellemvonásait, új életérzéseit. Ábrázolja az új élettartalomnak megfelelő új életformát, szocialista erkölcsi normák kibontakozásának folyamatát.
2. Pályázni lehet egyfelvonásos és egész estet betöltő színdarabbal, bármely drámai műfajban.
3. A pályázaton bárki résztvehet. Nyomtatásban megjelent, vagy előadott művel pályázni nem lehet.
4. A pályázat jeligés.
5. A pályázat Debrecen mj. városi Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi Osztálya címére küldendő, borítékán a következő felírással: Felszabadulási drámapályázat.
6. A pályázat díjai:

a) Egyfelvonásos drámánál:

I. díj	2500 Ft
II. díj	1500 Ft
III. díj	1000 Ft

b) Egész estét betöltő színdarab:

I. díj	7000 Ft
II. díj	4000 Ft
III. díj	2500 Ft

Az egész estét betöltő díjnyertes színdarab bemutatásra kerül a Csokonai Színházban.

A díjak visszatartásának jogát nem megfelelő művek esetében fenntartjuk.

A felhívás a beküldés határidejének augusztus 20-at jelöl, a pályázat eredményének kihirdetését pedig 1960. november 7-re tűzi.

A határidőre beérkezett 64 pályamű előzetes lektorálása alapján megállapítást nyert, hogy a beküldött művek általános színvonala nem felel meg a pályázat célkitűzéseinek, a pályadíjak jelentős összege és a benyújtott színdarabok művészi értéke között komoly aránytalanság van, ezért *a drámapályázat határidejét 1960 november 30-ra* tűzzük ki, az eredmény kihirdetés napja pedig 1960 december 15-e.

Debrecen, 1960 augusztus 31

Hajdú-Bihar megyei Tanács
VB. Művelődésügyi Osztálya

Debrecen mj. városi Tanács
VB. Művelődésügyi Osztálya

Jelenkor

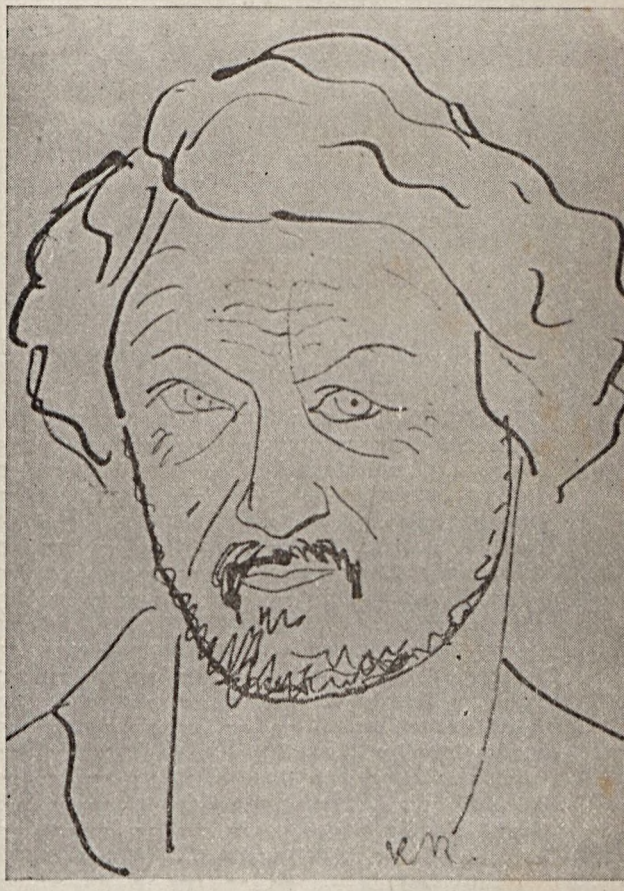

A TARTALOMBÓL:

BASCH LÓRÁNT
BELLYEI LÁSZLÓ
DEMÉNY JÁNOS
DÉVÉNYI IVÁN
JAKOBS, KARL-HEINZ
JOBBÁGY KÁROLY
KÁLDI JÁNOS
KENDE SÁNDOR
MORVAY GYULA
MARCONNAY TIBOR
SÜKÖSD MIHÁLY
REMÉNYI BÉLA
TAKÁTS GYULA
ÍRÁSAI

FIATALOK * PILLANATKÉP
DOKUMENTUM * HAGYOMÁNY
VITA * SZEMLE
MŰMELLÉKLETEK

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

5.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. 1960. III. évf. 5

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24. Telefon: 13—05

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszámla: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

* * *

TARTALOM

Sükösd Mihály: Jefra Sund bukása (elbeszélés) — — — — — — — — 1
Reményi Béla versei — — — — — — — — — — — — — — — — 9
Karay Lajos: Bujócska (vers) — — — — — — — — — — — — — 10
Bokros János versei — — — — — — — — — — — — — — — 11
Morvay Gyula: A vidrabőr kucsmás ember (elbeszélés) — — — — — — 12
Bernáth Elvira: Kertben (vers) — — — — — — — — — — — — 15
Marconnay Tibor versei — — — — — — — — — — — — — — 16
Pálos Rozita versei — — — — — — — — — — — — — — — 17
Csordás János: Mindig reméltem (vers) — — — — — — — — — — 18
Varga Imre: Nausea magna (elbeszélés) — — — — — — — — — — 19
Bencze József versei — — — — — — — — — — — — — — — 27
Jobbágy Károly versei — — — — — — — — — — — — — — — 28
Bertók László versei — — — — — — — — — — — — — — — 29
Gallai Károly: Tízezer mázsa kő — — — — — — — — — — — — 30
Kende Sándor: Elza (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — — 31
Vámosi Pál: Ordasoknak szóló vers — — — — — — — — — — — — 35
Szabó Gizella versei — — — — — — — — — — — — — — — 36
Bellyei László: A „Varázshegy", avagy a dekadencia legyőzésének útja (tanulmány) — — — — — — — — — — — — — — — 37
Káldi János versei — — — — — — — — — — — — — — — — 46
Harcos Ottó versei — — — — — — — — — — — — — — — — 47
Karl-Heinz Jakobs: Weimari novella. *Mészáros Ferenc* fordítása — — — — 48
Hatvani Dániel: Az ember hazamegy (vers) — — — — — — — — — — 66
Mai török költők versei *Tarbay Ede* fordítása — — — — — — — — — — 67
Gyurkó László: Esik (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 71

Sükösd Mihály

Jefra Sund bukása

Hiába figyelmeztettem: Berto újra csak lehajolt, s leselkedni próbált a barakk korhadt lécei közt.

— Hagyd abba, te — szóltam most már gorombán. — Hagyd abba. Ha a kapitány meglátja, rosszul jársz. Különben sincs rajta semmi látnivaló.

Berto elvörösödött, felállt. Hosszú, ócska puskáját vállára igazította, aztán csak járkáltunk tovább. A barakk négy méter hosszú lehetett, ott sétáltunk előtte már órák hosszat. Öt lépés előre, a harmadiknál találkoztunk, öt lépés vissza. Meleg volt nagyon.

— Csak látni szeretném — motyogta Berto gyerekesen — csak egy percre megnézni, hogy milyen. Még sohasem láttam.

— Nem — mondtam keményen — te most katona vagy, nem öszvérhajcsár. És a katona nem kíváncsi. Nem emlékszel, mit mondott a kapitány? S különben sincs rajta semmi látnivaló.

Untam Bertót. Buta volt, buta parasztkölyök — ez akar katona lenni? Szerencse, hogy már vége a háborúnak.

De ahogy három lépés után újra találkoztunk:

— Látni szeretném. Azt mondják, nincs is emberformája. Cseppet sem hasonlít hozzánk.

Nem szóltam semmit.

— Nem is ember az — Berto már csak a puskájához beszélt — Démon talán. Egyszer hallottam a hangját a rádióban. Nem volt annak emberi formája.

Ránk szakadt a csend. A barakk hallgatott. Hirtelen azt gondoltam: nincs is benn senki, az árnyékunkat vigyázzuk itt.

— Buta vagy Berto — szóltam aztán kelletlenül. — Hogy ez nem ember? Már miért ne lenne az?

— Amerikai — formálta a szót idegenkedő szájjal Berto. — Meg azt mondják, valami író. Nem közülünk való. Nem is lehet igazi ember. Az igazi ember nem olyan, mint ő. Nem csinálhat olyanokat.

— Nem amerikai! — dühös voltam már nagyon. — Ne beszélj szamárságokat. Az amerikaiak most barátaink. Nekik köszönheted, hogy itt vagy ma és sétálhatsz. És mi az, hogy nem ember? De még mennyire az, nekem elhiheted. Most pedig fogd be a szád.

Berto végre elhallgatott. És most már nem volt más, mint a kockaalakú, korhadt barakk a napsütésben, s párszáz méterrel odébb a parkban a villa:

a Független Hadsereg III. diviziójának főhadiszállása. A villa azelőtt egy ügyvédé volt. Tegnap akasztották fel a partizánok.

Nevetnem kellett Bertón. Méghogy démon? A démonok nem gyalogolnak két nap alatt hetven kilométert.

Egy hete vonultunk be a városba. A mi szakaszunk különleges megbizatást kapott. A kapitány még induláskor megmondta: Jefra Sundot kell kézrekerítenünk.

Így névről kevesen ismerték közülünk. Én sem. Miszter Páviánnak mondták egész Olaszországban — merthogy amerikai volt és mert a hangja, ahogy a verseit, meg a beszédeit olvasta be a rádióba, nagyon rikácsolt.

A kapitány tudta a lakáscímét. De nem volt otthon. Úgy mondták, a múlt éjszaka szökött meg, egyszál ruhában.

Tudtuk, hogy az Óriáshegység felé mehetett csak. Azt hittük, hamar utolérjük. Fiatalok voltunk, erősek, a kapitány sem múlt még harminc — Jefra Sund pedig már az ötven felé közelgett. A szakasz fele idevalósi volt — az Óriáshegység minden zeg-zúgát ismerték, minden barlangot, minden sziklamélyedést. Hová futna előlünk?

Mégse találtuk. Dél lett, aztán este, megint dél. Pedig nem csúszhatott ki semerre. Legyező alakba szétterülve fésültük át a terepet — nem rejtőzhetett el sehol.

Dögfáradtak voltunk valamennyien. De senki se akart visszafordulni. Már alig volt ennivalónk, s a lábunk, mintha a földhöz ragadna. Pedig csak a kapitány viselt csizmát. Mi többiek bocskorban, tornacipőben — volt aki mezitláb. A nap a hátunkhoz varrta az inget — de csak mentünk, leszegett fejjel, vörös szemhéjakkal.

Néztem a kapitányt: ajka felhúzódott vértelen ínyéről, fakó, porlepett arcából csak a fogsora vicsorgot elő. Mintha vizsla követné a vadat, mely úgyse menekülhet. S körben, a többiek arcán ugyanez a kifejezés. Gondolom, az enyémen is.

Aztán egyszer csak nem volt tovább. Esteledett, másodszor már és meg kellett állnunk. Apró, náddal benőtt tavacska partján raktunk tüzet. A kapitány azt mondta, hetven kilométerre vagyunk a várostól. Nem akartuk elhinni.

Hisz Jefra Sund ötvenéves volt. Apró, kurtalábú és kövér.

Mégis itt fogtuk el.

Vízért mentünk. S ott, ahol a nádat széthasítva keskeny szalagban partig nyomult a tó — nyakig vízben ott állott Jefra Sund. Szájában nádszál, éppen akkor bukkant felszínre. Köpködte a vizet, krákogott. Valahol olvashatta ezt a viccet a nádszállal, hogy így hosszú ideig lehet levegőt kapni, anélkül, hogy feljönne az ember. De ezúttal perszè tévedett.

Nem is kellett érte mennünk. Magától jött elénk a partra.

Mindnyájan felismertük. Ott állt, cafatokra tépett kétsoros szürke ruhában, fekete ingben, alacsonyan, pókhassal, befelé fordult lábfejekkel. Szemüvegét elvesztette, szakálla kinőtt — mégis, ugyanaz a Miszter Pávián volt, akinek a képét naponta láttuk az újságban: a vastag ajkak, a rövid homlok, a szemöldökéből nőtt haj, a nyomott, lapos orr.

Ott állt, ömlött belőle a víz, halántékára zöld nyálka tapadt. Karjait összefonta a mellén és ránk mosolygott.

Nem tudom, mi történt velem akkor. Még nem szólalt meg, de én már hallottam a hangját, ahogy mindig kezdeni szokta a rádióban: „Olasz testvéreim, választott nép, Isten gyermekei, fasiszták ...” Mindig így kezdte.

Azt hiszem, én is kiálthattam. Mert a többiek vadul kiabáltak. És már ott álltunk és belekaptunk a testébe és az arcába, ahogy mosolygott.

Nyomban felakasztottuk volna, ha a kapitány nem ugrik közénk. Akkor már mindnyájan tudtuk, hogy halt meg a Duce.

De a kapitány széttaszigált bennünket. A többiekre néztem: ott álltak, meghajolt háttal, begörbített ujjakkal, vicsorogva.

Jefra Sund pedig keresztbefont karokkal mosolygott ránk. Betört orrából lassú, olajos cseppekben hullott a vér.

A kapitány arca hamuszürkére sápadt. Én állítam mellette, láttam, hogy rágja a száját. A keze is reszketett.

— Ön Jefra Sund?

— Jefra Sund vagyok — hajolt meg mélyen a másik.

— A Független Hadsereg politikai bizottsága nevében letartóztatom.

Hirtelen nevetnem kellett: olyan furcsa volt, ahogy a kapitány suta mozdulattal a másik vállára ejtette a kezét.

De Jefra Sund udvariasan mosolyogva hátralépett:

— Itt valami tévedés lehet. Én amerikai állampolgár vagyok.

A kapitányról hirtelen lefoszlott a félszeg ünnepélyesség. Vad volt az arca.

— Jó hogy mondod mocsok fasiszta, ezt el is felejtettük mostanában. De ne félj semmit, a parancsot Koerner ezredes is aláírta.

— Az kicsoda? — kérdezte Jefra Sund. Aztán rápillantott a papírra, vállatvont. — Rendelkezésükre állok uraim.

Az utat visszafelé sohasem fogom elfelejteni.

Fáradtak voltunk, halálosan fáradtak. Ilyen erőltetett menetre a háború idejéből sem emlékszem. De csak siettünk, nagyon siettünk vissza a városba. Alig aludtunk éjszaka néhány órát. Önként jelentkeztünk őrségbe. Mindenki a fogoly mellett akart maradni.

Álmunkban is láttuk, ahogy hátára kötözött kézzel ott hever közöttünk. Ha felkel — utána léptek volna az alvók is.

De Jefra Sund nem gondolt szökésre. Derűsen lépkedett kurta, kövér lábain közöttünk. Alig szólt valamit.

Csak este meg reggel kérte, hogy oldozzuk meg a kezét. Imádkozni akart.

Nem engedtük.

Semmit sem engedtünk neki. Csak evéskor vettük le róla néhány percre a bilincset, azt is a kapitány parancsára. Szükségkor már nem. Úgy vizelt, szétvetett lábakkal, mint valami tehén.

Körülálltunk és néztük. Magam sem tudom, miért. Nem féltünk, hogy megszökik. De néznünk kellett. Az arcát, amit oly sokszor láttunk az újságban.

És amikor imádkozott, szorosan körünkbe zárva: a hangját hallgattuk, a rikácsoló Miszter Pávián-hangját a rádióból. Mert mindig hangosan imádkozott, hosszú, furcsa imákat. Vezérnek nevezte az istenét, ezt megértettük. Mást nemigen. Versben imádkozott.

Ütöttük is. Ha a kapitány nem nézett oda: a válla közt vertük puskatussal, kövér farát rugdostuk.

Nem szólt, csak mosolygott. Mintha nem érezné az ütéseket, keresztülnézett rajtunk. De nem hagytuk abba. S ahogy mentünk, közrefogva őt, az arcát

bámultuk. A vastag arcát, nyomott homlokát, tömpe orrát. Csak mentünk és néztük.

— Jönnek! — szólalt meg Berto izgatottan. — Most jönnek érte.

A Főhadiszállás villája felöl hárman közeledtek: a kapitány, egy ismeretlen civilruhás és egy amerikai ezredes.

Meredten tisztelegtünk.

— Nyisd ki! — intett felém a kapitány.

Bertóra néztem: jóságos, barna arcán állati kíváncsiság. Aztán az ajtóhoz léptem.

A barakból csípős vizeletszag csapott felénk. Azelőtt kecskéket tartottak itt. De már régen elvitték a kecskéket.

— Ön Jefra Sund? — kérdezte a civilruhás.

Nevetnem kellett. Ugyanolyan félszegen beszélt, mint az Óriáserdőben a kapitány.

Jefra Sund szótlanul meghajolt. Már alig volt emberi formája. A fekete ing rojtokra rohadt a testén. Arcát, kezét szürke vakolatként lepte a kosz. Mosolygott.

Én és Berto kísértük a főhadiszállásra. Ahogy beléptünk a villa kapuján, a félhomályban is láttam: Berto térdével hatalmasat rugott a bordái közé.

Jefra Sund megtántorodott. De nem szólt semmit.

Furcsa kihallgatás volt ez nagyon. Leeresztett puskával álltunk hátul, a zárt ajtó előtt: Berto és én. Csak a hátát láttuk, asszonyosan telt csípőjét, fehér bőrén a fekete rongyok közt a fekete szőrzetet. De jól hallottuk a hangját.

Mert most már beszélt. Többet, mint az asztalnál ülők együttvéve. Pedig azok öten voltak. Az érsek is ott ült. Koerner ezredes, a kémelhárító főnöke is. És én akkor láttam először a Tábornokot, a Független Hadsereg főparancsnokát.

Egyikük sem nézett rá. Az asztalra bámultak, maguk elé, sápadtan. Mintha ők szégyenkeztek volna.

Hallottam a kérdéseket. Sorra vették a tetteit: mit csinált mióta Olaszországba jött. Fejére olvasták a vádakat: mindazt, amit két éven át mondott a rádióban, naponta, este kilenckor a hírek után.

Jefra Sund nem tagadott semmit. Olykor még segített is: bővítette tetteit, pótolta, ha kifelejtettek valamit.

Az érseket ekkor hagyta el a béketűrés.

— Hagyja abba! — kiabált sötétvörösen. — Azonnal hagyja abba! Hát minden emberi érzés kiveszett Önből? A bírái előtt áll.

Jefra Sund szelíd határozottsággal emelte fel a kezét.

— Megbocsásson excellenciád, ha ellentmondok. Az én bíráim Önök nem lehetnek.

— Pap vagyok! — ütött mellére az érsek. — Isten szolgája, olasz pap. Bírája vagyok! Isten és Olaszország nevében vádolom.

— Ha szabad megjegyeznem excellenciád, ezek közhelyek. És velem Isten nem olasz szolgái szájával beszél. Én...

— Ne komádiázzék, nincs értelme. — Koerner ezredes hangja hideg volt, mint a kés. — A jelenéseit már elmondta a rádióban. Vége a színháznak, Mr. Sund.

Mióta elfogtuk, ott a tó partján: most először nem mosolygott. Vastag szája megkeményedett.

— Én nem komédiázom. És most is csak azt mondhatom, amit akkor: rajtam keresztül a Vezér beszélt.

— A Ducéra gondol talán? Mert őt a lábánál fogva akasztották fel.

— Ki beszél a Ducéról? — s rájuk mosolygott, mintha gyermekeknek magyarázna. — A Duce szolga volt csak, hű szolga, mint én. *Róla* beszélek, az Egi Vezérről, aki megparancsolta, hogy Olaszországba jöjjek, s aki az én számmal szólt.

— Azt is Ő parancsolta, hogy árulja el a hazáját? — az érsek lucskosra izzadt szent haragjában.

— Kissé idejétmúlt dolgokat méltóztatik említeni — Jefra Sund derűs nyugalommal beszélt. — Hol az én hazám? Mi az én hazám? Az én hazám itt van és mindenütt van. Az én hazám most kezdődik és Negyedik Birodalomnak fogják azt nevezni. Ami eddig történt, kezdet volt csupán; és én lelkeket ápoltam és lelkeket termékenyítettem meg. Mert nem lesz többé sem Olaszország, sem Amerika, csak a Vezér és az ő birodalma...

Az érsek nézte, mint hívő az Antikrisztust. Koerner ezredes a száját rágta. De most megszólalt a Tábornok.

— Ez mind nagyon szép, Mr. Sund. Különben is volt szerencsém olvasni a verseit. Most azonban másról van szó: Ön törvényszék előtt áll, a rendszernek, melyet szolgált, vége. És Ön számadással tartozik: nem a Forel-díjas költő, nem a Negyedik Birodalom prófétája, hanem a Duce rádióbemondója.

— Kérem, kérem — Jefra Sund előzékenyen meghajolt. — Természetesen rendelkezésükre állok. Szabadjon megjegyeznem azonban: a rendszernek, amit szolgáltam, nincs vége. Lehet, hogy itt, vagy bárhol másutt, most átmenetileg új államforma következik. De ez nem lényeges. A lelkek készek a Negyedik Birodalom befogadására. És boldog vagyok — habár különösebben sosem vágytam mártíromságra —, hogy az új korszaknak szerény előfutára lehettem. Hogy nem éltem hiába, s szerény számmal a Vezér szavát mondhattam.

— A tizenhétévesek sorozásáról? A földek felégetéséről? A gázkamrákról? A deportálásokról, kínzásokról, kivégzésekről? Ezek is közhelyek, ugye Mr. Sund? Idejétmúlt dolgok? Persze, Önnek ehhez személyszerint alig volt köze, ugyebár? Nem ebben testesült meg a Negyedik Birodalom, igaz?

— Tévedni tetszik — Jefra Sund egyszerre hideg lett, fagyosan merev — ebben testesült meg. Fel kellett égetni az ingoványt, hogy földje legyen az igaz vetésnek.

— A lelkekben, az emberek lelkében, ugye így mondta? Forduljon meg hát, és nézzen annak a kettőnek a lelkébe.

Ott álltunk keresztbevetett puskákkal az ajtó előtt. Nem tudom, mi ült az én arcomon: de Berto fekete bőre megfeszült, ajka felhúzódott, fogsora elővicsorgott.

Jefra Sund szelíden tekintett ránk.

— Imádkozni fogok értük. Könyörgök majd a Vezérhez, aki meghagyta: ne ítéld meg uráról a szolgát.

— Ez a fekete disznó Krisztusnak képzeli magát — morogta az ezredes.

Az érsek keresztet vetett, a breviáriumát lapozta.

Aztán tanácskozni kezdtek. Visszakísértük a barakkba Jefra Sundot.

Biztosra vettem, hogy halálra ítélik. Hirtelen arra gondoltam, amire a háború idején soha: szeretnék a kivégzőosztagba kerülni.

De nem ítélték halálra. Később tudtam meg: a Tábornok akarata volt, ami következett. Az érsek és Koerner ezredes ellenezte.

Másnap csukott katonai autó kanyarodott a barakk elé. A sofőr nem árulta el a parancsot: csak mutatta, hogy nekünk is fel kell szállnunk.

Jefra Sund nem ellenkezett. Még csak meg sem kérdezte, hová viszik. Iszonyú szaga volt már: önkéntelenül hátrább léptünk mellőle. A szeme tisztán csillogott. Elnézett felettünk messzire.

Elindultunk. Vagy száz méterrel mögöttünk két riadóautó következett, tábori csendőrökkel.

Akkor hirtelen nem értettem, mi szükség erre. Hisz nem mentünk messzire. A város főterén álltunk meg. A középen, kerítés mögött, dobogó magaslott. Hajdanában, még a háború előtt a pénzügyőrzenekar játszott itt délutánonként. Indulót, keringőket.

És csak később vettem észre a dobogó tetején a ketrecet. Szabályos, vadállatok számára készült köralakú ketrec volt, a napfényben szurokfeketén izzó vasrácsokkal, csapóajtóval. Nem tudom, honnan kerítették elő.

És a ketrecen hatalmas tábla fehér alapon szögletes fekete betűk: „Jefra Sund vagyok, Forel-díjas költő, fasiszta rádióbemondó. Elárultam a hazámat, meggyaláztam Olaszországot."

Jefra Sund szelíden megcsóválta a fejét. Aztán önként lépett a rácsok közé.

És megint ott álltunk Bertóval az izzó nap alatt. De most nem járkáltunk — csak álltunk cövekelt lábbal, egyenesen.

Akkor tüntek fel az első emberek.

Az üres ketrec a dobogón még nem keltett feltűnést. Az érkezésünkre se figyeltek fel. Délre járt, kevesen haladtak erre. Meleg volt nagyon.

De most egyre többen jöttek körénk. Uccagyerekek légyraja vitte a hírt — asszonyok érkeztek, előbb öregek a szomszéd templomból, később fiatalok is. És egyre több férfi.

Az előbb még az árnyékunkkal álltunk a napsütésben — most, akár a földből nőtt volna elő, vastag gyűrű szorította a dobogót.

A lábunknál mintha tenger mosná a gátat: a feliratot olvasták, egymásnak magyarázták, mutogattak. És jöttek, egyre csak jöttek. A tér szélén, a távoli fák alatt már nem láttuk a tábori csendőrök autóit.

Jefra Sund keresztbefont karokkal, egyenes állt a ketrecben. Már csak szőr és szakáll takarta, feketegyapjas, ragadós teste körül nagy, zöld legyek dongtak. Lila ajkán mosolygás. Felemelte a kezét:

— Engedjétek hozzám jőni... — csak ennyit hallottunk. Kitárt karral hívta magához a tömeget.

Mintha ez lett volna a jel: odalenn a tér sikoltozni kezdett. Asszonyok hangja:

— Szűzanyám, a Sátán!

— Mária segíts!

— Nézzétek, patája van!

De aztán már csak zúgás hallatszott, káromkodás. És ekkor kezdtek hullani az első kövek.

Először elhibázták: a ketrec lebegett a forró napsütésben. Aztán kopogni kezdett a vasrács, mintha kalapálnák.

Jefra Sund halkan felnyögött. Vályogszürke halántékából keskeny vércsík bujt elő. De két karja ölelésben maradt:

— Engedjétek hozzám jőni...

Odalent egyre szűkebbre zárult a fekete gyűrű. Arcok cikáztak a lábam

előtt, egyet se tudtam megjegyezni. Felbukkantak, alámerültek, mások bukkantak fel. De hallottam a hangokat:

— A folyóba vele...

— Kapaszkodj fel, nagyfülű!

— Ezzel a kezemmel fogom a nyakát —

— Fejjel lefelé kell felakasztani!

Berto reszketett. Intettem, hogy vegye le a puskáját. Már kezdtek felkapaszkodni a dobogóra. Csak ketten voltunk.

— Vissza! — kiáltottam. — A Tábornok parancsolja így: vissza!

Nem hallották, nem akarták hallani. Félrelöktek bennünket. Reszketni kezdtem.

De mielőtt a ketrechez fértek volna, szirénázva vágott utat a tömegben a két riadóautó.

A fekete gyűrű megpattant, széttöredezett. A tábori csendőrök tisztára söpörték a dobogót. Aztán egy tiszt alakja magaslott a vibráló levegőben.

— A Tábornok parancsa: senki sem nyúlhat a fogolyhoz, senki se léphet a dobogóra. De aki akar, itt maradhat a téren.

Odalent magasra csaptak a hangok, megfojtották a tiszt szavát:

— Felperzselték a házam!

— Két fiamat hajtották el! Hatvanéves vagyok.

— A temetőt is feldúlták, Annamária keresztjét...

— A lábam, a jobbik lábam hová lett?

Mögöttem Jefra Sund égre emelte karjait. A hangja könyörgött:

— Bocsáss meg nékik, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek...

Aztán halkulni kezdtek a hangok. És megint a tiszt beszélt.

— Senki se nyúlhat a fogolyhoz. De aki akar, itt maradhat.

Aztán minthacsak álmodtam volna. Ott álltunk Bertóval a dobogón. Felettünk a nap, mintha a vállunkon ülne. S lent, szorosan ölelve a dobogót, ott feszült a tömeg. És jöttek, egyre csak jöttek.

Mögöttünk, a ketrec izzó rácsai közt nagy, zöld legyek dongtak, s az istállói bűzben Jefra Sund imádkozott. Feje felett szinte megolvadtak a fekete betűk: „Jefra Sund vagyok, Forel-díjas költő, fasiszta rádióbemondó. Elárultam a hazámat, meggyaláztam Olaszországot."

Nem éreztem fáradtságot, csak meleg volt nagyon. Az órámat néztem, csodálkoztam: egy, félkettő, kettő. Hisz én percenként néztem.

Lent a téren már olyan sokan voltak, hogy a távoli fákat se láttam. És egyre többen lettek. Álltak, csak álltak egymáshoz tapadva a tűző napon. Nem éreztem a szemüket: a ketrecet nézték, a legyeket, és Jefra Sundot, ahogy térdenállva imádkozott.

Csönd volt, olyan csönd, hogy jól hallottam Berto lélekzetét.

Jefra Sund abbahagyta az imát. A ketrec széléhez lépett, derűs mosollyal nézett szembe a tömeggel. Tisztán csengett a hangja.

— Imádkoztam értetek. Imádkoztam, hogy nyíljék meg lelketek az igazságnak.

Szünetet tartott — tán várt valamire. De a tömeg hallgatott, még a gyerekek is. Csak néztek, fel a ketrecre.

És mintha a csend szorítaná a mellkasát: Jefra Sund megroskadt álltában és elhallgatott. Keresztbevetett lábakkal ült le.

Kint a tér szélén még egyre jöttek. De a dobogó körül semmi sem mozdult.

Görcsösen az órámra néztem: fél három. A hőség ott guggolt a vállunkon. És odalent az emberek némán néztek.

— Miért nem szóltok? — kiáltott fel hirtelen Jefra Sund. — Miért nem beszéltek? Hisz értetek halok meg!

Semmi, csak a néma fekete gyűrű és a szemek.

— Nem hiszitek? Nem hiszitek, hogy minden értetek volt?

Keményen, rezdülés nélkül szegeződtek rá a szemek.

Jefra Sund a ketrec falához ugrott, megmarkolta a rácsokat.

— A házatokat siratjátok? A fiatokat? A lábatokat? Ezzel gondoltok csak, ostobák?

Csend és szemek.

— Vagy a szabadság fájt nektek? — felfelé bökött, oda, ahol a felíratot sejtette. — Ezt hiszitek? Hogy vége mindennek, mert felakasztottátok a Ducét? És ha újra kezdődik, mit mondtok majd a Vezérnek?

De erre is csak a szemek feleltek.

Ekkor Jefra Sund hátat fordított a tömegnek. De a másik oldalról is szembenéztek vele.

Így állt egy percig, aztán leesett a földre. Mászni kezdett, sarkot keresett, ahol meghúzhatná magát. De a ketrecnek nem volt sarka. Az árnyékába sem takarózhatott.

Arcraborult, a ketrec szennyes fenekéhez tapadt. De ott valami nagyon csunyát láthatott, mert felugrott kiabálva:

— Ne nézzetek... szúr, nyársal... ne nézzetek...!

A térre már nem fért be több ember. És mindnyájan őt nézték.

Jefra Sund sebzett állatként forgott a sarkán. Aztán újra leesett és ütemesen verni kezdte fejével a ketrec fenekét.

— Égek! — hörögte — A szemeitek... ne nézzetek...

Fejéből ömlött a vér. Nem tudtam, mit kell most csinálnom.

Amikor azonban a csuklóját kezdte harapni, integettem a csendőrökért. Az utolsó pillanatban érkeztek. Már nagyon vérzett.

A rabszállító a dobogó elé fúrta magát. A csendőrök felsorakoztak.

De Jefra Sund erős volt. Alig ért ki a ketrecből, vállával széttaszigált bennünket, a dobogó szélére futott és fejjel előre vetette magát.

— Jefra Sund vagyok, Forel-díjas..." — ennyit hallottunk még.

Mire odaértünk: félrebicsaklott fejjel hevert a porban, szemén bádogos napsugár. Ott álltunk és néztük. Nagy, zöld legyek dongták körül.

Reményi Béla versei

Valami új

Nem mondanak már nekem újat
sem a madarak, sem a fák,
sem a karok, amikbe bújjak —
minden csak ismétli magát.

A dolgok örök reménysége,
amitől múlt lesz a jelen,
is ugyanaz. Megyek elébe —
de már lassítok léptemen.

S ez mégis csak valami új itt,
ez a fékezett ölelés,
hogy ami él, nevemen szólít,
hogy ami hal, szívébe vés.

Hogy az idő, ha meg nem áll is,
fölbomlik mozzanataira —
röptét töprengi a madár is,
levelét tünődi a fa.

S a szerelem ölelő ága,
a kar, a láb, a száj, a szem
pillantásomtól kap virágra,
mellyel termékennyé teszem.

Így költözik únt részletekbe
a mindig izgalmas egész,
s ettől lesz e világi szemle
mindig új és Belőle rész:

aki teremti: én, te, ő, mi —
ki lelkét leheli bele,
ki a parányt feszíti nőni:
énje, értelme, istene...!

Akár e vers: a szó a régi,
de új a kedv, melytől kigyúl.
Új-s-új kezdésben végigégni
az anyag szerelmét: az Új!

És ha nem mond már semmi újat
a világ — hát mondok én neki.
Hogy szeretni szeretve tanuljak
és teremtve teremteni.

Vázlat a megfoghatatlanról

Vetkőzzetek csak nyarak, nappalok,
hulljon le rólatok a kozmetika.
Én már olyan igénytelen vagyok,
az kell nekem csak tőletek, amit a
víz ad a levegőnek párologva
— nem csobbanás, nem hullám, hab, tükör —
az elszabadult lélek, mely vacog, ha
levedli tündér burkait, s kitör
szerelmes-csalfa vegyületeiből.

Dobják el a lombjaikat a fák,
s az emberek a zsír-, a húsruhát,
hadd legyen mind az idő hordaléka,
ami rabulejt, ami felcsigáz.
Nekem a maradandó kell, nekem elég a
ragozatlan gyök, a gén, a törzs, a váz...
Ami marad, ha a sok csillogás,
színek kelméje, illatok piperéje
mögött, mint pír mögött a láz
testetlenül lobog. — Oh élet Éje!

A vágynélküli és emléktelen,
a készülődő még jeltelen Jelen —
őt adjátok ti elemek nekem,
amit lehunyt szem sírjába csukva lát:
a rajzolhatatlanul sötét magát.
S akkor kezdődik majd minden elölről,
mert ez a forradalmak genézise.
S mit bánom én, hogy csontomig felőről,
ami nélkül nincs élni-halni se.

Karay Lajos

Bujócska

Nyomon követtem valakit,
mert fájt, hogy egyedül vagyok.
Nem is sejtettem, hol lakik,
s míg félrenéztem, otthagyott.

Futnék utána. De hova?
Közel lehet; tán el se ment:
elbújt az este homloka
mögé, s most ő a kerti csend,

vagy épp e falba bújt; talán
e kút vizében ő a fény;
a főtér esti zsivaján
tán ő hív; — honnan sejteném,

mi rejti: kő-e vagy varázs?
Társát nyomozva így mered
száz cinkos árny és hallgatás
mögé bujócskás kisgyerek

s vár és kutat, mint én, aki
lesem, hogy léggé-vált csodám
elémbe lép az utcai
fények fölvillanó során,

s magához von, szoros-közel,
hogy öle, mint az anya-öl,
védelmezőn bújtasson el
pár percre, önmagam elől.

Bokros János versei

Anyám

Te belvárosi pesti asszony,
aki rohansz csak úntalan,
mert gondosan ápolt kezednek
naphosszat annyi dolga van:

ruhát vasalni, főzni, varrni
ha rossz a kabáton a gomb,
húsért, kenyérért sorbaállni...
Bizony egyik se könnyű gond!

De... aki azért ünnepnapon
sohasem ébredsz nyolc előtt,
s ha van pénzed, hát eltüntethetsz
magadról szeplőt és redőt,

és aki azért minden héten
belépsz a színház ajtaján,
Te pesti asszony nézd meg egyszer,
mit dolgozik az én anyám!

Te nézd meg egyszer, én tudom már,
tudom, hogy sápadt hajnalok
látják őt menni, amikor még
ezernyi csillag fenn ragyog,

látják őt menni jóapámmal,
tavasz legyen, vagy nyár legyen,
oda, ahol a búza mellett
verejtékcsepp és gond terem.

Vasalni? Varrni? Késő este,
úgy mellékesen végzi el
mindazt, amit te itt egész nap,
reggeltől estélig teszel.

S ha egyszer ő is Pestre jön majd,
s mint ismerős, tekint feléd,
öleld meg őt, Te pesti asszony,
és szorítsd meg kérges kezét!

Nyári dal

Amíg deleléskor, a hűs fa alatt
tovalibben a szélben a szalmakalap,
s miután utolérte a szűkszavú pásztor,
iszik egyet a tölgyfavödör-karimából,

amíg tele beggyel amott a mezőn
kelepelget a gólya a boglyatetőn,
miközben a rét fele, nyugtalanul
szimatolva-fülelve, megugrik a nyúl,

amíg belebámul a vércse a napba,
amíg hazatér batyújával a hangya,
emitt meg a nyafka kakukgyerekek
közül egyik a fészek alatt tekereg,

amíg csuda fényes a kék csali-ég,
amíg csupa szín, csupa hang a vidék,
s amíg te, barátom, a gyepre heversz,
én gondolok egyet — s kész'van e vers!

Morvay Gyula

A vidrabőr kucsmás ember

Az igaz: két kezében két bot volt és ha nincs az a két bot, nyolcvanegy esztendős lábai a földre roskadnak, mind a kettő, mivel egyikre is, másikra is rámutatott, hogy „ez is és ez is meggyengült ebben a sok dombjárásban." — És a házsoron túl elterülő szőlős és gyümölcsös dombokra mutatott, melyeket selymes zöld gyep fedett. A domboldal fölött unatkozó felhők hömpölyögtek, mint valami fehér hóhegyek. Elől is volt egy domb, de arra nem mutatott, azt mondta, az szóra sem érdemes: kukoricával bevetett domb az, melyet az esők vize megszegdelt, nem úgy mint azt a másikat, ahol édesillatú a széna és a sarjú, ha megkaszálják a cirmos almákat termő fák alatt a füvet.

Széparcú ember volt, minden foga megvolt. Nem sárga kukoricaszemek voltak szájában, de olyan időtől megfogott-színű, komoly csontok voltak: erősek, keményen állók, harsogó rágásra mindig készen. Bajusza pedig lenyaklott, hiszen meddig pörge a bajusz, egek, meddig? Nemsokáig. Nemsokára a harmat rárakódik arra a bajuszra, borital áztatja kemény szálát, tehát lenyaklik, asszony elborzolja, selyem ujjával elfésüli, aztán két világégésben az ijedelemtől meg is szürkült egy kicsit hajával együtt. Szeme tiszta volt, mint az augusztusi reggel, amikor a fecskék már menni készülnek, még nem volt rajta az a homály, amely hajnali holdfényen önti el a tájat, és nemsokára lecsukódik a szem, nem, tiszta volt a szem.

A partoldalnak vetette hátát, melyre zuhatagként ömlött a folyondár: vadszőlő és kúszónövények, csavarodók, közöttük illatos virágok. A fehérgyűrű édes illata szállt ki a sűrűből.

Nyakában kis zacskó lógott. Megkérdeztem, mi van benne?

— Dohány. Onnan tömöm már a pipámat, közelebb esik a számhoz. Mivel én még szívok, holott ha már leteszem a pipámat, akkor én már az életemet is letettem. Erőmet bírom én még, csakhát lábaim le akarnak roskadni, de kifogok rajtuk ezzel a két bottal. Amúgy semmi bajom: minden fogam megvan, ehetek én bármit, két háborút végigszolgáltam, kutya bajom se volt, mivel mind a kettőből — hazaszöktem. Én ugyan nem öldököltem. Nézze ezt a vidrabőr kucsmámat ebben a melegben! Már én csak ezt az egyet hordom: tél, nyár, ősz, — egy a kucsma. Nekem már igazán mindegy, mi van rajtam, életem elszáll maholnap, pedig nem fogom sajnálni, mivel — nézzen meg éngemet — maga előtt látja a boldog embert.

— Ezt a sarjúillatot sohasem felejthetem el, ilyen időben voltam szerelmes. Minden földredőlt almafa alatt, ott a domboldalon, csókolóztam, ősszel kishordóba illatos muskotály bort szüreteltem a lányoknak, menyecskéknek. Feleségemet nyaratszaka kivittem az öreg pincéhez, melyet még öregapám épített: tudja, a paticsfalúhoz, melynek zárját úgy szerkesztettem meg, hogy azt senki emberfia ki nem nyíthatta. Lent a földben öreg borok értek, nem bántottam őket, mivel már huszadszor is lefejtettem őket, ilyenkor kis ibrikben pecsétviaszt olvasztottam, és lepecsételtem a dugót. Tizenöt esztendő után nyitottam ki. Egyiket az első világháború után, a másikat unokám születésekor, egyet a második háború után. Pörköltet készítettem, borral meglocsolva, mindig illatban, harmatban jártam, mióta eszemet tudom, mindig ezt a gyönyörűséges vidéket láttam. No, nézzen csak körül, ugye, hogy szívvidámító? Vén gyümölcsfák a domboldalon, feljebb szőlők, szőlők, meggyfák, melyekből bölcsőket faragtunk havas teleken, amikor nem lehetett kimozdulni. Olykor farkasok üvöltöttek a völgyben. Vidrákra vadásztam. Ez a süveg kezem munkája: nem lehet ezt a bőrt elszaggatni, nekem pedig ilyen kell. Velem jön a sírba. És nem is mondtam, hogy feleségemet mennyire szerettem, de meghalt, hiába, elment. Darab idő múlva meg akartam házasodni, de — nem engedett. Akármerre néztem: őt láttam. Reggel a virágos csészét nekem töltötte meg, délben levest ha mertem, eszembe jutott, hogy a kedvemért nagyon kevés cseresznyepaprikát — de csak csipetnyit! — és nemes sáfrányt tett a levesbe. Este hímezett, egy darabka most is ott áll a tükör mellett, még a tű is benne van. Mondok, ha másik asszonyt hozok a házhoz, mindez eltűnik. Mert eljött hozzám egy asszony, leültettem, mondok, no, nézz körül, Teca, ez az én házam, innen ment el a feleségem. No, nézz körül, meg tudnál-e szokni mellettem? Hogy meg. Jó, jó, gondoltam, csak azért mondod, Teca, mivel van három hold földem, fél hold szőlőm. Többször is eljött, de énbennem ágaskodott a sok emlék. Nem, nem lehet megbolygatni semmit. Látja. Első feleségem nem engedett megházasodni, annyira bennem volt a szerelem, pedig kutya egy ember voltam: szerettem az asszonyokat, leányokat. Hiába.

— Az első háború után nagyon egyedül maradtam: sok vélem koros pajtásom ottmaradt Galiciában, mások Gradiskánál, négyen a pinszki mocsarakba fulladtak. Nagyon rosszul éreztem magamat, mivel lesúnyva hordtam fejemet — akkor. Én — hazaszöktem az első háborúból. Itt bújkáltam a hegyek között, a pincékben, padlásokon, feleségem, meg a gyerekek hordtak enni. Nem akartam öldökölni, no, hiába. Nékem a lovaim szelídek voltak, tehenem hozzám dörgölődzött, és reggel a galambházból lesurrogtak a galambok, vállamra szálltak, kutyám pedig hanyattfordult előttem. Amihez nyúltam, az szép szelíd volt. Virágok között jártam, kalászokat fogdostam, hogy érettek-e már, a szőlőszemeket faggattam, hogy mennyi bennük a nedű, földre csüngő almafaágakat támogattam fel dorongokkal, a zsombékon sarjadó fűszálakat nem tiportam le, a menyecskék mellét úgy simogattam, mint a nyári cirmos almákat. Hazaszöktem az első háborúból, nem nézhettem az égő falukat. Nem nézhettem a holttesteket. Elhánytam magamat.

— Hatvanöt esztendős voltam, amikor a második háborúba léptem, de abból is hazajöttem. Én mondok — nem. — Azért nem, mivel én a német ellen voltam, most meg azt láttam, hogy nem a német ellen harcolunk, hanem a német elzavart minket az oroszok ellen. Gyerekek, mondtam a legényeknek, azt nézzétek, hogy — haza. Dehát gyorsan kivitték őket, mindenki szavalt, hogy így, úgy. Először is beugrasztottak, másodszor is beugrasztottak minket. Nem, harmadszor nem lehetne. Most már csak akkor kellene elmenni,

ha valaki ezeket a kék ködben úszó dombokat, azokat a nehéz nyári almákkal megrakott fákat, meg az asszonyokat akarnák elsikkasztani, mert akkor a hazaszeretet mindenkit talpára állítana.

— Azt nézi, milyen a csizmám? Furcsa, ugye. Két pár csizmám van: egyiket kívülről hasítottam fel, hogy csak bele kelljen dugnom a lábamat, a másik párt a belső oldalon hasítottam végig, hátha a belső oldalról könnyebb beledugnom lábamat. Nem tudnám megmondani, melyik a célirányosabb. Igen, kivertem kapcsokkal, ráérek, befűzöm magamnak a hasított csizmaszárat. — Hol is hagytam abba? Ja, a demográciánál. Jött a demográcia, más világ lett ez, azt elmondhatom. Sokan néztünk, kérdezősködtünk, csodálkoztunk, és aki ebben a vén faluban van, bizony majdnem mindenki sajnálta a földjét beadni, hogyhát mi lesz, hogyhát hogyan lesz a közösben, de aztán kiljebb is kérdezősködtünk, ahol már beadták a földet, meg is néztük máshol a közöst, aztán addig addig forgattuk, hogy adó se lesz, jobb lesz a termés, mivel lesznek gépek. Azt mondtam, nem lehet, hogy rosszabb lehessen. Nem lehet. Engemet kérdeztek, mivel nyolcvanegy esztendős vagyok én, elvtárs.

— Azzal küldtem el őket, hogy írjanak alá, én is aláírok. Várták. Aláírtam. Erre a fél falu aláírt. Aztán szidtak, hogy becsaptam őket, de azt mondtam nekik: kapáltatok annyit, mint azelőtt? gyomláltatok annyit, mint azelőtt? kaszáltatok, etettétek az állatokat? most is hajnalban mentetek munkába? egyeltetek, töltöttetek, siettetek a hordással, csépléssel? — igen? Akorr nincs baj, mivel akkor nem lehet baj. De hogy így, úgy. Járandóság, pénz, az elnöknek több van, pedig nem dolgozik, a másik se dolgozik, mégis annyit kap, mint ők. Kérdem: kap, vagy kapott? Hogy — kap. Így más: kap. Az majd akkor lesz, de nem biztos, hogy akkor kap. Várjátok ki a végét. A demográcia igazságot hozott. Nem hozhatta a régi igazságtalanságot, mivel akkor nem lenne demográcia.

— Nyúztak engem. Jöttek, harapdálták a fülemet, rágták a husomat, azt mondtam nekik: már csipkésre rágtátok a fülemet, olyan, mint a káposzta levele. Látja ott fenn a dombtetőn azt a nagy épületet? Az az új istálló. Kimentem, láttam, hogyan méri ki a mérnök, hogyan építik, födik, ellátják mindennel. Mondom az embereknek: hogyanhogy most nem mentek be a városba? Hogy minek járkálnának a városba? — Mondom: azelőtt a bankkal, ügyvéddel, árveréssel viaskodtatok. Hogyanhogy most nincs meg ez a viaskodás? erre feleljetek! hallgattak. Nem firtattam én, hogy feleljenek. Mikor a dombtetőn elkezdték építeni a víztornyot, akkor — megfordult bennem minden. A völgyből motor felnyomja a toronyba a vizet, és a domb tetején, képzelje el, a domb legtetején — víztoronyból vízvezeték van az állatoknak. Piros tégla, pala, kő, száraz gerendák, gyalult, festett faanyag, már minden, ami dukál oda.

— Még mondhatnám magának az életemet, de nem lehet, sietek. Annyi minden történt énvelem, hogy valaki győzné hallgatni, nem még írni. Most pedig felsietek az istállóhoz, a mérnökkel akarok beszélni, magával a mérnökkel. Viszek neki valamit. Láttam, hogy minden zsinórban van ott, minden egyenes, szép, no — elég az hozzá, láttam a mérnököt: ült egy kövön, töprengett, és azt mondja, hogy a fa, a fa a kevés, de nem baj, azt mondja. Így, úgy — aztán ezzel is, azzal is pótoltak sok mindent. Tetszett nekem a dolog. No aztán két éjjel nem aludtam, gondoltam egyet: felmegyek. Most oda indulok, és ebben az üvegben viszek valamit. Tízesztendőkig figyeltem, olvastam, szerettem fáimat, majdhogy nem beszélgettem hozzájuk. Addig, addig, amíg rá nem jöttem, hogy valamitől — ettől a szertől — az én fáim sebesen nőttek, vastagodtak. Beoltottam őket,

inekciót töltöttem beléjük. Ferdén le kifúrtam a fát, beletöltöttem ezt a folyadékot, aztán visszadugaszoltam a lyukat, s figyeltem: gyorsabban nől-e?

— Gyorsabban növekedett. Másoknak nem tűnt fel, mivel senkinek se szóltam, hogy mit csinálok. Egyikmásik fám gyorsabban, másik lassabban növekedett. Aztán megint és megint kipróbáltam a szert. Kinek tűnt volna fel, hogy a szőlőben, a mesgyén az én fáim gyorsan nőttek? Senkinek. — Azért viszem ezt az üveget a mérnöknek, hogy próbálja ki: neki elmondom, mit, hogyan csináltam. A népeknek meg azt mondtam: „Amióta azt mondtam nektek, hogy a dombtetőn az istállóban különb helye lesz a jószágnak, mint volt a ti pókhálós, sötét és feketekormos gerendás istállótokban, azóta nem jöttök hozzám. De ne is gyertek panasszal, mert mi panaszotok lehet? Semmi." Nem jönnek hozzám: megbékéltek, dolguk van, teszik a dolgukat, én meg, ezzel az üveggel sietek fel a dombtetőre, de nehezen, nagyon nehezen megy. Gondolnivaló, hogy ezzel a két bottal is nehéz, mivel éppen 35 esztendeje nem jártam azon a dombtetőn. Jó ideje. — Gondolja, úgye, hogy nem fog kinevetni a mérnök engemet? Akkor jó. Mindenfélét gondol az ember, tervez, kutat. Hát én is. Maholnap fejemre teszik — mármint a koporsóban — ezt a vidrabőr kucsmát, amit én már meg se igazíthatok majd. Lesz, ahogyan lesz a fejemen, szememen, én már hozzá nem nyúlhatok, de addig is, felgyalogolok a dombra. Utoljára, ez is tudnivaló, mivel 81 esztendőből nem futja a futkározásra fel a hegyre. Viszem a fanövesztő szert.... Attól félek legjobban, hogy kinevet a mérnök úr. Nem? Gondoltam rá — négyszemközt mondom el neki, mi, hogyan, de felmegyek a dombra, pedig meredek, dehát — utoljára teszem ezt az utat...

Szeme, szája barátságosan nevetett. Lóbőr iszákjában pedig a borosüveg mellett, amely száraz kóróizik-dugóval volt bedugaszolva — rizling volt ebben az üvegben —, ott lapult a másik üveg is. Benne a fanövesztő.

Jó darabon hallottam, amint öreg lába csuszórálkodik, amint mellkasa kovácsfújtatóként dolgozik, amint a dombtetőre, fel a magasba kaptatott.

Bernáth Elvira

Kertben

Kertjében áll a vak öreg,
szemén sötét üveg. Pipál.
Neki éj van, pedig a nap
köréje aranyport szitál.

Ezer virág veszi körül,
mily szörnyű, hogy egyet se lát.
Sarkantyút emel a vörös,
a sárga fényes trombitát.

A bolondos kerti pipacs
ernyőt kifordítva nyitott.
A furcsa divat, vagy színe
egy darazsat fellázított.

Rárohanva támadta meg,
mézes kelyhében szinte falt
s mikor elszállt a kis kalóz,
pántlikaként húzta a dalt.

Talán nem is lepkék, hanem
a pilleszárnyú jázminok
repültek fel s keringenek.
Az ág, min ültek, még inog.

Számra tolultak hirtelen
elfojtott virágos szavak.
Velük dicsérnélek világ,
hogy ha nem hallaná a vak.

Marconnay Tibor versei

Boldixum

(Főhr-szigetén)
Északi-tenger ciklusból

Reggel mentünk oda. S ma látom, mily csudás
Kotlós: — fatornya is mindig oly messze nézett.
Csibéi bús sírok... Azokon méh gyűjt mézet.
Templom, és temető, sírvirág... Semmi más?

Régóta dőlt kövön a fakuló rovás: —
Porlad, akit a vágy, nyomor, s Izland igézett...
Donoghatsz hantjaid gyarmatán bús enyészet:
Szívem, akár e rét: — győzelmes virulás!

Lázad az ösztönöm; — ököllé lesz a markom,
Érzem, elröppenő percemet fogva-tartom,
És úgy mint hajdanán, — mormolom eskümet:

Ameddig tehetem, — s majd mindinkább lehet, —
Szellemem, testem is edződik, s éber őrszem,
Azért, hogy a halál birodalmát legyőzzem!

Osvát Ernő portréja

Írásból, arcból is, — mi tudtuk — olvasol,
S ó nagy kibetűző, — rejtélyünk megszállottja,
Te voltál tavaszi, didergő lelkünk atyja,
Most, hogy nem lankad el kezemben, ró a toll,

S a szörnyű szerkezet még tovább zakatol,
Súlyait életed mindinkább átaggatja
Reám, nagy Olvasás öngyilkos, hős halottja,
Remete! Rémlik, hogy néz szemed, valahol?

Rámpillantsz, szigorú? Mindinkább, mint ki korhol?
Ássam el tollamat? Áldoztam már! Elég?
Roskadva igyak-e a legkísértőbb Borból?

Inkább hős kő legyek? Hiszen itt máglya ég!
De hiún intsz, amíg hiszem: óhajtod, Osvát, —
Véssem márványba zord, megszállott sorsunk Poklát!

Pálos Rozita versei

Pesti délután

Fonott fehér szalmakosarában
Alszik a gyermek az utcán
Olyan mint szempillák mögötti fény
Folyékony csillag áradása
Kozmikus árnyak szárnyai közt
Csörgőjét kövér kiskutya őrzi
Becsületből mert
Szívesebben tépne papucsot széjjel

Fekete fickó elejti szurtos üvegét
Olajos lőre loccsan a kőre
Vagyis
Szivárvány tarlón lépked a költő
Keresve a gyönyör kalászait
De
Posztó kabátos öregasszony lép a színekre
Talán őrült
Azsuros asztalfutó a sálja
Ellipszis alakú fogatlan szájüregéből
Csípás szavakat csorgat
Ó a Halál
Suttog egy mákvirág mintás
Krinolint ringató dáma
S kilépve útjából rohanni kezd
A villanyrendőr néki pirosat hiába villan
Mindegy
A kerekek alatt annyit sem érez
Mint cégtábla a szemközti házon
SÍRKŐ a Víg utca 2. szám alatt

Öt óra múlt
Gyönyörűen süt még a Nap

Ács a tetőn

Mint könnyekből párolt
asszonyi mosoly
tündököl a tájon
a megmosott fény.

Háztetőre az ács
föllépked újra.

Munkába mielőtt
fogna, pár zengő
ütéssel az égre
szögeli a szép,

vidám szivárványt.

Szelíd panasz

Láttam a Holdat a hegyről a mélybe lebukni
Hajnali hangok az útra kiültek
Lárma liánok lassan kikúsztak a házak sebein
Befonni a reggeli csönd angyalait

Hideg borzolja bőröm
Szélzarándok cirógatja szemhéjaim lázát
Virrasztás fáradt foglya vagyok

Hol van a tegnapi alkony
Hallali ajkára csókolt diadém
A boldogság időtlenítő fészke
A szerelem csillag ingoványa

Elvittél magaddal mindent

Csordás János

Mindig reméltem

Mindig reméltem
álmaim fölé ívelt homorú boltozatot,
kinyúló kezembe egy másikat,
ki velem békében kezetfog.
Anyámnak kis polcot, lekvárral megrakottat,
élvezze csendjét a ráboruló alkonyatnak,
Irénnek kirándulást, békés vacsorát,
mit nem neki kell főzni,
s egy langyos nyári kertben
másnapi dolgainkat megbeszélni
egymás kezére hajolva,
akik már végképp megbékülnek,
s úgy ülni ott, oly boldogan,
hogy már irigyelnek
a csillagok is,

s egy közénk ül sápadt, nyárvégi fénnyel,
a cigány húzza, s a szíve tele lesz reménnyel
neki is, hogy háború nem lesz többet a Földön,
s a hernyótalp több halált már nem dörömböl;

s úgy ballagunk haza a csillagporos nyárestében,
hogy egy óceán ring bennünk égi kékkel...

Varga Imre

Nausea magna

Úgy vélekedett, a kéregetésnél egy utálatosabb dolog létezik, az ajtó. Fogcsikorgató gyűlölet lepte el mindig az ajtók előtt. Persze, a kopogtatást, a nyitásra várakozás feszült perceit nem szenvedhette, azt a megaláztatást: vajon egyáltalán megnyittatik-e. És különösen gyűlölte azt a másodpercet, amely alatt az ember arcába merednek, kérdező s máris eleve elutasító szemmel („Ugyan kérem, hagyjon engem békén!"). S mindehhez még el kell rebegni, amiért odamerészkedett az ember, a küszöb magasztos színe elé.

Alacsony, vállas, kefefrizurás fiú volt. Barna bőre tanyai napsütésről beszélt. Olyan alkatú volt, akitől a fenti képzelgés merőben idegen. Állt, ácsorgott a püffedt, emeletes háznak illő, földszintes, kulák épület tölgyfa kapuja előtt, mintha... Pedig a Morva-ház kapuja előtt manapság igazán nem szokás már ácsorogni. Az öreg Morva ugyanis rég halott. Száz holdnyi birtokán meg Petőfi az úr. A Petőfi Tsz; és az alapító tíz tagból az egyik a fiú apja: Sas Sándor. Az egész vidéken különben még úgy fordul az emberek szájára a szó: „Megyek a Morva-házba". Ma ez jókora jelentésváltozást szenvedett. Ma ez ennyi: „Elkocogok már az orvoshoz..."

Különben a kapu be se volt zárva. Csak a fiú konok paraszt feje hitte. Az a finnyásan idegenkedő. Egyáltalán miért is lenne egy orvos ajtaja zárva? Mind a kilincskoptatókból él! Itt meg egyenesen két név is integet a tábláról. Akár egy modern, új-nemesi címerpajzsról!

DR. MOLNÁRNÉ DR. KÖKÉNY KATALIN med. univ.
DR. MOLNÁR MIHÁLY med. univ.
Rendelnek az 1. sz. rendelőintézetben
d. e. 8—11. h. és d. u. 4—6. h között
Tessék csengetni!

Meghökkent, mikor a gombaarcút meglátta. Olyan pöfeteg nő. Egy aranszynyit nyitott az ajtón. Vereshagyma szag ömlött róla.

— A doktor úr idehaza nem fogad táppénzes betegeket!

Felmondta a leckét. A fiú elmosolyodott. Mennyivel jobb szagú volt *akkor* a nagyságos asszony. Az emlék mosolyogtatta. Micsoda gyerek dolog. Így hívni

egy nagyságos asszonyt: A Kölnivel Leöntött Itatóspapír Néni. A piacon látta. Anyja tejeskosara mellett ténfergett éppen, az első elemi utáni nyáron. Ott vonult a két sor tejesibrik közt az ügyvédné. „Kovács ügyvéd úr felesége!" A tejszagba illedelmesen keveredett a suttogás. Valami huncutszemű menyecske erre hangosan elszólta magát: „No már megizélheti!" Akkor megbotránkozott. Ilyet nem szabad mondani, amikor olyan magasztos illata van a néninek.

A vereshagyma szag eloszlatja az ábrándokat. Felébreszt.

— Az unokaöccse vagyok. Úgy volt megbeszélve, hogy...

A tűsarkú cipőnek nem volt helyén a sarkallója. Ezért így ment a nő: klaf, klaf, klaf.

— Katalinka, édesem! Itt van egy fiú. Egy rokonka. A doktor urat keresi.

A klaf-klaf egyszer elhalt. A fehér ajtókat előtte is, mögötte is valami láthatatlan erő behajtotta. Ott állt magánosan az előszobában. Három falon három ajtó, negyediken ablak. Mindegyik vakító fehér. És néma. És zárt. Hozzá nem érne egyikhez sem. Odahaza minden ajtó, ablakráma barna. Az anyja szokta bepemzlizni. Ez zárt világ itt. Mintha fogoly lenne. Egy messzi cellában valaki felüvöltött. Először egy gyerek volt, utána valami nő. („Nem megmondtam, te, t-te! *volvarum regina*, hogy vigyázz rá?!) A fiú erre megremegett. Az a tejes menyecske legalább nem latinozott. Milyen alantas, ha egy nő *elokventer* fertelmeskedik! Az ő anyja szemérmes szájú. Akár Veres Péter könyvéből lépett volna elő. Még a fikomteremtette is lélekgyalázás szemében... Váltogatta lábait, akár valami megszeppent fogoly, aki nem sejti, milyen lesz a kihallgatása. El is határozta, hogy innen hamarosan elkámforol.

Sajnos, nem sietett eléggé ezzel a gondolattal. Nyilván előbb kapta volna az ölelést, a csókot. Érdekes, az emberben megvan az az elképzelés, hogy a kövér nők egyfélék: a kelt tésztához hasonlítanak. Hozzájuk bökődik az ujjad, és luk marad a bőrükön. Kati néni viszont nem olyan. Tömött labda.

— Te vagy az? Szentisten! Hiszen ez Sas Gábor! A kis tanyasi bika!

Az orvosoknak bizonyára vezénylési gyakorlatot is tartanak a klinikákon. Kati néni úgy beszélt, mintha felvonulási felelős lenne a KISZ-ben. Felszólító módban, *staccato!*

— Keblemre, fiam, keblemre!

Zavartan pirult a fiú. Azért átfogták egymást. S kapott két lila csókot. Adni nem mert. Mindig jobb, ha a nők kezdik az ilyesmit.

— Gyere beljebb, édesem — nyújtotta karját a fiúnak az asszony. A fehér ajtó rézkilincse simán engedett. A szoba felöltözve fogadta: csupa, csupa szőnyeg. Az ifjú ilyesmit eddig csak moziban látott. A bútorokon kiszolgáló köpeny volt, akár a drogistákon. És képek a falon és televízió a sarokban és könyvesállvány és két falmagas tüllfüggöny és újabb két fehér ajtó, sarkig tárva és újabb felöltözött szoba, azon túl még egy, ebben valami gyerek, amint kalapáccsal verte éppen a széket és mellette állt a dundi *regina*, igen, a *REGINA*. Elpirult suttyomban. Ez a vele egykorú lányka lenne a *volvarum regina*? No, nem éppen Lolobrigida.

A fotel puha, süpped, s úgy röpít egy másik szférába, akár a gyorsvonati párnásülés. Igazán, azok a maradi parasztok is csinálhatták volna bútoraikat ilyen kényelmessé!

— Ne haragudj már, fiam, hogy csak így fogadlak. Jó, hogy idehaza találsz... Etelka, Etelka! Hol a konyak? Hozza már, lelkem! Legyen oly tündökletes... Nincs itthon Miska bátyád. Ilyenkor szaladja végig, tudod, a fekvőket. Az esztékásokat. Aztán vágtázik, mert idehaza rendel. Ja, hogy nincs kiírva?

Á, tudja azt, fiam, minden rendesebb kuncsaft. Éppen hogy bekapunk valamit, aztán következik a nagy forgalom a nőkkel. Ajaj! Te, hogy milyen élet ez?! Akár a cigányoké! Éppen csak el lehet viselni... Te, Magda, te, mit csinálsz azzal a kölökkel? Megzabálta már a délelőtti narancsát? Képzeld, fiam, alig bírtunk ebbe a srácba eddig huszonnyolc kiló narancsot belédiktálni egy év alatt! Hát honnan a csudából szedje akkor a vitaminszükségletét? Hogy mennyi baj van egy ilyen gyerekkel is, te! Etelkára nem lehet bízni. Csupa ételszag lenne. Így szedtük fel ezt a Gizit, vagy Magdit. A jófene tudja, hogy hívják... N-na, jön már az a konyak, Etelka drágám? (Klaf, klaf, beúszott a slafrok vereshagyma szaga, mögötte a gombaarcú nyugalmazott ügyvédné, aki a jelenben a Kati néninek a szakácsnője. A konyak háromcsillagos. A kölök ordítani kezdett: „Nem kell narancs! Sülttököt akarok! Nem kell narancs! Sülttököt akarok!" Mire ez a Gizi, Magdi, egyszóval az a *regina*, igen, a *Regina* is rákezdte a bőgést: „Doktornő kérem, tessék csinálni valamit evvel a kurva kölkivel, mert én már nem bírok véle, és én...")

Az ember érettségikor a harminc éves asszonyt öregnek tekinti. Pedig ez a Kati néni egyáltalán nem látszik öregnek. Fürge, akár a csík. Nyelt a fiú egy nagyot. Mi lenne, ha *azt* kívánná tőle? Úgy mondták az osztályban a srácok, állati jó lehet az orvosoknak, mert az orvosnőknek nagy a *fantáziájuk*. Azokkal állítólag mindent kell csinálni. Rettentően vérmesek. Á, Kati néni nem úgy néz ki. Elég neki Miska bácsi. Úgy vigyáz rá, mintha aranyat érne. Az apja szerint meg is veri Miska bácsit, ha megsejt valamit. „Evvel a nagyságával legyél jóban, Sas Gabri, akkor megkent szekérrel döcögsz végig az életeden!" Így vélekedett Sas Sándor.

Nem, nem kövér. Olyan karcsú a mozgása, akár egy tizenhat éves sovány leányé. Már be is szökkent a harmadik terembe, elébb a fiának vert a fenekére, aztán annak a *reginának* csapott egyet, úgy kézfejjel, az arcára. És már vele koccintott mosolyogva.

— Egészségedre, édes fiam. Láddd, ez az élet.

Krákogás. Sas Gábornak ez jobban esett, mint az érettségi bálon amit ivott.

— Hallottam, Gábor, milyen remekül érettségiztél. Rémlik, te, hogy nyertél is valahol. Olvastam valamék újságban.

Nagyon kényelmetlennek érezte az egészet Sas Gábor. Nem állhatja a körülbelül-embereket. Vagy tud valamit, vagy nem. De ne kerülgesse. Ijesztőek az ilyenek. Langyosak. Ez vagy az, így vagy úgy. Ilyen a mi korunk. Ridegen beszélt, mintha egy primitív matematikai levezetést mondana fel, kénytelenségből.

— Kitűnően érettségiztem. Az országos fizikai versenyben pedig a III. helyen végeztem.

— Pompás, fiam. Ejha! És mondd csak, minek készülsz?

— Orvos leszek.

Kati néni felpattant.

— Még egyszer a keblemre, fiam! Persze téged ezzel a plecsnivel, vagy mivel, egyenesen felvesznek... Ó, te, hát csak így mondod ezt?

Megint ültek. A doktornőből áradt a szó. Egész légáramlatot keltett. Érződött kölnijének szaga. Szóval ő is olyan itatóspapír nő lett. A szája csipog. Visszapörgetett magnetofon. Komoly pofával muszáj hallgatni. Sajnos. Ülni kell, ráparancsolta Sas Sándor. Kushadni kell kitűnően érettségizett arccal, a középiskolai tanulmányi versenyen harmadik helyezetti figyelemmel. Ez a családi rendelkezés.

— ... mert kiszemelhetsz magadnak olyan pályát, amilyet csak akarsz. Vagy amit az újságok javasolnak. Az embereknek a *korpuszuk* a mindenük. A parasztnak is, a melós úrnak is, a huligánnak meg pláne. Nem hiszed? Vedd csak számba, melyek a minden társadalmi rendszerben jólmenő foglalkozások? Amelyek az emberek testi jólétével, szépítésével, öltöztetésével, szórakoztatásával és élvezeteivel kapcsolatosak. Így van? Így! Még a Központi Statisztikai Hivatal is kimutathatná, ha akarná. Tehát eszességed világos ,fiam. A mindenkor legproduktívabb pályát választottad.

— Igen, Kati néni... (Tessék mondani, érdemes akkor elkottyantani, ha valóban ez a helyzet, hogy éngem csak a biológia izgat? Ezen belül is főként az élet keletkezése. És hogy... Törő Imre mellé szeretnék keveredni idehaza, Moszkvában meg... No, ezt nem mondom most el. Ez nem kifizetődő pályaválasztás lesz Kati néni előtt. És akkor...)

— ... hidd el nekem, csak így lehet kibírni az életet. A kondiciónak olyannak kell lenni, mint mondjuk a — miénk. Úgy értem persze, a *conditio vitae*. Nem, nem a testi súlyra. Az életszínvonalra. Mi orvosok tárgyilagosak vagyunk. Mondhatni: materialisták. *Ab ovo*. Nézd, én kereken harminc esztendős vagyok, Miska bátyád meg harminckettő. Kevés az idő, fiam, és sokat kellett magolni. Éjfélig, nap mint nap. Ki kell pótolni. Mi a *condito sine qua non-ja* a jó közérzetnek? Úgy, úgy, csak nézz körül... Miska bátyád indulását felesleges előtted ecsetelnem. Miként a templom csóró egere... Én ugyan valamivel jobban startoltam. De mi az, fiam, az a cenzárság, mi az? Most azért már van ez a kis három szobás miegymás. és a rendelő. Elég vacak még, de már valami, fiam! Mondhatom, a te lángeszű Miska nagybátyád, ez a derék és oly haladó narodnyik jó későn ébredt rá, hogy merre kell futni... De már van *tévé*, igaz, míg *relé* nem volt hozzá, addig csak a magunkét foghattuk. ... Juj, te, hisz előtted még nem szabad pajzánkodni! Persze, persze, te káderjelölt vagy még!... Szerencsére, azt a százhuszonötös Csepelt már eltette a bátyád. Pedig az volt az istene. Ismered Wallinger doktort? Azt látta mindig motoron. Azért is vette. Mert Miska bátyádnak ő volt az eszményképe. A népi doktor! Persze, még narodnyik korában. Micsoda hülyeség, te! Ma már jobban örül Wartburg kocsijának. Rájött közben a lángész, hol kezdődik az élet minimuma...

— Igen, Kati néni. (Csak keresztanyám mesélte: amikor ide jöttek Kati némék, a suhancok két bőröndöt cepeltek be az állomásról. Abban az egész óbelevánc. A nagyságos asszonyon a papája lódenjából átalakított kabát volt. Miska bátyám pedig tolta az ócskán négyszáz forintért vett bringát. Felírta ezt a rokonság az esze táblájára. Tudja az időpontot is: 1957 január 2-án reggel félnyolckor. Elöl lépkedett Kati néném, meglesték, mint egy lagzit, aztán sattyogott a két fogdmeggyuri, végén nyekergette Miska bátyám az országos járművet. Egy hétig laktak keresztanyámnál. Akkorra tudta Búzás elvtárs kiutalni itten az első szobát. És azóta... meglett az egész móstani univerzum. Kis három esztendő alatt. Hm.)

— ... mert másként el nem bírnád viselni, fiam, itt az életet, mint úgy, hogy elébb megteremted, rohammunkával, az emberi élet feltételeit. No, ezek úgyahogy megvannak már. De ilyen élet mellett, gyermekem, mint a miénk, kell is. Bocsáss meg a profánságomért, de még egy jól összehangolt házastársi *ezazezt* se tudunk békében végigizélni. Így ahogy mondom neked! Vagy zörögnek, vagy ez az átkozott telefon kárpálódik. Ha meg beülsz a Wartburgodba, amit hangsúlyozom neked, a *saját* gubuskádból vettél s nem a népi demokrácia ajándékozott neked, arra már felkapják a fejüket. Telepedj csak le a színház

Gerzson Pál: Rajzok az Odysszeához

után az üvegketrecben, ott, ott a megyeház mellett, a színészek társaságával, egy üveg konyak mellett, másnap már a községi párttitkár somolyog rád a túloldalról: „Hallom, doktor elvtárs, volt ugyibár az éjszaka egy kis jobboldali elhajlás..." Hát az ilyen életet le kell öblíteni, fiam. A szesz dezinficiál. Kihúzod a telefont, kikapcsolod a villanycsengőt, meghívod Varga doktort, Polgár doktort, Székely Csabit, a patikust, esetleg Tömössy Jóska állatorvost, ha éppen nem cocózik. És nyakaltok. Közben még a tévét is lehet nézni. Ha únjátok az asszonyaitok képét. Szóval, így, el lehet azért már vegetálni. Ezek ellenére is...

— Igenis, Kati néni. (Éppen erről akartam kérdezni, de látom, Kati néni, nem bér-etikus. Nekem meg a matematika mellékes volt mindig. Mostanában mégis valami egyenletek érdekelnek, de nem tudom őket megérteni. Vagy ... nem is egyenletek, Kati néném. Relációk talán. Például. Egy vizit negyven forint. Egy munkaegység a Petőfiben negyven forint. A vizit ideje öt perc. Jó, tíz perc, még lelkiismeretesebb orvosnál tizenöt perc. Egy munkaegység teljesítési ideje, Kati néném, hat óra. Nehezebbik esetben nyolc óra. Vagy tíz óra. Nehéz relációk ezek, Kati néném. Tudja, hogy Sas Sándornak 1955-ben, negyven esztendős korában egy esztendei keresete 9.308 forint volt. Amennyi az egy főre eső tsz-átlag volt. Tessék megnézni a Társadalmi Szemlében, Kati néném. Megmutatta nékem. Azt is, hogy írja fel mindenik évben a keresetét. Az idén már van 240 munkaegysége. Úgy saccolják, negyven forintot osztanak. Fejből is kiszámíthatja, Kati néném, ha minden jól megyen, lesz neki az idén húszezer forintja. De ez már cefetül magas kereset az előzőkhöz mérten. Pontosan *megkétszerezte* a hasznot a tsz négy esztendő alatt. Iszonyú nagy szó, Kati néném. Nem, nem, jaj, ne tessék azt hinni, nem azt mondom evvel, hogy mindenki fakanállal egyen ezután egy nagy kondérból, kukorica kását. Az már elmúlt örökké. Annyit is tudok én, tizennyolc éves, lábadozó ésszel, hogy aki órákon át nézi a jól működő esztergapad munkáját, az azért nem annyira méltó, mint aki a *részecskegyorsító* ötletét kiagyalta, vagy megszerkesztette. Világos. A reszelő húzogatását is minden anyaszülte normális ember megtanulhatja, éppen úgy, mint a gané villázását. De nem mindenki ír úgy, mint Solohov. Vagy kezeli úgy a vonót, mint Menuhin. A leendő szakmámban is sejtem már az eget és földet, Kati néném: a maga ricinusrendelése és az agysebész műtétje közt ekkora a távolság... Engem nem is *az* izgat, hogy az öreg Sas Sándor havonta másfél ezret keres, amikor maguknak legálisan ötezer táján van a keresetük. Kettejüknek. Az én ujjam hegye azért reszket, Kati néném, amit maga lelkiismeretfurdalás nélkül, illegálisan és hallgatólagos jóváhagyással zsebre rak. Amiért maga, Kati néném, inkább rendel, mint hogy az ingyen betegeket, az esztékásokat patyolgatná...)

— Elhiszed, fiam?

— I-igen, Kati néném.

— ...persze, te most azért jöttél, hogy hasznos tanácsokat rakjunk a tarisznyádba. Ó, mit is tudunk mondani neked? Hisz tenéked egész más diákságod lesz, mint nekünk volt. Téged agyonpatyolgatnak. Te *káder* vagy máris...

— Igen, Kati néném. (Azért ha nem pakolta volna ezeket elém, akkor talán lenne bátorságom elmondani, miért zavart ki a tanyából ma reggel Sas Sándor. Mi, tetszik tudni, öten vagyunk testvérek. Két gimnazista lány, két elemista fiú. Mennyi munka lesz még ezekkel! Hány tányér ennivaló kell még ezeknek?! Ezekért is jöttem volna, ezek miatt is. Sas Sándor, van pedig a háta megett már 240 egység, idezavart, hogy mondjam a következő rigmust: „Miska bátyám, tessék szives lenni útravalónak egy öltöny egyetemista ruhát csináltatni Sas Gábornak!" De úgy érzem, megzsibbadt a nyelvem.)

— ... és mondd csak, melyik egyetemre mégy? Egyenesen Pestre? Persze, persze. Akinek ilyen ajánló levele van, az ne kuruttyoljon Pécsett. Ne halászgasson unalmában Szegeden. Ne hallgassa a harangszót örökké Debrecenben. Irány Pest! Ott ki lehet bírni. Aranyéleted lesz, fiam... Jaj, erről jut eszembe, szétnézek már odakint. Maradj egy percet, fiam. Tölts magadnak. Akárcsak otthon. Rögtön jövök...

És kikopogott. Apró, jégeső léptekkel. Mint Jacques Tati filmjén az a titkárnő. A jószag úszott utána. Igen, igen, akár Etelka mögött most a vereshagymáé. Szerepcsere. A lélek nem változott. Illetve egyszerűen nagyságát cserélt. Eh! A fiú öntött. Aztán ivott. Újból töltött. Sietősen kortyolta le. Szentisten, ezen a falon pedig valódi Szőnyi-kép van! Nem, nem színezett rézkarc. Ez jó. Ezért odarakták a *megérdemlő* művész tenyerébe az ő zsebükbe *potyán* került ezreseket. De... tudják az én bátyámék, mi ez? Persze. Azt biztosan, hogy ez jó... befektetés. Tanyába, házba már nem lehet. Hát akkor Szőnyibe... Sas Sándor véleménye szerint azonban Sas Gábor praematurusba is invesztálhatnának. Adjanak vissza abból a zsírból, amit a parasztokról lekanalaztak. Adják meg az ő fiának a *szökési sebességet.* Hogy tehetségével egyenesen odajusson, ahová való. Csakhát ő ezt nem mondja el. Akkora szégyenkezést érez, hogy azon nehezebben tudná átvetni magát, mint az a John Thomas nevű néger fiú a 222,8-as magasságon, még egyszer.

— Képzeld, édes Gábor, nem tudlak kávéval megkínálni! Konyakozni pedig fekete nélkül, hogy úgy mondjam, olyan kocsis dolog. Ez az Etelka megette. Mert ez eszi. Főzni nem meri miattam, de falja. Marékszámra... Akkor most átjössz velem a cukrászdába. Várasz egy pillanatot, mindjárt rendbe rakom magam. Csak itt, a szomszéd szobában. Közben fecserészhetünk tovább... Szóval neked tapasztalatok kellenek, öcsém...

— I-igen, Kati néném.

— Remélem, nem vagy szerelmes? Ne is légy fiam. Teljesen korszerűtlen jelenség. Előbb válogass egy kicsit a medikák közt. Kóstolj meg minél többet. Na, nem úgy értem, te kis csacsi, hogy nyelves puszikat válts velük! Haha, ez jó! Az *armaturával,* gyermekem, persze, persze. Ha aztán meglelted, aki véled pászol, azt fogd meg. És ne ereszd el.

— Igenis, Kati néni.

— Azt se tudod, hová akarok kilyukadni, t-te! Nehogy az anyakönyvvezetőhöz rohanj vele! Ráérsz. De légy hozzá hű. Követeld meg tőle is. Miért? Kölcsönösen lehűtitek egymást. Nem kell koslatnod, fiam, keresgélned. Neki se. Kölcsönös segítés. Több időd jut így a magolásra.

— A magolásra?

— Mit vágsz olyan szerencsétlen pofát? Naná! Nem is a szerelmi művészet, az *ars amatoria,* elsajátítására visz oda az állam, édes kitűnően érettségizett, népi káderem! Úgy tanulj, hogy majd itt a falun nem jut rá időd. Egy életre tanulj meg mindent. És ne feledd, a paraszt ma már holtra keresi magát.

— Azt hiszi, Kati néni?

— Magunk közt szólva: már túlzás is, hogy minden fingszorulással a doktorhoz szaladnak. Persze, mert esztékás. De amúgy is. Hálistennek. Nem sajnálja már magától. Szóval egy életre, fiacskám... Na, kész is vagyok. Gyere.

Úgy lépkedett mellette, mintha grófkisasszony váratlan vőlegénye lenne. Átvágtak a téren. Kati néninek mindenki kezitcsókolomot mondott. A *Fényes*ben, náluk ez a neve a cukrászdának, a legsarokba ültek. Kati néni nem szeret

hivalkodni. Kati néni rendelt két duplát. Egyúttal hozatott egy tálon tortaszeleteket.

— Te nem kérsz, fiam, egy kis tejszínhabot?

— Nem kérek, köszönöm szépen.

A tálról maguk válogatták ki a süteményeket. Kati néni öt tortaszeletet evett. Egy nagy csésze tejszínhabbal. Sas Gábor hármat. Hab nélkül. Mégis olyan lakodalmi szédület fogta el, amikor kiléptek, hogy megfordult vele a széles, valamikor csordahajtásra használt Dózsa György út.

— Jaj, te, majd eleresztettelek üres kézzel! Gyere csak, megleplek már valami olvasnivalóval is!

A presszóban lényegesen többen voltak, mint az árnyas és néptelen könyvesboltban. Kati néni egy perc alatt megvette és hóna alá nyomta Barcsay mester művészeti anatómiáját. Amint pedig kiléptek, négyrétre hajtott egy százast, s a fiú szivarzsebébe tűzte. — Ez meg jó lesz lányokra ... És gyorsan rágyújtott egy Kossuthra. Észre sem vette, hogy a fiú szólna, de csak tátog, tátog. Szárazra vetett hal.

— ... tudod, Miska bátyáddal a másod év végén botlottunk egymásba. Csudamód klappoltunk. Nem is eresztettem el a frakkját. Emlékszem, kajla narodnyik bajsza volt még akkor. Aztán politizált is a bátyád, de még hogy! No, én kineveltem belőle. És képzeld még ehhez: ott akart ragadni az egyetemen. Vegetálni egy prof. mellett! Éhbérért. No, nem fiam! Öt évi együttélés után elrendeltem az esküvőt. Elég hosszú próbaházasság volt, de legalább ismerem a páciensemet. Gyorsan összehabartunk egy gyereket. És idejöttünk. Nekem nem cikk, gyermekem, a tudományos pálya. Nekem az élet kell. *Aztán* persze neki is tetszett. Az élet nekünk, orvosoknak, már nemcsak a városokban, de *itt* is elviselhető lassan. Megértetted, fiam?

— Igen, Kati néném. (Csak Cipót nem értem egészen, tetszik tudni, osztálytársamat, aki egész negyedikben azt hajtogatta: ez a Sas fülehegyéig moralizátor. Hülye, hülye. Ez a Cipó nem képes azzal a sima agyával felfogni, hogy a lentről jövőknek mindig szigorú az erkölcsük. Különben nem állnának meg. Sas Gábor esetében még az a bizonyos osztályharcos tudat is hozzáadta a maga cementjét. Haha, de fintorogna, tán még köpdösne is Kati néném, ha ezt tudná. Bah, orvos meg az osztályharc! Erről szólni sem lehet. Hiszen a kötelező humanizmus, ugye Kati néném! És amit maga csinál? Az nem szerepcsere a mostani cselédjével? Mi? Az Itatóspapír Nénivel? Nyugi, nyugi, Sas Gábor. Amikor tejszínhabbal van teli a pocakja, akkor nem lehet neki. Különben is nem ezért küldött ide a familiád. Érted?!)

— ... mert felőlem szomjazhatol te a tudományra, loboghatsz is fennkölt céljaidért. Emberiség, mifene! Azért ne feledd el öregedő és kövéredő sógornőd szavát: a *homo sapiens* nem a laboratóriumban kezdődik. Magunk közt szólva, kisfiam, a havi tizenkét ezernél. Ez a minimum. És ezt nem az esztéká adja! Naná! Ezt neked és nekem kell összeszednünk. És ennyit simán lehet. Városon is, a munkás uraktól is, a gyászruhás hulcsiktól is, de a paraszt elvtársaktól is. Érted, gyermekem? Szedd is össze! Méltó vagy rá. Ezzel mutatod meg, hogy te vagy a *homo sapiens!*

A fiú ekkor megrázkódott, és gyorsan a falnak dőlt. Nyögött. De nem szólt. Annyit megtanult már az ÉLET nevű tantárgyból: nem minden gondolatot szabad kikotyogni. A hívőséget emlegetni különösen esztelenség a hitetlenek között. Ha a tudomány és a haladás, a becsület és hűség létezésében hisz, azt meg különösen. De miért? Hisz annyi ilyen hívőt ismer! Akkor ezek mért restek az

összefogásra? Mért hagyják? Az apjáék hite, mely megkétszerezte a Petőfi erejét, mért nem nyúlik át ebbe a világba is? Miért őt küldik ide? A gyenge, tudatlan, gyáva fiút?... Vagy talán azért küldik, hogy...? Mert őt már erősnek érzik? Akkor ő nem kér ezektől! Akkor Sas Gábor egy fületlen gombot nem fogad el... Ezt a Barcsayt is odavágom elé. Oda én!

Az undor úgy összegörcsölte gyomrát, hogy csak tátogott.

— Mi az, Gábor? Rosszul lettél, fiam? — vette végre észre az orvosnő. De ez már a Morva-ház kapuja előtt volt, igen, a barna, pántos, diófa várkapu előtt.

— *Nausea magna* — nyögte a diák, mikor észrevette az undorító ajtót. — *Nausea, nausea...*

Meglátta a bamba hökkenést az asszony arcán. Lelke mélyén azonnal pajzán vidámság kezdett ficánkolni. Még, hogy odavágja ezt a Barcsayt? Hisz ez .... zsákmány! Visszaszerzett juss. Na, megállja csak! Adok én neked *action gratuite*-et! Jókorát böffentett. Majd mint aki a megkönnyebbedés színhelyét keresi, váratlanul kocogni kezdett az utcasarok felé.

Az orvosnő földig restelkedve meredt utána. Kiáltott is:

— Mi ez? Mi ez, kérem? Ezt *maga* találta ki? *Nausea magna* ... Miféle nagy csömörről beszél maga? Halló! Gábor!

Késő volt. A fiú kifordult a sarkon. Dr. Molnárné született dr Kökény Katalin karórájára pillantott. Tyüh, még elkésik. Mennyi időt elpazarolt erre a neveletlen tanyasi kölökre! Na, különben majd belejön. Persze, persze. A gyanú még árnyékot se vetett agyában. Teljesen ismeretlen betegség volt előtte a *nausea magna*.

Bencze József versei

Búcsúi emlék

Víg vendégfejek összekoccannak
ragyog őszi torma foguk virága,
kunkora metéltleves tészta lóg
a késes kese bajszán, úgy árul,
hátrafordul és a pult alatt iszik,
torka, mint beteg tyúk, úgy cikákul.

Körtefamászás

Sárga napok csábítottak
édes ízű kerek körték,
a madarak, mind elszálltak
az ágak utadat törték.
Ifjú karod szelet bontott
hullottak a körte bókok,
ajkadon mézmagházú nyár várt
alád lesni akkor jó volt.
Pajkos voltál, mint falevél,
ringatott a zöld lombsátor,
életemnek Dorottyája
akkor lettem csókra bátor.

Jobbágy Károly versei

Vad, liánokkal átfont

Vad, liánokkal átfont, sötét duzsungelbe lép be
a férfi, aki belép egy asszony életébe.
Hiába leskelődik, inti az óvatosság.
Csak bent, egész a mélyben láthatja, azt, amit lát.
Hogy mit? Szerencse dolga! Csillagok néma titka.
Lehet, hogy forró álmok kapják tűz-karjaikba.
Lehet, hogy átsétál csak s új rét igézi sorsát;
Lehet, hogy megáll benne, kiáltva: Ó mennyország!
Lehet, hogy könnyen, csendben, míg jár levél se rezdül;
Lehet, hogy rázuhannak a védők seregestül;
Lehet, hogy megszokott már, „nem első, nem utolsó"
Lehet, hogy csak reá várt a csend lihegve, forrón,
Lehet... de akkor vége; az indák úgy befonják,
Lehet, hogy menne, mégse; nem szabadulhat onnét;
Lehet, hogy karcolás sem esik bőrén, ha túl van;
Lehet, hogy vérző sebben vergődve lép ki túlnan;
Lehet, hogy hűvös cseppek, könny hull rá, mint a harmat;
Lehet, hogy lángot gerjeszt s a pálmák belehalnak;
Lehet, hogy félve, futva kijut, bár vereséggel;
Lehet, hogy nincs menekvés, ő is a tűzben ég el;
Lehet, hogy elfelejti, falán egy kép csupán csak;
Lehet, hogy látja mindig, sután a kép után csap;
Lehet, hogy megátkozza s örül, hogy túl van régen;
Lehet, hogy visszavágyik már egész életében...
Vad, liánokkal átfont, sötét dzsungelbe lép be
a férfi, aki belép egy asszony életébe.
de ki bírja ki azt, hogy félreállva lássa,
mint villan fel a hívó hiúzszem csillogása?

Játék nélkül

Jó lenne néha játszani
valami csuda csuda jót;
boldognak, frissnek látszani
s nevetni végtelen nagyot;

hinni, hogy a ház — otthon is,
hogy aki ember — jóbarát;
hogy csak a róka a h a m i s
a hűség tizenkét karát.

Felnőttem. Ennek vége van.
A játék már nem boldogít.
Látom halálos biztosan
a tárgyak körvonalait

s az emberarcot is, amin
a vének józansága ring
s nem é r d e k e s az, ami k i n
és a c s a l á n se r o z m a r i n g.

Bertók László versei

Jégvirág

Kristályos páfránylevelekké
rendeződik a pára,
mintha egy művész festegetné
a vonat ablakára.

Összeszűkül a világ füstös
fülkévé, három asszony
bontogatja hanggá ezüstös
csendjét, hogy meg ne fagyjon.

Piacra megy az egyik, hagymát
árulni, most van ára.
A másik fia lakodalmát
intézni megy Atádra.

Fütyülnek ők a jégvirágra.
Kedvüket tornyosítják.
Észrevétlen a te orcádra
is kiperdül a vígság.

Úgy érzed, hogy nevetni kéne,
hisz nem szűkül, de itt van
az áttetsző világ egésze
atomnyi mosolyokban.

Kifeslik mind, mi érték, élet,
és rácsillog a fagyra
tükrözve a való egészet
egy ügyes pillanatra.

Hirdetve, hogy emberrel szép csak
a tavasz, nyár, az ősz is,
s a jégvirágos vonatablak
világot őriz.

Tudod-e

Tudod-e, hogy a vadgesztenyefák
tömött nyugalmát mi ragyogja át,
mért kotlanak a pár hold park fölött,
mint baromfiak, miket megkötött
az ösztön, s ülnek báván, részegen
szívükkel fűtött apró fészkeken?

Megérted-e a hetyke padokat,
pirosak, mint a bátor gondolat,
miért húzódnak anyás fák alá,
mint kiscsibék a kotlóstyúk alá?

Szereted-e a kövér orgonát,
ha utcalányként kínálja magát?

Én erre járok esténkint haza,
szerelmesem az olcsó orgona.

S mozogni látom szárnyas fák alatt
a nappal hetykén ülő padokat,
ölükbe fognak egy gramm örömöt,
s elbújnak a park bokrai között.

És a figyelmes vadgesztenyefák
lesik a lassan hulló éjszakát,
mint kotlósok a vércsevad eget.
Pirkadatkor kotyogni kezdenek,
s hogy megőrizzék áldott titkukat,
helyükre csalják mind a padokat.

Gallai Károly

Tízezer mázsa kő

Tízezer mázsa kő. Papíron
négy nulla egy egyes után.
Elbújik a nagy számok között.
Újság, rádió nem említi...

Füstölgött a bél,
meg-megcsuklott a lámpa
s alig tenyérnyi helyre világított.
Villánk a vagon-padlóba akadt,
durcásan remegett acélfoga,
nem mozdult tovább.
— Mert éjszaka volt és éppen se villany,
se csillag, se hold. —
Arcunkon verejték, hátunkon eső.
Ha egy cigarettára meghipentünk,
végigborzolt a hűvös őszi szél.
De reggelre üres volt száz vagon
És száz púpja nőtt a földnek.

Másnap kövekről álmodtunk az ágyban.

Ha elsuhansz az új hatos úton,
nyurgatestű Ikarusz-kocsin,
hogy rajtacsípd az őszi Mecseket,
ahogy próbálja pompás öltönyét,
— elsuhansz és észre sem veszed,
te mész, nem kint a táj —
gondolj a kőre...
Egy nappal előbb ürült ki száz vagon,
Egy nappal hamarább hozott új követ.
Egy nappal rövidebb a célhoz az út.

Kende Sándor

Elza

Nem szeretem Elzát.
Talán más fiú se szereti a nővérét. Elza ráadásul beteg, mindig beteg.

Ma kirándultunk, együtt az egész osztály, évvégi túra, reggeltől estig a hegyet másztuk. Úgy elfáradtam, hogy mire hazaértem, a vacsora se kellett, — sötétben lehánytam a székre a ruháimat, és bedőltem az ágyba.

Anyám egy perc múlva utánam jött, felkattintotta a villanyt, és jeges szóval kiparancsolt a takaró alól:

— Azonnal rakd rendbe a holmidat, egy-kettő!

Tehát még most is ez a legfontosabb! Mint minden este: előkészíteni a ruhámat, készenlétbe helyezni, hogy ha Elza éjjel rosszul lenne: pillanatok alatt magamra kaphassam, és azonnal induljak az orvosért.

Elza! — A cipőm fűzőjét is gondosan meg kell oldanom minden este; nem rughatom csak úgy le, nehogy egy félpercet veszítsek éjjel, ha esetleg bele kellene ugranom. — Elza...

Anyám minden este, most is, az ágyam fejénél állva megvárta amíg... a fene egye meg az ilyen lefekvést! — amíg (ahogy mondani szokta): rendbe rakom a holmimat. Ellenőrizte a cipőfűzőmet, aztán elfordult:

— Lefekhetsz — mondta szigorúan, leoltotta a villanyt és kiment.

Pontosan nem is tudom, mi a baja Elzának? Tulajdonképpen sajnálnivaló, milyen makacsul próbálja testi hibáit takargatni. A háta a balvállánál például — nem mondom, hogy púpos — de a ruha nyakát, a blúz gallérját furcsán elhúzza. Elza tehát valami kötött kendőt, selyem holmit, sálat, keppet terít magára, s úgy hordja, mintha csak hanyagul kapta volna föl, szeles, nemtörődöm módon, — valójában azonban kínosan vigyáz, s a legakaratosabb kánikulában sem veti le, nem, még tánc közben sem, pedig minduntalanul oda kell kapnia, hogy nem csúszott-e le a kendő...?

Ezt én sehogyse értem: — hát Tibor nem vette még észre?!

Elza nem hagyja el magát, mint más beteg ember, nem is látszik szomorúnak vagy vigasztalannak, hanem komoly fáradsággal, szinte eszelős rendszerrel ápolja magát. Mindig pontosan kifesti az arcát, meghúzza a szemöldökét, s hetenként kétszer beül a fodrászhoz, pedig a forró szárítóbúra miatt aztán egész éjjel rázza a köhögés, — én meg szaladhatok az orvosért.

De reggel újra kezdi.

Nem gubózik be négy fal közé, — mindig van programja. Ha Ilus, a barátnője, tíz óráig nem jelentkezik, akkor már megy is eléje, vékony nyári ruhában, bő kendővel a vállán, könnyű kis selyemtáskával a kezében.

Beülnek a cukrászdába, — sokan forgolódnak itt, s leplezetlenül megnézik a lányokat, hiszen Ilus nagyon csinos és kacérul feszes a ruhája, Elzának pedig az arca és a szeme talán érdekes is, — de ők alig néznek vissza a fiúkra, annyi a mesélnivalójuk. Elza halkan — vékony szájaszéle finoman remeg — felolvassa Ilusnak Tibor szerelmeslevelét (mert Tibortól minden reggel érkezik levél, akár találkoztak előző este, akár nem; pontosan három oldal írás, szép fehér borítékban). Elza nagyon vékony és nagyon tiszta ujjai reszketnek, a levélpapír zizeg a kezében, s közben pillanatonként odakap a ruha vállához, aztán a haján igazítja meg a fodrot, vagy a selyemtáskáját húzza közelebb: nincs nyugta, szaggatott fél-mozdulatai állandóan vibrálnak, — Ilus pedig figyelmesen hallgatja a barátnőjét.

Aztán megbeszélik, ami a levélben volt. Egészen délig tárgyalják.

Mondom: ez mindennap így megy.

De tegnapelőtt baj történt.

Anyu még nem volt otthon, amikor hazaértem. Gyanús csend ült a lakásban. Pedig Elza megjött már, tudtam, hogy ilyenkor mindig otthon szokott lenni. Megijedtem, féltem, s nem nyitottam be mindjárt, hanem az előszobafalnak dőlve füleltem, vártam, hátha történik valami.

Mintha vinnyogásféle, nyüszítő kis hangot hallottam volna, — most néztem be a szobába.

Elza hanyat feküdt a földön. Úgy lélegzett, rövideket, mélyen, kapkodón, hogy a válla folyton megemelkedett.

Olyan nehéz volt, nem tudtam mindjárt az ágyhoz vonszolni, — belekapaszkodott a szőnyegbe, s nem hagyta magát. Sírt, hang nélkül sírt, mint a némák.

Szorongva, gyáván ültem mellette a földön, — mit csináljak vele? Kérleltem, dühös voltam rá, fenyegettem is, aztán a karját dörzsöltem, meg a homlokát, de nem tudtam elhúzni az ágyig. Tehetetlenségemben jobban sírtam már, mint ő, — féltem, megjön anya, és így talál, hogy nem csináltam Elzával semmit...!

Elléktem a kezét, s gyűlölettel néztem rá. Otthagytam, nyitva maradt az ajtó, s bőgve rohantam le a lépcsőn.

Futottam az utcán is, de minduntalanul nekiütődtem a járókelőknek, félrelöktek, — és hallottam, hogy valaki törtet utánam, nagyokat csattog a talpa, mindjárt utolér, már a nevemet kiáltja.

Tibor volt. A vállamat kapta el, megállított.

— Mi történt?! Hová rohansz?

Kitéptem magam, de utánam nyúlt, elért, s visszatartott.

Most vettem észre, milyen feldúlt az arca. Kalapja a kezében, nyakkendője vitorlásan kilibbent a kabát alól.

Úgy fogott, mint egy rabot. A futástól erősen fujtattunk. Riadt szeme az enyémet kereste.

— Elza...? — ennyit kérdezett csak. — Elza...?!

— Engedjen! — menekülni akartam.

— Miért nem beszélsz?! Hallod?!

Félelem, ijedtség, düh fojtogatott, s nem tudtam, nem is akartam mondani semmit. Megpróbáltam elfordulni.

— Ó én... én... — szakadt fel belőle a kétségbeesés.

Most elfuthattam volna, mert elengedte a karom: — két kézzel, tenyérrel csapkodta a homlokát:

— Hát nem akartam én... Dehogyis akartam!

Nem értettem. De ez az erős, nagy ember úgy rázkódott, hogy felkiáltottam:

— Menjen orvosért!

Ettől magához tért. Fejével zavartan biccentett, körülnézett, kitört a járda szélére, és felágaskodva, tárt karral hadonászva kiáltozott taxiért.

Én anyámért futottam.

Nem találtam. Olyan fáradt voltam már, majd felbuktam a lépcsőn.

Nem mertem mindjárt visszamenni. Leültem az utcán egy padra.

Arra riadtam, hogy körülállnak: — miért bőgök?

Megint futottam.

Biztosan sok idő telt el. Amikor hazaértem, — az előszobában azonnal tudtam, hogy anyám otthon van. Az ajtó különben nyitva volt, s láttam, hogy Elza az ágyban fekszik. Az orvos már elment.

Anyám lépett be a konyhából. Meg sem állt, amint észrevett, s a második szónál már háttal volt nekem:

— Tégy fel vizet melegedni!

Ez a szigorú, mindig csak utasítani tudó hang megkeményített, — mint akit evickélés után partra löknek. Nyugodtan és szárazon figyeltem; hallottam bentről minden szót.

Elza az oldalára fordult, kinyúlt a takaró alól anya kezéért és magához vonta.

— Meg akart csókolni... — nyöszörögte panaszosan, — aztán megcsókolt... Nem akartam, de megcsókolt...

Kihallatszott a köhögése. Utána sokáig hallgatott.

— Mondta, hogy szeret, kétszer is mondta, háromszor is... — sírdogált Elza megint. — Miért mondja?! Nem igaz, ha százszor mondja is! Hát milyen vagyok én...? Szeret? Csúfol csak! Idejön, először talál alkalmat, és, és... persze, mert azt képzeli, hogy én... hogy én nyaljam meg a tíz ujjamat, ha egyáltalán szóbaáll velem valaki...! Érezzem kegynek... Mert azt képzeli, hogy az ilyen... az ilyen, mint én... ha véletlen akad valaki, akkor menten elveszíti a fejét... az ilyennel gyorsan megy, az ilyennel könnyű, nem úgy, mint azokkal, akiket körülsereglenek az udvarlók, akik válogathatnak...! Ugye azt képzeli, hogy...

Anya vissza akarta fektetni rendesen a párnára, de ő feltartotta a fejét, s erőszakkal beszélni próbált, de olyan gyenge volt, alig lehetett hallani:

— Szeret...? Miért hazudik? Hiszen látja, hogy milyen vagyok...! Ha Ilusnak mondaná ezt! Nézze meg őt! De én...? Csúfolni akar...? Miért...?

Olyan törötten, olyan vissza nem tarthatóan zuhogott fel belőle a sírás, — előre borult a paplanjára; lecsúszott válláról a kendő, s meg se igazította, pedig a hátánál balfelé a blúz teljesen elállt, — egész testében rázkódott.

Hajnalban orvosért kellett futnom.

Az eset nehezebb volt, mint máskor: — Elza ezen a reggelen nem kelt fel, nem indulhatott Ilus elé.

De furcsamód Ilus se jött.

Később újabb orvosságért küldtek.

Visszafelé kerültem egyet, és benéztem a cukrászdába.

A középen, a szokott asztalnál, ott ült Ilus. Tiborral ült!

Ők ketten! Máris!

Hát ezért kell nekem a gyógyszertárba futkározni! Olyan vörös düh rántott meg, hogy felemelt karral nekik rontottam, s az orvosságosüveggel akartam az arcukba vágni.

De Tibor utolsó szavait meghallottam: — ha kibékít Elzával... — és nem ütöttem meg.

Ilus körülbelül ilyesmit mondott neki:

— Segítek.

Aztán értetlenül rám meredtek, aki reszketve torpantam meg az asztaluknál.

Hazafelé Tibor a vállamra tette erős kezét:

— Látod, öcskös, így van ez.

Nem értettem, miért mondja, de bizalmas mosolya olyan jól esett... — talán beavat...? Buzgón rábólintottam: — ühüm.

— Nagyon haragszik? — kérdezte.

— Sokat sír — válaszoltam.

Keserűen ingatta fejét. Őrá nem voltam most dühös, hanem szerettem volna valami igazán okosat mondani, — nagyon vigyáztam szavaimra:

— Nem hisz; folyton azt hajtja, hogy nem is tud. Ez a baj...

— Nem hisz, nem, nem... Mert a lányok azt képzelik, olyan szerelem van csak, amilyeneket a „nagy" filmekben látni.

Nagyon szomorúan mondta, egészen fátyolos hangon, alig hallhatón.

Úgy éreztem, hogy most, mellette növök férfivá.

Elza reszkető ujjai ügyesen, gyakorlott mozdulatokkal, gyorsan tépték fel az orvosságosüveg csomagolását.

— Jön... — súgtam neki közben.

Szája előtt megállt a keze, — épp bekapta volna a pirulákat, — rám nézett, most egészen száraz volt a szeme. Nyujtottam neki a vizes poharat, unszoltam és bólogattam, hogy jobban megértse:

— Jön...

Eltolta a kezem, nem vette be a gyógyszert, és durcásan rázta a fejét:

— Minek?

— Tudod. Azért.

— Nem igaz.

— De. De igaz.

Egy pillanatig gondolkoztam, és megint súgtam:

— Nekem mondta.

Arcán itt-ott elsímultak a ráncok, s a párnáját elgondolkozva végigsimogatta. Kihúztam magam, hogy mélyebb hangon, nagyobb nyomatékkal szólhassak:

— Férfiak egymásnak nem hazudunk.

Láttam, hogy mosolyogni kezd.

Lehajoltam hozzá, lovagiasan megigazítottam vállán a kendőt, — s hogy így tettem: én is mosolyogni tudtam végre.

Vámosi Pál

Ordasoknak szóló vers

Egy festményt nézek én naponta:
Télidő.
Sűrű, kemény havat kerget az orkán,
s roppant kupacba torlaszolja föl,
vacogva rí a föld, fel-fel sikolt,
mert teste pőre
s egyre csak veri kegyetlen korbáccsal
fekete fergeteg.

A fák dermedt szügyekkel állanak,
s ahogy a szél csattogva jár közöttük,
jajongva törnek fagyott ujjaik;
bokrok vergődnek lábaiknak:
bilincsbevert mezítlen asszonyok,
a sírás rázza testük szüntelen.

Szétterült, sötét hajukban
ordas lapul,
elvénült, magányos ő nagyon,
megcsorbult, sárga fogsora erőtlenül kocog,
a szőre rongyos is,
oldalán pedig rozsdásan csordul a vér.

Elvénült, magányos ordas ő,
oly reszketeg, hogy szinte szánalom, —
szívszaggatón üvölt,
a fergeteg vadul markolja át
kiéhezett, baráttalan szívét...

Szánlak vén csont:
elhagytak társaid,
kemény a tél,
az ostorod kegyetlen,
s közel, ugye, közel az éjszaka?!

De lásd, boldogtalan,
a jobb időkben mért voltál oly gonosz,
oly fönnhéjázó, két-könyökös legény?
mások szívén jóllakni mért akartál?
Lám, egy zsírosabb juhért elmartad társaid,
éhes vágyadra hallgattál csupán
és senkit nem becéztél.

Nézd, én milyen szegény vagyok,
de másét nem kívántam meg soha,
van kenyerem, vizem
és néha még szeretőm is akadt.

Szabó Gizella versei

Félálomban

A szeretetlen szorongva ébred,
mint akit nagy gond emészt.
Mintha csak lassan értené meg
redőnye zöldjén a rést;
— Nem, nem is úgy volt —, gondolkodik
álmán tovább még egy darabig,
és egyre jobban távolodik
egy kutya nedves szeme tőle, míg
bele nem olvad a szekrény falába,
s a csöndes ajtó sarkaiban már
mozdul a tegnap folytatása.
— Reggel van —, mondja, s összeszedi magát.
Aztán az utcán dallamokat morzsol,
az árusokat nézi, s arra gondol,
ki hogy mond otthon jóéjszakát.

Bakony

Játszik a nappal a szél,
játszik a széllel a nap,
sugárlegyezőjét mutatja neki
bő rokolyája alatt.

Gurul a völgybe a hegy,
szalad a hegyre a völgy;
táncos lábát dobálja a nyár,
szikrázik alatta a föld.

Megifjul a nyárral a szél,
megifjul a nyárral a nap,
megifjul a hegy, meg a völgy, fiatal
szeretők ölelőznek a tölgyek alatt.

Hej, megöregszünk, és ittmarad
minden, a hegy meg a völgy,
meg a szél, meg a nap;
csak mi megyünk el, míg új szeretők
ölelőznek a tölgyek alatt.

Bellyei László

A „Varázshegy", avagy a dekadencia legyőzésének útja

Thomas Mann „Varázshegy"-e olyan könyv, mely az európai társadalmi és szellemi fejlődés legmélyebb rejtekeibe is bevilágít. Izeire bontja a polgári haladás, demokrácia, humanizmus és több más nagy jelszó és program belső lényegét. Az írói intuíció és a tudományosnak nevezhető alaposság eszközeivel tükröt tart elénk, európai emberek elé, hogy kik vagyunk és főképpen kik voltunk az első világháborút megelőző megoldatlanságok, félbe maradt problémák korában. Olyan könyv, melyet újból és újból elolvasunk, hiszen mondanivalója kifogyhatatlan és mélységes.

Keletkezéséről tudjuk, hogy amikor 1912-ben az író felesége hosszabb kezelés céljából a davosi tüdőszanatórium betege volt, az író meglátogatta, rövid időt töltött a szanatóriumban, és ez az idő elég volt ahhoz, hogy megszülessen a regény koncepciója: az első világháború előtti korszak problémáinak kavargása, harcos összecsapása a világtól elzárt „varázshegyen", a tüdőbetegek szanatóriumában. A regény kezdő fejezetei az első világháború előtti években íródtak, teljes elkészülésének ideje a húszas évek elejére esik. Thomas Mann utólag így ad számot az írói szándékról, mellyel a művet megírta: „... megkísérli felvázolni egy kor, a háború előtti Európa korának benső képét." És valóban: „A varázshegy" egy adott korszak, egy adott társadalom képét rajzolja meg. A korhoz kötöttségével, a társadalmi kép realizmusával tűnik ki az író többi művei közül, és a Buddenbrook-házhoz hasonlóan konkrétabb társadalomrajzot revelál, mint általában a tipikusan Thomas Mann-regények és novellák.

Hogy a regény bonyolult problematikáját meg tudjuk közelíteni, abból kell kiindulnunk, milyen lépcsőfokra hágott fel az író ezzel a művével, ha figyelembe vesszük az előző írásaiban felvetett és nyitvahagyott problémákat. Már a fiatal Thomas Mannt az jellemezte, hogy a hanyatló polgári korszak nagy epikusává lett, minden szándékosság nélkül, szinte tudtán kívül. Bármelyik költői művét vagy akár elméleti írását boncolgatjuk is, a polgári dekadencia valamelyik megjelenési formájával találkozunk.

Mindjárt első nagy regényét, a Buddenbrook-házat, úgy említi az író, mint „A varázshegy" megértéséhez szükséges előzményt. (Bevezetés a Varázshegy olvasásához, 1939.) Nos, ebben a regényében a régi patriarchális polgári életforma bomlik fel a kapitalizmus legújabbkori fejlődése következtében. És ez a fel-

bomlás kétirányú dekadenciát eredményez. Az egyik oldalon a régi formák makacs képviselője, Thomass Buddenbrook, a schopenhaueri pesszimista világnézethez, a világfájdalmas nihilizmushoz jut el. A másik oldalon az ő ellenpólusai, a regény művészlelkei, biológiai gyengeségükkel az egészséges emberi élet tagadásának és a polgári művészet amorális öncélúságának a határán mozognak.

A másik fontos előzmény, az „Egy apolitikus elmélkedései", hatalmas terjedelmű, több mint 1000 oldalas tanulmány- és cikk-gyűjtemény az első világháború éveiből. Ezekben a tanulmányokban és cikkekben Thomas Mann egy olyan reakciós polgári életforma létjogosultságáért szállt síkra az európai polgári demokratikus haladással szemben, amelynek kérlelhetetlen pusztulását ő maga írta meg évekkel azelőtt a Buddenbrook-házban. Később „fegyveres szellemi szolgálatnak" nevezte ezt a művét, elkeseredett, de becsületes és reménytelen utóvédharcnak. Egy nagy író próbálkozása volt ez a mű, kísérlet, hogy szembehelyezkedjék a társadalmi fejlődés kíméletlen törvényeivel ősei, apái iránti tiszteletből, a nyugati imperializmus által fenyegetettnek, a világ kapitalista felosztásából kisemmizettnek hitt hazája iránti szeretetből. Érdekessége, hogy a nagy hevességgel vitatott, támadott és védelmezett dekadens nézetek csaknem szó szerint ugyanazok, mint „A varázshegy"-ben, csak ellentétes előjellel.

A „Halál Velencében" című novelláját is úgy említi az író, mint előzetes lépcsőfokot, mely a „varázshegyre" vezet. Ez a sokak által talán túlértékelt (formailag valóban tökéletes!), a felvetett kérdést szinte a bizarrságig exponáló elbeszélés a dekadens polgári művész halálát ábrázolja, azét a művészét, aki az élet értelmének a nyitját többé nem találja meg. A szépséget mint önálló szubsztanciát imádja, ezért aberrációk hálójába esik. A dekadenciának ez a merőben embertelen, visszataszító formája sok mindenre rádöbbenthette az írót, ami a „varázshegyre" vezette, de „A varázshegy" szellemi tusáiban a polgári művészet elfajzásának a kérdése nem kerül terítékre mint vitatott vagy megoldandó feladat. (Sorra kerül később a József-regényekben. a Doctor Faustusban és más írásokban.)

A patriarchális német polgári életforma, — az eredeti tőkefelhalmozás után a klasszikus kapitalizmusban kialakult életforma, — megtestesítője a Buddenbrook-házban Thomas Buddenbrook, „A varázshegyben" pedig Hans Castorp. Csakhogy míg Thomas Buddenbrook makacs és kemény céltudatossággal védelmezi azt, egész életét egyetlen lapra, egy letűnt életformához való szívós ragaszkodásra teszi fel, — addig Hans Castorp, ez a „melegszívű mostoha gyermeke az életnek", fokozatosan tovább fejlődik, és mintegy a saját belső világának a fokozatos megváltozásával forgatja ki megdönthetetlen biztonságukból azokat az elavult nézeteket, melyeket az „Egy apolitikus elmélkedései" olyan nagy harci elszántsággal védelmeztek.

Ezzel a regény cselekményének a leglényegesebb részét már el is mondtuk. Mert hisz annyi az egész, hogy Hans Castorp, egy 23 éves hamburgi fiatalember, jómódú kereskedő család sarja, akinek nagy örökségre szülei korai elhalálozása után 400 000 márkára rúgott, — mint végzett mérnök éppen meg akarta kezdeni munkáját a Tunder és Vilms hajógépgyár és kazánkovács műhelyében, amikor háziorvosa az utolsó vizsgák letétele után levegőváltozást ajánlott. Hans Castorp meglátogatja Davosban tüdőbeteg unokafivérét, Joachim Ziemssent. Látogatását 3 hétre tervezi, de közben lázas lesz. Ezért neki is ott kell maradnia a szanatóriumban, ő is a „varázshegy" lakója lesz, elszakad a síkföldi élet kötelezettségei-

től. A regény cselekményének váza az, hogyan alakul át az eredetileg kínosan pontos, kötelességteljesítő nyárspolgár a szanatórium szabadabb, de egyúttal frivolabb, viszont a tudományos vizsgálódásra is alkalmat nyújtó új világában. Egyrészt hogyan kallódik el, hogyan semmisülnek meg régi polgári és emberi erényei. Másrészt hogyan alakul át új emberré, aki már más szemmel nézi a világot. Más, mint aki volt. Kissé rendszertelen, de elég sokoldalú műveltségre tesz szert 7 évig elhúzódó szanatóriumi kezelése alatt. Teljesen kigyógyul betegségéből, és amikor a regény végén eldördülnek az első világháború első ágyúlövései, egy új és értékesebb ember áll előttünk, mint aki volt a regény elején.

Ez a regény cselekményének a magja. Persze, Hans Castorp fejlődését a szanatóriumi élet igen sok szereplője és jelensége támogatja. A négykötetes regényben tulajdonképpen sodró, érdekfeszítő, ún. „regényes" cselekmény gyéren akad. Annál több benne az ábrázolás hitelességét szolgáló intellektuális nézetek vitája. A polgári életformának mind azokat a dekadens kinövéseit, amelyek a Buddenbrook-házban és az „Egy apolitikus elmélkedéseiben" öltöttek testet, „A varázshegy" intellektuális vitái végső soron mind halomra döntik.

Gondoljunk csak arra, hogy a Buddenbrook-házban a fiatal Morten Schwartzkopf demokratikus elvei milyen visszhangtalanul hangzanak el. Tony Buddenbrook mormolja néha azokat maga elé, mint az első ifjúkori szerelem felejthetetlen zálogait. De a család tagjai közül senki sem veszi komolyan ezeket az elveket. Nem is beszélve arról, hogy az „Egy apolitikus elmélkedései"-ben Thomas Mann egyenesen a németek elnemzetlenítését („Entdeutschung der Deutschen"), legjellegzetesebb nemzeti mivoltukból való kiforgatását látja bennük. Mennyire más a helyzet „A varázshegy"-ben! Itt a polgári demokratikus haladásnak, a „szónokló humanizmusnak" a képviselője Settembrini, az olasz demokrata. Érdekes, Thomas Mann későbbi megjegyzéseiben azt írta, hogy Settembrini: „néha az író szócsöve", bár hozzátette, hogy: „semmi esetre sem maga a szerző". Az író fejlődésében így is óriási haladást és változást jelent ez az állásfoglalás.

Mert miről van szó?

„A varázshegy"-ben „pedagógiai harc" folyik Settembrini és a jezsuita Naphta között a német polgári gondolkodású Hans Castorp meggyőzéséért és megnyeréséért. És a regény cselekménye igazolja, hogy Settembrininek határozott sikerei vannak ebben a harcban. Az I. kötetben még „kíntornásnak", „széltolónak" tartja őt Hans Castorp. Bizalmatlan vele szemben, viszolyog mosdatlanszájúságától. De később fokozatosan megismeri és megszereti. Bár ő nevezi „szónokló humanizmusnak" Settembrini elveinek egész rendszerét, mégis a tények arról győzik meg, hogy Naphta közönséges „embergyűlölő". Mert nagy hatással van Hans Castorpra Settembrini tisztelete az emberi tudás, a tudomány iránt, rendíthetetlen hite az emberi haladásban, és abban, hogy az embernek a társadalom tudatos átalakításával kell jobb életet teremtenie a földön. A hajdani apolitikus Thomas Mann Settembrini szájába adja azokat a szavakat, melyeket a második világháború idején ő maga is annyiszor és annyi változatban leírt és elmondott: „Az emberiség barátja egyáltalán nem ismerheti el, hogy különbség van politika és politikamentesség között. Nincs politikamentesség, minden politika."

Settembrini a politikát, a politikai harcot nem csupán üres szólamként csépeli, hanem ebben látja az emberi haladásért vívott harc egyik leghathatósabb lehetőségét. Sokat beszél egy nemzetközi politikai szervezetről. Ez a szervezet pedig: „Szem előtt tartván azt az igazságot, mely feladatává teszi, hogy megte-

remtse az emberiség boldogságát, — ezt a legmagasabb rendű feladatot nem oldhatja meg másként, csak a szociológia tudományának segítségével, mely a tökéletes államban látja a maga végső célját."

Természetesen, az író igen markánsan ábrázolta Settembrini alakjának árnyoldalait is. Ez másképpen nem is lehetséges, hiszen Settembrini a liberális polgári demokrácia képviselője. A szavak, melyeket mond, mind szépek, jóhiszeműek. De a módot, az utat, amelyen haladni kell, nem jelöli meg, és a szocializmus minden fajtájától idegenkedik. Hans Castorp nem is ad neki mindenben igazat, de tételeinek alapigazságát nem vonja kétségbe. Úgy látja, hogy a teljes igazságnak a két vitatkozó fél között „valahol a középúton kell lennie." De az író maga, aki részleges „szócsövének" nevezte Settembrinit, nyilvánvalóan nagy mértékben neki ad igazat Naphtával szemben, és ezzel legyőzöttnek, túlhaladottnak tekinthetjük Settembrini alakjában a polgári dekadenciának azt a megjelenési formáját, amelyik az „Egy apolitikus elmélkedései"-ben olyan nagy hangsúllyal jutott szóhoz.

És ki az a Naphta? —

A 3. kötet elején jelenik meg. Settembrini ellenfele a vitákban. Ő képviseli Thomas Buddenbrook polgári pesszimizmusát és azt a már említett reakciós világnézeti alapot, melyre az „Egy apolitikus elmélkedései" felépülnek. Alakjának érdekessége, hogy polgári dekadens pesszimizmusát antikapitalista demagógiával és az ún. keresztény kommunizmus jelszavaival keveri össze. Róla mondja Settembrini: „Formája: logika, de lénye: zavar". Mégis az ő szájába adja Thomas Mann, — kétségtelen, hogy bizonyos önirónával, — azokat a nézeteket, melyekre korábbi művei felépültek. Sőt bizonyos mértékben ezeket a dekadens nézeteket itt ad absurdum viszi. Így például Naphta a tudomány hatalmát egyszerűen nem ismeri el. Még a középkori inkvizíciós kínvallatást is logikusan tudja igazolni. A „szent terror" híve és a betegségről azt mondja: „Az ember beteg a lénye legmélyén, de éppen a betegség teszi őt emberré... Más szóval annál magasabb rendű az ember, minél betegebb... Mintha csak a haladást, — már ha egyáltalán van haladás, — nem köszönnők kizárólag a betegségnek, más szóval: a lángelménék, ami nem egyéb a betegségnél."

Hans Castorp előtt napról-napra világosabb lesz, hogy Naphtának nincs igaza. Az író is ítéletet mond a Naphta által képviselt dekadenciáról: a regénynek ez a különös hőse, amikor hasztalan erőlködik igazának elismeréséért, önkezével vet véget életének a gyönyörű alpesi tájon. Hans Castorp pedig az alpesi hóviharban eltévedve, a halál és a megsemmisülés szakadékai felett támolyogva, tisztán látja addigi életének tévedéseit és leszámol azokkal: „Nem adok a halálnak hatalmat gondolataim felett. Mert ezen alapul a jóság és emberszeretet, semmi egyében. Hű maradok a halálhoz szívemben, de nem akarom elfelejteni, hogy a halálhoz meg a múlthoz való hűségünk gonoszság, sötét kéj és embergyűlölet olyankor, amikor determinálja gondolkodásunkat és uralkodásunkat." Ezt ugyanaz a Hans Castorp mondja, aki a halál iránti tiszteletből odahaza mindig feketében járt és aki a regény elején még ilyen gondolatokkal kacérkodott: „A temetésben van valami épületes. Már gyakran gondoltam arra, nem lenne-e jobb, ha az emberek nem templomba, hanem temetőbe járnának."

Ezt a temetői, élettelen, az egészséges élettől elrugaszkodott kripta-hangulatot lehelte, amikor mint gazdag kereskedő patricius család tagja a síkföldről feljött a „varázshegyre". Mint a megváltozhatatlan külső merev formák híve, megbotránkozott, ha valaki kalap nélkül járt, és megbotránkozott, ha rokonok vagy barátok keresztnevükön szólították egymást. Alapjában „melegszívű" ember

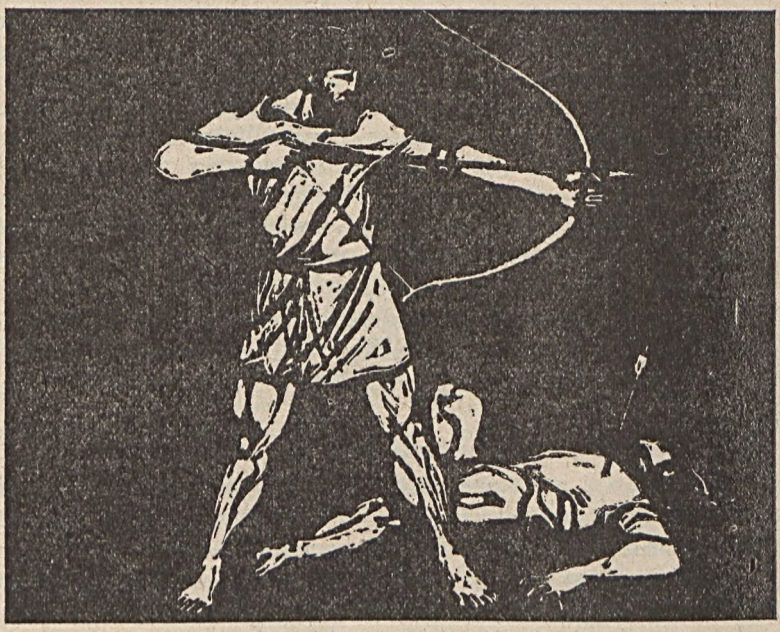

Gerzson Pál: Rajzok az Odysszeához

lévén, a megmerevedett és idejét múlt társadalmi formák rabságában sinylődött, mint a német polgári osztály tipikus képviselője. Polgári osztályöntudatát és tipikusságát az író is többszörösen kiemeli. És osztályának arcképéhez tartozott az erősen szakirányú, az általános műveltség legnagyobb világnézeti kérdéseiben eléggé korlátolt, zavaros tájékozottság. Ez különösen szembetűnő, amikor a beszélgetések folyamán szembekerül a művelt és sokoldalú Settembrinivel. Betegsége, a szanatórium orvosaival folytatott megbeszélései arra ösztönzik, hogy maga is foglalkozzék a korabeli természettudománnyal. Így megismeri a materialista filozófia és biológia legfőbb tanításait az életről, az emberről. Amint említettük, 7 éves szanatóriumi tartózkodása alatt elég jó tudományos tájékozottságra tesz szert. Általános műveltségét, amely azelőtt szakirányú képzettségén túl kizárólag zenei jellegű volt, (ez is jellemző a német polgári osztályra!), kiterjeszti és elmélyíti. Újonnan szerzett műveltsége birtokában már nem viszolyog Settembrinitől, mint a megérkezése utáni időben, hanem felismeri elveinek igazságát. A III. kötetben így vélekedik róla: „Egyébként szeretlek. Igaz, hogy szélházi vagy, kíntornás vagy, de becsületes ember vagy, becsületesebb és kedvesebb vagy nekem, mint az az édes kis jezsuita és terrorista, mint az a spanyol hóhér és pribék... noha majdnem mindig igaza van, valahányszor vitatkoztok..." És miért van Naphtának Hans Castorp előtt sokáig igaza? Mert nem Settembrini a haladó demokrata, hanem Naphta, a legsötétebb reakció hirdetője fejezi ki azokat a nézeteket, melyek Hans Castorp eredeti életformájának az alapját képezték.

Settembrini a természettudományos világnézet hirdetője Naphta középkori vallásos dogmatizmusával szemben. De még ő sem következetes materialista. (Mint ahogy a polgári felvilágosodás legnagyobb képviselői között is kevés ilyen akad!) A kis svéd lánynak, Ellen Brandnak a szellemidéző „csodáit" ő sem tudja sem megcáfolni, sem megmagyarázni. Az író állásfoglalásában is bizonyos dualizmus érvényesül még „A varázshegy"-ben. A végső kérdések nyitja, a materializmus és az idealizmus játékos, irónikus szembeállításával sokszor a misztikumban vész el. Ez az oka annak, hogy „A varázshegy" nyugati kritikusainak többsége éppen a misztikumot, a mitikusat hangsúlyozza a mű elemzésekor. Így például Weigand amerikai professzor „A varázshegy"-ről írt könyvének az alcíme: „Myth as Universal Symbol in the Works of Th. Mann." (A mítosz mint egyetemes szimbólum Thomas Mann műveiben.) Persze, ez nemcsak afféle belemagyarázás, mert az író maga is hajlamos volt még a 20-as években a mitikus homályosságra. Így például „A varázshegy"-ről még később is ezeket írta: „... a Varázshegy a beavatás templomának egyik változata, az élet titka veszélyes kutatásának egyik helye..."

De akárhogy is állunk „A varázshegy" világnézeti dualizmusával, az bizonyos, hogy Settembrini a francia materialista filozófia, sőt mondhatnánk, hogy az utópista szocializmus eszméit (a szocialista forradalom lehetőségét elutasítva!) hirdeti. Elvégre tudjuk, hogy „néha" ő az író szócsöve és ő az, aki nagyobb hatással van Hans Castorpra, a tipikus német polgárra, mint Naphta. Hans Castorp fejlődése nagyrészt Settembrininek köszönhető. Amikor a fenségesen és ijesztően dühöngő alpesi hóviharban hazatalál és lejön a hegyekből, már a halál tornácában számot vetett egész életével, és egy új ember lép be a szanatórium ajtaján. Egy olyan új ember, aki nem zárkózik el többé mereven a demokratikus haladástól, hanem éppen tanulmányai és Settembrini hatására képes annak befogadására.

Thomas Mann pedig, ahogy azt megírta, amikor „A varázshegy" utáni lépcsőfoknak a József-regényeket nevezte, tovább fejlődik. A József-tetralógiában egy még nyilvánvalóbban mitikus természetű témát dolgoz fel. Egyenesen a bibliából veszi tárgyát. És mégis úgy írja meg a regényt, hogy világnézetileg már leszámolt azzal az imbolygó dualizmussal, ami „A varázshegyben" még megvan. Mert ez kimutatható még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy az író Hans Castorpot is megrója „misztikus tetszelgéseiért", és hogy a szellemidézést bájos öniróniával megcáfolja ugyan, mégis megtörténhető hitelességgel állítja elénk. A József-regényekben pontosan a mítosz keletkezését és szerepét az egyértelmű materialista világnézet szemszögéből, bár irónikus költői játékossággal, világítja meg, és ebben a műben már nem találhatunk olyan részleteket, mint „A varázshegy"-ben: „Az élet gyümölcse volt az, amelyet a halál nemzett és amely terhes volt a halállal. A lélek csodája volt... Ó, hatalmas volt ez a lelki varázs! Valamennyien az ő gyermekei voltunk és hatalmasat csak akkor tudtunk alkotni a földön, ha neki szolgáltunk."

Sokak által megállapított tény, hogy Settembrini és Naphta vitája a regényben eldöntetlen. De azt hiszem, sikerült érzékeltetnem, hogy a demokrácia és a „szent terror", a haladás és reakció, a materializmus és idealizmus nagy vitájában az a tendencia érvényesül, hogy az előbbiek képesek a végső győzelemre. És Hans Castorp is a Settembrini által képviselt nézetek felé orientálódik. A regény problematikájának megértéséhez igen fontos, hogy ezt a kérdést ilyen élesen felvessük és tisztán lássuk.

Kétségtelen, hogy amikor Hans Castorp feljött a „varázshegyre", bizonyos emberi értékekkel rendelkezett. Osztályának nemcsak tipikus, hanem derék és becsületes képviselője is volt. Azonban ezek az emberi értékek egyben gátjai voltak további fejlődésének, úgyszólván lehetetlenné tették azt. Hogy csak egyet említsünk, Settembrini először „sötét, szenvedélyes, lázító emberként, felbujtóként és összeesküvőként" állt előtte, mert a német polgárok megszokták, hogy: „rendszeretettel azonosították a hazaszeretetet." Madame Chauchat, a szanatórium világába vetődött kalandornő mondja Hans Castorpnak: „Vous aimez l'ordre mieux que la liberté..." („Ti jobban szeretitek a rendet, mint a szabadságot.") Ebbe a kalandornőbe szeret bele a roppant kimért modorú, pontos és lelkiismeretes polgárember, a mi Hans Castorpunk. És az esztelenségig fokozódó szenvedélyes szerelem összetöri benne a polgári élet erkölcsi normáit. Amikor azt álmodja, hogy megcsókolja Madame Chauchat tenyerét: „Vad édesség érzése járta át erre a csókra tetőtől talpig. Ez az érzés lett úrrá rajta akkor is, amikor kísérletképpen lerázta magáról a becsület nyomását és élvezte a gyalázat feneketlen előnyeit." Madame Chauchat tehát hanyag megjelenésével, fegyelmezetlen ajtócsapkodásával romboló és egyben felszabadító szerepet tölt be Hans Castorp fejlődésében. Azt a német polgárt, akinek legfőbb erénye a „rendszeretet" és ezzel együtt a kötelességteljesítés volt, és aki mereven elutasított magától olyan fogalmakat, mint haladás, demokrácia, szabadság, mert azokat hazafiatlanoknak találta, ezt a német polgárt „fülig szerelmes" bódulatában megszabadítja erkölcsi kiválóságaitól és egyben fejlődési lehetőségeinek béklyóitól. Ez az erkölcsösnek távolról sem mondható (legfeljebb a férfi szempontjából tiszta és őszinte) szerelmi viszony lerombolja, megsemmisíti a régi polgári derakasságot és képessé teszi őt új eszmék befogadására.

Később azonban ugyanaz a Madame Chauchat ismerteti meg őt azzal az idősebb férfival, akinek a kitartottja lesz Hans Castorp szerelme: egy holland „pénzmágnással", Peeperkornnal. Ez az ember egy olyan „királyi" egyéniség,

akinek személyi varázsát, eredetiségét, hatalmát Hans Castorp nem tudja semmiképpen megmagyarázni. „És erre csak egy szavunk van és ez így hangzik: egyéniség" — írja róla az író. Van olyan vélemény, hogy Peeperkorn ábrázolásának módjában több az irónia, mint a pozitív elismerés. Arra is van adat, hogy az író Gerhard Hauptmann gúnyképét akarta benne megrajzolni. Ez mind igaz lehet. Azonban a tényen nem változtat, hogy Hans Castorp racionális fejlődésében zavaró momentumnak tűnik Peeperkorn megjelenése. Vele a regény vége felé még egyszer érvényesül a mitizáló vonal.

A hatások közül, melyek között inkább tehetetlenül, mint céltudatosan hánykolódott hősünk, nem szabad megfelejtkezni unokafivéréről, Joachim Ziemssenről. Ő a regényben a német militarizmus képviselője. „Háborúra szükség van," — mondja meggyőződéssel. És Moltke mondását idézi: „Háború nélkül alaposan elrohadna a világ." Joachim és Naphta nagyszerűen megértik egymást. Naphta is hasonlóképpen vélekedik: „...a háború eszközül szolgálhatna minden ellen és minden érdekében, szolgálhatná a fajnemesítést és eszközül szolgálhatna még a születések számának csökkenése ellen is."

Az író Joachim Ziemssent „ellenpontozásként" állította Hans Castorp mellé. Ő az a német polgár, aki nem tud megszabadulni a német polgári derekasság kötelékeitől. Katonás magatartása megakadályozza abban, hogy megjárja ugyanazt az utat, mint unokafivére. Arcába szökik a vér, valahányszor a „magaskeblű" Maruszjára ránéz, de nem mer közeledni hozzá. Belehal betegségébe. Talán nem is kell magyarázni annak jelképességét, hogy a regény cselekménye folyamán ő is ugyanúgy elpusztul, mint Naphta: az idejét múlt társadalmi formák és nézetek hordozói összeroppannak.

A regény problematikájából sok érdekes kérdést lehetne még vita tárgyává tenni. Például a két szanatóriumi orvos jellemzését és szerepét, a társadalmi és emberi ideálok továbbfejlődését az „Egy apolitikus elmélkedései" szemszögéből, a keresztény kommunizmus kritikáját Settembrini fejtegetéseiből, Settembrini montesquieu-i antimarxista jogelméletét, ugyancsak nála az osztályharc gondolatának az elutasítását és minden humanitása ellenére is kissé embertelen egyoldalúságát, (pl. a humorérzék teljes hiányát) stb. Ezeknek a kérdéseknek a tárgyalása azonban igen messze vezetne bennünket, és a regény problematikájának már az eddigiekben kifejtett képét lényegesen nem befolyásolnák.

Van azonban még egy dolog, amit meg kell említeni, és az Németországnak, a német társadalmi valóságnak és a „varázshegynek" a viszonya. Amint már említettem, a regény első fejezetei az első világháború előtt íródtak. Az író éppen csak elkezdte a munkát, de jelentős része a huszas években készült el. Ezért feltehető, hogy a „varázshegy" elzárt, a síkföldi Németországtól, (értsd: az első világháború előtti Németországot!) merőben elütő, szabad lehetőségeket kínáló világa bizonyos szempontból a weimari Németország szimbóluma is. Az első világháború utáni években, körülbelül a regény befejezésének időpontjáig (1924) harcolt az európai demokrácia és reakció a lefegyverzett Németország politikai és szellemi megnyeréséért, illetve ezek az ellentétes nézetek magában Németországban, a német társadalom életében álltak egymással szemben. A regény tendenciája arra enged következtetni, hogy az író, aki annak előtte a vilmosi Németország nagy kritikusa és védelmezője volt egy személyben, fel akarta hívni honfitársai figyelmét arra, hogy a megváltozott körülmények között itt az ideje egy demokratikus, új Németország megteremtésének. A régi, kiható, a háborúban vereséget szenvedett életforma helyett a német népnek valami újat,

korszerűt, előre mutatót és haladót kellett volna teremtenie. A figyelmeztetés azonban akkor hiábavalónak bizonyult.

Ezt a feltevést igazolja az a tény, hogy „A varázshegy" szereplőinek vitáiban, (különösen a jezsuita Naphta fejtegetéseiben), éppen úgy, mint Thomas Mannak ez időtájt keletkezett polémikus írásaiban, állandóan vissza-visszatérő motívum az a megállapítás, hogy az emberiség korfordulóhoz érkezett, a polgári-kapitalista korszak leszerepelt és válságba jutott. Naphta „az életnek rongyos polgári formájáról" beszél, a „burzsoázia osztályuralmának" végéről. Állandóan azt hangoztatja, hogy minden változás után kiált. Persze, ő ezt a változást a demokratikus szabadságjogok eltiprásában és az egyház által meghirdetendő „szent terror" trónra ültetésében látja. A regény vitáiban a tragikus momentum az, hogy az első világháború utáni években Németországban is akkor érkezett el a polgári demokratikus forradalom megvalósításának lehetősége, amikor az a nyugati világ többi részén már a saját zsírjában fuldokló, dekadens életformává lett. Ez azonban semmit sem változtat azon a tényen, hogy mégis csak meg kellett volna csinálni. Az író később, amikor már idézett írásában „A varázshegy" problematikáját fejtegette (1939), leglényegesebbnek éppen a regény társadalomrajzát tartotta: „Az ilyen intézetek esetében tipikusan háború előtti jelenségről beszélhetünk, amely csak egy még érintetlen kapitalista gazdasági formában képzelhető el. Csak azok közt a viszonyok közt volt lehetséges, hogy a páciensek családjuk költségére éveken át vagy ad infinitum ilyen életet élhessenek. Ennek ma már vége, vagy majdnem vége. ‚A, varázshegy" hattyúdala lett ennek az életformának..."

Később, a második világháború éveiben, az Amerikai Egyesült Államokban élő Thomas Mann írta keserű elégtétellel: „Akár megérdemlem, akár nem, nevem a világ szemében összekapcsolódott egy olyan németség fogalmával, amelyet a világ szeret és tisztel."

„A varázshegy" fényes bizonyítéka annak, hogy az író valóban megérdemelte ezt a megtiszteltetést. Már ebben a regényében is, amikor a német fasizmusnak még nyoma sem volt, azért a Németországért harcolt: „amelyet a világ szeret és tisztel." Settembriniről írja „A varázshegy"-ben: „Az olasz nagy tiszteletet mutatott két hallgatójának hazája iránt, arra való tekintettel, hogy ott találták fel a puskaport, amely sutba dobta a hűbériség páncélját és ott találták fel a könyvnyomtatást, amely lehetővé tette az eszmék demokratikus terjesztését, vagy helyesebben a demokratikus eszmék terjedését." És ugyancsak Settembrini szavai igazolják, hogy Thomas Mann ebben a regényében a polgári dekadencia formáinak legyőzésével, már a szocializmus világa felé fordított perspektívával, (aminek kiteljesedését Thomas Mann későbbi írásaiban találjuk!) — a demokratikus Németország megteremtődésének a lehetőségét akarta szolgálni: „Döntéseket kell hozni, — mondta az olasz demokrata a „melegszívű" német polgárnak, — Európa boldogságára és jövőjére nézve végtelen fontosságú döntéseket, és az ön hazájának a feladata lesz ez, az ő lelkében kell ezeknek kiérlelődniük."

„A varázshegy" — amint a bevezető sorokban írtam, — a világirodalom egyik legmélyebben szántó, legnagyszerűbb alkotása. Időszerűsége, hatása nem csökkent. Ma is nagy érdeklődéssel olvashatja bárki, aki szellemi élvezetet talál a nagy társadalmi és emberi problémák intellektuális megvitatásában. A korforduló, amiről szól, azóta nagyobb sodrású méretekben bontakozott ki, de még korántsem ért véget.

Ennek a korfordulónak nagy regénye „A varázshegy".

Káldi János versei

Abeunti

Még föl-föltűnsz az alkonyat aranyában,
túl az évek fasorán;
térdig jársz a virágok örvényeiben,
fejed felett ingnak
a madarak elmosódó fűzérei
halványkék homályban.
Összecsapnak mögötted
a napok ágbogai, vékony hajtásai,
s fogysz, tűnsz, felmerülsz, majd újra csak
egy rezgő árny jelzi,
merre is jársz.
Ó, az idő eltakar;
odaszórja mögéd a délutánokat, a búzavirágokat,
a nyírfák omlatag haját,
a régvolt énekek törmelékeit,
a darabra tépett gyalogutakat;
hegység nő ezekből, félelmetes,
s azon már senki se juthat át.

Apám szekere

Döcög, döcög, — bent a tudatban.
Mintha a Rábapartról jönne,
alig látszón, hét határ csöndje
közt. A sírása tiszta dallam.

Igen, emlék. — Jön, ahogy lehet,
bent, bent, mélyen, virágban-sárban,
a fűz-alatti úton, nyár van,
vonszolják a kicsi tehenek.

Jön, húszévnyi mélyről. Döcörész.
Ág van rajta, balta és fűrész,
s mi még? — holdfény-forgács, ködbogok.

Az apám ül fönt egymagában,
nagyon fonnyadtan, haloványan,
s a szájából lassú dal csorog.

Harcos Ottó versei

Örülj

A fény virágnak jó, a sötét
csírának, csillagnak:
száz alakra hasadj hát szét,
hogy érezd, mit adnak

az egek. Légy virág és gomba:
foroghasson feléd
Hold, Nap, s élj álomból-álomba,
áradhasson beléd

mi jó, s zenghesd csillagnak, napnak
madaras éneked,
s úgy örülj minden pillanatnak,
ahogyan én neked.

Monumentum

A tőled elvivő sok út,
mind csak hozzád vezet.
Mellettem vagy te mindenütt:
lélekzeted a szél,
s érzem bőrödnek illatát,
tej-illat-mámorát.
Sötét szemedben hajnalok
bársony bölcsője ring,
hangodban tükrözőn ezer
felhő s erdő zenél.
Hajadnak fényes fürtjei
befolyják arcomat,
mint vad kígyók, sikos-kuszán,
gyűrűzve, álmosan.
Ha végigsiklik két kezem
emléked dombjain,
úgy juhnyájak érezhetők,
ahogy hullámzanak
az alkonyatban ősi mód,
súrlódva és puhán.
Ó szép Szerelmem, Csillagom,
jöhetnek estelek,
nem szürkíthet meg tégedet
a köd-eszű idő.

Karl-Heinz Jakobs

Weimari novella

1

Hat óra negyvenhét perckor indultunk Lipcséből és nyolc óra harminchárom-kor értünk Weimarba. Rut tarka perlonfalakból font szatyrában szépen megfért minden, amit magunkkal vittünk és mielőtt a vonat megállt volna, összeszámoltam, hogy egész vagyonunk nyolcvanhét márka és huszonkét pfennig. Gondoltam, ez majd kihozza a sodrából, de ő csak irónikusan lebiggyesztette az ajkát, naiv csodálkozással emelte rám a szemét és ennyit mondott:

— Ó Jan, hiszen mi gazdagok vagyunk. Azt hiszem, egyáltalán nem vagyunk szegények.

Ez az ő gyengécske, fiús hangján olyan mulatságosan hangzott, hogy nevetnem kellett. Láttam, hogy a kupéban többen is nevetnek, kivéve azt az idősecske hölgyet, aki ferdén szemben ült velünk és rosszalóan csóválta a fejét, meg a folyosóablaknál ülő fiatalembert, aki szintén nem nevetett. De ez utóbbiban valami más is volt. Mióta felszállt, egy pillanatra sem vette le a szemét Rutról. Rut ezt nagyon jól látta és én tudtam, pajkoskodása csakis arra való, hogy a fiút teljesen megzavarja. Végre befutott a vonat az állomásra. Oldalbaböktem és odaszóltam:

— Készülj! Kiszállunk.

Kiléptem a folyosóra és hagytam, hogy kedvére elbúcsuzzék. Még is tette, fejét könnyedén kissé oldalt hajtotta és köszönt:

— Jó utazást, viszontlátásra!

Már attól tartottam, hogy a kezét is nyújtja, de csak könnyedén meghajolt a fiatalember előtt és mégegyszer utoljára komolyan körülnézett, majd csendesen becsukta maga mögött a kupéajtót. A peronon megvártuk, míg a többiek leszállnak. Utolsónak mentünk át a sorompón és ott álltunk egy kisváros utcáján, amelyet egyikünk sem ismert, de mindketten meg akartunk ismerni. Megilletődve gondoltunk arra, hogy öt csodálatos nap vár itt ránk.

De tulajdonképpen mégiscsak ismertük Weimart. Bár még nem jártunk ott, Weimart a szívünkben hordtuk, ha szabad ezt mondanom. De azok az utcák, amelyeken mentünk, azok a házak, melyek előtt megálltunk a „faluban" tett első sétánkon, mind valóban ismeretlenek voltak. Csak annyit tudok, hogy valahol egy kovácsolt cégért fényképeztem le, amelyen fényes betűkkel ez állt: MÚZEUM. Rut tiltakozott és karomnál fogva húzott odébb.

— Hé, szőke barbárom, erre még lesz alkalom, menjünk inkább, keressük fel a titkos tanácsost, meg a hamupipőkéjét.

— Most? — kérdeztem.

— No, hát mikor máskor?

Megálltam.

— Kérlek — mondtam — te mehetsz. Én, mint gondos férfihez illik, először is szobáról gondoskodom.

— Egyről? — kérdezte és játékos felháborodással meresztette a szemét.

— Butaság — feleltem és oktatóan felemeltem a mutatóujjam — magától-értetődően külön fogunk lakni.

— Két turistaszálláson, igaz?

— Nem — feleltem — egyáltalán nem turistaszálláson. A téren, a legjobb szállóban, két olyan, hogyishívják, apartmentben fogunk lakni.

Elnyomtam egy mosolyt.

— És főleg — tettem hozá — te csak ne beszélj Hamupipőkéről. Számodra ő mindig Goethe titkos tanácsos úr hitvese.

Nem, nem lakhatunk egy szobában, ezt a törvény tiltja. Mi ugyanis nem voltunk házasok akkor, amikor Weimarba utaztunk. Nem voltunk házasok, sőt nem is tisztáztuk még, hogy megházasodunk-e. De nagyon boldogok voltunk, hogy néhány napra elhagyhattuk Lipcsét, azt a rettenetes Lipcsét. Mindketten szörnyen szerelmesek voltunk és nem halaszthattuk tovább, hogy tisztába jöjjünk önmagunkkal és másokkal. Ezért: azzal, hogy Lipcsétől rövid időre megváltunk, egyúttal elvált tőlünk minden — legalábbis így gondoltuk — ami eddigi életünk jelentős részét jelentette, s ami összekötötte Rutot Konráddal és engem Susannal. Minderről nem akartunk többé tudni. Boldogok voltunk, ezt már mondtam; de azt még nem mondtam, hogy mi — mármint Rut meg én — szerettük egymást.

Csodálatosan szerettük és praktikusan kiegészítettük egymást, mivel különböző természetünk volt; ő; szellemes, elragadó, agresszív; én: durva, nehézkes, szemlélődő; ő gyerekké tett engem: én meg őt felnőtté. Egyszóval el voltunk telve szerelmünkkel és Weimarral, ahogyan a város utcáin elsőízben sétálgattunk, mivel Weimartól — ezt újra meg kell mondanom — Weimartól vártuk szerelmünk beteljesedését, ujjászületésünket, a próbát és a bizonyítást. Hogy miért vártuk ezt éppen Weimartól és hogyan fogjuk elérni, egyikünk sem tudta. De meghódítottuk Weimart és ezt vártuk tőle, bár alig beszéltünk róla.

— Te Jan — szólt Rut hirtelen — nem találod ezt nagyszerűnek?

— Mit?

— Hát a Hamupipőkét.

— Igen — mondtam lanyha lelkesedéssel — fantasztikusnak találom.

Néhány lépésnyit hallgatott. Aztán megszólalt:

— Jan, kedveled te a kövér nőket?

Goethe Christianejére gondolt. Oldalvást néztem Rutra. Vállamig ért és mivel kötött kabátját kívül hordta és ettől járás közben még karcsúbb lett — olyan volt, mint egy diáklány. Így válaszoltam:

— Magától értetődik. Vagy talán azt hiszed, ilyen soványság, aki kötött kabátjával még soványítja is a termetét és egy pillanatig sem tud nyugton maradni tetszhet valakinek? Nekem nem. Goethenek pedig nyilván egyáltalán nem tetszett. Gondolj Bettinára. Ezért is vette el Christianet és nem valami kiéhezett, üres teremtést.

— Á, te buta — mondta — az az eset Bettinával sokkal később volt, azonkívül a titkos tanácsos úgyszólván egyáltalán semmi sem volt nála.

Ez leírhatatlan volt. Megfogta a karomat és erősen nyomatékos hangsúllyal mondta:

— Ezt mind csak úgy kitalálta.

— Kövér, az kövér — mondtam — és mi úgy szeretjük.

Néhány lépésnyit hallgatott.

— Te Jan — mondta aztán — én is szeretnék kövér lenni.

— Akkor többet kell enned.

— Nem mehetnénk mindjárt enni? — kérdezte — ott van egy étteremtette.

— Egy mi? — kérdeztem. Nekem, isten tudja, nincs tehetségem az ilyen szellemeskedéshez, mint neki. A keleti frízektől származom és mindig is nehézkes maradtam.

— Egy étteremtés — mondta huncutul és már indult is az utcán át egy étkezde felé, de utána léptem, visszahúztam a járdára.

— Enni... mondtam — az még messze van. Az ilyen extravaganciáktól tartózkodj itt.

Ezt természetesen tréfásan mondtam, de nem akarom elhallgatni, hogy titokban a mi nyolcvanhét márkánkra és huszonkét pfennigünkre gondoltam és arra, hogy — ha Rutot hagynám gazdálkodni — kénytelenek lennénk még aznap este visszautazni Lipcsébe.

— De én éhes vagyok.

— Az engem nem érdekel.

— De kövér szeretnék lenni — csodálatosan színészkedett, ahogyan hosszan szemem közé nézett és bensőségesen suttogta: — érted, te buta Jan.

— Itt vagy Weimarban — mondtam — és itt egy képzett embernek egészen másra kell gondolnia, mint az evésre.

— Akkor menjünk a Hamupipőkéhez!

— Most két szobát keresünk magunknak — vágtam el a vitát és ebben is maradtunk.

Ahogy azonban az első szállóban, amelyet megláttunk, szoba iránt kérdezősködtünk — a Herder-tér közelében volt — közölték velünk, hogy nincs szoba. A második szállóban, majd a harmadikban is ugyanezt a választ kaptuk. Szobakereső utunk hiábavaló volt. Úgy látszott, hogy Weimar, amelyet annyira szerettünk volna látni, számunkra zárva marad. Ez lesújtó volt.

— Ma este vissza kell utaznunk — mondtam, Rut azonban ellenkezett.

— Á, Jan, nem utazunk, jöjjön, aminek jönnie kell. Ma éjszaka a pályaudvari váróteremben maradunk. Most megnézzük Weimart, este és éjszaka pedig szintén Weimart fogjuk nézni. És ha elfáradunk, leülünk a váróteremben. Gondold el, milyen príma lesz!

— Na, nem tudom — morogtam — aligha lenne ez príma.

— De — erősködött — príma lenne!

Aztán nagyon komolyan hozzátette:

— Szörnyű lenne, ha most vissza kellene utaznunk Lipcsébe.

Mégsem kellett elutaznunk, mivel félórával később, mikor a „Fehér Hattyúban" ültünk és — egészen reménytelenül — megkérdeztem, van-e szoba, kiderült: igen, itt tudunk éjszakázni. De csak egy éjszaka lakhatunk ott. A legközelebbi napra már tele vannak rendeléssel. Mialatt fizettem, Rut intézkedett, hogy csomagunkat felszállítsa. De gyorsan visszajött, mivel pizsamán és fogkefén kívül semmi egyebet sem hoztunk magunkkal.

2

Először természetesen Goethe házához mentünk. Úgy gondoltuk, hogy sokkal érdekesebb lenne, ha mi — a hivatalos vezetéstől függetlenül — saját magunk fedeznénk fel a titkos tanácsost. És ott is találtuk mindenütt, minden szobában. Például, ahol pénteki társaságát fogadta, a másik szobában, ahol színészeivel ült össze, Karolinával, Coronával, Christellel és más hölgyekkel és urakkal, akiket zsarnoki uralma alá vont; abban a szobában, ahol néhány napig Schiller lakott, miután kibékültek; ott találtuk minden képen a nagyrabecsült és szeretett Kunschtmeyer nyomát is, ahogyan a keménykötésű Christianne-Madonnát a kis kövér August-Jézuskával az ölén ábrázolja. A ház legtávolabbi szobájában azonban, az udvar és a kert között, a szögletes lépcsőnél szomorúan megszólalt Rut:

— Nézd csak, Jan, itt lakott Hamupipőke. Gondold csak el: Elől, a nagy, világos szobákban fogadta a titkos tanácsos a leghíresebb embereket és legszebb nőket, elől játszotta a nagy életet a herceg és udvari klikkje előtt, és itt hátul ült a szegény, gyámoltalan kicsi az ablaknál és harisnyát kötött. Hát nem félelmetes?

— Ahogy te azt leírod — mondtam — csakugyan nagyon félelmetes. De éppenséggel nem így volt. Éppen az Christiane nagyszerűsége, hogy sohasem volt ő a szomorúság gyermeke. Csupán az alkotó képzelet változtatta meg. Ez kizárólag egy csini kis mesécske volt, no nem?

— Te, a titkos tanácsos úrnak mindenesetre nagyon tetszhetett, amikor a cipőcskéit a bálteremben széttáncolta.

— Természetesen. Hiszen finom fickó volt ő.

Rut nevetett.

— Mit tudsz te ezen nevetni? — kérdeztem.

— Jan, Jan — ide-oda táncolt előttem. Szerencsére nem volt más látogató a közelben — Jan, én elképzeltem, milyen lenne, ha mi házasok lennénk .... úgy gondolom, egymással házasok.

— Ah drágaságom — sóhajtottam és úgy tettem, mintha ki akarnék menni. Visszatartott, erősen megfogta a kabátomat.

Ugyan, ne légy hiú — mondta — én úgysem vehetlek el téged. Csak úgy gondoltam: ha.

Néhány lépést táncolt előttem és egy menüettfigurát csinált.

— Ha mi házasok lennénk: Jan, a germán, ősi családfájával, meg az ő Rutja Juda nemzetségéből, ahogy írva vagyon: Ahova te mégy, oda megyek én is; és ahol te maradsz, ott maradok én is.

Ott pipiskedett előttem és nevetett.

— Tudod, Jan, mit tehetnénk mi akkor? Azt hiszem megegyeznénk ebben: egy kis göndörhajú néger gyereket fogadnánk örökbe.

— Nagyszerű — mondtam hűvösen — a négergyerek már van olyan jó, mint az örökbefogadás.

De nem használt. Vele kellett játszanom.

— De — mondtam — ez még nagyon kis család lenne. Amellett volnék, hogy még egy kis, kecses koreai lánykát is kellene adoptálnunk.

— Koreait? — mondta Rut — akkor már inkább egy kínait. A kínai lánykák sokkal kecsesebbek.

— Ostobaság — vitatkoztam — a koreaiak kecsesebbek.

— Nem, a kínaiak.

— Nem, a koreaiak.
— A kínaiak.
— A koreaiak.
— No, akkor sorsoljunk — mondta
Sorsoltunk és én nyertem.
— Tehát mégis csak egy koreai kislány — állapította meg.
— Jó — egyezett bele — de akkor egy kis indiánlányt is kell szereznünk.
— De egy valódit Peruból.
— Világos — felelte — nem is máshonnan!
— Nna — mondtam — nem tudom, mit kezdenél azzal az indiánnal.
— Ilyenformán öttagú, nemzetközi család lennénk.
Az ujjain számolta:
— Egy germán, egy zsidó, egy néger, egy ázsiai, meg egy indián.
Nevetett.
— Te, ezt tényleg meg kellene csinálnunk.
— Magától értetődik — mondtam — ha összeházasodunk, így is tennénk.
— Igen, igen — mondta és mulatságos hirtelenséggel elszomorodott — ha mi házasok lennénk. De nem vagyunk és így a legszebb ötletem a kutyának sem kell. Pedig olyan szép lenne.

Elmentünk a kerti házba is. Goethe dolgozószobájából úgy kellett kivonszolnom Rutot, mert mindenáron fel akart ülni az álló polc előtti nyeregpadra. Az Ilm mentén végigmentünk a filozófusok útján, a Csillagig, a Csillag hídon át a kastélyhoz. Egész délután gyönyörködtünk a palotában, meg az állami műgyűjteményben és Rut nagyon megilletődött, amikor közöltem vele, hogy ott régi Cranachot és Riberát, Tintorettot és Mathist, Monet-t és Rohlfsot, Rodin-t és Kolbe-t láthatunk.
— Nem tudsz ezekről? — kérdeztem meglehetősen kajánul.
— Nem — felelte — becsszó. És nyitott tenyerét patétikusan a szívére helyezte.
— Nem tesz semmit — fölényeskedtem — még fiatal vagy.

Elmentünk a templom előtt, ahol egykor Herder prédikált és Rut elbiggyesztette a száját.
— Mi az? — kérdeztem.
— Ismered ezt?
Rosszul, hamisan idézte:
— „A hegy felett, hullámok felett, sirok alatt, kutak alatt, árvizek és tavak fölött utat talál a szerelem!" Ismered ezt?
— Nem — feleltem.
— Nem is gondolod, honnan idéztem?
— Sejtelmem sincs — mondtam — mindenesetre egészen romantikusan hangzik.
Rut szigorúan nézett:
— Hallottál valamit „A népek hangja dalaikban"-ról?
— Magától értetődik — mondtam.
— Olvastad is?
— Igen, persze, természetesen ... de ...
— Na, olvastad vagy nem olvastad?
— Kissé.
— Aha — mondta Rut — Analfabéta. De Cranach-hal, meg Tintorettoval dicsekszik.

Ott volt Wieland és új barátja, doktor Goethe Frankfurtból, amint éppen Carl August elé lépnek, s ezzel kezdődtek aztán a weimari bolondos kamaszesztendők. Majd ott álltunk a Nemzeti Színháznál, ahol a kettős emlékmű előtt egy buzgó tanító éppen a tanítványainak magyarázott valamit.

Ahogy átmentünk a nők terén, sajátos kép keltette fel érdeklődésünket. Idős pár lépett ki az egyik ajtón és jöttek, nem, lépdeltek velünk szemben. Még távol voltunk. Hirtelen megálltak, az öregúr lehajolt és megkötötte agg kísérőnője cipőjét. Rut azonnal meglökött és vidáman szólt:

— Odasüss: az ott megköti a cipőjét. Istenem, de öregek lehetnek.

Egészen lassan mentünk. Most már pontosabban láttuk: zsebkendőjét a földre terítette, arra térdelt. Mikor már csak néhány lépésre voltunk tőlük, felegyenesedett, megrázta és fehéren maradt oldalával kifelé összehajtogatta, majd eltette zsebkendőjét. Ahogy menni készült, meglátott bennünket és lépés közben megmerevedett. Megvárt, s mikor odaértünk, barátságosan kérdezte:

— Ugye Önök nevettek?

Rögtön komoly képet vágtam és bizonykodtam:

— Nem, nem, dehogy! — És valóban távol állt tőlünk, hogy a két öreget kinevessük.

Az öreg azonban tovább beszélt, mialatt agg párja a karját fogta.

— Tudom, igen, ma már nem divat, hogy az ember megkösse hölgye cipőjét. Ezt ma már elfelejtették, mint sok mást.

Rut félig nyitott szájjal állt és úgy hallgatta az öreg szavait, mint valami szenzációt. Azt hiszem, gondolatban a szavak minden árnyalatát villámgyorsan lefényképezte.

— Tudják-e tulajdonképpen — folytatta az öregúr —, hogy korábban, akkor, amikor annyi idős voltam, mint önök most, az első, nagy és izgató kegy az volt, ha egy hölgy az úrnak, aki szerette, megengedte, hogy cipőjét megkösse?

Rut egészen meghatódott és halkan, gyorsan válaszolt:

— Nem.

— Igen, igen — mondta az öreg — így volt. És ma már komikusnak tartják.

Később, minden gúny nélkül, azt mondta Rut:

— Ez nyilván egy legendás szerelem kettőjük közt. Ilyenek lehettek volna Romeo és Júlia, ha nyolcvan éves korukig élhettek volna. Vajon veszekedtek-e? Alig képzelhető, mi?

Homlokát ráncolta.

— De nem lehet ez kissé unalmas?

— Unalmas? — kérdeztem — Nem tudom. Én is olyan nyugodt legény vagyok. De unalmas vagyok-e valamennyire is?

— Igen, igen, — ismételte gyorsan és ujjával mutogatott — szörnyűségesen unalmas vagy.

Feléje nyúltam, de gyorsan elfutott.

A Nap még a láthatár fölött volt, mikor Charlotte házának parkjába értünk és ott leültünk egy padra. A csillaghídból és a római házból nem láttunk semmit. De ott volt az Ilm, a kerti ház, meg a kis híd. Meglehetősen hallgatagon üldögéltünk, egészen alkonyatig, amikor két csevegő kislány jött. Mellettünk helyezkedtek el és ott folytatták végtelen beszélgetésüket. Leginkább Goethe lírájáról és különösen a Christiane versekről volt szó, amennyire hallottuk, és romantikusan összebújtak. Mikor azonban a Római Elégia került szóba, egészen lehalkították a hangjukat és többízben felénk pislogtak. Így ment ez hosszú ideig. Később azonban valami nagyon titokzatos témára kanyarodhattak, mert

hosszan körülnéztek, majd elmentek, szorosan egymás mellett lépkedve és tovább csevegve. Rut kuncogott. De aztán nagyon komolyan, sőt matrónamódon mondta:

— Ezek valamit titkolnak. Alighanem az utolsó négy elégiát elemzik, amelyeket avatatlannak semmiképpen sem szabad ismernie.

3

Jóval később azt mondtam:

— Holnap elmehetnénk Ettersbergre.

Rut hevesen megszorította a karomat.

— Nem — mondta gyorsan.

Már sötétedett. A homlokán azonban még észrevehettem a ráncokat.

— De — mondtam — ez feltétlenül szükséges.

— Jan, ez nem volt a tervünkben.

— Egész egyszerűen elfelejtettük — mondtam.

— Én nem.

— Sohasem szóltál róla.

— Miért is... — mondta — és mi most egyébként sem utazhatunk. Úgy félek. Azt hiszem, igazán nem lenne helyes, ha holnap odamennénk.

— Miért nem?

— Ah, Jan — mondta — holnap nem szeretném látni. Talán utazzunk később mégegyszer erre. Akkor elmegyünk egész biztosan Ettersbergre. De nézd csak, mi most olyan boldogok vagyunk..."

— Éppen azért — mondtam.

Rut felvetette a fejét. Árnyékos, keskeny arca a ragyogó fekete haj alatt komoly és nyugodt volt. Hosszan hallgatott, csak később felelt álmodozó hangon:

— Igen, odamegyünk.

Azután az Elefánt pincébe mentünk. Ettünk valamit és ottmaradtunk éjjel tizenegy óráig.

Az egész terem férfiakkal volt tele. Rut volt az egyetlen női vendég. Az ablaknál ültünk. Alig foglaltunk helyet, nemsokára feltűnt nekem, hogy milyen vad jókedve van a társaságnak. Elegáns legények voltak. Sört és konyakot ittak, mi pedig valami alkoholmenteset, nem is tudom már mit. A többiek tiltakoztak és ugrattak bennünket. Természetesen, nekem ez még kevésbé tetszett, mint Rutnak, de azért igyekeztünk barátságosak lenni. Félóra sem telt el, mikor valaki énekelni kezdett a sarokban. Valami végtelenül szentimentális dalocskát. Hirtelen mindenki vele énekelt. Pompásan szórakoztunk. Egyik dalukat sem ismertem. A legényéletről szóltak. Végre énekeltek egy olyant is, amit ismertem. Közismert dal volt. A címe: Egy fillér, meg egy pacni.

Ezzel kezdődött. Háborús dalokkal folytatták. A lélegzetvételi szünetekben ittak, majd együtt gajdolták:

— Zickezacke, zickezacke, hejhejhej!

Más dalok következtek: „Argonnerwald éjféltájban", „Távol Sedánnál" és „Madagaszkár előtt táborozunk".

Majd ezek: „Vérvörösen kél a nap a láthatáron", „Künn a pusztán nyílik egy szép rózsaszál" és „Kelet súlyos kincseivel megrakodva".

Énekeltek egy fasiszta ejtőernyős indulót is, ezzel a refrénnel: „... távol, Keleten sötét felhők gyűlnek..."

Hívtam a pincérnőt.

— Mi történik itt kérem?

— Az isten szerelmére — mondta — maradjon csendben.

— Hogyhogy én? — meghökkentem — Ha Ön esetleg nem tudná: itt a mi törvényeinkre törnek.

— Maradjon csak nyugodtan — mondta a pincérnő — látom, hogy remeg a keze. Legjobb, ha kimegy.

— Értesíteni fogom a rendőrséget!

— Az már megtörtént.

Asztalunkhoz ült. Fiatal és csinos volt.

— Bezártuk az ajtókat, — suttogta — senkit sem engedünk be. Kinn áll egy járőr.

A háta mögé intett.

— Ez, kérem, egy turistacsoport odaátról. Valamennyien itt laknak a szállóban és holnap vissza akarnak utazni Nyugat-Németországb. Ez az egész kellemetlenség abból adódott, hogy szörnyen berúgtak. Egyébként nagyon rendesen viselkedtek. De most már nem tehetünk egyebet, mint hagyjuk, hadd tombolják ki magukat. Ezt mondta a rendőrfőnök is. Inni már nem kapnak többet. De itt körülbelül ötven emberről van szó.

— Dehát csak el kell menniök innen, akkor mi lesz? — kérdeztem.

— Á — legyintett — az már nem olyan veszélyes. A rendőrfőnök azt is mondta, hogy itt a házban nyugodtan kialusszák a szeszgőzt és holnap mehetnek útjukra. Akkor aztán megszabadulunk tőlük.

Rut erősen hátratámaszkodott. Fáradtnak látszott és sápadt volt az eset miatt. Fejét a falnak támasztotta, szemeit csukva tartotta. Válla köré kulcsoltam a karomat.

— Rut — mondtam — gyere, menjünk!

Fizettem, aztán felálltunk. A pincérnő kiengedett bennünket és hallottam, amint bereteszelte mögöttünk az ajtót.

Ahogy kívül kerültünk, fénycsóva szúrt az arcunkba.

— Az igazolványokat, kérem!

Elővettem az igazolványokat és átadtam. A három rendőr minden oldalról megvizsgálta.

— Önök Lipcséből jöttek?

— Igen.

— Miért jöttek Weimarba?

— Szabadságon vagyunk — feleltem — meg akartuk nézni Weimart és...

— Mit csináltak Önök ebben a vendéglőben?

— Hja? — mondtam — ettünk valamit és ittunk rá.

— És fasiszta dalokat énekeltek, igaz?

— Nem, nem — mondtam gyorsan — mi hallani sem akartuk ezeket. A pincérnő is bizonyíthatja. Kérdezzék csak meg. Azért is jöttünk ki, mert nem bírtuk elviselni, ami ott lenn történik.

Egyik rendőr elment, s mikor visszajött, elengedtek bennünket.

Hallgatagon mentünk a szállodánkba, hallgatagon mentünk fel a lépcsőkön, egészen a szobánkig.

— Hol alszom? — kérdeztem.

— Itt — mondta Rut — az első szobában.

— És hol alszol te?

— Egészen hátul.

— Hol?

— Az utolsóelőttiben.

Hallgattam.

— Jó éjt — mondta és megcsókolt. Ajka hideg és fanyar volt. Elköszöntem.

— Jó éjt. És ezt felejtsd el.

Nem tudtam elaludni. Nem tudom, mennyi ideje fekhettem az ágyban, mikor felkeltem. Halkan mentem a folyosó végéig. Az utolsóelőtti kilincset lenyomtam. Zárva volt. Halkan hívtam:

— Rut?

— Igen?

— Nyisd ki!

— Jan mondta — Jan, kedves Jan, menj csak aludni. Hallod?

— Igen?

— Menj aludni!

— Jó éjt!

— Igen, jó éjt! Jan?

— Igen?

— Jan, holnap minden egészen más lesz — mondta — valóban egészen más, ezt megígérem neked.

— Igen. Jó éjt! — feleltem, azután halkan visszamentem a szobámba.

4

Arra ébredtem, hogy hevesen kopognak az ajtómon.

— Tessék! — kiáltottam.

Az ajtó feltárult és Rut állt a keretben, fiatalon, frissen, sugárzón. Felcsípte a szoknyája szélét, meghajolt, oldalt hajtotta a fejét.

— Jó reggelt. Jól aludt excellenciás uram?

Azután másképp, durva, parasztos hangon, miközben öklét csípőre tette:

— Teccik tudni én vónék itt a Minna, a nagysasszony szógálójánya.

Magasra emelte a szoknyája szélét, néhány képzelt könnycseppet törölt ki a szeme sarkából és sírósan folytatta:

— És még én akartam ezt a rossz embert a nyakamba venni, mi?

Órámra néztem, de nem járt.

— Rut! — kiáltottam — Mennyi az idő?

Sugárzott.

— Nyolc óra. Szép korán van, igaz?

— Nyolc? — kiáltottam és egy ugrással kinn voltam az ágyból — mennybéli mindenható... hatkor akartam felkelni. Nálad volt az óra és nem ébresztettél, átkozott gyalogbéka!

Kiugrott a folyosóra, ott kiáltozta:

— Doktor úr, doktor úr, jöjjön gyorsan, már megint rájött a bolondóra.

— Na várj csak — kiáltottam és utána futottam. De már messze járt és mikor végre utolértem, hangosan segítségért kiáltott. Tüstént visszafordultam, de amikor be akartam lépni a szobámba, hallottam, hogy hangosan nevet. Megfordultam. Hosszú orrot mutatott.

— Bolond — kacagott — beugrottál, beugrottál! Senki sincs már a házban. És nem is nyolc óra van, hanem már kilenc.

Káromkodtam, mint egy fiákeres.

Azután lenn ültünk az étteremben a reggeli mellett. Egy idős hölgy jött be. Rut letette a kést és villát és hozzám hajolt.

— Jan — mondta halkan — tudod, mit csinál ott az a nő?
— Magától értetődik — mondtam — azt mindenki tudja.
— Nem tudod.
— De igenis tudom.
— Hát mit?
— Meg fog enni egy lágytojást vajaskenyérrel, aztán odébbáll.
— Tévedés kedvesem — mondta Rut — ez ugyanis egészen különös nő. Tudod, milyen különös?
— Kíváncsivá teszel.
— Nézd, te ezt nem tudod — titokzatoskodva suttogta: — Ennek a nőnek ugyanis, fiatalkorában volt egy barátnője és azt szerette a Zelter család egyik férfitagja. Érted hát?
— Most már minden világos — mondtam.
— Hazudsz. Egy szót sem értesz.
Végigmért.
— Tudod te egyáltalán, ki volt Zelter?
— Világos — feleltem — ő találta fel a Zelterwassert.
— Pfuj, közönséges — mondta Rut. Még közelebbhajolt és amíg ezt a süketlenséget előadta, lassan kihűlt az ételem.
— Zelter ugyanis a második legjobb barátja volt a titkos tanácsosnak és valahányszor Berlinből Weimarba jött, mindig kettesben ebédeltek, mégpedig itt, a Fehér Hattyúban. És mit gondolsz, hol étkeztek?
Rezignáltan vonogattam a vállam.
— Ahol te ülsz, ott ült mindig a titkos tanácsos, és ahol én ülök, itt ült mindig Zelter.
— No szép — mondtam — és mi köze ehhez az öreg hölgynek?
— Hát neki volt egy barátnője.
— Hm.
— És őt Zelter egyik szomszédja szerette.
— No és?
— Te buta Jan, hiszen ez egészen egyszerű: az öreg hölgy most évek óta minden reggel idejár a Fehér Hattyúba és a barátnőjére gondol és a titkos tanácsosra, meg Zelterre és néha sír egy sort...
— Hát idehallgas Rut — mondtam és megfogtam kétfelől — talán ehetnék is már végre valahára?
Felháborodást színlelt.
— Ő enni akar! Én itt pótlólagos oktatást tartok neki az általános műveltségből és az én szőke barbárom enni akar!
Kicsivel később végigcsavarogtunk a piacon. Aznap az egész tér tele volt emberekkel. Az elárusítóhelyek körben sorakoztak a nagy, nyolcszögletes térségen. Volt ott szén és hagyma, volt sárgarépa, kalarábé, pöszméte, virág, újburgonya, ribizli, borsó, meg sok más. Volt már paradicsom és volt még földieper is. A legtöbben azonban cseresznyét kínáltak, édes, halványpiros, lédus cseresznyét.

5

— Most felszállunk egy buszra, — mondtam — és utazunk Ettersbergre.
— Csakugyan ezt akarjuk? — kérdezte Rut és ráfeleltem:
— Igen.

Weimar a völgyben fekszik, kedves dombokkal körülvéve, amelyeket keleten és nyugaton ritkás erdőkoszorú borít, északon és délen ellenben, és leginkább délen, a berkai erdőknél sűrűn benőtt az erdő. Az északi erdőség Buchenwald, a nagy Ettersbergen, amely mintegy százötven méterrel magasabban fekszik, mint Weimar.

A nyolcvanötös országúton mentünk észak felé, először egy egyenes útszakaszon, majd egy csinos kis település mellett, azután egy parasztfalun keresztül. Röviddel ezután elértünk még egy második falut, majd a busz erősen balra dőlt a kanyarban és befutottunk Buchenwaldra. Buchenwald szép volt, ezt senki sem vonhatja kétségbe.

A busz most már szinte üres volt. Magunkat is beleértve, hét utasa volt, a többiek a második faluban szálltak ki. Eleinte beszélgettünk, szórakoztunk Ruttal. Most azonban csendesen és komolyan a vállamnak dőlt és kinézett az ablakon.

— Te, Jan — mondta halkan — mégiscsak jó, hogy mi idejöttünk. És igazad van: mi valóban idetartozunk. Nem is megyünk vissza Weimarba. Mit keresnénk Weimarban? Nincs is ott maradásunk. Lipcsébe pedig még nem akarok visszamenni. Tudod mit? — Elgyalogolunk egyik közeli kis faluba, érted? Valamelyikbe, amelyiken keresztüljöttünk vagy egy másikba. Biztosan van erre több falu is.

— Jó — mondtam — megtehetjük.

— Talán nagyon messze kell mennünk — folytatta Rut — de az sem tesz semmit. Majd az egyik falusi vendéglőben éjszakázunk. Ott akár két-háromszor is éjszakázhatunk és — nevetett — majd akkor utazunk vissza, ha elfogy a pénzünk. Te, ez egészen príma lenne.

Hallgattunk egy darabig. Rut idegesen és elgondolkozva megszorította az ujjamat.

— Nem maradunk sokáig itt — mondta — hamarosan elmegyünk, jó? Te, Jan?

Nagy, fekete szemével a tekintetemet kereste.

— Te, Jan, én úgy félek.

— Ne félj — mondtam — neked aztán igazán nem kell félned.

A tegnap esti esetről ma mindeddig nem beszéltünk. Most, ahogy visszagondolok, tudom, hogy mégis mindketten arra gondoltunk.

— A tegnapi eset — mondtam — nem jelent semmit. Nézd csak, azok odaátról jöttek. És, legkésőbb ma, vissza is mennek.

— Igen — lehelte — ez igaz.

— Te Rut — bátorítottam — ne félj. Gondold azt, hogy csak álmodtad.

— Dehát lehet?

— Igenis — erősítettem — lehet. Nagyon könnyen lehet. Azok mégiscsak odaátról jöttek. Gondold, hogy álmodtad.

— Nem — mondta Rut — nem megy.

— De miért nem?

— Hiába, Jan, ha ez egyszerűen lehetetlen.

— Kísértet volt — próbálkoztam tovább — a Köztársaság maradványa, szörnyű látomás, valótlan, nem igaz. Így lehet.

— Próbára teszel — mondta Rut — valószínűleg gyávának tartasz, mert nem akartam az Ettersbergre jönni. De nem vagyok gyáva. Csak most nem akartam ideutazni. Gondolod talán, hogy elzárkózom az igazság elől? Nem

zárkózom el. Az Ettersberg valóság és Nyugat-Németország valóság. Ez elől nem zárkózhat el az ember.

Hallgattunk. Arra gondoltam, hogy azt a pincebeli bandát be kellett volna csukni. Hadd kaptak volna némi emlékeztetőt, mielőtt visszautaznak. Erre gondoltam. De nem szántam rá magam, hogy hangosan is kimondjam, mivel nagyon jól tudtam, hogy az lett volna a legnagyobb hiba, ha valóban bezárjuk őket.

— Tudod — mondta később Rut — most már nagyon kívánom, hogy lemenjünk abba a faluba. Mi lehet azokkal az emberekkel, akik itt, Buchenwald közelében laknak? Hogyan éltek itt akkor, amikor a koncentrációs tábor még itt volt és hogyan ma? Mert akik itt laknak, azok ezt egészen pontosan tudhatták, de semmit sem tehettek ellene. Gondold csak meg. Te, ez éppen olyan rossz. Naponta arra kell gondolni és nem lehet változtatni rajta...

A hirhedt koncentrációs tábor kapuja előtt már három óriási távolsági busz parkírozott, mire odaértünk. A mi buszunk a weimari közlekedési vállalat menetrendje szerint érkezett, távoli körútat tett és itt egészen kiürült. Egy csoporthoz csatlakoztunk, amely kis, élénk, sportsapkás ember vezetésével ment be a kapun, amelyen a hirhedt, vasból kovácsolt felirat áll: JEDEM DAS SEINE, azaz „Mindenkinek a magáét".

Nagy, szabad térség feküdt előttünk. Mialatt a vezető hadarva mondta tájékoztatóját, körülnéztünk. Mögöttünk szögesdrótkerítés és a két sarkon az utolsó géppuskatornyok. Ott állt egy magas pajtaszerű építmény, amott egy alacsony ház, csúcsos oromzattal és egy felfelé szűkülő kémény .

— Az ott a krematórium — hallottam egy hangot mögöttem. Megfordultam. A csoport már az úton járt, az emlékmű felé. Csatlakoztunk, de arra, amit a következőkben láttunk, már nem tudok időben és térben elrendezve emlékezni. Őrült és lázas benyomások voltak ezek, amelyek fényképszerűen rögződtek a tudatomban és komorrá tettek, benyomások, amelyek ebben a környezetben érthetetlenek, megfoghatatlanok, mintha töredékként lennének kimetszve a valóságból.

Minden, amit ma még tudok ezekről az órákról: Egy nyitott ajtó, egy csukott ajtó; cserzett, tetovált emberbőr; kisplasztikák, meggyúrt és szárított kenyérbélből; három katona; egy poros út; kép egy kis, sápadt, mélyenülő nagyszemű fiúcskáról; kézigránátok; virágok; öt pinceablak; gyermekcipők; egy folyosó beszegelt ajtókkal; teleírt papír; egy fehérre meszelt terem; levágott női haj; fű; Rut, halvány ajakkal; fák; egy kés; a figyelmeztetés: „nézd csak: mókus!; horgok egy pince menyezete alatt és frissen festett falak, amelyeken azonban még felismerhetők voltak a padló fölött sűrűn sorakozó kis mélyedések, amelyekben az akasztottak vonagló meztelen sarka keresett támasztékot; két lámpa; felrobbantott barakok romjai; emberek fényképei; fekete föld egy hordócskában; Rut egy virágokkal borított cellában; Szögesdrót; lépcső; fametszetek; egy vörös háromszög; telerajzolt lapok; könnyek egy nő arcán; egy kínzókamra; koszorúk egy alacsony házfalnak támasztva; hűvös termek; három fecske; a mércének ácázott kivégzőhely; egy fényképező fiatal; Thällmann mellszobra; érmegyűrűk; csíkos ruha; egy görcsbeszorult ököl; gyermekjátékok; egy fiatalember kék ingben, keskenyre szorított ajakkal; egy elmosódott felirat; egy kényszeredetten mosolygó lány a krematórium előtt; felhők, egy szőke lány csukott szemmel támaszkodik a házfalnak; kilenc katona; Rut nagy, fekete szeme; egy akasztófa; egy magát puderező nő; egy vérfolt; sötét foltok valami szöveten; a figyelmeztetés: „ah, ez emberhamu"; egy fecske; repedt csempék; tizenhárom óra huszonöt perc a karórán; a magyarázat: RJF

azt jelenti: „rein jüdisches Fett", azaz „tiszta zsidó zsír"; egy gázkamra; egy levél; az 56 000-es szám; rozsdás vasak; vastag cigarettafüst; egy ember, aki próbálgatja, hogy a krematórium szállítócsilléi működnek-e még; egy törött szemüveg, egy sóhaj és a betűk: AZ EMBER LEGYEN NEMES, SEGÍTŐKÉSZ ÉS JÓ és a magas, csodálatos Nap és Rut fekete, csillogó haja.

De aztán végetért és ismét ott álltunk a nagy, szabad téren. Kimentünk a kapun és a szögesdrótkerítés mentén, előre a mélyen alapozott, betonozott körpályáig, ahol egykor a parancsnokság kutyáit félig kiéheztették, majd emberhússal etették. Megkerültük a géppuskatornyokat és bementünk az erdőbe. Aztán találomra irányt választottam, mondván:

— Most arra megyünk. Arra mindig egyenesen lejt a hegy. Valahova majdcsak kilyukadunk.

Alig indultunk el azonban az Ettersbergről a völgybe, máris eltévedtünk. Keresztülmentünk az erdőn, a bokrok között a feltúrt földön. Egyszercsak megláttunk egy utat, amely azonban más irányba vezetett. Átmentünk rajta és tovább ereszkedtünk a hegyoldalban, mindvégig az erdőben. Nagyon lassan mentünk és további negyedóra múltán ismét találtunk egy utat, amely most már kedvező irányba vitt. Követtük. Távolabb elkanyarodott és megállapítottam, hogy ez az út, meg az előbbi egy és ugyanaz. A hegy egyik bevágásában jöttünk. Rut hirtelen megállt és a távolba nézett, ahol a fakoronák közül aprócska torony csúcsa kandikált ki.

— Jan, nézd csak, egy templom — kiáltotta — ott egy falú!

— Á — mondtam — nicsak: egy templom?

— Nagyon közel van Buchenwaldhoz, igaz?

— Igen — feleltem — egy templom meg egy falu, ilyen közel Buchenwaldhoz?

— Odamegyünk?

— Természetesen — válaszoltam — hiszen azt tesszük már jóideje.

Az út végre egyenesen és emelkedő nélkül futott tovább. Aztán elhagytuk és befordultunk egy széles, poros útra. Balról, távolabb, magas fűvel benőtt lejtő emelkedett. Jobbra kitárult a táj, kedves dombocskákkal, facsoportokkal, legelőkkel és sakktáblaszerű szántókkal. Egy helyen felmentünk a hegyoldalra és leültünk a fűbe.

— Pihenjünk egyet — mondtam — ilyenkor szinte senki sincs a faluban. Most van a legnagyobb dologidő.

Onnan, ahol ültünk, nem lehetett látni a templomtornyot. Valahol a fák mögött állt. De az erdőnek itt már vége volt. Körben bokor-, meg facsoportok voltak, meg azok az átkozottul kedves dombocskák és csak arrafelé állt magasan és sűrűn az erdő, amerről mi jöttünk. Az út elfordult, éppen abba az irányba, amerre a falut csak sejtettem.

Mikor Rut felé fordultam, láttam, hogy csukott szemmel hanyattfekszik. Feküdt, arcát oldalt hajtotta, karjait a feje köré kulcsolta. Kötött kabátkája nyitva volt, alatta pirospettyes fehér ruhája virított és kirajzolta melleinek telt körvonalát.

— Alszol? — kérdeztem — Rut, alszol?

Nem felelt. Föléje hajoltam és megcsókoltam. Aztán felálltam és lassan felfelé indultam a hegyoldalon. Odafenn egy szederbokrot találtam. A tüskék beleakaszkodtak a nadrágszáramba és megkarcolták a bőrömet. De nem volt még itt a szeder ideje. Gyümölcsei még mind zöldek voltak és sok virága még nem is termékenyült meg.

6

— Mi együvé tartozunk — mondtam — talán egyszer majd elválunk. Ez bizony valószínű, de tudom, hogy gondolatban mindig téged foglak keresni.

Ezt tárgyilagos, komoly hangon mondtam, teljes bensőmből és azt kívántam, hogy szavaim kifejezőek és mutatósak legyenek, mint valami jó plakát.

— Minek? — kérdezte Rut.

— Ördög tudja — feleltem — van olyan élmény, amely számomra egyszerűen felejthetetlen.

— Hmhm — mondta Rut — mindenesetre ez a legszebb szerelmi vallomás, amit valaha is hallottam.

Igyekeztem ünnepélyesen komoly képet vágni.

— Hányat hallottál te már?

Rut átvette a hangnemet:

— Ha a postásét, meg a szenesemberét is hozzászámolom, akkor ez ma éppen a háromszázhetedik.

— Huszonkét évvel háromszázhét? — kérdeztem.

— Talán kevés? A legkomolyabban, három hónappal ezelőtt kezdtem számolni.

— Ez nem stimmel — mondtam.

— Hogyhogy nem?

— Gondolkozz csak, mióta ismerjük mi egymást? — kérdeztem.

Rut órájára nézett.

— Most pontosan négyszázötvenkétezer-háromszáznyolcvanhat év, két hónap, hét nap, négy óra és huszonkettő — nem, huszonhárom perc.

— Nagyon helyes — mondtam tanárosan — laikusok számára hozzá kell még tennünk, hogy ez a rengeteg idő, az egész emberiség története, valamivel kevesebb, mint három hónapban sűrűsödik.

— Ez minden tekintetben igaz is — hagyta helyben Rut.

— És ezalatt a három hónap alatt naponta három egész és egyharmadszor megcsaltál?

— Pontosan. Három egész egyharmadszor. Dehát mit tesz az?

Odaadó hűséggel nézett rám:

— Hiszen mindenki ezt csinálja.

— Kivel csaltál meg?

— Gondolkozz! Három betűből áll.

— Leo — mondtam.

— Leóval szóba sem állok — mondta — azonkívül úgy gondolom J-vel kezdődik.

— Jim — találgattam.

— Így csak egy csimpánzt hívhatnak, nem a szeretett férfit.

— Lényegtelen különbség — mondtam.

— Igazad van. De az, akire gondolok, nem csimpánz.

— Hát mi?

— Elefánt.

— No, akkor Jumbónak hívják.

— Az túl hosszú. Legfeljebb négy betű lehet.

— Hogyhogy legfeljebb?

— Á, csak úgy. Lusta voltam számolni.

— De most aztán ki vele! Kivel csalsz te engem?

Rut sértődötten csücsörített az ajkával. Szeme diadalmasan rámvillant, de

hadd tegyem hozzá, hogy az ilyen beszéd és az ilyen helyzet a legmindennapibb, a legközönségesebb esemény két szerelmes életében.

Végre megérkeztünk a faluba.

Végigmentünk a poros úton, addig, ahol a kövezett út kezdődik. Ez volt a falu bejárata, egyúttal főutcája. Végigmentünk az udvarok fakerítése mellett, az alacsony homlokzatú házak és tükröző ablakú házfalak mellett, a zöldségekkel, virágokkal és káposztával beültetett kertek mellett, a kotkodácsoló és sziszegő baromfiak és magasra megrakott szénásszekerek mellett. És amikor megláttunk egy vendéglőt, bementünk. Jó étvággyal ettünk. A gazda nagyon barátságos volt, de aztán azt mondta:

— Nem, sajnos nem lakhatnak nálam. Most éppen turisták laknak itt. Minden szobát lefoglaltak.

De mikor meglátta Rut szomorú ábrázatát, titokzatoskodva kiment és visszatérve teleírt cédulát tett Rut elé.

— Itt van, kérem, három falubeli cím. A barátaim. Menjenek nyugodtan oda és tolmácsolják szívélyes üdvözletemet. A három közül egy bizonyosan tud szobát adni Önöknek. De várjanak még egy félórát, amíg visszajönnek a mezőről.

Ültünk és vártunk fél óra hosszat.

— Meglátod — mondta Rut — annyi szobát kapunk itt, hogy akár fél évig is ellakhatunk a faluban.

— Túlságosan optimista vagy — mondtam.

— Minden okom megvan rá — feleselt Rut — és te nem remélsz?

— Nem, a legkevésbé sem.

— És miért nem?

— Egyszerű: Tárgyilagosan nézem a dolgokat. Szilárdan állok a földön.

— És én? — kérdezte Rut.

— Te egy olyan megrögzött bohém vagy. Tíz centiméterrel a föld fölött lebegsz és ha jó formában vagy, akkor az úgynevezett lelked elérhetetlen régiókban szárnyal.

— És ez rossz?

— Nem, nem rossz, ennek is megvan a maga szépsége, de nem materialista.

— Mi az, ami nem materialista?

— Hinni és remélni — mondtam — aki kristálytisztán gondolkodik és számol, az tud, de nem hisz és nem remél.

Nem először történt, hogy így vitatkoztunk. A vita többnyire azzal végződött, — mint most is —, hogy Rut azt mondta:

— Á, menj már, buta Jan, ez mind nem is igaz!

Újra útnak indultunk és barátságosan elbúcsúztunk a gazdától.

A falu nagyon kicsi volt. Alig indultunk el, máris a falu szélén jártunk. Órámra néztem. Hat óra volt. Mindenütt harangozni kezdtek. Először egészen távol: Bimbimbimbim... Aztán a hátunk mögött hangosan és fenyegetően: Bamm-Bammm-Bamm- és máris körben folyt az ördögi bimbamozás. Mindez néhány percig tartott.

A Nap alacsonyan csüngött a horizonton. Meggyorsult a hűs délutáni szél. Kamilla és gyökérillatot hozott. Néha a kerti rózsák fülledt illatát sodorta felénk. Egy nagy, zümmögő bogár a homlokomnak repült. Az ég mélykék volt és csak két helyen tarkították apró felhőfoszlányok.

— Vissza kell fordulnunk — szóltam.

— És hova megyünk?

A papírlapra pillantottam.

— Rothäusernek hívják, a tizenhetes házban lakik.

Alighogy a kilincshez értünk, ugatni kezdett az udvarban a kutya. Lépéseket hallottunk egy falépcsőn. A lépcső nyilván meredek volt, fokai keskenyek és magasak, mert a lépések nagyon óvatosnak tűntek. Kinyílt az ajtó és egy körülbelül harmincöt éves asszony állt meg a keretében. Olívzöld kosztümöt viselt és homokszínű cipőt. Divatos frizurában viselt haja gesztenyebarna volt.

— Jó estét — köszöntem.

— Tessék, mit kíván? — kérdezte.

Mialatt beszéltem, kíváncsian végigmért bennünket. Hadarva, nem valami nagy meggyőzőerővel adtam elő kívánságunkat. Nyilvánvaló volt, hogy itt nem lesz sok szerencsénk. Az volt az érzésem, hogy már nem is hallgat rám, mert tekintetét elvette rólam és szemei mandulaformára keskenyedtek. Körülnéztem és láttam, hogy Rut zavartan áll két lépéssel mögöttem. Táskáját háta mögött tartotta és a jobb cipője hegyét nézte, amelyet le-fel mozgatott.

Nem. Sajnos. Nem éjszakázhatunk itt, hallottam, neki Weimarba kell mennie férjével, a színházba. Félórán belül indul a busz és nem is biztos, hogy még ma hazajönnek.

— Csinos nő volt — mondta Rut, mikor odébbálltunk — kár, hogy éppen ma megy a férjével színházba. Biztosan jól meglettünk volna itt.

— Idefigyelj — mondtam — ezzel se ringasd magad ábrándokban.

Elővettem a cédulát, lassan széttéptem és a darabkákat a szélbe szórtam.

Hallgatott, némán álltunk egymással szemben, mindaddig, míg Rut meg nem szólalt:

— Nem haragszom rád, Jan. Cseppet sem fáj, amit tettél. Afelől nyugodt lehetsz.

7

Felfedeztünk még a faluban egy öreg, szekrényforma kastélyt, amelyet a jogászok művelődési házává építettek át. Bizonyos voltam benne, hogy ez a falu és ez a kastély valami módon szoros kapcsolatban van Goethe történetével. De nem tudtuk, hogy hívják a falut. Bár a községtáblát láttuk, de akkor el is felejtettük, hogy a község nevét megjegyezzük, s most — a weimari látogatásunk körüli ennyi kudarc és csalódás után — feleslegesnek tartottam a kérdezősködést. Arra azonban még emlékszem, hogy a kastély előtt állt a templom.

Emlékszem, hogy néhány lépcsőfok vezetett a templomajtó előtti kis térre és ezeken vad kúszónövény tenyészett. És emlékszem, hogy sokáig hallgatagon és fáradtan ültünk ezeken a lépcsőkön, Rut fent, a legfelsőn, én pedig lenn, a legalsón.

Jóval később mindezt a mi „szentimentális utazásunknak" és „weimari szerencsétlen napjainknak" neveztük, nem komolyan, inkább nagyon irónikusan. Mert a „szerencsétlenség" továbbra is hű maradt hozzák, noha azt hittük, hogy most már több nem is következhet. Végül is felkerekedtünk és elindultunk a buszmegállóhoz. Ott aztán megállapítottuk, hogy az utolsó autóbusz, amellyel vissza akartunk menni Weimarba, már régen elment.

— Hát ehhez mit szólsz, Jan — méltatlankodott Rut — hát nem üldöz bennünket a pech?

— Magam is valahogy úgy hiszem — válaszoltam — de fogunk mi ezért nyafogni?

— Hallottál már engem nyafogni?

— Nem, még soha — mondtam.
— De mi legyen most?
— No mi? — Gyalog megyünk vissza Weimarba.
— Késő éjjel?
— Fáradt vagy? Igen?
— Egyáltalán nem — mondta Rut — de még el találunk tévedni.
Gúnyosan vigyorogtam.
— Annyira nem tudunk eltévedni, mint amennyire máris eltévedtünk.
— De Jan, — mondta Rut, — hiszen ez nem igaz. Eddig még nem tévedtünk el és nem is fogunk eltévedni, igaz?
— Eltévedtünk — ismételtem, de közben felfogtam a szó kétértelműségét.
— Azért, mert szeretjük egymást? — kérdezte Rut.
— Természetesen nem azért — feleltem.
— Szeretjük egymást, vagy . . .
— Igen — mondtam — de az egészen más.
— És mi lenne az a más?
— Először is az, hogy gyáva voltam. Ezzel kezdődött az egész.

Ezúttal nagyon jól tudtam, mit jelent a gyávaságom. Ahelyett, hogy Susannal beszéltem és neki minden megmagyaráztam volna, nyitva hagytam a kérdést. Ruttal együtt megszöktem Lipcséből és azt reméltem, hogy ha Susan ezt észreveszi, le tudja vonni ebből a következtetést. Ha nem lettem volna gyáva, másképp sikerült volna ez a weimari kirándulás. Gyáva voltam, mivel azt hittem, minden probléma magától tisztázódik, ha elhagyjuk Lipcsét. Ha távirattal előre jelentkezünk egyik weimari szállóban, minden más, sokkal jobb lett volna. Így azonban nyolcvanhét márkával és huszonkét pfenniggel hanyatthomlok megszöktünk Lipcséből, anélkül, hogy meggondoltuk volna, mi is lesz Weimarban és később Lipcsében. Ezt jelentette a gyávaságom és ennek viseltük most a következményeit.
— Beszéltél Konráddal? — kérdeztem.
— Miről?
— Hogy nem akarsz többé tudni róla.
— Nem — mondta — de azt hiszem úgyis megérezte.
— Akkor mindketten gyávák és nagyon buták voltunk — mondtam.
Rut közelebb lépett és nagy szemével az arcomat fürkészte.

Így aztán elindultunk gyalog, vissza Weimarba. Elhagytuk a falut, amelynek a nevét sem ismertük, az ismeretlen úton újra felkapaszkodtunk Buchenwaldhoz és késő este volt már, amikor a hirhedt koncentrációs tábor kapujához értünk.

A Hold kövéren, kereken ült az erdő fölött. Csend, üresség és sötétség uralkodott köröskörül. Rut, ez már szokása, a holdfénynél az ő jó öreg, szentimentális Brechtjét idézte: „Láttad a Holdat a Soho felett?" — és csendesen figyeltem.

Ott álltunk a szögesdrótnál és benéztünk a tábor udvarának sötétjébe. Súlyosan zúgtak a fák.

Jól ismertem ezt az éjszakát és ezt az éjszakai erdőt. A véremben zúgtak ezek a fák, ahogyan ezt először gyermekként, s azóta mindig átéltem. Mert erdők, mocsarak és kékesfekete szántók között nőttem fel. Ezek tettek bánatossá és érzékennyé.

Legerősebben és legtartósabban azonban az a tizenkét erdei éjszaka hatott rám, 45 tavaszán, amikor mi — hét tizenötéves katona, meg egy lány —

Kmetty János: Anya gyermekkel
(Modern Magyar Képtár, Pécs)

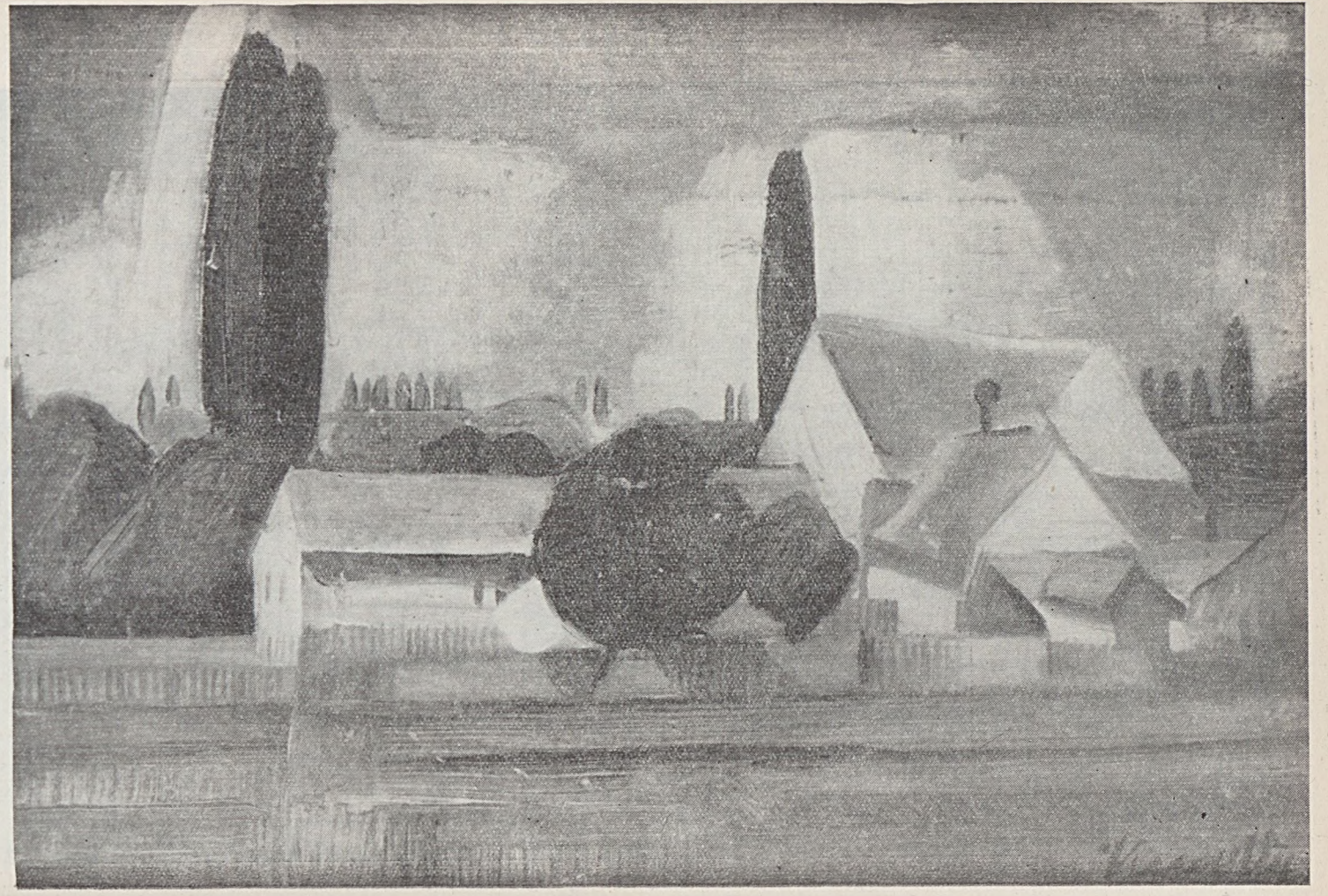

Kmetty János: Falurészlet
(Modern Magyar Képtár, Pécs)

az Erz-hegységtől északra menekültünk. Állig fegyverben voltunk és azt álmodtuk, hogy végtelen, vezsélyes dzsungelen hatolunk át. És valóban a legvadabb dzsungel volt bennünk és körülöttünk, bár papagályok és majomhordák lármája nélkül, ahogyan a kalandregényekből ismertük. Állandóan amerikai karabélyok rövid, száraz kopogása vett körül bennünket. Végül is minden oldalról körülvett bennünket öt MPi és az első „hands up" kiáltásra kiejtettük gyorstüzelő fegyvereinket elgyöngült kezünkből. Ez azonban, és az, ahogyan lassan átváltozott bennem a dzsungel, más történet, amelyet ma nem akarok elmesélni. De ez a gyűlölt erdei éjszaka és minden más, később bevéződött az emlékezetembe, mint mozdulatlan képek a diapozitív filmcsíkon. Rut két lépésnyire eltávolodott tőlem és kezével a drótba kapaszkodott.

Egyet-mást mesélt már nekem a gyermekkoráról. Tudtam, hogy ő is ebben a pillanatban arra az erdei éjszakára gondol, amelyet átélt, de a maga módján, egészen másképp, mint én. Aközé a kevés zsidógyerek közé tartozott, akiket az antifasiszták elrejtettek, miután szüleiket az SS elhurcolta. Rutot egy erdőmunkás mentette meg, egy kommunista, aki őt osztályöntudatra tanította és mindarra, amit maga is tudott és érzett. Az erdő közepén nőtt fel és tizenkét éves korában tudta meg először, hogy ő zsidó. Ez nevelése ellenére nagyon boldogtalanná tette, de mikor népének történelmét megismerte, büszkévé vált és azóta három dolog adott tartalmat életének: a materialista filozófia, gyűlölet a fasizmus ellen, népének szeretete — gyűlöletét és szeretetét valami dicsfény övezte. Nem véletlen, hogy — bár csak távolról — bensőséges vonzalmat érzett a zsidó nép iránt. A zsidó nép az ő szemében a mi évszázadunk nagy természettudományi és társadalmi forradalmainak képviselője volt. Amit szeretett, az az ő sokat próbált, erős népének történelme volt és amit gyűlölt, az a fasizmus, annak terrorja, demagógiája, sovinizmusa és világuralmi törekvése, mindegy, melyik országban jelentkezzék is. Nyugat-Németországban, Franciaországban, az USA-ban, Izraelben vagy Angliában. Mindezt gyűlölte és gyűlölete nem fájdalmas, könnyes, hanem harcias gyűlölet volt.

Még mindig ott állt, kezével a szögesdrótba kapaszkodva és átnézett rajtam. És végre énekelni hallottam. Már régen vártam erre. Régóta vágyakoztam arra, hogy újra énekelni halljam. És most énekelt.

Halkan kezdte. Gyengécske, fiús hangján minden szót keményen, kristálytisztán ejtett ki. Első dala vad és szomorú, népének az elnyomók elleni gyűlöletével teli dal volt. „Babel romjain — énekelte — ülünk és sírunk, mert Cionra emlékezünk..."

Szüleiről soha semmit sem hallott. Sem levele, sem képe nem volt róluk. Nyomuk veszett azon a napon, amikor az SS elvitte őket lakásukból. Egyedül Rut maradt meg a családból. Az emberek kézről kézre adták. Végül a favágó magánál tartotta. Még kicsi volt akkor ahhoz, hogy mindez bármilyen nyomot is hagyjon emlékezetében. Később évekig kutatott és a születési kimutatások kevés adatából és hivatalos bizonyítványokból próbált valamilyen képet alkotni magának szüleiről.

Dala szakaszról szakaszra hangosabb és keményebb lett. Ez most ritmikus és gyűlölettől metsző volt. Az utolsó versszakot énekelte: „Babel lánya, te pusztulásra szánt! Bizony lesz, ki megbosszulja, amit elkövettél! — Bizony lesz, ki megragadja gyermeked és szétzúzza a sziklán!"

Hangját fájdalmas csengés tompította, de egyszerre újjongással telt meg, amikor népének győzelmi énekét kezdte: „A hegyekre emelem szemem..."

Azután énekelt még néhányat, a sugárzó „Bandiera Rossát", és az öreg

„Elvtársak álljunk a sorba" kezdetűt. Hirtelen csengőn felkacagott, gyors léptekkel hozzámjött és karomnál fogva húzott odébb:

— Nézd, Jan, milyen furcsa itt minden, a fák és a vén Hold odafönn. Te! Én most már egyáltalán nem félek.

Elindultunk egy széles, kavicsozott úton. A holdfényben valahol egy háromszögelési pont fatornya állt. Elmentünk egy hatalmas építkezés mellett is. Később jutott csak eszembe, hogy nyilván a ma már elkészült buchenwaldi emlékmű építkezése lehetett. Eszembe jutott, hogy a kavicsos országút bizonyára nagy ívben, sok fordulóval visz a völgybe. Ezért azt mondtam Rutnak, hogy bízza magát az én kiváló tájékozódó képeségemre. Így aztán, hogy az utat megrövidítsük, jobbra tértünk egy keskeny, sötét, bokros útra, s kiértünk a lejtőre. Térden és könyéken tapogatóztunk a meglehetősen meredek lejtőn lefelé, míg egy kacskaringós dűlőútra nem értünk. És akkor messze, lenn a völgyben megpillantottuk Weimar fénypontocskáit.

Fordította: *Mészáros Ferenc*

Hatvani Dániel

Az ember hazamegy

az ember hazamegy este
hazamegy és lefekszik

álmát a szekrénybe teszi
ingujjába fáradtság omlik
nyakkendője végén lecsüng a holnap
nadrágja zsibbad a széken

az ember hazamegy este
s a mélykékbe oldódott tavasz
hullámaira lehajtja fejét
ujjai közt csillagot morzsol
nagy erdők zuhannak szemébe
s remegő fénnyel tagolt tájak

az ember hazamegy s lefekszik
holnapra is marad a gondból
holnapra is jut az örömből
feldobja lelkét a magasságba
s az éj útjain fut tovább az idő
holnapok csúcsáról dörögve
indulnak nyüzsgő kérdés-patakok
s az álmok karcsú fáira
felkúszik a közösség sorsa
istenné szépült akarással

az ember hazamegy este
hazamegy és lefekszik

Mai török költők

Tarbay Ede fordításai

Jasar Nábi Najir

Ősz

Arany-színű szemében egy szamovár-test fénylett,
hajából szerteomlott a langyos tea-illat,
mikor bőrömre lángok égő sebeket írtak,
a nyári nap szerelme, éreztem, megigézett.

Gyönyörködött az érett, leroskadt almafákban,
futott a nyári réten nevetve, viszanézve,
szeme a földet, lombot üres szívembe véste
s hogy már a szilva hullik, leérett, meg se láttam.

Az ég fagyott üveg lett, az ősz szürkére mosta,
fakó nap, ólmos felhő szakadt az alvó földre —
magam maradtam, elment s a nyarat elrabolta.

Elmúlt a legszebb álmom, elmúlt — és mindörökre:
fehér virágba szökkent szilaj tavaszi szélben
s mézes-pirosra érett a nyári tűz ölében.

Halott, a porba hullott, hová a dér ütötte.

Nedzsáti Dzsumali

Jóreggelt

Jóreggelt, tyúkné, jót, kakaska,
vidám az élet fönn a grádicson.
A reggel: csibe-ének — hallgatom
danátokat;
az este: csillag- s asszony-ringatás.
Jóreggelt, tyúkné, jót, kakaska.

Hamit Nadzsit Szelekler

Béke

Nap, nap, mezőkre hajló fénybarázda,
lehulló hang, fakó és sápadt arcok.
Bőröd pirul, a hajad szétzilálva,
kendőt hozol, az asztallapra hajtod.

Terítve már. Oly hűs az esti pára,
a kerti csendben feszes íj a hangod;
míg jársz köröttem, szépséged csodálva
ím elfeledtem minden régi gondot.

És mindhiába ... Távol, most, e percben
utcán, szobákban, parti szürkületben
még hányan várnak messzi kedvesükre.

Akár miénk, a vérük ver, ütemben,
szeretnek, várnak, némán, megkövülve:
várják, mikor hull meggyvirág szívükre.

Bedri Rahmi Ejuboglu

Jöjjön végre

Jöjjön végre a langyos nyári eső,
szívem alatt a gyermek,
szárnyát bontsa a kék horizont,
erdők suttogjanak bólongó ligeteknek
s melengessen a nap,
hogy ne fázzanak a fű közt cikkanó gyíkok.
Teljen be végre a föld,
izmosodjatok, örök-változó évszakok,
méz fakadjon a málna tüske-nyelvén,
pipacs tüzétől lángoljon a rét,
az ég garázda gazda módján gyümölcsét osztogassa
s a kertek mind részegen heverjenek.
Jöjjön, jöjön végre a langyos nyári eső,
szívem alatt a gyermek,
száján narancsok burka illatozzon,
talpát cirógassátok
vörös-fácánok völgyéből jött szelek,
és ringatózzék az ágak hegyén
az őszibarackok kicsattanó húsa,
halljam végre a zöld-gyöngyű lugasok
csendülő szavát,
énekeljenek végre a csillagok is
s július roskassza földig a körtefaágat.
Jöjjön, jöjjön végre meztelen lábbal a földre
szívem alol ez a gyermek.

Mehmet Ákif Erszoj

A régi falu

Puszták, hegyek meg dombok, sík vidékek;
öreg tanyák közt birkák nyája béget,
fű fűre hull, vetés vetésre dől le,
lovast lovával súlyos búza föd be;
a földeken a jószág szétbarangol,
utak porában gyapjast gyapjas hajszol;
tavak vizén tutaj a bivaly teste,
mint elefánt, pihen meg partra fekve;
nagy ökrök szarva rét füvét hasítja,
kövér a hátuk, zsíros bőrük sima.
az orrlikukra ibolyák tapadnak
s kérődzve dűlnek esti szénaszagnak:
szemük lehúnyják, egyre rág pofájuk,
vékony fonálban földre száll a nyáluk
s amíg dalolnak: macs-macs, gyűl a gyanta;
távol leányok vérmes, szép csapatja
nehéz hajával bíbelődik hosszan;
tinók bökődnek, körmük kőre koppan;
száz nyurga mént a határ szinte felfal;
megtelt a völgy csikó és kancahanggal.

Csanakkale vértanúiért

Hej, e rögökért földre zuhant katona, méltó,
hogy égből-jött őseink csókolják porba hulló
homlokod, óriás vagy, a Hitet megmenti véred,
holdbéli oroszlánénál nagyobb dicsőséged,
és szűk lesz neked, akárki ássa majd, a sírod,
a történelem lapját, tudom, te szétszakítod;
kevés egy könyv, hogy tetted: jövőnk betűkbe zárja:
neved a „mindörökké" foglalja majd magába,
ha tested földben lesz a Kábét fejedhez, tűzöm,
és vértanúink napján neved imámba fűzöm.
Égre-feszült csillagok ragyogó kupoláját
földteríteném, hogy holt testedet megóvják,
de jaj, hiába vonok lila felhőket türbéd
fölé s a hét-mécsű Pleádokat és a holdfényt,
az éjszakák nyitott szemét is hiába hoztam
el neked: ó, te véredbe fagyva fekszel, holtan.
Hiába lennék síró-virrasztó kripta-őröd,
s lesném, mikor hullat a hajnal sebedre gyöngyöt,
míg könnyű tépést csinálnék a nyugati égből,
lelked, tudnám, már nem tér vissza a mindenségből.

A szultáni villa

Csillárok fénye árad, mécses tajtékot fodroz,
Jajong a láthatárunk e fénylő zuhataghoz;
Csillag-mezőben izzik a villa esti orma,
Fény ül a színektől részeg, támolygó ablakokra:
Vörös meg zöld a parti lámpák rebbenő lángja
S a ciprusok ezüstjét a víz magábazárja;
Három hajócska ring és hullámnak feszül a test,
Mint sólymok szárnya leng, száz evezős evezni kezd;
Rohamjuk egyre gyorsabb, özönlenek a partra,
Szemközt a mélyből más had tapad az ablakokra,
A karcsú, hosszú móló: smaragd iráni szőnyeg,
Pázsit fölött a szultán villája fénybe süpped.

Faruk Náfiz Csamlibel

Élet

Sóhaj, panaszdal, jajszó: ikertestvér a szájon,
de menj, amíg a nap tűz hegy-völgy övezte tájon.
Ne bándd, ha sziklák kése lábad sebesre marja,
engedd, hogy vállad ostor perzselje, összeszabja.
A fájdalom barátod, sosem hagy önmagadra,
füttyöd feleljen minden átokra és panaszra.
Sóhaj, panaszdal, jajszó: ikertestvér a szájon,
de menj, amíg a nap tűz hegy-völgy övezte tájon.

Ha vállad kő roskasztja, viseld, akár a pelyhet,
s ne lássa senki arcod, ha nem bírod a terhed.
Ne nézd lován a hajcsárt: korbácsa bőrre csattan,
erőt keressél inkább e kínban, fájdalomban...
Ne bándd, ha sziklák kése lábad sebesre marja,
engedd, hogy vállad ostor perzselje, összeszabja.
Ne fordulj vissza, rajta! Csak rajta, menj az úton!
Kiálts: nehéz a terhed s hagyj mást, hogy porba bukjon.
Utad megírná véred: szivárog, földre csöppen,
nyomod kutyák szagolnák csaholva, egyre többen.
A fájdalom barátod, sosem hagy önmagadra,
füttyöd feleljen minden átokra és panaszra.
Vihar, eső, zimankó: mind győzd le őket sorra!
Hajszolt utadnak végén a nap tűz homlokodra.
A vérrel-öntözött föld arany mezőket ringat,
s korbács-sebezte bőröd csókolja rózsa-illat.
Sóhaj, panaszdal, jajszó: ikertestvér a szájon,
de menj, amíg a nap tűz hegy-völgy övezte tájon.

Gyurkó László

Esik

Azt mondtad a multkor, szamárság volt visszajönnöm Pécsről. Ha nyugton maradok, senki se keres abban a zűrzavarban. Megúsztam volna a börtönt, a vallatást, mindent.

De hadd mondjam el neked. Akkor már hetek óta olyan kedvetlenül kóválygogtam itthon, hogy az ételnek is alig éreztem az ízét. A mama mindig emlegette, mennyire szerettem enni azelőtt. Válogattam. Most meg mindegy, mit tesz elém, lenyelem és veszem a kalapom.

Sokat esett az eső, mégis egyre az utcán kóboroltam. Néha benéztem az egyetemre, ott se volt semmi. Olykor negyedórákig álldogáltam a Nagymező utca sarkán s bámultam a Pátria szálló előtt a géppisztolyos német őrt. Fekete esőköpenyén patakokban folyt le a víz. Egyszer oda is jött egy karszalagos nyilas és megkérdezte, mit keresek ott. Csak vonogattam a vállam. — Na, menjen a fenébe — mondta —, de gyorsan!

Azt hiszem, mi sem volt jellemzőbb ránk, mint ez a tétlen ácsorgás. Gyávák voltunk? Talán inkább csak tehetetlenek. Hisz voltaképp azt se tudtuk, mit akarunk. Csánki talán tudta, de őt még októberben elvitték. Attól kezdve nem csináltunk semmit. Csak beszéltünk. Egyre többet. De én már ezeket a beszélgetéseket is úntam, este, Karcsi lakásán. Fojtogató füst volt mindig, és a végén sose jutottunk semmire, csak egymást búsítottuk és hergeltük.

Te ismerted Petárt, szegényt; sose fogom elfelejteni a nagy kucsmáját és a harcsabajuszát. Azt hiszem, ő volt az egyetlen egyetemista Pesten, aki kucsmát viselt koraősztől tavaszig. Azt mondta, Szibériában is kucsmában jár mindenki. Nos, tőle tudtam meg, hogy Karcsit elvitték. Délután találkoztunk a Körúton — a magas kucsmában két fejjel nőtt ki a járókelők közül — már messziről láttam. Behúzott a Hársfa utcába. — Azt hiszem, jobb lesz, ha mi is pucolunk — mondta. — Lehet — feleltem szinte közönyösen. Láttam, hogy csillog a szeme, szinte élvezi a kalandot.

Akkor is esett az eső. Nem is esett, inkább csak szemerkélt. Lucskos volt a járda. Először arra gondoltam, hogy hazamegyek. Ha éjjel nem jöttek értem, van időm estig. Addig majd csak kieszelek valamit. De mikor fel akartam szállni a hatosra, egyszerre eszembe jutott Milka. Olyan hirtelen jutott az eszembe, hogy nem is eresztettem el a villamost, csak álltam a járdaszigeten. — Szálljon már fel — mordult rám egy öregúr a hátam mögött. Csak akkor eszméltem fel és álltam félre.

Persze, hogy ez volt a legnagyobb bajom. Ezért nem éreztem az étel ízét s ezért kóboroltam naphosszat az esőben. Csaknem két hónapja nem láttam már Milkát. Valami idekötött a városba, valami homályos kötelességtudat, hogy nekem itt a helyem. És maradtam — holott nem csináltunk semmit — ahelyett, hogy szaladtam volna utána Pécsre.

A villamos már rég elment és én még mindig ott álltam a járdaszigeten. Hisz most már szabad vagyok, nem köt ide semmi, sőt, épp az a kötelességem, hogy eltűnjek Pestről.

Eszem ágában se volt már hazamenni. Azzal nyugtattam magam, hogy felesleges kockázatot vállalni, ha nem muszáj. Három óra se volt még, tudtam, hogy kényelmesen elérem a délutáni gyorsot. Táviratoztam haza, hogy el kell utaznom, s Milkának, hogy várjon a pályaudvaron.

Csak az aktatáskám volt nálam, benne néhány könyv meg jegyzet. Ezeket mindig magammal hurcoltam a városban. De ha be is ültem olykor egy kávéházba, csak néztem az embereket vagy a levegőbe bámultam és sose vettem elő a könyveket. Szerencsére apa néhány héttel azelőtt adott kétszáz pengőt. — Ne járj pénz nélkül ebben a zavaros világban — mondta. A vonat ablakán lecsorgott az eső. Boldogan néztem. Egyszerre egyensúlyba kerültem. Csak vidám szívvel tudunk gyönyörködni a jóban — írja valahol Kant. Elővettem a táskámból a Kritikát, de ki se nyitottam. Letettem az ölembe a könyvet s néztem az alkonybaboruló tájat. Itt-ott még nem vágták le a kukoricaszárakat, az eső szürkén paskolta a száraz leveleket. A földeken tócsákban állt a víz.

Milka ott várt a lámpa alatt, kezében a kis piros ernyővel. Ez az ernyő volt vele Pesten is, ismertem jól. Akárcsak kicsit kopottas kék átmeneti kabátját. Eszembe se jutott, hogy talán nem kapta meg a táviratot és nem vár. Boldogan mosolygott rám csillogó szemüvege mögül, mint egy kedves kis bagoly. De mikor át akartam ölelni, megfogta a kezem. — Várj — mondta —, itt nagyon sokan vannak. — És behúzott egy sötét sarokba. Odaszorította fejét vizes kabátomra s kezével a vállamba markolt. Az ereszről a nyakunkba csorgott a víz.

— Baj van? — kérdezte aztán.

— Karcsit elvitték.

Bólintott, mintha tudta volna.

— Jó, akkor a Fácánban alszol ma éjjel. A Nádorban kérik az igazolványt.

Ilyen volt Milka. Te nem ismerted. Csak mentem mellette a szitáló esőben, kezemet bedugtam nedves zsebébe, és ő gondoskodott mindenről. Az ernyőt is ő vitte, a kis piros ernyőt, ketten nem fértünk el alatta, az eső a vállunkat verte s lecsorgott az aktatáskámon.

A Széchenyi utcáról befordultunk az egyik mellékutcába.

— Gyere csak — mondta s megszorította a kezem.

Beléptünk a boltíves kapualjba, az udvar mélyén vakkantott a kutya. Kölyökkutya lehetett, olyan vékony volt a hangja. Milka letette az esernyőt s hozzámtapadt. — Te — mondta két csók között —, hogy mennyi bajom van veled! — A kapualjban megszorult a levegő, éreztem, ahogy a nedves ruha gőzölög forró testemen.

— Most hová? — kérdeztem, mikor kiléptünk az utcára.

— Először lefoglaljuk a szobádat. Aztán megvacsorázunk. Van pénzed?

Bólintottam.

— Jó, mert én is hoztam, ha kell.

— És aztán? — kérdeztem. — Hazamész?

— Nem — mondta nyugodtan. — Ma éjjel nem.

Rámnézett vidáman, az esőcseppek csillogtak a szemüvegén.

Vacsorához villányi bort ittunk, Milka azt szerette. Az ennivalót is ő rendelte. Ismerte a pincért. A portást is ismerte a kis zúg-szállodában. Azt hiszem, mindenkit ismert a városban.

— Nem baj — kérdeztem —, hogy egy férfivel látnak?

— Mindegy — mondta.

Sok bort ittunk. A cigány magyarnótákat játszott. Az ablaknál ültünk, az üveg egész homályos volt a víztől, mindent eltorzított. A tulsó oldalon a lámpa megnyúlt, aztán egy ember ment el az ablak előtt, az meg olyan kövér volt, mint egy hordó.

— Nézd —szorítottam meg Milka kezét.

Nevetett.

— Török basa, nagy a hasa — mondtam. Megfogtam a kezét. — Ez elment vadászni — becéztem a hüvelykújját —, ez meglőtte, ez megfogta, ez megsütötte, ez az ici-pici mind megette.

Azt hiszem, részeg voltam egy kicsit.

— Ide figyelj — mondtam, mikor kiléptünk a vendéglőből a sikátorra —, ha sok pénzem lesz, hintón fogunk járni. Nem autón, az nem kell. Fekete hintón.

— És ugyanígy a nyakunkba csorog majd a víz — mondta Milka és nevetett.

Az aktatáskám a szállodában hagytam, átöleltem a derekát. Rendületlenül esett, fejünk felett az ernyőn kopogtak a cseppek. Csókolóztunk, az arcunkon folyt a víz.

— Én meg, tudod, mit veszek majd neked? — kérdezte Milka. — Megveszem neked az esőt. Hogy mindig így essen. Jaj, te — súgta és hozzámtapadt.

A víz már az ingem alá is becsurgott. Nem bántam.

Befordultunk a szálloda utcájába.

— Te — kérdeztem —, még hány lépés?

— Talán kétszáz.

Bedugtam a kezem a hóna alá. Odaszorította a melléhez.

— Már csak százötven — mondtam.

— És akkor még húsz a szobádig.

— Nem — mondtam és megálltam. — Az sok. Addig nem bírom ki.

Egyszercsak éreztem, hogy megremeg a karomban. Két ember jött a sötét úttesten. Egy rendőr meg egy civil. Lassan jöttek a zuhogó esőben.

Önkéntelenül hátranéztem, nem lenne-e jobb eltűnni a mellékutcában. — Na gyerünk — mondtam aztán, de nem eresztettem el Milka vállát. A rendőrön esőköpeny volt, a civil puhakalapjáról csorgott a víz. Már olyan közel voltak, hogy az arcukat is látni lehetett. És a civil karján a karszalagot.

Azt hittem már, elmennek mellettünk. Akkor megálltak.

— Kérem az igazolványokat — mondta a civil.

Még mindig nem eresztettem el Milka vállát, úgy nyúltam be a belsőzsebembe a tárcámért.

— Gyerünk be a kapu alá — mondta a rendőr. — Eláznak a papírok.

Odaadtam neki az igazolványaimat. A civil elvette tőle. Kalapjáról még mindig csöpögött a víz.

— Mit keres Pécsett? — kérdezte és nem adta vissza az igazolványaimat.

— Hozzám jött látogatóba — mondta Milka.

A civil nem szólt semmit, csak kinyújtotta feléje a kezét. Milka is odaadta az igazolványát. A nyilas belenézett és visszaadta.

— Mit keres Pécsett? — kérdezte újra.

— A hölgy már megmondta — feleltem kicsit ingerülten.

A civil rámnézett.

— Én magát kérdeztem.

Milka megszorította a karomat.

— A hölgyet jöttem meglátogatni — mondtam kényszeredetten.

— Hol lakik?

— A Nádorban — mondta Milka.

A nyilas a tenyerét csapkodta az igazolványommal. Vizes volt a keze.

— Na jó — mondta aztán. — Mehetnek.

Átfogtam Milka vállát. — Ezt megúsztuk — mondtam, miután eltűntek a következő keresztutcában.

— Megúsztuk — mondta Milka is, de nem éreztem a hangjából a megkönnyebbülést. A portásnak adtam egy tizest. Készségesen hátat fordított, mikor Milka is bejött.

Az ajtót kulcsra zártam s lesegítettem Milka kabátját.

— Vetkőzz le — mondtam. — Csuromvíz vagy. — Levettem a törölközőt a mosdóról s odaadtam neki. Megtörölte az arcát és a kezét. Aztán levetette a szemüvegét, azt is megtörölte. Furcsa volt az arca, ilyen vaksin. Hátatfordított s levetette a blúzát.

— Vetkőzz már te is — mondta. — Meg fogsz hülni.

Eloltottam a villanyt. Az utcai lámpa fénye halványan megvilágította a szobát. Tudtam, hogy oda kellene lépnem melléje. Mégis átmentem az ágy másik oldalára s ott vetkőztem le. Aztán bebújtam mellé a paplan alá.

— Olyan jó meleg vagy —súgtam.

Az ingét nem vetette le.

— Te meg fázol, ugye?

— Igen. Melegíts meg.

Hozzámsimult.

— Gyere, melegedj.

Az eső dobolt az ablakon. Megsimogattam a mellét. Aztán csak feküdtünk egymás mellett mozdulatlanul.

— Mire gondolsz? — kérdezte.

Nem feleltem.

— Fázol még? — tapogatta meg az arcom.

Karcsi, gondoltam. Mi lehet vele? És apáékkal? Nem akartam most erre gondolni.

— Csókolj meg — kértem.

Puhán adta a száját. A testem hideg volt. És éreztem, hogy az övé is az.

— Mire gondolsz? — kérdeztem most én.

Ő se felelt.

Karcsi, gondoltam. S hogy ne kelljen rá gondolnom, megfogtam Milka mellét.

— Csókolj — könyörögtem.

Éreztem, hogy igyekszik átadni magát a csóknak. Tudtam, hogy segíteni akar. És ettől még jobban megmerevedtem.

— Gyere — húzott magához.

Ráborultam és a nyakát csókoltam. Mozdulatlan testtel feküdt. És bennem se mozdult meg semmi.

Milka volt az erősebb. Óvatosan megmozdult. Tudtam, mit akar. Én is azt akartam. Elfordult tőlem.

Nem néztem rá. Az ablakot néztem, ahogy veri az eső. Körülbelül éjfél lehetett. Lépések hallatszottak a folyosóról. Feszülten figyeltem, de aztán nyikorgott az egyik szoba ajtaja. Milka esernyőjéről csöpögött a víz.

— Még mindig esik — mondtam, csak hogy mondjak végre valamit.

Milka nem felelt. Sírt. Összeharapott szájjal, a könnyek lecsorogtak az arcán. Sosem láttam még sírni. Az ablakon dobolt az eső.

László Ernő versei

Nyárvégi biztatás

Ne hidd el kedves, hogy véget ér a nyár,
ha megdob is az ég egy csillagával,
s ha az augusztus esténként arrajár,
csak hadd szegje be kerted szilvafákkal,

Minden ősz csak a szilva hamvassága,
kínálja a belül duzzadó nyarat,
s bár megindul a színek felbomlása,
e kináló kékség szemedben marad.

Holnap

Foltos égboltot áztat a folyó,
egy szövőlány vetette este le;
a Hold habzó illatos szappan
fényével oldja s kimossa halkan,
S ő holnap tisztán öltözik bele.

Nagyapám fejfájára

Nem várta meg a világ végét,
kévébe kötötte nyolcvan évét,

s mint a rozskévét a dobba,
oldalt döntve sírba dobta.

Kovách Ágnes

Vallomás

Hozzám nőttél, mint emberhez a fény,
vad repüléshez sima, szabad tér,
hanghoz a rezgés;
Már megkötöttél, mint szövőnő selymét,
játékos pókok ügyetlen lepkét,
csendet a csengés...

Körülöleltél, mint medrét a víz,
cipész kezében bőrt a csiriz,
ruhát a teknő;
és megcsókoltál, mint szépség a világot,
szerelmes költő a teremtett álmot,
s estet a szellő...

Fazekas Lajos

Találkozás a falummal

Öt év után — gyorsvonat hozott
első osztályon, kényelmesen.
Már húz lenn a fék; itthon vagyok,
pár csomagom gyorsan fölszedem.
— Mikor elmentem kamasz-füttyök
hívtak még, este meg karcsú lány
várt rám, muzsikáltak a tücskök;
s a roncs-hídnál vénült a csalán...

Láttam a várost, nyüzsgő népet,
az arcokon piros, friss derűt;
kitanultam hét mesterséget —
a hazámra leltem mindenütt.
Jártam napos házsorok előtt,
és láttam fekete hegyeket,
hol a fűrészgép fákat döntött
és vagonok várták a szenet.

Láttam a kohók sárga poklát,
izzani a makacs anyagot;
— szívemet is beolvasztották
az évek, s kihültem; érc vagyok.
Sokat dolgoztam — pénzre váltva
az erőm —, sok nemes fémdarab
csörög zsebemben — öklöm rázva —
a tudás s a bölcs tapasztalat.

— S itt megállok, a faluvégen:
a Kaposon is új híd van már...
S ki érzi, hogy a bűne — szégyen,
hét falu rossza, haza se járt;
külsőm városi, — furcsa lehet,
„úr"-nak szólít egy öreg néni,
s új tanítónak néz a gyerek;
— pedig nem is vagyok vidéki...

Hegedüs L. István

Műszak végén

Megkondul a műhelyi gong és a dolgos
szorítástól búcsút vesz a kalapács,
reszelő s helyére billen, pihenni.
Gyuri esztergagépe is leállt, mint
hajó, mely céljához ért, elhozva a
teljesítés örömét. Margit is letette
a söprűt, mellyel a szemét henye bokrait
terelte, a nyolcóra szertehulló
fölöslegeit. A bélyegzőóra kattanása
lemetsz mindenkinek egy darabot a hónap
hosszú gömbvasából; a változtató öltözők
hívása lábakat sürget és máris vígcsobogású
zuhanyozók mossák a testek csupaszáról
az olajos fáradtságot, és kint, a
visszahúzódó gyárfalak mellett, derűs
megelégedés karol a lelkekbe,
terveket súg, estére programot kínál
és a kedv százszorosára gömbölyödik.

Szarka István

Moldva

Zsúfolva volt madárral, virággal a
biológiai-szertár,
tűz lobogott, a sarok, ahol ültünk,
őszi homállyal telt már,
szinte láttam, finom kulcscsontod fölött
pihegve lüktet az ér
s éreztem, hogy ujjaid motoszkája
lassan a szívemig ér.

Mikroszkópok, hörcsögök, makimajmok,
bugyborgó akvárium . . .
Ültél, fejed válladra ejtve, kissé
kacéran, kissé hiún,
tudtad, szép vagy s nálam akár ezerszer
erősebb vagy, te gyönge;
mosolyogtál s a villanygramofonból
hangok hulltak a csöndbe.

Ittuk mohón dallamos szenvedélyét
a kedves hanglemeznek,
büszke gőgöd, szép elégedettséged
nyugtázta, hogy szeretlek
s míg borzongón mellemnek dőlt a hátad,
oldódott bennem a kín
s elindultunk sorsunk nyitánya árján,
a Moldva hullámain.

Csávás Lajos versei

Játék

Fürge orsó
pörög, pörög
fonal fut fel,
fehér körök
sorakoznak,
sokasodnak.
Szálak gyorsan
gyarapodnak.
Egy az ujjadra szaladt.
Színarany lett, ott maradt.

Randevú

A füst puha függönye mögött
tompa homály zsong,
meg-megvillan a tükrös üresség:

Üvegasztalon tremolóz — míg
fut a mutató —
a türelmetlen, ezer éve vár.

Mint egy rúzsos cigaretta vég,
halkan kuporog
múltja hamuján a hajdani Szép.

És ez itt a könyöklő közöny,
mozdulatlan arc,
színes szemüveg; tömény unalom.

A színek színtelen árnya közt
egy pillanat, mint
a dal, oly fehér: megjöttél Kedves.

Ballada

Fény és homály foga közt
részeg rekedt hang zörög:
„Nem voltam neki elég" —
Csak kulissza a nagy ég.

Kőszürkén koppan az út
„Magamtól vegyek búcsút?"
Fanyar cigaretta ég.
Csak kulissza a nagy ég.

Fény és nomály foga közt
búdra öltött nyelv az út.
Csak kulissza a nagy ég:
Bomlott árnyék, hova fut?

Sík Mihály

Három tölgyfa balladája

1

Az erdőszélen három tölgyfa állott.
Az erdőszélen három tölgyfa állt.
Az erdők lombján három hold világolt
Az erdők alján három róka járt.

2

„—Uram! Megúntam én a helyben állást!
A tehetetlen vágy gyökere öl.
Lábat adj, Uram! És a lábnak — járást!
Hogy meneküljek önmagam elől...”

„— Adtál erőt, hatalmat... Mondd, mit ér ez,
ha mozdulatlan hatalom vagyok?!
— Fogakat adj!... Az álmok fodra véres!
Harapnak... És én nem haraphatok!”

„— Nézz rám, uram. S nagyon zokogj, ha nézel.
Költő vagyok a lombravatalon.
Hangot adj! Uram! Fényt a csillagoknak.
És téged dícsér minden sóhajom...”

3

És szólt az Úr: — „Legyen meg! Úgy kívánják.”
És lőn az egyik tölgyfa vadgalamb.
A másik nyul. A harmadik hiéna.
És kezdődött — a rettentő kaland.

4

És elfutott a nyul. A föld a lábát
nem érte el, mert oly gyorsan futott.
Három tölgyfától mennél távolabbra:
a fákhoz annál közelebb jutott!

S az álmokért, a fodrokért cserébe
a hiéna — szép fogakat kapott.
De elfutott a nyul, az őz, a szarvas...
Magát marja: mást nem haraphat ott.

És énekelt az erdő vadgalambja.
Három tölgyfa tükrözte két szemét.
Szemében ingott három karcsú tölgyfa.
Szivárványozta könny a levelét.

5

Az erdőszélen három tölgyfa állott.
Az erdőszélen három tölgyfa állt.
Az erdők lombján három hold világolt.
Az erdők alján három róka járt.

Kernstok Károly: Férfi-akt kutyával

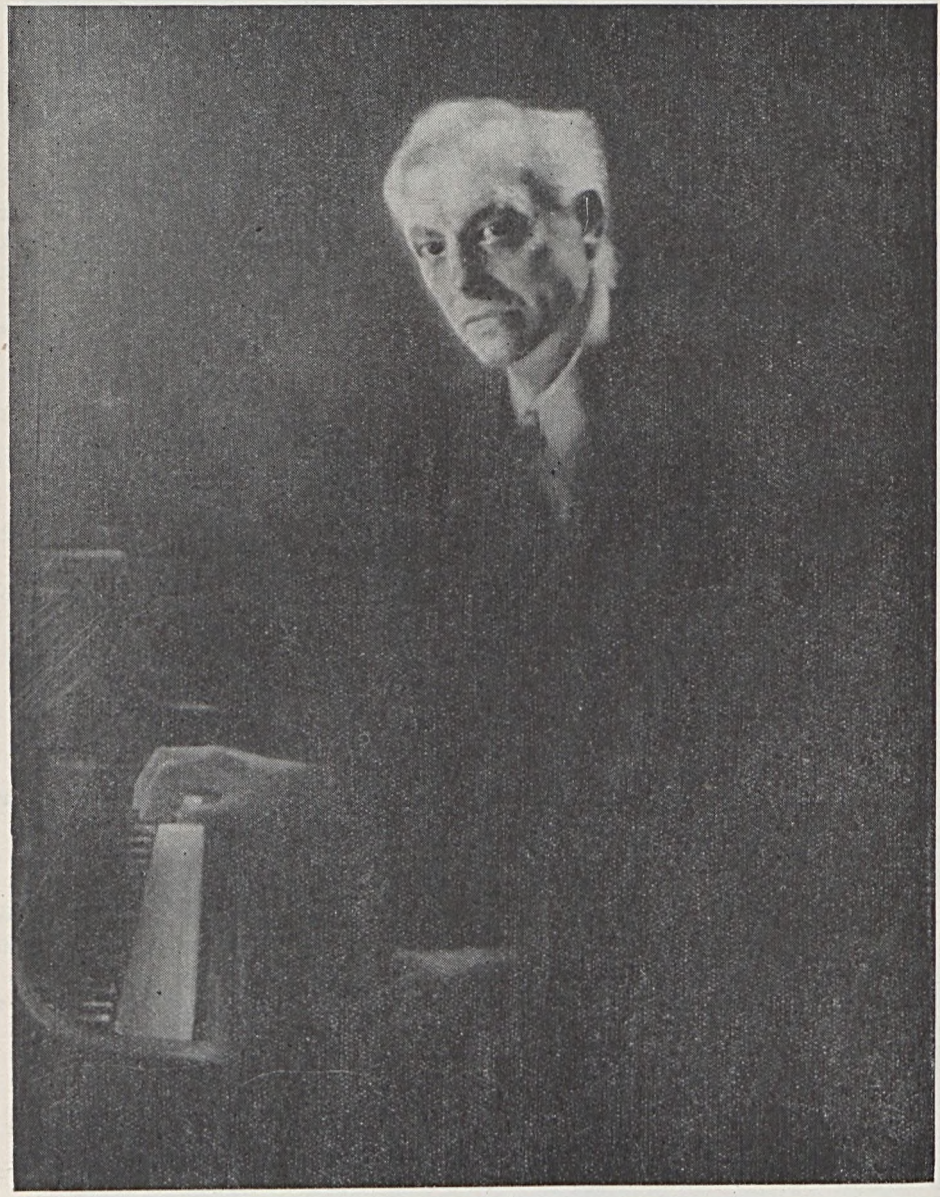

Martyn Ferenc: Bartók Béla

Ordas Iván

Borosjenői krónika

(Egy dunántúli termelőszövetkezeti község múltja és jelene.)

1

A szerencsés budapesti polgár, aki megszokta, hogy egy villamos átszállójegy áránál alig nagyobb befektetéssel páratlan természeti szépségekben gyönyörködhet, szívesen és sűrűrn felkeresi a Pilis egyik legszebb részét, a Nagykevélyt és környékét. Az autóbusz negyedórányi utazás után jobb kéz felé hagyja az ürömi fák árnyékában örök álmát alvó cárlány kriptáját és a kiránduló szeme előtt méltóságteljesen rajzolódik az égre a Nagykevély sziklás csúcsa. A több mint félezer méteres hegy lábánál, az itt-ott már lankákká szelidülő lejtők között, először a pilisborosjenői templom tornya tűnik fel. Néhány perc múlva már a házak között jár és végül a tanácsház előtt fékez az autóbusz. Ez a végállomás. Innen már csak a turista utak fatörzsekre, szikla oldalára festett jelzéseit követheti a kiránduló, aki legtöbnyire nem is időzik hosszasan a faluban. Hiszen olyan közel van a Kevély, valahol a nyergen a menedékház gazdag konyhája hivogat és ugyan mi érdekes lehet egy faluban, mely szinte a fővárossal határos?

Azt az első szempillantás is elárulja, hogy jómódú község. Gazdag, nagy, kivétel nélkül pala-, cserép- vagy bádogtetős házak. Nem az országszerte megszokott építésűek azonban, melyeket a nyilt, áttekinthető udvarú, keskenyebb végükkel az utca felé forduló házakkal népes magyar falvakból ismer minden vidéket járt ember. Itt a házak befelé fordulnak. Az utcára csak rideg és többnyire sűrűn lefüggönyözött ablakszemek néznek. A gazdasági épületek, csűrök, szinek, istállók, pajták, várkapunyi pincelejárók elzárkóznak a kíváncsiskodó tekintete elől. Csak a nagy, házközépbe, tető alá épült, kocsibehajtós kapukon áthaladva tűnnek fel a kisebb kaszárnyának is becsületére váló udvarok, a házak igazi arca. Ha az utas véletlenül járt már Németországban, vagy a jugoszláv Bácska németek lakta falvaiban, ott láthatott hasonló, jellegzetes, módos és zárkózott sváb portákat.

Mindez azonban még nem cáfolná meg az első gondolatot, mert Pilisborosjenő múltja — az építészeti különbségek ellenére is — annyira sablonos, hogy a magyar falvak egy igen jelentős részének történetétől semmiben sem különbözik. Hogy az újságíró mégis napokat töltött Pilisborosjenőn, arra sokkal kevésbé a múlt, mint az izgató és érdekes jelen szolgáltatott alapos okot. Mégsem lehet elkerülni a múlt rövid ismertetését.

2

Amikor a római légiók őrszemei sűrű láncban őrködtek a közeli Ister partjainál, Pilisborosjenő még valószínűleg lakatlan hely, ősrengeteggel borított vidék volt. A közeli Ürömről sem került elő más római lelet, mint egy mérföldkő. Néhány száz évvel későbbről azonban már a lovasnomád avarok ittlaktát hirdeti néhány edény és ékszermaradvány. A mi történelmünkben Pilisborosjenő neve először 1284-ben fordul elő egy régi oklevélben és ettől kezdve viszonylag gyakran szerepel. A „Burs Ienew", „Burusyeno", „Boros Jenew possessio" elnevezések arra vallanak, hogy a község névadó terméke a bor, már Árpádházi királyaink idején is értékes és kedvelt lehetett. A szűkszavú és igazságtalan történelem azonban századokon át csak a birtokosok nevét jegyezte fel. Vajmi kevés az, amit a késő — és javarészt nem földbirtokos főuraktól származó — utódok eleikről megtudhatnak. Pilisborosjenő első általunk is ismert nevű lakója egy Jakab nevű pap volt, aki Károly Róbert uralkodása idején három garasnyi adót fizetett a pápának. A földesurak egymást váltották. Tisza királyi ajtónálló után a királyné, majd a gazdag budai apácák, később a Jenei és a nem kevésbé gazdag és nagyhatalmú Laczk család, aztán a király következett. A pilisborosjenői jobbágyokról csak annyit tudunk, hogy általában szőlőműveléssel foglalkoztak és az 1550/60-as években vagy az utolsó szálig elmenekültek, vagy elpusztultak és rabszíjra kerültek. Nem sokkal később Borosjenő már töröklakta hely volt, állítólag a budai basa népes kecskecsordáinak legelője.

Magyar falu, földesurak, jobbágyság, törökdúlás, pusztulás... ezek a szemei annak a láncnak, melybe annyi más községgel együtt Pilisborosjenő is beletartozik.

Buda 1686. évi visszafoglalása idején, vagy még előbb, már „puszta" volt. Ami az akkori szóhasználat szerint nem a mai értelemben megszokott pusztát, néhány lakóházat, és gazdasági épületet jelentett, hanem a szó szoros tartalma szerinti pusztát, „pusztaságot". Új lakói német telepesek lettek. Nem egyikük utódai így a Mayerok, Metzlerek, Miltzek, Pollákok, Reiterek, Stampfok és Wimmerek: máig is ott élnek a faluban. A pusztasággá változott magyar vidékekre uralkodói és földesúri kiváltságlevelek védelmében hozott telepesek lényegesen jobb körülmények közé kerültek, mint a magyar jobbágyfalvak lakói. Jogaikat és kötelességeiket gondosan körülhatárolt (és az átlagos úrbéri szerződésekkel ellentétben meg is tartott) egyezmények szabályozták. Már az első negyven esztendőben majdnem mindenhol iskolákat kaptak, melybe a tanítót és a templomhoz a papot a pilisborosjenőiek még a múlt század elején is a germán óhazából hozatták. A hosszú adómentesség, a gazdasági kedvezmények jóvoltából Pilisborosjenő — vagy mint német nevén nevezték: Weindorf — lakossága szépen szaporodott. A szorgalmas és magas mezőgazdasági kultúrával rendelkező svábóknak egy 1695. évi összeírás szerint még „semmijök sincsen". 1715-ben azonban már 19 adóköteles porta volt a faluban, 1720-ban 33, 1744-ben 62. Egy esztendővel később pedig azt az adatot találjuk a lakosokra vonatkozóan, hogy „omnes sunt catholici, purique germani" vagyis mindannyian katolikusok és tisztán németek.

A falu földesurai ekkor a Clarissa apácák voltak. Majd mikor (az egyetlen zseniális Habsburg,) II. József feloszlatta a szerzetesrendeket, Pilisborosjenő a Vallásalap birtokába került, ahonnan József nádor vásárolta meg. Az ürömi Habsburg földesúrnak és leszármazottainak azután egész a felszabadulásig szava volt a község életében.

A XIX. századból minden forrás megegyezik abban, hogy Pilisborosjenő gazdag. „Belrendezettsége csinos. Az építés körül gond és rend." Továbbá abban, hogy az itt termelt, ma már javarészt alig ismert fajtájú szőlők elsőrendű bort adnak és így a falu „főkincse a szőlőművelésben van". A szőlőművelés, melynek emlékét a hatalmas és pompás építésű pincék tömege és nem egy gazdaságtörténeti műemlékszámba menő, másfél-kétszáz éves prés máig is őrzi, olyannyira nyugodt és biztos jövedelmet nyujtott a borosjenőieknek, hogy mint a korabeli forrás megemlítette „cselédnek helybeli igen ritkán megyen, s a cselédek más magyar és tót községekből fogadtatnak". A véletlen szeszélye folytán megmaradt tekintetes Pest vármegye közgyűlésének egyik határozata 1804-ik Esztendei Kis-Asszony havának 29-ik napjáról, melynek egyik-másik paragrafusából meglehetős tiszta képet alkothatunk magunknak az akkori cselédsors sanyarúságáról.

„10-szer. Meg nem engedtetik, hogy a szolgálatra alkalmatos férfiak és fejér személyek szolgálat nélkül legyenek; minthogy a tolvajságoknak el-szaporodása nagy részben az illyen személyeknek korhelységekből veszi eredetét."

„13-szor. Ha az olyan szegény sorsú embereknek, a' kiknek semmi gazdaságok nintsen, számosabb gyermekeik volnának, a kik szolgálni nem akarnának, azok a helybéli Birák által, a faluban szokásban levő bérért való szolgálatra szorittassanak."

„18-szor. Az idejének kitöltése előtt el-szökött tselédet a Gazdája jelentésére a Szolga Birák Urak, nem várván a Vármegye rendelésétől, mindjárt fogadtassák el és 24 páltza ütésekkel megbüntetvén annyiszor a mennyiszer, adják viszsza a Gazdájának; ha pedig azt szolgálni nem akarná, küldjék a tömlötzbe."

A község gazdasági életének legnagyobb újabbkori katasztrófája egy 1826. évi tűzvész volt, amikor az egész falu porig égett és az 1880-as esztendő, amikor a filoxera valamennyi szőlőt kiírtotta. Ezt a csapást Pilisborosjenő máig sem heverte ki. A falu jelenlegi egész bortermése elhelyezhető lenne bármelyik nagyobb gazdaház alatti pincében.

A szorgalmas német lakosság azonban a szőlők pusztulása után is biztos érzékkel találta meg azt a mezőgazdasági üzemágat, mely az adott körülmények között a legnagyobb jövedelmet biztosíthatta. Noha a község határa igen gyönge termőerejű szántóföldekből áll és komolyabb takarmánytermesztésre alig van lehetőség, a pilisborosjenőiek néhány év alatt, tiszteletreméltó rugalmassággal átálltak az állattartásra. Egy 1895. évi statisztika szerint 420 számosállatnyi jószágot tartottak, ami egy kh földre átszámítva a legigényesebb bolgár kertészt is megörvendeztethette volna. A takarmányt javarészt épp úgy vásárolták, mint az állatok többségét, tehát tenyésztésről nem, hanem csak állattartásról lehetett beszélni. Így érték el, hogy egyedül a századforduló környéki tehénlétszám (230 db) kb. ötszöröse volt annak, ami a jelenlegi községben megtalálható. Pilisborosjenő egyike lett a fővárosi piacok tejellátásába bekapcsolódott, ún. „milimári" falvaknak.

Noha az első világháború véradójából a község kb félszáz elesett katonával vette ki részét, a főváros közelsége és a kevés kivétellel anyagi jómód a falubeliek politikai magatartásán is nyomot hagyott. A tizenkilences tanácsköztársaság idején — amikor a direktórium elnöke a jelenlegi vb-elnök helyettes, Geier János volt — a lakosság legnagyobb része közönyös, de inkább ellenséges passzívitással viselkedett. A nagygazdák és jobbmóduak rejtegették az élelmiszereket, úgy hogy a főváros lakosságának, a helybeli szegénysorúaknak és a vörös

hadseregnek nélkülözhetetlen mennyiséget csak rekvirálás útján lehetett előteremteni. Geier János; akit a proletárdiktatúra idején tanúsított szerepléséért később börtönre, majd évekig tartó munkanélküliségre ítéltek; máig is őrzi az egykori ügyészi vádiratot. Ebben a direktóriumi elnök ellen felhozott legsúlyosabb vádak általában 8-15 kg zsírok és 50-100 kg-nyi gabona elrekviráltatásával kapcsolatosak.

Az első világháború után Pilisborosjenő már nem volt mezőgazdasági jellegű község. A közeli főváros üzemei magukhoz vonzották a falubeli keresők 51%-át. Más foglalkozásokból a lakosság 10%-a élt, míg a mezőgazdaság csak a keresők 39%-át kötötte le. A 78 gazdálkodónak kb kétharmada (50 fő) 1—10 kh-nyi ingatlannal. egyharmada (25 fő) 10—50 kh-val rendelkezett és csak egy elenyésző kisebbség űzte főfoglalkozásként egy kateszteri holdnál kisebb területen a mezőgazdaságot. (3 fő).

A község lakosságszáma az első hitelesen ismert adatoktól kezdődően néhány apróbb zökenőt nem számítva, egyenletesen és kitartóan emelkedett:

1745-ben: 275
1747-ben: 581
1837-ben: 712
1851-ben: 625
1869-ben: 945
1876-ban: 860
1880-ban: 1135
1900-ban: 1343
1910-ben: 1574
1920-ban: 1409
1930-ban: 1675
1933-ban: 1750
1950-ben: 1320
1960-ban: 1800

lakosa volt a falunak.

Az 1950 évi statisztikánál szembeszökő visszaesés a volksbundista elemeknek a második világháború befejezését követően végrehajtott kitelepítését jelzi. Pilisborosjenő jelenleg 82%-ban magyar lakosságú telepes termelőszövetkezeti község. Ez az a pont, ahol a falu története szögesen eltér a kezdetben már említett sablontól és fokozottabban megérdemli, hogy a mai életünk összefüggéseit vizsgáló megszűnjön a múlt egyszerű krónikása lenni és — immár a személyes tapasztalatok latbavetésével is — megkísérelje az új Pilisborosjenőre irányítani az érdeklődés fénysugarát.

3

A pilisborosjenői telepesek egy csekély hányada Csehszlovákiából elszármazott magyarokból állt. Sokan jöttek Szigetmonostor szegény népéből is, de a többség mezőkövesdi. A volt mezőkövesdiek máig is irányító szerepet visznek a falu életében, ők alapították a termelőszövetkezetet és erős közösségi érzésükkel, szorgalmukkal általában kiválnak társaik közül. Mai életkörülményeik, a község sorsában bekövetkezett forduló, megértése teljességgel lehetetlen anélkül, hogy ne vetnénk egy pillantást arra a sorra, melyből ide érkeztek és ami a közös múlt erejével egyik legfőbb kovásza együvé tartozásuknak.

A mezőkövesdiek summások voltak.

A felszabadulás előtti Magyarország egyik leghányatottabb életű, legsanyarúbb sorban élő mezőgazdasági munkásrétegének kialakulását néhány rideg számadat még azok részére is érthetően megmagyarázza akik nem tartoznak a statisztika kedvelőinek táborába.

Mezőkövesd lakossága az 1870 és 1930 közötti hatvan év alatt megduplázódott. A növekvő lakosság kenyerének biztosítására egyre nagyobb mértékben törték fel a legelőket. Ez párhuzamosan az állattartás hanyatlására, a trágyahiány és az egyoldalu kalászos termesztés révén pedig a földek termőerejének kiuzsorázására, általános elszegényedésre vezetett. Hatvan év leforgása alatt az állatállomány felére csökkent. Ugyanakkor a föld hihetetlenül elaprózódott. 1937-ben Mezőkövesd 16 937 kh-as határa nem kevesebb mint 36 000 parcellára tagolódott, ami annyit jelentett, hogy egy gazdálkodó földje átlagosan 16 darabban feküdt. A gazdálkodás színvonala még annál a 2300 családnál is alacsony volt, mely egyáltalán rendelkezett valamelyes földdel. A község 20 846 lakójából azonban 11 672-nek semmilyen földje sem volt (56%), 5280-nak pedig csak 1—5 kh-nyi ingatlana, mely szintén csak bajjal volt elégséges a megélhetésre.

Ugyanakkor a nagy uradalmak már a múlt század vége felé országszerte munkáshiánnyal küzdöttek. Az 1880-as évek körül indult meg a mezőkövesdi földnélküli lakosság minden tavasszal megismétlődő népvándorlása, elsősorban a Dunántúl, azon belül Fejér megye irányába. Évente 5—6000 summás ment el a faluból, hogy félévi — napkeltétől napnyugtáig tartó munkával megszerezze magának és családjának azt a keveset, ami az egész évi megélhetéshez kellett.

Az egykori summások elbeszélései és a Horthy-rendszer idején készített statisztikai adatok nagyjából ugyanazt a képet festik akkori életkörülményeikről a mai érdeklődő elé. Hajdú bácsi például — a pilisborosjenői „Szikra" Tsz hatvanegy éves, nyugdíjas bognára — 1911-ben, tehát tizenkét éves korában félrészesként indult először summás munkára. Huszonhat éven keresztül járt uradalomról uradalomra és noha a nagybirtokok között volt különbség, a felszabadulás után emberré érett újságíró kezében megáll a toll, amikor a summások életét érzékeltetni szeretné. A summások általában tessék- lássék kitakarított birkahodályokban, istállókban kaptak otthont. A földreszórt szalmát maguk készítette priccsek, deszkák közé szorították, ez volt az éjszakai hálóhely. Mivel férfiak és nők ugyanabban a helyiségben aludtak, a „leánybanda" általában az ajtóval szemben tanyázott le. Mellettük a „párosak", míg a legények az ellentétes rövid fal melletti „rohadt sarokban" húzódtak meg. Az öltözködési, tisztálkodási lehetőség minimális volt, nem beszélve a házastársak bizalmas együttélésének teljes képtelenségéről. A nők már pirkadat előtt, a takaró alatt öltözködni kezdtek, mosakodni pedig nem egyszer a major, vagy éppen a szérüskert legtávolabbi pontjára kellett menniök, hogy kandi férfitekintetektől annyira-amennyire megóvják magukat. (Sipekiné, tsz-tag elbeszélése). Az embertelen elhelyezés folytán, mint azt egy 1930-as évekből származó orvosi jelentés mondja, Mezőkövesden „A summások hazatérése után a hasi hagymázas megbetegedések száma hirtelen gyarapszik, mert a summások között a rossz higiénes viszonyok következtében a tifusz gyakori." Mivel a munkaadók a betegeket a „8 napi kezelési kötelezettség lejárta után ... hazaküldik" „Ezeknek egyrésze betegen hazavánszorog, másik része gyógyulva és esetleg mint bacilusgazda tér vissza falujába." „Mezőkövesd legelterjedtebb népbetegsége a trachoma ..."

A munkásoknak a maguk választotta szakácsnő főzött. 1940 évi országos adatok szerint egy személy részére havonta a következő mennyiségű ételekből:

kenyérliszt:	23,— kg
főzőliszt:	7,— kg
szalonna:	2,— kg
zsír:	0,70 kg
hús:	2,— kg
szárazfőzelék:	3,— kg
burgonya:	12,— kg
só:	1,— kg
ecet:	0,60 lit.

Ez az egyoldalú és ámbár kalóriagazdag, de főleg A és C vitaminokban szegény táplálkozás a megfeszített munkához adott ugyan elegendő táperőt, viszont a summások átlagos keresete olyan valószínűtlenül kevés volt, hogy az az év másik — munka nélkül eltöltött — felében éppen csak a nyomorhoz volt elegendő. 1940-ben egy I. osztályú summás havi készpénz- és termény-járandóságának együttes átlagos értéke 69,19 pengő volt. Mivel azonban ehhez csak hat hónapon át jutott, egész évre vonatkoztatva pontosan a fele: havi 34,59 pengő. Ugyanazokban az években, amikor még az egykor közkedvelt slágert is a havi kétszáz pengő fix-szel könnyen viccelő boldogságot duruzsolta a táncolók fülébe, egyedül csak Mezőkövesden kereken 12 000 ember élt ilyen és ennél alacsonyabb összegből. Ennek megfelelően az otthoni táplálkozás is szegényes, csekély értékű volt. Lelkes falukutatók az 1930-as években 18 000 ételadagot vizsgáltak meg Mezőkövesden. Ezek elkészítésekor csak 9%-nál használtak tojást, tejet pedig csupán 1,35%-nál. Az ebédek 70%-a egyszerű leves volt és az ételadagoknak mindössze 2,7%-ában főtt húsétel. Ezek után vajmi kevés csodálkozni való volt azon a korabeli orvosi megállapításon, hogy „a lakosság nagy részének valami sajátságos fáradt a megjelenése."

A mezőkövesdi lakásviszonyok érthető módon semmivel sem voltak jobbak az általános élelmezési és életkörülményeknél. Az öt és félezer családnak mindössze 4 800 lakóház állt rendelkezésére. Ezeknek csupán 2%-a volt kő- vagy tégla alapzatra, hasonló anyagból készült falazatú. A lakóházak 58%-a vályog alapon vályog falu, nedves, nehezen szellőztethető, egészségtelen volt. Az előbb említett idős tsz. bognár, summás életének évtizedeit egy 80 négyszögöles telken épült kétszáz esztendős vályogházban töltötte el. Az egyetlen szoba magassága 2 méter volt és alapterülete akkora, hogy benne két ágynál többnek nem tudtak helyet szorítani. A hét gyerek a földre vetett szalmazsákokon aludt, olyan zsúfoltságban, hogy az éjszaka kimenőnek ügyelnie kellett, hogy valamelyikükre rá ne taposson. Az ilyen környezetben felnőtt gyerekek közül ma az egyik, szerzett angolkórral, nyomorék, a másik: — honvédfőhadnagy, a harmadik hegesztő, a negyedik lakatos. Maga Hajdú bácsi pedig gyomorfekélyes, többszöri trepanálással gyógyítani próbált, beteges álmatlanságban szenvedő, idő előtt megöregedett, fáradt ember.

A sanyarú sorsra szorított mezőkövesdi nép a felszabadulás előtti évtizedben már biológiai védekezésre szorult. Míg 1920-tól 1930-ig 12,3%-os volt a lakosságszám gyarapodása, addig a következő tíz évben nem több 0,3%-nál. Egyesek — így pl. id. Guba Pál, a jelenlegi tsz. elnök édesapja — Amerikában kerestek boldogulást, mások az ország több lehetőséggel kecsegtetőnek vélt vidékeire húzódtak. Az 1940-es években már évi átlagban 45 család vándorolt el önként Mezőkövesdről. Az állam részéről volt ugyan egy kezdetleges telepítési akció, de olyan feltételekkel, melyek mellett 1938-ban az 5 500-ból mindössze

30 család merte vállalni a telepítés kockázatát. Az induláshoz 9 715 pengő tőke kellett volna, továbbá az első huszonöt esztendőben 12 400 pengőt részletekben törleszteni. Ugyanakkor midőn a legjobb férfi summások évi keresete jó ha elérte a 360 pengőt. Ezt a pazar népviseletet, a világhíres hímzéseket, szemrontó munkával készítő asszonyok — közöttük olyan művésznők, mint néhai Kisjankó Bori néni — alig néhány pengővel tudták évente kiegészíteni.

A felszabadulás a summás életmódot gyakorlatilag megszüntette. Mindez ma már csak a közelmúlt, soha vissza nem térő, történelmi emléke. Azonban ilyen emlékekkel és ilyen körülmények közül jött Pilisborosjenő jelenlegi lakosainak többsége, hogy a népi demokrácia jóvoltából és segítő kezét felhasználva, új és ezúttal már emberi életet kezdjen.

4

Id. Guba Pál szavai szerint a régi mezőkövesdi életben „sok ember berúgott, hogy még az eszéről se tudjon." Most ugyanazok az emberek, akik a mámor karjaiban igyekeztek feledést találni életük kilátástalansága elől, váratlanul — szerény ellenérték fejében — ház-, ingatlan- és földtulajdonosok lettek. Aki egész életét különböző uradalmak pajtáiban volt kénytelen eltölteni, hitestársát, munkára fogható gyerekeit új nomádok módjára, száz kilométereken át, magával hurcolni, az érthető módon lelkileg sem egyhamar illeszkedhetett bele a mesék hirtelenségével támadt, váratlan jólétbe. Annak, aki legfeljebb két ágy, egy szekrény, a legszükségesebb személyi ruha tulajdonosa volt és óljában csak ritkán röfögött egy sovány malac, most tudomásul kellett vennie, hogy több szobás házban élhet családostul, 6—10 hold földet, gazdasági felszerelést, lovat, háziállatot kapott. A gyöngébb lelkűeket kezdetben megtántorította a nem várt jómód. Ezek épp akkor, amikor kezükbe kapták mindazt, amiért a régi világban egész életükön át hiába dolgoztak volna, elvesztették lábuk alól a talajt és nem tudták megbecsülni azt, amit — szavuk szerint — „készen kaptak". Ilyenek főleg az első telepesek között akadtak. Kétségtelenül hatott rájuk az a sokak által tudatosan táplált suttogó pletyka is, mely szerint mindezt egyszer még vissza is kell majd adni és a hirtelen támadt boldogságnak keserű lesz a böjtje. Az a bizalmatlanság, melyre történelmünk zivataros századai épp elégséges okot fejlesztettek ki a parasztságban, csak lassan oszladozott és javarészt csak akkor tűnt el végképpen, amikor nagyobb tömegben érkeztek a falu többi lakósánál összetartóbb, kialakult közös hagyományokkal rendelkező, mezőkövesdi summások.

Ennek a két nemzedéken keresztül vándor életre kényszerített emberfajtának volt néhány olyan jellegzetes tulajdonsága, melyet a kivételek csekély száma miatt nyugodtan általánosnak lehet nevezni. Ezek legfontosabbika kétségtelenül példátlan szorgalmuk. A régi uradalmak segédtisztjei nem véletlenül keresték fel előszeretettel Mezőkövesdet, hogy a summás-gazdákkal megfelelő létszámú munkaerőre szerződést kössenek. Magyarországon majdnem mindig kínálat volt az olcsó munkaerőben és a munkaadóknak bőségesen akadt lehetőségük a válogatásra. Ott szerződtettek, ahol a legszorgalmasabb munkást találták. Olyat, aki igénytelen és a csekélyke bérért hajnaltól estig minden tőle telhetőt megtesz a szántóföldeken. A mezőkövesdiek ilyen emberek voltak és az uradalmak gerinchajlító iskoláját nem tudták egyik napról a másikra elfelejteni. Aki egész életén át szorgalmasan dolgozott, az halála napjáig sem tud leszokni erről. Ami más szóval annyit is jelentett, hogy az egykori summások

— munkakedvüket tekintve — az ország legértékesebb telepíthető rétegéhez tartoztak. Ugyancsak értékes jellemvonásuk volt politikai öntudatuk. Ezen természetesen nem azt kell érteni, mintha kivétel nélkül képzett marxisták lettek volna, hanem azt, hogy a tapasztalat megtanította őket az összefogásban rejlő erőre. Egy határozott, kemény kezű summás gazda, aki nem lett az uraságok szekértolója, de ugyanakkor dolgozó társai előtt is becsületet tudott teremteni saját magának, mindig eredményesebben védhette és képviselhette kis közössége érdekeit, mint az aki legfeljebb csak ellentétes tulajdonságokkal rendelkezett. Amit természetesen a közösség tagjai is megtanultak ismerni épp úgy, mint értékelni.

Azonban újgazda korukban — és később, a termelőszövetkezet első éveiben — napvilágra került egy olyan tulajdonságuk is, melyről régi életükben épp ők tudtak a legkevesebbet. Ezt azonban, becsülendő tisztánlátással, később többen felismerték és egyebek között épp e sorok írója előtt is találó tömörséggel öntötték szavakba. Ez pedig nem volt kevesebb mint, hogy az uradalmak régi, híres és keresett mezőgazdasági idénymunkásai tulajdonképpen: — *nem tudtak gazdálkodni.*

Csak a falut közelről nem látott városi ember képzeli azt, hogy a mezőgazdasági munka minden esetben egyforma, bármekkora területen végezzék is. A valóságban egészen más volt annak a summásnak a gazdasági hozzáértése, aki viszonylag primitív munkafolyamatokat — kapálás, kaszálás, zsákolás — parancsszóra, gépiesen végzett; mint azé a kisgazdáé, akinek előrelátóan latolgatnia kellett, hogy milyen növényeket, hol termesszen, a gyors állattenyésztési és hízlalási eredményekre milyen módszerekkel legnagyobb a lehetőség? A summások dolgozni megtanultak és tudtak ugyan, de gazdálkodni csak igen kis mértékben. Se módjuk, se okuk nem volt arra, hogy az uradalmak egészének működésével törődjenek. Mint Kiss András bácsi, a Szikra tsz. egyik alapító tagja, mondotta: „Felelős tényezők nem voltunk, csak eszközként használtak bennünket az uradalmak. Mit érdekelte az ökröt aztán, ha változott a gazda?"

Id. Guba Pál — az a ritka ember, aki nem sokkal a telepítés után „Mintagazda" címet nyert — ugyanezt így fogalmazta meg: „Nem nagyon értett a gazdasághoz senki. Ha olyan parasztok jöttek volna, akiknek földjeik voltak eddig is, akkor boldogultunk volna." A „földjük" alatt természetesen nem kiskapitalista mivoltukat, hanem önálló gazdálkodási gyakorlatukat kell érteni.

A szántóvető mesterség azonban nem tartozik a megtanulhatatlan foglalkozások közé. Legkevésbé olyanok részére nem, akik a mezőgazdasági munkák manuális részében már érkezésükkor is mesterek voltak. Az a kezdeti, cseppet sem leplezett megvetés, lenézés, melyet a községben maradt svábok a fejletlenebb gazdasági kultúrájú új honfoglalók iránt tanúsítottak, a telepesek — minden pletyka ellenébeni — meggyökeresedése, szívóssága és életképessége láttán, fokozatosan át kellett, hogy csapjon előbb csendes tudomásulvételbe, majd később — sokszor önmaguk előtt sem bevallott — megbecsülésbe is. A lelki okokból nem érthetetlen elzárkózás azonban még ma sincs egészen oszlóban régiek és újak közöt. Ennek kapcsán nem szabad elfelejtenünk, hogy amikor a falu mezőgazdasági főfoglalkozású lakosságáról beszélünk, akkor épp úgy nem a lakosság többségéről van szó, mint ahogy már a harmincas évek elején sem dolgozott a pilisborosjenői keresők túlnyomó része a mezőgazdaságban. A városba került ipari dolgozók között lényegesen kisebb az ellentét, mint a — helyhezkötött munkájuk folytán pillanatnyilag még szűklátókörűbben gondolkozó — mezőgazdasági munkát végzők között.

A főváros szívó hatása azóta csak fokozódott. A közlekedés javulása (óránkint mennek autóbuszok), az ipari üzemek számának és kapacitásának gyarapodása napjainkban még több embert vonz a fővárosba, mint másfél-két évtizeddel ezelőtt. Természetes, hogy a kínálkozó elhelyezkedési lehetőségek előbb-utóbb a telepesek munkabíró, főleg fiatalabb, rétegeire is hatottak. Ennek a termelőszövetkezetre gyakorolt hatására még visszatérünk. A fővárosba bejárók életviszonyai tulajdonképpen külön tanulmányt érdemelnének, melyre ez a riport jellegű szociográfia nem vállalkozhat. Ezek keresetének legnagyobb része természetesen visszakerül a faluba, így az itteni életmód, az igények változásában a főváros tőszomszédsága fokozott szerepet játszik. Akit a helyi földművesszövetkezet boltjainak — egyébként bőséges — áruválasztéka nem elégít ki, az oda-vissza 7,60 forintért bármikor bemehet Budapestre és az ottani boltokban vásárolhatja meg a kedve szerinti holmikat. Hasonló a helyzet a mozik látogatásával, színházba járással és a könyvolvasással is, mely épp a főváros közelsége miatt a legnehezebben jellemezhető „fogható meg". Az ipari üzemek könyvtárainak kötetei eljutnak a faluba, amit egyebek közt a helyi letéti könyvtár meglehetős gyér olvasottsága is bizonyít. Az igények megnövekedésének jellemzésére talán elegendő két számadatot megemlíteni .1940-ben Mezőkövesd 21 000 lakosa között mindössze 396 rádióelőfizető akadt és ezekből is csupán 40 olyan, aki gazdálkodó (tehát nem summás!) volt. Jelenleg az 1 800 lakosú Pilisborosjenőn a rádióelőfizetők száma 400 és van 27 televíziós készülék is ,kizárólag magánszemélyek birtokában.

A főváros szívó-, vagy nevezzük így: felvilágosító ereje csak egyetlen tekintetben nem mutathat fel érdemleges eredményt, és ez a falu vallásossága. Régiek és újak egyformán buzgó templomlátogatók. Az évek óta helyben élők egybehangzó véleménye szerint nincs az a „világi" rendezvény, mely eredményesen versenyre kelhetne bármilyen vallási ünneppel. Különösen fellendült a vallásos élet az új plébános mintegy másfél évvel ezelőtti ide helyezése óta, aki azonban — bármilyen agitátorral vetekedve teljesített — „hivatali" kötelességén túl, értékes műemlékvédelmi munkát is végzett a község templomának és az ún. kolerakápolnának restauráltatása terén.

5

A kezdeti gazdasági bizonytalanság, de a közeli főváros kínálta nagyobb értékesítési lehetőségek is, közös okozói voltak annak, hogy a pilisborosjenői telepeseknek előbb csak egy kis, majd egyre nagyobb része, viszonylag hamar a termelőszövetkezeti gazdálkodás útjára lépett.

Az első tíz vállalkozó 1948. szeptember 12-én alakította meg a „Szikra" Mezőgazdasági Termelőszövetkezetet.

Nagyon nehéz elkerülni a sablonos válaszokat, ha valaki aziránt érdeklődik, hogy voltaképpen ki miért lépett a termelőszövetkezetbe? Azok, akiket a helytelenül értelmezett agitáció bizonyos fokig kedvük ellenére vitt a közös útra, épp úgy óvakodnak ezt félreérthetetlenül megmondani, mint ahogy rendszerint azok sem találják meg az alkalmas kifejezéseket érzelmeik jellemzésére, akik valóban felismerték a társas gazdálkodásban rejlő előnyöket. A pilisborosjenői „Szikra" tsz. alapítói tagadhatatlanul ez utóbbiak közé tartoztak. Közöttük is vezető szerepet vittek a Guba család tagjai. A már többször említett id. Guba Pál mellett a termelőszövetkezet alapítói voltak többek közt ifjú Guba Pál (az első elnök), Guba István (a jelenlegi elnök), Kovács Sándorné, aki szintén Guba leány,

Horváth István, aki azóta honvédőrnagy lett és Szombath József párttitkár, a Földművesszövetkezet ügyvezetője. Az alakulást megelőző, éjszakába nyúló, beszélgetések sora is a Guba-portán zajlott. Nagyjából, ködösen mindannyian érezték, hogy egyenként aligha állhatják meg helyüket a gazdálkodás terén, de mint régi, együttes munkához szokott embereknek, erre sokkal nagyobb reményük és lehetőségük nyílik, ha közös erővel összefognak. A termelőszövetkezet megalakításának vezérgondolatát id. Guba Pál (aki egyébként 1948-ban még korántsem lelkesedett a dolgot és néhány esztendei egyéni munka után, jobban megerősödött kisgazdákat szeretett volna a közösben látni) így fogalmazta meg:

„Nem vezetett bennünket más, kérem, mint a szociális eszme."

Az első pillanatban kissé elvontan hangzó szociális eszme mögött a közösségi összefogásnak nagyjából azok a gondolatai rejtőztek, melyeket fentebb megkíséreltünk összefoglalni. A termelőszövetkezet megalakításához azonban a döntő lökést; ezt minden tag egybehangzóan állítja; Rákosi Mátyás 1948-as kecskeméti beszéde adta. Az itt kapott inspiráció hatására állt össze az első kilenc volt summás. Tizediknek Szombath József községi párttitkár csatlakozott hozzájuk, méghozzá bérelt földdel, hogy az induláshoz akkor szükséges, alapszabályszerű, tizes taglétszámnak híja ne legyen. Az induláskor kilencven hold földjük, három lovuk és minden hold föld után 72 kg májusi morzsolt kukoricájuk és 72 kg szénájuk volt.

Ha valaki 1960-ban maga elé fekteti a *jelenlegi* tagok névsorát és azt firtatja, hogy ki melyik esztendőben lépett a termelőszövetkezet soraiba, az előbukkanó százalékszámok meglehetős változatos képet mutatnak. A jelenlegi tagoknak (51 fő) csupán 7%-a alapító. 10%-uk 1949-ben, 4% 1950-ben, 30% 1951-ben, 7% 1952-ben, 2—2% 1954-ben, 1955-ben és 1958-ban, 6% 1956-ban, végül ismét 30% az 1959 őszi felfejlődéskor lépett a közösbe. 1953-ban és 1957-ben — érthető összefüggés az akkori belpolitikai helyzettel! — belépés nem volt. Noha természetes, hogy nem határozhatja el mindenki magát egyugyanazon esztendőben, paraszti élete egyik legfontosabb döntésére, ezek a számok már így egymagukban sejtetik a meglehetős nagymértékű fluktuációt. Sűrűn, 1954-ig évente, változtak az elnökök is. Emellett érdemes figyelemmel kísérni a taglétszám alakulását is.

	Belépés (fő) +	Kilépés −
1948.	az alakulás éve	
1949.	3	—
1950.	62	—
1951.	?	?
1952.	—	3
1953.	—	30
1954.	14	—
1955.	5	—
1956.	2	—
1957.	—	27
1958.	3	—
1959.	12	—

(A tsz. adatközlése.)

A jelenlegi törzsgárda általában az 1951-es esztendő óta van a termelőszövetkezetben. Így ezek jócskán kivették részüket a „Szikra" nehéz éveiből. A kezdeti évek nem csak egyszerűen nehezek voltak, hanem olyan valószínűtlenül rossz életviszonyokat teremtettek, hogy az adatok utólagos vizsgálója nem tud elegendő tisztelettel adózni azoknak a tagoknak, akik a mostoha életkörülmények ellenére is meglátták, vagy talán inkább csak megérezték, hogy a jövő a termelőszövetkezetben hozza meg részükre a boldogulást. Nem léptek ki, nem fordultak vissza, hogy hosszabb-rövidebb vargabetűk árán kerüljék meg az egyenes utat. Ezt nem egy, a pilisborosjenőieknél jobb adottságokkal rendelkező és már kezdetben is különb életviszonyokat teremtő termelőszövetkezetben — mindenki tudja — sokan megtették.

Bármennyire fenyegeti az írót az a veszély, hogy összefoglalása unalmassá válik, a hitelesség érdekében lehetetlen nem terhelnünk az olvasót még néhány számadattal. A számadatok sora azonban épp a kezdeti években sajnos hiányos. A „Szikra" termelőszövetkezet ugyanis a helyi földművesszövetkezet tevékeny pártfogásával alakult, eleinte minden számviteli munkáját itt végezték, de különböző átszervezések és irattár selejtezések során az 1948, 1949. és 1951. évi adatok elvesztek.

Az a termelőszövetkezeti tag, aki egész esztendőn át megfeszített erővel kivette részét a közös munkából, feltétlenül megszerezhette az ötszáz munkaegységet. A munkaegység természetesen a különböző terményjárandóságok forintra átszámított értékének és a készpénzrészesedésnek együttes összegét jelzi. Bármilyen érdekes lenne is, az egy munkaegységre nyújtott természetbeni juttatásokat ma már nagyon nehéz, ha nem lehetetlen, hitelesen összeállítani. Így, ha a fenti tag egész évi jövedelmének alakulására vagyunk kíváncsiak, meg kell elégednünk az ötszázas számnak a mindenkori munkaegységek értékével való szorzatával. Az eredmény természetesen nem mutatja a háztáji gazdaságból szerzett jövedelem arányát, ez azonban — alapszabályszerű gazdálkodás esetén — nem is lehet a közös gazdaságból származó bevételek egy csekély hányadánál több.

Az egyes esztendőkben mennyi jövedelemre tett szert tehát az a becsületesen dolgozó termelőszövetkezeti tag, aki évente ötszáz munkaegységet teljesített?

1950-ben havi 646 (évi 7 755) forintot,
1952-ben havi 267 (évi 3 205) forintot,
1953-ban havi 816 (évi 9 800) forintot,
1954-ben havi 1 250 (évi 15 000) forintot,
1955-ben havi 930 (évi 11 170) forintot,
1956-ban havi 1 520 (évi 18 245) forintot,
1957-ben havi 1 750 (évi 21 035) forintot,
1958-ban havi 1 252 (évi 15 030) forintot,
1959-ben havi 1 500 (évi 18 000) forintot kapott.

Nem kell a mezőgazdaság avatott ismerőjének lenni ahhoz, hogy valaki belássa, ez az összeg eleinte nem csak csekély volt, hanem egyúttal elhibázott gazdálkodás, belső bajok árulója is. Főleg ha tudjuk, hogy az első években roppant kevesen gyűjtöttek össze ötszáz munkaegységet. Így pl. egy átlagos tag 1950-ben csupán 95 munkaegységet keresett és így havi jövedelme még csak nem is 646, hanem 123 forint volt! Tetézi mindezt az, hogy a havi jövedelem voltaképpen csak egy papíron létező, számított adat, hiszen a termelőszövetkezet tagjai év

közben, hosszú időn át, csak meglehetős rendszertelen és kis összegű előlegekhez jutottak, a zárszámadás pedig legfeljebb október—november hónapokban volt.

Hogy az érem sötétebbik, de elhallgathatatlan oldalának bemutatásán mihamarébb túljussunk, idézzük szószerint előbb az 1952. december 10-i zárszámadási közgyűlés jegyzőkönyvének két mondatát:

(Az elnök) „komoly hibaként megemlíti a csoporton belül a lopások elszaporodását." „Barabásné: a tagságnak azért nincs kenyere, mert az állam mindent elvisz."

Sokkal jellemzőbb azonban, mert a gazdasági összefüggésekre is rávilágít és így tanúskodik a már említett szakmai hozzáértés hiányáról, az 1953. évi zárszámadási közgyűlés jegyzőkönyvéből idézett elnöki beszámoló:

„Terméseredményeink ... átlag búzából 7 q, árpából 9 és fél, zabból 3, kukoricából 6 q (!), kölesből 2 q."

„Fel kell még vetnem elvtársak azt a szomorú tényt, hogy a tagságban uralkodik az alaptalan rágalmazás, ami a csoportunkba mélyen behatolt és megrendítette a kollektív szellemet ... mink semmit sem okoltunk a meglévő hibákról, sőt ellenkezőleg rontottunk azon ... Voltak egyes tagok, akik a hiányosan és rosszul végzett munka elvégzése után is vakmerő követelésekkel munkaegység hajhászással éltek. Nem törődve azzal, hogy a csoport rovására munkaegységüket hígítják."

„Szarvasmarha-állományunk a tavalyi esztendővel szemben némileg csökkent. Részben leromlás állott be a takarmány hiánya miatt úgy, hogy kényszervágásokat hozott létre és ezért csökkent a tej hozama is. Úgy, hogy a beadásunkat teljesítve a tagságtól elvonva tudtuk csak kiegyenlíteni."

De ugyanakkor az egyébként sem nagy sertés-állományból „a tagok között kiosztottunk 40 db malacot."

„67 db tojó tyúk állományunk volt, amit reméltünk, hogy tojásbeadásunkat biztosítja, de annak 50%-át sem fedezte. Miért, mert tyúkonként 6 db tojást hozott. A beütemezett beadásunkat szabadpiaci felvásárlással kellett pótolni ... Baromfibeadásunk biztosítására 1 200 db napos csibét hoztunk, hogy baromfitenyészetünk jövőjét megalapozzuk. De sajnos 85%-ban elhullás következett be."

Az állatállomány gondos kezelése helyett „hanyagság és szívtelenség észlelhető."

Befejezésül a végkövetkeztetés:

„Csoportunk belső élete ... igen szomorú képet mutatott és mutat még jelenleg is, ez pedig az önzés és kapzsiság szelleme."

Az egykori elnöki beszámoló igen keményen és valószínűleg találóan mondja meg az igazságot. Arra az önként támadó kérdésre azonban nem szolgáltat elégséges magyarázatot, hogy az idáig meglehetős előnyös tulajdonságokkal bemutatott volt summások valóban egyszerre és minden átmenet nélkül úgy megváltoztak volna, hogy ilyen kemény kritikát kellett mondani róluk? Nem kétséges ugyanis, hogy az az állam, mely óriási áldozatokat hozott a termelőszövetkezetek segítése, fejlesztése érdekében, semmi esetre sem vette el a tagok kenyerét, amint azt egy viharos zárszámadási közgyűlésen az idézett Barabásné mondotta.

Mi történt ehelyett?

Az, hogy elvették a tagok maguk.

Az államhatalom segítő keze; melynek áldásait elsősorban a nagyot fordult életű telepesek érezhették; sokakban olyasféle felfogást alakított ki, hogy „Adj Uramisten, de sokat és tüstént!" Hiszen az állam, a nép állama, mely a nincstelen summásoknak kedvezményes áron házat, a földnélkülieknek földet, a min-

den gazdasági erőnek híjjával lévőknek állatot, felszerelést juttatott, miért is ne segíthetne *továbbra* is?

Az állam tagadhatatlanul kész volt a további segítségre. Ezt a segítséget azonban a „Szikra" kezdetben, fejőstehén módjára, olyan alaposan igénybevette, hogy a termelőszövetkezet fennállásának negyedik évfordulójára az összterület minden holdjára 925 Ft, és minden egyes tagra nem kevesebb mint 7 355 Ft állami hitel jutott. Ugyanakkor a kapkodó, rendszertelen gazdálkodás, a kevés és silány állatállomány jóvoltából az évzáró mérleghiány 373 000 Forint, egy munkaegység értéke pedig mindössze hat forint negyvenegy fillér volt. Az elnökök sora által nyakló nélkül felvett hitelek azt eredményezték, hogy a tagok egy jelentős része, a gazdaságilag teljesen iskolázatlan többség, vérszemet kapott és nem csak a gazdálkodás megindításánál, az alapok lefektetésénél, hanem a közös munka helyett a mindennapi életben is az állam pénzére akart támaszkodni. Amire egykori summás, nincstelen telepes voltuk eleinte valóban biztosított jogcímet, azt kezdték örökérvényű belépőnek tekinteni egy olyasfajta világba, melyben mindenfajta ellenszolgáltatás nélkül kell és lehet élvezni a helyzetük nyújtotta előnyöket. Hogy ilyesfajta káros és destruktív fefogás egyáltalán kialakulhatott, abban nagy része volt annak is, hogy a termelőszövetkezet, munkaerőhiánya csökkentésére, a közeli fővárosból jelentkező lumpenproletár elemek felvételére is rákényszerült. Ezek inkább rövidebb, sem mint hosszabb ideig maradtak tagok, a termelőszövetkezetet átjáróháznak tekintették és — noha az évek folyamán eltűntek — alaposan hozzájárultak a munkamorál kezdeti züllesztéséhez.

A járási vezetés nagy hibája volt, hogy épp ebből, a segítségre alaposan rászorult gazdaságból, sokáig hiányzott a jó szakmai irányítás. A gépállomás által először ideküldött agronómus italkedvelő, garázda, összeférhetetlen ember volt. A termelőszövetkezetben még a verekedésig is eljutott, oda azonban már nem, hogy határozott kézzel, használható, jó tanácsokkal tudta volna előrevinni a közös gazdaság ügyét.

Az, hogy a pilisborosjenői „Szikra" tsz. napjainkra mégis egyenesbe zökkent, elsősorban a Párt segítségének köszönhető.

6

Guba Istvánt, a jelenlegi elnököt, 1954-ben pártmunkáról irányították vissza a termelőszövetkezetbe, melynek eredetileg is alapító tagja volt. Guba elvtárs izmos, nagycsontú, inkább komor, mint komoly, erősállú, határozott ember. Abból a fajtából, mely tud tekintélyt teremteni és tűzön-vizen keresztülviszi az akaratát. Maga is egykori summás, ami itt külön hangsúlyozandó, mert a mezőkövesdi többségű termelőszövetkezet élére szinte elképzelhetetlen lenne másféle elnököt állítani, mint körükből valót. Amennyire igaz ugyanis, hogy a helybeli sváb lakosság eleinte mereven elzárkózott a jövevények elől, ugyanennyire áll ez az egykori summásokra is. Feltétlenül negatív jellemvonás, melyen kétségtelenül változtat majd ugyan az idő, maguk az egykori mezőkövesdiek azonban vajmi kevéssé igyekeztek ezidáig változtatni.

Guba István elnökké választásával viszonylag gyorsan megszűntek azok az idők, amikor zárszámadáskor egy tag sírva fakadt, olyan keveset tudott hazavinni; de azok is, amikor a munkafegyelmet olyan szabadosan értelmezték, hogy akadt nap, amikor a hatalmas cukorrépaföldön egy, azaz összesen egyetlen idős tag szedte a répát.

Az, hogy a pilisborosjenői „Szikra" termelőszövetkezet Guba István elnökké választásáig sem oszlott fel, utólagosan visszatekintve az elmúlt évekre, elsősorban két dolognak köszönhető. Az egyik az a bizonyos, sokak által emlegetett, „szociális eszme". Egyszerűbb nyelvre lefordítva, a jelen esetben nem több mint, hogy a tagok — józan paraszti ésszel és az ország egészének fejlődését, a belpolitikai helyzet alakulását sem tévesztve szem elől — a kezdeti nehézségek ellenére is megértették, hogy a későbbi évek során a termelőszövetkezet lesz az a gazdálkodási forma, mely minden eddiginél magasabb életszínvonalat tud majd biztosítani nekik. Ebben, amit ma már mindenki tud, kezdetben még előbb csak hinni kellett és a pesszimisták bőségesen elég látszat-okot hozhattak fel az ellenkezője bizonyítására. A hit azonban ez esetben valósággá vált és a pesszimistáknak és vészmadaraknak, több éves távon, nem lett igazuk. A másik — de ne higyjük, hogy az előbbinél bár akármennyivel is fontosabb —, hogy azokat az esztendőket, melyekben a munkaegység előbb 16, de volt úgy, hogy csak hat forintot ért, a városba járó családtagok keresetének támogatásával át tudták hidalni. Hiszen ha nem így lett volna, akkor a főváros tövében valóságos indiai éhínségnek kellett volna tombolnia, amit még a leghatásosabb statisztikai adatok felhasználásával sem lehetne a nevetségesség veszélye nélkül bizonyítani.

Guba István a megszilárdító termelőszövetkezeti elnökök fajtájába tartozik. Működésének második évére már teljesen eltűnt a mérleghiány, egyenesbe jutott és az 1,2 literes istállóátlagot távoli rossz emlékként messze maga mögött hagyta a tehenészet. A valamikor héthatár-szégyene lovak helyett, most öt pár pompás, jól táplált jószág nyihog az istállóban. Megteremtették a juhtenyésztést és komoly jövedelemre tesznek szert a termények szállításából. (Két gépkocsijuk közül az egyik a szovjet hadsereg tavalyi ajándéka!) Emberi vontakozásban pedig az a legfontosabb, hogy megtört a jég: — 1959. végén az első három sváb gazda is jelentkezett és bekerült a „Szikra" soraiba.

Természetesen mindez a regénybe kívánkozó és itt csak dióhéjban összefoglalni kísérelt változás, nem egyedül a határozott elnöki vezetés csodájának az érdeme. Az idő múlásával a nehezebben mozduló, régi életük visszahatásaként az ország más részeinek lakóinál bátortalanabb tagok, túljutottak azon a lelki holtponton, mely évekig kockára tette nem egyszer majdnem a termelőszövetkezet puszta létét is. Nem csak a háborúk és az egyéni tragédiák hatnak ki az ember, egy család vagy egy közösség életére. Hasonlóan le kell küzdeni az olyasféle megrázkódtatásokat, mint ami avval járt, hogy valaki éveken, évtizedeken át nyomorúságos vályogházakból, családostól útrakelt, hogy hónapok során éhbérért szaporítsa az uradalmak zsírját. A következő fél évben pedig nyomorogva várta odahaza, hogy ismét robotolni indulhasson. Azután jött a már említett zökkenő, amikor ugyanez az ember váratlanul, eddigi körülményeihez mérten palotányi, kőház és a már áhítani sem mert föld tulajdonosa lett és rá kellett döbbennie, hogy csak bajjal vagy egyáltalán nem tud megbirkózni az új élete által támasztott feladatokkal. Ezután megkezdte, soha nem látott minták és módszerek alapján, a közös gazdálkodást. Új szavakat, fogalmakat ismert meg és töltött meg tartalommal, téblábolt, visszariadt és újrakezdett, míg végre megindult az egyenes úton. Az emberi lélek befogadóképessége sem végtelen. A Mezőkövesdről Pilisborosjenőre plántált új honfoglalóknak, először lelkileg is otthont kellett teremteniük maguknak ahhoz, hogy a közös otthon, a termelőszövetkezet fejlesztésében régi erejükkel és minden képességükkel munkálkodhassanak.

7

Az eddigi évek — és Guba István tsz.-elnök — megteremtették a jól megalapozott szántóföldi gazdálkodás kereteit. Külön szaktanulmányt igényelne a pilisborosjenői „Szikra" termelőszövetkezet gazdasági lehetőségeinek elemzése, így ezekre befejezésül csak röviden térünk ki. A tsz. tiszta vagyona az utolsó zárszámadáskor 531 000 forint volt. Félmillió forint a múlthoz képest óriási, valóságban és a gazdaság nagyságához mérten még meglehetős szerény — de biztató — összeg. A tagok munkakedve azonban nagy és ez nem propaganda iratokba kívánkozó elcsépelt frázis, hanem a nagyon is kritikus szellemű, tapasztalt mezőgazdász tárgyilagos magánvéleménye. Különösen elismerésre méltó az asszonyok munkateljesítménye. Épp úgy mint két-három évtizeddel ezelőtt, a főváros ma is változatlanul vonzza a fiatal férfi munkaerőt, ezért a női munkának a „Szikrá"-ban fokozott jelentősége van. Nyaranta nem csak a talajművelésnél dolgoznak nők, hanem a fogatok rakodtatásánál, sőt nem egyszer a kazlakon is. Életkörülményeik? Bán Andrásné például régen; egy summás asszony a sok közül; férjhezmenetelekor nem kaphatott többet hazulról, mint „egy ágyat, a szekrényt, meg a ruhát, amiben lefeküdtem". Ugyanő 1959-ben 286 munkaegységet teljesített. Évente 3 hízót vág. Férjhezmenendő lányának már egybegyűjtötte a kelengyét, közte egy kétezer forintos kínai bársonyruhát, másfélezer forintos nylonruhát és esztendeje vett egy szobabútort.

A termelőszövetkezet vezetői látják azonban és be is kell látniuk, hogy a főváros tőszomszédságában, jelentős részben asszonyi munkaerővel, a hagyományos szántóföldi gazdálkodás nem folytatható sokáig. A községfejlesztési terv, mely — a község termelőszövetkezeti lévén — egyúttal a termelőszövetkezet fejlesztésének terve is, Szalay Emil mezőgazdász által térképre rögzítve mutatja azt az irányt, mely felé a jövőben Pilisborosjenő gazdasági élete halad majd. Ennek legfontosabb része a névadó bortermő vidék felújítása, a Kevély déli lankáira tervezett félszáz holdnyi szőlő és kb. hetven holdas gyümölcsös telepítés. A csonthéjas gyümölcsök sokasága, elsősorban az őszibarack, itt épp oly szépen megterem, mint Sasad vagy Törökbálint környékén. Elsősorban ennek termesztésével kívánnak foglalkozni. A sváb lakosság hagyományos tehéntartása nem újítható fel a régi arányokban. Az ország társadalmi rendjének megváltoztával a gazdasági élet is megváltozott. A tejtermelésre hivatott síkvidéki termelőszövetkezetek aligha jelentkeznek majd takarmányeladókként a piacon. A belterjes gazdálkodás, a kisállat-tenyésztés és a gyenge táperejű szántóföldek megfelelő forgórendszerben való hasznosítása az az út, melyet a pilisborosjenői „Szikra" termelőszövetkezet követni akar, annak érdekében, hogy immár szilárd jómódban élő tagjainak életszínvonalát a jövőben még magasabbra emelje.

A múlt ismeretében és tapasztalatainak felhasználásával nem kétséges, hogy ezt az igyekezetet siker koronázza majd.

*

Jegyzet

A pilisborosjenői mindennapok megismeréséért, sok értékes adatért és felvilágosításért elsősorban *Szalay Emil* barátomnak, a szentendrei gépállomás évek óta helyben élő brigádagronómusának és feleségének tartozom hálás köszönettel. Készséggel szolgált támogatással *Bíró Gusztáv* elvtárs, a községi tanács vb. titkára, *Szombath József* községi párttitkár, *Guba István*, a „Szikra" Mg. Tsz. elnöke. Ez utóbbi szívességéből gondosan áttanulmányozhattam a termelőszövetkezet 1950., 1952., 1953., 1954., 1956., 1957., 1958. és 1959. évi zárszámadásait. További értékes adatokat szol-

gáltattak: *Geier János* vb. elnök helyettes, az 1919. évi direktórium egykori elnöke, *Kiss András, Bán Andrásné, Csibi Jenőné, id. Guba Pál, Hajdú József* termelőszövetkezeti tagok, javarészt egykori summások, *Agh Kálmán* rk. plébános, *Hatvani Tibor* iskolaigazgató, *Bugaci Terézia* tanítónő, *Gröschl József* idős egyéni gazda, továbbá a helyi földművesszövetkezet könyvelőnője, a községi postahivatal vezetője és az italbolt vezetője. Összesen öt alkalommal töltöttem hosszabb időt Pilisborosjenőn és a fentiek nevének idézésével csak főbb forrásaiban felsorolt személyes tapasztalatokat az Országos Széchenyi Könyvtárban végzett kutatással, az alábbi könyvek felhasználásával igyekeztem teljesebbé, hitelesebbé tenni:

1. *Agárdi Ferenc:* A svábok bejövetele, a németek szerepe Magyarországon Szent Istvántól napjainkig. (Bp., 1946.)

2. *Annabring, Matthias:* Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn. (Geschichte der Donauschwaben. Bd. 1. Stuttgart. 1954. Verlag „Südost Stimmen, Stuttgart—Möhringen.)

3. *Bonomi, Eugen:* Die Ansiedlungszeit der Ofner Berglandes. (Sonderabdruck aus „Südost—Forschungen" München. 1940. Heft 2/3.)

4. *Borovszky Samu:* Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. I—II. (Bp., 1910.)

5. *Buda és vidéke* c. hetilap 1896. május 31-i száma.

6. *Dala—Erdélyi:* Matyóföld, a híres Mezőkövesd. (Bp., é. n.)

7. *Dénes István:* Pilishegyvidéki útmutató. (Békásmegyer, 1933.)

8. *Fényes Elek:* Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. I—III. (Pest, 1851.)

9. *Fényes Elek:* Magyar országnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. Második kötet. (Pest, 1837.)

10. *Galgóczy Károly:* Pest Pilis és Solt törvényesen egyesült megye Monographiája. I—III. (Bp., 1880.)

11. *Herkely Károly:* A mezőkövesdi matyó nép élete. (Bp., 1939.)

12. *Dr. Heller András:* A summások munkabére. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle, 1941. [XIX.] évf. 6. számából. Bp., 1941.)

13. *Dr. Heller András:* Munkáscsoportok és vándormozgalom a mezőgazdasági szerződések alapján. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1941. [XIX.] évf. 8. számából. Bp., 1941.)

14. *Dr. Heller András:* A summások élelmezése. (Magyar Statisztikai Szemle. XIX. évf. 1941. I. kötet, 8. o.)

15. *Dr. Kovách Pál:* Budapest és környéke a magyar nemzetiség és nyelv szempontjából tekintve. (Bp., 1880.)

16. A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. I. kötet. (Bp., 1897.)

17. Magyarország községeinek háztartása az 1908. évben. (Bp., 1913.)

18. Magyarország műemléki topográfiája. V. kötet. Pest megye műemlékei. I. (Bp., 1958.)

19. Magyar Statisztikai Közlemények. Az 1930. évi népszámlálás. I. kötet. Demográfiai adatok. (Bp., 1932.)

20. *Sándor István:* Otthon és summásság a mezőkövesdi matyók életében. (Különlenyomat a Néprajzi Értesítő XXXVIII. sz.-ból. Bp., 1956.)

21. *Weidlein, Johann:* Hintergründe der Vertreibung der Deutschen aus Ungarn. Eine historische Studie. (Schorndorf, 1953.)

Basch Lóránt

„Indulás az öregkorba"

Emlékezés Babits Mihály utolsó életszakaszára*

(Részlet)

Közös szerkesztés Móriczcal

1933 január 22-én hagyta el Babits egy negyedévi „kényszerű mozdulatlanság" után először az ágyat. Az izületek gyulladásával kezdődött betegség első hulláma elült, amire a hó végén mozgalmasabb napok következtek. A három év előtt Móricz és Babits közös szerkesztői fémjelzésével, a változott magyar élet nézőpontjaihoz és kívánalmaihoz alkalmazkodóbb irány követésére rekontsruált Nyugat, Móricz Zsigmond minden ötletgazdag erőfeszítése és személyisége vonzerejének teljes latbavetése ellenére anyagi válságba jutott. A süllyedő hajó kapitánya azt elhagyni, a Nyugatot sorsára bízni készült. Január 30-án összegyűltek az első nemzedék még élő nagyjai közül Móricz, Kosztolányi, Schöpflin és Gellért Babits betegágyánál, hogy tanácskozzanak a folyóirat további sorsáról, mellyel írói pályájuk, hírnevük elválaszthatatlanul összeforrt. (Erre a megbeszélésre Gellért a Kortársaim írásakor nem emlékezett.) Annak idején, Móricz és Babits társulása Osvát halála után, kényszerű megoldás volt. Móricz szívesebben lett volna Nyugatnak egyedüli gazdája és irányítója, a szerkesztésben gyakorlott Gellért Oszkár közreműködésére támaszkodva csupán. A kiadótulajdonos, Fenyő Miksa, azonban úgy érezte, hogy tekintettel kell lennie arra a Babits Mihályra, aki nemcsak szerkesztője volt a legutóbbi időkig, 1917 óta, a folyóiratnak, de írói munkásságával, egy évtizeden át kizárólag és azután is alkotásai legjavával, áldozatkészen, azt szolgálta. Ady halála óta a Nyugat magas irodalmi színvonalát elsősorban valóban néki köszönhette. Fenyő ezért úgy találta, hogy meg kell hívnia társul Babitsot is Móricz mellé. Felajánlotta néki átvételre részvényeinek egyharmadát, amivel az adósság egyharmad részének átvállalása járt. Megtakarított pénze Babitsnak nem volt. Adósságcsinálásról viszont egészen filiszteri fogalmai. Annak veszélyeit, nem is egy példán, még Szekszárdon tanulta meg, nagyanyjától, a Halálfiai „Cenci néni"-jétől. Tanácsért hozzám fordult, kit valamennyire érdekeltnek is tekinthetett. Amikor ugyanis közte és Osvát között az együttműködés tarthatatlanná vált, és ő a szerkesztéstől vissza is vonult, tervbevettük és tárgyalgattuk egy új folyóirat alapítását, melynek főképp a vers, esszé, kritika adta volna meg karakterét.

* A naptári adatokat Török Sophienak az Országos Széchenyi Könyvtár Babits-archivumában őrzött feljegyzéseiből merítettem.

Sárközi lett volna a segédszerkesztő, ki az új revűnek már nevet is adott, a Halálfiai „Viharágyú"-jáét. Artinger (Oltványi) Imre, aki akkor banktitkár volt, vállalkozni igérkezett a finanszírozásra. A meghívandó munkatársak között lett volna az Amerikában élő Jászi Oszkár is, akit — bár ominózus név viselője volt — Babits mint régi barátját közreműködésre kiszemelt. A Baumgarten-alapítvány számára nem volt közömbös egy folyóirat létezése, melynek szellemi irányítója az ő kurátora. De akkor nem jutottunk a tervezgetésen túl. Babits nehezen is szánta volna rá magát arra, hogy szakítson a Nyugattal. Az új fordulatot — Fenyő ajánlatát — még aznap, 1929 november 5-én közölte velem. Ő úgy látta, ha Móricz egyedül szerkesztené a Nyugatot, abban néki többé nem volna helye. (Ez volt később a maga szempontjából Móricz felfogása is; kiválása után egy sort se írt többé a Babits által szerkesztett folyóiratba — pedig ígérte; rövidesen levétette nevét is a főmunkatársak sorából.) Emlékszem szavaira: „Én nem maradhatok *organum* nélkül. Nem is tudom mitévő legyek. Tormay Cecil karjaiba vessem magam? Annak minden vágya régóta ez." Valóban, a Napkelet szerkesztőjének és az irodalmi kritikusának, Rédey Tivadarnak az archívumban őrzött levelei ezt bizonyítják. De Babits erre az eshetőségre egy percig se gondolt komolyan. Önmagával került volna ellentétbe. A nagy Nyugat-nemzedékből mindenkinél jobban át volt hatva attól, hogy *igazi* irodalom csak baloldali lehet. Nem politikai értelemben, hanem úgy értve azt, ahogyan a Baloldal és Nyugatosság című, sokat támadott cikkében írta: „Az irodalmi baloldal, az igazi, azokból rekrutálódik, akik nem engedelmes *girouettjei* a szeleknek, hanem szabad madarak ellenséges viharok közt; pártjuk az igazság, osztályuk a nép s ezenkívül egyedül vannak, egyedül az egész világban." Aki így gondolkodott, az a kormányszubvencióval fenntartott folyóiratba nem írhatott. Nem is írt soha, sem a Napkeletbe, sem más magát jobboldalinak valló lapba, egy sort se le. Elborult arccal, sötéten nézett maga elé. Ajánlatom, láttam, váratlanul érte. Tudott arról, hogy kurátori díjaimat kezdettől fogva tartalékolom az alapítványt szolgáló, elszámolásra nem kerülő kiadásainkra. Fontosabb célra nem is fordíthattam volna akkor a „titkos tartalékot". Szavaimra arca felderült, mint a gyermeké, kinek vágya, nem remélten, teljesedésbe megy. Ez a történet még a Reviczky utcai lakásban, a keskeny könyvtárszobában játszódott. Babits hátratett kézzel — ahogyan szokta — könyvespolcához támaszkodva állt, majd fel s alá járkált. Hirtelen eltűnt. Elhatározások előtt, hogy önmagával tisztába jöjjön, egyedül kellett maradnia. Rövid idő múlva visszajött. „Voltaképp ezt illenék megköszönnöm." De hisz az alapítványnak is fontos érdeke volt, majdnem hogy kötelessége. Babits mégis jogi formát kívánt adni a dolognak. Maga fogalmazta levelében „kamatmentes baráti kölcsön"-nek nevezte, melynek célja, hogy a „*Nyugat szellemi vezetésében kellő súllyal részt-vehessen*". És fenntartotta magának a visszafizetés jogát, ha vállalkozásuk reményeiket beváltanák. Mindezt azért is tartottam szükségesnek itt elmondani, mert Gellért közlései a Kortársaim-ban — e tények ismerete nélkül — megtéveszthetik az olvasót. Ignotus nevének levétele is ekkor került szóba közöttünk. Kérdő tekintettel nézett rám: „Azt mondják — ami nyilván Móriczra és Gellértre vonatkozott, kik a levételt kívánták — nem lehet főszerkesztő az, aki Bécsben él." De tíz éven át mégis lehetett. Láttam akkor Babitson, aki mindig hálásan és változatlan szeretettel gondolt Ignotusra, hogy — ez nem volt az ő ízlése szerint való. Mégis Ignotus és hívei az ódiumot Babitsra hárították, elsősorban őt támadták emiatt. A köztudatba is így ment át. (L. Irodalomtörténet 1959. 3—4. sz. 411. o.)

Osvát után ketten szerkesztették tehát a Nyugatot tovább. Egyszerre, de nem együttesen. Móricz neve állott az első helyen. Ő volt — igaz — az idősebb, de a Nyugat gyakorlatában addig a betűrend volt irányadó. A szerkesztésen egyenjogú társakként megosztoztak. Ki-ki a másiktól függetlenül szerkesztette a hozzá közelálló műfajt, Babits a verset, kritikát, esszét az elit számára, Móricz minden egyebet népszerűsítőn. A mai olvasónak szembeötlő az egységes szerkesztés hiánya. A Nyugatnak ez a három évfolyama két különböző folyóirat egyvelegeként hat. Nézeteltéréseik okozója nem a szellemi irányuk különbözősége és az irodalom szerepéről és jövőjéről vallott ellentétes felfogásuk volt, hanem az eredendően alkati különbözőség. Valóban a híres német tipológus alig találhatott volna külömb példát a maga két alkati főtípusának illusztrálására, mint, az akkor élők között, kétségkívül legnagyobb e két magyar írót. Egy talajból, egymás mellett kinőtt két fa. Sudár jegenye, mely a mélyből tör a magasba, a legmagasabbra, és hatalmas tölgy, folyton terebélyesedő koronával és messzeágazó gyökérzettel. Így álltak ők mint szerkesztők a Nyugat talaján egymás mellett és egymás útjában.

Pedig nem kétséges, hogy zsenijük kölcsönös felismerésével őszintén nagyrabecsülték egymás művét és írói súlyát. Még ha Babitsot nem érdekelte is különösebben a másik művészete — maga írja (az Írók két háború közt előszavában), hogy „csak egy súlytalan kis cikkecskét írt róla összesen" (a Boldog világ-ról). És Móricz talán nem is értette egészen azt a költészetet, amit a másik csinált (a Babits-emlékkönyvben nem is volt új mondanivalója róla). Féltékenységre okuk nem lehetett. Annyira más forrásokból merítettek és más utakon haladtak. De az egymáshoztartozás tudatában és a szolidaritás érzésével álltak egymás mellett, a külső tények látszata ellenére, mindvégig. Babitsról (a Dunántúl 16. sz-ban, 97. o.) Kodolányi Utóhangjára válaszolva, ezt meg is írtam már egyszer. Emlékezetemben él Babits örömet sugárzó arca az induláskor, hogy együtt vezethetí majd Móricz Zsigmonddal újjászületéséhez a Nyugatot, bizakodása, mellyel társát a tőle teljesen idegen népszerűsítő útjain is követte. Nem felejtette el soha a *Hét krajcár* írójának baráti közeledését a fogarasi száműzöttségben, ragaszkodását, kedvességét, az újpesti tanársága ideján. Hogy Móricz milyennek látta Babitsot, miért szerette meg őt „nagyon", arra a Rippl-Rónai híres képe mellé állítható élethű, bár torzító, portré vet világot, amelyet róla évek múltán (a Nyugat 1924. évi júniusi Babits számában) emlékezetből rajzolt. „Kellemes és gyámoltalan, ítéletbiztos és járatlan, tudós és céltudattalan, ijedt és vértelen, gyöngéd és rideg és sérteni nem tudó és sérülékeny és engesztelékeny és feledékeny. A nagy emberábrázolót Babitsban a rendkívüli ember izgatta és ez hajtotta a közeli megismeréshez. Valamit azonban — úgy látszik — mégse tudatosított róla magában, vagy ha igen, nem értékelt különösképp: az „élhetetlenségnek tetsző erkölcsi magasságot" (Németh László szavait idéztem az ifjabb Bólyairól), ami Babitsot a tehetségben talán órjásabbnak látszó kortársai *fölé* emelte. És aminek az teljes tudatában volt.

A Nyugat történetének erről a periódusáról már többen megírták emlékezéseiket. Gellért, Móricz Virág, Kodolányi az Utóhangban (Dunántúl 1955—56. évf.), több-kevesebb tévedéssel, (így Móricz Virág is a Csillagba írott bevezető cikkében) és nem elfogultságok nélkül. Az olvasó hitelesebb képet alkothat magának a Csillag 1956. áprilisi számában közzétett levelezés anyagából. A lényeget én abban látom, hogy Móricz kezdettől fogva egyedüli gazdája akart lenni egy oly vállalkozásnak, amelyre energiáját összpontosítani szándékozott. Kodolányi emlékezéséből tudjuk, hogy a maga messzelátó népművelő és jóléti

terveinek támaszpontját és eszközét vélte megtalálni a Nyugatban. Babits mint társ feszélyezte elképzelései megvalósításában, azt is érezhette, hogy akadályozza őt. Nem voltak gátlásai, hogy túltegye magát a konzorciális viszonyuk szabta korlátokon és tekinteteken. Úgy képzelem, hogy társasviszonyra kevéssé volt hajlamos. Talán nem is alkalmas. Babits töprengő, felelőssége érzetében nehezen határozó természetének — bár maga is akarnok — az ügyek kollegiális intézése inkább megfelelt. Bíró fia volt, a maga jogaira féltékeny, de a másokét méltánylón tiszteletben tartó. Ezt a magam tapasztalatával tudom tanúsítani. Tizenöt év alatt nem fordult elő, hogy kurátortársam megkérdezésem nélkül nyilatkozatot tett, intézkedett volna. Móricznál ennek az ellenkezőjét kellett észlelnie. E különbözőségükre gondolhatott Móricz is, amikor a Fenyő Miksához intézett 1930 augusztus 28-án kelt levelében írja, hogy köztük oly lelki eltérések vannak, amelyek okán „ők ketten egy *vállalatot* nem vezethetnek". Tudjuk, Babits „kilenc hónap után, mely alatt Móricz őt — így írta az imént idézett levelében Fenyőnek — kihordta", látva, hogy a társasviszony nem tartható fenn, átengedte Móricznak, ellenérték nélkül, a maga érdekeltségét, megelégedve egy szerény dotációval járó, rovatainak terjedelmét is szűkítő szerkesztői szerződéssel. Móricz ezt követően még tovább csökkentette szerkesztőtársa rovatainak terjedelmét és honoráriumkeretét is, az anyagi helyzet romlására hivatkozással. Nem tagadható az sem, hogy a Babits Mihály által szerkesztett, a Nyugat jellegét adó műfajoknak jelentősége a folyóiratban még kevésbé jutott ezután érvényhez. Nem követném Kodolányit abban a feltevésében, hogy Móricz, amikor egyedüli ura lett a Nyugatnak, ezt demonstálandó töltötte meg már az első számot a maga és családja tagjai írásaival, de tény, hogy azóta még kevesebb regárddal volt Babitsra. Mintha benne már csak a rovatvezető főmunkatársat tisztelte volna.

Egyedül, a Nyugatban

Ily előzmények után, Móricz Zsigmond elhatározása 1933 január végén, hogy elhagyja a Nyugatot és Gellért Oszkár készsége, hogy átveszi s fenntartja, nagy megkönnyebbülést jelentett Babits számára. Nem kellett tovább küzdenie „oldalakért", reklamálnia megállapodásuk betartását. Akarata ezentúl mindenben korlátlanul érvényesülhetett, még a tipografia és a honorárium kérdésében is. A naptári feljegyzésekből kitűnik — a Kortársaim írója erre nem emlékezett már —, hogy 1933 február 7-én, egy héttel a Nyugat veteránjainak már érintett megbeszélése után (előző este volt Gellért szerint a döntő tárgyalás közte, Móricz és Fenyő között) „reggel tíztől délután hatig csinálták" a lábadozó Babits és Gellért Oszkár, később annak fivére is az egymással kötendő Nyugat-szerződést, mely aztán Babits Mihály haláláig hatályban is maradt. Gellért lett az eladósodott Nyugat részvényeinek birtokosa, a kiadó, Babits annak egyedüli szellemi ura. Életének utolsó szakaszában, melyről ez az emlékezés szól, a reáháruló feladatok teljesíthetésének leghatékonyabb eszközét a Nyugatban látta. Míg Osvátnak a Nyugat öncél volt, az általa szerkesztett folyóirat mint olyan érdekelte őt, míg Móricz az irodalmon túlmenő célkitűzések propagatórius eszközét kereste abban, Babits számára és kezében a Nyugat az irodalomra *nevelésnek* volt az instrumentuma. „Mit gondol rólam Ön, vagy akárki — írja 1934-ben egy olvasóhoz a Könyvről-könyvre-ben — alig lehet már fontos számomra. De lehetetlen nem törődnöm azzal, mit gondol a mai magyar olvasó és kritikus a költészetről és irodalomról." Nevelni az irodalmi nemzedéket, egyen-

getni érvényesülésük útját, európai színvonalra emelni és kiművelni az olvasók érdeklődését és ízlését, és ezzel lerakni a magyar irodalom fejlődésének alapjait: ehhez kellett Babitsnak „organum"-ként a Nyugat. Nyolc éven át idejének jelentős részét áldozta kéziratok olvasásával, stiláris javítgatásával a szerkesztésnek. (Ezt maga mondta el nekem egyszer élete vége felé.) Kétségkívül Gellért Oszkár szolgálatkész segítsége nélkül nem bírta volna a szerkesztéssel járó sokminden teendőt ellátni, különösen nem betegségének előrehaladott stádiumában. Mulasztást követne el, ki e korszak irodalmának történetét írja és nem emelné ki hangsúlyozottan, hogy mit jelentett a fasizmus éveiben az irodalmi baloldal és a haladószellemű fiatalabb nemzedékek számára a Nyugat folytonosságának megőrzése.

Még Móricz Zsigmond kiválása előtt említette nekem Babits, hogy szeretné egy régi rovatát felújítani, a Könyvről-könyvre címűt. Ugyanezen a címen az 1923—24-es évfolyamokban tíz cikke jelent meg az irodalmi élet akkori jelenségeiről. (Az utolsók között „Fiatalok" címen Sárközi Györgynek egy levelére adott válaszként első megfogalmazása az őt később sokat foglalkoztató nemzedék-kérdésnek.) De ezt hamarosan abbahagyta. Fontosabb feladatok, talán az évek óta készülő nagy regény sürgető befejezése eltérítették erejének elaprózásától. Most, amikor a Nyugat fórumáról már egyedül ő szólott szerkesztőként az olvasókhoz, úgy érezte, személyibb kontaktust kell velök keresnie, ha nevelni is akarja őket: mit és hogyan olvassanak. 1933-tól fogva két éven át majdnem minden Nyugat-számban és azután is alkalom adtán., ezen cím alatt jegyezte fel az irodalom szerteágazó területén (nemcsak a hazain) elkalandozó olvasmányaihoz, könyv-élményeihez fűzött elmélkedéseit, az írói mesterségről vallomásait. De csak a rovat neve maradt a régi; a műfaj más, és új a stílusa. A „Könyvről-könyvre" beszélgetésekként hat az olvasóra. Maga mondja elöljáróban, az első cikkében, hogy ezúttal „mint olvasó beszél" és nem mint író „alkot", „nem néma és magányos olvasó, hanem a vitázó, érvelő, egymásnak feleselő" — „az olvasó, aki ír". (Az ily „olvasásra" gondolt később, amikor művei gyűjteményében egyik kötetnek ezt a címet adta: „Írás és olvasás.") Francia példa (talán utolsónak Thibaudet Reflexions-ja a Nouvelle Revue Francaise-ban) lebeghetett szeme előtt. Annak intim közvetlensége, a csillogó ötletek, játékos gondolattársítás, a kétkedés attitüdje és az önmagával feleselő hang, francia írástudók *Journal*-jait, a *Causeries*-t juttatja eszünkbe. Eszmei tartalmuk viszont, a gondolkodó elmélyültség, rejtett összefüggések éreztetése: inkább az angol esszén nevelődött írót. A Könyvről-könyvre tagoltan bár, de lazán művészi egységbe összefűzött apró esszéi egyenrangú helyet foglalnak el Babits Mihály művében a régebbi emelkedett hangú, szigorúan szerkesztett, ma már magisztrálisnak tekinthető tanulmányokkal. Ő maga is látta, hogy sok közülük túlnőtt a megírásukra alkalmat adó aktualitáson és felvilágosításul is szolgálhat írójuk megismeréséhez. Ezeknek adott helyet az összegyűjtött művei kiadásánál eszszéit összefoglaló kötetekben. Aki Babitsról, a kritikusról *élethű* képet kíván nyerni, a literátor megfogható közelségébe férkőzni, titokzatos műhelyébe lopva bepillantani, és aki őszinte vallomást keres arról, hogyan állott ő korának mozgatóerőihez, áramlataihoz és problémáihoz, miként vélekedett írókortársairól, nagyokról és kisebbekről, többet tudhat meg — néha talán csak a sorok között — ezekből az önmagával s másokkal vitázó elmélkedésekből, mint a nagyigényű költői alkotásokból vagy gondolkodásának eredményeit rendszeresen összefoglaló komoly tanulmányokból. Babitsnak ezen apró esszéiben szinte „újjászületett" prózájáról már nem mondhatta volna el első tanulmányfüzeté-

nek, a „Két kritiká"-nak bírálója Schöpflin (Nyugat 1911. L. 887. o.), hogy „ki tud küszöbölni magából mindent, ami okfejtésének nyugodt, biztos menetét szubjektív lírai hangulatokkal zavarná". Prózája, amióta a Könyvről-könyvrét kezdte írni, könnyedebb, élőbb és személyesebb lett. Kisebb esszéi is, mint a *Halhatatlanság halála*, majd az *Európai irodalomtörténeté*-nek nagyszabású panorámája s utóbb a *Keresztül-kasul életemen* kötetébe gyűjtött emlékezései mind már ennek a *dolce stil nuovo*-nak jegyeit viselik magukon. Az öregedő író mondja egy helyütt (a Könyvről-könyvre-ben Európai irodalomtörténetéről), hogy „kereste a könnyűséget, mert mindenki számára érthető akart lenni", — nemcsak abban *amit* mond, de hogy *önmagát* is megértesse.

Babits nem volt levélíró-alkat. Maga mondta nem egyszer, hogy a „legrosszabb" levélírók közé tartozik, „aki bizony sokszor huzamos ideig képtelen a legegyszerűbb levél megfogalmazására is, talán éppen azért, mert az írás és fogalmazás egész idegzetével űzött mestersége, s még pár száraz mondatot is nehéz közömbösen, vagy illemszerűen és hivatalosan odavetnie". A levélírás számára nem mondanivalóinak volt kifejezési eszköze. Legtöbbször csak személyi ügyintézés, udvariassági aktus, konvenció. Benső dolgairól még ritkábban ejtett levélben szót, mint beszéd közben. Maga jegyzi meg feleségéhez írott egy levelében: senki el nem hinné, hogy ezt költő írta — kedveséhez. Ami annyi nagy író megismerésének gazdag és hiteles forrása, művük szerves kiegészítő részének tekinthető: az irodalmi levél műfaja hiányzik Babits oeuvrejéből. Ezt az űrt tölti be számomra, a harmincas évek szürkülő Nyugatába új színt és melegséget hozó szerkesztői rovat: a Könyvről-könyvre.

A „Botozgató"

Egy héttel a Nyugat-szerződés után hagyta el — november óta először — lakását Babits, rövid sétára az Attila utcába, a házuk előtt. De másnap már elment a Lánchíd-kávéházba a Nyugat szerkesztőségi asztalához. Először, mint a folyóirat egyedüli irányítója. Szerkesztőségi összejövetelt nem mulasztott el soha, hacsak betegség ágynak nem döntötte. A naptári jegyzetekben megelevenedik a sokáig nélkülözött társaságot megkívánó életmódja. Bár zenéhez nem értett — szinte hivalkodva mondotta magáról: „én botfülű vagyok", — mégis egy este elment a Zeneakadémiára is, amikor Klemperer vezényelt (március 11-én). Ott tudja meg Illyés Gyula őrizetbevételét, kit másnap estére Schöpflin közbelépésére hazaengedtek. A kiszabadulást azzal ünneplik meg, hogy együtt elmennek moziba. Doktora még nem tartja gyógyultnak, de őt hajtja a vágy emberek közé. Elmegy Halász Gábornak az új nemzedék költőiről tartott két előadására is. A Nyugat április 15-i számában jelenik meg, ebben az esztendőben első verse: a *Botozgató*. (Erről két kézirat is maradt fenn. A végleges szöveget a Török Sophie által „1933 március"-sal jelezett, kézírással javított gépirat tartalmazza. A kép, mely e versből elénk tárul arra mutat, hogy ez a helyes keltezés. A másik kéziraton — ezt fascimilében közlöm — „1933 április" jelzés és e szó olvasható „Városmajorban". Erre utalnak a „liget", az „erdő" szavak. A költemény nyilván egy városmajori séta közvetlen élményéből keletkezett.) Németh László a Nyugat-generáció nagyjairól írott „Visszatekintés"-ében, a Tanú legközelebbi számában, már akkor „Babits legszebb versének" mondotta azt. A Botozgató egy régebbi vershez, az első nagy betegség után Szekszárdon, 1925 Gyertyaszentelőkor írott *Rekonvaleszcenciához* kapcsolódik. „Mint öregúr sétálok a napban — a ház hosszán botozván." (Egy a feleségéhez

akkor írott levelében említi is, hogy nagy botra támaszkodva jár fel s alá a házuk előtt.) Ebben a verssorban bujkál már a nyolc évvel később írott költemény csírája. A helyzetkép megismétlődött. De ami ott csak hasonlat volt még, itt már érzi a költő, hogy valóság. „Éveim nyilallnak belém." A megifjodni készülő természet láttán eszébe juthatott az Iliász híres hasonlata, a tavaszkor rügyező és aztán lehulló falevelekről s az emberi nem egymást követő nemzedékeiről. De képzeletében a tavasz ébredése irodalmi vetületet is nyert. Babits a természetben is irodalmi anyagot látott, az irodalomban természeti

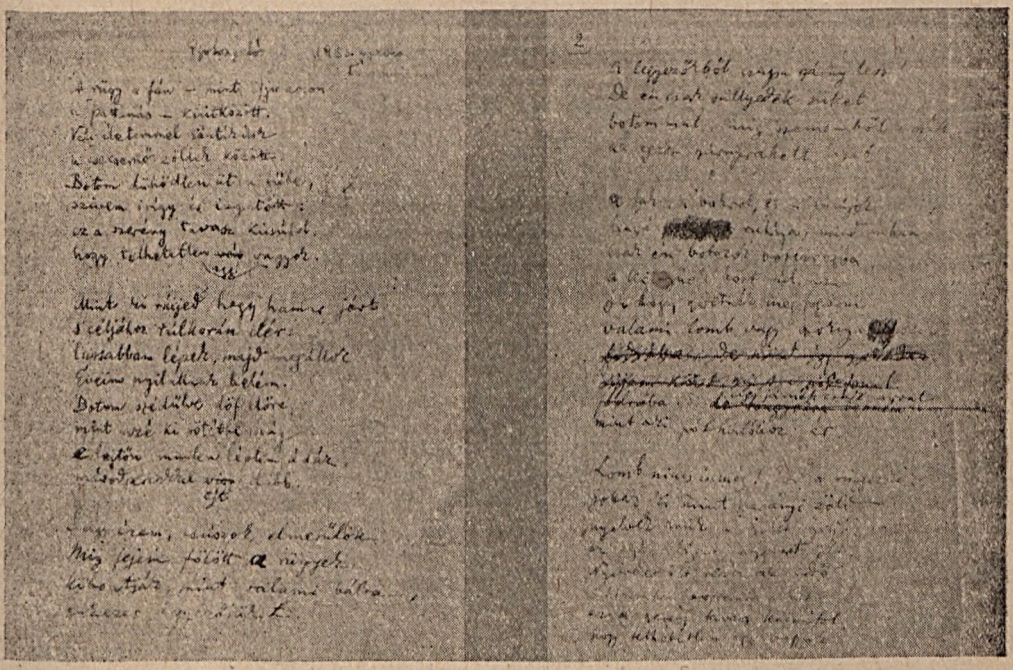

jelenséget. (Egy Könyről-könyvre cikkében írja is, hogy „Én az irodalmat is úgy látom, mint a természetet.") Németh László figyelmét nem kerülte el az az eszmetársítás, hogy a „nyelvetöltő liget", a „nyelveket öltő erdő", a „fölötte elszálló szárnyrakelt liget", az őt „kicsúfoló szerény tavasz" képletesen a külön útjuk szükségességének hitében tőle, az irodalmi vezértől eltávolodó fiatal írónemzedéket jelenthette. „Telhetetlen agg"-nak nemcsak életvágyában mondja a költő magát, de az alkotás vágyában is. Ez az a „telhetetlenség", amelyről betegsége legrosszabb napjaiban is beszélt az „Üzenet és Vallomás"-ban. (Megjelent a Nyugat 1932. december 15-i számában: „Telhetetlen, aki új világot akartam alkotni örökké, mert a jelenvaló nem volt jó nekem.") *„Csak én botozom, botladozom a könnyűek közt súlyosan"* — mondja rezignáltan a Nyugat generációtól elszakadni készülő fiatalokra gondolva. A Nyugat 1933. február 1-i számában *Tanú* címen őt, mint kritikust élesen bíráló Könyvről-könyvre cikk után Németh László joggal írhatta magára vonatkoztatva, Visszatekintésében az „ifjak barátjá"-ról, hogy „felemeli *botját* a *rügyek* ellen". (A Visszatekintés zárószakasza is Babitsra célozhatott. A Nyugat 1933. március 1-i számában a *Halhatatlanság halála* címen megjelent elmélkedésére: „Az író, ki érzi, hogy ki-

csoda s tudja mit csinál, nem duzzog; a halhatatlanok biztonságával mosolyog utánunk: visszajöttök még hozzánk." Ez a Botozgató fentidézett sorára látszik utalni.)

A „Botozgató" — úgy látom ma — a fiatal kritikusi gárda egy másik tehetsége felé is suhintott, akinek meghallgatta betegsége márciusi intervallumában előadásait a „már stílusnak érzett *fél-múlttal*, a Nyugat generáció lelki arcával" szembehelyezett *mai líráról*. És akitől nem sokkal utóbb (Halász Gábor: Nemzedék-problémák, Ny. 1933. május 1-i szám) azt olvashatta: „*a tanítvány hálája a szabadulás*". Babitsnak a nemzedékkérdésben elfoglalt és néhány évvel később, Halász Gáborral folytatott polemiája során részletesen is kifejtett álláspontja a Botozgató keletkezésének idejére nyúlik vissza. (L. Dunántúl, 19—20. sz. 150. o. 1. jegyzetét.) E versnek a természeti képpel takart irodalompolitikai értelme nem ment át a köztudatba. De ma már az irodalomtörténet távlatából alig lehet efelől kétség. Babits versei értelméről nem szokott nyilatkozni. Amikor később egyszer egy nagy költeményével kapcsolatban erről megkérdeztem, válasza ez volt: „*A költő nem tehet róla, sem ellene, hogy verséből mit olvasnak majd ki.*" Nem egy Babits versben játszik bujócskát, néha még a tudat alatt is, a szándék, a szavak jelentésével. Az igazán nagy vers értelmét minden kor a maga szemszögéből nézve és a maga okulására találja meg. Ez a mértéke időtállásának.

Demény János

Radegundi nyár

Kép Bartók Béla gyermekkorából

A zenei lángelmék gyermekkora, a gyermek Mozart, a gyermek Liszt Ferenc működése, kedvenc témája a zenetörténet búvárainak. A nagy muzsikusok ifjúságának mozzanatai gyakran tanulságul szolgálnak az éretkorú művész megértéséhez. Életük egy-egy talányához néha a gyermekkor sűrűjéből kapunk magyarázatot.

Annál sajnálatosabb, hogy századunk zenei lángelméjének, Bartók Bélának, gyermekkorát még mindig homály övezi. Zenéjé megértésének akadályai közé tartozik ez is: ennek az északfok, titok, idegenség embernek gyermekkora is csupa ismeretlenség, titok, lidérces messze fény.

Üssük csak le a gyermekévek néhány megragadó akkordját, — meglátjuk, mennyire érthetőbbé válik a későbbi arc, a későbbi magatartás, a későbbi hang!

Alig múlt tíz éves, amikor nagyszabású programzenei művét, a „Duna folyásá"-t, zongorán előadta. 1892. május 1-én, a nagyszőllősi polgári iskola jótékonycélú hangversenyén zajlott le ez az emlékezetes bemutató. A helybeli lap ezúttal mint ifjú zseniről emlékezett meg a kis Bartókról.

Ekkor már évek óta meglepő jeleit adta zenei fogékonyságának, alkotói ihletének. Négyéves korában — ezt édesanyja feljegyzéseiből tudjuk — mintegy negyven népdalt (értsd: korabeli népies műdalt) tudott kipötyögtetni a zongorán. Ötödik születésnapján — 1886. március 25-én — kapta első zongoraleckéjét édesanyjától. Ezt követően kis névnapi négykezessel lepte meg édesapját.

Mindez természetesen csak zenei fogékonyság volt. Az alkotói ihlet még váratott magára. De nem sokáig.

A „Duna folyása", amelynek programjában az országokon keresztülhaladó folyam életét, örömét és bánatát szólaltatja meg, a kis magyar Mozart, immár a tizennyolcadik ópusz a gyermekkori művek sorrendjében. Ezt megelőzően különféle táncdarabokat — valcerokat, polkákat —, sőt nyomban kezdetben (ópusz 4. jelzéssel) alkalmi programjellegű darabokat is komponált. A „Tisza folyása" is — gyermekkori főművének ez az iker darabja, amelyről sajnos csak egy visszaemlékezés beszél — valahol itt helyezkedik el. Talán egy kárpáti triptichon romjai, emlékei ezek, amelyek oly kísértetiesen előzik meg Bartók későbbi nagy koncepcióját: a Cantata profanáig felmagasodó, de szintén csak tervnek maradt dunavölgyi zenei trilógiát. Ki tudja? Csak egy bizonyos: ez már az alkotói ihlet első felszakadása. Jelentkezik a kilencvenes évek legelején, és — ha szabad ezt mondani — „elemi" erővel tör ki a nagyszőllősi polgári iskola jótékonycélú hangversenyén előadott program-kompozícióban.

Első zongoraleckéjétől a „Duna folyása" bemutatójáig azonban öt hosszú esztendő telt el. Ez a fél évtized érdekel bennünket. A kérdést így kell feltenni: miféle figyelemreméltó események történtek a kisfiú hatodik és tizenegyedik életéve közt?

Szinte drámai sebességgel pergő események tanúi lehetünk: az édesanyától vett első zongoraleckét követő nyáron a kisfiú Radegundban nyaral édesapjával és Sarolta nagynénjével (mindhármuk egészségi állapota tette szükségessé ezt a költséges uta-

zást), a következő nyáron pedig meghal az apa. Az özvegy édesanya eleinte zongoraoktatással keresi kenyerét, de az ezt követő tanévben már átköltözni kényszerül Nagyszőllősre, ahol három esztendőt tölt a család. A harmadik évben ugyan a kis Bartókot rokonainál Nagyváradon találjuk, hogy gimnáziumban járhasson tovább, de ott egy osztályt sem végez, mert a protekcióval nem rendelkező gyermeket a tanárai elnyomják. Édesanya hazaviszi még az iskolai év befejezése előtt. Ekkor lép fel Nagyszőllősön hatalmas sikerrel. Nagyváradi zongoratanára, Kersch Ferenc jól nekiszabadította a zongorának a zenére éhező fiút. Nagyvárad tehát — a magárahagyatottság, a nagyváros, az életkörülmények hirtelen megváltozása — bátorságot adott, szárnyakat, hogy a kis művész önmagát kifejezhesse. Mert ekkor már volt mit kifejeznie, volt mondanivaló, amely csak zenei szublimálásra várt.

A drámai sebességgel pergő esztendők messze kiható tragédiája kétségkívül az édesapának, a nagyszentmiklósi földműves iskola igazgatójának halála volt.

Érdemes ezzel az édesapával kissé foglalkozni. Érdekes és értékes ember volt. Nagytudású, sokoldalú, tudományos és művészi hajlamokkal egyszerre megáldott, haladó gondolkozású és nyugtalan képzeletű jeles hazafi, aki rövid harminchárom éves korával is közéleti szerepre tett szert. Korai haláláig befutott életpályája eléggé jelentékeny. Mielőtt harmincadik életévét elérte volna, már folyóiratot alapított „Gazdasági Tanügy" címmel és emlékiratot adott ki a gazdasági szakoktatás megszervezéséről. Ez utóbbiban többek között ilyen sorokat olvashatunk:

„... Nem tehetek róla, de akár hogy és akár hányszor rostáljam és bíráljam gazdasági elmaradottságunk okait, azok között mindig első sorban ott találom nagy hiányát népünk értelmiségének... Ez az, a mi iránt szeretnék már látni hazánkban is egy igazán átható, alapos és erélyes mozgalmat, mely nem csak egy pár gazdasági felsőbb tanintézet felállításában találná kifejezését és határait, hanem kiterjeszkednék a földmívelő nép minden rétegeire is egész az utolsó zsellér viskóig..."

Vagy:

„... Szokásos — mondhatnók — divatossá lett újabban bizonyos körökben hangoztatni, hogy: nem urakat, hanem szorgalmas munkásokat kívánunk gazdasági iskoláinktól!, — ami tekintve, hogy az a gazdasági tanügy irányadó köreinek képezi kedvencz jelmondatát, igen jellemző gazdasági szakoktatásunk irányzatára. — Ne „urakat", hanem „szorgalmas munkásokat" mondják — s jelzik ezzel azt, hogy a ki *„úr"* az nem lehet *„szorgalmas munkás ember"*. — Egy ilyen felkapott üres frázis többet árt mindég az ügynek, mint amennyit használni képes kötetekre menő dolgozata a közmunkásnak..."

Idősebb Bartók mint a nagyszentmiklósi földművesiskola igazgatója, s mint alapító és választmányi tagja a Torontál megyei gazdasági egyesületnek, küzdött a megyei maradiság ellen: a torontáli parlagból virágoskertet szeretett volna csinálni. Cikkeiben hol a gyümölcsfák tavaszi ápolása, hol a dohánytermelés jövője izgatta képzeletét. Mintha újra Széchenyi nemzedéke lépne elénk! Vallásos tépelődéseiben, moralizáló írásaiban is egy Széchenyi-faragású ember áll előttünk. Társadalmi reformer vonásai mutatkoznak meg abban is, hogy milyen lelkesedéssel karolja fel a működvelő zenekar megszervezésének ügyét. 1886 tavaszán, amikor a kis Bartók első zongoraleckéjét kapta édesanyjától, a szülői ház nagyon kedvezett zenei ébredésének. Az apa ekkortájt foglalkozott az úri zenekedvelők egyesületbe tömörítésével, s maga járt elől a legjobb példával, csellózott és komponált. Szó ami szó: a komoly zene segítségével szerette volna felemelni, műveltebbé tenni Nagyszentmiklós úri társadalmát. Ez nem sikerült, nem is sikerülhetett neki, s csakhamar elkeseredve kellett tapasztalnia, hogy hangversenyeire az úri közönség el sem megy többé, estéit inkább odahaza alussza át.

Milyennek találta Bartók Béla apja — a társadalomreformer vidéki iskolaigazgató — környezetét, amelyből mégis, mégis megpróbált valamit faragni?

Halljuk ezt saját szavaival, ahogy leírta és megjelent nyomtatásban 1886. húsvétján a helyi újságban:

„ *‚Nincs társas életünk'* — hangzik minden oldalról. Igen, de senki sem kutatja az okot, miért nincs? Sokan talán nem is tudják mi az, mások ferdén ítélnek felette.

A nagy korszakot a nagy emberek alkotják; a mindennapi társas élet általunk

képeztetik. Tehát a társas élet önmagunkban keresendő első sorban, *a milyenek vagyunk mi, a társas élet elemei, olyan a társas életünk!*

Mindegyik lélek maga teremti saját kicsiny világát. A derült lélek kellemessé, a meghasonlott kedélyű nyomoruttá teheti azt. A jó a világot is jó színben látja, a rossz előtt rossz színben sötétlik az.

Mindazonáltal a társas életnek mindenütt, mindenkoron vannak és lesznek hiányai, mert hiszen a legjobbak sem mentek oly jellemgyengeségektől, a melyek elnézést, gyöngédséget ne igényelnének.

Ámde társas életünknek éppen az képezi halálát, mert egymás irányában nem *őszinték*, nem *elnézők*, nem *gyöngédek* az embertársak; avagy az őszinteség és gyöngédség iránt nem eléggé fogékonyak.

Ne rágalmazzunk soha senkit, ne kicsinyeljünk egy embertársunkat sem, soha se mondjunk olyant, mivel bárkinek is kellemetlenséget okozunk, s a világ becsülni, tisztelni fog bennünket; hiszen az egészséges társas életnek az embertársak kölcsönös becsülésben és tiszteletben tartása képezi mindenek felett az alaprugóját.

Rothadt táradalom az, a hol csak addig becsülik egymást az embertársak, a meddig egymással szemben állanak; s a nap egyik szakát csak a jelen nem lévők külső belső családi életének felülbírálatára fordítják.

Ha mindenki annyit foglalkoznék saját személyiségével s ügye bajával, mint a mennyire meghányja-veti embertársáért, bizonyára nem volna hiánya társas életünknek. De mert az embertársak folyton szálkát keresnek és találnak egymás szemében, a társadalmi küzdelem tulajdonkép hivàlkodássá sülyed; melyben az orvos a jegyzőnél, az adótárnok a szolgabírónál, a gazdatiszt a járásbírónál, a harangozó a kisbírónál tartja magát nagyobb személyiségnek, s akár a templomban, akár a színházban, elől mindig a négy tál ételesek, utánok a három s két ételesek stb. következnek. Így folynak a napok falun s a városokban, *„kié legyen a madárfütty"*, ezért küzd ember ember ellen!"

E társadalom zenei aluszékonyságáról ugyanebben az újságban olvashatunk. S noha e cikk szignálatlan, mégis Bartók direktor hangját halljuk a sorokból; különben is, ő e zeneegyesület éppen leköszönt elnöke volt!

„... A nagy-szent-miklósi közönség egy idő óta nagyon aluszékony, amennyiben bármely este rendezett előadást, látogatásával nem tisztelte meg. Takarékosságnak nem mondható, mert 40 kr. belépti díj csak nem lehet tárgya a takarékosságnak, hanem indolenczia, nem törődik senki mi történik a világban, mindenki magának él, sem a zene, sem a dal nem képes nagy-szent-miklósi közönséget otthonából kicsalni. Ennek köszönhető, hogy a Katalin-napi zeneestély oly gyéren volt látogatva, hogy a terem kongott. A zeneegyesület derék urai azonban nem hagyták észrevenni kedvetlenségüket és Mártha és Semiramis operából oly kedvvel és bravourral játszottak, hogy még a legkitűnőbb zenekaroktól sem lehetett volna jobbat hallani. Bizony kár a nagy-szent-miklósi közönségnek életét elaludni — ha ily zenét hallhat. — Nem gondolják meg, hogy mily rövid ez az élet, és annak is több, mint felét az ágyban töltik. Ha jó tanácsunkat követni nem akarják, hogy ne aludjanak olyan sokat, hát csak aludjanak, úgy látszik, az álom nekik kedvesebb, mint a valóság, de a dal- és zeneegyesületet ne aludják el. Majd jön egy jobb kor, mely után újra felzendül a zene és a dal és akkor büszke lesz Nagyszentmiklós úri zenekarára."

Ez a társadalomkritika 1887 őszén hangzik el. Az év végére tehát minden sötétre fordult; mennyire nem így indult ez a reményteljes esztendő!

A nagyszentmiklósi úri műkedvelők zenekara az év elején alakult meg, az év folyamán sok hangversenyt adtak, rövid két hónapi működés után már négy opera — az Ördög Róbert, a Traviata, a Lammermoori Lucia és a Semiramis — nyitányát tudták. E vállalkozásnak lelke Bartók igazgató volt.

Bemutatkozó, reprezentatív hangversenyükön, 1887. március 26-án, a kis Bartók Béla hatodik születésnapját követő napon, többek között *Rossini* Semiramis-nyitányát játszották. Ekkor vitték először hangversenyre a kisfiút. Ekkor hallott életében először zenekari muzsikát.

A hangverseny a „torontálmegyei nagyszentmiklósi iparkiállítás" megnyitásának

előestéjén zajlik le. Voltaképpen a nagyszentmiklósi nagy napok zenés nyitánya. Díszes vacsorával egybekötve rendezték és az előkelőségek is megjelentek.

A hangverseny lefolyásáról ezt olvassuk:

„... A terített asztalok körül 120 egyén sorakozott, kik a zenétől felélénkülve fogyasztották a harcsákat és kecsegéket. Persze a hal úszni is akart. A hangversenyt előkelő vendégek is szerencséltették, ú. m. szeretett képviselőnk Rónay János és Rónay Ernő ő nagyságaik, Hanzeni Deschán Arthur padéi nagybirtokos, stb."

Bartók édesanyja, aki kisfia mellett tartózkodott, amikor Bartók direktor a Semiramis-nyitányban cellistaként debütált, feljegyezte a gyermekre tett hatást:

„... A vendégek tovább ettek-ittak, de ő azonnal letette az evőeszközt és teljes odaadással hallgatta a zenét; el volt ragadtatva, de méltatlankodva mondta: hogy tudtak a többiek mind enni, mikor ilyen szép zene szól!"

Apa és fia csodálatosan egyet mond: „... hogy tudtak mind enni, mikor ilyen szép zene szól" — a kis Bartók koratavaszi méltatlankodásával mennyire egybehangzó az idősebb Bartók Béla őszi társadalomkritikája, a Semiramis-nyitány újabb előadása alkalmával: „... hogy tudtak mind aludni..."

Jelképes szavak és az idő is — tavasz és ősz — milyen jelképes szintén. Hiszen tavasz és ősz között éppen középen áll, amiről beszélni voltaképpeni tárgyunk, a radegundi nyár.

*

Mert ezt a nagy koratavaszi ébredést Rossini zenéjében (és koratavaszi felháborodást „a zenétől élénkülve fogyasztott harcsák és kecsegék" miatt) követte az édesapával megtett első (és utolsó) külföldi út, első nyaralás a Stájer vidék tündéri részén, a Gráctól északra fekvő, közel másfélezer méter magas *Schökl* délkeleti tövében. Az édesanya nem ment velük. Otthon maradt a kis Bartók négy évvel fiatalabb, ekkor tehát kétesztendős Elza húgával.

A kisfiút orvosi tanácsra vitték el erre a klimatikus gyógyhelyre és az apa is — sőt Sarolta húga is, egy Fröbel-kert óvónője — kimerültségükre kerestek enyhülést.

Torontál vármegye az ország tikkasztó katlana volt. Éppen földrengés rázta meg, tűzvész pusztította, aszály sújtotta, elszaporodtak a bűnügyek és elmebajok. Kicsiben az ország tükre volt.

„... Tűzvészek emésztik városait, vízáradások aratják vetéseit, polgárai a választásoknál agyonlövetnek, népei a Dunába fúlnak, katonái elesnek a gyakorló-téren: ez Magyarország története az 1887-ik esztendőben" — olvassuk a Budapesti Hírlap 1887. július 7-i számában.

Benne vagyunk „Nagy-Magyarország" népei szétszórattatásának kellős közepében, százezrek veszik kezükbe a vándorbotot, hogy apáik földjét elhagyva, keressenek messze, akár az óceán túlsó partján, új egzisztenciát.

„... Üldözés? Vallásért, nemzetiségért, pártoskodásért? Nem üldözés, szabadság elég volna" — állapítja meg ugyanez a lap, majd fölteszi a kérdést „Hát mi oka van?" és felel is rá mindjárt:

„Három az ok: túlságos adók elveszik a néptől mire magának szüksége van, hogy élhessen; szörnyű rendetlenség és önkény a közigazgatásban, mely kellemetlenné teszi az itt tartózkodást s bizonytalanná minden keresetet s vagyont; végre pedig semminő, vagy rossz közgazdasági politika, mely nem táplálja a nemzeti fejlődést, hanem elöli, megbuktatja..."

A társadalmi reformer idősebb Bartók ezzel a korképpel szemben viaskodott a sorssal és nem sejtette — hogyan is sejthette volna —, hogy a következő nyáron leszegezik koporsója fedelét.

A munkával magát felőrlő apának valójában Radegundban van alkalma arra, hogy egyre nagyocskább kisfiával foglalkozzék. A gyermekkel való törődés elemibb gondját nyilván Sarolta húga viselte. A fáradt apának a gyermekkel való törődés magasabb gondjai jutottak, a szó romantikus értelmében való „megismerkedés": apa és fia első és utolsó drámai, mélyen megható találkozása egymással. Erre most végre volt idő.

Idő és levegő, kristályos hegyi levegő a bánáti por után.

Mert St. Radegund, az egykori Osztrák—Magyar Monarchia kies üdülőhelye, mindannak a kontrasztja volt, ami a torontáli síkságot jellemezte. St. Radegund maga volt a csendesség, varázshegy, varázserdő.

Idősebb Bartók szerint „ezen a nyáron Celsius és Réaumur izzasztó versenyre keltek egymással, hogy Torontál ivóvizeinek infuzóriáit szaporítsák, s örömtáncra kelt Bánátnak hasznosabb rendeltetésű feltalaja", ezért lebírhatatlan vágy szállta meg őt csöndes magány után, ahol nincs por, nincs hőség, ahol üdítő szellő altatja törődött testét, ahol minden szikla, minden fatörzs édes nyugalmat ad és ahol talán még az emberek is mások...

Honnan tudjuk ezt? A kitűnő apa tárcát írt útjáról, amely azután Nagyszentmiklós helyi lapjában megjelent.

Ebben a tárcában megkapó szavakkal írja le St. Radegund természeti szépségeit: „A tájék oly csendes, megragadó; majd magaslatra vezet föl az út, ahol egy-két zöldellő tisztás bukkan elő, melyen át messze lenyúló völgy és távoli hegyek tarka összhangzó panorámája tárul a szem elé, majd völgybe kanyarodik az út, ahol kis patak ömlik le a magaslatból; löcsögése kellemes erdei dúdolást képez, mely önkéntelenül elandalítja a sétálót, csak ott, ahol egy kemény szirt áll útjában, ott válik haragossá zenéje; a rohanó patak süvöltéssel verődik a sziklacsúcsra, mely mozdulatlanul töri meg a csillámló patakvizet, s veti le a mélybe, honnan komoran szól fel annak tompa moraja. Ide nem süt le napsugár. Az erdő mélységes csendje oly sajátszerű elfogultsággal tölti el az ember lelkét, van valami tündéries varázsa az erdő végtelen magányának, mely mint egy más világi lét hat képzeletünkre s víziókkal, édes kellemes ábránddal töltik el lelkünket, csak a császármadár fel-felhangzó sivítása, a fajd kakas pattogó hangja s a kis mókusok czikázása jelzi az életet, mely sajátságos erdei zörej, kedves elhaló visszhanggal szórakoztat..."

Megilletődve olvassuk Bartók igazgatónak a természet szépségeitől ittas sorait, leírását az erdőről. Mert ebben a leírásban benne foglaltatik, mint finom keretben, a kis Bartók első találkozása a természettel: a hegyes-völgyes vidékkel, a sűrű erdővel, a zubogó patakokkal. De benne rejlik e sorokban a későbbi zeneszerző első találkozása a magánysággal is; hiszen ilyen elmélkedő kedélyű apa oldalán sétálgatni nap mind nap, ez az érzékeny — zeneileg felébredt — kisfiú számára egyet jelentett a magányosság felfedezésével. Akkor még nem tudta talán, de egy esztendő múlva, élete fájdalmas megrázkódtatásakor, mint utolsó mély impresszió az apáról: felsejlett előtte és fájdalmas tudássá érett benne.

A lelki folyamat szükségszerűsége az események logikus láncolatában áll előttünk.

1888. augusztus 4-én — egy esztendőre a radegundi nyár után — meghal az apa. A kisfiúnak első világot látása, szemhatár tágulása volt a radegundi nyár, ugyanekkor az édesanyja nélkül töltött — apjára hagyatkozó — első huzamosabb és kizárólagosabb alkalom. Valóban sugaras nyár: varázshegy, varázserdő, csendesség!

A gyász szomorú hónapjaiban minden zene elhallgatott Nagyszentmiklóson. De mivel a gyermeknevelés gondja az anyára szakadt, csakhamar zongoraleckék adásával kellett megkeresnie kenyerét. Ekkor a kisfiával megkezdett zongoraórákat is folytatta... A zene visszatért, de a kisfiúban ekkor már elemi erővel.

Alkotói ihlete elsőnek egy meglepetésszerűen kigondolt valcerben jelentkezett. Ezt követően sűrű egymásutánban komponálta meg kis táncdarabjait, polkáit (Béla-polkát, Katinka-polkát, Jolán-polkát) és radegundi emlékeit is.

Időközben átköltöztek Nagyszőllősre, a szülőhely egyszerre távolba süllyedt, az elhunyt apa küzdelmeinek színtere messziről kísértett, egyre halványodott. De nem halványodott el egészen. Sőt évek folyamán távoli hatásában vissza-visszatért.

Amikor a „Duna folyásá"-t 1892. május 1-én a nagyszőllősi polgári iskola hangversenyén előadja, gyermeki életének jelentős korszaka záródik. — És potenciálisan nyomban új korszak is nyílik meg előtte: ennek a hangversenynek köszönhette édesanyja, hogy egy évi szabadságra mehetett Pozsonyba, s így — egy rövid besztercei kitérő után — ez a város vált később a kis Bartók budapesti zeneakadémiai éveit megelőző középfokú zenei évek nevelőjévé. Bartók második otthonává, — olyannyira, hogy a pozsonyiak sokáig úgy mondották: „városunk szülötte..."

Bartók Béla természetesen Nagyszentmiklós szülötte, a földmíves iskola igazgatói kúriájának gyermeke. Azé a nagyközségé, amelynek határában (gótok, hunok, gepidák, avarok, rómaiak népvándorláskori széles csatamezején) a híres, „Attila kincsé"-nek nevezett, aranykincsleletet találták. Révai Miklós szülővárosának szülötte; Révaié, akinek szobrát Bartók radegundi nyarának évében tervezgették, keserűen idézve szomorú sorsát, elhagyatottságát: „Nyolcz századok szültek csak egy nyelvünk belső természetét értő Révait, és ti e ritka adományt nyomorogni, koplalni, kínlódni engeditek!... Közönséges panasz, baj, nyomorúság háborgatja nemzeti földünkben a tudós tanító embereket, kiknek úgyszólván nem sokkal jobb a sorsuk a présbe öszszajtolt szegény póremberszerencséjénél..." Bartók is a magyar láp, a torontáli zsombék szülötte, akit egyszer, hat esztendős korában, édesapja kiragad ebből a tájból és felvisz a fenyvesek vadregényes világába, a hűvös, tiszta radegundi nyárba.

A gyermek lelkében idővel mély gyökeret vert az a két élmény, amely 6—7 esztendős korában érte: a természet poézise és a temetés.

A természet hatalmas képei támadnak fel később az ifjúvá érett művész zenéjében, amelynek finálé ja leggyakrabban egy-egy megrázó temetés. Már az 1903-ban írt „Kossuth" szimfóniában is, mint a magyar szabadság temetése, de különösen az 1912-ben komponált „Négy zenekari darab" hatalmas temetési zárótételében, — továbbá Bartók poézisének legmegrendítőbb, népi hangvételű halottsiratóiban.

Amikor a „Négy zenekari darab"-ot írta, annyi idős volt, mint édesapja a radegundi nyár idején. Életük külső hasonlatossága ekkor valóban különös: a nagy zeneszerzőt ekkortájt éri élete fiaskója az Új Magyar Zene-Egyesülettel; zenekart szervező munkáját —, hogy az új kompozíciókat értelmesen előadhassák — a hivatalos körök nem támogatják. Apjához hasonló merész vállalkozás volt az is, csupán országos méretű változatban. Nem sikerült ez sem. A magyar társadalom ismét alulszékonynak bizonyult. És ha most a zeneszerző Bartók is csak annyi ideig él, mint apja, akkor 1913 elején szakad meg pályafutása. Halhatatlan lenne így is. Szerencsénkre azonban nem így történt: mégegyszer annyi ideig élt. Fölébe kerekedett a tragédiának.

A radegundi nyárról keveset tudunk. Azt a keveset is kegyelet őrizőn mondottuk el. Nem akartuk elvitatni a lángelme édesanyjának ismert érdemeit, csupán arra mutattunk rá, hogy a huszadik század nagy magyar géniuszának édesapja is volt. Nem akartunk mást, mint egy szál havasi enciánt tűzni nagyszentmiklósi sírjára.

Dévényi Iván

Kernstok Károly életútja

Vázlat

Nemrégen múlott húsz esztendeje, hogy — 1940. június 10-én — hosszas betegeskedés után meghalt Kernstok Károly festőművész, a XX. század magyar piktúrájának, de ezen túlmenően kora egész magyar szellemi életének egyik legérdekesebb és legnagyobb hatású egyénisége. S egy másik évforduló is aktualitást ad a Kernstokkal való foglalkozásnak: ötven esztendővel ezelőtt, 1910-ben szervezte meg a mester a „Nyolcak" művészcsoportot, amelynek első együttes jelentkezése 1911-ben volt. A következő írás jórészt publikálatlan dokumentumokra támaszkodva rövid pályaképet kíván adni Kernstok Károlyról és arról a művészettörténetileg igen fontos körről, amely őkörülötte Pesten és Nyergesújfalun kialakult.

*

Az 1873-ban született Kernstok Károly édesanyját, Kelndorfer Máriát már csecsemőkorában elveszítette, így került Nyergesújfalura, Komárom megye egyik szépfekvésű kis falujába, a Duna mellé, anyai nagyszüleihez. Itt nevelkedett 8 éves koráig.

Budapesten érettségizett, képzőművészeti tanulmányait Hollósynál kezdte Münchenben, majd 1893-ban a párizsi Julian-akadémiára iratkozott be. Innen hazatérve Benczúr Gyula felvette mesteriskolájába.

Kernstok értelmiségi családban született, apjának testvére közepes tehetségű festőművész volt. A mind apai, mind anyai ágról német származású Kernstok Károly mindenkor magyarnak vallotta magát, és rossznéven vette, ha nevét téves módon „Kernstock"-nak írták.

Korai munkái a kritikai realizmus kiváló képviselőjének mutatják a művészt. Legjelentősebb ifjúkori munkája az „Agitátor a gyár kantinjában" c. nagyméretű vászon, amely a korai magyar munkásmozgalom egyik legkitűnőbb ábrázolása. Jellegzetes képe még ebből az időből a „Két csavargó". A 90-es évek végén születik meg a „Hajóvontatók" c. kép, amelynek témaválasztásával kapcsolatban az orosz Ilja Rjepin hatását szokták megemlíteni; e mű Olaszországba került, az udinei múzeumba. Sok alkotása a falusi nép életéből, munkájából, pihenéséből meríti tárgyát: „Incselkedők", „Szilvaszedők", „Parasztmenyecske". Kernstoknak ezek a festményei, valamint a „Női arckép" (1901) és a „Kertben' c. életkép (1907) a nagybányai törekvésekkel mutatnak rokonságot. Színskálája az „Agitátor"-hoz képest már világosabbá vált, a festés en-plein-air, az alakokat a verő nap világítja meg.

A század elején sokat időzik Kernstok Párizsban; megismerkedik Cézanne művészetével és a Cézanne utáni festői törekvésekkel. Megfordul a Rue de Fleurus 27. szám alatti házban, a Stein-testvérek, Leo Stein és a nagy írónő, Gertrude Stein híres otthonában. Itt Kernstok megismerkedik az új művésznemzedék vezéreivel, Picassóval és Matisse-szal, s eleven kapcsolatba kerül az ekkor kibontakozó új művészeti iskolákkal, a fauve-izmussal és a kubizmussal. Braque, Picasso, Matisse, Léger hatalmas rajzi kultúrája, továbbá a képépítés logikuma és szilárdsága, amely e mesterek műveinek sajátja, megragadja Kernstokot, azonban az „École de Paris" epigonjává nem válik.

Párizs légköre más szempontból is jelentős hatást gyakorol Kernstokra. Olyan országot látott maga előtt, amely a társadalmi fejlődésben messze a Tiszák Magyarországa előtt járt. Mint ahogy Ady egyénisége és szelleme kibontakozásához sokat adott Franciaország és Párizs, úgy Kernstokéhoz is. A „nostalgie de Paris" lelkében élt mindvégig, s később is többször megfordult szeretett Párizsában. „Párizs, óh, az más volt, — emlékezett öregkorában vissza. — A levegője is más volt, az életnek nagy szellemét lehetett érezni... Megjött Gauguin Tahitiből, Zola ellen harcot hirdetett a Rose Croix, Van Goghról suttogtak... Nagy viták a Deux Magots kávéház terraszán..."

A 30-as években Kőhalmi Béla összeállításában megjelent egy kötet, amely neves emberek nyilatkozatait tartalmazta olvasmányaikról. („Az új Könyvek Könyve".) Kerstok nyilatkozatában elmondja, hogy Tolsztoj, Turgenyev, Dosztojevszkij, Swift, Shakespeare művei mély hatással voltak rá, de szívéhez legközelebb a francia irodalom férkőzött. „Párizsban szerettem meg Rabelais-t és Anatole France-ot. A Pingvinek szigete tanított meg arra, hogy a világ dolgait történelmi távlatba helyezve szemléljem. France és kívüle a demokraikus politika mesterei, Jaurès, Briand alakították ki világszemléletemet. Közelállónak éreztem magamhoz Diderot-t, Rousseau-t, Voltaire Candide-ját. A francia lírát szeretem ma is a legjobban. Verlaine-ét, mert őt személyesen is ismertem, talán leginkább." Párizs Kernstok számára is „az ámulások szent városa" volt.

Párizsból hazatérve, a század első évtizedének második felében Kernstok munkásságában nagy fordulat következett be. „A stílusból, amelyet idáig gonddal építgetett, nem maradt kő kövön" — írja Lyka Károly. Újabb korszakának reprezentatív darabjai a Keresztelő Szt. János, a Nyergesen festett Meztelen ifjú, a Fához támaszkodó fiúakt, — mindhárom mű 1909-ből való. A lényegtelen részleteket mellőző, a naturalizmussal szakító, az antik vázaképekre emlékeztető, erősen rajzos, színekben nem gazdag, sajátságosan stilizált művek ezek. Ezekben az időkben bontakozik ki Kernstok ragyogó grafikai munkássága. Festményeinek és rajzainak főtémája a meztelen emberi alak, főként a fiatal, izmos férfiakt. Kis fej, erős mellkas, keskeny csípő, hosszú combok, az izomzat érzékeltetése jellemzi ezeket a méretüktől függetlenül

egytől-egyig monumentális hatású Kernstok-festményeket és rajzokat. Legnevezetesebb alkotása ebből az időszakból a „Lovasok a víz partján" (1910/11.). A nemes mozgású remek paripákat megülő, ruhátlan ifjú férfiakat ábrázoló, mintegy 15 alakos kompozíció utopisztikus hangulatát Szomory Dezső fogalmazta meg szerencsésen: A kép „mintha valami földöntúli szabadságba s végtelenségbe volna fölmagasztosulva". („Az Est", 1938. márc. 18.) Kernstok munkásságának, úgy érezzük, e szakasza a legmaradandóbb értékű, ezért foglalkoztunk e műveivel hosszasabban, mint a korábbiakkal és a későbbiekkel. Kernstok újszerű törekvései a fiatal művészeket erősen fascinálták. Álljon itt ennek bizonyságául egy érdekes nyilatkozat, a későbbi kiváló mesteré, Gadányi Jenőé: „Egy nap megláttam az Auróra képzőművészeti folyóiratot. Kernstok Károly száma volt. Csodálattal néztem a lovas kompozíciókat. A képekből sugárzó lázas formakeresés izgalma nagy hatással volt rám; más világ volt ez, mint amit eddig ismertem. Felkorbácsolt bennem mindent."

Ezekre az évekre esik, hogy Kernstok műtermes villát építtet magának Nyergesújfalun. A tágas, szép épületet nagy, többholdas kert és gyümölcsös vette körül. A Kernstok-villában nyaranta gyakori volt a vendégjárás. Itt keresik fel őt barátai, az idősebb nemzedékből Feszty Árpád és leánya, Masa (Mária), — Kernstok nemzedéktársai közül Lyka Károly, Kosztolányi-Kann Gyula festő, Ady Endre, Márffy, Czóbel Béla, Vedres Márk, Ady halála után új férje, Márffy Ödön társaságában Csinszka és mások.

A Nyergesújfalun eltöltött régmúlt napokra és hetekre az egykori látogatók ma is melegen, jó emlékekkel pillantanak vissza. Márffy Ödön festőművész (1878—1959) ezeket írta 1956. jan. 7-én e sorok írójához küldött levelében: „Jónéhány nyarat töltöttem Nyergesújfalun, és így sokat voltam együtt Kernstokkal. Ő nemcsak mint művész volt jelentékeny, — széleskörű tudású és rendkívüli intelligenciájú ember is volt. Napközben ritkán láttuk egymást, külön-külön dolgoztunk. Estefelé viszont sokszor beszélgettünk, nagy sétákat téve a Duna partján. Élvezetes órák voltak ezek, mert rendkívül sokoldalú érdeklődés volt benne az élet minden megnyilvánulásával szemben. Festők között ritka volt az ilyen egyetemes műveltségű ember. Talán csak zenei érdeklődése nem volt. Viszont a társadalmi problémák és a politika iránti érdeklődése annyira igénybevette, hogy ez sok figyelmét és energiáját vonta el a művészettől."

Márffy ebben a — művészettörténeti szempontból sok fontos megállapítást és adalékot tartalmazó — levelében elmondja, hogy Kernstokkal való megismerkedése 1906-ban történt, amikor az Uránia műkereskedésben Gulácsy és ő kollektív kiállítást rendezett. „Kernstok eljött a kiállításra, megtetszettek a dolgaim és attól kezdve hosszú, meghitt barátság fejlődött ki közöttünk."

„A Nyergesen megfordult festők között volt egy bizonyos szellemi kapcsolat, — írja a továbbiakban Márffy. — A művészetszemléleti rokonság volt a vonzóerő, amely a művészeket ott marasztalta. Ezt a rokon művészetszemléletet kevés szóval talán úgy lehetne jellemezni, hogy ez a művészcsoport hátatfordított a magyar festészetben az időben dívó hangulatfestészetnek és áhítozott egy, az örök művészi törvényeknek alárendelt festészet után. Talán úgy lehetne megfogalmazni e művészek közös vagy rokon törekvéseit, hogy szigorú elvek szerint igyekeztek felépíteni képeiket, a kompozíció, a konstrukció, a formák, a rajz, a lényeg kihangsúlyozásával. Elsősorban a francia festők, Cézanne, Van Gogh, Matisse, Braque, Picasso, Rouault — az új festészet kezdeményezői — voltak ránk nagy hatással. Jól értendő: egyikünk sem követte őket, ellenben felfigyeltünk a francia festők géniuszára, amely útat mutatott nekünk."

Vedres Márk szobrászművész 1956. jan. 3-án írott soraiból kitűnik, hogy a közvetlen, mindenkivel szemben barátságos Kernstok sokféle emberrel érintkezett Nyergesújfalun: „Kernstok Károly testvéri barátom volt. Nyergesújfalusi villájának gyakran voltam lakóvendége, az évekre nem emlékszem egészen pontosan. Bejáratosak voltak nála a falu pékje, az orvos, földmívesek, bányászok."

Régi nyergesújfalusiak elmondották, hogy Kernstok barátkozott Riedl helybeli pékmesterrel, azután annak rokonával, dr. Riedl István bíróval, (özv. dr. Riedl Istvánné birtokában ma is van Kernstok-festmény), Manno Miltiádesz grafikussal és

Trócsányi Zoltán professzorral, a kiváló irodalomtörténésszel, az orosz klasszikus regényírók érdemes fordítójával. Mannónak is, Trócsányinak is kis háza, szölleje volt Nyergesen, — innen adódott az ismeretség. Ifj. Kernstok Károly — aki ugyancsak festő volt — Trócsányi Zoltán leányát vette azután feleségül. Babits barátja és pénzügyi tanácsadója, az esztergomi Einczinger Ferenc takarékpénztári igazgató is kapcsolatban volt Kernstokkal, (Einczinger özvegye őriz egy Kernstok-levelet, — mint mondja, a többi elkallódott).

Nagy művészettörténészünk, Lyka Károly is járt Nyergesen Kernstoknál. 1955. december 2-i rövid levelében a következők állanak: „Stoki (így becéztük Kernstokot) megtudva, hogy Esztergomban időzöm, meghívott Nyergesre. Meglátogattam Kosztolányi-Kann Gyula festő, közös barátunk társaságában. Megmutatta újabb munkáit, ezek közül főképp tollal rajzolt férfiaktjai tetszettek nekem. Ez a pár órás látogatás az 1910-es évek valamelyikén esett."

Czóbel Béla Kossuth-díjas festőművészünk egy szentendrei beszélgetés során elmondotta, hogy ő is többször meglátogatta a nyári hónapokban Kernstokot. A Kernstok és Czóbel közötti barátság szép dokumentuma az a mesteri rajz, amelyen 1923-ban Czóbel megörökítette Kernstok arcvonásait. Czóbel egyik látogatására utalnak Kernstok szavai az 1938-as Ernst múzeumbeli kiállítás katalógus-előszavában: „amikor Czóbel Béla barátom nálam volt Nyergesújfalun, egy egész nyár munkásságát a szőlő alá rigolírozott föld árkaiba temettük el."

Ady is járt Nyergesen. Erről Márffy emlékezik meg már idézett levelében: „Ady Endre egyízben járt Nyergesen, egy napot töltött ott. Én akkor nem voltam jelen. Hallomásból tudom, hogy Kernstok egy nyergesi gazda borpincéjébe vitte Adyt, akinek hamar megártott a sok ital."

Kernstok nagyon jól érezte magát Nyergesújfalun, elégedett, harmónikus hónapokat töltött itt. „Egészségem teljében hetenként kétszer úsztam át a nagy Dunát Nyergesújfalunál, hogy ezen erőfeszítés után frissen és üdén, reményekkel telve mehessek a műterembe." Itt festette a „Lovasok a víz partján" c. 210x305 cm-es nagy vásznát is.

Mesterünk a magyar művészeti közéletben is fontos szerepet játszott a század elejétől kezdve. 1908-ban, a „Nyugat" megindulásának évében alakult meg a műcsarnoki akadémikus festészet ellenzékeként a MIÉNK (Magyar Impresszionisták És Naturalisták Köre), amelynek Kernstok is egyik alapító tagja volt. Ez az együttes azonban meglehetősen heterogén volt, s így nem lehetett hosszú életű. 1910-ben létrejött a sokkal homogénebb „Nyolcak" művészcsoport, amelynek jelentőségét helyesen szögezi le Németh Lajos, Nagy Balogh Jánosról írott könyvében: „A Nyolcak mozgalma a forradalom felé rohanó társadalom régi normákkal szakítani akaró értelmiségének volt a terméke; sokban annak az elmondására vállalkozott, amit az irodalomban Ady és a Nyugat nemzedéke képviselt." Bölöni György „Magyarság — emberség" c. posthumus könyvének 416. oldalán az olvasható, hogy „Kernstok, Pór Bertalan, Márffy, Berény, Czigány, Orbán, Fémes-Beck Vilmos, a szobrász és Tihanyi megalakították a Nyolcak társaságát." Bölöni cikkeiben meleg rokonszenvvel és szakértelemmel foglalkozott a Nyolcak művészeivel, azonban az általa közölt névsor nem egészen pontos. Fémes-Beck, a korán elhalt tehetséges szobrász nem volt a Nyolcak tagja, a nyolcadik művész Czóbel volt. Bölöni apróbb tévedését az menti, hogy két szobrász — Fémes-Beck és Vedres — mint meghívott vendégek a Nyolcak néhány kiállításán résztvettek. Bölöni apró pontatlanságánál sokkal súlyosabb Székely Zoltán mellőzése, aki Derkovitsról írott tanulmányában (Magyar Nemzeti Galária közleményei, 1. szám) Kernstokot a „Nyolcak" „névleges" vezérének nevezi. Hogy Székely kit tart a Nyolcak valóságos vezérének, ezt nem mondja meg. Kétségtelen, hogy a csoport vezető alakja, életkoránál és művészi múltjánál fogva, Kernstok volt.

A Nyolcak — közülük két művész él már csak: Pór és Czóbel — szembefordultak az impresszionizmus oldottságával, a kompozíció primátusát vallották. Lobogójukon a nagy aixi mester, Cézanne neve állott. Nem elégítette már őket ki az impresszionizmus, amely a jelenségeket csupán optikai benyomásokként fogta fel, a világot párák és színes fénycsillámok játékának tekintette. Kernstokék eszményképe is, mint Cé-

zanne-é, a ‚solide et durable art" volt, a múzeumi rangú festészet. E művészek a hivatalos piktúra képviselői és műítészei részéről heves támadásokban részesültek. „E harc — írta Bölöni — egybeforrt Ady irodalmi és politikai harcával, és annak függvénye lett."

Kernstokot a haladó egyetemi ifjúság szervezetéhez, a Galilei-körhöz is szoros kapcsolat fűzte. Itt olvasta fel 1910. jan. 9-én ‚A kutató művészet" c. előadását, amely azután a Nyugat 1910. jan. 16-i számában nyomtatásban is megjelent. „Én a művészet mai forrongását óriási tisztulási folyamatnak tekintem. Tisztulási folyamatnak, amely — mint a láztól — úgy akar megszabadulni ... a külsőségektől. Értelmet a festésben, fegyelmezett emberi agymunkát", — hangoztatja Kernstok. A cikknek gyors visszhangja is támadt, az 1910. febr. 1-i számban a fiatal Lukács György szólt hozzá Kernstok írásához. Kernstoknak még egy alkalommal jelent meg a Nyugatban írása, 1928-ban, Rippl-Rónairól. Viszont rajzait sokszor hozta a Nyugat, — ezek közül az egyik a korán elpusztult Török Gyula íróról, „A porban" és „A zöldköves gyűrű" szerzőjéről készült. Kernstok kiállításairól és művészetéről a Nyugat gyakran írt: Feleky Géza terjedelmes tanulmányt, Elek Artúr, Bálint Aladár, Farkas Zoltán és Lengyel Géza kisebb kiállítási beszámolókat.

Kernstok az első világháborút megelőző években tagja lett a szabadkőműves páholynak. Egyidejűleg falujában is fejtett ki társadalmi tevékenységet, az 1912-ben alakult Nyergesújfalusi Iparoskörnek ő volt az első elnöke. Több írása jelent meg Jászi Oszkár nagyjelentőségű és magasszínvonalú folyóiratában, a „Huszadik Század"-ban. Itt publikált írásművei közül legérdekesebb 1912-ből „A művészet társadalmi szerepe" és 1913-ból „A futurizmusról". A futurizmust „individualista szellemi mozgalomnak nevezi, Filippo Marinettit pedig „az olasz imperium fanatikus hirdetőjének." Az új irányzatot efemer jelenségnek tartotta Kernstok, amely „egy zavaros individuális szimbolizmus benyomását kelti inkább, mint gyarapítását a festészeti lehetőségeknek."

Adyt és Kernstokot a meleg barátság szálai kapcsolták össze. Párizsi együttlétükről és a pesti Palermo-kávéházbeli találkozásaikról Bölöni „Az igazi Ady" c. könyvében találni hiteles adatokat. Párizsban Kernstok Ady hoteljében lakott. Az Andrássy úti Három Hollóban, Ady kedvelt kocsmájában is időnként megjelent Kernstok.

Pór Bertalan jelen sorok írójához írott, 1956. jan. 30-i levelében arról emlékezik meg, hogy az első világháborút megelőző években és a háború elején az Abbázia kávéház művészasztalánál gyakran ült együtt Ady Kernstokkal, valamint a polgári radikalizmus vezető ideológusával, Jászival és a marxista szociológus Szabó Ervinnel. Ady és Kernstok barátságának emlékét őrzi Ady egyik leghatalmasabb magyarságversének, a Sípja régi babonának c. költeménynek ajánlása. Földessy Gyula mutat rá Ady minden titkai c. könyvében, hogy Ady verses regényének (Margita élni akar) egyik hőse, Ottokár, a festő, aki „mindnyájunk között a leghívőbb, legszebb" — részben Kernstokot mintázza.

Kernstok baráti köre — láttuk már — kivétel nélkül olyan írókból, művészekből került ki, akik az akkori magyar szellemi élet progresszív pólusán helyezkedtek el. Biográfiáját még életében elkészítette Bálint Aladár (1881—1925), a „Népszava" és a „Nyugat" nagyműveltségű képzőművészeti és zenei kritikusa, a finom tollú novellista, Bálint Endre festőművész édesapja. Hogy milyen volt a fiatal Kernstok, ezt Székely Aladár kitűnő fotografiája árulja el, amely az „Írók és művészek" c. albumban jelent meg, Ady, Babits, Bartók, Ignotus, Biró Lajos, Hatvany, Bródy Sándor, Ambrus Zoltán és mások fényképportréinak társaságában.

Az egyik legéletteljesebb Kernstok-jellemzés Kassák Lajosnál olvasható, az „Egy ember élete" 7. kötetében: „Kernstok nagyszerű ember, politikailag a baloldalhoz tartozik ... Szép, érdekes figura. Amint itt áll előttem s egyik kezével a ritkásan göndörödő szakállában babrál, azt is mondhatnám, egy szelíd, de mégis makacs, elszánt tekintetű apostol képmása áll előttem ... Dolgos paraszti tenyere van, jóleső érzés ilyen kezet megszorítani, sok minden alkalommal visszaemlékszik rá az ember".

Kernstok egyénisége, emberi-művészi arcéle plasztikusan áll elénk Csorba Géza szobrászművész 1959. márc. 26-i soraiból: „Kernstok mindenkor tiszta meggyőződés-

sel szólott, festett és cselekedett. Kernstokot, az embert, a művésztől elválasztani nem lehet. Erejét, bátorságát, nemes voltát külső megjelenése is tükrözte. Oroszlánjellegű ember volt. Derűs volt, bölcs, fölényes nyugalmú. A beszéd és társalgás művészének ismertem. Hiányos volna jellemzésem, ha megfeledkeznék arról a lenyűgöző hatásról, amelyet a nőkre gyakorolt... Gyűlölte a porosz szellemet, militarizmust, a német gőgöt, a Drang nach Ostent". Novotny Emil Róbert festőművész, Kernstok hajdani tanítványa is hasonló értelemben ír levelében Kernstokról: „Ady jóbarátja borúlátó volt a németekkel szemben. Az első világháború idején már rettegett a német győzelemtől."

Kernstok forradalmi demokrata volt, az Ady Endrék fajtájából. A fennálló feudális maradványok maradéktalan elsöprését kívánta; „Az események kint és bent annyira megéreltek, hogy ennek a hűbérországnak nagyszabású átformálása nem késhet soká" — írta 1913-ban. A polgárságot a széles néptömegekkel való összefogásra buzdítja: „Egy szövetségese van csak a polgárságnak: a többi dolgozó osztályok. Együtt dolgozni a rendi uralom ellen, ha kell: a munkásság forradalmi eszközeivel."

A harctéri helyzet alakulása és az 1917-es oroszországi világtörténelmi horderejű események a magyar értelmiségiek legjobbjait fokozott aktivitásra serkentették. Erről beszél Bölöni a „Vörös lobogó" c. írásában: „A Világ c. napilap szerkesztőségében kis gócok alakultak az orosz forradalom szimpatizánsaiból... Ide tartozott Kernstok is, aki Nyergesújfaluban festegetett és innen hozta fel hozzánk a híreket arról, hogy az orosz forradalom hatása a falusi szovjetekben hogyan jelentkezik. Ő már októberben falusi szovjetek megalakításán fáradozott". („Kortárs", 1959. márciusi szám.)

Az őszirózsás forradalom győzelme után a nagy Nemzeti Tanácsba négy festő került be: Kernstok, Márffy, Berény Róbert, Pór. Az 1953-as Pór Bertalan-kiállítás katalógusában tévesen írja Oelmacher Anna, hogy Kernstok a Károlyi-kormányban kultuszállamtitkár lett. A polgári demokratikus forradalom időszakában az írók és művészek összegyűltek és kérték a Károlyi-kormányt, létesítsen külön művészeti minisztériumot, vagy legalábbis nevezzen ki művészeti államtitkárt. Sem egyik, sem másik nem történt meg, csak annyi, hogy Kernstokot 1919. január 31-én a Berinkey-kormány idején „képzőművészeti kormánybiztossá" nevezték ki. Kétségtelen az, hogy Kernstok az őszirózsás forradalmat és annak kormányát szívvel-lélekkel támogatta. Kassák jegyzi fel önéletrajzi könyvében, hogy 1918 novemberében, a köztársaság kikiáltásának napján az utcán összetalálkozott Kernstokkal, aki a következőket mondotta: „Ma azért mégis megszületik a népköztársaság! Menjünk, hogy ki ne szorítsanak bennünket!"

1918 őszén Esztergomban is megalakultak a baloldali pártok. Az esztergomi radikális (Jászi) párt elnökéül Kernstokot jelölték. (Komárom és Esztergom megyék múltja és jelene, 1938.) A megyei törvényhatósági bizottság ülésén 1918. december 28-án a fiatal Szovjetoroszországgal rokonszenvező és a szovjetellenes intervenciót elítélő beszédet mondott. (A jegyzőkönyv az esztergomi áll. levéltárban.)

Amikor 1919. március 21-én létrejött a Tanácsköztársaság, a művészeti direktórium Kernstokot megbízta Nyergesújfalun szabadiskola szervezésével és vezetésével. (A gondolat magától Kernstoktól származhatott, Lyka Károly is ilyen értelemben ír „Festészetünk a két világháború között" c. munkájában: „1919-ben Kernstok felajánlotta a hatóságnak, hogy nyergesújfalusi birtokán ingyenes művésztelepet szervez.") A festőiskolát a plébánia épületében helyezték el. A művésztelep tagjai voltak Derkovits és későbbi felesége, Novotny Emil Róbert, a jelenleg Somogy megyében, Bárdibükkön élő Goszthonyi Mária, Lukácsné Bernáth Ilma, Czumpf Imre és mások. Kernstok tanítványai köréhez tartozott még egy fiatal parasztgyerek, Nyergesi-Maul János, a későbbi festő is, aki számos Kernstok-képhez állt modellt.

A szabadiskolát felkereste a Tanácsköztársaság egyik vezetője, Szamuely Tibor népbiztos. Kernstok és Szamuely kapcsolata nem ekkor kezdődött, 1912-ben Kernstok már „érdekes portrét" festett a későbbi forradalmi vezetőről. A festmény lappang, de a róla készült fotó Szamuelyné Szilágyi Jolán grafikusművész tulajdonában megvan. (Szamuely özvegyének levélbeni közlése.)

Kun Béla külügyi népbiztos, a kommunista párt titkára is megfordult 1919-ben Nyergesen, hogy meglátogassa itt nyaraló feleségét és kisleányát, Ágnest. Kun Béláné 1959. febr. 26-án Moszkvában írott levelének Kernstokra vonatkozó része a következőket tartalmazza: „Kun Béla Kernstokkal elbeszélgetett a magyar művészetnek és művészeknek aktuális kérdéseiről. A beszélgetés konkrét tartalmáról nem írhatok, mert negyven év elteltével nehezen emlékszik az ember vissza. Azt azonban tudom, Kun Béla Kernstokot nagyon becsülte úgyis mint művészt és úgyis mint embert, aki bár nem volt aktív résztvevője a forradalomnak, de mindenesetre nem állott szemben az eseményekkel."

Kernstok Károly szeretettel foglalkozott művésztelepe egyik tagjával, a fiatal asztalossegéddel, Derkovits Gyulával. Derkovitsné „Mi ketten" c. könyvében részletesen foglalkozik a Nyergesen eltöltött hónapok eseményeivel, Kernstok és Derkovits viszonyával. A fiatal festőnövendék már ekkor is sokat betegeskedett. „Kernstok naponta meglátogatta Gyulát és hosszasan nézegette rajzait. Nagy tehetségnek tartotta őt és vigyázott rá." (Derkovits özvegyének e sorok írójához küldött leveléből.) Derkovits 1919 nyarán Nyergesen alkotta meg „A nagy fa alatt" vagy másként „Család" c. nagy kompozícióját, amely ma a pécsi modern magyar képtár egyik büszkesége. Kernstok az iskola vezetése mellett festett is, „Zivatar" c. képe a kommün alatt született meg.

Kernstok egykori tanítványai ma is hűségesen őrzik az 1919-es nyergesi kolónia és mesterük emlékét. Novotny E. Róbert levelében arról vall, hogy amikor „ma, 60 éves korában visszaemlékszik Kernstokra, ez nagy örömet okoz számára." Egy érdekes kis történetet is felemlít Novotny. Az egyik holdas éjjelen, a proletárdiktatúra napjaiban, Kernstok neki és egy másik fiatal festőnek nagy előadást tartott Buddháról, akiről nagy bámulattal beszélt. Kernstok Márffy által is említett széles érdeklődési körére jellemző, hogy a buddhista bölcseletet is ismerte. Úgy látszik, Buddha tanaihoz vonzódhatott a mester, mert amikor 1918. dec. 23-án a Nemzeti Tanács mellett működő irodalmi és művészeti szaktanács ülést tartott, felszólalásában ott is elég részletesen hivatkozott az ősi keleti tanítómesterre.

Goszthonyi Mária festőművész és keramikus, aki Kernstok egyik legkedvesebb növendéke volt, ezt írja mesteréről levelében: „Kernstok a legragyogóbb egyéniség volt, akit valaha ismertem. A legmagasabb kultúrával rendelkezett. Mindenben haladó irányú, mélyen szociális gondolkodású, társaságban rendkívül mulattató, szellemes „causeur" volt. Imádattal rajongtuk körül mi fiatalok, ideálunk volt. Nemcsak mesterünk, de apostolunk is volt, apostola minden szépnek, fennköltnek, felfelé törő nemes eszmének. Így maradt meg emlékünkben. A nyergesi nyári iskolát is mesterünk rendkívüli lényének atmoszférája tette felejthetetlenné."

1919. aug. 1-én megbukott a kommün. Kernstokot, aki néhány hétig Esztergom vármegye direktóriumának is tagja volt, letartóztatták. A művésztelep ekkor feloszlott. Kernstokot egy ideig az esztergomi börtönben, majd a kőbányai gyűjtőfogházban tartották őrizetben. Hogy néhány hét múlva szabadlábra helyezték, ebben lényeges része volt a jóbarát Márffy Ödön közbenjárásának.

Kernstok ezután — csakúgy mint Moholy-Nagy László, Pór, Tihanyi, Berény, Uitz és más prominens művészeink — emigrációba vonul. Elhatározásának okát félreérthetetlenül megmondja monografusa, Körmendi András, 1936-ban írott könyvében: „A nagy összeomlás után az újjászervezkedő Magyarországon egyszerre társtalanul, elhagyatva érzi magát. A gyanakvó, hűvös légkört nem bírja elviselni, önkéntes száműzetésbe megy". Berlini tartózkodása idején festi meg (két változatban is) „Úrvacsora" c. festményét, amely a német expresszionista festők, elsősorban Emil Nolde hatását mutatja. Körmendi helyesen írta erről a bibliai tárgyú munkáról, hogy a művész „lelkének panaszai legközvetlenebbül ebben a képben buzognak elő." (Körmendi A.: Kernstok Károly, Ars Hungarica.)

Még vizsgálati fogságban volt a művész, amikor megfosztották őt megyei törvényhatósági bizottsági tagságától. Esztergom megye közgyűlési jegyzőkönyvének idevonatkozó része a következőket tartalmazza: „Kernstok Károly nyergesújfalusi lakos törvényhatósági bizottsági tagról pedig súlyos felháborodással állapítja meg a tör-

vényhatóság, hogy nevezett a kommunizmus melletti nyílt állásfoglalásával, nyilvános népgyűléseken mondott izgató beszédeivel, Kun Béla kommunista rablóvezér családjával való bizalmas, állandó érintkezésével nyíltan a haza- és vallásellenes rémuralom szolgálatába állott. Érdemtelenné vált tehát a törvényhatóság bizalmára."

Egyik haza írott levelében, amelynek címzettje Zádor István grafikusművész, keserűen írja az ellenforradalmi Magyarországról: „Otthon cifra világ van". „Útálatos gyilkosoknak" nevezi azokat, akik ölnek, de azokat is elítéli, akik „a lélektani Hinterlandot" adják a gyilkosoknak. Kemény szavakkal szól e levelében Zadravecz püspök és Prohászka akkori közéleti szerepléséről.

A 20-as évek derekán tér vissza Magyarországra Kernstok Károly. Élete hátralévő részében meglehetős visszavonultságban él, egészségi állapota is egyre romlik. Művészi tevékenységében is az elfáradás és a hanyatlás jelei mutatkoznak. 1930 körül visszatér egyfajta idillikus naturalizmushoz, ez munkásságának legjelentéktelenebb szakasza. („Oszi munkálatok", „Kapáló asszonyok", stb.) Később ismét kiváló művek kerülnek ki a keze alól, mint a „Virradat", az „Ádám és Éva" a „Szt. Antal megkísértése", a drámai erejű „Sírbatétel", a játékos „Szép Heléna elrablása".

A 20-as és 30-as években a művészeink humanista és antifasiszta csoportját, s egyben a legkülönbeket, tömörítő KUT (Képzőművészek Új Társasága) tagjai között találjuk Kernstokot. 1934-ben a „Népszava" számára adott nyilatkozatában bírálja a kultuszminisztert a művészi szabadság hiánya miatt, és bejelenti, hogy ilyen körülmények között nem kíván résztvenni a reprezentatív „nemzeti kiállításon". Tanulmányt ír a „Századunk"-ba, amely a „Huszadik Század" utóda, és más szemlékbe, „tollat ragad és harcol a betolakodott, idegen eszmék ellen (értsd: a fasiszta doktrinák ellen, D. I.) a humanizmus útszélre dobott gondolataiért". (Körmendi, a baloldali érzelmű festő és művészeti szakíró virágnyelven kellett hogy kifejezze magát.)

Kernstok mindenkor éreztette megvetését a Horthy-rezsimmel szemben; azokat az eszméket, amelyeket ifjúkorában és élete delelőjén hirdetett, nem tagadta meg sohasem. Az egyre növekvő fasizálódás éveiben írta le ezeket a bátor, tiszta és szép sorokat: „Nagyon boldog és büszke vagyok arra is, hogy mintegy húsz év előtt résztvettem belső kényszerek hatása alatt olyan társadalompolitikai mozgalmakban, amelyeknek szükségességét és helyességét az idő igazolta. Hittem és hirdettem a népjogokat, az emberi szabadságot, faji, vallási, nemzetiségi különbség nélkül." Megalkuvástalan állásfoglalása miatt sosem volt kedves a művész a régi rendszer urainak. 1941-ben kiadott az Athenaeum egy igen szép kiállítású, de az új magyar művészetet a hómanbálinti kultúrpolitika szellemében bemutató műtörténeti könyvet; ebben Kernstokról néhány fanyalgó szónál többet nem lehet találni.

Kernstok Károly munkássága nem egyenletes színvonalú, de java alkotásai a magyar festészet és grafika becses hagyományai közé tartoznak. Joggal írta művészetéről egyik méltatója, hogy Kernstok olyan festő volt, akinél „a forma kérdései mélységes emberi kérdésekkel kapcsolódnak..., művészete a valóság világából szövődik és egyedül annak törvényein épül." Szeretett volna nagy falfelületeket kapni, hogy képességeit megmutathassa a monumentális feladatok terén, — de mostoha kora csak egyetlen falkép megfestését tette lehetővé számára.

Ha Kernstok munkásságát sommázzuk, nemcsak képzőművészeti tevékenységét kell számba vennünk. Gazdag, színes, szuggesztív, nagyszabású egyéniség volt, szellemének kisugárzása megtermékenyítette és felpezsdítette azokat, akik vele érintkezésbe kerültek. Ady barátja volt, a művészeti stílusforradalmak egyik magyar kezdeményezője, aki kivette részét az 1918-as és 19-es forradalmi eseményekből is. Ő indította el útjára a legnagyobb magyar proletárfestőt, Derkovits Gyulát; tanítványai a technikai ismereteken kívül emberséget és a nép iránti hűséget is tanultak tőle. „Ti vagytok az én örököseim, az én folytatóim", — mondotta Sugár Andornak, a szocialista képzőművészcsoport egyik tagjának. E szavakkal Kernstok egész életművét rátestálta a jövőre, az új Magyarországra, amelyért képeivel, cikkeivel, pedagógiai munkásságával, közéleti szerepléseivel, minden küzdelmeivel ötven esztendőn keresztül dolgozott.

Egy vita tanulságai

Folyóiratunk II. évfolyamának 5. és 6. számában nagy visszhangot kiváltó tanulmányt közöltünk Marsall László és Tellér Gyula tollából „Formai vizsgálatok a modern költészet területén" címmel. Azóta számról számra jelentek meg hozzászólások a Jelenkorban: a III. évfolyam 1. számában Szederkényi Ervin „A modernségről", a 2. számban Timár György „A modern líra néhány kérdése" és Seres József „Modernizmus és az új tartalom", a 3. számban Menyhárd Alfréd „Forma és korszerűség", a 4. számban pedig Péczely László „Modernség, modernizmus — versforma" címmel vett részt a színvonalas vitában. Zárszóként foglaljuk össze a legfőbb megállapításokat és tanulságokat.

Abban minden hozzászóló egyet értett, hogy a vitaindító tanulmány újszerű megállapításaival az eddigieknél elmélyültebben foglalkozott a kérdéssel, s nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a modernségről folyó vita elmozduljon korábbi publicisztikai szintjéről. Timár György „igényes és fontos, úttörő érdemű és eredményes vállalkozás"-nak, Menyhárd Alfréd hézagpótló munkának minősíti, amely „alapfogalmakat tisztáz, távlatokat nyit, további kutatásnak szilárd alapot teremt." Péczely László megállapítja, hogy „Marsall és Tellér sok problémát átfogó, következetes magyarázatra törekvő rendszerezése olyan alapot teremtett a vizsgálódások számára, amelyen a modernizmus számos kérdése tudományos, esztétikai elmélyedéssel és rendszerességgel tisztázható." A tanulmány íróival erősen polemizáló Seres József fenntartásai ellenére elismeri, hogy „a Marsall—Tellér tanulmány egyoldalúsága, hibái ellenére is hasznos. Az általuk megfogalmazott és tisztázott terminológiák, a kifejtett viszonylások hozzájárulnak ahhoz, hogy segítségükkel tisztábban láthassunk a modernista formák dzsungelében, s esetleg könnyebben tapinthassunk adott esetben a problémák lényegére."

Ennek ellenére mégis az az igazság, hogy a tanulmány nem juttatta teljesen nyugvópontra a modernizmussal kapcsolatos vitát, s a Jelenkorban lefolyt polémia után sem állíthatjuk, hogy megszületett a felvetett kérdéskomplexum marxista megoldása. Hogy ezt világosan lássuk, még egyszer rövid pillantást kell vetnünk a vitaindító írás legfontosabb mondanivalóira.

A szerzők sok megfigyelése és megállapítása között kétségtelenül a szféra-kioltásra, illetve szféra-lazításra és sűrítésre vonatkozó meglátásuk a legjelentősebb, legtöbb újat mondó. Szerintük ugyanis a versbeli szónak öt alkotó eleme van: az akusztikai, a logikai, a képi, a hangulati-affektív és a grammatikai. Ezeket a szóelemeket szótartományoknak nevezik. A költeményben az egymás után következő szavak tartományai egymáshoz kapcsolódnak. Az egyes szótartományok ilyen kapcsolatait, melyek a költemény egy-egy részén vagy az egész költeményen láncszerűen végighúzódnak, szféráknak nevezik. Szféra tehát annyi van, ahány szótartomány. Azokat a nagyobb logikai, grammatikai, akusztikai, képi, stb., egységeket, melyek a kifejezést, közlést hordozák az egyes szférákban, periódusoknak nevezik. A periódusok nagyjából a nyelvi közlés egységét, a mondatot követik. A hagyományos költészetben a tartalom legtöbbnyire a logikai és a grammatikai periódusokban ölt testet, s a grammatikai periódusok az esetek többségében egybeesnek a logikai periódusokkal. A költői nyelv ereje és kiváltságos helyzete azonban a közbeszéddel szemben az, hogy a grammatikai, logikai közlés mellett (a közbeszédben elsősorban ezek a periódusok tartalmasak)

fokozottabb szerepet kap a képi, az akusztikai és a hangulati közlés. Ezzel a versben a prózára átfordítható logikai tartalom mögött, alsó szólamként, egy logikai úton kifejezhetetlen „vers mögötti terület" tárul fel. A modern költészet egyik legjellemzőbb sajátosságát éppen abban látják, hogy „a vers mögötti terület" érzékeltetésére, a nem logikai szféra tartalmassá tételére, kiemelésére az illető szféra szempontjából értelmetlen szókapcsolatokat teremtenek (ez a „kioltás"), s így a tartalmasság más szférába áramlik („sűrítés"). „Ha az egyes szótartományokból felépülő szférákat úgy képzeljük el, mint a közlés egymás mellé behelyezkedő csatornáit, könnyen megérthetjük a kioltás lényegét — írják. — Ha például a képi szférát akarja a költő a közlés szempontjából fokozott fontosságra emelni, azaz tartalmassá tenni, a logikai szférában értelmetlen szókapcsolatokat teremt, lehetetlenné teszi, hogy a szavak által jelölt fogalmakból egységes, összefüggő gondolatsor, közlés alakuljon ki. Ezzel eltereli figyelmünket a logikai szféráról, hiszen ebben a szférában nem történt közlés .Visszatérve az előbb vázolt modellhez, olyasmi történik, mintha a közlés „logikai csatornáját" szétdarabolnák, vagy eldugaszolnák. Ez azonban a folyamatnak csak egyik oldala. Ezzel a szétdarabolással, eldugaszolással párhuzamosan a képi, hangulati, vagy egyéb szférákban, azaz a többi csatornában következetes, összefüggő képi, hangulati, stb. közlés folyik."

Megfigyelésüket a szerzők igen gazdag tényanyaggal, sok példa elemzésével bizonyítják.

A vita eredményeként megállapíthatjuk, hogy a szférakioltásról és lazításról szóló elmélettel valóban a modern költészet alapvető sajátosságára világítottak rá. Tanulmányuknak idevágó anyagát egyik hozzászóló sem cáfolta meg, csupán kisebb korrekciókat javasoltak. (Péczely László például versek elemzése alapján arra világított rá, hogy nyomatékosabban kellett volna megállapítani: a sűrítésnek nem szükséges feltétele a kioltás, azaz más szférák tartalmát hordozó funkciójának elmosása.) A szerzők tehát általában olyan kulcsot adtak az irodalomtudomány kezébe, amellyel nem egy megmagyarázhatatlannak látszó jelenség magyarázatáig juthatunk el; a kuszának látszó folyamatban rendszert fedeznek fel, s ezzel alighanem időt állót alkottak a felvetett problémában, főképpen akkor, ha az elméletnek alább említésre kerülő fogyatékosságai is kiküszöbölődnek. A vitaindító tanulmányt legélesebben bíráló Seres József is elismeri, „hogy a szerzők kutató munkájuk során így is érdekes eredményt tudnak felmutatni. Meglepő világossággal jutnak el nyelvtani, pszichológiai, logikai, esztétikai fogalmak felhasználásával az alaptételekig, a kategóriákig, s ezekkel a kategóriákkal (akusztikai, logikai, képi, hangulat és grammatikai tartomány, illetve szféra) valóban hozzáférhetővé válnak az egyébként üres szóhalmazoknak tűnő „modern" költemények is". Zárójelben hozzáfűzi azonban: „Persze, nem tartalmilag válnak hozzáférhetőkké, hanem inkább csak formailag. Tudjuk, hogyan jöhettek létre s formailag hova is kell sorolnunk."

Ezzel kapcsolatban kell szólnunk a tanulmány egyik legfőbb hiányosságáról; arról, hogy a vázolt „rendszer" csupán a tény megállapítására szorítkozik, de semmiféle elfogadható útbaigazítást nem ad a jelenségek értékeléséhez, a fejlődés perspektívájához. A szerzők nem foglalnak állást abban, milyen jellegű szférakioltások szolgálják a dialektikus — tehát ugyancsak modern — lírát, s melyek az irracionalista modernizmust. (Timár György) Eredményeik tehát a jelenségek leíró jellegű rendszerbefoglalására, helyesebben ilyen rendszer alapvető vonásainak felvázolására korlátozódnak, marxista állásfoglalás nélkül. Sőt, egyenesen kijelentik, hogy az általuk megfigyelt és elemzett formai eszközök „egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére."

Nem véletlen, hogy erre az eredményre jutottak: ennek egyaránt vannak szemléletbeli és módszertani okai.

A szerzők alapvető szemléleti félresiklására Szederkényi Ervin világított rá hozzászólásában, s ezt elsősorban abban látja, hogy nézetük szerint „A ‚modernséget' a XX. század emberének új, régebbi korokkal nem közös élményvilága jelenti. " Tehát az ő értelmezésükben ez az új élményvilág a tartalom, amely a modern formakincset is kialakította. Szederkényi Ervin ezzel szemben helyesen állapítja meg, hogy

„A tartalom tematika és állásfoglalás szétválaszthatatlan egysége, a modern tartalom tehát korszerű téma és korszerű világnézet dialektikus egysége. A tanulmány fenti tartalommeghatározása, az élményvilág a tartalomnak a tematikai oldalát domborítja ki, s elhanyagolja az állásfoglalás oldalát. Az élményvilág csak mint valóságtartalom szerepel, hiányzik belőle az alkotó rész, a világnézet, mely rányomja bélyegét a formára is, mert mint az alkotó módszer egyik lényeges tényezője, részt vesz a valóságanyag kiválogatásában, az elhagyásban, a komponálásban."

Az élménynek az alkotó munka legdöntőbb, szinte egyetlen meghatározójaként történő értelmezésében nem nehéz felfedeznünk a polgári irodalomszemlélet egyik jellegzetes sajátosságát. Szerintünk a költőnek nem „nagy", „különleges" élményekre van elsősorban szüksége, hanem tisztult szemléletre, meggyőződésre, állásfoglalásra; ettől kap lángot a belső hév, magával sodró dinamikát a költemény. Nem lehet vitás, hogy a „modern" formák sem csupán élmények tükröződései, hanem a költők világnézete szerint alakulnak, s másképpen „modern" egy szocialista szemléletű költő alkotása, másképpen a polgári költőké, pedig egyaránt a XX. század közös élményvilágában élnek. Mintha erről a vitatott tanulmány szerzői megfeledkeztek volna. Az „élmény és költészet" Dilthey-szerű értelmezése — ennek következtében a műalkotás tartalmában az állásfoglalás figyelmen kívül hagyása — eredményezte végül is azt a következtetésüket, hogy az általuk felismert és elemzett formai eszközök egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére.

A tanulmány hiányosságainak módszerbeli oka is van. A szerzők ugyanis bevezetőjükben helyesen állapítják meg: „A ‚modernség' nézetünk szerint tartalmi kategória, s a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik", — a továbbiakban azonban ez az elv „nem válik munkájuk módszertani alapjává" (Timár), „a modernségnek a tartalomtól elszakított formai értelmezése" következik (Szederkényi) s „a tartalomtól úgyszólván teljesen függetlenítették a formát vizsgálódásaikban" (Seres). Ennek részleteit a hozzászólók bőségesen megvilágították. A tartalom és a forma szétválasztása csak részben történt azért, mert a szerzők legfőbb törekvése éppen a modern költői eszközök rendszerezése volt; a tartalom és a forma antimarxista szétválasztását az elemzésben az előbb vázolt szemléleti hiba: a világnézet elhanyagolása az alkotó munka értelmezésében tette elsősorban lehetővé.

Van a tanulmánynak egy másik módszerbeli hiányossága is: az, hogy a szerzők a jelenségeket nem dialektikusan, nem fejlődésükben vizsgálták. Timár György és Seres József hozzászólásaikban némileg pótolták ezt a hiányosságot, s ezzel helyreigazítottak néhány tévedést. A modernizmust genealógiai szempontból vizsgálgatták, s az értékelés szempontjából így helyesebb eredményre jutottak, mint Marsall László és Tellér Gyula. El kell fogadnunk azt a közös, de egymástól függetlenül kialakított álláspontjukat, hogy a „modernista" irányzatok és formák időhöz kötötten tartalmazhattak haladó tendenciákat, hiszen a szembenállást, a lázadást fejezték ki egy elavult társadalom esztétikai törvényei, ideológiája, egész berendezkedése ellen; egy új társadalmat építő világban azonban az új tartalomnak megfelelő új, „modern" forma nem jelenhet meg más testre szabott ruhában. Hogy mit használhatunk mégis a „modernista" formai eszközökből anélkül, hogy lemondanánk a szocialista realizmus igényéről, ez még sok elmélyülő vizsgálódást igényel. A versforma kérdésében hasonló eredményre jutott Péczely László is.

Marsall és Tellér helytelen következtetéseinek forrása mindezeken kívül egy fogalmi zavar is volt. Király István hívta fel a figyelmet „A modernizmusról" írt cikkében (Kortárs, 1958 december), hogy különbséget kell tennünk költői eszközök és forma között. „Hiszen a forma mindig az eszközöknek meghatározott, bizonyos kérdések, gondolatok, hangulatok felidézésére szolgáló, s ennek megfelelően hangsúlyozott rendszere." Szederkényi Ervin hívta fel a figyelmet arra, hogy a szerzők ezt a megkülönböztetést nem teszik meg, s így általában a formai eszközökre vonatkozóan állapítják meg azt, ami csak a költői eszközökre érvényes; azt tudniillik, hogy egyaránt hordozhatnak reakciós és haladó tartalmakat. Ezért helytelen, hogy a tanulmányban egymás mellé kerül Artaud és Majakovszkij, József Attila és Weöres Sándor. „Artaudnál és Majakovszkijnál nem ugyanazon formai eszközök hordoznak ellentétes tartalmakat, hanem ellentétes tartalmuknak megfelelően alkotnak ugyanazokból a költői

eszközökből adekvát formát. Majakovszkij tartalmának megfelelő modern költeményt, Artaud pedig ugyancsak tartalmának megfelelő modernista költeményt. A közös költői eszközök a költeményen belül ellentétes formát építő eszközökké válnak" — írja Szederkényi Ervin.

Mindebből leszűrhetjük végső következtetéseinket a vita tanulságairól, alapvető problémáiról és a további feladatokról:

Marsall László és Tellér Gyula rendkívül hasznos tanulmánya érdekes megfigyeléseivel és újszerű rendszerezésével jó alapot teremtett további vizsgálódások számára. A szféra-kioltással és sűrítéssel kapcsolatos teóriájuk maradandó alapelveket tartalmaz a jelenségek megértéséhez. Az értékeléshez azonban nem kapunk szilárd fogódzót, a szerzők szemlélete és módszere nem eléggé marxista. A vitában résztvevők felfedték a tanulmány alapvető fogyatékosságait és megkísérelték a hiányok pótlását; ez azonban még sok további munkát igényel.[1]

Tovább kell folytatni a terminológia tisztázását. (Mit jelent a „modern" és a „modernség" idézőjelben és idézőjel nélkül, mi a költői eszközök és a forma viszonya stb.) Az eddiginél elmélyültebben kell a jelenségek genealógiáját tisztáznunk: mikor, milyen körülmények között, milyen mértékben jelentkeztek az új formai sajátosságok, hogyan változtak az idők folyamán a tartalom változásának megfelelően. Mindezek alapján: mi használható belőlük az új, realista lírában, és mi az, ami kétségtelenül az irracionalizmus eszköze. Ehhez feltétlenül szükség lenne a művészeti irányok beható elemzésére is. Módszertani szempontból tisztázni kellene, hogyan érvényesítsük a műelemzésekben és a tanulmányokban gyakorlatilag is helyesen a tartalom és a forma dialektikus egységének elvét. Csak így szűnik meg majd végképp a „modernség — modernizmus" bonyolult kérdésének publicisztikai szintű vitája.

A JELENKOR SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

[1] Rövid összefoglalásunk nem térhetett ki a vitában felvetett sok részletkérdésre. A hozzászólásokkal általában egyet érthetünk, csupán Menyhárd Alfréd „Forma és korszerűség" című cikkével (Jelenkor III. évf. 3. sz.) van vitázni valónk. Elfogadhatatlannak tartjuk például érvelését, amely szerint a vers: zene, a zenétől pedig nem követelhetünk értelmet. Következtetésének már az előtagját sem fogadhatjuk el: a vers és a zene között nem tehetünk egyszerűen egyenlőségi jelet; azzal pedig még kevésbé érthetünk egyet, amit ebből következtet, ti. hogy ne keressünk tehát a versben „értelmet". A vers a szó művészete, a szóval pedig közvetlenül fejezzük ki tudattartalmunkat, ettől a kifejezési módtól tehát joggal várunk „értelmet", logikát; ennek természetesen egyáltalában nem mond ellent az, hogy a versnek akusztikai szférája is van, s ez a költeményekben jobban érvényesül és jelentősebb funkciót kaphat, mint a köznapi beszédben. — Megalapozatlannak látjuk Menyhárd Alfrédnek azt a megállapítását is, hogy az interpunkciókat „elsősorban a logikai szótartományban mozgó prózára alkották meg. Nem a versre, amely már korábban élt." Hogyan? A „vers" korábban élt, mint a „próza?" Az utóbbira „alkották meg" azután az interpunkciókat? Ezt semmi sem bizonyítja, így nincs kellő alap a szerző következő következtetésének elfogadtatására sem: „Így van az, hogy a versre csaknem alkalmazhatatlanok (ti. az interpunkciók), s új jeleket kellene kieszelni." — Nem fogadhatjuk el Menyhárd Alfréd végső meghatározását sem: „Korszerű az a költő, aki koráról szól korához." Vajon nem az-e a korszerűség elsődleges kritériuma, hogy mi a költő mondanivalója, művének tendenciája? Korszerű-e pl. az a költő, aki maradi mondanivalót sugalmaz? És vajon feltétlenül saját koráról kell-e a „korszerű" költőnek írnia? Korszerűtlenné válik-e azáltal, ha egyébként helyes, az új felé mutató mondanivalóját történetesen nem egy saját koráról szóló műben mondja el? A korszerűség meghatározói sokkal inkább az új, előremutató szemlélet és az ebből fakadó, ezzel dialektikus egységben kibontakozó új forma. Menyhárd Alfréd a vitaindító cikk helyeslése ürügyén olyan következtetések leszűrésére inspirálhatta az olvasót, amelyekre Marsall László és Tellér Gyula nem adott alapot.

SZÉLJEGYZET

GONDOLATOK AZ „ÚJ BARÁZDÁT SZÁNT AZ EKE" MÁSODIK RÉSZÉNEK OLVASÁSAKOR

„Sok bátor ember élt Agamemnon előtt is, mégis úgy borul rájuk a hosszú éjszaka, hogy nem könnyeznek értük és nem ismerik őket, mert nem énekelt róluk felkent költő" — idézi a horatiusi mondást Veres Péter Solohovról írott tanulmányában, s mindvégig úgy méltatja a solohovi életművet, mint iskolapéldáját annak, hogyan lehet a társadalmi témából, politikai eseményekből a „felkent költő" kezén igazi irodalom, igazi költészet.

A két világháború közötti idő irodalmi harcaira és a Csendes Don megjelenésére visszaemlékezve Veres Péter így ír: „— Hogyan győzhet és milyen emberekkel győzhet egy mai forradalom, a szocialista forradalom? — ez volt a mi nagy kérdésünk, és erre adott választ a Csendes Don."

Ezek a gondolatok foglalkoztatnak most az Új barázdát szánt az eke (eredeti címén: Feltört ugar) második részének olvasása után is.* Ennek a regénynek számunkra levonható jelentőségét és tanulságait is ebben a két gondolatban tudnám összegezni. Eszmei szempontból: a világméretűvé kiterjedt osztályharc, az új világ építésének dolgos és harcos hétköznapjaiban alakuló új ember nagyon emberi, csodálatosan gazdag és mélyen igaz képét tárja elénk. Művészi szempontból: a dogmatizmus és sematizmus harcaiból győzelmesen kibontakozó és továbbfejlődő szocialista realizmus alapvető tételeinek, módszerének igazolását tartalmazza.

A regény első kötete 1932-ben jelent meg a Novüj Mir (Új Világ) c. folyóiratban, s a szovjet irodalom klasszikus alkotásává, a „nagy fordulat" idejének ma is élő dokumentumává vált.

A könyv világhírnevet vívott ki magának. Szerte a világon sok-sok ember Solohov könyvének segítségével értette és érti meg a mi hétköznapjaink gazdasági és társadalmi átalakulásainak lényegét, ismeri meg az új életért folyó harc sok nehézségét és nagyszerű távlatait.

Az első kötet utolsó lapjain úgy búcsúzunk el a regény hőseitől, hogy a gremjácseji kolhoz megtette már az első lépéseket előre még egészen be nem látható útján, az ellenség pedig újra akcióra készül, az események fordulóponthoz érkeztek. „A régi újrakezdődött" — amint Jákov Lukics kifejezi; a régi és új harca következő, sorsdöntő szakaszába lépett. Az események végső kifejlődése azonban még ismeretlen előttünk.

Hosszú idő után az író újra hozzáfogott a régen megkezdett témához. 1954-től kezdtek megjelenni a szovjet napilapokban és folyóiratokban a regény második részének fejezetei. És íme újra megcsap bennünket a doni síkság levegője, érezzük a sztyepp illatait, halljuk az ismerős beszédet, ismét belépünk Solohov hőseinek világába. Az író tehetségének hatalmas erejével, nagy mesterségbeli tudással, mély életismerettel tárja fel előttünk hőseinek további sorsát.

Tapasztalatokkal gazdagodva, sok küzdelemben edződve érnek meg, lesznek igazi vezetői a kolhoznak Razmjotnov és Majdanyikov. Új jellemvonásokkal gazdagodik Davidov és Nágulnov egyénisége. Mélyebben, emberibb közelségben ismerjük meg őket munkájuk mellett egyéni életük sok kisebb-nagyobb buktatóján és győzelmében.

* Megjelent orosz nyelven folytatásokban a Roman-gazéta 1960. 5. és 6. számában. (Szépirodalmi Könyvkiadó, Moszkva.)

Uj alakok is megjelennek: a csodálatosan üde kis Varja Harjamova kolhozista lány, az olvasóban egy csapásra tiszteletet és szeretetet ébresztő Nyeszterenkó járási párttitkár és sokan mások.

Mindjobban lelepleződik a sarokbaszorított ellenség vadállati lénye, mindjobban kiéleződik a drámai feszültség. Fellép az egymással szembenálló erők küzdelmét eldöntő megoldás szükségszerűsége.

A kemény, elkeseredett összecsapás áldozatokat követel. És megrendülten válunk meg azoktól, akik oly közel kerültek hozzánk. Az író pedig csak ennyit mond: „És búcsúdalt zengtek a doni fülemülék az én Davidovomnak és Nágulnovomnak; utánuk susogott a megérett búza, utánuk suttogott köveivel a névtelen patak, a Gremjácsij-vízmosás felső folyásán eredő... Ennyi az egész!" De hősök ők, harcban estek el, s az olvasó érzi, hogy az ügy, melynek eljegyezték magukat, igaz ügy, győzni fog.

Ennek az ügynek válik agitátorává Solohov ezzel a művével is. És bízvást mondhatjuk, hogy nemcsak bátor és igaz, de jó, eredményes agitátorává. Mert hiszen szólani kellene még itt a regény csodálatosan gazdag, zengő nyelvéről, egyszerű és közvetlen hangjáról, melyen a természet és a mindennapi élet, az emberi szív legapróbb rezdülései elevenednek meg, lesznek nagyjelentőségűek, kerülnek közel hozzánk. Oldalakat lehetne írni költőien finom és kifejező művészi eszközeiről. De ezt majd a magyar fordítás megjelenése után.

Ha megjelenik a könyv, bizonyosan sokan forgatják majd: munkások, parasztok, értelmiségiek, művészek. Irunk majd róla kritikát, s mindegyikőnk tanul majd belőle: ki ezt, ki azt. Egy dologban bizonyára egyet értünk majd. Abban, hogy Solohov ebben a művében megvalósította azt a feladatot, amit Veres Péter így fogalmazott meg: „Annyi az egész, hogy az író ott kezdődik, ha mindent a világon, de csakugyan mindent, nemcsak a szerelmet, a fülemüle énekét, a csermelyke csobogását, hanem a harcot, a vitát s még az értekezletet is írószemmel, írólélekkel látja, érzi és éli. A politikus, a pap, a szónok, az újságíró, mind a maga útján-módján szóljon a közélet dolgairól. De ha az író is ezt csinálná, mi szükség volna rá? Az ő feladata azonban az előbb idézett horátiusi ige: újraszülni, költészetté, és ez úton magasabb rendű, mert téren és időn át érvényes és mindigható szellemi-lelki valósággá kell emelnie a történelem nagy eseményeit."

Nagy László

NÉHÁNY SZÓ „EGY TÖRTÉNELMI REGÉNYRŐL" C. KRITIKÁRÓL

Örömmel olvastam végig Jankovich Ferenc törökhódoltságkori regénytrilógiájának most megjelent befejező kötetét, a *Hidégetést*. Ugyanígy a *Magyar Nemzet*ben Ruffy Péter kritikáját is — az ő szavaival élve — erről az „okos és szép könyvről", melyet a mindig velősen és találóan jellemző riporter Móricz *Erdélyéhez* és Gárdonyi *Egri csillagok* c. könyvéhez mér. Bátran teheti, illetve bár tenné is a tapasztalatok szerint szűkmarkú irodalmi kritikánk is. Igen érdekes és hasznos tanulmány lenne ez, elsősorban pedig az *Erdély*el összevetve Jankovich művét. Pontosabban egy kitűnő költő és egy nagy író nyelvezetét két olyan méretű alkotásban, melyeknek hőse: — igaza van Ruffynak — „voltaképpen nem egyetlen ember, hanem egyetlen kor". És itt vetődik fel a kérdés, amelyről néhány szavam lenne, az ti., hogy „milyen nyelven szép elmúlt korokról illendően beszélni."

Ruffy Péter azt írja, hogy Jankovich történelmi regényének nyelve, akárcsak Móriczé, archaizált. Hogy az alföldi magyar nyelvjárást író Móricz Erdély trilógiájának nyelve archaizált-e, biztosan nem tudom, döntsék el azt a nyelvészek, de én, aki a dunántúli nyelvjárást tanultam és abban is élek, bizony mondom: a *Hidégetés* nyelve nem archaizált. Jankovich regényének nyelve a ma is élő dunántúli népnyelv. Sohasem „lopja bele" mondataiba, hanem folyamatosan és helyénvalóan használja a sárréti, somogysági, bakonyvidéki és Zalában használatos szavainkat, mégpedig úgy, hogy azok irodalmi stílusunk megszokott szókincsét, hangulatát és ízét gazdagítják. Igazi költő kötelessége és szép feladata ez. Néprajzi gyűjtéseim alkalmával a pász-

torok és öreg parasztok között szőlőkben, mezőkön bizony ezt a nyelvet hallom és jegyzem én. A *Hidégetés* hőse pedig maga a dunántúli nép, és ezért érzem én helyénvalónak és nem „csináltnak", „zátonynak" még akkor sem a „Kesztelt", „zsöllért", „hidlást", „petrezsirmot", „sörtvélest", „pókát" vagy az „innénd", „föllyül" szavakat, amikor azok okkal-móddal föl-fölvillannak az író és nem hőseinek mondataiban. Azt hiszem, a regény légköri varázsát és valóságízét is megtörné, ha párbeszédei közé, remek leírásaiban és „saját gondolatainak" tolmácsolásában is nem ezt a népnyelvet használná, hanem egy mai regény-hangot illesztene. Úgy vélem, az egész mű áramát egyre-másra meg-megszakítaná, ha így cselekedne. De a költő Jankovich Ferenc nem zökken ki a stílusból, hanem benne marad ebben az élő nyelvben, és éppen ezért érzem a *Hidégetés* hangulatát, nyelvét természetesnek és egységesnek.

Takáts Gyula

IRODALMUNK TORZÍTÓ TÜKÖRBEN

Az a panasz, hogy irodalmunkat nem ismérik és nem értékelik kellőképpen külföldön, olyan régi, hogy már szinte rösteljük hangoztatni, nehogy a két háború közti ünnepi szónokokra hasonlítsunk, akik örökké a „turáni átkot", „az évezredes magyar sors vérzivatarait" és „Nyugat védőbástyáját" emlegették. De aztán kezünkbe kerül egy Nyugaton megjelent lexikon, kézikönyv, elolvassuk benne a magyar irodalomról szóló részt, és — nem mi tehetünk róla — újból van okunk nekikeseredni. Ilyenkor mélységesen kételkedünk abban, hogy a huszadik század technikai fejlettsége, a rádió, a sajtó és a közlekedés csodái valóban megszüntették a távolságot népek és lelkek közt.

A jónevű párizsi Gallimard kiadó Pléiade enciklopédiájának világirodalomtörténeti kézikönyve nem egészen új kiadvány, de a három kötet hatezer oldalából ránk jutó, lelketlenül megírt huszonöt oldalról nem lehet hallgatni, mert sűrítve tartalmazza mindazt, ami miatt évtizedek óta bosszankodunk és kesergünk.

A régebbi irodalmunkról szóló rész megírása és értékelési módszere régi, rossz középiskolai tankönyveinkre emlékeztet. Csak ront a helyzeten az, hogy a cikk szerzője — nyilván jobb híján — olyan magyar szerzőktől származó, idegennyelvű forrásmunkákra támaszkodott, amelyek ugyancsak régi, rossz szokás szerint, kalaplevéve, alázattal számoltak be irodalmunkról a külföld előtt, úgy igyekezvén érdeklődést kelteni iránta, mintha nem volna egyéb idegen hatások keverékénél, abból a túl óvatos elgondolásból kiindulva, hogy a külföldi nálunk is azt keresi, amit otthonról már ismer. (A felsorolt forrásmunkák közül a legelevenebbnek, Szerb Antal magyar irodalomtörténetének vajmi kevés nyomát és hatását észleljük.)

A huszonöt oldalból elsősorban az az öt érdekel minket, amelyen újabb irodalmunkkal, azaz az első háborútól 1956-ig számítható korszakkal foglalkozik a szerző, mégpedig bámulatbaejtő tájékozatlansággal. Épp ez okból jobb, ha nevét el sem áruljuk.

Különben mégis eláruljuk — miért legyünk méltányosabbak, mint ő? — Pierre Barkan a neve. Ő írta a teljes magyar részt (a finn irodalom áttekintésén kívül), és újabb irodalmunkkal kapcsolatban mindössze a következőket mulasztotta el:

Kis népek vagyunk, nem várjuk el, hogy egy francia irodalomtörténész eredetiben olvassa el, ami irodalmunkból erre érdemes. De elvárhatjuk, hogy kezébe vesz egy lexikont és megállapítja, hogy a tárgyalt írók mikor születtek, élnek-e még vagy meghaltak. Ha Pierre Barkan erre nem sajnálja a fáradságot, a felszabadulás utáni korszakba sorolt íróink legtöbbjéről nem állítaná sommásn, hogy fiatalok. Cseres Tibortól Veres Péterig, Szabó Pálig, sőt Füst Milánig — mindenki fiatal. Karinthy Frigyes szerinte még él, s Nagy Lajos meghalt ugyan, de nagyon fiatalon. (71 évet ért meg.)

Amikor Roger Martin du Gardnak egy magyar kiadóhoz írt levelén mint közelebbi címzést azt olvastam, hogy „à Monsieur Regenykotet" — azaz „Regénykötet úrnak" — még csak mulattam, elvégre egy francia alkotóművész nem köteles ismerni

minden nyelvet, amelyre műveit lefordítják. Annál kevésbé mulatságos látvány egy irodalomtörténész, aki a magyar irodalom szakértőjeként jelentkezik, hacsak egy enciklopédia-címszó erejéig is, de elmulasztja megtudakolni „valahonnan": egy-egy írónknak melyik a családi és melyik az útóneve. Ha például Barkan érdemesnek tartja a két háború közti legkiemelkedőbb drámaírók közt megemlíteni Bus Feketét, nyomozza ki, hogy nem Bus a családi neve és Fekete a keresztneve (vagy fordítva), hanem ráadásul még László is: nyomozza ki Hatványi (azaz Hatvany Lajos) utónevét, s érdeklődje meg, mit jelent Tersánszky Józsi Jenő nevében a Józsi és ne fordítsa Josephnek...

Kis nép vagyunk, de az a véleményünk, hogy a magyar irodalom specialistájának nem szabad az írókat olyan skatulyába szorítania, ahová lényüknek csak egyik oldalával férnek bele. Móriczról említse meg, hogy drámákat is írt (ha már Sík Sándort is jelentős drámaíróként tartja számon); Németh Lászlóról ne tagadja, hogy egyéb is, mint esszéíró (kivált ha egyetlen műve, amelyet említ, a Gyász: éppen regény); Krudyból és Thurzó Gáborból ne csináljon történelmi regényírót, s az utóbbinak ne varrja nyakába Márai egyik regényét.

Es egyáltalán: a művek idézésével is baj van. Barkannak a legritkábban sikerül eltalálnia, egy-egy írónak melyik művét kell említeni. Tamási Áron *Ábel*jéről nem tud, Tersánszkyval kapcsolatban sosem hallotta, hogy a fogalommá vált Kakuk Marci alakját ő teremtette meg, csupán a *III. Bandika a vészben*ről értesül az olvasó. A hibaforrások kiküszöbölése a legjobban Móricznál sikerült: egyetlen művét nem említi. Szinte jobb is, mert ahol műfaji besorolást is megkockáztat, ott többnyire melléfog. Igy Kosztolányi *Néró*ját társadalmi regénynek nevezi, (noha már a regény címe is az ellenkezőjét árulja el), Illyés Gyula *Fáklyaláng*járól pedig megtudjuk, hogy verses dráma.

Mit várhatunk ezek után, mit ír Barkan irodalmunk világnézeti tagolódásáról, milyen képet ad belső arányairól, érzékelteti-e kapcsolatát a magyarság életével, sorsával, történelmi állásfoglalásaival? Aki azt hiszi, hogy most ereszthetjük szabadjára igazán kritikusi mérgünket, az csalódik. Mert etekintetben nem hogy téves és hamis képet adna Barkan, hanem egyszerűen — nem ad képet. Az adatok — a fentiek alapján sejthető, milyen hiteles adatok — halmazából csupán két szempont, két vezető gondolat-féle dereng elő.

Az egyik a katolikus irodalom és költészet jelentőségének túlbecsülése. Prohászka Ottokár egymaga több sort kap, mint a kommunista írók idősebb nemzedéke összesen, Mécs László ugyanannyit, mint József Attila. Ez, legyen bárkinek bármilyen a világnézete, irodalomtörténeti torzítás.) Még azt sem mondhatjuk, hogy itt Barkan tájékozottságának egyoldalúságáról van szó, hiszen még a vele világnézetében rokon Rónay Györgyről is téves ismeretei vannak: azt állítja róla, hogy *legfiatalabb* képviselője „a mai Magyarország irodalmi katolicizmusának".) Ugyanakkor a népi irodalomról szó sem esik a két háború közti korszakkal kapcsolatban.

A másik aránytalanság: a második háború utáni emigráns irodalom előkelő besorolása. Közvetlenül az előzményekhez csatlakozik, mintegy irodalmunk szerves folytatásaként, míg „A Magyar Népköztársaság irodalma" különálló fejezet. Barkan cikkének egészét tekintve, azt gondoljuk, ennek oka nemcsak politikai beállítottsága, hanem kényelmessége is: az emigránsokról könnyebb volt adatokat szereznie, ezek mintegy kéznél voltak, megszerzésük céljából nem kellett annyi folyóiratot átböngészni, levelezni, könyveket hozatni vagy esetleg elfáradni a párizsi Magyar Intézetbe, — ami elképzelésünk szerint egy irodalomtörténész teendője lett volna.

Jellemzésül legjobb lett volna legalább az újabb irodalmunkról szóló öt oldalt teljes egészében lefordítani, de talán ez a néhány adat is elegendő, nemcsak a bosszankodáshoz, hanem bizonyos fölényérzethez is, annak büszke felismeréséhez: mi ilyesmit nem csinálunk.

Sajnos, még valamit nem csinálunk: magyar irodalomtörténetet idegen nyelven. Ez volna az egyetlen mód annak kikerülésére, hogy további kézikönyvekben, lexikonokban, előszókban és összefoglalásokban is diadalmaskodjék Pierre Barkan szellemi öröksége.

— *yo* —

BILLOG ÉS KÖNYVKIADÁS

Senki nem csodálkozik manapság azon, hogy tiszteletreméltó eleink, az egykor volt idők kódex-írói és másolói nem biggyesztettek árajánlatot fáradalmas munkájuk gyümölcsének végére. Egyikük sem rótta oda az utolsó pergament-lapra, hogy — mondjuk — „fizettessenek pediglen ezen igénytelen munkátskáért három rhénusi dupla aranyak." Nyilvánvalóan meg akarták óvni a korabeli gyűjtőket a feketézés vádjától, hiszen tudvalevő, hogy egyik-másik bibliofil főúr nem átalt olykor egy-egy falujáról is lemondani, cserébe valamelyik értékesebb könyvért. De nem támadt hasonló gondolata néhai való jó Gutenberg mesternek, Hess András uramnak és a könyvnyomtatás hajnala többi kiválóságának sem. Érthető. A könyv szerelmesei, avatott kezű művészei voltak, akik nemcsak a tartalmat becsülték meg, hanem a könyv küllemét is.

Tisztelet-becsület adassék napjaink könyvkiadóinak, de ezen az egy téren a leghatározottabban nem követik a haladó hagyományokat. Szigorúan ragaszkodnak ahhoz, hogy az utókor már a könyvek kézbevételének pillnatában bizonyságot szerezhessen arról, hány kemény forintot olvastunk le megszerzésükkor a könyvárus asztalára. Fel van róva pediglen mindez a könyvek hátlapjára, sötét, fekete betűkkel, nem egyszer azonban mélyen a hátsó bekötőtábla testébe vésve is. Kitörölhetetlenül.

Nem vagyok finomkodó esztéta, még csak falvakat érő könyvgyűjtemény tulajdonosa sem, mégis nehéz megértenem, hogy mi szükség van erre? Manapság már a szarvasmarhákat is csak a délamerikai pampákon sütik be billoggal, miért kell a könyvekkel ugyanezt tenni Magyarországon? Vajon az Állami Könyvterjesztő Vállalat dolgozói kétes esetekben nem fordulhatnának a könyvárjegyzékekhez? Közkönyvtáraink a havonta megjelenő könyvárjegyzékeket azok részére is megőrzik, akik majd száz év múlva óhajtanak a honi könyvek bolti árának alakulásáról doktori disszertációt írni. Nekünk igényesebb vásárlóknak, bőségesen elegendő tájékoztatást nyújtanak a kirakatok árjelző táblái, amelyeknek van egy utólérhetetlen előnyük: — ugyanis levehetők és a könyvesboltokban maradnak.

Amit a kedves könyveink hátába mart billogokról sajnos nem lehet elmondani.

(o. i.)

Csanády János: Áttört egek

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Csanády János második verseskötete, az „Áttört egek" mintha kevesebb gonddal szerkesztődött volna az elsőnél. Talán valami pszichikai lankadás zavarta meg a jónak igérkező eredményt? A bemutatkozó verskötet nagy lelki feszültséget indukált, a költő szöges gonddal válogatott — így történt, hogy a kevésbé érett versekből is egyenletesebb nívójú összeállítás sikerülhetett, mint a beérkezettség tudatában lazább kritikával szerkesztett második kötetben.

Az „Áttört egek" verseiben a nyelvi erő szikrái örvendetesen megszaporodtak, érettebb a hang, biztosabb a formálás, a míves gondtól való idegenkedését is átmentette a költő; kár, hogy jónéhány gyenge és jellegtelen verset is felvett közéjük (*Lebegő, Tökéletes tavaszt A május csak zenél, Egy tihanyi farkaskutyához, Büszkeség,* stb.) A véglegesen kimondott nagy versek hiányában is ott feszül Csanády János sorai mögött a jelentős tehetség, amely néha pompás sorok, néha versszakok terjedelméig bírja erővel, de az egész költemény a többnyire igéretes alapötlet kibontásában már gyengül, és a vers lezárása is alatta marad az elindítás nívójának. Jellemző példa erre a *Belesajdul a szív* c. vers, amely lendületes sodrú prózaritmussal ragad el, s mindjárt az első versszakban tömören és pontosan fogalmazza meg a költő életének egyik alapvető problémáját: visszahívja a föld, az otthoni viszonyok és gondok:

Jöjj haza, jöjj haza, rokonom,
földed tél-koldusa hív...

A hazaigyekvők pillantásával remek, ütköző képben fogja össze a tájat, amely szintén várja a dolgoskezű embert:

Nézem, nézem az ég
pereméig a földeket:
meglepte körben a dér
tapadó hamva a völgyeket...
...Tépett sorokban állnak a szárak,
arany álmaik padlást kívánnak,
s ember sehol: a táj érte eseng.

A vers második része aztán elbeszélőhangnembe hanyatlik, a záró szak pedig már alig más, mint rövid sorokra szaggatott próza: érzelgőssége nem közelíti meg a vers első felében ragyogó lírát, így annak szintgörbéje egyenetlenné válik.

Ez az egy és ugyanazon versen belül történő ellankadás nem korlátozódik a korai versekre, amelyek közé a fenti tartozik. Az *Óda* csillagközi száguldás után már egyenesen a múlt századi költők álmait melegíti fel:

A költő hinthet csak reményt,
aki — bár lángja tétova —
kiált e nyüzsgő seregért...

Nem, a költő lángja ne legyen tétova. Csanády Jánosban az ösztönös erő túlsúlya miatt az értelmi igazodás biztonsága tűhegyen forog, érezni a nagy szándékot, hogy iránytűvé szeretne válni, de pontos irány helyett csak bizonyos csomópontok körül kereng mondanivalóiban. Ilyenek: a költészetét tápláló és olykor nosztalgiával kísértő múlt, a munkásévek időszaka, továbbá küzdelem az ifjúság életérzésének művészi megragadásáért, és egy intellektuális igényű törekvés: ábrázolni akarja

korunk új arculatát, de inkább ösztönös, mint mély megértésből fakadó bátorsággal.

Főleg a multtal foglalkozó versek közt sok az 1958-nál korábbi keletű; ezek kimaradtak az első kötetből. Üde és szerencsés sorok, képek mellett töltő-sorok, laza asszociációk, idegen hatások ütköznek ki: pl. József Attiláé, olykor a deformált képkölcsönzés mértékéig:

... komorló tűzfalak
mérik az éj árnyékos lépteit.
(V. ö. József A.: Téli éjszaka)

A múlt azonban ilyen eleven-szép képeket is táplál: „Szerszámok nyújtóztak el mély ládákban pihenve." *(A Cigányhegy alatt.)* „Ólom matatott mindenki szemében már: a fáradtság." (U. o.)

A munkás-múlt azonban csak emlék már, a költő öntudata az értelmiségi létmódhoz igazodik, csak néha sajog vissza:

A kéz is sokszor hogy ökölbehajlik!
Szerszámra gondol; képzeletbeli
tenyértől fényes nyeleket melenget,
s piroslik, mint az érett tengeri.
(Sáripusztai rajz)

Az ifjúság életérzését belülről törekszik megragadni. A nem eltúlzott, de valódi bizakodás lendületes tüze csap ki a *Szeretem, hogyha szél süvít az utcán* c. versből. Egyéb versei az ifjúsági életérzést más vonatkozásokban bogozzák: amikor nagyobb vágyakkal, mint amekkora valósulásokkal küzködik a fővárosi életben *(Belvárosi nosztalgia, A mai divat)*, vagy amikor a korunk távlataiért lelkesedik, s költői képeiben a szelíd természettől és a szigorú tapasztalást kívánó mindennapi élettől a csillagvilág űrrelbélelt magasságai felé tárulkozik. *(Fordulón, Rakétaszonett, Amíg rezzen az űr, Áttört ég.)* Kissé tán sok is a makrokozmoszból, a hideg csillagfény nem pótolhat napsugarat, virágot, emberi arcot.

A szerelemben valami hűvös, az igazira nem talált sóvárgás ragadja magával:

... magamnak is eltagadtam,
élő csókjuk és úgy fogadtam,
mint a hozsannás éjszakáknak
ellengő csillagszirmait.
(Halk éji dal)

Költészete mégis sokat köszönhet a szerelem érzésének, pl. ezt a hallatlanul finom és mozgalmas képet:

Fehér kőgátról pörös
szívemre néz házatok,
mögötte az ég vörös,
éjjel — halld majd — szél zuhog.
(Éji mormoló)

Sajnos, minden tulajdonságáról úgysem szólhatunk itt, mégis kell ejtenünk pár szót Csanády János verseinek egyik legfőbb erősségéről: költői nyelvéről, amely az expresszív tömörítésre és színte akusztikával bíró képalkotásra egyaránt alkalmas. Az *Űrbéli pályán* szóösszetételeinek halmozása szinte túlságosan is szembeötlik *(koromköd város, szűksugarú föld, hegedű-zümm, fénygyors utasok, égi korcsolyavasak* stb.), de a 15 sor szűk terjedelmén belül nagyon meg tudja velük növelni a vers belvilágát. A szél nála „zuhog", és „dérharmatos ég sír a csipkebokorban", a hegedűjét „szaggató" vad cigány „bozontos feje: felhők tornya fenn" és „sörét homloka ránca végtelen" *(Szeretem, hogyha szél süvít az utcán)*. Továbbá aligha fejezték ki még frappánsabban a főváros életében is új „ostorlámpa" élményét, mint ez a népi szemlélettel ötvözött kép:

De van fehér azért is! fény! — vidám
neonköcsög csüng ostoroszlopán.

Ekkora nyelvi készség láttán felmerül bennünk a kérdés, miért nincsenek ú. n. „nagy" versek ebben a kötetben. Feleletként itt-ott az emberi látókör, a társadalmi tájékozódás homályos pontjaira és a művészi fegyelmezettség hézagaira bukkanhatunk.

A József Attilán, példaképén és alkati ősén nagy költészettel való túllépéshez aligha elegendő a fiatalok henye, hétköznapi nyelvéből vett szavakat szerepeltetni.. Pl. „bombaszép nap" *(Szorongás)*, „isteni löttyből kész a duplám" *(Belvárosi nosztalgia)* stb. Nem volt elég ehhez még Juhász Ferenc kozmikus kavargása, Nagy László művessége és nyelvi ereje sem. Csanády János a megváltozott kor máslelkű ifjúságáról elna-

gyoltan sziporkázó képet nyújt, de a költészet új korszakát csak azzal a magasfokú ideg-érzékenységgel lehet megkonstruálni, ahogy ezt a lelkiállapotot maga Csanády János megragadja:

A tárgyak...
körülkeritenek, nincs szilárd
gondolatom, mint mágnesek
szuggessziójában terek —
agyam varázsukban remeg.

(Várakozás)

A nagyerejű kifejezőkészséget világos értelmű, behatható kor-látás és lenyűgöző céltudat szolgálatába kell állítani, ahhoz, hogy igazán nagy költészet teremhessen.

Csanády Jánosnak szándéka ilyen nagy költészetet teremteni, de a megvalósulásból az „Áttört egek" után is sok maradt a jövőre. Tőle függ, lesz-e ereje hozzá.

LAKATOS KÁLMÁN

F. Rácz Kálmán: Éjszakai vallomás

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Egy pincér élete, aki Budapest legelőkelőbb éttermében szolgálta ki a harmincas években Budapest legelőkelőbb, leggazdagabb és leghatalmasabb urait, már mint téma is izgató. Sok lehetőséget rejt magában s F. Rácz Kálmán bőségesen ki is aknázza azokat. De tévedne, aki címe után ítélve azt várná, hogy a nagyurak dőzsölését leplezi le, éjszakai kalandok titkaiba világít be ez a regény. Természetesen kapunk ízelítőt ezekből is, hiszen ki sem térhetne az író előle. Az is igaz, hogy egy ilyen leleplezés egyúttal az akkori társadalom uralkodó köreinek leleplezését is magában foglalhatná, F. Rácz Kálmán azonban mégsem ezt látja a legfontosabbnak. Nem a társadalmat akarja elsősorban leleplezni, hanem magát a főhőst, Kuzmics Nándort. Kuzmics nem az étterem előkelő vendégeinek éjszakai életéről vall, nem az éjszakai dáridózások, titkos vagy nyílt kalandok érdeklik, hanem a saját élete, a saját sorsa. S ez a vallomás a már szinte kegyetlen őszinteségével csakugyan érdekesebb, izgalmasabb és jelentősebb is, mintha másokról szólna. Kuzmics Nándor ugyanis nem akármilyen pincér. Nem egyszerűen egy azok közül, akik vele együtt hajlonganak a „Vadász" étterem fényes parkettjén, és teljesítik a vendégek szeszélyeit búsás borravalót lesve. — Ámbár ki láthat bele az emberekbe? Ki tudja, mi derülne ki, ha az író azokat venné ugyanígy bonckés alá, mondatná el velük életüket, érzelmeiket, vágyaikat, álmaikat, stb...

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Kuzmics Nándor, úgy, ahogy F. Rácz Kálmán megformálta, nem pincértípus. Nem a kiszolgálás az ő álma. Busás borravalókat sem elfogadni, hanem adni szeretne inkább. Az az élet, amit vallomása feltár előttünk, a lázadó, az egyéni karrier után sóvárgó polgár típusát állítja elénk. Sajnos, nincs helyünk ahhoz, hogy nyomon kövessük életútját, pedig ez az út tipikusnak mondható. A polgárság egy jelentős részének útja az egyéni önzéstől, az egyéni karrier álmától a kiábrándulásig, az osztálytársadalom igazságtalanságainak, s benne az egyéni álmok csődjének fölismeréséig. Kuzmics Nándor is rádöbben, hogy az a nagyszerűnek látott gazdag és „szabad" élet csak a kevés kiváltságosok jussa, amelyet féltve őríznek. Addig azonban, míg eljut a fölismerésig, keserű tapasztalatokat szerez. Nézzünk ebből néhány mozzanatot:

Említettem már, hogy Kuzmics fellázad a kispolgári sors kilátástalansága, kiszolgáltatottsága, nyomorúsága ellen. Ezt a lázadást már otthonról, gyermekkorából hozta magával. Fellázadt már gyermekkorában az ellen, amit otthonában látott. Nem akart az urak alázatos

kiszolgálója lenni, nem akart kicsinyes gondokkal küzdeni, hiszen édesanyja is „buta becsületesség"-nek nevezte férje szigorú polgári erkölcseit, amikor mindenki más, vagy legalább is a legtöbben nem így élnek és könnyebb is az életük. A kis Nándi mérhetetlenül szenved szülei veszekedése miatt, de nem a béketűrő apával, hanem a szegénység ellen lázadó édesanyjával érez. Ő azonban testvérbátyjával, Menyussal együtt, azt sem tartotta volna már megoldásnak, ha valahogyan megszabadul a kicsinyes anyagi gondoktól. Az ő lázadása már a kispolgári és kishivatalnoki élet s egyáltalán minden szegényes sors ellen irányult. S minthogy polgárnak nevelkedett, nem látott más példát maga előtt, mint a gazdagok, kiváltságosak példáját. Kuzmics lázadása nem a gazdagok, nem az elnyomók, a kizsákmányolók osztálya ellen irányult, hiszen az osztálytudatos szemléletnek a csírája sem volt még meg benne. A világot, a társadalmat úgy fogta fel, ahogy van. A gazdagok ellen való harc helyett tehát inkább közéjük akart emelkedni s ehhez minden utat elfogadhatónak látott. De ugyanakkor sajátos módon becsületesnek is érezte magát. A szélhámoskodásnak azt a fokát, amit bátyjánál, Menyusnál tapasztalt, nem tartotta megengedhetőnek. Úgy vélte, hogy a kapitalista törvényesség amúgy is bő lehetőséget nyújt az érvényesülésre. Úgy látta ezt még akkor is, amikor Menyus lebukása után mint pincér volt kénytelen elhelyezkedni.

Makacsul harcolt Kuzmics Nándor a sors ellen, de a felemelkedés, a meggazdagodás sehogy sem akart sikerülni. A „Vadász" előkelő vendégei által még jobban megismeri azok gondtalan, „szabad" életét, de házassága révén akarva-akaratlan kapcsolatba kerül egy másik világgal is. Misiben, felesége öccsében olyan ember kerül elébe, aki szintén lázad, de nem egyéni sorsa ellen, hanem a gazdagok ellen, s ettől Nándor nagyon megretten. Fél, hogy ő is bajba kerülhet Misi miatt. És éppen most, amikor a szerencsét látja megjelenni egy dúsgazdag amerikai nő személyében, akit feleségül akar venni. (Az egy cseppet sem zavarja, hogy előbb el kell válnia a feleségétől. Elvégre „az élethez neki is joga van.") És félelme nem indokolatlan. Misit letartóztatják. Az író olyan konfliktust teremt, amelyből nincs kiút Kuzmics számára. Két megrázkódtatás is éri. Mélyen hat rá Misinek az eszméért való öntudatos kiállása, — másrészt most döbben rá, hogy a „Vadász" előkelő vendégei tulajdonképen nem veszik őt emberszámba, s az amerikai nő is csak futó, romantikus kalandnak tekinti a vele való játékot.

A kiábrándulás teljes. A valóság fölfedezése mélyen letöri, hiszen egész eddigi életcélját látja megsemmisülni.

Talán egy kicsit hosszadalmas ennek a néhány mozzanatnak, a fővonalnak a felidézése is, de a regény természete ezt föltétlen szükségessé tette, hiszen azt kell megfigyelnünk, hogyan ábrándul ki a polgár az individuális, önző szemléletből, hogyan válik egyéni sorsa elleni lázadása a valóság fölismerése révén az igazságtalan társadalmi rend, a kiváltságosok elleni lázadássá. S úgy érezzük, F. Rácz Kálmán találóan mutatja meg ezt az utat. Alakjait, — elsősorban természetesen főhősét olyan közel hozza az olvasóhoz, hogy ha nem is azonosul vele, de együttérez a legsúlyosabb botlások idején is.

Kétségtelen, hogy az író nem akar ellenszenvet kelteni hőse iránt, sőt igen nagy megértéssel kezeli. Ez látszólag ellentétben van azzal, hogy az ismertetés elején kegyetlen őszinteségű önvallomásnak neveztük a regényt. Ez az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert hiszen az öngúny, saját hibáink kíméletlen ostorozása éppen a megtisztulás, önmegbecsülés visszaszerzését szolgálja. Az író olyan hőst formál, akivel minden hibája, súlyos tévelygései ellenére rokonszenvezünk, mint olyan emberrel, akiben vallomása után immár bízhatunk. — Kérdés azonban, hogy valóban ilyennek látjuk-e mindezt a valóságban. Valóban ez-e a polgár útja a megtisztulás, a szocializmus felé? Bizonyára sok más út is lehetséges, de ahogyan a polgári individualista embert elénk állítja, elvezeti az önmegismerés, és a valóság felfedezésének útjára, ahogy kiábrándítja hazug eszményeiből, az meggyőző.

Nézzünk néhány jellemző példát, hogyan is szemléli Kuzmics az életet. — Misi letartóztatása megdöbbenést vált ki belőle, de nem a Misi, hanem saját jö-

vője miatt. Arra gondol csupán szorongva, hogy milyen következményei lehetnek ennek rá nézve. Pedig akkor már belsejében sok mindenben Misinek ad igazat. Vagy legalább is fölmerül benne a gondolat és ellenérzés: „ A mi gazdagaink nem tűrnek ellenvéleményt... Neki (ti. Misinek) lenne igaza?" De mindebből még nem arra a következtetésre jut akkor sem, hogy neki Misi mellett van a helye. Ellenkezőleg. Úgy látja, mindent el kell követnie, hogy azok közé kerüljön, akiknél a pénz, hatalom és szabadság van, mert lám, „Őket nem érheti meglepetés, őket nem érheti vádaskodás... Ők tehetnek, amit akarnak."

Minduntalan beleütközik Kuzmics mások sorsába. Érzi, hogy felelőssége volna például a felesége iránt —, de már gyermekkorában sem akarta vállalni a felelősséget senkiért. Még a szüleiért sem. Általában menekül minden elől, ami a valóság igazságtalanságaira figyelmeztetné. Nem akar politizálni, mert az veszélyes, és hízeleg a hatalmasoknak, gazdagoknak, mert azt hiszi, hogy az előnyére válik. Az író szinte kéjeleg abban, hogy hősét — bár rokonszenvezik vele, vagy éppen ezért — minél megalázóbb helyzetekbe hozza. Mert Kuzmics alapjában véve nem szolgalélek, mint ahogy a polgárok nagy része nem az. Egyik fontos fölfedezése ez a regénynek. Kuzmics rettentően szenved a megaláztatások miatt. Szeretne bosszút állni, de ugyanakkor szereti önmagát — illetve csak önmagát szereti — ezért gyáva, nem lát más kiutat, mint a gazdagok kegyeinek keresését, hogy ezen az áron befogadják maguk közé. Látja jól, hogy a gazdagodás nem igen lehetséges becsületes munkával, ahhoz szerencse, törtetés, vakmerőség kell. Lopni, csalni nem akar. Bátyjánál látta, hogy ez is veszélyes lehet, ha nincs elég hatalmas barátja, de nem adja fel a reményt. Valami gazdag házasság kellene, de ehhez szintén szükséges, hogy ott legyen körülöttük.

Kuzmics lázadása tehát csak menekülési vágy a szegénység elöl. S lényegében ezt teszi, vagy tenné minden polgár. Meg akar gazdagodni, mert másképp abban a társadalomban csak megtűrt, kiszolgáltatott, megalázott és elnyomott. De kiderül, hogy hiábavaló a menekülés. A valóság könyörtelenül elébe áll. Néhányan talán csinálnak karriert, de mit ér ez a többinek, a túlnyomó többségnek? Ezek számára hiábavaló az ilyen lázadás. Nem lehet mindenki gazdag, mert hiszen a kevesek éppen azért lehetnek gazdagok, mert a többség szegény marad s nekik dolgozik. Kuzmicsnak sem sikerül a meggazdagodás. Aki átéli Kuzmics riadozását, szűkölését, amikor látja, hogy nincs kiút, aki átéli bennső megrendülését, amely megváltoztatja lényét, felnyitja szemét és szívét az igazság, az igazi emberi szabadság előtt, amely odaülteti az íróasztalhoz, hogy valljon, az olyan élményt szerzett, amely föltétlen a szocializmus igazságainak nyit benne ablakot. Kuzmics vallomása agitál, hogy nézzünk csak magunkba mi is, hiszen Kuzmics életelvei nem haltak még ki a társadalomból, nem haltak még ki azokból sem egészen, akik azt hiszik, hogy leszámoltak vele. Nagyon tanulságos tehát ez a vallomás mindannyiónknak, s az írónak megvan a művészi ereje ahhoz, hogy átélhetővé tegye hőse megrendülését. Úgy hiszem, lett volna ereje, hogy megszabaduljon az itt-ott erőszakolt póztól is. Az én-regénynek ez a lírai-epikai formája, amely olyan közel hozza a regény hőseit az olvasóhoz, nem kívánja meg a fejezetek végén a zárójeles, szinte önigazoló részeket. Az olvasó elhitte volna egyébként is, sőt jobban elhitte volna, hogy mindezt Kuzmics Nándor, egy élő és igazi pincér vallja és nem csupán az író. Ez a kis modorosság, csináltság zavarólag hat ugyan, de semmiképpen sem rontja le a könyv művészi szépségét, igazságát és hatását.

SERES JÓZSEF

Várkonyi Nagy Béla: Odysseus megtérése

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

A két háború közti időszak furcsa és egészségtelen irodalmi viszonyaira jellemző, hogy írók és művek estek ki az irodalmi ítélkezés és az olvasók érdeklődése köréből. Juhász Gyula összegyűjtött versei a bizonyíték, hogy az Ady generációnak ez a jelentős poétája csak művei töredékével jutott el a fórumra, és java termése az asztalfiókban maradt. Elég volt ehhez a költői sorshoz egy kis baloldaliság, radikális politikai magatartás, emberi szemérmesség, és az irodalom kárára: a mű nem jutott el a nyilvánosságig.

A Szépirodalmi Könyvkiadó Várkonyi Nagy Béla „Odysseus megtérése" c. verseskötetének kiadásával hasonló mulasztást törleszt. A költő hatvanéves — a korai Nyugat „felfedezettje" — és most jelenik meg az első igazán reprezentáló verseskötete. Pedig Várkonyi Nagy Béla mindenképpen érdekes jelenség. S talán egy kicsit ez az érdekes és életkörülményekben gazdag sors a magyarázata, hogy Várkony Nagy Bélát eddig alig ismerték itthon.

A kötet bevezető verse sok mindent tisztáz a költőről. A Móricz Zsigmondnak dedikált versét 1919 novemberében írta: abból az alkalomból, hogy a földosztásban tevékenykedő Móricz Zsigmondot kizárta tagjai közül a Kisfaludy Társaság. Várkonyi Nagy Béla is hadat üzent a feudális Magyarországnak:

Itt nincs szavuk az igazaknak!
Kegyetlen föld ez, kora-vénhedt
Földje ámító, szép szavaknak
S egy ezeréves vezeklésnek,
Itt nincs szavuk az igazaknak!

— — — — — — — — — — — —

Testvér! az ütés sose fájjon!
Rád rontottak a denevérek:
Ezen a bomlott magyar tájon
Ez a fizetség, ez a béred,
Testvér! az ütés sose fájjon!

Várkonyi Nagy Béla néhány harcos és keserű próbálkozás után, 1923-ban önként külföldre ment. Ignotus egyengette az útját: Ausztria után Olaszország, Franciaország, Svájc, Németország következett. Alkalmi cikkek írásából és lektori munkákból élt. Azután Hollandiába került: Verveyt hallgatat a leydeni egyetemen. Bejárta Németalföldet, magyarok nyomait kutatva: Apáczai Csere Jánosig. Amszterdamban egy színtársulat után a Tonga szigetekig hajtotta nyugtalan vére.

A költő kalandos sorsához tartozik még, hogy bejárta Tahitit — ahol Gaugin egy életre megragadt, — a Samoakat, többször rövid időre visszatért Európába. Feleségét is Grimm meseköltő családjából hozott magával. 1941-ben jött haza: Budapestre.

Amit Várkonyi Nagy Béla az 1919-es Móricz-verstől különös és nehéz odysseájában átélt: az van itt megírva, egy izzó lélek nyugtalan, de mindig a humánumért és szabadságért küzdő költő bizakodó hitével. Várkonyi Nagy Béla lírája pontosan kirajzolható. A tulajdonai szülőföld élménye mellett ott van a másik nagy élmény: a kontinensek és világvárosok, a föld és az óceán ismerete és izgalmas emléke. Ő is játszik az érzések finomabb húrjain, lírája mégis inkább az eszmék hordozója: a humanizmus, a szabadság és a szocializmus útját mutatja meg — a szocializmus századának lírai magasságából. Várkonyi Nagy Béla ezekben az ódai versekben éri el tehetsége igazi határait. Nem egy elkallódott lírikus felfedezéséről van tehát szó, hanem a világtájakról hazatért harcos költőről, aki verseiben kifejezetten a ma emberéhez és világához szól.

Várkonyi Nagy Béla nem küzd a formával: gazdagon hömpölygnek sorai, mint az óceán hullámai. Költői mondanivalója is ilyen kemény és határozott, nem keresi a témát, mert belülről látja a világot: a szocialista ember szemével.

A 12 íves könyv mintegy 70 válogatott verset tartalmaz. A válogatás igényes és az egyes ciklusok mutatják a költő tárgykörét és alkotó korszakait. A „Tóparti szerenádban" ifjúkori verseiből ad ízelítőt, 1924-ig. Legjellegzetesebb ciklusa: a

„Hazátlanok holdja" (1924—1941) a modern Odysseus útját világítja meg: lírája legjavát adva témában, izgalmas élményben és költői kifejező erőben egyaránt. „Egy holland szélmalom alatt", „A hamburgi kikötőben", „Honvágy", „Amszterdam", „Szegeden Juhász Gyulával", „Magyar táj" c. versei mind a kényszerű hontalanság sajátos bánatával telítettek.

De van-e föld, hol gyökeret ereszthet
A hontalan, ki mindig visszafut?
Akárhol ébred, üldözik a kertek,
A régi utcák, házszámok, kapuk;
S álmának udvarán dohogva lépked
Az ifjúság, e gáncstalan kísértet.

A maga-kesergése és hánykódása mellett azonban már ezekben a versekben is ott van az aggódás a készülő veszedelem ellen:

Nagyság és romlás árapálya zajlik
Körötted, forgat, koptat az idő,
Európa! mondd eljutsz-e majd a partig,
Hol emberség s megértés kertje nő?
Hol résen áll és gátat tép a lélek
A birtoklás eldurvult ösztönének.

A kötet legszebb verséből — „A hamburgi kikötőben" — idéztük ezeket a sorokat, amely közel 60 strófájával olyanféle önéletrajzi írás, mint a „Margita élni akar". A nagy líra érzését tudja szuggerálni és a kötött formában nem szalad el keze alatt a téma, mint több szabadversében. Igézően szép verse a Juhász Gyuláról szóló is, amelynek utolsó soraiban olyan képet fest a szegedi költővel való találkozásáról, hogy többet és hitelesebbet hosszú tanulmány sem nyújthatott volna.

S felhőkbe nőtt előttem
Remegő gyenge vállad,
Madonnák arcán lengett
Bozontos körszakállad.
A csillagok közt üszkös
Mezőket simogattál
S éreztem: nagyobb voltál
A sorsnál s a halálnál.

Az „Odysseus megtérése" (1941—47) után nagyon jellemző az „Új költő startja" című ciklus: 1957—59-ben írt legújabb versei. A kötet szinte felét kitevő ciklusban, néhány finom szerelmes vers mellett („Hangod a telefonban", „Virágének", „Mért vágyakoznék többre"): a szocializmus költőjeként mutatkozik be Várkonyi Nagy Béla:

A szív és értelem hullámhosszán
Beszélek néptől — népig!
Embertől — emberig!
Dalokat sugárzok a végtelenbe
Bizakodva, diadalmasan,
Mint a rövidhullámú
Televíziós tornyok
Parabola tükrei.

A mai költők közül talán Fodor Józsefnek van meg a közösségi gondolatnak ez az érzékenysége, tiszta hűsége és egyben friss költői ereje. Mindenre reagál, ami a kor emberével történik, de úgy, hogy a vers nem marad szolga ebben a szolgálatban. Ünnep neki, ha erőműveket, hídakat avatnak, ha új iskolák, mozik épülnek, vagy kigyúlnak a villanykörték „egy térképen hiába keresett tanyaközpontban".

„A költő szól", „Májusi óda", „Transz-Bajkál-expressz", „Új Holdvarázs", „Üzent a föld", „Az én ünnepeim", „Emberhez méltóan" című darabjai valóban olyan költő arcát tükrözik, aki „rendületlenül hisz az ember küldetésében, a szocialista társadalom lélekformáló erejében".

A „hontalanság" után honára lelt a költő: lelje meg olvasóiban — ha későn is — a megérdemelt visszhangot és szeretetet.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Vörös Márton: A nagy kísérlet

(Gondolat Kiadó)

A kapitalizmus a falu társadalmát gazdasági alapjában támadta meg. Versenyével azt követelte tőle, hogy többet és olcsóbban termeljen. A parasztság ennek a követelésnek csak abban az esetben tudott volna eleget tenni, ha ugyanakkor csökkent volna kizsákmányoltsága. A tőke azonban alacsony mezőgazdasági árakkal, magas ipari árakkal, még magasabb adókkal és bankkamatlábbal a kizsákmányoltságát nemhogy mérsékelte volna, hanem folyvást fokozta. A parasztság helyzete ezzel mind súlyosabbá vált. Az 1929-ben ránk tört gazdasági válság aztán eltitkolhatatlanná tette azt a mélységet, amelybe a Horthy-Magyarország falvai zuhantak. A megdöbbenés nyomán társadalmunk haladó tagjainak figyelme fokozott mértékben fordult a falu felé. A népi írók parasztságunk helyzetét vizsgálva, politikai megoldást sürgettek. Ifjúságunk a falu helyzetét kívánta pontosan megismerni, hogy a megoldást előkészítse. Ugyanakkor — ahol lehetett — azonnali segítséget akart nyújtani parasztságunknak. Ebből a kettős célkitűzésből született számos falukutató munka. Szerzőik úgy gyűjtötték megfigyeléseiket, hogy parasztjaink munkájából részt kértek. Ez a segítő szándék hívta életre a népfőiskolákat is, amelyek azt az egyetlen célt tűzték maguk elé, hogy falvaink nyomorúságán a kultúrális színvonal emelésével javítsanak.

Ebből az országos felismerésből és segítő szándékból sarjadt ki az 1930-as években a pécsi fiatalok mozgalma is, amelyet Vörös Márton indított el. Ezek a fiatalok szintén a műveltséget terjesztve akartak először a baranyai falvak népén, majd mintává válva, minél szélesebb körben parasztságunkon segíteni. A valószínűleg nagyszabásúvá váló mozgalom kiterebélyesedését a háború meggátolta.

Jellemző vonását ennek a mozgalomnak az adta meg, hogy elsősorban a falu egészségügyi nyomorúsága ellen kívánta felvenni a harcot. A szak- és általános műveltség javításának munkája az egészségihez kapcsolódott. A mozgalom résztvevői, városi eredetű orvostanhallgatók, tanárjelöltek és joghallgatók a pécsi egyetemen egy hónapos tanfolyamon készültek elő e munkára.

A pécsi mozgalom másik jellemvonása módszeréből eredt. A kapitalizmus az emberek közti személyes társadalmi kapcsolatok helyett minden téren racionális, bürokratikus viszonyt alakított ki. Ennek a viszonynak fő megszemélyesítői falun a városból beállító adóhivatalnok, a végrehajtó, a közigazgatási gyakornok és a szolgabírók voltak. A falu jegyzőjétől, tanítójától és papjától viszont azt várta, hogy vele személyes kapcsolatot alakítson ki, vele együtt érezzen az említett városiakkal szemben. Ha nem ezt tapasztalta, elfordult tőlük és őket is ellenségei közé sorolta.

A mozgalom fiatal munkásai a magára hagyott faluval személyes kapcsolatot teremtettek. Munkájukat azzal kezdték, hogy a falvakban házról házra minden családot meglátogattak. A beszélgetések során kitapogatott bajokon nyomban tanáccsal és útmutatással igyekeztek segíteni. E látogatások során a csoport tagjai meglátták a falu legsürgősebb, enyhítésért kiáltó problémáit. Esténként az egész község számára tartott előadásaikat aztán ezekhez a kérdésekhez igazították.

Minthogy a mozgalom a politikát kerülve humánus célokat tűzött maga elé, az uralkodó osztály nem nézett rá gyanakvó szemmel, nem kellett neki magára hagyottan küszködni, hanem megkapta az állam támogatását. Ez adta meg a mozgalom harmadik karakterisztikumát.

A személyes kapcsolatok és az azonnali segítő készség hatására a falunak fagyos zárkózottsága rögtön engedett. Ez az érzelmi hatás, ez a felmelegedés volt a csoportok munkájának első eredménye. Az előadások nyomán kérdések tömege nem áradt ugyan az előadó felé, a falu passzív maradt, de befogadta az elhangzottakat. A tartós hatást azonban csak megismételt látogatás mutathatta volna igazában meg,

A mozgalom nevelőleg hatott ifjú munkásaira is. Hozzájárult ahhoz, hogy társadalmunkban a népéhez hűséges, problémái megoldását kereső értelmiség kialakulása erősödjék. Ennek az újtípusú értelmiségnek az erkölcsi értékét különösen emelte a szolgálatnak az az önzetlensége, amelyet a mozgalom tagjaitól megkövetelt. Szükségtelen volt azonban a szerénységből kiinduló túlzott elzárkózottságuk. Ez csak romantikus és nem kritikai érzéküket fokozta. Hiszen nem tűzött ki a mozgalom olyan célt, ami ezt a magatartást védelemként szükségessé tette volna. Vele viszont a kritika sarkalló ellentmondásairól és a példa erejének vonzásáról mondott le a mozgalom. Vörös Márton könyve számára sem előny néhol az az érzelmes hang, amely a szerző szerint is „nehézzé teszi a higgadt értékelést."

A pécsi mozgalom a gazdasági és társadalmi eredetű alapbajok gyógyítására nem vállalkozott. Hatása, eredményei mélyebekké, tartósabbakká csak a kapitalizmus felszámolásával válhattak. A népművelés e módszerű formája ezért ma alkalmazva meg tudja célját valósítani. Munkáját nagyobb aktivitás kíséri. A mai társadalmi szerkezet ugyanis elősegíti, sőt egyenesen megkívánja hogy tagjainak műveltségi színvonala emelkedjék. A jövőnek ezért válhatnak hasznos építőköveivé a baranyai mozgalom lelkes munkásainak fáradságos és áldozatos munkával szerzett értékes tapasztalatai.

RÚZSÁS LAJOS

Rejtett kincsek nyomában

(Baranyai Népmondagyűjtemény. A Baranya megyei Tanács Művelődési Osztályának kiadása.)

A pécsi pedagógiai főiskola hagyománykutató munkaközösségének és tagjainak nevével nem először találkozunk. „A földalatti birodalom" c. bányászmese-gyűjtemény, a baranyai munkásfolklórnak ez az értékes és méltán feltűnést keltett dokumentuma szintén az ő szorgalmas gyűjtőmunkájuk eredménye. Amint mostani kiadványuk utószavában írják, éppen e kötet anyagának begyűjtése közben tapasztalták, mily gazdag mondahagyomány él még ma is Baranyában. E tapasztalattól ösztönözve fogtak hozzá ahhoz a széleskörű gyűjtőmunkához, amelynek gazdag eredményéből válogatták ki e kötetre való anyagot. (A munkát irányította s a kötet anyagát összeállította Vargha Károly, Rónai Béla és Muszty László.) Kétféle forrásból merítettek. Már a levéltári és könyvtári kutatómunka is értékes és gazdag anyaggal szolgált, még értékesebb az, amelyet a másik forrásból, az élő szájhagyományból merítettek. Bár a gyűjtemény nem tudományos jellegű, hanem célja, hogy olvasmányos, feldolgozott formában mutassa be mondáink egy csokrát, mindazonáltal jelentős folklorisztikai értéke is. Kevés nálunk ugyanis az olyan kiadvány, amely egy-egy táj, megye vagy falu néphagyományát tárná az olvasóközönség és a szakemberek elé. Folklorisztikai szempontból az is érdekessége, hogy e mondákban három Baranyában élő nép, a magyar, a német és a délszláv, sőt újabban a székely egymással való érintkezése tükröződik — bizonyságául annak a kölcsönös megbecsülésnek, amelynek legmagasabb foka a kulturális kincsek kicserélése.

Feldolgozásokról lévén szó, nem tudjuk megállapítani, milyen a kiadvány alapjául szolgáló eredeti anyag. Feltehető, hogy nem egyenlő értékű; mint általában a népköltészet anyagában, bizonyára itt is vannak épebb, formásabb, művészibb darabok és kevésbé jól sikerült, vagy kopott, romlott szövegek is. Ezt a kötet darabjai is sejtetik, bár jelen, feldolgozott formájukban egyenletesebb értékűek. Kár, hogy az eredeti, főképpen a nép ajkáról lejegyzett mondák hiányában nem áll módunkban megállapítani, milyen

mérvű az átdolgozás, a szerkesztők kiegészítő, több változatot összeötvöző munkája. Az az érzésünk, hogy eléggé jelentős. Kár, hogy a kevésszámú jegyzetutalásból nem mindig derül ki, mi ebből a mondaanyagból a ma is élő. Érdemes lett volna megjegyezni, hogy a kollektíve vagy név szerint gyűjtőknek megjelölt általános iskolai tanulók, nevelők vagy városi személyek kitől, hol és mikor hallották a velük kapcsolatban közölt mondákat. Az a tény, hogy e kötet szerkesztői a mondák tekintélyes részét már nem első kézből, az élő szájhagyomány lejegyzése útján szedték össze, figyelmeztet arra, hogy sietni kell a még kint levő folklorisztikai anyag betakarításával. E téren is kiváló szolgálatot tesz e gyűjtemény — nem csupán a konzerválás, hanem a köztudatba vitel szempontjából is.

Még néhány érdekes tanulsággal szolgál folklorisztikai szempontból jelen formájában is. Így pl. meglep bennünket az a tény, mennyivel tágabbkörű népünk történelmi emlékezete, mint ahogy ez a köztudatban benne él. Különösen a török időkről emlékezik gyakran. Érthető ez, hisz Baranya hamar része lett a török hódoltsági területnek, s ma is sok emlék beszél a hódító itt-tartózkodásáról. Természetesen pontosan nem lehet megállapítani, mi az a feldolgozásokban, ami valóban él a nép tudatában, s mi az, ami városi emberektől (ilyenek is vannak a közlők között) vagy maguktól a feldolgozóktól került bele az egyes darabokba. Ezért is szükséges e mondáknak eredeti szövegeikkel való, tudományos szempontú kiadása is.

A nép történelemszemlélete mellett más is tükröződik itt. Szinte a térkép pontosságával járhatjuk be a kötet vezetésével az egész megyét. A festő ecsetjének erejével láttatja a mediterrán tájakra annyira emlékeztető vidékeket. E kötet lapjain azonban elsősorban a táj embere elevenedik meg, aki alakította, s kinek képzeletét aztán már ez a természetes vagy emberivé alakított táj foglalkoztatta, aki zord évszázadok viharaiban viaskodott a természet erői mellett tatárral, törökkel, kegyetlen földesúrral. Külön világ ez, sajátos atmoszférával. Gazdag hagyományokra tekinthet vissza az irodalomban! Még jellegzetesebb volna az atmoszféra, ha e táj embereinek beszédmódjából is többet kaptunk volna valamivel, bár — különösen a prózai átdolgozások — így is megőriztek egyet-mást az eredeti nyelv zamatából, szemléletességéből. Ez az atmoszféra avatja e mondáknak egyébként országszerte használatos, sőt részben nemzetközileg is ismert motívumait baranyaiakká, helyi jellegzetességűekké.

Ezzel kapcsolatban szeretnénk hangsúlyozni a mű nevelő értékét. A hazai táj szeretetére, vérzivataros századokban küzdő, szenvedő népének megbecsülésére neveli felnőtt és gyermek olvasóit egyaránt. A maga egyszerű, közvetlen stílusában ugyanazt fejezi ki, amit remekbevésve a magyar irodalom oly sok nevezetes verses és prózai alkotása. Legfőbb tanulsága azonban az, amire Sándor István szép bevezető tanulmánya is utal: itt is, amint az irodalomban Petőfi tájleíró lírájában, a nép saját szemével szemléli a tájat és veszi lélekben birtokába. „Sajátos honfoglalás ez, hasonló az írókéhoz: a kultúra, a művészet békés fegyverzetében tenni magunkévá a földet, amely bölcsőnket és koporsónkat hordozza, költészetünkkel igazolni tulajdonjogunkat szülőföldünkhöz!" Külön szeretnénk rámutatni arra a nevelő hatásra, amely e könyvecske gyermek olvasóit érheti. A szerzők tudatos szándéka ez a hatás, hiszen az utószó szavai szerint „a szülőföld, a dajkáló táj, a felnevelő vidék ... szeretetének fel nem becsülhető forrása a népmonda." Miként a népmese, ez a műfaj is jól megkülönböztethető pozitív és negatív hőseivel hat a fejlődő gyermeki jellemre. Az egyik típus az igazságot, a nép ügyét képviseli, akárcsak a népmesék legkisebbik, a népet jelképező királyfia. Míg azonban a népmesék hősei végül is diadalt aratnak, e mondák pozitív alakjai többnyire elpusztulnak. Itt nem annyira a népnek a jobb élet után való vágya szólal meg, mint inkább reális történelmi helyzete. Sok vérről, könnyről szólnak e mondák, ott van bennük e tenger szenvedés okozója, a gyűlölt idegen elnyomó is, a kincsre, magyar nőre, vérre szomjas török vagy a zsarnok földesúr. Ők is elpusztulnak, de őket nem a történelmi valóság küldi a halálba, hanem a nép igazságérzete. Mert e mondák nemcsak a szegény ember szemével néznek, hanem ítéletet is az ő észjárásával és szíve szerint mondanak. Ezért sugárzik e kötet lapjai-

ról a gonoszság és szívtelen kapzsiság gyűlölete, s az ártatlan, tiszta szegénység szeretete.

Nem érdektelen felvetnünk a realizmus problémáját sem népmondáinkkal kapcsolatban, bár mint a legtöbb eredeti népi elbeszélő műfajban, itt is a valóság és a képzelet világa érintkezik egymással. Az élénk színekkel megjelenő táj érdekességeivel, jellegzetességeivel, a sok helynév, dűlőnév, az ismert várromok, a régi templomok mind megannyi jelei a valóság tükrözésének. De valóságtükrözést jelentenek a történelmi vonatkozások is, ha csupán egészen általánosságban, nem annyira személyhez, mint inkább csak korhoz kötötten is. A realizmus talán leginkább az emberi érzelmek, szenvedélyek és indulatok rajzában nyilvánul meg. Ne keressünk finoman differenciált lélekrajzot e mondákban, feldolgozott voltuk ellenére se, a lelkiállapotok és jellemek ábrázolása nagyvonalú, általánosságokban mozgó, de mélyen emberi és igaz. Valóságtükröződésről beszélve ne feledkezzünk meg a népélet sok apró, hétköznapi mozzanatáról, melyek az élet közvetlenségével hitelesen tárulnak fel e kötet lapjain. Történelmi valóság a nép leleményessége, ügyessége, kitartása, tűrnitudása, azaz nemzetmegtartó történelmi ereje; s végül valóság az a sok naivan kedves etimológia is, mely lépten-nyomon mosolyra készteti az olvasót.

Van valami szándékolt egyszerűség, ódon színezetű közvetlenség, élőszóra emlékeztető előadásbeli frissesség e mondafeldolgozások stílusfordulataiban, helyenként drámai fordulatokban gazdag, helyenként meg epikus nyugalmú és bőséges előadásában. Ha mindehhez Bezzegh Zoltán kifejező, a mondák egyszerűségéhez jól illő, világos, érthető illusztrációit is hozzávesszük, elmondhatjuk, hogy e kötet felnőttek, gyermekek számára egyaránt élvezetes és hasznos olvasmány, mert a hazai föld ismeretére és szeretetére nevel.

PÉCZELY LÁSZLÓ

A Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtárról

Az első kötetek még magukon viselik a kezdeti bizonytalanság jegyeit. Ez elsősorban nem annyira a válogatásra, mint inkább a tipográfiai megjelenésre áll; a könyvek szinte olyanok, mint a hirtelen nőtt kamasz, kicsit harsányak, kicsit soványak, kicsit formátlanok. De feszül bennük az ifjonti erő, mely helyet kér magának a nap alatt. Elismerésre méltó teljesítmény, hogy két év alatt kb. tíz kötet látott napvilágot. Ezúttal csak az utóbb megjelentekkel foglalkozhatunk.

Bárdos Pál *Nyolc lány meg a sárkány* című novellás kötete ígéretes írót sejtet. Néhány novellájában atmoszférát tud teremteni, jól meg is szerkeszti őket, de bizonyos nyerseségétől fejlődése során reménhetőleg meg fog szabadulni. A ma gondjaiba kapcsolódik elsősorban; az „Egyszerű történet" az ellenforradalmi idők hiteles, drámai feszültségű illusztrációja, „A svábbogár egy napja" és a „Kőművesek" megmutatják az élet minden jelensége iránt széles érdeklődését és azt, hogy színes tollal meg is tudja írni. Helytelennek és fölöslegesnek találtuk azonban, hogy a novellás kötet egységét erősen zavaró olyan írásokat is közbeiktattak, mint az alig egy oldal terjedelmű „Emberszabású gondok" című hírfej jellegű és csak napilapba való elmefuttatás. Kifogásoljuk azt is, hogy többször oldal közepén befejezett novella után ugyanazon oldalon közvetlenül alatta folytatják a következőt. Ilyen fukar tördelésre nincs mentség szépirodalmi műben.

Hasonló köntösben jelent meg a korai kiadványok közül Tóth Bélától a *Köszörüs kádi*, ugyanolyan hibáztatni való tördeléssel. A szerző szegedi török meséknek nevezi művét, melynek műfaja elég nehezen meghatározható. Mindenesetre eredeti, a török hódoltság korában lejátszódó háborús, kalandos történet, de alapvető gyengéje, hogy se fű, se fa, se nem irodalom, se nem történelem. Még folklorisztikus elemei sem ütik meg a mértéket, s a török szavak bőséges használata ezt nem pótolja. A szerző áradó mesélő készsége a legnagyobb értéke, de

az egész mű az olvasóban olyan hatást kelt, mint egy Jókai írta török elbeszélés és az Egri csillagok sovány visszfénye.

A sorozat 1960-as köteteinek kiállítása már sokkal tetszetősebb és korszerűbb. Elsőnek Siklósi János *Megtalált út* című novellagyűjteménye került a kezünkbe. Nem éppen hibának rójuk fel, de megjegyezzük, hogy a cím elhasznált, nem új. Tarka, érdekes figurák galériája vonul el előttünk, túlnyomórészt mai, jól megmintázott proletáralakok, vagy éppen reakciós ellentétpárjuk. Az író az élet sokféle jelenségét ragadja üstökön és általában jól is ábrázolja őket, mert a tollának van ereje. Annál megengedhetetlenebb a vaskos pongyolaság, melybe az olvasó elég gyakran belebotlik. Ilyen mondatokkal találkozunk: „A természet és a társadalom borongó szimmetriája találkozott ebben a kis budai lakásban is." (92. oldal.) „Függőleges tekintetét a mennyezet egy pontjára helyezte." (178. o.) „Tébolyult állapotának tervét most értette meg." (185. o.) Egy csokorra való eredetieskedő, mesterkélt kifejezést is ki kellett volna gyomlálniok a lektoroknak.

Horváth Sándor *Artyeki emlék* című kisregénye hadifogságának egy élményét írja le. Egy úttörő tábor újraépítésére vezénylik ki csapatát. A gyerekek nagyon ellenségesen fogadták, mert németeknek hiszik őket. Hogyan enyhül ez, majd változik az eredményes közös munka és érdekes kalandok során meleg barátsággá — ez a mű gerince. Üde hangú, gördülékeny elbeszélő, szemléletes, szép tájleírásai külön figyelmet érdemelnek. Jól is van szerkesztve a regény, sőt túl jól is, mert az előre érezhető sikeres befejezést szinte deus ex machina-szerű momentumok túl simán viszik előre. Így egy kis „kincstári optimizmus" érzik néhol, de ez mit sem változtat azon, hogy a szovjet és a magyar nép barátságát a mű hitelesen és jól szolgálja. Az ifjúsági irodalomban is jelentős hely jár neki. Legfeljebb néhol túlságosan idilli, szinte gyermeteg szemléletét kell esetenkint közelebb hoznia a realitáshoz.

Rokonszenves és hasznos darabja a sorozatnak a Nacsády József összeállította *A mi Mikszáthunk* című kötet. Mint már az előszóban mondja, a közölt írások jelentős része önmagában nem időtálló irodalmi alkotás, sőt legtöbbje még csak nem is egészen eredeti, inkább egész sereg epizódot tartalmaz Mikszáth szegedi éveiből. Mégsem illik a kötetre, hogy ami új benne: nem jó, ami jó benne: nem új. Mert sorait átfűti a tisztelet és szeretet a nagy palóc iránt, és bármennyire közkincsünk, nem vehetjük rossz néven, ha a rengeteg, régi szegedi korifeusok személyéhez fűzött anekdotán keresztül a nagy írót akár egy kis sovinizmus árán is erősebben Szegedhez szeretné kapcsolni. A nagy gonddal összegereblyézett anyag egy része egyébiránt kétségkívül jó adalékot szolgáltathat a későbbi Mikszáth-kutatóknak. Inkább azt hiányoljuk, hogyha a közel 200 oldalas kötetben — egyébként igen helyesen — helyet kapott elég bőséges szöveg és szómagyarázat és jó néhány érdekes korabeli fényképmelléklet, bízvást belefért volna a kritikai realista írót legalább röviden méltató írás is, ami ezt a tömérdek színes, de kaleidoszkopszerűen laza képet mindjárt tömörebb egységbe foglalta volna.

Összegezve: becsületes, szép teljesítmény, amit a *Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár* eddig is nyújtott. Csak általános, a teljességet nem igénylő beszámolót adtunk, mert a sorozat minden kötete nem került a kezünkbe. Hiba, hogy elég nehéz hozzájuk jutni. De mindegyik darabja hangos üzenete a nagy múltú szegedi irodalmi kultúrának, melyet íme új kezek munkálnak tovább. És megtestesítője egy szintén régi nagy gondolatnak, annak, hogy egész kulturális életünk ne a fővárosban zsúfolódjék össze, hanem a nagy vidéki centrumokon keresztül egészségesebb vérkeringésre teremtsen lehetőséget. A *Tiszatáj* lelkes gárdája buzgón gyújtogatja az irodalom új lámpásait. Folyóirat, könyvkiadás, látható eredmények igazolják, jövőjük van. És a Tiszatáj Irói Munkaközössége alkalmasnak látszik, hogy összefogja és vezesse a mai szegedi írókat. Az elődökhöz, Móra Ferenchez, Tömörkény Istvánhoz, Juhász Gyulához, ezekhez a hatalmas szálfákhoz mérten a mai szegedi irodalom csak zsenge rezula. De ezekből lesznek, ha lesznek, a későbbi fatörzsek, és nem lehet vonzóbb és buzdítóbb célkitűzése a *Tiszatáj*nak, minthogy az ő színvonalukat minél jobban megközelítse.

WERNER ISTVÁN

Megjelent 3000 példányban

60-5168 Pécsi Szikra Nyomda. F. v.: Melles Rezső

FIATALOK

László Ernő versei — — — — — — — — — — — — — — — — 76
Kovách Ágnes: Vallomás (vers) — — — — — — — — — — — — — 76
Fazekas Lajos: Találkozás a falummal (vers) — — — — — — — — — 77
Hegedüs L. István: Műszak végén (vers) — — — — — — — — — — 77
Szarka István: Moldva (vers) — — — — — — — — — — — — — 78
Csávás Lajos versei — — — — — — — — — — — — — — — 78
Sík Mihály: Három tölgyfa balladája (vers) — — — — — — — — — 80

PILLANATKÉP

Ordas Iván: Borosjenői krónika — — — — — — — — — — — — 81

DOKUMENTUM

Basch Lóránt: „Indulás az öregkorba" — — — — — — — — — — — 97

HAGYOMÁNY

Demény János: Radegundi nyár — — — — — — — — — — — — — 105
Dévényi Iván: Kernstok Károly életútja — — — — — — — — — — 110

VITA

Egy vita tanulságai — — — — — — — — — — — — — — — — 112

SZELJEGYZET

Gondolatok az „Új barázdát szánt az eke" második részének olvasásakor
(Nagy László) — — — — — — — — — — — — — — — — — — 122
Néhány szó „Egy történelmi regényről" c. kritikáról *(Takáts Gyula)* — — — 123
Irodalmunk torzító tükörben *(— yo —)* — — — — — — — — — — — 124
Billog és könyvkiadás *(o. i.)* — — — — — — — — — — — — — 126

SZEMLE

Lakatos Kálmán: Csanády János: Áttört egek — — — — — — — — 127
Seres József: F. Rácz Kálmán: Éjszakai vallomás — — — — — — — — 129
Bárdosi Németh János: Várkonyi Nagy Béla: Odysseus megtérése — — — — 132
Ruzsás Lajos: Vörös Márton: A nagy kísérlet — — — — — — — — 134
Péczely László: Rejtett kincsek nyomában — — — — — — — — — 135
Werner István: A Tiszatáj; Irodalmi Kiskönyvtárról — — — — — — — 137

KÉPEK

A címlaprajz *Kernstok Károly* (Önarckép), a belső metszetek *Gerzson Pál* (illusztrációk az Odysszeához) munkái

A műmellékleten:

Kmetty János: Anya gyermekkel
Kmetty János: Falurészlet
Kernstok Károly: Férfiakt kutyával
Martyn Ferenc: Bartók Béla
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva)*

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MŰVEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Versek:

Bárdosi Németh János:	Carmina Hungarica
Csepeli Szabó Béla:	A föld fia
Hollós Korvin Lajos:	Hallgassatok meg!
Jánosy István:	Az örök béke álma
Jankovich Ferenc:	Napravárók
Orbán Ottó:	Fekete ünnep
Pál József:	Mézpergetés
Somlyó György:	Ami élni segít
Tóth Endre:	Az elszálló ifjúsághoz
Varga Katalin:	A megszökött gyerekkor
Várkonyi Nagy Béla:	Odysseus megtérése

Regények, elbeszélések:

Abody Béla:	Párbeszéd a szentről
Balázs Anna:	Ájtatos anyós
Barabás Tibor:	Máglyák Firenzében
Csontos Gábor:	Fából vaskarika
Galambos Lajos:	Gonoszkátyú
Héra Zoltán:	Alkalom
Kárpáti Miklós:	A halhatatlan Figaro
Kassák Lajos:	Mélyáram
Kende Sándor:	Közel a mennybolt
Lengyel József:	Három hídépítő
Molnár Zoltán:	Régi szerelem
Pálfalvi Nándor:	Szeretni akartam
Rónay György:	Képek és képzelgések
Sásdi Sándor:	Boldog hajlék
Szántó György:	Az ötszínű ember
Szinnyei Júlia:	Öreg mandulafák
Tabák András:	Szól a sziréna:
Tabi László:	Írott malaszt

Új kiadások:

Fehér Klára:	A tenger
Fekete István:	A koppányi aga testamentuma
Kovai Lőrinc:	Fáklyatánc
Molnár Géza:	Márta
Németh László:	Égető Eszter
Szabolcsi Bence:	Beethoven
Tamási Áron:	Ábel-trilógia
Tatay Sándor:	A Simeon-ház

Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

BERTHA BULCSU
BORSOS JÓZSEF
KAUTZKY LÁSZLÓ
MÉSZÖLY MIKLÓS
SZABÓ JÓZSEF

VERS:

ANDRÁS LÁSZLÓ
BENEY ZSUZSA
CSORBA GYŐZŐ
KALÁSZ MÁRTON
KEMÉNY DEZSŐ
KERESZTURY DEZSŐ
LOVÁSZ PAL
MENYHÁRD ALFRÉD
SIMON EMIL
SOLYMOS IDA
TELLÉR GYULA
TÉNAGY SÁNDOR
TÓTH ENDRE
TAKÁTS GYULA
TORNAI JÓZSEF

TANULMÁNY:

KONRÁD GYÖRGY

CIKK:

DÉVÉNYI IVÁN
NYERGES ANDRÁS
RÓNAI BÉLA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRADY GÉZA
VARGA IMRE
ZSIKÓ GYULA

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

6.

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta,
a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront kiadásában

Szerkesztő bizottság:
Gyenis József, Kolta Ferenc, Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor (mb. főszerkesztő)

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.
Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 18—19 óráig.

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.
Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

III. évfolyam, 6. szám. 1960. december.

TARTALOM

Keresztury Dezső: Kelenvölgy-Kereszthegy (vers) — — — — — — — — 1
Csorba Győző versei — — — — — — — — — — — — — — — — 5
Borsos József: A zsarnok (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 6
Simon Emil versei — — — — — — — — — — — — — — — — 9
Tóth Endre versei — — — — — — — — — — — — — — — — 10
Beney Zsuzsa: Balatoni elégia (vers) — — — — — — — — — — — 11
Kautzky László: Örmester úr (elbeszélés) — — — — — — — — — — 12
Solymos Ida: Bemutatkozás, magyarázattal (vers) — — — — — — — — 15
Ténagy Sándor versei — — — — — — — — — — — — — — — 16
Lovász Pál: Mecseki csalogány (vers) — — — — — — — — — — 17
Mészöly Miklós: Az atléta halála (regényrészlet) — — — — — — — — 19
Takáts Gyula: Elvakult viadal (vers) — — — — — — — — — — — 36
Bertha Bulcsu: Talán egy cigaretta (elbeszélés) — — — — — — — — 42
Menyhárd Alfréd versei — — — — — — — — — — — — — — — 45
Kemény Dezső versei — — — — — — — — — — — — — — — — 47
Tornai József: Talán a kő is (vers) — — — — — — — — — — — 48
Szabó József: Vágyakozás (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 49
Kalász Márton: Éjféli körmenet (vers) — — — — — — — — — — — 55
Konrád György: Klasszikus regény a huszadik században (tanulmány) — — — 57
András László: Mitológia (vers) — — — — — — — — — — — — — 68
Kálidásza: Rituszankara. *Tellér Gyula* fordítása — — — — — — — — 69

Keresztury Dezső

Kelenvölgy-Kereszthegy

REGGEL

Tejes ködben úszó
kék szigetek a hegyek.
Völgyek hideg árnyán
aranyfüst-hajnal remeg.

Véghetetlen parton
csap fel a köd s elsimul.
Friss széna gyűrődik
fejem alá vánkosul.

Ó, megújult szépség,
gyümölcshozó nyári ág!
Ontja édességét
az álmát vedlő világ.

TÁJKÉP

A hegykaréj tömör vonulatát
kék párává oldja a délibáb;
könnyű szinek, lankák lágy vonalán,
a valóság tündöklő látszatán
sejlik csak, mily vad, mily vak birkózás van
fény, hő, növés-hullás forgatagában.
A mozdulatlan tájon csend lebeg,
lassan sürűsödnek a fellegek,
alattuk zöld rétek, feljebb az őszi-
barack, az új sztár mindjobban legyőzi
a szőlőt; utcák, sok tarka tető,
a köves lanka úgy lebeg elő,
mint hűvös álom. A nap rálehel
egy felhőnyíláson: kész akvarell.

ASSZONY CICÁVAL

Dorombol, elnyújtózik önfeledten
simogató kezed alatt cicád,
s úgy lapúl hozzád, úgy hintáz öledben,
mint védett zúgba indázó virág.
Cserélnétek csak szerepet ti ketten,
más játék sorsát osztaná ki rád,
s fogócska után, jóllakva, betelten
nyalná korall nyelvével bajuszát.

RENDBONTÓ TÜCSÖK

Délben?! Micsoda rendbontás ez? Délben
cirpel az őszi bogár!
Egyedül szól, üveghangon, szerényen.
Körül lángol a nyár.
A néma ég roppant fénykupoláján
hangja még karcolást se vét;
oly nyomtalan, mint fűvön a messzeszállt árny,
s oly örök, mint a lét.
Ezüst hangja megint
idézi s oldja a kínt.
Játék, magány, szerelem, félelem?
Mi hajthatja így cirpelni velem?

VERŐFÉNY

A fehér ég lángoló magasából
láthatatlan nyílzápor, bombazápor
zúdul le hangtalan.
Hélios! Hélios!
Vad ereje zúg pusztítva-újítva,
a föld ölét termékenyűlni nyitja,
s a letepert világ fogan
vetélve-szülve, boldogan.

A lejtőkön mint egy-egy óriás hullám
kővé meredt tajtéka: házsorok.
A völgy mélyén a város tengere hánytorog.
A sugár égbe cikkáz s visszahull rám,
mint rebbenő sirály-csapat
szárnya, a fényes gondolat.
Ó, ember, mit pusztít-épít javadra
a szóba fogott szenvedély hatalma!
Orfeusz! Orfeusz!

A végtelenből áramló erők
okos szavadra varázsénekedre
barátaid lesznek; te nem remegve
megállsz a roppant pusztulás előtt,
s megformálva vagy örvényébe halva
sorsodba veszed a forgó időt.

A szívben, érben, idegben vadul
felcsap a láng és parázzsá csitul.
Vággyal újul a pillanat.
Eurüdiké! Eurüdiké!
A végtelen fény szenvedélye jár át:
vérrel éleszti az emlék varázsát;
a csend rianva meghasad,
s visszaadja az árnyakat.

ALKONYI POMPA

Lágy éggel kékarany derű
lebeg határtalan a tájra.
Gyülemlik lenn a keserű
füst, köd, korom nyirkos, híg árnya.

Rozsdabarnán ég a dió,
skarlátszín az őszibarackfa,
avarba fúl a domb, sivó
lázát hűs fénnyel borogatja.

Száll, örvénylik a hangtalan,
örök sóvárgás: béke, béke!
Rőt, hull a lomb: alatta van
a futó élet menedéke.

Micsoda pompa! Millió
sebből lobognak rubin lángok.
Jaj, nincsen abban semmi jó,
ha a világból vér szivárog.

KIGYÚLÓ CSILLAGOK

Fehéren fénylenek a forró éjben
a villanylámpák: eső lesz a héten.
Halmok, házak, utcák sötétbe halnak,
fény-por mutatja bolyát a zavarnak,
s fény-sorok szabott útjait a rendnek,
mit füst, korom kásás fátylai fednek.
A város dúlt polipja fuldokolva
vonaglik, felcsap, visszahull a porba,

s — foszforeszkálása a korhadásnak —
zöld, piros foltjai felizzva mállnak.
A tikkadt táj esőt kivánna inni,
kék csendjét tücskök ezüst hangja himzi.
Lenn emberek hars lángjai remegnek, —
fenn néma fénye a csillagseregnek.

ESTIKE

Csak egyszer érezd, ha már csend van, éj van,
hogyan önti ki illatát
az estike: ha széthull minden mértan
s millió fekete karát
gyémánt az önmagában pihenő fény,
hogyan nyitja az estike
ezer csillagkelyhét a meredő éj
ölén a hűs, kék semmibe,
mely álommá mossa a megszokott lét
látványát, hogy ontja tovább,
mit boszorkány ölén főz a sötétség:
illatos, részegítő tébolyát!

ESTI FOHÁSZKODÁS

Az évek mind fájóbban s egyre
mélyebben vágnak életembe,
aggódás, gond ekéje szántja:
barázda hasad s új barázda.
Szinére fordul omló mélye,
mily értelemből és mivégre?
Ki tudja, sebe milyen jóra
fordul, míg megujúl az óra?
Minden nap elvetlek magamba:
kelj ki, sarjadj fel virradatra!

Csorba Győző versei

Már nem odázhatom

Folyton csak készülök: öt, tíz, tizenöt éve
méltó dícséreted rímekbe fogni végre.
Mert kérdését e test akárhogy tette fel,
bölcsebben mint te, nincs élő, ki ráfelelt.
De a nagy kuszaság, amelybe keveredtünk,
és a ledőlt határ kettőnk között, közöttünk
némává tette szám, s szégyelltem is talán:
dícséreteddel az enyém is mondanám.
Folyton csak készülök. — S most érzem: alakul már
ügyetlen nyelvemen a késő, tiszta zsoltár,
érzem, mert arcodon petyhüd gyengén a bőr,
s a bújó hervadás kárörvendőn kitör,
mert bársony tenyered megtöredezve érdes,
és kedved egyre fogy a játszi öleléshez,
mosolyod gyérül és sűrűdik bánatod,
mert, folt-nélkül-való, gyűlik gyalázatod,
s vennének áruló erők rajtad hatalmat. — —
— Már nem odázhatom hirdetni diadalmad.

Mi lesz?

A test nyelvét a testünk mindinkább megtanulja.
Köztünk a szó erőtlen s lassan fölösleges lesz. —
Fölér-e bármiféle fenkölt beszéd a kedves
kezével — főm lehajtva midőn hajamba túrja?

Szorongások, csapások (— terelheted figyelmem —
csukott szád sarkain s a szemed színében élnek.
Ne szólj! — hiába volna; akkor se szólj, ha kérlek:
a nyelv dadogni tud csak e tiszta, ősi nyelven.

Ó, már előre borzaszt: mi lesz, ha majd a rémes
szót testünk mondja már és a másik érti is már,
s közben fecsegve, csalva ködöt ver a hamis száj
méltatlan gyöngeséggel e szép őszinteséghez?

Borsos József

A zsarnok

A telep alatt, a patak és a salakdomb közé szorult tenyérnyi réten gyerekek játszottak. A patakra hajló öreg fűzfa alól, melynek irdatlan hármas csúcsára olykor még a felhők is leszálltak tollászkodni, vinnyogó kiskutya és feketére szikkadt fiúcska nézte sóváran a puffogó, röpködő labdát.

— Tuskó, beállhatok már? — kunyerált síró, cérnahangon a gyerek. Pislogni is alig mert, hogy el ne szalassza az intést. Amikor arra gurult a labda, felkapta, készségesen odavitte Tuskónak és rimánkodva oldalra hajtotta fejét. De az ráripakodott:

— Kuss! Vigyázz inkább Pajtásra!

Ez a Tuskó a telepi bábaasszony egyszem fia volt, tömzsi gyerek, olyan mint egy fejreejtett gyurmababa. A tekintélye vetekedett a tanítóéval, sőt, még a csőszével is. Ő volt a legerősebb, tudta mozgatni a fülét, és ha akarta, csikorgott a térde. Ráadásul mindig kurtafarkú, kicsi kutyájával járt. Büszke is volt rá, megfelezte vele szilvásgombócát, és Pajtásnak hívta.

A kutya légycsapó fülét emelgetve nézett a fiúcskára, aki megsimogatta.

— Látod, milyen gazdád van?

Pajtás vakkantott, hogy érti, a kiállítás szerinte is igazságtalan, aztán elrohant, felriasztott egy madarat, majd visszatért és újra vakkantott:

— Úgy bizony!

Kicsit hallgatott, fejét a lábára hajtva még a szemét is lehunyta, aztán csendesen szűkölni kezdett.

A fiúcska csak nézte, nézte a játszókat, addig nézte, amíg pókháló nem ereszkedett a szeme elé. Gondolatai összekuszálódtak. Képzeletben felpattant, az imbolygó alakok közé rontott, megragadta Tuskó mellén az inget, aztán elkapta, megmarkolta a nyakát és öklözte, pofozta, a többiek meg éljeneztek. Izzadt kezével a füvet markolászta, majd mikor tisztult a feje, mást gondolt: felmászott a fára. Ha már nem játszhat, legalább páholyból nézi a mérkőzést.

Tuskó az ellenfél csapatából nemsokára még egy gyereket kiállított, s most már ketten mondogatták a fán:

— Hülye Tuskó, hülye Tuskó!

De a két csapat a réten se lát, se hall. Egyszer csak az egyik gyerek felordít, féllábon ugrál, aztán leül. A képe sápadt. Nagylábujján fityeg a leszakadt köröm. A vér láttán kissé megdöbbennek, csomóba verődve tanakodnak, majd kapust váltanak és folytatják a küzdelmet.

A tanító fia, aki szeplős és vékony, mint a mogyorópálca, egy összecsapásnál ráeszmél, hogy az apja otthon várja a borotvapengét. Az ijedtségtől összeszorítja combját, meggörnyed, de feléje száll a labda és — nem lehet elmenni.

Pajtás időnként a játszók közé szalad, aztán visszakullog, forgolódik, helyhészkedik, hol a rohangálókat figyeli, hol a fán az egyre hangosabb lázadókat és — vinnyog.

A réten most már semmi más nem létezik, csak a játék. Az átforrósodott levegő a nap irányában elkezd rizsegni. A gyerekeknek már nincs is testük, csak megrészegült szárnyas lelkük. Ekkor valahonnan fátyolos hang kérdezi:

— Hol a labda?

— Ni, ni, hol a labda?

Káprázó szemüket dörgölik, hátratúrják csapzott hajukat és csodálkozva térnek észhez.

— Csakugyan, hol van a labda?

Sokan a fűhöz nyomkodják homlokukat, de már az is forró. Pihenni azonban nem lehet, mert Pajtás előbújik a patak bozótjából és szájában hozza a labdát.

És újra csattognak a meztelen bokák.

— Hülye Tuskó, hülye Tuskó! — hangzik a fáról.

— Vauuu, vauuu! — mondja Pajtás is egyre. A jelre felfigyel a bokor alatt neszező mezei pocok,fészkén a madár, csak a gyerekek nem törődnek vele.

A nap mintha szétfröccsent volna, vörösen égtek az arcok, lángoltak a bokrok, az öreg fűzfa is izzott, a levelek aranyfényt szikráztak és egyszerre csak elkezdett a rét is hullámzani.

Egy nyakigláb gyerek magasba csapta karját, tántorogva forgott néhányat maga körül, mint a fáradt búgócsiga, aztán összeroskadt.

Erre Tuskó kiadta a jelszót:

— Hajrá, fel a fára!

Egy vonakodó gyereket hátbavágott, magához füttyentette Pajtást, nyakába illesztette a szíjat, másik végét az övébe fűzte, és mászott maga is. Mivel a szíj nem volt elég hosszú, csak az első elágazásig ért, zsineggel megtoldotta.

A gyerekek úgy megülték a fát, mint a pihenő csókák. De Tuskó pillanatnyi nyugtot se hagyott nekik.

— Nótát! — parancsolt rájuk. El is kezdte buta fahangján, hogy „nem lehet a magyarokkal, nem lehet a magyarokkal kikukoricázni."

A többiek immel-ámmal énekeltek, dörmögtek, a két kiállított pedig a messzenyúló, biztonságos fészekből állandóan közbekiabálta:

— Le vele, le vele!

Pajtás alulról nézte őket, szűkölt, kaparászta a fa redves kérgét, egyszer-kétszer ugrani is próbált, de hiába, messze volt az elágazás. No meg aztán onnan is hova ment volna tovább? A hívó szóra mégis felvinnyogott, és újra-újra nekirugaszkodott a fa törzsének, de mindannyiszor visszaesett. Föntről kórusban biztatták.

— Gyere Pajtás, gyere!

— Tud is ez?! —csipogta a cérnahangú. — Mit tud ez? Olyan buta, mint a meleg.

— Mint a gazdája — toldotta meg a másik kitiltott.

Akik mellettük ültek, a tenyerük mögül vihogtak és pisszegtek. Tuskó az öklét rázta feléjük. Egy puhán hintázó, alsóbb ágról csúfolódó hang röppent fel.

— Egyszer láttam egy farkaskutyát, amelyik vadnyúllal a szájában átugrotta a háromméteres kerítést.

— Jó, de az farkaskutya volt, ez meg egy vakarcs.

Most már mindenünnen kuncogtak és kaján megjegyzéseket csúzliztak Tuskó felé.

— Lerázlak benneteket, mint a vadkörtét! — mordult rájuk ingó trónjáról a zsarnok.

— Próbáld meg, de a kutyád akkor se tud feljönni.

— Hát vegyétek tudomásul, hogy Pajtás is leszedett már néhány macskát a fáról, és ha akarnám, most is feljönne, de nem akarom.

— Hiszi a pici!

Erre kitört a nevetés.

— Pajtás gyere! — szólt le Tuskó. A hangja nyugalmat mímelt, de a füle már égett.

Pajtás fejét meg-megbiccentve szűkölt és hátsó lábával szórta a földet.

— Tisztelt nagyérdemű közönség — kiáltotta egy gúnyos hang. — Következő számunk: hogyan mászik fel a fára a medveölő kutya.

A fa rázkódott a röhögéstől. Mindenki ismerte a mesét, amikor farkasok és medvék támadták meg Tuskót.

A dühös gyerek tekert egyet a zsinegen. A rántástól a lába megcsúszott, a könyöke felhorzsolódott. Most nem akarta, mégis csikorgott a térde.

— Gyere Pajtás, utoljára mondom gyere, mert megbánod!

A kutya tanácstalanul állt, még a farka se mozgott, csupán fínom orra remegett a várakozás és figyelés izgalmában. Tuskó újabb csuklótekeréssel rövidített a pórázon. Pajtás érezte a veszélyt, teljes erőből hátrafelé ugrott. Megrántotta a gyereket. Az ijedten kapott biztosabb támaszték után. A düh elöntötte az agyát. Bal kezével ölelte az ágat, jobbjában fogta a zsineget és nagyot kiáltott.

— Gyertek, húzzuk fel!

A lombot zúzva jött a segítség. Apró, gyerekmarok fogásokkal kurtították a zsineget. Pajtás első két lába alól levált a talaj. Vinnyogni már nem tudott, csak mintha valamit akart volna mondani, halk, nyögő hangot hallatott és lábával habarta a levegőt. Mikor a hátsó lába alól is elveszett a támaszték, araszolt, mint a vízbepottyant hernyó. Szájaszélén kibuggyant a habos nyál, szemében a szelíd könyörgés összemosódott az utolsó harapás csontot kereső dühével.

Tuskó lenézett rá és a keze hirtelen elzsibbadt. Aztán a bizsergő bénaság átterjedt a lábába is, majd a szívét kezdte morzsolgatni. Könnyeivel együtt buggyant ki belőle a nyögés.

— Pajtás!

A többiek megrettenve kushadtak össze.

Az ág rengve himbálta a súlyos terhet.

Az ijedt csendben most tisztán hallatszott, ahogy a megrepedt kéreg alól kiszabadul a reccsenés.

Simon Emil versei

Lélekzet

Havas utak, rozsdás vasak felett,
lehajló lámpák törzsén széthasadva
jár a szél. Sikoltják megszedett
jég-ágak, merengve szebb napokra.
Kerítés dől, vonat vihara nyomja,
láncos autók fényes szeme les.
Verebek szállnak belet-járt magokra,
csapkodnak, mint visszhang verte nesz.
Hajtja a víz az üveges jeget,
vastag táblákban elúszik a tél.
Fények sunyítnak — meztelen sereg —
felhő akad, mint komp, ha partra ér.
Kendős lányok bujkálnak a ködben,
csapott tetőkről szemcsés dér csúszik.
Csillagoknak tűz-szikrája röppen,
elsütni az orkán ágyúit.
Embernyi öl-fák fekszenek meredten,
a súlyos szén lapátokon henyél.

Ha megvakulnál most, ebben a percben,
tudnod kell, hogy mennyit vesztenél.

Lakodalom

Széles öregek, soktudó szüzek
ringanak a lócán. A cigány
cimbalmozik, hogy táncol az üveg,
mint a szél, vendégek kocsiján.

Füstök, gőzök, az égő test szaga,
kapkodó lábak, átfogott csipők...
Mintha már egy éve tartana,
úgy nem mérik, s verik az időt.

Szobában, a megvetett nagy ágyon,
kíváncsi újjal tapogat a fény.
Szomszédokig zeng a dinom-dánom,

izes az éj, mint megrakott lepény.
— Kint, a kelő nap húz roskadt hidat:
testet apasztó hétköznap virrad.

Kertben

Madár beszédből, kaptár énekéből,
dalt fonok én, mint hajad fonod.
Virágok karolnak, mint fehér öv,
irigyeljenek az asszonyok.

Játszik a fa, könnyű rebbenéssel,
felbocsájtja lepkéit eléd.
Jössz már elém közelgő madárként,
melyet pontnak hord a messzeség.

Érlelj meg, mint fények a gyümölcsöt,
őrizz engem, kedvvel gyarapíts!
Most ölelj, a nyár sétál a kertben,
lépte alatt roppan a kavics.

Tóth Endre versei

Koratavasz

Dél felől meleg, könnyű szél támad
és nyomában a téli hóvizek
gyorsan apadnak. A puszta fának

száraz kérge már nedvesedni kezd
s rajta maholnap sok új rügy pattan.
A rét gőzölög, párásan liheg,

jégtáblák úsznak a kék patakban,
harsányan zöldell a búzavetés.
A domb lejtőjén, mélyen alattam

szöllőnyitásra készülnek és
dalolva jönnek az izmos, barna
férfiak. — Üde s hamvas az egész

táj, mint fiatal szűzleány ajka.
Mint e természet, szívem is erős
most és erejét kiáltja dalba,

s hiszi, hogy minden pusztulást legyőz.

Egy huszonnyolcéves Matuzsálemhez

Még nem is vagy harmincéves
s hasonlítsz a dédszülédhez.
Képed fonnyadt, lelked fanyar.
Matusálem lettél hamar.

Látsd, az én hajam bár deres:
szívem lázad s újat keres —
s a lányoknak visszaintek.
Te csak dörmögsz: minden mindegy.

Ajánlom: növessz szakállat,
illik az egy vén szamárnak.
Hogyha látsz szép futó felhőt,
nyisd ki gyorsan az esernyőd!

Így lesz a tűz — hideg hamu,
a szenvedély — langy mélabú,
így lesz életében hulla,
aki magát elárulja.

Beney Zsuzsa

Balatoni elégia

Ti kék hegyek, ti lágyhajlású ívek
s mind között legnagyobb, befejezetlen,
képzelt kupoláddal, oldalaid
valósága jelölte büszke csúcsod
magasában, alkonyi Badacsony,
s te meleg-arany napfény, a vízen
suhanó pille-fény, pille-idő,
ím újra búcsúzom: az elmúló nyár
szelíd fényében ingó gesztenyék,
ti kék hegyek, te kéken tükröző tó
eltávolodtok újra a vonatfütty
felhők közé kanyargó hangjain.

Távolodtok, és lassan száll a nyár is.
De őrzi még e párás alkonyat,
e dombok koszorúzta lágy vidék, mely
érő gyümölcsként kristályos cukorrá
építi zárt lényében a napot.
Ó, zárt vidék! Lassan a régi vágyak
énbennem is már nyárvégi gyümölcsként
teljesednek. E csipkés levegő-ég,
e szelíd víztükör felelgető
hullámai már lassanként betöltik
mély csöndjükkel múló időmet is.
Amíg egyszer egy más alkony sötétebb
mélyén majd meghallom hangját a csengő
ezüst szőlőfürtök és sárguló fák
és csillagfényű esték énekének.

Kautzky László

Őrmester úr

Kiüríteni a laktanyát! És ők kiürítették. A raktárban dohány, só bőr. A raktár is üres. A betonpadlón, mint csontvázak, ütődnek össze a léptek. Félni kell.

Hason másznak az udvaron át az éjszakába. Csobban a sötétség, csúszósan csobban. Mocsár-éjszaka, a hátak, a vállak rendje hullám-vonal. Korommal égetett vonal a bizonytalan uton.

Fordulnak, mint kígyó a kardfüvek között nesztelenül, megmeredten. A hátak szigetét látja mindenki, az előttelépőt. Nincs más bizonyosság.

Kapaszkodnak, a lélegzet gőz körülöttük, és keveredik az éjszaka párájával. A sapka alól a félelem vize, a halál vize csillog. Később jég az arcuk és menetelnek.

Nem ismerik a várost. Valahol menetelnek. Mocsárban. Tolják a derekukat; nem csak az ólom húzza, nem csak a fütyülő másodpercek. Mert a harc hangjai kísérik őket: a darázszümmögés, a robbanó-dobogás, a füst utáni kiáltó csend, a vér szökkenő kútjaival. Hallják. Van. Az ellenség lélegzete csiklandozza a bőrüket.

Menetelnek valahova az ellenség figyelmének a csapdái között, mint a vak rabok. Mert vakok mindannyian.

Az ostromgyűrű. Erre nem gondolnak, csak a kettős sor rendjére gondolnak. Kiürítették a laktanyát.

Nincs előre és nincs hátra. A város is elhagyta őket. A halál idegen. Megváltoztatja a köveket, az utcák anya-arcát, a terek gömbölyű kalácsait.

Mégis elérnek a házhoz. Alattuk a pályaudvar. A sinek, mint a veszett kutyák fogai, csattognak a hó alatt. A vagonok acéltömbök és ordítanak. Nem lehet odanézni.

A bakkancsszögek a lépcsőházi köveken végtelen bánatról sírnak ismerős dalt. Hallani kell, mert koporsó ez a ház, régen-gyalult koporsó és őket várja.

Hajnalig ülnek a padlón. Parketta padló. A sarokban gyerekágy, zsinóron kaucsukbaba. És a baba nevet. Játszik a baba, ha már vele nem játszanak.

Simon az ujjával meglöki a babát. Egy bukfenc, azután a baba egyedül játszik tovább. Kicsit ringatózik még, mintha hintában ülne.

— Csend. — mondja az egyik fiú. Az arca vad, üt az arca. Simon nem ismeri és mosolyog.

Aludni kell, de senki se alszik. A lakók összegöngyölték a szőnyegeket, és akinek szőnyeg jut, már boldog is. Lökdösődtek a szőnyegért. A hadnagy sziszeg-

ve parancsolgatott a folyosón, mintha az ellenség a fülén ülne. Valójában nem tudják, hol az ellenség.

Simon a németekre gondol.

Később biztosan tudják, hogy átsétáltak az orosz vonalon. Cinkosan büszkék és könnyebb ülni, amíg történik valami. Például világos lesz.

Simon, Tóbiás Pétert ismeri. Péter művészettörténész. Van Gogh, mondja, megőrült. Levágta a fülét beretvával, borítékba tette, s elküldte egy lánynak. Előbb megmosta szépen, mert a lány a bordélyházban élt, s nem akarta megbántani. Simon a levágott fülre gondol. Van Gogh, Gauguin, Cézanne. Ismételgeti, tanulja. Egyiket se hallotta még. De valójában a levágott fülre emlékezik csak.

A laktanyában lekvárt kaptak és kenyeret. Nézi a feketehéjú kenyeret, de nyála sincs, éhsége sincs. Int a vadarcú fiúnak és odaadja neki. Az arc hirtelen a nevetés gödrébe esik. Rossz nézni. Elfordul.

Jobb, ha a gyomor üres. Egészen. Kisebb a láz. Egy öreg orvostól hallotta. Millió könyv volt a szobájában, kismillió. Mindenféle nyelven. Simon kevés könyvet olvasott, de most, amint várta a hajnalt, csak a könyvekre tudott gondolni.

A hajnal is megérkezett, hűvösen, mint a beretva éle. Az apját nem ismerte Simon, de a beretváját néki adta az anyja, mielőtt meghált. Fanyelű beretva, ott őrzi a zubbonyzsebben.

Egyenként futnak át az uton. A hadnagy reszkető hangon számol. Egy,kettő, három. Simon a tizennyolcadik. Gurul ő is lefele a füves-havas oldalon. Nem bánja, hogyan gurul. A falu határán volt egy ilyen domb, s vasárnap délután ott játszottak. S a legszebb játék ez a gurulás volt. A föld az éggel összekeveredik, mint az álomban. Hajrá.

Az oroszok természetesen lőnek. Mindenfelől, és a város egyszerre megismeri őket és ők a várost. A vagon derekán a kedves három betű: MÁV, mintha haza érkezne az ember. Olyasféle, mint a „jó reggelt". Simon felugrik a legközelebbi kocsi lépcsőjén. A padokon a fény egyenes derékkal ül. Utazik a fény. Talán a Balatonra, mert Simon mindig a Balatonra vágyakozott.

Felfelé nehezebb futni. Simon szórja kifelé a zsebéből az ólomgolyókat. Nem kell semminek. A fele is elég. És mint a könnyű labda pattog, versenyt az aknák cifraélű szilánkjaival.

Másnap ő nézi a sineket. Hasal egy ablakban. Földszintes villa, ahová elértek, a pályaudvar tulsó felén. Az alagsor egész a föld alatt van, és Simon látja, hogy osonnak a prémsapkás harcosok a sínek között. A szomszéd ablakból németek lőnek, Gőringgel. Két katona lő, kettő hasal a földön és figyel. A háta mögé is figyel, és a feszülő nyugalomtól Simon elsápad.

Délután megismerik az őrmestert. Belép az alagsori szobába és kéri a jelentést. Simon a szemét nézi és összerezzen. Egyszerre mind a tíz arcot látja a két szem. Simon zsebében a beretvát is látja. Odakap a zubbonya zsebéhez, önkénytelenül.

— Ne vakarózzon. Marha.

— Kérem — mondja Tóbiás Péter — mi nem ettünk meleg ételt hetek óta.

— Marha — mondja az őrmester.

Géppisztolya van, s nem engedi el, egy pillanatra se. A kezébe nőtt a fegyver.. Hajlottan áll, szinte köröz felettük, mint az éhes keselyű.

Három napig ő parancsol. Az őrmester. Rend van. Tíz ember pihenő, tíz ember az ablakban.

Az első nap Simon találkozik az igazgató úrral a folyosón. Az igazgató úr vékony ember zöld vadászkabátban.

— Nincs víz — mondja és a feleségem terhes.

— Hozok én — mondja Simon.

A kút húsz méterre van, az utcasarkon. Olyasféle falusi kút, húzós füle van, Simon látta az ablakból. Két bajtárs is fekszik nem messze a kúttól. Nem kelnek fel többet. Vizet akartak inni.

Simon megemeli a kannát. Alumínium kanna.

Az őrmester üvölt a folyosó végén.

— Dögöljenek meg. Háború van.

Simon leteszi a kannát, odalép az őrmesterhez és a szemébe tekint. Először, amióta közöttük van.

Csodálatos szoba az, ahonnét lőnek. Körös-körül a magas polcokon könyv, tízmillió könyv. Meg ménkű-vastag tölgyfaasztal, semmi egyéb. Simon nekitámasztja a puskát a téglarakásnak, mert ablak régen nincs már, széjjellőtték, és kotorász a könyvek között. Könyékig belenyúl, mint jó, hűvös, folyóvízbe. Betyársok könyv, idegen nyelveken is. És mivel ő is tud valamit, ismételgeti a csodálatos idegen neveket: Van Gogh, Gauguin, Cézanne. Tudja még. Félig magyarosan mondogatja, félig Tóbiás Péter után, idegenül. Leírta a három nevet Péter, hogy csodálkozzon az idegen nyelveken.

A harmadik nap ültek az alagsori szobában, öten. Öt ember pihenő, öt ember a téglarakás mögött. Több senki. Meg az őrmester. Fél óra és ők váltanak.

Odafent nincs akkora zaj. A Göring nem szól. A németek éjjel eltűntek. Előbb az ingükből kicsipkedték a tetüket. Három német élt az isten tudja menynyiből. Kettő ült az ágy szélén és szedegette a tetveket. A harmadik állt az ajtó mögött, revolverrel. Még a lélegzetük is csendes volt. Simon elsápadt.

Tóbiás Péter felemeli a kannát. Alumínium kanna. Tíz krumpli van a zsebé'ben. A vadarcunak lisztje volt és odaadta, hogy főzzenek valamit.

— Víz kell — mondja Péter — Mi nem ettünk meleg ételt hetek óta.

Fehér-sárga az arca Péternek és vékonyka, akárcsak az igazgató úr.

— Kuss! — üvölt az őrmester.

Simon feláll. A köpenye zsebében van a beretva.

Péter szorongatja a kannát.

— Hozok én. — mondja Simon és a hang a gyomrából jön, vagy még mélyebbről.

Az őrmester hátulról belerúg. Simon markában egyszerre csak ott villog a beretvat. A kinyitottélű beretva.

Az ajtóban áll a nagyságos asszony. És sikolt. A hasa megtölti az ajtót. Azután ellesik. És sikolt.

— Vizet! — sikoltja.

— Csürhe! Kifelé! — tombol az őrmester. Löki őket a sikoltó asszonyon keresztül.

Az akna a kerítés szélinél robban. Tóbiás Péter fut elől és a gyomra kifordul a testéből. A vér gőzöl, meleg a vér a téli fagyon.

Odakint is éjszaka van és egész csendesség.

Simon fekszik a szalmán az alagsori szobában. A ballába dagad, akkorára mint egy egész hegy. Érzi. A gyomra üres. Ilyenkor jó.

Az őrmester tartja Simon fejét.

— Nem tudlak vinni. — mondja.

— Meneküljön. — mondja Simon.

— Egyedül vagyunk, ketten. Nem hagylak. — mondja az őrmester.

Simon az anyja tenyerében érzi a fejét. Talán láza sincsen. Mitől is lenne láza?

Mesél.

— Tudja, éltek nagy festők is. Van Gogh, Gauguin, Cézanne. Az egyik megőrült és levágta a fülét beretvával. Könyvet is írtak róla. Ha elmegyünk innen, elolvasom.

Simon nézi az őrmester arcát és nem ismeri. A két szeme nem látja őt valahová messzire lát.

— Tudod, mesél az őrmester — neked elmondom, úgy is mindegy. Elvittek a frontra, negyvenkettőben. Muszáj volt menni, én is mentem. Két gyereket hagytam itt, meg az asszonyt. Jövök haza szabadságra két hétre. A Don kanyarból. A házat eltalálta egy bomba. Saját házam volt Vecsésen. Mind a hárman valóságosan elégtek. Nyomuk se maradt. Visszamentem azonnal, mert nem akartam többet élni. Gyilkoltam én mindenkit. Zsidót, oroszt, civilt, katonát. Jól tudtam gyilkolni. Dögöljön meg az egész világ, ha ilyen rohadt. De hiába gyilkoltam, nem lett jobb. Látom őket, mind a hármat látom.

Simon most már tudta, mit lát az őrmester. És nem szólhatott semmit.

Később az őrmester elment a kannával, vizért. Pedig senki se kérte.

És Simon nem látta soha többet az őrmestert.

Solymos Ida

Bemutatkozás, magyarázattal

I

Te nem tudod, ki voltam azelőtt
s nem tudhatod, milyen.
Én is csak sejtem. Nagyra nőtt
bennem a türelem,
megtudni, dolgom hol lehet
s hívnak-e bárhova,
ahol a falak melegek
s az ember nem okvetlen ostoba.

Ki most előtted áll,
csontjáig lecsupaszított.
Szemében szálka, — nem is egy —
tart egész gerendázatot!
Tudnivaló: gyakran felejt
valami fontosat.

Véd egy maroknyi végtelent
s álmában önnön lelke lesz
a legokosabb.

II

Ne várjak semmire, csak éljek,
ahogy a bogár is él,
míg kioltják a nagy törvények:
egy Talp vagy egy Tenyér?
A szív hullláma meg-megéled,
mondatokat cserél,
elkap még hangokat, zenéket:
ne hordja szét a szél —

Ige akartam lenni valaha.
Mikor leszek kenyér?

Ténagy Sándor versei

Tápláló nyugtalanság

Borzasodik a délután,
kigyúlnak lassan a fénybetűk,
zúzmarát sírnak az aszfaltra
a forgolódó téli fák.

Piros nyelvével megnyalta
arcomat a szomorúság;
kávészagú versektől
még nem gyógyul meg a világ.

Baktatok, fekete pásztor,
nincs csaholó pulikutyám,
terelem, fekete pásztor,
az elszabadult körútat.

Hajt és táplál a nyugtalanság,
huszonkét évvel dicsekszem —
és huszonkét évem szégyellem
ha majd estére lefekszem,

mert nincs mögöttem ellenérték,
a mérleg szárnya félrebillen,
nincs, mivel életemet mérnék,
eldobhatnak, mint konzervdobozt.

Félholtan fordulnak ki számon
a szavak: súlyosodik a csönd,
újszülött tüzek csapata ébred
bennem, bújkálva dühöng.

... Borzasodik a délután,
lassan estébe szédül;
amerre megyek fék csikordul;
harcot visel a gond vitézül.

Ősz és zene

Füttyel csipkézi a csöndet a dombon
egy nyurga legény, és tele tüdővel
próbálom én is a dalt, de csak
úgy magamban, szemérmesen ízlelve
a hangok bugyogó erjedését. Most
ősz van, köszöntenem kéne a víg
szüretre-menőket s belekóstolni a lányok
fürtös mosolyába — de félrehúzódom,
nem jön számra a szó, csak zenét
érzek, titkos hangjegyek pöttyözik
szívemet. Ősz van s csak zene van;
s hangokká alakulva én is, futok
ugrálva a nyurga legény pilléző
füttye után, és violinkulccsá görbül
bennem a vágy teutánad,
ki szertelen életemnek
bolondos karmestere lettél.

Lovász Pál

Mecseki csalogány

Késő tavaszi este volt,
a hegy horpadt háromszögén
aranygömb egyensúlyozott;
a zárt csönd ajtócskát nyitott,
s bokor-mélyből, ezüst rácsok mögül
az első hang kiszállt:
— tjí . . .
A hang dallammá szélesült:
— tjiű-tjiű, tjiű-tjiű . . .
magasba ívelt, visszahullt,
s új változattá színesült:
— tyí-tyí, tyí-tyí, üí-üí-üí,
csiű-csiű-csiű . . .
Elnémult, percig hallgatott
s máris szárnyalt új hangsora:
— tyijí-tyijí, tyijí-tyijí . . .
Elhalt, sajnáltam. Mégse . . . nem:
csak megint váltott, hirtelen
trillába fogott, pergetett
kristályfényű hanggyöngyöket . . .

Áradt a zengés eleme,
sodort, vitt rejtett ereje,
le-föl-le-föl lengett velem,
úgy szállt, hogy szép, még szebb legyen,
más-más halk, ékes fordulat
friss futamnak nyitott utat...
S kétely szakadt rám: hol lehet
a hang forrása? Ág felett
hitvány madártest, kis torok
lapul csupán, s csöpp fej forog,
s ez ujjnyi hús-csont szerkezet
ily szépet, gyönyört hogy teremt?
S csipetnyi lágy toll, szárny között
hol rejlik, honnan költözött
a dal-sugallat így ide?
S mily érzés, vágy, kinek hite
ég benne? S nem jelkép csak a
lomb láthatatlan madara?

Új hang fogant, folyt, tündökölt
s szállt földi értelem fölött.
Varázs fogott. Kéklő sötét
ölelt, s a hang bűvös körét
tágulni véltem végtelen
hullámzó dallamíveken...
S a lent-fent-egyvilág honát
elválasztó konok homályt
átjárta, ím, mégiscsak a
kis csőr lazító árama:
a hanghoz oldó fény tapadt
s bontva-kötődve: agyamat,
madárszívet, részt, atomot
ég folyama felé sodort.
S láttam-csodáltam (mint akit
testté lett látomás vakít),
hogy száll-kel űri utakon
a hangteremtő hatalom,
s a sejt neszét, vihar zaját,
széthulló csillag robaját,
halál, születés szavait,
a lét szűz moccanásait
örök akkordban zengi a
győztes világharmónia...

A csalogány elhallgatott.
Madár-emberszív ütemét
tovább adták a csillagok.

A hegy arany háromszögén
árnyék rajzolgatott

Mészöly Miklós

Az atléta halála

Regény-részlet

Ozolin, a rekorder:
„Gyorsabban, magasabbra, távolabbra."

Tulajdonképpen az Állami Sportkiadó kért meg rá, hogy valami emlékezésfélét szerkesszek az életéről, ne hosszút és főképp ne túlságosan szakszerűt. A szakszerű szempontokat, mondták, csak nyugodtan bízzam rájuk, az úgyis nagyon ingoványos terület. Kényes. Becsvágyak és sértődések, egyleti és személyes féltékenykedések arénája. Tőlem valami mást várnak. Értésemre adták, hogy legszívesebben olyasféle alcímmel látnák el a könyvemet, mint például: *Lírai emlékezés egy versenyen kívüli atlétára* — vagy valami hasonló. Aki sosem írt, csak élt, azt könnyen megtéveszthetik az ilyen kikötések: azt hiheti, hogy ami az ujjbegyében, az mindjárt a papíron is. Én nem áltatom magam. Lassan nyolcadik hete, hogy megtaláltuk a holttestét a vlegyászai Égettkővölgyében. Üszkös fenyőrönkök között bukott arcra s kora délelőttől késő estig tűzte a nap a tarkóját. A nagy, hegyi vöröshangyák fűzérben telepedtek be a trikója alá, mint valami titokzatos tetoválás varrat-csíkjai. Ugyanaz a fekete-vörös futócipő volt rajta akkor is, mint a nyárvégi prágai versenyen. Ezek tények. De tudom, hogy ettől a papír még nem lesz engedelmesebb. Sőt, mintha még ellenállóbb lenne és gyanakvóbb.

Komolyan hiszem, hogy csak az tud igazán tárgyilagos lenni, akinek minden oka megvan rá, hogy elfogult is legyen. Az igazi megértésben mindig van egy csöpp gyengeség is. Az ilyesmi persze manapság nem hangzik jól, veszélyes okoskodásnak ítélik, de a nők tudják, hogy nem így van. Másképp van. Egy mindenesetre biztos: ez még nem az a könyv, amit írni szeretnék róla. Tétova adatgyűjtés inkább, hogy végre megismerjem azt, akivel tíz évig együtt éltem; a férfit, a kamaszt, a gyereket — mindet együtt. A férfiak sose szakadnak el véglegesen ettől vagy attól az életkoruktól. Úgy viszik magukkal mindet, mintha valami okból, folyton, valamennyire szükségük volna. De az is lehet, hogy nekünk van szükségünk rá. Én csak azt tudom, hogy ha újra születhetnék, őt akarnám fiamnak. Talán mint anya, nagyobb alázattal tudnám elviselni, hogy él valaki mellettem, akit mindennél jobban szeretek, de aki ugyanakkor se mellettem, se más mellett nem él igazán. Pedig az alázat belőlem se hiányzott, a szeretőből...

Mikor ráakadtunk a Vlegyászán, a kékzománcos stopperóra is nála volt. Nekem jutott a feladat, hogy szétfeszítsem az ujjait és magamhoz vegyem. Emlékszem, beleizzadtam, mire sikerült. S mikor kigurult a kezéből, olyan iszonyat fogott el, hogy percekig nem tudtam fölnyitni a szemem. Végül Luka bácsi, a kabanás hajolt oda mellém s fölhúzott a földről. De közben a tenyerét is odatartotta a kezem alá, számítva rá, hogy visszaejtem a különös, színeshasú órát. Nem ejtettem vissza. Mereven néztem és arra gondoltam, hogy mikor arcra bukott vele, megnyomódhatott az indítógombja, mert a mutatók nullán álltak. Így még csak találgatni se tudtuk, hogy azokban az utolsó percekben milyen távolságot futott. Bálint bárhol tréningezett, salakon vagy a terepen kint, sose mulasztotta el ellenőrizni az időt; én meg annyira ismertem már az időhosszokat, amiket egy-egy távolságra kiszabott magának, hogy pusztán abból is tudtam volna következtetni. De nullán álltak a mutatók.

Mindez alig két-három héttel azután történt, hogy Prágából hazaértünk. Ez a prágai verseny volt az utolsó, amin résztvett; de már ezen is csak félig. Az elődöntőkben még a tőle megszokott könnyedséggel hagyta maga mögött az ellenfeleit, aztán váratlanul mégsem állt starthoz a döntőben. Hiába könyörögtünk, hiába fenyegették fegyelmivel, nem használt. Megmakacsolta magát s minél jobban próbálták rábeszélni, annál szelídebben tért ki. Ezt én már ismertem. Ez volt a jele, hogy végérvényesen döntött. Csöndben félrehúzódott az öltöző egyik sarkába s nagy figyelemmel nézte az egyik fiatal sprinterünk gimnasztikázását. Bartosi ugyanazokat a mozdulatokat csinálta, amiket ő szokott öltözés és vetkőzés közben. Semmi különös nem volt ebben a gyakorlatban: behajlított térdét lazán felhúzta a melléig, egy kicsit rá is hajolt, majd ruganyosan előre lendítette a lábát és erőteljesen kilélegzett. Akár le-, akár fölhúzta a tréningnadrágját, ez a mozdulat természetesen illeszkedett bele az öltözködés műveletébe.

Észrevettem, hogy míg nézi Bartosit, kis mosoly ráncolódik a szája köré. A fiú szintén észrevette, hogy figyelik; zavarba jött s amennyire a barnára sült arcán látni lehetett, azt hiszem elpirult. De egyikük se szólt semmit.

A fiú egyébként még otthon kerülgetni kezdte Bálintot, még a tavaszi alapozó tréningek idején. Hogy miről beszéltek, nem tudom. Én éppen a nagytribün déli lejárójánál ültem, volt ott egy szélárnyékos, félkörös betonpad, azt nagyon szerettem. Nem volt előkelő hely, de a kilátás mégis onnét volt a legizgalmasabb. Biztos a rézsutos látószög tette. Minden mozgás hirtelen átmenettel gyorsult és lassult, a diszkosz meg a gerely kiszálltak valahová a Hatytyú-telep bérházai fölé. A fiúk egyszerre robbantak elő a padsorok rács-hátteréből és a fordulóban megint ponttá zsugorodtak. Bálint piros trikója akkora lett, mint egy átvérzett kis tapasz a stadion óriási, ovális testén. Úgy taposták ezt a testet minden nap, mint a gyerek az anyja hasát, mikor rájön, hogy tud állni meg lépni. Nem hiszem, hogy még egyszer ki tudnék menni a tréningekre ezután, — de akkor majdnem boldog voltam. Azt hittem, megtörik a jég. Homályosan olyasmit reméltem, hogy ennek a fiatal fiúnak a bizalma valahogy új helyzetet teremt. És Bálint önkínzó feszültsége is feloldódik. Nem tudom, miért reméltem ezt — reméltem.

A magasugrók pihenőpadjánál hasaltak le a fűbe, egymással szemben, s ahogy ott feküdtek, olyan biztató volt az egész. El tudtam képzelni, hogy a fiú ott ül mellettem a középtribün alatt, az öltöző bejárónál, azon a kis füves ma-

jomszigeten, ahol a rendezők szoktak idegeskedni meg kivételesen a közelebbi hozzátartozók; s mikor Bálinték elindulnak a start felé, Bartosi halkan azt súgja nekem: „Bálintnak van igaza, akárhogy csinálják is mások." Mindezt el tudtam képzelni akkor. Nem egyszer láttam — még kisebb hazai versenyeken is —, hogy egyesek félrevonulnak a start előtt egy félórával, susmorognak az edzőjükkel és benyalnak valami port. De megtörtént az is, hogy az öltöző-vécében hallottam az injekciós fiola jellegzetes pukkanását. Üres fiolát azonban még véletlenül se találtam, csupán egy kupakot egyszer, a vécé-kagylóban. Azon viszont nincs márka-jelzés. Mindenki őrizte a titkát.

Talán egy negyedórát beszélgethettek, mikor Bangó, a nyolcszázas válogatott egyszerre lekanyarodott a salakról, átugrotta az útjába eső magasugró lécet és hátulról odatoppant melléjük. Pár pillanat múlva a fiú föltápászkodott a földről és elindult Bangó nyomában, vissza a salakra. Folytatták a tréninget. Bangó úgy sprinteltette maga előtt a fiút, ahogy a műagarat szokták: mindig annyi előnnyel, hogy éppen utól lehessen érni.

Később faggattam Bálintot, hogy mit beszélt a fiúval meg Bangóval, — de elég kelletlenül válaszolt. Különben is mindig elkomorodott, ha olyasmit kérdeztem, amiből azt sejthette, hogy az ő javára akarok dönteni vallamiben. Úgy hatott rá az ilyen, mintha megszégyenítettem volna. A Bartosival való beszélgetésről csak annyit jegyzett meg, hogy a fiú most van válaszúton, sprinter maradjon-e vagy menjen át középtávra; s hogy ez milyen kritikus időszak. „Bangónak meg szüksége volt a fiúra, ebben igazán nincs semmi, szereti, ha a hajrá kezdetén valaki előtte fut, neki az tesz jót" fűzte hozzá. Többet azonban én se tudtam kiszedni belőle. Nem esett valami jól, de végül mégse tudtam haragudni rá. Már rég elfogadtam, hogy ő ilyen. S éppen ez a szűkszavú, megértő tárgyilagosság volt az, ami miatt nem is lehetett igazán összeveszni vele; legalább is nyíltan nem. Prágában például még Alexit is leszerelte, a maga csöndes módján; pedig az értett hozzá, hogy kihozza az embert a sodrából.

Ennél a jelenetnél egyébként én is jelen voltam.

Mikor Bartosi elpirult ott az öltözőben, Bangó éppen a kézmosócsap mellett állt és vizet bugyogtatott a szájában. A csap fölött volt egy kis aszimmetrikus, keret nélküli tükör — énnekem mindenesetre feltűnt, hogy aszimmetrikus. Vagy már eredetileg ilyenre metszhették vagy ilyen formájúra törött el egyszer. Mindegy. Bangó arca hibátlanul illett bele ebbe a tükörbe: két vízzel felpuffasztott pofazacskója meg a fekete sörtehaja. Szokása volt, hogy a tréningruhája felső részét körbe felhúzta a háta meg a melle közepéig. Így szellőzködött, mikor a láb- és vállizmai még dunsztmeleget kívántak. Ezt az arasznyi meztelenséget mutatta akkor is felénk, meg egy darabot abból a hátcsigolyái mentén lefutó szőrcsíkból, amire köztudomásúan büszke volt.

Az asztali-teniszezők mesélték, hogy a drezdai versenyen mutattak nekik egy lenszőke, sovány nőt — ott ült a nézők között az első sorban —, aki Kelet-Berlinből minden héten átszökött Nyugat-Berlinbe az egyik súlylökőhöz. Amolyan szőrbundás fickó volt ez s a nő bolondult érte. Nem a fiút szerette, egész jól megvolt a férjével, gyereket is szült neki, — a fiú bundája vonzotta egyedül, de úgy, hogy néha délelőtt, a hivatalában is rájött s valami ürüggyel azonnal elkéredzkedett. Ebédre meg már vissza is jött. A nőt jól ismerték kint sportkörökben, minden fontosabb versenyen ott volt s egyáltalán nem titkolta nyugat-berlini kiruccanásait. Mindenki tudott róla, csak a férje nem.

Ezt a történetet legalább tízszer hallottam Bangótól, de célzatosan soha nem élezte ki, csak éppen előadta nagy élvezettel. Ahogy ott a tükörben össze-

akadt a pillantásunk, akaratlanul is oda kellett néznem a meztelen derekára. És hirtelen megémelyedtem. Mikor újra visszanéztem a tükörbe, már nem engem figyelt, hanem Bartosit, aki éppen abbahagyta a gimnasztikázást. Nem is tudom, hogyan lehetne ezt jól megfogalmazni. Mintha egyszerre alattomos erővonalak hálózták volna be az öltözőt, amiket persze csak az képes belelátni meg érezni a levegőbe, aki érti a szakmát. A fizikus leül egy székre s tudja, hogy arra a szilárd semmire ült le, ami ott ásítozik az atomok között. Én gyorsan visszaültem akkor Bálint mellé, ösztönösen, mintha számítanék rá, hogy meg kell védenem.

Ekkor lépett be az ajtón Alexi, a csapat orvosa, egy negyvenéves szépfiú. Egyenesen felém tartott, nyilván már tájékoztatták mindenről. Zsebredugta a kezét.

— Ne gyerekeskedj, Őze — hunyorított, mint aki eleve föltételezi, hogy hazudni fognak neki. — Ezt otthon, Pesten kellett volna meggondolnod.

— Nem érzem jól magam — mondta Bálint s jobb tenyerét bedugta a hóna alá; közben rám nézett.

Kis csönd támadt hirtelen. Láthatólag mindenki azt hitte, hogy ennek a mozdulatnak és pillantásnak különös jelentősége van. S mintha egyedül én tehetnék valamit az ügy érdekében, de szándékosan nem teszek. Sőt, szolgaian engedelmeskedem Bálintnak, mikor nem teszek semmit. Pedig, ha már ott vagyok az öltözőben, ahol tulajdonképpen nem volna jogom bent lenni, illene úgy viselkednem, hogy legalább hasznomat vegyék.

De vajon csakugyan azt akarták, hogy én kényszerítsem Bálintot valami nem tudom milyen női fifikával? Mert ugyanakkor olyasmit is éreztem, hogy most már az indulásának se örülnének. De ez olyan szövevény, amit nem tudok ilyen hirtelen tisztázni. Talán később.

Alexi ott állt Bálint előtt, énrajtam egyszerűen keresztülnézett.

— Hogy-hogy nem érzed jól magad? Hogy-hogy nem jól?

— Dehát mondom.

— Nem mondtál semmit. Nem jól. Mi az, hogy nem jól?

— Azt én se tudom, hogy hogyan — mondta Bálint se halkan, se hangosan, csak úgy közönséges beszélgetés-formán. — És baj se lesz semmi, Bangó különben is jobb formában van, mint én. Sokkal jobb, ha ő indul ezerötszázon is.

Nem tudom, hogy Bangó hallotta-e ezt. A vizet éppen kicsurgatta a szájából, majd váltogatott lábbal, ruganyozva ugrálni kezdett, egészen közel a falhoz. Csak a hátát láttuk.

— Szóval mi bajod? Igazán nem értelek. Ez hisztéria, kérlek.

Bálint arcából hirtelen lefutott a vér, kicsit oldalt billent a feje, mintha megszédült volna. De azért mosolygott. Nem lehetett biztosan tudni, hogy a rámenős hang hatott-e rá ilyen tünetekkel vagy csakugyan a rosszulléttől sápadt el.

— Szóval mi bajod? — hallottam újra.

— Hisztéria — válaszolta Bálint.

A szépfiú, mintha egyszerre ráeszmélt volna, hogy ő orvos. Leült egy kis háromlábú székre és megfogta Bálint csuklóját. Azt az újfajta kínai rágógumit forgatta a nyelvével, ami először úgy szétesik az ember szájában, mint a pempő s csak jó ötperces munkával lehet kezelhető gombóccá gyúrni. Ezt a masszív rágást most már nekem is néznem kellett, mert a fejünk egyvonalba került. Sukk meg Törcsei a bejárat mellett álltak s gyors kis mozdulatokkal egymás hátát lapogatták: lábfejtől köldökig szorosan egymásnak vetették a testüket s csak deréktól fölfelé dőltek kissé hátra. Igyekeztem elkerülni Alexi pillantását

Diskay Lenke: Tehenek

és a két lapogató fiút figyeltem. De abban a külső látótérben (ami miatt nem is tudunk úgy igazán egy pontra nézni, s ami biztos még barlangi örökség bennünk, az önvédelemé, hogy lássuk azt is, amit éppen nem nézünk) — azért a doktor arcát is láttam elmosódva. Bálinttól tudom: a hajrában, mikor a szem mereven a célszalakra szegeződik vagy a célszalagon túl egy korlát kiszögellésére, egy reklámtábla színfoltjára, szóval valami jelentősen közönséges részletre, ugyanakkor a mellette hajrázókat is pontosan érzékeli az ember, az egyes még a hatos pályán futót is, és viszont. Valahogy így érzékeltem én is, hogy Alexi ugyanazzal a ritmussal rágja a gumit, amilyen ritmust Bálint pulzusa diktál.

Most, hogy Bálint nem él már, ezt az embert még jobban gyűlölöm, mint azelőtt. Pedig soha nem volt udvariatlan hozzám, megfoghatóan. Mégis sértett örökké. A mosolyával vagy egyszerűen azzal, ahogy hallgatott vagy állt előttem. Nem tudom biztosan, de mégis elhiszem, hogy ő terjesztette a különböző pletykákat rólam. Tíz éven keresztül beszélték, hogy a mindenkori válogatott kurvája vagyok. Bálint csak legyintett rá. Aztán én is megszoktam, hogy mosolyogjak rajta. De hogyan is magyarázkodhattam volna a világ előtt, mikor róla is tudták mind az egyletbeliek, amit én: hogy együttlétünk óta soha, talán egy hónapig se volt igazán hű hozzám. Olyan lett volna az én magyarázkodásom, mint az orgazdáé, aki azzal mosakszik, hogy nem ő lop meg csal, hanem a társa. Az pedig senkire se tartozhat, hogy mégis mért vállaltam, amit vállaltam. Most se tartozik senkire. Ez az írás csak magamnak emlékeztető.

Egy hosszú perc után végre elhúzta Alexi a kezét.

— Szerintem indulhatnál — mondta —, dehát én nem erőszakolhatom. Viszont akkor be kell jelentened a vezetőségnek. Mert azért ez mindenképpen botrány.

— Már bejelentettem.

— A drukkerek miatt is kínos — folytatta a doktor.

— Kedves vagy — mosolyodott el Bálint.

— Hát akkor jó. Ahogy gondolod. — Alexi felállt. — Akarod, hogy mondjak valamit a fejeseknek? Mármint orvosi szempontból. Hogy én is úgy látom . . .

— Nem — mondta Bálint határozottan. — Én se hazudnék senki érdekében. Nem jó az.

— Persze, csak az jó, amit a saját makacs fejünkkel elhatározunk — dörmögte az orvos s két kapafoga között tovább mángorolta a gumit, kicsit szétnyitott szájjal, amitől felemásan barátságos lett az arca: mint a kutyáké, ha épp csak elővillan a fogsoruk. Mintha nevetnének ilyenkor. Aztán megvonta a vállát és kiment.

Lassan kezdett kiürülni az öltöző.

Egyedül maradtunk.

Bálint átölelt félkarral és velem együtt hátradőlt a nyitott öltözőszekrény peremének. Ha nem a történtek után vagyunk, biztos kimondom, ami hirtelen eszembejutott akkor, hogy „Látod, ez a szekrény éppen kétszemélyes", mert a fejünk csakugyan összeszorult a nyílásban: úgy egymáséra lapult a fülünk, mint a bal meg jobb cipők a dobozban. De hallgattam. Nem volt kedvem játszani. Meg az is zavart, hogy a szekrény éppen Törcseié volt, aki a legerősebb kölnit használta a fiúk közül, a szagról megismertem rögtön. S ahogy följebb emeltem a fejem, majdnem a számba lógott le a fiú vadpiros, tájképekkel tarkázott inge. S mindez mérhetetlenül messze volt attól, amiről beszélni szerettem volna . . .

De akárhogy erőlködtem is, csupa olyasmi jutott eszembe, ami inkább hóbortoskodása volt annak a világnak, amibe Bálint révén belecsöppentem. Mert vajon csakugyan az lett volna jellemző Törcseire meg Sukkra, hogy szerették a nőies színeket meg anyagokat; Bangóra meg az, hogy útálta mindkettőt; a doktorra pedig, hogy sose a legújabb divat szerint öltözködött (amiben persze éppen az volt a ravaszság, hogy eleve érződött rajta, ő nem lesz máról-holnapra *démodé*) — vajon igazságos volna, ha csak ezt mondanám róluk meg sereg effélét, ami szinte egyletenként változott? Ugyanis mindenki annak a cinkosságát fogadta el, amelyikhez éppen tartozott. Tulajdonképpen apróságok voltak ezek. Bizonyos szavak meg kiszólások, bizonyos fajta frissítő cukorkák, kis mozdulatok, ahogy a trikójukat a nyakukba kötötték vagy a fáslit tekerték a lábukra, — de mindez olyan öntudatlanul rögzült bennük, hogy nem is érezték már majmolásnak, hanem a sajátjuknak. S mind a magáét tekintette az egyetlen lehetőségnek. De ezeken a hóbortosságokon túl ugyanakkor ott volt a bajtársiasság. Mert volt. Még talán erősebben is, mint a családtagok között. Az igaz, hogy mindenki őrizte a titkát; de valami közös cél érdekében. Engem mindig megriasztott az ellentéteknek ez a keveredése: hogy a féltékenykedésből és gyűlölködésből hogyan tudott egyszerre olyan példás összefogás kerekedni. Évekbe telt, mire megszoktam, hogy a rekord üldözésének nem köznapiak a törvényei.

Azt is le kell itt írnom (hogy jó lelkiismerettel írhassak le mást is): Bálintot senki sem akarta tulajdonképpen kirekeszteni és elszigetelni. És ő sem akart elszigetelődni. Mégis úgy ültünk ott a prágai öltözőben, mint a számkivetettek.

Az öltözőajtón behallatszott a stadion moraja. Szerettem ezeket a pillanatokat. Mikor a kihalt öltözőfolyosókon végigsöpör a huzat, bevágódik egy ajtó, nyitva felejtett csap csorog valahol s a linóleumon távolodó lépések trappognak. A test- meg zuhanypárás helyiségeket ilyenkor egyszerre elárasztotta a frissen öntözött salak pezsdítő szaga. A fiúk közben lomha lezserséggel vonultak ki a gyepre s vagy sétálgattak vagy leültek törökülésben. Olyanok voltak így, mint valami szerény, mozdulni is bágyadt arab, szemben a nyüzsgő tribünnel meg az eredményjelző tábla villanófényeivel. De azért a bágyadt külső ellenére is érezni lehetett, hogy a rekord, kiosztatlanul, egyszerre valamennyiük fölött ott kóválygó, mint a szent lángnyelvecske.

Bálint újra átkarolt.

— Hildi...

Ujjai megrándultak, majd megint ellazultak a mellem alatt.

Nem szóltam.

— Azt hiszem, az alapozó tréningnél hibáztam el valamit — folytatta kis idő múlva.

— Nem hibáztál el semmit — válaszoltam. — Szerintem az itteni levegőt nem bírod jól. Ha még egy napot pihenhettél volna, minden másképp történik.

— Mese.

— Nem igaz. Én jobban ismerlek, tudhatnád.

Nevetett.

— Végre, hogy ezt is mondod. Eddig folyton arra panaszkodtál, hogy még mindig nem ismersz eléggé.

— De ezt most biztosan tudom. Hidd el, hogy csak a levegő. Emlékszel, két éve? Akkor is így jártál itt, csak akkor nem léptél vissza. Ezerig nem is volt semmi hiba.

— Nem. De aztán kétszáz méteren keresztül csak vánszorogtam — szólt közbe.

— Mert a levegőt nem szoktad még meg.

— Mese — mondta újra. — Ez csak olyan mese.

Hirtelen felült. Kint feldübörgött az első tapsvihar. Talán a diszkoszvetők kezdtek munkába, de lehet, hogy csak a várakozást únták a tribünön.

— Nem megyünk ki? — kérdeztem.

— Dehogynem... — motyogta. — Dehogynem...

Nem tetszett a hangja. Az öltöző mennyezetî ablakán lárvaszerű kék fény esett ránk. Nem volt jó érzés így látnom őt, ebben a furcsa higiénikus világításban. Kezét fölemelte a homlokához, „Hildi..." mondta még egyszer, majd mint egy homokba szúrt, lassan elhajló gerely, teljes súlyával rám dőlt. Csukva volt a szeme. Szólítottam, nem válaszolt. Iszonyúan megijedtem. Gyorsan végigfektettem a padkán, lehúztam róla a melegítőt, csak a kis piros nadrág maradt rajta. Még a trikóját is lehúztam, mintha az alatt is megbújhatna valami baljóslatú. Volt a lábán egy ovális alakú, halvány barna heg, térdtől húzódott lefelé a sípcsontja mentén; az még a szokottnál is jobban kirajzolódott most. Az arcát néztem — és ezt a gyerekkorban szerzett heget láttam helyette. Ki akartam rohanni Alexiért vagy valaki másért, de egyedül se mertem hagyni. Vizes törülközővel dörgöltem a mellkasát s közben oda-odahajoltam az arca fölé és egészen közelről néztem a bőrét, a szempilláját, a száján azt a kis cserepes vágást, amit futás közben mindig újra fölharapdált. Nem sírtam, csak egyszerűen nem éreztem a tagjaimat, mintha nem én lettem volna én.

S akkor kint megint feldübörgött a tapsvihar. Ebben a beszűrődő lármában hallottam meg, hogy valaki közeledik a folyosón. Pár pillanat múlva egy kék köpenyes, középkorú nő állt meg az ajtóban, vödörrel és partvissal a kezében. Hirtelen lerakta a partvist meg a vödröt és odasietett hozzánk. Közben mondott valamit csehül, amit nem értettem. Akkor némettel próbálkozott.

— Was ist... was ist? — és összekulcsolta a kezét. — Rufen ich Doktor?

— Nein! — válaszoltam olyan ijedten, mintha az előbb nem ugyanazt akartam volna én is.

— Was geschehen? Krank? Ich rufen Doktor. Ich rufen...

— Nein... — motyogtam újra s láttam, hogy az asszony megdöbben.

Én is megdöbbentem magamtól. Vajon azt nem akartam, hogy segítsenek rajta?

Dörzsöltem a mellét, másik kezemet meg ott tartottam a homlokán. Olyan hűvöses volt a bőre, amilyen a zuhanyozás után szokott lenni. És csak akkor futott le az első könnycsepp az arcomon. Egyszerűen én akartam visszaadni az eszméletét. És hogy ezt ő is tudja meg: hogy én adtam vissza. Veszélyes makacsság volt, tudom, felelőtlen önzés, — de micsoda boldogság volt, mikor a tenyerem alatt végre megrebbent a pillája!

A takarítónő is odahajolt Bálint fölé.

— Gut? Schon gut?

— Ja. Schon gut — mondtam és rámosolyogtam cinkosan. — Aber schweigen Sie über dem ganzem... schweigen Sie, gut? Versprechen Sie mir das? Ich bitte, Sie versprechen...

Ugyanis nem akartam, hogy híre menjen — biztos a nyakunkra ült volna néhány éhes újságíró. Bálint meg gyűlölt minden kiszerkesztést.

Az asszony megígérte, hogy hallgat, de látszott az arcán, hogy valami eltitkolt körülményre gyanakszik, amiről kötelessége lenne jelentést tenni. Ezután már csak csehül beszélt és elindult vissza a vödörért meg partvisért. De én már nem törődtem vele: Bálint nyugodt, tiszta szemmel nézett rám, mintha csak

aludt volna egy kicsit. A kezemmel játszott, aztán nagyon lassan oldalt fordult és fölegyenesedett. Az asszony már eltűnt az ajtóból.

— Ez furcsa volt... — mormogta. — Sokáig tartott?

— Nem — mondtam —, csak néhány percig. Elszédültél egy kicsit.

— Tudod, milyen volt? Mintha kiléptem volna valami ismeretlen pályára és ott futottam volna egyedül. Nem furcsa?

— Érezted, hogy dörzsöllek? Én dörzsöltelek.

— Nem... — rázta meg a fejét. — Mondom, hogy futottam. Még arra is emlékszem, hogy azt a kétszáz méteres távot, azt az ezredik utáni kétszázat...

— Biztos a helsinkii olimpiai stadionban — próbáltam nevetni. — Az még el sem készült. Látod, megálmodtad, hogy elsőnek fogsz befutni!

Bálint apáskodva megveregette a csípőmet, aztán lehúzott maga mellé.

— Azt hiszem, újra kell kezdenem a tréninget. Új módszerrel. Az alapozó tréningnél hibáztam el valamit. De csak tudnám, hogy mit... csak tudnám!

S a szemembe nézett:

— Újra kezdjük, Hildi?

— Igen — válaszoltam s közben arra gondoltam, ki tudja hányadszor kellett ezt az igent kimondanom úgy, hogy még a nyomát se vegye észre rajtam, menynyire értelmetlen, pusztító görcsnek tartom folytonos elégedetlenségét. De végre is ő tudta, mi volt az, amiből képtelen volt engedni, stopperórával a kezében.

Míg felöltözött, láttam, hogy bágyadtak a mozdulatai. Azt ajánlottam, ne menjünk ki a pályára; majd délben mindent tisztázunk a vezetőkkel. Most inkább menjünk vissza a szállodába. Bálint váratlanul könnyen beleegyezett. Kiosontunk az egyik hátsó kijáraton és felszálltunk egy autóbuszra. Aztán leszálltunk és gyalog mentünk tovább a belváros felé. Gyönyörű nyárvége volt. Bálint a karomra támaszkodott és néztük a Moldvát. A szelíd vadkacsák ott úszkáltak a jégtörő ékek zubogójánál, a Szent Vitus templom tornyán, mint a startpisztoly cső, vakító élesen csillogott egy fémes tetőcserép. Alig beszéltünk valamit.

Van egy régi képem Bálintról, több mint tizenöt éves. Abból a Dreher-Maul dobozból került elő, amit a szekrénye alján találtam meg. A doboz fedelét és oldalát girlandba fűzött rózsák díszítik, átlósan, s ezek a girlandok keretezik be újra meg újra a dodonai „Dreher-Maul" felírást. Nemrégiben megszámoltam, hogy hányszor: pontosan nyolcszázharminchatszor. De ha nem számítom a szélekre eső, felébe-negyedébe metszett felírásokat, éppen nyolcszáz marad. Bálintnak sokáig ez volt a kedvenc távolsága, csak később próbálkozott az ezer, ezerötszáz meg kétezerrel. Talán nevetségesen hangzik, de nekem ezek az összefüggések is fontosak. Egyébként is megszoktam mellette, hogy a különböző távolságok rendszerét belelássam a világba. Egy út nem közönségesen út csak; hossza is van; ideje is van; sőt, részideje. De mindezen túl se az egyik, se a másik nincsen igazán. Ezért nem lehet soha megnyugodni.

A kép a tardosi gyógyszertár udvarán ábrázolja Bálintot, két kamaszkori barátjával, Mesnyák Pocival és Geresdi Kálmánnal. Geresdi unokatestvére volt Bangónak, aki nem Tardoson élt, de nyaranként sokszor megfordult gyógyszerész rokonainál. Még innét volt Bálinttal az ismeretségük. A fiúk egy keskenyen magasra nyúló, ablak nélküli falsík előtt állnak, élesen odarajzolódva a fehér háttérre. Tizennégy évesek lehettek akkoriban, 38-ban készülhetett a felvétel. Az előtérben csenevész, vesszőnyi fa, egy szál levéllel. A tűző nap metszetszerűen véste oda lábuk elé ennek az egyszál levélnek az árnyékát. Valószínűleg

dél volt, mikor a képet csinálták; az árnyék helyéből gondolom. Mesnyák Poci és Geresdi Kálmán állnak a fa jobboldalán, Bálint a másik oldalon. A patikaudvar kopárnak, keményre döngöltnek látszik, sehol egy fűcsomó, semmi. Megdolgozott terep. A falon mögöttük elmosódó, kerek foltok. Talán futballlövések nyoma. És az egész képben van valami végsőkig egyszerűsített. Nincs póz, nincs díszlet. Mindhármuknak nagy a térde és erős a bokája, de a vádlijuk még sovány. A hajuk kefe. Fekete klottnadrágjuk hosszú és ügyetlen. Mégis a fény az, ami olyan rettenetesen erős ezen a képen. És az ablaknélküli falsík is rettenetes magas, hozzájuk képest.

A temetés utáni második héten került elő a kép, addig nem nyúltam hozzá semmihez. A doboz nem volt újság nekem, láttam azelőtt is sokszor; láttam, hogy Bálint abból szedi elő a kézelő gombokat, a nyakkendő tűt, azt a lila timsó darabkát, ami tíz év alatt se lett semmivel kisebb. Ritkán vágta meg magát. Sőt, büszke volt rá, hogy behunyt szemmel is meg tud borotválkozni. Csupán Bécsből jött egyszer haza csúf vágással az állán: Bangóék körülállták s úgy meséltek vicceket egymásnak; és akkor csúszott félre a penge. De én magam soha nem láttam vért az arcán. Ezért is hatott úgy rám az a kis horzsolás meg alvadt vér a szeme alatt, mikor ráakadtunk: számomra valahogy az tette véglegesen megtörténtté a halálát, nem a mozdulatlansága.

Most ez a timsó darabka is itt van az íróasztalomon. Meg egyéb fényképek, levelek, egyleti igazolványok, arany és ezüst érmek. S néhány notesz. Ezekbe pontosan följegyezte, hogy melyik évben és hónapban milyen edzéseket folytatott s milyen eredményeket ért el. Ezek a tárgyak nem mind a dobozból kerültek elő, hanem különböző dughelyekről, amikről nem is tudtam; de a temetés után valahogy önként fölfedték magukat. Azóta a dobozt is itt tartom a lámpám mellett. Furcsa, hogy annyi évig ki se nyitottam. Azzal a majdnem anyai tapintattal nem nyúltam hozzá, amivel a kamaszkori zsebek is el szokták kerülni a nyomozást. S még most is az az érzésem, Bálint természetesebbnek vette, hogy szerelmeiről, keserves viszonyairól tudok és beszélek nyíltan, mint ahogy azt vette volna, ha például a Dreher—Maul-ba berakok ezt-azt, spulni cérnákat meg régi rúzstokot. Pedig ő se rakott be mást, csak effélét. Listát is csináltam róluk. Lehet, hogy ez unalmas másnak, de ez is hozzátartozik a „nevetséges" összefüggésekhez. És továbbra is lejegyzek minden ilyesmit, elhatároztam. Akik érezték már, milyen szfinkszszerűen súlyosodnak meg a tárgyak, melyekről tudjuk, hogy a maguk megszokott módján többé nem mozdítják el őket, azok bizonyára megértenek. Még egy jelentéktelen spárga darab is, dupla tengerész csomóval a végén, még az is megköveteli a számbavételt.

Tehát ez a lista:

Domborításos borjúbőr pénztárca, Ő. B. monogrammal, valószínűleg ajándék az édesanyjától. Kopott. A tárca kisebbik zsebében expressz ajánlott levél vénye, 1939-ből, tardosi bélyegzővel. Címzés: Gervai Margit, Pécs.

Néhány cserkész próbajelvény, jamboree-n csencselt eukaliptusz nyakkendőgyűrű.

Piros újévi malac és szerencsepatkó, kék máslikkal.

Vésett, ezüst órafedél, két golyószakította lyukkal.

Hárombatört fekete csavaros írón, „Réka" bevéséssel az oldalán, s egy félig elszívott cigaretta.

Két sí-vaksz, az egyik *weich*, puha hóra; a másik *hart*, lesiklásra.

Nadrágcsíptető, kerékpározáshoz, repedt. Gyufásskatulányi emlékkönyv, kis kulccsal lezárható, üres.

Celluloid igazolvány-tok, szintén üres, tintával ráírva: „Elveszett."
Egy futócipőszeg, papírba csomagolva, mellette néhány fűszál, nyilván a szög száráról tekeredett le, miután elszáradt.
Harmonikamódra széthúzható vásári emlékszív papírból és piros selyemből. Beírás: „Ezt hoztam neked pécsi kiruccanásunkról, bosszantásul, Pécsi Pici."
S még egy marékra való apróság, amiket nehéz volna meghatározni.

Hogy a Dreher—Maul hogyan került hozzá, sejtem; egyszer mintha említette is volna. A háború előtt szokás volt, hogy a nagyobb cégek karácsonykor bonbon meg cigaretta különlegességekkel lepték meg állandó rendelőiket. Nemcsak a Stühmer-gyár küldött bonbont, ugyanúgy a foszfát vagy sörgyár is. Bálint apjának pedig vendéglője volt Tardoson, amit a háború után államosítottak. Mikor én lent jártam, már nem is számíthattam rá, hogy bármit is ugyanúgy találok, ahogy valamikor volt. Tudtam, hogy idegen emberekkel kell majd beszélnem, akik talán nem is szívesen állnak szóba velem vagy akaratlanul is félrevezetnek. A szülők már nem éltek akkor. Bálint se. Mindig kitért, ha arra kértem, hogy utazzunk le együtt a szülővárosába. Ő maga is csak félnapokra látogatott haza, néha. Mintha feszélyezte volna a régi környezet. Úgy volt ezzel is, mint a távolságokkal, amiket „maga mögött" hagyott. Sprinterként kezdte, aztán ahogy idősebb lett, egyre hosszabb távokra specializálta magát. Azt mondják, ez, ha nem is szabály, de nagyon gyakori. Vannak alkatok, akiket úgy hajtanak az évek, hogy mind távolabbra kívánják a célszalagot. Megesett, hogy újra belekóstolt a régi távokba, de ez mindig visszavetette a lelki kondícióját. Nem mintha az eredményei lettek volna rosszabbak, mint azelőtt; a kedve lett rosszabb. Mást várt. Prágában például — noha nekem még folyton az ezerötszázról beszélt — tulajdonképpen három- és ötezerre készült lélekben. De lehet, hogy tízezerre is. Ezt abból gondolom, hogy a Vlegyászára való elutazásunk előtt már napi huszonöt kilométerre tornázta fel a mezei tréning adagját.

Ezért is döbbentett meg a Dreher—Maul doboz. Miért őrizte? Miért volt szüksége rá? Így vitte a sprinter-emlékeit is magával, ellenszerül vagy valamilyen mementóképpen, mikor az ezer meg ötezredik métert taposta?

Nem tudom.

Egy halott már semmit nem ígér cserébe, ha kérdezünk — talán a tárgyak még. S talán az a megkésett szorgalom, ami az emlékezés.

Október második hetében utaztam le Tardosra, nem sokkal a temetés után. Három nap szabadságot kaptam abban a kültelki iskolában, ahol tanítok, s ahol tíz évig inkább csak megtűrtek a pletykák miatt, amik keringtek rólam. Mostani törvénytelen özvegységemben szánalommá enyhült a kollégák rosszmájúsága; ennyit változott a helyzet. Senkinek se mondtam meg, hogy milyen céllal s hová utazom.

Bálint fekete neszesszerébe még este becsomagoltam. Emlékszem, egy pillanatig tétováztam, hogy a kis tartópántok közé dugott borotvakészletet benne hagyjam-e; de nem nyúlam hozzá. Hogy jól kihasználhassam az időt, a legkorábbi vonattal indultam, még éjszaka és reggel hét óra felé érkeztem meg. A restiben reggeliztem. A hírlap-bódé drótháló mögött, negyedrét összehajtogatva, ott porosodott az a sportújság szám is, amelyik hírül adta Bálint halálát. Remittendának maradt vissza az az egy. Megvettem. A bódés, egy öreg néni, csodálkozott kicsit, de nem tett megjegyzést. Csak valami furcsa tettenértséggel

többször is odacsapkodta az újságot a pult oldalához. A por le is ment róla, de a napszítta sárga csík nem.

— A néni idevalósi? — kérdeztem.

— Én igen — bólintott.

— Nem tetszik tudni, merre van a Régi Kis Szarvas Vendéglő?

— A Régi Kis Szarvas Vendéglő? — ismételte meg. — Régi Kis Szarvas Vendéglő... Keres valakit ott?

— Tulajdonképpen nem. Csak kíváncsi volnék, hogy jól emlékszem-e... Nem arrafelé kell menni? — s találomra a város felé mutattam, a szőlődombok irányába, a vasúti fasor fölött éppen odalátszottak.

— Régi Kis Szarvas Vendéglő már nincs — mondta a néni. — Régen járt itt?

— Elég régen. De milyen utcában is volt...?

— Régi Kis Szarvas. Itt már senkise mondja úgy. Megváltoztatták.

— Lebontották?

— Nem bontották, csak a nevét változtatták meg. Új Szarvas Vendéglő lett belőle. Dehát, ha régen járt itt...

— Elég régen.

— A Régi Kis Szarvas a Hadik utcában volt — mondta a néni s előszedett a pult alól egy zöld üveget és szalmaszálon szopni kezdte a tejet belőle.

Hirtelen eszembe jutott, hogy egyszer megkért Bálint, adjak fel a nevében egy táviratot, bizonyos Páskai Bence tardosi ismerősének, a Felszabadulás utcába. A házszámra már nem emlékszem, a távirat szövegére is homályosan. Azt hiszem, valamilyen gyerekkori ígéret beváltása lehetett ez a távirat, hogy „akkor, ha ez meg ez történik, majd írok" — valami ilyesmi.

Máskor is éreztem már idegenben, hogy elkerülhetetlenül értesülni fogok dolgokról, amik pontosan énrám várnak. Így tértem be egyszer abba a kis görögkatolikus templomba is, Bukarestben, ahol Luka bácsival megismerkedtem. Délelőtt volt s Bálintnak délután kezdődött a versenye. Gyertyát akartam gyújtani, de nem volt apróm. Luka bácsi segített ki két lejjel; ott álldogált bocskorosan az egyik Szent-György ikon előtt. Mikor kijöttünk a templomból, elmondta, hogy a fiához utazott ilyen messze, de már megy is vissza este, fojtja a városi levegő. „Hozzám jöjjenek el egyszer, az én kabanámba — invitált az öreg — ott aztán olyan a levegő, hogy egész nap kedvük lesz futni, még hegynek föl is!" És nevetett a kedves karvaly képével. Föl is írtam akkor a címet: Bogotáig vasúton, onnét húsz kilométer gyalog Rogozsel faluig s még vagy három a kabanáig, a Vlegyásza csúcsa alatt. Mikor elmeséltem ezt a találkozást Bálintnak, már túl volt a versenyen; s mint mindig, elégedetlen volt a győzelmével. Pest felé, a vonaton, térképet szerzett valahonnét s keresgélte, hol lehet az a kabana. Kiszámította, hogy körülbelül ezerötszáz méter magasan fekszik. Ez tetszett neki. Havasi tréningre még sose gondolt, de egyszer majd azt is kipróbálja, mondta. Aztán évekig kallódott a cím, Prága után jutott eszébe megint.

Nekem meg a Hadik utcáról az, hogy nyilván azonos a Felszabadulás utcával, ahová a táviratot küldtem annak idején. Ugyanis ez már a háború után történt, amikor a vendéglő meg az utcák neve is megváltozott.

— Köszönöm szépen — mondtam a bódés néninek és a teljes összeget kifizettem a régi, eladhatatlan példányért.

Aztán elindultam a fasorban, hogy megkeressem Páskai Bencét, ha ugyan él még. Ez olyan rögtönzött döntés volt. Hagytam, hogy sodorjanak a benyomások, mintha csak Bálint árnyéka volnék: ő lépked előttem, én meg nem tágítok mögüle.

A régi uszoda-vendéglő mellett elgazosodott gyalogösvényre tértem le; az ösvény a Dinga-patak töltésén vezetett. Jó ötven lépés után váratlanul meszesgödrök, kavics- és homokkupacok, táglarakások közé keveredtem; nyárfasor takarta őket addig. Ott a nyárfasor mögött folyt az építkezés: készült az új versenyuszoda. Szomorúan kicsi volt a régi; mint egy elhanyagolt silógödör a frissen planírozott terep szélén, teleszórva üres papírzsákokkal, szeméttel. Egyik sarkánál lánchúzós zuhanyozó, csillogó nikkelrózsával. Valamikor itt rendezték meg a rugby-meccseket, erről tudok. Szárazon és vizen egyszerre folyt a meccs. Mikor vizes testtel egymásnak estek a homokon — legalul, aki összegömbölyödve hasához szorította a labdát — legtöbbször véresre horzsolódtak az éles kvarc-szemcséktől. Egy nyáron kitiltotta őket az uszodaigazgató és csak valami idősebb barátjuk közbenjárására kaptak újra belépőt. Ez a barát lehetett — gondolom — aki először biztatta Bálintot, hogy járjon be a TAC-pályára. A Tardosi Atletikai Clubnak volt valami gondnok-féléje, de mindig azt szerette volna, ha edző-számba veszik. Folyton nyomában volt a fiataloknak és sokszor úgy leste meg őket, hogy csak órák múlva vették észre. Bálint emlegette is néha: az „Öreg Pepita" meg az „Öreg Szivaros" — és csak a történetekből tudtam, hogy ugyanarról a személyről lehet szó.

Tudok erről az Öreg Pepitáról egy olyan esetet, amit igazában csak ott Tardoson értettem meg, a helyszín megismerése után.

Az épülő versenyuszodán túl egy kis családi-házas negyedbe értem. Csupa gyermekfa, sovány lugasok. Látszott, hogy a telep nemrég létesült. Vásártér lehetett a helyén, mert a telep határán még ott állt a régi TAC-pálya; s vidéki városokban ez a kettő mindig szomszédos. Ahogy kikanyarodtam a telepről, körülbelül kétszáz méternyire húzódott előttem a deszkatribün kátrányos hátfala. És mögöttem, mintegy ötszáz méternyire a régi uszodát övező gyeptöltés, a kidöntött kerítés-oszlopokkal. Ez a távolság így megközelítőleg nyolcszáz yard. Öreg Pepita — Bálint szerint — már a botrány kitörése előtt ott hűsült a deszkatribün tövében, közel a plakáttáblás kisajtóhoz, amelyiken hátulról lehetett bejutni a pálya büfféjébe, a borosüvegeihez.

Bangó előző este érkezett meg Tardosra. Fontos apróság, hogy közülük ő viselt először szögletes orrú cipőt. Ez a modell akkoriban kezdett divatba jönni gálára, addig legföljebb sportcipőket készítettek ilyen szabással. Bangóé finom borjúbox volt, világos sárga, negyedcentis talppal. S mintha vonalzóval csapták volna le az orrát. Ezt egy másik fényképről tudom ilyen pontosan: ott ülnek mind a patika melletti inspekciós szobában, de az is lehet, hogy a laboratóriumban, mert mögöttük egy kisasztal tele van lombikkal, kémcsöves állványokkal. Középütt Bangó trónol, keresztbevetett lábbal. Ragyog a tömpe cipője. Mellette Mesnyák Poci és Geresdi Kálmán, meg az a tizenhét év körüli lány, akit aztán öt év múlva én is megismertem. Ő volt a Pécsi Pici. Bálint a kémcsöves asztalkának támaszkodik és csak deréktól fölfelé látszik a képen, kisfiús trikóféle van rajta. Két szeme ijesztően nagy, amilyen a versenyek előtt szokott lenni.

Bangó, mint máskor is, Geresdiéknél kvártélyozott (ők bérelték a gyógyszertárat), Pécsi Pici pedig a bátyját látogatta meg, aki Geresdiéknél praktizált. Így állt össze nyaranként az „ötösfogat", ha Bangó történetesen nem a Balaton mellett vakációzott a szüleivel és Pécsi Pici is Magyarországon tartózkodott. Ez a lány akkor már harmadik éve Németországban töltötte a fél nyarat, különböző ifjúsági táborokban. S valahányszor, ha hazajött, az idegenség és valami kicsattanó magasabbrendűség fölényét hozta magával.

Előző este — vagyis az uszodai botrányt megelőző napon — Geresdiéknél voltak együtt. De hogy akkor este mi történt közöttük, nem tudom pontosan. Lehet, hogy egy kapura játszottak a patikaudvaron, s lehet, hogy Pécsi Pici is résztvett ezeken a vikizéseken. Mikor háború után az egyik osztrák csapattal Budapestre utazott, mint az együttesnek valamilyen segéd-ügyintézője, az egyik edzésen — magam is láttam — csak úgy szórakozásból beállt rövid időre játszani, és nem is kezelte rosszul a labdát.

Hogy milyen volt a tardosi időkben Pécsi Pici? Több fényképet is találtam róla. Az egyik valahol a Pommeraniai-öböl partján készült, Strahlsundban, szemben a rügeni szigetekkel. Fehér kövekkel körülbástyázott zászlórúd tövénél áll, szétvetett lábakkal, rövid nadrágban. Zsebredugja a kezét. Csöppet sem hullámos, fakószőke haja vízszintesen körbenyírt, éppen csak a fülét takarja és a homloka negyedét. A combja izmos, a melle túl erős. Igaz viszont, hogy az ilyen feszes kihangsúlyozottság nem annyira a formák nagyságán múlik ebben a korban, mint inkább a gyakorlatlanságon, a pózok és mozgás összjátékának a hiányán. Pici úgy néz a lencsébe itt, hátamögött a tengerrel meg a szigetek csíkjával, mintha igazában ebben a távlatban bízna, hogy az majd igazolja őt. Nagyon is el tudom hinni, hogy az ő távoli táborozásai a maguk szeles-sós, gátlástalan és szinte szemérmetlenül egészséges levegőjükkel egyáltalán nem úgy hatottak a fiúkra, mint egy izgalmas táj vagy esemény, amiről beszámolnak nekik, — sokkal inkább a lány egyéni varázsának tulajdoníthatták azt a valamit, ami a tájakat meg eseményeket *olyanná* teszi. Pici nem volt szép; kamasz korában még annyira sem, mint később. De megvolt benne az a veszélyre ösztönző keménység, ami belőlem éppúgy hiányzott, mint Rékából.

Nem tudom, mi történt előző este; de a másnapi botrányt megpróbáltam újraélni ott a TAC-pálya és a régi uszoda között. Gondolatban kiszórtam a medencéből a szemetet meg a papírzsákokat. A víz sötétzöld volt, másfél hete nem cserélték. Augusztusra mindig megcsappant az artézikutak szintje. Ahogy ők mondták: „kötéllel kellett kihúzni a vizet". Pici mindjárt megérkezésükkor leúszhatta azt a négy-ötszáz métert, ami nélkül a táborokban se kezdték meg a napot. Ez a minimum. És éhgyomorra. Aztán futás meg torna a kagylószemcsés parton. Itt, a régi uszodában nem lehetett szélesebb a homoksáv huszonöt méternél, az is tele napozókkal, akiket át kellett ugrálni. Bangó már az első körnél átvette Pécsi Pici Strahlsundból hozott stílusát: kaszáló karmozdulatával csökkentette ugyan az iramát, de a mellette futókat zavarba hozta. S ez különösen a fordulókban hozott neki előnyt, szinte önként engedték át neki a belső kört. Utolsónak a tömzsi Mesnyák Poci maradhatott, ő látszik a képen is a leglassúbbnak; kicsit tejes arcú a barátaihoz képest. Aztán Geresdi Kálmán következhetett, aki mindenben utánozni próbálta unokatestvérét és megelégedett, ha mögéje tud zárkózni. Sikerült is neki, mert Bálint a harmadik kör után kiállt. Felült a zuhanyozó melletti vaskorlátra és ott várakozott. Az uszodaigazgató valószínűleg már ekkor figyelte őket az irodaablakból: az egyik napozó nő dühösen söpörte le magáról a fölvert homokot. Bálint úgy emlékezett, hogy Pici erre melegedett bele igazán. Hajrázni kezdett Bangó mellett és még vadabbul rugta a homokot. Aztán tigrisugrással keresztül vetették magukat a medence mellvédjén és víz alatt úsztak át a zuhanyozóhoz, ahol ő ült. Pontosan a lépcsős följárónál bukkantak föl s mind egyszerre álltak oda a zuhany alá, középütt Pécsi Pici. A lány telecsurgatta a száját vízzel és sugárban odaspriccelte Bálintra. Bálint azt mondta egyszer, hogy akaratlanul is kinyitotta akkor a száját és a vízsugár belecsapott. Pici a vízfüggönyön keresztül nézte őt s közben

hagyta, hogy Bangó „sót mérjen" vele: homorodva feküdt a fiú hátán, aki egyre mélyebbre hajolt. Aztán elengedték a lánchúzót, gyöngyökben állt rajtuk a víz.

„Na, nem folytatjátok a tegnapit?" kérdezte akkor Pici. Ez a felhívás azokra a különleges párbaj-meccsekre vonatkozott, amiket a gyógyszertár padlásán szoktak megvívni. Ezek a meccsek egyszerű, de szigorú szabályok szerint zajlottak le. Karjukat függőlegesen a testükhöz szorították, tilos volt ütni, fogni, kaszálni velük. Ugyanígy rugni is tilos volt. És térdet behajlítani is csak annyira, amennyire a közönséges lépkedéshez szükséges. Derékból csavarodni azonban már lehetett s a fejüket is használhatták öklelésre.

Bálint sokszor játszott így velem otthon. A parkettra fölrajzolta a ringet, kerülgetett egy darabig, aztán váratlanul mellém cövekelte magát és gyöngéden elkezdett kiszorítani. Máskor meg hirtelen hátrahúzódott, s ha el nem kap, a földre zuhanok. Azt mondta, Picivel sose játszott így, se Rékával. De vallahogy mégse nevettünk a játék végén, engem mindig szótlanná tett. Volt benne valami komor és zavarbahozó, a mozdulatlanságban, ami néha percekig tartott és még jobban kihangsúlyozta az izmok erőlködését. S utána sose érezte az ember, hogy megszabadult a feszültségtől; túl sok halmozódott fel belőle. Én nem tudom, a fiúk mit éreztek, mikor ezekre a lefojtott birkózásokra ringbe álltak, de azt hiszem, ezeknek a küzdelmeknek nem lehetett igazi, közös befejezésük. Ami visszamaradt bennük, amit kölcsönösen szorongattak ki egymásból, azzal már csak saját maguk kezdhettek valamit a végén — egyedül. A szabályok nem engedték meg a knockautot, semmilyen formában. Talán csakugyan futni volt egyedül jó, hatalmasat futni utána, cél és értelem nélkül. Mindegy, hogy milyen terepen, csak futni előre. Nem is hiszem, hogy volna ennél magányosabb erőkifejtés. De én sose tudtam futni. Bálint sokszor mosolygott is rajtam öleléseink után, mikor még órák múlva is mind csak bujni akartam hozzá. Mosolygott és közben már az ágy mellett kotorászott, kereste a sötétben a tréningnadrágját. Közel laktunk a Dunához, a Lánc-híd utcában, s a kihalt alsórakparton futotta le ilyenkor a három-négyszáz méterét az éjszakai hűvösben. Én meg az ablakból néztem.

Bangó és Bálint a zuhanyozó négyszögében álltak fel Pici cukkolására. Állítólag negyedóráig tartott a küzdelem. A tér kicsi volt s mindjárt az elején állóharc alakult ki. Bálint ezt is lejátszotta egyszer velem. Nekem kellett Bangó szerepét vállalnom. Két combunk féloldalasan egymásnak feszült s előre dobott jobb vállammal szorítanom kellett őt. Ő pedig centiről-centire hátrált a zuhanyozó vaskorlátjáig. Ez maga tíz percig tartott, közben lihegve, egészen közelről, egymás arcát kellett néznünk. Bangó tudta, mit akar: ráspékelte Bálintot a korlátra, ami vágta a csigolyáját. Majd válla helyett hirtelen leszegett fejével kezdte Bálint mellét nyomni. Így viszont lemondott róla, hogy lássa közben Picit. Bálint kidagadt homlokerekkel egyetlen gömbben látta az eget, a vizet, a lányt. A hátrányát már nem tudta behozni, oda volt spékelve, de el tudta képzelni, hogy most már a végtelenségig bírja így, ebben a pózban. S akkor Pici odaszólt nekik: „Csak folytassátok, mi úszunk közben egy százat." S elment Mesnyák Pocival meg Geresdi Kálmánnal. Akkor már nézői is voltak a küzdelemnek, néhány felnőtt; de valahogy bennük szorult a rendreutasítás. Mesnyák Pociék még javában úsztak, mikor a vaskorlát váratlanul kidőlt, ők ketten meg levágódtak a homokba. A következő pillanatban azonban már talpra ugrottak és rohanni kezdtek a medence körül, mintha az uszodaigazgató elől menekülnének, aki akkor ért oda. Később vádolta is őket, hogy meg akartak

lógni a kártérítés elől; de meg se fordult a fejükben ilyesmi. Mint ahogy az is látszat volt csak, hogy Bálint Bangót üldözi. Egy kör után Bálint behozta a hátrányát, de nem kanyarodott be újra, hanem átugrotta az alacsony kerítést és tovább vágtatott a kátrányos tribünfal felé, a mai kislakások helyén. Bangó ide már nem követte. Öreg Pepita azonban már az ugrás pillanatától kezdve látta őt és már csak puszta szórakozásból is megnyomta zsebében a stopperóra gombját.

Fönt a Vlegyászán jutott eszébe Bálintnak, hogy lejátsza velem ezt az uszodai meccset. Bolondos hangulatban volt azokon az utolsó napokon. Mindenre rá tudott venni és mindent el tudott hitetni velem. Azt mondta: „Meglátod, most másfél hétig állandóan sütni fog a nap." Akkor monda ezt, mikor zuhogó esőben kapaszkodtunk föl a kabanához. S másnapra csakugyan kitisztult az ég, úgy, ahogy ígérte.

Az egyik délelőtt sétálni mentünk s az egyik lejtős tisztáson elhagyott esztenára bukkantunk: nyolc-tíz zsindelytetős, kis ház-forma juhakol, mindegyik előtt apró négyszögű udvar, keskeny bejáróval. Olyan volt az egész, mint egy evakuált, liliputi falu. A gyermekkor tájai, egy udvar, egy szoba, azok szoktak így összezsugorodni később. Beléptünk az egyik udvarra. A méretek kicsisége és a pontos négyszög-forma, talán ez juttatta eszébe a hajdani ringet, meg ami a zuhanyozónál történt. S elkezdtünk birkózni leszorított karral. Széna és gyantaszag töltötte be a tisztást. Fölöttünk, nagyon magasan, néhány fenyőrigó csijjogott nagy időközökben. Amennyire erőmből tellett, odaspékeltem Bálintot a kerítés fenyőléc korlátjához s vállam helyett — ahogy utasított — leszegett fejjel igyekeztem hátraszorítani. De a mozdulatból végülis az lett, hogy odahajtottam a fejem a mellére. Bálint erre hirtelen keresztül bucskázott a kerítésen és elhasalt a fűben. Ennyire fontos volt neki minden régi mozzanat. Aztán felugrott s azokkal a nyújtott, lendülő lépésekkel, amiket még nagy fáradtság esetén is meg tudott tartani a hajráig, eliramodott. Kiáltottam utána, de nem válaszolt. Csak késő délután tért vissza a kabanába, furcsán elszótlanodva, de ragyogó szemekkel. Ekkor fedezte fel magának az Égettkővölgyét, hová aztán mindennap kijárt tréningezni. Olyan volt ez az ovális völgy, mint egy görög vagy még annál is régibb, őskori stadion: lent a pálya helyén kiégett fenyőrönkök elszórva, lehettek volna kőoszlopok maradványai is. A völgy oldala csupasz és kőtörmelékes — üres tribünsorok. De fönt, a fenyőfás gerincen, aránylag széles ösvény vezetett körbe: puha és ruganyos volt a többéves tűlevél-avartól.

Hányszor próbáltam elképzelni: vajon mit érzett Bálint, mikor elrohant tőlem s véletlenül rábukkant erre a pályára? Tardoson olyan lendülettel futott neki a kátrányos tribünfalnak, hogy saját bevallása szerint is majdnem elájult, mikor a homlokát beverte. Későn eszmélt csak rá, hogy nincs tovább s már nem tudott lassítani.

Öreg Pepita pedig pontosan a nyekkenésre nyomta meg a stopperóra gombját. Aztán odahívta magához a kóválygó gyereket. Már ismerték látásból egymást, de ez most egészen másfajta ismerkedés volt. Azonnal a közepébe vághattak, magyarázkodás nélkül.

„Egészen jól mozogtál, kölyök" mondta az öreg s maga mellé ültette Bálintot.

Bálint a stopperóra után érdeklődött s mindenáron a kezébe akarta fogni.

„Mit gondolsz, mennyit futottál?" kérdezte Öreg Pepita.

„Talán mérni tetszett? Igazán mérni tetszett?"

„Nyolcszáz yardot futottál."

„Honnét tetszik tudni?"

„Nem tetszem, hanem tudom" volt a válasz. „Ha nem hiszed, mérjük ki."

Közösen lépték ki a távolságot és kis híján annyi volt, amennyit az öreg mondott. Bálint nem ment vissza akkor az uszodába, még sokáig ott üldögélt a kisajtónál Öreg Pepitával. Akkor tudta meg, hogy nyolcszáz yard pontosan hány méter; és hogy mennyi egy stadion. Öreg Pepita ezekre a régi, klasszikus távokra esküdött, amiket komoly versenyeken már nemigen futottak. És Bálint is azonnal vonzódást érzett e mostohán kezelt távolságok iránt.

Mikor pár hét múlva fölvették a TAC-ba, Mesnyák Pociékkal együtt, valamennyien szorgalmasan eljártak a közös tréningekre. Kezdetben úgy látszott, hogy ő lesz a favorit a fiatalok között. Geresdi Kálmán hamarosan a magasugrókhoz pártolt át, Mesnyák Poci meg a súlylökőkhöz. Egyedül Bangó maradt komoly ellenfélnek, ha éppen Tardoson tartózkodott. Egy idő múlva azonban a helybeli kisebb klasszisok is kezdtek Bálint fölé nőni. Mindig előbb vagy később hajrázott a kelleténél s mire a szalaghoz közeledett, kifulladt. A hivatalos TAC-edző képtelen volt a makacsságát megtörni, szidhatta, a lelkére beszélhetett, nem használt. Csak Öreg Pepita volt elégedett: ő tudta, hogy a fiú miért nem ott hajrázik, ahol méterhossz szerint kellene.

Később mégis eltávolodtak egymástól. De nem azért, mert idővel Bálint is áttért a hivatalos versenytávokra; nem hiszem, hogy ezért. Bálint fölkerült Pestre, Öreg Pepita meg otthon maradt Tardoson. Mikor érdeklődtem utána a Régi Kis Szarvasban, kiderült, hogy azonos azzal a Páskai Bencével, akinek a címére egyszer táviratot adtam fel.

Diskay Lenke: Kecskék

Takáts Gyula

Elvakult viadal

(A szereplők fölött „ARÉNA AZ ÖTEZER-ÉVHEZ" feliratú plakát függ. Alatta, pontosan középen az espada áll. Kezében egyenes kard. Jobbján a birkózó, a súlyemelő és a bohóc. Balján a poéta, a légtornász és a zsonglőr. Együtt alkotják a kórust. Az espadát és a plakátot függőlegesen kettéosztja a reflektorfény, mégpedig úgy, hogy az espada jobboldala és a jobbján állók bíborvörösben szikráznak, baloldala és a balján állók kékezüst fényben izzanak.)

I

ESPADA

Két fényben izzok én és testem kettéosztja
a bíbor és ezüst, mint kétélű borotva.
A bíbor ég a jobbomon ragyogva,
balról a kék-ezüst s az arktisz kristály orma.
Nálam a kard s az ész hegyes körzője, tőre,
s rámszegzi szarvait a hús s a dzsungel zöldje.
Dühük, mint zárlat rajtam át szikrázik égre.
Húsomba leng a körző éles íve.
Vér és a méz lecsordul vadrózsás homlokomról.
Látom a kettős tájat... Hallom a kettős hangot.

1

BIRKÓZÓ

Nézd ezt a vad pirosló húst!
Mily lánggal tágul szét az ingben.
— Csak én vagyok és senki más! —
A bíbor zeng itt mindenekben.

Csak én vagyok: a hús! A hús!...
És minden én vagyok... Kegyetlen
sodrású rózsa-óceán
villog a világszerkezetben.

És minden értem, mint virág
csak dísz sugárzó anyagomban.
Szemed, versed is sós patak,
vagy zöld madár dús dzsungelomban.

Álmod kék felhő véreres
szirten... De sziklád én vagyok csak...
És képeid és versed is
csupán a földemen csobognak.

Addig borongsz, míg én vagyok.
És minden én vagyok: egyetlen,
Ádám és Éva együtt én!
Nincs más, csak én az éden-kertben!

2

LÉGTORNÁSZ

Tapló vagy! Semmi több!... Mitől
e tarka tűz a véres ingben?
Nem te! Csak én és semmi más.
Vitorlám él a végtelenben.

Csak én vagyok! A lélek... Én...
Szolgád vagyok?... Csak nézz magadra.
Ha vásznat bontok, nélkülem
véres tömlődben mi maradna?

Langyos szivacs hideg kövön.
Ez vagy, hol szárnyam nincsen véled.
S a szép vad éhe és dalom
sem stiglic, mely húsodba tévedt.

Nem oszló sejtekből rakott,
de meg nem fogható sugárral
én forrasztom a szirt fokát,
melyről velem jöhetsz, a szárnnyal.

És addig szállsz, ameddig én
írok e néma szerkezetben.
Ádám és Éva általam
és bennük én vagyok egyetlen!

II

POÉTA

Ragyog a szirt... Harsog a dzsungel násza.
Négy szarv között remeg a legszebb glóriája.
Két fény sugárzik össze... Két mástűzű parázsból
s a jeges lant följajdul a lángcsapdosta ágról...

1

SÚLYEMELŐ

Van e nálamnál szebb?
Az alkony, hajnal és a kékek
minden eres színében égek!

Mindegy, hogy te vagy-e!?
A lényeg rajtam és énbennem
épül fel minden sűrű rendben.

Sűrű és izmos rend!
A Lantot is csak én szülhettem.
Kilenc múzsa evez eremben.

Mint hattyúk úsznak itt.
Alkonyba és hajnalba néznek
és e szerint zeng minden ének.

S ha zeng, még akkor sem
szabad!... Ameddig én vagyok, csak
mindenek addig válaszolnak.

2

LÉGTORNÁSZ

Náladnál szebb van-e?
Mint konc a tőkén, kék erekkel
kísértesz bomló szerveiddel?

A romló, hogy lehet
a lényeg és a pusztulásba
a rend alapjait ki ássa?

Bús anatómiád
gyűjti, mi összeomlik benned:
velő, ideg, ér-rendszeredben.

Vérző hattyúd fölé
a Lantot én emeltem, égre!
Csupán, ha szólok, nyúlhatsz érte.

Nem te... Csak Ő szabad.
A fényes szó, mit én izentem.
Ha elszállt, mi marad kezedben?

III

ESPADA

És zeng a véres kardok telt, éles ideg-hangja:
a szétfeszített szarvak világot hívó Lantja...
— Elszáll? — Marad! — S rettentő magányban minden nélkül
fényes szabályok táján, mint új kozmosz felépül...

1

BOHÓC

Megállj!... Én több vagyok, mint pillangónak
a zöld virág, e száronringó csónak.

Nem csónakod, melyre lábad teszed:
ki szült és megtart, az vagyok! Suhogva
tárjad bár szárnyad, de sose feledd,
testem anyád!... És istenednek bokra!

Repülj!... Feszülj! — Ó, látni jó nekem,
hogy égig nőtt föl zengő idegem. —

Csak azt ne cincogjad, hogy én, hogy én!
Nem te, csak mi vagyunk: külön is egyben
rajzunk a szervetlen felületén,
miénk vagy, mint meggymag a piros meggyben.

Nem zöld virágod, de anyád vagyunk!
Velünk pusztulsz, mégis tovább adunk!

2

ZSONGLŐR

Tovább?... És zsákod melyik rejtekében
bújkál, hadd lám, ki így vitázik vélem?

A tarka kócok közt e hang enyém!
S köszönd, hogy így te több vagy minden sejtnél.
S e minden én vagyok húsod egén.
Dalom nélkül gondold meg, meddig érnél?

Szárnyas merész lovat egyet, ha láttál.
Én alkottam... Én tartom most is pányván.

A többi; sajgó hús és céltalan
vonaglik bennük a vénák gubanca.
Csak vannak hangtalan és lanttalan
a vak gerincek ívén fölcsavarva.

S te adsz tovább? — Tovább, de pusztulásnak!
Szólítsalak hát istennek, anyámnak?

IV

POÉTA

Adnál? ... Adod? ... De nézd, kezedből rég kiszállt Ő.
Kiirthatod magad! ... Már akkor is kísért Ő!
Való a mindenen s mint leghálátlanabb
villog még akkor is, ha többet sose kap
se ajkat, se szemet, mely mondja s amely lássa,
van, mint a hidrogén, a minden villogása.
Hogy nap, csillag, ember van-e, Ő meg se kérdi
s időnk, terünk, szavunk szebb lesz, ha őt eléri!

1

BIRKÓZÓ

Nem Ő! ... Csak egy van még! Egyetlen társam.
Egyenlő vélem terünk mértanában.

A szervetlen sűrűje, vonulása.
A föltérképezett valóság
égig, magmáig nyúló keze, lába.
A fogható szilárd mennyország.

Enyém ez is, mert én mintázom.
Csak az lehet s olyan, aminek látom.

Amire én nézek, az vál valóra.
S mert sok vagyok, az egy lesz sokká!
Pillámon át lehetsz világ lakója.
Csak általam derülsz szét millióvá.

Ha vagy is, nem vagy szemem nélkül.
Világ sincsen pupillám nélkül ...

2

LÉGTORNÁSZ

Egyenlő véled!... Megtaláltad!...
Terünkben ő lehet csak társad.

Csak ő... Nem én... A pusztuló anyagba
magára lelt szétporló lényed.
Egyek vagytok! Méltán teszed magasba,
s mert nincs kezed, de azzal méred.

S szemed?... Hogy lenne? — Ablakod van...
Az ablak vak. Én állok abban,

s nem te, én nézek át a tág világba.
Nem alkotom, de sejtem titkát,
amely a bomlót is örökbe zárva
tartja a tollat és a mintát

s körénk rajzolja, ami lényeg,
a létező tág mindenséget.

V

KÓRUS

(Együtt mondja a bíborvörös és kékezüst oldal hét szereplője.)

És benne nem külön, de ép együtt zihálva
lángol a két bika teremtő, tiszta láza
és szarvuk, mint a nyírfa négy dús májusfa-nyársa
gyémánt csokrot emel a harsogó világba.

(A szöveg mondása közben fokozatosan halványul a bíborvörös és a kékezüst szín. Amikor elhangzik a negyedik sor utolsó szava, lehull az „ARÉNA az ÖT-EZER-ÉVHEZ" c. plakát és napsugár árasztja el a színpadot. A poéta előrelép a ragyogásba.)

POÉTA

S ha fénye visszahull füzéres fejemre,
tündér ragyogás száll az emberi nemre...

Bertha Bulcsu

Talán egy cigaretta

A forgalomirányító az ablakra lehelt, és bütykös kezével elrontotta a jégvirágokat.

Már világosodott. A vágánydaru bizonytalanul himbálózott a rakodás felett. Nagy gémjébe belekapott a szél, és füttyögve próbálgatta az erejét. Zúzmara és törött jégcsapok hullottak a kötözők nyakába. Méteres hóban fuldokoltak a gépek, a mozdonyok valóságos tűzokádó sárkánnyá változtak, de hiába. A nagy acélóriás csak rángatózott két fehér dombocska között. Kerekei surrogva, sebes forgásba kezdtek, aztán feszítés nélkül megnyugodtak.

A kötözők jeges vasak alá túrtak, nagy gépdarabokkal bajmolódtak, néha föntakadtak a drótkötélen, és a hidegtől köhögtek, makogtak, mint a majmok. Amikor helyet változtatott a daru, a tűzhöz szaladtak. Az égő szenet bámulták, és a lila lángokba borult acélkosarat. A szemükből kicsi, makacs könnyet facsart a fény, s amíg lecsordult, tükrözte a pipacs kokszokat.

A törőmű lánca újra nyikorogni kezdett, lassan magasba emelték a hatalmas vasgolyót. Aztán felnyílott az ajtaja, és a munkások bedobálták az acélhulladékot. A daru gémje újra hintázni kezdett, és a kötözők otthagyták a vörös tüzüket a hóban.

Hamarosan nagy zuhanás rázta meg a fagyott földet, hallatszott a szertefröccsenő acél éles csattanása a védőlemezeken. És a síneken túl, havas küllőivel megcsúszott egy törött fogaskerék.

A forgalomirányító rosszkedvűen nézte a siető csoportvezetőket, akik brigádtól brigádig gázoltak a hóban. Szavuk nyomán néhány pillanatra megállt a munka, a kötözők széles mozdulatokkal magyarázkodtak, aztán dolgoztak tovább. A váltásoknak nyoma sem volt. A vonatok elakadtak, a telefonösszeköttetés megszakadt. A szél felszaggatta a Duna jegét, alattomos mohó örvényeket takart a hó. Nem mertek elindulni se Apostagról, se Vecséről. A tél elején két fiú már beleveszett, azóta nem bíztak a jégben. Csak az ófaluból vergődött be néhány ember gyalogosan.

Többször kopogtak az ajtón. A küldöncök híreket hoztak, havat és jeges, kemény parancsokat a meleg irodákból. „Mindenki maradjon a helyén." „Ki kell tartani." „Nem lehet lassítani az építkezést." „Az öntudatos dolgozóktól hősi helytállást vár a vezetőség." Bődör Gyula, a forgalomirányító hátra sem fordult, hagyta, hadd okosodjon ki az öreg Piriti egyedül, ha tud.

Később, amikor megfordult, Piriti bácsi már egy új lapot vonalazott a vágányhelyzetnek. A dátumot is felírta, aztán meghúzkodta keresztbe is.

A forgalomirányító visszasüppedt savószagú irodájába. Az ablakot, ahol reménykedett, sietve elhomályosította a tél. Szomorúan a kályha mellé kuporodott, és beleharapott maradék kenyerébe. Rosszkedvűen rágcsált, ízetlennek találta a sajtot, és úgy érezte, hogy savanykás a kenyér. Jószagú, mély alvás küszöbéről rángatták vissza a valóságba. Szennyes hó, hideg, szabályos vonalú vasak közé, ahol minden egy bizonyos pályán mozog, s ha letér, akkor azonnal jegyzőkönyvezni kell. Itt mindig nyikorog valami, és olyan pontos időközökben zuhan a törőmű mélyére a vasgolyó, hogy megijeszti a lelket. Csak pár percet késne néha, és megnyugodna az ember. A mozdonyok, gyárak, az erőmű góliát

kényei nem pihennek meg soha. Makacs füstjükkel a felhőkig érnek, és sötét vonalakat húznak a Duna fölé. A gáz is szivárog, lustán, a házakra, nagy halom szenekre ül, és megjelöli az erre bóklászó csákányos, lapátos embereket.

Bődör Gyula jobban szerette a szénaszagot, a fenyők gyantás illatát, és a sziklák, mohos puha kövek között csobogó, csillogó hátú patakokat. Valamikor erdős akart lenni, de egyszer, évekkel ezelőtt felszippantotta egy építkezés. Azóta nem bírt kikeveredni a félig kész épületek, a nyikorgó gépek, vasak, kémények és a salak savanyú szagú birodalmából. Igaz, hogy nem melegedett meg sehol, mindig tovább hajtotta valami nyugtalanság, a maradatlan, keresgélő emberek furcsa láza. Néhány év alatt az erdőséget ugyan elfelejtette, de egyetlen munkáját sem érezte véglegesnek. Könnyű szívvel váltogatta a szerszámokat. Legtovább talán a 65 tonnás gőzdarunál volt kötöző. Ezt sem szerette meg, de jól lehetett keresni, a brigád rendes volt, és változatos, érdekes a munka.

Egy évvel ezelőtt baleset érte. Megemelte magát, sérvet kapott. Ekkor gondolkodott el először. Nem mehetett vissza a daruhoz, más munkát sem vállalhatott. Idáig megszokta, hogy az erejével mindent legyűrt. Minden munkát elfogadott, és mindig a legjobban dolgozott. Most hirtelen csapdába került, nem tudott mihez kezdeni. Úgy érezte, hogy megverték, legyőzte az élet. Neki már nincs helye az élő, egészséges emberek között. De a vasműben már számon tartották, mint jó, megbízható munkást, és nem hagyták magára. Tanfolyamra küldték, forgalomirányító lett. Nem tudott megvigasztalódni. Homlokára ült a szomorúság. Úgy érezte, hogy kevesebb ember lett. Örült, hogy segítettek rajta, de bántotta is, mert az élet törvénye olyan, hogy segíteni a gyengéken kell.

Ahogy az idő haladt, megnyugodott. Majd rendbe jövök, és segítek magamon. Majd kitalálok valamit. Ez csak ideiglenes. — Gondolta.

De most szomorúbb volt, mint máskor. Úgy érezte, hogy a nagy hófujások végleg betemették a reményeit. Az álmosságtól egészen ideges lett. Lenyelte az utolsó falatokat, aztán epésen kritizálni kezdte a parancsnokot. „Mindenki maradjon a helyén, hősi helytállás." — Micsoda marhaság! Piriti bácsi, dobja a fenébe azt a papírt, megyünk haza!

— Nem mehetünk el Gyula, abból baj lesz.

— Mit fél maga mindig, nem kell beganézni! Itt hagyjuk őket és kész!

— És mihez kezdünk Gyula?

— Azon még ráérünk gondolkodni! Megélek, ha eszem.

Még dörmögött, de közben már magára rángatta a bundáját, fogta a forgalmi naplót, és elindult kifelé.

Amikor térdig a hóba süppedt, csak akkor döbbent rá a valóságra. Bent nagy hangon tiltakozott a dupla műszak ellen, az öreget is lebeszélte, és most épp az ellenkezőjét csinálja.

Ösztönösen elindult fölvenni a vágányhelyzetet. — Ijedten megállt. Elgondolkodott. „Mi történt velem? Tavaly előtt, amikor nem engedtek el az építők szabadságra, otthagytam őket, de elmentem. És most?" — A sérvére gondolt és lassan megszünt az illúziója.

— Megvettek — mormogta maga elé, és lassan lépegetni kezdett a hóban.

— Persze, hogy megvettek, segítettek rajtam, most nem mehetek el. És ha akkor nem segítenek? Most... most nem tudom mi lenne velem. Mihez is kezdenék?... Talán még kenyerem se lenne... Megtörtem... Megtörtem... — mondogatta, és észre sem vette, hogy vagonokat kerülget, melyeket föl kellene írni a kimutatásba.

Fokozatosan megértette, hogy élete a végleges medrébe terelődött. Ettől megijedt, megállt, és gyanakodva körülnézett. Amikor a hatalmas vastraverzeket, gépóriásokat megpillantotta, akaratlanul is összehúzta magát. „Hát ez lesz az én életem partja. Ezek határolják. Sínek, daru és mozdonyok. A törőmű nagy vasfalai, fölöttem a kémények és a füst. Ezek foglalják keretbe. Ezek és az idő. Szabályosan: 24 óra szolgálat, 48 óra szabad. Ezután mindig így lesz. Bejöttem a vasmű kapuján, és egy év alatt megemésztettek a gépek, rozsdák, meg a vasak."

Gondolatai tovább szőtték, alakítgatták a jövő képeit. De ő már megelégelte.

— Most jó volna valami, egy kis meleg. Nem is meleg, valami más... Talán egy cigaretta — mondta hangosan, és megfordult. Visszabaktatott az irodába.

Csizmájáról letopogta a havat, aztán Piritire nézett.

— Na, fölírtad? — szólalt meg az öreg.

— Nem.

— Hát?

— Piriti bácsi adjon egy cigarettát!

— Cigarettát? De hiszen te nem dohányzol.

— Idáig nem, de most jól esne egy.

Piriti megkínálta, és ő maga is rágyújtott.

— Valami bajod van?

— Nem. Csak elgondolkodtam.

Az öreg ránézett, aztán bólintott, mintha értené.

— Na, add ide Gyula azt a naplót, majd fölírom én.

— Hagyja csak Piriti bácsi, már megyek — mondta Bődör Gyula, és újra elindult kifelé.

Most már megállt sorban a vagonoknál, írta a számokat, és melléje, hogy koksz, vagy gép, vagy ami bent volt. Közben nézegette a vasutasokat, és sajnálta őket. Sajnálta, mert ezen a napon rossznak és feketének látta az egész világot. Nem jutott eszébe, vagy talán nem is tudta, hogy a vasutasok élete nemcsak szolgálatból áll. Az emberek jönnek, mennek a sínek között, gépeket állítanak meg, lapátolnak, és nevetnek, ha valaki megcsúszik a hóban. Nem tudta, hogy a kocsimester kis házról álmodik, a tolatásvezető disznót hizlal, és horgászni jár minden vasárnap valamelyik Duna-kanyarba. Azt sem tudta, hogy az az öreg takarítónő, aki minden reggel végigsöpri az irodákat, kulcsi. Nem tudta, hogy Kulcsban sok a kulák. Nem gondolta, hogy ott minden házban vannak lányok. Nem tudta, hogy a szőkéknek olyan a nevetése, mint a patakok csobogása, melyekről álmodott. A barnáknak és a feketéknek mélyebb a hangja, a pillantásuk mohó, mozgásuk, mint az áradás. Nem tudta, hogy ez a fakó takarítónő éppen ilyen volt. És boldog, talán még máma is.

Csak ment, bukdácsolva kerülgette a vagonokat, és rosszkedvét lassan agyonnyomta az ólmos, nehéz álmatlanság. Helyébe fásultság telepedett, és tompa fájások a lábaiba.

A vágányhelyzet után újabb kimutatásokat készített, előjelentéseket jegyzett, és rövid utasításokat vitt a vasutasoknak.

Délután, amíg eltévedt vagonok után járkált, befutottak az első vonatok. Megelevenedett a pályaudvar. Átcsoportosította a darukat, tárgyalt, jelentéseket küldött a központba.

Mire egy kis lélegzethez jutott, már este volt. Szikrák szálltak a mozdonyokból, vasutaslámpák imbolyogtak a sötéttestű vagonok között, följebb reflektorok világítottak, és a gyárakon vörös fénybe merevedett csillagok. Ilyen volt az este. Sok fény, sok kiabálás, dübörgő, morajló gépek, mozdonyfütty, és a hőban toporgó, csizmás emberek.

Bődör Gyula már nagyon fáradt volt. Jegyezgetés közben lecsukódott a szeme, és a rovatokon végigkente a tintát. De még nem lehetett aludni. Piriti bácsi újra és újra fölrázta, dörmögött, és cigarettával kínálta. Éjfél után már állva dolgoztak, mert ülve nem tudtak megbirkózni az álmossággal.

Legkínosabb a hajnal volt. Iszonyú erőfeszítésbe került minden összeadás és minden sor, amit leírtak. Amikor felvették a vágányhelyzetet, kicsit felfrissültek. A szolgálatátadást még így is fél óráig fogalmazták, mire valami kiderült belőle.

Nyolckor elindultak hazafelé. Piriti bácsi a vasútra, mert pusztaszabolcsi volt, Bődör Gyula pedig a munkásszállásra.

Jó meleg volt a szoba. Leült az ágy szélére, hogy lehúzza a csizmáját. Nem akart lejönni, beledagadt a lába. Kedvetlenül maga elé meredt, aztán a csizmájára. Ahogy így nézi, csak lecsukódott a szeme, és elaludt. Később, álmában mozdult egyet, és lebukott az ágyról. Beverte az orrát, véres lett. Így feküdt órák hosszat. Délfelé talált rá a takarítónő. Kerülgette a söprűvel, aztán mérgesen átkiabált a másik szobába.

— Klára! Gyere át!

Fiatal lány nyitott be az ajtón. A söprűjét is hozta.

— Minek hívott?

— Nézd csak, részeg!

Menyhárd Alfréd versei

Apáim

Nem egy apám volt...
sokan segítettek neki
sok millió perc rakott engem össze
mindenki ősöm volt akit szeretett
a föld ami porlott a lábai alatt
a csillagok amik felette égtek
a fa ami alá fáradtan heveredett
az álom is apám volt amihez érkezett
fűtől és felhőktől származom
a víztől sok csillogó szerszámtól mi a kezében volt
sok millió apám volt s köztük egy nyitotta ki nekem az életkaput
amit a többiek építettek
és beengedett e nagy gyönyörű világba
amelynek minden szála rokonom.

József Attila

Teljesen egy már a rögökkel
de hangja folyton erősebben zúg
az élőket mind túlkiáltja
mikor ifjú ajkakon megszólal
homlokára nem ír új ráncot a kor.
Úgy járunk örökre írt sorai között
mint folyton táguló palotákban
melyeket minden szemnek emelt a fény
s hol egyre több a hajlék.
Hidak gondolatai az idő óceánján
tolong rajtuk a nép.
Mint ama rokona aki felett serege elvezette a folyót
új országban pihen s terem halottan
sírja felett mit felszántott a kor
nem kereszt nő hanem búzakalász.

Bartók

Egy zenekar jön hozzám
kürt klarinét brugók... a zenészek hangszereikbe
bujtak
onnan fújnak
egyszerre szomorúan és vidáman
eltűnik a karmester s súgólyukon
a föld alól vezényel egy radar
emelkedik a horizont négy csücske
mindent amit eltakart látható egyszerre Ázsia és Afrika
az utak emelkednek óriás kígyók
nagyobbak mint a torony s piramis
hosszabbak mint a felhőkarcoló
a nap aranyfüggönye szétnyílik felettem
amint a fényes hangokba belépek

Kemény Dezső versei

Holtod után is

Ahhoz, hogy az elmúlásba taszító szót: „volt"
értsük, és a „lesz"-szel párosítva örökkön éljen,
nem kell messze futnunk. Kereső
érzékeinknek nem kell
einsteini támasztékot találni a planéták s csillagködök között:
példázza önnön érverésed, a napfény
széthullámzó áradása, a hízlalt bika teste, mely
a friss táplálékot bőre alá gyűjti, s a régi réteg
formálódik dühösen nemző akaratttá, —
vagy a gépkocsi vágtatása, nem szűnő robogás,
amit elraktároztál tudatod leghátsó rejtekébe,
és van, mert volt és lesz, amíg élsz.

De szerencsés az,
aki holta után is van! Mert mind amit átélt,
százszínű habként él a halála után is,
százszínű habbá verve az élet tiszta vizét
évek után is, akkor is élteti ezt a világot,
mert ami méltó rá, az nem merül el:
kis bóják táncolnak a tenger habjain, itt-ott
egy-egy lámpa is ég rajtuk pirosan-kéklőn,
s köztük, mint órjás kicsi törpék közt,
fárosz lángol az éjben, s fényét szórja örökkön-örökké.

Vízparton

Amit a sirály csak párjában érez,
hogy a vég mindig kezdet is, —
hiába zsörtölődöl, föld, a vízzel,
régóta jól tudod te is,

mert a tó homokzátonyod itatva
fáidnak hajszálgyökerét
hűsíti, s az opálos levegőn át
éli a végtelen cserét,

s alant a barna, emberkéz-faragta
hajórajt lassan rengeti
az időben hullámot vetve hulló
víz, mely halállal van teli,

és langyos csókján szerteszéjjel mállik
a tőkesúly és a palánk
de a rostok foszlányán élet indul,
mohó kis élet, új, falánk, —

míg fenn a pára friss esővé mozdul,
s hűs cseppjein a madarak
szétrebbennek, hogy aztán újrakezdjék
szerelmes vívódásukat.

Tornai József

Talán a kő is

Talán a kő is fölrepülne tőled,
ha csak egy újjal megérintenéd.
Nem sírok már és nem keresem többet
a halál sakál-szagú istenét,
hogy a pillangókért könyörögjek,
mert nem hal meg az ég.

Este is jöhet, tél is, és hegyükkel
fölnyársalhatnak csillagok,
te rámborulsz és sose, sose tűnsz el,
hisz hűek, akik boldogtalanok:
üvöltő tenger játszik a fejünkkel,
de a mi szívünk jobban háborog,

reménynél s ábrándozásoknál
is jobban. Egyik sem volt elég.
Csak a zene, hogy hallgattuk a zsoltár
hangjánál is szentségesebb zenét,
s néha úgy magadhoz szorítottál,
hogy kivirágzott mellemben a rét.

Imádlak, mondtam már? imádlak,
mint akinek nincs más istene,
csak ez a csalás, ez a látszat,
amit emberségnek kellene
hívni, s életnek, világnak
és szépen megelégedni vele.

Kimondhatatlan megrendültség
tudnom, hogy te vagy és nem a világ.
A többit, mit tudom én, döntsék
el szikár filozófiák:
neked, mint nekem, csak az a szerencséd,
hogy nem sétálgatsz itt tovább

egyetlen perccel sem a lángnál:
zöld szemeidből úgy lobog,
mintha nagy fáklyaként járnál
gondolataim közt, mikor rád gondolok,
s majd sírjainkból nő egy szarkalábszál,
virít, virít, de nem szűlhet magot.

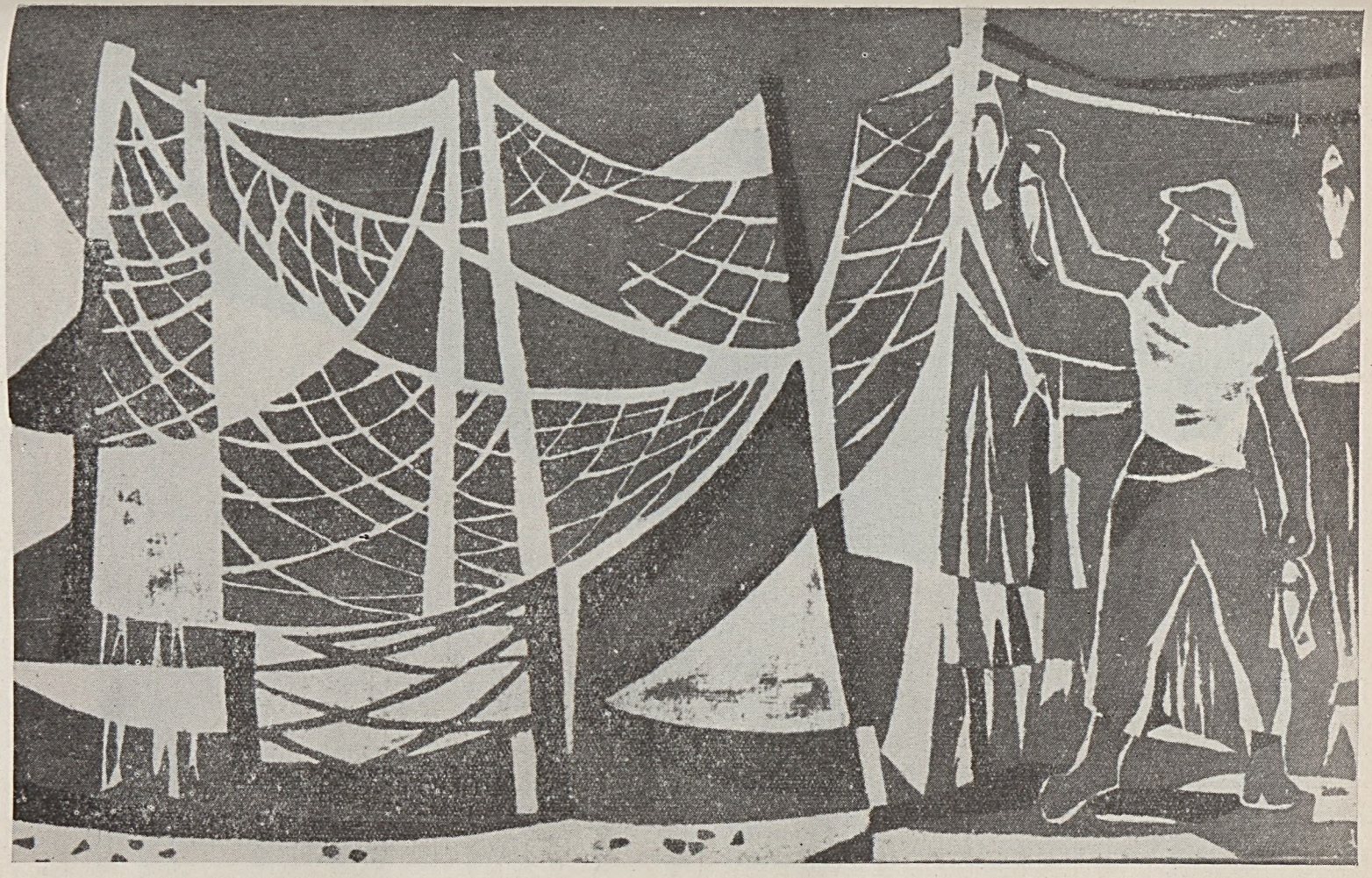

Bizse János: Balatoni halászok. Részlet a tabi kultúrház sgraffitojából

Soltra Elemér: Badacsony

Szabó József

Vágyakozás

Az öregasszony vendégével foglalta el magát, nagy beszédben voltak, s a kinti szélnél jobban zúgott tőlük a lakás, különösen Irma feje. Örült, mikor anyósa kezébe nyomta a fazekat és szabadulhatott. Egy pillanatra találkozott a tekintetük, a fiatal kérdően nézett az öregasszonyra, az öreg parancsolóan vissza. Értették egymást, pedig Irmának másutt járt a gondolata. Hét vége van, férjét várja haza.

A fazekat szorongatva kezében, kiszaladt az ajtón, de az udvaron alig lépett egyet-kettőt, hirtelen megállt. Úgy tűnt, hogy az üres edényt nézi, ahogy eső-cseppek koppantak az alján.

Anyósa az ablakon át szemmel kísérte: mit akar ez a bolond? Látta, hogy megállt tétován.

— Csak nézz oda — mondta a nővérének, — hát nem félnótás ez?

S az egyik testvér ajkát biggyesztgetve mosolygott össze a másikkal, akinek a mosolya mögött gyűlölségben töltött napok, hónapok komorlottak.

Irma gyanútlanul állt meg az udvaron és hallgatózott, mialatt sovány ujjaival erősen szorította az üresen ásító fazekat, mely zengett-bongott a kezében, nagy, nehéz cseppekben hullt belé az eső. A fiatalasszony hallotta, mintha éppen azt hallgatná, pedig egészen másra figyelt. Szombat van, a férjét várja. Jönnie kell végre. A múlt héten hiába várta. Most jönnie kell.

Mialatt Irma kint hallgatta a távoli utak zümmögését, a föl-fölbúgó s tovahaladó járműveket, anyósa az ablakon át figyelte s közben hadarta a szavakat:

— Olyan, éppen olyan, mint a fazék, melyet kezében tart — mondta a nővérének, aki ma érkezett s nála akar nyaralni. — Ilyenek ezek a mai fiatalok. Nincs ezekben lélek...

— Látom, nem vagy jó véleménnyel...

— Hogy is lehetnék? Tudod, ezek szülőt nem tisztelnek, istent nem hisznek... Milyenek lehetnek akkor? Gondold csak el.

— Legalább egymást szeretik?

— Az is csak olyan... az a szerelem. Mint az állaté. Pillanatnyi öröm, nem tervezgetés, fészekrakás s a holnapi napok gondjai. Futó örömök, gondtalan élet, élősködés az öreg szülők nyakán...

Irma tétován álldogált. Csak az arca árulta el, hogy messze jár gondolatban, és azt is, hogy erős az ő hitében.

Indulni akart éppen, mikor anyósa ráverte az ablakot.

— Menj már! — Ingerülten intett a kezével s megint kopogott. — Megállj! Hova méssz? Nehogy vizet hozz te! Tej kell a kávéhoz a vendégnek.

És Irma elszaladt a szomszédba tejért.

Mikor visszajött, anyósa elé tette a fazekat tele tejjel, mely habot verve, jószagúan, ingerlően kavargott előtte. Megkívánta. Jó lenne húzni belőle, így langyosmelegen. De éppencsak az hiányozna, bűnszámba venné anyósa az efféle torkoskodást, jobban mondva kívánságot. Irma azonban nem törődik vele, róla most bármit gondolhat, veszi a kabátját s indul.

Anyósa minden mozdulatát érti, dühbe gurul tőle, de fékezni próbálja magát.

— Hova mennél ilyen esőben? — szólt rá mérsékelt hangon, a vendégre való tekintettel.

— Már nem esik — válaszolt halkan a fiatalasszony s gyorsan kisomfordált az ajtón, mielőtt anyósa észbekapna s kitalálna valamit megint.

— A Sanyi elé megy — magyarázta a vendégnek. — A múlt szombaton nem jött haza, hát odavan egészen, láthatod: a nyavalya töri ...

Irma tudta, hogy nem jó lenne hallani, amit most az anyósa róla mond, de nem is volt kíváncsi rá. Ment, sietős léptekkel az autóbuszmegállóhoz, a férje elé. Csak rá tudott gondolni most állhatatosan, gyermeki örömmel.

Míg a falun végighaladt, nem egy ismerősbe botlott. Köszöntötték egymást s mivel kötelező az érdeklődés a mások hogyléte iránt, megkérdezték tőle:

— Hogy vagy, Irma? Hova sietsz?

— Hazajön Sanyi?

— A múlt szombaton elmaradt, most jönnie kell.

Igenlően bólintottak szavaira és ki-ki sietett tovább a maga útjain.

A kocsma előtt, mit tesz isten, Sanyi unokatestvérével találkozott: Karcsival, mert őt csak itt lehet megtalálni, ha nem dolgozik. Itt üti agyon az idejét, kártyázik és iszik.

— Ej, Irma, de jó, hogy jössz! Gyere, igyál meg velem egy pohár sört — szólt mosolyogva a férfi és átfogta a vállát.

Irma kipenderült az ölelésből.

— Majd máskor ... — Nevető szájjal villantotta rá a fogát.

— Máskor! — méltatlankodott Karcsi. — Máskor én nem hívlak.

— Úgy is jó — mondta Irma.

— Talán utazol?

— A férjem elé megyek.

— Férjed elé? Úgy se eresztik haza — kajánkodott Karcsi.

— Dehogy nem eresztik. Megkötni sem tudnák.

— No, ne felejtsd hát a szavadat — intette a legény.

— Mit? — csodálkozott Irma. — Máris elfelejtettem — szólt vissza indulóban.

Karcsi csak legyintett utána.

Az állomáshelyen topogott néhány ismerős, akik az esti járattal indulnak. Komorak voltak, alig beszélgettek. De egy fiatal, szép nőt nem lehet megszólítatlanul hagyni. Egyik férfi melléje búj:

— Utazik, Irma, vagy a férjét várja?

— A férjemet várom.

— Hazajön? Írta?

— Nem írta. Rossz levélíró.

— Hát akkor honnan tudja olyan biztosan, hogy jön?

— Tudom — felelte Irma s önfeledten mosolygott. Majd hirtelen elborult a homloka. — Ha most se jön, én megyek el a háztól.

A férfi sem mosolygott, komoran nézett maga elé.

S tovább vártak.

Végre fölmorajlott a messzeség, fölbúgott a távol s a várakozók elé odakanyarodott az autóbusz.

Irma még egyszer látta az iménti férfi hátát, aki fölszállás közben visszafordult s feléje intett kezével jelezve, hogy nincs.

Irma még akkor sem hihette, mikor egyedül ballagott hazafelé, lassan, szomorúan. Az esze folyton azon járt, hogy Sanyi ravasz játékot űz vele, hogy előpottyan valahonnan. Ő maga is igyekezett kitalálni a játékmódozatot, mellyel Sanyi helyében lévén megtréfálná asszonyát.

De nem tudott semmit kitalálni. Mert nem is lehet, nem szabad ilyesmivel játszani. A múlt szombaton is kijött Sanyi elé — hasztalan. Várta-várta s nem jött. Milyen keserves volt nélküle végigmenni az utcán, mikor mindenki tudta, hogy jönnie kellett volna, hogy nem szabadna magára hagyni ezt a fiatal asszonyt. Milyen kínos dolog kerüldözni az embereket, mert akárkivel találkozik az úton, szánakozó pillantást vetnek rá, mások meg kárörvendő mosollyal méregetik. Szeretne elbújni az emberek elől, elfutni a fájdalmával, legalább ne kéne látni senkit és őt se látná senki! Nincs kellemetlenebb, mint ilyen állapotban találkozni az emberekkel, résztvevőkkel és részvétlenekkel, akik tudják jól a baját. S ő is előre tudja, hogy megállítják, s azt is, hogy mit kérdeznek tőle, mire kíváncsiak?

Fázósan ment, sietett hazafelé, a falak tövére húzódva, mint az árnyék. Néhány csepp eső esett rá, az arcára, a kezefejére, még hazulról eljöttében, s csak most érzi a nedvességet és hideget.

S milyen lesz ez a szép júniusi éjszaka? Egyedül megint? Mindig egyedül? Egyedül, egy vágyakozással csordultig tele lélekkel...

Még sohasem merült föl képzeletében a folyó, mely álmosan olvadó vízével itt kanyarog el a faluvégen, átvezet rajta az út, a vaslemezek döngenek a lépései alatt. Most megállítja a kígyóvonal, ahogy a leomló estében ezüsthátával tovasiklik. Jó volna leülni a vízpartra és gondolkodni az életről, a boldogságról és a boldogtalanságról... és nem menni többé abba a házba, ahol az anyósa tüzet köpködő sárkányként várja.

Nem is menne, ha nem hihetne Sanyiban és nem hihetne Sanyinak, — ha nem szeretné...

Átballagott a folyón, arcát árnyékba burkolva és lassan elmaradt utána a hűvösség is. A kapuban már forróságot érzett s a kilincs, melyet meg kellett fognia, égette a kezét.

A két öregasszony a szemét kereste gúnnyal, ahogy utána néztek, a mozdulatait, az arcát figyelték. Irmát, aki nem nyavalygós fajta, sírás kezdte fojtogatni, mikor anyósa megkérdezte:

— Hova tetted Sanyit? Elvesztetted, míg hazaértél?

— Elvesztettem — mondta daccal —, de ha elveszteném, se rínék miatta — felelte lázadozva, holott ő tudta legjobban, hogy mennyire nincs igaza. Hogy nem sírna, az lehet, de megszakadna a szíve, míg magában őrlődne, panasz nélkül, hangtalanul.

A vendég vigasztalni akarta:

— Ilyesmit nem szabad szívre venni, kedvesem. Egy asszonynak, pláne olyannak, akinek a férje valahol messzeföldön dolgozik, mindennel számolnia kell.

— Én mindennel számoltam...

— Meggondoltnak kell lenni, okosan kell viselkedni... — adta a tanácsot anyósa.

— Hogyan viselkedjem? Segít az valamit, ha így vagy úgy viselkedem?! — tört ki a sértettség Irmából.

— Hát hogyne segítene — szólt határozottan anyósa.

— A férjem hazacsöppen?

— Nem csöppen haza, de nem teszed magadat nevetségessé.

— Senki sem nevetett rajtam.

— Csak aki látott, aki tudta, hova mentél, aki megértette, hogy mennyire kínlódol a férjed után, s hasztalan...

— Nem kínlódom utána jobban, mint ő én utánam — mondta a szégyentől vörösen Irma. — Csak annyira...

Ezen a vendég is nevetett.

— Nem ismered, kedvesem, a férfiakat — mondta elnézően. — Ugyan még nincs idő után. Majd kitapasztalod őket. Azért nem árt az óvatosság.

Irma nem kérdezte meg, hogyan legyen óvatos, jóformán nem is figyelt a hozzáintézett szavakra, annyira tele volt a lelke vágyakozással és dühös indulattal.

A vendég azonban folytatta:

— Nem szabad szabadjára engedni az embert, hogy másutt verjen tanyát, egyedül lakjon. Vele kell menni és el nem maradni tőle. Vagy nem engedni el hazulról.

Irma nem szólt. Mit szóljon erre? Amit nem szokott csinálni: gyerekesen vállat rándított.

Anyósa figyelmét semmi sem kerülte el.

— Ne a válladat rángasd — mondta —, hanem vedd a zsomport, adj a tyúkoknak. Aztán vess ágyat és feküdj le. Hálótársad is lesz, nem leszel egyedül. Mindkét ágyat készítsd el szépen.

Irma se nemet, se igent nem mondott, a gyűlölettől lángolt, de örült, hogy csinálhat valamit, kint jártában-keltében friss levegőt szívhat és fölsóhajthat a részvétlen égre anélkül, hogy anyósa hallaná.

Kint, a ház körül ellátta a munkát, megetette és becsukta a baromfiakat. De még nem volt ereje bemenni. A kiskertben tűnt el, ahol virágjai voltak, azokat gyomlálgatta, öntözgette. Majd egy kőre ült a meggyfa alá és nekivetette a hátát a fa törzsének. Az este hűvös volt, fönt az ég felhőktől komorlott. Irma fázósan ücsörgött s vonta összébb mellén a ruhát. Jó lenne, ha a sorsát is így össze tudná fogni, hogy ne virítana ki a meztelensége s ne hívalkodna akaratlanul is keserves vágyakozásában, hanem méltósággal tudna felnőtt emberek komolysága-köntösébe burkolózni. De a bőrén érzi, a meztelenségén az esti szél sikos suhanását, a pőre vágyak éles körmét.

És jött a szél újra és újra, a készülő vihar zabolátlan előszele és hiába fogta kemény ujjakkal görcsösen össze ruháját, szétcibálta rajta, tépte, szaggatta, s Irmának be kellett menekülnie. Ahogy futott, hallani lehetett a szoknyája lobogását s utána a lombok zúgó összeborulását.

Éjfél is elmúlt, mikor kopogtak az ablakon.

Mélyen aludt, elmerülve magában, mondhatatlan keserűségében, mégis föl-ugrott az első ablaküveg rezzenésre. A vendég, aki lábtól feküdt a másik ágyon, csak az ajtónyitásra-csukásra neszelt föl s a szobát hirtelen megtöltő elevenségre, ki-bejárásra, ölelkezésre és szélfúvásszerű suttogásra.

Mégis megjött Sanyi?

Megjött. Lám! Csak ő lehet, ki is lehetne más?

A fiatalok nem gyújtottak villanyt, mert Irma még idejében figyelmeztette a férjét, hogy nincs egyedül, vendég is van: itt alszik a másik ágyban a nagynénje. Boldog volt, mikor látta a fölparázsló cigarettafénynél, hogy Sanyi milyen fintort vágott.

Míg a cigarettát végigszívta, Irma a lehető legkevesebb zajjal varázsolta elő az ételt, amit a férjének külön tett, hogy bármikor kéznél legyen. Aztán a sötétben megetette és lefektette, mint egy gyereket, s maga is ledobta felsőruháját s utána búját az ágyba. Betakaróztak csenddel és sötéttel.

A csendet nem volt szabad megtörniök, csak hártyaszerű, finom burka alatt lehetett elmondani, amit okvetlenül és halaszthatatlanul ki kellett beszélniök magukból s úgy, hogy a másik ágyon hallgatózó vénasszony ne értse szavukat, de ne is hallja. Mint a fuvalom, úgy lehetett csak suttogni a másik fülébe.

— Ki voltam eléd az állomásra — mondta a nehéz szavakat a fiatalasszony — s nem jöttél...

— Nem, mert nem tudtam jönni — felelt vissza ugyanúgy a férj.

— Nem érted el a buszt? — kérdezte Szőkéné a könnyen kitalálható egyetlen eshetőséget.

— Késett a vonatom s nem várta meg...

— Gyalog jöttél?

— Hogyan másképp? Gyalog eredtünk útnak, siettünk, mégis utolért bennünket a zápor, éppen a hegy alatt. Egy pincébe menekedtünk be. S még ittunk is.

— Engem meg itthon gyötört a szomjúság...

— Mi meg ittunk, nyakaltuk a bort, ha már úgy esett, hogy várakoznunk kellett. Jaj, az a várakozás, abból áll az élet. De legalább jó bort töltöttünk magunkba.

— Rám nem is gondoltál, jól szórakoztatok.

— Másra sem tudtam gondolni, egyedül terád. Pedig nők is akadtak köztünk, és egyik-másik csinos volt. De énnekem már itthon járt az eszem. Rólad gondolkodtam. S hiába ittam bort is, másfajta szomjúság epesztett.

— Téged is, Sanyi? — És Szőkéné felsóhajtott. — Mikor lesz az, édesistenem, mikor lesz, hogy mi szabadon szerethetjük egymást?

— Jó hírrel jöttem. Voltam bent lakásügyben, s megnyugtattak. Türelemmel kell lennünk, építtet a bánya elég lakást, nekünk is jut belőle. Addig már kibírjuk valahogy.

— Legalább hetenként jöhetnél haza. A hét végét is olyan nehéz kivárni. El sem lehet mondani, milyen nehéz...

— Megpróbálok elszabadulni...

Hallgatnak. Csend feszül közéjük.

Megint Szőkéné szól s amilyen szorosan lehet, férjéhez bújik, mint egy hajszolt állat:

— Szombatonként gyere haza. A hét végét tölthessük el együtt...

Megint csend, megint hallgatás.

Most mind a ketten a szomszéd ágyra figyeltek: hallani-e a vendég szuszogását? Milyen jó lenne, ha aludna... Még a lélegzetüket is visszafojtották, hogy halljak. Úgy vélték, hogy nem alszik. Később valóban meg is bizonyosodtak róla, hogy mocorog.

— Ez is minek jött? — mérgelődött Szőke.

— A bosszantásunkra — ugyanúgy a fiatalasszony.

Férje nem válaszolt. Igazat adott asszonyának, de nem tudott mit mondani neki. Nem akarta anyja ellen tüzelni, úgyis ellenséges a viszony köztük.

Kifelé figyelt. Az ablak fölött gyorsan úszott el a Hold, egyik felhőpárna alól kibújt, a másikba be s újra vaksötét lett. De ez a halvány fényeső is elég volt arra, hogy kirajzolódjon előtte a mellette fekvő nő szoborszabású arca, a hajhullámok eleven mozgása, válla, s a meztelen karja. Fojtogató vágyat érzett, hogy ölelhesse. De az asszony elutasító szavakat suttogott és erélyesen tiltakozott. Húzták, tépték egymást és alig hallható hangon veszekedtek és könyörögtek egymásnak.

Körülöttük forrt minden. Égetett az ágy, a párna, a levegő. A tenyerük nedves volt, az ajkuk kiapadt, az arcuk tapadt egymáshoz, a mellük, és a combjuk is.

Kimerültek a hasztalan küzdelemben.

S már az is jó volt, hogy az ablakrésen hűs szél szűrődött be s a megismétlődő szélroham szüneteiben halk dobpergésszerű hangokat lehetett hallani. Hullni kezdtek az esőcseppek.

Nyugtalanító volt.

— Csak a vénasszony aludna már! — sóhajtott föl a nő.

— Mit törődünk vele? — morgott figyelmetlenül a férfi.

A dobpergés egyre közelebb jött és egyre erősebb lett, és különös és izgató ritmust vertek az eső cseppjei az udvar vaskemény földjén, az izzó háztetőn, az eresz alatti tikkadt szőllőlevelek zöld pergamentjén. S az ablak zengő, kemény lapjának is nekivert néha a lezúduló zápor, mint egy vágyaktól elgyötört, arcba csapódó ostor...

Kalász Márton

Éjféli körmenet

Éjfélig csavarogtam a nyári esőben,
juhként rázkódó házak közt, szamárként ázó templomok közt,
véltem, magasan lengek a falka fölött,
s már alig láttam a megkettőzött homályban,
hold lenti zöldjét se, két arasznyira a szemem előtt —

s akkor hirtelen elfogott a rémület.

Nem voltam őrült — ti indultatok
egyik járdáról a másik felé,
víz-alkotta árnyatok az aszfalt tükrében láthatatlanul
bolyongott,
szinte bilincsként csendült lábatok alatt;
ti léptetek, akik lobogó tájak erejét,
puhaságát piszkos sakktáblaként hordjátok idegeitekben,
a vagon rácsai halálotokban sem engedték oly közel,
hogy visszaárádhasson, ahol megszületett, szemetekbe,
vegyíthessétek, ha úgy tetszik, hamvas zűrzavarrá,
láthassátok, ha úgy tetszik, sárga keréknek magatok körül
s tengelyként állhassatok vízzel abroncsolt agyába;
ti vonultatok, akiknek a tenger vékony ón-pálca maradt csak
s álmukban sem nőhetett félelmes dagállyá,
hogy zenével mossa el a lángszemű tornyokat,
zenével mossa el azt a zenét,
amely a fényben zuhanó fenyők lázálmával érkezőket fogadta;
(ó, ti csak fekhelyek ládáit néztétek alul, felül,
szürke, szürke, térdig se tiszta levegő,
s az est fűszárnyú csillagát csak az örök kiáltásai fölé
képzelhetni el
s egy „gyengélkedőbe" cipelt művész átlőtt nyaka fölé;)
ti fordultatok most szembe velem, akik
tizenöt éve az eternitszürke füstöt
látjátok: mosolyét, medencecsontét, egy arc színárnyalatáét,
az emlékezőtehetség holdfényű rózsáinak füstjét, a semmi
vasszürke füstjét,
evvel a förtelmes isten-szakállal zsúfolódnak alkonyaitok,
hangtalan söpör a csillagképek örök jegyén át,
ebben az átkos szőrzetben szikráznak olyan életek,
melyek a ti napjaitokat meg tudták volna hosszabbítani,
most pedig lemondani késztettek reményről, bizakodásról
s egészen furcsa módon már nem lemondani semmiről,
ha ugyan lesz még egyszer mibe kapaszkodnotok;
tizenöt éve nézitek a füstöt, amelyből értelmetek,

húsotok, szomszédotok, elvtársaitok, ez az egész menet
támadt föl újra, s ím, a drótsövény hiába
növekszik, tövisei hiába villámlanak, hiába tetszenek
élesebbnek a kerti tüskék smaragd fegyverénél,
nem torhanpattok meg, nem ver agyon az igézetes áram,
nem kiáltanak rátok a kert sisak nélküli munkásai,
nem ment a megszelídült kép, vánszorogtok a füst felé,
vissza a füstből és újfent a füstbe —
nincs menekvés; ahogy most sincs; már azt hittem, körém
gyülekeztek, s látom, hogy mellettem haladtok el, ruhátok
fakó csíkjai, mintha rácsok kusza látványa pörögne
szemem előtt, s mindenütt számok, lángolva s tüstént kihunyva,
jelzik, mint szólítsalak, ha mozdulni tudna nyelvem —
(képtelen vagyok szólni, magasan reccsenő megafonhang,
s egyszer csak úgy tűnik, mintha sötét szobában ülnék,
Beethovent hallgatnám, a süket lángelmét, aki
nem is sejtette, hogy zenéjében géppisztollyal vernek egy ajtót,
fa-lépcsőn robognak le-föl, végig egy városon, le-föl, le-föl,
s kutyák nyüszítenek hóban virradó barakkok előtt;)
hogy siettek; s mégis látom a vér ösvényét szemetek alatt,
satnyára vert karotok lengését, az ékszerek, a haj
könyörtelen hiányát, a sok szenvedést, amely
úgy szabdal, hogy már nem is érzitek, s míg egyszerre lobog
minden porcikátokban s fénylik hűsen, akár az üveg,
látom a sebeket, a halál foltjait — ó, látom magamon;
mintha én is fegyencruhát öltöttem volna, bőrömön
leolvasásig érezném az égetett számok helyét,
mintha nektek adtam volna göncömet, élővoltomat;
már nem is szokatlan fejem épségével e távozó sereg,
tartásommal, vízszintes vállammal, amint a vízözönben
keskenyül s bolyongva egyre mosódik, mosódik,
hamar a szürkébe torkollik, átlép az isten-szakállon,
s én csak a füstöt nézem, villámló, vézna kezem
hosszan kinyúlik — a semmit érinti egy többé sosem kiáltó,
magasra készülő, rózsák holdjára még emlékező halott...

(Hirtelen megszédültem — a maradék fényjelek
előbb vadul cikáztak, majd elomló
foltokban úsztak el fejem fölött;
arányok, vonalak lassan kibontakoztak,
utcasarkot meg tornyot emelt ki sokára a homály,
bódékat, derengő bádogtetővel,
s hisztérikus, fehér mosolyom könnyzuhatagba hanyatlott,
ahogy a magasság felé fordítva arcomat

észrevettem, hogy elállt az eső.)

Konrád György

Klasszikus regény a huszadik században*

A Thibault család olyan mértékben regényszerű regény, hogy némi elfogultsággal a műfaj törvénykönyveként betűzhető. Egyik hódító érvényű alkateleme a hősök hármassága, a megtestesített triáda. A líra magán-, s a tragédia párbeszéde az időtlen jelen szólama. A regény a történelmi irónia műfaja, s így utolsó szava a sarkokat túlélő és kiengesztelő tertium datur. Ha Oscar Thibault a tézis, Jacques az antitézis. És Antoine? Elmosódott, békítgető átmenetből élete és a regény végére ő érik szintézissé. Nemcsak az apaszobor, a féktelen Jacques is készen van már a regénytindító szökés idején: mégcsak 13 éves, de a lázadás vegytiszta szelleme hevíti. Az erélyes és köztük gyengéd önzésében mégis tétova Antoine viszont a természetes fejlődés gyermeke, a nyers egészségtől érik szenvedéssel és tapasztalattal beoltva a szellemi-humánus egészségig.

Ha a két fiú védtelen és meleg lénye körül fölsejlik a mítosz, az apa maga a páncélos mítosz-kövület, s annak legközepén a hiúsága és magánya között őrlődő gyönge lélek. Kívül a szónok és a tőkepénzes, az erkölcsök ádáz őre, a rászorultak kemény gyámolítója, családjának mennydörgő ura, konzervatív becsvágyak, eszmék és értékpapírok birtokosa. S belül: sebzett öregember, aki szerelmes volt a feleségébe, szenvedélyesen ragaszkodik fiaihoz, fél érzelmeinek kimutatásától, fél Istentől, akit szeretne elámítani, s leginkább fél a testében növekedő haláltól, mellyel egy hazug élet után iszonyúan nehéz farkasszemet nézni. A kövület szétpattantja a családot, a kirebbenő lélek összetartja. A halálos ágynál a fivérek testvérré lényegülnek vissza, s örökösei annak a duvad-erőnek, mely az apában a rendet terméketlenné kérgesítette, a kisebbik fiúban termékenyen felborítja, s a nagyobbikban újjászervezi.

Amint a mai orosz diákok Andrej Bolkonszkij és Pierre Bezuhov jelleme között vonnak leleményes párhuzamokat, bizonnyal hasonlóképpen járnak majd a francia ifjak Martin du Gard polárisan egymásra utalt testvérpárjával Jacques és Antoine Thibaulttal. A legáltalánosabb megfogalmazás után tapogatódzó definíciós ösztön talán majd így állapodik meg: Antoineban az emberi magától értetődő, Jacquesban kérdésessé vált. Vagy kultúrlélektani közhellyel: az előbbi nagyon is egy a természettel, az utóbbi nagyon is elszakadt tőle. Az okos, jó Antoine egy kissé állati. A zabolátlan, rögeszmés Jacques egy kissé szent.

Jacques egy magasabb valóság nevében tagadja az alacsonyabbat, ám neki a magas sem elég magas sohasem. Egyik pillanatban kíméletlenül morális éleslátással fürkészi egész világát, a másikban beleszeret a mindenségbe. A polgári rend szemében forradalmár, a családéban vadóc, az emberekében mogorva angyal, félszeg tűzhányó, önmagáében most lángész, majd kisfiú, aki sohasem elég önmagának: „én nem tudom elfogadni magamat olyannak, amilyen vagyok". Született áldozat, nincs tehet-

* (Roger Martin du Gard: A Thibault család című regényéről. — Részletek egy hosszabb tanulmányból.)

sége a boldogsághoz, s így igazi eleme az emberiség, melyért a filozófusok és rajongók felelősségét érzi. Következésképp ír és cselekedni vágyik, s a lanyha vagy doktriner szocialista mozgalomban sem talál nyugalmat mindaddig, mígnem eszméi hiteléül életét áldozza a lövészárkokba csődített katonák megbékéléséért.

Antoine, amíg egészséges, nem ér rá az emberiségért nyugtalankodni — várják a betegei. Eszét, tetterejét fegyelmezetten összpontosítja szűk, de hatékony munkakörére. Tüskésen védekező, s holta előtt mégis érte nyöszörgő öccse tevékeny lustának nevezi egyízben. Lángolhat a háztető, ő végzi a dolgát hősiesen és kissé nyugtalanító süketen. Jóban van önmagával, csupa harsogó erély, fegyelmezett becsvágy, fiúskodón komoly illegés. Természetesen érzéki és kissé felületesen részvétlen a többiek iránt. A társadalommal szemben komformista, Isten előtt agnosztikus, hivatásában tehetséges és megbízható, az emberek között jóindulatú, kissé érzelmes, szívélyes és magányos. Ha Jacques áttetsző és mégis érthetetlen szellem, a tömör, egyszerű Antoine férfi, a szó polgári, tehát egy kevéssé nevetséges értelmében. Ez a nyers tömb az alap. Ebből faragják ki az évek azt a kései Antoinet, aki szinte már példaember, ugyan nem szent, nem is hős, nem is lángész, csak őszinte, okos és legfőképpen jó átlagember. Az egyik véső Jacques, a kicsinyes különbékék robbantója, a színlelésen átfúródó pillantás, a kezelhetetlen és szeretetéhes öccs, aki a bosszankodó szerep alól mindig kicsalja bátyja gyöngédségét. Antoine akár egy szeretőt dédelgetné, oltalmazná, ám le is vonná abból a csillagközi űrből, ahová ő nem követheti. A másik véső Rachel szerelme, mely szinte kicseréli. Előbb orrbaveri az önelégültet, hadd lássa tántorogva, mi a másik ember. Aztán megajándékozza a jó ölelések bizonyosságával. Majd tükröket villant elő lépten-nyomon, s Antoine szomorú ámulattal észleli — milyen csenevész az orvos mögött az ember. Olyannyira, hogy még kedvese távozását is megérti, pedig letaglózza a kín. Harmadszor a háború hasít bele. Lehántja ami romlandó, kicsiszolja ami állandó: már nemcsak észreveszi — keresi maga körül az embereket, s ettől felnőttebb lesz a magánya is. A vagyonnal bélelt, nagypolgári sáncok mögül kirepíti a frontszolgálat mezítelenségébe, ahol a többiek forróbban és leplezetlenebbül társak, mint otthon voltak, s a pillanat, mert mindig utolsó, filozófiával terhes. Az Epilógus gázmérgezett, halálra készülő orvosa már a tisztult emberség elemében él. Feladja a vitát öccsével, s az emlékekhez már csak a gyászoló szeretet szövetkezik. Csöndben pedig maga is átveszi öccse örökét, az emberekért érzett felelősséget, mely a halál előtti naplójegyzetek tűnődéseiben mind magasabbra emeli ezt az óvatosan bölcselkedő, súlyos és természetes embert. Egészségével elejti önzését, szerepeit is, marad a tiszta látás és részvét. És marad az aggodalom, a szerencsétlen, vétkes, de nem épp reménytelen emberiségért, s az egy szem Jean-Paulért, Jacques szeretettel körülindázott kisfiáért. Riasztó és emelkedett állapot ez, mindenről és mindenkiről lemállanak a „hívságok", s ami marad, nyomorult, de mert igazi, egy kissé tündöklőbb is.

Melyik a példásabb, melyik a hitvallóbb hős: Jacques-e vagy Antoine? Szóban és betűben hányszor fészkelődött e kérdés, épp a válaszkeresés izgalmával hódolva Martin du Gard objektívitása előtt. Neki — csak így hihető — a két testvér: két homályban perlekedő arca. Antoine a természete, Jacques a lelkiismerete, ám a regénybe kitaszítva mindkettő álarc: talányos és magáért való. De a világ is rangsor nélkül akarja a dolgavégző, boldoguló férfit, s a bajkimondó, másokért boldogtalan kamaszt. A föld fiát és a lázadás gyermekét. Az összhang kegyencét és az egyensúlyon őrködő kiegyensúlyozatlant. Együtt ők az emberi teljesség; összekülönbözve: a férfi kisded, a szent: pojáca lesz. Mint erőnek és igénynek az alkotóban, úgy kell egyesülnie Antoine és Jacques elemének az önmagát alakító emberi közösségben.

* * *

Az időtlen és az időszerű gyenge kézben szétfut, az erősében összeforrad. Martin du Gard épp azáltal emeli a két testvért a történelem fölé, szemben az óvatos vagy közönyös kortársakkal, akik a történelem alatti iszapban keresik az örökérvényűt, hogy a legközepébe veti őket, ahol épp a sodrás dobálja föl a benne úszót. Antoinet és főleg Jacques-ot Martin du Gard bölcsen ott fürdeti a történelemben, ahol századunkban legerősebb a sodrás: a világháború és a szocializmus körül.

Tolla csak akkor indult el a papíron, ha az ábrázolt korszak rendezett látomássá szilárdult elméjében. De uralma a történelem felett csak az első világháború szakadékáig ért. A polgárság történetírójának itt búcsúznia kellett a nagy formátumú, tehát régi vágású polgároktól. Tőlük a már akkor beköszöntő amerikai stílusú kapitalizmus a nagyobb haszon fejében elvette egyéniségüket. A nyugateurópai szocializmus még ma is lázadás a polgári rend ellen. Ami azonban akkor a családi fegyelem súlya alatt még egyéni dráma volt, ma köznapi alternatíva. S egy harmadik ok: a szocialista mozgalomnak az októberi forradalommal kezdődő második szakaszával Martin du Gard már idegenül állott szemben. Tartózkodása méltányos volt. Akárcsak Thomas Mann, ő sem gáncsolta soha a fiatal Szovjetuniót. S akárcsak Thomas Mann, regényíróként is konzervatív becsülettel kerülte a kort, melyet átsugároz a kommunizmus léte, meglehet ama sejtelem okán, hogy annak igazi megértésére nem a nyugati lázadók, hanem csak a keleti realisták képesek. Ám a Thibault-család elmúlásra érett világa Párizsban is tökéletesen áttekinthető volt.

Jacques Thibault nem forradalmár a szó huszadik századi, közvetlen értelmében. A szocialista mozgalom az ő szemében mindenek felett egy új humanizmus letéteményese, s nem a proletárdiktatúra úttörője. Erkölcsét az értékek, és nem a célok ihletik. A regény egyik epizód alakja a szenvedélyes Mithoerg, kit sorsa és nem lelkiismerete hajt a forradalomhoz, szemére veti vértől irtózó, értelmiségi idealizmusát. Mindketten Meynestrelhez, a genfi emigráns szocialisták vezetőjéhez, a titokzatos, Macchiavelliből, Robespierreből és inkább Trockijból, mint Leninből összegyúrt, objektív forradalmárhoz fellebbeznek. Meynestrel, a tisztán látó diplomata, hallgat és mosolyog ez indulatosan kezdetleges kérdéseken. A forradalom neki nem bosszúálló sors, nem is erkölcsi megtisztulás, hanem dialektikus parancs, az ész fehéren izzó, aszkétikus megszállottsága, melynek sokféle *miért*je immár tökéletesen közömbös számára, s egyedül a mielőbbi *hogyanja* izgatja. Neki a forradalom, *mint olyan kell.* A többiek várják csak tőle kisemberi álmaik beteljesülését, ahogy a hívőket is ezerféle apró-cseprő indíték emeli Istenhez.

A színhely Genf. A béke és a szavak városa. A kéknyugalmú tó partján, s a csúcsíves, megzöldült palatetők alatt a szocializmus még nyugati kultúrtünet, vélemények szokratikus körtánca. A koreográfus elméél mindössze tetszetősebben csoportosíthatja az árnyakat, a megvalósulás nyomása híján illékony gondolatot.

* * *

Ha a testvérek kalandja a háborús Európa történelmében alaposan próbára tehette Martin du Gard emberi tudását, a szerelemben: tévedhetetlenül beavatott kalauza tévelygő szülötteinek. Antoine a végső napok egyikén így méláz a halott Rachel borostyán gyöngysora fölött: „Egy hitvány kaland emlékét őrzik ezek a gyöngyök, mégis ez volt a legszebb egész hitvány életemben." Ez a mondat Martin du Gard szerelemlátásának kulcsa: akárhány változatot térképez, mindig felnyílik a komédia: a lények gyámoltalan összekapaszkodásában a képtelen. Ám a klasszikus író dermesztő negativitásában is a boldogság filozófusa marad. A képtelenre az egymásra találás pillanatainak gyöngéd bizonyossága felel. Ebben a szándéktalanul jámbor mammut-regényben — feketébb üregek ásítanak, mint az egzisztencialisták „abszurd" tanművészetében, mégis a kiengesztelődés meleg zománca üli meg oldalait.

Hányféle szerelmes arc hajol ki e kétezer oldalból. Legemlékezetesebb talán Rachel és Antoine érzéki összefonódása, ez az elemi és szorongatott felnőtt szerelem. Az ellenpélda Jenny és Jacques kétségbesetten összeboruló, előbb lírai, majd — a fiú hirtelen távozása után — megkövült szenvedélye. S körülöttük a villanások: Jerome, a szoknyahajcsár, az egyedül szeretett és nagylelkűen szerelmes feleségétől sógornők és cselédlányok után szökdöső hindu herceg, a citrom-illatú, öreg sviták, aki megítéltetik apró-cseprő aljasságaiért, de feloldatik, mert minden nő kell neki és legtestvéribb gyöngédségét is csak egy szoknya leoldásával tudja kifejezni. S a többiek: Meynestrel kényúri, éltető, s épp ezért sebezhető gyökérzetű, Dániel mágikusléha, Gise együgyűen rabszolgai, Anna de Battaincourt mondainül fuldokló s a kis elzászi cselédlány maszatosan éretlen érzékisége; s mert ez sem elég: a nagy regény három melléktermékének: a Vieille France pénzes parasztjainak dohos kutyálkodása, a Taciturne nagypolgárainak homoerotikus és az Afrikai Vallomás kamasztestvéreinek

incesztuózus megszállottsága, e kötések, melyek a szenvedélyt épp a bűntudattól korbácsolják kiváltságossá. — E megdöbbentő együttes szereplői legkevésbé sem a naturalista gyűjtőpontosság szétanalizált ábrái, ellenkezőleg, egy szokatlan arányú lélek kozmikus szerelmi vallomásának szemérmes és különvált szólamai. A kéjben verejtékező húsról Martin du Gard nem csupán festőien, — kristályosan ír. S ez éppen a csoda. A testi nosztalgia és arisztokratikus tapintat, gyönyörködő elfogulatlanság és szellemi szigor halk aránya.

* * *

Tessék akárhol megkaparni Martin du Gard-t, a mindent megértő proteuszi ábrázolót, s nyomban előbukkan a tépelődő moralista — igaz, a legnemesebb fajtából. Nincsenek rögeszméi, de tudni akarja, miként lesz emberebb az ember. A „Barois" tragiko-szatirikus vizsgája az Isten létében, illetve nemlétében hívő vallások tartásépítő hatalmának. A Thibault-család sokkal inkább történelmi, mint metafizikus égalja alatt pőrébben és aggasztóbban tornyosul elénk a közösségi és személyes viszonyokat szabályozó erkölcs kérdés-komplexuma. Martin du Gard az etikai relativizmus sóval behintett mezején keres valami kontsruktívebb, ám a kontsrukciónál hajlékonyabb és szívósabb elvet. Túl az egyházi dogmán és a kategórikus imperativuszon, s egyszersmind túl Nietzsche biológiai arisztokratizmusának literátorfelelőtlenségén, túl mindenféle rosszhiszeműen észellenes, modern értékbomlasztáson, az író feladja Antoine-nak a kérdést: „Minek a nevében éltem eddig, mintaszerűen" — s Antoine becsületesen felel: „Semminek a nevében." S mikor Meynestreltől is megkérdi: „Az Isten képét ezután az emberével kell felcserélnünk?" ez kelletlenül fejét rázza. „Akkor hát, mit kell Isten helyébe állítanunk?" „Semmit" — felel Meynestrel, egyszerű mosollyal.

Rajtunk kívül tehát nincs eszmény és elrendeltetés. Az embernek sincs parancsoló ábrája — véli Meynestrel. Magunk választjuk önmagunkat és erkölcsünket. A valláserkölcs — véli Antoine — Istennek kölcsönzött hétköznapi erkölcs, ellentétes érdekeket egyensúlyozó közösségi rendtartás. Kiagyalt, s épp ezért misztikával védett, sokban azonban mély és hasznos. Nem a törvény és a szertartás, hanem csak az igény állandó az erkölcsben, a szolidaritás és a tökéletesedés nyugtalan ösztöne, vagy tagadóan, — a lelkifurdalás: önmagunk fájdalmas megítélése. Az elvesztett paradicsom az animális bűntelenség kora, onnan nem a vétek, hanem annak gondolata miatt üzetett ki az ember, s így az „eredendő bűn": az erkölcs.

A hagyományos értékek relativista megsemmisülése után elhárította magától Gide gyönyörerkölcsét is, a nietzschei őrmester-morál lágyabb esztéta változatát. Meggyőződése volt, hogy az ösztönök pórázán éppoly hazug, mert elbódult rabszolga az ember, mint a keresztényi önmegtagadásban. Martin du Gard szerint a feltétlen szabadság közel jár a feltétlen rabsághoz. De Sade márki képzelt kastélyának egymást kiirtó „szabad szellemei" a feltételesen túllendülő szabadságakarat iróníkus példázatai. S így a parázna Jerome például fordított aszkéta — mindenről le kell mondania, ha egy felbukkanó asszonytest megszállja érzékeit. Fia pedig, a Nourritures Terrestres Nathanaelének szavait ujjongó Daniel öngyilkos kell, hogy legyen férfiassága háborús elvesztése után. A test legapróbb titkait tolsztoji férfias bensőséggel ismerő Martin du Gard — eltérően a kor irodalmi közérzetétől — az emberi lázadás legigazibb letéteményesét a szellemben és nem a szenvedélyben látta.

Martin du Gard Leon Brunschvickg-nek, a huszadik századi francia racionalizmus egyik legeredetibb gondolkodójának baráti ösztönzésére Spionza etikájában találta meg a kanti absztrakciókkal szemben az intellektuális szabadságerkölcs kiinduló pontjait. Eszerint a tétova erkölcsi ösztönnek a tényezőket és követelményeket mérlegelő intelligencia szab irányt: nem a jó és a rossz, hanem a nagyobb és kisebb jó, illetve a kisebb és nagyobb rossz között, önnön felelősségére válogatva. Antoine Thibault eszménye: erkölcsi törvény nélkül erkölcsösnek lenni, felelősségmítosz nélkül felelősnek lenni. Nem parancsra, de szabadon, nem a kötelesség, hanem a belátás nyomán. Az így születő „magunk erkölcse" önkiélés és szolidaritás mérlege. Egyik eleme az intenzitás elvont akarata: bármit tesz az ember — tegye egészen, izzítsa időtlenné a pillanatot. Ami nagy, sosem egészen erkölcstelen, ami kicsinyes, egy

kissé mindig az. Másik eleme: a többiek létével számotvető konkrét értékítélet, mely célok felé és határok közé tereli a közönyös intenzitást. Ilyenformán az erkölcs: önkiélés és önmegtagadás, elsajátítás és elidegenedés, intenzitás és értékítélet változékony aránya. Tagadhatatlan, ez a Martin du Gard-t megigéző dialektikus morál individuálális termék. Az egyén rangja és ékessége. Sőt, a feltétlen és viszonylagos közötti kormányzás az erkölcsi lángelme művészete. „Szellemünk legigazibb öröme — írja naplójában Antoine — szilárdan megállni a fensőbséges rendetlenség világában és megtalálni a rendet, mely sohasem entitás."

Katolikus írók gyakori és részint indokolt panasza a huszadik századi polgári irodalom hőseinek lelki alaktalansága és alacsonyrendűsége, aminek okát a bibliai erkölcs principiumainak „csőcselékes-materialisztikus" semmibevételében keresik. E gyanút épp a két Thibault-testvér erkölcse helyesbíti. Ketten két morális lendület hősei, választott erkölcsük foglyai és felszabadítottjai. Eszerint ellentétes és mégis egyformán erkölcsös döntésekhez jutnak. Így a polgár Antoine, vállalva a behívottakkal a szolidaritást, maga is bevonul — igaz, orvosként, — a háborúba, melyet esztelenségnek tart. Jacques pedig elvszerűen megtagadja a behívóparancs teljesítését, de hű marad az egyenruhás gyilkossá uszított néphez, elméjük megvilágosításáért életét adja. Náluk szenvedély és érték nem fordít hátat, lényük uralkodó szenvedélyét élik meg a Thibault-ok legendás intenzitásával, s mert jó és rossz között, a jobbat választó lemondás technikájában megedzett etikai-intelligenciát hívják meg bíróul, egyiküknek sincs szükségük döntéseik vallásos hitelesítésére. Mindketten egyedül váltják meg önmagukat, hiszen az ő erkölcsük nem ellenük, hanem értük tilt és utasít. „Jó, ami a kibontakozásban segít" írja Antoine, — s ezt a szabályt követi megfogalmazatlanul az embersége kiteljesítésére világgá futó Jacques is. S a humánus tökéletesedés eszménye a kiválóbb egyént a közösség számára is hasznosabbá teszi. Jacques és Antoine — mert sorssá élik lehetőségeiket, jobb forradalmárrá és jobb orvossá is lesznek Martin du Gard okos erkölcsi individualizmusának nagyobb dicsőségére.

* * *

Ha Balzac önmagát a *képek*, Stendhalt az *eszmék* írójának nevezhette, úgy Roger Martin du Gard kétely nélkül a képek írói közé sorolható.

Ose mégsem a gyakran megmunkálatlanul áradó s az unalomból nemegyszer giccsbe fellengő Balzac, nem is a metafizikus lendület híján mesterkedő Flaubert, hanem mindenek felett a tizenkilencedik század náluknál előkelőbb és hatalmasabb klasszikusa, Tolsztoj. A Thibault-család írójának a „Háború és béke" volt a legmegrendítőbb irodalmi élménye, mohó gyönyörűséggel és eksztatikus meglepetéssel olvasta újra meg újra emlékiratainak tanúsága szerint.

Ebből tanulta meg az írás minden modor és sallangot levedlő, személyfeletti és szertartás-szerűen kikristályosodott művészetét. Mik is a mester titkai? Mik a titkai e fejedelmien banális és mégis sorsnehéz, mondandójáért felelős és embertelenül objektív, szoborkemény és hullámzóan levegős, nagyvonalúan építkező és gyöngéden árnyaló, lényegmondó és ráérős regényírásnak? A hódolatteljesen elvont választ hadd mondja maga a tanítvány: „Tőle igyekeztem megtanulni a *látás* minden művészet felett való erejét." De Tolsztojtól örökölte a regényeszményt is: a nagylélekzetű, sok alakot mozgató, epizódokat sorjáztató, mérnökien konstruált, kissé múltba távolított, s ezért történelmi kutatásokat igénylő korfreskó évtizedek áldozatára éhes tervét.

Szomorúan rokon Tolsztojjal a férfimunkát követő elnémulásban is. A nagy plasztikusok öregkora gyakran keserűen meddő és töredékes, szemben a frissen sarjadt gondolattól és a rituális íráskultusztól halálig emelt ideatermelők elpusztíthatatlan virulásával. Szellemi értelemben mennyivel részvétkeltőbb Balzac és Tolsztoj, Solohov és Hemingway alkonya, mint Stendhalé, Dosztojevszkijé, Gideé és Thomas Manné. Ha Jasznaja Poljana öreg grófja kissé talán vigaszát lelhette az apostolkodásban, a bizonyára csekélyebb formátumú, de ugyanakkor csehovian szemérmesebb és becsületesebb Tertr-i földesúr épp e szerénység miatt ismerhette meg a kívülbelül elárvult öregség mindennapossá dermedt bánatát. (Összegyűjtött műveiben közölt feljegyzései a „Journal de Colonel Maumort", a memoár-formája miatt bár-

mikor abbahagyható testamentum előrehaladtát illetően — elkeserítőek. A tervezés évében mulattatja, önérzetét legyezi a munka, esztétikai teendőin elmélkedik, majd egyre mogorvább kételyek szegik a lemondás stációit. „A mindent vagy semmit kérdése mered elém... a múltak kortársa vagyok, s nincsen kulcsom a mához... nem dolgozom, csak elfoglalom magam, jegyzeteket hagyok hátra... talán kissé drámai, talán kissé nevetséges, mikor egy öregedő író megérti, hogy szándékai immár felülmúlják lehetőségeit... miért kapaszkodjam hanyatló koromban arra a legfölső csúcsra, melyet erőm teljében sem tudtam elérni. Ahhoz, hogy erre erőm legyen, Goethének kellene tartanom magam, aki a Faustot írta, de ezt megtiltom önmagamnak... Különben is, mire jó egy új könyv ebben a káoszban... fura öregúr lettem, céduláimmal szórakozom a magam kedvtelésére. Valamicskét még hozzászövögetek a szőnyeghez, de mindez semmiség a tervrajzhoz képest... a nagy szőttesek ideje elmúlt... kevésbé magányos, kevésbé gyökértelen öregkorról álmodtam néhanapján... és végül: mi már a csönd és a bölcs faggatódzás idejében vagyunk." Gide kevéssel halála előtt így nyilatkozott a Maumortról. „Dolgozzon nyugodtabban kedvesem, ennél szilárdabbat és személyesebbet azt hiszem még nem olvastam öntől.")

A korfreskó, a tolsztoji summa eszménye valahány szemléletsíknak nem csupán összegezése, de színjátszó egymásba oldása is. A benne mozgó alakoknak annyi arca van, ahány felől nézik őket. S ha a regényirodalom újabban a szellem munkamegosztását követve elszigetelt aspektusokra, műfajilag gyakran „recits"-kre, „long short story"-kra, „kisregény"-ekre szakadt, a summának tér kell, kényelmes, lankásan tagozott tér. A modern regény alaposabb, de tömörebb is egyben a múlt századinál. E két törekvés kissé elkülönül: Proust, Joyce, Mann a mikroszkópikus belterjesség, Kaffka, Gide, Camus a hódítóbb, parabolisztikus sűrítés irányában keresik az időszerűt. Martin du Gard vállalta a korszerűtlenség kockázatát. Egyszerre igyekezett tömören és alaposan írni, amivel nem csupán klasszicizálta, de kissé le is fokozta e dialektikus tendenciákat.

A nagy tér és az alakok irizáltatásához kellő szövevényes gyengéd viszonylatok igényét leginkább a családregény kissé anakronisztikus, bár a huszas évek vége felé valamelyest felfrissülő műfaj-hagyománya, látszott a legmegnyugtatóbban kielégíteni. A Karamazov testvérek, a Rougon Maquart ciklus, a Forsyte Saga és a Buddenbrook-család után Duhamel és Jules Romains óriás-ciklusainak idejében a családregény hajlamos volt medrébe fogadni a bölcseleti, lélektani, erkölcsi, társadalmi, történelmi és kalandregények ágait. A Thibault-család — már 1920-ban kész — vázlata szerint a regény ideje átívelt volna az első világháborún, eseményei pedig jobbadán a magánélet körére szorítkoztak volna. Ezt az elgondolást követte szerzője tíz éven át, a nyolcadik, La Sorellina című kötet megírásáig. A regény első felének ezer gáncstalan művészettel írott oldala Roger Martin du Gard fénykorszakának áttetsző rejtelmeit vonultatja el az olvasó előtt.

* * *

„Summa" és téres „roman-fleuve", nem a tegnapelőtté halt klasszikus realizmus kísért e büszke műszavakban? Már évtizedek óta nem épp az olvasmánygyárosok és ívszámrekorderek dörzsölik kezüket az efféle konzervatív esztétikai ábrándok kapóra jöttekor?

1920-ban Roger Martin du Gard még nem félt a nagy szőttesek erősbödő tilalmától, csak az alkalmas vetélőt kereste, mely annyi szálat összetartana. A regény, (még a mai antiregény is) — mese, — s a mese lelke: a hős. Minden formai merészség alján az emberlátás változása lappang. Martin du Gard klasszikus határhelyzete — egy kissé Tolsztoj, s egy kissé a még ezután eljövendő huszadik századi klasszikusok szemével figyelte teremtményeit. Ha e szemlélet neve után kutatnánk, talán a magatartás-morfológia jelölné legkészségesebben azt a bölcseleti, lélektani és szociológiai szempontokat antropológikusan egybefoglaló, a lélekelemzésnél újabb és gyakorlatiasan tágabb kutatás-irányt, melynek Martin du Gard jellemalakításában bizonyára ösztönös, művészi analógiáját köszönhetjük.

A két Thibault testvér két megelevenedett magatartás-komplexum, a világra való visszahatások ellentmondóan szerves rendszere. Felépítésük szövevényesebb,

árnyékuk metafizikusabb a klasszikus realizmus — akár Tolsztoj — típusainál. E szemlélet első következménye a regényalak tisztelete: sorsát polárisan megélővé, nemében a legelőkelőbbé, s arányai által esztétikailag vonzóvá fokozása.

A primitív népek nyelvében azonos főnév jelöli az idegen és az ellenséges szándékú embert. Példánkhoz megfordítva, az odaadásban gyermekivé váló olvasó többnyire csak bensőséges ismeretség által fogadja emlékezetébe a regényhőst, s ez nemcsak általában a nagy regények, de főként a mindentudó halmozással jelentőssé jelentőssé növelt figurák mellett szól.

A balzaci jellem egy-egy szenvedély bonctani ábrája, jobb helyeken vízióvá feszített konstrukció. Martin du Gard hősei is jellemek, — vagyis lelküknek egyféle tömörsége, reakcióiknak bizonyos egybehangoltsága van. S ha a Bergson-i, Freud-i felismerések árnyékában a jellemábrázolásnak már némi konzervatív színezete van, ő mégis mint teve a homokviharban, továbbmegy kiszabott útján, nem is annyira a jellem, mint inkább a magatartás-rajz irányában. Igaz, a lélek szerkezetét hajlandó iróniku san fellazítani, bő teret ad a meglepetésnek, új meg új szerepeket siklat egymásba, — ennél tovább azonban nem megy: a mag nélküli ember modern mítosza előtt nem hódol be. Azáltal pedig, hogy hősei: Jacques s méginkább Antoine — tudatában vannak pillanatszülte szerepeiknek, ezek nem oszlanak a semmibe a helyzet fordultával, hanem feszes varratokkal jellemmé nőnek össze, s így a meghatározatlan jövő folytonosan meghatározott múlttá formázódik, az alakok önmaguk bontják ki szobrukat idő és lehetőség tagolatlan közegéből. Íme a regényhős szellemi előkelőségének haszna — intelligenciája fokról fokra személyessé barázdálja a személytelent. A gratuit meglepődés mozachistáinak tanulságokat kínál Jacques viselkedése a regény folyamán. Látszatra maga a kiszámíthatatlanság. A vakarcs korában örjöngő szökevény a szinte puhára fegyelmezett javítóintézeti mintafiú, a pályát felrugó garabonciás, a tisztelettel környezett forradalmár, a politikus gondok kellős közepén szökőárként deliráló szerelmes, az asszonyt habozás nélkül odahagyó, ideglázas mártírjelölt, s az utolsó kép: a kisfiúvá tört sebesült — ahány változat, annyi cáfolata a hígvelejű determinizmusnak. S a démonűzött és kiismerhetetlen Jacquesnak, jóllehet anarchikusabb a Dosztojevszkijbe bódult Gide valahány Lafcadiojánál és Eduárdjánál, mégis — mert a cselekvésben homogén renddé szenvedi szabadságát — visszatekintve, éppoly törvényszerű és kiszámított egész léte, mint a három évszázaddal öregebb Clèves hercegnőjé, vagy a felényivel is még romantika előttien klasszikus Adolphe-é.

* * *

E megszépítő felfokozás pillanatra sem homályosítja el Martin du Gard éleslátását legkedvesebb alakjaival szemben sem. Minduntalan leleplezi szinleléseiket, hátsó gondolataikat, gyöngeségüket, részvétlenségüket, elvakult rögeszméiket, — s e betegségekkel együtt szereti őket, mint apa a gyermekét, orvos a betegét. Nagylelkűen mindent megad nekik, ami igazság szerint megillethető őket, de soha senkit nem eszményit. Romantika és naturalizmus között újra a klasszikus arány.

Noha semmisem idegenebb tőle a szemétkihantolás kultuszánál, ítélete mégis mélyen illuziótlan. Humánus racionalizmusa nem édesedik az emberi természet rousseau-ian elvont ünnepléséig. Sokkal jobban ismeri a hatalomvágy, a pusztítóakarat, a rosszhiszemű ostobaság, a hiú hazudozás, a lustaság, közöny és érzékiség álcázott kelepcéit, semhogy a lesújtóan rossznak vélt polgári intézmények jobbra való felcserélésétől a történelem hirtelen kitavaszodását remélje. Mégsem sötéten látó, mint bírálói mondják (főként jobb felől). Valószínűnek véli az emberiség szellemi emelkedését, ha aggodalommal néz is az átmeneti, de egyre veszélyesebb süllyedések elé. S akár a legnagyobbakat, épp e dialektika miatt hasztalan őt is belekeverni optimizmus és pesszimizmus lapos vitájába. Érveket mindkét fél találhat művében, az egészet mégis az a lényegszerű tisztánlátás hatja át, melynek e két életérzés csak kiegészítő színpárja, s amely szeretőn oltalmazza azt, ami az emberben a legjobb, anélkül, hogy vallásosan hinne hegemóniájában. Martin du Gard-t nem csábítja a vallásos ige után a humanista szólam, a teleológia után a küldetéstudat. Antoine Thibault szerint „az életnek az égvilágon semmi értelme sincs". Az atheista egzisztencializmus hajlandó megállni ezen a fronton, — Martin du Gard-t magától érte-

tődően továbbviszi a szorgalmas ember józansága. Ha az életnek nincsen semmilyen immanens célja, az ember dolga, hogy értelmet adjon neki. — nem az elrendelés, hanem a szabadság okáért. Hogy sivatagban lakunk, kétszeres ok a faültetésre. E tárgyilagos fölfelé tekintés adja Martin du Gard humanizmusának hitelét. Ezt érezni az epilógus elkínzott, halálát váró Antoinejának márcsak a többiekkel gondoló jóságából, — s így a Shakespeare-tragédiák ötödik felvonásának hangulatát árasztó zárótétel oly végtelen természetességgel torkollik a talán jobb újrakezdés szimbólumába, a gyermek Jean Paul nevébe.

Az egyik embernek — s az irodalomban inkább mint az életben — a másik ember a sorsa, tükre és mértéke. Hogy a regényalak kiterebélyesedhessen, érzékeny és szívós oldalgyökereket kell kibocsájtania a többiek felé. Martin du Gard sikerült kapcsolásainak titka a kimagasló érzelmi kultúra és technikai biztonság. A Thibault család főbb alakjai rendkívül fontosak egymásnak. Szeretet és ellenszenv végtelen finom láncokkal kötözi egymáshoz őket. Innen az a tapintatos szomorúság és felelősség-gond, mely mintegy illatukként lengi körül e reménytelenül összekapaszkodó és egymást elereszto figurákat. A család kiváltsága: ha a társadalomban nem is, a vérségben (legalábbis e patrícius családok ölén) még van közük egymáshoz az embereknek. S amint a szív vezetékeinek sűrűségénél talán nincs is hivebb értékmérőnk, a Thibault-család hősei is megszépülnek ezekben a szemérmes, de életbevágó viszonylatokban.

* * *

E gubancos kötelékek megszervezésében a „demiurgos" tüzetes, néha már fortélyos iparosa önnön géniuszának. Minden a mese és a szerkezet, — véli Martin du Gard. Igaz, magában semmi. De nélküle a kincsek is szétgurulnak. S ő tudja, minél súlyosabb egy regény emberi terhelése, annál szorosabban kell összeszíjazni. Maga egy helyen regénye pallérjának nevezte magát, aki elsősorban a szilárd tartószerkezetre és a jóminőségű, időtálló anyagra ügyel. E kiemelő-törlő előmunkálat rendezi formába a halmazt, s ütemezi belső idővé a külső folytonosságot. Nyolc első kötetében az embersors csomópontjai gyúlnak ki, s ezeken belül is egy-egy főbb időszak kulcsjelenetei. E dramatikus-novellisztikus megoldású képsorok között az eltelt időt legfeljebb szűkszavú utalásokkal, de leginkább a beszélők erőltetés nélkül a múltra kanyarodó párbeszédeivel fejezi ki, akár a színdarabok első felvonásában.

Csak egy példa: Jacques második szökését csak néhányszáz oldal múlva közli határozottan, addig pedig úgy pergeti Antoine körül az öccse hiányát lehelő élet jeleneteit, mintha az olvasó már rég tudomást szerzett volna a történtekről. De ez a későbbi híradás is megvesztegetően körmönfont. Jacques váratlanul felbukkanó, önéletrajzi elemekkel tűzdelt romantikus irányú elbeszélése tudósít róla (nehéz szülés volt, amíg elkészült vele), s a folyóirat lapjait vacsora közben végigszántó Antoine, és Jacques izgatott elbeszélő-praesense jelenné rögzítik a megfoghatatlan múlt időt. E nagyon is huszadik századi fortély mögött roppantul klasszikus fegyelem jámborkodik. Martin du Gard irtózik a kronológia megbolygatásától. Körömszakadtig kerüli az írói retrospekciót, s eszeágában sincs az idősíkok egymásba imbolygatásával kísérletezni. Most szüksége volt rá: Jacquesből valahol idegenben kell forradalmárt csinálni, meg kell mártani az urifiút a nyomorban és az egzisztenciális elhagyatottságban. S azt is meg kell mutatni, hogy az érdes világcsavargó távollétében szegényebbek otthon a szívek, mert benne szeretik az engedékeny házi madarak — gyógyíthatatlanul — a sirályvillanást.

Az időjáték nemcsak azért aggályos, mert a szerzői hatalmaskodás érzetét kelti, de emlékké távolodva, a regényben is árnyékká halványodnak a testek, elvész a plasztikus azonosulás, a színpadszerű jelenidő valósághipnózisa. Roger Martin du Gardt nem az idő áramlása, hanem az örökléttét sugarasodó pillanat ejtette foglyul, a pillanat, amelyben a dolgok önmagukkal azonosak csupán, s e veszélyeztetettség valami sóvárgó és melankólikus világításba vonja őket. Épp ezért végig alkati rokonszenvvel alkalmazza a szcenikai hatást.

Az elbeszélő objektív világszínpadán szabadabbak a hősök, nem gáncsolja léptüket a lírikus oratio recta. S egy paradox bölcsességű tendencia: míg a dráma

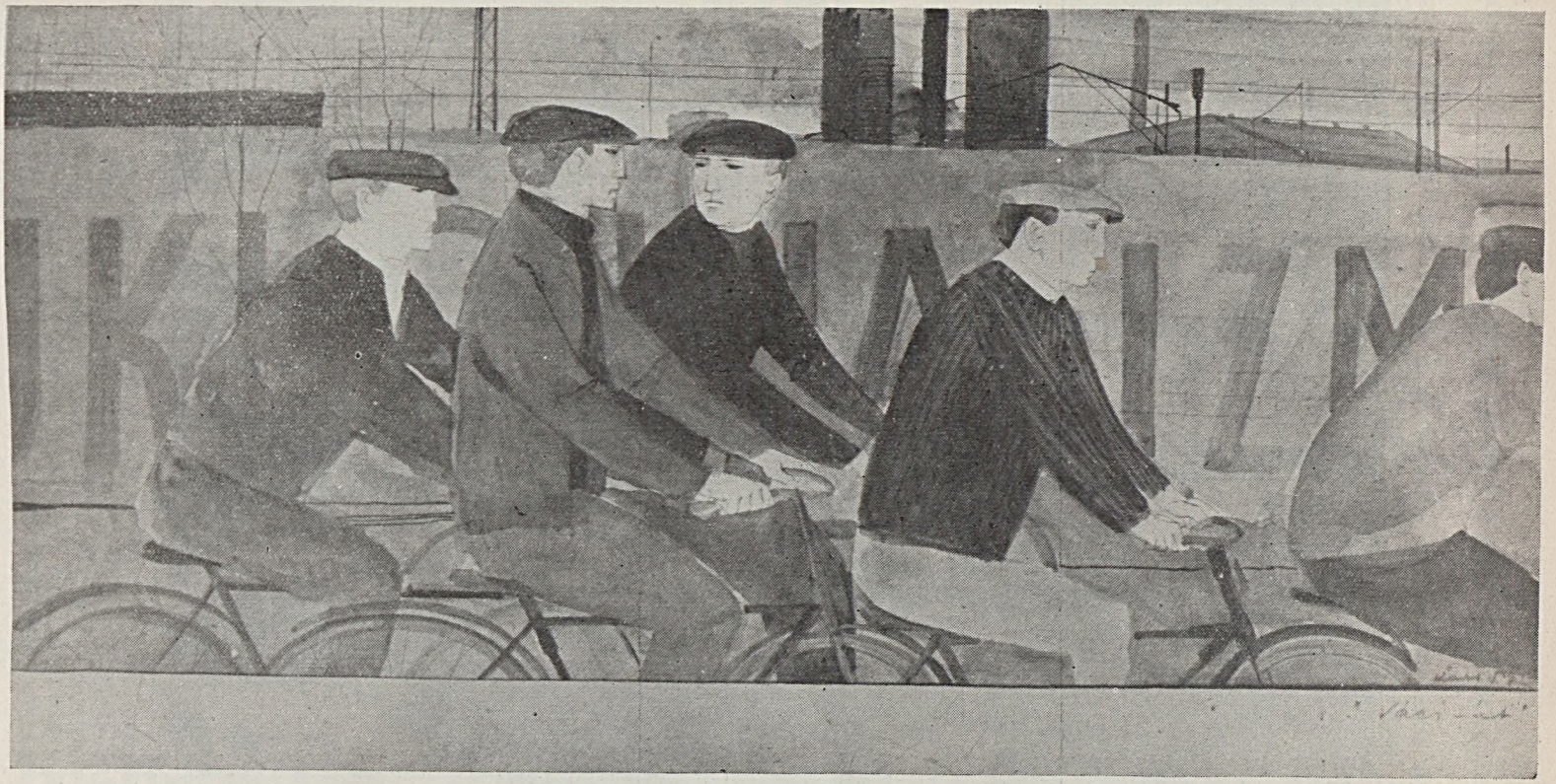

Kass János: Váci út
(Kép a művész pécsi kiállításából)

Lantos Ferenc: Mecseknádasd

épp a fantasztikus parabolával a shakespearei groteszk túlzással akar szabadulni ormótlan súlyagától — a húsos szereplők s a festékes panoráma fikció-romboló naturalizmusától, a regény épp ezt akarja, a látványt és a beszédet: hogy az idő egyetlen, valószínűtlen kiterjedésében a többi három dimenzió, megközelítő térképzetekkel elevenedjék vissza az olvasó előtt. Ha Ibsen polgári színpada meg is öli a drámát, — a regény bő gyomrában méltányos helyet kaphat. Martin du Gard joggal ábrándozott ez éhes parvenű-műfaj szintézissé pallérozásáról. Benne akarta egyesíteni az epika férőhelyét, szabadságát és árnyalatérzékenységét, a színpad intenzív hitelével. A Jean Barois még nyersen keveri a műfajokat. Párbeszédek és dokumentumok között velős szcenikai utasítások vetik az olvasót kertelés nélkül a lényeg világába, ember és istenség párharcába. Ilyen brutálisan lemondani az ábrázolói önkény lehetőségéről, veszélyekkel járt: amit a hagyományos regényforma kecsesen összefoglal, vagy éppen csak érint, azt a dialógus-regény kénytelen lomposan túlbeszélni, s még így sem tudja mindazt adni, amit az epika minden addig használatos eszközét asszimiláló, klasszikus regényforma rövidebben és művészibben közvetít. A Thibault-családban a színpadszerűség — noha már hangsúlytalan — éppoly kardinális törekvés. S mert szerző és figura személyessége fordított viszonyban van, Martin du Gard olyan istene akar lenni világának, aki — mert jól végezte dolgát, kivonhatja magát művéből, annak kára nélkül.

* * *

Világszínpad? Csakugyan? A Csendes-óceáni szemangokra egy meredek szikla tetejéről minden diadal ünnepükkor rávigyorog a kra-majom, — az irónia polinéziai istene. S ha egyszer a klasszikus alkotóra ránéz a kra-majom, kétségbeesésében rögtön bukfencet kell vetnie. Teatrum mundi? talán inkább bolhacirkusz. Teljesség? Nagyobb morzsa, mint amit a többi hangya görget. S a sorok közé besűvít annak a világnak a pihegése, ami nem foglaltatik teljességbe.

S ilyenkor kell a karikatúra. Igaz, a messziről skiccelt karikatúra talán bárdolatlan szögletességgel hasít az elevenbe, ami közelről érzékenyen tárulna elénk. Minden, aminek fölébe hajolunk, végtelenné mélyül. Ha az ábrázolás a növényi alázatból születik, a karikatúra épp ezt a kétségbeejtő-gyengéd azonosulást tagadja, s néhány bántó, merész tollvonással beleszögezi a látványt a maga semmiről tudni nem akaró, igaztalan és megmásíthatatlan igazába. Mégis, határokat kell szabni, ami legtöbbször méltánytalan. Egy hunyorítás az olvasóra: tessék csak a főhősökkel foglalkozni, a többiek lám milyenek. A végesbe zárt írónak bosszút kell állnia a végtelen világon, ha mással nem, külsőségesen lezárt torzképekkel a regény peremén. Kell egy eszményien hülye Chasle úr, aki az ajtaján kopogtató halálnak is, de még a macskájának is csak ennyit mondana: „Ah, ön itt?" És elmagyarázná nekik, hogy a dolognak „mi a varázsa", majd felhívná figyelmüket valami „praktikus találmányra". Kell ez a szent érinthetetlen, aki a borzasztót humorosan mindennapossá degradálja le. És más oldalon: kell egy Gregory lelkész, egy megszállott istengyertya, borzas tilalomfa a Gonosz előtt, aki sóvár ujját magasba szúrja az örök bizalom jelképeként. Kell a szent kuruzsló, aki az „ateista orvosok" elől megmenekíti Jennyt, de halálra kocsikáztatja a karmaik közül kiragadott, ujjongásaiba belehörgő, sebesült Tommykat. Az olvasónak pedig szeretnie kell mindkettőjüket. A statiszták isteni előjoga, hogy nevetségesek legyenek.

* * *

És mi a titka a regény feszes és tiszta felhámjának, a nyolcvanezer sort naponta huszanként kikalapáló, s mégis klasszikusan észlelhetetlen stilizációnak? Talán a királyi vagy céhmesteri előzékenység a fogyasztóval szemben, akinek Martin du Gard oda akar adni mindent, amije van, a „vegyétek és egyétek" apostoli és vásári alázatában. Az olvasó minden esetre hálás. Emlékezik a kapottakra, és ez a legtöbb. A regényíró, aki nem akar más lenni, mint ami: nem szépet és nem is mélyet akar írni, hanem csak egyszerűen valamit, amit nem lehet elfelejteni. Ez a halállal packázó gőg magyarázza az egyszerűség és az artisztikus udvariasság álhatatos aszkézisét.

Nemcsak lemondásról van szó. A látványos nyelvmágiát talán önnön szikársága miatt kissé túlbecsülő francia kritika jó ideig nem tudta hova tenni ezt a szerzőt. Puritanizmus, — mondták előbb, s nyomban utána: raffinéria. Melyik hát? A stílusművész Camus magyarázta meg végül a sznoboknak, hogy mindkettő, illetve egyik sem: egyetlen szóval — arány.

Rögtön az elbeszélőpróza legáltalánosabb s a franciáknál különösen vitatott kérdésében a szöveg érzéki, illetőleg absztrakt terhelésének egyeztetésében itt az előkelő megoldás. Gide és Valery s utánuk az első háború utáni fiatalok — Radiguet, Montherlant és Girodoux — kissé túlságosan is megtisztították keskeny szőtteseiket a naturalizmus tárgyi pedantériájától. Martin du Gard nem akarja sem túltömni, sem támasz nélkül hagyni a vizuális képzeletet. Módot ad az olvasónak, hogy kényelmesen elhelyezkedjék a színen, mint a király Molière színpadának szélén, de nem hagyja sokáig nézelődni a díszletek között, s hamarosan a lényegre fordítja figyelmét. A naturalista leírás mellesleg nem azért kezdetleges, mert tiszteli a tárgyakat (a csöppet sem naturalista Butor, Robbe-Grillet, és Sarraute is a regénybeszéd szenzuális dúsítására, a tárgy-leírás üdvözítő megbízhatóságára esküsznek), hanem mert nélkülözi a kohéziót, az elemek funkcionális szolgálatát. Ha Martin du Gard akarja láttatni a szereplők környezetét, nem babrál az összerakósdival, nem halmozza egymás mellé az elszigetelt jegyeket, ellenkezőleg, kissé tudákosan szólva: az első pillanatban szerzett „észleletgomolyt" bontja szét apránként összetevőire, amint idegen szobába lépve is egy összkép ugrik a recehártyánkra, s annak részleteit élesíti később ki az analitikus figyelem. A módszer fölénye tudatosan vállalt antropocentrizmusában van. A naturalista regényben ember és tárgy külön lézeng, vagy az előbbi feloldódik az utóbbiban. A klasszikus módszer a hőshöz delejezi a világot, s amit a regényalak a dolgokból észrevesz, valamiképpen személyiségének részeként gomolyog körülötte, akár a szúnyograj a parti halászok körül.

Tolsztoj legfőképpen a kezek, Martin du Gard a testhelyzetek és méginkább az arc tudósa. Ha betű szerint csak egy pillanatra szerepeltet egy ismeretlent, akkor sem mulasztja el, hogy arcáról ne mondjon valamit: „Anne érezte keblén a segéd tekintetét. Egyre jobban élvezte, ha megérintette a férfiak vágya. Ez itt csak siheder volt még — pelyhes ábrázat, cserepes ajak, nagy, csúnya, egészséges száj. Anne bedugta ujját a spárga alá, fölemelte homlokát, nyakát könnyedén hátrahajtotta, s köszönetképpen szürke szemével varázsos pillantást vetett a fiúra."

És mégsem, sohasem „írja le" statikusan, bevezetésképpen ezeket az arcokat. Mindig megleli a módját, hogy a helyzet (tükörbenézés, orvosi diagnózis, ismerkedés, vagy csak egy homloktörlő mozdulat által) a leírást az elbeszélés mozzanataként beszője a megállás nélküli regényidőbe. Jacques férfiarcáról Paterson képe tudósít, melyhez a legkisebb Thibault éppen modellt ül, (talán csak azért, hogy könnyedén lehessen ábrázata változásairól szólni). „Jacquesot háromnegyed profilból, ülve ábrázolta a kép. A fej, bár teljes világításban volt kiemelve, kissé a bal váll felé hajlott, mintha lehúzta volna a haj és a homlok tömege. A napfény balról hull a képre. Az arc egyik fele árnyékban maradt, de a fej elhajlásával az egész homlok világításba került. A vöröses reflexű sötét hajfürt, mely balról jobbra keresztül feküdt rajta, ellentétével még jobban kiemelte a hús ragyogását. Különösen jól adta vissza Paterson a homlokba nőtt kemény, sűrű, fű-szerű haj anyagát. Az erős állkapocs, a félignyitott fehér gallérra támaszkodott. Egy keserű ránc, mely valami vad szigorúságot adott az arcnak, megnemesítette a rosszrajzú, nagy szájat. A szemöldök girbegurba vonala alatt a félhomályban meghúzódó tekintet nagyon őszinte és akaratos volt, de túlságosan merész, szemtelen kifejezése nem hasonlított a valósághoz. Patterson észre is vette ezt. Egészében jól kifejezte a homlokból, a vállból, az állkapocsból kiáradó tömör erőt, de már nem hitte, hogy valaha is meg tudja rögzíteni az elmélkedésnek, szomorúságnak és vakmerőségnek azokat az árnyalatait, melyek keveredés nélkül követték egymást Jacques változékony tekintetében."

És ha már itt tart Martin du Gard, nem állhatja meg, hogy az alkonyi melegben kerevetére dűlő fáradt festőt arc nélkül hagyja szobájában.

Hála e mágikusan parancsoló anyagi elemek kiválasztásának, Martin du Gard választékosan érett (hűvös absztrakciókkal fegyelmezett) szövegének — mézsűrű,

érzéki telítettsége van. A beszédnek nemcsak a szövegét, de a hangnemét és még a dallamát is érezteti. S ha az orátio obliqua-ban olykor a szertelenségig szabadjára engedi hősei kifejezőkészségét, az oratio rectában nem tér el az erőteljes tisztaságtól. A jó hangzást és a helyzeti energiát legritkább esetben áldozza fel a metaforikus érdekességért. Jelzői pedig magvasan, szinte már feleselve fokozzák — módosítják a jelzett szót. Sosem fáraszt el, de mindig figyelmet követel. Jobban mondva nemcsak követel — kelt is. Mert épp e helyzeti erő által váratlan szavak akadnak képzeletünkbe, hogy mint egyedül lehetségesek leigázzanak. Ez az elektromosan ingerkedő és mégis kifogástalanul szabatos nyelvezet a személytelen hangütés mögött egy magasrendűen formátumos ember jelenlétét sugározza.

* * *

1930 táján egy autóbaleset — a többhónapos kórházi lábadozás halálhuzatos tünődései — a regény tervrajzának módosítására késztették. A riadalomhoz — talán nem lesz idő végezni — társult a válsághangulat. Kapitalizmus és forradalom, háború és erkölcs újra fölhorgasodó kérdései csapatostul zaklatták a kelletlen filozófust. Az epikus nyersanyagban főszereplővé tornyosodott a történelem. Aragon és a szürrealista balszárny, Malraux és Gide, a háborgó kongói riporter, *elkötelezték* magukat, mindenkit szólásra bírt a közélet — neki is jóval messzebbre kellett néznie Jacques és Antoine Thibault családi körén. A feléledt művészi kétely eszme és világ zavara mellett együttesen kandallótűzre ítélték a már elkészült utolsó kötetet és háborús halálra a régi terv szerint 18-on túlélő testvéreket. Nem volt más hátra, mint egyetlen kötetben összefogni családot és történelmet, sorskalandot és ideapárbajt, egyetlen kötetben szólni arról, amit még értünk, hogy hallgathassunk, arról, amit már nem értünk, egyetlen kötetben összecsomózni a szétfutó életeket, mielőtt a mi időnk végére köt csomót a halál.

A veszedelmes nekifutás előtt engedélyezett alkotói pihenő — a Vén Franciaország és a Hallgatag című dráma után, három év alatt elkészült *1914 nyara* a regénynek legnagyobbigényű, legkorszerűbb s mégis legkevésbé klasszikus fejezete. Igen, csodálatos oldalak a tetőponton, az Anne hódolatában fényeskedő Antoineról, Jenny és Jacques szerelméről, de fölébük nő valami, amiről nem írni gyávaság — írni kockázatos — a személytelen történelem, a huszadik század aligábrázolható Minotaurusa. Edesgyermeke: a háború megföllebbezhetetlenül színpadraparancsolja a kisembereket és hullákat, nyomorékokat fricskáz vissza onnan. Az éberszívűek tiltakoznak, de mintha ködöt kaszabolnának, úgy hömpölyög át rajtuk a háborús készülődés görgetege. Oly kevesen akarják, de annyian törődnek bele, oly kevés a bűnös, de megszámlálhatatlanok a felelősek. Egyre közelebb nyomuló üvegsíkos falak között a paralitikusan ficánkoló ember — kell e torz pantomimnél „modernebb" tárgy? Milyen ismerős a későbbi évek nyugati irodalmából ember és fal párosjelenete.

S a konzekvencia: Ha a történelem elnyeli az embert, felszíne eszme-buborékoktól hólyagos. Aki nem bírja megváltoztatni a sorsát, legalább értelmezi, míg bele nem csavarodik. Párizsban és Genfben, Antoine elegáns szalonjában és az emigránsok helyiségének savanyúfüstös pajtájában, Jaurès Humanitéjának izgatott előszobáiban és az Internacionálé bruxellesi székházában vita vitát követ, egymást érik a jámborok auspiciumai az eljövendő — előbb zord, majd napfényes — eseményeket illetően, s a regény oldalain egyre vastagodnak az eszmecserék bekezdései.

Mindenről hivatottabban tudósítanának diplomáciatörténeti, szociológiai stb. szakmunkák. Felbillent az ábrázolás rendje: a vélemény választja viselőjét, nem a regény-alak a gondolatait. A nézetekről pedig — főként a mellékfigurák előadásában — levánnyad az egyéni jelleg, marad a holt absztrakció. S ami eddig szokatlan volt, amit csak Huxley, vagy Gide enged meg magának: figurák bukkannak fel, hogy legyen kinek nyelvére szúrni egy eszmét. Van ebben a viszonyban, ember és eszme között, kívül az egyéni sorsok húsvérközegén valami játékosan tetszőleges és valószínűtlen, bármilyen halálkomoly gondokról essék is szó, akár a *Barois* kissé terjengős közepén, hol egy filozofikus szavalókórus felelget istenség és világhelyzet hívásaira. A kötetnek hatodára sem állnak a mondottak — az elvontság mégis földúlta kissé a klasszikus-dombormívű homlokzatot...

A Thibault-családdal is megesett a regény modern szégyene: elvonttá lett. Túlmerészkedett a személyek közti viszonylatok ábrázolásán s a világerőket emelte volna fénybe, de csak az olvasó izgalomgörbéje süllyedt alá. Hogy a regénytördelő huszadik század ezt a szép, ellenszegülő tömböt is megroppantotta, szomorúan természetesnek látszik. Csodálatosabb a konokság, mely a lemondás évadán sem adja alább teljes életünk krónikájánál. Húsz év óta sehol a világon hasonló kísérletbe jelentős író nem fogott. Amíg azonban regényírók élnek a világon, a nagyregény kísértése elfojthatatlan, kivált ha olvasóként néhány hétre belemerülnek valamely időtlen regényfolyamba, netán éppen a Thibault-családba.

Roger Martin du Gard példájának erkölcsi varázsa mondatta ezeket a szép szavakat Albert Camusvel, öreg barátjának összegyűjtött művei elé írott hódolatteljes tanulmányában:

„Korántsem lehetetlen, hogy a keleti és nyugati társadalmak békés kölcsönhatásának, s egy visszavonult, alázatos és mégis fölényes írózseni világraérésének összeesése újrateremtheti azt az egyetemes íróművészetet, melyben titkon nem felejthettünk el hinni, s amely az alakok testi, szellemi és időbeli életét egyaránt megragadhatja. Fogékony és magasrendű szellem kell ehhez, olyan, ki meg tudja emészteni a modern lét kalandját. Egyesítenie kell majd a prófétiát a valóságrajzzal. Szeretnünk kell Martin du Gard-t, mert magányos és szilárd műve épp ezeket az erényeket tárja elénk. Nem lehet, hogy ez csak a múlt titka legyen. Mindig újra meg kell kísérelni!"

1958.

András László

Mitológia

Az utcáról se jött be
a tömör zöld redőnyön
keresztül fény. Körökbe
nyílt lebegve a földön
szoknyád is, kibomolva,
Anadyomenének
is hívhattalak volna,
de tudtam, úgysem érted,
minek? Egy teherautó
ment el zörögve. Így szép.
De nyitva állt az ajtó,
kéken derengett, ismét
csak közvetve, a másik
szobából, asztalomról
szüremlett fény az ágyig,
kályháról és plafonról
verődött vissza, rád is,
hogy lássalak, hogy tompán
engem is megvilágíts,
hogy örömödet mondd rám,
átkodat, a halálig,
és vissza — kitalálok,
— tűnődtem: mondjam vagy ne?
e lassú fényfonálon,
mint egykor Ariadne,
félvakon, botladozva,
könyvespolcok és székek
közt, vissza asztalomra,
a papírokhoz, kéken
derengő tollaimhoz,
— még melletted feküdtem —
az öröm is csak kint hoz,
a kopasz keselyűk benn
tollászkodtak a vágyban,
készültek éles csőrrel
marcangolni a májam,
— te nem ismered őt sem —
a melled is világít,
elloptam a tüzet s még
lehajolva a szádig,
már kelnék, újra mennék
botló léptekkel végig
a fény fonala mentén
ki az asztalig, székig,
hogy én is, megéledt fény,
tanítsam a világot
e kősziklához kötve,
a magaménál százszor
fényesebb örömökre.

Kálidásza: Rituszankara

Tellér Gyula fordítása

Az ősz

Kálidásza (Káli istennő szolgája) az i. sz. V. században élt szanszkrit költő; több eposz és lírai költemény szerzője, drámái is híresek. Az alábbi fordítás részlet *Rituszankara* című művéből. A cím jelentése: évszakok könyve. Indiában hat évszakot különböztetnek meg: nyár, esős évszak, ősz, tél, olvadás, tavasz. *Az esős évszakot* Szabó Lőrinc, a *Tavaszt* Weöres Sándor fordította le. Itt az *Ősz* című részt közöljük.

A szanszkrit ritmus időmértékes, de nem verslábakon alapszik, mint a görög és a latin, hanem sorképleteken. A jelen fordításban előforduló sorképletek a következők: — — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ — — (1—20. és 26. versszak); ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — — || — ∪ — — ∪ — — (21—25. és 27. versszak).

A szereplő idegen — többnyire — növénynevek magyarra lefordíthatatlanok, nem lévén nálunk megfelelőjük; a szöveghelyzet azonban legtöbbjüket érthetővé teszi.

1.

Megjött az ősz, s gyönyörü, mint a szerelmes asszony:
orcája friss vizivirág, üde fű a fátyla,
ért rizsmező kifeszülő derekán a köntös,
s hattyú rikolt, amikor ékszere csörren egyet.

2.

Hószínben ég-lobog a jázmin a kertek árnyán,
dértől dereng a komor éj, kivirít a nádas,
hattyú fehérlik a folyón, a tavon virágok,
s izzó fehér özön a sárada-fák virága.

3.

Felvillanó halakat ölt derekára övként,
gyöngyös nyakéke ragyogó madarak füzére,
s lágyívü szép sziget a combja a nagy folyónak —
lassan megy és olyan, akár a szerelmes asszony.

4.

Kagylóezüst-, vizivirág-színü könnyü felleg
nedvét kiadva tovaszáll, sebesebben egyre,
és míg a szél rohama messzire űzi-hajtja —
libben, miként a legyezők a király fejénél.

5.

Most kit ne hajtana a vágyakozás igába,
látván az ég csodakenőcs-színü csillogását,
látván a földeken a sárga, nehéz virágport,
és ott a halmokon a sok kifakadt gyümölcsöt?

6.

S kit nem fog el gyönyörüség, ha a kóvidára
lombos-magas sudara ringani kezd a szélben,
s ághegyre nőtt, puha virág-tömegét kibontja
mézcseppeit szivogató darazsak rajával.

7.

Csillagfüzér-sorokat öltve magára dísznek,
s hold-arca fátylait, a fellegeket levonván,
szeplőtelen sugaru nagyszerü fény-ruhában,
mint ifjú asszonyok, az éjszaka úgy gyarapszik.

8.

Gázlómadár veri fel, ím a vizek nyugalmát,
darvak, kacsák csapata fürdik a parti vízben,
s hattyú kiált csalogatón: örül itt a lélek
látván a sárga liliom-nevelő folyókat.

9.

És, ím a hold gyönyörüszép, szíveket derítő,
hűs és hideg sugara, mely vizet ont a tájra,
nap mint nap égeti az asszonyok ifju testét
s fájó szivét, mit a magány nyila mart sebesre.

10.

Végigsimítva a kalászba szökött vetésen,
ráfújva lágyan a virágba borult vizekre
és táncra bírva a szirom-boritotta fákat
vad lángra gyújtja a szivekben a vért a szellő.

11.

S lassú szelek leheletén gyürüző vizekkel,
mámorba hullt vizimadár-seregekkel ékes,
s kelyhük-nyitó liliomok seregét növesztő
kristályvizű tavak epesztik el itt a szívet.

12.

Nem látszik Indra szines íve a fellegekben,
nem leng a menny szigoru zászlaja fent: a villám,
nincs surrogó darumadár a nyugalmas égen,
s pávák se néznek a magasba kiváncsi szemmel.

13.

Elhagyja, ím, a Szerelem ma a páva-népet,
s édesdalú vízimadár-csapatok közé megy.
Otthagyja már hamar az ardzsuna-, szárdzsa-fákat,
és sáradák tövire költözik át a Bőség.

14.

Sépháliká buja virágai illatoznak,
fák ágain madarak éneke zendül egyre,
őzek szemével a csalit csupa lótusz-ékes —
ez gyújtja fel vadul a férfiak árva szivét.

15.

Lótuszvirág, liliom és tavirózsa kelyhét
libbenti szét a korareggeli hűvös áram,
vágyat, nehéz epekedést lop a lány szivébe,
s gyöngyharmatot terel a szirmok ezüstös élén.

16.

Földek során, hol a kalász buja zöldje sarjad,
tágas mezőn, ahol a lomha gulyák legelnek,
szép tájakon, miken a hattyúcsapat rikoltoz —
rajtuk vidámodik a szive az embereknek.

17.

Nők könnyü lépteit idézi a hattyu-ringás,
hold-arcukon víziviráq üde pirja játszik.
lángot vető szemeiket lilaszinü lótusz
s szemvillanásukat a játszi habok mutatják.

18.

Függő virág-tömegeken nehezült folyondár
nők ékszeres, gyönyörű karjaihoz hasonlit,
s fénylő foguk kiragyogó mosolyát a jázmin-
bimbó mutatja, ha asóka-virággal ékes.

19.

Fellegsötét fonataikra, csigás hajukra
jázminvirágokat akasztanak, ím, a lányok,
s ringó, nehéz, aranyos-ékszerü szép fülükre
sokféle kék liliomot, tavirózsa-kelyhet.

20.

Szantálporos koszoruval betakarja mellét,
ékes nehéz öveket ölt derekára dísznek,
lábán aranypereceket, csupa gyűrüket hord,
így ékesítgeti magát ma a boldog asszony.

21.

A derüs egeken este csillag és holdsugár ég,
s olyan a gyönyörü mennybolt, mint egy új áradó víz,
ahol a liliom éled és királyhattyu-nép él,
s ahol a hab is elizzik drágakő-csillogással.

22.

Hüvös a fuvalom őszkor, hűti lótusz virága,
kiderül a magas égbolt, messziről int a felhő,
a rizs, a buza beérik, a folyóvíz kitisztul,
s szomoru sugaru hold jár csillagok közt az égen.

23.

Mikor a korai fényben rózsa, lótusz felébred,
picike, puha viráguk asszonyajkhoz hasonló,
Mikor a fekete éjben rózsa, lótusz lehervad,
a bucsu szomoruságát, tompaságát idézi.

24.

A lila vizivirágban kedvesének nézését,
madarak üde dalában ékszerének zenéjét,
a tavi liliomokban bájos ajkát keresvén
zokog a szomorú vándor, s messze tájon tünődik.

25.

Kinek a tenyere lótusz, s arca holdhoz hasonló —
a kecses alaku asszony kedvesét hivja-vonja,
bemegy a puha virágtól illatos szép szobákba,
s szerelem az oka, hogy már táncot és dalt se kíván.

26.

Bármerre jár, csupa gyönyört hoz az Ősz a tájra:
lányokra hold sugara száll gyönyörű tüzével,
bőrükre lágy liliom és vizirózsa simul,
s bandhúka szép színeivel viruló az ajkuk.

27.

A viziliom-arcú, lótuszokkal tekintő,
a magas, üde cukornád hó-palástját felöltő,
a buja gyönyörök ormán asszonyokként felizző,
gyynyörü mosolyu Őszön élvezettől vidulj fel.

Így hangzik a nagy Kálidásza költeményében,
a Rituszankárában a harmadik rész, melynek neve: Ősz.

Kolep Ilona: Olvasó fiú

Csongor Rózsa

Barátság

Teréz úgy búcsúzkodott tőle, mintha örökre válnának el. A gyerekek szótlanul vacsoráztak, és már nyolckor lefektette őket az asszony. Sokáig ültek a konyhában. Teréz többször megcsókolta borostás arcát. Aztán bementek a szobába és lefeküdtek. Egyikük sem aludt, szótlanul fogták egymás kezét. Kemény tél volt, a hó világított, a csillagok szikrázva szórták a fényüket. Tarnai ágyából éppen a sötétmély-kék égboltra lehetett látni. Gondolatai rendszertelenül csapongtak. Az asszony mozdulatlanul feküdt mellette az ágyban.

— Azt mondod, havonként hazajöhetsz? — kérdezte az asszony.

— Azt — felelt kurtán a férfi. — Nem kell úgy kétségbeesned, nem megyek a világ végére. — Ingerült volt a hangja.

Teréz szerette volna megengesztelni. Nem így gondolta ő, hogy az utolsó estén összeszólalkozzanak. — Tudod, hogy szokatlan lesz nélküled — mondta az asszony száraz hangon. Szeretett volna még valami vigasztalót mondani, de a közeli elválás gondolata sírással fojtogatta a torkát.

Mikor Tarnai Károly az első hét végén visszagondolt otthonhagyott családjára, így jutott eszébe Teréz. Fülében most is ott csengett az a sírástól fátyolozott, halk hang. Látta az asszony féltő, kissé gyámoltalan, segélykérő szemét, amellyel mégegyszer megcsókolta, amikor kikísérte az állomásra. Később az új események egészen elhomályosították benne a búcsúzás képét.

Az első hét nehézségek nélkül telt el. Ismerkedés egymással, a tananyaggal, a könyvekkel, a helyiségekkel. Kamasznak érezte magát, iskolás diáknak. Egyelőre kellemesen hatott rá az otthoni kötelékek meglazítása. Ritkán, inkább csak este jutott eszébe Teréz, amikor agya kevéssé volt elfoglalva. Eszébe jutott a favágás. Hogy boldogul Teréz a háztartással? A gyerekekkel? Ha hazamegy, annyi fát fog vágni, hogy az asszonynak egy álló hónapig ne legyen rá gondja. Később eszébe jutott az üzem is. Kun Gyurkától nem búcsúzott el. Lényegében Gyurka a hibás, mert nem tartotta be ígéretét, s nem ment el hozzá az utolsó este. Teréz ugyan írt valamit, hogy Gyurka túlórázott Az évvégi tervteljesítéssel rendszerint elmaradnak. Tarnai nem tudta már ezekben a napokban szívét és lelkét belevinni a munkába. Egyre a jövőn, a pártiskolán járt az esze. Milyen lesz az? — Hányszor gondolta végig! Nem tudott akkor még képet alkotni magának a jövőről. Most, amikor meg itt van, nosztalgiát, vágyakozást érez az üzem után. A legszívesebben itt hagyna mindent és menne a gépéhez dolgozni. Mennyivel egyszerűbb számára az!

Idegeiben súlyos fáradtságot érzett. Az egész nap számára szokatlan munkában telt el. Kezében egész nap ceruza és szálkás betűket vés a füzetébe, közben feszülten készenlétben kell tartania az értelmet is, hogy az előadó

szavait lerövidítse, s feljegyezze a vázlatot. Középső ujján apró mélyedést vágott az írón és meg kell pihennie, mert elfárad a keze az írástól. Elmarad a jegyzeteléssel, amit délután vagy este pótolhat csak. Mivel a délutáni foglalkozások is be voltak osztva, a jegyzetelés egy része néha áttevődött estére. Össze kellett szednie akaraterejét, hogy lépést tudjon tartani a követelményekkel. Hat után rendszerint szabadfoglalkozás volt, s ő sokszor ezt az időt is tanulással töltötte. Pedig kimehetett volna a városba sétálni vagy rokont látogatni. Egy hét elmúltával rájött arra is, hogy ennyit nem lehet tanulni. Reggeltől estig éberen tartani a figyelmet csak néhány napig lehetséges. A negyedik héten már a perceket számolta, hogy mikor utazhat haza. Teréz levelei nem sokat árultak el az otthoni dolgokról. Kétszer írt mindössze, kurtán, csak a lényeget vetette papírra. Rossz levelező. Egyszerű tőmondatai idegesítően keveset mondtak. „A gyerekek jól vannak. Én is." Tarnai szerette volna vallatóra fogni a papírt. Micsoda silány, semmitmondó szavak. Hányféleképpen lehet érteni a „Jól vannak"-ot is. Írt Teréznek, hogy részletesebben számoljon be az otthoniakról. A gyárból nem érdeklődtek-e utána? A havat maga lapátolja-e? Teréz következő levele semmivel nem volt hosszabb. „Nagyon várunk, csókolunk" — függesztette a levele végére.

Ólomlábakon járt az idő. A sok új esemény zsúfolt, tömör napokat eredményezett. Mohón feszült benne a munkavágy is. Dolgozni, dolgozni. S mert most nem a gyárban, hanem pártiskolán van, mindezt a tanulásban lehet megtestesíteni. Minden percet megfogott. Úgy vetette magát a tanulásra, mintha az üzemben a gép mellett dolgozna. „Ne legyen üres járat" — ez volt titokban a jelszava. Azán lassan rájött, hogy nem mindent ért abból, amit meg akar tanulni, s hiába tudja ma, holnapra alig-alig emlékszik a dolgokra. Még nem fedezte fel a tanulás apró fortélyait, amelyek nélkül lehetetlen eredményesen előrejutni. Fáradtabb volt, mintha egész nap a gyárban dolgozott volna. A fáradtságot fokozta az, hogy éjjel nem tudott aludni. Napközben egyik cigarettát szívta a másik után, s a nikotintól még éberebb, s idegesebb állapotban élt. Az első hónap utolsó napjaiban már éjjel is cigarettázott. Félkönyökre ereszkedve, félig fekve szívta az ágyban a cigarettát. Kibámult az ablakon a szemközti tűzfalra.

— Miért nem alszol? — szólt neki valaki az egyik ágyból .

— Nem tudok — felelte, s mintha csínytevésen érték volna, elpirult a sötétben.

— Én sem — mondta a másik félig hangosan. Tarnai látta, hogy az is rágyújt. A cigaretta parazsa a magasba emelkedik és felé jön. Megáll, majd leül az ágya szélére. A parázs fényében kémlelte a virrasztó arcát. Elmúlt már éjfél is.

Sokáig hallgattak. Tarnai érezte, hogy beszélgetni kellene.

Bányász Jánossal nem sok dolga volt eddig. Az előtte lévő sorban ül az előadóteremben. Tömzsi, mozgékony fiú. Futball-drukker, látta, amikor a totócédulákat kitöltötte. Valahol a Ganzban, vagy hol dolgozik. Félfüllel hallotta egyszer, amint előadás után az egyik előadóval hangosan vitatkozott. Meglepődött akkor a határozottságán. Nem tudta, miről beszéltek. Megszívta cigarettáját és figyelmesen Bányász arcába nézett. Fénylő, zsíros bőre van, de a szemei meglepően élénkek. Különösen barna szemgolyóját pár nappal ezelőtt is megcsodálta már. Gondolataik egymás körül forogtak, de egyikük sem szólt. Tarnai észrevette, hogy Bányász is arcának vonásait kutatja, éppen úgy, mint ő teszi.

— Hol dolgozol? — kérdezte hosszú hallgatás után Tarnai. Mindjárt érezte, hogy lapos, sablonos kérdés. Valahol mégis el kell kezdeni. Különös az, amikor az emberek ismerkedni akarnak egymással, milyen semmitmondó kérdéseket tesznek fel. Hangjában ott bujkált a közlési szándék. Szerette volna, ha most azonnal bensőséges kapcsolata lett volna Bányásszal. Magáról szeretett volna beszélni. Arról, hogy sokszor nehéz a tanulás, a fáradtságról, amelyet nem tud kipihenni, s arról a kifejezhetetlen belső gyötrelemről, amelyet nem tud megnevezni.

— Kispesten. A Hofferban — felelte Bányász.

A kívülről beáradó utcafény gyér, szögletes árnyékokat rajzolt a falra, a takaróra.

Napközben nem sok figyelmet szentelt Bányásznak, de értelmesen csillogó szemét már az első találkozásuk alkalmával észrevette. „Vajon ő is funkcióba megy?" — tette fel magának a kérdést. Mit is lehetne ebből az emberből faragni? Sehogy sem tudta elképzelni tanácselnöknek vagy igazgatónak. Tagbaszakadt, szögletes mozdulatokkal emelte a szájához a cigarettát.

— Vasas vagy?

— Az. Lakatos.

— Én esztergályos vagyok — felelte Bányásznak kérdés nélkül. Kovácsnak, kohásznak, öntőnek vagy egyéb nehéz fizikai munkát végző munkásnak nézte. Lakatos — az finom munka. Bár nem tudja milyen munkaviszonyok vannak a Hofferban. Annyit tud róla, hogy a régi neve Hoffer, újabban traktorokat gyártanak az üzemben.

— Régen dolgozol ott, a Hofferban?

— Már az apám is ott kezdte — felelte Bányász s közben idegesen, kapkodva szívta cigarettáját. — Szervezett munkás volt, s ezért sokszor fordult elő, hogy kitették a gyárból. Ha csökkent a munka, apám volt az első, akit elküldtek...

— Hm — csak ennyit mondott.

— Család? — kérdezte később Bányásztól.

— Ötéves házasok vagyunk. Két gyerek — felelte Bányász.

— Nekem is kettő van, csak mi már tízéves házasok vagyunk — nevetett Tarnai, és most olyan jókedvű lett, hogy maga sem értette, mitől ez a megkönnyebbülés. — Korán nősültem.

— Én meg későn. Mi lesz veled, ha elvégzed a hathónapost?

Tarnai nem akarta közölni, hogy tudja.

— Honnan tudnám? És veled?

— Remélem visszamegyek a gyárba. Beteg lennék, ha nem kerülnék vissza.

Tarnai arra gondolt, hogy a legszívesebben ő is visszamenne az üzembe. „Közhivatal" — inkább érezte, mint gondolta a szó tartalmát. Megkeseredett a szája íze. Mégis szerencsésebb ember, aki a gyárat választhatja. Ott mindent ismer, az embereket is. Lám Bányász is az üzemébe szeretne visszamenni.

— Nézd — kezdte, és újabb cigarettára gyújtott, — ha a párt azt mondja, hogy máshová menj, akkor te teljesíted a kötelességed. Végeredményben a munkásállamnak mérnökökre, tudósokra, közhivatalnokokra van szüksége... — Csalódottan vette észre, hogy a megyei titkár szavait ismétli. „Nincsenek önálló gondolataim" — állapította meg, mintha megbántották volna. „Valakit mindig megszeretek és akkor mindenben az a példám." Kiült az ágy szélére s most már egymás mellett ültek.

— Fázom öregem, megyek a helyemre. Nem jössz vasárnap meccsre?

— Nem. Haza megyek — felelte Tarnai és sajnálta, hogy elmegy Bányász. Éppen most tudnának beszélgetni.

A szobában vastagon lebegett a dohányfüst. Mikor Bányász visszament a helyére, kinyitották az ablakot. A baloldali ágyban forgolódni kezdett Kis Elek, aztán gömbölyűre zsugorodott. „Fázik" — mondta Tarnai hangosan, és becsukta az ablakot.

Másnap az előadás alatt jobban megnézte Bányász arcát. Oldalról láthatta csak. Szabálytalan, kerek arc, mindaddig amíg szembe nem néz vele az ember. „Ha tekintetével találkozol, megváltozik minden korábbi benyomásod" — így jellemezte magában Bányász arcát. Az előadás alatt össze-összeakadt a tekintetük.

A férfiak barátsága szótlanabb, kevesebbet közlő, szilárdabb és nyugodtabb mint a nőké. Az asszonyok rapszódikus, nyugtalan hangulata a barátságukban is meglátszik. Az asszonyok közti friss barátságok azonnal, mindent ki akarnak aknázni. A férfiak szemérmes nyugalommal, sokszor nem is nagy szavakból értik meg egymás gondolatait. Sokszor nem is szavak, hanem pillanatok, helyzetek útján lépnek barátságba. Egy-egy mozzanat s a helyzet különleges bensősége, árnyalatnyi, leheletfinom érzések megérzése, amelyről esetleg soha nem is ejtenek több szót: így születnek a nagy barátságok. Tarnai tegnap éjjel óta érezte, hogy barátja van, akivel megoszthatja belső vívódásait, örlő magányát.

Bányász hétfőn reggel nem tért vissza s ez nyugtalanította Tarnait. Valószínű komoly oka volt erre. Bányásznak könnyű az iskola. Valószínű nem hanyagság miatt maradt el. Tarnai megfigyelte a fiút pénteken, konzultáció közben, milyen könnyed mondatokkal fogalmaz. Neki soká kell gondolkoznia, amíg végre összehoz egy rendes mondatot. A kellő kifejezéseket sem találja meg mindig, a bonyolultabb mondatok szerkesztésével sokat kínlódik. Bányász mindezt olyan könnyedséggel csinálja, mint egy egyetemi tanár. „A munkásosztály politikai hatalma nem más, mint kvalifikált ereje és a tudás..." — így fogalmazta Bányász. Nagyon jól megjegyezte magának ezt a mondatot. Azt a szót, hogy kvalifikált, feljegyezte a füzetébe, hogy jelentését megnézze az idegen szavak szótárában. Tarnai semmiképp nem tudna ilyen szépen összeállított mondatot szerkeszteni. A kétnapos, éjszaka fogant barátság, amely beszédes hallgatásban jött létre, felkeltette benne a féltést: „Mi történhetett Bányásszal?"

Otthon semmi újság. Mennyire vágyott haza s mikor megérkezett, s elhelyezkedett a lakásban, mintha becsapták volna. Minden szimplának, egyszerűnek és szögletesnek hatott. Igaz, örömmel töltötte el a gyerekek ujjongó kapaszkodása, ölelése, amellyel körülvették az első órákban. Néhány óra elmúltával azonban minden olyan volt ismét, mint egy hónappal ezelőtt: megszokott és ismert. Kissé csalódva állapította meg, hogy nem hiányzik, nem állt meg otthon az élet. Azt várta, hogy Teréz panaszkodni fog. — Teréz, holnap fát vágok, hogy legyen neked előkészítve — mondta Teréznek, de az asszony élénken tiltakozott. Azt felelte, hogy neki ez igazán nem megerőltető munka, el tudja végezni. Mikor este elbúcsúztak, s az asszony kikísérte a vonathoz, nem volt olyan kétségbeesett, mint elválásuk első alkalmával. Tarnait zavarta ez az újfajta magabiztonság az asszonyban, és szinte megkönnyebbülten lépett fel a vonatra. Teréz szemében mosolygást látott, amikor felállt a vonat lépcsőjére, hogy megcsókolja.

Az előadásra alig tudott figyelni, a jegyzeteléssel elmaradt. Egyre Bányász távolmaradása foglalkoztatta, s elkeveredett az otthonról hozott gondolat-

foszlányokkal. Délután felelt is, a rabszolgatársadalom bukásának okairól. Rövid, egyszerű tömondatokkal válaszolt. Maga is meglepődött, mennyire könnyedén tudott beszélni. Mikor befejezte, könnyű büszkeség pírja futott át rajta, de csak egy pillanatra, mert rögtön utána az elégedetlenség követte nyomon. „Valahogy szebben kellene kifejeznem magam" — gondolta. Okosabban, válogatott szavakkal. Este minta-mondatokat írt a füzetébe, több mint öt oldalt. Nem volt megelégedve magával. Mikor lefeküdt, tagjaiban érezte Bányász távolmaradása által okozott hiányérzést.

Másnap majdnem nyolc óra volt, mikor Bányász megérkezett. Tarnai ujjongani szeretett volna és fütyűrészni kezdett, amikor befordult az előadóterembe. Beszélgetni nem tudtak, mert az előadás kezdéséhez csöngettek. Az első szünetben Bányász elmondta, hogy beteg a fia. — Orvos, meg miegymás, s tudod az asszonyok milyen ijedősek, — Tarnai szeretettel nézte Bányász kerek arcát, és olyan nyugalom költözött belé, mintha valami nagy várakozás után kiderült volna, hogy aggodalma alaptalan. Ezt is milyen szépen mondta „miegymás". Szerette volna ismerni Bányász családi körülményeit. Milyen lehet az otthon, amelyben él?

Tarnai újult erővel vetette magát a tanulásba. Most kissé könnyebben ment minden, mint két héttel ezelőtt. Bár a követelmények növekedtek, a fogalmak összezavarodtak a fejében, de megszokta azt, hogy másnapra minden világosabb lesz előtte. Rótta a betűket jegyzetfüzetébe, és most már nem is maradt el annyira. Megszokta az írást és a jegyzetelést. Mióta Bányászt ismeri, esténként sokat beszélgetnek az asztal mellett. Nézegetik a családi fényképeket, a gyerekekét s a tűz csöndesen duruzsol a kályhában. Odakint fehér tél volt, február elején jártak. Ezek az esték voltak a pihenés és a kikapcsolódás meghitt pillanatai. Másnap újra kezdődött a szellemi munka verítékes erőfeszítése.

Egy este újra benne rekedt minden önbizalom. Azon a válságon esett újra át, amely már megkísértette egyszer. Minden idegesítette.

— Te János, én nem vagyok fejlődőképes — mondta Bányásznak. Elkeseredés volt a hangjában. — Te mennyivel könnyebben tanulsz. Az ilyennek való az, nem nekem. Nem fog az agyam. Megérted ezt az állapotot?

— Kevés benned az önbizalom — válaszolt Bányász. — Nem hiszel magadban. Ez itt a hiba. Nem vagy te fejlődőképtelen.

— Nincsen semmi alapom . . .

— Mennyi iskolát jártál?

— Csak elemit. Hatot. Korán mentem dolgozni.

— Azt mindjárt gondoltam, hogy nem egyetemet végeztél. A tanulást meg kell szokni. Ha azt hiszed, hogy nekem könnyen megy, tévedsz. Te azt hiszed, csak neked nehéz? Nézz körül. Mindannyian küzdünk, verítékezünk. Én sem vagyok kivétel.

— Ha legalább érezném, hogy valamivel okosabb lettem. De éppen fordítva van valahogy . . .

Bányász nevetett.

— De így van ez rendjén. Egyszer olvastam valahol, egy filozófus mondta. Spinoza, vagy Schopenhauer, lehet, hogy egyik sem. Csak azt tudom S-sel kezdődik a neve. Azt mondta, hogy az ember minél többet tanul, annál kevesebbet tud.

— Értem, de ez persze relatív dolog — felelt Tarnai.

A szobában csak ketten voltak, a szobatársak a városban tartózkodtak. Az asztal mellett ültek, s Tarnai figyelte a falravetődő árnyékokat. Bányász

feje érdekesen megnyúlt a falon. — A polgároktól át kell venni ami jó, nem? — kérdezte és primitívnek hatott maga előtt a magyarázás. Hiszen ezt Bányász sokkal jobban tudja, mint ő. És Bányász filozófusokat is ismer. Tarnai nem tudna egyet sem mondani. Meg is említette Bányásznak. Az mintha ingerült lenne, azt válaszolta:

— Hagyd már abba az örökös kétségbeesésedet. Ha a munkásosztály egésze ilyen lenne, mint te, akkor... — nem folytatta, csak párperces szünet után. — Marx és Engels nevét hallottad? Na látod, azok is filozófusok voltak.

Erre valóban nem gondolt Tarnai. Fölsandított Bányász arcára, alulról fölfelé, kissé félszegen. — És Lenin? — kérdezte izgalomtól remegő hangon, hogy nem mondott-e badarságot. Hirtelen jutott eszébe az *Empiriokriticizmus* és bátrabb lett.

— Lenin filozófus is volt, de inkább a gyakorlat embere. — Bányász is elhallgatott, láthatóan a gondolataiba merülten nézett maga elé. Hosszú csönd után tette hozzá. — A forradalmi gyakorlaté, ezt soha ne felejtsd el. — Tagoltan mondta a szavakat, és különös hangsúlyt kapott ez a mondat a beszélgetés többi részében. — Lenin olyan ember volt, amilyen csak egy születik ötszáz évenként.

— Én ezzel tisztában vagyok, János. Ez az, amit a legjobban értek az egész marxizmusból, Lenin nagyságát...

Mind a ketten nevettek. — Nem is vagy olyan fejlődőképtelen — nevetett Bányász, és Tarnai megkönnyebbült ettől a nevetéstől, amely biztatás volt, bátorítás és visszanyert önbizalmának egy része.

Elmúlt már kilenc óra, mindketten könyveikhez nyúltak. Bányász szenvedélyesen szerette Gorkijt, és szerette volna, ha Tarnai is megérti nagy tiszteletét Gorkij iránt. Tarnai ugyan olvasott néhány ismertebb könyvet, de nem sokat. Ismerte *Az anyá*-t. Másra nem is nagyon emlékezett. Bányász az irodalmi tanulmányokat forgatta, Tarnai egy regénnyel a kezében fáradtan dőlt le az ágyára. Lopva Bányászra sandított. Nyilván innen ered Bányász okossága, onnan, hogy ilyen könyveket olvas. Neki megerőltető az egésznapi tanulás után a regény is. Hogyan is tudna irodalmi tanulmányokat olvasni? Azonban holnap feltétlenül belenéz a könyvbe, Bányász ott tartja az ágya melletti kis szekrénykén. Megnézi, mennyire nehéz számára a szöveg. Most pedig legszívesebben lefeküdne már, bár álom nem kerülgette a szemét. Szeretett volna nem gondolni semmire. Hiányzott a fizikai mozgás is. A torkán csomó van, s nem tudja lenyelni. A szemei kimerültek, s a cigaretta szívdobogást okoz. Csökkenteni kellene a mennyiséget, de képtelen rá. S amíg ezek a gondolatok száguldanak a fejében, szemével falja a betűket, de tudja, hogy azok értelméből egyetlen egy szó sem hatol a tudatáig. Teréztől ma levelet kapott, pedig a múlt héten volt otthon. Mikor megkapta, csak futva olvasta el. Most kellene elolvasni. Hol is van az a levél? Fel akart kelni, hogy megkeresse. Délben, amikor egy pillanatra felugrott szobájába, bedobta a szekrénybe. Aztán fegyelemre intette magát. Bányászra pillantott, aki érdeklődéssel merült el olvasmányába. Ismét a sorok közé kényszerítette a figyelmét. Bányász azt mondta, hogy az ember igyekezzen gondolataiból mindent kirázni, mielőtt olvasni kezd. Szentelje magát egészen az olvasásnak. Ha valami megzavarja, gondolja végig, s aztán olvasson tovább. Felállt és megkereste Teréz levelét. Végigolvasta, de értelmében nem sok maradt meg. Elolvasta újra. Teréz nem ír semmi különöset. A szokásos sorok. Felkelt az asztal mellől és járkálni kezdett a szobában. Ettől megnyugodott. Csodálkozva állapította meg, hogy Bányász ugyanolyan mozdulattal ül

az asztalnál, mint amikor elkezdett olvasni. Ő meg már mennyit izgett-mozgott. És Bányász azt mondja, hogy neki is nehéz a tanulás!

Vasárnap színházba mentek. A Nemzetiben a *Hamlet*-et játszották. Bányász mellett ült s figyelte arcán a hatást. Az előadás első felében megerőltette figyelmét, aztán elfáradt az értelme. „Kár volt eljönni" — gondolta és lopva Bányászra nézett, aki friss érdeklődéssel kísérte az előadást. Unalmas és hosszú, soha nem akart véget érni.

Az előadás után Király Pistával és Bányásszal jöttek hazafelé. Király értelmiségi ember, valami műszaki tisztviselő. Király el volt ragadtatva a *Hamlet* alakításától és a rendezésétől.

Hallgatva ment a két vitatkozó között. Mennyi mindenhez ért Bányász! Futballdrukker, ismer filozófusokat, verseskötetet olvas és irodalmi tanulmányokat. Sokszor olyan idegen szavakat használ, amelyről ő nem is tudja, mit jelent. Megérti Shakespeare szép nyelvezetét. Eljut-e vajon ő arra a fejlettségi fokra, amelyre Bányász eljutott? Van-e hozzá képessége? Most, ebben a pillanatban úgy érezte, hogy nincs. Hogy ehhez annyit kellene neki tanulnia, amennyit talán képtelen is lenne. Jó lenne, ha minden munkás olyan lenne, mint Bányász. „Akkor igazán fejlett munkásosztályunk lenne" — mosolyodott el magában. Mikor lesz még az! Kun Gyurkához akarta hasonlítani Bányászt. Sehogy nem találta a párhuzamot. Kun Gyurka csak hasonlóan okos ember, de Bányász művelt is, tanult is. Csak a megyei titkárt találta hasonlónak és értelmesnek. Persze az is egészen más. Úgy mint Bányásszal, még nem tudott senkivel beszélgetni.

Enyhe szél bujkált a szűk utcákon, s az olvadó hó csorgott a háztetőkről. „Fejlődőképes vagyok-e én?" — tért vissza újra és újra a kérdéshez. Hirtelen megvilágosodott előtte: ez csak szívósság és kitartás kérdése. Miért ne lehetne olyan, mint Bányász? Tanulni kell. Mindent. A polgári tudást is meg kell szerezni, hiszen most a munkásság a hatalom birtokosa. A polgári tudást iskolában lehet megtanulni. Rendes iskolában, a polgárok is onnan szerezték a műveltségüket. Izmaiban erőt érzett. Ha ezzel az erővel el lehetne intézni a tanulást, akkor ő most rövidesen végezne az egész kérdéssel. Hegyeket tudna arrébb tolni, hidakat tudna emelni. „Csak akarni kell" — gondolta s majdnem hangosan kimondta. Oldalt nézett a két vitatkozóra. Egyetlen szót nem értett beszédükből, pedig Király olyan hangosan beszélt, hogy a járókelők visszafordultak. Optimista volt és derűs. Örült annak, hogy van egy célkitűzése, amely tartalommal tölti meg napjait. S a cél, hogy utolérje Bányászt, hogy olyan legyen, mint ő, távlatokat nyitott előtte. Mindent el lehet érni, ami emberi. Nincs lehetetlen. Holnap felmegy a könyvtárba, összeírt néhány szót és fogalmat, amit meg kell nézni a Révaiban. „Kooperálni" — mi jelent? Király és Bányász már a holnapi konferenciáról beszélnek. Lelkendezve kapcsolódott a témához és úgy érezte, újjászületett. Ez egészen más, ez már nem olyan homályos kérdés előtte, mint a Hamlet-vita.

Rózsa András versei

Utazás Dunántúlon

A távolságba szűkülve merev póznák állnak itt
Meztelen huzalok vonódnak az idegen tájakig
És felkering az áram
A testvéri földek vonzalmában

Ismerek itt mindent pedig nem jártam erre még
Most ábrándjaimmal élem a viszontlátás gyönyörét
Ez a vidék is hazám itt is bőhúsú fű terem
S bölcsőtől fogva jogom hogy magaménak ismerem

S hol országútak fűzik az autók gyöngyét szalagjukra fel
Ölembe szalad a táj és önmaga nyitjára lel
Mellkasom pillérein átzuhog az életes ár
Lábam itt minden fa gyökere
S széttárt karom a napsütésben önfeledt határ

Már régóta tanulom a rendet növényeinktől
Nekik sem a nyugalom a béke
Nagyszerűbb az
Rögökből elindulni s átlényegülni a mindenségbe

A halál nem biztos
Annak aki él egy biztos lehet csak
A születés
Mindenkinek kötelessége az öröm
S csak joga a szenvedés

A föld egy kis pontján állok
S szívembe futnak össze az összes délkörök
Ó szívem te mulandó
S ó táj hazám te változó-örök

Az égen lassan lecsapódik a bánat
Országutak ti végtelenek
Fogadjátok arasznyi rapszódiámat!

Siess ősz

Megesszük az almát
Elfogy a nyár
S egy rozsdás pléh az udvaron
Már érzi a hosszú esőket

Az idő visszavonul
Levélráncok közé
A dalolás csőre letört
S lejátszatlan kotta a táj

Az ablakban álmos légy
Köszörüli lábán a csendet
Szobám pókhálós hónalján
Borongó alkony gubbaszt

Siess ősz készítsd gödreidet
Hullj ki hófelhők fogsora
Ég és föld összetapadt ajka
A kék tavaszban többet ér

Lukács Ottó

A második világháború

Szorongó véres látomás zúzott testek sötétje
Egy megkínzott arc felkúszik akár a füst az égre
Kínjában szertegomolyog eloszlásában vádol
Gázkamrák gyászos ajtaja rémlik az éjszakából

Egy áradás vizén úszunk törékeny gyönge testek
Az ár csapdos gyöngék vagyunk elmúlni sose restek
Csak füstté gázzá válni jók s hogy elhagyjon a lélek
Az élet lelke imbolyog bukdácsol csak az élet

Erdők fáit mezők füvét tapossák csizmás lábak
Széttapossák nem kell fa fű taposni sose fárad
A láb s fűszálak helyett amerre csak tapostak
Mindnek helyén egy test terem sötétlő ifjú holtak

Az anya fölsír eszelős akárcsak a szülötte
Kiszívni agyat és velőt ereszkednek a földre
A gonosz csillagok felől a tűzpiros hatalmak
A mindenségben tűz riad szétkúszik sosem alhat

A házak fejtetőn állnak a lét a lét kifordul
A tüzek városok fölé bekúsznak lopva orvul
S pusztítanak utcák helyén A földről szállva űzve
Ne ne tovább az értelem s a szív sikolt az űrbe

Szorongó véres látomás zúzott testek sötétje
Sötétlő vonal izzik és úszik az űr vizébe
A komor Föld sötétje ez holt sóhajok remegnek
S a sustorgását hallani a megholt tengereknek

Dévényi Iván

Babits Mihály Esztergomban

Köztudomású, hogy Babits Mihályt, a XX. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakját szoros szálak kapcsolják Esztergomhoz. Az első világháborút követő inflációs időkben, 1924-ben Babitsék — dr. Nagy Zoltán ügyvéd baráti segítségével — egy kis szobakonyhás parasztház és egy darab föld birtokosai lettek az esztergomi Előhegyen, amelyet másként Aranyhegynek is neveznek.

Babits és Török Sophie már régen vágytak egy kis vidéki nyaralóra, s egyben azilumra. Nagy Zoltánnak, aki az 1919-es tanácsköztársaság idején Debrecenben vezető funkciót töltött be, s aki a „Nyugat" finom hangú költője is volt, Babits a 20-as évek elején átadta egyik munkájának szerény honoráriumát. A jogász-költő ügyesen kamatoztatta az összeget, és így teljesülhetett a Babits-házaspár régi kívánsága. Bohuniczky Szefi tudomása szerint Mikes Lajos szerencsés börzetippjei is hozzájárultak a vásárláshoz szükséges összeg előkerüléséhez. (Bohuniczky Sz.: Az elfelejtett Centrál kávéház, „Vigilia", 1959 augusztus.)

A Sissler út mellett fekvő, 272 négyszögöl nagyságú ingatlant, amely Esztergom főterétől körülbelül 15—20 perc járásra van, Toldezsán Istvánnétól vette a költő és felesége 35 millió koronáért. Az adásvételi ügyletet dr. Popper Dezső esztergomi ügyvéd bonyolította le, csakúgy, mint a későbbi esztergomi telekvásárlásokat. (Popper ügyvéd és családja 1944-ben pusztult el a nyilas rendszer áldozataként). Az adásvételi megállapodás egyik tanuja Tipary Dezső, a 20-as és 30-as években ismert nevű testőművész volt. A következő esztendőben, 1925-ben a házat körülvevő telek területe birtokkiigazítás folytán 328 négyszögölre emelkedett.

A költő rövidesen „terjeszkedni" kezdett: még 1925-ben Fábián Jánostól 4 millió koronáért megvásárolta a 81 négyszögölnyi szomszédos telket, majd 1930-ban Simicz Józseféktől váltott magához 378 kvadrát földet 400,— pengőért, s ugyanebben az évben Fábián Jánostól is vett 100 négyszögölet 250,— pengőért. Ilymódon a kis birtok 887 négyszögölre tágasodott. A vételi összegeket az esztergomi állami levéltárban lévő telekkönyvi iratokból jegyeztük ki.

A domboldalon fekvő, Dunára néző — gyönyörű kilátást nyújtó — házikót Babitsék nagy gonddal és kedvvel bővítették, csinosították. Gyümölcsfákat ültettek, s hamarosan szép kertet teremtettek ott, ahol még nem sokkal korábban kopárság és giz-gaz volt. A meglevő kis házhoz újabb helyiségeket építettek, — nyári otthonuk egyre barátságosabb lett.

A költő felesége, Tanner Ilonka (írói nevén Török Sophie), aki ügyesen festegetett, az ajtók fölé és a tornácfalra Babits által kiválasztott versidézeteket írt fel. (Aranytól: „Nem úgy épült, hogy századokig álljon, Csak múló tanyául, mint a fecskefészek"; Zrínyitől: „Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet"). Babitsék a nyári hónapokat szívesen töltötték ebben a környezetben. „Felesleges ezt a házat, kertjét, tornácát, az egész esztergomi tájat leírni: tizenhét nyarat töltött itt Babits s verseinek egész sorozata mutatja be a ház minden sarkát, a kert minden fűszálát, a táj minden vonalát". (Sárközy György). Verssorok őrzik a kis Mariska cselédlányt, aki piros szatyrában hozza a postát, a kert nagy diófáját, Ádáz kutyát és utódját, Tündért, a hintázó kis-

leányt, a feketekávétól illatos, függönyös verandát, a passziánszot rakó költőfeleséget ... egyszóval a Babitsot körülvevő mikrokozmoszt.

Nagyon sok Babits-mű született Esztergomban. Itt fordította jórészt Clairvauxi Szt. Bernát, Celanói Tamás, Apuinói Szt. Tamás himnuszait, a „Stabat Mater dolorosa"-t Jacopone da Todítól és a többi középkori költeményt, amelynek azután az „Amor Sanctus" kötetben jelentek meg. Itt írta az „Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom" c. regényt, valamint öregkori remekét, a Jónást (amelyet sipoló tüdővel olvasott fel az őt Esztergomban meglátogató Gellért Oszkárnak), itt nézte át az „Írók két háború közt" c. tanulmánykötet korrekturáját, itt javítgatta már haldokolva az „Oidiposz Kolonoszban" csodálatos fordítását, Antigoné, Ismene, Theseus, Kreon mondatait, amelyekben oly sok rejtőzködő babitsi líra van.

Az esztergomi környezet hatása alatt számos Babits-költemény keletkezett. Nyilvánvaló ez olyan verseknél, mint a „Búcsú a nyárilaktól", „Esztergomi napló", „Levél", „Holt próféta a hegyen", „Szent király városa", „Dal az esztergomi Bazilikáról." De itt fogamzott meg és itt íródott a „Mint a kutya silány házában," „Zengő légypokol," „Vers a csirkeház mellől", „Dzsungelidill", „A nap nem emlékszik a csillagokra", „Az Isten és ördög" és lírájának sok más fénylő darabja is.

Török Sophie egyik írásából tudjuk, hogy az ilyen sorok: „Itt állok a fa alatt, mely pár aszú meggyet ad még " vagy „Szakadt drótok lógnak, mint a tavalyi gaz" vagy „Zászlóit emeli a gyom, mindent elöntve, mint király csarnokát a forradalom" — ugyancsak előhegyi élmények, esztergomi emlékek nyomán születtek. (Török Sophie: „Költészet és valóság" c. utószava Babits „Keresztülkasul az életemen" c. művéhez, 1939.)

Babitsot esztergomi otthonában írótársai és a magyar szellemi élet legkiválóbbjai keresték fel. A látogatók rajzszénnel vagy színes krétával felírták a tornácfalra autogramjukat. A málladozó tornácfalon megilletődéssel fedezi fel a látogató Tóth Árpád, Móricz, Karinthy, Kosztolányi, Márffy Ödön, Csinszka, Szekfű Gyula, Szerb Antal nevét... S mellettük más érdekes és érdemes nevek: Eelk Arthur, Kárpáti Aurél, Rubinyi Mózes, Komjáth Aladár, Rédey Tivadar, Nagy Endre, Tóth Aladár (zeneesztéta), Sárközi, Sík Sándor, Brisits Frigyes, Fülep Lajos, Beck Ö. Fülöp, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Illés Endre, Gellért Oszkár és fia, Gellért Endre, Péter András (a németek által elhurcolt művészettörténész), Halász Gábor, Radnóti, Komlós Aladár, Bálint György (publicista), Erdélyi József, Ascher Oszkár, Vas István, Ortutay Gyula, Gyergyai Albert, Francois Gachot, Tolnai Gábor, Gellért Lajos (színész és író), Joó Tibor, Juhász Géza, Oltványi-Artinger Imre, K. Grandpierre Emil, Scheiber Hugó festőművész, Szabó Zoltán, Ritoók Emma, Fenyő Miksa, az esztergomi születésű Révész Béla, Hoffmann Edith, Basch Lóránt, Devecseri Gábor, Farkas Zoltán (művészeti író), Németh László, Szabó Lőrinc, Jékely Zoltán, Laczkó Géza, Szentimrey Jenő, Schöpflin Aladár és mások.

Illyés Gyula 1932-ben hosszabb időt töltött Esztergomban Babits vendégeként. A kis kert egyik csücskében a házigazda középkori himnuszokat fordított, tőle néhány méterre Illyés egyik legszebb elbeszélő költeményét, a dolgozó parasztok és uradalmi cselédek igazságát hirdető „Hősökről beszélek" c. művét írta. „Babits Mihály, a tiszta humanizmus megtestesítője, aki mindent az eszmék legtisztább magaslatára tudott emelni, érdeklődve figyelte kísérletem alakulását; ő, a táblabíró fia és neveltje — szinte támogatta az én merész igazságomat.. Naponta megújuló biztatása nélkül tán sohasem készül el ez a költemény" — hajtja meg fejét Illyés az idősebb költőtárs emléke előtt műve 1945-ös — első hazai — kiadásának előszavában.

Babits, Török Sophie és fogadott kisleányuk, Ildikó esztergomi életéről több visszaemlékezés olvasható. Ezeknek jelentős része a Babits-emlékkönyvben (1942) jelent meg. Illés Endre a „Hamisjátékosok" c. kötet (1958) egyik írásában („Esztergomi kirándulás") mondja el, hogy annakidején filmfelvételeket is készített a fáit nyesegető, fehér vászonsapkájában Ildikóval labdázó, nevető, boldog, még egészséges költőről. Vas István „Évek és művek" c. tanulmánykötetében (1958) emlékezik meg két esztergomi látogatásáról („Babits lakása"). A második alkalommal Radnóti és Ortutay társaságában kereste fel a már nagyon beteg költőt. Radnóti néhány héttel később írta

meg „Csak csont és bőr és fájdalom" c. versét: „Nagysága példa. És magasság. És szédület. Szivet dobogtató."

A nyomtatásban meg nem jelent visszaemlékezések közül érdekes Einczinger Ferencé, Babits legjobb esztergomi barátjáé. A költő „otthonában fáradhatatlanul járkált keresztül-kasul, a ház földszinti két szobáján, az üvegverandán és a tornácon át. A körbejárás ritmusa olykor elakadt, léptei hangját az írógép kattogása váltotta fel". Amikor felesége festett vagy rajzolt, „bájosan kedves, naiv tanácsokat adott, sőt sokszor ő is kért ecsetet és festéket. Mint egy szorgalmas kisdiák, nagy odaadással festett velünk. Majd hirtelen letette festő-szerszámát, s szó nélkül folytatta házbeli sétáját. Nemsokára ismét hallottuk az írógép kopogását... Nem szerette a hosszú szál irónt, apró ceruzavégeket tartott a mellényzsebében, azokat kaparta elő, hogy gondolatait lerögzítse". (Einczinger F. kéziratban hátramaradt írásából).

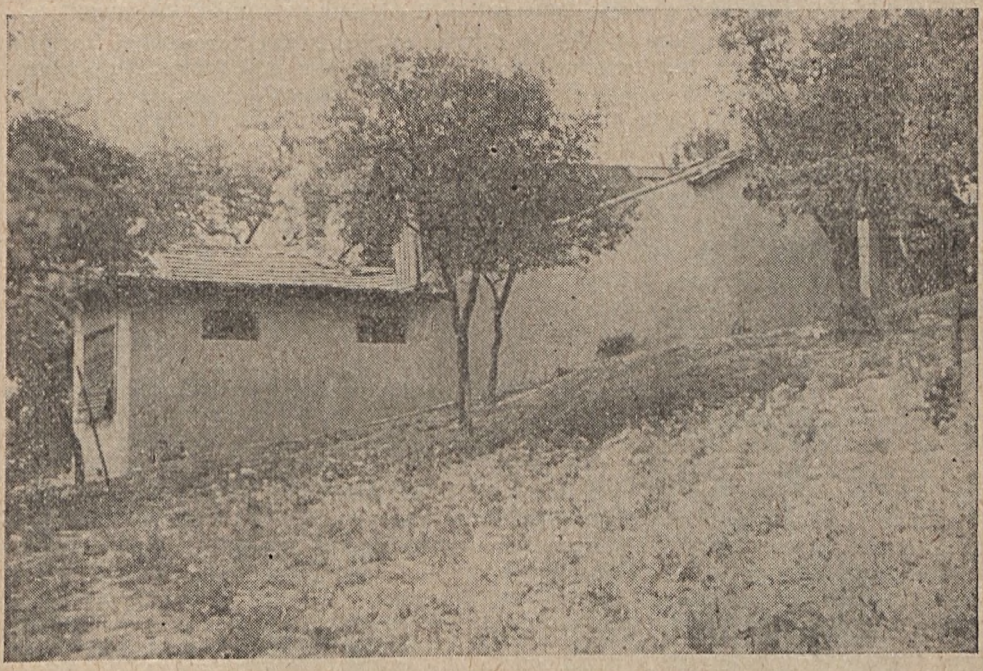

Az Esztergom—Előhegy-i Babits-ház

Babits zárkózott természetű ember volt, mégis kialakult körülötte egy kis esztergomi baráti kör. Legközelebb állott hozzá a már említett Einczinger Ferenc takarékpénztári igazgató. Az iparoscsaládból származó Einczinger négy évvel volt idősebb Babitsnál, sokat olvasó, kulturált ember, nem tehetségtelen festő, aki tagja volt a modern magyar képzőművészek társaságának, a KUT-nak, s festményei több kiállításon is szerepeltek. Képeiről a „Nyugat"-ban Rabinovszky Máriusz elismeréssel emlékezett meg. Cikkeket, kulturtörténeti tanulmányokat is írt, tevékeny tagja volt a helybeli Balassi Bálint Irodalmi Társaságnak. Babitsék lakásának falaira az ő dekoratív falfestményei kerültek. Mint takarékpénztári igazgató, mindenkor készségesen ott állott Babitsék mellett, ha azoknak pénzügyi zavaraik voltak. (S ilyen eset nem egyszer előfordult, mint a levelekből látni fogjuk). Einczinger Ferenc özvegye Babitsék több tucat levelét és levelezőlapját őrzi, ezekből az érdekesebbeket közreadjuk.

Jó viszonyban volt még Babitsékkal Einczinger Sándor pékmester (E. Ferenc öccse), azután Olajos János és Rosta József középiskolai tanárok, dr. Weiss Fülöp ügyvéd, dr. Berényi Zsigmond, a köztiszteletben álló tisztifőorvos (1945 elején ő is

a nácizmus áldozata lett), Simándi Béla fiatal újságíró, dr. Schwartz Pál, dr. Rainer János, dr. Eggenhoffer és dr. Kiss Ernő orvosok. Bayer (később Bajor) Ágoston festőművész is szívesen látott vendég volt az előhegyi nyaralóban. Bayer hidegtű eljárással szép karcot készített Babitsról, Itália szeretete is összekötötte őket. Féja Géza és a tüdőbajban korán meghalt kitűnő költő, Bányai Kornél is gyakran átlépte a Babits-villa küszöbét a 20-as években. Ők ekkor mindketten a szaléziánusok által fenntartott esztergomtábori polgári iskola civil tanárai voltak.

Babits a betegsége előtti időkben időnként lelátogatott a városba. Szeretett betérni Satzlauer Gyuláné empire és biedermeier bútorokkal berendezett, kedves, csendes kis cukrászdájába. Esztergomot egyre jobban megszerette, ez kitűnik 1938-ban írott „Szent István városa" című cikkéből. Babits itt arról beszél, hogy amikor először találkozott Esztergommal, „egy fejedelmi és pazarkodó művárost" ismert meg. Később „szinte jól esett felfedezni a másik Esztergomot, a szegény és meghitt kisvárost."

Ifjúkorának legjobb barátait, Juhász Gyulát és Kosztolányit szeretettel invitálta leveleiben Esztergomba. 1926 augusztusában a következőket írja Juhásznak: „Szeretném, ha meglátogatnál itt esztergomi kulipintyómban. Milyen kedves lenne ez! Szép napokat tölthetnénk itt! Talán meg lehetne csinálni. Érdemes ide kijönni, alig találhatsz a mai Magyarországban szebb helyet." — Kosztolányi 1925. júl. 30-án Grenobleből üdvözlőlapot küld Babitsnak Esztergomba, ilyen címzéssel: „Monsieur Babits Mihály úrnak, Esztergom, Babits-villa, fönn a hegyen, Hongrie." Babits 1934. aug. 10-i levelében melegen hívja Kosztolányiékat Esztergomba: „Emlékeztetlek Benneteket ígéretetekre. Mikor jöttök ki ? ..."

Az esztergomi Balassa Bálint Társaság tagságát Babits szívesen elvállalta. A társaság Balassa-emlékünnepélyén 1928. dec. 9-én felolvasást is tartott a XVI. század nagy magyar lírikusáról, aki Esztergom ostrománál kapta a halálos sebet. (Lásd erre az előadásra vonatkozólag a 7. sz. levelet.).

1933-ban, a költő 50. születésnapja alkalmából Esztergomban ünnepség volt, írja a Babits-emlékkönyvben Szentimrey Jenő, az erdélyi költő. „Hajnalig kitartott ünneplőivel, de ziháló felolvasása már elárulta, hogy odabenn, valahol a szívben vagy tüdőben igen komoly a baj." Szentimrey azonban rosszul emlékezett, ez az ünnepség egy esztendővel később volt. Az „Esztergom és Vidéke" c. lap 1934. aug. 12-i számában interjú jelent meg, „Beszélgetés Babits Mihállyal a Babits-est alkalmából" címmel. Az őt felkereső újságírónak a költő a következőket mondotta: „Tíz éve, hogy Esztergomban töltöm a nyarat. Így jubilálok is. Kedves, hogy éppen most rendezik meg az irodalmi estet. Nem ismerem az esztergomi közönséget, ide pihenni vagy dolgozni jövök, tehát elzárkózom a világtól. Kíváncsi vagyok, hogy milyen a közönség. Nem tudom, hogy vannak-e olvasóim, és azt sem tudom, hogy mit olvastak tőlem. Az irodalmi esten elmondom egyik esztergomi versemet. Tavaly új kötetem jelent meg „Versenyt az esztendőkkel" címen. Ez a kötet tulajdonképpen verses napló, esztergomi napokat írok meg benne... Egyébként az a vers, amit elmondok, székfoglalóm volt a Kisfaludy Társaságban. Természetesen örömmel várom az estet".

A meghívó ezekkel a szavakkal kezdődik: „Esztergom sz. kir. megyei város az Esztergomi Hét alatt 1934. aug. 17-én, pénteken este 8 órakor a Fürdő szálloda színháztermében irodalmi est keretében ünnepli annyi szép esztergomi költemény kiváló költőjét, Babits Mihályt." A polgármester üdvözlő szavai után Simonffy Margot Babits-verseket szavalt, Medgyaszay Vilma Babits dalokat énekelt, Rédey Tivadar és Török Sophie felolvasást tartott a költőről, (az utóbbi „Hogyan készül a vers" címmel), Horváth Károly németre fordított Babits-verseket adott elő. Az „Esztergom és Vidéke" 1934. augusztus 26-i számában Pilcz László „Kedves eset keretében ünnepelte Esztergom közönsége Babits Mihályt" címmel számolt be a Fürdő-szállóbeli összejövetelről. A cikk a következő mondatokkal fejeződik be: „Végül Babits meleg hangon köszönte meg a kedves estet és hálából egyik esztergomi remekét olvasta fel, amely után a közönség sokáig lelkesen ünnepelte kiváló vendégét. A tapsvihar elült. A költő egy kedves est emlékével térhetett vissza előhegyi magányába, ahová mindig elcsalja őt a tavasz..."

A következő esztendőben a budapesti Vajda János Társaság jött el Esztergomba vendégszereplésre. Az 1935. június 22-én lezajlott irodalmi estről beszámol a helybeli „Magyar Sion" c. lap június 29-i száma. Lepoki Antal dr. szavai után Kárpáti Aurél, a Vajda János Társaság elnöke tartott előadást, majd Török Sophie, Szabó Lőrinc, Laczkó Géza, Kosztolányi és Babits mondtak el verseket, illetve olvastak fel elbeszéléseket.

Az előadóművészek közül Babitsék nagyon sokra tartották Ascher Oszkárt és R. Simonffy Margot-t. Babits kívánságára a közelmúltban elhúnyt Simonffy Margot adta elő elsőízben a budapesti rádióban a „Jónás könyvé"-t. A rádióadást Babitsék Esztergomban hallgatták meg, s azonnal felhívták telefonon az interpretátort: Török Sophie tolmácsolta férje elismerő köszönetét, hiszen Babits ekkor már nem tudott beszélni.

Esztergom tisztelettel és hűséges ragaszkodással őrzi és ápolja költője emlékét. Az az út, amely Babitsék egykori villácskájához vezet, a magyar vers nagy mesteré-

Részlet az Esztergom—Előhegy-i Babits-házból
A felirat és a népies ornamentikájú falfestés Török Sophie munkája

nek nevét viseli; csakúgy, mint az esztergomi építőipari munkások szakszervezetének nemrégiben létesült művelődési otthona. Babits Mihály születésének 75. évfordulójáról Esztergom is méltóképpen megemlékezett, a Városi Tanács dísztermében, Bottyán János kurus generális hajdani rezidenciájában 1958. december 12-én Benedek Marcell mondott emlékbeszédet többszázfőnyi hallgatóság előtt.

* * *

Hátra van még egy elég fájdalmas kérdés, a Babits-villa sorsa. A felszabadulás utáni esztendőkben egy műveletlen, lelkiismeretlen ember költözött be az elhagyatott Babits-házba, és ott nagy károkat okozott. Babitsék egykori lakószobáiban kecskéket és baromfiakat tenyésztett, a költő által ültetett gyümölcsfákat jórészt kivágta. Az esztergomi Hazafias Népfront sorozatosan felhívta az illetékes szervek figyelmét ennek az állapotnak tarthatatlanságára. 1960 tavaszán végre sikerült a lakókat karha-

talommal kiköltözteni. Mivel 1955 januárjában Török Sophie is meghalt, Babits Ildikó pedig külföldre távozott, a nyaraló és a kert az államra szállott. A Művelődésügyi Minisztérium és a helybeli Balassi Múzeum — Babits barátainak, Basch Lórántnak és Keresztúry Dezsőnek megkérdezése után, — kidolgozta a terveket az épület helyreállítására, és abban Babits-emlékszoba létesítésére.

BABITS MIHÁLY ÉS TÖRÖK SOPHIE LEVELEI ESZTERGOMI BARÁTAIKHOZ ÉS ISMERŐSEIKHEZ

1. Török S. és Babits M. közös levele Einczinger Ferencnéhez

1925. ápr. 17.

Kedves Juliskám! Vártunk Benneteket kedd délután, sajnáljuk, hogy nem jöttetek. Mi különben rettenetes nagy munkában voltunk, mind a hárman derék földmunkások módjára dolgoztunk estig, s aztán rohanva fogtuk el a vonatot... Képzelhetitek, milyen izomlázunk van most, alig tudunk mozdulni. Mihály nagy szenvedéllyel fogott neki a plato megcsinálásához, egy rész el is készült, most aztán fájlalja a hátát és tenyerét, de nem baj, ez egészséges...

Csókol Ilonka

Ez a levél napok óta fekszik az asztalon készen és megcímezve: azóta az esőből jégzápor lett és újra tavasz; én vagyok az oka a késésnek, mert azt mondtam Ilonkának, hogy pár sort rá szeretnék írni a levélre s ezért nem küldte el azonnal. Most hát bűnbánóan körmölöm ide ezt a záradékot, kézcsókomat küldve, Ferinek meleg kézszorítás s a gyerekeknek is sok üdvözletet

1925. IV. 21.

Babits Mihály

(Ez a levél Pesten íródott, miután Babitsék Esztergomból visszautaztak. T. S. szavaiból kitűnik, hogy Babits milyen szívesen dolgozgatott a nyári lak kertjében.)

2. Török S. és Babits M. közös levele Einczinger Ferenchez

1925. dec. 11.

Kedves Feri! „Kedves Mihályom" című leveledet köszönettel vettük, de az ügy fontosságára és sürgősségére való tekintettel engedd meg, hogy én feleljek. Attól tartok ugyanis, hogy Mihálynak több hónapi időt venne igénybe annak elgondolása, hogy felelni kellene. Nagyon köszönjük kedves Feri, hogy financiális ügyeinkkel ennyi munkát vettél magadra. Ilyen barátok mellett lassanként olyan rendes emberek leszünk, mintha nem is volnánk írók... Sajnáljuk Feri, hogy nem maradtál itt vasárnap, az Ascher-szavalóest nagyon ünnepélyes volt, közösen tisztelt barátunkat, B. M.-et egy félórai vad tapsolás után felvonszolták a színpadra, képzelhetitek, szegény kis gyermekem milyen rosszul érezte magát... Tegnap volt a születésnapom, és kaptam Mihálytól egy szép angol biedermeier szekrényt. Háztartási nőm ugyan megvetőleg mondta, hogy hisz ez egy öreg vacak, de én gyönyörűnek találom...

(Babitsné levele apró ügyek elbeszélésével fejeződik be, majd Babits sorai következnek):

Meleg üdvözletet küld és köszönetet a szíves intézkedésért Babits Mihály

(A levélben valamiféle anyagi természetű szolgálatot nyugtáznak Babitsék).

3. Babits Mihály levelezőlapja Einczinger Ferenchez

Kedves Feri! Gyönyörű a tulipános fotel! Egészen meg vagyok hatva és nem tudom hogyan megköszönni... Sok üdvözletet jelent és küld Mihály

(A kártya a 20-as évek második felében íródhatott, abból az alkalomból, hogy Einczingerék népi motívumokkal díszített karosszékkel ajándékozták meg a költőt).

4. Babits Mihály levele Einczinger Ferenchez

Kedves Ferikém, küldenem kell 400 Pengőt báró Kornfeld Móricnak. Nagyon kérlek, intézd el ezt a takaréknál. Mellékelek egy hivatalos utasítást erre vonatkozólag. Ha esetleg mégsem volna így jó, nagyon kérlek, értesíts, hogy postafordultával helyesen elintézhessem.

Remélem, kitűnően hazaérkeztetek és jól vagytok. A Balassa-versek listáját hamarosan küldöm. Juliska asszonynak kezeit csókolva, mindnyájatokat üdvözöl és szívességedet köszöni igaz híved:

Babits Mihály

(A levél keltezetlen, a postabélyegző elmosódott, a 20-as évek közepén íródhatott. Lehetséges, hogy e levélben és az 1925. dec. 11-iben ugyanarról a financiális ügyről van szó.)

5. Babits Mihály levele Einczinger Ferenchez

1928. március 29.

Kedves Ferikém, ne haragudj, hogy az utolsó pillanatban és ekkor is így futtában felelek leveledre, de ennek megvan a következő nagyon súlyos oka. Mikor a levél érkezett, én éppen bevonultam, nagyon megrongált idegzetemet helyreállítandó, a svábhegyi szanatóriumba és megkezdtem egy hidegvízkúrát. Ilonka az első napokban nem akart semmiféle levéllel vagy üggyel sem zavarni, és akkor egy másik, még sokkal súlyosabb eset jött közbe: Ilonka hirtelen rosszul lett, vakbélgyulladással.

Nekem azonnal meg kellett szakítanom mindent és beszállítani őt az Uzsoki utcai kórházba, ahol holnap operálják...

En nagyon szeretnék a Balassa Bálint Társaság megtisztelő és kedves meghívásának megfelelni, de a körülmények és a jelen esetben még nagyobb úr, az orvos, máskép akarják.

Én nekem az a gondolatom volt, (csupán ötlet; semmi más, — amit a Balassa Társaság elé bocsátok általad) — a Balassa ünnepet nem volna stílszerű és szép Balassának Esztergomban történt elhúnyta évfordulóján tartani? Úgy emlékszem, Balassa május, vagy június 3-án esett el. (Talán inkább június). Nézz utána.

Egyébként április 22-ikére már meghívott az újpesti egyetemi szociálpolitikai intézet egy Babits-matinéra, melyet éppen aznap akarnak véletlenül rendezni. Erről is leköszöntem, tervezett utazásom miatt.

Előadó művészt — és kitűnőt — én minden esetre tudnék szerezni: csak a mostani pár izgatott napon erre sem tudok energiát kapni (sic!)...

Juliska nagyságos asszonynak kézcsókom és üdvözletemet. A fényképek nagy örömet okoztak mindkettőnknek. A két modellt szívből köszöntjük. Igaz barátod és híved

Babits Mihály

(Babits igen hosszú leveléből csak részleteket közlök. A kihagyott részek tervezett szekszárdi és szicíliai utazások terveiről szólnak, és nem különösebben érdekesek).

6. Babits Mihály képeslapja Einczinger Ferenchez

Kedves Feri, most érkeztem haza Itáliából s az „Esztergom" c. lapban olvasom, hogy pünkösd hétfőjén fogok fölolvasni Esztergomban. Minthogy erről semmi hivatalos tudomásom nincs, kérlek, értesíts postafordultával. Még sajnos, végleg nem mehetek le Esztergomba, de egy napra szívesen lemegyek, úgyis akartam. Útunk jó volt, csak rossz idő ne lett volna. Hogy vagytok? Kézcsókot és üdvözletet küld Babits Mihály.

(A velencei képeslapot, amelynek felírata: Ritratto di Vecchia, Babits 1928. máj. 26-án adta fel expressz. A jelzett felolvasásra csak ez év decemberében került sor.)

7. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

Kedves Ferim, bocsáss meg, hogy ismét némi késéssel adok hírt magamról, dehát tudod, hogy van ez énnálam!

A dátum nekem megfelel: tudomásul vettem és pontosan meg fogok jelenni. Azt gondolom, egy negyed óra vagy húsz perc elég lesz. Többre nehezen is jutna idő és türelem egy nagyobb műsor keretében. Cím legyen csak: B. M. felolvasása Balassa Bálintról.

A versek listáját, ha még nem késtem el vele, lapszámokkal túloldalon küldöm.

Szívességedet nagyon köszönjük. A viszontlátásig ölel és a tieidet is üdvözli Babits Mihály.

Fordíts és lásd a túloldalt!

(A gépírásos levél 1928 utolsó hónapjaiban íródott. A levél hátlapján következik a „szavallható" (nyilván géphiba) versek felsorolása: Adj már csendességet, Kegyelmes Isten (az utolsó strófa kihagyásával), Áldott szép Pünkösti nek, Ó én édes hazám, Idővel paloták, Boldogtalan vagy. *„Ez túl sok, de lehet köztük választani"* — jegyzi meg B. M. és megadja a Genius kiadónál megjelent Dézsi-féle kiadás lapszámait.)

8. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

1928. dec. 10.

Kedves Barátom, Tegnap, a nagy izgalmak közt, elfelejtettük, hogy megkérjünk téged a következő fontos és sürgős pénzügyi transzakciókra:

1. Sürgönyileg kérünk a mellékelt csekk alapján 800, azaz nyolcszáz pengőt. Tegnap még ez nem látszott sürgősnek, de ma váratlan kiadásunk volt, és most úgyszólván „krajcár nélkül" vagyunk.

2. Küldök még egy 500, azaz ötszáz pengős csekket is. Ez arra szolgál, hogy a múltkor Ilonkától kölcsönvett pénzt pótoljuk és visszategyük Ilonka könyvére. Kérlek, vedd ki az én számlámról, s tedd át Ilonka könyvére, s ennek megtörténtéről értesítsd Ilonkát.

Szívességedet előre is köszönöm, s mégegyszer köszönve a tegnapi szíveslátást, Juliska asszonynak kezeit csókolja igaz híved

Babits Mihály

(A levelet Babitsék expressz és ajánlva küldték. Előző napon, 1928. dec. 9-én volt a Balassa Társaság emlékünnepélye, amelyen Babits felolvasást tartott. Erre utal a „nagy izgalmak" kifejezés.)

9. Török S. és Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

febr. 20. szerda

Kedves Ferikém! Szombaton Berlinbe utazunk, ahol Mihály n é m e t felolvasást tart. Ezt többek közt azért is írom meg, mert Te vagy kiszemelve, hogy kéjútunkat finanszírozzad. Hogy a kéjútból ízelítőt adjak: Mihály tiszteletére lesz egy ebéd adva az Ungarisches Institut vezetője által, aki Farkas Gyula egyetemi tanár (volt Esztergomban is, szerepel a falon); azután egy másik ebéd adva a porosz kultuszminiszter által. (Kíváncsi vagyok, mit adnak.) S egy harmadik ebéd adva dicső berlini követünk, néhai külügyi főgazdám, Kánya Kálmán által. Mindezen ebédekre híres német írók lesznek elővezetve, s képzelheted, alighanem folyton németül lesz beszélve. Nekem ezekután lett adva egy új bunda, s így aztán újra rászorultunk az esztergomi szent forrásra... Gratulálok Ferikém a KUT tagsághoz, s nagyon kíváncsi vagyok, mit festettél azóta? Alig várom már, hogy nyár legyen, s Esztergomban lakhassunk...

El se képzelhetitek, hogy megrendített minket szegény kis Rostáné szerencsétlensége. Napokig alig tudtunk másra gondolni, s alig tudom elhinni, hogy az az édes bájos teremtés nem él már. Az este is órákig nem tudtam elaludni, mert folyton őrá gondoltam. Szegény Rostát rettenetesen sajnáljuk.

Drága Ferikém, mellékelem a csekket, s nagyon kérlek, küldesd el a pénzt mielőbb, mert még elutazás előtt szükségünk van rá. Mindannyiotokat melegen üdvözöllek

Ilonka

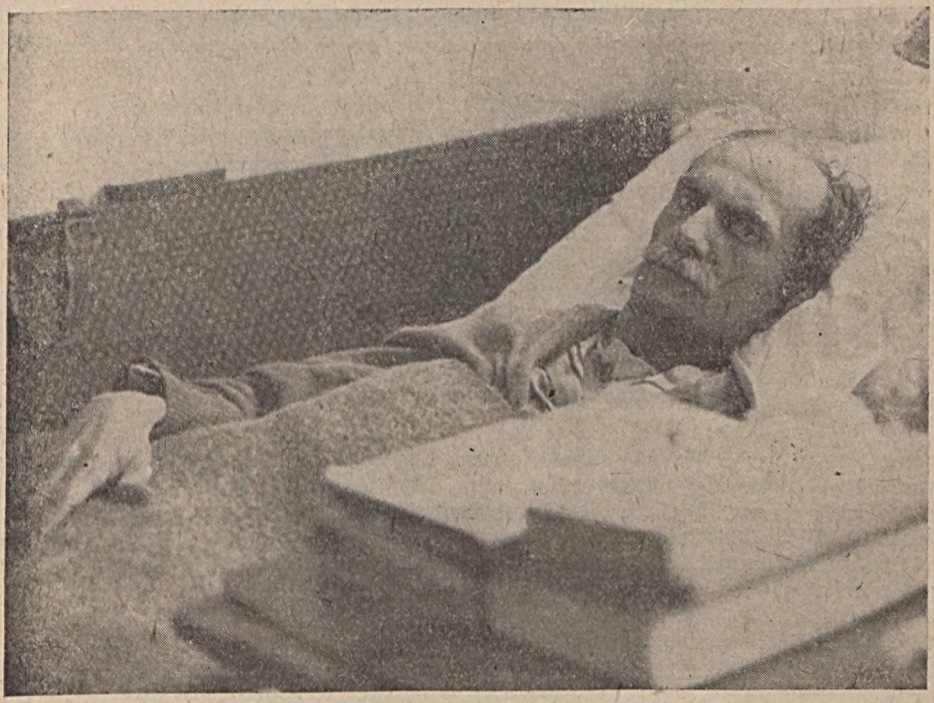

Babits Mihály
Martsa Alajos felvétele, Esztergom, 1941 nyara

Kedves Ferikém, mikor a fenti kérésekhez én is csatlakozom, azzal toldom meg, hogy a pénzt légy szíves sürgönyileg küldeni, mert nagyon sürgős szükség van rá. (A berlini költségeket ugyan megtérítik, de csak utólag.)

Múltkori levelemet azóta bizonnyal megkaptad (melyben szíves jókívánataidat megköszöntem.) Engedd meg, hogy most utólag még én is gratuláljak festői sikereidhez és maradjak igaz barátod

Mihály

(Az expressz-ajánlott levél 1929. februárjában íródott. T. S. levelének a németországi utazással foglalkozó része iróniku hangú. Farkas Gyula a később szélsőjobboldali vizeken evező irodalomtörténész. Rosta Józsefné halálára vonatkozólag lásd a 14. sz. levél jegyzetét. T. S. levelének csak fontosabb részeit publikáljuk.)

10. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

Kedves Ferikém, tekintve, hogy mikor utoljára együtt voltunk az előhegyi viskóban, törő hijján kézzel kellett feltörnöd a diót, most némi kárpótlásul utólag küldünk egy diótörőt (úgyis mint ama bizonyos elkésett névnapi ajándékot). Személyesen kerestelek vele, de nem tudtam bebocsátást találni. Ismételt csengetésemre néma csönd felelt. Reméljük, jól vagytok és semmi baj nálatok. Mi már sietünk vissza a vonathoz.

Juliska asszonynak kezeit csókolja s mindnyájatokat üdvözöl

Mihály

U. i.: Azért írtam meg, hogy diótörő, nehogy hüvelykszoritónak nézd!

(A grafitceruzával írott levél, amely kedvesen évődő utóirattal zárul, keltezetlen.)

11. Babits M. levele Einczinger Ferenchez.

Kedves Ferikém, természetesen készséggel adom hozzájárulásomat, hogy a Balassa Társaság kultúrestjén csináljatok irásaimmal, amit akartok, s vigyétek magatokkal, ha helyesnek látjátok, Lévára és Gyarmatra is. Azt írod: „Jó volna, ha hosszabb volna". De bevallom, én nehezen tudok ily régi és kész munkán már toldozgatni; és különben is úgy érzem, 12 perc ilyen magasabb hangnemből úntig elég egyfolytában a közönségnek. Ne fárasszuk ki a hallgatókat. Most hagyok helyet, hogy Ilonka is írhasson, — Téged és a tieidet sokszor üdvözölve maradok készséges híved és barátod

Babits Mihály

(A keltezetlen levél a 30-as évek végén, az első bécsi döntés után íródott. Babits sorai után T. S. közlései következnek.

Einczinger Ferenchez és feleségéhez B. M. és T. S. még számos levelet írt. Az összes közlése szakfolyóirat feladata lenne. Egyikben arról van szó, hogy Babitsék meghívják Einczingerék kisfiát magukhoz néhány napra Pestre, a másik névnapi gratuláció, a harmadik Ádáz kutya megöregedését és pusztulását mondja el. A cementszámla, az adóügyek, a lekvárfőzés, a stiglic halála, stb. — ezek a kisebb fontosságú levelek témái. A vaskos levélköteg mindegyik darabja a Babits- és Einczinger-házaspár bensőséges barátságáról tanúskodik.)

12. Babits M. levele Einczinger Sándorhoz.

Kedves Barátom! Itt küldöm vissza a latin okiratot. Leirtam géppel a latin szöveget is, ahogy el tudtam olvasni, mert bizony az irás sokhelyütt nehezen olvasható. A szavakat — amelyeket nem tudtam kibetűzni — külön megjelöltem. Csatolom a fordítást, megjegyezve, hogy az azonkori jogi és pénzügyi kifejezésekben nem vagyok valami járatos, (a maiakban sem) s igy a fordítás a terminusokban valószinűleg egyáltalán nem szabatos, de legalább nagyjából megérthető. A viszontlátásig szívélyes üdvözlettel

Babits Mihály

(A levél címzettje E. S. pékmester, Einczinger Ferenc testvérbátyja. Ő is mindenkor szívesen állott Babitsék rendelkezésére. E. S. egy régi latin nyelvű okirat lefordítására kérte meg Babitsot.

Einczinger Sándorék számos Babits-, de főleg Török Sophie-levélnek vannak még birtokában. Ezek jobbára a költő életének utolsó két évében íródtak. Babitsné egyik levelében megköszöni, hogy E. S.-ék szereztek zsírt; ekkor már háborús közellátási viszonyok voltak. Egy másik levélben T. S. ezt írja:

„Sándornak nagyon köszönöm, hogy a tüzelőfa megszerzését és elszállitását oly nagyszerűen elintézte, — még pénzt is szerzett hozzá."

Babits egészségi állapotáról számol be egy másik levél:

„Mióta hazajöttünk, Mihály megint beteg volt, nagy lázzal feküdt és leadta az esztergomi nehezen szerzett két kilót. Mostmár két napja fönn jár.")

13. Babits M. sorai Olajos Jánoshoz.

Kedves Barátom, a hét bármely napján nagy örömmel várunk, de éppen ma a délutáni vonattal pesti vendégünk érkezik (én lemegyek érte és itt fog aludni) — ilyenformán nem lehetnénk zavartalanul együtt a „családi körben". Kérlek, válasszatok egy másik napot; előre örülve Mindnyájatokat üdvözölnek a viszontlátásig Babitsék.

(A névjegyre írt levélke címzettje Olajos János esztergomi gimn. tanár. Olajos Marianna, Olajos János leánya birtokában van egy másik Babits-levélke, ebben a költő jókívánságait fejezi ki barátja házasságkötése alkalmából. 1940-ben Babits az Olajos-kislány emlékkönyvébe ezt írta be: *„Titkos lánc nyúl át a Földön, összekötve aki jó.* [Idézet egy régi versből.] *Babits Mihály.")*

14. Babits M. levele Rosta Józsefhez.

Kedves Barátom! Ki se mondhatom, mennyire megdöbbentett nagy gyászod váratlan híre. Ily szerencsétlenségnek elgondolása szinte képtelenné tesz arra, hogy az ember szavakat találjon, amikkel részvétét kifejezze. Legjobban szeretnék melletted lenni és szó nélkül megszoritani a kezedet, hogy érezd: mennyire osztozom fájdalmadban én is, mennyire osztozunk mi is, innen a távolból, — mennyire lesújt bennünket az a tudat, hogy ez a végtelenül kedves, ragyogó fiatal élet eltűnt a föld színéről. Ha igaz, hogy a megosztott bánatban vigasztalás van: talán valamelyes vigaszt jelenthet méltó bánatodban a szíveknek ez a mindenhonnan feléd áradó őszinte együttérzése.

Mégegyszer megszorítom kezedet, s igaz szívvel maradok híved Babits Mihály.

(Rosta József az esztergomi tanítóképző tanára volt. 1929 első heteiben tragikus körülmények között meghalt fiatal felesége. Babitsék nagyon kedvelték a művelt fiatal tanárt és élettársát.)

15. Babits M. levele Rosta Józsefhez.

Kedves Barátom, Ilonka nagyon megszidott, mikor elmondtam neki találkozásunkat. S valóban, én is súlyos szemrehányásokat teszek magamnak azért a mulasztásomért, hogy nem kérdeztem meg Tőletek, mikor jöttök föl? Pedig erre okvetlen számítunk még elutazástok előtt.

Nem értem, hogyan lehettem oly szórakozott! Pedig múltkor is nagyon sajnáltam, hogy elhalasztottuk a dolgot, s előre örülök a kedves délutánnak, amikor a gyerekek itt együtt lesznek. Most szabadok vagyunk egész héten, a vasárnapot kivéve. Kérlek, beszéljétek meg Olajosékkal is, üzenjétek meg, mikor jöhettek föl, s ne nehezteljetek a skribler szórakozottságáért.

Kedves nővérednek kézcsókját jelentve, téged üdvözöl Babits Mihály.

(Az aggályosan udvarias költő mentegetődzik a „skribler szórakozottsága" miatt. A gyerekek: Ildikó, Rosta kisfia és a két Olajos-gyerek. A látogatásra hamarosan sor került, a gyerekeket Török Sophie madártejjel várta.)

* * *

Számos dedikált Babits-kötetet őriznek a költő esztergomi barátai. (A két Einczinger-család, Rosta József, Bartal Ernő mérnök és mások.) A „Gólyakalifa" egyik példányában ez áll: *„Einczinger Ferencéknek betegágyból, karácsonyi szeretettel Babits Mihály 1932".* A „Keresztülkasul az életemen" c. kötetet megjelenése után e bejegyzéssel küldte el legközelebbi esztergomi barátjának: *„Einczinger Ferencéknek húsvéti szeretettel 1939 húsvétján Babits Mihály".*

Tüskés Tibor

Vers, regény, novella

Három íróról talál itt jegyzeteket az olvasó. Ami a műfaji különbözőségek ellenére is indokolja ezt az együttes vizsgálatot, az az, hogy mindhárman fiatalok, a harmincon alig innét és túl, és mindhárman szükebb-lazább körben lapunk munkatársai: a dunántúli ég alól szemlélik a világot. Pál József és Takács Imre kötete a közelmúltban jelent meg, Bertha Bulcsu most állítja össze első könyvét.

* *

(Pál József: Mézpergetés)

Amikor az olvasó kezébe veszi Pál József új verseskötetét s a könyv burkolójára pillant, óhatatlanul valami kettősséget érez. A cím — *Mézpergetés* — a méz sárga színét, ikrás, puha, olvadékony anyagát juttatja eszébe, a nyarat, és az őszt, a természetet, a faluvégi legelőket, az akácást, a tájat és a tájban élő dolgos embert. A burkoló-rajzról viszont egy hideg, erezett, márvány-utánzat alapozás és az erre nyomott fekete s szabályos, geometrikus formák sötét színfoltja néz az olvasóra. A tagolt, fekete vonalak rácsa olyan, mint egy modern nagyváros alaprajza: az utcák hálózata; a sötét alapból kiugró betűk pedig egy város határában álló helység-névtábla föliratára emlékeztetnek.

Úgy érzem, ez a kettősség van jelen magában a könyvben is: két egymással ellentétes és egymást kiegészítő hangot hallok ki a versekből. Az egyik a falu, a táj, a természet szava, a másik a modern, nagyvárosi ember életérzésének a megszólalása. Ezt a költő maga is tudja: a két téma verseit külön, önálló ciklusokba osztotta. A *Tavasz, nyár, ősz, tél* versei a költő indulásáról, korábbi éveinek emlékeiről, a tájról, *A város versei* pedig jelen életviszonyairól, a városról tudósítanak.

Honnan jött, mit hozott magával a költő?

A *Mézpergetés* első verseinek visszatérő motívumai a zalai táj színei, a rét, a mező illata, a falusi udvarokon álló kiszáradt, majd újra kihajtó diófa árnyéka. Ezeket a verseket a falusi esték hangulata, a Kustánék kéményén látott gólya, az apával közösen végzett mézpergetés emléke, a faluvégi malom, a présház, a dunántúli dombok és szőlők látványa ihlette. Szinte idilli, bukolikus hangulat lengi be e verseket, s talán ezeken érződik leginkább a nagy elődökhöz, a dunántúli táj hajdani énekeseihez, a Berzsenyi Dániel-ekhez, a Babits Mihály-okhoz való kötődés.

A szőlőkből muskotály meg saszla
íze érzik ide a magasba
és látni szinte, amint a szilvák
illatos csecsüket feléd nyújtják.

Körül színek bársony-sokasága:
zöld, mélyebb zöld, fehér, barna, sárga,
lucerna-kék és lóhere-bordó
s ott kiabál két hold napraforgó.

S bőröd is borzong, mert érzi végre,
hogy mily súlytalan kék az ég kékje —
s napok őrléséből kiszakadva
gondodat teregeted a napra.
(Kiránduláson)

Pál József néhány éve Pécsett él — a Pedagógiai Főiskola könyvtárának vezetője —, s azóta költészete szemmelláthatóan kitágult, hangot váltott, és témában gazdagodott. A falusi emlékeket az „ipari táj" látványa szorította ki. A költő érzékenyen reagál a nagyvárosi élet rezdüléseire, s a bányák, a gyárak világát vérében, idegeiben érzi és éli át. A versek szövetébe új elemek vegyülnek: a teherautó, az újságárus, a salakhegy, a szökőkút, a klub, az áruház, a mozdonyfűtő képe.

Nem látszik innen a Négytornyú Templom.
Csak a Kokszmű por- és füstzászlós salakhegye.
Csak az épülő Erőmű vasbikái.
Csak a széntermelő aknák felvonó-tornyai.
Csak a meszesi bányászlakások.
Nem látszik innen a Négytornyú Templom.
Csak a Zengő s kék-zöld tölgyei.
Csak a fű, a sziklák s a kövirózsák

— szedi szinte lajstromba új költői témáit *A Flóra-pihenőnél* című versében. A „lüktető nagyváros" e jelenségeiben azonban nemcsak idegeket borzoló látványt lát a költő, az épülő „téglaszagú falak" mögött meglátja az embert is, aki a falakat rakta, s az üzemek munkásait, „akik reálisan az élethez tapadnak". — „Emberi mű e táj — e táj az emberé" — mondja Pál József. *Uránváros* című verséből idézzük:

Körötte kölykek még a fák,
gyökerük épp hogy megkötött.
De már megismerte a szél a házak homlokát
s a napfény az ember-rajt ott az ablakok mögött.

Nem vegetálók élnek itt,
hétköznap küzdő férfiak.
Egyszerűek s lángbólfont formás asszonyaik
fehér kocsikat tolnak a szép erkélyek alatt.

A két főtéma — mondjuk így: a falu és a nagyváros versei — közé ékelődik be a kötet többi ciklusa: *A hetedik nap* verseiben a béke, a felszabadulás, a megváltozott szabad élet élményét ünnepli a költő; a *Mérlegen* egy sor intellektuális fűtöttségű verset tartalmaz. Ezekben egyrészt aggódás és világ-féltés, az idő, a mulandóság fölötti tépelődés, másrészt az emberben való hit, az életért folytatott küzdés, a „szent láz" akarása jut kifejezésre. A költő az akarat és az értelem erőit hívja segítségül a pusztulás ellen: „hogy ne mint egy légy, csak úgy pusztuljak — segíts akarat s te, értelem!" A kötetet a *Titok* ciklus új, eredeti hangú szerelmes versei zárják: néhány szinte Szabó Lőrinc *A huszonhatodik évének* színvonalára emlékeztető szép és tömör szonett.

Pál Józsefnek öt évvel ezelőtt jelent meg első kötete, a *Dúdolgató*. (Az akkor még Zalaegerszegen élő költő verseit a pécsi Dunántúl Könyvkiadó adta ki.) Azelőtt és azóta folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben, antológiákban — mint például a köz-

ismert *Tűztánc*-ban — szerepelt a neve. De Pál József tulajdonképpen most, a *Mézpergetés*ben találta meg igazi hangját. A fiatal költő immár felnőtt legjobb nemzedéktársai mellé, azokkal egyenlő színvonalon szerepel ebben a kötetben.

Pál a költészet közösségi, társadalmi szolgálatát vállja és vállalja. *Ars poetica*-jában írja:

A költészet? — Csak a mozgás
lesz vers, szívemnek verse,
ha majd agysejteimen fordul
át írássá kezembe,

lehántva mind, mint eszterga
a talmi, rongy forgácsot,
míg az ujjaim alatt tiszta,
igaz művet nem látok, —

hogy ne csak népem, az ember
mind kinőjjön a tájból.
Mert bár forog a lomha föld, nem
alakul át magától.

Verseivel igent mond a mai életre. „Vállalj magadra terheket a korból" — biztatja magát a költő. Az intim, személyes hang azonban helyenkint magán-jellegűvé, szubjektívvé teszi verseit, lefékezi a költő szavának erejét. Ezek a kötet súlytalanabb darabjai *(Darazsak, Leesik a hó)*. Mélyebbre kell ásnia a költőnek! A *Mézpergetés* legjobb darabjai azok a versek — s nem kevés ezeknek a száma —, ahol az élmény általánosítása nem hiányzik, ahol a dolgok, a jelenségek átlényegesítése maradéktalanul sikerült. *(Kiránduláson, Szél kacarászik, Nagy barna betűket, Présházban, Vetők, Munka után, Szökőkút* stb.) Érdekes, hogy éppen a rövidebb, tömörebb versek ezek, hosszabb költeményei kevéssé zárták, hangja itt körülményeskedő, „előad", s mondandója példázattá duzzad.

Pál József fiatal költő számára a legjobb mestereket választotta példaképül, József Attilát és Szabó Lőrincet. Egyik versében szeretettel idézi nevüket is: „József Attilától verset citálok. — S mikor elfogy versének könnyű lépte, — a Ficseri-füsti-vel folytatom..." *(A félelem napjaiban)*. Másutt egy kép, egy hasonlat, egy fordulat emlékeztet rájuk, mint pl. a *Pipázók* vagy a *Fadöntők közt* című versében. Ugyanakkor Pál tudatosan kerüli is a mintákat, a sablonokat, s minden önálló leleményért keményen megküzd, megdolgozik. Nyelvének van valami kamaszos érdekessége, amit többre becsülünk, mint a mai versírási gyakorlatban — alighanem a fiatal költőknél is sűrű műfordítási penzumok hatására — elterjedt simára koptatott nyelvi formákat. Pál József eredetisége éppen ebben a nyersebb, darabosabb „prózai" hangban s a zaklatottabb, ideges ritmusokban van. Az indulat, az energikus, vitázó, tépelődő hang sűrűn megtöri versmondatait, máskor viszont hosszú körmondatok kötelén leng a gondolat. Az egyszerűt többre becsüli a keresettnél, a „hatásosnál", inkább megismétli a szót (egyik leggyakoribb nyelvi eleme az ismétlés!), mintsem kiizzadt szavakat erőltessen a sorba. De egyszerű, „köznapi" képei mögött is mindig megéreztet valami jelképit. Verselése is az igényesebb megoldások felé fejlődött, helyenkint sikerrel valósítja meg a szabadvers és az időmértékes forma sajátos ötvözetét.

(Takács Imre: A csillagok árulása)

Van ebben a könyvben valami meglepetés-szerű. Pedig *A csillagok árulása* a szerzőnek nem első, hanem harmadik kötete. Ennek előtte két verseskönyve látott napvilágot, s különösen a másodikat, a tavaly megjelent *Kőangyalt* élénk és elismerő kritikai visszhang követte: Takács Imrét mint a fiatal költőnemzedék egyik ígéretes tehetségét üdvözölték a bírálók. Most mégis — váratlanul — prózai kötettel jelentkezik. A lapok Takács Imrétől eddig sem novellát, sem regényrészletet nem közöltek,

innét a meglepetés. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy a prózaíró Takács Imre bemutatásának dicsőségéről a Jelenkor is lemondott, mert a szerzőnek éppen *A csillagok árulásából* küldött egyik részletét szerkesztőségi asztalfiókban hevertette. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy az irodalmi közvélemény mindig szívesen könyvvel el egy szerzőt egyetlen műfajban s az ebből való kitörést túlzott aggodalommal, szinte előítélettel kezeli, a közlés elsősorban azért maradt el, mert a részlet nem keltette föl az egész mű értékének igényét, hiányzott belőle a regényrészletek közlésénél is elvárt kerekség, befejezettség; töredéknek, mozaikszerűnek hatott. (Úgy emlékezem, a részlet egészen a regény elejéről való volt, egy szerelmi jelenetet: a hősnek és Mancinak találkozását, valamint a summáslányok megérkezését beszélte el.) Már akkor azt írtuk a szerzőnek, hogy a résznek bizonyára helye és értelme van az egész műben, környezetétől fényt és értelmet nyer; kiszakítottságában azonban egy erősen önéletrajzi színezetű, nyers életanyagot közlő, s valójában nem is egy, hanem két, egymással össze nem függő epizódot kapunk.

Amiről akkor nem tudott meggyőzni az olvasott részlet, most meggyőz és lefegyverez az egész regény ismerete. A kézbevett minta nem mindig bizonyítja, hogy ahol azt találták, bányát lehet nyitni. Sokszor csak a terep bejárása, a lelőhely közvetlen, élményi megtapasztalása hiteti el, hogy nagyértékű kőzetre bukkantunk.

Tulajdonképpen erről az élményről, *A csillagok árulása* „föltárásának" izgalmáról szeretnék itt beszámolni.

Bár most sem tudnék a regényből egy olyan félívnyi részletet kiválasztani, amely önálló közlésben helyt állna önmagáért, a regény *egésze* meggyőzően bizonyítja, hogy *A csillagok árulása* nem egy már ismert és tisztelt költő prózában tett kirándulása, nem kitérő az író pályáján, nem műfaji kaland és kísérlet; a regény-műfaj láthatóan Takács Imrének „lelkéből lelkedzett magzata". Az író a Szépirodalmi Könyvkiadó jövő évi kiadási tervében is szépprózával szerepel (új regényében jelen életkörülményeiből, egy dunántúli nevelőintézet belső világából meríti témáját) — s ez is azt sejteti, hogy az elbeszélő műfaj nem futó szerelem lesz Takács Imre számára.

Persze Takács Imre *A csillagok árulásában* sem tagadta meg magában a lírikust. A regény sajátos, önvallomásos könyv, és sok olyan vonás jellemzi, amely már az író verseiben is föllelhető volt: a társadalmi problémák iránti érzékenység, a magyar nép és a magyar táj szeretete, a falusi, népi élmények megszólalása, a realista életszemlélet s a valóságot átlelkesítő költőiség. De kevés lenne azt mondani, hogy *A csillagok árulása* Takács Imre költészetének forrásvidékéről közöl beszámolót, hogy a költő sajátos lírájának megértéséhez ad kulcsot. A könyv önálló, önmagában is értékes és jelentős alkotás. Igazi regény. S mi is csak ebből a szempontból vizsgálhatjuk.

Füzeséren, egy csöndes Rába vidéki faluban játszódik a cselekmény, 1938-ban. Egy napszámból élő, korábban harangozó, majd kosárfonó parasztember tizennyolc éves fia — aki láthatóan maga az író — meséli el élete egyetlen esztendejének történetét.

Sajátom, ellenpont-technikával szerkesztett regény *A csillagok árulása.* A háttérben a falusi életnek szilvesztertől szüretig érő képei vonulnak el, az előtérben pedig egy bájos szerelmi idill, az érzés ébredésének, kiteljesedésének és csöndes elhamvadásának színei változnak. A magántörténet elbeszélését a paraszti szokásoknak, a falusi élet egy-egy mozzanatának — a húsvéti ünnepeknek, a pusztai ismerkedési bálnak, a kaszások fölfogadásának, az aratásnak — szinte szociográfiai pontosságú leírása szakítja meg. A kettő — a szélesebb társadalmi kép és a szerelmi történet — azonban szervesen olvad össze a regényben, az egyes szerkezeti részek pontosan, kiegyensúlyozottan követik egymást, hangulatuk egymást erősíti. A regény nem hullik szét apró mozaikokra. A csillagok árulása nem puszta dokumentum a múlt paraszti életéről. A külső leírás és a belső lelki történés egyensúlyban van benne. Takács Imre a külső valóságot mindig a hős emberi sorsának tükrében ábrázolja, s a miliő mindig csak annyi szerepet kap nála, amennyi a hős történetének alakulása szempontjából fontos és megmagyarázó. Így szolgál például keretül a tavaszra készülő, ünneplő, húsvéti falu életének leírása a két fiatal szerelmes egymásratalálásához Az író számára az ábrázolás, a hős életútjának a megmutatása a fontosabb, a döntő: az, hogy

hogyan érik a gyermek Öblös Sanyi férfivá? — Ennek az írói szemléletnek a következetes megvalósulása teszi *A csillagok árulását* igazi regénnyé.

Nemcsak témájában, de ábrázolása hangnemében is valamiféle kettősséget olvaszt egybe a regény. Amikor a két szerelmes a húsvéti litánia után kisétál a mezőbe, „a Tükörtől is kifelé eső határ dűlőútján, szembe a lenyugvó nappal", s valami félszeg bájjal-sutasággal megvallják egymásnak titkukat, mondom, ennél a meghitt, poétikus jelenetnél írja le Takács Imre ezt a mondatot: „Istennővel ültem le a répaföld végénél kint hagyott gurgatóra." Ha a regényből vett egyetlen mondattal kellene jellemezni a könyv hangulatát, akkor ezt a répaföldet és istennőt, emelkedettséget és megfogható valóságot magában foglaló sort idézném. A regényben is egy idilli történet és a nyers valóság, lírai közvetlenség és a paraszti élet realista ábrázolása fonódik össze. Az első oldalak vaskos, nyers, népi realizmusát talán még idegennek, taszítónak érzi az olvasó, hogy később annál jobban meghatódjon a lágy és poétikus részleteknél. A kamaszos, kujonkodó humor és a finom líraiság, a legénykedő jókedv és a megilletődött érzelmesség jól megfér egymással a regényben, és a kettő együtt adja a mű sajátos varázsát. Stílusában is különös, ellentétes ízek keverednek. Nyelve a kipontozott, drasztikus szólásoktól a tündéri, lehelletfinom szépségekig ívelő gazdag árnyaltságú. Alapszövetét, az irodalmi nyelvet az élőbeszéd és a népnyelv elemeivel stilizálja.

A mű szerkezetében és hangjában megnyilvánuló ellentét tulajdonképpen több, mint művészi eszköz, írói lelemény. Takács Imre kezén tudatosan használt jelképes kifejezője annak a kornak és megalázó világnak, amely nem engedte kibontakozni a nemes és tiszta vágyakat, amelyben egyfelől a vagyon, másfelől a paraszti munka gyötrelme eltorzította az őszinte indulatokat, amelyben a szomorú szegénység útját állta a fiatalok boldogságának. A regény talán legnagyobb hatású jelenete az aratás, a paraszti munkák e legnehezebbjének a leírás. A nagy munkában, a szellőt se hajtó csendben a földesúr, a bajor királyi herceg is kilátogat az aratókhoz. Még a kaszát is a kezébe veszi, de csak úri passzióból, hogy egy-két keskeny suhintást tegyen. Amíg a többieket e kép bűvöli el, Sanyi képzeletében csodálatos látomás jelenik meg. Szürrealizmusnak és népmesei elemeknek, a modern lélektani megfigyelésnek és a népi realizmusnak különös keveréke ez a leírás. A kép szinte észrevétlenül siklik át a valóságból a képzeletbe, s ez a látomás egyszerre fejezi ki a regényhős, Öblös Sanyi pillanatnyi és a munkás nép évszázados vágyait. A regény e részlete olyan, mint egy valóságos népmese. A képzelet, az álmok világában a szegény kosárfonó fiú egyszerre hőssé magasodik, herceggé változik. Legyőzi és elkergeti ellenfelét, a rivális őrmestert, s elnyeri szerelmének kezét. Ajándékozó szeretetében paraszti szüleit, aratótársait, a falu egész népét is fölszabadítja a jobbágyi kötelezettségek alól. S most adjuk át a szót az írónak.

„ — Vivat!!! — hangzik fel erre az egész birtok. Még a fák is, a búzaszálak is, meg a rozsszálak is.

Ági pedig a nyeregben ül előttem, s azt kérdezi: elviszel-e a várhelyi magas toronyba? Elviszel abba a szép terembe is, ahol a mennyezetre az eget festették fel? Elviszel a Farkas-erdő fenyvesei alá, tiszta forrásai mellé? Elviszel a Rába mellé, a burgenlandi fenyvesek alá és a te két karodba?"

Mindez azonban csak álom és látomás, a valóság egészen más. Változik a kép. „...a szám kiszáradt, bakancsom a forró tarlóban serceg, hátamat a forró nap taszítja, arcomat pedig Ági tekintete..."

„Vivat helyett pedig azt kiabálták a lányok: vizeeet, vizeeeet. Szegény öcskös nem győzött a kannával szaladni. Mindaz a víz, amit abban a százliteres hordóban hoztak, a hetven ember ingéről párolgott el."

S amint a képzelet „vivat"-jára fájdalmasan, disszonánsan hangzott a keserű valóságra eszméltető „vizet"-kiáltás, ugyanúgy vált szomorúan tragikussá az a szerelem is, amely Sanyit a fekete hajú lányhoz fűzte. De nem is lehetett másként. Ennek a szerelemnek el kellett buknia. Ám kimondatlanul is megérezteti a regény, hogy e varázslatosan szép szerelem megszakadásának, elhamvadásának nemcsak az a költői oka volt, hogy „elárulták a csillagok", hanem a szomorú valóság: a szegénység, a kiszolgáltatottság, a paraszti élet nyomorúsága. A regény úgy zárul, mint egy szomorú

elégia. A csillagtalan, sötét éjszakában hazaballagó Sanyit csak a tücskök cirpelése és egy dal emléke kíséri el...

A vallomásos meleg népszeretet, a paraszti élet és munka tüzetes ismerete sok tekintetben a múlt magyar paraszti életének íróival rokonítja Takács Imrét. A magyar parasztság írói azonban — mint Veres Péter vagy Szabó Pál — eddig inkább csak az alföldi és a tiszántúli parasztság életéről írtak regényt, s így műveikből a magyar parasztság arcának csupán egyik oldalát ismerheti meg az olvasó. A Dunántúlról — Kodolányi korai novelláin és regényein kívül — eddig jobbára csak Illyés Gyula küldött tudósítást a *Puszták népé*ben; de ő is csak az uradalmak és puszták életéről, a zsellérek zárt világáról beszélt. Takács Imre viszont a felszabadulás előtti *dunántúli falvak* életéről rajzol képet, s bár alakjai valóban leginkább a *Puszták népé*nek figuráival tartják a rokonságot, azok, akiket Illyés a társadalomrajz eszközeivel csak egy-egy pillanatra villant föl művében, Takács Imrénél valóságos regényhősökké nőnek. *A csillagok árulása* a dunántúli parasztság életének egyik jelentős művészi, regénybeli ábrázolása.

Mennyiben más ez az élet, mint az alföldi vagy a tiszántúli?

Takács Imre a művészi ábrázolás eszközeivel ad választ: elsősorban Öblös Sanyi alakjának megformálásával. Sanyi nem „lázadó", nem „cselekvő" hős. A világra rácsodálkozó szemében van valami ártatlan naivság. Nem iszik, nem dohányzik, szemérmes, előbb még a lányokat is kerüli. Tizennyolc éves, amikor testvére születik, s ez őt is „nagy gyerekké" teszi. A családi élet szertartásai, a falu szokásai még törvényt, eleven hagyományt, kötöttséget jelentenek számára. Az első szerelem mámora sem teszi lázadóvá, inkább lefogja. A boldogság után vágyakozik, de a szerelemben nem pusztán a vágy, az ösztön kielégülését keresi, hanem a tiszta és nemes emberi kapcsolatot. Az író azzal is kiemeli egyéniségének „szelíd" vonásait, hogy állít melléje egy vele ellentétes hajlamú fiút, Bongyor Imrét. „Ő nagy testével, én meg nagy érzelmeimmel váltam férfiúvá" — írja egyhelyütt. Másutt: „Az, ahogy én otthon ápolgattam a virágokat, s az, ahogy Bongyor ostornyéllel verte le a virágfejeket az úton mentiben is, kettőnket nagyon különített."

Takács Imre a múlt paraszti életének rajzánál sem csak fekete tussal dolgozik. Ellenszenves figurái is emberek. Néha durvák és kegyetlenek, de szívük is van. Meglátja, hogy az uradalmi cselédeknek néhol még jobb soruk volt, mint a gazdagparasztoknak kiszolgáltatott falusi szegénységnek. A munka gyötrelme mellett a paraszti élet fakó örömeiről is beszél. Általában a végleteket feloldó, az ellentéteket lefaragó szemlélet jellemző az íróra. Szereti hőseit, ez adja a könyv líraiságát. A komor képek, a csendőrpofonok, a bandagazda kegyetlensége mellett a regényben helyet kapnak az élet és az ifjúság derűs és boldog színei is. A szenvedélyes kitörések helyett a csöndes, elmélyedő befeléfordulás jellemzi alakjait. *A csillagok árulása* még Tamási Áron világával mutatja a legközelebbi rokonságot, talán nem is egészen alaptalanul, ismerve azokat az etnikai és lelki rokonvonásokat, amelyekről a dunántúli és az erdélyi népélettel kapcsolatban beszélni szoktak.

Takács Imrét nemcsak a paraszti téma magyar írói közt illeti megkülönböztető hely, de *A csillagok árulása* nemzedéktársaitól is némileg elválasztja. A költő Takács Imrét még lehetett hová kötni: szemlélete és életlátása a mai harmincévesekhez, az ún. harmadik nemzedék lírikusaihoz kapcsolta, azokhoz, akiknek jelentkezése az 1956. előtti időkre esik, de írói kibontakozásuknak most lehetünk tanúi. A költő Takács Imre a származás és az élmény azonossága alapján főként Csoóri Sándorhoz és Fodor Andráshoz áll közel. Első regényében, *A csillagok árulásá*ban azonban már föllelhetők azok az elhatároló jegyek, amelyek nemzedékének prózaíró tagjaitól is megkülönböztetik. Szabó István intellektuális érdeklődésével szemben Takács Imre világa sokkal érzelmibb, árnyaltabb; Timár Mátétól viszont nagyobb szigorúsága, művészi ökonómiája választja el.

Jövendő, új regényétől már nem kétségek eloszlását, hanem egy gazdagodó életmű továbbépülését várjuk.

(Bertha Bulcsu novellái)

Kétségkívül, van valami szokatlan abban, hogy e helyen egy még önálló kötettel nem jelentkező író műveivel foglalkozunk. Bertha Bulcsu még csak most rendezgeti kötetté novelláit. Írásainak eddig elsősorban a Jelenkor adott helyet, az irodalmi folyóiratok szerkesztésénél követett gyakorlattól eltérően — talán túlságosan is sűrűn: az elmúlt két évben nyolc Bertha-novellát közölt a lap. S alán nem is szándéktalanul. A figyelemfölkeltésnek ezzel a módjával sikerült elérni, hogy nevét az olvasók megismerték, s írásait immár a Jelenkoron kívüli irodalmi fórumok is közlik. S mivel Bertha Bulcsunak éppen a Jelenkor adott először nyilvánosságot, úgy véljük, a novellák közlésén kívül a fiatal s az ismeretlenségből most kilépő írót valamiféle bemutatás is megilleti. Nem az értékelés patikamérlegére kerülnek írásai — ezt a kritika a kötet megjelenésekor majd, reméljük, úgyis elvégzi — csak néhány szabálytalan jegyzetet fűzünk hozzájuk.

Egy huszonöt éves fiatalember írásai ezek a novellák. Bertha Bulcsu 1935-ben született Nagykanizsán. Szűkebb hazájának, Zalának képei később is elkísérik: java írása a szülőföld, a Balaton, a víz, a parti hegyek, a keszthelyi öböl, a hegyoldalra kapaszkodó, erdőalji házak díszletei között játszódik. Korán kiszakad a családból, saját erejére kell támaszkodnia, s már diákkorában megismeri a fizikai munkát, napszámba jár, kikötőépítésen dolgozik. Érettségit 1954-ben tesz Keszthelyen, aztán Sztálinvárosba megy s a kohónál vállal munkát. Később Gombás-pusztán bérelszámoló. De volt cementlap-készítő, dolgozott kőművesek mellett és az erdőn. A gyermekévek nyomasztó emlékei mellett a fizikai munka elhatároló élménye — s későbbi novelláinak fő témája. Egyelőre azonban még verseket ír, egyik-másik a megyei lapokban is megjelenik, neve egy antológiába is bekerül. Egy testesebb versküldeményére az Írószövetségben is fölfigyelnek. — Bertha Bulcsu néhány éve Pécsett él, itt kapcsolódik be a szervezett irodalmi életbe, írói növekedését szolgáló rendszeres bírálatokat is itt kap. Jelenleg az egyik pécsi napilap munkatársa.

Ha témája felől nézzük novelláit, azok nem kínálnak különösebb meglepetést. Az írásoknak alig van megfogható történeti magja. Bertha Bulcsunak inkább a jellemzés az erénye: pár szóval is plasztikus, érdekes és érzékletes alakokat formál. A jellemzés biztonságán túl a hangulati-érzelmi-indulati erő élteti elsősorban a novellákat, s teszi már az első olvasásra emlékezetessé az író nevét. Alakjai is elkísérik az olvasót, de még inkább az a levegő, az a sajátos atmoszféra, amit írásai lehelnek. Bertha az emberi viszonylatokat mint morális, indulati relációkat fogja föl, s e viszonylatok ábrázolása novelláinak igazi tárgya.

Bertha legjobb novelláiban a munkáról és a munkásokról ír. A fiatal novellisták közül kevesen írnak ilyen hitelesen és meggyőzően ma az emberi munkáról. Hősei jobbára kétkezi emberek, napszámosok, fuvarosok, a vasútnál, építkezéseken vagy a gyárban dolgoznak. Az író számára azonban nem a külső történés, az esemény leírása a fontos, hanem az emberi lélek belső tájain zajló dráma. Bertha Bulcsu alapvetően moralista alkatú író: hősei a bűn és a bűntudat hálójában vergődő emberek, életükben a külső események erkölcsi problémákká kristályosodnak, sorsukat morális erők határozzák meg. Az osztálytársadalom elnyomott, embertársának farkasává lett ember hogyan emelkedik föl szociális gondolkodású és érzületű, a közösségi felelősséget vállaló emberré — ezt az utat vizsgálja-kutatja Bertha legtöbb novellájában. Azt az átalakulást figyeli, amely a környezet megváltozásával szükségszerűen végbemegy a dolgozó emberben: az önzés, a durvaság páncélját leveti s az öröm, a megértés, a szeretet érzése rügyezik ki szívében. S mindezt hamis pátosz nélkül, komoly, felelősségteljes, érett hangon kapjuk írásaiban.

Bertha Bulcsu novelláinak kitapintható élményi alapja van. A jelent, a mát, a hétköznapok valóságát írja meg, azt, amit egykor maga is átélt. Novelláinak zöme valami sajátos én-írás, első személyben előadott történet, ahol azonban nem az elbeszélő személye a fontos, nem ő a főhős; csak látója, részese az eseményeknek, és szemének prizmáján tükröződnek a dolgok.

Formában a zárt, egyetlen mozzanatra épülő novellaformát követi, azt, amelynek fiatal író számára máig példamutató mestere Maupassant. Szilárd építményű novellák

Bertha írásai, láthatóan sokat tanult a francia prózaíróktól. Egy darabban szakadnak ki novellái; bár ez inkább az írás eredményére, mint a megformálás folyamatára jellemző nála. Szigorú, fegyelmezett, tudatos író; önkínzás számára az írás. Egyéniségében is van valami erőteljes és súlyos, bár vékony, magasnövésű ember. Gesztusai törtek, mint egy karnaszé. Kevésbeszédű a köznapi érintkezésben is, úgy buknak ki belőle a szavak, mint a kövek. Csak a tízszer megrágottat mondja ki.

Hangban, szemléletben és látásban viszont az északi és az orosz írók állnak hozzá közelebb. Meleg, nagy szíve van. Hidegen lobogó indulatain is átsüt emberszeretete. Máskor meg éppen a visszafojtottság, a fegyelmezettség, a szűkszavúság árulkodik az írás érzelmi tartalmáról. Közömbös, véletlenszerű mondatainak is szerepe van a novellában. Abban a helyzetben súlyt, jelentést kapnak. Ha nem lennének ott, megéreznénk hiányukat. — Ez a kettősség: egyfelől a visszafogott szenvedély és indulat, másfelől a kimért és pontos leírásokba rejtett líraiság teremti meg a novellák feszültségét. Egy-egy motívum — néha csak pár mondat — refrénszerűen visszatérő ismétlése, máshol a kihagyásos, az olvasó képzeletét mozgató leírások valami balladisztikus ködöt és derengést adnak a novelláknak.

Mondottuk: van valami szoborszerű ezekben az írásokban. Kemények, tömörek, plasztikusak, egy tömbből kifaragottak. Látni rajtuk az erezetet, a görcsöket. Színük az anyag színe. A novellák nyelvére is az a kettősség jellemző, amely az írások érzelmi tartalmára: Bertha egyrészt rengeteg cselekvést, történést kifejező igét, s rövid, tört, kijelentő mondatokat használ, másrészt versbe illő képeket találunk nála. Az előbbi a novellák mozgalmasságát hangsúlyozza, a sok dinamikus igétől szinte lélekzenek írásai; költői képalkotása viszont érzékletes líraiságot kölcsönöz a novelláknak. Íme két részlet. A mozgalmasságra példa: „— Lelépek — bökte oda félvállról, és lehuppant a földre. A kocsiderékból előráncigálta a fejszét, körülnézett, aztán bement a szálfásba. Nagy szakértelemmel megtapogatott néhány gyertyánt, körüljárta, fölpislantott a lombok közé, megpöködte a tenyerét, odasújtott. A nyurga gyertyán recsegve zuhant a bokrok közé. Letisztogatta a lombot, meglépte a hosszát..." A költői képek használatára: „A cserszömörce piros foltjaival bevérezte a fenyves alját." Vagy: „Mögötte mint egy pipás vénember, hajlott zsúpjával görnyedt a ház. Száját kitátotta, fekete torkából lomha füstöt lehelt.' Vagy: „A Nap fennakadt a gyenesi nádasokon, megduzzadt, aztán vörösen szétfolyt a jégen."

Bertha Bulcsuban megvan az, ami írói rangra jogosítja: van emberi tartása és belső tartalma, s rendelkezik a látásmód és a kifejezés eredetiségével. A Jelenkorban közölt nyolc novellája több, mint ígéret. Biztosíték jövendő letisztult, érett művekre.

Zsikó Gyula

Tiszteletlen jegyzetek

Minden folyóirat, minden napilap, minden hírközlő alkalmatosság szerkesztőségébe özönlik az írás.

Rengetegen írnak. Ma-holnap többen, mint amennyien olvasnak.

Jó jel ez? Jó! Annak a jele, hogy — általánosságban — *élménybőség* következett be. Világrengető eseményeknek vagyunk nemcsak szemtanúi, de tettestársai is.

Ma minden emberrel történik valami. Valami?

Amíg azelőtt az élet merev formái csak kivételként engedték meg az alulról felfelé mozgást — kiszabadulást az osztálykeretekből, — ma pusztán tehetségén múlik, mi lesz valakiből.

Az átlagember számára nehéz volt a horizontális mozgás: az utazás is.

Ma: Óceántól az Óceánig áll nyitva az út s ha így megy, ritkább lesz a világot nem járt ember, mint azelőtt a fehér holló.

Az élmény — közkinccsé lett.

* * *

Jó ez? Hát persze, hogy jó.

Addig, amíg ennek a rengeteg globetrottemek eszébe nem jut, hogy élményeit le is írja. De eszébe jut, de leírja, s arra nem ügyel, hogy *jól* is írja le; ebből lesz a baj.

* * *

Azonban kitágult a belső élmények világa is. A világesemények még akkor is eljönnek hozzánk, ha mi esetleg nem akarnánk hozzájuk menni. Amíg azelőtt milliók szemhatára lezárult a faluja, a megyéje, legjobb esetben országa határánál, ma ebbe a horizontba beletartozik az egész világ. Így az egyén olyan élményekkel is gazdagodik a hírközlés kifejlett eszközei révén, amelyek elől el sem zárkózhat, s ezek akarva akaratlan, munkálnak benne.

A szellem kitágulása s ugyanakkor: kifinomodása — en gros megy végbe.

* * *

Jó ez? Hát hogy ne lenne jó!

Már ugyebár addig, amíg ez az élményzuhatag fel nem ébreszti az emberben a költőt.

De, sajnos, sokszor felébreszti.

* * *

Alkalmasint nemcsak az én számomra meglepő, mások is észrevették, hogy ezt az élményzuhatagot milyen kevesen tudják, csak helyesen is, jól magyarul is, nemhogy szépen, művésziesen kifejezni! Hallgass meg egy szónokot. A második mondatnál, ha arra is figyelsz: *hogyan* mondja, amit mond, nem ritkán megriadsz, mert az okos gondolat olyan eltorzultan jelenik meg, hogy alig ismersz rá! Olvasol egy érdekes írást. A második, harmadik oldalon visszahőkölsz, mert szemednek, fülednek egyaránt szinte hottentottául hangzik.

Révai József, a nagy magyar nyelvtudós, azzal kezdte első előadását a pesti egyetemen: Uraim, nem tudunk magyarul!

Csakhogy ez a vészkiáltás a latinítás uralma idején hangzott el.

Ma pedig már nem tudunk latinul — úgy kell nekünk! — de kezdünk nem tudni magyarul se.

Lassan úgy járunk, hogy sokunknak lesznek szép élményeink és nem lesznek hozzá szép — szavaink!

* * *

Nyilvánvaló, hogy új köznyelv van születőben. A régi *már nem*, az alakuló, bővülő *még nem* tudja egyenértékűen kifejezni mindenben az újat.

Nagy viták folytak a közelmúltban arról, hogy a legősibb elemeket: a szókincset, szólásokat és fordulatokat, sőt szerkezeteket hordozó tájnyelv patakjai beleömöljenek-e s milyen mértékben a köznyelv sok magyartalanságot, sok idegenséget, de a fejlődés elkerülhetetlen következményeként rengeteg újat is magával sodró folyójába.

Még az Akadémia sem tudná irányítani — ha történetesen akarná is, de szerencsére nem is akarja — ezt a folyamatot. Végbemegy ez a valóság nyomása alatt így is, úgy is.

De azért nem lehet közömbös, *hogyan* megyen végbe!

Lehet, jön egy nyelvteremtő géniusz, mint pl. Ady volt és újjáalakító fantáziájával egybeötvözi, ami egybeötvöznivaló.

A baj az, hogy ez az új nyelvzseni nemcsak nem jött el, hanem akik *helyette* jöttek és jönnek, ezek nyelvén is a romlás ígézete érződik.

* * *

E sorok írójának az a sors jutott osztályrészül, hogy kora ifjúságától több kéziratot olvasott, mint amennyit maga — elkövetett. S akkor sem feltétlenül a Babitsok, Illyések — bocsánat a példáért! — küldték véleményezésre kéziratait. Nincs tehát elkényeztetve. De sőt! Voltak a régi világban is emberek — gondoljunk csak az „őstehetségek" szomorú korszakára — akik a helyesírás elemi követelményeivel sem voltak tisztában — nem is lehettek —, de magyarul gondolkoztak, magyarul fejezték ki magukat.

S ugyanakkor ma, a nyelv mívesei, akik állítólag a szépet akarják közvetíteni a tömegek felé, a stilisztika három alapkövetelményével, a világossággal, a szabatossággal és a magyarossággal sincsenek tisztában!

No de hát nem tanítják meg őket erre?

Ha mégis igen, mi történik velük, hogy amikor „alkotnak" — s milyen gőggel vallják! — akkor olyan szabadságot engednek meg maguknak, amelyért az iskolában a tanító bácsik egyest írnának firkálmányukra?

Nemcsak rossz költők áradata önti el az irodalom berkeit, (s a rossz költők nagy része is azért „rossz", mert hottentottául ír, pedig azt hiszi, hogy anyja nyelvén szól.) Beérkezett írók műveiben is találunk lépten-nyomon a magyarság szelleme, gondolkodása és kifejezésmódja elleni bűnöket!

Még nem is olyan régen, minden valamirevaló folyóirat nyelvi-pellengér rovatot tartott fenn — a másutt elkövetett nyelvi ordináréságok kipécézésére.

Azóta abbahagyták a más portája előtt való söprögetést.

Kár, hogy abbamaradt.

Mert meghatványozódva élnek tovább ezek a nyelvi vétségek (a kisebb tehetségek, a kezdők írásaiban, egészen az együgyűségek alakzatáig).

* * *

Nem úgy kell-e „feltenni" a kérdést: (magyarul tanítanak még az iskolában?) megtanítja-e az iskola ma az embert arra, magyarul fejezze ki magát?

Valami hiba az iskola körül is lehet, utóvégre a költők, akik így írnak, többségben érettségiztek, egyetemisták!

Figyeld meg az élőbeszédet! Hol hallod, hogy az átlagember ép nyelvérzéke elvétse pl. az alany és az állítmány számban való egyeztetését?

Melyik épeszű ember mondaná, amikor pl. a gépteremben leálltak a gépek, hogy „sárga a csönd"? S hány költő írja le napról napra az ehhez hasonló sületlenségeket?

* * *

Attól tartok, többről van itt szó, mint nyelvbotlásról, költői fenegyerekeskedésről, elírásról, poetica licentiáról, költői szabadosságról, stb.

Hibás a költők egy részében a *szemlélet* a költészet lényegét illetőleg!

A modernség ürügyén *tolvajnyelv* kezd kialakulni, mely az élő beszéd *felett*, mint valami mesterséges tenyészet burjánzik el.

Túlzás?

Gondoljunk csak Juhász Ferenc sajátos nyelvére, gondoljunk csak Weöres Sándor nyelvi irracionalizmusára, Pilinszky János absztrakt költészetére! Ezek „nagymesterek", akiket erős tehetségük, alapos műveltségük a nyelvi *butaságok* elkövetésétől megment ugyan, hogy a „kifejezhetetlen" kifejezését hajhászva otromba hibákat ne vétsenek, de költészetük egészben is, nyelvi leleményei *ellenére* is minden, csak nem követendő példakép!

A kisebb tehetségek, mint általában az epigonok mindig, csak a külsőségeket tudják ellesni. Így volt ez már a lisznyaykálmánokkal, az Ady-utánzókkal, akik adybbak voltak Adynál s így van ma is.

Hadd idézzek a kezembe került versekből néhány példát:

„És a *sikosan ömlő* folyosókban
minduntalan elzuhan egy csupasz sikoly" — vagy
„... Fényhajú kínjaimmal
úgyis bedeszkáz az agy lázas ketrece" (Ugyanattól a költőtől.)

„Tört, holdhasu fegyencek kapkodják riadtan,
Míg szétmerül a belső végtelen." (Ua.)
„Nem vállalhat nő, ha már belémharap,
filmet nézek, hogy elhagyjam magamat.
Kísértésbe hívlak,
terepszínű csillag" (Más költő, akiből ennyi is elég.)

Az emberben feljajdul az értelem, mikor ilyeneket olvas. Minden magyarul van itt látszatra: a szavak, a mondatok, s mégis, — hottentottául hangzanak Akik azt hinnék, hogy ezek kiragadott példák, el kell rettentenem őket: nagyon-nagyon sok ilyen van!

Hiszen ezért kell beszélnünk róla!

* * *

Valami olyan beteg vélemény alakult ki fiatal íróink nagy részében, hogy költőien írni annyit jelent, mint-nem-közérthetően írni; a költői szép annál szebb, minél inkább elrejtőzik az értelmetlen kifejezés mögött; a kép annál eredetibb, minél homályosabb.

Bár igen sok ifjú titán az úgynevezett „szabad asszociáció" pszichológiai gyökeréről és törvényeiről a puszta névnél többet nem tud, e mögé a kényelmes pajzs mögé bújik, amikor a gyenge nyelvlelemény, az elégtelen nyelvtudás, a logikai bukfencek, sántító hasonlatok, üres képek formájában önmagára árulkodik.

Mindenkor jellemzője volt ez a rossz költőknek.

Kettő teszi költőt: a felfokozott érzékenység, amellyel akár külső, akár belső hatásra *érzelmileg* reagál és a kifejezésnek az a készsége, hogy érzéselményét úgy tudja szavakba foglalni, hogy azok másokban is *hasonló* érzéseket indukáljanak. Ez a „superérzékenység" többé-kevésbé születés dolga, az idegek valami eddig még kellően ki nem kutatott reagáló képessége. Ennyiben a poéta valóban „nascitur", vagyis olyan *készségeket* hoz magával, amik a többi emberben nincsenek adva, vagy legalábbis nem ilyen fokon. Röviden: Tehetség kell a költészethez.

De önmagában a tehetség még nem elég.

Erudicio nélkül a legfinomabb érzékenység, a leggyorsabb reagálóképesség, az „őstehetség" sem boldogul tartósan. A technika, a művesség tudománya is hozzátartozik ahhoz, hogy a meglátott szépet a széphez *méltó* formában és módon fejezze ki. Aki a költői mesterségnek *ezt* az oldalát elhanyagolja vagy éppen megveti, az végzetesen és végletesen megmarad a dilettáns fokán vagy a „mellőzött zseni" pózában.

* * *

Soha úgy a tehetséget nem ajnározták, mint a mi időnkben. Ma valóban elég az „oroszlánkörmöknek" csak a mutogatása is, hogy valakinek a hóna alá nyúljanak. Igen ám, de ez a külső mankó sem elég a boldoguláshoz. *Járni,* még a legnagyobb tehetségnek is magának kell! S csak akkor dobhatja el a mankót, a segítséget, ha megbizonyította, hogy önállóan áll a lábán.

Attól tartunk, fiatalságunk egy részében az a hibás szemlélet alakult ki, hogy aki megmutatta oroszlánkörmeit s megkapta a mankót — az ezzel *már* költővé lett. S aki tőle még többet, egyebet *is* kíván: grammatikát (költőtől?), stilisztikát (mikor már össze tud csendíteni két rímet?), lélektant (mikor neki egyéni érzelmei vannak?), logikát (mikor a költészet több *in se,* mint a logikával operáló tudomány?) — az tulajdonképpen *illetéktelenül* beleüti az orrát Szuverén-Poétaország belügyeibe, tehát — vissza neki!

* * *

Volt időszak, amikor a „melós" jelleghez hozzátartozott a fekete köröm, akkor is, amikor már szinte —, mesterségesen kellett elszennyezni !

Ennek ellentéteként fiatal íróink egyrészénél észlelhető az a jelenség, hogy írásaikat nemcsak nem csiszolják, de a gépiratban levő hibákat sem méltóztatnak észrevenni, kijavítani, mert az ő szerepük végetér azzal, hogy megírták „halhatatlan alkotásukat".

* * *

A l'art pour l'art-nak, az önmagáért való, vagyis az élettől elszakadt, annak jelenségeire nem reagáló költészetnek az absztrakt *témánál* veszedelmesebb megnyilvánulása az absztrakt *nyelv*, amely a modernség leplével takarózva fiatalságunk egy részének jellegzetes kifejezési formája. Az embernek úgy kell elképzelnie a — tettenért tények alapján — az ilyenek alkotását, hogy először „megköltik" műveiket, az „ihlet" kisebb nagyobb hőfokán *közérthetően*, aztán addig keresik hozzá a szokatlan fordulatot, a lehetőleg szokatlan és oda nem illő szót, kifejezést, az értelmet lehetőleg elhomályosító jelzőt, amíg a költemény „szimbolikussá" nem válik, „irracionális jelentést" nem kap, az altudat „sajátos logikája" szerint igazodik, stb.

* * *

A nagy költők mindig a „közhelyeknek" adtak új jelentést, új fordulatot. A rossz költők mindig az „egyszer mondhatót" keresik.

Azért nem találják meg.

* * *

Vannak, akik tudatosan az „örökkévalóság" számára írnak.

Csak éppen az örökkévalóság nem tud erről a tiszteletreméltó szándékról.

Ellenben megcsinálja azt a tréfát, hogy akik „csak" saját korukat akarták kifejezni, közérthetően, nem egyszer „póri nyelven", azokat halhatatlanná teszi.

* * *

Nem mindenki száll fel egyetlen nagy szárnyalással a Parnasszusra. Van, aki csak úgy ballag fel rá.

Aztán, csodálatos, ott is marad.

* * *

Írjunk? Ne írjunk?

Miért ne, ha valóban van — spirituszunk! De hogy égjen, lángoljon ez a spirituszt, csaknem egyformán kell rá rakni az élmények és a tudás fűtőanyagából.

Mert akármelyik hiányzik is tartósan, a láng előbb-utóbb kialszik!

* * *

„Tudós költőket" akarunk talán?

Nem! Beérjük műveltekkel is!!

Tímár Máté: Majoros Ádám krónikája

(Gondolat)

„Magyar világ" címmel a Gondolat Könyvkiadó sorozatot indított, mintegy a Sárközi György szerkesztette „Magyarország felfedezése" című, történeti jelentőségű szociográfiai kiadvány-gyűjtemény folytatásaként, a magyar társadalom és kultúratörténet múltjának, jelenének írói-szociográfiai megörökítésére. E dicséretes, ám kritikailag alig méltatott sorozatnak eddig legbecsesebb, Tímár Máté személyében derekas írót is avató alkotása a „Majoros Ádám krónikája". Két kötete látott ezideig napvilágot, 1958-ban a később SZOT irodalmi díjjal koszorúzott *„Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok..."*, s 1960-ban a *„Hajnal hasad, fényes csillag ragyog..."* című. Már a főcím is sejteti: benne Majoros Ádám, endrődi idős termelőszövetkezeti tag, éjjeli őrködése közben eseményekben oly gazdag élete sorát mondja el.

Móricz „Boldog ember" című írása óta nem újdonság irodalmunkban a kétkezi főhős regélte életkrónika. Majoros Ádám sorsa mégis megérdemelt közérdeklődést keltett. Alakjában Tímár ugyanis szerencsésen meglelte azt a déltiszántúli, szorgalmas, jég hátán is megélő, haladó, a közéletben harcoló, munkásmozgalmi szimpátiájú kisparaszti hőst, akinek sorsa ékesen példázza a „boldog békevilág" hazug romantikájától a felszabadulásig vivő félszázadban az alföldi dolgozó paraszt útját. (Viszont ne hallgassuk el: a legizgalmasabb típusnak, a tudatos, paraszti kommunista pártszervezőnek, a Kis Katona Istvánban itt is megmutatott *példaképnek* a rajzával azonban még mindig adós irodalmunk.)

A felszabadulás előtti hatvan esztendő viharsarki parasztéletét krónikába fogni nem köznapi írói vállalkozás. Tímár Máté mégis ezt választotta. Derekas, becsülést érdemlő munkát végzett. Amit az endrődi szegénynegyed béresfiáról, a vereshajú Majoros Ádámról elmond, különösen pedig az első könyvében, mely a krónikamondó iskolás, kanász, béres korát, katonáskodását, amerikai útját, háborús éveit s első felesége halálát tekinti át, ha egy fakóbb alföldi kiadású Ábelt juttat is eszünkbe, mégis emlékezetesen, plasztikusan idézi fel a jelzett kort, parányi és világeseményeivel. A második kötet, mely a tanácsköztársaság és Horthy huszonöt esztendős uralmát jegyzi fel, már egyenetlenebb. A kötetnek legszebben izzó része kétségkívül a proletárdiktatúrát idéző első fele. Majoros Ádám mintha ezekben a hetekben lenne egész élete során a legaktívabb, magamagától cselekvő, nem olyan mindig kész, de valakinek folytonos vezetése alatt szorgalmatoskodó ember. Átaraszolja aztán a könyv a húszas évek kínlódását, a harmincas évek jellemző endrődi eseményeit (pl. a 35-ös csendőrsortűz), a második világháborúban fellobbanó népi ellenállás mozzanatait, de erősen érződik az utolsó háromszáz oldalba zsúfolt két évtized ábrázolásán, hogy nemcsak az idős regélő emlékezett jobban életének első felére, de a krónikaíró tüdeje is fulladozott már a hosszú dallásban.

Majoros Ádám krónikája nem úgy adja a magyar világot, amint a krónikamondó tudatában tükröződik, jellemzővé Tímár Máté írói formálása, gazdagító, motiváló keze tette. Szerencsésen tudja jellemezni a *tipikus* körülmények közt az *egyedi* Majoros Ádámot, elég utalni béres- és katonakori tetteire, csínyeire. Ez erényei érdekes módon inkább az első kötetben hatnak meggyőző erővel. A második

könyv már mintegy leleplezi a gyakorlattá lett írói módszert, azt ti., hogy Tímár hősét elviszi mindenhová, kapcsolatba hozza mindennel, ami *közismerten* jellemzi a kort és helyzetet. Az, hogy Majoros Ádám béres, katona, Amerikát járt munkás, pár holdat összeverejtékezik magának, mindez *valóban* tipikus, de hogy ez a hős — akár egy mesebeli legény — *mindenhová* eljusson, *mindenkivel* parolázzék, már elgondolkodtat. Hiszen hogy mást ne mondjak: József főhercegnek „beolvas", Ferdinánd bolgár cárevicccsel „bratyizik", elhozza Karagyorgyevicsék ezüst kanalát, találkozik Szamuelyvel, Kun Bélával, Bajcsy-Zsilinszkyt személyesen ismeri, Féja falukutató útjának egyideig kísérője, Veres Péterrel együtt munkaszolgálatos, fiát Rajk László szemináriumozza, mindez azt a kikerülhetetlen sejtést ébreszti, hogy ezekkel Majoros Ádámot a korra minden jellemzőt összehordó, szorgalmas Tímár Máté kanyarította egybe. Ez nem is volna baj, sőt: a paraszti olvasót sok előtte ismeretlen összefüggésre ráébreszthetné. Ott kezd sántítani a dolog, mikor Timár *nyersen* illeszti be az ilyen momentumot az életfolyamatba. 1944. március 19-e után például így beszél Endrődön az egyik parasztember: „Hamarább kellett volna — rágta szőke bajuszát Mackó Mihály. — Hogy ne csak a Bajcsy-Zsilinszky Bandi bácsi pisztolya lett volna egyetlen tiltakozás az ország megszállása ellen. — Az a pápaszemes diák is lőtt a budai cukrászdában, míg a golyója futotta — toldotta Varró Gyula. — A vasútas Tímárgyerek újságolta" (II. 583.). Gondolom, nem szükséges magyarázni, sem 44-ben, sem a mesélés közben nem parasztember mondta ezt így, csupán Tímár iktatta be, dokumentáló hévvel, s a művészi ábrázolás megkerülésével, csakhogy minél több argumentum legyen a krónikában. Sajnos, nemcsak ezt az egyet, félmarék számra idézhetnénk hasonló példát.

Talán ennyiből is nyilvánvaló, hogy Tímár nem elégedett meg az egyszerű regisztrálásával az élettörténetnek, ő a *regényszerűség* felé tört. Ha kompozíciós lehetőségeit erősen csökkentette is a krónika-jelleg, a jellemzés lehetőségeit azonban, különösen a főhős esetében, csak nőttette a monológ-forma. Tímár ereje e vonatkozásban nem bizonyult elégségesnek. Szép tájleírásokra, munkafolyamat festésre futotta bőven, de Majoros Ádám jellemének, tudatának kialakulását mintha egyenesen kerülte volna. Rendre említi, milyen könyveket olvasott Majoros, de hogy ezek a jelentős alkotások, melyekhez hozzájutott, hogyan hatottak rá, világképe, világnézete, emberi magatartása alakulására, azt egy-egy mondatban is csak olykor árulja el. Holott hány meg hány szép, de gyakran öncélú hasonlat, jóízű anekdóta akad az ezerszáz oldalon, de a jellemfestésre nem jut idő; a lelki mozzanatok többdimenziós ábrázolása oly fehérjeidegen az írónak, akár a főhősnek (érthető okból) az absztrakt gondolkodás. Mennyivel színesebbek, gondosabban jellemzettek a mellékalakok! A szegénysori szegény szatócs Icignek családjáról milyen bensőséges képet tudott festeni. Úgy látszik, távolabbról jobban felismer és kifejez Tímár embereket, mint testközelből. Valahogy hozzátapad hőséhez, nem tudja felülről *is* nézni, elemezni, megítélni. Elfogadja olyannak, amilyen. És megáll ennél, akár hőse, ha valaki nem ösztönzi.

Tímár írói erőssége nem az alakformálásban, a lélekábrázolásban, gondolati nóvumban van, hanem *nyelvi gazdagságában*. Hasonlatokkal teli, tájszavak patakjaival bővelkedő, erősen expresszív, népmeséből fakadt, Szabó Dezsőn csiszolt, romantikus teliszájúságon bővérűvé hízott nyelvezet ez. Nem népi, kétkezi dolgozó nyelve, de abból nőtt stílromantika. Hasonlatai úgy szaporodnak, mint — az ő szavaival élve — májusi eső után dudva. Rá is fért volna az írásértő lektorok gyomlálása. Mert szép az ilyen bekezdés: „Ott folytatom hát a magamét, ahol a pendelyes gyerekkor, a gürcöléses cselédévek, a sokfelé dobáló katonaság, a honvágyas Amerika, a vércsapoló háború s boldog házasságom szavakba-emlékezése után volt kedves asszonyom, Katona Eszti temetéséről megtérőben abbahagytam. Tizennyolc hátulján... Nyomorult szentháromság, hárman gyúrtuk az útszéli sarat a Kertek felé... kezevolt Gyuricza Lajos, lábanincs Mastala Pista... stb.". Szép, de körülményes, színes, de fárasztó olvasmány ez. Olykor erőltetett, megcsikorduló, néha bizony somogyvárygyulásan érzelgős is: „Így halt meg Kibédi Mózes. Sírgödre előtt olyan geverherauszt vert az első század, hogy a puskákra pettyegő könnyek nyomán kivi-

rágzott másnap a rozsda." (II. 207.) Amennyire örül a recenzens, hogy a lektorok nem prüdösködtek az afféle szemléletes kifejezéseknél, mint pl. „bepisilt szent Lőrinc már a dinnyébe", viszont legalább annyira szeretné fülön fogni őket, hogy a felesleges stílus-vadhajtásokat nem metszették le. Ráadásul a második könyv lektora már tárgyi botlásokat is bent hagyott. A 444. oldalon a pártösszekötő száz pengőt hagyott Majorosnál, de hat oldallal lejjebb, pár nap múltán, mikor a feleség operálásáért fizetni kell, eszükbe se jut ez a százas, el kell adni a jószágokat. Az emlékező a tsz-ek szétugrását 1955-re teszi (575.); 1944 szeptemberében Endrődön már az október 6-i szoborrobbantásról beszélnek a parasztemberek (584. o.).

Hibáival, erényeivel együtt érdekes, markáns íróegyéniség Tímár Máté. Ugyan viszolyoghatunk provincializmusaitól, de folyton érezzük nála az erőfeszítést, hogy egyetemes érvényűt mondjon. Féltjük ugyan nyelvi romantikájától, de szembe ötlenek arra is példái: egyszerű szóval, tömondatban is tud súlyosat szólni. Restelkedve, de magam kárán okulva tanácsolni is mernék Tímár Mátének ilyenféleképpen: „Köszönj el egyidőre Tamási Áron, Veres Péter, tán még Szabó Dezső bátyádtól is, és próbálj kicsit jobban összeismerkedni Krlezsa, Németh László, a mai Szentkuthy Miklós, Thomas Mann, Aragon mesterekkel. Nem arra gondolok, hogy osztályos hitedből jottányit is levess, de a mesterség okából ne sajnálj velük néhány peripatetikus sétát tenni!" Dehát tudom, ez aztán az ő legbensőbb ügye. Mégis ideírtam, oka az, hogy jó lenne, ha kamatoztatná mesterségbeli „zsákmányait" Majoros Ádám sorsának harmadik kötete megírásánál. De még inkább azokban a jövendő művekben, melyeket minden bizonnyal a jó pár éves üzemi munkálkodása során halmozott kincsei feltárásának szentel majd.

VARGA IMRE

Bárdosi Németh János: Carmina Hungarica

(Jelenkor)

Bárdosi Németh János *Carmina Hungarica* című verseskötetének címlapját az eltűnő, alkonyra hajló nap képe díszíti.* A költő életének példázata ez: az emberé, aki a legszebb módon, versekkel a kezében int búcsút a karcsúbokájú fiatalságnak, a „füstölgő életű" nyárnak.

Miért búcsúval kezdi működését a Jelenkor Kiadó? — lehetne az első kérdésem. Azért, mert az 1902-ben született Bárdosi Németh János tevékenysége, életútja: követendő példa — válaszolhatnám. A szombathelyi mozdonyfűtő fia, a szombathelyi *Irott Kő*, majd a pécsi *Sorsunk* című folyóirat szerkesztőjeként vallotta és bizonyította, hogy nincs városi és vidéki irodalom — csak jó irodalom van. Az igazi, jó irodalomnak ezzel a szemléletével juttatta lapjában nyilvánossághoz a fiatal, kezdő írók és költők színvonalas megnyilatkozásait. Nappal a számokkal vívta hősi harcát, este pedig megálmodta három verseskötetét, három regényét, tanulmánygyűjteményét és Csokonairól írt színpadi művét. Fiatalok vitatkoznak a köznapi munka és a költészet bonyolult egymásrahatásáról. Bárdosi Németh János nem tévedhetett a költségvetésekben és a számlakeretben, de irányt mutatott mint irodalomszervező is.

Feleletem második részét maga a *Carmina Hungarica* adja meg.

Olyan ez így, mint aratás után,
mikor kepékben áll a gabona
(Termés)

* Az egyébként dicséretes munkát végző nyomda a könyv címlapján és burkolóján önkényesen megváltoztatta a tervezőművész — Lantos Ferenc — eredeti elképzelését. *(A Szerk.)*

— vallja maga a költő, mottót adva kötetének. A kritikus egy-egy művel foglalkozva akaratlanul is elődöket keres, hagyományokat kutat. Hiszen a választott példa jellemző a követőre, az előd harca az utód küzdelmére. Bárdosi Németh Jánossal kapcsolatban nagy nevet idézhetünk, kire maga a költő is több ízben utal. Arany Jánosét, kinek „aranycsöngésű neve szent", ki szintén szomjan vágyta a „nyugalmat és a szabadságot". S Arany János kíván élete végén begyűjteni minden gazdag alkotást az Úristen „régi rakott csűrébe". Hangvétel és a mindkét költőnél megjelenő ősi csűrbegyűjtés jelzik ezt a párhuzamot.

Az említett nagy rokonság kötelez, a kiadói elképzelés tokat vár — megfelel-e ennek a *Carmina Hungarica?*

Első érzésünk ellenkezés. A világmindenség társa lesz az ember, gépeket küld a csillagokba, világrészek sorsáért aggódik, nagy filozófiai és politikai problémák gyötrik. Rémes álmai és víziói vannak; még a kötött metrumot is szaggatottá változtatja az idegek új, zavart zenéje. Eszmékért küzd és elméletek ellen, de már valami új „politechnikus" szemléleti móddal, mert reális akar maradni. Kötetünk költője pedig Horatiusra hivatkozik, dicséri a présház melletti merengést „régi borok mustráján", majd az álmodozások *(Repül a szán)* és apró miniatűrök után így kiált fel:

A zakatoló század fut velem,
e szép látomást, óh nem engedem.
(A Muránál)

Ám egyszercsak átéljük az igazi költő „varázslatát", és kitűnően megalkotott költői milieau részesei leszünk, hol „rét szag árad az aszfaltos úton." *(Varázslat.)* Egyszerű, közvetlen és bölcs szavakat szól, hibáktól nem mentes, néhol suta rímekkel csengő költői nyelven. Ránkpirít bonyolultakra és rohanókra: az ősi, örök emberi dolgokat versbe szedve.

Első ami feltűnik Bárdosi Németh Jánosnál: a tájszeretet, sőt a tájjal való azonosulás. Már a *Hódolat a nyárnak* című versében felvonul ennek a szókincsnek szép csapata: nyár, domb, vetés, fák, folyóvíz, erdő, csillag, bokor, méh, dongó és virág. Úgy mesélnek ezek a szavak, mint a tiszta folyóvíz. Nem kiáltják, csak el-nem-felejthetően zsongják: jogunk van, sőt emberségünk megőrzéséért kötelességünk álmodni. Az élet legszebb pillanatai közé tartozik „pille-könnyen" ledőlni a gyepre és élvezni „kék nyugalmát a mozdulatlan Daindoloknak" *(Tavasz a Daindolokban).* Néha leszűkül a világ egy présház-szélre, hol „hűs zöld-arany bor csillog a pohárban" *(Nyár présház mögött),* de mi nem tudjuk megragadni ezt a békés pillanatot. Bárdosi Németh János ezt teszi: „a sürgető időt kaszára kapva a zümmögő határban." *(Képék)* Így a maga módján — nem harcos torokkal — szintén a békéért emeli fel szavát. Alkotási módja impresszionista: az ország barna, sárga, tenger-zöld, lila, enyhe-kék, piros, hagyma-zöld, arany és kék-ezüst színekben jelenik meg. Mi biztosítja mégis, hogy nem valami öncélú, valóságtól elszakadt költészetet alkot? Az, hogy ebben a tájszeretetben él valami ősi atavizmus, a dolgozó ember hagyományvállalása:

Maroknyi föld a kis cserépben,
benned őseim sorsát érzem.
(Kertészkedő)

Ez okozza, hogy az álom képei mesterien ötvöződnek a valóság hasonlataival és metaforáival: „a dal mint aranyszínű gabona csorog", „galambszárnyú est", „szögdécselő szöcskék öröme", „libacsőszkedvünk", „ég baltáival" stb. Hol ingujjra vetkőzik a lelke, hol pedig lánggal és viharral gyűrkőzik. Így keletkezett pl. ez a versszak:

Mikor a folyóvíz
nyájas eget úsztat,
szaga van a rétnek,
galambja a dúcnak.
(Hódolat a nyárnak)

Meg egyéni célja is van ennek a természetbenjárásnak (vagy a róla való álmodásnak): támadás a költészet hatalmával a hivatal és a bérház ellen:

De versberántva itt marad
egy zúg, egy fütty, egy rebbenés,
ahogy zengtek a madarak,
s fölébred újra a mesés
liget, kert, víz, tücsök-dalok,
míg némán munkába kapok.
(Nyári kert)

Ez ad számára biztonságot, szabad levegőt és friss vizet a falakkal körülvett otthonban is. A legfőbb biztosíték azonban mégis az, hogy ebben a költői világképben minden emberi, az emberért van és meg is jelenik az ember! Néha egy kopott, kis pécsi lány alakjában, akit Juliának lát a költő. Másutt inkább reálisan, ballagva, izzadó homlokkal dolgozva, „kalodás járomban" — de dallal a szívében.

A *Régi falusi esték* nagy tényeivé így nő a reális világ rezdülése: a pipacs, az eső, a tej, a föld, a kanász és az élet, halál kérdései fölött csendben ketyegő óra.

A komor színek feloldására is futja azonban Bárdosi Németh János költői erejéből. A *Regősének*, a *Lucázás* és a *Rokkadal* népi humorára, ősi ízeire, pergő ritmusára meg kedves élceire gondolok itt:

Fia nyulat fogjon
mindenik kaszás,
csípje meg az ángyit
egy nagy lódarázs.

(Rokkadal)

Érdekes azonban, hogy még ez a groteszk hang is komolyra fordul:

Nézd, hogy repül a világ,
porszem csinál galibát,
béka ül a nap helyén,
s forog a föld tengelyén.

(Kaleidoszkóp)

Leheletnyi közelségbe azonban kétszer jutunk a költőhöz. Egyrészt egy finom szerelem verseit olvassuk ilyen lelkülettel. Ilyenkor formai ellenvetéseink is feloldódnak egy-egy mesterien eltalált, klaszszikusan vetített, majd lágy pasztellel festett megoldásra *(Nyári dal)*.

A másik érzés is közérdekű, de éppen gyakorisága miatt veszélyes: az elmúlás költői megjelenítésére gondolok. Először talán lenne olyan véleményünk, hogy e néhány ilyen témájú vers a maga rezignáltságával „az ősz zenéje csak" — vagyis a természet hatására egy már kimunkált költői érzés felhasználása. A költő fölényesen visszautasítja ezt a vádat, mert erői csökkenését számos irányból képes művészi módon megközelíteni. Egyszer a nála gyakori nyár-ősz szembeállítását alkalmazza; költőibb azonban a *Fűzfasíp* emlékezése:

S most fűzfasíp idézi,
hogy ki volt az a régi,
kis kölyök,

ki őseitől álmot,
mesét és holdvilágot
örökölt.

Reális eszközökkel éri el ugyanezt az *Oldott kévék*, a *Fohász áradásért* és a *Képek* című verseiben. Itt a paraszti élet képei — rakott kévék, csép alá hulló derék, tarlókon villanó kaszák — példázzák az idő múlását. Végül ez az érzés filozófiai magaslatra emelkedik és kozmikussá tágul: közérdekűvé válik. „Az ölni-falni-futni vágy" valóságos vágyakozássá szelídül *(Hová röpül?)*, hogy megindító emberi félelemmé alakuljon:

Maholnap én is így leszek már,
öreg nevek közt újabb sírhant,
ki szól, ki beszél lázálmaimról,
hogy én is külön világ voltam?

(Falusi temetőben)

Valóban, mi biztosítja egy-egy külön költői világ fennmaradását verssorokba zárva? Bárdosi Németh János érzelmi melegsége, közvetlen hangja? Költői nyelve színes és gazdag, s őrzi az ösztönös alkotó erényeit és hibáit. Poéta natus ő, akinél a gondolati és verselési elnagyoltságokat meghökkentően művészi megoldás követ. A költő ismeri a helyes utat, tudja a jövőnek megőrző feleletet, birtokosa a nép igazságát őrzők hűségének: Bárdosi Németh János nem harcos költő, nem harsányszavú ember, inkább derűs és (mint *Önarckép* című versében említi) elmenekül a támadó eb elől. Mégis — szinte vallomásosan — kiállt és kiáll népe mellett annak sorsdöntő óráiban. E kötet két évtized verses terméséből válogat, nyomon követhetjük tehát ezt az utat is.

1942-ben a „füstölgő szavú" Móricz Zsigmondot idézi *(Fáklya)*. Ugyanebben az évben megdöbbentő színekkel festi a vért, a jajongást, a gyötrelmeket, és várja a föld tisztább arcát: „éljek már végre szabadon." 1943-ban erőt és emberséget gyűjt a nagy világégésben, a süket korban.

A hegyeken, a völgyek halmain,
hol egykor pásztor őrizte juhát,
most szörnyetegek talpa csikorog,
hogy eltaposson élőt, holtakat.
(Újévre, 1943.)

A felszabaduláskor *Pohárköszöntő*-t mond, mert elmúlott hazánk rémes ideje, és várja a napot,

amelyben lakni is lehet,
nemcsak rettegni, emberek.

1951-ben társadalmi életünk sajnálatos tévedéseitől megrémülve sugarat keres, és dallal próbálja elűzni a reá is ránorító magányt (*Félelmes magány*). Majd együtt örül mindannyiunkkal, hogy megmozdult a világ, hiszen unokaöccse új háza is a mi világunk örömét hirdeti (*Unokaöcsém házára*). A saját meghatározásával „idilli költő" szinte himnikus versekkel zárja kötetét: Így szól a mához, és így vállalja azt a közösséget, amelynek szánta a kötet több mint félszáz versét.

VÁRADY GÉZA

Tabák András: Szól a sziréna

(Magvető)

Az a tizenhat novella, mellyel Tabák András jelentkezik, leginkább biztonságával, puritán tisztaságával különös. Különössége oly egyszerű, mint egy pohár víz. Nem a beteges, nem a torz motívumok ragadják meg figyelmét — s ez már önmagában véve is valamiféle különállást biztosít számára. Induló, önmagukat alakító pórzaíróinkra, úgy vélem, leginkább két út válhat veszélyessé, talán zsákutcává is.

Egyrészt félő, hogy elkapják a magyar prózaírás régi, kóros és ragályos betegségét, a szemlélet provincializmusát, mely a népies-naturalista világképet szinte változatlanul veszi át a nagyszámú elődöktől, kik valamiféle, meglehetősen rosszul, szűken értelmezett móriczi-örökségből elindulva „örök-népit" és „örök-parasztit" szeretnének felmutatni, s ezáltal a paraszti problematikát mindenek fölé növelve társadalmilag is hamis képet nyújtanak. Ami a szemléletben provincionalizmus, az a stílusban is elárulja nyomait: vagy megállapodik az anekdótikus-emlékező hangvételnél, vagy visszanyúl a sárarany-korszak romantikus ihletésű, helyenként azonban verizmusba átcsapó látásmódjához, s ugyancsak ide kell sorolnunk azokat a kísérleteket is, melyek a tájnyelv kopirozásában vélik meglelni az „őserő" forrását, ám őserő helyett csak afféle nyelvészek számára izgató nyavalyatörés tünetei jelentkeznek. Ezen az úton haladva szemlélet és stílus egyaránt csődöt kell hogy mondjon olyan feladat előtt, mint a jelenkor bonyolult valóságának extenzív teljességében való ábrázolása.

Ám semmivel sem jut közelebb az üdvösséghez, akire a nyugati irodalomban ismét elburjánzó „új-impassibilité" közönyének csillogása hat, vagy a lelki perifériák tájairól holmi „érdekességeket" mutat fel. Felfedezhetjük századszor is, mint újdonságot, az „action-gratuite"-t, bővíthetjük a dimenziókat a transzcendens történések síkjával, mindez ideig-óráig érdekes csak önmagában, később ötletté, formai kísérletté válik. A prózaritmus szaggatottsága, a világkép deformálódása végsősoron ismét csak nem stílus-kérdés, sokkal inkább a szemléleten eluralkodó, világnézeti relativizmusról árulkodik. Egészséges és morbid, épülő és pusztuló közötti határok elhomályosítása, az etikai normák viszonylagosságának hazug abszolútizálása egyáltalán nem csak az egzisztencializmusra jellemző, mint ezt kritikánk némely esetben felfedezni vélte. Mindezek a motívumok egyik filozófiából a másikba vándorolnak, s ott bukkannak fel rendszerint, ahol a dekadencia kezdi ki az egészséges sejteket. Amikor tehát elvész az emberi cselekvésnek, a tettnek mindefféle jelentősége és értelme, csak látszólag találkoztunk valami korszerűbbel, voltaképpen az epikának éppoly régi zsákutcájában jártunk, mint a

naturalizmus esetében. Talán csak azt a megjegyzést fűzhetnénk hozzá, hogy míg a provincializmus lényegében önmagát ismétli és egyugyanazon körben forog, addig a második út jelentékenyen bővítheti a próza eszköztárát, a stílusjegyek sorát, s amint az idő-felbontást, vagy a filmszerű-hatásokat pusztán erről az oldalról nézzük, kétségtelen, hogy hasznossá is válhatnak — feltéve, hogy nem tulajdonítunk nekik nagyobb jelentőséget a valóságosnál.

Egyelőre úgy látszik, hogy Tabák András, kinek novellái ürügyül szolgáltak arra, hogy a fenti néhány gondolatot felvázolhassuk, szerencsésen elkerülte mindkét vakvágány vonzását. Ezt elsősorban szemléletének tisztázottsága, világnézetének biztonsága tette lehetővé. Nehezebb konfliktus égtájai között iránytűvé válik az alkotó számára ez a biztonság. Amit Lautreaumont a költészetre mond, vonatkozik az — úgy vélem — a prózára is: „A költészet célja a gyakorlati igazság."

Tabák András 1956 válságát tekinti fő témájául első kötetében. A téma önmagában sosem érdem, még akkor sem az, ha egyébként tiszteljük benne az erkölcsi kiállást. Tabák tudja ezt, s nem kevésbbre vállalkozik, minthogy egyszerű emberek belső konfliktusain keresztül vetítse elénk a történeteket. Olyan hősökkel dolgozik, akik nem elsősorban intellektuális síkon vívják meg harcaikat. Munkásokról van szó, akik a munkáshatalommal kerülnének szembe, ha megméretve „könnyűnek találtatnának". Az egy emberen belüli különbségek dialektikája érvényesül Tabáknál akkor, amikor a hangsúlyt nem a nyíltan ellenséges figurákra helyezi ábrázolásában, hanem a belső mérleg ingadozását figyeli. A *Telepiek* című novella hősei már csak fegyverre várnak, hogy harcolni induljanak a „forradalom" oldalán. Ha ebben a szituációban bármiféle pátosz, hangoskodó kiállás fordítja meg a közhangulatot — az írás elveszti hitelességét. Az a csöndes okosság, az egyvérből-valóakba vetett bizalom, amellyel az öreg Gere megfordítja társait, megteremti a légkör valódiságát. Az igazi hősiesség itt éppen a nyugalom, s Tabák tehetségét mutatja, hogy még sikere pillanatában is eképp festi Gerét: „Csak mosolyog befelé: Lett volna nálatok puska, senkiháziak, az élején azért kilyuggattatok volna!"

Gere egyébként a kötet legmaradandóbb alakja. Több novella — köztük a címadó: *Szól a sziréna* — főhőseként lép elénk. A kötetnek körülbelül felét egyetlen ciklus alkotja, melyek egységét közös színtér: a külvárosban elhelyezkedő „telep" adja meg. Hogy Tabák első kötetében már valamiképpen nagyobb epikai szándéknak adja tanújelét, az kétségkívül bátorságra vall, még ha tekintetbe vesszük is, hogy a novellák színvonala nem egységes. A kötet kiemelkedően legjobb írása, a *Szól a sziréna* című, szimbólummá növekszik. Sztrájk van, életkérdés az, hogy meginduljon a munka. Egy terrorista csoport a gépek mellől kergetné el a munkábaállókat, de az öreg Gere szótlanul, látszólag csakis a géppel törődve, ottmarad. Ekkor kézigránáttal robbantják fel — s a döbbenet megfordítja, visszaszólítja az embereket, kiken már-már erőt vett volna a tömeghisztéria. Tabák a jelenet leírásakor szinte puritán marad, egyetlen pathétikus, odanemillő szóval nem dagasztja súlyosabbá a szituációt. Ez az írás már eléri azt, hogy a szemléletben kétségkívül úrrá lett dialektika az írásban is adekvát formát ölt. Az emberi tettet rehabilitálja itt Tabák akkor, amikor a halál értelmét, a kiállás pozitív erkölcsi tartalmát tudja és meri megmutatni — s valljuk meg, ráfért már a cselekvésre, hogy megmutassuk célját, valóságos tartalmát. Nem szeretném jelentősebbnek mutatni sem a kötetet, sem a címadó írást, mint amilyen voltaképpen, de Tabák Andrásnál a szándékok, s itt-ott már az eredmények is, a helyes út megtalálásáról tanúskodnak.

Örömünk mellett azonban néhány olyan veszélyről is meg kell emlékeznünk, mely a világnézeti biztonság s a bátor jellem- és tematika-választás ellenére gátolhatja a fejlődését. Hajlamos hőseinek idealizálására olykor, s ez természetszerűleg együttjár ilyen esetben a látásmód túlzott leegyszerűsítésével.

Jellemző példája az említett fogyatékosságoknak az *Eljegyzés* című novella. Története már önmagában véve sem jut át a hitelesség szűrőjén, de fennakadna azért is, mert Tabák ezúttal megállapodva egy újság-tárca szintjén, nem vesz fáradságot hősei árnyaltabb ábrázolásá-

ra. Említhetném az *Erdész* című elbeszélést is, ahol már súlyosabban jelentkeznek a hasonló hibák. Türelmetlenség, átgondolatlanság jellemzi ezeknek az írásoknak a szerkezetét éppúgy, mint a cselekményét. Közel 180-fokos lelki fordulat megragadása már nem valósítható meg hitelesen a birtokba vett eszközök rutinos felhasználásával. Szívesen olvastunk volna a kötetben kevésbé érett, töredezettebb kísérleteket is, melyek arról árulkodtak volna, hogy írójuk nem elégszik meg a már átugrott akadályok leküzdésével. S itt újra előtérbe kerül stílusának problémája is. József Attila írja egyhelyütt: *„A szerkezet az írás stratégiája, a stílus a taktikája"*. Nos, Tabák egyelőre jobb stratéga, mint taktikus. Kellemesen hangzó, háttérben maradó átlagstílusa néhol alatta marad vállalt feladatainak. Sokkal inkább az elbeszélő-jelleg dominál benne, mint az ábrázolói. S ez elegendő lehet pillanatképek, lezárt-lekerekített történések leírására, ám folyamatok, fordulatok megrajzolásakor itt-ott zsurnalisztikainak hat, tárca-jelleget kölcsönöz a nagyobb igényű elbeszélésnek is. Tabák András szélesebb hömpölygésű, nagyobb ívű regényen dolgozik jelenleg. Nem ártana elgondolkodnia azon, vajon a szemlélet és stílus között mutatkozó disszonancia, az enyhén népies ízű hangvétel nem válik-e akadályozójává akkor, amikor tehetségének megfelelő, bonyolult, szövevényes feladatot tűz maga elé.

NYERGES ANDRÁS

Kakasdi népmesék II.

(Akadémiai Kiadó)

A népmese-kutatás, a magyar folklorisztikának egyik legkidolgozottabb ága, gazdag hagyományokra tekinthet vissza. Az eredményes kutatást a gyűjtőmunka alapozza meg. A nyomtatásban is mind sűrűbben jelentkező gyűjtemények és a kéziratban szerte heverő gazdag anyag sok megoldatlan kérdésre ígérnek a tudományos vizsgálatok eredményeként feleletet.

Mind a gyűjtő munkában, mind a kutatás tekintetében jelentős mozzanat az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény IX. köteteként a *Kakasdi népmesék* második részének megjelenése. A meseanyagot *Dégh Linda* gyűjtötte, s ugyancsak ő írta a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket is.

A gyűjtés helyének kiválasztása nem ötletszerű, s nem is véletlen. A Tolna megyei Kakasd község lett ugyanis a bukovinai Andrásfalváról származó, hányatott életű székely telepeseknek — reménhetően végleges — otthonuk. Az adatközlő falusi közösség megnevezése már megában is sejteti, hogy mennyire izgalmas problematikájú a tőlük lejegyzett meseanyag. Mely kérdésekre remél a kutató megnyugtató választ az itt lejegyzett anyagból? Következtetni kíván mindenekelőtt arra, hogy a még élő mesekincs mely része s milyen mértékben sorolható az ősi hagyományanyaghoz. Milyen összefüggések fedhetők fel a kakasdi mesék és a székelység ismert meséi között? Hogyan tükröződnek a románokkal való együttélés valamint a vándorlás nyomai a mesemotívumokban? Hogyan hatott a ponyva és a parasztsághoz eljutó irodalom a leginkább szóban hagyományozódó mesekincsre? Észrevehetően hogyan alakul, formálódik a kakasdiak meseanyaga az új környezetben, megváltozott természeti, gazdasági, társadalmi és politikai körülmények között?

E kérdések mindegyikére igyekszik feleletet adni a kötet gondozója részben a bevezető tanulmányban, részben is inkább a jegyzetanyagban. Minden mesében meghatározza a tipológiai helyét a legismertebb és a folklorisztikában általánosan használt katalógusok szerint. Mindig hivatkozik Berze-Nagy meseosztályozására. Közli a nyomtatásban föllelhető változások lelőhelyét, valamint utal a saját kéziratos anyagával való egyezésekre. Sőt, ahol az kellő tanulsággal jár,

bemutatja az egyes részek vagy a mese szerkesztésének párhuzamait, illetve a nyelvi megformálásban mutatkozó egyezéseket s eltéréseket. Ezek ugyanis nagyban elősegítik a mesélők karakterének, egyéniségének megrajzolását. Ugyanis ez utóbbi észrevehetően a legjobabn érdekli Dégh Lindát. A kötet anyagának válogatása is jórészt úgy történt, hogy ezzel egymástól több tekintetben különböző mesemondókat ismerhessen meg az olvasó.

Négy mesélő alakja elevenedik meg előttünk részben meséik nyomán, részben a bevezető tanulmány méltatása alapján. Az első *Palkó Józsefné Zaicz Zsuzsanna* írástudatlan parasztasszony, a „népművészet mestere". — A Kakasdi népmesék első kötete az ő 49 meséjét tartalmazza. E második kötet 14 meséjét közli. Ezeknek az az érdekességük, hogy a legújabb termésből valók. Megtudjuk ugyanis, hogy a társadalmi elismerés, a mesélő közösség megbecsülése megnövelték Palkóné becsvágyát, megerősítették alkotó öntudatát, s minden alkalmat megragad, hogy bővíthesse, gazdagíthassa repertoárját. Rendkívül figyelemre méltó ez a mesélő típus, mert a források ismeretében szinte lépésről lépésre nyomon kísérhetjük, hogy egy-egy mese hogyan alakul át a mesélő alkotó műhelyében olyanná, amilyenné a régebben hallott vagy tanult mesék is váltak.

Itt vethetjük fel azt a kérdést, hogy van-e egyáltalán értékük azoknak a meséknek, amelyeknek pl. irodalmi vagy mesekönyvi eredete nyilvánvaló. A régebbi kutatás kevés figyelmet fordított erre, mert nem érdekelte a mesemondók stílusa, amely pedig a hagyományos mesestíluson belül sajátos formákat hoz létre. Újabban azonban mind nagyobb figyelmet szentelnek a kérdésnek, mivel az etnikus jelleg kialakítása szempontjából nagy jelentősége van. Hogyan lehet hát a legkönnyebben megragadni a mesélő stílussajátságait, ha nem úgy, hogy ismerjük azokat a szövegeket, amelyeket a mesemondó készen kapott.

A mese-stílussajátságainak összességét tekintve — természetesen nem máról holnapra válik az új mesélő tulajdonává. Palkóné itt közölt 14 meséje igen tanulságosan mutatja, hogy az elsajátításnak, a saját tulajdonává válásnak mindenkinél, tehát nála is meg van a periodizációja. Az egyéni periódusok jellemzése és ebből általánosítható tanulságok levonása csak úgy lehetséges, ha ugyanazokat a meséket ugyanazoktól a mesélőktől meghatározott időközökben följegyezzük.

Dégh hivatkozik is egy ilyen kísérletre. G. Henssen Überlieferung und Persönlichkeit c. 1951-ben megjelent munkájában olvashatjuk, hogy E. Gerritsnek, egy híres népi mesemondónak Grimm-meséket olvasott fel, majd különböző időegységek után újra meg újra meghallgatta az átalakított meséket. (Bev. 7.)

Hasonló kísérleteket kezdett a Néprajzi Múzeum Baranya megye ÉK-i szögletében három, Moldvából települt székely lakosságú faluban. (Kovács Ágnes: Népművészeti és népköltészeti gyűjtés a Baranya megyei moldvai székely telepesek között. Ethn. 1954. 1—2. sz. 197—209.)

Palkóné mesélő egyéniségének találó jellemzése után *Andrásfalvi György* bemutatására kerül sor, aki jelenleg a falu második legjobb mesélője. A kötetben közreadott 12 meséjéből egészen más karakter formálódik ki előttünk, mint Palkóné. Andrásfalvi írástudó ember, sokat olvas, ismeri népének történetét és kisebb közösségének hányatott sorsát. Ezekből következően sokkal többet merít népkönyvekből, irodalmi olvasmányaiból, mint Palkóné. Valószínű iskolázottságával, olvasottságával függ össze felvilágosult életszemlélete, racionalizmusa. Nem él úgy benne meséiben, nem oldódik fel teljesen a meseélményben, mint Palkóné. Ebből következően realizmusa is közelebb áll a mai emberhez, mint mesélő társáé. Hogy mindezek ellenére szuggesztív erejű mesélő, akinek a tudományát a faluközösség is méltányolja, a legvilágosabban igazolja, hogy figyelemre méltó alkotó egyéniség.

Özv. Sebestyén Lajosnét 21 jobbára rövidke, csattanós meséjéből ismerjük meg. „Egy kedvelt asszonytársaságbeli átlagmesélő egyénisége rajzolódik ki előttünk, aki az igényeknek megfelelően arra törekszik, hogy közönségét mulattassa. A fonóban tréfáival kacagtat, hiedelemtörténeteivel misztikusz izgalmat, borzongást, érdeklődést kelt, a gyermekhalottak mellett szép tündéries meseszóval vigasztal." (Bev. 12.)

A legérdekesebb egyéniség a kötetben szereplők közül kétségtelenül *László Márton.* 1949-ben meghalt, így nem az elmondott mesékből ismerjük meg elsősorban (bár jó mesélő hírében állott), hanem híres Halottaskönyvéből, amely az andrásfalviak legfontosabb vallási szertartásának és társadalmi megnyilatkozásának, a halottvirrasztásnak volt a szertartáskönyve. A kötet ebből közöl néhány jellemző részletet.

Mivel a könyv fontos társadalmi szükségletet elégített ki, elég sok volt a megrendelője, s László Márton csekély fizetség ellenében elég sok példányt készített. Tetemes munkát fordíthatott rájuk, mert egynek-egynek átlagos terjedelme meghaladta a 800 írott lapot.

László Márton tudatos népköltő. Erre következtethetünk azokból a sorokból, amelyeket a szerző a könyv első lapján bevezetésnek szánt: „Ebben a könyvben sok szép halot ének van írva s hátul vanak szebbnél szebb olvasmányok." — A második lapon pedig: „Ezt a könyvet László Márton vagyis Pintyer Marczika írta 1934-ben október és November hónapban Andrásfalván. Aki nem tud szépen énekelni s olvasni ne vegye a kezibe csakforgatni de érdemes es ám ezt a könyvet *meg becsülni.*" (Bev. 13.)

A bevezetésben és a meséket kísérő jegyzetekben figyelemre méltó megállapításokat olvashatunk a mesélés alkalmairól és a mesélő valamint a hallgatóközösség viszonyáról. A kötet meggyőzően bizonyítja egyrészt azt, hogy a mese nemcsak gyermeklelkek tápláléka, hanem felnőttek is élnek vele; másrészt azt, hogy a mese nem vesztette el teljesen funkcióját, sőt a népélet jónéhány közösségi jellegű találkozásán az idő kellemes eltöltésének, a fáradság feledtetésének vagy a gyász, a szomorúság enyhítésének (virrasztó) máig is nélkülözhetetlen eszköze.

Szólnunk kell végül a meseszövegek nyelvészeti gondozásáról. Ezt a munkát valamint a szójegyzék összeállítását *Pál Máté* végezte. A meseszövegeket általában nagyolt fonetikus átírásban kapjuk. Következetesen jelöli a kétféle e (nyílt és zárt) hangot, valamint a magán- és mássalhangzó kapcsolatok törvényszerűségeiből következő hangalaki változásokat. A meseszövegek alkalmasak arra, hogy tájékoztassák a szakembert a kakasdi székelység nyelvjárási sajátságairól. Ennek a feladatnak azonban sokkal inkább megfelelt volna a kötet, ha a jegyzetanyagban utal néhány megjegyzéssel a nyelvi gondozást végző Pál Máté a fenotikus átírásban követett vezető elvekre. Ezek hiányában több következetlenséget is szóvátehetnénk. A kiejtés szerint írt ilyen alakokakl szemben, mint: *üjj, csinájjon, ráujj* következetlennek tűnik a szóelemzés elvének érvényesítése a következőkben: *fogadják, aszondja.* Nem valószínű, hogy mindegyik adatközlőnél a betűejtésnek nevezett kiejtési hiba érvényesült. Ugyanígy szembeállítható az átírás szempontjából pl. az *aludt ëccër* alak is; az íráskép szempontjából ugyanis mindegyik egy-egy típust képvisel. Nem valószínű továbbá, hogy a szóhatárok kiejtésének ilyen rögzítése, mint: *mondd csak* stb. — a legjobban megközelítik a beszéd nyelvi valóságát.

A kötet végén szereplő szójegyzéket, amely az I. és a II. kötet anyagán alapszik, igen hasznosnak s tudományos szempontból is értékesnek tartjuk. Emellett, hogy elősegíti a mesék maradéktalan megértését, igen alapos bepillantást enged a nyelvjárás lexikai kérdéseibe.

A kötetet érdeklődéssel olvashatja mindenki, akihez közelálll a magyar népköltészet, s a magyar népmesék; a tudományos kutató, a magyar folklór hivatott munkása ezen felül értékes anyagot, s az anyagból levont, de tovább bővíthető következtetéseket talál benne. A magyar népi műveltség megismertetésében és értékeinek tudatosításában fontos szerepe lehet.

RÓNAI BÉLA

60-7094 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső

FIATALOK

Csongor Rózsa: Barátság (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 74
Rózsa András versei — — — — — — — — — — — — — — — — 81
Lukács Ottó: A második világháború — — — — — — — — — — — 82

DOKUMENTUM

Dévényi Iván: Babits Mihály Esztergomban — — — — — — — — — — 83

JEGYZET

Tüskés Tibor: Vers, regény, novella — — — — — — — — — — — — 94
Zsikó Gyula: Tiszteletlen jegyzetek — — — — — — — — — — — — 101

SZEMLE

Varga Imre: Tímár Máté: Majaros Ádám krónikája — — — — — — — — 106
Várady Géza: Bárdosi Németh János: Carmina Hungarica — — — — — — — 103
Nyerges András: Tabák András: Szól a sziréna — — — — — — — — — 111
Rónai Béla: Kakasdi Népmesék II. — — — — — — — — — — — — 113

A címlapon *Rudnay Gyula* festménye. (Női fej kézzel, Modern Magyar Képtár, Pécs.)
A belső rajzok *Diskay Lenke* és *Kolep Ilona* munkái.

A MŰMELLÉKLETEN:

Bizse János: Balatoni halászok
Soltra Elemér: Badacsony
Kass János: Váci út
Lantos Ferenc: Mecseknádasd
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva)*

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK ÚJ MŰVEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Versek:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS	*Carmina Hungarica*
FRANYÓ ZOLTÁN	*Évezredek húrjain*
HIDAS ANTAL	*Jázmin utca*
HOLLÓS KORVIN LAJOS	*Hallgassatok meg!*
JÁNOSY ISTVÁN	*Az örök béke álma*
JANKOVICH FERENC	*Napravárók*
PÁL JÓZSEF	*Mézpergetés*
SOMLYÓ GYÖRGY	*Ami élni segít*
SZEMLÉR FERENC	*Szelek tenyerén*
VARGA KATALIN	*A megszökött gyerekkor*
VÁRKONYI NAGY BÉLA	*Odysseus megtérése*

Regények, elbeszélések:

ABODY BÉLA	*Párbeszéd a szenttel*
CSEPI JÓZSEF	*Oldódik az átok*
FEKETE GYULA	*A fiatalasszony*
FENÁKEL JUDIT	*Két utca lakója*
GODA GÁBOR	*Naplófüzetemből*
GALABÁRDI ZOLTÁN	*Kígyókő*
GRANDPIERRE LAJOS	*Cudar idők*
KAMONDY LÁSZLÓ	*Apostolok utóda*
KASSÁK LAJOS	*Mélyáram*
KENDE SÁNDOR	*Közel a mennybolt*
PÁLFALVI NÁNDOR	*Szeretni akartam*
RÓNAY GYÖRGY	*Képek és képzelgések*
SÁSDI SÁNDOR	*Boldog hajlék*
SZÁNTÓ TIBOR	*Valamelyik parancsolat*
SZENTIVÁNYI KÁLMÁN	*Nyugati szivárvány*
SZINNYEI JÚLIA	*Öreg mandulafák*
TABI LÁSZLÓ	*Írott malaszt*
TÍMÁR MÁTÉ	*Száz tű hossza*